www.e-rara.ch

Jesu Christi D.N. Novum Testamentum, sive foedus, graece et latine, Theodoro Beza interprete. Additae sunt, eodem authore, summae breves doctrinae unoquoque Evangelistarum et Act. Apostolicorum loco ...

Bible. N.T. (grec-latin)

[Genève], 1565

Bibliothèque de Genève

Shelf Mark: Bb 2023

Persistent Link: https://doi.org/10.3931/e-rara-6190

www.e-rara.ch
Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

Visual Library

GE Bibliothèque publique et universitaire

1060376416

BB 2023
Jesu Christi D.N. Novum Testamentum, s

IESV CHRISTI D. N.

Nouum testamentum, siue fœdus, Græcè & Latinè,

Theodoro Beza interprete.

Additæ sunt, eodem authore, summæ breues doctrinæ vnoquoque Euangelistarũ & Act. Apostolicorũ loco cõprehensæ.

ITEM,

Methodi Apostolicarum Epistolarum breuis explicatio.

EIVSDEM ad illustriss. Principem Ludouicũ Borbonium Principem Condensem, & Gallicam nobilitatem verum Dei Euangelium amplexam, præfatio, in qua de Verbi scripti authoritate & vera eius interpretatione disseritur.

ANNO M. D. LXV

Excudebat Henricus Stephanus, illustris viri Huldrichi Fuggeri typographus.

BIBLIOTHEQUE DE GENEVE

BIBLIOTHÈQUE PUBLIQUE GENÈVE

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI LVDOVICO BORBONIO, PRINCIPI CONDENSI, &c. cæteríſque illuſtribus ac generoſis Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus dominis, in Galliæ regno verum Chriſti Euangelium amplexis, THEODORVS BEZA Vezelius, Geneuenſis Eccleſiæ miniſter, gratiam & pacem à Deo Patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto.

DFERO tibi, illuſtriſſime Princeps, cæteríſque vobis vera Chriſti cognitione per clemẽtiſſimi Patris cæleſtis miſericordiam nobilitatis, Noui illius fœderis libros, aliquot ante annis à me in Latinum conuerſos, nunc verò quanta quidem à me fide ac diligentia fieri potuit, recognitos, & breuibus doctrinæ in eis cõprehenſæ ſummis illuſtratos: munus Eccleſiis Dei (quarum ex Chriſtianiſſimi Regis edicto tutores & alumni eſtis) vtinam tam vtile, quàm id vobis gratum ac iucundum fore confido. Quidni enim hoc mihi de vobis pollicear, qui quàm vos Chriſti & Euãgelii non pudeat, coram vniuerſo mũdo tam fortiter támque conſtanter declaraſtis? Et quibus, quæſo, potius quàm vobis, eius quæ hîc traditur doctrinæ, non approbatoribus modò, ſed etiam aſſertoribus ac vindicibus, meos iſtos qualeſcunque labores conſecrarim? At enim (dicent nonnulli) quorſum iſtis opus erat? En igitur cõſilii mei rationes paulo altius repetitas.

Intolerabiles ſunt omnino qui nouitatis ſtudio vetuſtatem damnant: ſed ii quoque magnã reprehenſionẽ merentur quibus nihil niſi vetuſtum ſapit. Obſecro enim, qui veteres nunc ſunt, annon aliquando fuerunt noui? Sed & illud omnibus non contentioſis ingeniis conſtat, nullí vnquam ſeculo defuiſſe qui Dei veritatem vel deinduſtria vel præ ignorantia obſcurarent. Imò etiam liquet, quanuis nunquam ita ſeuerè vltus ſit Deus mundi perfidiã vt Eccleſiã ſuam penitus deſtituerit vera verbi ſui notitia, non ſemper tamen parẽ fuiſſe intelligentiæ menſurã, in iis etiã quæ ſunt ex præcipuis noſtræ religionis capitibus. Itaque vetuſtiſſimi ſunt nonnulli quoque

falsissimi & pernicioſissimi errores: adeò quidē vt Paulus etiam ipſe iam olim ad Theſſalonicenſes ſcripſerit ἤδη τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας ἐνεργεῖσθαι: & Iohannes, multos iam tum fuiſſe Antichriſtos.

His verò morbis nemo certa remedia facilè inuenerit, niſi qui veras eorum cauſas cognouerit. Sunt autem hæ quidē multiplices, ſed quæ ex vno veluti fōte profluxerīt: ex eo nimirum quòd homines à Dei verbo, verbo, inquā, Prophetarum & Apoſtolorum libris comprehenſo, ad ſua commenta deflexerint. Sublata enim luce illa quā in Eccleſia Dei vnicam ac planè ſingularem eſſe qui non videt, nihil planè videt, quid aliud cōſequi potuit quàm vt cæci in tenebris errarent?

Neque vllo modo audiendi ſunt qui aliter iudicant. Quid enim? (inquiūt) ánnon hæretici verbum Dei prætexunt? Itaque regula aliqua opus eſt qua falſæ interpretationes verbi plerunque ancipitis & ambigui à veris diſtinguantur. At quænā erit hæc regula? Hìc alii nobis inaniſſimū illud ſuū CATHOLICVM obtrudūt, quod ſemper & vbique apud omnes obtinuit. A quib⁹ ſi pergas quærere ecquid ſit huiuſmodi, ibi neceſſe eſt vt tāquā in luto hæreant, quū de pleriſque controuerſiis quæritur.

Alii Concilia & veteres Canonas ſibi proponunt, præfixis etiam magnificis titulis, quaſi inde ſarcienda ſit Eccleſiæ concordia: ſed infelici ſucceſſu. Multas enim Synodos (de iis loquor quæ non ſunt apertè damnandæ) in iis etiam quæ ad doctrinam ſpectant, neſcio an quiſquam nunc ignoret non obſcurè tantùm ſed etiam imperitè ſæpe iudicaſſe. Itaque prouinciales ſæpe à generalibus ſunt correctæ. Sed quid ſi prouinciales interdum rectius quàm vniuerſales ſenſerunt? Hoc autem ita eſſe, facilè animaduertet quiſquis vel vnicam Gangrenſem cum multis quas Oecumenicas vocant, cōparārit. Omitto quod ipſa temporum hiſtoria manifeſtè probat, optimis etiā illis tēporibus, (ſi cū poſterioribus cōferantur) eam fuiſſe Epiſcoporum partim ambitionem, partim futilitatem & ignorantiā, ac multorū etiam apertiſſimam ac deſperatiſſimā improbitatem, vt Satanā planè cœtibus eorum præfuiſſe, vel ipſi cæci facillimè perſpiciant. Quid ſi igitur Synodos ab eo tempore coactas quo

manifestissima tyrannis Ecclesiam oppressit (vt recentem illam Tridentinam) pro regula nobis proponamus? Quid verò quòd ne illæ quidem probatissimæ Synodi de vllis religionis capitibus, nisi de vno & altero, constituunt? Quid quòd quorundam corruptela, falsæ epistolæ, suppositæ decreta, ementiti infiniti canones irrepserunt? Nota est illa Bonifacii Romani pontificis fraus, Augustini temporibus in Africano concilio deprehensa, quam ineptissimus simul & impurissimus quidam apostata, tibi, illustrissime princeps, à scelerata sua audacia non ignotus, nuper conatus est excusare. Quid igitur in iis regionibus in quibus omnia illis licuerunt, inausum & intentatum perditi homines reliquerunt? Et de Conciliis quidem hactenus.

Alii igitur ad orthodoxorum Patrum quæ vocant scripta confugiunt. Sed quósnam tandem, quæso, ex tanto numero deligemus? Vetustissimos enim paucos habemus: (id est vsque ad Constãtini tempora) inter quos Latini certè excellunt, eiusmodi tamen vt ne ipsi quidem Patrum admiratores in iis sine multis exceptionibus acquiescant. Ætatem sequentem vsque ad imperii Romani manifestam inclinationem, exercuit Arius in primis, deinde Macedonius πνευματόμαχος, sed multo magis Nestorius & Eutyches, in Oriente præsertim: quibus maxima clarissimáque ingenia sese opposuerunt, nec vlla fuitt ætas doctorum episcoporum feracior. Occidentem verò exercuit in primis Pelagiana factio, cuius reliquiæ etiamnum hodie Ecclesiam vastãt. Sed hîc peto vt sine cuiusquam iniuria mihi liceat dicere quod res est. Quæro igitur quem potissimum aut quósnam ex istis velint pro hodiernarum controuersiarum diremptoribus habere. Primùm enim hoc (sicuti par est) omnes ipsi recusabunt. Clamãt enim vna veluti voce, adferre sese quod dedit Dominus, nec iis quæ docent aliter stãdum quàm si exx Verbo Dei scripto comprobetur. Notæ sunt his de rebus, Cypriani, Augustini & Chrysostomi in primis voces, quibus ad vnicam sacram Scripturam nos reuocant. Dicam etiam aliquid amplius, bona (vt spero) cum eorũ venia qui in illorum scriptis sunt versati. Iam tum iaciebat: in Græcia Satan prima mortuorum inuocationis fun

damenta, quibus tantùm aberat vt sese opponerēt nō-nulli primæ notæ Episcopi, vt alii quidē alioqui pii & do ēti, tamen in scribēdis encomiis eloquētiā suā immodicè prorsus ostētarēt: alii indoctiores nulli æquè rei atque vanis nescio quibus studiis, quibus Græca gens semper dedita fuit, vt extruendis magnificis templis, honorandæ martyrū memoriæ, & accumulandis ritibus incumberēt: alii partim ignorātia, partim auaritia & ambitione manifesta, denique improbitate, apertas superstitiones nascentes non modò non reprimerent, sed etiam fouerent. Sed tria tū in primis mala regnabant: vnum, quòd qui in philosophorum scriptis erant exercitati, parum memores grauissimæ ac planè Apostolicæ illius sententiæ, βλέπετε μήτις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας, præterquā q; in multis speculationibus euanuerūt, vt quū Platonica de geniis & intelligentiis cōmenta ad Angelos trāsferrēt, (quod malū videtur ab ipsius Apostoli tempore, τὼ θρησκείαν ἀγγέλων apertè dānantis, inualuisse) verbū Dei ad philosophorū placita quib⁹ imbuti erāt, manifestè inflectebāt. Hinc illæ περὶ τῶν διχομηνίων καὶ πέξουσίου opiniones planè Aristotelicæ, quibus nūc quoq; Ecclesia Dei concutitur, & iā tū esset pessundata nisi sese Augustinus à Pelagio excitatus opposuisset, interdum tamen & ipse in illos humanæ philosophiæ scopulos velut æstu quodā abreptus: vt alia multa prætermittā, quæ libēter sanè veluti patrū pudēda, tegi patiar. Alterū maximū malū fuit, quòd velut fatalis quidā morbus omniū animos inuaserat, incredibile nimirum studium totam Scripturam in allegorias transformandi: in quibus excogitandis adeò sibi omnes immodicè placuerunt, vt quiuis planè quiduis hîc sibi licere sit arbitratus. Vtrique autem huic malo videtur sanè Origenes occasionem præbuisse, homo (vt mihi quidem videtur) omnium qui vnquā de rebus sacris scripserūt, impurissimus: quē etsi (vt merebatur) multi execrabātur, nonnulli tamē vicissim, quòd linguarū & artium cognitione præ cæteris excelleret, admirabantur: nonnulli verò inuidia potius quàm certo animi iudicio persequebātur. Neque verò hoc malū intra Orientē constitit, sed Africam quoque, Italiam, Gallias & Hispaniam inuasit, adeò vt tota Scriptura in

perpetuam allegoriam transformaretur. Interea exorti sunt Pelagius & Donatus, quibus Augustinum opponens Dominus, effecit vt præcipuorum doctrinæ Christianæ capitum, nempe prouidentiæ, liberi arbitrii, fidei & gratuitæ iustificationis notitia, philosophicis Græcorũ Episcoporum commentis penè oppressa, rursus emergeret. Et tamen (quod mirum est) inualescebat eodem tempore mortuorum inuocatio, & stulta opinio cœlibatus: quos pudẽdos errores apertè defendit Hieronymus. Crescebat quoque rituum multitudo, vt queritur Augustinus ad Ianuarium: & monachos (in Ægypto & Syria præsertim, gentibus omnium superstitiosissimis) non aliter quàm Angelos plerique admirabantur. Preces quoque pro mortuis tum adhiberi cœptæ, & orta de Purgatorio igne Platonica quæstio: quã tamẽ in Ecclesiis passim nõ fuisse receptam, Augustini scripta manifestè ostendunt. Ergo (vt tãdem ad rem redeam) quos potissimùm ex ista multitudine iudices statuemus? Si Apostatam illum de quo dixi, audiamus, eos deligemus qui circa Theodosii magni seculum vixerunt. Et certè fateor eo tempore doctissimos Episcopos extitisse. At hoc ego tamen affirmo (quod testor me nullius infectandi causa dicere) vix posse quenquã illorum dari qui non & secum ipse, & ab aliis, multis in rebus, & iis quidẽ maximi momenti, dissentiat. Quòd si fortè noster ille apostata inficiabitur, tum ego mendax habear nisi ita id esse cõuicerim. Sed hic audiio quid excipiat. Saltem enim ex iis scriptoribus, inquiit, apparebit quæ tum fuerit externa Ecclesiæ Catholicæ forma. Quasi verò præcipuum sit hoc nostrum certamen, ac nõ de doctrina ipsa potius: quasi sine exceptione cquouis tempore recipiẽdi sint ritus quoscunque Apostollica etiã Ecclesia vel vt vtiles, vel etiã vt suo tempori necessarios vsurpauit: quasi deniq; nõ ineptissimè faciãt qui i collabẽtibus ædiũ fundamentis, de instaurãdo fastigio laborent. Et quid pluribus opus est? Meminerunt, opinor, multi vestrũm, illustriss. & generosissimi domini, qquũ in illà ludicra potius velitatione quàm seria disputaatione Possiacena, de hac re dissereremus, nos paucis verbis istam quam importuni nonnulli (ne dicam proterui) homines medii tantopere commendant, turbarum

componendarum rationẽ ſic definiiſſe, vt diceremus, prĩ
mum omniũ de doctrina ipſa & fide ex Dei verbo diſce
ptandũ & cõſtituendũ eſſe: quæ ſi ſemel eſſet ſtabilita, tũ
nos deritib⁹ lõgè facilius trãſacturos: quorũ alios vt ina-
nes, alios vt per ſe vel ob aliud ſuperſtitioſos, alios vt
prorſus impios reiiceremus, alios demũ (quos vel neceſ-
ſarios, vel vtiles eſſe cõſtaret) non inuiti admitteremus.
Quid igitur iſti ampli⁹ requirũt? certè hoc vnũ, illuſtriſs.
princeps, vt fidis Dei miniſtris, quaſi ſeditioſe vel ambi-
tioſe omnia nouantibus, in odium adductis, greges im-
punè populẽtur. Sunt enim planè eorum ſimiles quos te-
ſtatur Dominus nec in cælorum regnum introire, nec
alios ingredi ſinere: homines profectò omnium qui ho-
die viuunt, pernicioſiſſimi, & apertis illis Euangelii ho-
ſtibus multo nocentiores: ac proinde in primis fugiendi
vobis Eccleſiarum Dei ex Chriſtianiſſimi regis edicto
tutoribus & alumnis, quibus iſti præcipuè, partim ventris
& lucri cauſa, partim inuidia & improbitate, partim in
eorum quibus aſſentantur gratiam, inſidiantur.

Sed video me in hac ſentẽtia refutanda fuiſſe paulo
longiorẽ. itaque ad rem redeo. Illis autẽ quid facias qui
publicũ errorem pro regula religionis ſequendũ arbitrã
tur? qui Patrum & conſuetudinis inania nomina quibuſ-
uis rationibus & teſtimoniis opponunt? qui denique vna
illa, quam non minus ridiculè quàm falſò catholicã Ro-
manam (id eſt vniuerſalem particularem) Eccleſiam ap-
pellant, nituntur? Eos quidem ego dimittendos cenſeo,
ne cum ratione videamur inſanire.

Quòd ſi nulli iſtorum de quibus diximus, iudices in
hac cauſa ſedere, imò potius ab alio quopiã iudicari de-
bent, in quo tãdem foro tanta iſta lis agitabitur? Nempe
coram vnius Dei tribunali. Euocetur ergo (inquient iſti)
ex cæli penetralibus. Imò cur illum ipſi ex illis ſuis adytis
non depromunt? Quoniã ſcilicet Deo non muto & ſilen-
te, (quale eſt illorum cruſtaceum numẽ) ſed clarè & aper-
tè loquente nobis eſt opus. Cedò verò vbi hunc inuenie-
mus? Nuſquam certè niſi in eorum ſcriptis qui (ſicut te-
ſtatur Petrus) diuino impulſu loquuti ſunt vt Dei homi-
nes: eorum, inquam, quorum doctrinæ tanquam funda-
mento ſuperſtructam Eccleſiam clamat Apoſtolus: Pro-

phetarum videlicet & Apostolorum libris, qui vtriusque Fœderis nomine comprehenduntur.

At enim (dicunt isti) de huius interpretatione quæritur, quam ex Ecclesia petendam esse docemus. Verùm quæ sit Ecclesia, primùm omnium constituendum erit, quandoquidem Satanæ synagoga speciosò etiam Ecclesiæ nomine abutitur. Hoc ipsum autē quomodo nisi ex doctrinæ genere statues? Doctrinam autem veram à falsa vnde nisi ex sacris literis discreueris? Succēssio enim illa in qua nonnulli proram & puppim constituunt, iampridem valere desiit, quum certum sit pessimos & ignarissimos homines multis iam seculis, bonis & doctis Episcopis successisse, & legitimæ vocationis in Ecclesiis ne vestigia quidem vlla iampridem apparere. Deinde non personarum, sed doctrinæ, doctrinæ, inquam, Propheticæ & Apostolicæ successionem quærimus: vt sit rursus necessariò ad Prophetarum & Apostolorum libros probandæ veræ successionis causa recurrendum.

Traditionis verò nomen, quod nonnulli rursus, nihil magis quàm Scripturæ examen metuentes, nobis veluti Gorgonem obtendunt, quid aliud est, obsecro, quàm larua? Nam si de dogmatibus intelligitur, vbi Verbum scriptum habemus, quorsum non scriptum aliquid? Est enim hoc certè per se illo incertius: nemo autē ex incerto mutuetur certioris probationem.

Sed hic video multa posse nobis obiici. Primùm enim dicent sese traditionis nomine intelligere non quod à nullo prorsus sit scriptum, & per manus duntaxat traditum, sed quod sacris illis libris quos Canonicos vocant, nō comprehensum, potest tamen ex idoneis aliiis scriptoribus probari: adeò vt quod initio ἄγραφον erat, ἔγγραφον meritò nunc habeatur: quas traditiones Apostolicas vocant. Deinde & illud adferent, se hoc nomine quasdam in Ecclesia vetere receptas dogmatum Christianæ doctrinæ planas & perspicuas explicationes, (vt de homousio, de duarū naturarum vnione, & similes aliias) intelligere. Deligere enim solent homines isti quæ certa sunt, & maximè plausibilia.

Ego verò etsi existimo ad hæc abunde à me paulo antè responsum esse quū de Synodis & Patrū scriptis dicerē,

tamẽ habeo quod præterea reſpõdeã. Iſta enim primùm omniũ nõ eſſe ſine diſcrimine recipiẽda, neipſi quidẽ negabũt. Quã igitur regulã hìc ſequemur? Si ab hominũ ſcriptis & authoritate pendemus, & fortè de ritibus quæratur, quàm multa hìc comperiemus nón tantùm diuerſa, ſed etiam contraria? Quum vetuſtiſſimis temporibus de feſto Paſchæ controuerſia futilitatem, ambitionem, ignorantiam, peruerſitatẽ denique plerorumque totius orbis Epiſcoporum manifeſtè probans, in Eccleſiam incidiſſet, adeò vt non ſecus quàm ſi de ſumma fidei actũ eſſet, totus orbis cõcuteretur, & vtraque pars ad Apoſtolicas traditiones confugiſſet: quid tandem effectum eſt, niſi vt vtraque factione ſuos duces Apoſtolos (vt aiebãt) nacta, incrudeſceret certamẽ? Legatur Irenæi ad Romanum illum ſtultiſſimum & ambitioſiſſimum, non Papã Œcumenicum, ſed Epiſcopum, epiſtola, & quæ in ſingulis Eccleſiis fuerit olim in his rebus libertas, donec tyrannide quorundam opprimerentur, facilè cognoſcetur Nec enim hìc libet ſingula recenſere, quoniam integro volumine nobis ad eam rem opus eſſet. Quid igitur hìc ſequemur? Quod cõperietur, inquiunt, ab omnibus vbique receptũ, vt eſt chriſma, conſignatio crucis, & alia eiuſmodi. Iam ergo concludamus, particulares traditiones excludi vt ſolæ catholicæ recipiantur: qua de re poſtea dicemus.

VENIAMVS ad dogmatũ traditiones. Eæ verò vel quæ in ſacris libris tradita ſunt explicant, aduerſus hæreticos, qui clariſſimis etiam rebus tenebras offundere cõſueuerunt: vel quæ totidem verbis nuſquam perſcripta, tamẽ ex locorum inter ſe comparatione ſunt eruta, proponunt: vel aliquid partim manifeſtè, partim obliquè ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis aut adiiciũt, aut detrahunt, aut etiã immutant. Illas verò vtraſque (cuiuſmodi ſunt quatuor illarum Synodorum πίστεως quas vocant ὁμολογίας, ad finem huius libri adiunctæ) tantum abeſt vt repudiemus, vt contrà obuiis (quod aiunt) vlnis, quicquid eiuſmodi eſt libẽtiſſimis animis amplectamur.

Tertiam autem ſpeciem quomodo tandem admittendam cenſuerimus? Nam ſiquid adiiciendum eſt Verbo illi ſcripto, conſequitur, non omnia quæ ad

salutem nostram requiruntur, perscripta fuisse in Lege & Euangelio. Cæterùm de Lege hoc dici profectò nec potest, nec debet. Iniquus enim alioqui Dominus videretur, quicquam ad eam adiici disertè vetans. Nec verò me hîc mouent Cabalistæ, Talmudistæ, & totum hoc audacium hominum genus. quid enim à Domino expressius dici potuit? Et quàm seuerè illam audaciam vltus sit Dominus, siquid in ritibus (nedum in doctrina) adiectum esset, tot Prophetarum (id est Legis interpretum) de his rebus clamores, tota sacra historia, ipse denique Christus est luculentus testis. An porro vel suæ Ecclesiæ minus cauisse Deũ arbitrabimur, misso in terras Filio suo: vel Apostolos minus in ea re quàm Prophetas, diligentes fuisse arbitrabimur? Testatur Paulus Ephesiis sese omne Dei consilium, de salute æterna videlicet, ipsis absque vllo prorsus subterfugio exposuisse. Ostendant igitur quid Paulus docuerit quidem, at non perscripserit: aut plenam doctrinam Euãgelii (quam ipse potentiam Dei ad salutẽ vocat) in eius scriptis comprehensam esse fateantur. Sed quorsum tam multa? quum ad rem ventum est, quid isti proferre possunt ab Euangelistis & Apostolis in doctrina fidei prætermissum? Fortasis quòd beata illa virgo Maria non sit in originis peccato cõcepta, quòd virgo perpetuò vixerit, quòd baptizandi sint infantes, nec iterandus Baptismus, ieiunandum in quadragesima, sacrum chrisma, aqua benedicenda, consecranda altaria, crux adoranda, & quid non? Nihil enim istorum in sacris literis comprehendi confitentur. Transsubstãtiationem autem, confessionẽ auricularem, inuocationem diuorum, Purgatorium ignem, iampridẽ in sacris literis, sed frustra, quærunt. Atqui beatæ virginis Mariæ conceptum eiusmodi nõ modò sacræ literæ, sed ne ex veteribus quidem vllus commemorat. Perpetuam autem ipsius ad mortẽ vsque virginitatem, etsi piè & libenter credo, tamen (quod aliquando te audiente, Illustrissime princeps, cuidam importuno monacho respondi) nihil hoc ad nostræ salutis mysterium pertinet. Sufficit enim nos credere quod res est, & ab Euangelistis narratur, conceptum esse Christum seruatorem nostrum ex Spiritu sancto, & ex Maria virgine natum.

Baptizandos autem esse infantes, nec esse iterandum Baptismum, absit vt ex nuda traditione, nō autem ex Dei verbo, colligamus. Reliqua verò illa quomodo tandem sacræ literæ exprimerent, quæ nonnisi euersa verbi Dei authoritate in Ecclesia sanciri potuisse, manifestis rationibus euincitur? Sed de his plus satis: nec enim singularia ista nunc suscepimus explicanda.

Ad id genus traditionum venio quo de doctrina in Verbo scripto comprehensa aliquid detrahitur, veluti quum altera Cœnæ Domini pars laicis est adempta: quū verbis Pauli dæmoniacam doctrinam vocantis cælibatum & discriminis ciborum legē, adscripta est concepti voti exceptio: & altera illa quā vniuersaliter valere nonnulli volūt, NISI aliter domino nostro Papæ visum fuerit. Sed quis tandem cui chara fuerit Dei gloria, (vt esse debet) tam execrandum sacrilegium ferat? Nam certè si quicquam scriptæ illi doctrinæ fas erit adimere, necesse est vt quemadmodum paulo antè isti dictatam à Spiritu sancto doctrinam, mancam & mutilam esse volebant, ita nunc in aliis eam redundare & luxuriari dicant: quod vtrūque piorū aures sine magna offensione ne audire qui dē possūt. At enim, inquiūt, ceremonias Legis olim sublatas esse negari nō potest. Nos verò de ritibus non agimus, sed de ipsa cultus Dei substantia, cuius partem etiamsi olim ceremonias fuisse censeamus, hoc tamen nihil ad sacrilegam istorum audaciam tuēdam facit. Quid mirum est enim Legem iis adumbrandis sancitam quæ suo tempore futura sperabantur, ad ipsarum rerum lucem ac cōspectum disparuisse? Sin autem isti sublatas veterum agapas, & Apostolicū de idolothytis & suffocato decretum communi cōsensu abolitum, & vnctionem Apostolicam quam nunc sustulimus, opponant, iterum respondeo, externa hæc esse, de quibus postea differemus. Stat igitur illud, doctrinam salutis Verbo Dei comprehensam, non tantùm in vniuersum, sed etiam in singulis vel minutissimis partibus sartam tectam esse oportere.

Tertiam autem speciem earum traditionum quæ vel ipsa fundamēta Christianæ salutis cōuellunt, vel iis fundamentis superstructa subuertunt, quid attinet commemorare? Eiusmodi sunt, Romani Pontificis primatus,

inuocatio diuorum, preces pro mortuis, idolorum fabricatio & adoratio, liberi arbitrii, meriti, indulgentiarum; cæterarum denique eiusmodi spurcitiarum magistrales quas vocant determinationes: quæ quum nunquam nisi cõuulsa doctrinæ cælestis authoritate stabiliri potuerint, niimium sunt impudentes qui vel falso Ecclesiæ nomine appositio, vel opposita lõgi temporis præscriptione, illass validari potuisse existimant.

Age igitur hunc locum tandem concludamus. Catholicos ritus qui putant necessariò retinendos, valde hallucinantur. Sunt enim etiam catholici quidam errores, qui paulatim in Ecclesiã, plerorumque Episcoporum partim ignorantia, partim negligentia, partim κακοζηλία, atque adleò ambitiosissima auaritia, & auarissima Romanorum in primis præsulum ambitione, inuaserũt. Deinde quum in ritibus instituendis habita semper sit à prudentibus hominibus & temporis & loci & personarum ratio, quis non videt in hoc rerũ genere ineptissimos esse qui variatis circunstãtiis non modò nihil mutandũ, sed etiam quæ optimis de causis vel temporis spatio vel alio quouis modo abolita sunt, tamen quoniam vetusta sunt, in vsum reuocanda putant? Iam verò quid iis fiet quæ in manifestas idolomanias degenerarunt? quæ infelicissimo seculo, & Deo nostris peccatis irato, pauculis quibusdam frustra initiò reclamantibus, obtinuerunt? quæ denique vt nondum planè sint vitiata, tamẽ eiusmodi sunt vt integra diutius retineri vix ac ne vix quidem possint?

Hic verò mihi in mẽtẽ venit vox illa hominũ (vt sibi quidẽ videtur) acutissimorũ, qui non transformandã, sed reformãdam Ecclesiã arbitrãtur. Reformationẽ vocant, eorũ rituum qui florente, vt loquuntur, Ecclesia obtinuerunt, (sublatis nonnullis quæ tẽporũ iniuria velut rubiginem quandam illis obduxerunt) restitutionem: quæ nisi à nobis admittatur, Ecclesiam trãsformari, & penitus suo decore priuari contendunt. Bella certè & speciosa oratio, sedd à Satanæ Spiritu profecta, qui tum demum se prodit quum ad rem ventum est. Tum enim nihil adeò turpe est quod isti vetustatis fuco illitum, pro bello & venusto nõ obtrudant. Exemplo sint G. Cassandri & ipsius discipuli, (futilis, inquam, illius apostatæ, cuius nomine has char-

tas cõmaculare nolui) inaniſſimæ de his rebus ῥαψῳδίαι. At ego exemplum Ezechiæ regis tantopere celebratum ſequutus, longè malim eos imitari qui offendiculum in publica via poſitũ, etiamſi quis ſit alioquin aut aliquãdo fuerit ipſius vſus, è medio tollendũ cenſent, potius quàm monitores adhibẽdos qui prætereũtibus denũtiẽt ne per imprudentiam ad illud impingant. Quid ſi enim quiadmoniti ſunt, nõ pareãt, vel monitores officiũ nõ faciãt? Deinde præterquã quòd in pleriſque hypotheſibus nõ tã tùm ab iſtis diſſentio, ſed etiam ipſos planè abomino, in ipſa theſi nõ poſſum illis aſſentiri. Nam ſi formoſiſſima Eccleſiæ ſpecies, ipſúmque adeò archetypõ à nobis quæritur, id ego eſſe puto quod ab Apoſtolis ipſis (cuiuſmodi artifices nec habuit vnquam, nec habitura eſt Eccleſia) non tantùm, vt iſti volunt, inchoatũ, ſiue primis lineamentis adumbratũ, ſed viuis additis coloribus quamdiligentiſſimè & quamuenuſtiſſimè expreſſum fuit: à quibus quanto abfueris longius, tãto magis ab operis regula diſceſſeris. Cuiuſmodi autem illud fuerit, cur non aliunde quàm ex ipſorum met ſcriptis & Apoſtolica Lucæ hiſtoria (quem ego quidem hac in re pictorem longè excelentiſſimum fuiſſe concedo) petendum eſſe credam, ſicit eorum tum inter ſe diſcrepantia, tum etiam (vt ingenuè loquar) vanitas, qui Apoſtolicas quas vocant traditiones ſparſim commemorarunt, aut etiam collegerunt: cuiuſmodi ſũt ridiculæ illæ & falſiſſimæ διατυπώσεις quæ Clementi tribuuntur, & Apoſtolicĩ quos appellant Canones, iam olim inter reiectaneos libros numerati. Quòd ſqui obiiciant non omnia ab Apoſtolis vel à Luca fuiſſe perſcripta, quæſo cur ita cẽſent? an quia pauca cõtinent? mò verò vtinã ea paucitate contenti fuiſſent qui ſe Apoſtolis iactãt ſucceſſiſſe. Neque enim voluit abrogari Dominus Moſaicos ritus vt alii ſubſtituerentur: & ſi iudaizare non licuit, multo minus gẽtiliſſare oportuit. quod ſi veteribus Epiſcopis in mentem veniſſet, Chriſtiana relgio neque tam citò, neque tam turpiter, primùm in cerenonias vanas & ludicras liturgias, deinde etiam in manifeſtiſſimam ſuperſtitionem, ac tandem etiam in ἀθεότητα degeneraſſet. Verè enim Paulus ἄθεους vocauit qui vium verum Deum rite non colunt. An verò quia hoc ar-

gumentum Apostoli propriè non tractarunt? Imò certè quædam est impietatis species, Spiritum sanctum arbitrari quantam oportuit Ecclesiæ rationem non habuisse. & hoc ausim ego affirmare, qui diligẽter Lucæ historiam & Apostolicas epistolas legerit, eum nõ modò præcipua illa Ecclesiasticæ administrationis capita, sed etiam penè singulas eius partes ex iis optimè cogniturum: vt traditionibus illis non scriptis locus penè nullus relinquatur. Sed vtvt sit, quum inter illas penè infinitas traditiones exacta distinctione sit opus, ad quam tandem amussim illas exigemus? Nã neque ex vetustate, neque ex scriptorum authoritate, neque ex eorum multitudine à quibus approbatæ fuerint, satis firmum argumentũ colligi posse demonstrauimus. Itaque vno verbo Dei, verbo inquam illo à Prophetis & ab Apostolis in publicas Tabulas relato, nobis opus est, ex quo sanctas à prophanis, vtiles à damnosis aut futilibus, necessarias à superuacaneis distinguamus, & distinctas optima quadã ratione stabiliamus.

Quòd si ad rituum diiudicationem præire nobis verbi scripti lucem necesse est, quãto magis ad dogmatum ipsorum cognitionem nobis eadem ista lux præeat oportet, in quibus longè magis cæcutiunt homines, & multò periculosius erratur? Nam si nihil (vt antè ostendimus) in doctrina nobis est sequendũ nisi quod vel est in verbo Dei disertis verbis expressum, vel ex collatione locorum necessariò cõsequitur, quomodo mihi à pseudoprophetis cauerim nisi propositam ab eis doctrinam cum ipso Dei verbo compararim?

At enim dices, Quid si & ille verbum Dei proferat? Sic enim Arius illud, Pater maior me est, vrgebat: sic cum Macedonio, de Spiritus sancti persona: cum Nestorio & Eutychete, de naturarum vnione: cum Pelagio, de gratia & natura disputatum est. Sic & hodie de sacramentalibus locutionibus contenditur, dũ alii transubstantiationẽ, alii consubstantiationem, alii sacramentalem duntaxat coniunctionem ex iisdem verbis, & quidem paucissimis nempe H O C est corpus meũ, & H O C est sanguis meus) eliciunt. Denique, inquiunt isti μιάσματα, quum incidit controuersia nõ περὶ τῶν ῥητῶν sed περὶ διανοίας, quò tandẽ potius perfugietur quàm ad Ecclesiã, ad patrum orthodoxorũ

ſcripta, ad Synodos denique germanas ac legitimas? Ego verò (vt antè dixi) nec Eccleſiæ, nec Patrum, nec Synodorum teſtimonia repudianda cenſeo, ſed multiplici cautione vtendum eſſe arbitror.

Primùm enim ſiquid ſine Dei Verbo affirmatur, fruſtra Eccleſiæ, Patrum, Synodorum inania nomina prætexũtur, vbi ne Angeli quidem ſunt audiẽdi. Stat enim illud Pauli, Si vel quiſpiam Angelus è cælo aliud Euangelium annũtiarit, anathema eſto: nec Eccleſiæ eſt loqui, ſed maritum loquentem audire.

Patres autem orthodoxi non alia lege ſcripta ſua legi voluerunt quàm vt ad Verbi ſcripti regulam exigerentur. Synodorũ denique non eſt hoc munus, doctrinã nouam condere, ſed à Deo conditam ex eiu ſdem Verbo confirmare. Quæ ſecus fecerint, impiorum ſunt cathedræ, & deriſorum ſcamna, quæ fugere iubemur vt beati ſimus.

Deinde ſi de interpretatione Verbi ſcripti quæritur, teſtes quidẽ illos (vt dixi) minimè repudio, ſed primùm omnium veram Eccleſiam à Satanæ ſynagoga: ſuſpectæ nec damnatæ fidei Patres ab hominibus vel manifeſtè imperitis, vel hæreticis, vel alioqui ſuſpectis: Synodos quoque legitimas & minimè dubiæ fidei, à tyrannicis conciliis & cœtibus aduerſus Chriſti veritatem coactis: veros denique libros à ſuppoſititiis accuratè diſcernendos arbitror.

His verò conſtitutis, tum iſtos ego nõ vt iudices, (iudex enim eſt vnus Deus ex ſcripto ſuo verbo) ſed vt iuratos & vocatos teſtes audiendos dico: & quidem eo modo quo à peritis iudicibus in forenſibus controuerſiis teſtes audiri ſolent, ita videlicet vt ſui etiam teſtimonii cauſas reddant, cauſas, inquam, non aliunde quàm ex eo ipſo verbo de cuius interpretatione quæritur, allatas. Rectè enim Auguſtinus, humanas rationes repudians, Per ſcripturas diuinas, inquit, multo tutius ambulatur: quas verbis trãſlatis opacatas quum ſcrutari volumus, aut hoc, inde exeat quòd non habeat controuerſiam: aut ſi habet ex eadem Scriptura vndecunque inuentis atque adhibitis eius teſtibus terminetur. Hæc ille, & rectè quidem. Nã ſi ex ſolo ſcripto Verbo ſapere nos oportet, ne aliun-

de quidē vlla Verbi interpretatio petēda est. Sic enim (vt idem Augustinus inquit) temperauit Scripturas Spiritus sanctus vt quod alicubi obscurius dictum est, clarius alibi explicetur.

Denique quem aliū potius quàm Christū ipsum & Apostolos sequemur? Christus certè Satanam Scriptura abutentem, non aliunde quàm ex eadem Scriptura refutauit. Apostoli ex Prophetarum scriptis sua confirmant, & Bereœenses Iudæi laudantur quòd auditam ex Paulo doctrinam cum Prophetarum scriptis contulerint, vt viderent an hæc ita se haberent. Certè non alio telo Nicena Synodus Arium, Constantinopolitana Macedonium, Ephesina Nestorium, Chalcedonensis Eutychen, Augustinus Pelagium & Donatum iugulauit. Itaque qui Scripturam sic ambiguam & obscuram esse putant vt illata aliūde luce indigeat, digni sunt quos vt blasphemos cōspuant pii omnes, & totis animis execrentur.

Nec propterea doctorum scripta & interpretationes vitupero, quum sui verbi in Ecclesia tum voce tum scriptis interpretandi author sit ille qui pastores & doctores ad corporis ædificationem constituit: sed quatenus illis stamdum sit ostēdo, eatenus videlicet vt nihil de suo proferant, ne tum quidem quum de sententia & interpretatione loci alicuius agitur, sed ex Scripturis ipsis Scripturas secundum analogiam fidei interpretentur. quod quis quiis fecerit, siue sit nouus seu vetus, seu priuatus seu munus aliquod gerens in Ecclesia, siue senex siue iuuenis, siue solus siue cum multis, audiatur. Etsi enim retinendus est cordo in Ecclesia Dei, tamē nulli magis fallūtur quàm qui certis locis aut personis alligāt Spiritus sancti gratiā. Quinam enim Prophetas occiderunt? quinam Christum crucifixerunt? ii certè quibus tanquam cardinibus sustinerri veram religionem oportuerat. Itaque Propheta non ad Sacerdotes illos prophanos, sed ad Legem & Prophetas populum Dei dimittit. Nec alia verò iampridem fuit Ecclesiæ conditio, reprobato ab ipsis architectis angulari lapide, & in ipsius Dei templo sedente Antichristo.

Quid igitur? nempe Dei verbo controuersias omnes dirimi; & falsum Verbum à vero, sicut & Ecclesiam germanā ab adulterina: & Synodos à Spiritu sancto gubernattas, ab iis quibus Satan præest: denique veritatē à men-

dacio ex Dei verbo diiudicari neceſſe eſt: quia in iis quæ ſalutis ſunt non alibi nobis patefactam veritatem arbitrandum eſt.

Quæ quum ita ſint, efficitur, illud veriſſimum eſſe, illuſtriſs. princeps, vnde initio diximus potiſſimũ orta eſſe mala illa omnia quibus Patrũ noſtrorũ memoria Ecclesia penè oppreſſa fuit: ac proinde hãc vnam eſſe ipſius erigendæ viam ac rationem, ſi ex puro Dei verbo de cõtrouerſiis iſtis decidatur. Ita enim fiet vt de pleriſque ne quærendum quidem ſit, de quibus tamen hodie nonnulli partim propter ignorantiam, partim quia proterui & malitioſi ſunt, pertinaciſſimè contendunt. Quæ verò niti Scripturæ teſtimoniis videbuntur, ſi, non ex conſuetudine, (quæ quum à Verbo diſcedit, nullum planè ius in rebus diuinis facit) neque ex certorum hominum veterum ſeu nouorum nuda authoritate, ſed ex locorum inter ſe collatione, reuocatis ad analogiã fidei omnibus interpretationibus, iudicentur, tum demum nihil tam difficile occurret quod facilè nõ intelligatur, nihil tam obſcurum quod non illuſtretur, nihil tam perplexũ quod non planum & expeditum reddatur. Sed iſtam cognitionem quis tandem inſtituet? quis actionem iſtam moderabitur? quinam denique de rebus iſtis communi authoritate cõferent? Iſta verò perſequi noſtri non eſt inſtituti, quanuis ſæpe ac multum de hoc quoque cogitanti, nõnulla in mentem venerint, de quibus fortaſſis alius dabitur dicendi locus. Nunc quod inſtat agamus.

QVVM igitur ex ſacro Dei verbo omnes iſtæ controuerſiæ dirimendæ videantur, hoc in primis curandum arbitror, vt quũ non omnes (quod optãdum eſſet) ſuis illis peculiaribus linguis Hebræa & Græca loquẽtẽ Deum poſſint exaudire, vera & commoda quæpiam vtriuſque Teſtamẽti interpretatio habeatur. quod iampridem efficere conati ſunt nonnulli: ſatis autem feliciter præſtitit nemo. Vetus enim editio (cuiuſcũque tandem ſit) quãuis minimè improbanda, tamen & obſcura, & manca, & redundans, ac falſa etiam in multis comperitur: vt de eo dicum infinita penè varietate nihil dicam. Hanc igitur optimo iure ſtuduerunt multi eruditi & pii homines emendare: quãuis nõ omnes pari ſucceſſu. Et tamẽ quàm hoc ſit neceſſarium, maximo cum dolore fatebitur quiſ

quis Græcos illos etiã eruditiſſimos ſcriptores leget, & eorum interpretationes plerũque abſurdiſſimas, cum Hebræa veritate comparabit. Inter Latinos autem non tantùm idem malum viguit, ſed etiam alterius (id eſt Græcæ) linguæ ignoratio, qua plerique laborantes, dũ à Vulgatta interpretatione pendẽt, nodum in ſcirpo ſæpe quærunt, & fœdiſſimos errores admittunt.

Hæc me igitur cauſa impulit vt collatis quamdiligẽtiſſimè poſſẽ variis codicibus, & expenſis quamplurimorũ doctorũ hominũ ſentẽtiis, eorũ præſertim quos noſtra hæc ætas linguarũ peritos, multo certè plures ac doctiores tulit quàm antea vnquam, repetita vſque ab Apoſtolorum temporibus memoria, habuerit Eccleſia, eos ſaltem nonnihil ſubleuarem qui puriorem interpretationem deſiderãt. Id autẽ vt maiore cum fructu fieret, addidi etiam annotationes in quibus & varias interpretationes inter ſe contuli, &, quoad à me fieri potuit, obſcurriſſimorum quorumcunque locorum ſententiã planè ac perſpicuè exponere ſtudui. Sed quũ ſpiſſum illud opus, & valde (quod expertus profectò loquor) laborioſũ, ſub incudem reuocatum, & denuò excuſum, ſic viderem excreuiſſe vt eo non ſatis commodè plerique vti poſſent, curaui vt abſque illis annotationibus ſeorſim excuderetur: quarum tamen loco mihi ſubſtituiſſe videor quod (ſi ſatis rectè à me perfici potuiſſet) non dubitarem non modò vtilitatis nomine, ſed etiam vt valde neceſſarium commendare.

Duo ſunt enim interpretum genera: vnum, eorum qui quid dicatur (id eſt res ipſas) propriè non conſiderãt, ſed quibus verbis aliquid dicatur, mutato tantùm idiomatte declarandum ſuſceperunt. quod munus interpretãdi etſi vix ac ne vix quidem ab eo præſtari poteſt qui res ipſas non intelligat, tamen intra verba conſiſtit. Alterum, eorum eſt qui res ipſas pluribus verbis & adhibitis ratiocinibus explicant: in quo genere interpretandi (meo quidem, &, vt arbitror, eruditorum omnium iudicio qui libros eius inſpexerint) cõperietur magnus ille Iohãnes Caluinus, beatæ memoriæ vir, & meus in Chriſto parẽs, (quod ſine cuiuſquã inuidia dictum ſit) veteres & recentiores omnes longè ſuperaſſe. Itaque etſi interdum in quibuſdam, non quod ad doctrinam ipſam attinet,

(quā ego puriſſimā ac ſolidiſſimā in eius hominis ſcriptis, ſi in quoquam alio interprete, ſemper animaduerti) ſed in locorū quorundam explicatione diſſentio: tamen de ipſius commentariis ſtatuo quod in genere ſcribendi multum diſſimili Cicero de Iulii Cæſaris commentariis iudicabat, eum videlicet ſanos homines à ſcribendo deterruiſſe. Et verò vtinam nobis qui per Dei gratiam miniſterio fungimur in ipſius Eccleſia, (ac mihi in primis) in diſcendo & docendo potius quàm in ſcribendo occupatis eſſe liceret. Verùm quid facias? hoc à nobis extorquet partim quorundam aduerſariorum importunitas, quorum conatibus neceſſe eſt veritatis amantes ſeſe modis omnibus opponere, ne ſimplices incauti intercipiantur: partim etiam charitas, quæ nos monet, quicquid accepimus, in fratrum vtilitatem conferre.

Viſi ſunt autē mihi ſemper nimiùm multi (ſiue quoniā ita eſt, ſiue quòd ipſe potius halluciner) in eo peccare quòd in Euangelicæ quidē & Apoſtolicæ hiſtoriæ particularibus narrationib⁹, in quas diuino planè artificio diſtributa eſt, ad quod potiſſimùm doctrinæ Chriſtianæ caput ſingula ſint referenda non animaduertant: multo minus autem in Apoſtolicarum epiſtolarum grauiſſimis illis, & (quod veriſſimè dico) excellenti methodo contextis diſputationibus, quis ſit illarum ſtatus, quæ argumentorum ſeries, quis denique ſcopus, parum conſiderent. Hinc factum vt neque pes neque manus ſæpe in quorundam ſcriptis & dictis appareat, & relicto ſcopo ad quaſdam obſeruatiunculas confuſè & perturbatè cōgeſtas deueniatur, atque adeò in pleriſque maximi momēti locis nulla ſententiæ ipſius ratio habeatur. Hinc fit etiā vt apud Paulū, præſertim (quo tamen ſcriptore nihil fuit vnquā in ſcribendo iudicioſius) infinita anātapodota, & hyperbata imperitiſſimi homines iampridem ſomniarint, & paſſim etiam ſuis in eum cōmentariis, magna certè cum ſua ignominia inculcarint: adeò quidem vt interpres ille omnium Dei arcanorum excellētiſſimus, nō minus fuerit in ſcholis ignotus quàm ſi nulla eius monimenta extarent: imò non aliter eum quàm ſcopulum quendam multi refugerēt. Itaque vt huic malo mederer, conatus ſum in hoc opere, quātū à me præſtari potuit, breues doctrinæ ſummas in hiſtoricis narra-

tionibus annotare, vt quisquis in illo veluti mari nauigabit, portũ ad quẽ cursum dirigat, ob oculos positũ obseruæt. In epistolis autẽ operã dedi vt & scopus & series argumẽtorũ, methodus denique intelligi, & omnibus ordine distributis genuinæ expositiones cognosci possint.

Quòd si mihi dederit Dominus vt duo præterea tandem aliquando adiiciam de quibus iam cogito, breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expositionem, & præterea locos communes, suis quosque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium feciſſe exiſtimabo. Sed hæc aliquando fortaſſis dabit Dominus. Interea quod mihi datum eſt, illustress & generosi Domini, id omne vobis potiſſimùm, veram in Gallia patria mea religionem amplexis, scriptum & diicatum volui, tum vt grati mei animi significationẽ ederrem: (quid non enim vobis, miseras ouiculas aduersus liuporum rabiem, veſtrorum etiam corporũ obiectu protegentibus, omnes debemus?) tum verò vt vos in sancta iiſta & heroicis veſtris animis digna fortitudine & perſeuerantia magis ac magis confirmarem.

EN IGITVR tibi, illuſtriſs. princeps, ſacros illos cæleſtis doctrinæ interpretes, pro cuius defẽſione nõ dubitaſti tot tãtisque periculis caput tuũ obiicere: en vobis, illuſtress & generosi Domini, ſacra illa æternæ illius Sapiẽtiæ arcana, quæ quãto magis cognoſcetis, tãto minus vos pœnitebit, quũ huc adacti eſſetis, pro eo viciſſim ſanguinẽ veſtrũ fudiſſe qui vos pretioſiſſimo ſuoſanguine redemit. Præclara ſunt illa, & coram ipſis cæleſtibus Angelis inſignia, fidei & zeli veſtri trophæa: quibus tamẽ ſtatuẽdis vtinã, vtinã, inquã, ſicut optabatis, ſolis ſpiritualibus armis vti licuiſſet. Nũc porro reſtituta pace, ſpirituali cõſtãtia & inuicta fidei fortitudine opus eſt, vt inchoatũ opus perpetua veſtra cũ laude abſoluatur. Suppeditabit autẽ eã Dominus iugi & aſſidua huius verbi auditione ac meditatione. ſiquidem quod corporibus noſtris cibus, hoc animis noſtris cæleſtes iſtæ dapes præbent, nempe vt eearũ ſucco nõ tantùm viuamus, ſed etiam creſcamus & adoleſcamus, dũ perfecti tãdẽ, vltimó videlicet illo die, reddamur. Et hîc quoque peto à veſtris Excellẽtiis vt quædã ad vos maximè pertinẽtia æquis animis ex me audiatis. Si nos quos adhuc audiuiſtis, & à quibus ge-

niti estis in Domino, vera & sancta docere vobis persuasistis, ne, quæso, patimini vos ab iis vel tantillum abduci. Neque id ego temere moneo.

Etsi enim mihi notũ est animi vestri robur, tamẽ quis sit quorundam vestræ saluti insidiantium astus, quæ impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis hostibus non loquor, sed Sinones illos intelligo partim mediã nescio quã religionẽ fabricantes, partim etiã ex infelicibus illis de Cœna Domini contentionibus occasionem serendæ inter vos discordiæ captantes. Quid enim, inquiunt? an idem est Ecclesiam Dei transformare atque reformare? an nihil viderũt Patres? an soli isti nescio qui sapiunt? an isti non sunt quos doctissimi quique sacramentarios vocant, ac detestantur? Nos verò quid ad hæc respondeamus, vobis non est ignotum: nec vnquã recusabimus coram vniuerso mundo nostræ quã isti vocant transformationis causas reddere. Quid autẽ istiusmodi homines captẽt mirum ni omnibus sit perspectũ, quum alii quidem palàm perditissimis Euangelii Christi inimicis seruiãt, alii multiplici apostasia sint celebres, alii quæ sua sit inconstãtia & futilitas, aut certè quã nullo sint iudicio præditi, tota vita mundo patefecerint, quũ totis triginta annis nondũ didicerint in religione nõ esse fluctuandũ. Ab his igitur vobis maximè cauendũ esse præmoneo. Cauebitis autẽ si in ea quam ex fidis vestris pastoribus accepistis fide, tot martyrũ sanguine obsignata, & cuius ἐξομολογήσεις plana & perspicua edita est, perseuerantes, pestes istas vel statim abegeritis: vel si semel audire constituistis, adhibitis iis pastoribus audiatis à quibus illorũ fraudes patefieri, & mẽdacia cõuinci possint.

Neque causa vlla est cur ista vos perturbent. Hæc enim Ecclesiæ cõditionẽ esse Dominus ipse ac præceptor noster sedulò nos admonuit, & perpetua omniũ tẽporũ experiẽtia confirmat. Sic nostris tẽporibus exorti sunt Anabaptistæ in plurimas sectas diuisi: sic hodie eousque effer buit quorũdam in manifestis erroribus defẽdẽdis pertinacia, vt iam apertè Christi naturas cum Nestorio dissoluant, proprietates verò cum Eutychete confundant: quorum etiam pestilentes quosdam libros Gallicè quoque iam conuersos esse præmoneo. Alibi in Polonia exortisunt execrabiles Tritheitæ, quam penè totam deuastarunt. Cudit etiam clandestina quædam alia Satanas, ad

uersus quæ necesse est vt sinceritate & simplicitate Christiamæ quam accepistis doctrinæ, resistatis.

Iam verò quoniam neque offendiculis quibus ira Dei prouocari solet, obsisti, neque hæreses quibus vera doctrina opprimitur, maturè aboleri, nisi vera ac legitima Ecclesiasticæ disciplinæ ratione instituta, possunt: idcirco illudl quoque à vobis peto per Filii Dei nomen, illud, inquam, vos obtestor, ne disciplinam istam tanquā humanum aliquod commentum repudietis, sed vt diuinā ordinationem sine qua necesse est totum ædificium corruere, omni studio & animi contentione stabiliatis, & semel stabilitam retineatis. Quid enim? annon altera hæc est Verbi diuini pars? Certè qui hoc negat, solem negat meridie lucere. Et quæso, quæ tandem respublica, quæ ciuitas, quæ familia & domus non statim dissoluetur nisi leguim vinculis adstringatur? An verò Christianā Ecclesiam omnis pietatis & honestatis magistram, in nequitiæ & licentiæ ludum transformari patiemur? Atqui sublata illa de qua loquor disciplina, si quiuis ad docendum verbum admittatur, si in pastorum doctrinam & mores non inquiiratur, si quiuis promiscuè ad Sacramentorum vsum recippiatur, si cum offendiculo peccantes redarguere, si contumaciter sese opponētes seuerè coercere, ac tandem etiam, (si ita opus est) exemplo Apostoli, ne reliquos sua contagione inficiant, ex grege extrudere non licebit: nisi etiam pauperū ratio habeatur, & ex ordine à Spiritu sancto instituto eleemosynæ administrentur: nisi denique omniaa in Dei domo rite & ordine fiant, quid aliud mox erit Ecclesia, maxima ex parte, quàm hominum audacissimorum, & ad omne flagitium proiectorum coitio? At enim, inquiunt nonnulli, hæ sunt magistratuum partes. Quasi verò nos vel περὶ τῶν βιωτικῶν, siue de iis quæ sunt huius seculi, velimus in Ecclesiastico conuentu vllo modo diisceptari, vel ipsos pastores aut quosquam alios, eorum more quos Catholicos nunc vocant, Magistratuum iurisdictioni & imperio eximamus. Quis me (inquiebat, Christus iis respondens qui pro diuidunda hæreditate ipsum interpellabant) vestrum iudicem constituit? At ille idem inquit, Qui Ecclesiā nō audierit, sit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Distinguenda sunt igitur quæ Dominus distinxit, non autem tollenda que stabiliuit: imò

verò tantum abeſt vt hæc diſciplina, ſi quidem legitimè (id eſt ex vno Dei verbo) cõſtituatur, Magiſtatuũ authoritatẽ imminuat, vt econtrario vel maximè ſtabiliat: quũ nulla res æquè publicam tranquillitatẽ tueri poſſit atque illud vnum, ſi omnium cõſcientiæ in Dei timore contineantur. At metuẽdũ eſt ne pontificia illa tyrãnis rurſus in Eccleſiam inuehatur. Ita eſt profectó. Sed ſtultorum eſt (vt inquit ille) ſic vitare quædã vitia vt in cõtraria incurras. Itaque vt hominũ tyrannidẽ vitemus, non excutiendũ ſed recipiendum eſt iugũ illud Chriſti, ſolis prophanis & impiis ingratũ, bonis autem & piis lõgè ſuauiſſimũ. Magiſtratus autẽ, vóſque adeò quos Dominus Eccleſiæ ſuæ nutritios ex Regiæ maieſtatis edicto cõſtituit, tantum abeſt vt quorundã exemplo pro laicis (quos iſti vocant) habeamus, & ab iſta de qua loquor diſciplina alienos eſſe arbitremur, vt ecõtrario veſtrum iſtud præcipuum munus eſſe cenſeamus, turbulentos Eccleſiæ contemptores quamſeueriſſimè vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro veſtro imperio procurare. Quúmque preſbyterium non tãtùm ex paſtoribus, ſed ex iis quoque cõſtitutum eſſe oporteat, à quibus ipſi etiã paſtores quũ opus eſt coerceri poſſint, quis ita eſt inſanus vt in deligendis preſbyteris ſummam eorum rationem haberi nolit, qui præterquam quòd à pietate commendantur, authoritate etiam & dignitate in Eccleſia præſtent?

Sed de his fortaſſe nimium multa, apud vos præſertim de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tãtillum dubitare. Tandem igitur finem ſcribendi facio, & Deum Optimũ Maximũ precor vt te, illuſtriſs. princeps, vóſque cæteros illuſtres & generoſos Dominos, excellenti illo ſuo Spiritu indutos, veráque Filii ſui notitia & excellentiſſimis quibuſque donis magis ac magis ornatos, potenti ſua virtute fulciat: vt magnũ illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cæleſtis regni ſui inſtaurationem, quam feliciſſimè, immortali cũ veſtra laude & gloria, perficiat. Geneuæ, x. Calẽdas Martias. Anno à Chriſto pro nobis incarnato, M. D. L X V.

Euangelium secundum Matthæum. Τὸ κατὰ Ματθαῖον ἅγιον εὐαγγέλιον.

Κεφάλαιον α.

CAP. I.

ΒΙΒΛΟΣ γενέσεως Ιησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Αβραάμ.

Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham.

Luc.3.24 Genealogia Christi.

1

Αβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ισαάκ. Ισαὰκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιακώβ. Ιακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ.

Abrahã genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudã, & fratres eius.

Gen.21.2 Gen.25.24 Gen.29.35

2

Ιούδας δὲ ἐγέννησε τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρὰ ἐκ τῆς Θαμάρ. Φαρὲς δὲ ἐγέννησε τὸν Εσρώμ. Εσρὼμ δὲ ἐγέννησε τὸν Αραμ.

Iudas autem genuit Phares & Zaram è Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram.

Gen.38.27 1.Par.2.5 ruth 4.18

3

Αραὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Αμιναδάβ. Αμιναδὰβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ναασσών. Ναασσὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Σαλμών.

Aram autẽ genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

4

Σαλμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Βοὸζ ἐκ τῆς Ραχάβ. Βοὸζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ωβὴδ ἐκ τῆς Ρούθ. Ωβὴδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιεσσαί.

Salmon autem genuit Booz è Rachab. Booz autem genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Iesse.

5

Ιεσσαὶ δὲ ἐγέννησε τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Δαβὶδ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησε τὸν Σολομῶνα ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου.

Iesse autem genuit Dauid regem. Dauid autem rex genuit Solomonẽ ex ea quæ fuerat vxor Uriæ.

1.Reg.16.1 & 17.12 2.Reg.12.24

6

Σολομὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Ροβοάμ. Ροβοὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Αβιά. Αβιὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ασά.

Solomon autẽ genuit Roboam. Roboam autẽ genuit Abiã. Abia autem genuit Asam.

1.Reg.11.43 2.par.9.31

7

Ασὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιωσαφάτ. Ιωσαφὰτ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιωράμ. Ιωρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Οζίαν.

Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.

8

Οζίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ιωάθαμ. Ιωαθὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Αχαζ. Αχαζ δὲ ἐγέν-

Hozias autẽ genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autẽ ge-

9

nuit Ezechiam.

4. Reg. 20. 21 & 21. 18 1. par. 3. 13

10 ||Ezechias autē genuit Manasse. Manasses autē genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.

4. Reg. 23. 34 & 24. 1 2. par. 3 & 4

11 ||Iosias autē genuit Ialzim. Ialzim autē genuit Iechoniā & fratres eius, in deportatione Babylonica.

4. Reg. 24. 6 2. par. 36. 9 3. Par. 3. 16 1. Esd. 3. 2 & 5. 2

12 Post verò deportationē Babylonicā, ||Iechonias genuit Salathiel. || Salathiel autem genuit Zorobabel.

13 Zorobabel autē genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autē genuit Eliud.

15 Eliud autē genuit Eleazar. Eleazar autē genuit Matthan. Matthā autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioseph virū Marię, ex qua genitus est IESVS ille qui dicitur Christus.

17 Vniuersæ igitur progenies ab Abrahā vsque ad Dauid, ꝓgenies quatuordecī: & à Dauid vsque ad deportationē Babylonicā, progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica vsque ad Christū progenies quatuordecim.

Natiuitas Christi. Luc. 1. 27.

18 ¶IESV verò Christi natiuitas ita fuit. ||Nam quū mater eius Maria desponsa esset Ioseph, priusquā ipsi conuenissent, inuenta est vterum ferre ex Spiritu sancto.

Deut. 24. 1

19 Porro Ioseph vir eius, quum esset iustus, & nollet eam ||ignominiæ exponere, voluit clam eam dimittere.

γησε τὸν Ἐζεκίαν.

Ἐζεκίας δὲ ἐγέννησε τὸν Μανασσῆ. Μανασσῆς δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμών. Ἀμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσίαν.

Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος.

Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν Βαβυλῶνος, Ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν Σαλαθιήλ. Σαλαθιὴλ δὲ ἐγέννησε τὸν Ζοροβάβελ.

Ζοροβάβελ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀβιούδ. Ἀβιοὺδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιακείμ. Ἐλιακεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀζώρ.

Ἀζὼρ δὲ ἐγέννησε τὸν Σαδώκ. Σαδὼκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀχείμ. Ἀχεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιούδ.

Ἐλιοὺδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλεάζαρ. Ἐλεάζαρ δὲ ἐγέννησε τὸν Ματθάν. Ματθὰν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ.

Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσὴφ τὸν ἄνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ΙΗΣΟΥΣ ὁ λεγόμενος Χριστός.

Πᾶσαι οὖν αἱ γενεαὶ ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως Δαβὶδ, γενεαὶ δεκατέσσαρες· καὶ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος, γενεαὶ δεκατέσσαρες· καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ, γενεαὶ δεκατέσσαρες.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσὴφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, δίκαιος ὤν, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι, ἐβουλήθη λάθρᾳ ἀπολῦσαι αὐτήν.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμουμένου, ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ, λέγων, Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβὶδ μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου.

20 Hæc autem quũ cogitasset, ecce, Angelus Domini in somnio apparuit ei, dicens, Ioseph fili Dauid ne metuito accipere Mariam vxorem tuam. Nam quod in ea genitum est, ex Spiritu sancto est.

Τέξεται δὲ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ. αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

21 Parietautem filium, ‖& vocabis nomen eius IESVM. Ipse enim ‖seruabit populum suum ex peccatis ipsius. Luc.1.31 Act.4.12

(Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος,

22 (Porro totum hoc factum est vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

Ἰδοὺ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ· ὅ ἐστι, μεθερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός)

23 ‖Ecce, virgo quædam vterum feret, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus) Esa.7.14

Διεγερθεὶς δὲ ὁ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου, καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

24 Expergefactus autem Ioseph ex somno, fecit vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorem suã.

Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ.

25 Et non cognouit eam, quousque peperisset filiũ suum primogenitum: vocauitque nomen eius IESVM.

Κεφάλαιον βʹ

CAP. II.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ, μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα,

1 QVVM ergo natus esset Iesus Bethleé quæ est Iudææ, tẽporibus Herodis regis, ecce, magi ab Oriẽte aduenerũt Hierosolyma, Adventus magorum. Luc.1.6

Λέγοντες, Ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ.

2 Dicentes, Vbi est ille rex Iudæorum qui natus est? vidimus enim eius stellam in Oriente, & venimus vt adoremus eũ.

Ἀκούσας δὲ Ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς ἐταράχθη, καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ' αὐτοῦ.

3 His autẽ auditis Herodes rex turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.

Καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῶν ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται.

4 Et cõuocatis omnibus principibus Sacerdotum & Scribis populi, percontatus est ab eis vbi Christus nasceretur.

Ac illi dixerũt ei, In 5
Bethleem *quæ est* Iudææ.
Sic enim scriptum est per
Prophetam,

Mich.5.2 ‖Et tu Bethleem terra 6
Iuda, nequaquam mini-
ma es inter duces Iuda. ex
te enim exibit dux qui
pascet populum illum
meum Israel.

Tum Herodes clamvo 7
catis magis, exquisiuit ab
eis quo tempore stella ap
paruisset.

Et eis Bethleē dimissis, 8
dixit, Profecti illuc, peni
tus exquirite de puerulo:
postquā autem inueneri-
tis, renuntiate mihi, vt &
ego veniam & adoré eū.

Ipsi verò audito rege, 9
profecti sunt. & ecce, stel-
la quā viderant in Orien-
te, præibat eis, donec ve-
nit stetítque supra *locum*
in quo erat puerulus.

Visa autem stella ga- 10
uisi sunt gaudio magno
valde.

Et ingressi domum, in- 11
uenerunt puerulum cum
Maria matre ipsius: & &
procidentes adorauerunt
eum: apertísque thesauris
suis obtulerunt ei mune-
ra, aurum, & thus, & myr-
rham.

Et diu initus admoniti 12
in somnio ne reuerterétur ad Herodem, per aliā
viā regressi sunt in regio-
nem suam.

Ipsis autē regressis, ec- 13
ce, Angelus Domini appa
ret in somnio Ioseph, di-
cens, Experrectus accipe
puerulū & matrem eius,
& fuge in Ægyptū: & esto
illic vsquedū dixero tibi.
Futurū est enim vt Hero
des quærat puerulum ad
eum perdendum.

Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ἐν Βηθλεὲμ τῆς
Ἰουδαίας. οὕτω γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προ-
φήτου,

Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδα- 6
μῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα.
ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος ὅστις
ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.

Τότε Ἡρῴδης λάθρα καλέσας τοὺς 7
μάγους, ἠκρίβωσε παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον
τοῦ φαινομένου ἀστέρος.

Καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλεέμ, εἶπε, 8
Πορευθέντες, ἀκριβῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ
παιδίου· ἐπὰν δὲ εὕρητε, ἀπαγγείλατέ
μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως, ἐπο- 9
ρεύθησαν· καὶ ἰδοὺ, ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ
ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτοὺς, ἕως ἐλθὼν
ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον.

Ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα ἐχάρησαν χα- 10
ρὰν μεγάλην σφόδρα.

Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εὗρον 11
τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ·
καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ· καὶ
ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, προσή-
νεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν, καὶ λίβα-
νον, καὶ σμύρναν.

Καὶ χρηματισθέντες κατ' ὄναρ μὴ 12
ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρῴδην, διʼ ἄλλης
ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.

Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ, ἄγ- 13
γελος Κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ Ἰω-
σὴφ, λέγων, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παι-
δίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς
Αἴγυπτον· καὶ ἴσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἴπω σοι.
μέλλει γὰρ Ἡρῴδης ζητεῖν τὸ παιδίον τοῦ
ἀπολέσαι αὐτό.

Ο δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ νυκτὸς, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον. 14

Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum.

Καὶ ἦν ἐκεῖ ἕως τῆς τελευτῆς Ἡρῴδου, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου. 15

Et fuit illic vsque ad obitum Herodis: vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicétem, ‖Ex Ægypto vocaui Filium meum. Oseæ 11.

Τότε Ἡρῴδης, ἰδὼν ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν· καὶ ἀποστείλας ἀνεῖλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων. 16

Infanticidia.

¶ Tum Herodes quũ vidisset *se* illusum esse à magis, excãduit valde: & missis *carnificibus* interemit omnes pueros qui erãt in Bethleem, & in omnibus finib⁹ eius, à bimulis & inferioribus, secundũ tẽpus qđ exquisierat ex magis.

Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, 17

Tũc impletũ fuit quod ait Dominus p Hieremiã prophetam, dicentem,

Φωνὴ ἐν Ραμᾶ ἠκούσθη, θρήνου καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολύς, Ραχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς· καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσί. 18

‖Vox in Rhama audita est, lamẽtatio & fletus & eiulatus multus, Rachel plorans filios suos: & noluit consolationé admittere *de eo* quòd non sint. Hieren. 31.15

Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἡρῴδου, ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ φαίνεται τῷ Ἰωσὴφ ἐν Αἰγύπτῳ, 19

¶ Quum autem obiisset Herodes, ecce, Angelus Domini in somnio apparet Ioseph in Ægypto.

λέγων, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς γῆν Ἰσραήλ. Τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. 20

Dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & proficiscere in terram Israel. Mortui sunt enim qui petebant animam puerili.

Ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς γῆν Ἰσραήλ. 21

Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem ipsius, & venit in terram Israel.

Ἀκούσας δὲ ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ Ἡρῴδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν· χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας. 22

Quum autem audisset Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verùm diuinitus admonitus in somnio, secessit in partes Galilææ.

Καὶ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς πόλιν λεγομένην Ναζαρέτ· ὅπως πληρωθῇ 23

Et quum eò venisset, habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth: vt ipleretur

Redirus in Nazareth.

quod dictum est per Prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν, ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται.

CAP. III.

Κεφάλαιον γ.

Mar. 1.4 luc. 3.3. Iohannis Baptistæ prædicatio.

1 TEmporibus autem illis adfuit Iohannes Baptista, prædicans in deserto Iudææ,

1 ΕΝ δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ιωάννης ὁ βαπτιστὴς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ιουδαίας,

2 Dicénsque, Resipiscite. appropinquauit enim regnum cælorum.

2 Καὶ λέγων, Μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Esa. 40.3 mar. 1.3 luc. 3.4 ioh. 1.23

3 Nã hic est ille de quo dictum est per Esaiã prophetam, dicentem, ||Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

3 Οὗτος γὰρ ἐστιν ὁ ῥηθεὶς ὑπὸ Ησαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ετοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

Mar. 1.6

4 ||Ipse verò Iohãnes habebat vestimentum suum è pilis camelorũ, & zonã pelliceã circũ lũbos suos. alimentũ autem eius erat locustæ, & mel agreste.

4 Αὐτὸς δὲ ὁ Ιωάννης εἶχε τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ. ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριον.

Mar. 1.3 luc. 3.7

5 || Tunc exiuit ad eum Hierosolyma, & tota Iudæa, totáque regio circũiacens Iordani.

5 Τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν Ιεροσόλυμα, καὶ πᾶσα ἡ Ιουδαία, καὶ πᾶσα ἡ περίχωρος τοῦ Ιορδάνου.

6 Et baptizabãtur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua.

6 Καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ Ιορδάνῃ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Infrà 12.34

7 Quum vidisset autem multos ex Pharisæis & Sadducæis venientes ad baptismum suum, dixit eis, ||Progenies viperarũ, quis vobis præmonstrauit vt fugeretis à futura ira?

7 Ιδὼν δὲ πολλοὺς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;

8 Ferte igitur fructum dignum iis qui resipuerint:

8 Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας.

Ioh. 8.39 act. 13.26

9 Et ne putetis *nobis* dicẽdũ apud vosipsos, ||Patrẽ habemus Abraham. dico enim vobis, Deum posse etiã ex lapidib⁹ istis excitare liberos Abrahamo.

9 Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Αβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Αβραάμ.

Infrà 7.19

10 ||Iã verò securis ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor nõ ferés fructũ bonũ, exciditur

10 Ηδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται· πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται,

καὶ εἰς πῦρ βληθήσεται.

11 Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μού ἐστιν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι. αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί.

12 Οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.

13 Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ.

14 Ὁ δὲ Ἰωάννης διεκώλυεν αὐτὸν, λέγων, Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με;

15 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν, Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. τότε ἀφίησιν αὐτόν.

16 Καὶ βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος· καὶ ἰδοὺ, ἠνεῴχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί, καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν, καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν.

17 Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Κεφάλαιον δ.

1 Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου.

2 Καὶ νηστεύσας ἡμέρας τεσσεράκοντα καὶ νύκτας τεσσεράκοντα, ὕστερον ἐπείνασε.

3 Καὶ προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειρά-

& in ignem abiicitur.

‖ Ego quidem baptizo vos aqua ad resipiscétiam: is verò qui ponè me venit, validior me est, cuius non sum dignus qui soleas portem: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni. *Marc.1.8 luc.3.16 ioh.1.26 act.1.5, & 11.16 & 19.4*

‖ Cuius vétilabrum in manu ipsius, & perpurgabit aream suam: & coget tritieũ suum in horreũ, paleam autẽ exuret igni inextinguibili. *Luc.3.18*

¶ ‖ Tunc aduenit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo. *Marc.1.9 luc.3.21 Christus baptizatur.*

At Iohãnes obnixè prohibebat eum, dicens, Ego necesse habeo à te baptizari, & tu venis ad me?

Respondens autem Iesus dixit ad eum, Omitte *me* nunc. ita enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc omittit eum.

Et baptizatus Iesus aascédit statim ex aqua. & ecce aperti sunt ei cæli, & vidit Spiritum Dei ascendentem tãquam columbam, & venientem super ipsum.

Et ecce vox è cælis, dicens, ‖ Hic est filius ille meus dilectus in quo acquiesco. *1.Pet.1.17 Colos.1.13*

CAP. IIII.

TVnc Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo. *Marc.1.12 luc.4.1 Christus tentatur.*

Et quum ieiunasset dies quadraginta & noctes quadraginta, postea esuriit.

Et quũ venisset ad eũ tẽ

tator, dixit, Si filius es Dei, dic vt isti lapides panes fiant.

ζων, εἶπεν, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται.

Deut. 8. 3 At ille respondens dixit, Scriptum est, ||Non è solo pane viuet homo, sed ex omni verbo prodeunte per os Dei.

4 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε, Γέγραπται, Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ.

Tunc trãsfert eum diabolus in Sanctam vrbẽ, & statuit eum super pinnas templi.

5 Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἵστησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ.

Psal. 90. 12 Dicítque ei, Si Filius es Dei, iace teipsum deorsũ. nam scriptum est, ||Quia Angelis suis mãdabit de te, & *ipsi* tollent te in manus, nequando offendas ad lapidem pedẽ tuum.

6 Καὶ λέγει αὐτῷ, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω. γέγραπται γὰρ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.

Deut. 6. 16 Dixit ei Iesus, Rursum scriptum est, || Non tentabis Dominum Deum tuum.

7 Εφη αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Πάλιν γέγραπται, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.

Rursum transfert eum diabolus in montẽ sublimem valde, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.

8 Πάλιν παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν.

Dicítque ei, Hæc omniat ibi dabo si procidens adoraueris me.

9 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι.

Deut. 6. 13, & 10. 20 Tunc dicit ei Iesus, Abi Satana. scriptũ est enim, ||Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli seruies.

10 Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Ὕπαγε Σατανᾶ. γέγραπται γὰρ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.

Mar. 1. 14 Luc. 4. 14 Ioh. 4. 43 Christus incipit prædicare regnum Dei. Tunc omittit eum diabolus: & ecce, Angeli accedebant, & ministrabãt ei. ¶ ||Quum audisset autem Iesus Iohannem traditũ esse *in custodiam*, rediit in Galilæam.

11 Τότε ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος καὶ ἰδοὺ, ἄγγελοι προσῆλθον, καὶ διηκόνουν αὐτῷ.

12 Ἀκούσας δὲ ὁ Ιησοῦς ὅτι Ιωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Et relicta Nazareth, venit & habitauit in Capernaum *vrbe* maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim:

13 Καὶ καταλιπὼν τὴν Ναζαρὲθ, ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καπερναοὺμ τὴν παραθαλασσίαν, ἐν ὁρίοις Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλείμ.

Vt impleretur quod dictum est per Esaiam

14 Ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ησαΐου τοῦ

προφήτου, λέγοντος,

Γῆ Ζαβυλὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ, 15
ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν·

prophetam, dicentem,

||Terra Zabulon & terra Nephthalim *ad* viam maris translordanem, Galilæa Gentium: Esa. 9.

Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα· καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. 16

Populus positus in tenebris, vidit lucem magnã: & positis i regione & umbra mortis, lux exorta est.

Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν, 17
καὶ λέγειν, Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

||Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere, Resipiscite. appropinquauit enim regnum cælorum. Mar. 1.15

Περιπατῶν δὲ ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν 18
θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδε δύο ἀδελφούς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν (ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς)

¶ Ambulans autem Iesus ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui dicitur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare: (erant enim piscatores) Christus vocat Pet. Andr. Iac. & Io.

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ 19
ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum.

Οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα, ἠκολούθησαν αὐτῷ. 20

Illi verò statim omissis retibus, secuti sunt eum.

Καὶ προβὰς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄλλους δύο 21
ἀδελφούς, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ Ζεβεδαίου τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καταρτίζοντας τὰ δίκτυα αὐτῶν· καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς.

Tunc progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, in nauigio cum Zebedæo patre suo, sarcientes retia sua: & vocauit eos.

Οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ 22
τὸν πατέρα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Illi autem statim omisso nauigio & patre suo, secuti sunt eum.

Καὶ περιῆγεν ὅλην τὴν Γαλιλαίαν 23
ὁ Ἰησοῦς, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ.

¶ Et circumiit totam Galilæam Iesus, docens in synagogis ipsorũ, & prædicans Euãgelium regni, & sanans quemuis morbum, & quemuis languorem in populo. Chr. pergit prædicare, & edit signa.

Καὶ ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην 24
τὴν Συρίαν· καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, ποικίλαις νόσοις

Tũc exiit fama eius in totam Syriam: & obtulerunt ei omnes malè affectos, variis morbis

& cruciatibus detētos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos: sanauítque eos.

Et sequuta est eum turba multa à Galilęa ac Decapoli & Hierosolymis & Iudæa, & *regionibus* trans Iordanem *sitis*.

CAP. V.

Christ⁹ docet summum bonum, & iter ad illud.

QVum vidisset autē turbam, ascēdit in montem: & quū consedisset, adierunt eum discipuli eius.

Tunc aperto ore suo docebat eos, dicens,

Luc.6.20 ||Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

Luc.6.21 esa.61.2.3 ||Beati qui lugēt: quoniam ipsi cōsolationem accipient.

Psal.37.11 ||Beati mites: quoniā ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.

Esa.65.13 ||Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniā ipsi saturabuntur.

Beati misericordes: quoniā ipsi misericordiā consequentur.

Psal.24.4 ||Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

Beati pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur.

1.Pet.3.14 ||Beati qui persequutionem patiūtur iustitiæ causa: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

1.Pet.4.14 ||Beati eritis quum cōuitiati fuerint vobis, & p̄sequuti fuerint, & dixerīt quiduis mali aduers⁹ vos, mentientes propter me.

Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa *est* in cælis. ita enim persequuti fuerūt Prophetas qui *fuerunt* ante vos.

καὶ βασάνοις συνεχομένοις, καὶ δαιμονιζομένοις, καὶ σελήνιαζομένοις, καὶ παραλυτικοὺς· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς.

25 Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας καὶ Δεκαπόλεως καὶ Ιεροσολύμων καὶ Ιουδαίας, καὶ πέραν τοῦ Ιορδάνου.

a.2.part: Κεφάλαιον ε̅

1 Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος· καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

2 Καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτοὺς, λέγων,

3 Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

4 Μακάριοι οἱ πενθοῦντες· ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.

5 Μακάριοι οἱ πραεῖς· ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.

6 Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην· ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.

7 Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες· ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.

8 Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

9 Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί· ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται.

10 Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

11 Μακάριοί ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι, καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν, ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ.

12 Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν.

Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ 13
ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς
οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ
καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. οὐ δύνα 14
ται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη.

Οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐ- 15
τὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν,
καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμ- 16
προσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑ-
μῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν
πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι 17
τὸν νόμον, ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον κα
ταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι.

Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλ 18
θῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κε
ραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως
ἂν πάντα γένηται.

Ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν 19
τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς
ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ
βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὃς δ' ἂν ποιήσῃ
καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ
βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ περισσεύσῃ 20
ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν Γραμμα
τέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, 21
Οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος
ἔσται τῇ κρίσει.

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζό- 22
μενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται
τῇ κρίσει· ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ

¶ ‖Vos estis sal terræ: q̃ si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet amplius nisi vt abiiciatur foras, & conculcetur à quibusuis. — Mar. 9. 50 Luc. 14. 34 Quales esse oporteat veros Christi discipulos. × a. 1. pas. inf.

Vos estis lux mũdi. Nõ potest vrbs occultari supra montem posita.

‖Neque accendunt lucernam & ponunt eam subter modiũ: sed in candelabrũ, & splendet omnibus qui sunt in domo. — Mar. 4. 21 Luc. 8. 16 & 11. 33

‖Ita splendeat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, glorificéntque Patrẽ vestrũ qui est in cælis. — 1. Pet. 2. 12

¶ Ne existimate me venisse vt dissoluã Legem, aut Prophetas: non veni vt dissoluam, sed vt impleã. — Euangelium non euertit Legem.

‖Amen quippe dico vobis, Vsquedũ præterierit cælum & terra, iota vnũ aut vnus apex nequaquã præterierit ex Lege, vsquedũ omnia facta fuerint. — Luc. 16. 17

¶ Quisquis igitur soluerit vnũ ex mãdatis hisce minimis, & ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit & docuerit, iste magnus vocabitur in regno cælorũ. — Iac. 2. 10 Pharisæi peruerse de Legis iustitia docuerunt. καρεσθῶ

abinde.

Dico enim vobis, nisi abundauerit vestra iustitia ‖plus quàm Scribarũ & Pharisæorum, vos nequaquam ingressuros in regnum cælorum. — Luc. 11. 39

¶ Audistis dictum fuisse antiquis, ‖Non occides: quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio. — Sexti præceptivera expositio. Exo. 20. 15 deut. 5. 17.

Ego verò dico vobis, q̃cũque irascitur fratri suo temere, tenebitur iudicio: q̃cũque verò dixerit fratri

suo raca, tenebitur cõsessu: quisquis autem dixerit, fatue, tenebitur gehenna ignis.

αὐτῷ, ῥακά, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ, μωρέ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατά σοῦ,

Igitur si munus tuum attuleris ad altare, & illic memineris fratrem tuum habere aliquid contra te,

Omitte illic munus tuum corã altari, & abi: primùm recõciliator fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum.

23 Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατά σοῦ,

24 ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.

Luc. 12. 58

‖Esto amicus aduersario tuo citò, dum es in via cum eo: nequando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in custodiam cõiiciaris.

25 Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχύ, ἕως ὅτου εἶ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ· μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ, καὶ εἰς φυλακὴν βληθήσῃ.

Amẽ dico tibi, nequaquã exibis illinc vsquedum reddideris vltimum quadrantem.

26 Ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην.

Septimum præceptum explicatur. Exo. 20. 14

¶ Audistis dictũ fuisse antiquis, ‖Nõ mœchaberis.

27 Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις.

Ego verò dico vobis, Quicunque aspicit mulierem vt eam concupiscat, iam adulterauit eã in corde suo.

28 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

Supra, 11. 8 mar. 9. 47

‖ Quòd si oculus tuus dexter facit vt tu offẽdas, erue eum, & abiice abs te. expedit enĩ tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennã.

29 Εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ· συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν.

Et, si dextera tua manus facit vt tu offendas, excinde eã, & abiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum cõiiciatur in gehennam.

30 Καὶ εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὴν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ· συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν.

Infrà, 19. 7 deut. 24. 1 mar. 10. 4 luc. 16. 18 1. cor. 7. 10

¶ Dictum est autẽ, ‖Quisquis dimiserit vxorẽ suã, det ei libellũ diuortij.

31 Ἐρρέθη δὲ ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, δότω αὐτῇ ἀποστάσιον.

Ego verò dico vobis, eum qui dimiserit vxorem suam, extra rationem

32 Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρεκτὸς λόγου

πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι· καὶ ὃς ἐὰν ἀπολελυμένην γαμήσῃ, μοιχᾶται.

Πάλιν ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐκ ἐπιορκήσεις ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου. 33

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· 34

μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως· 35

μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσῃς, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι. 36

Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστιν. 37

Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. 38

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. 39

Καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. 40

Καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο. 41

Τῷ αἰτοῦντί σε δίδου· καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι, μὴ ἀποστραφῇς. 42

Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. 43

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς· 44

Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν 45

scortationis, facere vt ea mœchetur: & eum qui dimissã duxerit, mœchari.

¶ Rursum audistis dictũ fuisse antiquis, ||Non perierabis, sed reddes Domino quæ tu iuraueris. Tertiũ præcepti expositio. Exo.20.7 leuit.19.12 deut.5.11

Ego verò dico vobis, ne iuretis omnino: neque per cælum, quia thronus Dei est:

Neque per terrã, quia scabellum est pedũ eius: neque per Ieroſolyma, quia vrbs est magni regis:

Neque per caput tuum iures, quia non potes vnum capillum album aut nigrum facere.

||Esto autem sermo vester, etiam etiã, non nõ: quod autẽ supra hæc redundat, à malo est. Iac.5.12

¶ Audistis dictum fuisse, ||Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Proximi diligendi præcepto, inimici etiam comprehẽdũtur. Exo.21.24 leuit.24.20 deut.19.21

Ego verò dico vobis, ||ne resistatis malo: sed quisquis te cædet in dexteram tuam maxillam, obuerte ei & alteram. Luc.6.29 rom.12.17 1.cor.6.7

Et ei qui vult tecũ iudicio contendere, ac tunicam tuã capere, dimitte ei etiam pallium.

Et quisquis te angariabit *ad* miliare vnum, abi cum eo duo.

||Petenti abs te dato: & volentem mutuari abs te, ne auersere. Deut.15.8

Audistis dictum fuisse, ||Diliges proximũ tuũ, & odio habebis inimicũ tuũ. Leuit.19.18

Ego verò dico vobis, ||diligite inimicos vestros, benedicite iis qui deuouẽt vos, benefacite iis qui oderũt vos, ||& precamini pro iis qui vos infestant & persequuntur vos: Luc.23.34 act.7.60 1.cor.4.12

||Vt sitis filii Patris vestri Luc.6.35

qui est in cælis. facit enim vt sol suus exoriatur super malos ac bonos, & pluit super iustos & iniustos.

Nam si dilexeritis eos 46
qui diligunt vos, quam mercedē habebitis? nonne & publicani idem faciunt?

Et si complexi fueritis 47
fratres vestros solùm, quid amplius facitis? nonne & publicani ita faciunt?

Estote igitur vos perfecti, vt Pater vester qui 48
est in cælis, perfectus est.

CAP. VI.

De Christiana eleemosyna.

Attendite ne eleemosynam vestram 1
detis coram hominibus, vt spectemini ab eis: alioqui mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui est in cælis.

Rom. 12. 8

Itaque quum dabis 2
eleemosynam, ne cures buccina cani coram te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. amen dico vobis eos referre mercedem suam.

Quum verò tu das e- 3
leemosynam, ne noverit sinistra tua quid faciat dextera tua:

Vt sit tua eleemosyna 4
in occulto. Pater autem tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

De Christianorum precibus

¶ Et quum precaris, ne 5
sis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in angiportis platearum stando precari, vt appareant hominibus. amen dico vobis, eos referre mercedem suam.

Tu verò quum precaris, introito in concla- 6

ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

Ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας 46
ὑμᾶς, τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι;

Καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς ἀδελφοὺς 47
ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτω ποιοῦσιν;

Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ πα- 48
τὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι.

Κεφάλαιον ς'.

Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν 1
μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· εἰ δὲ μή γε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ὅταν οὖν ποιῇς ἐλεημοσύνην, μὴ 2
σαλπίσῃς ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις, ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

Σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, 3
μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου·

ὅπως ᾖ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυ- 4
πτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, αὐτὸς ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

Καὶ ὅταν προσεύχησθε, οὐκ ἔσεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί· ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις. ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

Σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμι-

μεῖόν σου, καὶ κλείσας τὴν θύραν σου, προσευξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε, ὥσπερ οἱ ἐθνικοί. δοκοῦσι γὰρ ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται.

Μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς. οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὧν χρείαν ἔχετε, πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν.

Οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς, ΠΑΤΕΡ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου.

Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον.

Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.

Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος·

Ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε ὡς οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποί. ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

Σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι·

ue tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

Precantes autẽ ne sitis loquaces vt Ethnici. putant enim fore vt sua illa loquacitate exaudiantur.

Ne igitur ipsis assimilemini. nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequã vos petatis ab eo.

Vos igitur ita precamini, ‖PATER noster qui *Luc.11.2*
es in cælis, sanctificetur nomen tuum:

Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cælo, *ita* etiam in terra.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remitimus debitorib⁹ nostris.

Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à ‖malo. Quia tuum *Infrà 13.19*
est regnum, & potentia, & gloria in secula. Amẽ.

¶ Nam si remiseritis hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille vester cælestis: *Mar.11.25 ecclus.28.2*

Sin autem non remiseritis hominibus ipsorum offensas, nec Pater vester remittet vobis offensas vestras.

¶ Quum autẽ ieiunatis, ne sitis vt hypocritæ tetrici. obscurant enim facies suas, vt appareãt hominibus ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem suam. *De Christianorum ieiunio.*

Tu verò quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua:

Vt ne appareas homini-
b⁹ ieiunare, sed Patri tuo
qui *est* in occulto: & Pater
tu⁹ qui aspicit in occulto,
reddet tibi in propatulo.

18 Ὅπως μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νη-
στεύων, ἀλλὰ τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυ-
πτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυ-
πτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

Fugienda terrestria, quærenda cælestia.

¶ Ne thesauros cōgerite
in terra, vbi tinea & ero-
sio corrūpit, & vbi fures
perfodiunt ac furantur.

19 Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ
τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει,
καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι.

Luc. 12. 33
1. tim. 6. 19

|| Sed congerite vobis
thesauros in cęlo, vbi ne-
que tinea neque erosio
corrumpit, & vbi fures
non perfodiūt, neque fu-
rantur.

20 Θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν
οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφα-
νίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν, οὐ-
δὲ κλέπτουσιν.

Nam vbi est thesaurus
vester, illic erit etiam cor
vestrum.

21 Ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐ-
κεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν.

Luc. 11. 34
Homines quātulācunque naturæ suæ lucē spōte extinguunt.

¶ || Lucerna corporis est
oculus: itaque si oculus
tuus simplex fuerit, totū
corpus tuū lucidum erit:

22 Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλ-
μός· ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ,
ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται·

Quòd si oculus tuus ma-
lus fuerit, totum corpus
tuū tenebrosum erit. Er-
go si lumē quod est in te,
tenebræ sunt, ipsæ tene-
bræ quantæ?

23 Ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ,
ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. εἰ οὖν τὸ
φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος ἐστὶ, τὸ σκότος πόσον;

Luc. 16. 13
Deus à toto homine vult coli.

¶ || Nemo potest duobus
dominis seruire. aut enim
vnum habebit odio, & al-
terum diliget: aut vni ad-
hærebit, & alterum con-
temnet. Nō potestis Deo
seruire & mammonæ.

24 Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δου-
λεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον
ἀγαπήσει· ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου
καταφρονήσει. οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν
καὶ μαμμωνᾷ.

Luc. 12. 22
philip. 4. 6
1. tim. 6. 8
1 pet. 5. 7
psal. 54. 23
Peruersa solicitudo de rebus huius vitæ.

¶ || Propterea dico vobis,
ne estote soliciti de ani-
ma vestra, quid esuri sitis,
aut quid bibituri: neque
de corpore vestro, qua re
sitis induendi. nónne ani
ma plus est q̄ alimētum,
& corpus quàm vestitus?

25 Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε
τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε καὶ τί πίητε, μηδὲ
τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε. οὐχὶ ἡ ψυ-
χὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ
ἐνδύματος;

Intuemini in volucres
cæli: non serunt enim,
neque metunt, neque co-
gunt in horrea, & Pater
vester cælestis alit eas.
nónne vos multo præ-
statis eis?

26 Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρα-
νοῦ· ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν,
οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πα-
τὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. οὐχ
ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν;

Quis autē ex vobis so-
licitè cogitādo potest ap
ponere ad staturam suam

27 Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται
προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ

πῆχυν ἕνα;

Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει. 28

Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. 29

Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι; 30

Μὴ οὖν μεριμνήσητε, λέγοντες, Τί φάγωμεν, ἢ τί πίωμεν, ἢ τί περιβαλώμεθα; 31

(Ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη ἐπιζητοῦσι) οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων. 32

Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. 33

Μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον· ἡ γὰρ αὔριον μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς. Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. 34

Κεφάλαιον ζ.

ΜΗ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. 1

Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε· καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. 2

Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; 3

Ἢ πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, Ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου· καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου; 4

Ὑποκριτά, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος 5

cubitum vnum?

28 Ac de vestitu quid solliciti estis? discite quomodo lilia agrorũ crescant: nõ satigãtur, neque nent.

29 Sed dico vobis, ne Solomoné quidem cũ vniuersa gloria sua, sic amictũ fuisse vt vnũ ex istis.

30 Quòd si herbam agri, quæ hodie extat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circũuestit, nónne vos multo magis, ô exigua fide præditi?

31 Ne igitur estote solliciti, dicétes, Quid edemus, aut quid bibemus? aut quo amiciemur?

32 (Nam omnia ista gétes requirũt) nouit enim Pater vester cælestis vos indigere his omnibus.

33 Sed quærite primò regnum Dei, & iustitiam eius, & ista omnia adiicientur vobis.

34 Ne sitis igitur solliciti de crastino: nã crastinus dies solicitus erit de rebus suis. sufficit diei sua vexatio.

CAP. VII.

Luc.6.37 rom.2.1 1.cor.4.3 De peruersis reprehensoribus.

NOLITE iudicare, vt ne iudicemini.

Mar.4.25 Luc.6.38.

Quo enĩ iudicio iudicatis, iudicabimini: & qua mensura metimini, vicissim metientur vobis.

Quid autem aspicis festucam quæ est in oculo fratris tui, trabé verò quæ est in oculo tuo, nõ animaduertis?

Luc.6.42

Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eiiciam festucã ex oculo tuo: & ecce trabes in oculo tuo?

Hypocrita, eiice primũ trabé illã ex oculo tuo, & tũ dispicies vt eiicias festu-

Peruicaces Euangelii hostes indigni eius prædicatione.

cam ex oculo fratris tui.

¶ Ne date *quod* sanctũ *est* canibus, nec proiicite margaritas vestras coram porcis: nequando conculcent eas pedibus suis, & conuersi lacerent vos.

τὸ ὀφθαλμὸ τῦ ἀδελφοῦ σου.

6 Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· μήποτε καταπατήσωσιν αὐτὰ τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς.

Infrà, 21.22 *mar.* 11.24 *luc.* 11.9 *ioh.* 14.13. & 16.14 *iac.* 1.6 Preces certũ in omnibus malis perfugium.

¶ Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

Quisquis enim petit, accipit, & qui quærit inuenit: & pulsanti aperietur.

Nam quis est ex vobis homo, qui, si filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?

Et, si piscem petierit, num serpentem dabit ei?

7 Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν.

8 Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται.

9 Τίς δέ ἐστιν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ;

10 Καὶ ἐὰν ἰχθὺν αἰτήσῃ, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ;

Si vos igitur, quum sitis mali, nostis dona bona dare liberis vestris, quãto magis Pater vester qui est in cælis, dabit bona iis qui ab ipso petent?

11 Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;

Luc. 6. 31 *rab.* 4.16 Anacephalæosis interpretationis secundæ Tabulæ.

¶ Quæcũque igitur volueritis vt faciant vobis homines, ita & vos facite eis. ista enim est Lex & Prophetæ.

12 Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Luc. 13.24 Exemplum vitæ non petendum à multitudine.

¶ Introite per angustã portam: quoniã lata est porta & spatiosa via quæ abducit in exitium, multíque sunt qui introeunt per eam.

Quia angusta est porta, & stricta via quæ ducit ad vitam: & pauci sunt qui inueniant eam.

13 Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης· ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς.

14 Ὅτι στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν.

Cauendi doctores falsi, quorum notæ sunt falsa doctrina & mali mores.

¶ Cauete verò vobis à pseudoprophetis, qui veniunt ad vos cum vestimentis ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.

15 Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες.

A fructibus eorũ agno-

16 Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε

σθε αὐτοὺς. μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκαν-
θῶν σταφυλὴν, ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα;

Οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς 17
καλοὺς ποιεῖ, τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον καρ
ποὺς πονηροὺς ποιεῖ.

Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρ- 18
ποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σα-
πρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν.

Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν κα- 19
λὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.

Ἄραγε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπι- 20
γνώσεσθε αὐτούς.

Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε Κύριε, 21
εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐ-
ρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός
μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέ- 22
ρᾳ, Κύριε Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι
προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι
δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ τῷ σῷ ὀνό-
ματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;

Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, Ὅτι οὐ- 23
δέποτε ἔγνων ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐ-
μοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

Πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει μου τοὺς λό- 24
γους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτοὺς, ὁμοιώσω
αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ᾠκοδόμησε
τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν.

Καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ πο- 25
ταμοὶ, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέ-
πεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ· καὶ οὐκ ἔπεσε. τεθε-
μελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν.

Καὶ πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους 26
τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτοὺς, ὁμοιωθή-
σεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν
οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον.

scetis eos.||Num colligũt Luc. 6.43.44
ex spinis vuam, aut ex tri
bulis ficus?

Ita omnis arbor bona
fert fructus bonos, putris
autem arbor fert fructus
malos.

Non potest arbor bo-
na fructus malos ferre,
neque arbor putris fru-
ctus bonos ferre.

||Quæcũque arbor nõ Suprà, 3.10
fert fructum bonum, ex-
ciditur, & in ignem con-
iicitur.

Nempe igitur ex fructi-
bus ipsorũ agnoscetis eos.

¶ || Non quisquis dicit Rom. 2.13
mihi Domine Domine, Iac. 1.22
introibit in regnum cælo Excellentissi-
rum, sed qui facit quod ma etiam do
vult Pater meus qui in cæ na, absque pie
lis est. tate nihil sũt

Multi dicent mihi in il
lo die, Domine Domine,
nonne per nomen tuum
prophetauimus, & per no
men tuum dæmonia eie-
cimus, & per nomen tuũ
multas virtutes edidimus?

Tunc autem profite-
bor eis, ||Nunquam noui Luc 13.25.27
vos: ||discedite à me qui Psal. 6.9
facitis iniquitatem.

¶ ||Quisquis igitur audit Luc. 6.47
ex me sermones istos, & Vera pietas
eos præstat, assimilabo vno Christo
eum viro prudenti, qui nititur, ideô-
ædificauit domum suam que perstat
super petram: inuicta.

Descendit autem plu-
uia, & venerunt flumina,
& flauerunt venti, & inci
derunt domui illi: & non
cecidit. fundata enim fue
rat super petram.

Et quisquis audit ex me
hos sermones, & eos non
præstat, assimilabitur vi-
ro fatuo, qui ædificauit
domum suam super are-
nam:

Descendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & impacti sunt domui illi: & cecidit, & fuit casus eius magnus. 27

Καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἔπεσε, καὶ ἦν ἡ πτῶσις αὐτῆς μεγάλη.

Mar. 1.12 luc. 4.32

|| Et factum est, quum finisset Iesus sermones istos, percellebatur turba super doctrina ipsius. 28

Καὶ ἐγένετο ὅτε συνετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

Docebat enim eos vt habens authoritatem, & non vt Scribæ. 29

Ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς.

CAP. VIII.

Κεφάλαιον ἦτα

Christus leprosum manu tactum sanãs, declaratse nullos quantumuis impuros peccatores ad se confugientes abhorrere. Mar. 1.40 luc. 5.12

QVum autẽ descẽdisset è mõte, sequuta est eum turba multa. 1

Καταβάντι δὲ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί.

|| Et ecce, leprosus veniens adorauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare. 2

Καὶ ἰδοὺ, λεπρὸς ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρῖσαι.

Extensáque manu tetigit eũ Iesus, dicés, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra. 3

Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἥψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Θέλω, καθαρίσθητι. Καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα.

Tũc dicit ei Iesus, Vide vt nulli dicas: sed abi, ostẽde teipsum sacerdoti, & offer donum illud quod || imperauit Moses, vt hoc sit eis testimonio. 4

Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅρα μηδενὶ εἴπῃς· ἀλλ' ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον ὃ προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Leuit. 14.4

Luc. 7.1 Christus proposito Centurionis incircuncisi, sed excellenti fide præditi, exemplo, Iudæos ad æmulationem prouocat, simul prædicens eorum reiectionem, & Gentium vocationem.

¶ || Ingressum autẽ Iesum in Capernaum adiit Centurio, precans eum, 5

Εἰσελθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπερναοὺμ, προσῆλθεν αὐτῷ ἑκατόνταρχος, παρακαλῶν αὐτὸν,

Et dicés, Domine, puer meus proiectus est domi paralyticus, vehementer vexatus. 6

Καὶ λέγων, Κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, δεινῶς βασανιζόμενος.

Tunc dicit ei Iesus, Ego quum venero sanabo eum. 7

Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν.

Et respõdens Centurio dixit, Domine non sum dignus vt sub tectum meũ ingrediaris: sed solùm loquere, & sanabitur puer meus. 8

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἑκατόνταρχος ἔφη, Κύριε, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· ἀλλὰ μόνον εἰπὲ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου.

Nam & ego sum homo sub potestate cõstitutus, & habeo sub me milites: 9

Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας,

καὶ λέγω τούτῳ, πορεύθητι, καὶ πορεύε-
ται· καὶ ἄλλῳ, ἔρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ
δούλῳ μου, ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ.

Ακούσας δὲ ὁ Ιησοῦς ἐθαύμασε· καὶ 10
εἶπε τοῖς ἀκολουθοῦσιν, Αμὴν λέγω ὑ-
μῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ισραὴλ τοσαύτην πί-
στιν εὗρον.

Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατο- 11
λῶν καὶ δυσμῶν ἥξουσι, καὶ ἀνακλιθή-
σονται μετὰ Αβραὰμ καὶ Ισαὰκ καὶ Ια-
κὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν·

Οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσον- 12
ται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται
ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Καὶ εἶπεν ὁ Ιησοῦς τῷ ἑκατοντάρ- 13
χῳ, Υπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας γενηθή-
τω σοι. Καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ
ἐκείνῃ.

Καὶ ἐλθὼν ὁ Ιησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν 14
Πέτρου, εἶδε τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλη-
μένην καὶ πυρέσσουσαν.

Καὶ ἥψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἀφῆ- 15
κεν αὐτὴν ὁ πυρετός· καὶ ἠγέρθη, καὶ διη-
κόνει αὐτοῖς.

Οψίας δὲ γενομένης προσήνεγκαν 16
αὐτῷ δαιμονιζομένους πολλοὺς· καὶ ἐξέ-
βαλε τὰ πνεύματα λόγῳ, καὶ πάντας
τοὺς κακῶς ἔχοντας ἐθεράπευσεν·

Οπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ησαΐου τοῦ 17
προφήτου, λέγοντος, Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας
ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν.

Ιδὼν δὲ ὁ Ιησοῦς πολλοὺς ὄχλους 18
περὶ αὐτὸν, ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέ-
ραν.

Καὶ προσελθὼν εἷς Γραμματεὺς, 19
εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε, ἀκολου-

& dico huic, proficiscere, & proficiscitur: & alteri, veni, & venit: & seruo meo, fac hoc, & facit.

Hæc autem quum audisset Iesus, miratus est: & ait sequentibus, Amen dico vobis, ne in Israel quidem tãtam fidem inuéni.

Dico autem vobis multos ab Oriente & Occidente venturos, & discubituros cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum:

||Filios verò regni eiectum iri in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dentium. *Infrà, 22.13*

Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & vt credidisti fiat tibi. Sanatúsque est puer eius eo ipso momento.

¶ ||Et quum venisset Iesus domum Petri, vidit socrum eius in lecto proiectam, & febricitantem. *Mar. 1.29 luc. 4.38* Christus, varios morbos sanans, ostendit se missum à Patre vt eo vno remedium in quibusuis malis quæratur.

Tetigítque manum eius, & reliquit eam febris: & surrexit, ac ministrauit eis.

||Quum autem serum *diei* esset, obtulerũt ei dæmoniacos multos: & eiecit spiritus verbo, omnésque malè affectos sanauit: *Mar. 1.32 luc. 4.40*

||Vt impleretur quod dictũ est per Esaiam prophetam, dicẽtem, Ipse inualetudines nostras accepit, & morbos portauit. *Esa. 53.4 1. pet. 2.24*

||Quum vidisset autem Iesus turbam multam circũ sese, iussit *suos discipulos* abire in vlteriorẽ *ripam*. *Luc. 9.57*

¶ Et quũ accessisset quidã Scriba, dixit ei, Magister, Veri discipuli Christi ad quasuis ærumnas se comparent.

sequar te quocunque abieris.

Tunc dicit ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli, nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.

Cessent quæcunque hominibus debemus officia, vbi iubet Dominus operã sibi impendi.

¶ Alius autem ex discipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primùm abire, & sepelire patrem meum.

Iesus autem dixit ei, Sequere me, & sine vt mortui sepeliant mortuos suos.

Mar. 4.35 Luc. 8.22 Christus etiã si videatur suos interdũ etiam in extremis periculis negligere, suo tamen tẽpore sedatis omnibus tempestatibus, illos in portũ perducit.

¶ ‖ Et quum ipse esset ingressus nauigium, sequuti sunt eũ discipuli eius.

Et ecce, motus magnus factus est in mari, adeo vt nauis operiretur à fluctib⁹: ipse verò dormiebat.

Et accedentes discipuli excitauerunt eum, dicẽtes, Domine serua nos, perimus.

Et dicit eis, Quid timidi estis, ô exigua fide præditi? Tũc expergẽctus obiurgauit vẽtos & mare: & facta est trãquillitas magna.

Homines verò mirati sunt, dicentes, Qualis est iste, vt venti quoque & mare auscultent ei?

Mar. 5.1 Luc. 8.26 Christus homines à miserabili Satanæ seruitute libẽratum venit: sed mundus Christo, quã vllis vel leuissimis commodis, carẽrema nuit,

¶ ‖ Et quum ipse venisset ad vlteriorem *ripam*, in regionem Gergesenorũ, occurrerunt ei duo dæmoniaci, è monumentis exeũtes, fœui valde: adeo vt non valeret quisquam prætertire per viam illam.

Et ecce clamarunt, dicentes, Quid nobis tecũ, Iesu Fili Dei? venisti huc vexatum nos ante tempus?

Erat autẽ longè ab eis

θήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ.

Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ.

Ἕτερος δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν, καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

Καὶ ἐμβὰς αὐτῷ εἰς τὸ πλοῖον, ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Καὶ ἰδοὺ, σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων· αὐτὸς δὲ ἐκάθευδε.

Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἤγειραν αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα.

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τί δειλοί ἐστε, ὀλιγόπιστοι; Τότε ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ· καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη.

Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐθαύμασαν, λέγοντες, Ποταπός ἐστιν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν, ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, χαλεποὶ λίαν, ὥστε μὴ ἰσχύειν τινὰ παρελθεῖν διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης.

Καὶ ἰδοὺ ἔκραξαν, λέγοντες, Τί ἡμῖν καὶ σοί, Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς;

Ἦν δὲ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀγέ-

λη χοίρων πολλῶν βοσκουμένη.

Οἱ δὲ δαίμονες παρεκάλουν αὐτὸν, 31
λέγοντες, Εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὑπάγετε. Οἱ δὲ 32
ἐξελθόντες ἀπῆλθον εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων. Καὶ ἰδοὺ, ὥρμησε πᾶσα ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπέθανον ἐν τοῖς ὕδασιν.

Οἱ δὲ βόσκοντες ἔφυγον· καὶ ἀπελ- 33
θόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν πάντα, καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων.

Καὶ ἰδοὺ, πᾶσα ἡ πόλις ἐξῆλθεν εἰς 34
συνάντησιν τῷ Ἰησοῦ· καὶ ἰδόντες αὐτὸν, παρεκάλεσαν ὅπως μεταβῇ ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

Κεφάλαιον θ.

ΚΑΙ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον, διεπέρασε, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. 1

Καὶ ἰδοὺ, προσέφερον αὐτῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης βεβλημένον· καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπε τῷ παραλυτικῷ, Θάρσει τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. 2

Καὶ ἰδού, τινὲς τῶν Γραμματέων 3
εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, Οὗτος βλασφημεῖ.

Καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις 4
αὐτῶν, εἶπεν, Ἱνατί ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

Τί γάρ ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν, ἀ- 5
φέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· ἢ εἰπεῖν, ἔγειραι καὶ περιπάτει;

Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς 6
τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας (τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ,) Ἐγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην, καὶ

ad. Marc.

grex porcorum multorũ pascens.

Dæmones verò precabantur eum, dicentes, Si eicis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.

Et ait eis, Abite. Illi verò egressi abierunt in illum gregem porcorum: & ecce, ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare, & mortui sũt in aquis.

Pastores autem fugerunt: & quum abiissent in vrbem, renuntiarunt omnia, & quæ dæmoniacis facta fuerant.

Et ecce, tóta vrbs exiit in occursum Iesu: & quum vidissent eum, rogarunt vt digrederetur à finibus ipsorum.

CAP. IX.

ET ingressus nauigiũ, traiecit, & venit in suam vrbem.

Peccata sunt nostrarum afflictionũ causæ, & ab vno Christo credentibus remittuntur. Mat. 2. 3 Luc. 5. 18

‖ Et ecce, obtulerunt ei paralyticũ in lecto proiectum: quúmque vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Confide fili, remissa sunt tibi peccata tua.

Et ecce, quidam è Scribis dicebant apud se, Iste blasphemat.

Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit, Quid cogitatis mala in cordibus vestris?

Vtrum enim est facilius, dicere, remissa sunt tibi peccata: an dicere, surge & ambula?

Vt autem sciatis authoritatẽ habere Filium hominis in terra remittendi peccata: (tũc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectũ, &

abi domum tuam.

Tũc *ille* surrexit, abiitque domum suam. 7

Turba verò quũ *hoc* vidisset, mirata est, & glorificauit Deum qui dedisset talem potestatem hominibus. 8

Mar.2.14 luc.5.27 Christus humiles peccatores ad se vocat, hypocritas fastuosos aspernatur.

¶ || Et quum prætergrederetur Iesus illinc, vidit quendam sedẽtem ad telonium, qui Matthæus dicebatur, & dixit ei, Sequere me. Atque *is* surgens sequutus est eum. 9

Et factum est quũ Iesus accũberet domi *illius*, ecce, multi publicani & peccatores qui venerant, simul accubuerũt cum Iesu & discipulis eius. 10

Quúmq; *id* vidisset Pharisæi, dixerunt discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus edit magister vester? 11

Iesus autem quum *hoc* audisset, dixit eis, Qui valent non egent medico, sed malè affecti. 12

Osee 6.6 infrà 12.7

Profecti verò discite quid sit, ||Misericordiam volo, & non sacrificium. non enim veni vt vocaré iustos, || sed peccatores ad resipiscentiam. 13

1.Tim.1.15

Aduersus præuiam æmulationem in rebus mediis. Mar.2.18 luc.5.33

¶ Tũc adeunt eum discipuli Iohannis, dicentes, ||Quare nos & Pharisæi multũ ieiunamus, discipuli verò tui non ieiunant? 14

Et dixit eis Iesus, Num possunt filii thalami lugere quandiu cum eis est sponsus? Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. 15

Null⁹ autẽ inmittit p ã- 16

ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.

Καὶ ἐγερθεὶς ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. 7

Ἰδόντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐθαύμασαν, καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν, τὸν δόντα ἐξουσίαν τοιαύτην τοῖς ἀνθρώποις. 8

Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, Ματθαῖον λεγόμενον, καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι. Καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ. 9

Καὶ ἐγένετο αὐτοῦ ἀνακειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ἰδοὺ, πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐλθόντες συνανέκειντο τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. 10

Καὶ ἰδόντες οἱ Φαρισαῖοι εἶπον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Διατί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν; 11

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. 12

Πορευθέντες δὲ μάθετε τί ἐστιν, Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. 13

Τότε προσέρχονται αὐτῷ οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου, λέγοντες, Διατί ἡμεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι νηστεύομεν πολλὰ, οἱ δὲ μαθηταί σου οὐ νηστεύουσι; 14

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ νυμφίος; ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν. 15

Οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥά- 16

κοις ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται.

niculum impexum in veſtimentum vetus: illud enim ipſius ſupplemẽtum tollit *aliquid* ex illo veſtimẽto, & fit peior fiſſura.

Οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς 17
παλαιούς· εἰ δὲ μήγε, ῥήγνυνται οἱ ἀσκοί, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται· ἀλλὰ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς, καὶ ἀμφότερα συντηροῦνται.

Neque iniiciũt vinum nouum in vtres veteres, alioquí rumpũtur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: ſed iniiciũt vinum nouum in vtres recentes, & vtraque conſeruantur.

Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς, ἰδοὺ, 18
ἄρχων ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, Ὅτι ἡ θυγάτηρ μου ἄρτι ἐτελεύτησεν· ἀλλὰ ἐλθὼν ἐπίθες τὴν χεῖρά σου ἐπ' αὐτὴν, καὶ ζήσεται.

¶ Hæc eo loquẽte ipſis, ecce, quidã princeps *ſynagogæ* quũ veniſſet, adorauit eũ, dicẽs, Filia mea modò defuncta eſt: ſed veni & impone manum tuã ſuper eam, ac viuet.

Καὶ ἐγερθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἠκολούθησεν 19
αὐτῷ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Tunc ſurgens Ieſus ſequutus eſt eũ, & diſcipuli eius.

(Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ αἱμορροοῦσα δώδεκα ἔτη, προσελθοῦσα ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. 20

(Et ecce, mulier ſanguinis profluuio laborans à duodecim annis, accedẽs à tergo, tetigit fimbriam veſtimenti illius.

Ἔλεγε γὰρ ἐν ἑαυτῇ, Ἐὰν μόνον ἅψωμαι τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, σωθήσομαι. 21

Dicebat enim apud ſe, Si ſolùm tetigero veſtimẽtum eius, ſeruabor.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπιστραφεὶς, καὶ ἰδὼν αὐτὴν, εἶπε, Θάρσει θύγατερ· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης) 22

Ieſus verò cõuerſus & intuitus eam, dixit, Cõfide filia: fides tua te ſeruauit. Et ſeruata eſt mulier ab eo momento)

Καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν 23
τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς καὶ τὸν ὄχλον θορυβούμενον,

¶ Et quum veniſſet Ieſus domũ principis *ſynagogæ*, vidiſſétque tibicines & turbam tumultuantem,

Λέγει αὐτοῖς, Ἀναχωρεῖτε· οὐ γὰρ ἀπέθανε τὸ κοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει. Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. 24

Dicit eis, Recedite: nõ enim mortua eſt adoleſcentula, ſed dormit. Et deridebant eum.

Ὅτε δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος, εἰσελθὼν 25
ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς· καὶ ἠγέρθη τὸ κοράσιον.

Quum autẽ fuiſſet eiecta turba, ingreſſus, prehẽdit manum eius: & ſurrexit adoleſcentula.

Καὶ ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὕτη εἰς ὅλην 26
τὴν γῆν ἐκείνην.

Et exiit hæc fama in totam illam regionem.

Mar. 5. 22 Luc. 8. 41 Nullum eſt tã inueteratum vel inſanabile malũ, quod Chriſtus vera fide tanquam manu vel leuiſſime attactus, protinus non ſanet.

Chriſti potentiæ mors etiã ipſa cedit.

Christus, sanaturus duobus cæcis, confirmat se esse mundi lucem.

¶ Quumque prætergrederetur illinc Iesus, sequuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miserere nostri fili Dauid.

27 Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ἰησοῦ, ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυφλοί, κράζοντες, καὶ λέγοντες, Ἐλέησον ἡμᾶς υἱὲ Δαβίδ.

Quum autem venisset domum, adierũt eum cæci illi, & dicit eis Iesus, Creditis me hoc posse facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

28 Ἐλθόντι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ τυφλοί, καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; λέγουσιν αὐτῷ, Ναί Κύριε.

Tũc tetigit oculos eorum, dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis.

29 Τότε ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, λέγων, Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν.

Et aperti sunt oculi eorum: & grauiter interminatus est eis Iesus, dicẽs, Videte nemo sciat.

30 Καὶ ἀνεῴχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί· καὶ ἐνεβριμήσατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Ὁρᾶτε μηδεὶς γινωσκέτω.

At illi egressi sparserũt eius famã in tota illa regione.

31 Οἱ δὲ ἐξελθόντες διεφήμισαν αὐτὸν ἐν ὅλῃ τῇ γῇ ἐκείνῃ.

Luc. 11.14 Exemplũ potestatis Christi in diabolum.

‖Ipsis autem egredientibus, ecce, obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum.

32 Αὐτῶν δὲ ἐξερχομένων, ἰδοὺ προσήνεγκαν αὐτῷ ἄνθρωπον κωφὸν δαιμονιζόμενον.

Et eiecto dæmonio loquutus est mutus: & mirata est turba, dicens, Nunquam apparuit tale quidpiam in Israel.

33 Καὶ ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου, ἐλάλησεν ὁ κωφός. καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι, λέγοντες, Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ Ἰσραήλ.

Luc. 11.14 mar. 3.22 luc. 11.15

‖Pharisæi verò dicebant, Per principem dæmoniorũ eiicit dæmonia.

34 Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἔλεγον, Ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.

Mar. 6.6 luc. 13.22

‖Et circuibat Iesus vrbes omnes ac vicos, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & sanans quenuis morbum & quenuis languorem in populo.

35 Καὶ περιῆγεν ὁ Ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ κηρύσσων τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ.

Mar. 6.34 Etiamsi cessent ordinarii pastores, Christus tamen Ecclesiæ suæ curam nõ abiecit.

¶ ‖Quum vidisset autem turbam, misericordia cõmotus est super eis, quòd essent dissipati & dilecti quasi oues non habentes pastorem.

36 Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἐσπλαγχνίσθη περὶ αὐτῶν, ὅτι ἦσαν ἐκλελυμένοι καὶ ἐρριμμένοι ὡσεὶ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα.

Luc. 10.2 Iohan. 4.36

Tunc dicit discipulis suis, ‖Ipsa quidem messis multa, operarii autem pauci.

37 Τότε λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Ὁ μὲν θερισμὸς πολύς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι.

Δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ ὅπως ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ. 38 Rogate igitur dominũ messis vt emittat operarios in messem suam.

Κεφάλαιον ιʹ

CAP. X

ΚΑΙ προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτά, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. 1

TVnc aduocatis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros, vt eiicerent eos, & sanarent omnem morbum & omnem languorem.

Mar.3.13 luc.9. Mittuntur Apostoliad prædicandum Euangelium in Israel.

Τῶν δὲ δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· πρῶτος, Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· 2

Porro duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius:

Φίλιππος, καὶ Βαρθολομαῖος· Θωμᾶς, καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης· Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος· 3

Philippus, & Bartholomæus: Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphæi: & Lebbæus, cognominatus Thaddæus:

Σίμων ὁ Καναανίτης, καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ὁ καὶ παραδοὺς αὐτόν. 4

Simon Cananites, & Iudas Iscariotes, qui etiã prodidit eum.

Τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς, παραγγείλας αὐτοῖς, λέγων, Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· 5

Hos duodecim misit Iesus, & addidit eis mandata, dicens, In viam Gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorum ne ingrediamini

Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. 6

Sed proficiscimini potius ad oues perditas domus Israel.

Mat.15.24

Πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε, λέγοντες, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. 7

¶ Profecti verò prædicate, ‖ dicentes, Appropinquauit regnum cælorum.

Summa Euangelii siue prædicationis Apostolicæ. Luc.10.9.11

Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. 8

¶ Ægrotos sanate, leprosos purgate, mortuos excitate, dæmonia eiicite: dono accepistis, dono date.

Mat.6.8 luc.9.3. & 22.35

¶ Ne comparate aurũ, neque argentum, neque æs in zonis vestris:

Abiiciendæ sunt Verbi ministris quæcunque solicitudines vel tantillum possint eos remorari.

Μὴ κτήσησθε χρυσὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν· 9

Μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον· 10

Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque solcas, neque virgã.

1.Tim.5.18 ||nã dignus est operarius alimento suo.

Luc.10.8 Felicissimi nuncii præconiũ euangelii recipiunt, infelicissimi qui eiiciunt.

¶ ||In quamcunque verò vrbem aut vicum introieritis, exquirite quis in ea sit dignus: & illic manete vsquedum exeatis.

Introeũtes autem domum, salutate eam.

Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super eam: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

Mar.6.11 Luc.9.5 ||Et quicunque nõ receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes domo aut vrbe illa, ||excutite puluerem pedum vestrorum.

Act.13.51 & 18.6 Amẽ dico vobis, tolerabilior erit cõditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii, quàm vrbis illius.

Luc.10.3 Christus docet quomodo se gerere debeat ministri sub cruce. ¶ ||Ecce, ego mitto vos vt oues in medio luporum: estote igitur prudentes vt serpentes, & innocentes vt columbæ.

Cauete autem ab hominibus. tradent enim vos in consessus, & in synagogis suis flagellabunt vos.

Sed & ad præsides ac reges ducemini mea causa, *vt hoc sit* eis & Gẽtibus testimonium.

Mat.13.11 Luc.12.12 ||Sed quum tradiderint vos, ne estote solliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momẽto quid loquamini.

Nõ enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, *is est* qui loquitur in vobis.

Luc.21.16 ||Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insur-

ἄξιος γάρ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστιν.

11 Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν ἢ κώμην εἰσέλθητε, ἐξετάσατε τίς ἐν αὐτῇ ἄξιός ἐστι· κἀκεῖ μείνατε ἕως ἂν ἐξέλθητε.

12 Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, ἀσπάσασθε αὐτήν.

13 Καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστραφήτω.

14 Καὶ ὃς ἐὰν μὴ δέξηται ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἐξερχόμενοι ἔξω τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν.

15 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ Γομόρρων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ.

16 Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί.

17 Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς.

18 Καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν.

19 Ὅταν δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσητε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε.

20 Οὐ γάρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.

21 Παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· καὶ ἐπα-

πάσησονται πάντα διὰ τὸ ὄνομά μου· ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ισραὴλ ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ.

Ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ. εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ;

Μὴ οὖν φοβηθῆτε αὐτούς. οὐδὲν γὰρ ἐστὶ κεκαλυμμένον ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται.

Ὃ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ φωτί· καὶ ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων.

Καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ.

Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν;

Ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημέναι εἰσίν.

Μὴ οὖν φοβηθῆτε· πολλῶν στρουθίων διαφέρετε ὑμεῖς.

Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν

gent liberi in parentes, & morte multando eos curabunt.

22 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: ||verùm qui sustinuerit ad finé vsque, is seruabitur. Mar.13.13 Luc.21.19

23 Quum autem persequentur vos in ea vrbe, fugite in aliã. Amen enĩ dico vobis, nequaquam obieritis vrbes Israelis quin venerit Filius hominis.

24 ||Nõ est discipulus supra magistrũ, neque seruus supra dominũ suum. Luc.6.40 Ioh.13.16 & 15.20

25 Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & seruus sit sicut dominus ipsius. ||si ipsum patremfamiliãs Beelzebul vocarunt, quãto magis domesticos eius? Luc.11.15

26 Itaque ne eos timete. ||nihil enim est opertum quod non sit retegẽdum, & nihil occultũ quod nõ sit cognoscendum. Mar.4.22 Luc.8.17 & 12.2

27 Quod dico vobis in tedebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate supra domos.

28 Et ne timete *vobis* ab iis qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potius eum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Nónne duo passerculi assario væneunt, & vnus ex eis non cadet humi sine Patre vestro?

30 Vestri verò etiam ||capilli capitis omnes numerati sunt. 1.Reg.14.45 Act.27.34 Mar.8.38 Luc.9.26 & 12.8

31 Ne igitur timete: vos multis passerculis præstatis. 1.Tim.2.12 Confessionis publicæ necessitas & præmium.

32 ¶ ||Quisquis igitur confi

tebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui est in cælis.

ἐμοὶ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Quisquis autem negauerit me coram hominibus, negabo eum & ego coram Patre meo qui est in cælis. 33

Ὅστις δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Luc.12.51 Euāgelii prædicationem ciuilia dissidia cōsequuntur.

¶ Ne existimetis me uenisse vt mittam pacem in terram: non veni vt mittam pacem, sed gladium. 34

Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.

Mich.7.6

Nam veni facturus vt 35 dissideat filius aduersus patrem suum, & filia aduersus matrem suam, & nurus aduersus socrū suā.

Ἦλθον γὰρ διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς.

Et inimici hominis 36 *erunt qui sunt* domestici ipsius.

Καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ.

Luc.14.26 Omnia sunt sine exceptione, nostro erga Deum officio postponenda. *Infrà.16.24 mar.8.34 luc.9.23 & 14.27*

¶ Qui amat patrē aut 37 matrē supra me, nō est me dignus: & qui amat filiū aut filiam supra me, non est me dignus.

Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

Et qui nō accipit crucē 38 suam, ac sequitur me à tergo, non est me dignus.

Καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

Infrà.16.25 mar.8.35 Luc.9.24 & 17.33 iob.12.25 Deus sæui misterii est auctor & vindex. *Luc.10.6 iob.11.20* Nullū officiū Christo impēsum perit.

Qui inuenerit animā 39 suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam mea causa, inuenīet eam.

Ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν.

¶ Qui recipit vos, me 40 recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με.

¶ Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. 41

Ὁ δεχόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται· καὶ ὁ δεχόμενος δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου λήψεται.

Mar.9.42

Et quicunque potum dederit vni ex his paruis poculum frigidæ solum in nomine discipuli, amē dico vobis, non perdiderit mercedem suam. 42

Καὶ ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον, εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

Κεφάλαιον ιαʹ

ΚΑΙ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς 1
διατάσσων τοῖς δώδεκα μαθηταῖς
αὐτοῦ, μετέβη ἐκεῖθεν τοῦ διδάσκειν καὶ
κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῶν.

Ὁδὲ Ἰωάννης, ἀκούσας ἐν τῷ δε- 2
σμωτηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ, πέμψας
δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,

Εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕ- 3
τερον προσδοκῶμεν;

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐ- 4
τοῖς, Πορευθέντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ
ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε·

Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, καὶ χωλοὶ 5
περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, καὶ
κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται, καὶ
πτωχοὶ εὐαγγελίζονται.

Καὶ μακάριός ἐστιν ὃς ἐὰν μὴ σκαν- 6
δαλισθῇ ἐν ἐμοί.

Τούτων δὲ πορευομένων, ἤρξατο ὁ Ἰη- 7
σοῦς λέγειν τοῖς ὄχλοις περὶ Ἰωάννου, Τί
ἐξήλθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλα-
μον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον;

Ἀλλὰ τί ἐξήλθατε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν 8
μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ,
οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν τοῖς οἴκοις
τῶν βασιλέων εἰσίν.

Ἀλλὰ τί ἐξήλθατε ἰδεῖν; προφήτην; 9
ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προ-
φήτου.

Οὗτος γάρ ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ι- 10
δοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ
προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν
σου ἔμπροσθέν σου.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγερται ἐν 11
γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων Ἰωάννου τοῦ Βα

CAP XI

ET factum est quum finem fecisset Iesus præcipiendi duodecim discipulis suis, digressus est illinc vt doceret, & prædicaret in vibibus eorum. Christus ex suis operibus probat se esse promissum illum Messiã.

¶Iohannes autem cũ audisset in vinculis opera Christi, missis duobus ex discipulis suis, Luc. 7.18

Dixit ei, Tũne is es qui venturus erat, an alterum expectabimus?

Et respondens Iesus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis:

Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperibus euãgelizatur.

Et beatus est qui non fuerit offensus in me.

¶Illis autem abeũtibus, cœpit Iesus dicere turbæ de Iohanne, Quid exiistis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ agitetur à vento? Quæ conueniẽtia, quod item discrimẽ inter prophetarum ministerium, Iohãnis præconiũ, & plenã Euãgelii lucem à Christo allatam.

Sed quid exiistis vt videretis? hominem mollibus vestibus amictum? ecce, qui gerũt molles vestes, in domibus regum sunt.

Sed quid exiistis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

Iste enim est de quo scriptum est, ||Ecce, ego mitto nuntium meũ ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam corã te. Malach. 3.1

Amen dico vobis, non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus quisquã maior Iohãne Ba

ptista: sed qui est minimus in regno cælorum, maior eo est.

Luc.16.16

Porro à diebus Iohānis Baptistæ vsque nunc regno cælorum vis adfertur, & violēti rapiūt illud.

Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsquè ad Iohānem prophetarunt.

Et, si vultis recipere, ||ipse est Elias ille qui vēturus erat.

Mal.4.5

Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Nulli pervicaciores Euangelii hostes, quàm ii quibus charissimum esse oportuit. Luc.7.31

¶ ||Sed cui assimilabo generationem hanc? Similis est puerulis qui sedēt in foris, & acclamant sodalibus suis,

ἐν ἀγορᾷ

Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & nō saltastis: lamentati sumus vobis, & non planxistis.

Venit enim Iohannes nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmoniū habet.

Venit Filius hominis edēs ac bibens, & dicunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum amicus & peccatorum. Sed iustificata est sapientia à filiis suis.

Quod plerique, repudiāt electi amplectuntur. Luc.10.13 Superbi Euāgelium oblatum suo maximo malo reiciūt, quod paruulis cedit saluti.

¶ ||Tūc cœpit *ita* exprobrare vrbibus in quibus editæ fuerant plurimæ virtutes ipsius, quòd non resipuissent,

Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidam: nā si in Tyro & Sidone editę fuissēt virtutes quę editæ sūt apud vos, olī cū sacco & cinere *sedentes* resipuissēt.

Quinetiam dico vobis, Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm vestra.

Et tu Capernaum, quę es vsque ad cælū sublata, vsque ad inferos depri-

πίστευσ. ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστιν.

12 Ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν.

13 Πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν.

14 Καὶ εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι.

15 Ὁ ἔχων ὦτα ἀκουέτω, ἀκουέτω.

16 Τίνι δὲ ὁμοιώσω τὴν γενεὰν ταύτην; ὁμοία ἐστὶ παιδαρίοις ἐν ἀγοραῖς καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσι τοῖς ἑταίροις αὐτῶν,

17 Καὶ λέγουσιν, Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. κόπτομαι

18 Ἦλθε γὰρ Ἰωάννης μήτε ἐσθίων, μήτε πίνων· καὶ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει.

19 Ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων· καὶ λέγουσιν, Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν. Καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς.

20 Τότε ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ πλεῖσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετενόησαν,

21 Οὐαί σοι Χοραζίν, οὐαί σοι Βηθσαϊδά· ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετενόησαν.

22 Πλὴν λέγω ὑμῖν, Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ ὑμῖν.

23 Καὶ σὺ Καπερναούμ ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβα-

σθήσῃ. ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοί, ἔμειναν ἂν μέχρι τῆς σήμερον.

mêris. nã si Sodomis editæ fuissẽt virtutes quæ edi tæ sũt apud te, mãsissẽt vsque ad hodiernũ diẽ.

Πλὴν λέγω ὑμῖν ὅτι γῇ Σοδόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ σοί. 24

Quinetiã dico vobis, terræ Sodomorum tolerabilior erit conditio in die iudicii quàm tua.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. 25

||In illo tempore respõdens Iesus dixit, Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ, quòd abscõderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & ea detexeris infantibus. Luc.10.21

Ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἔμπροσθέν σου. 26

Etiam Pater, quia ita placuit tibi.

Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. 27

¶ ||Omnia mihi tradita sũt à Patre meo: & nemo nouit Filiũ nisi Pater, neque Patré quisquam nouit nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius retegere. Ioh.3.35 & 6.46 Nulla, nisi in vno Christo vera Dei notitia, nulla animi tráquillitas.

Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. 28

Venite ad me omnes qui fatigati estis & onerati, & ego faciam vt requiescatis.

Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραΰς εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. 29

Tollite iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sim & humilis corde: ||& inuenietis requiem animabus vestris. Ierem.6.16

Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. 30

||Iugum enim meum facile est, & onus meum leue est. 1.Ioh.5.3

Κεφάλαιον ιβ'

CAP. XII.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορίμων· οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπείνασαν, καὶ ἤρξαντο τίλλειν στάχυας, καὶ ἐσθίειν. 1

In illo tempore ibat Iesus Sabbatho per sata: discipuli verò ipsi⁹ esuriebant, cœperúntque vellere spicas & edere. Mar.2.23 Luc.6.1 De vera sanctificatione Sabbathi, & eiusdem abrogatione.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἰδόντες εἶπον αὐτῷ, Ἰδοὺ, οἱ μαθηταί σου ποιοῦσιν ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν σαββάτῳ. 2

Pharisæi autem, quum eos vidissent, dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt ||quod non licet facere in Sabbatho. Deut.23.25

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἀνέγνωτε τί 3

Ipse verò dixit eis, Non legistis quid

1.Reg.21.6 fecerit ‖Dauid, quũ esuriret ipse, & ii qui erant cum eo?

4 Quomodo introierit domũ Dei, & panes propositionis ederit, quibus vesci non erat ipsi licitũ, neque iis qui cũ eo erãt, sed ‖ Sacerdotibus solis?

Exo.29.33 Leuit.8.32 & 24.9 num.28.9

5 Aut nõ legistis ‖in Lege, Sabbathis Sacerdotes in templo Sabbathũ profanare, & sine crimine esse?

6 Dico autẽ vobis, *quendam* templo maiorẽ hic esse.

Osee 6.7

7 Quòd si nosssetis quid sit, ‖Misericordiam volo & non sacrificium, non condemnassetis insontes.

8 Nam dominus est etiã Sabbathi Filiushominis.

9 ¶ ‖Et digressus illinc venit in synagogam eorum.

Mar.3.1 Luc.6.6. Legales ceremonias cum dilectione proximi minimè pugnare.

10 Et ecce, quidam *illic* erat manum habens aridam: & interrogarunt eũ dicentes, Licétne Sabbathis *quempiam* sanare? vt accusarent eum.

11 Ipse verò dixit eis, Quis erit ex vobis qui habeat ouem vnam, &, si ea inciderit Sabbatho in foueã, non apprehendat eam & erigat?

12 Quantum autem homo præstat oui? Itaque licet Sabbathis benefacere.

13 Tunc dicit homini illi, Extéde manum tuam. Et *is* extendit: éstque restituta sana vt altera.

Quatenus & quo respectu cedẽdum impiorum furori.

14 ¶ Pharisæi verò egressi ceperunt consilium aduersus eum, vt eum perderent.

15 Iesus autem quum hoc nosset, secessit illíc, sequtáque est eũ turba multa,

ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ;

4 Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγον, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις;

5 Ἢ οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι τοῖς σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσι, καὶ αἰτιοί εἰσι;

6 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι τοῦ ἱεροῦ μείζων ὧδέ ἐστιν.

7 Εἰ δὲ ἐγνώκειτε τί ἐστιν, Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, οὐκ ἂν κατεδικάσατε τοὺς ἀναιτίους.

8 Κύριος γάρ ἐστι καὶ τοῦ σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

9 Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν.

10 Καὶ ἰδοὺ, ἄνθρωπος ὢν τὴν χεῖρα ἔχων ξηράν· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες, Εἰ ἔξεστι τοῖς σάββασι θεραπεύειν; ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ.

11 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Τίς ἔσται ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος ὃς ἕξει πρόβατον ἕν, καὶ ἐὰν ἐμπέσῃ τοῦτο τοῖς σάββασιν εἰς βόθυνον, οὐχὶ κρατήσει αὐτὸ καὶ ἐγερεῖ;

12 Πόσῳ οὖν διαφέρει ἄνθρωπος προβάτου; ὥστε ἔξεστι τοῖς σάββασι καλῶς ποιεῖν.

13 Τότε λέγει τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Καὶ ἐξέτεινε· καὶ ἀπεκατεστάθη ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

14 Οἱ δὲ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν.

15 Ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ

καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς πάντας.

sanauítque eos omnes.

16 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν·

Et interminatus est eis ne ipsum palàm facerét:

17 Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος,

Vt impleretur quod dictum erat per Esaiã prophetam, dicentem,

18 Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἡρέτισα· ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρῖσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ.

||Ecce seruus meus, quẽ elegi: dilectus meus, in quo acquiescit anima mea: ponam Spiritũ meũ super eum, & iudicium Gentibus annuntiabit. Esa.42.1

19 Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάσει, οὐδὲ ἀκούσει τὶς ἐν ταῖς πλατείαις τὴν φωνὴν αὐτοῦ.

Non litigabit, neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem eius.

20 Κάλαμον σαυτετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λῖνον τυφόμενον οὐ σβέσει· ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν.

Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet: vsquedum proferat ad victoriam iudicium.

21 Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι.

Et in eius nomine Gẽtes sperabunt.

22 Τότε προσηνέχθη αὐτῷ δαιμονιζόμενος, τυφλὸς καὶ κωφός. καὶ ἐθεράπευσεν αὐτὸν, ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν.

¶||Tunc oblatus est ei dæmoniac⁹ cæcus & mutus; & sanauit eum, adeo vt qui cæcus ac mutus *fuerat*, & loqueretur & videret. Suprà, 9.32 luc.11.14 Manifestissima etiam veritas, impiorum calũniis est obnoxia: sed ea nihilominus est fortiter asserenda.

23 Καὶ ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι, καὶ ἔλεγον, Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Δαβίδ;

Et obstupuit tota turba, dicebátque, Nonne iste est filius ille Dauid?

24 Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες εἶπον, Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων.

Pharisæi verò, quum *hæc* audissent, dicebant, ||Iste non eiicit dæmonia nisi per Beelzebul principem dæmoniorum. Suprà, 9.34 mar.3.2 luc.11.17

25 Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς, Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, ἐρημοῦται· καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, οὐ σταθήσεται.

¶ Iesus autem quum sciret cogitationes eorum, dixit ei, Omne regnum dissidens aduersus sese, vastatur: & omnis vrbs aut domus dissidens aduersus seipsam, non stabit. Christi & Satanæ regna simul consistere non possunt.

26 Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη· πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ;

Sed si Satanas Satanam eiicit, aduersus seipsum dissidet: quomodo ergo stabit regnum eius?

27 Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ

Et si ego per Beelzebul

eiicio dæmonia, filii vestri per quē eiiciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

Sin autem per Spiritū Dei ego eiicio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

Nam quomodo potest aliquis ingredi domum validi *alicuius*, & vasa eius diripere, nisi primò vinxerit validū illum, & tūc domū illius diripiet?

Qui non est mecum, aduersum me est: & qui nō cogit mecum, spargit.

Mat. 3. 28 Luc. 12. 10 1. Ioh. 5. 13 De blaiphemia in Spiritum sanctum.

¶ ||Propterea dico vobis, quoduis peccatum & blasphemia remittetur hominibus: blasphemia verò in Spiritum nō remittetur hominibus.

Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filiū hominis, remittetur ei: quisquis autem fuerit loquutus aduersus Spiritum sanctum, nō remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem. nam è fructu arbor cognoscitur.

Hypocritæ tā dem seipsos suo testimonioprodunt. Luc. 6. 45

¶ Progenies viperarum, quomodo possitis bona loqui, quum sitis mali? ||nam ex abundantia cordis os loquitur.

Bonus homo è bono thesauro cordis profert bona: & malus homo ex malo thesauro profert mala.

Sed dico vobis, quodcunque verbum otiosum loquuti fuerit homines, de eo reddituros rationē in die iudicii.

ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταί.

28 Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

29 Ἢ πῶς δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρόν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει;

30 Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει.

31 Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις.

32 Καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

33 Ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν· ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρόν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν. ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται.

34 Γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.

35 Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά· καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει πονηρά.

36 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργὸν ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Ex γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ. 37 Ex sermonibus enim tuis iustificaberis, & ex sermonibus tuis condemnaberis.

Τότε ἀπεκρίθησάν τινες τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, λέγοντες, Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον ἰδεῖν. 38 Tunc responderunt quidã è Scribis ac Pharisęis, dicẽtes, Magister, ||velimus ex te signũ videre.

Aduersus præposteros miraculorũ flagitatores. Infrà, 16.2 Luc.11.29 1.cor.1.22

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. 39 Ipse verò respondens dixit eis, Natio mala & adulterina signũ requirit: sed signũ nõ dabitur ei nisi signum illud Ionę prophetæ.

Ion.2.1

Ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. 40 ||Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tres dies & tres noctes, ita erit Filius hominis in corde terræ tres dies & tres noctes.

Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν· ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε. 41 ¶ Nineuitæ resurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam: ||quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ: & ecce, plus quàm Ionas est in hoc loco.

Docet Christus tristi Iudæorum exẽplo, nullos esse infeliciores quàm qui accensam in se Euangelii lucẽ extinguunt Ion.3.5 3.Reg.10.1 2.paral.9.1

Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτήν· ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Σολομῶντος ὧδε. 42 ||Regina Austri surget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eã: quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapiẽtiã Solomonis, & ecce, plꝰ q̃ Solomõ est in hoc loco.

Ὅταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων, ζητοῦν ἀνάπαυσιν, καὶ οὐχ εὑρίσκει. 43 ||Cæterùm quum impurus spiritus exierit ab homine, ambulat per arida loca, quærens requiẽ, & non inuenit. Luc.11.24

Τότε λέγει, Ἐπιστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλθον. Καὶ ἐλθὼν, εὑρίσκει σχολάζοντα, σεσαρωμένον, καὶ κεκοσμημένον. 44 Tunc dicit, Reuertar domum meam, vnde exiui. Et quum venit, inuenit eam vacantem, versam & ornatam.

Τότε πορεύεται, καὶ παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ· καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ, καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τῶν πρώτων. οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ. 45 Tũc proficiscitur, & accipit secum septem alios spiritus peiores quàm ipse sit: & ingressi habitãt illic, ||fitque vltima conditio hominis illius deterior priore. ita etiam erit nationi huic malæ.

Heb.6.4.& c.10.26 2.pet.2.20

Mar. 31 luc. 8. 20 Docet Christus suo exemplo omnia esse gloriæ Dei postponenda.

¶ ‖ Quum autem adhuc loqueretur turbæ, ecce, mater & frater eius stabant foris, quærentes eius colloquium.

46 Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος τοῖς ὄχλοις, ἰδοὺ, ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἱστήκεισαν ἔξω, ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι.

Dixit autem ei quidã, Ecce, mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tuum colloquium.

47 Εἶπε δέ τις αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ἑστήκασι, ζητοῦντές σοι λαλῆσαι.

Ipse verò respondens dixit illi qui *hoc* ei dixerat, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

48 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε τῷ εἰπόντι αὐτῷ, Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου;

Nulli nobis coniũctiores quam qui sũt domestici fidei.

¶ Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, Ecce mater mea & fratres mei.

49 Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν, Ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου.

Quisquis enim fecerit quod vult Pater meus qui est in cælis, is est meus frater, & soror, & mater.

50 Ὅστις γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτός μου ἀδελφὸς, καὶ ἀδελφὴ, καὶ μήτηρ ἐστί.

CAP. XIII.

Κεφάλαιον ιγ

Christus proposito satoris ænigmate, declarat semen vitæ impari successu in mundo seri, quod videlicet plerique vel non admittant, vel adolescere nõ finant.

Illo verò die egressus Iesus domo, sedit iuxta mare.

1 Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν.

Et coacta est ad eum turba multa, adeo vt nauigium ingressus sederet: tota autem turba supra litus stabat.

2 Καὶ συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοὶ, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον ἐμβάντα καθῆσθαι· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἱστήκει.

Et loquut⁹ est eis multa per parabolas, dicens, Ecce, *quidam* qui seminabat exiit ad seminãdum.

3 Καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν παραβολαῖς, λέγων, Ἰδοὺ, ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν.

Et in seminando, alia quidem ceciderunt iuxta viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea.

4 Καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν· καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ, καὶ κατέφαγεν αὐτά.

Alia verò ceciderunt in petrosa, vbi non habebãt terram multam: & statim exorta sunt, propterea quòd non habebant profundam terram.

5 Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν· καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε, διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς.

Sole autem exorto torrefacta sunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt.

6 Ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη.

Αλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας· καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ ἀπέπνιξαν αὐτά. 7

Alia verò ceciderunt in spinas: & ascenderunt spinæ, & suffocarunt ea.

Αλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν· καὶ ἐδίδου καρπὸν, ὃ μὲν ἑκατόν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα. 8

Alia verò ceciderunt in terram bonam: & ediderũt fructum, aliud quidé cẽtena, aliud verò sexagena, aliud verò tricena.

Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. 9

Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον αὐτῷ, Διατί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; 10

Tunc accedentes discipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται. 11

¶ Ipse verò respondens dixit, Quia vobis datum est nosse mysteria regni cælorum, illis autem nõ est datum.

Intelligentiæ & fidei donũ est proprium electorum, reliquis iusto Dei iudicio excæcatis. Iustã 25.29

Ὅστις γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσεται· ὅστις δὲ οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. 12

||Quisquis enim habet, dabitur ei, & reddetur abundantior: quisquis autem non habet, etiãquod habet tolletur ab eo.

Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ συνιοῦσι. 13

Propterea per parabolas loquor eis, quia videtes nõ vidét, & audientes nõ audiũt, nec intelligũt.

Καὶ ἀναπληροῦται ἐπ' αὐτοῖς ἡ προφητεία Ησαΐου ἡ λέγουσα, Ακοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. 14

||Itaque cõpletur in ipsis prophetia Esaiæ, quæ dicit, Auditu audietis, & nõ intelligetis: & vidétes videbitis, & non cernetis.

Esa. 6.9 mar. 4.12 luc. 8.10 iohan. 12.40 act. 8.26 rom. 11.8

Επαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. 15

Pinguefactum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis conniuerunt: nequando cernant oculis, & auribus audiãt, & corde intelligant, & cõuertantur, & sanem eos.

Act. 1. Βαρυνω

Υμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι· καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει. 16

¶ Vestri verò beati sũt oculi, quòd cernant: & aures vestræ, quòd audiant.

Potior est Ecclesiæ præsentis conditio, quàm Patrũ qui fuerunt sub Lege. Luc. 10.24

Αμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. 17

||Amen enim dico vobis, multi Prophetæ & iusti desiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

Vos igitur audite para- 18

bolam eius qui seminat.

Mar. 4. 15
Luc. 8. 11

‖Quoties quispiam audit sermonem de regno illo, & non intelligit, venit ille Malus, & rapit quod satum est in corde ipsius: is est qui iuxta viã semen excepit.

Qui verò in petrosa semen excepit, is est qui sermonem audit, & eum statim cum gaudio accipit.

Non habet autem radicem in sese, sed temporarius est: ortáque oppressione vel persequutione propter sermoné, statim offenditur.

Qui verò in spinas semen excepit, is est qui sermonem audit: sed solicitudo seculi huius, & fallacia diuitiarum suffocat sermoné, & fit infructuosus.

Qui verò in terram bonam excepit semen, is est qui sermonem audit & intelligit, qui videlicet fructum fert: edítque ali⁹ quidem cétena, alius sexagena, alius verò tricena.

Christus alio ænigmate mali seminis cum bono permixti, docet nunquam fore penitus liberam Ecclesiam ab offendiculis tũ in doctrina, tum in moribus, donec aduenerit dies ille instaurationi rerum omnium destinatus.

¶ Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo.

Quum autem dormirent homines, venit eius inimicus, & seminauit zizania inter triticum: abiítque.

Quum verò germinasset herba, & fructũ edidisset, tũc apparuerunt etiã zizania.

Accedentes autem serui patrissfamiliâs, dixerũt ei, Domine, nónne bonũ semen seminasti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

βολὴν τοῦ σπείροντος.

19 Γαντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς, καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς.

20 Ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ εὐθὺς μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν.

21 Οὐκ ἔχει δὲ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐστι· γενομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθὺς σκανδαλίζεται.

22 Ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων· καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται.

23 Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων καὶ συνιῶν, ὃς δὴ καρποφορεῖ· καὶ ποιεῖ, ὁ μὲν ἑκατὸν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα.

24 Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων, Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ.

25 Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους, ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἔσπειρε ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου· καὶ ἀπῆλθεν.

26 Ὁτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, καὶ καρπὸν ἐποίησε, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια.

27 Προσελθόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, εἶπον αὐτῷ, Κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει τὰ ζιζάνια;

Ο δὲ ἔφη αὐτῖς, Ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν. Οἱ δὲ δοῦλοι εἶπον αὐτῷ, Θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά;

28 Ille verò dixit eis, Inimicus quispiam hoc fecit. Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?

Ο δὲ ἔφη, Οὔ· μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια, ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον.

29 At ille dixit, Non: ne colligendo zizania, eradicetis simul cum eis triticum.

Ἀφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα μέχρι τοῦ θερισμοῦ· καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θερισμοῦ ἐρῶ τοῖς θερισταῖς, Συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια, καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμας, πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτά· τὸν δὲ σῖτον συναγάγετε εἰς τὸν ἀποθήκην μου.

30 Sinite simul crescere vtraque vsque ad messem: & tempore messis dicam messoribus, Colligite primùm zizania, & ligate ea in fasciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.

Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων, Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔσπειρεν ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ.

31 ||Aliam parabolã proposuit eis, dicens, Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod acceptũ quispiam seminauit in agro suo.

Mar.4.30. Luc.13.18 Deus regnum suum à tenuissimis principiis auspicatur, vt inspersa progressus melius illustrent eius potentiam.

Ὃ μικρότερον μέν ἐστι πάντων τῶν σπερμάτων· ὅταν δὲ αὐξηθῇ, μεῖζον τῶν λαχάνων ἐστὶ, καὶ γίνεται δένδρον· ὥστε ἐλθεῖν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατασκηνοῦν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ.

32 Quod minimum quidem est omnium seminũ: quum autem excreuerit, maximum est olerum: & fit arbor: adeo vt veniãt volucres cæli, & nidulentur in ramis ipsius.

Ἄλλην παραβολὴν ἐλάλησεν αὐτοῖς, Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον.

Luc.13.20

33 ||Aliam parabolam loquutus est eis, *dicens*, Simile est regnum cælorũ fermẽto, quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribus, vsquequo fermentaretur tota.

Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις· καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς.

34 Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbam: ||& absque parabola nihil loquutus est eis.

Mar.4.34

Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος, Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· ῥεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

35 Vt compleretur quod dictum fuit per Prophetam, dicentem, ||Aperiam per parabolam os meũ: eructabo occultata à iactis fundamentis mundi.

Psal.77.2

Τότε ἀφεὶς τοὺς ὄχλους ἦλθεν

36 Tũc dimissa turba ve-

nit domum Iesus: & adierunt eum discipuli eius, dicentes, Edissere nobis parabolā zizaniorum agri illius.

Explicatio superioris ænigmatis de bono & malo semine.

¶ Ipse verò respondens dixit eis, Qui seminat bonum semen, est Filius hominis. 37

Ager autem, est mundus: bonum verò semen, sūt filii regni: zizania verò, sunt filii illius Mali: 38

Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus: messis verò, consummatio seculi est: messores autem, Angeli sunt. 39

Apoc. 14. 15 Ioel 3. 13

Sicut ergo colligūtur zizania, & igni exurūtur: ita erit in cōsummatione seculi huius. 40

Mittet Filius hominis Angelos suos, qui colligent ex ipsius regno omnia offendicula, & eos qui faciunt iniquitatem: 41

Proiiciéntque eos in fornacem ignis: illic erit fletus, strídórque dentium. 42

Sap. 3. 7 dan. 12. 3

Tunc iusti fulgebunt vt sol, in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat. 43

Quantæ sint opes regnicæ lestis pauciss. mi intelligūt: nec fit quisquā earū particeps nisi qui aliarū omniū rerū iactura illas redimit.

¶ Rursus simile est regnum cælorum thesauro occultato in agro: quem inuentum homo occultauit, & præ gaudio quod accipit ex eo, subducit sese & omnia quæ habet vendit, emítque agrū illum. 44

Rursus simile est regnū cælorum cuipiam negotiatori, quærēti pulchras margaritas. 45

Qui inuenta quapiam magni pretii margarita 46

εἰς τὴν οἰκίαν ὁ Ἰησοῦς· καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων τοῦ ἀγροῦ.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα, ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου·

Ὁ δὲ ἀγρός, ἐστὶν ὁ κόσμος· τὸ δὲ καλὸν σπέρμα, οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας· τὰ δὲ ζιζάνια, εἰσὶν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ·

Ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρας αὐτά, ἐστὶν ὁ διάβολος· ὁ δὲ θερισμός, συντέλεια τοῦ αἰῶνός ἐστιν· οἱ δὲ θερισταί, ἄγγελοί εἰσιν.

Ὥσπερ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια, καὶ πυρὶ κατακαίεται· οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου.

Ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν·

Καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκουέτω, ἀκουέτω.

Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ· ὃν εὑρὼν ἄνθρωπος ἔκρυψε, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει, καὶ πάντα ὅσα ἔχει πωλεῖ, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον.

Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ, ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας·

Ὃς εὑρὼν ἕνα πολύτιμον μαργα-

ρίτην, ἀπελθὼν πέπρακε πάντα ὅσα εἶχε, καὶ ἠγόρασεν αὐτόν.

abiens venũdedit omnia quæ habebat, & emit eam.

Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούσῃ·

47 ¶ Rursum simile est regnum cælorũ sagenæ iactæ in mare, & quæ ex omni *rerum* genere coegit:

Multi sunt in Ecclesia qui tamẽ non sũt ex Ecclesia, ac proinde tãdem eiicientur. Sed plena ista repurgatio in vltimum illũ diẽ differtur.

Ἣν, ὅτε ἐπληρώθη, ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν, καὶ καθίσαντες συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον.

48 Quam impletam *piscatores* subduxerunt in littus: & sedentes collegerunt quę bona sunt, in vasa, putria verò foras abiecerunt.

Οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος· ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀφοριοῦσι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων·

49 Ita erit in consummatione seculi: exibunt Angeli, & separabunt malos è medio iustorum:

Καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

50 Proiiciéntque eos in caminum ignis: illic erit fletus & stridor dentiũ.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Συνήκατε ταῦτα πάντα; Λέγουσιν αὐτῷ, Ναὶ Κύριε.

51 ¶ Dicit eis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.

Sedulos esse oportet quos non solùm sibi sapere, sed etiã aliis Dei sapientiam dispẽsare necesse est.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Διὰ τοῦτο πᾶς Γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβαλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά.

52 Ipse verò dixit eis, Propterea omnis Scriba edoctus in regno cælorum, similis est cuipiam patrifamiliâs, qui profert è thesauro suo noua & vetera.

Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τὰς παραβολὰς ταύτας, μετῆρεν ἐκεῖθεν.

53 Et factum est quum finisset Iesus parabolas istas, soluit illinc.

Καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν· ὥστε ἐκπλήττεσθαι αὐτοὺς, καὶ λέγειν, Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη, καὶ αἱ δυνάμεις;

54 ¶ ‖ Et quum venisset in patriam suam, docuit eos in synagoga eorum: *adeo* vt percellerentur, ac dicerent, Vnde huic sapientia ista & virtutes?

Mar. 6. 1
Luc. 4. 16
Homines nõ sola ignorantia peccant, sed vltro sibi accersunt offendicula, ne Deo vocanti obsequãtur, idque certa cum eorum pernicie.
Ioh. 6. 42

Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριὰμ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωσῆς καὶ Σίμων καὶ Ἰούδας;

55 Nónne iste est ille fabri filius? nónne mater eius dicitur Maria, ‖ & fratres eius Iacobus & Ioses & Simon & Iudas?

Καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσι; πόθεν οὖν τούτῳ ταῦτα πάντα;

56 Et sorores eius nónne omnes apud nos sunt? vnde igitur isti hæc omnia?

Et offendebantur in eo. Iesus autem dixit eis, ||Non est Propheta in honoratus nisi in patria sua & domo sua.

Mar. 6.4 Luc. 4.24 Ioh. 4.44

57 Καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Neque edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

58 Καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

CAP. XIIII.

Κεφάλαιον ιδ.

Mar. 6.14 Luc. 9.7 In Iohanne exẽplum fortitudinis inuictæ, quod omnes fidi Verbi ministri imitentur: in Herode, exemplũ tyrannicæ vanitatis, superbiæ, ac fœuitiæ, aulicæ denique conscientiæ, & miserabilis eorum seruitutis qui sese voluptatibus semel dedidérũt. In Herodiade & eius filia, exemplũ meretriciæ lasciuiæ, & foeminæ crudelitatis.

1 IN illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam de Iesu.

1 Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρῴδης ὁ τετραρχης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ.

2 Et dixit pueris suis, Iste est Iohannes ille Baptista: ipse surrexit à mortuis, & propterea virtutes agunt in eo.

2 Καὶ εἶπεν τοῖς παισὶν αὐτοῦ, Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής· αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ.

3 ||Nam Herodes prehẽderat Iohannem, & vinxerat eum, & coniecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui.

3 Ὁ γὰρ Ἡρῴδης κρατήσας τὸν Ἰωάννην, ἔδησεν αὐτὸν, καὶ ἔθετο ἐν φυλακῇ, διὰ Ἡρῳδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

4 Dicebat enim ei Iohãnes, Non licet tibi eam habere.

4 Ἔλεγε γὰρ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν.

5 Et quum vellet eum occidere, timebat turbam, ||quòd eum haberent vt Prophetam.

5 Καὶ θέλων αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἐφοβήθη τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον.

6 Quum autem agerentur natalitia Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi.

6 Γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ Ἡρῴδου, ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρωδιάδος ἐν τῷ μέσῳ· καὶ ἤρεσε τῷ Ἡρῴδῃ.

7 Vnde cum iureiurando spopondit se daturum ei quicquid petiisset.

7 Ὅθεν μετ' ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται.

8 Illa verò producta à matre sua, Da mihi (inquit) hîc in patina caput Iohannis Baptistæ.

8 Ἡ δὲ, προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, Δός μοι, φησὶν, ὧδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

9 Et contristatus est rex: sed propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, iussit dari.

9 Καὶ ἐλυπήθη ὁ βασιλεύς· διὰ δὲ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακειμένους, ἐκέλευσε δοθῆναι.

10 Et misso *carnifice* decollauit Iohannem in carcere.

10 Καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισε τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ.

11 Et allatũ est caput eius

11 Καὶ ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ

δὸὶ πίνακι, καὶ ἐδόθη τῷ κοράσίῳ· καὶ ἤνεγκε τῇ μητρὶ αὐτῆς.

in patina, datúmque est puellæ: & *ipsa* obtulit matri suæ.

12 Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦραν τὸ σῶμα, καὶ ἔθαψαν αὐτό· καὶ ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ.

Tunc accesserunt discipuli eius, & sustulerũt corpus, ísdque sepelierũt: & venientes renuntiauerunt Iesu.

13 Καὶ ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν· καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἠκολούθησαν αὐτῷ πεζῇ ἀπὸ τῶν πόλεων.

¶ || Quũ autẽ hoc audisset Iesus, secessit illinc in nauigio in desertum locum priuatim: & quum audisset turba, pedibus se quuta est eũ ab vrbibus.

Mar.6.32 Luc.9.10 Christus quinque panibus & duobus piscículis maximam turbam reficiens, oſtẽdit nihil defuturum iis qui regnum Dei, poſtpoſitis omnibus, quæruntur.

14 Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολὺν ὄχλον· καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἐθεράπευσε τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν.

Et egressus Iesus vidit multam turbam: & misericordia commotus est erga eos, sanauítque eorum ægrotos.

15 Ὀψίας δὲ γενομένης, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἡ ὥρα ἤδη παρῆλθεν· ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κώμας ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα.

|| Quum autem serum diei esset, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & tẽpus iam præteriit: dimitte turbam vt abeat in vicos, & emant sibi escas.

Mar.6.35 Luc.9.12 ioh.6.5

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν· δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν.

Iesus autem dixit eis, Non habent necesse abire: date eis vos quo vescantur.

17 Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ, Οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους καὶ δύο ἰχθύας.

Ipsi verò dicunt ei, Nõ habemus hîc nisi quíque panes & duos pisces.

18 Ὁ δὲ εἶπε, Φέρετέ μοι αὐτοὺς ὧδε.

Ipse autem dixit, Adferte mihi eos huc.

19 Καὶ κελεύσας τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ τοὺς χόρτους, καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησε· καὶ κλάσας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς τοὺς ἄρτους, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ὄχλοις.

Et iussa turba per herbas discumbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piscibus, suspiciens in cælum benedixit: & quum fregisset dedit discipulis panes, discipuli verò turbæ.

20 Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις.

Et comederũt omnes, & saturati sunt: sustulerúntque quod superfuerat fragmentorum, duodecim cophinos plenos.

21 Οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.

Qui autem ederant, fuere viri quasi quinquies mille, absque mulieribus ac puerulis.

Nauigandum nobis per maximas tempestates, & Christus, modò eo quò ipse iusserit cõtẽdamus, nos nunquam deseret.

Mar. 6. 46 Joh. 6. 16

¶ Et statim coegit Iesus discipulos suos inscẽdere in nauigium, & præire sibi in *ripam* vlteriorẽ, dum dimitteret turbam.

22 Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως αὐτὸς ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους.

Dimissa igitur turba ascendit in montem priuatim, ad orãdum. ‖ Quũ autem serum diei esset, solus erat illic.

23 Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ' ἰδίαν προσεύξασθαι. Ὀψίας δὲ γενομένης, μόνος ἦν ἐκεῖ.

Nauigium verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

24 Τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης ἦν, βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων· ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος.

Quarta autem noctis vigilia abiit ad eos Iesus, ambulans super mare.

25 Τετάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς ἀπῆλθε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης.

Et eo viso super mare ambulante, discipuli turbati sunt, dicentes, Spectrũ est: & præ metu clamarunt.

26 Καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατοῦντα, ἐταράχθησαν, λέγοντες ὅτι φάντασμά ἐστι· καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου ἔκραξαν.

Sed statim loquutus est eis Iesus, dicens, Confidite: ego sũ, ne timete.

27 Εὐθέως δὲ ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Θαρσεῖτε· ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

Fide eal eam ipsas tempestates, sed Christi demũ virtute, eas ipsas vires quas nobis indidit, per eandẽ misericordiam adiuuante.

¶ Respondens autem ei Petrus dixit, Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas.

28 Ἀποκριθεὶς δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος εἶπε, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρός σε ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα.

Ipse verò dixit, Veni. Et quum descendisset è nauigio Petrus, ambulauit super aquas, vt veniret ad Iesum.

29 Ὁ δὲ εἶπεν, Ἐλθέ. Καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ Πέτρος περιεπάτησεν ἐπὶ τὰ ὕδατα, ἐλθεῖν πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

Videns autem ventum validum, timuit: & quũ cœpisset demergi, clamauit, dicẽs, Dñe serua me.

30 Βλέπων δὲ τὸν ἄνεμον ἰσχυρὸν, ἐφοβήθη· καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι, ἔκραξε, λέγων, Κύριε σῶσόν με.

Statim verò Iesus, extenta manu, apprehendit eum, dicítque ei, O exigua fide prædite, quid dubitasti?

31 Εὐθέως δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας;

Et quum essent ingressi nauigium, quieuit ventus.

32 Καὶ ἐμβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον, ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος.

Qui autẽ erant in nauigio, venientes adorauerunt eum, dicentes, Verè Dei Filius es.

33 Οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ, ἐλθόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες, Ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς εἶ.

Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον εἰς τὴν 34 ||Et quum traiecissent, venerunt in terram Genesaret. Mar.6.53

γῆν Γεννησαρέτ.

Καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τό- 35 ¶ Et quum agnouissent eum viri loci illius, miserunt in totam circumiacentem regionem illã: & obtulerunt ei omnes malè affectos. Christus ægrotos sanãs, ostendit à se petẽdum esse spiritualium morborum remedium. nos vero ad eum non tãtum accurrere, sed etiã alios adducere oportet.

που ἐκείνου ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας.

Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα μόνον 36 Et precabantur eum vt solùm tangerent fimbriã pallij ipsius. & quotquot tetigerunt, seruati sunt.

ἅψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. καὶ ὅσοι ἥψαντο, διεσώθησαν.

Κεφάλαιον ιε΄

CAP. XV.

Τότε προσέρχονται τῷ Ἰησοῦ οἱ ἀπὸ 1 ||Vnc accedunt ad Iesum Ierosolymitani quidam Scribæ & Pharisæi, dicentes, Mar.7.1

Ἱεροσολύμων γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, λέγοντες,

Διατί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσι 2 ¶ Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem Seniorum? non enim lauant manus suas quum edunt panem. Nullis plerumque audaciores Dei contemptores, quam quos Deus suos nomophylacas constituit.

τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν ὅταν ἄρτον ἐσθίωσιν.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Διατί 3 At ille respondens dixit eis, Quare & vos trãsgredimini mandatũ Dei per traditionem vestrã? Arguitur sacrilega eorũ audacia in corrumpendis Dei mandatis, idque pietatis obtentu, & legum condendarum authoritate vsurpãda. Exo.20.12, & 21.17 deu.5.16 ephes.6.2 Exo.21.17 leuit.20.9 prouer.20.20

καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν;

Ὁ γὰρ Θεὸς ἐνετείλατο, λέγων, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα· καί, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω.

Ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πα- 5 Nam Deus mandauit, dicens, ||Honora patrem tuum & matrem: &, ||Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur.

τρὶ ἢ τῇ μητρί, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφεληθῇς, καὶ οὐ μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ.

Καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ 6 Vos autẽ dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, Donum quodcũque à me erit, tibi proderit, etiamsi nequaquam honorauerit patrem suũ aut matrẽ suã, *insons erit.*

Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν.

Ὑποκριταί, καλῶς προεφήτευσε περὶ 7 Et irritum fecistis mãdatum Dei per traditionem vestram.

ὑμῶν Ἡσαΐας, λέγων,

Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐ- 8 ¶ Hypocritæ, bene de vobis prophetauit Esaias, dicens,

τῶν, καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. ||Appropiquat mihi populus hic ore suo, & labiis me honorat: cor autem eorum procul abest à me. Iidem damnantur simulationis & superstitionis quòd in rebus externis constituant regnum Dei. Esa. 29.13

Μάτην δὲ σέβονταί με, 9 Sed frustra me colũt,

docentes doctrinas *quæ sunt* mãdata hominum.

Mat.7.17 Christus docet non esse ne in rebus quidem mediis fouendã falsorum doctorum hypocrisin, qui animabus nostris ludunt, & causam non esse curandorum vocatio ordinaria nobis perstringat oculos: alioquin nos vna cum illis perituros. Iob.15.8

¶ ||Et aduocata turba dixit eis, Audite & intelligite.

Non quod ingreditur in os, polluit hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc polluit hominem.

Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei, Nosti Pharisæos audito sermone isto offensos fuisse?

Ipse verò respondens dixit, ||Omnis plãta quam non plantauit Pater ille meus cælestis, eradicabitur.

Sinite eos: ||duces sunt cæci cæcorum. porro si cæcus cæco prærierit, ambo in foueam cadent.

Luc.6.39

Mat.7.17 ||Respondés autem Petrus dixit ei, Edissere nobis parabolam istam.

Iesus autem dixit, Adhuc & vos sine intelligẽtia estis?

Nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, & in latrinam eiici?

Quæ autem proficiscũtur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa polluunt hominem.

Gen.6.5. & 8.21 ||Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, obtrectationes.

Hæc sunt quæ polluũt hominem: illotis autem manibus vesci, non polluit hominem.

Mat.16.4 ||Egressus illinc Iesus recessit in partes Tyri & Sidonis.

διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων.

10 Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον, εἶπεν αὐτοῖς, Ἀκούετε καὶ συνίετε·

11 Οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

12 Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἶπον αὐτῷ, Οἶδας ὅτι οἱ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες τὸν λόγον ἐσκανδαλίσθησαν;

13 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε, Πᾶσα φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται.

14 Ἄφετε αὐτούς· ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν. τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται.

15 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην.

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε;

17 Οὔπω νοεῖτε ὅτι πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται;

18 Τὰ δὲ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος, ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχεται, κἀκεῖνα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

19 Ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι.

20 Ταῦτά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον· τὸ δὲ ἀνίπτοις χερσὶ φαγεῖν, οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

21 Καὶ ἐξελθὼν ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος.

Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ Χαναναία ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων ἐξελθοῦσα, ἔκραύγασεν, αὐτῷ λέγουσα, Ἐλέησόν με Κύριε, υἱὲ Δαβὶδ, ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. 22

Et ecce, mulier Chananæa à finib⁹ illis egressa, clamauit, dicens ei, Miserere mei Domine, fili Dauid, filia mea malè à dæmonio vexatur.

Ὁ δὲ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῇ λόγον. Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Ἀπόλυσον αὐτὴν, ὅτι κράζει ὄπισθεν ἡμῶν. 23

¶ Ille verò non respõdit ei quicquam. Tunc accedẽtes discipuli eius rogarunt eum, dicentes, Dimitte eam: nam clamat post nos.

Quòd Christus interdũ conniuet ad sanctas etiam preces, suæ gloriæ studio & nostro bono facit.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ισραήλ. 24

Ipse verò respondens dixit, ‖Nõ sum missus nisi ad oues perditas domus Israel.

Supra, 10.6

Ἡ δὲ ἐλθοῦσα προσεκύνει αὐτῷ, λέγουσα, Κύριε βοήθει μοι. 25

Illa autem venit & adorauit eum, dicens, Domine succurre mihi.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. 26

Ipse verò respondens dixit, Non est bonum accipere panem liberorũ, & obiicere catellis.

Ἡ δὲ εἶπε, Ναὶ Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. 27

Ipsa autem dixit, Etiã Domine: etenim catelli vescuntur micis quæ cadunt è mensa dominorũ suorum.

Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις· γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης. 28

Tunc respondens Iesus dixit ei, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi vt vis. Et sanata fuit filia eius ab eo momento.

Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς, ἦλθε παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἀναβὰς εἰς τὸ ὄρος, ἐκάθητο ἐκεῖ. 29

¶ ‖Et digressus illinc Iesus venit iuxtà mare Galilææ: & quum ascendisset in montem, sedit illic.

Matth. 3.1 Christus, vbi etiam contemnitur, tamẽ non desinit esse beneficus, & in medio luporum, ouile suum congregat & fouet. Esa. 35.5

Καὶ προσῆλθον αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν χωλοὺς, τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς, καὶ ἑτέρους πολλοὺς· καὶ ἔρριψαν αὐτοὺς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. 30

Tunc adiit eum turba multa, habens secum ‖claudos, cæcos, mutos, mancos, & alios multos: & abiecerunt eos ad pedes Iesu: & sanauit eos:

Ὥστε τοὺς ὄχλους θαυμάσαι, βλέποντας κωφοὺς λαλοῦντας, κυλλοὺς ὑγιεῖς, χωλοὺς περιπατοῦντας, καὶ τυφλοὺς βλέποντας· καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν Ισραήλ. 31

Adeo vt turba miratasit, quum videret mutos loquẽtes, mancos sanos, claudos ambulantes, cæcos videntes. & glorificarunt Deum Israel.

Mar. 8. 1 Christus repetito miraculo, confirmat se nunquam defuturū iis quietiam per deserta ipsum sequuntur.

¶ ||Iesus autem aduocatis discipulis suis dixit, Commoueor misericordia erga turbam, quia iá triduum permanēt apud me, & non habent quo vescātur: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiāt in via.

Tunc dicūt ei discipuli eius, Vnde nobis in deserto tot panes vt saturem⁹ turbam tantam?

Dicit igitur eis Iesus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos piscículos.

Tunc iussit turbam discumbere humi.

Et acceptis septem illis panibus ac piscibus, quū gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis: discipuli verò turbæ.

Comederúntq; omnes, & saturati sunt: & sustulerūt quod superfuerat fragmentorum septem sportas plenas.

Erant autem qui comederant, quatuor mille viri, absque mulieribus & pueris.

Tūc dimissa turba inscendit in nauigium: venítq; in fines Magdala.

CAP. XVI.

Mar. 8. 11 Luc. 11. 54 Supra, 12. 39 Optimè conuenit aduersus Christum inter impios alioqui dissidentes: sed iisdem inuitis Christus triumphat.

E||T quum accessissēt Pharisæi & Sadducæi, tentantes rogarunt eum vt signum è cælo ipsis ostenderet.

Ipse verò respōdens dixit eis, Quando serum est diei, dicitis, Serenitas *erit*: rubet enim cælum.

Et manè, Hodie *erit* tempestas: rubet enim cælum triste. Hypocri-

32 Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἶπε, Σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσι· καὶ ἀπολῦσαι αὐτοὺς νήστεις οὐ θέλω, μήποτε ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ.

33 Καὶ λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι ὥστε χορτάσαι ὄχλον τοσοῦτον;

34 Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πόσους ἄρτους ἔχετε; Οἱ δὲ εἶπον, Ἑπτὰ, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια.

35 Καὶ ἐκέλευσε τῷ ὄχλῳ ἀναπεσεῖν ἐπὶ τῆς γῆς·

36 Καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· οἱ δὲ μαθηταὶ τῷ ὄχλῳ.

37 Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον αὐτῶν κλασμάτων, ἑπτὰ σπυρίδας πλήρεις.

38 Οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν τετρακισχίλιοι ἄνδρες, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.

39 Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἐνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια Μαγδαλά.

Κεφάλαιον ις'

1 ΚΑΙ προσελθόντες οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι, πειράζοντες ἐπηρώτησαν αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτοῖς.

2 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὀψίας γινομένης λέγετε, Εὐδία· πυρράζει γὰρ ὁ οὐρανός.

3 Καὶ πρωΐ, Σήμερον χειμών· πυρράζει γὰρ στυγνάζων ὁ οὐρανός. Ὑποκρι-

ταὶ τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε;

Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ· καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ιωνᾶ τοῦ προφήτου. Καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς ἀπῆλθε.

Καὶ ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸ πέραν, ἐπελάθοντο ἄρτους λαβεῖν.

Ὁ δὲ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ὁρᾶτε καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων,

Οἱ δὲ διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, λέγοντες, Ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν.

Γνοὺς δὲ ὁ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς, ὀλιγόπιστοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε;

Οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ μνημονεύετε τοὺς πέντε ἄρτους τῶν πεντακισχιλίων, καὶ πόσους κοφίνους ἐλάβετε;

Οὐδὲ τοὺς ἑπτὰ ἄρτους τῶν τετρακισχιλίων, καὶ πόσας σπυρίδας ἐλάβετε;

Πῶς οὐ νοεῖτε ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶπον ὑμῖν, προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων;

Τότε συνῆκαν ὅτι οὐκ εἶπε προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης τοῦ ἄρτου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διδαχῆς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.

Ἐλθὼν δὲ ὁ Ιησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου, ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;

Οἱ δὲ εἶπον, Οἱ μὲν Ιωάννην τὸν Βαπτιστήν, ἄλλοι δὲ Ηλίαν, ἕτεροι δὲ Ιερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν.

tæ, faciem quidem cæli nostis discernere, signa verò temporum non potestis?

‖Natio mala & adultera signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi ‖signum illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipsis abiit. *Suprà 12.34* *Ion. 1.17*

¶ ‖Et quum venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti fuerant sumere panes. *Marc. 8.14* *luc. 12.1* Vitandi falsi doctores.

Iesus autem dixit eis, Videte & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.

Ipsi verò disceptabant inter se, dicentes, Panes non sumpsimus.

Id autem quum nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis inter vos, exigua fide præditi, quòd panes non sumpsistis?

Nondũ intelligitis neq; meministis ‖quīq; illos panes *hominũ* quinquies mille, & quot cophinos acceperitis? *Suprà 14.17* *Iob. 6.9*

Neq; septẽ illos panes ‖quater mille *hominum*, & quot sportas acceperitis? *Suprà 15.38*

Quomodo nõ intelligitis me nõ dixisse vobis de pane, vt caueretis à fermento Pharisæorũ & Sadducæorum?

Tunc intellexerunt eũ non dixisse vt cauerent à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorũ & Sadducæorum.

¶ ‖Quũ venissẽt autem Iesus in partes Cæsareæ *quæ dicitur* Philippi, interrogauit discipulos suos, dicẽs, Quẽ me dicũt homines esse, Filiũ hominis? *Marc. 8.27* *luc. 9.18* Christus variis quidem est hominum iudiciis obnoxius, sed nihilominus à suis agnoscitur.

Illi verò dixerunt, Alii quidẽ Iohanne Baptistã, alii verò Eliã, alii verò Ieremiam, aut vnũ ex Prophetis.

Dicit eis, Vos autem quem me dicitis esse?

15 Λέγει αὐτοῖς, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι;

Iohan. 6. 69

||Respondens verò Simon Petrus dixit, Tu es Christus ille Filius Dei viuentis.

16 Ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπε, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.

Fides à gratia est non à natura.

¶ Tũc respondens Iesus dixit ei, Beatus es Simon bar-Iona: quia caro & sãguis *hæc* non retexit tibi, sed Pater meus qui est in cælis.

17 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Μακάριος εἶ Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρμου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Iohan. 1. 42 Eadem fit vera fides quæ Christum cõfitetur, cuius etiam virtus est inuicta.

¶ ||Sed & ego tibi dico, tu es Petrus, & super hãc petram ædificabo meam Ecclesiam: & portæ inferorũ non superabunt eã.

18 Κἀγὼ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

I han. 20. 21 Ministerii Ecclesiastici authoritas cælestis.

¶ ||Et tibi dabo claues regni cælorum: & quicquid ligaueris in terra, erit ligatum in cælis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cælis.

19 Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Prius discendũ est quàm docendum.

¶ Tunc interdixit discipulis suis vt nemini dicerent ipsum esse Iesum illum Christum.

20 Τότε διεστείλατο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν ὅτι αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός.

Aduersus crucis offendiculum tempestiue præparãdi sũt omnũ animi.

¶ Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, oportere se abire Hierosolymam, & multa pati à senioribus & principibus Sacerdotũ, & Scribis, & occidi, & tertio die susciari.

21 Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ Ἀρχιερέων καὶ Γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι.

Aduersus præposterum zelum.

Et prehensum eum Petrus cœpit obiurgare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

22 Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ, λέγων, Ἱλεώς σοι Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο.

Supra 10. 38 mar. 8. 34 luc. 9. 23, & 14. 27 Nulli peius sibi consulũt quàm qui sese supra Deũ amant.

¶ At ille conuersus dixit Petro, Abscede à me satana, scandalo es mihi: nã non sapis quæ *sunt* Dei, sed quæ *sunt* hominum,

23 Ὁ δὲ στραφεὶς εἶπε τῷ Πέτρῳ, Ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, σκάνδαλόν μού εἶ· ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων.

¶ ||Tunc Iesus dixit discipulis suis, Siqs vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucé

24 Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Εἴτις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν

αὐτῷ, καὶ ἀκολουθείτω μοι.

Ος γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν. 25

Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; 26

Μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· καὶ τότε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. 27

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. 28

Κεφάλαιον ιζ

ΚΑΙ μεθ' ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν. 1

Καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν· καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς. 2

Καὶ ἰδοὺ, ὤφθησαν αὐτοῖς Μωσῆς καὶ Ἠλίας, μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες. 3

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε τῷ Ἰησοῦ, Κύριε καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· εἰ θέλεις, ποιήσω ὧδε τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν, καὶ Μωσῇ μίαν, καὶ μίαν Ἠλίᾳ. 4

Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ, νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν αὐτούς· καὶ ἰδοὺ φωνὴ 5

suam, ac sequatur me.

Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animã suam mea causa, inueniet eam. *Supra 10.39 mar.8.35 luc. 9.24, & 17.33 iohan.12.25 mar.8.36 luc.9.25*

Quid enim prodest cuipiam si totum mundum lucratus fuerit, anima verò sua mulctetur? aut quã dabit quispiã cõpensationé animæ suæ.

Futurum est enim vt Filius hominis veniat cũ gloria Patris sui cum Angelis suis: & tunc reddet vnicuique secundum facta eius. *Psal.61.12 rom.2.6*

Amen dico vobis, sũt quidam ex iis qui hîc adstant qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint Filium hominis venientem in regnum suum. *Mar.9.1 luc.9.27*

CAP. XVII.

Christ' sic est humilis in Euangelio vt in terra sit cæli & terræ Dominus. *Mar.9.2 luc.9.27*

SExto verò pòst die accepit Iesus Petrum ac Iacobum & Iohannẽ fratrem eius, & subducit eos priuatim in montẽ sublimem.

Transformatúsque est coram eis, & splenduit facies eius vt sol. vestimenta autem eius facta sunt alba vt lux.

Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias, cum eo colloquentes.

Respondens autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hîc esse: si vis, faciamus hîc tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox

Supra 3.17 2.pet.2.17

è nube, dicens, ||Hic est Filius ille meus dilectus, in quo aquiesco: ipsum audite.

ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε.

6 Et quum *hæc* audissent discipuli, ceciderunt in faciem suam, & timuerũt vehementer.

6 Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ ἐφοβήθησαν σφόδρα.

7 Tunc accedens Iesus tetigit eos, dixítque, Surgite, & ne timete.

7 Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἥψατο αὐτῶν, καὶ εἶπεν, Ἐγέρθητε, καὶ μὴ φοβεῖσθε.

8 Sublatis autem oculis suis neminem viderunt, nisi Iesum solum.

8 Ἐπάραντες δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, οὐδένα εἶδον εἰ μὴ τὸν Ἰησοῦν μόνον.

9 Et quum descenderẽt de monte, mandauit eis Iesus, dicens, Nemini dixeritis hãc visionem, vsquequo Filius hominis à mortuis resurgat.

9 Καὶ καταβαινόντων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, διεστείλατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ.

10 Tunc interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes, Quid igitur Scribæ||dicunt, oportere vt Elias primùm veniat?

Mal.4.5 Supra 11.14 mar.9.11

10 Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Τί οὖν οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον;

11 Iesus autem respondẽs dixit eis, Elias quidem veniet primùm, & restituet omnia:

11 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ἠλίας μὲν ἔρχεται πρῶτον, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα·

12 Sed dico vobis Eliam iam venisse, quem nõ agnouerũt, sed fecerunt ei quæcunque voluerunt: ita futurũ est vt & Filius hominis patiatur ab eis.

12 λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι Ἠλίας ἤδη ἦλθε, καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτὸν· ἀλλ' ἐποίησαν ἐν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν· οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν ὑπ' αὐτῶν.

13 Tunc intellexerũt discipuli *eum* de Iohanne Baptista *hæc* sibi dixisse.

13 Τότε συνῆκαν οἱ μαθηταὶ ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς.

Indigni quidem sunt hominesChristi beneficentiã, sed ipse misericors eos respicit. Mar.9.14 luc.9.37

14 ¶ ||Et quum venissent ad turbam, adiit eum quidã, accidens ei ad genua,

14 Καὶ ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλον, προσῆλθεν αὐτῷ ἄνθρωπος, γονυπετῶν αὐτόν,

15 Et dicens, Domine miserere filii mei, quoniam lunaticus est, & malè afficitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquã.

15 καὶ λέγων, Κύριε ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιάζεται, καὶ κακῶς πάσχει· πολλάκις γὰρ πίπτει εἰς τὸ πῦρ, καὶ πολλάκις εἰς τὸ ὕδωρ.

16 Et obtuli eum discipu-

16 Καὶ προσήνεγκα αὐτὸν τοῖς μαθη-

ταῖς σου, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτὸν θεραπεῦσαι.

Αποκριθεὶς δὲ ὁ Ιησοῦς εἶπεν, Ω γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι μεθ' ὑμῶν; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε.

Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, καὶ ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον· καὶ ἐθεραπεύθη ὁ παῖς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης.

Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ τῷ Ιησοῦ κατ' ἰδίαν, εἶπον, Διατί ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό;

Ο δὲ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν.

Τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

Αναστρεφομένων δὲ αὐτῶν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.

Καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. Καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα.

Ελθόντων δὲ αὐτῶν εἰς Καπερναοὺμ, προσῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες, τῷ Πέτρῳ, καὶ εἶπον, Ο διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα;

Λέγει, Ναί. Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, προέφθασεν αὐτὸν ὁ Ιησοῦς, λέγων, Τί σοι δοκεῖ, Σίμων; οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη, ἢ κῆνσον; ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων;

lis tuis, nec eũ potuerunt sanare.

17 Respondens autẽ Iesus dixit, O natio incredula & peruersa, quousque tãdem ero vobiscum? quousque tandem tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

18 Et obiurgauit dæmonium Iesus, exiitque illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.

19 ¶ Tunc adeuntes discipuli Iesum priuatim, dixerunt, Quare nos non potuimus illud eiicere?

Diffidẽtia interrumpit diuinorum beneficiorũ cursum.

20 Iesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram. || amen quippe dico vobis, si habeatis fidem quantulum *est* granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil impossibile erit vobis.

Luc.17.6

21 ¶ Hoc verò genus *dæmoniorũ* nõ egreditur nisi ꝑ precationem & ieiuniũ.

Remediũ aduersus diffidẽtiam.

Infrà, 20.17 mar 9.31 luc.9.44.

22 ¶ || Versantibus autem ipsis in Galilæa, dixit eis Iesus, Futurũ est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

Magis ac magis præparandi sunt animi nostri aduersus crucis offendiculum.

23 Et trucidabũt eum, sed tertio die suscitabitur. Et contristati sunt vehemẽter.

24 ¶ Quum autem venissẽt Capernaum, venerunt ad Petrũ qui didrachma accipiunt, dixerúntque, Magister vester non soluit didrachma?

Christus vltro sese Cæsaris edictis subiiciẽs, ostendit ciuiles politias Euangelii doctrina minimè aboleri.

25 Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset domum, præuenit eum Iesus, dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quib⁹ accipiunt tributa aut censum? à filiis suis, an ab alienis?

Dicit ei Petrus, Ab alienis. Ait ei Iesus, Nempe igitur liberi sunt filii.

Sed ne offẽdamus eos, profectus ad mare, mitte hamum: & eum piscem qui ascẽderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies statẽrem: acceptũ illũ da eis pro me & pro te.

26 Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων. Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἄρα γε ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί.

27 Ἵνα δὲ μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτούς, πορεύθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν, βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθῦν ἆρον· καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὑρήσεις στατῆρα· ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ.

CAP. XVIII.

Mar. 9.33 Luc. 9.46

EIO ipso tẽpore adierunt Iesum discipuli, dicentes, Quis nã maximus est in regno cælorum?

Submissio animi, vera ad excellentiam via.

¶ Et quum aduocasset puerulum Iesus, statuit eum in medio eorum,

Infrà, 19.14 1. cor. 14.20

||Et dixit, Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cælorum.

Quisquis igitur demiserit seipsum sicut *est* pueulus iste, is est maximus ille in regno cælorum.

Et quisquis exceperit aliqué puerulũ talem in nomine meo, me excipit.

Mar. 9.42 Luc. 17.1 Fratrum quã rumuis abiectorũ summa nobis habenda ratio. qui secus fecerit, graues pœnas dabit.

¶ ||Quisquis autem offẽderit aliquem ex paruis istis qui in me credunt, præstiterit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, ac demergatur in profundo maris.

Non potest q̃dem vir bonus nisi per media offendicula incedere, sed omnes præcidendæ sunt occasiones.

¶ Væ mũdo ab offẽdiculis. necesse est enim vt eueniant offendicula: veruntamen væ homini illi per quem offendiculũ euenit.

Supra, 5.30 Mar. 9.43

||Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu offendas, excinde ea, & abiice

1 ΕΝ ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες, Τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν;

2 Καὶ προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς παιδίον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν,

3 Καὶ εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

4 Ὅστις οὖν ταπεινώσει ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

5 Καὶ ὃς ἐὰν δέξηται παιδίον τοιοῦτον ἐν ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται.

6 Ὃς δ' ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ, συμφέρει αὐτῷ ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὀνικὸς ὑπὸ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης.

7 Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων· ἀνάγκη γάρ ἐστιν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται.

8 Εἰ δὲ ἡ χείρ σου ἢ ὁ πούς σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὰ, καὶ βάλε

ἀπὸ σοῦ· καλόν σοί ἐστιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν ἢ κυλλόν, ἢ δύο χεῖρας ἢ δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

abs te. bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mãcum *potius* quàm duas manus vel duos pedes habentem, coniici in ignem eternum.

Καὶ εἰ ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. καλόν σοί ἐστι μονόφθαλμον εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum, & abiice abs te: bonum est tibi luscum ingredi in vitam, *potius* quàm duos oculos habentem coniici in gehennam ignis.

Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων. λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

¶ Videte ne contemnatis aliquem ex paruis istis: ‖ dico enim vobis, Angelos eorum in cælis per omne *tempus* videre faciem Patris mei qui in cælis est.

Quo qui pia est infirmior, eo magis oportere illius salutem nobis curæ esse, Deo ipse suo exemplo nos docet. *Psal.34.8*

Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

‖ Venit enim Filius hominis vt seruet quod perierat. *Luc.19.10*

Τί ὑμῖν δοκεῖ; ἐὰν γένηταί τινι ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα, καὶ πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν· οὐχὶ ἀφεὶς τὰ ἐνενηκονταεννέα, ὄρη πορευθεὶς ζητεῖ τὸ πλανώμενον;

‖ Quid vobis videtur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relictis ipsis nonagintanouem, profectus in mõtes, quærit eam quæ aberrauerat? *Luc.15.4*

Καὶ ἐὰν γένηται εὑρεῖν αὐτό, ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενηκονταεννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.

Quòd si acciderit vt inueniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea magis quàm super illis nonagintanoué quæ nõ aberrarunt.

Studendũ est sarciendæ cõcordiæ, nõ autem vindicandæ iniuriæ.

Οὕτως οὐκ ἔστι θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρός ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μικρῶν τούτων.

¶ Ita non vult Pater vester qui in cælis est, vt pereat vnus ex paruis istis.

Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε καὶ ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου· ἐάν σου ἀκούσῃ, ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου.

‖ Si verò peccauerit in te frater tuus, veni & argue eũ inter te & ipsum solum: si te audierit, lucratus es fratrem tuum. *Leuit.19.17 eccli.19.13 Luc.17.3 Iac.5.18*

Ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ, παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο· ἵνα ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα.

Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc vnum aut duos: ‖ vt in ore duorum aut trium testium stabile sit omne verbum. *Deut.19.5 Iohan.8.17 1.cor.5.9 2.cor.13.1 1.thes.3.14 Hebr.10.28*

Qui Ecclesiæ iudicium contemnit, Deū contemnit.

¶ Quòd si neglexerit eos audire, dic Ecclesiæ: quòd si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut quispiam ||ethnicus & quispiā publicanus.

17 Ἐαν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν, εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης.

2. Cor. 5. 9
2. thes. 3. 14

Amen dico vobis, ||quæcũque ligaueritis in terra, erunt ligata in cælo: & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cælo.

18 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐὰν δήσητε ὅπι τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ὅπι τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Iohan. 20. 23

Rursum dico vobis, si duo ex vobis consenserint in terra, quodcunq; petierint, fiet eis à Patre meo qui in cælis est.

19 Πάλιν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ὅπι τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Vbi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorum.

20 Οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Implacabilē Deum experiētur q̄ à fratribus quantumuis magnis multisq; iniuriis prouocati, non ignoscunt. Luc. 17. 4

¶ Tunc adiens eum Petrus dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? an ||vsque septies?

21 Τότε προσελθὼν αὐτῷ ὁ Πέτρος εἶπε, Κύριε, ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις;

Dicit ei Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.

22 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά.

Luc. 17. 4

||Propterea simile est regnum cælorum regi qui voluit conferre rationē cum seruis suis.

23 Διὰ τοῦτο ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συναραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ.

Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei quidā debitor decies mille talētorum.

24 Ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προσηνέχθη αὐτῷ εἷς ὀφειλέτης μυρίων ταλάντων.

Quū autem is non posset *hæc* reddere, iussit eum dominus eius venundari, & vxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat: & reddi *debitum*.

25 Μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ πάντα ὅσα εἶχε, καὶ ἀποδοθῆναι.

Procidens ergo seruus ille adorabat eū, dicēs, Domine, differ iram erga

26 Πεσὼν οὖν ὁ δοῦλος προσεκύνει αὐτῷ, λέγων, Κύριε, μακροθύμησον ἐπ'

ἐμοί, καὶ πάντα σοι ἀπέδωκα.

Σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ.

Ἐξελθὼν δὲ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε, λέγων, Ἀπόδος μοι εἴ τι ὀφείλεις.

Πεσὼν οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν, λέγων, Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα ἀποδώσω σοι.

Ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν· ἀλλ' ἀπελθὼν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδῷ τὸ ὀφειλόμενον.

Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ τὰ γενόμενα, ἐλυπήθησαν σφόδρα· καὶ ἐλθόντες διεσάφησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν πάντα τὰ γενόμενα.

Τότε προσκαλεσάμενος αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ, Δοῦλε πονηρὲ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσάς με·

Οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγώ σε ἠλέησα;

Καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῷ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ.

Οὕτω καὶ ὁ πατήρ μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν.

me, & omnia tibi reddâ.

Commotus autem mi- 27
sericordia dominus serui illius, dimisit eum, & mutuum remisit ei.

Egressus verò seruus ille inuenit vnum ex conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & prehensum eum suffocabat, dicés, Redde quod debes. 28

Procidés ergo conseruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ ira erga me, & omnia reddam tibi. 29

Ille verò noluit: sed abiens coniecit eum in carcerem, quousque redderet debitum. 30

Quum autem vidissent conserui eius quæ facta fuerant, contristati sunt vehementer: & quum venissent, declararunt domino suo omnia quæ facta fuerant. 31

Tunc eo aduocato dominus ipsius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remisi tibi, quia precatus es me: 32

Nónne oportuit & te misereri conserui tui, vt & ego tui misertus sum? 33

Tunc iratus dominus eius tradidit eũ tortoribus, vsquequo redderet id omne quod sibi debebatur. 34

Ita & Pater meus cælestis faciet vobis, nisi remiseritis suo quisque fratri ex cordibus vestris offensas eorum. 35

Κεφάλαιον ιθ'

CAP. XIX.

Καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, μετῆρεν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς

Factum est, quum finiisset Iesus sermones istos, soluit à Galilæa, & venit in fines 1

Mar. 10. 1 Indissolubile est coniugii vinculum, nisi ob scortationem.

Iudææ, traiecto Iordane.

Et sequuta est eum turba multa, sanauítq; eos illic.

Tunc adierunt eum Pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei, Licétne homini dimittere vxorem suam quauis ex causa?

Ille verò respondens dixit eis, Non legistis || opificem ab initio fecisse masculum & fœminam?

Gen.1.14

Gen.2.24 2. corinth.6.16 ephes.5.31

Et dixisse, || Propterea relinquet homo patrem & matrem, & agglutinabitur vxori suæ: & qui duo *fuerãt*, erũt vna caro.

Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro. quod ergo Deus coniunxit, homo ne seiungat.

Non statim probat Deus quod ciuiles leges cogunt tolerare.

¶ Dicunt ei, Cur ergo || Moses mandauit dare libellum diuortij, & eam dimittere?

Deut.24.1

Dicit eis, Moses pro duritia cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras: cæterùm à principio non fuit ita.

Dico autẽ vobis, || quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob scortationẽ, & aliã duxerit, eum mœchari: & qui dimissam duxerit, mœchari.

Supra,5.32 mar.10.11 luc.16.18 1.cor.7.11

Peculiare est continentiæ donum, ac proinde perpetuæ continentiælegem ne sibi quidẽ potest quisq; indicere.

¶ Dicũt ei discipuli eius, Si tale est negotium hominis cum vxore, non expedit contrahere matrimonium.

Ipse verò dixit eis, Nõ omnes capiunt hunc sermonẽ, sed qbus datũ est.

Sunt enim eunuchi qui ex matris vtero nati sunt ita: & sunt eunuchi qui castrati sũt ab

Ιουδαίας, πέραν τοῦ Ιορδάνου.

2 Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς ἐκεῖ.

3 Καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι πειράζοντες αὐτὸν, καὶ λέγοντες αὐτῷ, Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν;

4 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἀνέγνωτε ὅτι ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς;

5 Καὶ εἶπεν, Ενεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

6 Ωστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία. ὃ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

7 Λέγουσιν αὐτῷ, Τί οὖν Μωσῆς ἐνετείλατο δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἀπολῦσαι αὐτήν;

8 Λέγει αὐτοῖς, Οτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολῦσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτω.

9 Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται· καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμήσας, μοιχᾶται.

10 Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικός, οὐ συμφέρει γαμῆσαι.

11 Ο δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται.

12 Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτω· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν

αὐθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω.

hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrarũt propter regnum cælorũ. Qui potest capere capiat.

Τότε προσηνέχθη αὐτῷ παιδία ἵνα τὰς χεῖρας θῇ αὐτοῖς, καὶ προσεύξηται· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς.

13 ¶ || Tunc oblati sunt ei pueruli vt manus eis imponeret, & precaretur: discipuli autem obiurgarunt eos.

Supra 18.3 marc.10.13 luc.18.15 Ipsi etiam infantes in gratuito Dei fœdere comprehenduntur.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἄφετε τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

14 Iesus autem ait, Sinite pueruulos, & ne prohibete eos ad me venire. talium est enim regnum cælorum.

Καὶ ἐπιθεὶς αὐτοῖς τὰς χεῖρας, ἐπορεύθη ἐκεῖθεν.

15 Et quum imposuisset eis manus, profectus est illinc.

Καὶ ἰδοὺ, εἷς προσελθὼν εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον;

16 ¶ || Et ecce, quidam accedens dixit ei, Magister bone, quid boni faciam vt habeã vitã æternam?

Marc.10.17 luc.18.18 Et Legem & seipsos minime omnium norũt qui ex Lege salutem petunt.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. εἰ δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, τήρησον τὰς ἐντολάς.

17 Ipse verò dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus, nisi vnus, *nempe* Deus. Si vis autem ad vitam ingredi, serua mandata.

Λέγει αὐτῷ, Ποίας; Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε, Τό, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ κλέψεις, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις.

18 Dicit ei, Quæ? Iesus autem dixit, || Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non dices falsum testimonium.

Exo.20.13

Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα· καὶ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

19 Honora patrem & matrem. Et, Diliges proximum tuum vt teipsum.

Λέγει αὐτῷ ὁ νεανίσκος, Πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου· τί ἔτι ὑστερῶ;

20 Dicit ei adolescés, Omnia hæc obseruaui à iuuentute mea: quo adhuc deficior?

Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς· καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι.

21 Ait ei Iesus, Si vis perfectus esse, abi, vendequæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

Ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος τὸν λόγον, ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά.

22 Quuum audisset autẽ adolescens eum sermonẽ abiit contristatus. habebat enim bona multa.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθη-

23 Iesus autem dixit discí

Diuites peculiari Dei dono egent, vt possint ex Satanæ tendiculis euadere.

pulis suis, Amẽ dico vobis, diues difficilè introibit in regnum cælorum.

Rursum verò dico vobis, Facilius est camelum per foramen acus transire quàm diuitem in regnum Dei introire.

His autem auditis discipuli eius perculsi sunt valde, dicentes, Quis ergo potest seruari?

Intuitus autẽ eos Iesus dixit eis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autẽ omnia possibilia sunt.

Mar.10.21 Luc.18.28 Minimè perit quod Dei causa negligitur.

‖Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis?

Iesus autem dixit eis, Amen dico vobis, vosqui secuti estis me, in regeneratione quum sederit Filius hominis in throno gloriæ suæ, ‖sedebitis etiã, vos, *inquã*, super thronos duodecim, iudicãtes duo decim tribus Israel.

Luc.22.30

Et quisquis reliquerit domos aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, causa nominis mei, centuplicia accipiet, & vitã æternãhæreditatis iure possidebit.

Mar.10.31 Luc.13.30 Nõ modo nihil iuuat, sed etiã valde nocet, bene cœpisse, nisi quis ad extremũ perseueret.

¶ ‖Multi autẽ primi, erũt vltimi: & vltimi, primi.

CAP. XX.

Deus nemini obstrictus, quoscunque quãdocũque ijbuit, vocat. Tantum dãda est opera vnicuique vt ad metã inoffenso cursu, nihil in aliũ vel in Dei iudicia curiosè inquirẽs, perueniat.

Similis enim est regnũ cælorum patrifamiliãs, qui exiit cum prima luce ad conducendos operarios *quos mitteret* in vineam suam.

Pactus autem cũ operarijs denario in diẽ, misit

τῶς αὐτῆ, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

24 Πάλιν δὲ λέγω ὑμῖν, εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

25 Ἀκούσαντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐξεπλήσσοντο σφόδρα, λέγοντες, Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι;

26 Ἐμβλέψας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστι, παρὰ δὲ Θεῷ πάντα δυνατά ἐστι.

27 Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν;

28 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.

29 Καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίας, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

30 Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι καὶ ἔσχατοι, πρῶτοι.

Κεφάλαιον κ.

1 Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ.

2 Συμφωνήσας δὲ μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν, ἀπέστειλεν

αὐτοὺς εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ.

Καὶ ἐξελθὼν περὶ τρίτην ὥραν, εἶδεν ἄλλους ἑστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργούς·

Κἀκείνοις εἶπεν, Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον, δώσω ὑμῖν.

Οἱ δὲ ἀπῆλθον. Πάλιν ἐξελθὼν περὶ ἕκτην καὶ ἐνάτην ὥραν, ἐποίησεν ὡσαύτως.

Περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐξελθὼν εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας ἀργούς, καὶ λέγει αὐτοῖς, Τί ὧδε ἑστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί;

Λέγουσιν αὐτῷ, Ὅτι οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. Λέγει αὐτοῖς, Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον λήψεσθε.

Ὀψίας δὲ γενομένης λέγει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ, Κάλεσον τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος αὐτοῖς τὸν μισθόν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων, ἕως τῶν πρώτων.

Καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, ἔλαβον ἀνὰ δηνάριον.

Ἐλθόντες δὲ οἱ πρῶτοι, ἐνόμισαν ὅτι πλείονα λήψονται· καὶ ἔλαβον καὶ αὐτοὶ ἀνὰ δηνάριον.

Λαβόντες δὲ ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότου,

Λέγοντες, Ὅτι οὗτοι οἱ ἔσχατοι μίαν ὥραν ἐποίησαν, καὶ ἴσους ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησας, τοῖς βαστάσασι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν ἑνὶ αὐτῶν, Ἑταῖρε, οὐκ ἀδικῶ σε· οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι;

eos in vineam suam.

3 Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos:

4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam, & quodcunque iustum fuerit, dabo vobis.

5 Illi autem abierunt. Rursum egressus circa sextam & nonam horã, fecit itidem.

6 Circa horam autem vndecimam egressus, inuenit alios stantes otiosos, ac dicit eis, Cur hîc statis totum diem otiosi?

7 Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iustum accipietis.

8 Quum autem serum dei esset, dicit dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vsque ad primos.

9 Et quum venissent qui circa vndecimã horã *conducti fuerãt*, acceperũt singuli denarium.

10 Venientes autẽ & primi, existimarunt se plus esse accepturos: sed acceperunt ipsi quoque singuli denarium.

11 Et quũ accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs,

12 Dicẽtes, Isti vltimi vnã horã *opus* fecerũt, & eos æquales nobis fecisti, qui portauimus pondus diei, & æstum.

13 Ipse verò respondẽs dixit vni eorũ, Amice, non facio tibi iniuriã: nonne denario pactus es mecũ?

Tolle quod tuum est, & abi. volo autem huic vltimo dare vt & tibi.

Supra 19.13 Mar.10.31 Luc.13.30 Infra 22.14

||Annon licet mihi quod volo facere in meis? an oculus tuus malus est quia ego bonus sum?

Sic vltimi erunt primi: & primi, vltimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

Christus necessariò quidem, sed voluntariè tamen crucē adiit. *Mar.10.32 Luc.18.31*

¶ Et ascendens Iesus Hierosolyma, assūpsit duodecim discipulos suos priuatim in via, & dixit eis,

Christum ii demum acerbissimè persequuntur quos minimè omnium oportuit. *Iohan.18.23*

¶ ||Ecce, ascēdimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum ac Scribis, & condemnabunt eū morte:

Ignominia crucis, certū iter ad æternæ vitæ gloriam. *Mar.10.33*

¶ ||Tradéntque eum Gentibus, vt illudant, & flagellent, & crucifigant: sed tertia die resurget.

Cōtraria prorsus est ratio regni cælestis & terreni.

¶ ||Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo.

Ipse verò dixit ei, Quid vis? Ait ei, Dic vt sedeant isti duo filii mei, vnus ad dextram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.

Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibiturus sū, & baptismate quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus.

Tunc dicit eis, Poculū quidem meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dextram meā & sinistram meam, non est meum dare, sed *dabitur* quibus paratū est à Patre meo.

14 Αρον τὸ σὸν, καὶ ὕπαγε. θέλω δὲ τούτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καὶ σοί.

15 Η οὐκ ἔξεστί μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἐμοῖς; ἢ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι;

16 Οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι πρῶτοι, καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι. πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.

17 Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ιησοῦς εἰς Ιεροσόλυμα, παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς,

18 Ιδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ιεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ·

19 καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαῖξαι καὶ μαστιγῶσαι καὶ σταυρῶσαι· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

20 Τότε προσῆλθεν αὐτῷ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς, προσκυνοῦσα, καὶ αἰτοῦσά τι παρ' αὐτοῦ.

21 Ο δὲ εἶπεν αὐτῇ, Τί θέλεις; Λέγει αὐτῷ, Εἰπὲ ἵνα καθίσωσιν οὗτοι οἱ δύο υἱοί μου, εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ ἀριστερῶν, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

22 Αποκριθεὶς δὲ ὁ Ιησοῦς εἶπεν, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; Λέγουσιν αὐτῷ, Δυνάμεθα.

23 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε· τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ ἀριστερῶν μού, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός μου.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἠγανάκτησαν περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν. 24

Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, εἶπεν, Οἴδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. 25

Οὐχ οὕτως δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔστω ὑμῶν διάκονος· 26

Καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω ὑμῶν δοῦλος. 27

Ὡσπερ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν. 28

Καὶ ἐκπορευομένων αὐτῶν ἀπὸ Ἰερειχὼ, ἠκολούθησεν αὐτῷ ὄχλος πολύς. 29

Καὶ ἰδοὺ, δύο τυφλοὶ καθήμενοι παρὰ τὴν ὁδὸν, ἀκούσαντες ὅτι Ἰησοῦς παράγει, ἔκραξαν λέγοντες, Ἐλέησον ἡμᾶς Κύριε, υἱὸς Δαβίδ. 30

Ὁ δὲ ὄχλος ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα σιωπήσωσιν· οἱ δὲ μεῖζον ἔκραζον, λέγοντες, Ἐλέησον ἡμᾶς Κύριε, υἱὸς Δαβίδ. 31

Καὶ στὰς ὁ Ἰησοῦς ἐφώνησεν αὐτοὺς, καὶ εἶπε, Τί θέλετε ποιήσω ὑμῖν; 32

Λέγουσιν αὐτῷ, Κύριε, ἵνα ἀνοιχθῶσιν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί. 33

Σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· καὶ παραχρῆμα ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. 34

Κεφάλαιον κα'

ΚΑΙ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς Βηθφαγὴ πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλε 1

‖ Et quum *hæc* audissẽt *alii* decem, indignati sunt de duobus fratribus. *Mar.10.41 luc.18.25*

Iesus autem quum eos aduocasset, ait, Scitis principes Gentium in eas dominari, & qui magni sũt, licentia vti in eas.

Verùm non ita erit inter vos: sed quicũque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister:

Et quicunque voluerit inter vos primus esse, sit vester seruus,

Sicut Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, ‖ darétque animam suam *in* redemptionis pretium pro multis.

Phil.2.7 Mar.10.46 luc.18.35

‖ ¶ Tunc egredientibus ipsis ex Iericho, sequuta est eum turba multa,

Et ecce, duo cæci sedẽtes iuxta viam, quum audissent Iesum præterire, clamarunt, dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

Christus duobus cæcis solo cõtactu sanatis, confirmat se vnum esse mundi lucem.

Turba autem obiurgabat eos vt sileret: illi verò magis clamabant, dicẽtes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

Et quũ substitissẽt Iesus, vocauit eos, & ait, Quid vultis faciam vobis?

Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi nostri.

Misericordia autem cõmotus Iesus tetigit oculos eorũ: & statim visum receperunt oculi eorum, & sequuti sunt eum.

CAP. XXI.

Mar.11.1 luc.19.29

ET quũ appropinquassent Hierosolymis, & venissent Beth-phagé ad montem Olearum, tunc Iesus misit

Christus humilis de mundi superbia triumphans, ad veram gloriam per crucis ignominiã ascendit.

duos discipulos.

Dicens eis, Ite in vicũ qui vobis est ex aduerso, & statim inuenietis asinam ligatam, & pullum cum ea: soluite, & adducite mihi.

Et siquis vobis aliquid dixerit, dicite, Domino his opus esse: statim enim mittet eos.

Hoc autem totum factum est vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem,

Esa. 62. et Zach. 2. 9 Iohan. 12. 15 ||Dicite filiæ Sion, Ecce, rex tuus venit tibi mansuetus, & insidens asinæ, ac pullo filio subiugis asinæ.

Profecti sunt autem discipuli, fecerúntque sicut imperarat eis Iesus,

Et adduxerunt asinam & pullum, & eis imposuerunt pallia sua, & collocarunt *ipsum* super ea.

Plurima autem turba strauerunt pallia sua in via: alii verò cædebant ramos ex arboribus, & sternebant in via.

Porro turba quæ præibat & quæ sequebatur, clamabat, dicens, Hosanna filio Dauid: benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna *o qui es in calis* altissimis.

Et quum introisset Hierosolyma, commota est vniuersa vrbs, dicés, Quis est hic?

Turba autem dicebat, Hic est Iesus ille Prophe ta ex Nazareth *vrbe* Galilææ.

Matt. 21. 11 Luc. 19. 45 Iohan. 2. 13 ||Et introiuit Iesus in tẽ

δύο μαθητὰς,

2 Λέγων αὐτοῖς, Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν· καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.

3 Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει· εὐθέως δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς.

4 Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος,

5 Εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιών, Ἰδοὺ, ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πραΰς, καὶ ἐπικεκαθικὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.

6 Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ, καὶ ποιήσαντες καθὼς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς,

7 Ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν.

8 Ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ· ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων, καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ.

9 Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες, ἔκραζον, λέγοντες, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.

10 Καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις, λέγουσα, Τίς ἐστιν οὗτος;

11 Οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης ὁ ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας.

12 Καὶ εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱε-

ρὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστεράς.

plũ Dei, & eiecit omnes ||vendentes & emẽtes in templo: mensasque numulariorũ, & cathedras vẽdentiũ columbas subuertit.

Deut.4.28

13 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Γέγραπται, Ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ποιεῖτε σπήλαιον λῃστῶν.

Et dixit eis, Scriptum est, ||Domus mea, domus orationis vocabitur: ||at vos fecistis eam speluncam latronum.

Esa.56.7

Ierem.7.18.

14 Καὶ προσῆλθον αὐτῷ τυφλοὶ καὶ χωλοὶ ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς.

||Tunc venerunt ad eũ cæci & claudi in templo: & sanauit eos.

Mar.11.27 luc.19.46

15 Ἰδόντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίησε, καὶ τοὺς παῖδας κράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ λέγοντας, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, ἠγανάκτησαν.

¶ Quum vidissent autẽ principes Sacerdotum & Scribæ mirãda illa quæ fecerat, & pueros clamãtes in templo, & dicentes, Hosãna filio Dauid, indignati sunt.

Vrgetur in primis gloria Christi, quos oportuit pietatis esse magistros, sed frustra.

16 Καὶ εἶπον αὐτῷ, Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Ναί. Οὐδέποτε ἀνέγνωτε, Ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον;

Et dixerunt ei, Audis quid isti dicant? Iesus autem dixit eis, Etiam. nunquam legistis, ||Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?

Psal.8.3

17 Καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς, ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως εἰς Βηθανίαν· καὶηὐλίσθη ἐκεῖ.

¶ Et eis relictis, exiit extra vrbem in Bethaniam: & diuersatus est illic.

Christus sic deserit impios, vt tamen habeat Ecclesiæ rationem.

18 Πρωΐας δὲ ἐπανάγων εἰς τὴν πόλιν, ἐπείνασε.

¶ Manè autem rediens in vrbem, esuriit.

Hypocritæ tãdemsuo fucundabuntur.

19 Καὶ ἰδὼν συκῆν μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἦλθεν ἐπ' αὐτὴν, καὶ οὐδὲν εὗρεν ἐν αὐτῇ εἰ μὴ φύλλα μόνον· καὶ λέγει αὐτῇ, Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἐξηράνθη παραχρῆμα ἡ συκῆ.

¶ Et quum vidisset ficũ quandam in via, venit ad eã, & nihil inuenit in ea nisi folia solùm: tunc dicit ei, ||Ne amplius ex te fructus nascatur in æternum. Et exaruit illico ficus.

Mar.11.13

20 Καὶ ἰδόντες οἱ μαθηταὶ ἐθαύμασαν, λέγοντες, Πῶς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκῆ;

¶ Quum igitur hoc vidissent discipuli, mirati sũt, dicentes, Quomodo illico exaruit ficus?

Fidei virtus quanta.

21 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν

Respõdés autẽ Iesus ait

eis, Amẽ dico vobis, si habueritis fidem, neque hæsitaueritis, nõ solùm hoc *quod factum est* ficui, facietis, verumetiam si monti isti dixeritis, Tollitor, & proiicitor in mare, fiet.

Mat.11.27 luc.10.1

In eos qui ordinariæ successioni, præterita doctrina, vocationẽ alligant, & hoc falso prætextu, Christo volunt os occludere.

22 ‖Et quæcunque precãdo petieritis, si credideritis, accipietis.

23 ¶ Et quum venisset in templum, principes Sacerdotum & seniores populi eum docentem adierunt, dicentes, Qua authoritate facis ista? & quis tibi dedit istam authoritatem?

24 Respondens autem Iesus dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam: quam si dixeritis mihi, dicam & ego vobis qua authoritate ista faciam.

25 Baptisma Iohannis vnde erat? è cælo, an ex hominibus? At illi ratiocinabantur apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Quare ego non credidistis ei?

26 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: timemus turbam. ‖omnes enim habent Iohannem vt Prophetam.

psal.14.5

27 Et respondentes Iesu dixerunt, Nescimus. Ait eis & ipse, Nec ego vobis dicam quo iure ista faciam.

Nouum non est, omnium hominum esse deterrimos quos pietatis iter aliis commonstrare oportuit.

28 ¶ Quid autem vobis videtur? Quidam habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili abi, hodie operare in vinea mea.

29 Ille verò respõdens ait, Nolo: sed postea quum resipuisset, abiit.

30 Et accedens ille ad secundũ, dixit itidem. Is verò respõdẽs ait, Ego abeo,

αὐτῆς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν, καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, Ἀρθητι, καὶ βληθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται.

22 Καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ, πιστεύοντες, λήψεσθε.

23 Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ ἱερὸν, προσῆλθον αὐτῷ διδάσκοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, λέγοντες, Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;

24 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἕνα· ὃν ἐὰν εἴπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ·

25 Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Οἱ δὲ διελογίζοντο παρ' ἑαυτοῖς, λέγοντες, Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ· ἐρεῖ ἡμῖν, Διατί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ;

26 Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων· φοβούμεθα τὸν ὄχλον· πάντες γὰρ ἔχουσι τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην.

27 Καὶ ἀποκριθέντες τῷ Ἰησοῦ εἶπον, Οὐκ οἴδαμεν. Ἔφη αὐτοῖς καὶ αὐτὸς, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

28 Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ; Ἄνθρωπος εἶχε τέκνα δύο, καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ, εἶπε, Τέκνον ὕπαγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνί μου.

29 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐ θέλω· ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς, ἀπῆλθε.

30 Καὶ προσελθὼν τῷ δευτέρῳ, εἶπεν ὡσαύτως. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἐγώ

κύριε. καὶ οὐκ ἀπῆλθε.

31 Τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρός; Λέγουσιν αὐτῷ, Ὁ πρῶτος. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

32 Ἦλθε γὰρ πρὸς ὑμᾶς Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ· οἱ δὲ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι ἐπίστευσαν αὐτῷ· ὑμεῖς δὲ ἰδόντες οὐ μετεμελήθητε ὕστερον, τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ.

33 Ἄλλην παραβολὴν ἀκούσατε. Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὤρυξεν ἐν αὐτῷ ληνὸν, καὶ ᾠκοδόμησε πύργον· καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν.

34 Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργοὺς, λαβεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ.

35 Καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν.

36 Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων· καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως.

37 Ὕστερον δὲ ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων, Ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου.

38 Οἱ δὲ γεωργοὶ, ἰδόντες τὸν υἱὸν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ κατάσχωμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.

39 Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν.

40 Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος,

domine. Sed non abiit.

Vter è duob⁹ fecit quod voluit *eius* pater? Dicunt ei, Prior. Dicit eis Iesus, Amen dico vobis, publicani & meretrices præeũt vobis in regnum Dei.

Venit enim ad vos Iohannes via iustitiæ, & nõ credidistis ei: publicani verò & meretrices crediderũt ei. vos autem qui *hoc* vidistis, non pœnituistis postea, vt ei crederetis.

¶ ||Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamiliâs qui plantauit vineam, & sepem circumposuit ei, fodítque in ea torcular, & ædificauit turrim, & elocauit eã agricolis: ac pegre profect⁹ est.

Esa.5.1.5 ierem.2.21 mar.12.1 luc.20.9 Ii sæpenumero sæuissimi sunt Ecclesiæ hostes, quorum fidei cõmissa est. Sed Dei vocatio nec temporib⁹, nec locis, nec personis certis est alligata.

Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt eius fructus acciperent.

Agricolæ verò, captis eius seruis, alium quidẽ ceciderunt, aliũ verò trucidarunt, alium autem lapidarunt.

Rursum misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis itidem.

Postremò autem misit ad eos filium suum, dicẽs, Reuerebuntur filium meum.

Agricolæ verò viso filio dixerunt inter se, ||Iste est hæres, venite, trucidemus eum, & obtineamus hæreditatem eius.

Infrà 26.3, & 27.1 ioh.11.5

Tunc captum eum eiecerunt extra vineam, & trucidarunt.

Quum igitur venerit dominus vineæ,

quid faciet agricolis illis?

τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις;

Dicunt ei, Malos ipsos malè perdet: & vineam suam elocabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

41 Λέγουσιν αὐτῷ, Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν.

Dicit eis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, ||Quē lapidem reprobarunt ædificantes, is factus est caput anguli: à Dominofactum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

Psal. 118. 22 act. 4. 11 rom. 9. 33 2. pet. 2. 7

42 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν;

Propterea dico vobis, fore vt tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ ferat eius fructus.

43 Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς.

Esa. 8. 14

||Porro qui ceciderit super lapidem istum, conquassabitur: super quem vero ceciderit, dissipabit eum.

44 Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

Et quū audissent principes sacerdotum ac Pharisæi parabolas eius, cognouerunt *hæc* de se dici.

45 Καὶ ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι τὰς παραβολὰς αὐτοῦ, ἔγνωσαν ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει.

Impii nihil possunt nisi quod Deo libet.

¶ Et quum studerent eum prehendere, timuerūt turbam, quoniam vt prophetam eum habebat.

46 Καὶ ζητοῦντες αὐτὸν κρατῆσαι, ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους, ἐπειδὴ ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον.

CAP. XXII.

Κεφάλαιον κβ

Luc. 4. 16 apoc. 19. 9

Vera coram Deo Ecclesia non est eorū omnium cœtus qui voce Euangelii inuitantur, quū plerique seruire malint huius vitæ cōmodis, nec desint qui inuitatores crudeliter persequantur: sed est eorū dūtaxat qui vocati parēt, cuiusmodi fere sūt quos mūdus minimi facit.

T||Vnc respondens Iesus, rursum loquutus est eis per parabolas, dicens,

1 ΚΑΙ ἀποκριθεὶς ὁ Ιησοῦς, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς, λέγων,

Simile est regnum cælorum cuidam regi qui fecit nuptias filio suo:

2 Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ·

Et misit seruos suos q vocarent vocatos ad nuptias: sed noluerunt venire.

3 Καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· καὶ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν.

Rursus misit alios seruos, dicens, Dicite vocatis, Ecce, prādiū meū paraui, tauri mei & altilia mactata sūt, & omnia parata:

4 Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους, λέγων, Εἴπατε τοῖς κεκλημένοις, Ιδοὺ, τὸ ἄριστόν μου ἡτοίμασα, οἱ ταῦροί μου καὶ τὰ σιτιστὰ τεθυμένα, καὶ πάντα ἕτοιμα·

δεῦτε εἰς τοὺς γάμους.

Οἱ δὲ ἀμελήσαντες ἀπῆλθον· ὁ μὲν εἰς τὸν ἴδιον ἀγρὸν, ὁ δὲ εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ.

Οἱ δὲ λοιποὶ, κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν.

Ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς ὠργίσθη· καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ἀπώλεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐνέπρησε.

Τότε λέγει τοῖς δούλοις αὐτοῦ, Ὁ μὲν γάμος ἕτοιμός ἐστιν, οἱ δὲ κεκλημένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι.

Πορεύεσθε οὖν ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, καὶ ὅσους ἂν εὕρητε, καλέσατε εἰς τοὺς γάμους.

Καὶ ἐξελθόντες οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι εἰς τὰς ὁδοὺς, συνήγαγον πάντας ὅσους εὗρον, πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς· καὶ ἐπλήσθη ὁ γάμος ἀνακειμένων.

Εἰσελθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμένους, εἶδεν ἐκεῖ ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου·

Καὶ λέγει αὐτῷ, Ἑταῖρε, πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; Ὁ δὲ ἐφιμώθη.

Τότε εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς διακόνοις, Δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἄρατε αὐτὸν, καὶ ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.

Τότε πορευθέντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ.

venite ad nuptias.

5 Illi autem quũ hoc neglexissent, abierunt: alius quidem in agrum suum, alius verò ad mercaturã suam.

6 Reliqui verò prehensos seruos eius contumeliis affecerũt, & trucidarũt.

Rex autem quum hoc audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & vrbem eorum incendit. Triste contẽptorum Christi exitium.

8 Tunc dicit seruis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui vocati erãt, non erant digni.

9 Ite ergo ad compita viarum, & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias. Deus prior nos nihil tale cogitãtes vocat.

10 Et egressi serui illi in vias, congregarũt omnes quos inuenerunt, malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nuptiæ conuiuis.

11 Ingressus autem rex vt spectaret conuiuas, vidit illic hominem non indutum veste nuptiali: In ista etiam paucitate nõnulli sunt reiectiti, qui vĩ delicet vitæ nouitate fidem non approbãt.

12 Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc introisti non habens vestem nuptialem? At illi os occlusum est.

13 Tunc dicit rex ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eũ, & cõiicite in tenebras exteriores: ||illic erit fletus & stridor dentium. *Suprà 8.12 & 13.42 & 25.30 Marc.12.25 Luc.20.26*

14 ||Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

15 ||¶ Tunc profecti Pharisæi consilium ceperunt vt illaquearent eũ in sermone: Christianos oportet magistratibꝰ etiã impiis & exactoribus parere, sed ita vt Deo salua sua authoritas maneat.

Itaque mittunt ad eum discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Præceptor, scimus te veracem esse, & viam Dei in veritate docere, nec quéquam curare. non enim respicis in personam hominum:

Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet censum dare Cæsari, an non?

Cognita autè Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritæ?

Ostendite mihi numisma census. Ipsi verò obtulerunt ei denarium.

Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio?

Rom. 13.7

Dicunt ei, Cæsaris. Tũc dicit eis, ‖ Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.

Quum igitur hoc audissent, mirati sunt: & omisso eo abierunt.

Matt. 22.19 Luc. 20.27 Christus asserit resurrectionem carnis, aduersus Sadducæos. Act. 23.6 Deut. 25.5

‖ ¶ In illo die adierunt eum Sadducæi, ‖ qui dicũt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum,

Dicentes, Magister, ‖ Moses dixit, Siquis mortuus fuerit non habens filios, eius frater ducet affinitatis iure vxorem eius, & suscitabit semen fratri suo.

Fuerunt autè apud nos septem fratres: & primus vxore ducta obiit: & quũ non haberet semen, reliquit vxorem suam fratri suo.

Similiter etiam secundus & tertius, vsque ad illos septem.

Post omnes autè mortua est & mulier.

In resurrectione ergo, cuius è septem erit

16 Καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν μετὰ τῶν Ἡρῳδιανῶν, λέγοντες, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων.

17 Εἰπὲ οὖν ἡμῖν, τί σοι δοκεῖ; ἔξεστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι, ἢ οὔ;

18 Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, εἶπε, Τί με πειράζετε ὑποκριταί;

19 Ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. Οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον.

20 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή;

21 Λέγουσιν αὐτῷ, Καίσαρος. Τότε λέγει αὐτοῖς, Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος, Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ.

22 Καὶ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν· καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον.

23 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον αὐτῷ Σαδδουκαῖοι, οἱ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν,

24 Λέγοντες, Διδάσκαλε, Μωσῆς εἶπεν, Ἐάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων τέκνα, ἐπιγαμβρεύσῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

25 Ἦσαν δὲ παρ' ἡμῖν ἑπτὰ ἀδελφοί· καὶ ὁ πρῶτος, γαμήσας ἐτελεύτησε· καὶ μὴ ἔχων σπέρμα, ἀφῆκε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

26 Ὁμοίως καὶ ὁ δεύτερος, καὶ ὁ τρίτος, ἕως τῶν ἑπτά.

27 Ὕστερον δὲ πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή.

28 Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος τῶν ἑπτὰ ἔσται

γυνὴ πάντες γὰρ ἔσχον αὐτήν.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, 29
Πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ.

Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, 30
οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι.

Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν 31
οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, λέγοντος,

Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ Θεὸς 32
Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς, Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. 33

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι, ἀκούσαντες ὅτι ἐφίμωσε τοὺς Σαδδουκαίους, συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό. 34

Καὶ ἐπηρώτησεν εἷς ἐξ αὐτῶν νομικὸς, πειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων, 35

Διδάσκαλε, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ; 36

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἀγαπήσεις 37
Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου.

Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. 38

Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ, Ἀγαπήσεις 39
τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος 40
ὁ νόμος κρέμαται καὶ οἱ προφῆται.

Συνηθροισμένων δὲ τῶν Φαρισαίων, ἐπη- 41
ρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς,

Λέγων, Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χρι- 42
στοῦ; τίνος υἱός ἐστι; λέγουσιν αὐτῷ, Τοῦ Δα-

vxor? omnes enim habuerunt eam.

Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis, nescientes Scripturas, neque potestatem Dei.

Nam in resurrectione neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sũt vt Angeli Dei in cælo.

De resurrectione verò mortuorum non legistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,

‖Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac & Deus Iacob? Deus, non est Deus mortuorum, sed viuentium. *Exo. 3.6*

Et quum *hoc* audisset turba, perculsa est ob doctrinam eius.

¶ ‖Pharisæi verò, quum audissent *eum* occlusisse os Sadducæis, coacti sunt in vnum. *Mar.12.28* Euangelium minime abolet legis præcepta, sed stabilit potius.

Tunc interrogauit *eum* quidam ex *ipsis* Legis interpres, tentans eum, & dicens,

Magister, quod est mãdatum magnũ in Lege?

Iesus autẽ dixit ei, ‖Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua. *Deut.6.5* *Luc.10.27*

Istud est primũ & magnum mandatum.

Secundum autem simile est huic, ‖ Diliges proximum tuum vt teipsum. *Luc.19.18* *mar.12.31* *Mar.12.35*

Ab istis duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent. *luc.20.41* Christus esse Dauidis quidem filium secundũ carnem, sed alia etiam ratione, Dauidis dominum & verum Deum esse aperte ostendit.

¶ Coactis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus.

Dicens, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Da-

uidis.

Dicit eis, Quomodo ergo Dauid per Spiritū vocat eum Dominum? dicens,

Psal.109.1

|| Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam vsquedūponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Si ergo Dauid vocat eū Dominum, quomodo filius eius est?

Et nemo poterat ei respondere quicquam: neque ausus fuit quisquam ab illo die amplius eum interrogare.

CAP. XXIII.

Audiendum quod flagitio si etiā doctores ex Dei verbo purè docuerint, ita tamē vt praui eorum mores vitentur. 2.Esdr.8.4

TVnc Iesus loquutus est turbæ & discipulis suis,

Dicēs, ||In cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi:

Omnia ergo quæ dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: sed secundum opera eorum ne facite. dicunt enim, & non faciunt.

Luc.11.46 act.15.10 Hypocritæ plerūque seueriſſimi eorū exactores quæ ipſi maximè negligunt. Hypocritæ ambitioſi.

||¶ Ligant enim onera grauia difficiliáque portatu, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.

¶ Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus. dilatant enim ||phylacteria sua, & producunt fimbrias palliorum suorum.

Num.15.38 deut. 6.8, & 22.12

Matt.12.38 & 16.1, & 29.46

|| Amántque primos accubitus in cœnis: & primos consessus in conuentibus,

Et in foris salutationes, & vocari ab hominibus Rabbi, Rabbi.

Εἶδη.

Λέγει αὐτοῖς, Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ; λέγων, 43

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. 44

Εἰ οὖν Δαβὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; 45

Καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆναι λόγον· οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι. 46

Κεφάλαιον κγ΄

ΤΟτε ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησε τοῖς ὄχλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, 1

Λέγων, Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· 2

Πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. λέγουσι γὰρ, καὶ οὐ ποιοῦσι. 3

Δεσμεύουσι γὰρ φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα, καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων· τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέλουσι κινῆσαι αὐτά. 4

Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν. 5

Φιλοῦσι δὲ τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, 6

Καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ῥαββεί, ῥαββεί. 7

Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ῥαββί. εἷς γὰρ ἐστιν ὑμῶν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός· πάντες δὲ ὑμεῖς, ἀδελφοί ἐστε.

Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γὰρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί· εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστιν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός.

Ὁ δὲ μείζων ὑμῶν, ἔσται ὑμῶν διάκονος.

Ὅστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

Οὐαὶ δὲ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰσέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς εἰσερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν.

Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι διὰ τοῦτο λήψεσθε περισσότερον κρίμα.

Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι περιάγετε τὴν θαλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον· καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν.

Οὐαὶ ὑμῖν ὁδηγοὶ τυφλοὶ, οἱ λέγοντες, Ὃς ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ ναῷ, οὐδέν ἐστιν· ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει.

Μωροὶ καὶ τυφλοί· τίς γὰρ μείζων ἐστὶν, ὁ χρυσὸς, ἢ ὁ ναὸς ὁ ἁγιάζων τὸν χρυσόν;

Καὶ, Ὃς ἐὰν ὀμόσῃ ἐν τῷ θυσιαστή-

8 ¶ Vos autem ne vocemini Rabbi. vnus enim est doctor vester, *nempe* Christus: omnes autem vos, fratres estis.

Modestia singulare ministrorum Dei ornamẽtum.

9 ‖ Et patrem vestrũ neminem vocetis in terra: vnus est enim Pater vester qui in cælis est.

Malach.1.6

10 Ne vocemini doctores. vnus enim vester est doctor, *nempe* Christus.

11 Sed qui maximus est vestrum, sit minister vester.

12 ‖ Porro qui sese extollet, deprimetur: & qui sese demiserit, extolletur.

Luc.14.11, & 18.14

13 ¶ Sed væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam clauditis regnũ cælorum coram hominibus. vos enim nõ introitis, nec introeuntes sinitis introire.

Hypocritæ ferre non possunt vllos sese meliores.

Luc.11.52

14 ‖ ¶ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui exeditis domos viduarũ, & qui in speciem vtimini longis precibus: propterea auferetis grauius iudicium.

Mar.12.40 Luc.20.47

Hypocritis familiare est zeli prætextu ad auaritiã & rapacitatem abuti.

15 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniã circumitis mare & aridã vt faciatis vnum proselytum: & quũ fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo magis quàm vos *sitis*.

16 Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quisquis iurauerit per templum, nihil est: quicunque autem iurauerit per aurum templi, debet.

17 Stulti & cæci: vtrum enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?

18 Et, Quisq; siurauerit p alte

re, nihil est: quicunque autem iurauerit per donum quod est super ipsum, debet.

Fatui ac cæci, vtrum enim maius est, munus, an altare quod sanctificat munus?

Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsũ, & per omnia quæ super illud sunt.

3. Reg. 8. 13
2. par. 6. 2

||Et qui iurauerit per templũ, iurat per ipsum & per eum qui habitat in eo.

Et qui iurauerit per cælum, iurat per thronum Dei & per eum qui sedet super ipsum.

Luc. 11. 42
Hypocritæ in minutis anxii præcipua ex professo negligunt.

||¶ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam decimatis menthã & anethum & cuminũ, & omittitis quæ grauiora sunt Legis, iudicium & misericordiam ac fidẽ: hæc oportuit facere, & illa non omittere.

Duces cæci, qui excolatis culicem: camelum autem deglutitis.

Luc. 11. c. 39
Hypocritæ de externis plus æquo solliciti, interiora prorsus dispernantur.

||¶ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam purgatis exteriorẽ poculi patinæque partẽ, intus autem *illa* plena sũt rapina & intemperãtia.

Pharisæe cæce, purga primũ quod est intra poculum & patinam, vt id quoque quod extra est, purum fiat.

Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniã assimiles estis sepulchris dealbatis, quæ extra quidem apparent speciosa, intus verò plena sũt ossibus mortuorum, omníq; immunditia.

Ita & vos extrà quidẽ

ρίῳ, οὐδέν ἐστιν· ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω αὐτοῦ, ὀφείλει.

19 Μωροὶ καὶ τυφλοὶ, τί γὰρ μεῖζον; τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἁγιάζον τὸ δῶρον;

20 Ὁ οὖν ὀμόσας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐπάνω αὐτοῦ.

21 Καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ ναῷ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τῷ κατοικοῦντι αὐτόν.

22 Καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὀμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ καθημένῳ ἐπάνω αὐτοῦ.

23 Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν· ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι.

25 Ὁδηγοὶ τυφλοὶ, οἱ διυλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες.

25 Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀκρασίας.

26 Φαρισαῖε τυφλὲ, καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρόν.

27 Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας.

28 Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαί-

φεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δὲ μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.

Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν, καὶ κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δικαίων· 29

Καὶ λέγετε, Εἰ ἤμεν ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ἡμῶν, οὐκ ἂν ἤμεθα κοινωνοὶ αὐτῶν ἐν τῷ αἵματι τῶν προφητῶν. 30

Ὥστε μαρτυρεῖτε ἑαυτοῖς ὅτι υἱοί ἐστε τῶν φονευσάντων τοὺς προφήτας. 31

Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. 32

Ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς φύγητε ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς γεέννης; 33

Διὰ τοῦτο ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας, καὶ σοφοὺς, καὶ γραμματεῖς· καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ σταυρώσετε, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν, καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν. 34

Ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον, ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. 35

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἥξει ταῦτα πάντα ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην. 36

Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτίνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, πόσακις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; 37

Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. 38

apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate. 29

¶ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniã ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum: Hypocritæ ex iusto Dei iudicio, seipsos aspergũt dedecore, quæ maximè volunt scelera sua tegere.

Et dicitis, Si fuissemus temporibus patrum nostrorũ, non fuissemus eorum socii in cæde Prophetarum.

Itaque testamini adversus vosmetipsos, vos esse filios eorum qui Prophetas occiderunt.

Vos quoq; cõplete mẽsurã patrum vestrorum.

Serpẽtes, progenies viperarũ, quomodo effugere possitis iudicium gehẽnæ? Hypocritæ crudeles.

¶ Propterea ecce, ego mitto ad vos Prophetas & Sapientes, & Scribas, & ex ipsis *nonnullos* trucidabitis & crucifigetis: & ex ipsis *nonnullos* flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ex vrbe in vrbẽ.

¶ Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti vsque ad sãguinem Zachariæ *filii* Barachiæ, ‖quem occidistis inter templum & altare. Exitus eorũ qui zeli prætextu Euangelium persequuntur. 2. Par. 24. 22

Amen dico vobis, veniẽt hæc omnia super nationem istam.

¶ ‖Ierusalem, Ierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare liberos tuos ‖quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Luc. 13. 34. Vbi maxima Dei misericordia, ibi summa perfidia: & tandẽ seuerissima Dei iudicia. 4. Esdr. 1. 30

Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta.

Dico enim vobis, nequaquam me videbitis ab hoc tempore vsquedum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XXIIII.

Mat.23.c luc.21.5, & 19.44 Prædicitur vbis & quidem in primis templi diruti.

ET ‖egressus Iesus è templo, abibat: & accesserunt discipuli eius vt ostentarent ei ædificia templi.

Iesus autem dixit eis, Nonne videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui nõ dissoluatur.

Sedente autẽ eo in mõte Olearum, adierũt eum discipuli priuatim, dicentes, Dic nobis, quãdo hęc erunt, & quod *erit* signũ aduentus tui, & consummationis seculi?

Ecclesiæ perpetuum erit certamen cũ infinitis calamitatibus & offendiculis, atque adeocũ falsis prophetis, donec idẽ victoriæ & triumphi dies aduenerit. Ephes.5.6 colos.2.8

¶ Et respondens Iesus dixit eis, ‖Videte nequis vos seducat.

Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque seducent.

Futurum est autem vt audiatis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini. oportet enim omnia *hæc* fieri: sednondũ erit finis.

Insurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt fames, & pestilentiæ, & terræmotus singulis locis.

Hæc autem omnia principium sunt dolorum.

Supra, 10.17 luc.21.12 Iohan. 15.20, & 16.2

‖Tunc tradent vos oppressioni, & trucidabunt vos: & odio eritis omnibus gentibus propter nomen meum.

Et tũc offẽdẽtur multi: & alius alium prodet, & 10

39 Λέγω γὰρ ὑμῖν, Οὐ μή με ἴδητε ἀπ' ἄρτι ἕως ἂν εἴπητε, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Κεφάλαιον κδ'.

1 ΚΑΙ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ· καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ δεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ.

2 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ βλέπετε πάντα ταῦτα; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ μὴ καταλυθήσεται.

3 Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ' ἰδίαν, λέγοντες, Εἰπὲ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος;

4 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Βλέπετε μήπως ὑμᾶς πλανήσῃ.

5 Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός· καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν.

6 Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους, καὶ ἀκοὰς πολέμων· ὁρᾶτε μὴ θροεῖσθε· δεῖ γὰρ πάντα γενέσθαι· ἀλλ' οὔπω ἐστὶ τὸ τέλος.

7 Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν· καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ λοιμοί, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους.

8 Πάντα δὲ ταῦτα, ἀρχὴ ὠδίνων.

9 Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλῖψιν, καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὸ ὄνομά μου.

10 Καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοί· καὶ ἀλλήλους παραδώσουσι, καὶ

μισήσουσιν ἀλλήλους.

Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται καὶ πλανήσουσι πολλούς. 11

Καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. 12

Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. 13

Καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. 14

Ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ· (ὁ ἀναγινώσκων νοείτω) 15

Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη· 16

Ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβαινέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· 17

Καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. 18

Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. 19

Προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος, μηδὲ σαββάτῳ. 20

Ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. 21

Καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ· διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. 22

Τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Ἰδοὺ, ὧδε ὁ Χριστὸς, ἢ ὧδε· μὴ πιστεύσητε. 23

odio habebit alius aliũ.

Et multi pseudoprophetæ surgent ac seducẽt multos.

Et quoniam multiplicata erit iniquitas, refrigescet charitas multorũ.

¶ Sed qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur. Mundo & Satana frustra furẽtibus, vbique propagabitur Euãgelium, & qui constanter crediderint seruabuntur.

Et prædicabitur istud Euangelium regni in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis.

¶ Quum ergo videritis abominationem illam vastatricem quæ dicta est à Daniele Prophe ta, positam in loco sancto: (qui legit, animaduertat) *Mar.13.14 luc.21.20* Deleta fundĩtus vrbe Hierusalem, nom abolebitur, sed ad fines vsque orbis terrarũ protẽdetur Christi regnum. *Dan.9.27*

Tunc qui in Iudæa *sunt*, fugiant in montes:

Qui supra domum, nõ descendat vt sumat quicquam è domo sua:

Et qui in agro, non reuertatur retro vt sumat vestimenta sua.

Væ autem vterum ferentibus & lactantibus per illos dies.

Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme, neque sabbatho. *Act.1.12*

Erit enim tunc oppressio magna, qualis non fuit à principio mũdi ad hoc vsque tempus, neque erit.

Et nisi contracti fuissent dies illi, periret omnis caro: sed propter electos contrahẽtur dies illi.

Tunc si quis vobis dixerit, Ecce, hîc Christus, aut hîc: ne credite. *Mar.13.21 luc.17.23*

Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & edent signa magna & miracula: ita vt seducant (si fieri possit) etiam electos.

24 Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα· ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.

Ecce, prædixi vobis.

25 Ἰδοὺ, προείρηκα ὑμῖν.

Itaque si dixerint vobis, Ecce, in deserto est: ne egredimini. Ecce, in conclauibus: ne credite.

26 Ἐὰν οὖν εἴπωσιν ὑμῖν, Ἰδοὺ, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστὶ, μὴ ἐξέλθητε· ἰδοὺ, ἐν τοῖς ταμείοις, μὴ πιστεύσητε.

Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & apparet vsque in Occidentem: ita etiam erit aduentus Filij hominis.

27 Ὡς γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Luc. 17. 37 Vnicum remedium aduersus mundi furores, esse vna cum Christo aggregare.

¶ ‖ Vbicunque enim fuerit cadauer, illuc congregabuntur aquilæ.

28 Οπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί.

Matt. 13. 24 Luc. 21. 25 esa. 13. 10 ezech. 32. 7 ioel. 2. 31, & 3. 15 Impiorũ securitatem æterna condemnatio, piorũ autẽ miserias perpetua felicitas suo tẽpore excipiet. Apoc. 1. 7 dan. 7. 13 zach. 12. 12

¶ ‖ Statim autem post oppressionem dierum illorum sol obscurabitur, nec dabit luna splendorẽ suum, & stellæ cadent è cælo, & potestates cælorum concutientur.

29 Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

Tunc apparebit signũ Filii hominis in cælo: & tunc omnes tribus terræ plangent, ‖ & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potentia & gloria multa.

30 Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.

1. Cor. 15. 52 1. Thess. 4. 16

‖ Is verò mittet Angelos suos cum tubæ voce magna, & cogent electos eius à quatuor ventis, à cælorum extremo ad eorum extremum.

31 Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν.

Si Deus certũ ordinem naturæ præscripsit, multo magis suis æternis iudicijs: sed eum non intelligunt ac etiã irrident impij, pij verò obseruant & expectant.

¶ A ficu autem discite parabolam. quum iam ramus eius tener fit, & folia germinat, nostis propè esse æstatem.

32 Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν. ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς γένηται ἁπαλὸς, καὶ τὰ φύλλα ἐκφύῃ, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος.

Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote illum prope esse & fores.

33 Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε πάντα ταῦτα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις.

Αμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ 34
ἡ γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα ταῦτα γένηται.

Ο οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται· οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. 35

Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ πατήρ μου μόνος. 36

Ὡσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. 37

Ὡσπερ γὰρ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ τρώγοντες καὶ πίνοντες, γαμοῦντες καὶ ἐκγαμίζοντες, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν· 38

Καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἦρεν ἅπαντας· οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. 39

Τότε δύο ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ· ὁ εἷς παραλαμβάνεται, καὶ ὁ εἷς ἀφίεται. 40

Δύο ἀλήθουσαι ἐν τῷ μύλωνι· μία παραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφίεται. 41

Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. 42

Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ οὐκ ἂν εἴασε διορυχθῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ. 43

Διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι· ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. 44

Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι αὐτοῖς τὸν σῖτον ἐν καιρῷ; 45

Amen dico vobis, nequaquam præterierit ætas hæc vsquedũ omnia ista facta sint.

¶ Cælum & terra præteribunt: sermones autẽ mei nequaquam præteribunt.

¶ De die autem illo & hora nemo scit, ne Angeli quidem cælorum, sed Pater meus solus.

Sicut autem *erant* dies Noe, ita erit & aduentus Filii hominis.

Sicut enim diebus *qui præcesserunt* diluuium edebant, & bibebant, vxores ducebant & nuptum dabant, ad eum vsque diẽ quo ingressus est Noe in arcam:

Nec cognouerunt diluuium vsquedum veniſſet, & sustulisset omnes: ita erit & aduentus Filii hominis.

¶ Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

Duæ molentes in pistrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

¶ Vigilate ergo. nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.

Illud autem scitote, si sciret paterfamiliás qua vigilia fur vẽturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domum suam.

Propterea & vos estote parati: quia qua hora non putatis Filius hominis venturus est.

Quis igitur est fide lis seruus & prudens, quem constituit dominus super familitium suum, vt det illis alimentum in tempore?

Mar.13.32 Iam incipit Dominus iudicium quod tandem comprobit. Satis sit nobis scire constitutum esse à Deo vltimũ diem instaurationis. Quã do enim is sit futurus, nostro bono, omnib⁹ occultauit, vt tanto magis vigilemus, ne deprehendamur, sicut olim accidit in diluuio.

Luc.17.28 gen.7.5 1.pet.3.20

Luc.17.35 1.thes.4.17 Aduersus eos qui sibi pollicentur Deũ omnibus fore misericordem, vt secure interea delicentur.

Mar.13.35 Exemplum horrẽdæ hominum securitatis in iis de quibus illos oportuit maximè esse solicitos.

Luc.12.19 2.ib.ſ.c.2 apoc.16.18

Luc.12.42

Beatus seruus ille, quē quum venerit dominus eius, inuenerit ita facientem. 46

Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως.

Amē dico vobis, omnibus bonis suis præficiet eum. 47

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν.

Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Tardat domin⁹ meus aduentum: 48

Ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, Χρονίζει ὁ κύριός μου ἐλθεῖν·

Cœperítque verberare conseruos, quinetiam edere & bibere cum ebriis: 49

Καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς συνδούλους, ἐσθίειν δὲ καὶ πίνειν μετὰ τῶν μεθυόντων·

Veniet Dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua non nouit. 50

Ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει·

Et separabit eū, ac partem ei assignabit cum hypocritis: illic erit fletus & stridor dentium. 51

Καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Suprà 13.42 infrà 25.33

CAP. XXV.

Κεφάλαιον κεῖ

Petenda est à Deo virtus quæ nos per tenebras incedentes, ad extremū vsq; veluti fax deducat. alioqui si fastidio torpescam⁹, ipsi quoque excludemur.

TVnc erit simile regnum cælorum decem virginib⁹, quæ sumptis lampadibus suis exierunt in occursum sponsi. 1

Τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου.

Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ. 2

Πέντε δὲ ἦσαν ἐξ αὐτῶν φρόνιμοι, καὶ πέντε, μωραί.

Quæ *erant* fatuæ, acceptis lampadibus suis, non ceperant oleum secum. 3

Αἵτινες μωραὶ λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν, οὐκ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον.

Prudentes verò ceperant oleum in vasis suis vnà cū suis lampadibus. 4

Αἱ δὲ φρόνιμοι ἔλαβον ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις αὐτῶν μετὰ τῶν λαμπάδων αὐτῶν.

Tardāte verò sponso, nictarunt omnes, ac dormierunt. 5

Χρονίζοντος δὲ τοῦ νυμφίου, ἐνύσταξαν πᾶσαι, καὶ ἐκάθευδον.

Media autē nocte clamor ortus est *dicentium*, Ecce, sponsus venit, exite in occursum eius. 6

Μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν, Ἰδοὺ, ὁ νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ.

Tunc surrexerunt omnes illæ virgines, & præpararunt lampades suas. 7

Τότε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι ἐκεῖναι, καὶ ἐκόσμησαν τὰς λαμπάδας αὐτῶν.

Αἱ δὲ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπον, 8
Δότε ἡμῖν ἐκ τοῦ ἐλαίου ὑμῶν· ὅτι αἱ λαμ
πάδες ἡμῶν σβέννυνται.

Ἀπεκρίθησαν δὲ αἱ φρόνιμοι, λέγουσαι, 9
Μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν· πο-
ρευεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς πωλοῦν-
τας, καὶ ἀγοράσατε ἑαυταῖς.

Ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, 10
ἦλθεν ὁ νυμφίος· καὶ αἱ ἕτοιμοι εἰσῆλθον
μετ' αὐτοῦ εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἐκλείσθη
ἡ θύρα.

Ὕστερον δὲ ἔρχονται καὶ αἱ λοιπαὶ 11
παρθένοι, λέγουσαι, Κύριε, κύριε, ἄνοι-
ξον ἡμῖν.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀμὴν λέγω 12
ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς.

Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν 13
ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ἔρχεται.

Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκά 14
λεσε τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ παρέδωκεν
αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ·

Καὶ ᾧ μὲν, ἔδωκε πέντε τάλαντα, ᾧ 15
δὲ δύο, ᾧ δὲ, ἕν· ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἰδίαν
δύναμιν· καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως.

Πορευθεὶς δὲ ὁ τὰ πέντε τάλαντα 16
λαβὼν, εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐποίησεν
ἄλλα πέντε τάλαντα.

Ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ δύο, ἐκέρδησε καὶ 17
αὐτὸς ἄλλα δύο.

Ὁ δὲ τὸ ἓν λαβὼν, ἀπελθὼν ὤρυξεν 18
ἐν τῇ γῇ, καὶ ἀπέκρυψε τὸ ἀργύριον τοῦ
κυρίου αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ χρόνον πολὺν ἔρχεται ὁ κύ 19
ριος τῶν δούλων ἐκείνων, καὶ συναίρει
μετ' αὐτῶν λόγον.

Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis ex oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.

Responderũt verò prudentes illæ, dicentes, *Nequaquam*, ne nõ sufficiat nobis & vobis: ite verò potius ad eos qui vendũt, & ipsæ vobis emite.

Quum autẽ irent emptum, venit sponsus: & quæ paratæ erãt, introierunt cum eo ad nuptias, clausáque est ianua.

Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicẽtes, Domine domine, aperi nobis.

Ipse verò respondens ait, Amen dico vobis, nõ noui vos.

||Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam qua Filius hominis veniet. *Suprà, 24.43 mar. 13.33*

||¶ Ita enim *est* vt *quum* quispiam peregre proficiscẽs vocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua.

Et huic quidem dedit quinque talenta, alii autem duo, alii verò vnum: vnicuique secundũ ipsius facultatẽ: & peregre profectus est statim.

Profectus autem qui quinque talenta acceperat, negotiatus est ex iis: & fecit altera quíq; talẽta.

Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus est & ipse altera duo.

Qui autem vnum acceperat, abiẽs defodit *illud* in terram, & abscondit pecuniam domini sui.

Post multum verò tẽpus venit domin⁹ seruorum illorum, & confert rationem cum eis.

Luc. 19.12 Christus testatur magnũ quidem fore interuallum inter suũ ad Patrẽ discessum & reditũ ad nos, sed se nihilominus eo die subducturum rationes acceptã & expensi nõ modo cũ rebellibus, sed etiam cũ suis domesticis, qui acceptis donis præ ignauia vsi nõ fuerint.

Tunc accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinq; talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus sum ex eis.

Καὶ προσελθὼν ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν, προσήνεγκεν ἄλλα πέντε τάλαντα, λέγων, Κύριε, πέντε τάλαντά μοι παρέδωκας· ἴδε, ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς.

Dixit autem ei dominus eius, Bene *habet*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui.

Ἔφη δὲ αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ, Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ· ὅτι ὀλίγα ἦς πιστὸς, ὅτι πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου.

Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi: ecce, alia duo lucratus sum supra ea.

Προσελθὼν δὲ καὶ ὁ τὰ δύο τάλαντα λαβὼν, εἶπε, Κύριε, δύο τάλαντά μοι παρέδωκας· ἴδε, ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς.

Ait ei dominus eius, Bene *habet*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui.

Ἔφη αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ, Εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ· ὅτι ὀλίγα ἦς πιστὸς, ὅτι πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου.

Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, noueram te hominem durum esse, qui metas vbi non seminasti, & inde cogas vbi nõ sparsisti:

Προσελθὼν δὲ καὶ ὁ τὸ ἓν τάλαντον εἰληφὼς, εἶπε, Κύριε, ἔγνων σε ὅτι σκληρὸς εἶ ἄνθρωπος, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας·

Itaque timens abii & occultaui talentum tuũ in terra: ecce, habes quod tuum est.

Καὶ φοβηθεὶς, ἀπελθὼν ἔκρυψα τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῇ· ἴδε, ἔχεις τὸ σόν.

Respondens autem dominus eius dixit ei, Serue male & cũctator, sciebas me metere vbi non seminaui, & inde cogere vbi non sparsi:

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρὲ, ἤδεις ὅτι θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὅθεν οὐ διεσκόρπισα·

Oportuit ergo te committere pecuniam meam mensariis: & veniens ego recepissem meum, cum fœnore.

Ἔδει οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις· καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν, σὺν τόκῳ.

Tollite ergo ab eo talẽtum, & date ei qui habet decem talenta.

Ἄρατε οὖν ἀπ' αὐτοῦ τὸ τάλαντον, καὶ δότε τῷ ἔχοντι τὰ δέκα τάλαντα.

‖(Omni enim habenti dabitur, & augebitur: qui verò non habet, etiam q̃ habet, tolletur ab eo)

(Τῷ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται, καὶ περισσευθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ)

supra 13.12 mar. 4.25 luc. 8.18, & 19.26

Καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκβάλετε 30
εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ
κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Et inutilem seruum eiicite || in tenebras extimas: illic erit fletus & stridor dentium.

Supra 8.12 & 22.13

Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν 31
τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ.

¶ Quum autem venerit Filius hominis cum gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super thronũ gloriæ suæ.

Futuri æterni iudicij graphica descriptio.

Καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ 32
πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἀφορίσει αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων.

Et cogentur coram eo omnes gentes: & separabit eos alteros ab alteris, vt pastor separat oues ab hœdis.

Καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δε- 33
ξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἔρίφια ἐξ εὐωνύμων.

Et statuet, oues quidẽ ad dextram suam, hœdos autem ad sinistram.

Τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν 34
αὐτοῦ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

Tunc dicet rex iis qui ad dextram ipsius *erunt*, Venite benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.

Ἐπείνασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με·

35 ||Esuriui enim, & dedistis mihi quo vescerer: sitiui, & dedistis mihi potum: hospes eram, & collegistis me:

Esa. 58.7 Ezech. 18.7

Γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με· ἠσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρός με.

36 Nudus, & amiciuistis me: ||ægrotaui, & inuisistis me: in carcere erã, & venistis ad me.

Eccli. 7.39

Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι, λέγοντες, Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν; ἢ διψῶντα, καὶ ἐποτίσαμεν;

37 Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & aluimus? aut sitientẽ, & dedimus tibi potum?

Πότε δέ σε εἴδομεν ξένον, καὶ συνηγάγομεν; ἢ γυμνὸν, καὶ περιεβάλομεν;

38 Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & amiciuimus?

Πότε δέ σε εἴδομεν ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρός σε;

39 Aut quãdo te vidimus ægrotũ, aut in carcere, & venimus ad te?

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.

40 Et respondens rex dicet eis, Amẽ dico vobis, quatenꝰ id fecisti, vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecisti.

Psal.6.9 supra 7.23 Luc.13.27

Tũc dicet etiam iis qui ad sinistram erunt, || Maledicti, abite à me in ignẽ æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius.

41 Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ ἀριστερῶν, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

42 Esuriui enim, & non dedistis mihi *quo* vescerer: sitiui, & non dedistis mihi potum:

43 Hospes eram, & nõ collegistis me: nudus, & non amiciuistis me: ægrotus & in carcere *eram*, & nõ inuisistis me.

44 Tunc ipsi quoque respondebunt ei, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?

45 Tunc respondebit eis dicens, Amẽ dico vobis quatenus *id* non fecistis vni ex istis minimis, nec mihi fecistis.

Dan.12.2 Ioh.5.29

46 || Et abibunt isti in supplicium æternũ: iusti verò in vitam æternam.

CAP. XXVI.

Mat.14.1 Luc.22.1 Christus ad mortẽ vltro properans, testatur se obedientia sua voluntaria, Adami transgressionẽ expiaturum.

1 ¶ Et factum est quũ finisset Iesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis,

2 Scitis intra duos dies Pascha fore, & filium hominis tradendum vt crucifigatur.

Iohan.11.47 Nõ homines sed ipse Deus decreuit quo tempore crucifigendus esset Christus.

3 || ¶ Tũc coacti sunt principes Sacerdotum & Scribæ & seniores populi in aulam Põtificis maximi, qui dicebatur Caiapha.

4 Et simul consultarunt vt Iesum dolo prehenderent, & trucidarent.

5 Dicebant autem, Non in festo, ne tumultus fiat in populo.

1 Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς πάντας τοὺς λόγους τούτους, εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,

2 Οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι.

3 Τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ λεγομένου Καϊάφα.

4 Καὶ συνεβουλεύσαντο ἵνα τὸν Ἰησοῦν κρατήσωσι δόλῳ, καὶ ἀποκτείνωσιν.

5 Ἔλεγον δέ, Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται ἐν τῷ λαῷ.

Τοῦ δὲ Ιησοῦ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ,

6 ||¶ Quum autem Iesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,

Προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαρυτίμου, καὶ κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀνακειμένου.

7 Venerat ad eũ mulier, habens alabastrũ vnguẽti grauis pretii, & effuderat super caput ipsius accumbentis.

Ιδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠγανάκτησαν, λέγοντες, Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη;

8 Videntes autem discipuli eius indignati sunt, dicentes, Quorsum perditio hæc?

Ηδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς.

9 Potuit enim istud vnguentum venundari magno, & dari pauperibus.

Γνοὺς δὲ ὁ Ιησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ.

10 Quum autem *hoc* cognouisset Iesus, ait eis, Quid molestiam exhibetis isti mulieri? opus enĩ bonũ opata est erga me.

Πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

11 ||Semper enim pauperes habebitis vobiscũ: me verò nõ sẽper habebitis.

Βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν.

12 Quòd enim hæc vnguẽtum hoc iniecit corpori meo, ad sepeliendum me fecit.

Αμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

13 Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, etiam quod hæc fecit, dicetur ad memoriam ipsius.

Τότε πορευθεὶς εἷς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Ιούδας Ισκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς,

14 ||Tunc profectus vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes Sacerdotum,

Εἶπε, Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια.

15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? Ipsi verò appenderunt ei triginta argenteos numos.

Καὶ ἀπὸ τότε ἐζήτει εὐκαιρίαν ἵνα αὐτὸν παραδῷ.

16 Et ex eo tempore quærebat opportunitatem vt eum proderet.

Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ιησοῦ, λέγοντες αὐτῷ, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα;

17 ||¶ Primo autem *die* Azymorum venerunt discipuli ad Iesum, dicẽtes ei, Vbi vis paremus tibi ad vescendum Pascha?

Ο δὲ εἶπεν, Υπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἴπατε αὐτῷ, Ο διδά

18 Ipse verò dixit, Abite in vrbem ad quendam, & dicite ei, Magi-

Mar.14.3 iohan.11.2 Christus inexpectato facto peccatricis mulieris, conuiuas admonet vicinæ suæ mortis ac sepulturæ, cuius odor viuificus esset omnibus peccatoribus ad ipsum confugientibus. Iudas autem ex hoc ipso arripit exequendi sui nefarii consilii occasionem.

Nõ temere damnandum quod extra ordinem agitur *Deut.15.11*

Christꝰ in seipso semel vnctꝰ, semper est in pauperibus vngendus.

Mar.14.12 luc.22.7 Mar.14.12 luc.22.7 Christus verè nos in patriã mox introducturus, ac proinde legalem typũ abrogaturus, Legi tamẽ satisfacit, neglecta contraria traditione & cõsuetudine Iudæorũ. simulque ostendit sic omnia mox esse euentura hominũ ministerio, vt arcanũ Dei decretũ ea gubernauerit.

gister dicit, Tempus meũ propè est, apud te faciam Pascha cũ discipulis meis.

σκαλος λέγει, Ο καιρός μου ἐγγύς ἐστιν, πρός σε ποιῶ τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου.

Et fecerũt discipuli sicut præceperat eis Iesus: & parauerunt Pascha.

19 Καὶ ἐποίησαν οἱ μαθηταὶ ὡς συνέταξεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

Quum autem serũ diei esset, recubuit cum duodecim.

20 Οψίας δὲ γενομένης ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα.

Mar. 14. 18 luc. 22. 14 ichan. 13. 21

‖Et edentibus ipsis, dixit, Amen dico vobis, vnus vestrum me prodet.

21 Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν, Αμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.

Tunc contristati vehementer, cœperunt dicere singuli eorum ei, Num ego sum, domine?

22 Καὶ λυπούμενοι σφόδρα, ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ ἕκαστος αὐτῶν, Μήτι ἐγώ εἰμι, κύριε;

Ipse verò respondens ait, Qui intingit mecum manum in catino, iste me proditurus est.

23 Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ο ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρα, οὗτός με παραδώσει.

Filius quidem hominis abit sicut scriptũ est de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

24 Ο μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος.

Respondens autem Iudas qui prodebat eum, dixit, Num ego sum, rabbi? Dicit ei, Tu dixisti.

25 Αποκριθεὶς δὲ Ιούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, εἶπε, Μήτι ἐγώ εἰμι, ῥαββί; λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶπας.

1. Cor. 11. 24. Christus veteris fœderis promissiones reipsa mox ĩpleturus, nouum fœdus nouis quoq; mysteriis sancit.

‖¶ Edentibus autẽ eis, accepit Iesus panem: & quum benedixisset, fregit, dedítque discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.

26 Εσθιόντων δὲ αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ιησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐλογήσας, ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς· καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

Et accepto poculo, ac gratiis actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo omnes.

27 Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων, Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες.

Hoc est enim sanguis meus Noui restamenti, qui pro multis effũditur in remissionẽ peccatorũ.

28 Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Dico autẽ vobis, Nõ bi-

29 Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπ' ἄρτι

ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου.

biam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, vsque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscum nouum in regno Patris mei.

Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος 30
τῶν ἐλαιῶν.

¶ Et quum hymnum ce cinissent, exierunt in mõtem Olearum.

Τότε λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πάντες 31
ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. γέγραπται γάρ, Παταξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ τῆς ποίμνης.

|| Tunc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendemini in me. scriptũ est enim, || Percutiam pastorem, & dispergẽtur oues gregis.

Μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με, προάξω 32
ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Postquam autem surrexero, || præibo vobis in Galilæam.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, 33
Εἰ καὶ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι.

Respondens verò Petrus dixit ei, Etiamsi omnes offendantur in te, ego nunquam offendar.

Ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι, 34
ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με.

Dixit ei Iesus, || Amen dico tibi, ista nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κἂν δέῃ με 35
σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. Ὁμοίως καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ εἶπον.

Dicit ei Petrus, Etiamsi oportuerit me mori te cum, non te abnegabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

Τότε ἔρχεται μετ' αὐτῶν ὁ Ἰησοῦς 36
εἰς χωρίον λεγόμενον Γεθσημανῆ· καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς, Καθίσατε αὐτοῦ, ἕως οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ.

¶ Tunc venit Iesus cum eis in locum qui dicitur Gethsemane: & dicit discipulis, Sedete hîc, vsquequo abiens, precatus fuero illic.

Καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ τοὺς 37
δύο υἱοὺς Ζεβεδαίου, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν.

'Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & grauissimè angi.

Τότε λέγει αὐτοῖς, Περίλυπός ἐστιν 38
ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου· μείνατε ὧδε, καὶ γρηγορεῖτε μετ' ἐμοῦ.

¶ Tũc dicit eis Iesus, Vndiquaque tristis est anima mea vsque ad mortẽ: manete hîc, & vigilate mecum.

Καὶ προελθὼν μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ 39
πρόσωπον αὐτοῦ, προσευχόμενος καὶ λέγων, Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι,

Et progressus paululum, procidit in faciem suam, precans, & dicens, Pater mi, si possibile est,

Christus sollicitus de suis postus quàm de seipso, prædicit ipsorũ fugã, monet vt mox speret meliora. *Mar.14.27 iohan.16.30 & 18.8 Zach.13.7*

Mar.14.28, & 16.9

Iohan.13.38

Mar.14.31 luc.22.33 Christus discipulorũ infirmitati consulens, aliis in tuto relictis, tres tantùm assumit suæ angustiæ testes futuros & in locũ prædicti oni destinatum vltrò progreditur.

Christus verè homo pœnas nobis Dei de seruoribus debitas luitur, à suis deseritur. luctatur terribiliter cũ maledictionis Dei horrore, ex quo tandẽ victor euadens efficit vt mors nõ sit ãplius nobis formidabilis.

abeat à me poculũ istud. veruntamen non vt ego volo, sed vt tu.

Imago humanæ securitatis.

¶ Tunc venit ad discipulos, & reperit eos dormientes: & dicit Petro, Itáne non potuistis vnam horam vigilare mecum?

Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem. spiritus quidem promptus, sed caro infirma est.

Rursum secundò abiit, & precatus est, dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum abire à me quin bibam ipsum, fiat voluntas tua.

Et quum venisset reperit eos rursum dormientes: erant enim oculi eorum grauati.

Et relictis eis, rursum abiit: & precatus est tertiò, eundem sermonem dicens.

Tunc venit ad discipulos suos, & dicit eis, Dormite quod supereſt, & requiescite: ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

Surgite, eamus: ecce, appropinquauit qui me prodit.

Mar. 14.43 Luc. 22.47 Iohan. 18.3 Christus vltro capiendũ se præbet, vt voluntariaobedientia volũtariã Adami defectionem luat.

¶ ‖Et adhuc eo loquente, ecce, Iudas vnus ex duodecim, venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à principibus Sacerdotum & seniorib⁹ populi.

Is verò qui prodebat eum, dederat eis signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: prehendite eum.

Itaque statim quum venisset ad Iesum, dixit,

παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.

40 Καὶ ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας· καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ, Οὕτως οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ;

41 Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής.

42 Πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθὼν προσηύξατο, λέγων, Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ ἐὰν μὴ αὐτὸ πίω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου.

43 Καὶ ἐλθὼν εὑρίσκει αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας· ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ βεβαρημένοι.

44 Καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀπελθὼν πάλιν, προσηύξατο ἐκ τρίτου, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών.

45 Τότε ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς, Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ, ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν.

46 Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν· ἰδοὺ, ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με.

47 Καὶ ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ, Ἰούδας εἷς τῶν δώδεκα, ἦλθε, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ.

48 Ὁ δὲ παραδιδοὺς αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον, λέγων, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι· κρατήσατε αὐτόν.

49 Καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ, εἶπε,

Χαῖρε ῥαββεί. Καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

Ο δὲ Ιησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἑταῖρε, ἐφ' 50
ᾧ πάρει; Τότε προσελθόντες ἐπέβα-
λον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ιησοῦν, καὶ ἐκρά-
τησαν αὐτόν.

Καὶ ἰδοὺ, εἷς τῶν μετὰ Ιησοῦ, ἐκτείνας 51
τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν μάχαιραν
αὐτοῦ· καὶ πατάξας τὸν δοῦλον τοῦ ἀρ-
χιερέως, ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτάριον.

Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Ἀπόστρε- 52
ψον σου τὴν μάχαιραν εἰς τὸν τόπον αὐ-
τῆς. πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν,
ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται.

Ἢ δοκεῖς ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι πα- 53
ρακαλέσαι τὸν πατέρα μου, καὶ παρα-
στήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας
ἀγγέλων;

Πῶς οὖν πληρωθῶσιν αἱ γραφαί, 54
ὅτι οὕτω δεῖ γενέσθαι;

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ εἶπεν ὁ Ιησοῦς τοῖς 55
ὄχλοις, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ
μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με. καθ'
ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς ἐκαθεζόμην διδά-
σκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ
με.

Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῶσιν 56
αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν. Τότε οἱ μα-
θηταὶ πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον.

Οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν Ιησοῦν ἀ- 57
πήγαγον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα,
ὅπου οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτε-
ροι συνήχθησαν.

Ο δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μα- 58
κρόθεν ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως· καὶ
εἰσελθὼν ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρε-
τῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος.

Aue rabbi. Et deosculatus est eum.

At Iesus dixit ei, Amice, quorsum ades? Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & prehenderunt eum. Christus capitur vt liberemur.

¶ Et ecce, vnus ex iis qui erant cum Iesu, extensa manu exeruit gladiũ suũ, & percussò seruo Pontificis maximi, abstulit auriculam eius.

Tunc ait ei Iesus, Cõuerte gladium tuum in locum suum. ‖ quicunque enim acceperint gladiũ, gladio peribunt. Vocationem oportet esse zeli regulam. *Gen.9.6 apoc.13.10*

An putas me non posse nunc precari Patrem meum, qui huc sistat mihi plures quàm duodecim legiones Angelorũ? Christus ideo capi° quia capi voluit.

Quomodo ergo impleretur ‖ Scripturæ, *quæ dicũt* sic oportere fieri? *Esa.53.10*

In illa hora dixit Iesus turbæ, Vt aduersus latronem exiuistis cum gladiis & fustibus, vt comprehenderetis me. quotidie apud vos sedebam docens in templo, nec prehendistis me.

‖ Hoc autem totum factum est vt implerentur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt. *Supra, 14.52*

‖ Illi verò prehensum Iesum abduxerũt ad Caiapham Pontificem maximum, vbi Scribæ & seniores coacti erant. *Mar.14.53 luc.22.54 iob.18.14* Christus innocens damnatur à Põtifice eius impietatis cuius nos rei sumus.

Petrus autem sequebatur eum procul vsque in aulam Põtificis maximi: & ingressus intro, sedebat cum ministris, vt videret finem.

Mar.14.55 ||Principes autem Sacerdotum & seniores & totus consessus quærebãt falsum testimonium contra Iesum, vt eum morte multarent:

59 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν θανατώσωσι·

Et non inuenerunt: etiam quũ multi falsi testes accessissent, non inuenerunt. Postremò verò aduenientes duo falsi testes,

60 καὶ οὐχ εὗρον· καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων, οὐχ εὗρον. ὕστερον δὲ προσελθόντες δύο ψευδομάρτυρες,

Ioh.2.19 Dixerunt, Iste dixit, ||Possum dissoluere templum Dei, & triduò ipsũ ædificare.

61 εἶπον, Οὗτος ἔφη, Δύναμαι καταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆσαι αὐτόν.

Et surgens Põtifex maximus dixit ei, Nihil respõdes? quid *illud est quod* istiaduersũ te testificãtur?

62 Καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Οὐδὲν ἀποκρίνῃ; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν;

Iesus autem silebat. Et respondens Pontifex maximus dixit ei, Adiuro te per Deum viuentem vt dicas nobis an tu sis Christus ille Filius Dei.

63 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Dicit ei Iesus, Tu dixisti: quinetiam dico vobis, ab hoc tempore videbitis ||Filium hominis sedentem ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem in nubibus cæli.

Suprà.16.17 vers.14.10 1.thes.4.14

64 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Σὺ εἶπας· πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

Tunc Pontifex maximus dirupit vestimenta sua, dicés, Blasphemauit, quid amplius egemus testibus? ecce, nunc audistis blasphemiam eius.

65 Τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, λέγων, Ὅτι ἐβλασφήμησε· τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἴδε, νῦν ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ.

Quid vobis videtur? Ipsi verò respondentes dixerunt, Tenetur mortis pœna.

66 Τί ὑμῖν δοκεῖ; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον, Ἔνοχος θανάτου ἐστί.

Esa.50.6 Mar.14.66 luc.22.55 Iohan.18.25 Petrus mirabili Dei prouidentia horũ omniũ futurõ testis, ad singularis eõstantiæ exemplũ fuæ incredulitatis experientia præparatur.

67 Τότε ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν· οἱ δὲ ἐρράπισαν,

||Tunc insputuerunt in faciem eius, & colaphos ei inflixerunt, alii verò bacillis eum ceciderunt,

68 Λέγοντες, Προφήτευσον ἡμῖν Χριστέ, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε.

Dicétes, Vaticinare nobis Christe, quis sit qui te percussit.

¶ ||Petrus autem sedebat extrà in aula: & accessit ad eum quædam ancil-

69 Ὁ δὲ Πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ αὐλῇ· καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παι-

δίσκη, λέγουσα, Καὶ σὺ ἦσθα μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Γαλιλαίου.

lula, dicens, Et tu quum Iesu Galilæo eras.

Ὁ δὲ ἠρνήσατο ἔμπροσθεν πάντων, λέγων, Οὐκ οἶδα τί λέγεις.

70 Ipse verò negauit coram omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

Ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πυλῶνα, εἶδεν αὐτὸν ἄλλη· καὶ λέγει τοῖς ἐκεῖ, Καὶ οὗτος ἦν μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου.

71 Eum autem egredientem in vestibulum vidit alia *ancilla*: & dixit iis qui *erant* illic, Et iste erat cum Iesu Nazareno.

Καὶ πάλιν ἠρνήσατο μετὰ ὅρκου, Ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον.

72 Tunc rursus negauit cum iureiurando, Non noui hominem.

Μετὰ μικρὸν δὲ προελθόντες οἱ ἑστῶτες εἶπον τῷ Πέτρῳ, Ἀληθῶς καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ· καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ.

73 Paulo pòst autem accesserunt qui adstabãt, & dixerunt Petro, Verè & tu ex ipsis es: nam & loquutio tua te manifestũ facit.

Τότε ἤρξατο καταναθεματίζειν, καὶ ὀμνύειν, Ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. Καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε.

74 Tunc cœpit seipsum deuouere, & iurare, *dicẽs*, Non noui hominem. Et statim gallus misit vocẽ.

Καὶ ἐμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος τοῦ Ἰησοῦ, εἰρηκότος αὐτῷ, Ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυσε πικρῶς.

75 Tunc meminit Petrus verborum Iesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egressus extra, fleuit amaré.

Κεφάλαιον κζ

CAP. XXVII.

Πρωΐας δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν.

1 MAne autem quũ esset, consilium ceperũt omnes principes Sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eũ morte morte multarent. *Mar. 15. 1 Luc. 22. 66 Iohan. 18. 28.*

Καὶ δήσαντες αὐτὸν ἀπήγαγον, καὶ παρέδωκαν αὐτὸν Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι.

2 Et vinctum eum abduxerunt, ac tradiderũt Põtio Pilato pręsidi.

Τότε ἰδὼν Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν ὅτι κατεκρίθη, μεταμεληθεὶς ἀπέστρεψε τὰ τριάκοντα ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις,

3 ¶ Tunc Iudas qui eũ prodiderat, vidẽs eum damnatum esse, pœnitens, retulit triginta argẽteos *numos* ad principes Sacerdotum, & seniores, Exemplũ horrendi iudicii Dei in eos tũ qui Christum vendunt, tũ q Christum emunt.

Λέγων, Ἥμαρτον, παραδοὺς αἷμα ἀθῷον. Οἱ δὲ εἶπον, Τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψει.

4 Dicens, Peccaui, prodito sanguine innoxio. At illi dixerunt, Quid ad nos? tu víderis.

Καὶ ῥίψας τὰ ἀργύρια ἐν τῷ ναῷ,

5 Et *ipse* abiectis illis *numis* argẽteis in templum,

Act.1.18

secessit: & abiens || strangulauit *sese*.

Principes autem Sacerdotum acceptis numis illis argenteis, dixerũt, Nõ licet eos mittere in corbanan, quoniam pretium sanguinis est.

Cosilio autẽ capto, emerũt ex eis agrũ illũ figuli, ad sepulturam hospitum.

Act.1.19

Quapropter vocatus est ager ille, || ager sanguinis, vsq; in hodiernũ diẽ.

Zacha.11.13

(Tũc impletũ est quod dictum est per Ieremiam Prophetam, dicentem, || Et acceperũt triginta numos argẽteos, pretiũ æstimati, qui æstimatus fuit à filiis Israel.

Et dederunt eos ad *emendum* agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus)

Mar.15.3
luc.23.3
ioh.18.33
Christus tacet accusatus, vt non accusemur: nostrũ reatum agnoscens, simul suam innocẽtiam silẽtio probans.

¶ || Iesus autem stetit coram præside, & interrogauit eum præses, dicẽs, Tũ *ne* es rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Iesus, Tu dicis.

Et quum ipse accusaretur à principibus Sacerdotum & senioribus, nihil respondit.

Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm multa aduersum te testificẽtur?

Et non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur præses valde.

Christus ab eodẽ iudice prius absoluitur quàm damnetur, vt cum constet iustũ pro iniustis mori.

¶ Præses autem in festo consueuerat turbæ dimittere vnum vinctum, quẽ voluissent.

Habebãt verò tũc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

Ipsis igitur coactis, dixit eis Pilatus, Vtrum vultis dimittã vobis? Barabbã, an Iesũ ꝗ dicitur Christ⁹?

ἀνεχώρησε· καὶ ἀπελθὼν ἀπήγξατο.

6 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς λαβόντες τὰ ἀργύρια εἶπον, Οὐκ ἔξεστι βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν κορβαναῦ· ἐπεὶ τιμὴ αἵματός ἐστι.

7 Συμβούλιον δὲ λαβόντες, ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις.

8 Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σήμερον.

9 (Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ιερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ισραήλ.

10 Καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος)

11 Ο δὲ Ιησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ιουδαίων; Ο δὲ Ιησοῦς ἔφη αὐτῷ, Σὺ λέγεις.

12 Καὶ ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, οὐδὲν ἀπεκρίνατο.

13 Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Οὐκ ἀκούεις πόσα σου καταμαρτυροῦσι;

14 Καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα· ὥστε θαυμάζειν τὸν ἡγεμόνα λίαν.

15 Κατὰ δὲ ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπολύειν ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον.

16 Εἶχον δὲ τότε δέσμιον ἐπίσημον λεγόμενον Βαραββᾶν.

17 Συνηγμένων οὖν αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν; Βαραββᾶν, ἢ Ιησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν;

Ηδει γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν.

18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eũ.

Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ αὐτοῦ, λέγουσα, Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ· πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον κατ' ὄναρ δι' αὐτόν.

19 Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi *rei sit* cum iusto illo: multa enim passa sum hodie in somniis propter eum.

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισαν τοὺς ὄχλους ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσιν.

20 ‖Principes autem Sacerdotum & seniores persuaserunt turbæ vt peteret Barabban, Iesum verò perderet.

Mar.15.11 luc.23.18 ioh.18.40 act.3.14

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἡγεμὼν εἶπεν αὐτοῖς, Τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν; Οἱ δὲ εἶπον, Βαραββᾶν.

21 Respondens autẽ præses dixit eis, Vtrũ è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipsi verò dixerunt, Barabban.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν; Λέγουσιν αὐτῷ πάντες, Σταυρωθήτω.

22 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Iesu qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; Οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον, λέγοντες, Σταυρωθήτω.

23 Præses autem ait, Enimuero quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

Ἰδὼν δὲ ὁ Πιλάτος ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται, λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέναντι τοῦ ὄχλου, λέγων, Ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου· ὑμεῖς ὄψεσθε.

24 ¶ Videns autem Pilatus se nihil proficere, sed maiorem tumultum fieri, accepta aqua abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego sum à sanguine huius iusti: vos videritis.

Christus iudicis testimonio absolutus, damnatur tamen ab eodẽ iudice, vt corã Deo absoluamur.

Καὶ ἀποκριθεὶς πᾶς ὁ λαὸς εἶπε, Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.

25 Et respondens vniuersus populus dixit, Sãguis eius super nos & super filios nostros.

Τότε ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν· τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελλώσας παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ.

26 Tunc dimisit eis Barabban: Iesum autem flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

Mar.15.16 ioh.19.1 Christus signo miniã subit peccatis nostris debitã, Interimtamẽ occulta Dei prouidentia ab iis ipsis rex designatur a quibus asficitur contumelia.

Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον συνήγαγον ἐπ' αὐτὸν ὅλην τὴν σπεῖραν.

27 ¶ ‖Tunc milites præsidis, quum abduxissent Iesum in prætorium, coegerunt ad eum vniuersam cohortem.

Καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην.

28 Et quum exuissent eũ, circumposuerũt ei chlamydem coccineam:

Et coronam è spinis contextam imposuerunt eius capiti,& arundinem in dextram eius: & genu ante eum summisso,illudebant ei,dicentes, Aue rex Iudæorum.

Et quum inspuissent in eum,ceperunt arundinem illam,& verberabãt caput eius.

Et quum illusissent ei, exuerũt eum chlamyde, induerúntque vestimentis suis:& abduxerunt eũ vt crucifigerent.

Mar.15.22 Iu.19.26 Mar.15.22 Luc.23.32 Iohan.19.16 Educitur extra vrbẽ,vt in cæleste regnũ introducamur. Christus nullum viquam solamen inuenit, vt omni consolatione in eo repleamur.

‖Exeuntes autem inuenerunt quendam Cyrenæum,nomine Simonẽ: hunc angariauerunt vt portaret crucem eius.

Mar.15.24 Fit maledictio vt in ipso benedicamur nudatus suis etiã vestibus vt ipsius nuditate ditemur.

¶ ‖Et quum venissent in locum qui dicitur Golgotha,quod est Caluariæ locus,

¶ Dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

‖Postquam autem crucifixerunt eum , partiti. sunt eius vestimenta,sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, ‖Partiti sunt sibi vestimẽta mea,& supervestem meam iecerũt sortem.

Psal.22.19 Pronũtiatur verus Messias ab iis ipsis à quibus reiicitur.

¶ Et sedentes seruabant eum illic.

Pendens medius inter latrones Christus iudicat?, iam tum incipit mundum iudicare.

Et imposuerunt super caput eius crimen ipsius scriptum, HIC EST IESVS REX ILLE IVDAEORVM.

¶ Tunc crucifiguntur cũ eo duo latrones: vnus ad dextram,& alter ad sinistram.

¶ Qui verò prætereibant conuitiabãtur ei, mouẽtes capita sua,

29 Καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν [ἐπὶ] τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλαμον ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ· καὶ γονυπετήσαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἐνέπαιζον αὐτῷ, λέγοντες, Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

30 Καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτὸν, ἔλαβον τὸν κάλαμον, καὶ ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

31 Καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι.

32 Ἐξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον, ὀνόματι Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ.

33 Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὅ ἐστι λεγόμενος κρανίου τόπος,

34 Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον· καὶ γευσάμενος, οὐκ ἤθελε πιεῖν.

35 Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον· ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.

36 Καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ.

37 Καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην, ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ ΙΗΣΟΥΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

38 Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσταί, εἷς ἐκ δεξιῶν, καὶ εἷς ἐξ ἀριστερῶν.

39 Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν,

Καὶ λέγοντες, Ο καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτόν· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

40 Et dicẽtes, ||Tu qui destruis templum, & triduò ædificas, serua temetipsũ: si Filius Dei es, descende è cruce. *Ioh.2.19*

Ομοίως δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἐμπαίζοντες μετὰ τῶν Γραμματέων καὶ πρεσβυτέρων, ἔλεγον,

41 Similiter autem etiam principes Sacerdotum illudẽtes cum Scribis & senioribus, dicebant,

Αλλοις ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. εἰ βασιλεὺς Ισραήλ ἐστι, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ.

42 Alios seruauit, seipsum non potest seruare. si rex Israel est, descendat nunc è cruce, & credemus ei.

Πέποιθεν ἐπὶ τὸν Θεὸν, ῥυσάσθω νῦν αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν. εἶπε γὰρ, Οτι Θεοῦ εἰμι υἱός.

43 ||Confidit in Deo, liberet eũ nunc, si vult eũ. dixit enĩ, Filius Dei sum. *Psal.22.9 sap.1.28*

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λῃσταὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ, ὠνείδιζον αὐτῷ.

44 Idipsum autem etiam latrones q̃ crucifixi erãt cum eo, exprobrabãt ei.

Απὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐννάτης.

45 ¶ A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersam regionem, vsque ad horam nonam. Cælum ipsum præ horrore obtenebratur, & Iesus in inferorum gurgitem immersus eiulat, & interea irridetur.

Περὶ δὲ τὴν ἐννάτην ὥραν ἀνεβόησεν ὁ Ιησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ηλὶ, Ηλὶ, λαμὰ σαβαχθανί; τοῦτ' ἔστι, Θεέ μου, Θεέ μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες;

46 Circiter verò horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens, ||Eli; Eli, lama sabachthani? Hoc est, Deus me⁹, Deus meus, cur deseruisti me? *Psal.22.2*

Τινὲς δὲ τῶν ἐκεῖ ἑστώτων ἀκούσαντες ἔλεγον, Οτι Ηλίαν φωνεῖ οὗτος.

47 Quidã autẽ ex iis q̃ illic stabãt, quũ *hoc* audissent, dicebant, Eliã vocat iste.

Καὶ εὐθέως δραμὼν εἷς ἐξ αὐτῶν, καὶ λαβὼν σπόγγον, πλήσας τε ὄξους, καὶ περιθεὶς καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτόν.

48 Et statim currens quidam ex eis, ||quum acceptam spongiã impleuisset aceto, & circũposuisset calamo, dedit ei vt biberet. *Psal.69-22*

Οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, Αφες, ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ηλίας σώσων αὐτόν.

49 Reliqui verò dicebãt, Sine videamus an veniat Elias seruaturus eum.

Ο δὲ Ιησοῦς πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα.

50 ¶ Iesus autem quum rursum clamasset voce magna, emisit spiritum. Christus superatis cæteris hostibus, tandẽ etiam mortem ipsam lacessit.

Καὶ ἰδοὺ, τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω· καὶ ἡ γῆ ἐσείσθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν.

51 ¶ ||Et ecce, aulæum templi fissum est in duas partes à summo vsque ad imum: & terra mota est, & petræ fissæ sunt. *2.Par.3.14* Christus, etiã mortuus, se Deũ omnipotentẽ esse, vel ipsis hostibus consitentibus, demonstrat.

Καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεῴχθησαν· καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη,

52 Et monumẽta aperta sũt: & multa corpora sãctorũ q̃ dormierãt, surrexerũt.

Qui egressi è monumétis post resurrectioné eius, introierunt in sanctam vrbem, & apparuerunt multis.

53 Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς.

Centurio verò & qui cum eo erant seruãtes Iesũ, viso terræmotu & iis quæ facta fuerant, timuerunt vehemẽter, dicẽtes, Verè Filius Dei erat iste.

54 Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες, Ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος.

Erant autem illic mulieres multæ procul spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa, ministrantes ei.

55 Ἦσαν δὲ ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, αἵτινες ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, διακονοῦσαι αὐτῷ.

Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.

56 Ἐν αἷς ἦν Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ μήτηρ, καὶ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.

Mar. 15. 42 Luc. 23. 50 Ioh. 19. 38 Christus non clam sed præsidis consensu ab homine celebri, loco non procul sito, in monumento nouo sepelitur, vt de vera ipsius morte ambigi non possit.

¶ Quum autem serũ diei esset, venit homo dives ab vrbe Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse discipulus fuerat Iesu.

57 Ὀψίας δὲ γενομένης ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ Ἀριμαθαίας, τοῦνομα Ἰωσήφ, ὃς καὶ αὐτὸς ἐμαθήτευσε τῷ Ἰησοῦ.

Is adiit Pilatum, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.

58 Οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ, ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Τότε ὁ Πιλᾶτος ἐκέλευσεν ἀποδοθῆναι τὸ σῶμα.

Et Ioseph quum accepisset corpus, involuit illud sindone pura:

59 Καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ Ἰωσὴφ, ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρᾷ·

Posuitque in monumẽto suo nouo quod excíderat in petra: & aduoluto saxo magno ad ostiũ monumenti, abiit.

60 καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ, ὃ ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ· καὶ προσκυλίσας λίθον μέγαν τῇ θύρᾳ τοῦ μνημείου, ἀπῆλθεν.

Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulchrum.

61 Ἦν δὲ ἐκεῖ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, καθήμεναι ἀπέναντι τοῦ τάφου.

Ipsius Christi interfectoribus sepulchri custodia committitur, quominus possit de eius resurrectione dubitari.

Postero autem die quæ sequitur Parasceuen, coacti sunt principes Sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum,

62 Τῇ δὲ ἐπαύριον, ἥτις ἐστὶ μετὰ τὴν παρασκευήν, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς Πιλάτον,

Dicentes, Domine, memini nimus planum illum dixisse quum adhuc viueret, Tertio post die surgam.

63 λέγοντες, Κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν, ἔτι ζῶν, Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι.

Κέλευσον οὖν ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας· μήποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς κλέψωσιν αὐτὸν, καὶ εἴπωσι τῷ λαῷ, Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν· καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης.

64 Iube ergo munirí sepulchrum vsque in diem tertium: nequando veniant discipuli eius nocte, & furétur eum, dicántque populo, Surrexit à mortuis. & erit vltimus error peior priore.

Ἔφη δὲ αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Ἔχετε κουστωδίαν· ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε.

65 Dixit eis Pilatus, Habetis custodiam: abite, munite sicut scitis.

Οἱ δὲ πορευθέντες ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφραγίσαντες τὸν λίθον, μετὰ τῆς κουστωδίας.

66 Ipsi autè profecti munierunt sepulchrum, obsignato lapide, cum custodia.

Κεφάλαιον κη΄

CAP. XXVIII.

Ὀψὲ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, θεωρῆσαι τὸν τάφον.

1 EXtremo autem Sabbatho, quum lucesceret in primũ *diem* hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vtspectarét sepulchrũ.

Mar.16.6. Ioh.20.11 Christus profligata in ipso sepulchro morte, sua vi resurgit: quod mox Angelus testificatur.

Καὶ ἰδοὺ σεισμὸς ἐγένετο μέγας· ἄγγελος γὰρ Κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας, καὶ ἐκάθητο ἐπάνω αὐτῆς.

2 Et ecce, terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini quum descendisset è cælo, & accessisset, deuoluit lapidem ab ostio, sedebátque super eum.

Ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών.

3 Erat autè visus eius vt fulgur, & vestimentum eius album sicut nix.

Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τηροῦντες, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί.

4 Custodes autem concussi sũt præ ipsi⁹ timore & facti sũt sicut mortui.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπε ταῖς γυναιξὶ, Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε.

5 Respõdens autè Angel⁹ dixit mulieribꝰ, Vos verò ne timete: scio enĩ vos Iesũ crucifixum quærere.

Οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη γὰρ, καθὼς εἶπε. δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος.

6 Non est hîc: surrexit enim prout dixit. Venite, videte locum vbi iacebat Dominus.

Καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν· καὶ ἰδοὺ, προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. ἰδοὺ, εἶπον ὑμῖν.

7 Et citò profectæ dicite discipulis eius, eum surrexisse à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic eum videbitis. Ecce, dixi vobis.

Tũc egressæ citò à monumento cum timore & gaudio magno, currebãt vt renuntiarẽt discipulis eius.

8 Καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημείου μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς μεγάλης, ἔδραμον ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Christus ipse post resurrectionem apparet, & missis ad discipulos mulieribus, ostendit se curã eorum non abiecisse.

¶ Quum autem proficiscerentur vt renuntiarẽt discipulis eius, ecce, Iesus occurrit eis, dicẽs, Auete. Illæ autem accesserunt, & prehẽderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

9 Ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὁ Ἰησοῦς ἀπήντησεν αὐταῖς, λέγων, Χαίρετε. Αἱ δὲ προσελθοῦσαι ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ.

Tunc ait eis Iesus, Ne timete: abite, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæã: & illic me videbunt.

10 Τότε λέγει αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς, Μὴ φοβεῖσθε· ὑπάγετε, ἀπαγγείλατε τοῖς ἀδελφοῖς μου ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κἀκεῖ με ὄψονται.

Quo magis sol lucet, eo magis excæcantur impii.

¶ Proficiscentibus autẽ ipsis, ecce, quidam ex custodia venerunt in vrbẽ, & annuntiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

11 Πορευομένων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ, τινὲς τῆς κουστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα.

Tunc coacti cum senioribus, consilio capto, pecuniam multam dederũt militibus,

12 Καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις,

Dicentes, Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & eum furati sunt nobis dormientibus.

13 Λέγοντες, Εἴπατε, Ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων.

Quòd si hoc auditum fuerit apud præsidẽ, nos persuadebimus ei, & securos vos præstabimus.

14 Καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτὸν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν.

Ipsi verò accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti: & diuulgatus est iste sermo apud Iudæos vsque ad hodiernum diẽ.

15 Οἱ δὲ, λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν. καὶ διεφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον.

Discipulis quoque apparet Christus, quos etiã Apostolos designat.

¶ Vndecim autem discipuli profecti sunt in Galilæam, in montem vbi constituerat eis Iesus.

16 Οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.

Et quum vidissent eũ, adorauerunt eum: quidã autem dubitauerunt.

17 Καὶ ἰδόντες αὐτὸν, προσεκύνησαν αὐτῷ· οἱ δὲ ἐδίστασαν.

Et accedens Iesus loquutus est eis, dicẽs, ‖ Data est mihi omnis authoritas

Heb. 1. 2

18 Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς, λέγων, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία

ὲν οὐρανῷ καὶ ὲπὶ γῆς.

19 Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος·

20 διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. ἀμήν.

in cælo & in terra.

19 ¶ || Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti:

20 Docētes eos seruare omnia quę mādaui vobis. & ecce, ego vobiscū sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Amen.

Mar. 16. 15 Κεφάλαια apostolatus, doctrinæ à Christo traditæ per orbē terrarū promulgatio, & sacramētorū administratio: quarū rerum efficacia non a ministris sed à Domino pēdet.

Euangelium secundum Marcum. Τὸ κατὰ Μάρκον ἅγγελιον.

Κεφάλαιον α.

CAP. I.

1 ΑΡΧΗ τοῦ ἁγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ·

1 PRincipium Euangelij Iesu Christi Filij Dei:

2 Ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου.

2 Vt scriptum est in Prophetis, || Ecce, ego mitto nuntium meū ante faciem tuam, qui parabit viam tuam coram te.

Malach. 3. 1 Iohānes præit Christo sicut prædictū est à Prophetis.

3 Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

3 || Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

Esa. 40. 3 luc. 3. 4 joh. 1. 15.

4 Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

4 ¶ || Baptizabat Iohannes in deserto, & prædicabat baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.

Mat. 3. 4 Summa doctrinæ Iohannis, aut potius Christi, remissio peccatorū & cēdatio vitæ.

5 Καὶ ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα, καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται· καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ

5 || Et exibat ad eum tota Iudææ regio ac Ierosolymitæ: & baptizabātur omnes ab eo in Iordane

flumine, confitentes peccata sua.

πταμῷ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Induebatur autem Iohannes pilis camelorum, & zona pellicea circa lũbos suos: ||& edebat locustas & mel syluestre.

6 Ην δὲ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ· καὶ ἐσθίων ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον.

Leuit. 11. 22

¶ ||Et prædicabat, dicens, Venit ponè me qui validior me est, cuius non sum dignus qui incuruatus soluam corrigiam solearum.

7 Καὶ ἐκήρυσσε, λέγων, Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ.

Matth. 3. 11 Luc. 3. 16 Ioh. 1. 27 Iohannes & omnes mini. Christũ Dominum respiciunt. Act. 1. 5, & 2. 4, & 11. 16, & 19. 4

||Ego quidem baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.

8 Ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι· αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

¶ ||Et factũ est diebus illis, venit Iesus à Nazareth vrbe Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohãne

9 Καὶ ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἦλθεν Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐβαπτίσθη εἰς τὸν Ἰορδάνην ὑπὸ Ἰωάννου.

Mat. 3. 14 Luc. 3. 22 Ioh. 1. 33 Christus baptismum nostrum in sese consecrat.

Et statim ascendens ex aqua, vidit findi cælos, & Spiritum tanquam colũbam descendere super eũ.

10 Καὶ εὐθὺς ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ ὕδατος, εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν, καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν.

Vocatio Christi e cælis vt capitis Ecclesiæ.

Et vox extitit è cælis, Tu es Filius ille meus dilectus, in quo acquiesco.

11 Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν, Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.

¶ Statímque Spiritus eũ expellit in desertum.

12 Καὶ εὐθὺς τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον.

Mat. 4. 1 Luc. 4. 1 Christus tentatus vincit.

Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana. erátq; cũ feris: & Angeli ministrabant ei.

13 Καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσεράκοντα, πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων· καὶ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ.

¶ ||Postquam autem traditus fuit Iohannes in custodiã, venit Iesus in Galilæam, prædicans Euangelium regni Dei:

14 Μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ·

Mat. 4. 12 Luc. 4. 14 Ioh. 4. 43 Iohanne capto, plene se prodit Christus.

Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei:

15 Καὶ λέγων, Ὅτι πεπλήρωται ὁ καιρὸς, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ·

μεταυοεῖτε, καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

reſipiſcite, & credite Euangelio.

16 Περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδε Σίμωνα καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν, (ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς)

16 ||Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim piſcatores)

Mat.4.18 Luc.5.2 Vocatio Simonis & Andreæ.

17 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

17 Et dixit eis Ieſus, Sequimini me, & faciam vt ſitis piſcatores hominum.

18 Καὶ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

18 Et *ipſi* ſtatim omiſſis retibus ſuis ſequuti ſunt eum.

19 Καὶ προβὰς ὀλίγον, εἶδεν Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ αὐτοὺς ἐν τῷ πλοίῳ καταρτίζοντας τὰ δίκτυα.

19 Tunc progreſſus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipſi in nauigio ſarciebant retia:

Vocatio Iacobi & Iohannis.

20 Καὶ εὐθέως ἐκάλεσεν αὐτούς· καὶ ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν Ζεβεδαῖον ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τῶν μισθωτῶν, ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ.

20 Statímque vocauit eos: & *ipſe* omiſſo patre ſuo Zebedæo in nauigio cum mercenariis, ſequuti ſunt eum.

Καὶ εἰσπορεύονται εἰς Καπερναούμ· 21

||¶ Et ingrediuntur Capernaum: ſtatímque ſabbatho ingreſſus Ieſus in ſynagogam, docebat.

Mat.4.23 Luc.4.31 Annuntiat doctrinã qua ſola expellitur Satan e mũdo: quod etiani miraculo confirmat.

καὶ εὐθέως τοῖς σάββασιν εἰσελθὼν εἰς συναγωγὴν, ἐδίδασκε.

22 Καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ· ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς.

22 ||Et percellebantur ſuper doctrina eius: docebat enim eos vt authoritatẽ habens, & non vt Scribæ.

Matth.7.28.

23 Καὶ ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, καὶ ἀνέκραξε,

23 ||Erat autem in ſynagoga eorum quidam in quo erat ſpiritus impurus, qui clamauit,

Luc.4.32.

24 Λέγων, Ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοί Ἰησοῦ Ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.

24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Ieſu Nazarene? veniſti vt perderes nos? noui te quis ſcis, *nimirum* Sanctus ille Dei.

25 Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ.

25 Et obiurgauit eum Ieſus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo.

26 Καὶ σπαράξαν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, καὶ κράξαν φωνῇ μεγάλῃ,

26 Tunc, quum diſcerpſiſſet eũ ſpiritus impurus, & clamaſſet voce magna,

exiit ab eo.

Et expauerunt omnes, ita vt mutuò quærerent inter se, dicétes, Quid est hoc? quæ doctrina nóua hæc, vt per potestaté imperet etiam spiritibus impuris, & auscultent ei?

Peruenit autem fama eius statim in totam regionem circumiacentem Galilææ.

Matth. 8. 14 Luc. 4. 32 Variis sanatis morbis, demonstrat se veram viram in mundum attulisse.

¶ ||Et statim è synagoga egressi, venerunt domũ Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

Soerus autem Simonis decumbebat febríeitans: & statim dicunt ei de illa.

Tunc accedens erexit eam, prehensa manueius: & dimisit eam febris statim: & ministrauit eis.

Quum autem serum diei esset, occidente sole, adducebant ad eũ omnes malè affectos & dæmoniacos.

Et vrbs tota coacta erat ad ostium.

Et sanauit multos ma lè affectos variis morbis: & dæmonia multa eiecit. & non sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nossent.

Et mane valde multa nocte quum surrexisset exiit, & abiit in desertum locum, & illic precabatur.

Et prosequuti sunt eũ Simon & qui cum ipso erant.

Et quum inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.

Tunc dicit eis, Eamus in contigua oppidula, vt & illic prædicem.

ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ.

27 Καὶ ἐθαμβήθησαν πάντες, ὥστε συζητεῖν πρὸς αὐτοὺς, λέγοντας, Τί ἐστι τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη, ὅτι κατ' ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ;

28 Ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας.

29 Καὶ εὐθέως ἐκ τῆς συναγωγῆς ἐξελθόντες, ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος καὶ Ἀνδρέου, μετὰ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου.

30 Ἡ δὲ πενθερὰ Σίμωνος κατέκειτο πυρέσσουσα· καὶ εὐθέως λέγουσιν αὐτῷ περὶ αὐτῆς.

31 Καὶ προσελθὼν ἤγειρεν αὐτὴν, κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς· καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς εὐθέως· καὶ διηκόνει αὐτοῖς.

32 Ὀψίας δὲ γενομένης, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος, ἔφερον πρὸς αὐτὸν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ τοὺς δαιμονιζομένους.

33 Καὶ ἦν πόλις ὅλη ἐπισυνηγμένη ἐπὶ τῇ θύρᾳ.

34 Καὶ ἐθεράπευσε πολλοὺς κακῶς ἔχοντας ποικίλαις νόσοις· καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλε, καὶ οὐκ ἤφιε λαλεῖν τὰ δαιμόνια ὅτι ἤδεισαν αὐτόν.

35 Καὶ πρωῒ ἔννυχον λίαν ἀναστὰς ἐξῆλθε, καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον, κἀκεῖ προσηύχετο.

36 Καὶ κατεδίωξαν αὐτὸν ὁ Σίμων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ.

37 Καὶ εὑρόντες αὐτὸν, λέγουσιν αὐτῷ, Ὅτι πάντες ζητοῦσί σε.

38 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἀγωμεν εἰς τὰς ἐχομένας κωμοπόλεις, ἵνα κἀκεῖ κηρύξω.

εἰς τοῦτο γὰρ ἐξελήλυθα.

39 Καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, εἰς ὅλην τὴν Γαλιλαίαν, καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων.

40 Καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λεπρός, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων αὐτῷ, Ὅτι ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι.

41 Ὁ δὲ Ἰησοῦς σπλαγχνισθείς, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ, Θέλω, καθαρίσθητι.

42 Καὶ εἰπόντος αὐτοῦ, ἀφέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα, καὶ ἐκαθαρίσθη.

43 Καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, ἀφέως ἐξέβαλεν αὐτόν.

44 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ὅρα μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς· ἀλλ' ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου ἃ προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

45 Ὁ δὲ ἐξελθὼν ἤρξατο κηρύσσειν πολλὰ, καὶ διαφημίζειν τὸν λόγον, ὥστε μηκέτι αὐτὸν δύνασθαι φανερῶς εἰς πόλιν εἰσελθεῖν· ἀλλ' ἔξω ἐν ἐρήμοις τόποις ἦν, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν πανταχόθεν.

ad hoc enim sum egressus.

Et prædicabat in synagogis eorum, in tota Galilæa, & dæmonia eiiciebat.

¶ Venitque ad eum leprosus, precans eum esque ad genua accidens, ac dicens ei, Si velis, potes me purgare.

Iesus autem misericordia cõmotus, extensa manu, tetigit eum, & dixit ei, Volo, purgator.

Et quum hæc dixisset, statim abiit ab eo lepra, & purgatus fuit.

Et grauiter interminatus ei Iesus, statim ablegauit eum:

Dixítque ei, Vide vt nemini quicquã dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui quæ imperauit Moses, vt hoc sit eis testimonio.

Illle verò egressus cœpit prædicare multa, & rem diuulgare, ita vt iam non posset Iesus manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis erat, & veniebant ad eum vndique.

Mat.2.2 luc.5.12 Curato leproso ostendit se idcirco venisse vt mundi sordes suo cõtactu eluat.

Testatur se non ambitione sed solius Patris gloriæ & amoris in miseros peccatores studio duci.

Leuit.14.4

Luc.5.18

Κεφάλαιον β'

CAP. II.

1 Καὶ πάλιν εἰσῆλθεν εἰς Καπερναοὺμ δι' ἡμερῶν, καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκόν ἐστι.

2 Καὶ ἀφέως συνήχθησαν πολλοὶ, ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν· καὶ ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον.

3 Καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν, παραλυτικὸν φέροντες, αἰρόμενον ὑπὸ τεσσάρων.

4 Καὶ μὴ δυνάμενοι προσενέγκαι αὐτῷ

Et rursus intrauit Capernaum interiectis *aliquot* diebus, & auditũ est eum domi esse.

Statímque coacti sunt multi, *adeo* vt iam nõ caperent *eos* ne ea quidem *loca* quæ *erant* ad ostiũ. & loquebatur eis sermonem *Euangelii*.

Tunc veniunt ad eum ferẽtes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

Et quum non possent ei appropinquare

Mat.9.1 Christus sanato paralytico demonstrat hominesamissas omnes vires in se vno fide recuperare.

propter turbam, detexerunt tectum ædium in quibus erat, eóque perfosso, funibus demiserunt grabatum in quo paralyticus iacebat.

Quum autem vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remissa sunt tibi peccata tua.

Erant autem illic quidam ex Scribis sedentes, & ratiocinantes in cordibus suis,

Quid iste ita loquitur blasphemias? ||quis potest remittere peccata, nisi solus Deus?

Et quum statim cognouisset Iesus spiritu suo, eos ita ratiocinari apud se, dixit eis, Quid ista ratiocinamini in cordibus vestris?

Vtrum est facilius, dicere paralytico, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabatum tuum, & ambula?

Vt autem sciatis Filium hominis præditum esse authoritate remittendi peccata in terra, (ait paralytico)

Tibi dico, surge, ac tolle grabatum tuum, & abi domum tuam.

Tunc *ille* statim surrexit: sublatóque grabato, egressus est coram omnibus: adeo vt obstupescerent omnes, & glorificarent Deum, dicentes, Núquam tale quicquam vidimus.

||Et egressus est rursus ad mare: totáque turba veniebat ad eũ, ac docebat eos.

Et quũ prætergrederetur, vidit Leuĩ Alphæi filiũ sedẽtem ad telonium:

ἐξω τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὸν στέγην ὅπου ἦν· καὶ ἐξορύξαντες χαλῶσι τὸν κράβαττον ἐφ' ᾧ ὁ παραλυτικὸς κατέκειτο.

5 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν, λέγει τῷ παραλυτικῷ, Τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

6 Ἦσαν δέ τινες τῶν γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν,

7 Τί οὗτος οὕτως λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός;

8 Καὶ εὐθέως ἐπιγνοὺς ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι αὐτοῦ ὅτι οὕτως διαλογίζονται ἐν ἑαυτοῖς, εἶπεν αὐτοῖς, Τί ταῦτα διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

9 Τί ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ, Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι, καὶ ἆρον σου τὸν κράβαττον, καὶ περιπάτει;

10 Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας, (λέγει τῷ παραλυτικῷ)

11 Σοὶ λέγω, ἔγειραι, καὶ ἆρον τὸν κράβαττόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.

12 Καὶ ἠγέρθη εὐθέως, καὶ ἄρας τὸν κράβαττον ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων· ὥστε ἐξίστασθαι πάντας, καὶ δοξάζειν τὸν Θεὸν, λέγοντας, Ὅτι οὐδέποτε οὕτως εἴδομεν.

13 Καὶ ἐξῆλθε πάλιν παρὰ τὴν θάλασσαν· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐδίδασκεν αὐτούς.

14 Καὶ παράγων εἶδε Λευὶν τὸν τοῦ Ἀλφαίου καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον·

Iob.14.4 esa.43.25

Matth.9.9 luc.5.27

Euangelium superbos offendit, humiles firmat.

καὶ λέγει αὐτῷ, Ακολούθει μοι. Καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ κατακεῖσθαι αὐτὸν 15
ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τελῶναι καὶ
ἁμαρτωλοὶ συνανέκειντο τῷ Ιησοῦ, καὶ
τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· ἦσαν γὰρ πολλοί, καὶ
ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρι- 16
σαῖοι ἰδόντες αὐτὸν ἐσθίοντα μετὰ τῶν τε-
λωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, ἔλεγον τοῖς μα-
θηταῖς αὐτοῦ, Τί ὅτι μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ
ἁμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ πίνει;

Καὶ ἀκούσας ὁ Ιησοῦς λέγει αὐτοῖς, 17
Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ'
οἱ κακῶς ἔχοντες· οὐκ ἦλθον καλέσαι
δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς με-
τάνοιαν.

Καὶ ἦσαν οἱ μαθηταὶ Ιωάννου καὶ οἱ 18
τῶν Φαρισαίων νηστεύοντες· καὶ ἔρχονται
καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Διατί οἱ μαθηταὶ Ιω
άννου καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων νηστεύουσιν, οἱ
δὲ σοὶ μαθηταὶ οὐ νηστεύουσι;

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Μὴ δύνανται 19
οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ'
αὐτῶν ἐστι, νηστεύειν; ὅσον χρόνον μθ'
ἑαυτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνα-
ται νηστεύειν.

Ελεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρ- 20
θῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύ-
σουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

Καὶ οὐδεὶς ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνά- 21
φου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· εἰ δὲ
μή, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ
παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται.

Καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς 22
παλαιούς· εἰ δὲ μή, ῥήσει ὁ οἶνος ὁ νέος

dixítque ei, Sequere me. Et *is* surgens sequutus est eum.

Et factum est quum Ie sus accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius: erant enim multi, & sequuti fuerant eum.

Quúmque Scribæ ac Pharisæi vidissent eum edentem cum publicanis & peccatoribus, dixerunt discipulis eius, Quid *est* quòd cum publicanis & peccatorib⁹ edit ac bibit?

Et quum *hoc* audisset Iesus, dicit eis, Iis qui valent nõ opus est medico, sed iisqui malè affecti sũt.

‖non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscentiam.

1. *Tim.* 1. ‖

Superstitiosi & hypocritæ in rebus mediis temere pietatis summam collocant: qui triplici ratione reprehendun tur: Primum quia non ipe dantes quid ferant cuiusque vires, temere quasuis leges de his rebus statuant. *Matth.* 9. 14 *Luc.* 5. 33

¶ Discipuli autem Iohannis ac Pharisæorum ieiunabant: veniunt igitur & dicunt ei, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli nõ ieiunãt?

‖Tunc ait eis Iesus, Nũ possũnt filii thalami quo *tempore* cum ipsis est sponsus, ieiunare? quandiu habent secum sponsum, nõ possũnt ieiunare.

Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

Sed nemo pãniculum impexum insuit vestimẽto veteri: alioquin, illud ipsius supplementum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *vestimento*, & fit peior fissura.

Et nemo iniicit vinũ nouũ in vtres veteres: alioquin vinũ nouũ diffũpit

vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed vinum nouum in vtres recentes iniiciendum est.

τοὺς ἀσκοὺς, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται· ἀλλὰ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον.

Matth.12.1 luc.6.1 Secũdò quòd inter leges de his rebus à Deo positas, & leges de rebus per se illicitis sãcitas, nullum discrimen constituunt.

¶ ||Factum est autem vt ipse præteriret Sabbatho per sata, & cœperũt discipuli eius iter faciendo vellere spicas.

23 Καὶ ἐγένετο πορεύεσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν τίλλοντες τοὺς στάχυας.

Tunc Pharisæi dixerũt ei, Ecce, cur faciunt Sabbatho quod non licet?

24 Καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον αὐτῷ, Ἴδε, τί ποιοῦσιν ἐν τοῖς σάββασι ὃ οὐκ ἔξεστι;

1. Reg.21.6

Et ipse dixit eis, Nunquam legistis || quid fecerit Dauid quùm egeret, & esuriret ipse & qui cum eo *erant*:

25 Καὶ αὐτὸς ἔλεγεν αὐτοῖς, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβὶδ ὅτε χρείαν ἔσχε, καὶ ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ;

Quomodo ingressus sit domum Dei sub Abiathar Pontifice maximo, & panes propositionis ederit, quos non licet edere || nisi sacerdotibus, & dederit, etiã iis qui secum erant?

26 Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἔξεστι φαγεῖν εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ οὖσι;

Exo.29.33 Leuit.8.31, & 24.9

Dixit etiam eis, Sabbathum propter hominem factũ est, nõ homo propter Sabbathum.

27 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον.

Itaque filius hominis est etiam Sabbathi dominus.

28 Ὥστε κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου.

CAP. III.

Κεφάλαιον γ

Matth.12.9 luc.6.6 Tertiò quòd ceremonialẽ legem (moralis appendicem) morali præferebant, quum è contrario ex ista petere oportuerit verum ceremonialis vsum.

ET|| introiuit rursus in synagogam: erátque illic quidam arefactam manum habens:

1 ΚΑΙ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγωγήν· καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος ἐξηραμμένην ἔχων τὴν χεῖρα·

Et obseruabant an Sabbathis sanaturus esset eũ, vt ipsum accusarent.

2 Καὶ παρετήρουν αὐτὸν εἰ τοῖς σάββασι θεραπεύσει αὐτόν· ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ.

Tunc ait homini habenti manum arefactam, Surge in medium.

13 Καὶ λέγει τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ἐξηραμμένην ἔχοντι τὴν χεῖρα, Ἔγειραι εἰς τὸ μέσον.

Eis autem dixit, Licet Sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiam*? hominem seruare, an trucidare? Ipsi verò silebant.

4 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἔξεστι τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀποκτεῖναι; Οἱ δὲ ἐσιώπων.

Καὶ περιβλεψάμενος αὐτοὺς μετ' ὀρ-
γῆς, συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς
καρδίας αὐτῶν, λέγει τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκ-
τεινον τὴν χεῖρά σου. Καὶ ἐξέτεινε· καὶ ἀπο-
κατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι, εὐθέως
μετὰ τῶν Ἡρῳδιανῶν συμβούλιον ἐποίουν
κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι.

Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησε μετὰ τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν· καὶ πο-
λὺ πλῆθος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἠκολού-
θησεν αὐτῷ, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας,

Καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, καὶ ἀπὸ τῆς
Ἰδουμαίας, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου· καὶ
οἱ περὶ Τύρον καὶ Σιδῶνα, πλῆθος πο-
λύ, ἀκούσαντες ὅσα ἐποίει, ἦλθον πρὸς
αὐτόν.

Καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα
πλοιάριον προσκαρτερῇ αὐτῷ, διὰ τὸν
ὄχλον, ἵνα μὴ θλίβωσιν αὐτόν.

Πολλοὺς γὰρ ἐθεράπευσεν, ὥστε ἐπι-
πίπτειν αὐτῷ ἵνα αὐτοῦ ἅψωνται ὅσοι εἶ-
χον μάστιγας.

Καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα ὅταν
αὐτὸν ἐθεώρει, προσέπιπτεν αὐτῷ, καὶ
ἔκραζε, λέγοντα, Ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ
Θεοῦ.

Καὶ πολλὰ ἐπετίμα αὐτοῖς ἵνα μὴ
αὐτὸν φανερὸν ποιήσωσι.

Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσ-
καλεῖται οὓς ἤθελεν αὐτός· καὶ ἀπῆλ-
θον πρὸς αὐτόν.

Καὶ ἐποίησε δώδεκα, ἵνα ὦσι μετ'
αὐτοῦ, καὶ ἵνα ἀποστέλλῃ αὐτοὺς κηρύσσειν·

Καὶ ἔχειν ἐξουσίαν θεραπεύειν τὰς
νόσους, καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια.

5 Et quum circunspexis-
set eos cum ira, condole-
scés quòd occalluisset cor
eorum, dicit homini, Ex-
tende manum tuam. Et
is extédit: restitutáque est
manꝰ eius sana vt altera.

6 ¶ Tunc egressi Pha-
risæi, statim cum Herodia
nis consilium inierũt ad-
uersus eum, vt eũ pderét.

Quo magis premitur veritas, coma gis emergit.

7 Sed Iesus cum discipu-
lis suis secessit ad mare: &
magna multitudo sequu-
ta est eum à Galilæa, & à
Iudæa,

8 Et ab Hierosolymis, &
ab Idumæa, & regione quæ
est trans Iordanem: & qui
circa Tyrum ac Sidonem
habitabãt, magna multi-
tudine, quum audissent
quanta faceret, venerunt
ad eum.

9 Ipse autem dixit disci-
pulis suis vt nauigiolum
sibi semper adesset, pro-
pter turbã, ne ipsum op-
primerent.

10 Multos enim sanauerat, adeo vt ruerent in eũ vt ipsum tangerent quot-quot tenebãtur flagellis.

11 Et spiritus impuri quũ eum conspexerant, accide bant ei ad pedes, & clama bant, dicẽtes, Tu es Filius ille Dei.

12 Ipse verò multum interminabatur eis ne ipsũ palàm facerent.

13 ¶ Tunc ascendit in montem, & aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum.

Infrà, 6.7 matth. 10.1 luc. 9.1 Duodecim discipuli segregantur ad futuri Apostolatus tyrocinium.

14 Et constituit duodecim qui secum essent, & quos mitteret vt prædicarent:

15 Haberéntque potestatem sanandi morbos, & eiiciendi dæmonia.

Primũ Simonem, (cui impoſuit nomen Petrũ:)

Καὶ ἐπέθηκε τῷ Σίμωνι ὄνομα Πέτρον.

Et Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi, (& impoſuit eis nomina Boanerges, quod eſt filii tonitrui)

Καὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου, (καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὀνόματα Βοανηργές, ὅ ἐστιν υἱοὶ βροντῆς)

Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomã, & Iacobum Alphæi *filiũ*, & Thaddæum, & Simonem Cananiten,

Καὶ Ἀνδρέαν, καὶ Φίλιππον, καὶ Βαρθολομαῖον, καὶ Ματθαῖον, καὶ Θωμᾶν, καὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ἁλφαίου, καὶ Θαδδαῖον, καὶ Σίμωνα τὸν Καναναῖον,

Et Iudam Iſcariotem, qui & prodidit eũ. venerúntque domum.

Καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς καὶ παρέδωκεν αὐτόν. καὶ ἔρχονται εἰς οἶκον.

Conuenit autem rurſum turba, adeo vt ne capere quidem cibum poſſent.

Καὶ συνέρχεται πάλιν ὄχλος, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν.

Nulli infenſiores Euangelii hoſtes quàm quos minimè oportuit.

¶ Et quum *hæc* audiſſent ipſius propinqui, venerũt vt prehenderent eum: dicebant enim eum apud ſe non eſſe.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γάρ, Ὅτι ἐξέστη.

Scribæ verò qui Hieroſolymis deſcenderant, dicebant eum habere Beelzebul, & per principem dæmoniorum eiicere dæmonia.

Καὶ οἱ γραμματεῖς οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβάντες ἔλεγον, Ὅτι Βεελζεβοὺλ ἔχει, καὶ ὅτι ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.

Matth. 9. 34. & 12. 24. Luc. 11. 14

Soli extra ſpẽ ſalutis qui cognitũ Chriſtũ malitioſè oppugnant.

¶ Quum autẽ eos aduocaſſet, dixit eis per parabolas, Quomodo poteſt Satanas Satanam eiicere?

Καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, ἐν παραβολαῖς ἔλεγεν αὐτοῖς, Πῶς δύναται Σατανᾶς Σατανᾶν ἐκβάλλειν;

Neque ſi regnum aduerſus ſeſe diſſideat, poteſt ſtare regnum illud:

Καὶ ἐὰν βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύναται στῆναι ἡ βασιλεία ἐκείνη.

Neque ſi domus contra ſemetipſam diſſideat, poteſt ſtare domus illa.

Καὶ ἐὰν οἰκία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύναται στῆναι ἡ οἰκία ἐκείνη.

Sic quoque ſi Satanas inſurrexit & diſſidet aduerſus ſemetipſum, ſtare non poteſt, ſed finem habet.

Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς ἀνέστη ἐφ' ἑαυτὸν καὶ ἐμερίσθη, οὐ δύναται στῆναι, ἀλλὰ τέλος ἔχει.

Non poteſt quiſquam validi *alicuius* vaſa, ingreſſus domum eius, diripere, niſi primò validum illũ vinxerit: & tunc domum eius diripiet.

Οὐ δύναται οὐδεὶς τὰ σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ, εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον τὸν τὸν ἰσχυρὸν δήσῃ· καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει.

Αμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τὰ ἁμαρτήματα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ βλασφημίαι ὅσας ἂν βλασφημήσωσιν·

28 ‖ Amen dico vobis, quæuis peccata remittétur filiis hominũ, & blasphemiæ quibuscunque blasphemarint: *Matth.12.38 luc.12.10 1.ioh.5.16*

Ος δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου κρίσεως.

29 Sed quicũque blasphemarit in Spiritũ sanctũ, non habet remissionem in æternum, sed tenetur æterno iudicio.

Οτι ἔλεγον, Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει.

30 Dicebant enim, Spiritum impurum habet.

Ερχονται οὖν οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ· καὶ ἔξω ἑστῶτες, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, φωνοῦντες αὐτόν.

31 ‖ Veniũt igitur fratres & mater eius: & foris stãtes, miserunt ad eum, & eum vocarunt. *Mat.12.46 luc.8.19* Diuersa est prorsus spiritualis & carnalis cognationis ratio.

Καὶ ἐκάθητο ὄχλος περὶ αὐτόν. εἶπον δὲ αὐτῷ, Ιδοὺ, ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ζητοῦσί σε.

32 Sedebat autem circa eũ turba. *illi* verò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

Καὶ ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων, Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, ἢ οἱ ἀδελφοί μου;

33 Tunc respondit eis, dicens, Quæ est mater mea, aut fratres mei?

Καὶ περιβλεψάμενος κύκλῳ τοὺς περὶ αὐτὸν καθημένους, λέγει, Ιδε ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου.

34 Et quum circunspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

Ος γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἀδελφός μου καὶ ἀδελφοί μου καὶ μήτηρ ἐστί.

35 Quicunque enim fecerit quod Deus vult, is est frater me⁹, & soror mea, & mater.

Κεφάλαιον δ'

CAP. IIII.

ΚΑΙ πάλιν ἤρξατο διδάσκειν παρὰ τὴν θάλασσαν· καὶ συνήχθη πρὸς αὐτὸν ὄχλος πολὺς, ὥστε αὐτὸν ἐμβάντα εἰς τὸ πλοῖον, καθῆσθαι ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἦν.

1 ET ‖ rursus cœpit docere iuxta mare: & coacta est ad eũ turba multa, adeo vt ipse nauigiũ ingressus, sederet in mari: tota autem turba iuxta mare in terra erat. *Mat.13.1. luc.8.4*

Καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν παραβολαῖς πολλὰ, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ,

2 Et docebat eos per parabolas multa, dicebátque eis in doctrina sua,

Ακούετε, Ιδοὺ, ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι.

3 ¶ Audite, Ecce, *quidam* qui seminabat, exiit ad seminandum:

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ σπείρειν, ὃ μὲν ἔπε-

4 Et factũ est in seminãdo, aliud quidem ceci-

Eadem quidẽ Euangelii doctrina vbique seritur, ¶ sed non pari successu: hominum quidem vitio, sed occulto Dei iudicio.

dit iuxta viã: venerúntque volucres cæli, & deuorauerunt illud.

Aliud verò cecidit in petrosa, vbi non habebat terram multam: & statim exortum est, propterea quòd non habebat profundam terram:

Sole autè exorto torrefactum est, & propterea quòd non habebat radicem, exaruit.

Et aliud cecidit in spinas: & assurrexerunt spinæ: ac suffocarunt illud, & fructum non dedit.

Et aliud cecidit in terrã bonã, dedítque fructũ assurgẽtem ac crescentẽ: & tulit aliud tricena, & aliud sexagena, & aliud cẽtena.

Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Quum autem esset solus, interrogarunt eũ qui circa eum erant cũ duodecim, de parabola.

Et dixit eis, Vobis datũ est nosse mysteriũ regni Dei: iis autem qui foris sũt, per parabolas omnia fiũt:

Esa. 6. 9. matt. 13. 14. luc. 8. 10. ioh. 12. 40. act. 28. 26. rom. 11. 8.

‖Vt videntes videant, & non cernant: & audiẽtes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata.

Præterea dixit eis, Nescitis parabolam istam? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

Seminator ille, sermonem seminat.

Isti autem sunt qui iuxta viam *semen excipiunt*, in quibus *videlicet* seminatur sermo: sed postquã audierunt, statim venit Satanas, & tollit sermonem seminatum in cor-

σε τῶν διὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτό.

5 Ἄλλο δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ πετρῶδες, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν· καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε, διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς·

6 ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη.

7 Καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὰς ἀκάνθας· καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ συνέπνιξαν αὐτό, καὶ καρπὸν οὐκ ἔδωκε.

8 Καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν τὴν καλήν· καὶ ἐδίδου καρπὸν ἀναβαίνοντα καὶ αὐξάνοντα· καὶ ἔφερεν ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν.

9 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

10 Ὅτε δὲ ἐγένετο κατὰ μόνας, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα τὴν παραβολήν.

11 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω, ἐν παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται·

12 ἵνα βλέποντες βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδωσι· καὶ ἀκούοντες ἀκούσωσι, καὶ μὴ συνιῶσι· μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα.

13 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Οὐκ οἴδατε τὴν παραβολὴν ταύτην; καὶ πῶς πάσας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε;

14 Ὁ σπείρων, τὸν λόγον σπείρει.

15 Οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παρὰ τὴν ὁδόν, ὅπου σπείρεται ὁ λόγος· καὶ ὅταν ἀκούσωσιν, εὐθέως ἔρχεται ὁ σατανᾶς, καὶ αἴρει τὸν λόγον τὸν ἐσπαρμένον ἐν ταῖς καρ-

δίαις αὐτῶν.

dibus eorum.

Καὶ οὗτοί εἰσιν ὁμοίως οἱ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπειρόμενοι, οἳ ὅταν ἀκούσωσι τὸν λόγον, εὐθέως μετὰ χαρᾶς λαμβάνουσιν αὐτόν·

16 Et isti sunt similiter qui in petrosa semé excipiũt: qui *videlicet*, quum audierint sermoné, statim cum gaudio accipiunt eum:

Καὶ οὐκ ἔχουσι ῥίζαν ἐν ἑαυτοῖς· ἀλλὰ πρόσκαιροί εἰσιν· εἶτα γενομένης θλίψεως ἢ διώγμου διὰ τὸν λόγον, εὐθέως σκανδαλίζονται.

17 Et non habét radicem in se, sed téporarij sũt: deinde orta oppressione aut ꝑsequutione propter sermoné, statim offendũtur.

Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τὰς ἀκάνθας σπειρόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούοντες.

18 Hi sunt autem qui in spinas semé excipiunt, hi sunt, *inquam*, qui sermoné audiunt:

Καὶ αἱ μέριμναι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι εἰσπορευόμεναι συμπνίγουσι τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται.

19 Sed solicitudines seculi huius, & fallacia ‖ diuitiarum, & cupiditates quæ in cæteris reb⁹ *versantur*, introeuntes suffocant sermoné, ísque redditur infructuosus. *1. Tim. 6. 17*

Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρέντες, οἵτινες ἀκούουσι τὸν λόγον, καὶ παραδέχονται· καὶ καρποφοροῦσιν, ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν.

20 Hi sunt verò qui in terram bonam semen exceperunt, qui *videlicet* audiunt sermonem, & accipiunt: & fructum ferunt, aliud tricena, aliud sexagena, aliud centena.

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Μήτι ὁ λύχνος ἔρχεται ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον τεθῇ, ἢ ὑπὸ τὴν κλίνην; οὐχ ἵνα ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἐπιτεθῇ;

21 ¶ Dixit etiam eis, ‖ Num lucerna venit vt subter modiũ ponatur, aut subter lectum? nónne vt candelabro imponatur? *Mat. 5. 15, luc. 8. 16, & 11. 33* Etiãsi lucent Euangelii respuat mũdus, tamen est accendẽda, vel ob hãc vnam causam vt eius scelera patefiant.

Οὐ γάρ ἐστι τι κρυπτὸν ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ.

22 ‖ Non est enim quicquam occultũ quod non manifestandum sit, vel *quod* abscondatur: sed *oportet* vt palã proferatur. *Mat. 10. 26, luc 8. 17, & 12. 2*

Εἴ τις ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

23 Siquis habet aures ad audiendum, audiat.

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Βλέπετε τί ἀκούετε· ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν.

24 ¶ Præterea dixit eis, Videte quid audiatis: ‖ qua mensura metimini, alij vobis metientur, & adiicietur vobis qui auditis. *Mat. 7. 2 luc. 6. 38* Quo liberali⁹ communicamus a Deo accepta, eo fit ipse erga nos liberalior.

Ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ· καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

25 ‖ Qui enim habet, dabitur ei: & qui non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo. *Mat. 13. 12, & 15. 29, luc. 8. 18, & 19. 26*

Dominus serit & merit ratione quadã hominibus prorsus ignota.

¶ Itẽ dicebat, Ita est regnum Dei vt si quispiam iaciat semen in terram,

Et dormiat, & exurgat nocte ac die: & semen germinet, & assurgat quomodo ipse nescit.

Sponte enim terra fructũ fert, primùm herbã, deinde spicam, deinde plenum frumẽtum in spica.

Quum autem prodierit *sese* fructus, statim mittit falcem: quoniam adest messis.

Matth.13.31 Luc.13.19 Deus contrà quam soleãt homines, à minimis auspicatꝰ, in maxima desinit.

‖ Dicebat etiam, Cui *rei* assimilabimus regnũ Dei? aut qua collatione conferemus illud?

Velut grano sinapis: quod quum seminatur in terra, minimum est omnium seminum quæ in terra sunt:

Sed quum seminatum fuerit, assurgit, & fit maximum omnium olerũ: edítque ramos magnos, ita vt possint sub eius vmbra voluctes cæli nidulari.

Matth.13.34 ‖ Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonem, prout poterant audire.

Absque parabola verò non loquebatur eis. priuatim autem discipulis suis explicabat omnia.

Matth.8.23. Luc.8.22 Qui cũ Christo nauigant, etiamsi videa tur illepericli tantibus suis ferre tere, tamẽ in tempore ab ipso expergefacto seruantur.

¶ ‖ Dixit autem eis die illo, quum serum *diei* esset, Transeamus in vlteriorẽ *ripam*.

Dimissa igitur turba acceperunt eum vt erat in nauigio: sed alia nauigiola erant cum eo.

Tũc oritur turbovẽti ma

26 Καὶ ἔλεγεν, Οὕτως ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς ἐὰν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς,

27 Καὶ καθεύδῃ, καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ ὁ σπόρος βλαστάνῃ, καὶ μηκύνηται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός.

28 Αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ καρποφορεῖ πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα πλήρη σῖτον ἐν τῷ στάχυϊ.

29 Ὅταν δὲ παραδῷ ὁ καρπός, εὐθέως ἀποστέλλει τὸ δρέπανον, ὅτι παρέστηκεν ὁ θερισμός.

30 Καὶ ἔλεγε, Τίνι ὁμοιώσωμεν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμεν αὐτήν;

31 Ὡς κόκκῳ σινάπεως· ὃς ὅταν σπαρῇ ἐπὶ τῆς γῆς, μικρότερος πάντων τῶν σπερμάτων ὄντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς·

32 Καὶ ὅταν σπαρῇ, ἀναβαίνει, καὶ γίνεται πάντων τῶν λαχάνων μείζων· καὶ ποιεῖ κλάδους μεγάλους, ὥστε δύνασθαι ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνοῦν.

33 Καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν.

34 Χωρὶς δὲ παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπέλυε πάντα.

35 Καὶ λέγει αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὀψίας γενομένης, Διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν.

36 Καὶ ἀφέντες τὸν ὄχλον παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ὡς ἦν ἐν τῷ πλοίῳ· καὶ ἄλλα δὲ πλοιάρια ἦν μετ' αὐτοῦ.

37 Καὶ γίνεται λαῖλαψ ἀνέμου μεγά-

ἀλη· τὰ δὲ κύματα ἐπέβαλλεν εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε ἀυτὸ ἤδη γεμίζεσθαι.

38 Καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον καθεύδων· καὶ διεγείρουσιν αὐτὸν, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι ὅτι ἀπολλύμεθα;

39 Καὶ διεγερθεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ, καὶ εἶπε τῇ θαλάσσῃ, Σιώπα, πεφίμωσο. Καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη.

40 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί δειλοί ἐστε οὕτω; πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν;

41 Καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν, καὶ ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Κεφάλαιον ε.

1 ΚΑΙ ἦλθον εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης, εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν.

2 Καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ ἐκ τοῦ πλοίου, εὐθέως ἀπήντησεν αὐτῷ ἐκ τῶν μνημείων ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ·

3 Ὃς τὴν κατοίκησιν εἶχεν ἐν τοῖς μνήμασι, καὶ οὐδὲ ἁλύσει οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτὸν δῆσαι.

4 Διὰ τὸ αὐτὸν πολλάκις πέδαις καὶ ἁλύσεσι δεδέσθαι, καὶ διεσπάσθαι ὑπ' αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις, καὶ τὰς πέδας συντετρίφθαι· καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἴσχυε δαμάσαι.

5 Καὶ διὰ παντὸς νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ἐν τοῖς μνήμασιν ἦν κράζων, καὶ κατακόπτων ἑαυτὸν λίθοις.

6 Ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ μακρόθεν, ἔδραμε καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ·

gnus: fluctúsque irruebãt in nauigium; ita vt iam impleretur.

38 Erat autem ipse in puppi, ceruicali indormiens: tunc expergefaciunt eũ, dicúntque ei, Magister, non est tibi curæ quòd perimus?

39 Experrectus igitur obiurgauit vẽtum, dixítque mari, Sile, obmutesce. Tũ quieuit ventus, factáque est tranquillitas magna.

40 Dixit autem eis, Quid ita timidi estis? quomodo fidem non habetis?

41 Et timuerunt timore magno, dicebántque alius ad alium, Quisnam iste est, vt etiam ventus & mare auscultent ei?

CAP. V.

1 ET venerunt in vlteriorẽ *ripam* maris, in regionẽ Gadarenorum.

Matth. 8. 28 luc. 8. 26 Christi virtutem admirãtur multi quí tamen vel leuissimæ rei iactura redemptam nolint.

2 Egressóque ei è nauigio, statim occurrit è monumentis homo in quo erat spiritus impurus:

3 Qui domicilium habebat in monumentis, & ne catenis quidem quisquam poterat eum vincire:

4 Propterea quòd sæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, sed discerptæ fuerant ab eo catenæ, & pedicæ cõtritæ: neque quisquam potuerat eum domare.

5 Et per omne *tempus* die ac nocte in montibus & in monumentis erat clamans, & concidens se ipsum lapidibus.

6 Quum vidisset autem Iesum procul, cucurrit & adorauit eum:

Et clamãs voce magna dixit, Quid mihi tecũ Iesu Fili Dei altissimi? adiuro te *per* Deum ne me torqueas.

(Dicebat enim ei, Exi spiritus impure ex isto homine)

Tũc interrogauit eum, Quod tibi nomen *est*? Et respondit dicens, Legio mihi nomen *est*. quia multi sumus.

Et multum precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

Erat autem illic ad mõtes grex porcorũ magnus pascens.

Et precati sunt eum omnes *illi* dæmones, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus illi impuri introierũt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in mare, (erãt autem quasi bis mille) & suffocati sunt in mari.

Qui verò pascebãt porcos, fugerunt, & renũtiarũt in vrbem & in agros. Et *illi* egressi sunt vt viderent quid illud esset quod factum fuerat.

Veniunt igitur ad Iesum, & conspiciunt eum qui fuerat dæmoniacus, sedentem ac vestitum, & sanę mentis, eum *inquam* qui habuerat legionem: & timuerunt.

Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quomodo actum esset cum dæmoniaco, & de porcis.

Tunc *illi* cœperũt eum rogare vt abiret ex finibus ipsorum.

Ipso verò ingresso in nauigiũ, rogabat eũ ille qui fuerat dæmoniacus vt

7 Καὶ κράξας φωνῇ μεγάλῃ, εἶπε, Τί ἐμοὶ καὶ σοί Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; ὁρκίζω σε τὸν Θεὸν μή με βασανίσῃς.

8 (Ἔλεγε γὰρ αὐτῷ, Ἔξελθε τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου)

9 Καὶ ἐπηρώτα αὐτόν, Τί σοί ὄνομα; Καὶ ἀπεκρίθη λέγων, Λεγεὼν ὄνομά μοι ὅτι πολλοί ἐσμεν.

10 Καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ ἵνα μὴ αὐτοὺς ἀποστείλῃ ἔξω τῆς χώρας.

11 Ἦν δὲ ἐκεῖ πρὸς τὰ ὄρη ἀγέλη χοίρων μεγάλη βοσκομένη.

12 Καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν πάντες οἱ δαίμονες, λέγοντες, Πέμψον ἡμᾶς εἰς τοὺς χοίρους, ἵνα εἰς αὐτοὺς εἰσέλθωμεν.

13 Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἐξελθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους· καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, (ἦσαν δὲ ὡς δισχίλιοι) καὶ ἐπνίγοντο ἐν τῇ θαλάσσῃ.

14 Οἱ δὲ βόσκοντες τοὺς χοίρους ἔφυγον, καὶ ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. Καὶ ἐξῆλθον ἰδεῖν τί ἐστι τὸ γεγονός.

15 Καὶ ἔρχονται πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ θεωροῦσι τὸν δαιμονιζόμενον καθήμενον καὶ ἱματισμένον, καὶ σωφρονοῦντα, τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγεῶνα· καὶ ἐφοβήθησαν.

16 Καὶ διηγήσαντο αὐτοῖς οἱ ἰδόντες, πῶς ἐγένετο τῷ δαιμονιζομένῳ, καὶ περὶ τῶν χοίρων.

17 Καὶ ἤρξαντο παρακαλεῖν αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

18 Καὶ ἐμβαίνοντι αὐτῷ εἰς τὸ πλοῖον, παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαιμονισθείς, ἵνα

ῆ μετ' αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀλλὰ λέγει αὐτῷ, Ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου πρὸς τοὺς σούς, καὶ ἀνάγγειλον αὐτοῖς ὅσα σοι ὁ Κύριος ἐποίησε, καὶ ἠλέησέ σε.

Καὶ ἀπῆλθε, καὶ ἤρξατο κηρύσσειν ἐν τῇ Δεκαπόλει ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· καὶ πάντες ἐθαύμαζον.

Καὶ διαπεράσαντος τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ πλοίῳ πάλιν εἰς τὸ πέραν, συνήχθη ὄχλος πολὺς ἐπ' αὐτὸν· καὶ ἦν παρὰ τὴν θάλασσαν.

Καὶ ἰδοὺ ἔρχεται εἷς τῶν ἀρχισυναγώγων, ὀνόματι Ἰάειρος· καὶ ἰδὼν αὐτὸν, πίπτει πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, λέγων, Ὅτι τὸ θυγάτριόν μου ἐσχάτως ἔχει· ἵνα ἐλθὼν ἐπιθῇς αὐτῇ τὰς χεῖρας, ὅπως σωθῇ καὶ ζήσεται.

Καὶ ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ· καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, καὶ συνέθλιβον αὐτόν.

(Καὶ γυνή τις οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἔτη δώδεκα·

Καὶ πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν, καὶ δαπανήσασα τὰ παρ' ἑαυτῆς πάντα, καὶ μηδὲν ὠφεληθεῖσα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον ἐλθοῦσα·

Ἀκούσασα περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐλθοῦσα ἐν τῷ ὄχλῳ ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.

Ἔλεγε γὰρ, Ὅτι κἂν τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἅψωμαι, σωθήσομαι.

Καὶ εὐθέως ἐξηράνθη ἡ πηγὴ τοῦ αἵματος αὐτῆς· καὶ ἔγνω τῷ σώματι ὅτι ἴαται ἀπὸ τῆς μάστιγος.

esset cum ipso.

19 Iesus autem non permisit ei, sed ei dixit, Abi domum tuam ad tuos, & eis renuntia quanta tibi Dominus præstiterit, & *quãtopere* misert⁹ sit tui.

20 Abiit igitur *ille*, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ipsi fecisset Iesus. & omnes mirabãtur.

21 Et quum Iesus rursum traiecisset nauigio in vlteriorem *ripam*, coacta est turba multa ad eum: erátque apud mare.

22 ‖Et ecce, venit vnus ex principibus synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, accidit ad pedes eius.

23 Et multum precabatur eum, dicens, Filiola mea in extremum adducta est: *rogo*, vt venias & imponas ei manus, vt seruetur: & viuet.

24 Abiit igitur Iesus cum eo: & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

Matth.9.8 luc.8.42

25 (Tũc mulier quædã quæ erat in fluxione sãguinis ab annis duodecim:

Vera fidequãis imbecilla vel leuissime attactus Iesus, virtute sua nos sanat.

26 Fuerátque multa perpessa à multis medicis, & expẽderat omnia sua, & nihil adiuta fuerat, sed potius in deteri⁹ venerat:

27 Quum audisset de Iesu, venit in turba à tergo, & tetigit vestimentũ eius.

28 Dicebat enim, Si vel vestimenta eius tetigero, seruabor.

29 Et statim exaruit fons sanguinis eius: & sensit corpore se sanatam esse ex eo flagello.

Statim autem Iesus quũ apud se cognouisset vim quæ ex ipso exierat, conuersus in turba, dixit, Quis tetigit vestimenta mea?

30 Καὶ ἀμέως ὁ Ιησοῦς ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν, ἐπιστραφεὶς ἐν τῷ ὄχλῳ, ἔλεγε, Τίς μου ἥψατο τῶν ἱματίων;

Et dixerunt ei discipuli ipsius, Vides turbam te opprimentem, & dicis, Quis me tetigit?

31 Καὶ ἔλεγον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Βλέπεις τὸν ὄχλον συνθλίβοντά σε, καὶ λέγεις, Τίς μου ἥψατο;

Ipse verò circunspiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

32 Καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦτο ποιήσασαν.

Mulier autem, timens & tremens, quum sciret quod in se factum fuerat, venit & ascidit ei *ad pedes*, dixitque ei omnem veritatem.

33 Ἡ δὲ γυνὴ, φοβηθεῖσα καὶ τρέμουσα, εἰδυῖα ὃ γέγονεν ἐπ' αὐτῇ, ἦλθε καὶ προσέπεσεν αὐτῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te seruauit: abi in pace, & esto sana ex flagello tuo)

34 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ, Θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· ὕπαγε εἰς εἰρήνην, καὶ ἴσθι ὑγιὴς ἀπὸ τῆς μάστιγός σου)

Adhuc eo loquente veniunt *quidam* à principe synagogæ, dicentes, Filia tua mortua est: quid amplius vexas magistrũ?

35 Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχονταί τινες ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου, λέγοντες, Ὅτι ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανε· τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον;

Patres suis etiam liberis promissiones vitæ per fidẽ apprehẽdũt.

Iesus autem, statim vt audiit hunc sermonem qui dicebatur, dicit præfecto synagogæ, Ne metue, solummodo crede.

36 Ὁ δὲ Ιησοῦς, ἀθέως ἀκούσας τὸν λόγον λαλούμενον, λέγει τῷ ἀρχισυναγώγῳ, Μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε.

Neque permisit vt quisquam ipsum consequeretur nisi Petrus & Iacobus & Iohannes & frater Iacobi.

37 Καὶ οὐκ ἀφῆκεν οὐδένα αὐτῷ συνακολουθῆσαι, εἰ μὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου.

Tunc venit domum præfecti synagogæ, & tumultum conspicit, flentes & eiulantes multum.

38 Καὶ ἔρχεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχισυναγώγου, καὶ θεωρεῖ θόρυβον, κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας πολλά.

Et ingressus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis? puella non est mortua, sed dormit.

39 Καὶ εἰσελθὼν λέγει αὐτοῖς, Τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε; τὸ παιδίον οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει.

Indigni sunt Christi irrisores qui fiãt ipsius bonitatis testes.

Et deridebant eum. Ipse verò, eiectis omnib⁹, accepit patrem & matrẽ puellæ, & eos qui secum erant, & ingreditur *eo* vbi puella erat iacens.

40 Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ἐκβαλὼν ἅπαντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου καὶ τὴν μητέρα, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον.

Καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς τῆς παι- 41
δίου, λέγει αὐτῇ, Ταλιθὰ κοῦμι· ὅ ἐστι
μεθερμηνευόμενον, Τὸ κοράσιον (σοὶ λέ
γω) ἔγειραι.

Καὶ εὐθέως ἀνέστη τὸ κοράσιον, καὶ 42
περιεπάτει· ἦν γὰρ ἐτῶν δώδεκα. καὶ ἐξέ
στησαν ἐκστάσει μεγάλῃ.

Καὶ διεστείλατο αὐτοῖς πολλὰ ἵνα μη- 43
δεὶς γνῷ τοῦτο· καὶ εἶπε δοθῆναι αὐτῇ
φαγεῖν.

Κεφάλαιον ς.

ΚΑΙ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἦλθεν 1
εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ· καὶ ἀκο-
λουθοῦσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Καὶ γενομένου σαββάτου ἤρξατο ἐν 2
τῇ συναγωγῇ διδάσκειν· καὶ πολλοὶ ἀ-
κούοντες ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες, Πόθεν
τούτῳ ταῦτα; καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα
αὐτῷ, ὅτι καὶ δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν
χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;

Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς Μα 3
ρίας, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ
καὶ Ἰούδα καὶ Σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ
ἀδελφαὶ αὐτοῦ ὧδε πρὸς ἡμᾶς; Καὶ
ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ.

Ἔλεγε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οτι οὐκ ἔστι 4
προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι
αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ
οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύ- 5
ναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀρρώστοις
ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας, ἐθεράπευσε.

Καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν 6
αὐτῶν· καὶ περιῆγε τὰς κώμας κύκλῳ,
διδάσκων.

Καὶ προσκαλεῖται τοὺς δώ- 7

Prehensáque manu puellæ, dicit ei, Talitha cumi: quod est, si interpreteris, Puella (tibi dico) surge.

Et statim surrexit puella, & ambulabat: erat enim annorum duodecim. & obstupuerunt stupore magno.

Ipse verò multum imperauit eis nequis id resciret: dixitque vt daretur puellæ quo vesceretur.

CAP. VI.

ET egressus est illinc, venitque in patriam suã: & sequuti sunt eum discipuli eius.

Matth. 13.54 luc.4.16 Mundus incredulus nihil quidẽ de Christi virtute detrahit, sed oblata eius efficacia seipsum priuat sciens ac prudens.

Quúmque aduenisset Sabbathũ, cœpit in synagoga docere: multique audientes percellebantur, dicentes, Vnde huic ista? & quæ est hæc sapientia quæ data est ei, vt etiam virtutes tales per manus eius edantur?

Nónne iste est faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Iose & Iudæ & Simonis? nonne & sorores eius hîc sunt apud nos? Et offendebantur in ipso.

Dicebat autem eis Iesus, ‖Nõ est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & inter cognatos, & in domo sua.

Iohan.4.44

Neque potuit illic virtutem vllam edere, sed quum paucis ægrotis imposuisset manus, sanauit eos.

Matth.9.33 luc.13.22 Matth.10.1 luc.9.1 suprà,3.14

‖ Mirabatúrque propter incredulitatem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

Peculiari l gatione præparantur discipuli ad generalem illã Apostolatũ.

¶ ‖Tũc aduocauit duo-

decim illos, cœpitque eos mittere binos: dedítque eis potestatem *aduersus* spir itus impuros.

Pidis pastoribus ne de rebus quidē alioqui ad hāc vitam necessariis cogitādum, si vel tātillum eos remorentur. *Act.12.8*

Et præcepit eis vt nihil 8
sumerent ad iter, nisi virgam tantùm, non peram, non panem, non æs in zona:

Sed *vt* calcearétur || sandaliis: & ne induerentur binis tunicis.

Et dicebat eis, Vbicunque introieritis domum, illic manete vsquedum exeatis illinc.

Matth.10.14 luc.9.5 Dominus seruorum suorū seueriſſimus vindex. *Act.13.51 & 18.6*

|| Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, egressi illinc, ||excutite puluerem qui subest pedibus vestris, *vt hoc sit* testimonio aduersus eos. Amen dico vobis, tolerabilior erit Sodomorum *conditio* siue Gomorrhorū in die iudicii, quàm vrbis illius.

Egressi igitur *illi* prædicebant vt resipiscerent *homines*.

Et dæmonia multa eiiciebant: ||vngebántque oleo multos ægrotos, & sanabant *eos*.

Luc.5.14

Matth.14.1 luc.9.7 Euangelium pios confirmat, impios perturbat.

¶ ||Audiuit autem *hæc* 14
rex Herodes, (clarū enim factum erat nomen eius) dixítque, Iohannes ille qui baptizabat, surrexit à mortuis, & propterea virtutes agunt in eo.

Alii dicebant, Elias est. Alii verò dicebant, Propheta est, vel vnus ex Prophetis illis.

Luc.3.19 Vide annot. apud Matth.

||Quum igitur *hæc* audisset Herodes, ait, Hic est Iohannes quem ego decollaui, ipse surrexit à mortuis.

Ipse enim Herodes 17
missis *satellitibus* prehen-

δεκα, καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο· καὶ ἐδίδου αὐτοῖς ἐξουσίαν τῶν πνευμάτων τῶν ἀκαθάρτων.

Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς ἵνα μηδὲν 8
αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον, μὴ πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ εἰς τὴν ζώνην χαλκόν·

Ἀλλ' ὑποδεδεμένους σανδάλια· καὶ 9
μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας.

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅπου ἐὰν εἰσέλ- 10
θητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένετε ἕως ἂν ἐξέλθητε ἐκεῖθεν.

Καὶ ὅσοι ἂν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, μη- 11
δ' ἀκούσωσιν ὑμῶν, ἐκπορευόμενοι ἐκεῖθεν, ἐκτινάξατε τὸν χοῦν τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται Σοδόμοις ἢ Γομόρροις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Καὶ ἐξελθόντες ἐκήρυσσον ἵνα με- 12
τανοήσωσι.

Καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλλον· καὶ 13
ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀῤῥώστους, καὶ ἐθεράπευον.

Καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς Ἡρῴδης, 14
(φανερὸν γὰρ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ) καὶ ἔλεγεν, Ὅτι Ἰωάννης ὁ βαπτίζων ἐκ νεκρῶν ἠγέρθη, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ.

Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι Ἠλίας ἐστίν· ἄλλοι 15
δὲ ἔλεγον, Ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν.

Ἀκούσας δὲ ὁ Ἡρῴδης εἶπεν, Ὅτι ὃν 16
ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτος ἐστὶν, αὐτὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν.

Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἡρῴδης ἀποστείλας ἐκρά-

τησε τὸν Ιωάννην, καὶ ἔδησεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ διὰ Ηρωδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὴν ἐγάμησεν.

derat Iohannem, & vinxerat eũ in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam vxorẽ.

Ελεγε γὰρ ὁ Ιωάννης τῷ Ηρῴδῃ, Οτι οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου. 18

Dicebat enim Iohannes Herodi, || Non licet tibi habere vxorem fratris tui. Leuit. 18. 16

Ηρωδιὰς δὲ ἐνεῖχεν αὐτῷ, καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι· καὶ οὐκ ἠδύνατο. 19

Herodias autem imminebat ei, & cupiebat eũ trucidare: nec poterat.

Ο γὰρ Ηρῴδης ἐφοβεῖτο τὸν Ιωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτόν· καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε. 20

Herodes enim metuebat Iohannem, sciẽs eum esse || virum iustum ac sanctum, & obseruabat eũ: auditóq; eo multa faciebat, & libẽter eũ audiebat. Matth. 22. 28

Καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαίρου, ὅτε Ηρῴδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίει τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ καὶ τοῖς χιλιάρχοις καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας· 21

Quum igitur dies opportunus adesset, quo tẽpore Herodes in natalitiis suis cœnam faciebat proceribus suis ac chiliarchis & primariis Galilææ:

Καὶ εἰσελθούσης τῆς θυγατρὸς αὐτῆς τῆς Ηρωδιάδος, καὶ ὀρχησαμένης, καὶ ἀρεσάσης τῷ Ηρῴδῃ καὶ τοῖς συνανακειμένοις, εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ κορασίῳ, Αἴτησόν με ὃ ἐὰν θέλῃς, καὶ δώσω σοί. 22

Et introisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuisséque Herodi & simul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.

Καὶ ὤμοσεν αὐτῇ, Οτι ὃ ἐάν με αἰτήσῃς, δώσω σοί, ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. 23

Iurauítque ei, Quodcunque à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidiũ regni mei.

Η δὲ ἐξελθοῦσα εἶπε τῇ μητρὶ αὐτῆς, Τί αἰτήσωμαι; Η δὲ εἶπε, Τὴν κεφαλὴν Ιωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. 24

At illa egressa dixit matri suæ, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptistæ.

Καὶ εἰσελθοῦσα εὐθέως μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ᾐτήσατο, λέγουσα, Θέλω ἵνα μοι δῷς ἐξ αὐτοῦ ὅπι πίνακι τὴν κεφαλὴν Ιωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. 25

Puella igitur cupidè statim ad regem ingressa, id petiit, dicens, Velim vt iã nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptistæ.

Καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς, διὰ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακειμένους 26

Rex autẽ valde tristis factus, noluit *tamẽ*, propter iusiurandum & eos qui

simul accumbebant, eam reiicere.

Et statim rex, misso spiculatore, imperauit vt adferretur caput eius.

Ille verò abiit ac decollauit eum in carcere: attulitque caput eius in patina, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ.

Quúmque hoc audissét discipuli eius, venerunt & sustulerunt cadauer eius, & posuerunt in monumento.

Luc. 9. 10 ||Coacti sunt autem Apostoli ad Iesum, & annuntiauerunt ei omnia & quæ egerát, & quæ docuerant.

Et dixit eis, Venite vos priuatim in desertum locũ, & requiescite paululũ. Erãt enim multi venientes & abeuntes: & ne cibũ quidé capere ipsis vacabat.

Christum vel per ipsa desertæ sectátibus non modò nihil deerit, sed etiam multũ supererit. Et quàm turpe ab eo qui vitam æternã donat, hanc eaducã mõ expectare? Mat. 14. 13 Luc. 9. 10

|| Abierũt igitur in desertum locum nauigio seorsim.

Vidit autem eos abeũtes turba, & agnouerunt eum multi: & pedibus ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, præuenerúntque eos, & conuenerunt ad eum.

Matth. 9. 36, & 14. 14 Luc. 9. 11 ||Tũc egressus vidit turbã multã Iesus, & misericordia cõmotus est super eis, quoniã erant vt oues nõ habétes pastoré: cœpítque eos docere multa.

Zach. 10. 2 ||Quum autẽ iam multus dies esset, adierunt eũ discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multus dies est:

Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes agros ac vicos, e-

ὃν ἠθέλησεν αὐτῷ αἰτήσαι.

27 Καὶ ἀθέως ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα, ἐπέταξεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

28 Ὁ δὲ ἀπελθὼν ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἤνεγκε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ κοράσιῳ, καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ μητρὶ αὐτῆς.

29 Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦλθον καὶ ἦραν τὸ πτῶμα αὐτοῦ, καὶ ἔθηκαν αὐτὸ ἐν μνημείῳ.

30 Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα καὶ ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν.

31 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύεσθε ὀλίγον. Ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί· καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαίρουν.

32 Καὶ ἀπῆλθον εἰς ἔρημον τόπον τῷ πλοίῳ κατ' ἰδίαν.

33 Καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄχλοι· καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν πολλοί· καὶ πεζῇ ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων συνέδραμον ἐκεῖ, καὶ προῆλθον αὐτοὺς, καὶ συνῆλθον πρὸς αὐτόν.

34 Καὶ ἐξελθὼν εἶδεν ὁ Ἰησοῦς πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα· καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλά.

35 Καὶ ἤδη ὥρας πολλῆς γενομένης, προσελθόντες αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγουσιν, Ὅτι ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἤδη ὥρα πολλή·

36 Ἀπόλυσον αὐτοὺς, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς καὶ κώμας ἀ-

γορεάσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους. οὐ γὰρ φάγωσιν ὃ ἔχουσιν.

mant sibi panes. nam quo vescantur non habent.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. Καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν διακοσίων δηναρίων ἄρτους, καὶ δώσομεν αὐτοῖς φαγεῖν; 37

At ille respondens dixit eis, Date vos ipsis quo vescantur. Tunc dicunt ei, *Num vt* profecti emamus ducentis denariis panes, & demus eis quo vescantur?

Ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς, Πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε καὶ ἴδετε. Καὶ γνόντες, λέγουσι, Πέντε, καὶ δύο ἰχθύας. 38

Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. ‖ Et *illi* re cognita, dixerunt, Quinque, & duos pisces.

Matth.14.17 luc.9.13 Ioh.6.9

Καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλῖναι πάντας συμπόσια συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. 39

Tunc iussit eos facere vt accumberent omnes per conuiuia super viridi gramine.

Καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαί, ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα. 40

Accubuerunt igitur sigillatim per areolas, *partim* céteni & *partim* quin quageni.

Καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησε, καὶ κατέκλασε τοὺς ἄρτους· καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα παραθῶσιν αὐτοῖς· καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισε πᾶσι. 41

Et acceptis quinque illis panibus ac duobus illis piscibus, suspiciens in cælum, benedixit, ac fregit panes: dedítque discipulis suis vt illis apponerent: & duos pisces partitus est omnibus.

Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν· 42

Comederúntque omnes, & saturati sunt:

Καὶ ἦραν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις, καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων. 43

Et sustulerunt fragmẽtorũ duodecim cophinos plenos, & ex piscibus.

Καὶ ἦσαν οἱ φαγόντες τοὺς ἄρτους, ὡσεὶ πεντακισχίλιοι ἄνδρες. 44

Erant autem qui comederant, quasi quinquies mille viri.

Καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδάν, ἕως αὐτὸς ἀπολύσῃ τὸν ὄχλον. 45

¶ Et statim coegit discipulos suos inscendere nauigiũ, & præire Bethsaidam in vlteriorem *ripam*, dum ipse dimitteret turbam.

Καὶ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. 46

Et quum amandasset eos, abiit in montem ad precandum.

Καὶ ὀψὲ ἦν, καὶ ἦν τὸ πλοῖον ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, καὶ αὐτὸς μόνος ἐπὶ τῆς γῆς. 47

‖ Quum autem serum *diei* adesset, erat nauigiũ in medio mari, & ipse solus in terra.

Fidos seruos *Dei* post leues labores manet grauissima tempestas, quã absens corpore Christus, virtute præsens, sic moderatur vt quo tẽpore & qua ratione minimé expectãt, in felicitatis portum proueháatur. Vera Ecclesiæ in hoc mundo fluctuantis imago. *Matth.14.23 Ioh.6.16*

Vidítque eos vexatos in *nauigio* prouehendo: (erat enim ventus eis cõtrarius) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare: volebátque eos præterire.

48 Καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν· (ἦν γὰρ ὁ ἄνεμος ἐναντίος αὐτοῖς) καὶ περὶ τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς, περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· καὶ ἤθελε παρελθεῖν αὐτούς.

Illi verò viso eo ambulante super mare, putarunt spectrum esse: & exclamauerunt:

49 Οἱ δὲ, ἰδόντες αὐτὸν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἔδοξαν φάντασμα εἶναι· καὶ ἀνέκραξαν·

(Omnes enim videbãt eum, & turbati sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit, Confidite, ego sum, ne timete.

50 (Πάντες γὰρ αὐτὸν εἶδον, καὶ ἐταράχθησαν) καὶ εὐθέως ἐλάλησε μετ' αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς, Θαρσεῖτε, ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

Tunc ascendit ad eos in nauigium, quieuítque ventus: & *ipsi* multo magis apud sese obstupescebant, & mirabantur.

51 Καὶ ἀνέβη πρὸς αὐτοὺς εἰς τὸ πλοῖον· καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος· καὶ λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσταντο, καὶ ἐθαύμαζον.

Non enim intellexerant *quod factum fuerat* illis panibus: quoniam cor eorum occaluerat.

52 Οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· ἦν γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη.

Et quũ traiecissent venerunt in terram Genezaret: & appulerunt.

53 Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον ἐπὶ τὴν γῆν Γενησαρέτ· καὶ προσωρμίσθησαν.

Christus in patria reiectus ex improuiso ad eos appellens à quibus minime expectabatur, recipitur magno ipsorum bono.

¶ Tunc ipsis egressis è nauigio, statim agnito eo,

54 Καὶ ἐξελθόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ πλοίου, εὐθέως ἐπιγνόντες αὐτὸν,

Quum percurrissent totam illã circũiacẽtẽ regionẽ, cœperunt in grabatis malè affectos circunferre vbi audiebant eum esse.

55 Περιδραμόντες ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, ἤρξαντο ἐπὶ τοῖς κραββάτοις τοὺς κακῶς ἔχοντας περιφέρειν, ὅπου ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἐστι.

Et quocunque introisset in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant ægrotos, & precabantur eum vt vel fimbriam pallii ipsius tãgerẽt: & quotquot tangebant eum, seruabantur.

56 Καὶ ὅπου ἂν εἰσεπορεύετο εἰς κώμας, ἢ πόλεις, ἢ ἀγροὺς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐτίθουν τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα κἂν τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ ἅψωνται· καὶ ὅσοι ἂν ἥπτοντο αὐτοῦ, ἐσώζοντο.

Matth. 15. 2 Nulli magis resistũt sapiẽtiæ Dei quàm quos oportuit omnium esse sapiẽtissimos: idque suarum traditionum zelo, quoniam nulla in re sibi est cõmẽtitio magis quàm in superstitione (id Dei cultu) homines placent.

CAP. VII.

Κεφάλαιον ζ

1 Tunc coguntur ad eum Pharisæi, & quidam ex Scri-

1 ΚΑΙ συνάγονται πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, καί τινες τῶν Γραμμα-

τέων, ἐλθόντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων.

bis, qui venerant Hierosolymis.

2 Καὶ ἰδόντες τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κοιναῖς χερσὶ τοῦτ' ἔστιν ἀνίπτοις ἐσθίοντας ἄρτους, ἐμέμψαντο.

2 Et quũ vidissent quosdam ex discipulis eius polutis manibus (id est illotis) edere panem, conquesti sunt.

3 Οἱ γὰρ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.

3 Nã Pharisæi & omnes Iudæi, nisi pugno lauerint manus, non edunt, tenentes traditionem seniorum.

4 Καὶ ἀπ' ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι· καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν καὶ χαλκίων καὶ κλινῶν.

4 Et à foro *venientes*, nisi loti fuerint, non edũt. Et alia multa fũt quæ acceperunt tenenda, nempe lotiones poculorum, & sextariorum, & æramentorum & lectorum.

5 Ἐπειτα ἐπερωτῶσιν αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ Γραμματεῖς, Διατί οἱ μαθηταί σου οὐ περιπατοῦσι κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ ἀνίπτοις χερσὶν ἐσθίουσι τὸν ἄρτον;

5 Deinde interrogarunt eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant secundum traditionem seniorum, sed illotis manibus edunt panem?

6 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι καλῶς προεφήτευσεν Ἡσαΐας περὶ ὑμῶν τῶν ὑποκριτῶν, ὡς γέγραπται, Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ.

6 ¶ Ille verò respondés dixit eis, Enimuero bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis: vt scriptũ est, ||Populus iste labiis me honorat, cor autem eorũ procul abest à me.

Hypocrisis, perpetua superstitionis comes. *Esa.29.13.*

7 Μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων.

7 Frustra verò me colũt, docentes doctrinas *quæ sunt* mandata hominum.

Quo magis stagnant superstitiosi, eo magis delirãt, dũ sibi promittunt se Deũ demereri.

8 Ἀφέντες γὰρ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, κρατεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, βαπτισμοὺς ξεστῶν καὶ ποτηρίων· καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε.

8 Nam omisso mandato Dei, tenetis traditionem hominum, lotiones sextariorũ & poculorum: aliáque similia eiusmodi multa facitis.

Superstitiosorũ cõmẽta Legem Dei nõ modò nõ perficiũt (vt ipsi non sine blasphemia vulgo persuadent) sed etiã penitũ tollũt. *Exo.20.12 deut.5.16 ephes.6.2 Exo.21.17 leuit.20.9 prou.20.20*

9 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Καλῶς ἀθετεῖτε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε.

9 Præterea dixit eis, *Sanè* bene abrogatis mandatũ Dei, vt traditionem vestram seruetis.

10 Μωσῆς γὰρ εἶπε, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· καί, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω.

¶ Moses enim dixit, ||Honora patrẽ tuũ & matrẽ tuã: & ||Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

10 Vera religio superstitioni ex diametro repugnãs, in spirituali cultu cõsistit: & omnes alte radices euellit.

Vos autem dicitis, Si dixerit quispiã patri vel matri, Corban (id est munus) quodcunque ex me *erit, tibi* ꝓderit: *insõs erit.*

11 Ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ἐὰν εἴπῃ ἄνθρωπος τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Κορβᾶν (ὅ ἐστι, δῶρον) ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφεληθῇς.

Nec permittitis ampli⁹ eum quicquam præstare patri suo aut matri suæ:

12 Καὶ οὐκέτι ἀφίετε αὐτὸν οὐδὲν ποιῆσαι τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ·

Abrogantes sermoné Dei traditione vestra quã tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

13 Ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τῇ παραδόσει ὑμῶν ᾗ παρεδώκατε· καὶ παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε.

Matth. 15. 10 ¶ ‖Præterea aduocata tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.

14 Καὶ προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον, ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἀκούετέ μου πάντες, καὶ συνίετε.

Nihil est extra hominem quod ingrediens in eum, possit eum polluere: sed quæ egrediuntur ex eo, illa sunt quæ polluunt hominem.

15 Οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰσπορευόμενον εἰς αὐτὸν, ὃ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι· ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἀπ' αὐτοῦ, ἐκεῖνά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον.

Siquis habet aures ad audiendum, audiat.

16 Εἴτις ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Et quũ introisset domũ, *digressus* à turba, interrogarunt eum discipuli eius de parabola.

17 Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς.

Tunc dicit eis, Itáne & vos desipitis? non intelligitis, quicquid extrinsecus ingreditur in hominem, non posse eum polluere?

18 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε; καὶ οὐ νοεῖτε ὅτι πᾶν τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι;

Non enim ingreditur in cor eius, sed in ventré: & in latrinam abit, purgans omnes escas.

19 Ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν· καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, καθαρίζον πάντα τὰ βρώματα.

Dicebat autem, quod ex homine egreditur, illud polluere hominem.

20 Ἔλεγε δὲ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορευόμενον, ἐκεῖνο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

Gen. 6. 5. & 8. 21 ‖Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, scortationes, cædes,

21 Ἔσωθεν γὰρ ἐκ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκπορεύονται, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, φόνοι,

Furta, auaritiæ, scelera, dolus, proteruia, oculus malus, obtrecta-

22 Κλοπαὶ, πλεονεξίαι, πονηρίαι, δόλος, ἀσέλγεια, ὀφθαλμὸς πονηρὸς, βλα-

σφημία, ἀφροσύνη.

Γαὶ πα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκ- 23
πορεύεται, καὶ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

Καὶ ἐκεῖθεν ἀναστὰς ἀπῆλθεν εἰς τὰ 24
μεθόρια Τύρου καὶ Σιδῶνος· καὶ εἰσελ-
θὼν εἰς τινὰ οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γνῶ-
ναι· καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν.

Ἀκούσασα γὰρ γυνὴ περὶ αὐτοῦ, ἧς εἶ- 25
χε τὸ θυγάτριον αὐτῆς πνεῦμα ἀκά-
θαρτον, ἐλθοῦσα προσέπεσε πρὸς τοὺς
πόδας αὐτοῦ,

(Ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνὶς, συροφοινίσσα 26
τῷ γένει) καὶ ἐρώτα αὐτὸν ἵνα τὸ δαι-
μόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Ἄφες πρῶ- 27
τον χορτασθῆναι τὰ τέκνα· οὐ γὰρ καλόν
ἐστι λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βα-
λεῖν τοῖς κυναρίοις.

Ἡ δὲ ἀπεκρίθη, καὶ λέγει αὐτῷ, Ναὶ 28
Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ὑποκάτω
τῆς τραπέζης ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν
παιδίων.

Καὶ εἶπεν αὐτῇ, Διὰ τοῦτον τὸν λόγον 29
ὕπαγε· ἐξελήλυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς
θυγατρός σου.

Καὶ ἀπελθοῦσα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, 30
εὗρε τὸ δαιμόνιον ἐξεληλυθός, καὶ
τὴν θυγατέρα βεβλημένην ἐπὶ τῆς
κλίνης.

Καὶ πάλιν ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὁρίων Τύ- 31
ρου καὶ Σιδῶνος, ἦλθε πρὸς τὴν θά-
λασσαν τῆς Γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τῶν
ὁρίων Δεκαπόλεως.

Καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφὸν μογιλά- 32
λον· καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν ἵνα ἐπιθῇ
αὐτῷ τὴν χεῖρα.

tio, superbia, amentia.

Omnia hæc scelera intus exeunt, & polluunt hominem.

¶ Et illinc surgens abiit in confinia Tyri ac Sidonis: & ingressus domũ, neminem volebat *hoc* scire: sed non potuit latêre.

Matth. 15. Quod oblatũ repudiant superbi, hoc volut extorquent modesti & humiles peccatores.

Quum enim de eo audisset mulier cuius filiola habebat spiritum impurum, venit & accidit ad pedes eius,

(Erat autem mulier Græca, Syrophœnissa genere) & rogauit eum vt dæmonium eiiceret ex filia sua.

Iesus autem dixit ei, Sine prius saturentur liberi: non est enim bonum accipere panem liberorũ, & obiicere catellis.

Ipsa verò respondit, & dixit ei, Etiam Domine: etenim catelli edunt sub mensa ex micis puerorum.

Tunc dixit ei, Propter istum sermonẽ abi: exiit dæmonium ex filia tua.

Quum autem *illa* abiisset domum suam, inuenit dæmonium exisse, & filiam proiectam super lectum.

¶ Tunc regressus è finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines Decapolis.

Sicut nos in vno Filio ad hanc vitã cõdidit, ita etiã in eodem vno ad futurã vitã instaurat.

Et offerunt ei surdum difficulter loquentem: & precantur eum vt imponat ei manum.

Ipſi verò quum abduxiſſet eum è turba priuatim, niſi ſt digitos ſuos in auriculas eius: & quum ſpuiſſet, tetigit linguam eius.

Acſuſpiciens in cælũ, ingenuit, dixítque ei, Iphphatha, quod eſt, Adaperitor.

Et ſtatim adapertæ ſũt eius aures: & ſolutum eſt vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

Et interdixit eis necui dicerent. ſed quantumcũque ipſe eis interdixiſſet, multo magis *hoc* prædicabant.

Et ſupramodum percellebantur, dicentes, Bene omnia fecit: facit vt & ſurdi audiant, & muti loquantur.

33 Καὶ ἀπολαβόμενος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατ' ἰδίαν, ἔβαλε τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ· καὶ πτύσας ἥψατο τῆς γλώσσης αὐτοῦ.

34 Καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐστέναξε, καὶ λέγει αὐτῷ, Εφφαθά, ὅ ἐστι, διανοίχθητι.

35 Καὶ ἠνεῴχθησαν αὐτοῦ αἱ ἀκοαὶ· καὶ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώσσης αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει ὀρθῶς.

36 Καὶ διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν. ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλλετο, μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον.

37 Καὶ ὑπερπερισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες, Καλῶς πάντα πεποίηκε· καὶ τοὺς κωφοὺς ποιεῖ ἀκούειν, καὶ τοὺς ἀλάλους λαλεῖν.

CAP. VIII.

Matth. 15. 32 Vide annot. apud Matth. 15. 32

Diebus illis, quũ multa omnino turba eſſet, nec haberét quo veſcerentur, aduocauit Ieſus diſcipulos ſuos, dixítque eis,

Miſericordia commoueor erga turbam: quia iã triduum manent apud me, nec habent quo veſcantur.

Quòd ſi dimiſero eos ieiunos domũ ſuam, deficiét in via. quidã enim ex eis procul venerunt.

Reſponderunt autem ei diſcipuli eius, Vnde iſtos quiſpiam poſſit hîc ſatiare panib⁹ in deſerto?

Interrogauit autẽ eos, Quot panes habetis? Ipſi verò dixerunt, Septem.

Turc præcepit turbæ vt diſcumberet humi: & acceptis ſeptem illis panibus, quum gratias egiſſet, fregit, dedítque

Κεφάλαιον ηʹ

1 Ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, παμπόλλου ὄχλου ὄντος, καὶ μὴ ἐχόντων τί φάγωσι, προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει αὐτοῖς,

2 Σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον· ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσι.

3 Καὶ ἐὰν ἀπολύσω αὐτοὺς νήστεις εἰς οἶκον αὐτῶν, ἐκλυθήσονται ἐν τῇ ὁδῷ. τινὲς γὰρ αὐτῶν μακρόθεν ἥκουσι.

4 Καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Πόθεν τούτους δυνήσεταί τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ' ἐρημίας;

5 Καὶ ἐπηρώτα αὐτούς, Πόσους ἔχετε ἄρτους; Οἱ δὲ εἶπον, Ἑπτά.

6 Καὶ παρήγγειλε τῷ ὄχλῳ ἀναπεσεῖν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους, εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἐδίδου

τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα προσφάγωσι· καὶ παρέθηκαν τῷ ὄχλῳ.

Καὶ εἶχον ἰχθύδια ὀλίγα· καὶ 7 Habebant autem pisciculos paucos: & quum benedixisset, dixit vt & eos etiam apponerent.

εὐλογήσας, εἶπε προσθεῖναι καὶ αὐτά.

Ἐφαγον δὲ, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ 8 Comederũt autẽ & saturati sunt: & sustulerunt fragmentorũ quæ superfuerant, septem sportas.

ἦραν περισσεύματα κλασμάτων, ἑπτὰ σπυρίδας.

Ησαν δὲ οἱ φαγόντες ὡς τετρακισχίλιοι· καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς. 9 Erãt autem qui comederant, quasi quatuor mille: dimisitque eos.

Καὶ εὐθέως ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ 10 ¶ Et statim ingressus in nauigium cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha. Matth.15.39

τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά.

Καὶ ἐξῆλθον οἱ Φαρισαῖοι, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ, ζητοῦντες παρ' αὐτοῦ σημεῖον ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, πειράζοντες αὐτόν. 11 ¶ Et venerũt Pharisæi, cœperũntque altercari cum eo, quærentes ab eo signum è cælo, tentantes eum. Matth.16.1 Obstinati doctrinæ Euangelicæ hostes tot iam pridẽ editis miraculis non credentes, nouũ requirunt: Christus autẽ iratus eos planè deserit.

Καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ, 12 Ipse verò, quũ ex imo ingemuisset spiritu suo, dixit, Cur natio ista signũ requirit? amen dico vobis, si dabitur nationi isti signum.

λέγει, Τί ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰ δοθήσεται τῇ γενεᾷ ταύτῃ σημεῖον.

Καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἐμβὰς πάλιν εἰς 13 ¶ Et eis relictis, ingressus rursus nauigium abiit in vlteriorem ripam. Matth.16.4

τὸ πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν.

Καὶ ἐπελάθοντο λαβεῖν ἄρτους, καὶ 14 ¶ Fuerant autẽ obliti discipuli sumere panes, & panem non habebãt nisi vnum secum in nauigio. Matth.16.5 Cauendũ potissimũ ab iis qui verbum Dei adulterant, quocunque gradu, siue in Ecclesia siue in ciuili politia, polleant.

εἰ μὴ ἕνα ἄρτον οὐκ εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ.

Καὶ διεστέλλετο αὐτοῖς, λέγων, Ὁρᾶτε, βλέπετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ τῆς ζύμης Ηρῴδου. 15 Tunc interdixit eis, dicens, ¶ Videte, cauete à fermento Pharisæorum & fermento Herodis. Matth.16.6 Terrenis addicti, ad cælestia quãrũuis manifestè proposita, prorsus caligant.

Καὶ διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, Οτι ἄρτους οὐκ ἔχουσι. 16 Disceptabant igitur alij aduersus alios, dicentes, Panes non habemus.

Καὶ γνοὺς ὁ Ιησοῦς λέγει αὐτοῖς, Τί 17 Id autem quum nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis quòd panes nõ habetis? nondum animum aduertitis, nec intelligentia præditi estis? adhuc stupidũ habetis cor vestrũ?

διαλογίζεσθε ὅτι ἄρτους οὐκ ἔχετε; οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ συνίετε; ἔτι πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν;

Οφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε; καὶ 18 Quũ oculos habeatis, nõ cernitis? & quũ aures habeatis, nõ auditis? nec

meminiſtis?

Ioh.6.11

||Quum quinque illos panes fregi in *homines* quinquies mille, quot cophinos fragmentis plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, Duodecim.

Quum autem ſeptem illos *hominibus* quater mille, quot ſportas fragmẽtis plenas ſuſtuliſtis? Illi verò dixerunt, Septẽ.

Tunc dixit eis, Quomodo *hæc* non intelligitis?

Vera imago noſtræ regenerationis, quæ in nobis à mũdo ſegregatis, paulatim à Chriſto perficitur.

¶ Venit autem Bethſaidan: & obtulerunt ei cæcum, & precati ſunt eum vt ipſum tangeret.

Tunc prehenſa manu cæci, eduxit eum extra vicũm: & quum inſpuiſſet in oculos eius, impoſuiſſétque ei manus, interrogauit eum ecquid videret.

Qui quum oculos ſuſtuliſſet, dixit, Video homines: nam cerno inſtar arborum ambulantes.

Deinde rurſum impoſuit manus oculis eius, feciſque vt *denuò* oculos attolleret: & reſtitutus eſt, vidítque procul & dilucidè omnes.

Miracula Chriſtus non vult à docẽdi natura ſeparari.

Tunc *Ieſus* miſit eũ domũ ſuã, dicés, Neque in vicũ illũ ingreditor, neque *hæc* dicito cuiquã in vico.

Matth.16.13 luc.9.19 Multi Chriſtum laudant qui tamen eũ ſua laude ſpoliant.

¶ ||Ingreſſus eſt autem Ieſus ac diſcipuli eius in vicos Cæſareæ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit diſcipulos ſuos, dicens eis, Quẽ me dicunt homines eſſe?

Illi verò reſponderũt, Iohannem Baptiſtam: & alii Eliam: alii verò vnũ ex Prophetis.

19 Οτε τοὺς πέντε ἄρτους ἔκλασα εἰς τοὺς πεντακισχιλίους, πόσους κοφίνους πλήρεις κλασμάτων ἤρατε; Λέγουσιν αὐτῷ, Δώδεκα.

20 Οτε δὲ τοὺς ἑπτὰ εἰς τοὺς τετρακισχιλίους, πόσων σπυρίδων πληρώματα κλασμάτων ἤρατε; Οἱ δὲ εἶπον, Ἑπτά.

21 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Πῶς οὐ συνίετε;

22 Καὶ ἔρχεται εἰς Βηθσαϊδάν· καὶ φέρουσιν αὐτῷ τυφλόν, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν ἵνα αὐτοῦ ἅψηται.

23 Καὶ ἐπιλαβόμενος τῆς χειρὸς τοῦ τυφλοῦ, ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω τῆς κώμης· καὶ πτύσας εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἐπηρώτα αὐτὸν εἴ τι βλέπει.

24 Καὶ ἀναβλέψας ἔλεγε, Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους· ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας.

25 Εἶτα πάλιν ἐπέθηκε τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι· καὶ ἀπεκατεστάθη, καὶ ἐνέβλεψε τηλαυγῶς ἅπαντας.

26 Καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, λέγων, Μηδὲ εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδὲ εἴπῃς τινὶ ἐν τῇ κώμῃ.

27 Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὰς κώμας Καισαρείας τῆς Φιλίππου· καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἐπηρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων αὐτοῖς, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;

28 Οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν· καὶ ἄλλοι Ἠλίαν· ἄλλοι δὲ ἕνα τῶν προφητῶν.

Καὶ αὐτὸς λέγει αὐτοῖς, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ Χριστός. 29

Tũc ipse dixit eis, Vos autẽ quẽ me dicitis esse? Respondens verò Petrus dicit ei, Tu es ille Christꝰ.

Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ. 30

Tunc interminatus est vt nulli id dicerent de se.

Christus sua mẽta prædicationi Euãgelii præfixit.

Καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι. 31

¶ Et cœpit eos docere q̃ oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, principibúsque Sacerdotum, ac Scribis, & trucidari: & tribus post dieb⁹ resurgere.

Christus nec inuitus nẽque ex inspẽrato, sed præscius & volẽs nostri causa passus est quicquid est passus.

Καὶ παρρησίᾳ τὸν λόγον ἐλάλει. Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ. 32

Et apertè eum sermonem loquebatur. Tunc prehendit eũ Petrus, cœpítque obiurgare.

Nulli magis insaniunt quam qui extra verbum Dei sapiunt.

Ὁ δὲ ἐπιστραφεὶς, καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, λέγων, Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. 33

Ipse verò conuersus, & intuitus discipulos suos, obiurgauit Petrum, dicens, Abscede à me Satana: nã non sapis quę Dei *sunt*, sed quę *sũt* hominũ.

*Matth.*10.38 & 16.24 *luc.*9.23, & 17.34

Discipulos Christi oportet, domitis carnis affectibus, quicquid oneris imponit Dominus fortiter sustinere.

Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι. 34

¶ Et quũ aduocasset turbam cum discipulis suis, dixit eis, ‖ Quicũque vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

Ὅστις γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν. 35

‖Nam quisquis voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animã suam causa mea & Euangelij, is seruabit eam.

*Matth.*10.39 & 16.25 *luc.*9.24, & 17.33 *ioh.*12.25

Omnium hominum stultissimi sunt qui huius vitæ vsuram æternæ felicitatis iactura redimunt.

Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ; 36

Quid enim profuerit cuipiam si lucratus fuerit mundum totum, & anima sua mulctetur?

Ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; 37

Aut quam dabit quispiam compensationem animæ suæ?

Ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. 38

‖Nã quemcũque puduerit mei ac meorũ sermonum in natione ista adultera & peccatrice, Filium etiã hominis pudebit eius, quando venerit cum gloria Patris sui cum Angelis illis sanctis.

*Matth.*10.33 *luc.*12.26, & 21.8

CAP. IX.

Matth.16.28 Luc.9.27

PRæterea dixit eis, Amen dico vobis, sunt quidã ex iis qui hîc adstãt qui nequaquã gustabunt morte, vsquedum viderint regnũ Dei venisse cum potentia.

Matth.17.1 Luc.9.28 Christi mox in cruce exinaniendi cælestis gloria, visibilib9 symbolis, Eliæ & Mosi præsentia & colloquio, ipsiusque adeo Patris voce, coram tribus discipulis, testibus omni exceptione maioribus, asseritur.

¶ Sexto verò pòst die accepit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subduxit eos solos in montem sublimem priuatim: & transformatus fuit coram eis.

Et vestimẽta eius facta sunt coruscantia, candida valde vt nix, qualia non potest fullo in terra dealbare.

Et visus est eis Elias cũ Mose, qui colloquebantur cum Iesu.

Tunc respondens Petrus dicit Iesu, Rabbi, bonũ est nos hîc esse: faciamus igitur tabernacula tria, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

Nec enim sciebat quid loqueretur: erant enim exterriti.

Et extitit nubes quæ inumbrauit eos: veniq; vox è nube, dicens, Hic est filius ille meus dilectus, ipsum audite.

Et repentè quum circunspexissent, non amplius viderunt quenquã, sed solum Iesum secum.

Matth.17.9 Dominus sua tempora Euãgelii promulgationi definiuit.

¶ Quum verò descenderent è monte, interdixit eis necui narrarent quæ viderant, nisi quum Filius hominis à mortuis resurrexisset.

Ipsi igitur id continuerunt apud se, mutuò quærentes quid illud esset, A mortuis resurgere.

Κεφάλαιον θ'

1 ΚΑΙ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει.

2 Καὶ μεθ' ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν μόνους· καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν.

3 Καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στίλβοντα, λευκὰ λίαν ὡς χιών, οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι.

4 Καὶ ὤφθη αὐτοῖς Ἠλίας σὺν Μωσεῖ· καὶ ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ Ἰησοῦ.

5 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ, Ραββεί, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς, σοὶ μίαν, καὶ Μωσεῖ μίαν, καὶ Ἠλίᾳ μίαν.

6 Οὐ γὰρ ᾔδει τί λαλήσῃ· ἦσαν γὰρ ἔκφοβοι.

7 Καὶ ἐγένετο νεφέλη ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς· καὶ ἦλθε φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε.

8 Καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι, οὐκέτι οὐδένα εἶδον, ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν.

9 Καταβαινόντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ διηγήσωνται ἃ εἶδον, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ.

10 Καὶ τὸν λόγον ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτούς, συζητοῦντες τί ἐστι τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι.

Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν λέγοντες, Ὅτι λέγουσιν οἱ Γραμματεῖς ὅτι Ηλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον; 11

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ηλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον, ἀποκαθιστᾷ πάντα· καὶ πῶς γέγραπται ἵνα πολλὰ πάθῃ, καὶ ἐξουδενωθῇ. 12

Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν ὅτι καὶ Ηλίας ἐλήλυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. 13

Καὶ ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητάς, εἶδεν ὄχλον πολὺν περὶ αὐτούς, καὶ γραμματεῖς συζητοῦντας αὐτοῖς. 14

Καὶ εὐθέως πᾶς ὁ ὄχλος ἰδὼν αὐτὸν ἐξεθαμβήθη, καὶ προστρέχοντες ἠσπάζοντο αὐτόν. 15

Καὶ ἐπηρώτησε τοὺς Γραμματεῖς, Τί συζητεῖτε πρὸς αὐτούς; 16

Καὶ ἀποκριθεὶς εἷς ἐκ τοῦ ὄχλου εἶπε, Διδάσκαλε, ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρός σε, ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον. 17

Καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν καταλάβῃ, ῥήσσει αὐτόν· καὶ ἀφρίζει, καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται· καὶ εἶπον τοῖς μαθηταῖς σου ἵνα αὐτὸ ἐκβάλωσιν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν. 18

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ λέγει, Ὦ γενεὰ ἄπιστος, ἕως πότε πρὸς ὑμᾶς ἔσομαι; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετε αὐτὸν πρός με. 19

Καὶ ἤνεγκαν αὐτὸν πρὸς αὐτόν. καὶ ἰδὼν αὐτὸν, εὐθέως τὸ πνεῦμα ἐσπάραξεν αὐτόν· καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκυλίετο ἀφρίζων. 20

Καὶ ἐπηρώτησε τὸν πατέρα αὐτοῦ, Πό- 21

¶ Et interrogarunt eum dicentes, Cur Scribæ dicunt oportere vt || Elias prius veniat? Stulta Rabbinorum opinio de Eliæ aduentu refellitur. Malach. 4. 3

Ipse verò respondens dixit eis, Elias quidem prius veniens, restituet omnia: &||vt scriptum est de Filio hominis, *oportet* vt multa patiatur, & pro nihilo habeatur. Esa. 53. 4

Sed dico vobis & Eliã venisse, & *istos* ei fecisse quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo.

¶ || Et quum venisset ad discipulos *suos*, vidit turbam multã circa eos, & Scribas cum eis altercantes. Matth. 17. 14 *Luc.* 9. 38 Christus miraculo confirmat etiam indignis, se venisse vt Satanæ rabiem cohibeat.

Et statim tota turba viso eo expauit: & accurrentes salutauerunt eum.

Tunc interrogauit Scribas, Quid altercamini inter vos?

Et respondens quidam è turba, dixit, Magister, adduxi filium meum ad te, habentẽ spiritũ mutũ:

Qui vbicunque eum corripuerit, lacerat eum: *ipse* verò spumat, & stridet dentibus suis, & exare scit: & dixi discipulis tuis vt eiicerent, sed non potuerunt.

Ipse verò respondens ei dixit, O natio incredula, quousque tandem apud vos ero? quousque tãdem tolerabo vos? addũcite eum ad me.

Illum igitur adduxerũt ad eum. Quum autem eũ vidisset, cõtinuò spiritus discerpsit eum: & *ille* quũ cecidisset in terrã, voluebatur spumans.

Tunc interrogauit *Iesus* patrem eius, Quan-

tum temporis est quòd hoc accidit ei? Ipse verò ait, Ab infante.

Et sæpe eum in ignem abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed si quid potes, succurre nobis, misericordia commotus erga nos.

Iesus autem dixit ei, Si potes hoc credere, omnia fieri possunt credenti.

Pater verò pueri statim clamans cum lacrymis dixit, Credo, Domine: succurre incredulitati meæ.

Quum vidisset autem Iesus turbam simul accurrere, obiurgauit spiritum illum impurum, dicés ei, Tu spiritus mute & surde, ego tibi impero, Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

Quo Christi virtus propior eo impotētiùs furit Satan.

Et quum clamasset *spiritus*, multúmque discerpsisset eum, exiuit: & *ille* factus est quasi mortuus, adeo vt multi dicerent mortuum esse.

Iesus verò prehensa manu eius, erexit eum: & *ille* surrexit.

¶ Et quũ esset ingressus domum, discipuli eius interrogarunt eum priuatim, Cur nos non potuimus *spiritũ* illum eiicere?

Fide ac proinde precibus & ieiunio opus est ad Satanã ex vetere possessione deiiciendum.

Ipse verò dixit eis, Hoc genus *dæmoniorum* nulla re potest exire nisi per precationem & ieiuniũ.

Matth. 17. 22, *luc.* 9. 22. Sedulo quidem nos præmonet Christus, ne improuisis malis opprimamur. Sed incredibilis est hominum socordia.

¶ ‖Et illinc egressi, vnà iter faciebãt per Galilæã: nec volebat vt quisquam *id* sciret,

Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus hominum, qui

ος χρόνος ἐστὶν ὡς τοῦτο γέγονεν αὐτῷ; Ὁ δὲ εἶπε, Παιδιόθεν.

22 Καὶ πολλάκις αὐτὸν καὶ εἰς πῦρ ἔβαλε καὶ εἰς ὕδατα, ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν. ἀλλ' εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν, σπλαγχνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς.

23 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Τὸ εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι.

24 Καὶ εὐθέως κράξας ὁ πατὴρ τοῦ παιδίου μετὰ δακρύων ἔλεγε, Πιστεύω Κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ.

25 Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐπισυντρέχει ὄχλος, ἐπετίμησε τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ, λέγων αὐτῷ, Τὸ πνεῦμα τὸ ἄλαλον καὶ κωφόν, ἐγώ σοι ἐπιτάσσω, Ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ, καὶ μηκέτι εἰσέλθῃς εἰς αὐτόν.

26 Καὶ κράξαν, καὶ πολλὰ σπαράξαν αὐτόν, ἐξῆλθε· καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρός, ὥστε πολλοὺς λέγειν ὅτι ἀπέθανεν.

27 Ὁ δὲ Ἰησοῦς κρατήσας αὐτὸν τῆς χειρός, ἤγειρεν αὐτόν· καὶ ἀνέστη.

28 Καὶ εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶκον, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν, Ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό;

29 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ δύναται ἐξελθεῖν εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

30 Καὶ ἐκεῖθεν ἐξελθόντες παρεπορεύοντο διὰ τῆς Γαλιλαίας· καὶ οὐκ ἤθελεν ἵνα τις γνῷ.

31 Ἐδίδασκε γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ

ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ ἀποκτανθεὶς, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

32 Οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι.

33 Καὶ ἦλθεν εἰς Καπερναούμ· καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος, ἐπηρώτα αὐτούς, Τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς διελογίζεσθε;

34 Οἱ δὲ ἐσιώπων· πρὸς ἀλλήλους γὰρ διελέχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ, τίς μείζων.

35 Καὶ καθίσας ἐφώνησε τοὺς δώδεκα, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος, καὶ πάντων διάκονος.

36 Καὶ λαβὼν παιδίον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ συναγκαλισάμενος αὐτό, εἶπεν αὐτοῖς,

37 Ος ἐὰν ἓν τῶν τοιούτων παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με.

38 Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, λέγων, Διδάσκαλε, εἴδομέν τινα τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν· καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτόν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν.

39 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε, Μὴ κωλύετε αὐτόν· οὐδεὶς γάρ ἐστιν ὃς ποιήσει δύναμιν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, καὶ δυνήσεται ταχὺ κακολογῆσαί με.

40 Ος γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν.

41 Ος γὰρ ἂν ποτίσῃ ὑμᾶς ποτήριον ὕδατος ἐν τῷ ὀνόματί μου, ὅτι Χριστοῦ ἐστε, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

42 Καὶ ὃς ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ, καλόν ἐστιν αὐτῷ

trucidabunt eum: sed trucidatus, tertio die resurget.

Ipsi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare.

Matth.18.1, luc.9.45. || Venit igitur Capernaum. & quum venisset domũ, interrogauit eos, Quid in via inter vos disceptabatis?

Ipsi verò siluerunt: nã alii aduersus alios disseruerãt in via quis *esset* cæteris maior.

Et quum consedisset, vocauit duodecim illos, & dixit eis, Siquis vult primus esse, erit omniũ vltimus, & omniũ minister.

Et acceptum puerulũ statuit in medio eorum: eóque in vlnas recepto, dixit eis,

Quisquis vnum ex talibus puerulis exceperit nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, non me excipit, sed eum qui misit me.

Luc.9.49. Deus ordinariæ vocationis author agit extra ordinem quoties libet. Probatur autem extraordinaria vocatio à doctrina & effectis. *1.Cor.12.3.*

¶ ||Respõdit autẽ ei Iohannes, dicés, Magister, vidimus quendã per nomen tuũ eiicientem dæmonia, qui nõ sequitur nos: & prohibuimus eũ, quia non sequitur nos.

Iesus autem ait, Ne illũ prohibete. ||nullus enim est qui edat virtutem per nomen meum, & possit citò maledicere mihi.

Nam qui non est contra nos, pro nobis est.

Matth. 10.42. Matth.18.6 luc.17.1 Deus adeo seuerus est offendiculorum vltor vt quòduis damnũ faciendũ sit potius quàm vel omnino cuipiam obiiciẽdum offendiculum.

||Quisquis enim potum dederit vobis poculum aquæ in nomine meo, *id est* quòd sitis Christi, amẽ dico vobis, nequaquam perdiderit mercedem suã.

||Et quisquis offenderit vnũ ex paruis istis qui credunt in me, bonũ esset ei

potius si circumponeretur saxum molare circa collum eius, & proiiceretur in mare.

Matth. 5. 29, & 18. 8

||Quòd si manus tua facit vt tu offendas, abscinde eam: bonum est tibi ad vitam ingredi mancũ, *potius* quàm duas manus habentem abire in gehennam, in ignem inextinguibilem:

Esa. 66. 24

||Vbi vermis eorũ nõ interit, & ignis non extinguitur.

Et si pes tuus facit vt tu offendas, abscinde eum: bonum est tibi ingredi in vitam claudum, *potius* q̃ duos pedes habentẽ proiici in gehennam, in ignẽ inextinguibilem:

Vbi vermis eorum nõ interit, & ignis non extinguitur.

Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum: bonum est tibi introire in regnum Dei luscum, *potius* quàm duos oculos habentem proiici in gehennam ignis:

Vbi vermis eorum nõ obit, & ignis non extinguitur.

Oportet nos a Deo veluti sale macerari, tũ vtsimus victimæ ipsi gratæ, tũ vt mutuo cõiuncti, alii alios saliamus. *Leuit.* 2. 13. *Matth.* 5. 13. *Luc.* 14. 34

Nam omnis *homo* igne salietur: ||& omnis oblatio sale salietur.

||Bonus est sal: si verò sal insulsus fuerit, quónã ipsum condietis? habete in vobisipsis salem, & pacé habete inter vos mutuó.

CAP. X.

ET ||quum illinc surrexisset, venit in fines Iudææ per *regionem quæ est* trans Iordanem: & conuenit rursum turba ad eum: &, vt consueuerat, rursum docebat eos.

μᾶλλον εἰ περέκειτο τὸν λίθος μυλικὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ βέβλητο εἰς τὴν θάλασσαν.

43 Καὶ ἐὰν σκανδαλίζῃ σε ἡ χείρ σου, ἀπόκοψον αὐτήν· καλόν σοί ἐστιν κυλλὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα ἀπελθεῖν εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον·

44 Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.

45 Καὶ ἐὰν ὁ πούς σου σκανδαλίζῃ σε, ἀπόκοψον αὐτόν· καλόν σοί ἐστιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλόν, ἢ τοὺς δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον·

46 Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.

47 Καὶ ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζῃ σε, ἔκβαλε αὐτόν· καλόν σοί ἐστιν μονόφθαλμον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός·

48 Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.

49 Πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται· καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται.

50 Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας ἄναλον γένηται, ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτύσετε; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας, καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις.

Κεφάλαιον ι.

1 ΚΑκεῖθεν ἀναστὰς ἔρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας, διὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου· καὶ συμπορεύονται πάλιν ὄχλοι πρὸς αὐτόν· καὶ, ὡς εἰώθει, πάλιν ἐδίδασκεν αὐτούς.

Καὶ προσελθόντες οἱ Φαρισαῖοι ἐπηρώτησαν αὐτὸν εἰ ἔξεστιν ἀνδρὶ γυναῖκα ἀπολῦσαι· πειράζοντες αὐτόν.

2 Tunc accedentes Pharisæi interrogarunt eum an liceret viro vxorem dimittere: tentantes eũ.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Τί ὑμῖν ἐνετείλατο Μωσῆς;

3 Ipse verò respondens dixit, Quid vobis mãdauit Moses?

Οἱ δὲ εἶπον, Μωσῆς ἐπέτρεψε βιβλίον ἀποστασίου γράψαι, καὶ ἀπολῦσαι.

4 Ipsi autẽ dixerũt, ‖Moses permisit libellũ abscessionis scribere, & dimittere *vxorem*. *Deut.24.2*

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν ὑμῖν τὴν ἐντολὴν ταύτην.

5 Tunc respondẽs Iesus dixit eis, Propter duritiã cordis vestri scripsit vobis mandatum istud.

Ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς ὁ Θεός.

6 A principio verò creationis, ‖masculum & fœminam fecit Deus. *Gen.1.27 matth.19.4*

Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

7 ‖Propterea relinquet homo patrem suũ & matrem, & agglutinabitur vxori suæ. *Gen.2.24 2.cor.6.16 ephes.5.31*

Καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· ὥστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ μία σάρξ.

8 Et qui duo *fuerant*, erũt caro vna. Itaque nõ sunt amplius duo, sed vna caro.

Ὃ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

9 ‖Quod ergo Deus cõiunxit, homo ne seiũgat. *1.Cor.7.10*

Καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ πάλιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπηρώτησαν αὐτόν.

10 Et domi rursum discipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ὃς ἐὰν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται ἐπ' αὐτήν.

11 *Ipse* verò dixit eis ‖Quicunque dimiserit vxorem suam, & duxerit aliã, mœchatur aduersus eam. *Matth.5.32 & 19.9 luc.16.18 1.cor.7.10*

Καὶ ἐὰν γυνὴ ἀπολύσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχᾶται.

12 Et, si mulier dimiserit virum suum, & nupserit alteri, mœchatur.

Καὶ προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἵνα ἅψηται αὐτῶν· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων τοῖς προσφέρουσιν.

13 ¶ ‖Tunc obtulerunt ei puerulos vt tangeret eos: discipuli verò obiurgabant eos qui offerebant. *Matth.19.13 luc.18.15*

Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ἠγανάκτησε, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

14 Quod quũ vidisset Iesus, indignatus est, & dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos. talium enim est regnum Dei. *Deus pro sua bonitate nõ tantũ patres, sed etiã eorũ liberos in fœdere cõprehẽdit, ac proinde ipsis benedicit.*

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον,

15 Amen dico vobis, quicunque nõ exceperit regnum Dei vt puerulus, *Malitia pueros fieri oportet: vt ingrediamur in regnum cælorum.*

nequaquam in id ingredietur.

Et quú accepisset eos in vlnas, impositis in eos manibus, benedixit eis.

Matth.19.16, Luc.18.18. Duo in primis fugienda æternam vitá seriò quærentibus, opinio videlicet de suis meritis, quæ ex vera Legis consideratione intelligitur & refellitur: diuitiarum amor, qui multos alacriter etiam currétes é medio cursu reuocat. *Exo.20.13.*

¶ Et egrediente eo *vt ſe daret* in viam, ‖quidam, quum accurrisset, & accidisset ei ad genua, interrogauit eum, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?

Iesus autè dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus nisi vnus, *nempe* Deus.

Mãdata nosti, ‖Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Ne damno afficito *quenquam*, Honora patrem tuum & matrẽ.

Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

Iesus autem eum intuitus, dilexit eũ, & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quęcunque habes vẽde, & da pauperibꝰ: & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.

Ille verò mœstus factus propter hũc sermonem, abiit contristatus: habebat enim bona multa.

Et quum circunspexisset Iesus dicit discipulis suis, Quàm difficilè qui opes habent, in regnum Dei introibunt!

Discipuli verò expauerunt ad hos sermones ipsius. Iesus autem rursum respondens dixit eis, Filii, quàm difficile est vt qui confidunt opibus, in regnũ Dei ingrediantur!

οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

16 Καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὰ, τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὰ, εὐλόγει αὐτά.

17 Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδὸν, προσδραμὼν εἷς καὶ γονυπετήσας αὐτὸν, ἐπηρώτα αὐτὸν, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσω ἵνα ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;

18 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός.

19 Τὰς ἐντολὰς οἶδας, Μὴ μοιχεύσῃς, Μὴ φονεύσῃς, Μὴ κλέψῃς, Μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, Μὴ ἀποστερήσῃς, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα.

20 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε, ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου.

21 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἓν σοι ὑστερεῖ· ὕπαγε, ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ δὸς τοῖς πτωχοῖς· καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι, ἄρας τὸν σταυρόν.

22 Ὁ δὲ, συσταθεὶς τῷ λόγῳ, ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά.

23 Καὶ περιβλεψάμενος ὁ Ἰησοῦς λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελεύσονται.

24 Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς, Τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τοῖς χρήμασιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τῆς τρυμαλιᾶς τῆς ῥαφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν.

Facilius est camelum per foramen acus transire quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

Οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες πρὸς ἑαυτούς, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι;

Illi verò amplius percellebantur, dicentes inter se, Et quis potest seruari?

Ἐμβλέψας δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγει, Παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, ἀλλ' οὐ παρὰ τῷ Θεῷ· πάντα γὰρ δυνατά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ.

Intuitus autem eos Iesus dicit, Apud homines *hoc est* impossibile, sed nō apud Deū: nā omnia possibilia sunt apud Deum.

Καὶ ἤρξατο ὁ Πέτρος λέγειν αὐτῷ, Ἰδοὺ, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι.

¶ ||Tũc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

Matth.19.27. luc.18.28. Præ Christo omnia negligere, certũ est ad vitam æternam iter, modò nequis in via deficiat.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφοὺς ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου,

Respondens autem Iesus ait, Amen dico vobis, nullus est qui reliquerit domum, aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut vxorem aut liberos, aut agros, mea causa & Euangelij,

Ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, οἰκίας, καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς, καὶ μητέρας καὶ τέκνα, καὶ ἀγροὺς, μετὰ διωγμῶν, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον.

Quin accipiat centuplicia nunc isto tempore, domos, & fratres & sorores, & matres, & liberos, & agros, cum persequutionibus, & in seculo venturo vitam æternam.

Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι· καὶ οἱ ἔσχατοι, πρῶτοι.

||Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi, primi.

Matth.19.30. luc.13.30.

Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες εἰς Ἰεροσόλυμα· καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐθαμβοῦντο, καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο. Καὶ παραλαβὼν πάλιν τοὺς δώδεκα, ἤρξατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν·

¶ ||Erant autẽ in via ascendentes Hierosolyma: & præibat eis Iesus, & expauescebant, & sequentes timebant. Et ipse, assumptis rursũ duodecim, cœpit eis dicere quæ sibi erant euentura:

Matth.20.17. luc.18.31. Rursus discipuli admonitã patiẽtiam præparãt, mortis imminentis & simul certo sequuturæ vitæ denuntiatione.

Ὅτι ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἰεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς γραμματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι·

Dicens, Ecce, ascẽdimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis: & condemnabunt eũ morte, tradẽntque eum Gentibus:

Quæ illudent ei, & flagellabunt eum, & inſpuét in eum, & trucidabunt eum: ſed tertia die reſurget.

34 Καὶ ἐμπαίξουσιν αὐτῷ, καὶ μαστιγώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐμπτύσουσιν αὐτῷ, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

Matth.20.20 Omnino priꝰ certádum eſt quàm triumphandum.

¶ ||Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filii Zebedæi, dicétes, Magiſter, velimꝰ vt quicquid petierimus, præſtes nobis.

35 Καὶ προσπορεύονται αὐτῷ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου, λέγοντες, Διδάσκαλε, θέλομεν ἵνα ὃ ἐὰν αἰτήσωμεν ποιήσῃς ἡμῖν.

Ipſe verò dixit eis, Quid me vultis vobis præſtare?

36 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Τί θέλετε ποιήσω ὑμῖν;

Illi autem dixerunt ei, Da nobis vt vnus ad dextrâ tuam & alter ad ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua.

37 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Δὸς ἡμῖν ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου καὶ εἷς ἐξ ἀριστερῶν σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου.

Ieſus autè dixit eis, Neſcitis quid petatis. poteſtis bibere poculũ quod ego bibo, & baptiſmo quo ego baptizor, baptizari?

38 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι;

Ipſi verò dixerũt ei, Poſſumus. Ieſus autem dixit eis, Poculũ quidéquod ego bibo, bibetis: & baptiſmate quo ego baptizor, baptizabimini:

39 Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Δυνάμεθα. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Τὸ μὲν ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω, πίεσθε· καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε·

Sed ſedere ad dextram meã & ad ſiniſtrã meã, nõ eſt meũ dare, ſed *dabitur* quibus paratum eſt.

40 Τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ ἀριστερῶν μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται.

Et quũ *hæc* audiſſẽt *alii* decem, cœperũt indignari de Iacobo & Iohãne.

41 Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρξαντο ἀγανακτεῖν περὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου.

Luc.22.25 Magiſtratus ſecundũ Deũ ſuis ſubiectis imperant: paſtores autem non ad dominãdũ ſed ad ſeruiẽdũ vocati ſunt, præeunte ipſis Dei Filio, quatenus & ipſe fuit volũtatis Patris miniſter.

Ieſus autem quum eos aduocaſſet, dixit eis, ||Scitis eos quibus placet imperare Gentibus, dominari in eas: & qui magni ſũt inter eas, licentia in eas vti.

42 Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, λέγει αὐτοῖς, Οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, κατακυριεύουσιν αὐτῶν· καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν, κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.

Verùm nõ ita erit inter vos: ſed quicunque voluerit fieri magnꝰ inter vos, erit miniſter veſter:

43 Οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται διάκονος ὑμῶν·

Et quicunque voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium ſeruus.

44 Καὶ ὃς ἂν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος.

Καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν.

45 Nam & Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionis pretium pro multis.

Καὶ ἔρχονται εἰς Ἰεριχώ· καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἀπὸ Ἰερειχὼ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ὄχλου ἱκανοῦ, ὁ υἱὸς Τιμαίου Βαρτίμαιος ὁ τυφλὸς ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν προσαιτῶν.

Christus vt fide inuocatus cæcitatem nostram sanat. Matth.20.29 Luc.18.35

46 ¶ Tunc veniunt Hiericho: ‖eóq; egrediéte ab Hiericho, ac discipulis ei⁹ & turba multa, filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta viã mẽdicãs.

Καὶ ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖός ἐστιν, ἤρξατο κράζειν, καὶ λέγειν, Ὁ υἱὸς Δαβὶδ Ἰησοῦ, ἐλέησόν με.

47 Et quũ audisset ipsum esse Iesum illum Nazarenum, cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid Iesu miserere mei.

Καὶ ἐπετίμων αὐτῷ πολλοὶ ἵνα σιωπήσῃ· ὁ δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκραζεν, Υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με.

48 Et obiurgabant eũ multi vt sileret: ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

Καὶ στὰς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτὸν φωνηθῆναι. καὶ φωνοῦσι τὸν τυφλὸν, λέγοντες αὐτῷ, Θάρσει, ἔγειραι· φωνεῖ σε.

49 Tũc Iesus quũ substitisset, iussit eũ vocari. Vocãt igitur cæcũ, dicẽtes ei, Cõfide, surge: vocat te.

Ὁ δὲ ἀποβαλὼν τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

50 Ipse verò abiecto pallio suo quum surrexisset, venit ad Iesum.

Καὶ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τί θέλεις ποιήσω σοι; Ὁ δὲ τυφλὸς εἶπεν αὐτῷ, Ραββονί, ἵνα ἀναβλέψω.

51 Et respõdens dixit ei Iesus, Quid vis tibi præstẽ? Cæcus autẽ ait ei, Rabboni, vt visum recipiam.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ὕπαγε· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ παραχρῆμα ἀνέβλεψε, καὶ ἠκολούθει τῷ Ἰησοῦ ἐν τῇ ὁδῷ.

52 Iesus autẽ dixit ei, Abi⁹ fides tua te seruauit. Statim igitur recepit visum, & sequebatur Iesũ per viã.

Κεφάλαιον ια΄

CAP. XI.

ΚΑΙ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ, εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,

Matth.21.1 Luc.19.29 Viua spiritualis in terris regni Christi imago.

1 QVum autem appropinquarent Hierosolymis Bethphage & Bethaniæ ad montem Olearum, misit duos è discipulis suis,

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ὑπάγετε εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν· καὶ εὐθέως εἰσπορευόμενοι εἰς αὐτὴν, εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων πεκάθικε· λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε.

2 Et dicit eis, Abite in vicũ qui vobis est ex aduerso: & statim vt ingrediemini in eum, inuenietis pullum ligatũ, supra quẽ nullus hominũ sedit: soluite eum & adducite.

Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Τί ποιεῖτε τοῦτο; εἴπατε, Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν

3 Quòd si quis vobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite Dominum eo opus

habere:& eum ſtatim huc mittet.

Abierunt autem & inuenerunt pullum ligatũ apud oſtium foris in biuio:& ſoluerunt eum.

Tũc quidã eorum qui illic adſtabant, dixerunt eis, Quid facitis qui ſoluitis pullum?

Ipſi verò dixerunt eis prout mandarat Ieſus: & *illi* dimiſerunt eos.

Ioh.12.14 ‖Adduxerũt igitur pullum ad Ieſum, & iniecerunt ei pallia ſua,ſedítque ſuper eum.

Multi verò pallia ſua ſtrauerunt per viam: alii autem frondes cædebant ex arboribus,& ſternebãt in viam.

Et qui præibant quíq; ſequebantur, clamabant dicentes,Hoſanna,benedictus qui venit in nomine Domini.

Benedictum regnũ patris noſtri Dauid, quod venit in nomine Domini:hoſanna *ó quies* in *cælis* altiſſimis.

Matth.21.20 luc.19.45 ‖Et ingreſſus eſt Hieroſolymã Dominus,& in tẽplũ:quúmque circunſpexiſſet omnia,&veſpera iã hora eſſet, venit Bethaniam cum duodecim.

Matth.21.19 Exemplum vltionis quæ hypocritas manet. ¶ ‖Et poſtero die quum exiſſent Bethania,eſuriit.

Quúmq; procul vidiſſet ficũ habentẽ folia,venit *viſurus* videlicet num inueniret aliquid in ea:& quũ veniſſet ad eã, nihil inuenit niſi folia. non enim erat tempus ficuum.

Tunc reſpõdens Ieſus dixit ficui, Ne amplius ex te in ſeculum quiſquam fructum comedat. Et *hoc* audierunt diſcipuli eius.

ἔχῃ· καὶ ἀθέως αὐτὸν ἀποστελεῖ ὧδε.

4 Ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου· καὶ λύουσιν αὐτόν.

5 Καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς, Τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶλον;

6 Οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς καθὼς ἐνετείλατο ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀφῆκαν αὐτούς.

7 Καὶ ἤγαγον τὸν πῶλον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπέβαλον αὐτῷ τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτῷ.

8 Πολλοὶ δὲ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἔστρωσαν εἰς τὴν ὁδόν· ἄλλοι δὲ στιβάδας ἔκοπτον ἐκ τῶν δένδρων, καὶ ἐστρώννυον εἰς τὴν ὁδόν.

9 Καὶ οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέγοντες, Ὡσαννά· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

10 Εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβίδ· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.

11 Καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἰς τὸ ἱερόν· καὶ περιβλεψάμενος πάντα, ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας, ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν μετὰ τῶν δώδεκα.

12 Καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξελθόντων αὐτῶν ἀπὸ Βηθανίας, ἐπείνασε.

13 Καὶ ἰδὼν συκῆν μακρόθεν, ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ· καὶ ἐλθὼν ἐπ' αὐτὴν, οὐδὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα. οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων.

14 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Μηκέτι ἐκ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα οὐδεὶς καρπὸν φάγοι. Καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Καὶ ἔρχονται εἰς Ιερουσάλιμα. Καὶ εἰσελθὼν ὁ Ιησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερὰς κατέστρεψε.

15 ¶ Veniũt igitur Hierosolymam. Et ingressus Iesus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebãt & emebant in templo, & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

Christus se ipsa ostendit se vere esse Regem illũ ac Pontificẽ, ac proinde templi diuini cultus vindicẽ.

Καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τις διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ.

16 Nec sinebat vt quisquã deportaret vas per templum.

Καὶ ἐδίδασκε λέγων αὐτοῖς, Οὐ γέγραπται, Οτι ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν; ὑμεῖς δὲ ἐποιήσατε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν.

17 Et docebat dicens eis, Nonne scriptum est ‖ domum meam, domum precationis vocatum iri ab omnibus Gentibus? ‖ vos autem eam fecistis speluncam latronum.

Esa. 56.7
Iere. 7.11

Καὶ ἤκουσαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ ἐζήτουν πῶς αὐτὸν ἀπολέσωσι. ἐφοβοῦντο γὰρ αὐτὸν, ὅτι πᾶς ὁ ὄχλος ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

18 Et hoc audierũt Scribæ & principes sacerdotum, & quærebant quomodo eum perderent. timebãt enim eum, quia tota turba perẽellebatur super doctrina ipsius.

Καὶ ὅτε ὀψὲ ἐγίνετο, ἐξεπορεύετο ἔξω τῆς πόλεως,

19 Quum verò vesperasset, egressus est Iesus extra vrbem.

Καὶ πρωὶ παραπορευόμενοι εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν.

20 ¶ ‖ Et manè adambulantes ficui viderunt eam exaruisse radicitus.

Matth. 21.9
Fidei vis longe maxima: cohæret autẽ cum fide charitas.

Καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, Ραββὶ, ἴδε, ἡ συκῆ ἣν κατηράσω, ἐξήρανται.

21 Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

Καὶ ἀποκριθεὶς Ιησοῦς λέγει αὐτοῖς, Ἐχετε πίστιν Θεοῦ.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Habete fidem Dei.

Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ, Ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ ἐὰν εἴπῃ.

23 Amen enim dico vobis, quicũque dixerit mõti huic, tollitor & proiicitor in mare: nec hæsitauerit in corde suo, sed crediderit futura quæ dicit, erit ei quicqd dixerit.

Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πάντα ὅσα ἂν προσευχόμενοι αἰτῆσθε, πιστεύετε ὅτι λαμβάνετε· καὶ ἔσται ὑμῖν.

24 ‖ Propterea dico vobis, quæcunque precantes petitis, credite vos accepturos: & erunt vobis.

Matth. 7.7
Luc. 11.9

Matth. 6. 14

‖Et quum adstiteritis precãtes, remittite siquid habetis aduersus aliquẽ: vt & Pater ille vester qui in cælis *est*, remittat vobis offensas vestras.

Nam si vos non remiseritis, nec Pater ille vester qui in cælis *est*, remittet offensas vestras.

Matth. 21. 14 Luc. 20. 1 Ordinariæ successionis obtẽtu iampridem oppugnatum Euãgelium.

¶ ‖Tunc veniunt rursus Hierosolyma: & quũ ipse ambularet in tẽplo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ & seniores:

Et dicunt ei, Qua authoritate ista facis? & quis tibi dedit authoritatem istam vt hæc facias?

Iesus autem respondẽs dixit eis, Interrogabovos & ego rem quãdam. Respondete igitur mihi, & dicam vobis qua authoritate hæc faciam.

Baptisma Iohannis è cælo erat, an ex hominibus? respondete mihi.

Ratiocinabãtur autem apud se dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

Merces malæ conscientiæ, timere eos quibus timori esse licuit.

Sed si dicamus, Ex hominibus: timemus populum. omnes enim sentiebant de Iohanne, eum verè Prophetam fuisse.

Tunc respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondẽs dicit eis, Nec ego dicam vobis qua authoritate hæc faciam.

CAP. XII.

Matth. 21. 33 Luc. 20. 9 esa. 5. 1 Iere. 2. 21 Dei vocatio nec locis nec personis nec tẽporibus certis est fine exceptione adstricta.

‖ET cœpit eis per parabolas dicere, Vineam plantauit quidam, & circumposuit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit eam agricolis: ac peregre profectus est.

25 Καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος· ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφῇ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

26 Εἰ δὲ ὑμεῖς οὐκ ἀφίετε, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

27 Καὶ ἔρχονται πάλιν εἰς Ιερουσάλυμα· καὶ ἐν τῷ ἱερῷ περιπατοῦντος αὐτοῦ, ἔρχονται πρὸς αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι·

28 Καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἔδωκεν ἵνα ταῦτα ποιῇς;

29 Ὁ δὲ Ιησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ἐπερωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον· καὶ ἀποκρίθητέ μοι, καὶ ἐρῶ ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

30 Τὸ βάπτισμα Ιωάνου ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; ἀποκρίθητέ μοι.

31 Καὶ ἐλογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέγοντες, Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ, Διατί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ;

32 Ἀλλ' ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων· ἐφοβοῦντο τὸν λαόν. ἅπαντες γὰρ εἶχον τὸν Ιωάνην, ὅτι ὄντως προφήτης ἦν.

33 Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσι τῷ Ιησοῦ, Οὐκ οἴδαμεν. Καὶ ὁ Ιησοῦς ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

Κεφάλαιον ιβ΄

1 ΚΑΙ ἤρξατο αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λέγειν. Ἀμπελῶνα ἐφύτευσεν ἄνθρωπος, καὶ περιέθηκε φραγμὸν, καὶ ὤρυξεν ὑπολήνιον, καὶ ᾠκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησε.

Καὶ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς γεωργοὺς τῷ καιρῷ δοῦλον, ἵνα παρὰ τῶν γεωργῶν λάβῃ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος.

2 Misitque seruum ad agricolas *suo* tempore, vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

Οἱ δὲ, λαβόντες αὐτὸν ἔδειραν, καὶ ἀπέστειλαν κενόν.

3 Illi verò captum eum ceciderunt, ac remiserũt inanem.

Καὶ πάλιν ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς ἄλλον δοῦλον· κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, καὶ ἀπέστειλαν ἠτιμωμένον.

4 Et rursum misit ad eos alium seruum, *& illi* huic quoque lapidato caput vulnerarunt, & remiserũt dedecoratum.

Καὶ πάλιν ἄλλον ἀπέστειλε· κἀκεῖνον ἀπέκτειναν· καὶ πολλοὺς ἄλλους, τοὺς μὲν δέροντες, τοὺς δὲ ἀποκτείνοντες.

5 Et rursum alium misit, & illum trucidarũt: multósque alios, hos quidẽ cædentes, illos verò trucidantes.

Ἔτι οὖν ἕνα υἱὸν ἔχων ἀγαπητὸν αὐτοῦ, ἀπέστειλε καὶ αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς ἔσχατον, λέγων, Ὅτι ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου.

6 Quum ergo vnum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam illũ vltimum ad eos, dicens, Reuerebuntur filiũ meũ.

Ἐκεῖνοι δὲ οἱ γεωργοὶ εἶπον πρὸς ἑαυτοὺς, Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία.

7 Illi verò agricolæ dixerunt inter se, Iste est hæres: venite, trucidem⁹ eũ, & nostra erit hæreditas.

Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἀπέκτειναν, καὶ ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος.

8 Et captum eum trucidarunt, & eiecerunt extra vineam.

Τί οὖν ποιήσει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος; Ἐλεύσεται, καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις.

9 Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet agricolas, & dabit vineam aliis.

Οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε; Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας·

10 Ne hanc quidem Scripturam legistis? || Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli:

Psal.118.22 esa.28.18 matth.21.42 act.4.11 rom.9.33 1.pet.2.8

Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη· καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν;

11 A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

Καὶ ἐζήτουν αὐτὸν κρατῆσαι· καὶ ἐφοβήθησαν τὸν ὄχλον. ἔγνωσαν γὰρ ὅτι πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν εἶπε· καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον.

12 Studebãt igitur eũ prehendere: sed timuerunt turbam: norant enim eũ aduersus ipsos illam parabolam dixisse. itaque omisso eo abierunt.

Matth.22.15 luc.20.20

|Euangelium Magistrat⁹ imperium cum Dei cultu cõiungit.

Καὶ ἀποστέλλουσι πρὸς αὐτὸν τι-

13 ¶ ||Et miserũt ad eũ quos

dam è Pharisæis & Herodianis, vt eum captarent sermone.

Illi verò, quum venissent, dicunt ei, Magister, scimus te veracem esse, neque curare quenquam. non enim respicis in personam hominum, sed in veritate viam Dei doces: Licet censum Cæsari dare, an non? demus, an nō demus?

Ipse verò, quum sciret eorum hypocrisin, dixit eis, Quid me tētatis? proferte mihi denarium, vt videam.

Illi verò protulerunt. Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio? Illi verò dixerūt ei, Cęsaris.

Et respondens Iesus dixit eis, ‖Reddite quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ Dei *sunt*, Deo. Et admirati sunt super eo.

Rom.13.7

Matth.22.25 luc.22.27 Carnis resurrectio aduersus Sadducæorum inscitiã & malitiam asseritur. *Deut.25.5*

‖Tunc veniunt ad eũ Sadducæi, qui dicunt nō esse resurrectionē: & interrogarūt eum, dicentes,

Magister, ‖Moses scripsit nobis vt si cuius frater mortuꝰ sit, ac reliquerit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat ipsius frater vxorem eius, & excitet semen fratri suo.

Septē ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriēs nō reliquit semen.

Et secundus accepit eā, & mortuus est, & ne ipse quidem reliquit semen: & tertius itidem.

Et acceperūt eam septē illi, neque reliquerunt semen: vltima omnium

καὶ τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Ηρωδιανῶν, ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσι λόγῳ.

14 Οἱ δὲ ἐλθόντες λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός. οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδάσκεις. Ἔξεστι κῆνσον Καίσαρι δοῦναι, ἢ οὔ; δῶμεν, ἢ μὴ δῶμεν;

15 Ὁ δὲ, εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρισιν, εἶπεν αὐτοῖς, Τί με πειράζετε; φέρετέ μοι δηνάριον, ἵνα ἴδω.

16 Οἱ δὲ ἤνεγκαν. Καὶ λέγει αὐτοῖς, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Καίσαρος.

17 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος, Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. Καὶ ἐθαύμασαν ἐπ' αὐτῷ.

18 Καὶ ἔρχονται Σαδδουκαῖοι τινες αὐτῷ, οἵτινες λέγουσιν ἀνάστασιν μὴ εἶναι· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες,

19 Διδάσκαλε, Μωσῆς ἔγραψεν ἡμῖν ὅπερ ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, καὶ καταλίπῃ γυναῖκα, καὶ τέκνα μὴ ἀφῇ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

20 Ἑπτὰ οὖν ἀδελφοὶ ἦσαν· καὶ ὁ πρῶτος ἔλαβε γυναῖκα, καὶ ἀποθνήσκων οὐκ ἀφῆκε σπέρμα.

21 Καὶ ὁ δεύτερος ἔλαβεν αὐτὴν, καὶ ἀπέθανε, καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἀφῆκε σπέρμα· καὶ ὁ τρίτος ὡσαύτως.

22 Καὶ ἔλαβον αὐτὴν οἱ ἑπτὰ, καὶ οὐκ ἀφῆκαν σπέρμα· ἐσχάτη πάντων

ἀπέθανε ἡ γυνή.

mortua est & mulier.

Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, ὅταν ἀναστῶσι, τίνος αὐτῶν ἔσται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα.

23 In resurrectione ergo, quum resurrexerint, cuius eorum erit vxor? nam septem habuerunt eam vxorem.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ;

24 Tunc respondens Iesus dixit eis, Nónne propterea erratis quòd nesciatis Scripturas, neque potentiam Dei?

Ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται· ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

25 Postquam enim à mortuis resurrexerint, neque vxores ducunt, neque nuptui dantur: sed sunt vt Angeli qui in cælis *sunt*.

Περὶ δὲ τῶν νεκρῶν, ὅτι ἐγείρονται, οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῇ βίβλῳ Μωσέως, ὅπου τοῦ βάτου ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, λέγων, Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ;

26 De mortuis verò, quòd suscitandi sint, non legistis in libro Mosis quomodo in rubo loquutus sit ei Deus, dicens, ‖ Ego *sum* Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob? *Exo.3.6 matth.22.32*

Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ Θεὸς ζώντων· ὑμεῖς οὖν πολὺ πλανᾶσθε.

27 Non est Deus mortuorũ, sed Deus viuentium: vos ergo multum erratis.

Καὶ προσελθὼν εἷς τῶν γραμματέων, ἀκούσας αὐτῶν συζητούντων, εἰδὼς ὅτι καλῶς αὐτοῖς ἀπεκρίθη, ἐπηρώτησεν αὐτὸν, Ποία ἐστὶ πρώτη πασῶν ἐντολή;

28 ¶ ‖ Et quũ accessisset quidam è Scribis qui audierat eos disceptãtes, & sciebat eum bene illis respondisse, interrogauit eum quod esset primũ omniũ mandatum. *Matth.22.35* Sacrificia sine externi cultus nunquam placuerunt Deo, nisi præeuntibus necessariis officiis.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη αὐτῷ, Ὅτι πρώτη πασῶν τῶν ἐντολῶν, Ἄκουε Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστι·

29 Iesus autem respondit ei, Primum omnium mãdatorum *est*, ‖ Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est: *Deut.6.4*

Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. αὕτη πρώτη ἐντολή.

30 Diligesigitur Dominũ Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex totis viribus tuis. hoc *est* primum mandatum.

Καὶ δευτέρα ὁμοία, αὕτη, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι.

31 Et secundum *illi* simile, hoc *est*, ‖ Diliges proximũ tuũ vt teipsũ. maius istis aliud mãdatum non est. *Leuit.19.18 matth.22.39 rom.13.9. gal.5.14 iacobi 2.8*

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ γραμματεύς, Καλῶς διδάσκαλε ἐπ' ἀληθείας εἶπας. ὅτι εἷς

32 Tũc dixit ei Scriba ille, Bene, magister, in veritate dixisti. nam vnus

est Deus, nec alius est præter eum:

Et diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligẽtia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum vt seipsum, plus est quàm omnia holocautomata & sacrificia.

Tum Iesus quum vidisset eum cordatè respondisse, dixit ei, Non longè es à regno Dei. Et nemo amplius audebat eum interrogare.

Matth.22.42 luc.20.41 Christus ex ipso Dauide vnde ortus erat secundum carnem, deitatẽ suam probat. *Psal.109.1*

‖Et respondens Iesus docebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribæ Christum esse filium Dauid?

Nam ipse Dauid dixit per Spiritũ sanctum, ‖Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextrã meã, vsquedũ posuero inimicos tuos scabellum pedũ tuorum.

Ipse ergo Dauid dicit eum Dominum: vnde igitur filius eius est? Et multa turba audiebat eum libenter.

Matth.23.6 luc.11.43, & 20.45 Non temere pastorum mores pro exemplo sunt sequendi.

‖Ipse autem dicebat eis in doctrina sua, Cauete à Scribis, qui volunt stolati ambulare, & *amant* salutationes in foris,

Primósque cõsessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis.

Matth.23.54 luc.20.47

Luc.21.1 Officia secũdum Deũ præstita non ex pretio externo sed ex cordis affectu æstimantur.

‖Qui deuorant domos viduarum, & in speciem vtuntur longis precibus: isti auferent grauius iudicium.

¶‖Et quũ sedisset Iesus ex aduerso gazophylacii, spectabat quomodo turba mitteret æs in gazophy-

ὅτι Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ·

33 Καὶ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς συνέσεως, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, πλεῖόν ἐστι πάντων τῶν ὁλοκαυτωμάτων καὶ τῶν θυσιῶν.

34 Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν αὐτὸν ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ, Οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐδεὶς οὐκέτι ἐτόλμα αὐτὸν ἐπερωτῆσαι.

35 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἔλεγε, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, Πῶς λέγουσιν οἱ γραμματεῖς ὅτι ὁ Χριστὸς υἱός ἐστι Δαβίδ;

36 Αὐτὸς γὰρ Δαβὶδ εἶπεν ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, Εἶπεν Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

37 Αὐτὸς οὖν Δαβὶδ λέγει αὐτὸν κύριον· καὶ πόθεν υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; Καὶ ὁ πολὺς ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ ἡδέως.

38 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, Βλέπετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς,

39 καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις.

40 Οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι· οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα.

41 Καὶ καθίσας ὁ Ἰησοῦς κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου, ἐθεώρει πῶς ὁ ὄχλος βάλλει χαλκὸν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον.

καὶ πολλοὶ πλούσιοι ἔβαλλον πολλά.

Καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε 42
λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης.

Καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς μαθη- 43
τὰς αὐτοῦ, λέγει αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑ-
μῖν, ὅτι αὕτη ἡ πτωχὴ πλεῖον
πάντων βέβληκε τῶν βαλόντων εἰς τὸ
γαζοφυλάκιον.

Πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐ- 44
τοῖς ἔβαλον· αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως
αὐτῆς πάντα ὅσα εἶχεν ἔβαλεν, ὅλον τὸν
βίον αὐτῆς.

Κεφάλαιον ιγ.

ΚΑΙ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ 1
ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἷς τῶν μαθητῶν
αὐτοῦ, Διδάσκαλε, ἴδε ποταποὶ λίθοι καὶ
ποταπαὶ οἰκοδομαί.

Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, 2
Βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδο-
μάς; οὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ὧδε λίθῳ, ὃς οὐ
μὴ καταλυθῇ.

Καὶ καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος τῶν 3
ἐλαιῶν κατέναντι τοῦ ἱεροῦ, ἐπηρώτων
αὐτὸν κατ' ἰδίαν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος
καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας,

Εἰπὲ ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ 4
σημεῖον ὅταν μέλλῃ πάντα ταῦτα συν-
τελεῖσθαι.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς αὐτοῖς, ἤρ- 5
ξατο λέγειν, Βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλα-
νήσῃ.

Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνό- 6
ματί μου, λέγοντες, Ὅτι ἐγώ εἰμι· καὶ
πολλοὺς πλανήσουσιν.

Ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκοὰς 7
πολέμων, μὴ θροεῖσθε· δεῖ γὰρ γενέσθαι.

lacium. multi igitur diuites mittebant multa.

Et quũ veniſſet quædã vidua pauper, miſit minuta duo, quod eſt quadrãs.

Tunc *ille* quum aduocaſſet diſcipulos ſuos, dixit eis, Amen dico vobis, vidua hæc pauper plus miſit quàm omnes qui miſerunt in gazophylacium.

Nã omnes ex eo quod ipſis redundat miſerunt: hæc verò è penuria ſua miſit omnia quæ habebat, totum, *inquam*, victũ ſuum.

CAP. XIII.

ET||quũ egrederetur è templo, dixit ei quidam è diſcipulis eius, Magiſter, vide quales lapides, & qualia *iſta ſint* ædificia.

Matth.24.1 luc.21.5 Prædicitur tẽpli, vrbis, atque adeo totius gẽtis excidium, & Eccleſiæ iactatio: additur tamen conſolatio multiplex: & tandem futura mũdi cõſummatio deſcribitur. *Luc.19.44*

Tunc Ieſus reſpondens dixit ei, Vides iſta magna ædificia? ||non relinquetur lapis ſuper lapidẽ qui non deſtruatur.

Et quum ſederet in mõte Olearum ex aduerſo tẽpli, interrogarũt eum priuatim Petrus & Iacobus & Iohannes & Andreas,

Dic nobis quando hæc erunt, & quod ſignum *eris* quãdo futurum eſt vt omnia hæc cõſummẽtur.

Ieſus autem eis reſpondens cœpit dicere, ||Videte nequis vos ſeducat.

Epheſ.5.6 2.theſſ.2.3

Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego ſum *Chriſtus*: multóſque ſeducent.

Quum autem audieritis bella & rumores bellorum, ne turbamini: oportet enim *iſta* fieri.

at nondum *erit* finis.

Surget enim gens in gẽtem, & regnum in regnũ: erũntque terræmotus singulis locis, & erunt fames ac turbæ.

Principia dolorũ ista. sed cauete vos vobisipsis: tradent enim vos in consessus & synagogas: cædemini, & coram præsidibus ac regibus sistemini mea causa, *vt hoc sit* testimonio aduersus eos.

Et apud omnes gentes oportet primùm prædicari Euangelium.

Matth.10.19 luc.12.11, & 21.14

‖Quum autem vos traditos duxerint, ne antè soliciti estote quid dicturi sitis, neque meditamini: sed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini, non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

Tradet autẽ frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi aduersus parentes, & eos curabunt morte mulctandos.

Et eritis exosi omnibus propter nomen meũ: sed qui perseuerauerit ad finem vsque, is seruabitur.

Matth.24.15 luc.21.20

‖Quum autem videritis abominationem illã vastatricem, quæ dicta est à Daniele Propheta, posi tam vbi nõ oportet, (qui legit, animaduertat) túc qui *fuerint* in Iudæa, fugiant in montes:

Dan.9.25

Qui verò *fuerit* supra domum, ne descendat domum, nec ingrediatur vt quicquam sumat è domo sua.

Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retro vt sumat pallium suum.

ἀλλ' οὔπω τὸ τέλος.

8 Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλέαν· καὶ ἔσονται σεισμοὶ κατὰ τόπους, καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ ταραχαί.

9 Ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. βλέπετε δὲ ὑμεῖς ἑαυτούς· παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια καὶ εἰς συναγωγὰς· δαρήσεσθε, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων δὲ καὶ βασιλέων σταθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

10 Καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον.

11 Ὅταν δὲ ἀγάγωσιν ὑμᾶς παραδιδόντες, μὴ προμεριμνᾶτε τί λαλήσητε, μηδὲ μελετᾶτε· ἀλλ' ὃ ἐὰν δοθῇ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τοῦτο λαλεῖτε· οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

12 Παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς.

13 Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

14 Ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὼς ὅπου οὐ δεῖ, (ὁ ἀναγινώσκων νοείτω) τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη·

15 Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβάτω εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲ εἰσελθέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ·

16 Καὶ ὁ εἰς τὸν ἀγρὸν ὤν, μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω, ἆραι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ.

Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις τ̃ ἡμέραις. 17 Væ autem ventrem ferétibus & lactantibus per illos dies.

Προσεύχεσθε δὲ ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος. 18 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.

Ἔσονται γὰρ αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι θλίψις, οἵα οὐ γέγονε τοιαύτη ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως ἧς ἔκτισεν ὁ Θεὸς, ἕως τοῦ νῦν, καὶ οὐ μὴ γένηται. 19 Erunt enim dies illi *talis* oppressio qualis non fuit à principio rerũ conditarum quas condidit Deus, vsque ad hoc tempus, nec erit.

Καὶ εἰ μὴ Κύριος ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς οὓς ἐξελέξατο, ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας. 10 Et nisi Dominus contraxisset dies illos, omnis caro periret: sed propter electos quos elegit, contraxit dies illos.

Καὶ τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, Ἰδοὺ, ὧδε ὁ Χριστὸς, ἢ, ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ πιστεύσητε. 21 ||Ac tum siquis vobis dixerit, Ecce hîc Christus, vel, Ecce illic: ne credite. *Matth.24.23 luc.21.8*

Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται· καὶ δώσουσι σημεῖα καὶ τέρατα πρὸς τὸ ἀποπλανᾶν, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. 22 Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ: & edent signa ac miracula ad seducendum, si fieri possit, etiam electos.

Ὑμεῖς δὲ βλέπετε. Ἰδοὺ, προείρηκα ὑμῖν πάντα. 23 Vos autẽ cauete. Ecce, prædixi vobis omnia.

Ἀλλ' ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, μετὰ τὴν θλίψιν ἐκείνην, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. 24 ||Cæterùm per illos dies, post oppressionem illã, sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suũ. *Ezech.32.7 esa.13.10 ioel.2.10.31, & 3.15*

Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔσονται ἐκπίπτοντες, καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς σαλευθήσονται. 25 Et stellæ cæli excidẽt, & potestates quæ in cælis *sunt* concutientur.

Καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλαις μετὰ δυνάμεως πολλῆς καὶ δόξης. 26 Et tunc videbunt Filiũ hominis venientẽ in nubibus cum potentia multa & gloria.

Καὶ τότε ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου οὐρανοῦ. 27 *Ipse* verò tũc mittet Angelos suos, & suos electos coget à quatuor ventis, ab extremo terræ vsque ad extremum cæli.

Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν. ὅταν αὐτῆς ἤδη ὁ κλάδος 28 A ficu verò discite parabolã. Quũ ramus eius iã

tener fit, & germinat folia, noſtis propè eſſe æſtatem:

Ita & vos, quum hæc videritis fieri, agnoſcite propè eſſe & adfores *regnum* Dei.

Amen dico vobis, nequaquam præterierit hęc ætas vſquedum facta ſint hæc omnia.

Cælum & terra præteribũt, ſermones autẽ mei nequaquam præteribũt.

Nõ eſt curioſe vltimus ille dies inquirendus, quem ſolꝰ Pater nouit: ſed cauendũ potius ne nos imparatos opprimat. *Matth.* 24.13

Sed de die illo ac hora nemo ſcit, ne Angeli quidem qui in cælo ſunt, nec ipſe Filius, ſed ſolꝰ Pater.

||Cauete, vigilate & orate: neſcitis enim quãdo tempus illud ſit futurum.

Nam Filius hominis *ita eſt* vt quiſpiam qui peregre agẽs relicta domo ſua, dataque ſeruis ſuis poteſtate, ac ſuo cuique opere, ianitori mandauit vt vigilaret.

Vigilate igitur, (neſcitis enim quando dominus domus veniet, veſpere, an media nocte, an in galliçinio, an manè)

Ne quũ repẽtè venerit, inueniat vos dormientes.

Quæ autem dico vobis, omnibus dico, vigilate.

CAP. XIIII.

Matth. 26.1 *Iuc.* 22.1

Dei voluntate cõtra hominum conſilium accidit vt Chriſtus captus die Paſchæ ſolẽni immolaretur, vt figuræ reſpõderet veritas omni ex parte.

E||Rat autem Paſcha & Azyma duobꝰ poſt diebus: & quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eũ dolo prehenſum trucidarẽt.

Dicebãt autẽ, Nõ in feſto, ne tumultꝰ ſit populi.

Quum autem Ieſus eſſet Bethaniæ, in domo

ἀπαλὸς γένηται, καὶ ἐκφύῃ τὰ φύλλα, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν·

29 Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ταῦτα ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις.

30 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη μέχρις οὗ πάντα ταῦτα γένηται.

31 Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.

32 Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ.

33 Βλέπετε, ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε· οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ καιρός ἐστιν.

34 Ὡς ἄνθρωπος ἀπόδημος ἀφεὶς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ δοὺς τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ τῷ θυρωρῷ ἐνετείλατο ἵνα γρηγορῇ.

35 Γρηγορεῖτε οὖν, (οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἔρχεται, ὀψὲ, ἢ μεσονύκτου, ἢ ἀλεκτοροφωνίας, ἢ πρωΐ·)

36 Μὴ ἐλθὼν ἐξαίφνης εὕρῃ ὑμᾶς καθεύδοντας.

37 Ἃ δὲ ὑμῖν λέγω, πᾶσι λέγω, γρηγορεῖτε.

Κεφάλαιον ιδ.

1 Ἦν δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄζυμα μετὰ δύο ἡμέρας· καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς πῶς αὐτὸν ἐν δόλῳ κρατήσαντες ἀποκτείνωσιν.

2 Ἔλεγον δέ, Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, μήποτε θόρυβος ἔσται τοῦ λαοῦ.

3 Καὶ ὄντος αὐτοῦ ἐν Βηθανίᾳ ἐν τῇ οἰκίᾳ

Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, κατακειμένου αὐτοῦ ἦλθε γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς· καὶ συντρίψασα τὸ ἀλάβαστρον, κατέχεεν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

Simonis Leprosi, accumbente eo venerat mulier habens alabastrũ vnguenti nardi liquidæ multi pretii: & confracto alabastro, effuderat ei in caput.

Ἦσαν δέ τινες ἀγανακτοῦντες πρὸς ἑαυτούς, καὶ λέγοντες, Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη τοῦ μύρου γέγονεν;

Quidã autem indignabantur apud seſe, & dicebant, Quorsum profusio ista vnguenti facta est?

Temeraria iudicia coram Deo irrita.

Ἠδύνατο γὰρ τοῦτο πραθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς. Καὶ ἐνεβριμῶντο αὐτῇ.

Nam poterat hoc vendi amplius quàm trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebãt in eã.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἄφετε αὐτήν· τί αὐτῇ κόπους παρέχετε; καλὸν ἔργον εἰργάσατο εἰς ἐμέ.

Iesus autem ait, Omittite eam: quid ei molestiã exhibetis? bonum opus operata est erga me.

Πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, καὶ ὅταν θέλητε, δύνασθε αὐτοῖς εὖ ποιῆσαι· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

Semper enim pauperes habebitis vobiscum, & quandocũque volueritis, poteſtis eis benefacere: me verò non ſemper habebitis.

Christus semel atque iterum in se vagi sustinuit certã ob causam: vult autẽ in pauperibus quotidie vagi.

Occulto spiritus instinctu mulier Christum vngens, proximã eius mortem ac sepulturam omnibus ponit ob oculos.

Ὃ ἔσχεν αὕτη, ἐποίησε· προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν.

Hæc quod potuit fecit: occupauit enim vngere meũ corpus ad sepulturã.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, λαληθήσεται εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mũdo, etiam id quod ista fecit, dicetur in memoriam ipsius.

Matth. 26. 14 luc. 22. 4

Auaritia zelo charitatis tecta, prodendi ac crucifigendi Christi occasio.

Καὶ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα, ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἵνα παραδῷ αὐτὸν αὐτοῖς.

¶ ||Tunc Iudas Iscariotes, vnus ex duodecim, venit ad prineipes Sacerdotũ, vt eum ipsis proderet.

Matth. 26. 17 luc. 22. 7

Christus factus sub Lege nobis, Pascha celebrat ex Legis præscripto: & simul edito miraculo declarat seſe mox in carne passurum, nihilo minus Deum esse.

Οἱ δὲ, ἀκούσαντες ἐχάρησαν· καὶ ἐπηγγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι. καὶ ἐζήτει πῶς εὐκαίρως αὐτὸν παραδῷ.

Illi verò eo audito gauisi sunt: & polliciti sunt se pecuniã ei daturos. Quærebat igitur quomodo opportunè eũ proderet.

Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν ἵνα φάγῃς τὸ πάσχα;

¶ ||Ac primo die Azymorum, quando Pascha mactabant, dicunt ei discipuli ipsius, Vbi vis vt profecti paremus vt edas Pascha?

Tunc mittit duos è discipulis suis, & dicit eis, Abite in vrbem: & occurret vobis quidam portãs amphoram aquæ: sequimini eum.

13 Καὶ ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν· καὶ ἀπαντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε αὐτῷ.

Et quocunque introierit, dicite patrifamiliâs, Magister dixit, Vbi est diuersorium vbi Pascha cũ discipulis meis edam?

14 Καὶ ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ, εἴπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ, Ὅτι ὁ διδάσκαλος λέγει, Ποῦ ἐστὶ τὸ κατάλυμά ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω;

Tunc ipse vobis indicabit cœnaculum magnum stratum, paratum: illic parate nobis *Pascha*.

15 Καὶ αὐτὸς ὑμῖν δείξει ἀνώγεον μέγα ἐστρωμένον, ἕτοιμον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε ἡμῖν.

Abierũt igitur discipuli eius, venerũntque in ciuitatem, & inuenerunt *omnia* prout dixerat eis: & parauerunt Pascha.

16 Καὶ ἐξῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἦλθον εἰς τὴν πόλιν, καὶ εὗρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

Et quum serum *diei* esset, venit cum duodecim.

17 Καὶ ὀψίας γενομένης ἔρχεται μετὰ τῶν δώδεκα.

Matth. 26.20 *Luc.* 22.14 *Ioh.* 13.21 Abrogatur typus legalis mox reipsa implendus: & in eius locũ substituuntur ἀντίτυπα noui fœderis, ad cõsũmationẽ vsque mũdi duratura.

||Quúmque accubuissent, & ederent, ait Iesus, Amẽ dico vobis, vnus ex vobis prodet me, qui edit mecum.

18 Καὶ ἀνακειμένων αὐτῶν, καὶ ἐσθιόντων, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ.

Ipsi verò cœperunt cõtristari, & ei dicere sigillatim, Num ego? Et alius, Num ego?

19 Οἱ δὲ ἤρξαντο λυπεῖσθαι, καὶ λέγειν αὐτῷ εἷς καθ' εἷς, Μήτι ἐγώ; Καὶ ἄλλος, Μήτι ἐγώ;

Ipse autem respondens dixit eis, Vnus ex duodecim, qui *manum* intingit mecũ in catinũ, *me prodet*.

20 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυβλίον.

Filius quidem hominis abit, prout scriptum est de eo: sed væ homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

21 Ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος.

Matth. 26.26 1. cor. 11.24

||Et edentibus ipsis, quũ accepisset Iesus panẽ, & benedixisset, fregit: dedítque eis, & ait, Accipite, edite: hoc est corpus meũ.

22 Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον, εὐλογήσας ἔκλασε· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, ἀχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες.

23 Et accepto poculo, quũ gratias egisset, dedit eis: & biberunt ex eo omnes.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον.

24 Et dixit eis, Hoc est sanguis meus Noui illius testamenti, qui pro multis effunditur.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως ἐκείνης ἡμέρας ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

25 Amen dico vobis, non bibam amplius ex fructu vitis vsque ad diem illum quũ ipsum bibam nouũ in regno Dei.

Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

26 Et quum hymnum cecinissent, exierunt in mõtem olearum.

Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ· ὅτι γέγραπται, Παταξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα.

27 ||Tunc dicit eis Iesus, Omnes offẽdemini in me nocte ista. Nam scriptum est, ||Percutiam pastorẽ, & dispergentur oues.

Ioh.16.32 Christus præ. dicit se mox a suis deserendum, eos tamen minimè deserturum. *Zach.13.7.*

Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με, προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

28 ||Sed postquam surrexero, præibo vobis in Galilæam.

Infrà 16.7

Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ, Καὶ εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' οὐκ ἐγώ.

29 Petrus autem dixit ei, Etiamsi omnes offendantur, at non ego.

Humanæ temeritatis & imbecillitatis tristissimũ in præstantissimo homine exẽplum proponitur.

Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι ὅτι σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με.

30 Tunc dicit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie nocte ista, priusquã bis gallus vocem miserit, ter abnegabis me.

Ὁ δὲ ἐκ περισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον, Ἐάν με δέῃ συναποθανεῖν σοι, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. Ὡσαύτως δὲ καὶ πάντες ἔλεγον.

31 At ille multo magis dicebat, Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidé autem etiam omnes dicebant.

Καὶ ἔρχονται εἰς χωρίον οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανῆ· καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Καθίσατε ὧδε ἕως προσεύξωμαι.

32 ||Veniunt igitur in locũ cuius nomen est Gethsemane. Tunc dicit discipulis suis, Sedete hîc vsquedum precatus fuero.

Matth.26.30 luc.22.39 Christus in carne pro nobis assumpta horrificos illos maledictionis Dei terroresubiens, calicem ex Patris manu accipit, quem mox ipse iustus pro iniustis exhauriat.

Καὶ παραλαμβάνει τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μεθ' ἑαυτοῦ· καὶ ἤρξατο ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν.

33 Et assumit Petrum & Iacobũ & Iohãnem secũ: cœpítque expauescere & grauissimè angi.

Et dixit eis, Vndiquaque tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hîc, & vigilate.

34 Καὶ λέγει αὐτοῖς, Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου· μείνατε ὧδε, καὶ γρηγορεῖτε.

Progressúsque paululum, procidit in terram: & orauit vt, si possibile esset, abiret ab ipso hora illa.

35 Καὶ προελθὼν μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ προσηύχετο ἵνα, εἰ δυνατόν ἐστι, παρέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὥρα.

Dixítque, Abba, Pater, omnia possibilia sunt tibi: transfer à me istud poculum. verùm non quid ego velim, sed quid tu.

36 Καὶ ἔλεγεν, Ἀββᾶ ὁ πατήρ, πάντα δυνατά σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ.

Horrendum humanæ socordiæ exemplum in ipsis à Christo electis discipulis.

Tunc venit & inuenit eos dormientes: dicítque Petro, Simon dormis? nõ potuisti vnam horam vigilare?

37 Καὶ ἔρχεται καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας· καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ, Σίμων, καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥραν γρηγορῆσαι;

Vigilate & precamini, ne introeatis in tentationem. spiritus quidem prõptus *est*, sed caro infirma.

38 Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής.

Et quum rursus abiisset, precatus est, & eundé sermonem dixit.

39 Καὶ πάλιν ἀπελθὼν προσηύξατο, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών.

Et reuersus inuenit eos rursum dormientes, (erãt enim oculi eorum grauati) neque sciebant quid ei responderent.

40 Καὶ ὑποστρέψας εὗρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας, (ἦσαν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν βεβαρημένοι) καὶ οὐκ ἤδεισαν τί αὐτῷ ἀποκριθῶσι.

Matth.26.47 Luc.22.47 Iob.18.3 Sicut homines Deũ condidit orem suũ desertum ac proditũ scientes & volẽtes sua laude spoliarũt: ita Christus volẽs proinuitis satisfactur?, à suis desertus, proditione familiaris sui capitur tanquã latro, vt pœna peccato respõdeat: & nos vere proditores, desertores ac sacrilegi ex diaboli laqueo eximamur.

Et venit tertiò, dicítq; eis, Dormite quod superest, & requiescite: sufficit, venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

41 Καὶ ἔρχεται τὸ τρίτον, καὶ λέγει αὐτοῖς, Καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε· ἀπέχει, ἦλθεν ἡ ὥρα· ἰδοὺ, παραδίδοται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἁμαρτωλῶν.

Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.

42 Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν· ἰδοὺ, ὁ παραδιδούς με ἤγγικε.

¶ ||Et statim, adhuc eo loquente, adest Iudas qui erat vnus è duodecim: & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à principibus Sacerdotũ & Scribis & senioribus.

43 Καὶ εὐθέως, ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, παραγίνεται Ἰούδας, εἷς ὢν τῶν δώδεκα· καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων.

Δεδώκει δὲ ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν σύσσημον αὐτοῖς, λέγων, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι· κρατήσατε αὐτὸν, καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς. 44

Dederat autem eis iste qui eum prodebat, commune signũ, dicens, Quẽcunque osculatus fuero, is est, comprehendite eũ, & abducite tutó.

Καὶ ἐλθὼν, εὐθέως προσελθὼν αὐτῷ, λέγει, Ραββεί, ῥαββεί· καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. 45

Quum igitur venisset, statim accedit ad eum, dicitque ei, Rabbi, rabbi: ac deosculatus est eum.

Οἱ δὲ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας αὐτῶν· καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. 46

Illi verò iniecerunt in eum manus, & ceperunt eum.

Εἷς δέ τις τῶν παρεστηκότων σπασάμενος τὴν μάχαιραν, ἔπαισε τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτάριον. 47

Quidam autem adstantiũ exerto gladio percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit eius auriculam.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με; 48

Et respondens Iesus dixit eis, Vt aduersus latronem existis cum gladiis & fustibus ad comprehendum me?

Καθ' ἡμέραν ἤμην πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με· ἀλλ' ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί. 49

Quotidie erã apud vos in templo docens, nec cepistis me. Sed *oportet* vt impleantur Scripturæ.

Καὶ ἀφέντες αὐτὸν πάντες ἔφυγον. 50

Tũc relicto eo omnes fugerunt.

Καὶ εἷς τις νεανίσκος ἠκολούθει αὐτῷ, περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ· καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι. 51

¶ Quidam autem iuuenis sequebatur eum, amictus sindone super nudũ *corpus*: & prehenderunt eum iuuenes.

Omnia pietatis prætextu licent in Christumgrassantibus.

Ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν. 52

Ipse verò derelicta sindone, nudus effugitab illis.

Καὶ ἀπήγαγον τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν ἀρχιερέα· καὶ συνέρχονται αὐτῷ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ γραμματεῖς. 53

‖Tunc abduxerunt Iesum ad Pontificem maximum: & conuenerunt cum eo omnes principes Sacerdotum, & seniores, & Scribæ.

Matth.26.57 luc.22.54 ioh.18.24

Καὶ ὁ Πέτρος ἀπὸ μακρόθεν ἠκολούθησεν αὐτῷ ἕως ἔσω εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως· καὶ ἦν συνκαθήμενος μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, καὶ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς. 54

Petrus autem procul sequutus est eum intrò vsque in aulam Pontificis maximi: & erat considẽs cum ministris, & calefaciens *sese* ad ignem.

Matth. 26. 59 Christ? adeo innocēs vt ne falsis quidem testibus oppri mi potuerit, tandem Deū Patrem confessus, dānatur impieta coram Pontifice, vt nos q Deū abneg uimus, verè impij, coram Deo absolua mur.

Ioh. 2. 19

Matth. 24. 30

Christus omne cōtumeliarum genus nostro nomine sustinens, æternū decus in se credituris acquirit.

||Principes autem Sacerdotum & totus confessus quærebant testimonium aduersus Iesum, vt eum morte multarent: nec inueniebant.

Nā multi falsum testimonium dicebant aduersus eum: sed non erant paria ipsorum testimonia.

Tunc quidam surrexerunt, & falsa testati sunt aduersus eum, dicentes,

Nos audiuimus eum dicentem, || Ego destruam templū hoc quod est manibus factum, & triduo aliud absque manibus factum ædificabo.

Sed ne sic quidem par erat testimonium eorū.

Tum Pōtifex maximus quum assurrexisset in mediū, interrogauit Iesum, dicens, Nō respōdes quicquā? quid *illud est quod* isti aduersū te testificātur.

Ipse verò silebat, & nihil respondit. Rursum Pōtifex maximus eū interrogauit, & dixit ei, Tú es ille Christus Filius *Dei* Benedicti?

Iesus autem dixit, Ego sum. ||& videbitis Filium hominis sedentem ad dextrā potētiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cæli.

Pontifex maximus verò diruptis vestibus suis dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?

Audistis blasphemiā: quid vobis videtur? Illi verò omnes contra eum iudicarunt, ipsum teneri mortis pœna.

Et cœperunt quidā cōspuere in eum: & obtegere facié eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. ministri verò bacillorum ictibus eum cædebant.

55 Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον ἐζήτουν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν, εἰς τὸ θανατῶσαι αὐτόν· καὶ οὐχ εὕρισκον.

56 Πολλοὶ γὰρ ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ· καὶ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν.

57 Καί τινες ἀναστάντες ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, λέγοντες,

58 Ὅτι ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος, Ὅτι ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω.

59 Καὶ οὐδὲ οὕτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν.

60 Καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ μέσον, ἐπηρώτησε τὸν Ἰησοῦν, λέγων, Οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν;

61 Ὁ δὲ ἐσιώπα, καὶ οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπηρώτα αὐτὸν, καὶ λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνλογητοῦ;

62 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐγώ εἰμι. καὶ ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

63 Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς διαῤῥήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ, λέγει, Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων;

64 Ἠκούσατε τῆς βλασφημίας· τί ὑμῖν φαίνεται; Οἱ δὲ πάντες κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου.

65 Καὶ ἤρξαντό τινες ἐμπτύειν αὐτῷ, καὶ περικαλύπτειν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ κολαφίζειν αὐτὸν, καὶ λέγειν αὐτῷ, Προφήτευσον. καὶ οἱ ὑπηρέται ῥαπίσμασιν αὐτὸν ἔβαλλον.

Καὶ ὄντος τοῦ Πέτρου ἐν τῇ αὐλῇ κάτω, ἔρχεται μία τῶν παιδισκῶν τοῦ ἀρχιερέως· 66

Καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον θερμαινόμενον, ἐμβλέψασα αὐτῷ, λέγει, Καὶ σὺ μετὰ τοῦ Ναζαρηνοῦ Ιησοῦ ἦσθα. 67

Ο δὲ ἠρνήσατο, λέγων, Οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐπίσταμαι τί σὺ λέγεις. Καὶ ἐξῆλθεν ἔξω εἰς τὸ προαύλιον· καὶ ἀλέκτωρ ἐφώνησε. 68

Καὶ ἡ παιδίσκη ἰδοῦσα αὐτὸν πάλιν, ἤρξατο λέγειν τοῖς παρεστηκόσιν, Οτι οὗτος ἐξ αὐτῶν ἐστιν. 69

Ο δὲ πάλιν ἠρνεῖτο. Καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν οἱ παρεστῶτες ἔλεγον τῷ Πέτρῳ, Αληθῶς ἐξ αὐτῶν εἶ· καὶ γὰρ Γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει. 70

Ο δὲ ἤρξατο ἀναθεματίζειν καὶ ὀμνύειν, Οτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ὃν λέγετε. 71

Καὶ ἐκ δευτέρου ἀλέκτωρ ἐφώνησε. καὶ ἀνεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος οὗ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Οτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι δὶς, ἀπαρνήσῃ με τρίς. Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. 72

Κεφάλαιον ιε

ΚΑΙ εὐθέως ἐπὶ τὸ πρωῒ συμβούλιον ποιήσαντες οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ γραμματέων, καὶ ὅλον τὸ συνέδριον, δήσαντες τὸν Ιησοῦν ἀπήνεγκαν καὶ παρέδωκαν τῷ Πιλάτῳ. 1

Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ιουδαίων; Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Σὺ λέγεις. 2

Καὶ κατηγόρουν αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς πολλά. 3

¶ ‖Quũ verò Petrus esset in aula inferius, venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:

Et viso Petro qui *se* calefaciebat, intuita in eũ, dixit, Et tu cum Nazareno Iesu eras.

Ipse verò negauit, dicens, Nõ noui, neque scio quid tu dicas. Et exiuit extra in vestibulum: & gallus vocem misit.

‖Tunc ancilla quũ rursus vidisset eum, cœpit dicere iis qui adstabãt, Hic est *vnus* ex ipsis.

Ipse verò rursum negauit. Et rursus paulo pòst qui adstabant dixerũt Petro, Verè ex ipsis es: etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.

Ipse autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Nõ noui hominẽ istum quẽ dicitis.

‖Tunc secundò gallus vocem misit. & recordatus est Petrus verborum quę dixerat ei Iesus, Priusquam gallus vocem bis miserit, ter me abnegabis. Et quum erupisset, fleuit.

CAP. XV.

S‖Tatim autem diluculo, consilio inito, sũmi sacerdotes cũ senioribus & Scribis ac toto consessu, vinctum Iesum abduxerunt, tradiderúntque Pilato.

Tunc interrogauit eum Pilat⁹, Tú*ne* es ille rex Iudæorum? Ipse verò respõdens dixit ei, Tu dicis.

Et multum accusabant eum principes Sacerdotum.

Matth.26.69 luc.22.55 ioh.18.25

Triste exemplũ tũ humanæ imbecillitatis, tum diuinæ misericordiæ, ipiritũ pœnitentiæ & fidei suis electis donantis.

Matth.27.70 luc.22.56 ioh.18.25

Matth.27.57 ioh.13.38

Matth.27.1 luc.22.66

Christus vinctus apud iudicis terreni tribunal publice, nõ suorũ (vt ex ipsi⁹ iudicis ore cõstitit) sed nostrorũ omniũ peccatorũ re⁹ ad crucem dãnatur: vt nos nocẽtissimi à nostrorũ peccatorum noxa liberati, corã Dei ipsius solio, in publico ipsorum quoque Angelorum consessu absoluamur.

Matth. 27. 12
luc. 22. 3
ioh. 18. 3

4 ||Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicés, Non respondes quicquã? ecce, quàm multa aduersus te testificantur.

Ο δὲ Πιλάτος πάλιν ἐπηρώτησεν αὐτὸν, λέγων, Οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; ἴδε πόσα σου καταμαρτυροῦσιν.

5 Iesus autem nihil amplius respondit, adeo vt miraretur Pilatus.

Ο δὲ Ιησοῦς οὐκέτι οὐδὲν ἀπεκρίθη, ὥστε θαυμάζειν τὸν Πιλάτον.

6 In festo autem dimittebat eis vnum ex vinctis quécunque postulassent.

Κατὰ δὲ ἑορτὴν ἀπέλυεν αὐτοῖς ἕνα δέσμιον, ὃν περ ᾐτοῦντο.

7 Erat verò quidam qui dicebatur Barabbas, vinctus cũ seditionis sociis, qui cædem per seditioné fecerant.

Ην δὲ ὁ λεγόμενος Βαραββᾶς μετὰ τῶν συστασιαστῶν δεδεμένος, οἵτινες ἐν τῇ στάσει φόνον πεποιήκεισαν.

8 Et vociferãs turba cœpit petere *vt faceret* prout semper ipsis fecerat.

Καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς.

9 Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis regem illũ Iudæorum?

Ο δὲ Πιλάτος ἀπεκρίθη αὐτοῖς λέγων, Θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν Ιουδαίων;

10 (Nouerat enĩ eũ per inuidiã traditũ fuisse à Principibus Sacerdotum)

(Εγίνωσκε γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παραδεδώκεισαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς)

11 Principes verò sacerdotum concitarunt turbam vt potius Barabbam ipsis dimitteret.

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσεισαν τὸν ὄχλον ἵνα μᾶλλον τὸν Βαραββᾶν ἀπολύσῃ αὐτοῖς.

12 Tũ Pilatus respondés, rursum dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto qué dicitis regem Iudæorum?

Ο δὲ Πιλάτος ἀποκριθεὶς, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς, Τί οὖν θέλετε ποιήσω ὃν λέγετε βασιλέα τῶν Ιουδαίων;

13 Ipsi verò rursum clamauerunt, Crucifige eum.

Οἱ δὲ πάλιν ἔκραξαν, Σταύρωσον αὐτόν.

14 Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerũt, Crucifige eum.

Ο δὲ Πιλάτος ἔλεγεν αὐτοῖς, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; Οἱ δὲ περισσοτέρως ἔκραξαν, Σταύρωσον αὐτόν.

15 Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit eis Barabbam, & Iesum flagellatũ tradidit vt crucifigeretur.

Ο δὲ Πιλάτος βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι, ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν, καὶ παρέδωκε τὸν Ιησοῦν φραγελλώσας ἵνα σταυρωθῇ.

16 ¶ Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium, & conuocarunt totam cohortem.

Οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον αὐτὸν ἔσω τῆς αὐλῆς, ὅ ἐστι πραιτώριον, καὶ συγκαλοῦσιν ὅλην τὴν σπεῖραν.

17 Et induerũt eũ purpu-

Καὶ ἐνδύουσιν αὐτὸν πορφύραν,

Christus hominum peccata sublaturus qui Dei ipsi⁹ solium vsurpare sũt conati, affectati regni dãnatus, sub falsa regni specie deridetur: vt nos contrà verè futuri æterni reges, ex Dei ipsius manu coronã gloriæ accipiamus.

καὶ περιθέντες αὐτῷ πλέξαντες ἀκάνθινον στέφανον.

& circumposuerunt ei cõ textam coronam spineã.

Καὶ ἤρξαντο ἀσπάζεσθαι αὐτόν, Χαῖρε βασιλεῦ τῶν Ἰουδαίων.

18 Et cœperunt eum salutare, *dicentes*, Aue rex Iudæorum.

Καὶ ἔτυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καλάμῳ, καὶ ἐνέπτυον αὐτῷ, καὶ τιθέντες τὰ γόνατα προσεκύνουν αὐτῷ.

19 Et verberabant eius caput calamo, & inspuebãt in eum, ac summissis genibus adorabant eum.

Καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν πορφύραν, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια. Καὶ ἐξάγουσιν αὐτὸν ἵνα σταυρώσωσιν αὐτόν.

20 Quum autem illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis ipsius: eduxerúntque vt crucifigerent eum.

Matth.27.32 luc.23.26

21 Impiorũ rabiei nullus modus. Interea vero vel ipsa Christi sub crucis pondere laborantis imbecillitas, arguit agnũ ad sacrificium duci.

Καὶ ἀγγαρεύουσι παράγοντά τινα Σίμωνα Κυρηναῖον (ἐρχόμενον ἀπ' ἀγροῦ, τὸν πατέρα Ἀλεξάνδρου καὶ Ῥούφου) ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ.

21 ||Præterea angariarunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum (venientem rure, patrem Alexandri & Ruf) vt portaret crucem eius.

Matth.27.33 luc.23.33 ioh.19.23

22 Christus extra terrenæ Ierusalẽ septa educitur in locũ mortiferum pollutum, nõ in sese quidẽ, sed in nobis contaminatissimis, propter impositã ipsi nostra peccata: vt nos sanguine eius expiati, in cælestẽ sacrarium introducamur.

Καὶ φέρουσιν αὐτὸν ἐπὶ Γολγοθᾶ τόπον, ὃ ἐστι μεθερμηνευόμενον, κρανίου τόπος.

22 ||Duxerúntque eum in locum Golgotha: quod est, si interpreteris, Caluariæ locus.

Matth.27.35 luc.23.33 ioh.19.23

Καὶ ἐδίδουν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον· ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε.

23 Et dederunt ei bibendũ myrrhatum vinum: ipse verò non sumpsit.

Καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν, διαμερίζονται τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ, τίς τί ἄρῃ.

24 ||Quúmque crucifixissent eum, partiti sunt vestimenta eius, iacta sorte super ea, qs quid tolleret.

Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

25 Erat autem hora tertia quando crucifixerunt eum.

Καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη, Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

26 Erátque inscriptio criminis ipsius inscripta *his verbis*, REX ILLE IVDAEORVM.

Matth.27.35 luc.23.33 ioh.19.23

24 Christus in cruce attollitur, & tanquam sceleratorũ sceleratissimus, omnibus contumeliis afficitur, vt eius iustitia indueretur, & maledictione benedicti, & vna oblatione sanctificati, in cælum vsque attollamur.

Καὶ σὺν αὐτῷ σταυροῦσι δύο λῃστάς, ἕνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἕνα ἐξ ἀριστερῶν αὐτοῦ.

27 Crucifixerunt etiam eũ eo duos latrones: vnum ad dextram, & alterum ad eius sinistram.

Esa.53.12 Ioan.1.29

Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα, Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη.

28 Et impleta est Scriptura quæ dicit, ||Et cum sceleratis numeratus est.

Καὶ οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ λέγοντες, Οὐά, ὁ καταλύων

29 Et qui prætereibant, cõuitiabantur ei, mouentes capita sua, ac dicentes, Vah, ||Tu qui destruis

templum, & triduò ædificas,

Serua teipsum, & descéde è cruce.

Similiter autē & principes Sacerdotum illudētes dicebant alii ad alios cum Scribis, Alios seruauit, seipsum seruare non potest.

Christus ille rex Israel descendat nunc è cruce, vt videamus & credam⁹. Et qui crucifixi erāt cum eo, probris afficiebāt eū.

Quum verò aduenisset hora sexta, tenebræ factæ sunt super totā regionem vsque ad horam nonam.

Et hora nona clamauit Iesus voce magna, dicēs, ||Eloi, Eloi, lamma sabacthani? quod est, siquis interpretetur, Deus me⁹, Deus meus, cur me deseruisti?

Et quidam adstantium quum audissent, dicebāt, Ecce, Eliam vocat.

Cucurrit autem quidā, ||& impleta spongia aceto, & circumposita calamo, dedit ei potū, dicens, Sinite: videam⁹ an veniat Elias ad detrahendū eum.

Iesus autem emissa voce magna, expirauit.

Et aulæū templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imum.

Quum vidisset autem Cēturio qui adstabat ipsi ex aduerso, cum ita emisso clamore expirasse, dixit, Verè homo iste Filius erat Dei.

Erant autem etiam mulieres procul spectantes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome:

τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν,

30 Σῶσον σεαυτὸν, καὶ κατάβα ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

31 Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμπαίζοντες, πρὸς ἀλλήλους μετὰ τῶν γραμματέων ἔλεγον, Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι.

32 Ὁ Χριστὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν. Καὶ οἱ συνεσταυρωμένοι αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν.

33 Γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης, σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐννάτης.

34 Καὶ τῇ ὥρᾳ τῇ ἐννάτῃ ἐβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ἐλωΐ Ἐλωΐ, λαμμᾶ σαβαχθανί; ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Ὁ Θεός μου, ὁ Θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες;

35 Καί τινες τῶν παρεστηκότων ἀκούσαντες, ἔλεγον, Ἰδοὺ, Ἠλίαν φωνεῖ.

36 Δραμὼν δὲ εἷς, καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξους, περιθείς τε καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν, λέγων, Ἄφετε· ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ἠλίας καθελεῖν αὐτόν.

37 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀφεὶς φωνὴν μεγάλην, ἐξέπνευσε.

38 Καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω.

39 Ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων ὁ παρεστηκὼς ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ, ὅτι οὕτως κράξας ἐξέπνευσεν, εἶπεν, Ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος, υἱὸς ἦν Θεοῦ.

40 Ἦσαν δὲ καὶ γυναῖκες ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι· ἐν αἷς ἦν καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ Ἰωσῆ μήτηρ, καὶ Σαλώμη·

33 Ira Dei peccata nostra in Filio sponsore nostro vindicantis, tenebrarū horrore sancitur. *Psal.* 22. 1 *matth.* 27. 46

34 Christ⁹ cū Satana, cum peccatis, cum morte deniq; horrenda illa maledictione Dei armatis, potēter luctās corpore pendens in cruce, summis doloribus oppresso, animo in inferorū gurgitib⁹ demerso, emergit tamē vociferās, & quanuis accepto à morte vulnere, ad tēpus vita priuat⁹, summa & ima concutiens, velo tēpli fisso, extortoque à suis carnificibus testimonio, victorem sese ac dominum omniū mox declaratū iri, reliquis adhuc obstinatis & irridentibus hostib⁹ denuntiat. *Psal.* 69. 22

40 Christ⁹ magno cum virorum pudore qui dominum deseruerāt, testes etiā mulieres sibi delegit, vt quæ fuerint omniū istarū rerum spectatrices.

Αἳ καὶ ὅτε ἦν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, ἠκολούθουν αὐτῷ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ· καὶ ἄλλαι πολλαὶ αἱ συναναβᾶσαι αὐτῷ εἰς Ιεροσόλυμα.

41 Quæ, etiam quum esset in Galilæa, ‖ sequutæ fuerant eum, & ministrauerant ei, aliæque multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolyma. *Luc.8.2*

Καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης (ἐπεὶ ἦν παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον)

42 ‖ Quum autem serum *diei* iam esset, (quoniam erat parasceue, hoc est, antesabbathum) *Matth.27.57 luc.25.50 ioh.19.38*

Ηλθεν Ιωσὴφ ὁ ἀπὸ Αριμαθαίας, εὐσχήμων βουλευτὴς, ὃς καὶ αὐτὸς ἦν προσδεχόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον, καὶ ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ιησοῦ.

43 Veniens Ioseph *ortus* ex Arimathæa, honestus Senator, qui & ipse expectabat regnum Dei, fidéti animo introiit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu.

Ο δὲ Πιλάτος ἐθαύμασεν εἰ ἤδη τέθνηκε· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν εἰ πάλαι ἀπέθανε.

44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset: & aduocato centurione, interrogauit eum an iãdudum mortuus fuisset.

Καὶ γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδωρήσατο τὸ σῶμα τῷ Ιωσήφ.

45 Et *re* cognita ex Centurione, donauit corp⁹ ipsi Ioseph.

Καὶ ἀγοράσας σινδόνα, καὶ καθελὼν αὐτὸν, ἐνείλησε τῇ σινδόνι· καὶ κατέθηκεν αὐτὸν ἐν μνημείῳ ὃ ἦν λελατομημένον ἐκ πέτρας· καὶ προσεκύλισε λίθον ἐπὶ τὴν θύραν τοῦ μνημείου.

46 Is autem emit sindonẽ, & detractum eum inuoluit sindone: deposuitq; in monumento quod erat excisum è petra: & aduoluit saxum ad ostium monumenti.

Η δὲ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία Ιωσῆ ἐθεώρουν ποῦ τίθεται.

47 Maria Magdalene verò & Maria Iose *mater*, spectabãt vbi poneretur.

Κεφάλαιον ιϛ

CAP. XVI.

ΚΑΙ διαγενομένου τοῦ σαββάτου, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ιακώβου καὶ Σαλώμη ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν·

1 ET ‖ quum exactum esset Sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi *mater* & Salome emerunt aromata, vt veniẽtes vngerẽt eum. *Luc.24.1 ioh.20.1* Angeli resurrectionis Domini testes.

Καὶ λίαν πρωὶ τῆς μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου.

2 Itaque valde mane, primo die hebdomadis veniunt ad monumentum, exorto sole.

Καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτὰς, Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου;

3 Dicebántque inter sese, Quis deuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?

Et intuitæ, cõspiciunt lapidem esse deuolutum: nam erat magnus valde.

Matth. 28. 1 Iohan. 20. 12

||Ingressæ igitur in monumentum, viderunt iuuenem sedentem ad dextram, amictum stola cãdida: & expauerunt.

Ipse verò dixit eis, Ne expauescite: Iesum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: resurrexit, non est hîc: ecce locus vbi posuerant eum.

Sed abite, dicite discipulis eius & Petro, *ipsum* præire vobis in Galilæã: illic eũ videbitis, ||prout dixit vobis.

Supra, 14. 28 matth. 26. 32

Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumento. tenebat enim eas tremor & stupor. neque cuiquã dicebant: timebant enim.

Quum autem resurrexisset Iesus, manè, primo die hebdomadis, apparuit primùm Mariæ Magdalenæ, ||ex qua eiecerat septem dæmonia.

Christ⁹ ipse Mariæ Magdalenæ apparet, discipulorum incredulitatẽ exprobrans. Iohan. 20. 26 Luc. 8. 2

Illa profecta annũtiauit iis qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flentibus.

Illi verò quũ audissent eũ viuere & cõspectũ fuisse ab ea, non crediderũt.

Luc. 24. 13 Christ⁹ duobus aliis discipulis apparet, & tãdem etiã ipsis vndecim Apostolis.

¶ Poste a autẽ ||duobus ex ipsis ambulantibus apparuit alia forma, quum rus proficiscerentur.

Et illi abierunt, & annũtiauerunt reliquis: *quis* ne illis quidẽ crediderũt.

Luc. 24. 36 Iohan. 20. 19

||Postremò, vnà sedentibus ipsis vndecim exhibuit sese, & exprobrauit incredulitatem eorum, & cordis duritiem: quòd iis qui ipsũ cõspexerãt excitatum non credidissent.

4 Καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν ὅτι ἀπεκύλισται ὁ λίθος· ἦν γὰρ μέγας σφόδρα.

5 Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, περιβεβλημένον στολὴν λευκήν· καὶ ἐξεθαμβήθησαν.

6 Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς, Μὴ ἐκθαμβεῖσθε· Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον· ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε· ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν.

7 Ἀλλ' ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν.

8 Καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ, ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου· εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις· καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον· ἐφοβοῦντο γάρ.

9 Ἀναστὰς δὲ πρωΐ πρώτῃ σαββάτου, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια.

10 Ἐκείνη πορευθεῖσα ἀπήγγειλε τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις, πενθοῦσι καὶ κλαίουσι.

11 Κἀκεῖνοι, ἀκούσαντες ὅτι ζῇ, καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῆς, ἠπίστησαν.

12 Μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν.

13 Κἀκεῖνοι ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τοῖς λοιποῖς· οὐδὲ ἐκείνοις ἐπίστευσαν.

14 Ὕστερον, ἀνακειμένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα ἐφανερώθη, καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, καὶ σκληροκαρδίαν· ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες εἰς τὸν 15
κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον
πάσῃ τῇ κτίσει.

Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσε- 16
ται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται.

Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι, ταῦτα πα- 17
ρακολουθήσει, Ἐν τῷ ὀνόματί μου δαι-
μόνια ἐκβαλοῦσι· γλώσσαις λαλήσουσι
καιναῖς·

Ὄφεις ἀροῦσι· κἂν θανάσιμόν τι 18
πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψῃ· ἐπὶ ἀῤῥώ-
στους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καλῶς ἕξουσιν.

Ὁ μὲν οὖν Κύριος μετὸ λαλῆσαι 19
αὐτοῖς, ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ
ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ.

Ἐκεῖνοι δὲ ἐξελθόντες ἐκήρυξαν πα- 20
ντα χοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος, καὶ
τὸν λόγον βεβαιοῦντος διὰ τῶν ἐπακο-
λουθούντων σημείων.

Et dixit eis, || Profecti in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Matth.28.19 Designantur Apostoli, definito ipsorum munere, docēdi videlicet quæ audierāt, & sacramenta instituta administrandi: addita edēdi miracula potestate.

Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruabitur: ||qui verò non crediderit, condemnabitur. Iohan.12.48

Signa autē eos qui crediderint, hæc subsequentur, || Per nomen meum dæmonia eicient: || linguis loquentur nouis: Act.16.18

||Serpentes tollent: & siquid lethale biberint, nequaquam nocebit eis: ||ægrotis manū imponēt, & bene habebunt. Act.2.4. & 10.46 Act.28.5 Act.28.8

¶ ||Dominꝰ igitur postquā loquutus fuisset eis: surſū receptus est in cœlū, & sedit ad dextram Dei. Luc.24.51 Christus, in terris suo munere defūctꝰ, in cœlum ascēdit, inde Ecclesiamsuam, Apostolicadoctrina variis signis confirmata, ad fines vsque seculorum guberna turus. Heb.2.4

Illi verò egressi prædicarunt vbique, ||Domino vnà operāte, & sermonē cōfirmante per signa subsequentia.

Euangelium secundum Lucam. Τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον.

Κεφάλαιον αʹ

ΕΠΕΙΔΗΠΕΡ πολ- 1
λοὶ ἐπεχείρησαν ἀνα-
τάξασθαι διήγησιν
περὶ τῶν πεπληροφο-
ρημένων ἐν ἡμῖν
πραγμάτων,

Καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρ- 2
χῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι

CAP. I.

QVoniam multi aggressi sunt cōponere narrationem earū rerū quarum plena fides nobis facta est, Lucas huius historiæ testes oculatos laudat.

Prout tradiderūt nobis qui à principio spectatores ipsi & ministri fuerūt

sermonis:

Visum est etiã mihi, omnia altè *repetita* penit⁹ consequuto, ordine *de eis* ad te scribere, præstantissime Theophile:

Vt agnoscas earum rerum veritatem quas audisti sione accepisti.

Iohannes, alter Elias, futurus Christi apparitor, ex stirpe Aaronis, vtroque celebri & inculpato parẽte, præter ordinẽ naturæ, adhibito duplici miraculo concipitur, vt homines tempestiuè ad audiendum eius præconium, secũdum Prophetarum prædictiones, excitentur. 1. Paral. 24. 1

FVit diebus Herodis illius regis Iudææ Sacerdos quidã nomine Zacharias, ‖ex vice Abia: vxor verò ipsius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Elisabet.

Erant autem iusti ambo in conspectu Dei, incedentes in omnibus mandatis & constitutionibus Domini inculpatè.

Nec erat ipsis proles, eo quòd esset Elisabet sterilis, & ambo prouecti iã essent ætate.

Factum est autem quũ is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

Secundum ritum functionis sacerdotalis, sortitus est *munus* suffimẽti faciendi, postquã ingressus esset in templũ Domini.

Exo. 30. 7 leuit. 16. 17

‖Et tota multitudo populi foris precabatur tempore suffitus.

Visus autem est ei Angelus Domini, stans ad dextram altaris suffitus.

Et Zacharias *eo* viso turbatus est, & pauor incidit in eum.

Dixit autẽ ei Angelus, Ne time Zacharia. nã exaudita est deprecatio tua: vxórque tua Elisabet gignet tibi filiũ, & vocabis nomen eius Iohannem.

τῦ λόγου.

3 Ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε·

4 Ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν.

5 Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἱερεύς τις ὀνόματι Ζαχαρίας, ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά· καὶ ἡ γυνὴ αὐτῷ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρών, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ.

6 Ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτοι.

7 Καὶ οὐκ ἦν αὐτοῖς τέκνον, καθότι ἦν Ἐλισάβετ στεῖρα, καὶ ἀμφότεροι προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἦσαν.

8 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἱερατεύειν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ ἔναντι τοῦ Θεοῦ,

9 Κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι, εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου.

10 Καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάματος.

11 Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, ἑστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος.

12 Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδών, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν.

13 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, Μὴ φοβοῦ Ζαχαρία· διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου· καὶ ἡ γυνή σου Ἐλισάβετ γεννήσει σοι υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην.

Καὶ ἔσται χαρά σοι καὶ ἀγαλλίασις, καὶ πολλοὶ ὅπι τῇ γενέσει αὐτοῦ χαρήσονται. 14

Et erit tibi gaudio & exultationi, multíque super eius natiuitate gaudebunt.

Ἔσται γὰρ μέγας ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πίῃ· καὶ Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ. 15

Erit enim magnus in conspectu Domini, & vinum siceráque non bibet: & Spiritu sancto implebitur etiam ab vtero matris suæ:

Καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ισραὴλ ἐπιστρέψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν. 16

‖Multósque filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

Maluch. 4.5 matth. 11.14

Καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων· ἑτοιμάσαι Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον. 17

Nam ipse præcedet in conspectu eius, cũ Spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrũ in filios, & rebelles ad prudẽtiam iustorũ: vt paret Domino populum instructum.

Καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγελον, Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο; ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτης, καὶ ἡ γυνή μου προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. 18

Tunc dixit Zacharias Angelo, Quo *argumento* istud noscam? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est ætate.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ, Ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρός σε, καὶ εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦτα. 19

Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui adsto in conspectu Dei: missúsque sum vt te alloquar, & hæc tibi læta nuntiem.

Καὶ ἰδοὺ, ἔσῃ σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα· ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, οἵτινες πληρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν. 20

Et ecce, silebis, nec loqui poteris *ad eum* vsque diem quo hæc fiant: eo quòd non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.

Καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν· καὶ ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρονίζειν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. 21

Erat autem populus expectans Zachariam: & mirabantur quòd is tardaret in templo.

Ἐξελθὼν δὲ οὐκ ἐδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς· καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ· καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, καὶ διέμενε κωφός. 22

Ille verò egressus nõ poterat eis loqui: & cognouerunt eum visionem vidisse in tẽplo. Nam ipse innuebat eis: permansítque mutus.

Καὶ ἐγένετο ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. 23

Et factũ est, vt impleti sunt dies ministerii ipsíus, abiit domum suam.

Post illos autem dies concepit Elisabet vxor eius: & occultauit se mensibus quinque, dicens,

Μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας συνέλαβεν Ελισάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ· καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε, λέγουσα,

Nempe ita mihi fecit Dominus diebus quibus me intuitus est vt auferret probrum illud meum inter homines.

Οτι οὕτω μοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις.

Angelus nasciturο Domino inseruiēs, ad virginem Mariam mittitur, in qua Filius Altissimi Dauidi promissus, virtute Spiritus sancti concipitur. Matth. 1, 18

¶ Mense autem sexto missus est Angel⁹ Gabriel à Deo in vrbem Galilææ cui nomen Nazaret,

Εν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας ᾗ ὄνομα Ναζαρέθ,

||Ad virginē desponsam viro cui nomen erat Ioseph, ex domo Dauid: nomen autem virginis erat Maria.

Πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ ᾧ ὄνομα Ιωσὴφ, ἐξ οἴκου Δαβὶδ· καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου, Μαριάμ.

Ingressus igitur Angelus ad eam, dixit, Aue gratis dilecta: Dominus tecū est: benedicta tu inter mulieres.

Καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν, εἶπε, Χαῖρε κεχαριτωμένη· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν.

Illa verò quum eum vidisset, perturbata est super eius sermone: & cogitabat qualis esset salutatio ista.

Η δὲ ἰδοῦσα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ· καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος.

Tunc dixit ei Angelus, Ne time Maria: es enim in gratia apud Deum.

Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος αὐτῇ, Μὴ φοβοῦ Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ.

Isa. 7. 14 Inf. à 2. 21 Matth. 1. 21

||Et ecce, concipies in vtero, & paries filium: || & vocabis nomen eius Iesum.

Καὶ ἰδοὺ, συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν· καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ιησοῦν.

Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur: dabitq; ei Dominus Deus sedē Dauid patris ipsius.

Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται· καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Dan. 7. 14. 27 Mich. 4. 7

||Regnabítque super domum Iacob in æternū, & regni eius non erit finis.

Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ιακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος.

Dixit autem Maria ad Angelū, Quomodo erit istud, quandoquidem virum non sum cognitura?

Εἶπε δὲ Μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον, Πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐ- 35
τῇ, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ.

Καὶ ἰδοὺ, Ἐλισάβετ ἡ συγγενίς σου, 36
καὶ αὐτὴ συνείληφε υἱὸν ἐν γήρᾳ αὐτῆς· καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ.

Ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ 37
πᾶν ῥῆμα.

Εἶπε δὲ Μαριάμ, Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυ- 38
ρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἄγγελος.

Ἀναστᾶσα δὲ Μαριὰμ ἐν ταῖς ἡμέ- 39
ραις ταύταις, ἐπορεύθη εἰς τὴν ὀρεινὴν μετὰ σπουδῆς εἰς πόλιν Ἰούδα.

Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου, 40
καὶ ἠσπάσατο τὴν Ἐλισάβετ.

Καὶ ἐγένετο ὡς ἤκουσεν ἡ Ἐλισάβετ 41
τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς· καὶ ἐπλήσθη Πνεύματος ἁγίου ἡ Ἐλισάβετ·

Καὶ ἀνεφώνησε φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶ- 42
πεν, Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου.

Καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ 43
τοῦ Κυρίου μου πρός με;

Ἰδοὺ γὰρ, ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπα- 44
σμοῦ σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ μου.

Καὶ μακαρία ἡ πιστεύσασα· ὅτι ἔσται 45
τελείωσις τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ Κυρίου.

Καὶ εἶπε Μαριὰμ, Μεγαλύνει ἡ 46
ψυχή μου τὸν Κύριον,

Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi inumbrabit te: propterea id etiam quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.

Et ecce, Elisabet cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic mensis est sextus ipsi quæ vocabatur sterilis.

Quia apud Deum non erit impossibile vllū verbum.

Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini: fiat mihi secundū verbū tuū. Et abiit ab ea Angelus.

¶ Quum autē surrexisset Maria per eos dies, profecta est in montanā *regionem* cum festinatione in vrbem Iuda.

Et ingressa est domum Zachariæ, & salutauit Elisabet.

Et factū est vt audiuit Elisabet salutationē Mariæ, saliit fœtus in vtero eius: & repleta est Spiritu sancto Elisabet:

Exclamauitq; voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia benedictus fructus vteri tui.

Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

Ecce enim, vt peruenit vox salutationis tuæ ad aures meas, saliit fœtus exultans in vtero meo.

Et beata quæ credidit: nam perficientur ea quæ dicta sunt ei à Domino.

Tūc ait Maria, Magnificat anima mea Dominum,

Elisabet Iohannē & Maria Christū in vtero gestās, sancto Spiritu afflatæ, mutuò sibi gratulantur.

46 Christus afflictorū redemptor, superborum victor, Patribus promissus, re ipsa tandem exhibitus.

Et exultat spiritus meꝰ sup Deo seruatore meo:

47 Καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρί μου·

Quia respexit humilé ancillã suam. ecce enim, ex hoc *tempore* beatã me prædicabũt ões ætates.

48 Οτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτῦ. ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί·

Quia magnificè mecũ egit potens ille, cuius sanctum *est* nomen:

49 Οτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατός, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτῦ·

Et cuius misericordia in omnes ętates *parata est* timentibus ipsum.

50 Καὶ ἔλεος αὐτῦ εἰς γενεὰς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

Esa.51.9 Psal.33.10 esa.29.15

‖Forte facinus fecit brachio suo : ‖dissipauit superbos cogitatione cordis ipsorum.

51 Ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτῦ· διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν.

Detraxit potẽtes è thronis,& extulit humiles.

52 Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς.

1. Reg.2.6 psal.34.11

‖ Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.

53 Πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς.

Esa.30.18, & 41.8, & 54.5 ire.31.3.20

‖Suscepit Israel puerũ suum, vt memor esset misericordiæ

54 Ἀντελάβετο Ισραὴλ παιδὸς αὐτῦ, μνησθῆναι ἐλέους

Gen.17.19, & 22.15 psal.132.11

(‖Prout loquutꝰ est patribus nostris , *nimirum* Abrahamo , & semini eius) in æternum.

55 (Καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Αβρααμ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ) εἰς τὸν αἰῶνα.

Mansit autem Maria cum illa quasi mẽses tres: & *postea* reuertit domum suam.

56 Εμεινε δὲ Μαριὰμ σὺν αὐτῇ ὡσεὶ μῆνας τρεῖς· καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς.

Iohannis natiuitas nouis miraculis illustratur.

¶ Elisabetæ verò impletum est tempus pariendi: & peperit filium.

57 Τῇ δὲ Ελισάβετ ἐπλήσθη ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτόν· καὶ ἐγέννησεν υἱόν.

Et audierunt accolæ & & cognati eius , Dominũ magnifica misericordia sua vsum esse erga eam: ‖& ei gratulabantur.

58 Καὶ ἤκουσαν οἱ περίοικοι· καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῆς ὅτι ἐμεγάλωσε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ μετ' αὐτῆς· καὶ συνέχαιρον αὐτῇ.

Supra 14

Et factum est, die octauo venerunt vt circumciderent puerulum:& vocabant eum ex nomine patris ipsius,Zachariam.

59 Καὶ ἐγένετο, ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἦλθον περιτεμεῖν τὸ παιδίον· καὶ ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, Ζαχαρίαν.

Sed respondens mater eius ait, Nequaquam: sed vocabitur Iohannes.

60 Καὶ ἀποκριθεῖσα ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶπεν, Οὐχί· ἀλλὰ κληθήσεται Ἰωάννης.

Καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, Οτι οὐδεὶς 61
ἔστιν ἐν τῇ συγγενείᾳ σου ὃς καλεῖται τῷ ὀνόματι τούτῳ.

Et dixerunt ad eã, Nemo est in cognatione tua qui vocetur isto nomine.

Ἐνένευον δὲ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, τὸ τί ἂν 62
θέλοι καλεῖσθαι αὐτόν.

Innuebant autem patri eius quid vellet eum vocari.

Καὶ αἰτήσας πινακίδιον, ἔγραψε, λέ- 63
γων, Ἰωάννης ἐστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ἐθαύμασαν πάντες.

Isque postulatis tabellis scripsit, dicés, ||Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes. supra 13

Ἀνεῴχθη δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ παραχρῆ- 64
μα, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ· καὶ ἐλάλει εὐλογῶν τὸν Θεόν.

Apertum est autem os eius illico, & lingua eius: & loquebatur benedicés Deo.

Καὶ ἐγένετο φόβος ἐπὶ πάντας τοὺς 65
περιοικοῦντας αὐτούς· καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ τῆς Ἰουδαίας διελαλεῖτο πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα.

Ortus est igitur timor omnibus accolis eorum: & in tota mõtana regione Iudææ diuulgata sunt omnia verba ista.

Καὶ ἔθεντο πάντες οἱ ἀκούσαντες, ἐν 66
τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, λέγοντες, Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; Καὶ χεὶρ Κυρίου ἦν μετ' αὐτοῦ.

Et omnes qui audierũt, reposuerunt *ea* in corde suo, dicentes, Quisnã puerulus hic erit? Manus autem Domini erat cum eo.

Καὶ Ζαχαρίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπλή- 67
σθη Πνεύματος ἁγίου καὶ προεφήτευσε, λέγων,

Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sãcto: prophetauitque, dicens, Iohãnes vix dũ, natus, authoritate Spiritus sancti, muneri suo initiatur.

Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ισρα- 68
ήλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ,

||Benedictus Dominus Deus Israel quòd inuiserit & redemerit populũ suum, Infrà 2.30 matth.1.22

Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν 69
τῷ οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ·

||Et erexerit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui: Psal.132.17

Καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν 70
ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ,

||Prout loquutus est per os sanctorum, qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum, Psal.132.18 Ierem.23.6, & 30.10

Σωτηρίαν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, καὶ ἐκ 71
χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς.

Forevt nos seruaret ex inimicis nostris, & è manu omniũ q̃ oderũt nos.

Ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡ- 72
μῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ,

Vt vteretur misericordia erga patres nostros, ac memor esset Testamẽti sui sancti:

Ὅρκον ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραὰμ τὸν 73
πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν·

Et ||iurisiurãdi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirum se* daturum nobis: Gene.22.16 Ierem.31.33 hebr.6.13.17

Vt sine metu, è manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi

74 Ἀφόβως, ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, λατρεύειν αὐτῷ

1.Pet.1.15 ||Cum sanctitate & iustitia in ipsius conspectu, cunctos dies vitæ nostræ.

75 Ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Tu verò puerule, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciê Domini, vt pares vias eius,

76 Καὶ σὺ παιδίον, προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ· προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ,

77 Τοῦ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν·

Et des cognitionē salutis populo eius, per remissionē peccatorum ipsorū:

Propter viscera misericordiæ Dei nostri, quib⁹ inuisit nos || germen ex alto:

78 Διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους·

Supra 1.7 zach.3.9, & 4.12 malach.4.2

Vt appareat iis qui in tenebris & vmbra mortis positi sunt, ad dirigendos pedes nostros in viā pacis.

79 Ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, τοῦ κατευθῦναι τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης.

80 Τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι· καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρήμοις ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ισραήλ.

Ipse autē puerulus crescebat & corroborabatur Spiritu: fuitque in desertis ad eum vsque diē quo se ostēderet apud Israelē.

Κεφάλαιον β'

CAP. II.

Filius Dei, forma serui accepta exinanit⁹, in stabulo pauper nascitur. Idem tamen per Augustū regum huius mūdi maximum (quāuis nihil tale cogitantem) sibi cunas p̄parat in Bethlehē, vt Prophetæ prædixerant.

1 Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

FActum est autem diebus illis venit edictū à Cæsare Augusto, vt describeretur tota terra.

2 (Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ, πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου)

(Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio)

3 Καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν.

Ibant igitur omnes vt describerentur, in suam quisque vrbem.

4 Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ἐκ πόλεως Ναζαρὲθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαβὶδ ἥτις καλεῖται Βηθλεέμ, (διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβίδ·)

Iohan.7.42 Ascendit autem etiam Ioseph à Galilæa, ex vrbe Nazareth, in Iudæam, ||in vrbem Dauid quæ vocatur Bethlehem (propterea quòd esset ex domo & familia Dauid:)

5 Ἀπογράψασθαι σὺν Μαριὰμ τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικὶ, οὔσῃ ἐγκύῳ.

Vt describeretur cum Maria desponsa sibi vxore, quæ erat prægnans.

Εγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν. 6

Factum est autē quum essent illic, compleri sunt dies quibus ipsa pareret.

Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ· διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. 7

Peperit igitur filiū suū primogenitum, & fasciis eum inuoluit, reclinauítque eum in præsepi: eo quòd non erat eis locus in diuersorio.

Καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὸν ποίμνιον αὐτῶν. 8

¶ Erāt autem pastores in eadem regione excubāntes, & agentes vigilias noctis super gregem suum.

Pueruli in præsepi iacentis deitatem & officium Angeli ipsi pastoribus declarāt, neglecto potētum fastu.

Καὶ ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτούς· καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. 9

Et ecce, Angelus Domini superuenit ipsis, & gloria Domini circūfulsit eos: & timuerūt timore magno.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος, Μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ· 10

Tunc dixit eis Angelus, Ne timete: ecce enim euāgelizo vobis gaudiū magnum, quod erit toti populo:

Ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαβίδ. 11

Nempe natum esse vobis hodie Seruatorem, qui est Christus Dominus, in vrbe Dauid.

Καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον, Εὑρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμένον, κείμενον ἐν τῇ φάτνῃ. 12

Hoc autem vobis signū *erit*, Inuenietis infantem fasciis inuolutum, iacentem in præsepi.

Καὶ ἐξαίφνης ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλῆθος στρατιᾶς οὐρανίου, αἰνούντων τὸν Θεὸν, καὶ λεγόντων, 13

Et repentè adfuit cum Angelo multitudo exercituum cælestium, laudantium Deum, & dicētium,

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. 14

Gloria in *cælis* altissimis Deo, & in terra pax, in hominibus beneuolentia.

Καὶ ἐγένετο, ὡς ἀπῆλθον ἀπ' αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες εἶπον πρὸς ἀλλήλους, Διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεέμ, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγενημένον, ὃ ὁ Κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν. 15

Et factum est, vt discesserunt ab eis Angeli in cælum, tum pastores illi dixerunt alii ad alios, Eamus sanè Bethlehem vsque, & videamus factum istud quod Dominus notum fecit nobis.

Καὶ ἦλθον σπεύσαντες, καὶ ἀνεῦρον τήν τε Μαριὰμ καὶ τὸν Ἰωσὴφ, καὶ τὸ βρέφος κείμενον ἐν τῇ φάτνῃ. 16

Venerunt igitur festinantes, & inuenerūt Mariam & Ioseph, & infantem iacentem in præsepi:

Quum vidissent autem, diuulgauerunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo.

17 Ἰδόντες δὲ διεγνώρισαν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς περὶ τοῦ παιδίου τούτου.

Et omnes qui audierũt, mirati sunt ea quæ ipsis dicta fuerãt à pastoribus.

18 Καὶ πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν περὶ τῶν λαληθέντων ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐτούς.

Maria verò ista omnia conseruabat, conferens *ea* in corde suo.

19 Ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς.

Reuersi sunt autem pastores, glorificãtes & laudantes Deũ super omnibus quæ audierant & viderãt, prout ipsis dictum fuerat.

20 Καὶ ἐπέστρεψαν οἱ ποιμένες, δοξάζοντες καὶ αἰνοῦντες τὸν Θεὸν ὅτι πᾶσιν οἷς ἤκουσαν καὶ εἶδον, καθὼς ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς.

Gene.17.18 Leuit.12.3 ‖Et quũ adeuissẽt dies octauus vt circumciderẽt puerulum, ‖tunc vocatũ est nomẽ eius Iesus, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam ipse in vtero conciperetur.

21 Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παιδίον, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦς, τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλληφθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ.

Et quũ impleti fuissent dies purgationis Mariæ ‖‖secundum legem Mosis, adduxerũt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino,

22 Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς κατὰ τὸν νόμον Μωσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ,

(Prout scriptum est in Lege Domini, ‖Omnisma sculus primogenitus, sanctus Domino erit)

23 (Καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου, Ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν, ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται)

Et vt darent oblationẽ, ‖secundum *id* quod dictũ est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

24 Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν.

¶ Et ecce, quidã erat in Hierusalem cui nomẽ Simeon: *erátque* homo iste iustus ac religiosus, expectans consolationem Israel: & Spiritus sanctus erat super eum.

25 Καὶ ἰδοὺ, ὡὐ ἄνθρωπος ἐν Ἱερουσαλὴμ ᾧ ὄνομα Συμεών· καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβὴς, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ· καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐπ' αὐτόν.

Fuerátque ipsi diuinitus nuntiatum à Spiritu sancto, *ipsum* nõ visurũ mortem priusquam vidisset Christum illum Domini.

26 Καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου.

Supra,1.31 matth.1.21 iohan.3.22 22 Christus cui imposita erant omnia nostra peccata, Deo secundum Legem oblatꝰ, & Mariam & nosomnes in sese purificat. *Leuit.12.6 Exo.13.2 ! nume.8.6 Leuit.12.6*

Simeon publice in templo, Messiæ ad uentum, Israelis magna ex parte reiectionem, & Gentium vocationẽ surdis prædicit.

Καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱε- 27
ρόν· καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ
παιδίον Ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ
εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ·

Καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγ- 28
κάλας αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησε τὸν Θεόν, καὶ εἶπε,

Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσπο- 29
τα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ·

Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτη- 30
ριόν σου,

Ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων 31
τῶν λαῶν·

Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δό- 32
ξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ.

Καὶ ἦν Ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ 33
θαυμάζοντες ὅτι τοῖς λαλουμένοις περὶ
αὐτοῦ.

Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς Συμεών, καὶ 34
εἶπε πρὸς Μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ,
Ἰδοὺ, οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστα-
σιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ εἰς σημεῖον
ἀντιλεγόμενον.

(Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύ- 35
σεται ῥομφαία) ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν
ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί.

Καὶ ἦν Ἄννα προφῆτις θυγάτηρ Φα- 36
νουήλ, ἐκ φυλῆς Ἀσήρ· αὕτη προβε-
βηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα ἔτη
μετ' ἀνδρὸς ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας
αὐτῆς·

Καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκον- 37
τα τεσσάρων, ἣ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ,
νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα
καὶ ἡμέραν·

Καὶ αὕτη αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστᾶσα 38
ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλάλει

Is igitur venit impul- 27
sore Spiritu in templum. & quũ introducerẽt pue
rulum Iesum parentes, vt
eius causa facerent quod
ex Lege consueuerant:

Tunc ipse accepit eum 28
in vlnas suas, & benedixit
Deo, ac dixit,

Nunc dimittis seruum 29
tuum Domine, secũdum
verbum tuum, in pace:

Quia viderũt oculi mei 30
salutem tuam,

Quam parasti in oc- 31
ulis omnium populorum:

Lumen patefaciendum 32
Gentibus, & gloriam po-
puli tui Israel.

Pater autem & mater 33
eius mirabantur super iis
quæ dicebantur de eo.

Et benedixit eis Simeõ, 34
dixitque Mariæ matri e-
ius, ‖Ecce positus est iste
in casum & resurrectionẽ
multorum in Israel, & in
signum cui contradica-
tur:

Esa. 8. 14
rom. 9. 32
1. pet. 2. 8

(Quin & tuam ipsius a- 35
nimam traiiciet gladius)
vt detegantur ex multis
cordibus cogitationes.

¶ Erat etiam *quædam* 36
Anna prophetissa, filia
Phanuel, ex tribu Aser:
hæc processerat in multã
ætatem, postquam vixis-
set cum viro annis septẽ
à virginitate sua.

Additur Si-
meoni altera
testis, & qui-
dem omni ex-
ceptione ma-
ior, omnes ad
excipiendum
exhibitũ Mes-
siam inuitãs.

Et *quũ esset* vidua qua- 37
si annorũ octogintaqua-
tuor, non abscedebat à tẽ
plo, ieiuniis ac deprecа-
tionibus seruiens *Deo* no
ctem ac diem:

Hæc igitur eo ipso mo 38
mẽto quum superueniss-
set, vicissim confitebatur
Domino, & loquebatur

de eo omnibus qui expectabãt redemptionem in Hierusalem.

39 At illi vt perfecerũt omnia secundum Legẽ Domini, reuersi sunt in Galilæã, in vrbẽ suã Nazareth.

40 Puerulus autem crescebat, & corroborabatur spiritu, implebatúrq; sapientia: & Dei gratia ipsi inerat.

Extraordinario facto Scribæ & Pharisæi audiendam suo tempore Christi sapientiã excitantur. Deut. 16. z

41 ¶ Ibãt verò parentes eius quotannis Hierosolymam in festo Paschæ.

42 Quum igitur factus essẽt annorum duodecim, ascenderũt ipsi Hierosolymã secundũ ritũ festi.

43 Peractísque eius diebus quum reuerterentur illi, remansit puer Iesus in Hierusalẽ: quod nescíuit Ioseph, nec mater eius.

44 Existimantes autem eũ esse in comitatu, ierunt viã vnius diei: & requirebant eum inter cognatos & inter notos.

45 Et quũ eum non inuenissent, reuersi sunt in Hierusalem, quærentes eum.

46 Et factũ est, triduo pòst inuenerunt eum in templo, sedentem in medio magistrorũ, & audientem eos & eos interrogãtem.

47 Obstupescebant autem omnesqui eum audiebãt, super intelligentia & responsis eius.

Minimè quidem negligẽda, sed tamen Dei gloriæ secundum vocationem nostram postponenda sunt quæcunque hominib⁹ officia debeamus.

48 Et viso eo fuerunt attoniti: & dixit mater eius ad eum, Fili, cur ita fecisti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quærebamus te.

49 Tunc dixit ad eos, Quid est quòd quærebatis me? an nesciebatis quòd in iis quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

ωρὶ αὐτὸ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἰερουσαλήμ.

39 Καὶ ὡς ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρέθ.

40 Τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, πληρούμενον σοφίας· καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό.

41 Καὶ ἐπορεύοντο οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατ' ἔτος εἰς Ἰερουσαλὴμ τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα.

42 Καὶ ὅτε ἐγένετο ἐτῶν δώδεκα, ἀναβαινόντων αὐτῶν εἰς Ἰεροσόλυμα κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἑορτῆς,

43 Καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέρας, ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐτούς, ὑπέμεινεν Ἰησοῦς ὁ παῖς ἐν Ἰερουσαλήμ· καὶ οὐκ ἔγνω Ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ.

44 Νομίσαντες δὲ αὐτὸν ἐν τῇ συνοδίᾳ εἶναι, ἦλθον ἡμέρας ὁδόν· καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς.

45 Καὶ μὴ εὑρόντες αὐτὸν ὑπέστρεψαν εἰς Ἰερουσαλὴμ, ζητοῦντες αὐτόν.

46 Καὶ ἐγένετο, μεθ' ἡμέρας τρεῖς εὗρον αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων, καὶ ἀκούοντα αὐτῶν καὶ ἐπερωτῶντα αὐτούς.

47 Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ, ὅτι τῇ συνέσει καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ.

48 Καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐξεπλάγησαν· καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶπε, Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; ἰδοὺ, ὁ πατήρ σου κἀγὼ ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε.

49 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ἤδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με;

Καὶ αὐτοὶ οὐ ἔγνωκαν τὸ ῥῆμα ὃ ἐ- 50
λάλησεν αὐτοῖς.

Καὶ κατέβη μετ' αὐτῶν, καὶ ἦλθεν 51
εἰς Ναζαρέθ· καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐ-
τοῖς. Καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ διετήρει πάντα
τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς.

Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ καὶ 52
ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀν-
θρώποις.

Κεφάλαιον γ.

ΕΝ ἔτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡγε- 1
μονίας Τιβερίου Καίσαρος, ἡγεμο-
νεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ἰουδαίας,
καὶ τετραρχοῦντος τῆς Γαλιλαίας Ἡρώ-
δου, Φιλίππου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τε-
τραρχοῦντος τῆς Ἰτουραίας καὶ Τρα-
χωνίτιδος χώρας, καὶ Λυσανίου τῆς Ἀβι-
λινῆς τετραρχοῦντος,

Ἐπ' ἀρχιερέων Ἄννα καὶ Καϊάφα, 2
ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ
Ζαχαρίου υἱὸν, ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περίχωρον 3
τοῦ Ἰορδάνου, κηρύσσων βάπτισμα με-
τανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·

Ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων Ησα- 4
ΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Φωνὴ βοῶν-
τος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ετοιμάσατε τὴν
ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρί-
βους αὐτοῦ.

Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ 5
πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ
ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ αἱ τρα-
χεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας.

Καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον 6
τοῦ Θεοῦ.

Ἔλεγεν οὖν τοῖς ἐκπορευομέ- 7

Sed ipsi non intellexerunt verba quæ loquutus est eis.

Descendit autem cum eis, venítque Nazareth: & erat eis subiectus. Et mater eius conseruabat omnia hæc in corde suo.

Christus, verꝰ homo, per omnia nobis similis factus excepto peccato.

Iesus autem proficiebat sapiétia, & statura, ac gratia apud Deum & homines.

CAP. III.

ANno autē decimoquinto imperii Tiberii Cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha,

Iohannes tẽpore aProphetis prædicto prodiẽs, iacit exhibiti Euãgelii fũdamẽta: vera Legis obseruatione & gratuita in Christo pone ipsum aduentante miseria cordia proposita, additoetiã baptismo, efficaci tũ regenerationis, tũ remissionis peccatorũ symbolo. Act. 4.6

||Sub Pontificibus maximis Anna & Caiapha, factum est verbum Domini ad Iohannem Zachariæ filium, in deserto.

Matth. 3.2 marc. 1.4

||Venit igitur in omnẽ regionem circumiacentẽ Iordani, prædicans Baptismum resipiscentiæ in remissionem peccatorum:

Vt est scriptũ in libro sermonum Esaię Prophetę, dicentis, ||Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

Esa. 40.3 iohan. 1.23

Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua sunt, fiẽt *via* recta, & asperæ viæ *fient* planæ.

Videbítque omnis caro salutem Dei.

Dicebat igitur turbæ ve-

nienti vt baptizaretur ab ipso, ||Progenies viperarum quis præmonstrauit vobis vt fugeretis à futura ira?

Matth.3.7

Ferte igitur fructus dignos iis qui resipuerint, & ne cœperitis dicere apud vosipsos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, posse Deum etiã ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

Iam verò & securis ad radicem arborum posita est: omnis ergo arbor nõ ferens fructũ bonũ, excidituꝛ, & in ignẽ abiicitur.

Tunc interrogauit eũ turba, dicens, Quid igitur faciemus?

Respondens autem dixit eis, || Qui habet duas tunicas, impertiat nõ habenti: & qui habet escas, similiter faciat.

Iacobi 2.15 1.iohan.3.17

Venerunt autem & publicani vt baptizarentur: & dixerunt ei, Magister, quid faciemus?

Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm quod cõstitutum est vobis, exigite.

Interrogauerũt autem eum etiam milites, dicentes, Et nos quid faciemus? Et ait eis, Neminem concutite, neque calumniemini: & contenti estote stipendiis vestris.

15 Vt rite & cũ fructu sacramenta percipiam⁹, neque in signis hærẽdũ, neque in eo qui signa administrat, sed ad Christũ sacramentorũ authorem, & rei ipsius per sacramẽta adumbratæ exhibitorem, aſ surgẽdum est. *Matth.3.11 marci 1.8 iohan.1.26 act.1.5, & 8. 4, & 11.16, & 19.4*

Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohanne, núnam ipse esset Christus ille,

Respondit Iohãnes, dicens omnibus, ||Ego quidẽ baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est, cuius non sum dignus

νοις ὁ χλοις βαπτισθῶναι ὑπ' αὐτοῦ, Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;

8 Ποιήσατε οὖν καρπὸς ἀξίους τῆς μετανοίας· καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

9 Ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται· πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται.

10 Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι, λέγοντες, Τί οὖν ποιήσομεν;

11 Ἀποκριθεὶς δὲ λέγει αὐτοῖς, Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας, μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι· καὶ ὁ ἔχων βρώματα, ὁμοίως ποιείτω.

12 Ἦλθον δὲ καὶ τελῶναι βαπτισθῆναι, καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, Διδάσκαλε, τί ποιήσομεν;

13 Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς, Μηδὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν, πράσσετε.

14 Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ στρατευόμενοι, λέγοντες, Καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε· καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν.

15 Προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ, καὶ διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου, μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς,

16 Ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης ἅπασι λέγων, Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς· ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς

λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί.

qui soluam corrigiam soleatum: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

Οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ· καὶ συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.

17 Cuius ventilabrum in manu ipsius, & perpurgabit aream suam: & coget triticum in horreum suũ, paleam autẽ exuret igni inextinguibili.

Euangeliũ est mundi totius cribrum.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἕτερα παρακαλῶν εὐηγγελίζετο τὸν λαόν.

18 Multa igitur etiam alia exhortans euangelizabat populo.

Ὁ δὲ Ἡρῴδης ὁ τετράρχης, ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ περὶ Ἡρῳδιάδος τῆς γυναικὸς Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ πάντων ὧν ἐποίησε πονηρῶν ὁ Ἡρῴδης,

19 ¶ Herodes autẽ tetrarcha quum argueretur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius, déque omnibus sceleribus quæ ipse fecerat,

Matth.14.3 marci 6.17 Iohánis præconium mortẽ ipsius sancti oportuit.

προσέθηκε καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσι, καὶ κατέκλεισε τὸν Ἰωάνην ἐν τῇ φυλακῇ.

20 Adiecit & hoc supra omnia, quòd inclusit Iohannem in carcere.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευχομένου, ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανόν·

21 ¶ Factum est autẽ quum baptizaretur omnis populus, & Iesus baptizatus esset, & precaretur, vt apertum sit cælum:

Matth.3.13 marci 1.9 iohan.1.32 Baptismo nostro in capite Ecclesiæ sanctificatur, simulque ipsius Patris voce, Christus æternus Rex noster, Sacerdos & Propheta declaratur.

καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει, ὡσεὶ περιστερὰν, ἐπ' αὐτὸν· καὶ φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ γενέσθαι, λέγουσαν, Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα.

22 Ac descenderit Spiritus sanctus corporea specie tanquam columba, super eum, & vox de cælo exiterit, dicens, Tu es Filius ille meus dilectus, in te acquiesco.

Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος, ὢν (ὡς ἐνομίζετο) υἱὸς Ἰωσήφ, τοῦ Ἡλὶ,

23 ¶ Ipse autẽ Iesus incipiebat esse quasi annorũ triginta, filius (vt existimabatur) Ioseph, qui fuit *filius* Heli,

Τοῦ Μαθθὰτ, τοῦ Λευὶ, τοῦ Μελχὶ, τοῦ Ἰαννὰ, τοῦ Ἰωσήφ,

24 Qui fuit Matthat, q fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iãna, qui fuit Ioseph,

Τοῦ Ματταθίου, τοῦ Ἀμὼς, τοῦ Ναοὺμ, τοῦ Ἐσλὶ, τοῦ Ναγγαὶ,

25 Qui fuit Mattathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naũ, q quit Esli, q fuit Naggæ,

Τοῦ Μαὰθ, τοῦ Ματταθίου, τοῦ Σεμεὶ, τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ Ἰούδα,

26 Qui fuit Maath, qui fuit Mattathiæ, q fuit Semei, q fuit Ioseph, q fuit Iuda,

Τοῦ Ἰωαννᾶ, τοῦ Ῥησὰ, τοῦ Ζοροβάβελ, τοῦ Σαλαθιὴλ, τοῦ Νηρὶ,

27 Qui fuit Ioãna, qui fuit Rhesa, q fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

Qui fuit Melchi, q̃ fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodã, qui fuit Er,

Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, q̃ fuit Matthat, q̃ fuit Leui,

Qui fuit Simeõ, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionã, qui fuit Eliacĩ,

Qui fuit Melea, qui fuit Mainã, q̃ fuit Mattatha, q̃ fuit Nathã, q̃ fuit Dauid,

Qui fuit Iessæ, qui fuit Obed, qui fuit Boos, qui fuit Salmõ, q̃ fuit Naassõ,

Qui fuit Aminadab, qui fuit Arã, qui fuit Esrõ, qui fuit Phares, qui fuit Iudę,

Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, q̃ fuit Abrahã, q̃ fuit Thara, qui fuit Nachor,

Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, q̃ fuit Heber, qui fuit Sale,

Qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cænan,

Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

28 Τοῦ Μελχὶ, τοῦ Ἀδδὶ, τοῦ Κωσὰμ, τοῦ Ελμωδὰμ, τοῦ Ηρ,

29 Τοῦ Ιωσὴ, τοῦ Ελιέζερ, τοῦ Ιωρεὶμ, τοῦ Ματθὰτ, τοῦ Λευὶ,

30 Τοῦ Συμεὼν, τοῦ Ιούδα, τοῦ Ιωσὴφ, τοῦ Ιωνὰν, τοῦ Ελιακεὶμ,

31 Τοῦ Μελεᾷ, τοῦ Μαϊνὰν, τοῦ Ματταθὰ, τοῦ Ναθὰν, τοῦ Δαβὶδ,

32 Τοῦ Ιεσσαὶ, τοῦ Ὠβὴδ, τοῦ Βοὸζ, τοῦ Σαλμὼν, τοῦ Ναασσὼν,

33 Τοῦ Αμιναδὰβ, τοῦ Αρὰμ, τοῦ Εσρὼν, τοῦ Φαρὲς, τοῦ Ιούδα,

34 Τοῦ Ιακὼβ, τοῦ Ισαὰκ, τοῦ Αβραὰμ, τοῦ Θάρα, τοῦ Ναχὼρ,

35 Τοῦ Σαρούχ, τοῦ Ραγαῦ, τοῦ Φαλὲκ, τοῦ Εβὲρ, τοῦ Σαλὰ,

36 Τοῦ Καϊνὰν, τοῦ Αρφαξὰδ, τοῦ Σὴμ, τοῦ Νῶε, τοῦ Λάμεχ,

37 Τοῦ Μαθουσάλα, τοῦ Ενὼχ, τοῦ Ιαρὲδ, τοῦ Μαλελεὴλ, τοῦ Καϊνὰν,

38 Τοῦ Ενὼς, τοῦ Σὴθ, τοῦ Αδὰμ, τοῦ Θεοῦ.

CAP. IIII.

Iesus autem plenus Spiritu sancto reuertit à Iordane, & actus est ab *eodem* Spiritu in desertũ,

Dies quadraginta tentante *eum* diabolo. Neque comedit quicquam per illos dies, sed iis exactis, postea esuriit.

Tunc dixit ei diabolus, Si Filius es Dei, dic isti lapidi vt fiat panis.

Et respondit ei Iesus dicens, Scriptum est, ||non pane solo victurum hominem, sed omni verbo Dei.

Κεφάλαιον δ

1 Ιησοῦς δὲ Πνεύματος ἁγίου πλήρης ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ιορδάνου· καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον,

2 Ημέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου. καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις· καὶ συντελεσθεισῶν αὐτῶν, ὕστερον ἐπείνασε.

3 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ τῷ λίθῳ τούτῳ ἵνα γενῆται ἄρτος.

4 Καὶ ἀπεκρίθη Ιησοῦς πρὸς αὐτὸν, λέγων, Γέγραπται ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι Θεοῦ.

Matth. 4.1 *marci* 1.12

1 Christus in desertum quasi extra mundũ abreptus, post quadragĩta dierum ieiunium, Satana ter superato, velut e cælo repente victor prodiẽs, munus suum aggreditur.

3 Christ⁹ primùm ad diffidẽtiã de Deo, deinde ad opum & honorũ studium, tertiò deniq; ad vanam de se confidentiã à Satana solicitatus, ter eũ Dei verbo vĩcit.

Deut. 8.3 *matth.* 4.4

Καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς 5
ὄρος ὑψηλὸν, ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βα
σιλείας τῆς οἰκουμένης ἐν στιγμῇ χρόνου.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος, Σοὶ δώ- 6
σω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν
δόξαν αὐτῶν· ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ
ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτήν.

Σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν 7
μου, ἔσται σοῦ πᾶσα.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, 8
Ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ· γέγραπται
γάρ, Προσκυνήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου,
καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.

Καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἰερουσαλήμ, καὶ 9
ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ· καὶ
εἶπεν αὐτῷ, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε
σεαυτὸν ἐντεῦθεν κάτω.

Γέγραπται γάρ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐ 10
τοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλά-
ξαι σε.

Καὶ ὅτι ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε 11
προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, 12
Ὅτι ἐρρέθη, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον
τὸν Θεόν σου.

Καὶ συντελέσας πάντα πειρασμὸν 13
ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ.

Καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνά 14
μει τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν·
καὶ φήμη ἐξῆλθε καθ' ὅλης τῆς περι-
χώρου περὶ αὐτοῦ.

Καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συ- 15
ναγωγαῖς αὐτῶν, δοξαζόμενος ὑπὸ
πάντων.

Καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρὲθ, οὗ ἦν τε- 16
θραμμένος· καὶ εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰω-

Tunc quum subduxisset eum diabolus in mõtem sublimem, ostendit ei omnia regna terræ puncto temporis.

Et ait ei diabolus, Tibi dabo potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum *regnorum*. nam mihi tradita est, & cuicũque voluero, do eam.

Itaque si tu adoraueris me, erunt tua omnia.

Respondens autem Iesus dixit ei, Abscede à me Satana: scriptũ est enim, ‖Adorabis Dominũ Deũ tuum, & ei soli seruies. *Deut.6.13, & 10.20*

Tum duxit eum in Hierusalem, & eum statuit supra pinnas templi: & dixit ei, Si Filius Dei es, iace teipsum hinc deorsũ.

Scriptũ est enim, ‖Angelis suis mandabit de te, vt custodiant te. *Psal.91.11*

Et in manus tollent te, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

Respondens autem Iesus dixit ei, Dictum est, ‖Non tentabis Dominũ Deum tuum. *Deut.6.16*

Et finita omni tentatione, diabolus abscessit ab eo ad tempus.

Reuersus est autem Iesus cum virtute Spiritus in Galilæam: & fama de eo exiit in totam circumiacentem regionem.

Et ipse docebat in synagogis eorum, omnibus ipsum glorificantibus. *Matth.13.54 marci 6.1 iohan.4.43*

‖Venit igitur Nazareth vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt consueuerat, Christũ quis sit &, quorsũ venerit, ex Esaia prophetæ palàm suis demonstrat.

die Sabbathi, in synagogam: & surrexit vt legeret.

Tunc datus est ei liber Esaiæ Prophetæ: quúmque explicuisset librum, inuenit locũ *in* quo scriptum erat,

Esa. 61.1 ||Spiritus Domini super me, propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus misit me, vt sanem contritos corde, vt prædicem captiuis dimissionem, & cæcis visus recuperationem, & confractos emittam in libertatẽ:

Vt prædicem annum Domini acceptum.

Et complicatum librũ quũ reddidisset ministro, sedit: & omnium in synagoga oculi erant intenti in eum.

Cœpit autem eis dicere, Hodie impleta est hæc Scriptura audientibus vobis.

Familiaritas contemptum etiam Christi gignit, qui propterea desertis suis sæpe ad extraneos migrat.

Et omnes testimonium ei dabant, ac mirabantur super sermonibus *plenis* gratia, qui procedebant ex ore ipsius, dicebántq;, Nõne iste est filius Ioseph?

Et dixit ad eos, Omnino dicetis mihi hoc prouerbium, Medice, cura teipsum: quæcunque audiuimus facta fuisse in Capernaum, fac etiam hîc in patria tua.

Ioh. 4.44 Dixit autem, Amen dico vobis, ||nemo Propheta acceptus est in patria sua.

1. Reg. 17.9 & Iacobi 5.17 Sed in veritate dico vobis, ||multæ viduæ erant diebus Eliæ in Israel, quã do clausũ est cælũ ad an-

τοῖς σαββάτοις εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι.

17 Καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον Ησαΐου τοῦ προφήτου· καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, εὗρε τὸν τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον,

18 Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίζεσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει·

19 Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν.

20 Καὶ πτύξας τὸ βιβλίον, ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ, ἐκάθισε· καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ.

21 Ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτούς, Ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν.

22 Καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ;

23 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Πάντως ἐρεῖτέ μοι τὴν παραβολὴν ταύτην, Ἰατρέ, θεράπευσον σεαυτόν· ὅσα ἠκούσαμεν γενόμενα ἐν τῇ Καπερναούμ, ποίησον καὶ ὧδε ἐν τῇ πατρίδι σου.

24 Εἶπε δέ, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ.

25 Ἐπ' ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν, πολλαὶ χῆραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἠλίου ἐν τῷ Ἰσραήλ, ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη

τεία καὶ μῆνας ἕξ, ὡς ἐγένετο λιμὸς μέγας ὅλη πᾶσαν τὴν γῆν·

nos tres & sex menses, *adeo* vt fuerit fames magna per totam regionem:

Καὶ πρὸς οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη 26 Ηλίας εἰ μὴ εἰς Σάρεπτα τῆς Σιδῶνος, πρὸς γυναῖκα χήραν.

Sed ad nullam illarum missus est Elias nisi Sareptam *vrbem* Sidoniæ, ad mulierem viduam.

Καὶ πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ὅτι Ελισσαίου τοῦ προφήτου ἐν τῷ Ισραὴλ· καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκαθαρίσθη, εἰ μὴ Νεεμὰν ὁ Σύρος. 27

||Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo Prophetæ, sed nemo eorum purgatus est nisi Naamã Syrus. 2. Reg. 5.14

Καὶ ἐπλήσθησαν πάντες θυμοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ, ἀκούοντες ταῦτα. 28

Tũ repleti sunt omnes excandescentia in synagoga, hæc audientes.

Mũdus quo apertiũ reprehenditur, eo apertius furit: sed piorũ vita non est impiorum libidini sine exceptione exposita.

Καὶ ἀναστάντες ἐξέβαλον αὐτὸν 29 ἔξω τῆς πόλεως· καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἕως τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους ἐφ' οὗ ἡ πόλις αὐτῶν ᾠκοδόμητο, εἰς τὸ κατακρημνίσαι αὐτόν.

Et quum surrexissent, eiecerũt eum extra vrbẽ, & duxerũt eum vsque ad supercilium montis super quem vrbs ipsorum erat ædificata, vt præcipitarẽt eum.

Αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, 30 ἐπορεύετο.

Ipse verò quum transisset per medium eorum, profectus est.

Καὶ κατῆλθεν εἰς Καπερναοὺμ πόλιν τῆς Γαλιλαίας· καὶ ὣν διδάσκων αὐτοὺς ἐν τοῖς σάββασι. 31

¶ Et descendit in Capernaum vrbem Galilææ, ||ibique docebat eos Sabbathis.

Matth. 4.13 *marci* 1.21

Καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ 32 αὐτοῦ, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ ὣν ὁ λόγος αὐτοῦ.

||Et percellebantur super doctrina eius. erat enim sermo ipsius cum authoritate.

Matth. 7.29 *marci* 1.22

Καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ ὣν ἄνθρωπος 33 ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου, καὶ ἀνέκραξε φωνῇ μεγάλῃ,

||Erat autem in synagoga quidam habens spiritũ dæmoniacũ impurũ, qui exclamauit voce magna,

Christus nõ tantum homines, quãtumuis stupidos, sed ipsam etiam dæmonia, velint nolint, percellit. *Marci* 1.23

Λέγων, Εα, τί ἡμῖν καὶ σοί Ιησοῦ Να- 34 ζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ· ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.

Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis: *nimirum* Sãctus ille Dei.

Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, λέγων, 35 Φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ. Καὶ ῥίψαν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον εἰς τὸ μέσον ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲν βλάψαν αὐτόν.

Et obiurgauit eũ Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Tũc dæmoniũ, abiecto illo in mediũ, exiit ab eo, nihilque ei nocuit.

Καὶ ἐγένετο θάμβος ὅτι πάντας· 36 καὶ συνελάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, Τίς ὁ λόγος οὗτος, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ

Et obortus est pauor in omnibus: & colloquebãtur alii cum aliis, dicentes, Quid hoc rei est, quòd cum authoritate ac

potestate imperat impuris spiritibus,& exeunt?

Et peruenit rumor de 37
eo in omnem locum circumiacentis regionis.

Matth.8.14 marci 1.30 Christus, sanãdis solo verbo corporis morbis, cõfirmat se Deum esse omnipotentem, salutis hominum causa missum.

‖Quum surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit domum Simonis: socrus verò Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa. 38

Tunc *ipse* adstans supra eam, obiurgauit febrim: & *febris* eam dimisit. *illa* verò quum illico surrexisset, ministrauit eis. 39

Occidente autem sole, omnes qui habebant ægrotantes morbis variis, ducebant ipsos ad eum: ille verò vnicuique ipsorũ impositis manibus, sanauit eos. 40

Marci 1.35 Satan perpetuus veritatis hostis, ne tũ quidẽ audiendus quum veritatem dicit.

¶‖Exibant autẽ etiam dæmonia ex multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus ille Filius Dei. Sed *ipse* obiurgans, non sinebat ea loqui, quòd scirẽt ipsum esse Christũ. 41

Nulla ne zeli quidem specie debemus in vocationis nostræ cursu retardari.

¶ Orto autẽ die egressus profectus est in desertum locum: & turba quærebat eum, venerúntque vsque ad ipsum: & retinebãt eũ ne ab ipsis discederet. 42

Ille verò dixit eis, Certè etiã aliis vrbibus oportet me euãgelizare regnũ Dei: nam ad hoc missus sum. 43

Et prædicabat in synagogis Galilææ. 44

Matth.4.18 marci 1.16 Christ⁹ quatuor ascitos discipulos ad monet Apostolicæ functionis tandẽ illis committendæ.

CAP. V.

FActũ est autem, quũ turba immineret ei, audiendi verbi Dei causa, ipse stabat apud 1

δωάμει ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ ἐξέρχονται;

Καὶ ἐξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς 37
πάντα τόπον τῆς περιχώρου.

Ἀναστὰς δὲ ἀπὸ τῆς συναγωγῆς, εἰσ- 38
ῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος· πενθερὰ δὲ τοῦ Σίμωνος ἦν συνεχομένη πυρετῷ μεγάλῳ· καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ αὐτῆς.

Καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς, ἐπετίμησε 39
τῷ πυρετῷ· καὶ ἀφῆκεν αὐτήν. παραχρῆμα δὲ ἀναστᾶσα διηκόνει αὐτοῖς.

Δύνοντος δὲ τοῦ ἡλίου, πάντες ὅσοι 40
εἶχον ἀσθενοῦντας νόσοις ποικίλαις, ἤγαγον αὐτοὺς πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς, ἐθεράπευσεν αὐτούς.

Ἐξήρχετο δὲ καὶ δαιμόνια ἀπὸ πολ- 41
λῶν, κραζοντα καὶ λέγοντα, Ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπιτιμῶν οὐκ εἴα αὐτὰ λαλεῖν, ὅτι ἤδεισαν τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι.

Γενομένης δὲ ἡμέρας ἐξελθὼν ἐπο- 42
ρεύθη εἰς ἔρημον τόπον, καὶ οἱ ὄχλοι ἐζήτουν αὐτὸν, καὶ ἦλθον ἕως αὐτοῦ· καὶ κατεῖχον αὐτὸν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν.

Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς, Ὅτι καὶ ταῖς 43
ἑτέραις πόλεσιν εὐαγγελίσασθαί με δεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· ὅτι εἰς τοῦτο ἀπέσταλμαι.

Καὶ ἦν κηρύσσων εἰς τὰς συναγω- 44
γὰς τῆς Γαλιλαίας.

Κεφάλαιον ε

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ὄχλον ἐπικεῖ- 1
σθαι αὐτῷ τοῦ ἀκούειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸς ἦν ἑστὼς παρὰ τὴν

λίμνῃ Γεννησαρέτ·

2 Καὶ εἶδε δύο πλοῖα ἑστῶτα παρὰ τὴν λίμνην· οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα.

3 Ἐμβὰς δὲ εἰς ἓν τῶν πλοίων ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον· καὶ καθίσας ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ πλοίου τοὺς ὄχλους.

4 Ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα, Ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγραν.

5 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Σίμων εἶπεν αὐτῷ, Ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιάσαντες, οὐδὲν ἐλάβομεν· ὅτι δὲ τῷ ῥήματί σου χαλάσω τὸ δίκτυον.

6 Καὶ τοῦτο ποιήσαντες, συνέκλεισαν ἰχθύων πλῆθος πολύ. διερρήγνυτο δὲ τὸ δίκτυον αὐτῶν.

7 Καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ, τοῦ ἐλθόντας συλλαβέσθαι αὐτοῖς· καὶ ἦλθον, καὶ ἔπλησαν ἀμφότερα τὰ πλοῖα, ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά.

8 Ἰδὼν δὲ Σίμων Πέτρος προσέπεσε τοῖς γόνασι τοῦ Ἰησοῦ, λέγων, Ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι, Κύριε.

9 Θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτὸν καὶ πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ, ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων ἣν συνέλαβον·

10 Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, υἱοὺς Ζεβεδαίου, οἵ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ Σίμωνι. Καὶ εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα ὁ Ἰησοῦς, Μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν.

stagnum Genezaret:

Vidítque duo nauigia quæ ad ſtagnum erant: piſcatores verò quum ex iis deſcendiſſent, abluebant retia.

Ingreſſus autem in vnũ iſtorum nauigiorũ, quod erat Simonis, rogauit eũ vt à terra proueheret pau lulũ: quúmq; conſediſſet, docebat turbâ exnauigio.

Vt ceſſauit autẽ loqui, dixit ad Simonem, Proue hito in altum, & demitte retia veſtra ad capturã.

Tum reſpondens Simõ ait ei, Magiſter, quum per totã noctem nos fatigauerimus, nihil cepimus: tamen ex tuo iuſſu demit tam rete.

Et quum hoc feciſſent, concluſerunt piſciũ multitudinem magnam. dirũpebatur autem rete eorũ.

Et innuerunt ſociis qui *erant* in altero nauigio vt venirent, & ipſis opitularentur. Venerunt igitur, & impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur.

Quum autem *hæc* vidiſſet Simon Petrus, accidit ad genua Ieſu, dicés, Diſcede à me. Nam homo peccator ſum, Domine.

Pauor enim occuparat eum & omnes qui cũ eo *erant*, ſuper captura piſciũ quam comprehenderãt:

Similiter autem & Iacobum & Iohãnem filios Zebedæi, qui erant ſocii Simoni. Tunc ait ad Simonem Ieſus, Ne metue: ab hoc *tempore* homines viuos capies.

Illi autem quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus, secuti sunt eum.

11. Καὶ καταγαγόντες τὰ πλοῖα ἐπὶ τὴν γῆν, ἀφέντες ἅπαντα, ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Matth.8.2 marci 1.40. Christus, leproso sui attactu mundato, & ad Sacerdotes remisso, restatur se eum esse quo per fidem apprehenso, nos omnes secundum Legem immundi, testimonio ipsi⁹ Dei, mundi ac puri pronuntiemur.

¶ Et factū est, quum esset in quadam vrbe, tum ecce *adfuit* quidā plenus lepra: ac viso Iesu procidens in faciem, rogauit eum, dicēs, Domine, si velis, potes me purgare.

12. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεων, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας· καὶ ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, ἐδεήθη αὐτοῦ, λέγων, Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι.

Leuit.14.4 Iesus autem extensa manu tetigit eum, dicens, Volo, purgator. Et statim lepra abiit ab eo.

13. Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ, εἰπών, Θέλω, καθαρίσθητι. Καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ.

Ipse verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: sed vade, *inquit*, ostēde teipsum Sacerdoti, & offer ℘ purgatione tui, ‖ prout præcepit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

14. Καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ μηδενὶ εἰπεῖν· ἀλλὰ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου, καθὼς προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Christus maiult doctrina quàm miraculis inclarescere, ideoque abiis discedit q ipsum vt corporum medicum, non vt salutis authorē quærunt.

¶ Dimanabant autē eo magis sermones de eo: & conueniebat turba multa vt audirent, & per eum sanarentur à morbis suis.

15. Διήρχετο δὲ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ· καὶ συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκούειν, καὶ θεραπεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν.

Christus sanato paralytico, malorum omnium causam & remedium ostēdit.

Ipse autem secedens, erat in desertis, & precabatur.

16. Αὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ προσευχόμενος.

17. Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων· καὶ ἦσαν καθήμενοι Φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι, οἳ ἦσαν ἐληλυθότες ἐκ πάσης κώμης τῆς Γαλιλαίας καὶ Ἰουδαίας καὶ Ἰερουσαλήμ· καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς.

Matth.9.2 marci 2.3 Tunc ecce *adfuerunt* quidam ferentes in lecto hominem qui erat paralyticus: & studebant eum inferre, & ponere in ipsi⁹ conspectu.

18. Καὶ ἰδοὺ ἄνδρες φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον ὃς ἦν παραλελυμένος· καὶ ἐζήτουν αὐτὸν εἰσενεγκεῖν, καὶ θεῖναι ἐνώπιον αὐτοῦ.

Et quū non inuenissent qua parte eum inferrent, propter turbam, ascenderunt supra domum, & per tegulas demiserunt eū eum lectulo in medium,

19. Καὶ μὴ εὑρόντες ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτὸν, διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον,

ἔμπροσθεν τοῦ Ιησοῦ.

Καὶ ἰδὼν τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπεν αὐτῷ, 20
Ἄνθρωπε, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

Καὶ ἤρξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, λέγοντες, Τίς ἐστιν οὗτος ὃς λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός; 21

Ἐπιγνοὺς δὲ ὁ Ιησοῦς τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς, Τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; 22

Τί ἐστιν εὐκοπώτερον; εἰπεῖν, Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι καὶ περιπάτει; 23

Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, (εἶπε τῷ παραλελυμένῳ) Σοὶ λέγω, ἔγειραι, καὶ ἆρας τὸ κλινίδιόν σου, πορεύου εἰς τὸν οἶκόν σου. 24

Καὶ παραχρῆμα ἀναστὰς ἐνώπιον αὐτῶν, ἄρας ἐφ' ᾧ κατέκειτο, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, δοξάζων τὸν Θεόν. 25

Καὶ ἔκστασις ἔλαβεν ἅπαντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν· καὶ ἐπλήσθησαν φόβου, λέγοντες, Ὅτι εἴδομεν παράδοξα σήμερον. 26

Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθε, καὶ ἐθεάσατο τελώνην ὀνόματι Λευὶν, καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι· 27

Καὶ καταλιπὼν ἅπαντα, ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ. 28

Καὶ ἐποίησε δοχὴν μεγάλην ὁ Λευὶς αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ· καὶ ἦν ὄχλος πολὺς τελωνῶν καὶ ἄλλων οἳ ἦσαν μετ' αὐτῶν κατακείμενοι. 29

ante Iesum.

Qui fide eorum visa, dixit, Heus tu, remissa sunt tibi peccata tua. 20

Tunc cœperunt ratiocinari Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est iste qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata nisi solus Deus? 21

Iesus autem quum nosset eorũ ratiocinationes, respõdens dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus vestris? 22

Vtrum est facilius? dicere, Remissa sũt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula. 23

Vt autem sciatis Filium hominis præditũ esse authoritate in terra remittẽdi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, surge, & sublato lectulo tuo, proficiscere domum tuam. 24

Is autem illico quum surrexisset in conspectu eorum, sublato eo in quo iacuerat, abiit domũ suã, glorificans Deum. 25

Et stupor cepit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes, Certè vidimus inopinata hodie. 26

‖Posthæc verò exiit, & conspexit publicanũ nomine Leui, sedentem ad telonium, & dixit ei, Sequere me. 27

Et *ille* relictis omnibus surrexit, & sequutus est eum. 28

Et fecit ei Leui epulum magnum domi suæ: erátque turba multa publicanorum, & aliorum qui cũ ipsis accumbebant. 29

Matth. 9. 9 marci 2. 14.

Ecclesia, est peccatorum Christi beneficio resipiscentiũ multitudo, cum eo cõiunãs, magno cum superbi & inuidi mundi offẽdiculo.

Qui autem ex iis erant Scribæ ac Phariſæi, murmurabant aduerſus diſcipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

Et reſpondens Ieſus dixit eis, Nõ opus eſt iis qui ſani ſunt, medico: ſed iis qui malè affecti ſunt.

1.Tim.1.15 ||Nõ veni vt vocarem iuſtos, ſed peccatores ad reſipiſcentiam.

Matth.9.14 marci 2.18 Hypocritarũ & imperitorũ hominum eſt pietatẽ in ieiunio & rebus mediis collocare.

||Ipſi verò dixerunt ei, Quare diſcipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, ſimiliter & diſcipuli Phariſæorum: tui verò edunt & bibunt?

Leges de ieiuniis & aliis eiuſmodi rebꝰ promiſcuẽ & abſque circunſtãtiarum diſcrimine poſitæ, non modò ſunt tyrannicæ, ſed etiã ſummè perniciоſæ in Eccleſia.

Ipſe autẽ dixit eis, Num poteſtis facere vt filii thalami, quo *tempore* cũ ipſis eſt ſponſus, ieiunent?

Aderunt autẽ dies quũ tolletur ab eis ſponſus, tunc ieiunabunt illis diebus.

Dicebat autem eis etiã per parabolã, Nemo panniculum noui veſtimenti immittit in veſtimentũ vetus: alioqui & illud nouum findit *vetus*, & veteri non conuenit panniculus *ſumptus* ex nouo.

Et nemo iniicit vinum nouum in vtres veteres: alioqui diſrumpet vinum nouum vtres, & ipſum effundetur, & vtres peribũt:

Sed vinũ nouum in vtres recentes iniiciendum eſt: & vtraq; conſeruãtur.

Et nemo qui biberit vetus, ſtatim vult nouum: dicit enim, Vetus vtilius eſt.

30 Καὶ ἐγόγγυζον οἱ γραμματεῖς αὐτῶν καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγοντες, Διατί μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίετε καὶ πίνετε;

31 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτούς, Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.

32 Οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

33 Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν, Διατί οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου νηστεύουσι πυκνὰ, καὶ δεήσεις ποιοῦνται, ὁμοίως καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων· οἱ δὲ σοὶ ἐσθίουσι καὶ πίνουσιν;

34 Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς, Μὴ δύνασθε τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι, ποιῆσαι νηστεύειν;

35 Ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι καὶ ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

36 Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν πρὸς αὐτούς, Ὅτι οὐδεὶς ἐπίβλημα ἀπὸ ἱματίου καινοῦ ἐπιβάλλει ἐπὶ ἱμάτιον παλαιόν· εἰ δὲ μήγε, καὶ τὸ καινὸν ῥήξει, καὶ τῷ παλαιῷ οὐ συμφωνεῖ ἐπίβλημα τὸ ἀπὸ τοῦ καινοῦ.

37 Καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς· εἰ δὲ μήγε, ῥήξει ὁ νέος οἶνος τοὺς ἀσκούς, καὶ αὐτὸς ἐκχυθήσεται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται·

38 Ἀλλὰ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον· καὶ ἀμφότεροι συντηροῦνται.

39 Καὶ οὐδεὶς πιὼν παλαιὸν, θέλει νέον· λέγει γάρ, Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν.

Κεφάλαιον ϛ̅

Ἐγένετο δὲ ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ διαπορεύεσθαι αὐτὸν διὰ τῶν σπορίμων· καὶ ἔτιλλον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοὺς στάχυας, καὶ ἤσθιον, ψώχοντες ταῖς χερσί. 1

Τινὲς δὲ τῶν Φαρισαίων εἶπον αὐτοῖς, Τί ποιεῖτε ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασι; 2

Καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ ὁπότε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ὄντες; 3

Ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε, καὶ ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ· οὓς οὐκ ἔξεστι φαγεῖν εἰ μὴ μόνους τοὺς ἱερεῖς; 4

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅτι κύριός ἐστιν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. 5

Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ σαββάτῳ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ διδάσκειν· καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. 6

Παρετήρουν δὲ αὐτὸν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι εἰ ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύσει· ἵνα εὕρωσι κατηγορίαν αὐτοῦ. 7

Αὐτὸς δὲ ᾔδει τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν· καὶ εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ξηρὰν ἔχοντι τὴν χεῖρα, Ἔγειραι, καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον. Ὁ δὲ ἀναστὰς ἔστη. 8

Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτοὺς, Ἐπερωτήσω ὑμᾶς τι, Ἔξεστι τοῖς σάββασιν, ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι; 9

Καὶ περιβλεψάμενος πάντας αὐτοὺς 10

CAP. VI.

Factũ est verò vt sabbatho altero primo pertransiret per sata. Vellebant autẽ eius discipuli spicas, edebántq;, cõfricantes manibus.

Quidam autem Pharisæorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere Sabbathis?

Tunc respondens Iesus dixit eis, ||Ne hoc quidẽ legistis quod fecit Dauid quum esuriret ipse & qui cum eo erant?

Quomodo introierit domũ Dei, & panes propositionis sumpserit, ederítque, ac dederit etiam iis qui secum *erant*: quos *panes* non licet edere||nisi solis Sacerdotibus?

Et dicebat eis, Filius hominis dominus est etiam Sabbathi.

||Factum est verò etiam alio sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogã, ac doceret. Erat autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.

Obseruabant autem eũ Scribę ac Pharisæi an Sabbatho sanaturus esset *illũ*, vt inuenirent accusationem *aduersus* eum.

At ipse norat cogitationes eorum: & dixit homini qui habebat manum aridã, Surge, & sta in medio. Ille verò surgens stetit.

Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quiddam, Licet Sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiã*? hominem seruare, an perdere?

Et quum eos omnes

Matth. 12.5 *marci* 3.1 Christus aduersus superstitiosos in minutissimis quibusque hærẽtes, ostẽdit ne Sabbathi quidem legem sine omni exceptione latam fuisse, nedum vt in externa eius obseruatione posita esset hominũ salus.

1. *Reg.* 21.6

Exo. 19.33 *leuit.* 8.32 & 24.9

Matth. 12.5 *marci* 3.1 Charitas, omniũ ceremoniarum regula.

circunſpexiſſet, ait homini, Extéde manum tuam. Ille autem ita fecit: & reſtituta eſt manus eius ſana ſicut altera.

11 Ipſi autem repleti ſunt amentia: & colloqueban tur alii cum aliis, quidnã facerent Ieſu.

Chriſtus nõ abſque feruẽtibus & longis precibus, duodecim cõ tubernales, Apoſtolos futuros deligẽs, oſtendit quan ta religione in Eccleſiaſticis electionib⁹ ſit opus. *Infra, 9.1 matth. 10.1 marci 3.13, & 6.7*

12 ¶ Factum eſt autem illis diebus, abiit in monte ad precandum: & pernoctauit *illic* precãs Deum.

13 ||Et quum dies ortus eſſet, aduocauit diſcipulos ſuos, & quum ex ipſis elegiſſet duodecim, quos & Apoſtolos nominauit,

14 (*Nempe* Simonem, quẽ etiam nominauit Petrũ, & Andream fratrẽ eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum,

15 Matthæum & Thomã, Iacobum Alphæi *filium*, & Simonem qui vocatur Zelotes,

16 Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iſcarioten, qui etiam fuit proditor)

Chriſtus aduerſus omnes philoſophos ac præſertim Epicureos, docet ſummum bonum nuſquam hic in terris, ſed in cælis eſſe repoſitum, afflictiones vero propter iuſtitiã, iter illud eſſe quo ad id peruenitur.

17 Deſcendit cum eis, ſtetitque in loco campeſtri: turbáq; diſcipulorũ eius, & multitudo magna plebis ex tota Iudæa & Hieruſalem, & à maritima *regione* Tyri & Sidonis, qui venerãt vt audirent eũ, & ſanarentur à morbis ſuis:

18 Et qui torquebantur à ſpiritibus impuris: & ſanabantur.

19 Et tota turba ſtudebãt eum tangere: quia virtus ab eo exibat, & ſanabat omnes.

Matth. 5.1

20 ||Ipſe verò ſublatis oculis ſuis in diſcipulos, dicebat, Beati pauperes: quia veſtrum eſt regnum Dei.

εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ, Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω· καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.

11 Αὐτοὶ δὲ ἐπλήσθησαν ἀνοίας· καὶ διελάλουν πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσαιεν τῷ Ἰησοῦ.

12 Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι· καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ.

13 Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε·

14 (Σίμωνα, ὃν καὶ ὠνόμασε Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, Φίλιππον καὶ Βαρθολομαῖον,

15 Ματθαῖον καὶ Θωμᾶν, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ἁλφαίου, καὶ Σίμωνα τὸν καλούμενον Ζηλωτὴν,

16 Ἰούδαν Ἰακώβου καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς καὶ ἐγένετο προδότης)

17 Καὶ καταβὰς μετ' αὐτῶν, ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινοῦ· καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῆς παραλίου Τύρου καὶ Σιδῶνος, οἳ ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν·

18 Καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· καὶ ἐθεραπεύοντο.

19 Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει ἅπτεσθαι αὐτοῦ· ὅτι δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο, καὶ ἰᾶτο πάντας.

20 Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἔλεγε, Μακάριοι οἱ πτωχοί· ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν· ὅτι χορτασθήσεσθε. Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν· ὅτι γελάσετε. 21

Μακάριοί ἐστε ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσι, καὶ ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν, ἕνεκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. 22

Χάρητε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ σκιρτήσατε. ἰδοὺ γὰρ, ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τῷ οὐρανῷ· κατὰ τὰ γὰρ ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. 23

Πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις· ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. 24

Οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπλησμένοι· ὅτι πεινάσετε. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ γελῶντες νῦν· ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσετε. 25

Οὐαὶ ὑμῶν ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι· κατὰ τὰ γὰρ ἐποίουν τοῖς ψευδοπροφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. 26

Ἀλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. 27

Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν· καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς. 28

Τῷ τύπτοντί σε ἐπὶ τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσῃς. 29

Παντὶ δὲ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου· καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σὰ, μὴ ἀπαίτει. 30

Καὶ καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως. 30

‖Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. *Esa.65.13*

‖Beati qui nūc fletis: quia ridebitis. *Esa.61.3.7*

‖Beati eritis quum vos oderint homines, & separauerint vos, & conuiciati fuerint *vobis*, & nomē vestrum vt malum eiecerint, propter Filium hominis. *Matth.5.11*

Gaudete illo die & salite. ecce enim, merces vestra multa *est* in cælis: nā itidem faciebant Prophetis patres eorum.

‖Sed væ vobis diuitibus: nam reportatis consolationem vestram. *Amos 6.1, eccli.31.8*

‖Væ vobis qui impleti estis: nam esurietis. Vę vobis qui ridetis nunc: nam lugebitis & flebitis. *Esa.65.13*

Væ vobis quum bene vobis dixerint omnes homines: nam itidem faciebant pseudoprophetis patres eorum.

‖Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros: benefacite iis qui vos oderunt. *Matth.5.44* Charitas Christiana plurimum à mundana dissidēs, non modo nō vindicat iniurias, sed etiam hostes vel acerbissimos, complectitur, idque propter Patrem cælestem, nedum vt suam in benefaciendo vtilitatē quærat.

Benedicite iis qui deuouēt vos, & precamini pro iis qui infestant vos.

‖Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe & alteram: ‖& ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto. *Matth.5.39 1.Cor.6.7*

Cuiuis autem petenti abs te, da: & ab eo qui tollit *res* tuas, ne repetito.

‖Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos etiam facite eis similiter. *Matth.7.12. tob.4.16.*

Matth.5.46

‖Nam si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

32 Καὶ εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς ἀγαπῶσι.

Et si benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? nã & peccatores etiam idem faciunt.

33 Καὶ ἐὰν ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸ αὐτὸ ποιοῦσι.

Matth.5.42 deut.15.8

‖Et si mutuum dederitis *iis* à quib⁹ speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nã & peccatores peccatorib⁹ dant mutuum, vt recipiant paria.

34 Καὶ ἐὰν δανείζητε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς δανείζουσιν, ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα.

Itaque diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, ‖ac filii eritis illius Altissimi: nam ipse benignus est erga ingratos & malos.

Matth.5.45

35 Πλὴν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ ἀγαθοποιεῖτε, καὶ δανείζετε, μηδὲν ἀπελπίζοντες· καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν πολύς, καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ ὑψίστου· ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστιν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηρούς.

Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est.

36 Γίνεσθε οὖν οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί.

Matth.7.1 Fraternas reprehensiones nec curiosas, nec morosas, nec malignas, sed iustas, moderatas & amicas esse oportet.

‖Ne iudicate, & nõ iudicabimini: ne cõdemnate, & non cõdemnabimini: absoluite, & absoluemini:

37 Καὶ μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε· καὶ μὴ κατακρίνετε, καὶ οὐ μὴ κατακριθῆτε· ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθήσεσθε·

Matth.7.2 marci 4,24

Date, & dabitur vobis. ‖mẽsurã, *inquã*, bonam, pressam, agitatã, & superfluentẽ dabunt in sinũ vestrum. Eadem enim mensura qua metimini, vicissim metientur vobis *alii*.

38 δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· μέτρον καλὸν, πεπιεσμένον καὶ σεσαλευμένον καὶ ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. τῷ γὰρ αὐτῷ μέτρῳ ᾧ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

Matth.15.14 Imperiti reprehensores, & se & alios perdunt: quia qualis magister, talis & discipulus.

Matth.10.24 Ioh.13.16, & 15.10

¶ Dicebat autẽ eis parabolam, ‖Num potest cæcus cæco præire? nónne ambo in foueam cadent?

39 Εἶπε δὲ παραβολὴν αὐτοῖς, Μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν; οὐχὶ ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται;

Matth.10.24 Ioh.13.16, & 15.10

‖Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis *erit* perfectus *discipulus*, erit vt magister.

40 Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.

Matth.7.1 Hypocritæ, seueriſſimi aliorum reprehensores, in aliis perspicaciſſimi, in seipsis cæci.

‖Quid autem aspicis festucam quæ *est* in oculo fratris tui, trabem autem quę est in oculo proprio, non animaduertis?

41 Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ὂν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς;

Ἢ πῶς δύνασαι λέγειν τῷ ἀδελφῷ σου, Ἀδελφέ, ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου· αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων; Ὑποκριτά, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου· καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. 42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eiiciam festucā quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quæ est in oculo tuo, non respicias? Hypocrita, eiice primum trabē illam ex oculo tuo: & tum dispicies vt eiicias festucam quæ est in oculo fratris tui.

Οὐ γὰρ ἔστι δένδρον καλὸν, ποιοῦν καρπὸν σαπρόν· οὐδὲ δένδρον σαπρὸν, ποιοῦν καρπὸν καλόν. 43 ‖Nō est enim arbor bona quæ ferat fructum putrem, neque arbor putris quæ ferat fructum bonū. *Matth.7.17* / Bonus est nō qui quis nouit alios carpere, sed qui integritatem tū verbis tum factis probat. *Matth.7.16, & 12.33*

Ἕκαστον γὰρ δένδρον ἐκ τοῦ ἰδίου καρποῦ γινώσκεται. οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσι σῦκα, οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσι σταφυλήν. 44 ‖Vnaquæque enim arbor ex fructu proprio cognoscitur. Neque enim è spinis colligunt ficus, neque è rubo vindemiant vuam.

Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν· καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ πονηρόν. ἐκ γὰρ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ. 45 Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

Τί δέ με καλεῖτε Κύριε, Κύριε· καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω; 46 ‖Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico? *Matth.7.21 rom.2.13 iac.1.22* 46 Vera pietatem à ficta tādem discernit tentatio.

Πᾶς ὁ ἐρχόμενος πρός με, καὶ ἀκούων μου τοὺς λόγους, καὶ ποιῶν αὐτούς, ὑποδείξω ὑμῖν τίνι ἐστὶν ὅμοιος. 47 Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, indicabo vobis cui similis sit.

Ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοῦντι οἰκίαν, ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, καὶ ἔθηκε θεμέλιον ἐπὶ τὴν πέτραν. πλημμύρας δὲ γενομένης, προσέρηξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἴσχυσε σαλεῦσαι αὐτὴν· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. 48 Similis est cuipiam ædificanti domum, qui fodit & excauauit, posuitq; fundamentum super petram. Vbi autē venit inūdatio, illisum est flumen domui illi, sed nō potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.

Ὁ δὲ ἀκούσας καὶ μὴ ποιήσας, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομήσαντι οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν χωρὶς θεμελίου· ᾗ προέρηξεν ὁ ποταμός, καὶ εὐθέως 49 Qui autem eos audiuit, nec præstitit, similis est cuipiā qui ædificauit domū suā super solū absque fundamento: cui illisum est flumen: itaque statim

cecidit, fuítque ruina domus illius magna.

CAP. VII.

Matth. 8.5 Admonet Iudæos Christ⁹ proposito Cẽturionis exẽplo, se contumacia ipsorũ offensum, pariré translitũ ad Gentes.

QVum autem finisset omnia verba sua audiente populo, ingressus est Capernaum.

Centurionis autem cuiusdam seruus malè affectus moribũdus erat: qui erat ipsi pretiosus.

Is verò quum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogãs eum vt veniret & seruaret seruum suum.

Isti autem quum venissent ad Iesum, precati sũt eum studiosè, dicentes dignum esse cui hoc præberet.

Diligit enim, *aiebant*, gẽtem nostram, & synagogam ædificauit nobis.

Iesus ergo proficiscebatur cum eis. Et quum iam nõ longè abesset domo, misit ad eum Centurio illi amicos, dicens ei, Domine, ne vexare: neque enim sum dignus vt tecti meum subeas:

Ideo ne meipsum quidem sum dignum arbitratus qui venirem ad te: sed dic verbo, & sanabitur puer meus.

Etenim ego homo sum sub potestate cõstitutus, habens sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, ac venit: & seruo meo, Fac hoc, ac facit.

Auditis autẽ his Iesus, admiratus est eum: & cõuersus dixit turbæ quæ ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israel quidẽ tantam fidem inueni.

ἔπεσε, καὶ ἐτελεύτα τὸ ῥῆμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα.

Κεφάλαιον ζ

ΕΠεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ, εἰσῆλθεν εἰς Καπερναούμ.

Ἑκατοντάρχου δέ τινος δοῦλος κακῶς ἔχων, ἤμελλε τελευτᾶν, ὃς ἦν αὐτῷ ἔντιμος.

Ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, ἐρωτῶν αὐτὸν ὅπως ἐλθὼν διασώσῃ τὸν δοῦλον αὐτοῦ.

Οἱ δὲ παραγενόμενοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, παρεκάλουν αὐτὸν σπουδαίως, λέγοντες ὅτι ἄξιός ἐστιν ᾧ παρέξῃ τοῦτο.

Ἀγαπᾷ γὰρ τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ᾠκοδόμησεν ἡμῖν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπορεύετο σὺν αὐτοῖς. ἤδη δὲ αὐτοῦ οὐ μακρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατόνταρχος φίλους, λέγων αὐτῷ, Κύριε, μὴ σκύλου· οὐ γὰρ ἱκανός εἰμι ἵνα ὑπὸ τὴν στέγην μου εἰσέλθῃς·

Διὸ οὐδὲ ἐμαυτὸν ἠξίωσα πρὸς σὲ ἐλθεῖν· ἀλλὰ εἰπὲ λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου.

Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἔρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δούλῳ μου, Ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ.

Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, ἐθαύμασεν αὐτὸν, καὶ στραφεὶς, τῷ ἀκολουθοῦντι αὐτῷ ὄχλῳ εἶπε, Λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον.

Καὶ ὑποστρέψαντες οἱ πεμφθέντες, εἰς τὸν οἶκον, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δοῦλον ὑγιαίνοντα.

10 Et domum reuersi qui missi fuerant, sanum inuenerũt seruum qui ægrotus fuerat.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἑξῆς, ἐπορεύετο εἰς πόλιν καλουμένην Ναΐν· καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοὶ, καὶ ὄχλος πολύς.

11 ¶ Et factũ est *die* sequẽti, proficiscebatur in ciuitatem quę vocatur Nain: & proficiscebantur cum eo discipuli eius multi, turbáque multa.

Christus palam suum in mortem imperfũ asserit.

Ὡς δὲ ἤγγισε τῇ πύλῃ τῆς πόλεως, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκὼς, υἱὸς μονογενὴς τῇ μητρὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὴ χήρα· καὶ ὄχλος τῆς πόλεως ἱκανὸς ἦν σὺν αὐτῇ.

12 Vt autẽ appropinquauit portæ ciuitatis, ecce, defũctus efferebatur, *qui* vnigenit⁹ *erat* matri suę, & ipsi *quidem* viduæ: turbáque ciuitatis multa erat cum ea.

Καὶ ἰδὼν αὐτὴν ὁ Κύριος, ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῇ, καὶ εἶπεν αὐτῇ, Μὴ κλαῖε.

13 Et Dominus eam intuitus, misericordia commotus est super ea, & dixit, Ne fleto.

Καὶ προσελθὼν ἥψατο τῆς σοροῦ· (οἱ δὲ βαστάζοντες ἔστησαν) καὶ εἶπε, Νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι.

14 Quúmque accessísset, tetigit loculum: (ii verò qui portabãt, substiterũt) & dixit, Adolescens, tibi dico, surge.

Καὶ ἀνεκάθισεν ὁ νεκρὸς, καὶ ἤρξατο λαλεῖν· καὶ ἔδωκεν αὐτὸν τῇ μητρὶ αὐτοῦ.

15 Tunc resedit qui fuerat mortuus, & cœpit loqui: & *ille* dedit eũ matri suæ.

Ἔλαβε δὲ φόβος ἅπαντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, λέγοντες, Ὅτι προφήτης μέγας ἠγέρθη ἐν ἡμῖν, καὶ ὅτι ἐπεσκέψατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ.

16 Cepit autem omnes timor: & glorificabãt Deũ, dicentes, Certè Prophetã magn⁹ surrexit inter nos, & certè Deus respexit populum suum.

Καὶ ἐξῆλθεν ὁ λόγος οὗτος ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ.

17 Peruenítque iste de eo sermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

Καὶ ἀπήγγειλαν Ἰωάννῃ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ πάντων τούτων. Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης,

18 ‖ Et annuntiarunt Iohanni discipuli ipsius de his omnibus: qui conuocatos duos quosdam è discipulis suis,

Matthæi 11. Iohannes è carcere incredulos suos discipulos ad Christũ ipsum confirmãdos ablegat.

Ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἰησοῦν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν;

19 Misit ad Iesum, dicẽs, Tú*ne* is es qui vẽturus erat, an aliũ expectabim⁹?

Παραγενόμενοι δὲ πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνδρες, εἶπον, Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς ἀπέ-

20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerunt, Iohannes Baptista mi-

sit nos ad te, dicens, Tu es is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

σαλκην ἡμᾶς πρὸς σε, λέγων, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν;

Eadē autem hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis: & cæcis multis visum gratificatus est.

21 Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐθεράπευσε πολλοὺς ἀπὸ νόσων καὶ μαστίγων καὶ πνευμάτων πονηρῶν καὶ τυφλοῖς πολλοῖς ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν.

Et respondens Iesus dixit eis, Profecti annuntiate Iohanni quæ vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos purgari, surdos audire, mortuos excitari, paupib⁹ euāgelizari.

22 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ ἃ εἴδετε καὶ ἠκούσατε· ὅτι τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται, πτωχοὶ εὐαγγελίζονται.

Et beatus est quicunque nō fuerit offensus in me.

23 Καὶ μακάριός ἐστιν ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί.

Quod procul o stēderūt Prophetæ, proximum indicauit Iohannes: ipse autē Christus quotidie in Euangelio exhibet, idq; plerūque frustra, plurimis vel prorsus futilia vel inanē splendorem quærentibus.

Et quum abiissent nūtii Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbam, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ vento agitetur?

24 Ἀπελθόντων δὲ τῶν ἀγγέλων Ἰωάννου, ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς ὄχλους περὶ Ἰωάννου, Τί ἐξεληλύθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον;

Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestimentis amictum? ecce, qui vestitu honorifico & luxu vtuntur, sūt in palatiis regum.

25 Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ, οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ καὶ τρυφῇ ὑπάρχοντες, ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσίν.

Sed quid existis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiā amplius quàm Prophetam.

26 Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου.

Malach. 3.1

Hic est de quo scriptū est, ‖Ecce mitto nūtium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuā coram te.

27 Οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου.

Nam dico vobis, inter eos qui gignuntur è mulieribus, nemo est maior Propheta Iohanne Baptista: sed qui minim⁹ est in regno Dei, maior est eo.

28 Λέγω γὰρ ὑμῖν, μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν προφήτης Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· οὐδείς ἐστιν· ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστι.

Et *his* auditis, totus populus & publicani iustificarunt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iohannis.

29 Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας καὶ οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοὶ τὴν 30
βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτούς,
μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ.

Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Τίνι οὖν ὁμοιώ- 31
σω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης; καὶ
τίνι εἰσὶν ὅμοιοι;

Ὁμοιοί εἰσι παιδίοις τοῖς ἐν ἀγορᾷ 32
καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλή-
λοις, καὶ λέγουσιν, Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ
ὠρχήσασθε· ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ
ἐκλαύσατε.

Ἐλήλυθε γὰρ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς 33
μὴτε ἄρτον ἐσθίων, μήτε οἶνον πίνων· καὶ
λέγετε, Δαιμόνιον ἔχει.

Ἐλήλυθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων 34
καὶ πίνων· καὶ λέγετε, Ἰδοὺ ἄνθρωπος
φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ
ἁμαρτωλῶν.

Καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ πάν- 35
των τῶν τέκνων αὐτῆς πάντων.

Ἠρώτα δέ τις αὐτὸν τῶν Φαρισαίων 36
ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ· καὶ εἰσελθὼν εἰς
τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου, ἀνέκλιθη.

Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἐν τῇ πόλει ἥτις ἦν 37
ἁμαρτωλὸς, ἐπιγνοῦσα ὅτι κατάκειται ἐν
τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου, κομίσασα ἀλά-
βαστρον μύρου,

Καὶ στᾶσα ὀπίσω παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ 38
ὀπίσω, κλαίουσα ἤρξατο βρέχειν τοὺς
πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ ταῖς θριξὶ
τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, καὶ κα-
τεφίλει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειφε τῷ
μύρῳ.

Ἰδὼν δὲ ὁ Φαρισαῖος ὁ καλέσας 39
αὐτὸν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, λέγων, Οὗτος, εἰ ἦν
προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ

Pharisæi autem & Legis interpretes consilium Dei reiecerunt aduersus semetipsos, non baptizati ab eo.

‖Dixit autē Dominus, Cui ergo assimilabo homines nationis istius? & cui *rei* similes sunt?

Matth.11.16 Quamcūque rationē Deus offerendo nobis Euangelio sequatur, plerique hominum sibiipsis offēdicula obiiciunt: sed nihilominus aliquā colligitur Ecclesia.

Similes sunt pueruli sedentibus in foro, & qui acclamant alii aliis, & dicunt, Cecinimus vobis tibiis, & non saltastis: lamentati sumus vobis, & non fleuistis.

Venit enim Iohannes Baptista neque edens panem, neque bibens vinū: & dicitis, Dæmonium habet.

Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicitis, Ecce homo edax & vinipotor, amicus publicanorum ac peccatorum.

Sed iustificata est sapiētia à filiis suis omnibus.

¶ Rogauit autē eū quidam ex Pharisæis vt cum ipso vesceretur: itaque ingressus domum Pharisæi, discubuit.

Præsentis atque adeo vel domi suæ exceptī Christi beneficiis homines superbi seipsos priuant, quibus fruuntur humiles & abiecti.

Et ecce, mulier quæ fuerat in vrbe peccatrix, quū cognouisset eū accubuisse in domo Pharisæi, allato alabastro vnguenti,

‖Et stans apud pedes eius retro, flens cœpit lacrymis rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.

Marci 15.40 Iohan.20.11

Quum autem *id* vidisset Pharisæus qui vocauerat eum, dixit apud se, Hic, si esset Propheta, nosset quę & qualis sit ea

Temeritas superbiæ comes.

mulier quætangit ipsum: nam est peccatrix.

ἡ γυνὴ ἥτις ἁμαρτωλὸς ἐστί.

Diligere Christum, certum est ac perpetuum remissionis peccatorũ testimonium.

Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon, habeo quiddam quod tibi dicã. At ille ait, Magister, dic.

40 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σίμων, ἔχω σοί τι εἰπεῖν. Ὁ δὲ φησί, Διδάσκαλε, εἰπέ.

Duo debitores, *inquit Iesus*, erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingentos, alter verò quinquaginta.

41 Δύο χρεοφειλέται ἦσαν δανιστῇ τινι· ὁ εἷς ὤφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πεντήκοντα.

Quum autem illi non essent soluendo, gratificatus est vtrisque. Horũ igitur dic vter eũ plꝰ diliget.

42 Μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. Τίς οὖν αὐτῶν, εἰπέ, πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει;

Respõdens verò Simõ dixit, Existimo eum cui plus gratificatꝰ est. At ille dixit ei, Rectè iudicasti.

43 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν, Ὑπολαμβάνω ὅτι ᾧ τὸ πλεῖον ἐχαρίσατο. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ὀρθῶς ἔκρινας.

Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? ingressus sum domum tuam, aquã pedibus meis nõ dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit.

44 Καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ Σίμωνι ἔφη, Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; εἰσῆλθόν σου εἰς τὴν οἰκίαν, ὕδωρ ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας· αὕτη δὲ τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺς πόδας, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμαξε.

Osculum mihi non dedisti: hæc autem, ex quo intraui, non intermisit deosculari pedes meos.

45 Φίλημά μοι οὐκ ἔδωκας· αὕτη δὲ, ἀφ' ἧς εἰσῆλθον οὐ διέλιπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας.

Oleo caput meum non vnxisti: hæc autẽ vnguento vnxit pedes meos.

46 Ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου οὐκ ἤλειψας· αὕτη δὲ μύρῳ ἤλειψέ μου τοὺς πόδας.

Cuius rei gratia, dico tibi, remissa esse peccata eius multa. nam dilexit multum. cui autem paululum remittitur, paululum diligit.

47 Οὗ χάριν, λέγω σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί· ὅτι ἠγάπησε πολύ· ᾧ δὲ ὀλίγον ἀφίεται, ὀλίγον ἀγαπᾷ.

Dixit autem ei, Remissa sunt tibi peccata.

48 Εἶπε δὲ αὐτῇ, Ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι.

Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere inter se, Quis est hic qui etiã peccata remittit?

49 Καὶ ἤρξαντο οἱ συνανακείμενοι λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Τίς οὗτός ἐστιν ὃς καὶ ἁμαρτίας ἀφίησιν;

Εἶπε δὲ πρὸς τὴν γυναῖκα, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην. 50 Dixit autem ad mulierē, Fides tua te seruauit: vade in pace.

Κεφάλαιον ηʹ

CAP. VIII.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ καθεξῆς, καὶ αὐτὸς διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώμην, κηρύσσων καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ δώδεκα σὺν αὐτῷ· 1

ET factū est deinceps, ipse iter faciebat per singulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnū Dei: & duodecim illi *erant* cum eo: Idem Euangelium vbiuis scribitur, at nō pari fructu: idque solo hominum vitio.

Καὶ γυναῖκές τινες αἳ ἦσαν τεθεραπευμέναι ἀπὸ πνευμάτων πονηρῶν καὶ ἀσθενειῶν, Μαρία ἡ καλουμένη Μαγδαληνή, ἀφ' ἧς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθει, 2

Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, ‖ ex qua septē dæmonia exierant, *Marci 16.9*

Καὶ Ἰωάννα γυνὴ Χουζᾶ ἐπιτρόπου Ἡρῴδου, καὶ Σουσάννα, καὶ ἕτεραι πολλαί, αἵτινες διηκόνουν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς. 3

Et Iohanna vxor Chuzę procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multę quæ ministrabant ei ex facultatibus suis.

Συνιόντος δὲ ὄχλου πολλοῦ, καὶ τῶν κατὰ πόλιν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτόν, εἶπε διὰ παραβολῆς, 4

‖Quum autem multa turba conueniret, & qui in singulis vrbibus erant, proficiscerentur ad eum, dixit per parabolam, *Matth.13.3*

Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι τὸν σπόρον αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ὃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ κατεπατήθη, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγεν αὐτό· 5

Quidā qui seminabat, exiit ad seminandum semen suum: & in seminando aliud cecidit in viam, & conculcatū est, & volucres cæli deuorarūt illud:

Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ φυὲν ἐξηράνθη, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα. 6

Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem:

Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἄκανθαι ἀπέπνιξαν αὐτό· 7

Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocarunt illud:

Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φυὲν ἐποίησε καρπὸν ἑκατονταπλασίονα. Ταῦτα λέγων ἐφώνει, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. 8

Et aliud cecidit in terram bonam, & quum enatum esset, edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiēdum, audiat.

Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη. 9

Interrogabant autem eū discipuli eius, dicentes quæ esset ista parabola.

Ipse verò dixit *eis*, Vobis datum est nosse mysteria regni Dei: reliquis autem per parabolas *loquor*, vt ‖ videntes non videant, & audientes non intelligant.

Esa.6.9 matth.13.14 marci 4.12 iohan.12.40 act.28.26 rom.11.8 Matth.13.18 marci 4.15

‖ Est autè hæc parabola, Semen est sermo Dei:

Qui autem in viam, ii sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem è corde eorũ, ne, quum crediderint, seruentur.

Qui verò super petrã, *ii sunt* qui quũ audierint, cum gaudio excipiunt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.

Quod autem in spinas cecidit, ii sunt qui audierunt: sed profecti, à solicitudinibus & diuitiis ac voluptatibus vitæ suffocantur, nec fructũ perferunt.

Quod autem in bonã terram *cecidit*, ii sunt qui in corde honesto ac bono auditũ sermonem retinent, & fructum adferunt per patientiam.

Matth.5.15 marci 4.21 infrà,11.33 Quod quisque priuatim accipit, tenetur in cõmunẽ vsum depromere.

‖ Nemo porro lucernã accensam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, vt qui ingrediuntur videant lumen.

Matth.10.26 marci 4.22 infrà,12.2

‖ Nõ est enim *quicquã* occultum quod non sit futurum manifestũ: nec absconditum quod non sit cognoscendum, & venturum in apertum.

Matth.13.12, & 25.29 marci 4.25 infrà,19.26 Cælestia bona parsimonia amittuntur, liberalitate crescunt.

Videte ergo quomodo audiatis. ‖ quisquis enim habet, dabitur ei: & quicunque non habet, etiam quod videtur habere, tolletur ab eo.

Ο δὲ εἶπεν, Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν. 10

Ἐστι δὲ αὕτη ἡ παραβολή· Ὁ σπόρος, ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· 11

Οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδόν, εἰσὶν οἱ ἀκούοντες· εἶτα ἔρχεται ὁ διάβολος, καὶ αἴρει τὸν λόγον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν, ἵνα μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν. 12

Οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας, οἵτινες ὅταν ἀκούσωσι, μετὰ χαρᾶς δέχονται τὸν λόγον· καὶ οὗτοι ῥίζαν οὐκ ἔχουσιν, οἱ πρὸς καιρὸν πιστεύουσι, καὶ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ἀφίστανται. 13

Τὸ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας πεσόν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες, καὶ ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου πορευόμενοι συμπνίγονται, καὶ οὐ τελεσφοροῦσι. 14

Τὸ δὲ εἰς τὴν καλὴν γῆν, οὗτοί εἰσιν οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, ἀκούσαντες τὸν λόγον, κατέχουσι, καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ. 15

Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας, καλύπτει αὐτὸν σκεύει, ἢ ὑποκάτω κλίνης τίθησιν· ἀλλ' ἐπὶ λυχνίας ἐπιτίθησιν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι βλέπωσι τὸ φῶς. 16

Οὐ γάρ ἐστι κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γενήσεται· οὐδὲ ἀπόκρυφον ὃ οὐ γνωσθήσεται, καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. 17

Βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε· ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ· καὶ ὃς ἂν μὴ ἔχῃ, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. 18

19 Παρεγένοντο δὲ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον.

20 Καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ, λεγόντων, Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἑστήκασιν ἔξω, ἰδεῖν σε θέλοντες.

21 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούοντες, καὶ ποιοῦντες αὐτόν.

22 Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἐνέβη εἰς πλοῖον, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης. Καὶ ἀνήχθησαν.

23 Πλεόντων δὲ αὐτῶν ἀφύπνωσε· καὶ κατέβη λαίλαψ ἀνέμου εἰς τὴν λίμνην· καὶ συνεπληροῦντο, καὶ ἐκινδύνευον.

24 Προσελθόντες δὲ διήγειραν αὐτὸν, λέγοντες, Ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ καὶ τῷ κλύδωνι τοῦ ὕδατος· καὶ ἐπαύσαντο, καὶ ἐγένετο γαλήνη.

25 Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ποῦ ἐστιν ἡ πίστις ὑμῶν; Φοβηθέντες δὲ ἐθαύμασαν, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους, Τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτάσσει καὶ τῷ ὕδατι, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ;

26 Καὶ κατέπλευσαν εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν, ἥτις ἐστὶν ἀντιπέραν τῆς Γαλιλαίας.

27 Ἐξελθόντι δὲ αὐτῷ ἐπὶ τὴν γῆν, ὑπήντησεν αὐτῷ ἀνήρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν, καὶ ἱμάτιον οὐκ ἐνεδιδύσκετο, καὶ ἐν οἰκίᾳ οὐκ ἔμενεν, ἀλλ' ἐν τοῖς μνήμασιν.

¶ ‖ Venerunt autẽ ad eum mater & frater eius, & non poterant eum cõuenire propter turbam.

Et annuntiatum est ei, dicentibus *nonnullis*, Mater tua & fratres tui stant foris, cupientes te videre.

Ipse verò respondens dixit eis, Mater mea & fratres mei, ii sunt qui sermonem Dei audiunt, & eum præstant.

¶ ‖ Factum est autem quodam die, ipse ingressus est in nauigium, ac discipuli eius: & dixit eis, Transeamus in vlteriorẽ ripam stagni. Et prouecti sunt.

Nauigãtibus autem eis sopitus est: & descendit turbo venti in stagnum: & complebantur, ac periclitabantur.

Accedentes autem expergefecerunt eum, dicẽtes, Magister, magister, perimus. Ipse verò experrectus obiurgauit vẽtum ac fluctuationem aquę: & cessauerunt, factáque est tranquillitas.

Dixit autem eis, Vbi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes alii ad alios, Quisnã iste est, vt vẽtis quoq; & aquę imperet, & auscultent ei?

‖ Et nauigarunt in regionem Gadarenorũ quę est in opposita ripa Galilææ.

Ipsi autem egresso in terram, occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis, & vestimento nõ induebatur, neque in *vlla* domo manebat, sed in monumentis.

Matth. 12.46 *marci* 3.31
Nulla est tã arcta sanguinis inter homines coniunctio quàm est Christi & eorum qui vera fide eum amplectuntur.

Matth. 8.23 *marci* 4.36
Expedit interdũ nos veluti à Christo neglectos, in extrema discrimina venire, vt & ipsi⁹ potentiæ & nostræ imbecillitatis eo certi⁹ experimentũ habeamus.

Matth. 8.28 *marci* 5.1
26 Christ⁹ solus verbis ꝓfligans dæmoniorum legionem, diuinã suã virtutem ostendit hominibus à diaboli seruitute liberandis destinatam: sed tantam hanc vltro oblatã gratiam stolidi homines plerique ne leuissima quidẽ rerum suarũ iactura redemerint.

Is ergo quum vidisset Iesum, & exclamasset, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei altissimi? rogo te ne me torqueas.

28 Ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀνακράξας, προσέπεσεν αὐτῷ, καὶ φωνῇ μεγάλῃ εἶπε, Τί ἐμοὶ καὶ σοί, Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; δέομαί σου μή με βασανίσῃς.

Præcipiebat enim spiritui impuro vt exiret ab eo homine. nam à multo tempore corripuerat eũ: itaque vinctis *ille* catenis & pedicis, custodiebatur: sed diruptis vinculis agitabatur à dæmone in deserta.

29 Παρήγγειλε γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου. πολλοῖς γὰρ χρόνοις συνηρπάκει αὐτόν· καὶ ἐδέσμεῖτο ἁλύσεσι καὶ πέδαις φυλασσόμενος· καὶ διαῤῥήσσων τὰ δεσμὰ, ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ δαιμονίου εἰς τὰς ἐρήμους.

Interrogauit autem eũ Iesus, dicés, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio. Nã dæmonia multa ingressa erant in eum.

30 Ἐπηρώτησε δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, λέγων, Τί σοί ἐστιν ὄνομα; Ὁ δὲ εἶπε, Λεγεών. ὅτι δαιμόνια πολλὰ εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν.

Et rogabãt eum ne imperaret ipsis vt abirent in abyssum.

31 Καὶ παρεκάλει αὐτὸν ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν.

Erat autẽ ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & rogabãt eum *dæmonia* vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit eis.

32 Ἦν δὲ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρων ἱκανῶν βοσκομένων ἐν τῷ ὄρει· καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς εἰς ἐκείνους εἰσελθεῖν. Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς.

Egressa autẽ dæmonia ex eo homine, ingressa sũt in porcos: & grex ruit ẽ præcipitio in stagnum: & suffocatus est.

33 Ἐξελθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἰσῆλθεν εἰς τοὺς χοίρους· καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν λίμνην· καὶ ἀπεπνίγη.

Quum autem pastores vidissent quod factũ fuerat, fugerunt: & profecti annuntiarunt in vrbem & in agros.

34 Ἰδόντες δὲ οἱ βόσκοντες τὸ γεγονὸς ἔφυγον· καὶ ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς.

Exierunt igitur vt viderent quod factum erat: venerúntque ad Iesum, & inuenerunt hominem illum à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanæ mentis, sedentem ad pedes Iesu: & timuerunt.

35 Ἐξῆλθον δὲ ἰδεῖν τὸ γεγονός· καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὗρον καθήμενον τὸν ἄνθρωπον ἀφ' οὗ τὰ δαιμόνια ἐξεληλύθει, ἱματισμένον καὶ σωφρονοῦντα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐφοβήθησαν.

Annuntiauerunt autẽ ipsis etiam ii qui viderãt, quomodo liberatus fuisset à quo fuerat dæmoniacus.

36 Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἰδόντες, πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθείς.

Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν ἅπαν τὸ πλῆ- 37
θος τῆς περιχώρου τῆς Γαδαρηνῶν, ἀπελθεῖν ἀπ' αὐτῶν, ὅτι φόβῳ μεγάλῳ συνείχοντο· αὐτὸς δὲ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον, ὑπέστρεψεν.

Et rogauit eum tota multitudo circumiacentis regionis Gadarenorũ vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur: ipse autem ingressus nauigium, reuersus est.

Ἐδέετο δὲ αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ ἀφ' οὗ ἐξῆλθε 38
τὰ δαιμόνια, εἶναι σὺν αὐτῷ· ἀπέλυσε δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, λέγων,

Rogauit autem eum vir ille à quo dæmonia exierant, vt esset cum eo: sed dimisit eum Iesus, dicens,

Ὑπόστρεφε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ διη- 39
γοῦ ὅσα ἐποίησέ σοι ὁ Θεός. Καὶ ἀπῆλθε, καθ' ὅλην τὴν πόλιν κηρύσσων ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.

Reuertere domũ tuam, & narra quanta tibi præstiterit Deus. Abiit igitur prædicans per totam vrbem quanta ipsi præstitisset Iesus.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ὑποστρέψαι τὸν 40
Ἰησοῦν, ἀπεδέξατο αὐτὸν ὁ ὄχλος· ἦσαν γὰρ πάντες προσδοκῶντες αὐτόν.

¶ Factũ est autẽ quum reuertisset Iesus, excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.

Christus duplici miraculo sese & vitæ & mortis dominũ esse testatur. *Matth. 9. 18 marci 5. 22*

Καὶ ἰδοὺ, ἦλθεν ἀνὴρ ᾧ ὄνομα Ἰάϊ- 41
ρος, καὶ αὐτὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχε· καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, παρεκάλει αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ·

‖Et ecce, venit quidam cui nomen Iairus, qui erat præfectus synagogæ: quúmque accidisset ad pedes Iesu, rogabat eum vt ingrederetur domum ipsius:

Ὅτι θυγάτηρ μονογενὴς ἦν αὐτῷ ὡς 42
ἐτῶν δώδεκα, καὶ αὕτη ἀπέθνησκε. (Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν αὐτὸν, οἱ ὄχλοι συνέπνιγον αὐτόν.

Quoniam erat ei vnigenita filia quasi annorũ duodecim, eáque moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eum.

Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος 43
ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἥτις εἰς ἰατροὺς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι,

Et mulier quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totũ victum, nec ab vllo potuerat curari,

Προσελθοῦσα ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ κρα- 44
σπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ· καὶ παραχρῆμα ἔστη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος αὐτῆς.

Quum accessisset à tergo, tetigit fimbriam pallii ipsius: & illico substitit fluxio sanguinis eius.

Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Τίς ὁ ἁψάμενός 45
μου; Ἀρνουμένων δὲ πάντων, εἶπεν ὁ Πέτρος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, Ἐπιστάτα, οἱ ὄχλοι συνέχουσί σε καὶ ἀποθλίβουσι, καὶ λέγεις, Τίς ὁ ἁψάμενός μου;

Tunc ait Iesus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cũ eo erant, Magister, turba te constringit & opprimit, & dicis, Quis est qui me tetigit?

Iesus autem ait, Tetigit me aliquis. nam ego cognoui virtutem à me exisisse.

46 Ο δὲ Ιησοῦς εἶπεν, Ηψατό μου τις· ἐγὼ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ.

Quum autem mulier illa vidisset se non latuisse, tremens venit, & accidés ei *ad pedes*, declarauit ei in conspectu totius populi quam ob causam tetigisset eum, & quomodo sanata fuisset illico.

47 Ιδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ ὅτι οὐκ ἔλαθε, τρέμουσα ἦλθε, καὶ προσπεσοῦσα αὐτῷ, δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτοῦ ἀπήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰάθη παραχρῆμα.

Ipse verò dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: vade cum pace)

48 Ο δὲ εἶπεν αὐτῇ, Θάρσει θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην)

Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua: ne vexa magistrum.

49 Ετι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχεταί τις παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου, λέγων αὐτῷ, Οτι τέθνηκεν ἡ θυγάτηρ σου· μὴ σκύλλε τὸν διδάσκαλον.

Iesus autem *hoc* audito, respondit ei, Ne metue: crede solummodo, & seruabitur.

50 Ο δὲ Ιησοῦς ἀκούσας ἀπεκρίθη αὐτῷ, λέγων, Μὴ φοβοῦ· μόνον πίστευε, καὶ σωθήσεται.

Ingressus verò domum, nō permisit ingredi quéquam nisi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem ac matré puellæ.

51 Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, οὐκ ἀφῆκεν εἰσελθεῖν οὐδένα, εἰ μὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ιωάννην, καὶ τὸν πατέρα τῆς παιδὸς καὶ τὴν μητέρα.

Flebant autem omnes, & plangebant eam: ipse verò dixit, Ne flete: non est mortua, sed dormit.

52 Εκλαιον δὲ πάντες καὶ ἐκόπτοντο αὐτήν. Ο δὲ εἶπε, Μὴ κλαίετε· οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει.

Et deridebant eū, quòd scirent esse mortuam.

53 Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ, εἰδότες ὅτι ἀπέθανεν.

Ipse verò, eiectis foras omnibus, & prehensa manu eius, clamauit, dicens, Puella, surge.

54 Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, ἐφώνησε λέγων, Η παῖς, ἔγειρου.

Et reuersus est spiritus eius, ac surrexit illico: & ipse præcepit vt ei darentur cibus.

55 Καὶ ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα αὐτῆς, καὶ ἀνέστη παραχρῆμα· καὶ διέταξεν αὐτῇ δοθῆναι φαγεῖν.

Et obstupuerunt parentes eius: ipse verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

56 Καὶ ἐξέστησαν οἱ γονεῖς αὐτῆς· ὁ δὲ παρήγγειλεν αὐτοῖς μηδενὶ εἰπεῖν τὸ γεγονός.

Κεφάλαιον ϛ.

Συγκαλεσάμενος δὲ τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν.

Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδόν, μήτε ῥάβδους, μήτε πήραν, μήτε ἄρτον, μήτε ἀργύριον· μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας ἔχειν.

Καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθητε, ἐκεῖ μένετε, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε.

Καὶ ὅσοι ἂν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ τὸν κονιορτὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἀποτινάξατε εἰς μαρτύριον ἐπ' αὐτούς.

Ἐξερχόμενοι δὲ διήρχοντο κατὰ τὰς κώμας, εὐαγγελιζόμενοι καὶ θεραπεύοντες πανταχοῦ.

Ἤκουσε δὲ Ἡρῴδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα πάντα ὑπ' αὐτοῦ· καὶ διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων ὅτι Ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν·

ὑπό τινων δὲ, ὅτι Ἠλίας ἐφάνη· ἄλλων δὲ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη.

Καὶ εἶπεν Ἡρῴδης, Ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα· τίς δέ ἐστιν οὗτος περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα; Καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν.

Καὶ ὑποστρέψαντες οἱ ἀπόστολοι διηγήσαντο αὐτῷ ὅσα ἐποίησαν. Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς, ὑπεχώρησε κατ' ἰδίαν εἰς τόπον ἔρημον πόλεως καλουμένης Βηθσαϊδά.

CAP. IX.

Conuocatis autē Iesus duodecim discipulis suis, dedit eis vim ac potestatē in omnia dæmonia, & morbos sanandi.

Matth. 10. 1 marci 3. 13, & 6. 7

Duodecim Apostoli solo Christi mandato & Spiritus potētia instructi mittūtur, tū vt nullus Israelita possit ignorātiam prætexere, tum etiam vt paulatim ad vniuersalē illam legationem præparētur.

Matth. 10. 7

Matth. 10. 9 marci 6. 8

||Misitque eos vt prædicarent regnum Dei, & sanarent ægrotos.

||Et dixit eis, Nihil sumite ad iter, neque virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habete.

Et in quamcunque domū intraueritis, illic manete, & illinc exite.

Infrà, 10. 11 matth. 10. 14 marci 6. 11 act. 13. 51

||Et quicunque non receperint vos, exeuntes ex vrbe illa, etiam pulueré à pedibus vestris excutite, vt sit testimonio aduersus eos.

Exeuntes igitur obibāt singulos vicos, euangelizantes & sanātes vbique.

¶ ||Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & hæsitabat, propterea quòd dicebatur à quibusdā Iohannem excitatum esse à mortuis:

Matth. 14. 1 marci 6. 14

Ad Euangelii nuntium mundus in varias opiniones scinditur, tyranni autē in primis trepidant.

A quibusdā verò, Eliā apparuisse: *ab* aliis autē, Prophetā quempiam ex antiquis resurrexisse.

Tunc ait Herodes, Iohannem ego decollaui: quis est autē iste de quo ego talia audio? Et studebat eum videre.

¶ ||Reuersi autem Apostoli narrauerunt ei quęcunque fecerant. ||Et *ipse* assumptis illis, secessit priuatim in locum desertū vrbis quæ vocatur Bethsaida.

Marci 6. 30

Nihil ne in deserto quidē deerit Christum sectantibus.

Matth. 14. 13 marci 6. 32

Quod quum cognouisset turba, sequuta est eũ: *ipse* autem excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos quib⁹ sanatione opus erat, sanabat.

12 Οἱ δὲ ὄχλοι γνόντες ἠκολούθησαν αὐτῷ καὶ δεξάμενος αὐτοὺς, ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς χρείαν ἔχοντας θεραπείας ἰᾶτο.

Matth. 14. 16 marci 6. 35 iohan. 6. 5

||Dies autem cœperat inclinare: & accedentes duodecim dixerunt ei, Dimitte turbam, vt abeuntes in circumiacentes vicos & agros, *illuc* diuertãt, & inueniant cibaria: nam hîc in loco deserto sumus.

12 Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο κλίνειν· προσελθόντες δὲ οἱ δώδεκα εἶπον αὐτῷ, Ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κύκλῳ κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς, καταλύσωσι, καὶ εὕρωσιν ἐπισιτισμόν· ὅτι ὧδε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐσμέν.

Ipse verò dixit eis, Date ipsis vos quo vescantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt nobis plus quàm quinque panes & duo pisces, nisi nos profecti emamus toti huic populo escas.

13 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. Οἱ δὲ εἶπον, Οὐκ εἰσὶν ἡμῖν πλεῖον ἢ πέντε ἄρτοι καὶ δύο ἰχθύες, εἰ μή τι πορευθέντες ἡμεῖς ἀγοράσωμεν εἰς πάντα τὸν λαὸν τοῦτον βρώματα.

Aderant enim quasi viri quinquies mille. Ait autem discipulis suis, Facite vt discumbant per singulos quosque discubitus quinquageni.

14 Ἦσαν γὰρ ὡσεὶ ἄνδρες πεντακισχίλιοι. εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Κατακλίνατε αὐτοὺς κλισίας ἀνὰ πεντήκοντα.

Ipsi igitur ita fecerũt, & discubuerunt *illi* omnes.

15 Καὶ ἐποίησαν οὕτω· καὶ ἀνέκλιναν ἅπαντας.

Ipse verò, acceptis quinque illis panibus & duobus piscibus, suspiciens in cælũ, benedixit eis: & fregit, dedítque discipulis vt apponerent turbæ.

16 Λαβὼν δὲ τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησεν αὐτοὺς· καὶ κατέκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, παρατιθέναι τῷ ὄχλῳ.

Comederunt igitur omnes illi, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis fragmẽtorũ, cophini duodecim.

17 Καὶ ἔφαγον, καὶ ἐχορτάσθησαν πάντες· καὶ ἤρθη τὸ περισσεῦσαν αὐτοῖς κλασμάτων, κόφινοι δώδεκα.

Matth. 16. 13 marci 8. 27

¶||Et factum est, quum ipse solus precaretur, erãt cum eo discipuli: interrogauítque eos, dicens, Quẽ me dicit esse turba?

18 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον καταμόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς, λέγων, Τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι;

Quáuis mũd⁹ inter varios errores fluctuet, non est tamẽ fastidienda, sed eo diligentius cognoscẽda, & eo constantius confitenda veritas.

Ipsi autẽ respõdẽtes dixerũt, Iohannẽ Baptistã: alii autem Eliam: alii verò, Prophetam quempiã ex antiquis resurrexisse.

19 Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν· ἄλλοι δὲ Ἠλίαν· ἄλλοι δὲ ὅτι προφήτης τὶς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη.

Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε, Τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ δὲ ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο·

Εἰπὼν, Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι.

Ἔλεγε δὲ πρὸς πάντας, Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθείτω μοι.

Ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν.

Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος κερδήσας τὸν κόσμον ὅλον, ἑαυτὸν δὲ ἀπολέσας, ἢ ζημιωθείς;

Ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

Λέγω δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Ἐγένετο δὲ μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτὼ, καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων.

20 Dixit autem eis, Vos verò quẽ me esse dicitis? Respõdens autem Petrus dixit, Christum illum Dei.

21 Ipse verò interminatus eis, præcepit vt nulli hoc dicerent:

Per crucem & inuictã patientiã ad cælestem gloriã Christus ipse peruenit. *Matth.*17.22 *marci* 8.31

22 Dicens, ‖Oportet Filiũ hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus Sacerdotũ & Scribis, & trucidari, & tertia die excitari.

23 ‖Dicebat autem omnibus, Siquis vult me sequi, abneget semetipsũ, & tollat crucẽ suam quotidie, & sequatur me.

Infrà.14.27 *matth.*10.38, & 16.24 *marci* 8.34

24 ‖Quisquis enim voluerit animã suã seruare, perdet eã: quisquis verò perdiderit animã suam mea causa, is seruabit eam.

Infrà.17.33 *matth.*10.39, & 16.25 *marci* 8.35 *iohan.*12.25

25 ‖Quid enim prodest cuipiã si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, siue *seipso* mulctetur?

*Matth.*16.26 *marci* 9.36.

26 ‖Quem enim puduerit mei ac meorũ sermonũ, eius pudebit Filiũ hominis, quando venerit cum gloria sua & Patris, sanctorũmque Angelorum.

Infrà.12.9 *matth.*10.33 *marci* 8.38 2.*tim.*2.12.

27 ‖Dico autem vobis verè, sunt quidam ex iis qui hic adstãt, qui nequaquã gustabũt mortem vsquedum viderint regnum Dei.

*Matth.*16.28 *marci* 9.1

28 ¶ ‖Factũ est autem, post hæc verba quasi dies octo *intercessẽrant*, quum assũptis Petro & Iohanne & Iacobo, ascendit in montem vt precaretur.

*Matth.*17.2 *marci* 9.2 Christus, ne discipulos offenderet ipsius in carne exinanitio, volũtariam eam esse docet, cælestis suæ gloriæ splendore aliquatenus ad momentum ostenso.

29 Et facta est inter precãdum species vultus eius alia, & vestitus eius albus *ac* emicans.

Et ecce, duo viri colloquebantur cum eo, qui erant Moses & Elias:

30 Καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν Μωσῆς καὶ Ἠλίας·

Qui visi cum gloria, dicebant ipsius exitum, quo futurum erat vt defungeretur in Hierusalem.

31 Οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἰερουσαλήμ.

Petrus verò & qui cum ipso erant, grauati erant somno: quum autem eui gilassent, viderunt gloriã eius, & duos illos viros qui stabant cum eo.

32 Ὁ δὲ Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ· διαγρηγορήσαντες δὲ εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ τοὺς δύο ἄνδρας τοὺς συνεστῶτας αὐτῷ.

Factum est quum illi discederent ab eo, dixit Petrus ad Iesũ, Magister, bonum est nos hîc esse: atque *adeo* faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Mosi, & vnum Eliæ: nesciés quid diceret.

33 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Πέτρος πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Ἐπιστάτα, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς, μίαν σοὶ, καὶ Μωσεῖ μίαν, καὶ μίαν Ἠλίᾳ· μὴ εἰδὼς ὃ λέγει.

Hæc autem ipso dicente, extitit nubes quæ inúbrauit eos: timuerunt autem dum ingrederentur in nubem.

34 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, ἐγένετο νεφέλη, καὶ ἐπεσκίαζεν αὐτοῖς· ἐφοβήθησαν δὲ ἐν τῷ εἰσελθεῖν εἰς τὴν νεφέλην.

Et vox extitit è nube, dicens, Hic est filius ille meus dilectus, ipsum audite.

35 Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, αὐτοῦ ἀκούετε.

Et postquã vox illa extitisset, inuentus est Iesus solus: ipsi autem siluerũt, & nulli declararunt per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

36 Καὶ ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνὴν, εὑρέθη ὁ Ἰησοῦς μόνος· καὶ αὐτοὶ ἐσίγησαν, καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις οὐδὲν ὧν ἑώρακαν.

Matth. 17. 14 marci 19. 17 Nulla re magis offenditur Christus quàm incredulitate quamuis eam ad tempus toleret.

¶ Factum est autem sequenti die, quum ipsi descendissent de monte, occurrit ei turba multa.

37 Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ, κατελθόντων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, συνήντησεν αὐτῷ ὄχλος πολύς.

Et ecce, quidam è turba exclamauit, dicés, Magister, rogo te, respice ad filium meum: nam vnigenitus est mihi.

38 Καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀνεβόησε, λέγων, Διδάσκαλε, δέομαί σου, ἐπιβλεψον ἐπὶ τὸν υἱόν μου, ὅτι μονογενής μοί ἐστι.

Et ecce, spiritus arripit eum, & repentè clamat, & discerpit eum cum spuma, & vix discedit ab eo, conterens eum.

39 Καὶ ἰδοὺ, πνεῦμα λαμβάνει αὐτὸν, καὶ ἐξαίφνης κράζει, καὶ σπαράσσει αὐτὸν μετ' ἀφροῦ, καὶ μόγις ἀπὸ χωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ, συντρῖβον αὐτόν.

Καὶ ἐδεήθην τῶν μαθητῶν σου ἵνα ἐκβάλωσιν αὐτό, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν.

Et rogaui discipulos tuos vt ipsum eiicerent: sed non potuerunt.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀνέξομαι ὑμῶν; Προσάγαγε ὧδε τὸν υἱόν σου.

Respondens autem Iesus ait, O natio incredula & peruersa, quousque tãdem ero apud vos, & tolerabo vos? Adduc filium tuum huc.

Ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ, ἔρρηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον, καὶ συνεσπάραξεν· ἐπετίμησε δὲ ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ ἰάσατο τὸν παῖδα· καὶ ἀπέδωκεν αὐτὸν τῷ πατρὶ αὐτοῦ.

Quum autem adhuc accederet, lacerauit eum dæmoniũ, & discerpsit: obiurgauit autem Iesus spiritum impurum, & sanauit puerum: & reddidit eum patri suo.

Ἐξεπλήσσοντο δὲ πάντες ἐπὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ Θεοῦ. πάντων δὲ θαυμαζόντων ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ,

Percellebantur igitur omnes super magnificã Dei virtute. Omnibus verò mirãtibus super omnibus quæ faciebat, dixit discipulis suis,

Nõ est quòd nobis tranquillitate in hoc mundo pollicemur, quũ ii ipsi q Christo applaudere videntur, paulo post eũ crucifigant. *Matth.17.22 marci 9.31*

Θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους· ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.

||Reponite vos in aures vestras sermones istos: futurum est enim vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

Οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό· καὶ ἐφοβοῦντο ἐρωτῆσαι αὐτὸν περὶ τοῦ ῥήματος τούτου.

Ipsi verò ignorabãt dictum istud, erátque ipsis occultum, adeo vt illud non sentirent: & timebãt eum interrogare de hoc dicto.

Εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν.

||Incidit autẽ disceptatio inter eos, q̃s esset eorum maximus. *Matth.18.1 marci 9.35* Ambitionis exitus, ignominia: modestiæ autẽ subiectionis, gloria.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἰδὼν τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενος παιδίου, ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ·

Iesus autem visa cogitatione cordis ipsorum, acceptum puerulum statuit apud se:

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὃς ἐὰν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας.

Et dixit eis, Quicunque exceperit puerulum hunc nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, excipit eũ qui me misit. nam qui minimus est inter vos omnes, is erit magnus.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰωάννης εἶπεν, Ἐπιστάτα, εἴδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου

||Respõdens autẽ Iohannes ait, Magister, vidimꝰ quẽdam sub nomine tuo

Marci 9.38 Extraordinaria temeritate probanda nec damnanda.

eiiciẽtẽ dæmonia: & prohibuimus eum, quia *te* nõ sequitur nobiscum.

ἀκβάλλοντα τὰ δαιμόνια· καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτόν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν.

50 Et dixit ei Iesus, Ne prohibete *illum*: qui enim nõ est aduersum nos, pro nobis est.

50 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Μὴ κωλύετε· ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν.

Christus vltro ad mortẽ properat.

51 Factum est autem quũ impleretur tempus quo susciperetur, tum ipse sese obfirmauit vt proficisceretur in Hierusalem.

51 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήρισε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἰερουσαλήμ.

Cauendum à zeli intemperie & stulta imitatione, in optima etiam causa: vt oĩa ad Dei gloriã, & commodũ proximi referantur. 4. Reg. 8. 10. 11

52 Misitque nuntios ante faciem suam: qui profecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum, vt pararẽt ei *hospitium*.

52 Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ πορευθέντες εἰσῆλθον εἰς κώμην Σαμαρειτῶν, ὥστε ἑτοιμάσαι αὐτῷ.

53 ‖Sed *illi* non receperũt eum, quòd habitum præferret proficiscẽtis in Hierusalem.

53 Καὶ οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον εἰς Ἰερουσαλήμ.

54 Quum autem hoc vidissent discipuli eius Iacob & Iohannes, dixerunt, Domine, vis dicamus vt ignis descendat è cælo, & consumat eos, vt etiam Elias fecit?

54 Ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, εἶπον, Κύριε, θέλεις εἴπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀναλῶσαι αὐτούς, ὡς καὶ Ἠλίας ἐποίησε;

55 Sed cõuersus Iesus obiurgauit eos, dicens, Nescitis cuius spiritus vos sitis.

55 Στραφεὶς δὲ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς.

Matth. 8. 19

56 ‖Filius autem hominis non venit vt perderet animas hominum, sed vt seruaret. Abierunt igitur in alium vicum.

56 Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε ψυχὰς ἀνθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλὰ σῶσαι. Καὶ ἐπορεύθησαν εἰς ἑτέραν κώμην.

Oportet Christum sequuturos ad quæuis incommoda subeunda sese comparare.

57 ¶ Factũ est autem proficiscentibus ipsis, quidã in via dixit ei, Sequar te quocũque ieris, Domine.

57 Ἐγένετο δὲ πορευομένων αὐτῶν, εἶπέ τις πρὸς αὐτὸν, Ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν ἀπέρχῃ, Κύριε.

58 Dixit autem ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli, nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet.

58 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ.

Εἶπε δὲ πρὸς ἕτερον, Ακολούθει 59
μοι. Ο δὲ εἶπε, Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι
ἀπελθόντι πρῶτον θάψαι τὸν πατέρα
μου.

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Αφες τοὺς 60
νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς· σὺ δὲ
ἀπελθὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ
Θεοῦ.

Εἶπε δὲ καὶ ἕτερος, Ακολουθήσω σοι 61
Κύριε· πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι ἀπο-
τάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου.

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ιησοῦς, Οὐδεὶς 62
ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄρο-
τρον, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός ἐστιν
εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Κεφάλαιον ιδ

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύριος 1
καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα, καὶ ἀπέ
στειλεν αὐτοὺς ἀνὰ δύο πρὸ προσώπου
αὐτοῦ, εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον οὗ ἔ-
μελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι.

Ελεγεν οὖν πρὸς αὐτοὺς, Ο μὲν θε- 2
ρισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται, ὀλίγοι·
δεήθητε οὖν τοῦ Κυρίου τοῦ θερισμοῦ
ὅπως ἐκβάλλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερι-
σμὸν αὐτοῦ.

Υπάγετε, ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς 3
ὡς ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων.

Μὴ βαστάζετε βαλάντιον, μὴ πήραν, 4
μηδὲ ὑποδήματα· καὶ μηδένα κατὰ τὴν
ὁδὸν ἀσπάσησθε.

Εἰς ἣν δ' ἂν οἰκίαν εἰσέρχησθε, πρῶ 5
τον λέγετε, Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ.

Καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἐκεῖ ὁ υἱὸς εἰρήνης, ἐ- 6
παναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὑμῶν·
εἰ δὲ μή γε, ἐφ' ὑμᾶς ἀνακάμψει.

||Ait autem ad alium *quēdam*, Sequere me. Ille verò dixit, Domine, permitte mihi vt prius abeā ac sepeliam patrem meū.

Matth.8.21 Dei vocatio quibusuis in homines officiis, sine vlla exceptione, anteponenda.

Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu verò ꝓfectus annuntia regnum Dei.

Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: sed permitte mihi prius vt valedicam iis qui sunt domi meæ.

Oportet Christum sequuturos, mundi solicitudinibus semel renuntiare.

Ait autem ei Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, respexerit ad ea quæ retro *sunt*, appositus est ad regnum Dei.

CAP. X.

Post hæc autem designauit Dominus etiā alios septuaginta, misitque eos binos ante faciem suam in omnem vrbem & locum quò futurum erat vt ipse veniret.

Aduentus Christi mittūtur septuaginta secūdi prænuntii.

Dicebat ergo eis, ||Messis quidem multa, sed operarii pauci: rogate ergo dominum messis vt emittat operarios in messem suam.

Matth.9.37

||Abite, ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

Matth.10.16 Fidi ministri Verbi sunt in mundo veluē agni inter lupos: sed modò in hoc vnū sint intenti vt officiū faciāt, qui eos misit, idem etiā cōseruat.

Ne portate crumenam, neque peram, neque calceamenta: ||& neminem in via salutaueritis.

||In quancūque domū ingrediamini, primùm dicite, Pax huic domui.

2. Reg.4.29

Quòd si fuerit illic quispiam filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

Matth.10.12
marci 6.10

Manete autē in ea ipsa domo, edentes & bibētes quæ ab ipsis *apposita fuerint*: ||dignus enim est operarius mercede sua. Ne transite è domo in domum.

Deut.24.14 matth.10.10 1.tim.5.18

8 ||Sed & in quamcunque vrbem ingressi fueritis, & exceperint vos, edite quæ apponuntur vobis:

Matth.10.12

9 Et sanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 In quamcūque autem vrbem ingressi fueritis, & non exceperint vos, egressi in plateas eius, dicite,

Deus Euangelici ministerii seuerissimus vindex.

11 ||Etiam puluerem qui adhæsit nobis ex vrbe vestra, vobis abstergimus: tamen hoc scitote, appropinquasse ad vos regnum Dei.

Supra, 9.5 act.13.51 & 18.6

12 Dico autem vobis, Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorē fore quàm vrbis illius.

13 ||Væ tibi Chorazin, væ tibi Beth-saida. nam si in Tyro & Sidone editę fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco & cinere sedentes resipuissent.

Matth.11.21

14 Ideo Tyri & Sidonis tolerabilior erit cōditio in iudicio quàm vestra.

15 Et tu Capernaum quæ vsque ad cælum sublata es, vsque ad inferos deprimēris.

Matth.10.40 iohan.13.20

16 ||Qui vos audit, me audit: & qui vos reiicit, me reiicit: qui verò me reiicit, reiicit eū q̄ misit me.

17 Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiā dæmonia subiiciuntur nobis per nomen tuum.

Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ οἰκίᾳ μένετε, ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὰ παρ' αὐτῶν. ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐστι. Μὴ μεταβαίνετε ἐξ οἰκίας εἰς οἰκίαν.

Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν·

Καὶ θεραπεύετε τοὺς ἐν αὐτῇ ἀσθενεῖς, καὶ λέγετε αὐτοῖς, Ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ μὴ δέχωνται ὑμᾶς, ἐξελθόντες εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς, εἴπατε,

Καὶ τὸν κονιορτὸν τὸν κολληθέντα ἡμῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀπομασσόμεθα ὑμῖν· πλὴν τοῦτο γινώσκετε, ὅτι ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι Σοδόμοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνεκτότερον ἔσται ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Οὐαί σοι Χοραζίν, οὐαί σοι Βηθσαϊδά· ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμεναι μετενόησαν.

Πλὴν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν τῇ κρίσει ἢ ὑμῖν.

Καὶ σύ Καπερναούμ μὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ.

Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ· ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με.

Ὑπέστρεψαν δὲ οἱ ἑβδομήκοντα μετὰ χαρᾶς λέγοντες, Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν ἐν τῷ ὀνόματί σου.

Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα.

18 Ipse autē dixit eis, Spectabam Satanam, vt fulgur, è cœlo cadentem.

Ἰδοὺ, δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ.

19 Ecce, dio vobis potestatem calcandi serpentes & scorpiones, & supra omnem vim inimici: & nihil vos lædet.

Πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ μᾶλλον ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

20 Sed de eo ne gaudete quòd spiritus vobis subiiciantur· gaudete verò potius quòd nomina vestra scripta sunt in cælis.

Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν, Ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· ναὶ ὁ πατὴρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου.

21 ¶ ||Eo ipso momẽto exultauit Iesus spiritu, & dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quòd hæc absconderis à sapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infãtibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi.

Mat. 11.25 Contemptibilis quidem est Ecclesia si externam eius speciẽ conspideres, sed nulla in re æquè admirabilis Dei sapiẽtia.

Πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

22 Omnia mihi tradita sũt à Patre meo: & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius detegere.

Aberrat à via quisquis Patrem quærit extra Filium.

Καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, εἶπε κατ' ἰδίαν, Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε.

23 Tunc conuersus ad discipulos, seorsim dixit, ||Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

Noui fœderis & veteris discrimen, in reuelationis mensura. *Matth.* 13.16

Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν.

24 Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuisse videre quæ vos videtis, nec vidisse: & audire quæ auditis, nec audiuisse.

Καὶ ἰδοὺ, νομικός τις ἀνέστη, ἐκπειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων, Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;

25 ||Tum ecce, quidam Legis interpres surrexit, tentans eum, & dicens, Magister, quid faciendo, vitam æternam possidebo?

Matth. 22.35 *marci* 12.28 Fides non tollit sed stabilit Legis doctrinam.

Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις;

26 At ille dixit ei, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας

27 Ille verò respõdens dixit, ||Diliges Dominum Deum tuũ ex toto corde *Deut.* 6.5

tuo,& ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: ‖& proximum tuum vt teipsum.

Leuit.19.18

Tum *ipse* dixit ei, Rectè respondisti: hoc fac, & vives.

Ille autem volens iustificare seipsum, dixit Iesu, Et quis est meus proximus?

Proximi nomine intelliguntur in Lege, quoscunq; possumus iuuare.

Excipiens autem Iesus dixit, Quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo & plagis impositis abierunt, eo semineco relicto.

Fortè autem Sacerdos quidam descendit per eãdem viam: qui viso eo, ex aduerso prætériit.

Similiter & Leuita, cũ venisset ad eum locum, & illum vidisset, prætériit ex aduerso.

Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viso, misericordia commotus est.

Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinũ: & ipsum impositum suo iumẽto, duxit in diuersorium, & eius curam egit.

Postero autẽ die abiẽs, prolatos duos denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curã ipsius age: & quodcunque præterea insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.

Quis igitur horũ trium tibi videtur proximo fuisse illi qui incidit in latrones?

Θυ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς θυ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος θυ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας θυ· καὶ τὸν πλησίον θυ ὡς σεαυτόν.

28 Εἶπε δὲ αὐτῷ, Ὀρθῶς ἀπεκρίθης· τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ.

29 Ὁ δὲ, θέλων δικαιοῦν ἑαυτὸν, εἶπε πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Καὶ τίς ἐστί μου πλησίον;

30 Ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ εἰς Ἰεριχὼ, καὶ λῃσταῖς περιέπεσεν· οἳ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον, ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα.

31 Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ· καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρῆλθεν.

32 Ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης, γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν, ἀντιπαρῆλθεν.

33 Σαμαρείτης δέ τις ὁδεύων, ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη.

34 Καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον· ἐπιβιβάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ.

35 Καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον ἐξελθὼν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· καὶ ὅ, τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με, ἀποδώσω σοι.

36 Τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς;

Ο δὲ εἶπεν, Ο ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' 37 Ille autem dixit, Is qui
αὐτοῦ. Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Πορεύου, vsus est misericordia erga eum. Ait igitur ei Ie-
καὶ σὺ ποίει ὁμοίως. sus, Abi, & tu fac similiter.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτοὺς, 38 ¶ Factum est verò inter eũdum, ipse ingressus
καὶ αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς κώμην τινά· γυ- est in quendam vicum: mulier autẽ quædã Martha nomine excepit eum domum suam.
νὴ δέ τις ὀνόματι Μάρθα ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς.

Καὶ τῇδε ἦν ἀδελφὴ καλουμένη 39 Et huic erat soror quæ vocabatur Maria, quæ
Μαρία, ἣ καὶ παρακαθίσασα πρὸς etiam assidens ad pedes Ie
τοὺς πόδας τοῦ Ιησοῦ, ἤκουε τὸν λόγον su, audiebat ipsius sermonem.
αὐτοῦ.

Ἡ δὲ Μάρθα περιεσπᾶτο περὶ πολ- 40 Martha verò distrahebatur circa frequens ministerium: superueniens igitur ait, Domine, non est tibi curæ quòd soror mea reliquit me vt sola ministrem? dic ergo ei vt mihi vicissim opituletur.
λὴν διακονίαν· ἐπιστᾶσα δὲ εἶπε, Κύριε, οὐ μέλει σοι ὅτι ἡ ἀδελφή μου μόνην με κατέλιπε διακονεῖν; εἰπὲ οὖν αὐτῇ ἵνα μοι συναντιλάβηται.

Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, 41 Respondens autem dixit ei Iesus, Martha, Martha, solicita es, & satagis de multis:
Μάρθα Μάρθα, μεριμνᾷς, καὶ θορυβάζῃ περὶ πολλά·

Ἑνὸς δέ ἐστι χρεία. Μαρία δὲ τὴν 42 Atqui vna re opus est. Maria verò bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.
ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς.

Κεφάλαιον ια'

CAP. XI.

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τό- 1 ET factum est quum ipse precaretur quodam in loco, vt cessauit, dixit ei quidam ex eius discipulis, Domine, doce nos precari prout & Iohannes docuit discipulos suos. Veræ precationis formula.
πῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν, Κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ιωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ὅταν προσεύχησθε, 2 ||Dixit autem eis, Quũ precamini, dicite, PATER noster qui es in cęlis, sanctificetur nomen tuũ: veniat regnum tuũ: fiat voluntas tua, sicut in cælo, etiam in terra. Matth. 6.4
λέγετε, ΠΑΤΕΡ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου 3 Panem nostrum quotidianum da nobis in diẽ.
ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν.

Et remitte nobis pecca 4
ta nostra: etenim ipsi re-
mittimus omnibus qui
nobis debent. Et ne nos
inducas in tentationem,
sed libera nos à malo.

Precandum est cum fide.

¶ Dixit etiam eis, Quis 5
vestrum habebit amicũ,
& proficiscetur ad eum
media nocte, & dicet ei,
Amice, da mihi mutuò
tres panes:

Quoniam amicus meus 6
venit de via ad me, & nõ
habeo quod apponam ei:

Et ille intus respondẽs 7
dicat, Ne mihi molestiã
exhibe: iam ostium clau-
sũ est, & pueruli mei me-
cum sunt in cubili: non
possum surgere & dare
tibi.

Dico vobis, etiamsi nõ 8
dederit ei surgẽs, eo quòd
amicus eius sit: at certè
propter importunitatem
eius surget ac dabit ei
quotquot sunt ei opus.

Matth. 7. 7. & 21. 22. marci 11. 24. Iohan. 14. 13, & 16. 23. Iacobi 1. 10

‖Et ego dico vobis, Peti- 9
te, & dabitur vobis: quæ-
rite, & inuenietis: pulsate,
& aperietur vobis.

Matth. 7. 7

‖Quisquis enim petit, 10
accipit: & qui quærit, in-
uenit: & pulsãti aperietur.

Matth. 9. 32, & 12. 22. marci 3. 20

‖Ecquis autem ex vo- 11
bis pater, si filius *ab eo* pe-
tierit panem, lapidem ei
dabit? aut si piscem, num
pro pisce dabit ei serpen-
tem?

Aut si petierit ouum, 12
num dabit ei scorpium?

Si vos igitur quum sitis 13
mali, nostis bona dona
dare liberis vestris, quan-
to magis Pater vester cæ
lestis dabit Spiritum san-
ctũ iis qui ab eo petierit?

Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν·
καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφείλοντι
ἡμῖν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρα-
σμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Τίς ἐξ ὑμῶν
ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν
μεσονυκτίου, καὶ εἴπῃ αὐτῷ, Φίλε, χρῆ-
σόν μοι τρεῖς ἄρτους·

Ἐπειδὴ φίλος μου παρεγένετο ἐξ ὁ-
δοῦ πρός με, καὶ οὐκ ἔχω ὃ παραθήσω
αὐτῷ·

Κἀκεῖνος ἔσωθεν ἀποκριθεὶς εἴπῃ,
Μή μοι κόπους πάρεχε· ἤδη ἡ θύρα κέ-
κλεισται, καὶ τὰ παιδία μου μετ' ἐμοῦ
εἰς τὴν κοίτην εἰσίν· οὐ δύναμαι ἀνα-
στὰς δοῦναί σοι.

Λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀνα-
στὰς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ φίλον· διά γε τὴν
ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγερθεὶς δώσει αὐτῷ ὅ-
σων χρῄζει.

Κἀγὼ ὑμῖν λέγω, Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσε-
ται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε· κρούετε, καὶ
ἀνοιγήσεται ὑμῖν.

Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει· καὶ ὁ ζη-
τῶν εὑρίσκει· καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσε-
ται.

Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ
υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ
ἰχθύν, μὴ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει
αὐτῷ;

Ἢ καὶ ἐὰν αἰτήσῃ ᾠόν, μὴ ἐπιδώσει
αὐτῷ σκορπίον;

Εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες,
οἴδατε ἀγαθὰ δόματα διδόναι τοῖς τέ-
κνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ
οὐρανοῦ δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦ-
σιν αὐτόν.

Καὶ ἦν ἐκβάλλων δαιμόνιον, καὶ αὐτὸ ἦν κωφόν· ἐγένετο δὲ τοῦ δαιμονίου ἐξελθόντος, ἐλάλησεν ὁ κωφός· καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι.

14 ¶ ||Eiecit etiã dæmoniũ quod erat mutum: factũ est autem, egresso dæmonio, loquutus est mutus, & mirata est turba.

Matth.9.33 & 12.22 marci 3.10

Exemplum horrẽdæ & insanabilis execæcationis, quũ mala cõscientia & destinata malitia virtus Deũ blasphematur.

Matth.9.34 marci 3.22

Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον, Ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.

15 Quidam verò ex iis dixerunt, ||Per Beelzebul principem dæmoniorum eiicit dæmonia.

Ἕτεροι δὲ πειράζοντες, σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν ἐξ οὐρανοῦ.

16 Et alii tentantes, signũ è cælo petebant ab eo.

Αὐτὸς δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὰ διανοήματα, εἶπεν αὐτοῖς, Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα ἐρημοῦται, καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον, πίπτει.

17 Ipse verò quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, ||Omne regnũ dissidens aduersus sese, vastatur: & domus aduersus sese *dissidens*, cadit.

Dignoscendi veri Christi à falso hæc vera ratio est, quòd verus Christus cum Satana nulla prorsus condítione pacisci-tur. Sup erest autem vt cognitus agnoscatur.

Matth.12.25 marci 3.24

Εἰ δὲ καὶ ὁ σατανᾶς ἐφ' ἑαυτὸν διεμερίσθη, πῶς σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; ὅτι λέγετε, ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν με τὰ δαιμόνια.

18 Quòd si etiam Satanas aduersus seipsum dissidet, quomodo stabit regnum eius? Nã dicitis, per Beelzebul eiicere me dæmonia.

Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διὰ τοῦτο κριταὶ ὑμῶν αὐτοὶ ἔσονται.

19 Quòd si ego per Beelzebul eiicio dæmonia, filii vestri per quem eiiciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω ἐγὼ τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

20 Sin autem digito Dei eiicio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσῃ τὴν ἑαυτοῦ αὐλὴν, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ·

21 Quum validus quispiã armatus custodit aulam suam, in pace sunt ea quæ habet:

Ἐπὰν δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελθὼν νικήσῃ αὐτὸν, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ αἴρει ἐφ' ᾗ ἐπεποίθει, καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ διαδίδωσιν.

22 Postquam verò quispiam eo validior inuadés vicerit eum, totam armaturam eius aufert qua cõfidebat, & spolia eius distribuit.

Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει.

23 Qui non est mecum, contra me est: & qui non cogit mecum, spargit.

23 Aduersus mediatores & Christi cum Satana falsrem ad tempus cõciliãdi rationem quærũt. *Matth.12.43*

Ὅταν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων, ζητοῦν ἀνάπαυσιν· καὶ μὴ εὑρίσκον,

||Quũ impurus spiritus exierit à quopiam, transit per arida loca, quærés requiem: & non inueniés,

Qui nõ perseuerat peiore est cõditione quàm qui nunquam cœpit.

dicit, Reuertar domum meam vnde exiui.

λέγει, Ὑποστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου ὅθεν ἐξῆλθον.

Veniens igitur inuenit eam versam & ornatam.

25 Καὶ ἐλθὸν εὑρίσκει σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον.

Tũc proficiscitur & accipit septem alios spiritus peiores quàm sit ipse: & ingressi habitãt illic: ||sitque vltima conditio hominis illius deterior prior re.

26 Τότε πορεύεται καὶ παραλαμβάνει ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ· καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ· καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τῶν πρώτων.

Heb. 6.4 2.pet.2.20

Christus nõ captat laudẽ in ipse, sed in nostra salute.

¶ Factum est autem quũ hæc diceret, attollens vocem quædã mulier è turba, dixit ei, Beatus vterus qui te portauit, & vbera quæ suxisti.

27 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν ταῦτα, ἐπάρασά τις γυνὴ φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου, εἶπεν αὐτῷ, Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ οὓς ἐθήλασας.

Ipse autem dixit, Imò verò beati qui audiũt sermonem Dei, & eum obseruant.

28 Αὐτὸς δὲ εἶπε, Μενοῦνγε μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν.

Matth.12.38 Præposteri miraculorum flagitatores, pro miraculis pœnas auferent. Ionæ 2.1

¶ ||Quum autem turba cõgregaretur, apud eum, cœpit dicere, Natio hæc scelerata est: signũ requirit: sed signum non dabitur ei, ||nisi signum illud Ionæ Prophetæ.

29 Τῶν δὲ ὄχλων ἐπαθροιζομένων ἤρξατο λέγειν, Ἡ γενεὰ αὕτη πονηρά ἐστι· σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου.

Nam prout fuit Ionas 30 signum Niniuitis, ita etiã erit Filius hominis nationi isti.

Καθὼς γὰρ ἐγένετο Ἰωνᾶς σημεῖον τοῖς Νινευίταις, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τῇ γενεᾷ ταύτῃ.

3.Reg.10.1 2.paral.9.1

||Regina Austri surget 31 in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis: & ecce, plus quàm Solomon est hoc in loco.

Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτούς· ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Σολομῶντος ὧδε.

Ionæ 3.5 Supra, 8.16 matth.5.15 marci 4.21

33 Ideo accenduntur mẽtes, cognitione Dei vt alii aliis præluceamus: ac proinde laborandũ in primis de vera illa luce petenda.

Viri Niniuitæ resurgẽt 32 in iudicio cum hac natione, & condemnabunt eã: ||quòd ad præconium Ionæ resipuerint: & ecce plus quàm Ionas est hoc in loco.

Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὴν· ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ· καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε.

||Nullus verò lucernã accensam in occulto 33 Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας, εἰς κρυπτὸν

πίθηται, οὐδὲ ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλὰ ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι, τὸ φέγγος βλέπωσιν.

ponit, neque subter modium: sed in candelabrū, vt qui ingrediuntur, splēdorem videant.

34 Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός σου. ὅταν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, καὶ ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινόν ἐστιν· ἐπὰν δὲ πονηρὸς ᾖ, καὶ τὸ σῶμά σου σκοτεινόν.

‖Lucerna corporis est oculus: quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuū lucidum erit: quum verò malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosū erit. *Matth.6.22*

35 Σκόπει οὖν μὴ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος ἐστίν.

Considera ergo num lumen quod in te est, tenebræ sint.

36 Εἰ οὖν τὸ σῶμά σου ὅλον φωτεινὸν, μὴ ἔχον τι μέρος σκοτεινόν, ἔσται φωτεινὸν ὅλον, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε.

Itaque si corpus tuum totum lucidum *fuerit*, nō habens aliquam partem tenebrosam: *sic* erit lucidum totum, vt quū lucerna fulgore te illustrat.

37 Ἐν δὲ τῷ λαλῆσαι, ἠρώτα αὐτὸν Φαρισαῖός τις ὅπως ἀριστήσῃ παρ' αὐτῷ. εἰσελθὼν δὲ ἀνέπεσεν.

¶ Postquam autem loquutus esset, rogauit eum quidam Pharisæus vt prādaret apud se. Ingressus igitur discubuit. Cultus Dei non in externa munditie & excogitatis ritib⁹, sed in spirituali cordis iustitia & charitate positus est.

38 Ὁ δὲ Φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου.

Pharisæus autem quū *hoc* vidisset, admiratus est eum non prius ablutum fuisse ante prandium.

39 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν, Νῦν ὑμεῖς οἱ Φαρισαῖοι τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καθαρίζετε· τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς καὶ πονηρίας.

Dixit autem Dominus ei, ‖Vos quidem Pharisęi exteriorem poculi patinæque partem purgatis: sed quod intra vos est, plenum est rapina & scelere. *Matth.23.25*

40 Ἄφρονες, οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησε;

Dementes, nónne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?

41 Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην· καὶ ἰδοὺ, πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστιν.

Immo, ea quæ adsunt date *in* eleemosynā: & ecce, oía eiunt vobis pura.

42 Ἀλλ' οὐαὶ ὑμῖν τοῖς Φαρισαίοις, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ πήγανον καὶ πᾶν λάχανον, καὶ παρέρχεσθε τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι.

Sed væ vobis Pharisæis, quoniā decimatis méthā & rutā, & quoduis olus, sed prēteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Hypocritarum est minuta persequi, præcipua omittere.

43 Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς Φαρισαίοις, ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς.

‖Væ vobis Pharisæis, quoniam diligitis primū consessum in conuentibus, & salutationes in foris. *Infrà, 20.46 matth.23.6 marci 12.38* Hypocrisis & ambitio plerunque coniunctæ.

Matth.23.27 Hypocritæ externo aspectu fallunt.

‖Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quoniam estis vt monumenta quæ non apparent, & quæ nesciunt ii qui super ea ambulant.

44 Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἐστὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ περιπατοῦντες ἐπάνω οὐκ οἴδασιν.

Hypocritæ in alios seuerissimi, omnia sibi indulgẽt.

Respondens autẽ quidam ex Legis interpretibus, ait ei, Magister, quũ hæc dicis, etiam nos afficis iniuria.

45 Ἀποκριθεὶς δέ τις τῶν νομικῶν λέγει αὐτῷ, Διδάσκαλε, ταῦτα λέγων καὶ ἡμᾶς ὑβρίζεις.

Matth.23.4 act.15.10

Ipse autem ait, ‖Væ vobis quoque Legis interpretibus, quoniã oneratis homines oneribus difficilibus portatu, sed ipsi vno ex digitis vestris non attingitis onera.

46 Ὁ δὲ εἶπε, Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαί, ὅτι φορτίζετε τοὺς ἀνθρώπους φορτία δυσβάστακτα, καὶ αὐτοὶ ἑνὶ τῶν δακτύλων ὑμῶν οὐ προσψαύετε τοῖς φορτίοις.

Matth.23.29 Hypocritæ sanctos mortuos honore prosequũtur, quos viuos crudelissimẽ persequũtur.

Væ vobis, quoniam ædificatis monumẽta Prophetarum, patres autem vestri trucidarunt eos.

47 Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν προφητῶν, οἱ δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς.

Nempe testimonio vestro cõprobatis facta patrum vestrorum: quoniã illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.

48 Ἄρα μαρτυρεῖτε καὶ συνευδοκεῖτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν· ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀπέκτειναν αὐτούς, ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖτε αὐτῶν τὰ μνημεῖα.

Propterea etiam Sapiẽtia Dei dixit, Mittam ad eos Prophetas & Apostolos, & ex ipsis *quosdã* trucidabunt, & *quosdam* expellent:

49 Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν, Ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι καὶ ἐκδιώξουσιν·

Vt à natione ista requiratur sanguis omniũ Prophetarum, effusus à iactis fundamentis mundi,

50 ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων τῶν προφητῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης,

Genes.4.8 2.Paral.24.21

‖A sanguine Abel vsq; ad sanguinem ‖Zachariæ, qui periit inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac natione.

51 Ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου, τοῦ ἀπολομένου μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τοῦ οἴκου· ναί λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης.

Iampridẽ ille præcipuè arcẽt populum ab aditu cognitiõis Dei, quos oportuit esse Ecclesiæ ianitores.

Væ vobis Legis interpretibus, quoniam sustulistis clauem cognitionis: ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.

52 Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε.

Λέγοντος δὲ αὐτοῦ ταῦτα πρὸς αὐ- 53
τοὺς, ἤρξαντο οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρι-
σαῖοι δεινῶς ἐνέχειν, καὶ ἀποστοματίζειν
αὐτὸν περὶ πλειόνων·

Quũ autem hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Pharisæi vehementer *ipsi* imminere, & eum allicere ad loquendũ de multis:

Euadit quidem mundus eo deterior, quo magis reprehenditur, sed nihilominus minimè prodenda veritas.

Ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, καὶ ζητοῦντες 54
θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα κα-
τηγορήσωσιν αὐτοῦ.

Insidiantes ei, & cupidè venãtes aliquid ex ipsius ore, vt eum accusarent.

Κεφάλαιον ιβ̃

CAP. XII.

Ἐν οἷς ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριά- 1
δων τοῦ ὄχλου, ὥστε καταπατεῖν
ἀλλήλους, ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς μα-
θητὰς αὐτοῦ, Πρῶτον προσέχετε ἑαυτοῖς
ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, ἥτις ἐστὶν
ὑπόκρισις.

Interea quum coacta esset permulta turba, adeo vt alii alios conculcarent, cœpit dicere discipulis suis, In primis cauete vobis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.

Matth.16.6 marci 8.14

Fidelibꝰ doctoribus constitutis, cauendi sunt in primis qui puritatem doctrinæ speciosis commẽtis inficiunt: deinde dandaopera vt palàm & intrepidè, auxilio Dei freti, sincerã doctrinam proponant.

Οὐδὲν δὲ συγκεκαλυμμένον ἐστὶν ὃ 2
οὐκ ἀποκαλυφθήσεται· καὶ κρυπτὸν, ὃ οὐ
γνωσθήσεται.

||Nihil enim opertum est quod non sit detegendũ: neque occultũ, quod non sit cognoscendum.

Supra, 8.17 matth.10.26 marci 4.22

Ἀνθ' ὧν ὅσα ἐν τῇ σκοτίᾳ εἴπατε, ἐν 3
τῷ φωτὶ ἀκουσθήσεται· καὶ ὃ πρὸς τὸ οὖς
ἐλαλήσατε ἐν τοῖς ταμείοις, κηρυχθήσε-
ται ἐπὶ τῶν δωμάτων.

Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audiẽtur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus, prædicabitur supra domos.

Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φίλοις μου, Μὴ 4
φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα,
καὶ μετὰ ταῦτα μὴ ἐχόντων περισσότε-
ρόν τι ποιῆσαι.

||Dico autem vobis amicis meis, Ne timete *vobis* ab iis qui trucidant corpus, & postea non habent quod amplius faciant.

Matth.10.28

Etiamsi hypocritæ principes habeãt suæ crudelitatis ministros, nulla tamen causa est cur vel tantillum trepidemus, quum illi nihil possint nisi quod Deus volet, nec vnquã velit Deꝰ qđ repugnet suorũ saluti.

Ὑποδείξω δὲ ὑμῖν τίνα φοβηθῆτε· φο- 5
βήθητε τὸν μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι, ἐξουσίαν
ἔχοντα ἐμβαλεῖν εἰς τὴν γέενναν· ναὶ λέ-
γω ὑμῖν, τοῦτον φοβήθητε.

Matth.10.28

Præmõstrabo autẽ vobis quẽ timeatis: timete eũ qui postquãtrucidarit, prædictus est authoritate iniiciẽdi in gehennã: etiã dico vobis, hunc timete.

Οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσ- 6
σαρίων δύο, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν
ἐπιλελησμένον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ;

||Nõne quinque passerculi væneũt assariis duobus, & vnus ex iis non est in obliuione apud Deũ?

Ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφα- 7
λῆς ὑμῶν πᾶσαι ἠριθμημέναι. μὴ οὖν
φοβεῖσθε· πολλῶν στρουθίων διαφέ-
ρετε.

Quinetiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt. ne igitur timete: multis passerculis præstatis.

1.Sam.14.45 actũ.27.34

Suprà, 9.26 matth. 10.32 2. tim. 2.12

Ingens constantis confessionis merces, horrenda abnegatiōis pœna, atq; adeo irreuocabilis pœna si dedita opera ore & animo blasphemetur cognita veritas.

Matth. 12.31 marci 3.18 1. ioh. 5.16

Matth. 10.29 marci 13.12

Magnum est confessionis certamen, sed vel infirmissimis certantibus nō deerit suo tempore qui omnia potest.

Christus tribus de causis recusat esse familiæ herciscundæ iudex: primò, ne carnalē Iudæorū de Messiæ regno opinionem foueat: secūdò, vt politicum imperium ab Ecclesiastico ministerio distinguat: tertiò, vt iis ocurrendū doceat qui Euangelii prætextu, atque adeo ministrorum nomine ad priuata sua commoda abutuntur.

16 Nulli demētiores quàm diuites qui ab opibus suis pēdent.

Eccli. 11.19

||Dico autē vobis, Quisquis me confessus fuerit coram hominibus, Filius quoque hominis confitebitur eum coram Angelis Dei:

8 Λέγω δὲ ὑμῖν, Πᾶς ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ·

Qui verò negauerit me in conspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.

9 Ὁ δὲ ἀρνησάμενός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ.

||Et quisquis dicet quippiam in Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritū sanctū blasphemauerit, non remittetur.

10 Καὶ πᾶς ὃς ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται.

||Quū autē adduxerint vos ad synagogas & ad magistratꝰ ac potestates, ne soliciti estote quomodo aut qd ꝓ defēsione allaturi, aut qd dicturi sitis:

11 Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ μεριμνᾶτε πῶς ἢ τί ἀπολογήσησθε, ἢ τί εἴπητε·

Spiritus enim sanctꝰ docebit vos eo ipso momēto, quæ oporteat dicere.

12 Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ἃ δεῖ εἰπεῖν.

¶ Dixit autem ei quidam è turba, Magister, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.

13 Εἶπε δέ τις αὐτῷ ἐκ τοῦ ὄχλου, Διδάσκαλε, εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν.

Ipse verò dixit ei, Heus tu, quis me vobis iudicē aut partitorem præfecit?

14 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ἄνθρωπε, τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς;

Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab auaritia. neque enim quum *bona* cuipiam redundant, vita ipsi constat ex bonis suis.

15 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ.

Dixit autem eis parabolam in hæc verba, || Hominis cuiusdam diuitis exuberarat regio:

16 Εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς, λέγων, Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα·

Itaque ratiocinabatur apud se, dicēs, Quid faciā? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.

17 Καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ, λέγων, Τί ποιήσω; ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρποὺς μου.

Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogā omnes fructꝰ meos, & bona mea:

18 Καὶ εἶπε, Τοῦτο ποιήσω· καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω· καὶ συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γεννήματά μου, καὶ τὰ ἀγαθά μου·

Καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου, Ψυχή, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά· ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου.

19 Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, oblectare.

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεός, Ἄφρων, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται;

20 Dixit autem ei Deus, Demens, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ verò parasti, cuius erunt?

Οὕτως ὁ θησαυρίζων ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν.

21 Ita *est* qui thesaurum congerit sibi, nec est in Deo diues.

Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Διὰ τοῦτο ὑμῖν λέγω, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε· μηδὲ τῷ σώματι, τί ἐνδύσησθε.

22 Dixit autem discipulis suis, ||Propterea dico vobis, ne soliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis: neque de corpore, qua re sitis induendi.

Matth.6.25 1.pet.5.7 p/al.54.23

Seria cogitatio de prouidentia Dei, remedium præbet aduersus stultissimas & maxime anxias hominũ de hac vita solicitudines.

Ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος.

23 Anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus.

Κατανοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν· οἷς οὐκ ἔστι ταμεῖον, οὐδὲ ἀποθήκη, καὶ ὁ Θεὸς τρέφει αὐτούς· πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν;

24 Cõsiderate coruos. nec enim seminãt, neque metunt, quibus non est cella neque horreum, & *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis vo lucribus?

Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα;

25 Quis autẽ ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

Εἰ οὖν οὐδὲ ἐλάχιστον δύνασθε, τί περὶ τῶν λοιπῶν μεριμνᾶτε;

26 Itaq; si ne id quidẽ quod minimũ est potestis, quid de cæteris soliciti estis:

Καταμάθετε τὰ κρίνα, πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει· λέγω δὲ ὑμῖν, οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων.

27 Considerate lilia, quomodo crescant. nõ fatigãtur, neq; nẽt: dico autẽ vobis, ne Solomoné quidẽ cum omni gloria sua amictum fuisse vt vnũ ex iis.

Εἰ δὲ τὸν χόρτον ἐν τῷ ἀγρῷ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι;

28 Quòd si herbã quæ hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit: quanto magis vos ô exigua fide prædití?

Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε, ἢ τί πίητε· καὶ μὴ μετεωρίζεσθε.

29 Vos igitur ne quærite qd esuri sitis, aut qd bibituri: & ne suspẽso aĩo estote.

Ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζητεῖ· ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅτι

30 Hæc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autẽ vester nouit vos

istis indigere.

De regno Dei solicitis nihil deerit.

Quin potius quærite regnū Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.

31 Πλὴν ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.

Stultū est ab eo minima nō sperare q̄ maxima vltro largiatur.

Ne time, o parue grex: nā visum est Patri vestro dare vobis regnum.

32 Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον· ὅτι ἐυδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν.

Matth. 6. 20 Sancta prodigalitas, certum ad veras opes parādas compēdium.

Vendite bona vestra, & date eleemosynā. ||Parate vobis crumenas quæ non veteraſcunt, thesaurum in cælis qui nunquā deficiat: quò fur non appropinquat, & tinea non corrumpit.

33 Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην. Ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ὅπου κλέπτης οὐκ ἐγγίζει, οὐδὲ σὴς διαφθείρει.

Vbi enim thesaurus vester est, illic & cor vestrū erit.

34 Ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται.

1. Pet. 1. 13 Fidelium seruorū Dei vita in hoc mūdo, est peruigil quædam peregrinatio, præeunte Verbi lucerna.

||Sint lūbi vestri præcincti, & vestræ lucernæ accensæ:

35 Ἐστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι·

Et vos similes estote iis qui expectant quando dominus suus reuersus sit à nuptiis: vt quum venerit ac pulsauerit, statim aperiant ei.

36 Καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἀναλύσῃ ἐκ τῶν γάμων· ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος, εὐθέως ἀνοίξωσιν αὐτῷ.

Beati serui illi, quos cū venerit dominus, inueniet vigilātes. amen dico vobis, præcinct⁹ faciet vt discumbant, & prodiēs ministrabit eis.

37 Μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι οὓς ἐλθὼν ὁ κύριος εὑρήσει γρηγοροῦντας. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι περιζώσεται, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς.

Et si venerit secūda vigilia, & si tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.

Matth. 24. 43 apoc. 16. 15

38 Καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ φυλακῇ ἔλθῃ, καὶ εὕρῃ οὕτω, μακάριοί εἰσιν οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι.

||Hoc autem scitote, si sciret paterfamiliās qua hora fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domum suam.

39 Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκε διορυγῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ.

41 Nullis maior incumbit vigilandi necessitas quam iis qui aliquē honoris gradum in Dei familia sunt adepti.

Et vos igitur estote parati: quia qua hora nō putatis, Filius hominis veniet.

40 Καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι· ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Dixit autem ei Petrus, Domine, nobis dicis istā parabolam, an etiam omnibus?

41 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κύριε, πρὸς ἡμᾶς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγεις, ἢ καὶ πρὸς πάντας;

Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πι- 42 στὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον;

Dixit autem Dominus, Quisnam est fidus dispensator ac prudens, quē dominꝰ præficiet familitio suo, vt in tempore det demensum?

Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως. 43

Beatus seruus ille quē dominus, quum venerit, inuenerit ita facientem.

Ἀληθῶς λέγω ὑμῖν ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς 44 ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν.

Verè dico vobis, omnibus suis bonis præficiet eum.

Ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ 45 καρδίᾳ αὐτοῦ, Χρονίζει ὁ κύριός μου ἔρχεσθαι· καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς παῖδας καὶ τὰς παιδίσκας, ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ μεθύσκεσθαι·

Quòd si dixerit seruus ille in corde suo, Tardat dominus meus aduentū: cœperítque verberare seruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari:

Ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν 46 ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει· καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει.

Veniet dominus seruí illius die quo non expectat, & qua hora non nouit: & seiparabit eum, partémque cum infidis ei assignabit.

Ἐκεῖνος δὲ ὁ δοῦλος ὁ γνοὺς τὸ θέλη- 47 μα τοῦ Κυρίου ἑαυτοῦ, καὶ μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ, δαρήσεται πολλάς·

Ille autem seruus qui nouit voluntatem domini sui, nec *se* comparauit, nec fecit ex voluntate eius, cædetur multis *plagis*:

Ὁ δὲ μὴ γνούς, ποιήσας δὲ ἄξια πλη- 48 γῶν, δαρήσεται ὀλίγας. παντὶ δὲ ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ· καὶ ᾧ παρέθεντο πολὺ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτόν.

Qui verò non nouit, & fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis. Porro cuicunque multum datū est, multum repetetur ab eo: & apud quem deposuerunt multa, amplius reposcent ab eo.

Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ 49 τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη;

Ignem veni missurus in terrā, & quid volo si iam accensus est?

Βάπτισμα δέ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ 50 πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ;

Sed baptismo oportet me baptizari: & quomodo cōstringor vsquequo *hoc* perficiatur?

Δοκεῖτε ὅτι εἰρήνην παρεγενόμην 51 δοῦναι ἐν τῇ γῇ; οὐχί, λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἢ διαμερισμόν.

Putatis me aduenisse pacē daturū in terra? nō, dico vobis, imò dissidium.

Euangelium sicut est vnica veræpacis causa inter pios, ita est inter impios summæ perturbationis occasio.

Ἔσονται γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν πέντε ἐν οἴκῳ 52 ἑνὶ διαμεμερισμένοι, τρεῖς ἐπὶ δυσὶ,

Erūt enim ex hoc *tẽpore* quinq; in vna domo dissidētes, tres aduersus duos,

& duo aduersus tres.

Dissidebit pater aduersus filium, & filius aduersus patrem: mater aduersus filiã, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurũ suam, & nurus aduersus socrum suam.

Matth.16.3 Homines, in terrenis rebus acutissimi, spõtanea malitia in iis quæ ad cælestem vitã spectant, plane executiunt.

‖Dicebat autem etiam turbæ, Quũ videritis nubem exorientem ab Occasu, statim dicitis, Imber venit: & ita fit.

Et quum Austrum flãtem, dicitis, Æstus erit: & fit æstus.

Hypocritæ, faciem cæli & terræ nostis probare: hoc autem tempus quí fit vt non probetis?

Cur autem & per vos ipsos non iudicatis quod iustum est?

Homines amore sui cæci, ac proinde rixosi ac pertinaces, præmiũ suæ stultitiæ ferent. Matth.5.25 ‖Enimuero dum abis cum aduersario tuo ad magistratum, da operam in via vt libereris ab eo: ne pertrahat te ad iudicẽ, & iudex te tradat exactori, & exactor coniiciat te in carcerem.

Dico tibi, non exibis illinc vsquequò vltimum etiam minutũ reddideris.

CAP. XIII.

Iustis aliorũ pœnis non oportet nos insultare, sed iis potius ad resipiscentiam erudiri. ADfuerunt autem eo ipso tempore quidam annuntiantes ei de Galilæis, quorũ sanguinem Pilatus miscuerat cum ipsorum sacrificiis.

Et respondens Iesus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuisse, quoniam talia passi sunt?

Non, dico vobis: imò, nisi resipiscatis, omnes iti dem peribitis.

καὶ δύο ἐπὶ τρισί.

53 Διαμερισθήσεται πατὴρ ἐφ' υἱῷ, καὶ υἱὸς ἐπὶ πατρί· μήτηρ ἐπὶ θυγατρί, καὶ θυγάτηρ ἐπὶ μητρί· πενθερὰ ἐπὶ τὴν νύμφην αὐτῆς, καὶ νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς.

54 Ἔλεγε δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις, Ὅταν ἴδητε τὴν νεφέλην ἀνατέλλουσαν ἀπὸ δυσμῶν, εὐθέως λέγετε, Ὄμβρος ἔρχεται· καὶ γίνεται οὕτω.

55 Καὶ ὅταν νότον πνέοντα, λέγετε, Ὅτι καύσων ἔσται· καὶ γίνεται.

56 Ὑποκριταί, τὸ πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε δοκιμάζειν· τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον πῶς οὐ δοκιμάζετε;

57 Τί δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον;

58 Ὡς γὰρ ὑπάγεις μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα, ἐν τῇ ὁδῷ δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ· μήποτε κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτήν, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ πράκτορι, καὶ ὁ πράκτωρ σε βάλῃ εἰς φυλακήν.

59 Λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως οὗ καὶ τὸ ἔσχατον λεπτὸν ἀποδῷς.

Κεφάλαιον ιγ΄.

1 Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων, ὧν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν.

2 Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Δοκεῖτε ὅτι οἱ Γαλιλαῖοι οὗτοι ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς Γαλιλαίους ἐγένοντο, ὅτι τοιαῦτα πεπόνθασιν;

3 Οὐχί, λέγω ὑμῖν· ἀλλ' ἐὰν μὴ μετανοῆτε, πάντες ὡσαύτως ἀπολεῖσθε.

Η ἐκεῖνοι οἱ δέκα καὶ ὀκτὼ, ἐφ' οὓς 4
ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωὰμ, καὶ ἀ-
πέκτεινεν αὐτοὺς, δοκεῖτε ὅτι αὐτοὶ ὀφει-
λέται ἐγένοντο παρὰ πάντας ἀνθρώπους
τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἰερουσαλήμ;

Οὐχί, λέγω ὑμῖν· ἀλλ' ἐὰν μὴ μετα- 5
νοῆτε, πάντες ὁμοίως ἀπολεῖσθε.

Ἔλεγε δὲ ταύτην τὴν παραβολήν, 6
Συκῆν εἶχέ τις ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ πε-
φυτευμένην· καὶ ἦλθε καρπὸν ζητῶν ἐν
αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρεν.

Εἶπε δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργόν, Ι- 7
δοὺ, τρία ἔτη ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν
ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ εὑρίσκω·
ἔκκοψον αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὴν γῆν κα-
ταργεῖ;

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ, Κύ- 8
ριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος,
ἕως ὅτου σκάψω περὶ αὐτήν, καὶ βάλω
κοπρίαν·

Κἂν μὲν ποιήσῃ καρπὸν· εἰ δὲ μήγε, 9
εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν.

Ἦν δὲ διδάσκων ἐν μιᾷ τῶν συναγω- 10
γῶν ἐν τοῖς σάββασι.

Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἣν πνεῦμα ἔχουσα 11
ἀσθενείας ἔτη δέκα καὶ ὀκτὼ· καὶ ἦν συγ-
κύπτουσα, καὶ μὴ δυναμένη ἀνακύψαι
εἰς τὸ παντελές.

Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς, προσεφώ- 12
νησε, καὶ εἶπεν αὐτῇ, Γύναι, ἀπολέλυσαι
τῆς ἀσθενείας σου.

Καὶ ἐπέθηκεν αὐτῇ τὰς χεῖρας· καὶ 13
παραχρῆμα ἀνορθώθη, καὶ ἐδόξαζε
τὸν Θεόν.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος, ἀ- 14
γανακτῶν ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν

Aut illos decẽ & octo, supra quos cecidit turris in Siloam, & trucidauit eos, putatis debitores fuisse præ omnibus hominibus qui habitant in Hierusalem?

Non, dico vobis: imò, nisi resipiscatis, omnes iti dem peribitis.

¶ Dixit autẽ hanc parabolam, Ficũ habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructũ in ea, neque inuenit.

Longa quidẽ est Dei patientia, sed ita tamen vt tandẽ iudicium exerceat.

Dixit autem vinitori, Ecce, anni tres sũt ex quo venio quærens fructum in ficu ista, & non inuenio: excinde eam: quorsum etiam terram inutilem reddit?

Ille verò respondẽs dixit ei, Domine, dimitte eam etiam hoc anno, vsquequo fodero circum eam, & misero stercus:

Et si quidem tulerit fructũ, *dimittes:* sinminus, in futurum excindes eam.

¶ Docebat autẽ in quadam synagoga Sabbatho.

Christus idcirco venit vt nos à Satanæ vinculis liberaret.

Et ecce, mulier adfuit habens spiritum inualetudinis *ab* annis decem & octo: erátq; incurua, nec prorsus *sese* poterat recurare.

Ipsam autem quum vidisset Iesus aduocauit, & dixit ei, Mulier, absoluta es ab inualetudine tua.

Et imposuit ei manus: & illico surrecta est, & glorificabat Deum.

Respondens autẽ præfectus synagogæ, indignãs quòd Sabbatho sanasset

Viua hypocrisis imago, & eiusdẽ merces.

Iesus, dixit turbæ, Sexdies sunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγε τῷ ὄχλῳ, Ἐξ ἡμέραι εἰσὶν ἐν αἷς δεῖ ἐργάζεσθαι· ἐν ταύταις οὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου.

Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrum Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinã à præsepi, & ducit aquatũ?

15 Ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ ὁ Κύριος, καὶ εἶπεν, Ὑποκριτά, ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ ἢ τὸν ὄνον ἀπὸ τῆς φάτνης, καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει;

Hanc autem filiam Abrahæ, quam vinxerat Satanas ecce decem & octo annos, nõ oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi?

16 Ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραὰμ οὖσαν, ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;

Et quum hæc diceret, pudore afficiebantur omnes qui se opponebant ei: sed tota turba gaudebat super omnib⁹ gloriosis rebus quę fiebãt ab eo.

17 Καὶ ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ, κατῃσχύνοντο πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἔχαιρεν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις τοῖς γινομένοις ὑπ' αὐτοῦ.

Matth.13.31 marci 4.31 Dominus regnum suum à tenuibus principiis inchoat vt insperati, progressus, potentiam eius melius illustrẽt.

||Dixit autem *Iesus*, Cui rei simile est regnum Dei? & cui illud assimilabo?

18 Ἔλεγε δέ, Τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν;

Simile est grano sinapis, quod acceptum quisquam misit in hortũ suũ: & creuit, & euasit in arborem magnam, & volucres cæli nidulati sunt in eius ramis.

19 Ὁμοία ἐστὶ κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔβαλεν εἰς κῆπον ἑαυτοῦ· καὶ ηὔξησε, καὶ ἐγένετο εἰς δένδρον μέγα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατεσκήνωσεν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ.

Matth.13.33

||Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnũ Dei?

20 Καὶ πάλιν εἶπε, Τίνι ὁμοιώσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ;

Simile est fermẽto quod acceptũ mulier cõdidit in farinæ satis tribus, vsquequo fermentaretur tota.

21 Ὁμοία ἐστὶ ζύμῃ ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον.

Matth.9.35 marci 6.6 In eos qui dum malunt cũ multis errare quàm cum paucis recte incedere, tandẽ tarditate suã à regno Dei excludũtur.

||Transibat igitur singulas vrbes & vicos, docens, & iter faciens Hierosolymam.

22 Καὶ διεπορεύετο κατὰ πόλεις καὶ κώμας διδάσκων, καὶ πορείαν ποιούμενος εἰς Ἰερουσαλήμ.

Matth.7.13

Dixit autẽ ei quidã, Domine, nũ pauci sũt qui seruẽtur? Ipse verò dixit eis,

23 Εἶπε δέ τις αὐτῷ, Κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σῳζόμενοι; Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς,

||Cõtendite intrare per angustã portã: quia multi, dico vobis, studebunt intrare, & non poterunt:

24 Ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης· ὅτι πολλοί, λέγω ὑμῖν, ζητήσουσιν εἰσελθεῖν, καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν.

Ἀφ' οὗ ἂν ἐγερθῇ ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ ἀποκλείσῃ τὴν θύραν, καὶ ἄρξησθε ἔξω ἑστάναι, καὶ κρούειν τὴν θύραν, λέγοντες, Κύριε, Κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν· καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ ὑμῖν, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ.

25 Ex quo *videlicet* surrexerit paterfamiliâs, & occluserit ostiũ, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicẽtes, Domine, Domine, aperi nobis: qui respondens dicet vobis, Nescio vnde vos sitis.

Τότε ἄρξεσθε λέγειν, Ἐφάγομεν ἐνώπιόν σου, καὶ ἐπίομεν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας.

26 Tunc incipietis dicere, Edimus in tui conspectu, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

Fruſtra est in Ecclesia qui non est ex Ecclesia, quod vitæ puritas ostendit. *Matth.7.13, & 25.41*

Καὶ ἐρεῖ, Λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ· ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας.

27 ‖Et dicet, Dico vobis, nesciovndevos sitis: ‖abscedite à me omnes qui facitisquod iniustum est. *Psal.6.13*

Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὅταν ὄψησθε Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ πάντας τοὺς προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω.

28 Illic erit fletus & stridor dentium, quum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

Reiectio Iudæorũ & Gentium vocatio prædicitur.

Καὶ ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου, καὶ ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

29 Tunc venient *multi* ab Oriente & Occidente, & Borea & Austro: & discũbent in regno Dei.

Καὶ ἰδοὺ, εἰσὶν ἔσχατοι οἳ ἔσονται πρῶτοι, καὶ εἰσὶ πρῶτοι οἳ ἔσονται ἔσχατοι.

30 ‖Et ecce, sũt vltimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt vltimi. *Matth.19.30 & 20.16 marci 10.31*

Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθόν τινες Φαρισαῖοι, λέγοντες αὐτῷ, Ἔξελθε, καὶ πορεύου ἐντεῦθεν· ὅτι Ἡρῴδης θέλει σε ἀποκτεῖναι.

31 Eo ipso die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

Pergendum in vocationis cursu, per medios seu veros seu fictos terrores.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, Ἰδοὺ, ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἀποτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι.

32 Tũc ait eis, Profecti dicite vulpi illi, Ecce, eiiciã dæmonia, & sanationes peragam hodie & cras, & tertia die consummabor.

Πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι· ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἰερουσαλήμ.

33 Veruntamen oportet me hodie & cras & peren die iter facere: quia fieri non potest vt Propheta pereat extra Hierusalem.

Nusquã crudeliores piorum hostes, quàm qui versantur intra ipsum Ecclesiæ sacrariũ: sed Deus videt, & suo tempore requiret. *Matth.23.37*

Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ

34 ‖Hierusalé, Hierusalé, quę trucidas Prophetas, &

lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina pullicem suam sub alas, & no luistis?

Ecce, relinquitur vobis 35
domus vestra deserta. Amen autè dico vobis, nō videbitis me, vsquedum venerit *tempus* quum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XIIII.

Ne Sabbathi quidè lex officia charitatis debuit impedire.

ET factum est, quum 1
veniisset domum cuiusdam ex primoribus Pharisæis Sabbatho ad capiendum cibum, ipsi observabant eum.

Et ecce, quidam hydro 2
picus erat coram eo.

Tum respondens Iesus 3
dixit Legis interpretibus & Phatisæis, in hæc verba, Licétne sanare Sabbatho?

Ipsi verò tacuerunt. Tū 4
ipse prehensum eum sanauit, & dimisit.

Et respondens eis, di- 5
xit, Quis vestrum, *si ipsius* asinus aut bos in puteum incidat, nō statim extrahet eum die Sabbathi?

Et non poterant ei ex 6
aduerso ad ista respondere.

Arrogantiæ merces ignominia: veræ autem modestiæ, gloria.

¶ Dixit autè parabolā iis 7
qui vocati fuerant, attendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens eis,

Quum vocatus fueris 8
ab aliquo ad nuptias, ne accumbito primo loco: ne fortè honoratior te sit vocatus ab eo:

Et is qui te & illū voca- 9
uit, veniens dicat tibi, Da huic locū; & tūc incipias

λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις τὴν ἑαυτῆς νοσσιὰν ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε;

Ἰδοὺ, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. ἀμὴν δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μή με ἴδητε ἕως ἥξῃ ὅτε εἴπητε, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Κεφάλαιον ιδ΄.

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς οἶκόν τινος τῶν ἀρχόντων τῶν Φαρισαίων σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτόν.

Καὶ ἰδοὺ, ἄνθρωπός τις ἦν ὑδρωπικὸς ἔμπροσθεν αὐτοῦ.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς τοὺς νομικοὺς καὶ Φαρισαίους, λέγων, Εἰ ἔξεστι τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν;

Οἱ δὲ ἡσύχασαν. Καὶ ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτὸν, καὶ ἀπέλυσε.

Καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς, εἶπε, Τίνος ὑμῶν υἱὸς ἢ βοῦς εἰς φρέαρ ἐμπεσεῖται, καὶ οὐκ εὐθέως ἀναβήσεται αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;

Καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἀνταποκριθῆναι αὐτῷ πρὸς ταῦτα.

Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολὴν, ἐπέχων πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο, λέγων πρὸς αὐτούς,

Ὅταν κληθῇς ὑπό τινος εἰς γάμους, μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρωτοκλισίαν· μήποτε ἐντιμότερός σου ᾖ κεκλημένος ὑπ' αὐτοῦ·

Καὶ ἐλθὼν ὁ σὲ καὶ αὐτὸν καλέσας, ἐρεῖ σοι, Δὸς τούτῳ τόπον· καὶ τότε ἄρξῃ

μετ' αἰσχύνης τὸν ἔσχατον τόπον κατέχειν.

cum pudore vltimum locum obtinere.

10 Αλλ' ὅταν κληθῇς, πορευθεὶς ἀνάπεσον εἰς τὸν ἔσχατον τόπον· ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κεκληκώς σε, εἴπῃ σοι, Φίλε, προσανάβηθι ἀνώτερον. τότε ἔσται σοι δόξα ἐνώπιον πάντων συνανακειμένων σοί.

10 ||Sed quũ vocatus fueris, vade discubitum in vltimum locum: vt quum venerit qui te vocauit, dicat tibi, Amice, ascende superius. Tũc erit tibi gloria in conspectu eorum qui tecum discumbunt.

Prou.25.7

Infrà,18.14 matth.23.12

11 Οτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

11 ||Nam omnis qui se extollit, deprimetur: & qui se depresserit, extolletur.

12 Ελεγε δὲ καὶ τῷ κεκληκότι αὐτὸν, Οταν ποιῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον, μὴ φώνει τοὺς φίλους σου, μηδὲ τοὺς ἀδελφούς σου, μηδὲ τοὺς συγγενεῖς σου, μηδὲ γείτονας πλουσίους· μήποτε καὶ αὐτοί σε ἀντικαλέσωσι, καὶ γένηταί σοι ἀνταπόδομα.

12 Dicebat autem etiam ei qui ipsum vocauerat, ||Quum facis prandiũ aut cœnã, ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neq; vicinos diuites: nequãdo & ipsi teviciſſim vocẽt ac retribuatur tibi gratia.

In eos qui sua vel ambitiosè vel compẽsationis ſpe profundunt, quũ charitas Christiana in Dei tantũ gloriam, & vtilitatem proximi respiciat. Tob.4.7 prouer.3.9

13 Αλλ' ὅταν ποιῇς δοχήν, κάλει πτωχοὺς, ἀναπήρους, χωλοὺς, τυφλούς.

13 Sed quum facis epulũ, voca pauperes, mancos, claudos, cæcos:

14 Καὶ μακάριος ἔσῃ· ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀντιποδοῦναί σοι· ἀνταποδοθήσεται γάρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων.

14 Et beatus eris: quia nõ possũt *gratiã* retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorũ.

15 Ακούσας δέ τις τῶν συνανακειμένων ταῦτα, εἶπεν αὐτῷ, Μακάριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

15 Hæc autem quum audisset quidã ex iis qui simul accumbebant, dixit ei, Beatus qui comedet panem in regno Dei.

Adeò insanit maxima etiã eorũ pars quibus Deus ipsum patefecit, vt quæ à Deo nacti sũt adiumenta, in impedimenta sponte cõuertant. Matth.22. Apoc.19.9

16 Ο δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ανθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλούς.

16 Ipse autẽ dixit ei, ||Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos:

17 Καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον αὐτοῦ τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις, Ερχεσθε, ὅτι ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα.

17 Misitque seruum suum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata sunt omnia.

18 Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες. Ο πρῶτος εἶπεν αὐτῷ, Αγρὸν ἠγόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελθεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν. ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον.

18 Et omnes cœperunt vno *ore se* excusare. Primus dixit ei, Agrũ emi, & necesse habeo exire & eum inspicere: rogo te, habe me excusatum.

Et alter dixit, Iuga boũ emi quinque, & proficiscor ad probandũ ea: rogo te, habe me excusatũ.

19 Καὶ ἕτερος εἶπε, Ζεύγη βοῶν ἠγόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτά· ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον.

Et alius dixit, Vxorem duxi, & propterea non possum venire.

20 Καὶ ἕτερος εἶπε, Γυναῖκα ἔγημα, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἐλθεῖν.

Quum igitur seruus adueniſſet, annuntauit ista domino suo. Tunc iratus paterfamiliás dixit seruo suo, Abi citò in plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudósque & cęcos huc introducito.

21 Καὶ παραγενόμενος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἀπήγγειλε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ταῦτα. Τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπε τῷ δούλῳ αὐτοῦ, Ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως, καὶ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀναπείρους καὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς εἰσάγαγε ὧδε.

Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.

22 Καὶ εἶπεν ὁ δοῦλος, Κύριε, γέγονεν ὡς ἐπέταξας, καὶ ἔτι τόπος ἐστί.

Tunc ait dominus seruo, Abi in vias & sepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

23 Καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦλον, Ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς, καὶ ἀνάγκασον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου.

Dico enim vobis neminem virorũ illorum qui vocati fuerant, gustaturũ cœnam meam.

24 Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων γεύσεταί μου τοῦ δείπνου.

Affectus etiã per se laudabiles cogendi in ordinem, vt pietas supereminear. *Supra*, 9.23 *matth.* 10.37, & 16.24

Ibat autem turba multa cum eo: & conuersus dixit eis,

25 Συνεπορεύοντο δὲ αὐτῷ ὄχλοι πολλοί· καὶ στραφεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς,

‖Siquis venit ad me, & non odit patrem suum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres & sorores, atque adeo etiam animam suam, non potest meus esse discipulus.

26 Εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφάς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι.

Matth. 10.38 & 16.24 *marc.* 8.34 Christi veros sectatores oportet ædificare simul ac pugnare, ac proinde ad quasuis æruminas perferendas, tempestiuè esse compositos.

‖Et quisquis non portat crucem suam, & *non* sequitur me, non potest meus esse discipulus.

27 Καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής.

Quis enim ex vobis, si velit turrim ædificare, nõ prius sedés cõputat sumptº, an habeat quę ad perfectionem *operis requirũtur*?

28 Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν, θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι, οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψηφίζει τὴν δαπάνην, εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμόν;

Ινα μήποτε θέντος αὐτοῦ θεμέλιον, καὶ μὴ ἰσχύοντος ἐκτελέσαι, πάντες οἱ θεωροῦντες ἄρξωνται ἐμπαίζειν αὐτῷ,

29 Ne, postquam posuerit fundamentum, & nō potuerit perficere, omnes qui spectarint, incipiant ei illudere,

Λέγοντες, Οτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο οἰκοδομεῖν, καὶ οὐκ ἴσχυσεν ἐκτελέσαι.

30 Dicētes, Homo iste cœpit ædificare, & nō potuit *ædificium* perficere.

Ἢ τίς βασιλεὺς πορευόμενος συμβαλεῖν ἑτέρῳ βασιλεῖ εἰς πόλεμον, οὐχὶ καθίσας πρῶτον βουλεύεται εἰ δυνατός ἐστιν ἐν δέκα χιλιάσιν ἀπαντῆσαι τῷ μετὰ εἴκοσι χιλιάδων ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν;

31 Aut quis rex profecturus cōmittat prælium aduersus alterum regem, sedens prius non consultat an possit cum decem millibus occurrere ei qui cū viginti millibus venit aduersus ipsum?

Εἰ δὲ μήγε, ἔτι αὐτοῦ πόρρω ὄντος, πρεσβείαν ἀποστείλας, ἐρωτᾷ τὰ πρὸς εἰρήνην.

32 Alioquin, quum adhuc ille procul est, legatione missa, rogat ea quæ ad pacem *pertinent*.

Οὕτως οὖν, πᾶς ἐξ ὑμῶν ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής.

33 Sic ergo, quisquis vestrū non valedicit omnibus bonis suis, non potest meus esse discipulus.

Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται;

34 ‖Bonus est sal: si verò sal infatuatus fuerit, quo condietur?

Matth. 5. 13 marci 9. 50

Οὔτε εἰς γῆν οὔτε εἰς κοπρίαν εὔθετόν ἐστιν· ἔξω βάλλουσιν αὐτό. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

35 Neque ad terrā neque ad sterquilinium appositus est: foras eū abiiciunt. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Discipulos Christi oportet & sibi & aliis sapere, alioqui redditur omnium maximè fatui.

Κεφάλαιον ιε΄

CAP. XV.

Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες αὐτῷ πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἀκούειν αὐτοῦ.

1 ACcedebāt autem ad eum omnes publicani & peccatores, vt eum audirent,

Καὶ διεγόγγυζον οἵ τε Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, λέγοντες, Οτι οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται, καὶ συνεσθίει αὐτοῖς.

2 Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes, Iste peccatores recipit, & vescitur cum eis.

Non desperandum de iis qui aberrarūt sed potius de iis in primis laborandum, Christi exemplo.

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγων,

3 Ipse verò loquutus est ad eos hanc parabolam, dicens,

Τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, καὶ ἀπολέσας ἐν ἐξ αὐτῶν, οὐ καταλείπει τὰ ἐνενηκονταεννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς, ἕως εὕρῃ αὐτό;

4 ‖Quis ex vobis, si habeat centum oues, & perdiderit vnam ex illis, nō relinquit illas nonaginta nouem in deserto, & pergit ad eam quæ periit, vsquedum eam inueniat?

Matth. 18. 12

Et inuentam imponit in humeros suos gaudés?

καὶ εὑρὼν ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὤμους ἑαυτοῦ χαίρων;

Veniénsque domum, conuocat amicos & vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi. nam inueni ouem meam quæ perierat.

καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον, συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας; λέγων αὐτοῖς, Συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλός.

Dico vobis ita fore gaudium in cælo super vno peccatore resipiscéte, magis quàm super nonagintanouem iustis, quibus non opus est resipiscétia.

λέγω ὑμῖν ὅτι οὕτω χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐνενηκονταεννέα δικαίοις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας.

Aut quæ mulier, si habeat drachmas decem, & perdiderit drachmã vnã, non accendit lucernam, & verrit domum, quærítque accuratè, vsquequo *eam* inueniat:

Ἢ τίς γυνὴ, δραχμὰς ἔχουσα δέκα, ἐὰν ἀπολέσῃ δραχμὴν μίαν, οὐχὶ ἅπτει λύχνον, καὶ σαροῖ τὴν οἰκίαν, καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς, ἕως οὗ εὕρῃ·

Et quum inuenerit, cõuocat amicas ac vicinas? dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmã quam perdideram.

καὶ εὑροῦσα συγκαλεῖται τὰς φίλας καὶ τὰς γείτονας; λέγουσα, Συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν ἣν ἀπώλεσα.

Ita, dico vobis, gaudiũ est apud Angelos Dei super vno peccatore resipiscente.

οὕτω, λέγω ὑμῖν, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

Homines, dissessione vitro à Deo facta, bonis acceptis spoliati à seipsis, in infinitas calamitates sese præcipitarũt. Deus autẽ pro sua singulari bonitate, vltro iis occurrens quos illiscala mitatibus domitos ad resipiscẽtiam inuitauit, non modo benignè eos admittit, sed etiã am plioribus quã vnquã antea donis ornatos, summa felicitate beat.

Ait autem, Quidam habebat duos filios:

Εἶπε δὲ, Ἀνθρώπός τις εἶχε δύο υἱούς·

Quorum iunior dixit patri, Pater, da mihi partem substantiæ *mihi* contingentem. *Ille* igitur diuisit eis facultates.

καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ, Πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον.

Post dies autẽ nõ multos, quum omnia coegisset iunior ille filius, peregrè profectꝰ est in regionem longinquam: & illic dissipauit substantiã suã, profusè viuendo.

καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακράν· καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ζῶν ἀσώτως.

Omnibus verò ab eo consumptis, orta est fames valida ĩ regione illa: & ipse cœpit *victu* deficí.

Δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην· καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι.

Abiit igitur & adhæsit vni ex ciuibus regionis illius: qui misit eum

καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἑνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης· καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν

εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους.

Καὶ ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλίαν 16
αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κεράτιων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι· καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ.

Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν, εἶπε, Πόσοι 17
μίσθιοι τοῦ πατρός μου περισσεύονται ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπόλλυμαι.

Ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πα- 18
τέρα μου· καὶ ἐρῶ αὐτῷ, Πάτερ, ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐνώπιόν σου·

Καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός 19
σου· ποίησόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου.

Καὶ ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν πατέ- 20
ρα ἑαυτοῦ. Ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος, εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἐσπλαγχνίσθη· καὶ δραμὼν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ υἱός, Πάτερ, ἥμαρτον 21
εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου.

Εἶπε δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους 22
αὐτοῦ, Ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτὸν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας·

Καὶ ἐνέγκαντες τὸν μόσχον τὸν σιτευ- 23
τὸν θύσατε· καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν·

Ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν, καὶ ἀ- 24
νέζησε· καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη. Καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι.

Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν 25
ἀγρῷ· καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισε τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσε συμφωνίας καὶ χορῶν·

Καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα τῶν παί- 26
δων ἐπυθάνετο τί εἴη ταῦτα.

in agros suos vt pasceret porcos.

Et desiderabat implere ventré suum siliquis quas edebant porci: & nemo ei dabat.

Quum autē ad se rediisset, dixit, Quot mercenarii patris mei abūdāt panibus, egovērò fame pereo!

Initium resipiscētiæ, agnitio diuinæ misericordiæ nos ad bene sperādum excitantis.

Surgens proficiscar ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccaui in cælū, & aduersum te:

Neque amplius sum dignus vocari filiꝰ tuus: fac me vt vnum ex mercenariis tuis.

Surgens igitur venit ad patrem suum. Quum autē adhuc longè abesset, vidit eum pater ipsius, ac misericordia motus est: & accurrens incidit in collum eius, & deosculatus est eū.

Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cælū & aduersum te, neque amplius sum dignus vocari filius tuus.

In vera resipiscētia inest sensus peccati cum tristitia & pudore cōiunctus: vnde nascitur cōfessio, quā sequitur absolutio.

Dixit verò pater ad seruos suos, Promite stolam illam præcipuā, & induite eum, & date annulum in manum eius, & soleas in pedes:

Et adductū vitulum illum saginatum mactate: & vescentes oblectemur.

Quia filius iste meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Cœpērūt igitur oblectari.

Qui Deū vere amant, omnes optant habere cōmunes.

Erat autem filius eius senior in agro: qui vt veniés appropinquauit domui, audiuit concentum & choros:

Et vocatum vnum ex pueris percōtatus est quid istud esset.

Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & mactauit pater tuus vitulum illum saginatum, quòd valentem illum receperit.

27 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἥκει· καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν.

Indignatus est autem *ille*, nec voluit introire. Pater ergo ipsius egressus hortatus est eum.

28 Ὠργίσθη δὲ, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν. ὁ οὖν πατὴρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν.

Ipse verò respondens dixit patri, Ecce, tot annos seruio tibi, nec vnquã mãdatum tuum sum trãsgressus, nec vnquã dedisti mihi hœdũ, vt cum amicis meis oblectarer.

29 Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε τῷ πατρὶ, Ἰδοὺ, τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ.

Sed quũ filius iste tuus qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactasti ei vitulum illum saginatum.

30 Ὅτε δὲ ὁ υἱός σου οὗτος ὁ καταφαγών σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν, ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν.

Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea, tua sunt:

31 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Τέκνον, σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ, σά ἐστιν·

Oblectari autẽ & gaudere *te* oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierátque, & inuentus est.

32 Εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησε· καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη.

CAP. XVI.

Κεφάλαιον ιστ

Quũ homines sæpe alienis etiã sũptibus amicitias sibi cõparent, turpe nobis est, liberali bonorum in eos vsus acceptorum dispensatione Domino nõ placere & proximos non demereri, quum hac vna ratione diuitiæ (quæ fere sunt peccãdi illecebræ) in cõtrarium finem vertantur.

1 Dixit autem etiam discipulis suis, Fuit homo quidam diues, qui habebat dispẽsatorẽ: & is delatus est apud eũ vt q̃ dissiparet ipsi⁹ bona.

1 Ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Ἄνθρωπός τις ἦν πλούσιος, ὃς εἶχεν οἰκονόμον· καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ ὡς διασκορπίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ.

Vocauit eum igitur, & dixit ei, Quid hoc audito de te? redde rationem dispensationis tuæ. non enim poteris amplius esse dispensator.

2 Καὶ φωνήσας αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ, Τί τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ; ἀπόδος τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου. οὐ γὰρ δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν.

Dixit autẽ apud se dispensator, Quid faciam, quum dominus meus auferat à me dispensationẽ? fodere non possum, mendicare pudet.

3 Εἶπε δὲ ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰκονόμος, Τί ποιήσω, ὅτι ὁ Κύριός μου ἀφαιρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ; σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι.

Noui quid sim facturus, vt quum amotus fuero à dispẽsatione, recipiãt me *aliqui* domos suas.

4 Ἔγνων τί ποιήσω, ἵνα ὅταν μεταστα-θῶ τῆς οἰκονομίας, δέξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν.

Καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα ἕκαστον τῶν 5
χρεωφειλετῶν τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ, ἔλεγε τῷ
πρώτῳ, Πόσον ὀφείλεις τῷ κυρίῳ μου;

Ὁ δὲ εἶπεν, Ἑκατὸν βάτους ἐλαίου. 6
Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Δέξαι σου τὸ γράμ-
μα, καὶ καθίσας ταχέως γράψον πεντή-
κοντα.

Ἔπειτα ἑτέρῳ εἶπε, Σὺ δὲ πόσον ὀφεί- 7
λεις; Ὁ δὲ εἶπεν, Ἑκατὸν κόρους σίτου.
Καὶ λέγει αὐτῷ, Δέξαι σου τὸ γράμμα,
καὶ γράψον ὀγδοήκοντα.

Καὶ ἐπῄνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον 8
τῆς ἀδικίας, ὅτι φρονίμως ἐποίησεν. ὅτι οἱ
υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι
ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν
τὴν ἑαυτῶν εἰσι.

Κἀγὼ ὑμῖν λέγω, Ποιήσατε ἑαυτοῖς 9
φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας· ἵνα
ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς
αἰωνίους σκηνάς.

Ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ 10
πιστός ἐστι· καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος, καὶ
ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν.

Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πι- 11
στοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν
πιστεύσει;

Καὶ εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγέ- 12
νεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει;

Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυ- 13
ρίοις δουλεύειν. ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ
τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται,
καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε
Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ.

Ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ Φα- 14
ρισαῖοι, φιλάργυροι ὑπάρχοντες, καὶ ἐξε-
μυκτήριζον αὐτόν.

Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantū debes domino meo?

Is autem ait, Centum batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe tabulas tuas, & sede citò, & scribe quinquaginta.

Deinde alii dixit, Tu verò quantum debes? Is autem ait, Centum coros tritici. Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe octoginta.

Et laudauit dominus dispensatorem iniustum, quòd prudenter fecisset. quamobrē filii huius seculi prudentiores sunt filiis lucis in suo genere.

Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mamona iniusto, vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

Qui fidelis est in paucissimis, etiam in multis fidelis est: & qui in paucissimis iniustus est, etiam in multis est iniustus.

Timendum ne propterterrenæ dispensationis abusū cælestibus donis priuemur.

Si ergo in iniusto mamona fideles non fuistis, verum *mamona* quis credet vobis?

Et si in alieno fideles nō fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?

||Nullus seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnū odio habebit, & alterū diliget: aut vni adhærebit, & alterū contemnet. non potestis Deo seruire & mamonæ.

Matth.6.24 Nemo simul potest Deum & opes amare.

Audiebant autem hæc omnia etiā Pharisæi, qui erāt auari: & sannis eum excipiebant.

Deum nõ latent vitia quã tumuis hominũ occulta, atque adeo iis ipsis quibus insunt.

Tũ dixit eis, Vos estis qui iustificatis vosipsos in hominũ conspectu: Deus autẽ nouit corda vestra. quia quod apud homines sublime est, abomination est in eõspectu Dei.

15 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς ἐστε οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων· ὁ δὲ Θεὸς γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν. ὅτι τὸ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν, βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐστιν.

Matth. 11. 13 Pharisæi noui fœderis præ vetere excellentiam contenebant, exactam iustitiã Legis ignorãtes: cuiꝰ quam falsi essent interpretes Christus ex septimo præcepto docet. Matth. 5. 18 Matth. 3. 32, & 19. 9 1. cor. 7. 11

||Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem: ab eo tempore regnum Dei annuntiatur, & quiuis in illud vi irrumpit.

16 Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου· ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζεται, καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται.

||Facilius est autem cælum & terram præterire, quàm Legis vnum apicé excidere.

17 Εὐκοπώτερον δέ ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν.

||Quisquis dimittit vxorem suam, & alterã ducit, mœchatur: & qui à viro dimissam ducit, mœchatur.

18 Πᾶς ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμῶν ἑτέραν, μοιχεύει· καὶ πᾶς ὁ ἀπολελυμένην ἀπὸ ἀνδρὸς γαμῶν, μοιχεύει.

¶ Cæterũm quidã erat dives, & induebatur purpura & byssо, & se oblectabat quotidie splẽdidé.

19 Ἄνθρωπος δέ τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραινόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς.

Erat verò quidam mẽdicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius vlcerosus:

20 Πτωχὸς δέ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκωμένος·

Et desiderans saturari micis quæ cadebant è mẽsa diuitis. sed & canes veniebant ac lingebant eius vlcera.

21 καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου. ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλειχον τὰ ἕλκη αὐτοῦ.

Factũ est autem vt moreretur mẽdicus, & asportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ: mortuus est verò etiam dives ille, ac sepultus est.

22 Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν, καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ· ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη.

Et apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, vidit Abraham procul, & Lazarum in sinu eius.

23 Καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ ἀπὸ μακρόθεν, καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ.

Tum ipse clamãs dixit, Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremũ digitũ

24 Καὶ αὐτὸς φωνήσας εἶπε, Πάτερ Ἀβραὰμ ἐλέησόν με, καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου

ὕδατος, καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου· ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ.

suum in aquam, & refrigeret linguam meã: quoniam crucior in ista flamma.

25 Εἶπε δὲ Ἀβραάμ, Τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά· νῦν δὲ ὧδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι.

25 Dixit autem Abraham, Fili, memẽto te bona tua recepisse in vita tua, & Lazarũ similiter mala: nunc autẽ hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.

26 Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἐντεῦθεν πρὸς ὑμᾶς, μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν.

26 Et ad hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens constitutus est, vt ii qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transire.

27 Εἶπε δέ, Ἐρωτῶ οὖν σε πάτερ ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου.

27 Dixit autem *ille*, Rogo ergo te pater vt eum mittas domum patris mei.

Quum certa viuẽdi regula nobis in Verbo præscripta sit, aliæ reuelationes temere & frustra quæruntur.

28 Ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφούς, ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασάνου.

28 Habeo enim quinque fratres, vt testificetur eis, ne & ipsi veniant in hũc locum tormenti.

29 Λέγει αὐτῷ Ἀβραάμ, Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν.

29 Dicit ei Abraham, Habent Mosen & Prophetas: audiant eos.

30 Ὁ δὲ εἶπεν, Οὐχί, πάτερ Ἀβραάμ· ἀλλ' ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτούς, μετανοήσουσιν.

30 Ille verò dixit, Non, pater Abraham: sed siquis ex mortuis abierit ad eos, resipiscent.

31 Εἶπε δὲ αὐτῷ, Εἰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ, πεισθήσονται.

31 Abraham autem dixit ei, Si Mosen & Prophetas non audiunt, ne si quidé quispiam ex mortuis excitetur, assentientur.

Κεφάλαιον ιζ.

CAP. XVII.

1 Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, Ἀνένδεκτόν ἐστι μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· οὐαὶ δὲ δι' οὗ ἔρχεται.

1 Ait autem discipulis, Fieri nõ potest qn eueniant scandala: sed væ illi per quem eueniunt.

Matth.18.7 marci 9.42 Ecclesia scãdalis necessario obnoxia, sed quæ inulta nõ sinet Dominus, si vel minimo quispiam fuerit offensus.

2 Λυσιτελεῖ αὐτῷ εἰ μύλος ὀνικὸς περίκειται περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔρριπται εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων.

2 Expedit ei si mola asinaria circumponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius* quàm vt offẽdat vnum ex paruis istis.

Matth.18.2 Reprehēsiones & iustas esse & a charitate proficisci oportet. Matth.18.22

Cauete vobis. ||Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum: & si resipuerit, remitte ei. 3

||Et, si septies in die peccauerit in te, & septies vno die reuertatur ad te, dicens, Resipui: remittes ei. 4

Τροσέχετε ἑαυτοῖς. Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἐπιτίμησον αὐτῷ· καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ·

Καὶ ἐὰν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σὲ, καὶ ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ ἐπί σε, λέγων, Μετανοῶ, ἀφήσεις αὐτῷ.

Deus quanuis imperfecte, verè tamē credentibus, nūquam deerit, in iis etiā difficultatib⁹ quæ nulla humana ratione vinci possunt. Matth.16.20

¶ Túc dixerūt Apostoli Domino, Adde nobis fidem. 5

Dixit autē Dominus, 6 ||Si haberetis fidē quātulū est granum sinapis, dicere tis huic sycamino, Eradicator, & plantator in mari: & obediret vobis.

Καὶ εἶπον οἱ ἀπόστολοι τῷ Κυρίῳ, Πρόσθες ἡμῖν πίστιν.

Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Εἰ εἴχετε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐλέγετε ἂν τῇ συκαμίνῳ ταύτῃ, Ἐκριζώθητι, καὶ φυτεύθητι ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ ὑπήκουσεν ἂν ὑμῖν.

Quum Deus suo iure nos nostraque omnia sibi vendicet, nihil nobis quantumuis strenuē ad mortē vsque laborantibus debere potest.

Quis autem vestrū habet seruum arantem, aut pascētem, qui regresso ab agro dicat statim, Prodi, & discumbe? 7

Imò nónne dicet ei, Para quod cœnē, & præcinct⁹ ministra mihi vsquedū edero ac bibero: & postea edito tu & bibito? 8

Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν δοῦλον ἔχων ἀροτριῶντα, ἢ ποιμαίνοντα, ὃς εἰσελθόντι ἐκ τοῦ ἀγροῦ ἐρεῖ αὐτῷ, Παρελθὼν ἀνάπεσαι;

Ἀλλ' οὐχὶ ἐρεῖ αὐτῷ, Ἑτοίμασον τί δειπνήσω, καὶ περιζωσάμενος διακόνει μοι, ἕως φάγω καὶ πίω· καὶ μετὰ ταῦτα φάγεσαι καὶ πίεσαι σύ;

Num gratiā habet seruo illi quia fecit quæ ipsi præcepta fuerant? non puto. 9

Μὴ χάριν ἔχει τῷ δούλῳ ἐκείνῳ ὅτι ἐποίησε τὰ διαταχθέντα αὐτῷ; οὐ δοκῶ.

Legis obseruatio vel perfectissima, nō est tamē vlis præmii meritoria.

Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: nā quod debuimus facere, fecimus. 10

Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, Ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν· ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν.

Christus ingratis etiā futuris benefacit: sed solis gratis prosūt ad salutem beneficia Dei.

¶ Et factū est, inter eūdum Hierosolymam, ipse transibat per mediam Samariam & Galilæam. 11

Et quum ingrederetur quendā vicū, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul: 12

Et extulerunt vocem, dicētes, Iesu magister miserere nostri. 13

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτὸς διήρχετο διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας.

Καὶ εἰσερχομένου αὐτοῦ εἴς τινα κώμην, ἀπήντησαν αὐτῷ δέκα λεπροὶ ἄνδρες, οἳ ἔστησαν πόρρωθεν·

Καὶ αὐτοὶ ἦραν φωνὴν, λέγοντες, Ἰησοῦ ἐπιστάτα ἐλέησον ἡμᾶς.

Καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες 14 Qui quum eos vidisset dixit eis, Profecti|| ostendite vos Sacerdotibus. Et factū est vt inter eundum purgati sint. Leuit.14.2

ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσι. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοὺς, ἐκαθαρίσθησαν.

Εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν, ἰδὼν ὅτι ἰάθη, ὑπέστρεψε, μετὰ φωνῆς μεγάλης δοξάζων τὸν Θεόν. 15 Vnus autem ex ipsis, vt vidit se sanatum esse, reuertit, glorificans Deum voce magna.

Καὶ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, εὐχαριστῶν αὐτῷ· καὶ αὐτὸς ἦν Σαμαρείτης. 16 Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias ei agens: erátque iste Samaritanus.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Οὐχὶ οἱ δέκα ἐκαθαρίσθησαν; οἱ δὲ ἐννέα ποῦ; 17 Respondens autem Iesus dixit, Nónne decem illi purgati sunt? nouem autem illi vbi sunt?

Οὐχ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ Θεῷ, εἰ μὴ ὁ ἀλλογενὴς οὗτος. 18 Non sunt reperti qui redierint vt tribuerét gloriam Deo, nisi alienigena iste.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀναστὰς πορεύου· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. 19 Et dixit ei, Surge & abi: fides tua te seruauit.

Ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Φαρισαίων πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως· 20 ¶ Interrogatus autem à Pharisæis quando venturum esset regnum Dei: respondit eis, & dixit, Nō veniet regnum Dei ita vt obseruari possit: Regnū Dei, etiam præsentissimū, à multis nō animad uertitur, quoniā illud falso existimant cum externo splēdore coniunctum esse.

οὐδὲ ἐροῦσιν, Ἰδοὺ ὧδε, ἢ, Ἰδοὺ ἐκεῖ. ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν. 21 Neque dicent, Ecce hîc, aut, ecce illic. ecce enim, regnū Dei intus habetis.

Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, Ἐλεύσονται ἡμέραι ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν· καὶ οὐκ ὄψεσθε. 22 Dixit autem discipulis, Veniet tempus quum desiderabitis videre vnum ex diebus Filii hominis: nec videbitis. Præsētia sæpe negligimꝰ quæ frustrà requirimus amissa.

Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν, Ἰδοὺ ὧδε, ἢ, Ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ ἀπέλθητε, μηδὲ διώξητε. 23 ||Et dicent vobis, Ecce hîc, aut, ecce illic: *sed* ne abite, neq; prosequimini. Matth.24.23 marci 13.21 Christꝰ prædicit vēturos pseudochristos, suam verò gloriam subitò longè lateque per orbem terrarū propagatum iri, deleta eruditis ignominia

Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν, εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει· οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ. 24 Nam sicut fulgur coruscans ex *vna* regione quæ sub cælo est, in *alterā* quę sub cælo est splēdet: ita erit & Filius hominis die suo.

Πρῶτον δὲ δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀπο- 25 Sed prius oportet eum multa pati, & re-

probari à natione ista.

Gene.7.5 matth.24.38 1.pet.3.20 Mundus repentino Dei iudicio opprimetur: fideles autem oportet perpetuas excubias agere.

26 ‖Et prout factum est in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filii hominis.

27 Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptũ, ad eum vsque diem quo introiuit Noe in arcam: venítque diluuium, & perdidit omnes.

28 Similiter etiam vt accidit in diebus Lot: edebãt, bibebant, emebant, vẽdebant, plantabant, ædificabant:

Gene.19.24

29 ‖Quo autẽ die Lot exiit Sodomis, pluit igni & sulphure è cælo, & omnes perdidit:

30 Secundum hæc erit dies quo Filius hominis detegetur.

Cauendũ in primis ne vel diffidẽtia, vel huius vitæ illecebræ, vel vllius coniunctionis respectu nos vel tantillum remoretur.

Gene.19.26

31 In illo die ſi quis fuerit supra domũ, & vasa eius in ipsa domo, ne descendat ad ea sumenda: & qui in agro, similiter non reuertatur retro.

32 ‖Memineritis vxoris Lot.

Supra, 9.24 matth.10.39 marci 8.35 ioh.m.12.25

33 ‖Quicunque quæsierit animam suam seruare, perdet eam: & quicunque eam perdiderit, viuificabit eam.

Matth.24.41

34 ‖Dico vobis, illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.

35 Duæ erunt molentes simul: vna accipietur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

Vna perſtandi ratio, Christo adhærere.

Matth.24.28

37 Tunc respondentes dicunt ei, Vbi Domine? Ipse verò dixit eis, ‖ Vbi

δοκιμασθήναι ἀπὸ τῆς ἡλικίας ταύτης.

26 Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

27 Ἤσθιον, ἔπινον, ἐγάμουν, ἐξεγαμίζοντο, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν· καὶ ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντας.

28 Ὁμοίως καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Λώτ· ἤσθιον, ἔπινον, ἠγόραζον, ἐπώλουν, ἐφύτευον, ᾠκοδόμουν·

29 ἧ δὲ ἡμέρᾳ ἐξῆλθε Λὼτ ἀπὸ Σοδόμων, ἔβρεξε πῦρ καὶ θεῖον ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντας·

30 κατὰ τὰ αὐτὰ ἔσται ἧ ἡμέρα ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται.

31 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὃς ἔσται ἐπὶ τοῦ δώματος, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὁμοίως μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω.

32 Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ.

33 Ὃς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὃς ἐὰν ἀπολέσῃ αὐτήν, ζωογονήσει αὐτήν.

34 Λέγω ὑμῖν, ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς· ὁ εἷς παραλημφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται.

35 Δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτό· ἡ μία παραλημφθήσεται, καὶ ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται.

36 Δύο ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ· ὁ εἷς παραλημφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται.

37 Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν αὐτῷ, Ποῦ Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅπου

τὸ σῶμα, ὀκεῖ σωαχθήσονται οἱ ἀετοί.

Κεφάλαιον ιη̃

Ελεγε δὲ καὶ παραβολὴν αὐτοῖς 1
πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἐκκακεῖν·

Λέγων, Κριτής τις ἦν τις ἔν τινι πόλει 2
τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος.

Χήρα δέ τις ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ· καὶ 3
ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, λέγουσα, Ἐκδίκησόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου.

Καὶ οὐκ ἤθελησεν ἐπὶ χρόνον· μετὰ δὲ 4
ταῦτα εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, Εἰ καὶ τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι·

Διά γε τὸ παρέχειν μοι κόπον τὴν χήραν ταύτην, ἐκδικήσω αὐτήν· ἵνα μὴ 5
εἰς τέλος ἐρχομένη ὑπωπιάζῃ με.

Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Ἀκούσατε τί ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει.

Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς; 7

Λέγω ὑμῖν ὅτι ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τάχει. πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; 8

Εἶπε δὲ καὶ πρός τινας τοὺς πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, καὶ ἐξουθενοῦντας τοὺς λοιποὺς, τὴν παραβολὴν ταύτην· 9

Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι· ὁ εἷς Φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος τελώνης. 10

corpus, illuc cogentur & aquilæ.

CAP. XVIII.

DIxit autem eis etiam parabolam, *hunc spectantem* || quòd oporteret ipsos semper precari, nec segnescere:

Eccl.18.22 rom.12.12 1.thess.5.17 Deus vult nos assiduitate precandi nō fatigare, sed exercere. Iraq; sic iustandum est impatientia vt longior mora precandi cursum non abrumpat.

Dicens, Iudex quidam erat in quadam vrbe qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur:

Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduersario meo.

Ille autem noluit per *multum* tempus: post hęc verò dixit apud se, Etsi Deum non timeo, nec quenquam reuereor:

Tamē quia molestiam mihi exhibet vidua ista, vindicabo eam, ne ad extremum veniens obtundat me.

Ait autem Dominus, Audite quid iudex ille iniustus dicat:

Deus autem non vindicabit electos suos, clamantes ad ipsum die ac nocte, etiamsi iram differat super ipsis?

Dico vobis, vindicabit eos citò. Veruntamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus est fidem in terra.

¶ Dixit autē etiam quibusdam qui sibi persuaserant se iustos esse, & pro nihilo habebāt reliquos, parabolam istam:

Duo in primis multorū preces inanes reddunt, propriæ videlicet iustitiæ fiducia, & aliorū contemptus. quibus vitiis cor cōtritum ac humiliatū opponitur.

Duo homines ascenderant in templū vt precarentur, vnus Pharisæus, & alter publicanus;

Etiãsi quicquid habemꝰ nos à Deo habere fateamur, nihilominꝰ vt arrogantes despicimur à Deo, si vel tantillũ in nostris operibus fiduciæ corã Deo habeamus.

Pharisæus stans hæc apud se precabatur, Deus, gratias ago tibi quòd nõ sim vt reliqui homines, rapaces, iniusti, mœchi: vel etiam vt iste publicanus.

Ieiuno bis hebdomade, decimo quæcunque possideo.

Publicanus autem procul stans, nolebat vel oculos in cælum attollere: sed percutiebat pectus suũ dicens, Deus, propitius esto mihi peccatori.

Suprà, 14 & matth. 23. 12

Dico vobis, descendit iste iustificatus domum suã *potiꝰ* quàm ille: ‖quia quicunque se extollit, deprimetur: & qui se deprimit, extolletur.

Matth. 19. 13 marci 10. 13

‖Adferebant autem ad eum etiã infantes, vt eos tãgeret: quum autem hoc vidissent discipuli, obiurgarunt eos.

Christum ex carnis suæ fœtu æstimare, infinitarũ corruptelarum causa.

Iesus verò quũ pueros aduocasset, dixit, Sinite pueros venire ad me, & eos non prohibete: talium est enim regnũ Dei.

Etiam infantes fidelium in gratuito fœdere comprehenduntur.

Amẽ dico vobis, quicũque non acceperit regnũ Dei tanquã puerulus, nequaquã ītroibit in illud.

Puerilis innocẽtia, Christianorum ornamentum.

Matth. 19. 16 marci 10. 17

‖Tunc interrogauit eũ quidam ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo?

Opum illecebræ plurimos à recta via abducũt.

Dixit autẽ ei Iesus, Cur me dicis bonũ? nemo bonus nisi vnus, *nẽpe* Deus.

Exo. 20. 13

Mãdata nosti, ‖Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsùm testimonium dicito. Honora patrem tuum & matrẽ tuã.

Ille autem dixit, Hæc omnia obseruaui à iuuẽtute mea.

11 Ο Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο, Ὁ Θεὸς εὐχαριστῶ σοι ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί, ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης.

12 Νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ πάντα ὅσα κτῶμαι.

13 Καὶ ὁ τελώνης μακρόθεν ἑστὼς οὐκ ἤθελεν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπᾶραι· ἀλλ' ἔτυπτεν εἰς τὸ στῆθος αὐτοῦ, λέγων, Ὁ Θεὸς ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ.

14 Λέγω ὑμῖν, κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἢ ἐκεῖνος· ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

15 Προσέφερον δὲ αὐτῷ καὶ τὰ βρέφη, ἵνα αὐτῶν ἅπτηται· ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς.

16 Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτὰ εἶπεν, Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

17 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

18 Καί τις ἐπηρώτησέ τινα ἄρχων, λέγων, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;

19 Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός.

20 Τὰς ἐντολὰς οἶδας, Μὴ μοιχεύσῃς, Μὴ φονεύσῃς, Μὴ κλέψῃς, Μὴ ψευδομαρτυρήσῃς. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου.

21 Ὁ δὲ εἶπε, Ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου.

Ακούσας δὲ ταῦτα ὁ Ιησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ετι ἕν σοι λείπει· πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι. 22

Ο δὲ, ἀκούσας ταῦτα, περίλυπος ἐγένετο· ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα. 23

Ιδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ιησοῦς περίλυπον γενόμενον, εἶπε, Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. 24

Εὐκοπώτερον γάρ ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν. 25

Εἶπον δὲ οἱ ἀκούσαντες, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι; 26

Ο δὲ εἶπε, τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις, δυνατά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ. 27

Εἶπε δὲ ὁ Πέτρος, Ἰδοὺ, ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι. 28

Ο δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ γονεῖς, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, 29

Ος οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον. 30

Παραλαβὼν δὲ τοὺς δώδεκα, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ιεροσόλυμα, καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν, τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου. 31

Παραδοθήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμπαιχθήσεται, καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται. 32

Καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτόν· καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσεται. 33

22 Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deest: quæcunque habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

23 At ille, his auditis, valde tristis factus est: nam diues erat valde.

24 Quum autē vidisset Iesus eum valde tristē factū, dixit, Quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt.

25 Facilius est enim camelum per foramē acus introire, quàm diuitem introire in regnum Dei.

26 Qui verò *hoc* audierāt, dixerunt, Et quis potest saluus fieri?

27 Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sūt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

28 ‖Dixit autē Petrus, Ecce, nos reliquimꝰ omnia, & sequuti sumus te.

29 Ipse verò dixit eis, Amē dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei causa,

30 Qui non recepturus sit multiplicia hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

31 ¶‖Iesus autē, assumptis illis duodecim, dixit eis, Ecce, ascendimus Hierosolymā, & perficiētur Filio hominis omnia quæ scripta sūt per Prophetas.

32 Tradetur enim Gētibus, & illudetur, & cōtumeliis afficietur, & conspuetur.

33 Et postquam eum flagellauerint, trucidabunt: sed die tertia resurget.

Diuitē simul & pium esse singulare Dei donum est.

*Matth.*19.27 *marci* 10.28 Omnium euadunt diuitiæ mi qui Christi causa pauperes fieri nō recusant.

*Matth.*20.17 *marci* 10.32 Certa quidem est crux, sed nō minus certa est gloria quæ victores manet.

Ipsi verò nihil horum intellexerunt: erántque ista verba ipsis occulta, nec cognouerunt quæ dicebantur.

Matth. 20.29 marci 10.46 Christus se esse mundi lucē visibili miraculo confirmat.

||Factum est autem dū ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viā, mendicans.

Quum igitur *is* audisset turbam prætereūtem, percontabatur quid hoc esset.

Nuntiauerunt autem ei Iesū Nazarenū trāsire.

Tunc clamauit, dicens, Iesu fili Dauid miserere mei.

Quò plures obices opponit Satan, etiā per eos qui Christi nomē profitētur, eo magis nobis est pergēdum.

Et qui præibant, obiurgabāt eum vt sileret: ipse verò multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

Iesus autem quū subsistisset, iussit eū adduci ad se: & quū is appropinquasset, interrogauit eum,

Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.

Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruauit.

Illico igitur visum recepit, ac sequebatur eum, glorificans Deum. & totus populus quum *hoc* vidisset, tribuit laudē Deo.

CAP. XIX.

Christi gratia eos potissimum præuenit qui maxime videbantur ab ea alieni.

IEsus autem ingressus Iericho, trānsibat:

Et ecce, quidam qui nomine vocabatur Zachæus, magister publicanorum, & diues;

Studebātq; videre quis esset Iesus: nec poterat præ turba, quòd statura paruus esset.

Præcurrens ascendit in sycomorū, vt eum videret: quoniam futurum erat vt illac trānsiret.

34 Καὶ αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συῆκαν· ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα.

35 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς Ἰεριχὼ, τυφλός τις ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν προσαιτῶν.

36 Ἀκούσας δὲ ὄχλου διαπορευομένου, ἐπυνθάνετο τί εἴη τοῦτο.

37 Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ, Ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος παρέρχεται.

38 Καὶ ἐβόησε, λέγων, Ἰησοῦ υἱὲ Δαβὶδ ἐλέησόν με.

39 Καὶ οἱ προάγοντες ἐπετίμων αὐτῷ ἵνα σιωπήσῃ· αὐτὸς δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκραζεν, Υἱὲ Δαβὶδ ἐλέησόν με.

40 Σταθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀχθῆναι πρὸς αὐτόν· ἐγγίσαντος δὲ αὐτοῦ ἐπηρώτησεν αὐτόν,

41 Λέγων, Τί σοι θέλεις ποιήσω; Ὁ δὲ εἶπε, Κύριε, ἵνα ἀναβλέψω.

42 Καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἀνάβλεψον· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε.

43 Καὶ παραχρῆμα ἀνέβλεψε, καὶ ἠκολούθει αὐτῷ δοξάζων τὸν Θεόν· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἰδὼν, ἔδωκεν αἶνον τῷ Θεῷ.

Κεφάλαιον ιθ'.

1 ΚΑΙ εἰσελθὼν διήρχετο τὴν Ἰεριχώ.

2 Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος Ζακχαῖος· καὶ αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος.

3 Καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν τίς ἐστι· καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν.

4 Καὶ προδραμὼν ἔμπροσθεν, ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν, ἵνα ἴδῃ αὐτόν· ὅτι δι' ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι.

Καὶ ὡς ἦλθεν ὅτι τὸν τόπον, ἀναβλέ- 5
ψας ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτὸν, καὶ εἶπε πρὸς
αὐτὸν, Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι·
σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με
μεῖναι.

Καὶ σπεύσας κατέβη, καὶ ὑπεδέξα- 6
το αὐτὸν χαίρων.

Καὶ ἰδόντες ἅπαντες διεγόγγυζον, λέ- 7
γοντες, Ὅτι παρὰ ἁμαρτωλῷ ἀνδρὶ
εἰσῆλθε καταλῦσαι.

Σταθεὶς δὲ Ζακχαῖος εἶπε πρὸς τὸν 8
Κύριον, Ἰδοὺ, τὰ ἡμίσιά μου τῶν ὑπαρχόντων
μου, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ εἴ
τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τε-
τραπλοῦν.

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι σή 9
μερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένε-
το, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν.

Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι 10
καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

Ἀκουόντων δὲ αὐτῶν ταῦτα, προσ- 11
θεὶς εἶπε παραβολὴν, διὰ τὸ ἐγγὺς αὐ-
τὸν εἶναι Ἰερουσαλὴμ, καὶ δοκεῖν αὐτοὺς
ὅτι παραχρῆμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ ἀναφαίνεσθαι.

Εἶπεν οὖν, Ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπο- 12
ρεύθη εἰς χώραν μακρὰν, λαβεῖν ἑαυτῷ
βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι.

Καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ, 13
ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς, καὶ εἶπε
πρὸς αὐτοὺς, Πραγματεύσασθε ἕως
ἔρχομαι.

Οἱ δὲ πολῖται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτὸν, 14
καὶ ἀπέστειλαν πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ,
λέγοντες, Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι
ἐφ' ἡμᾶς.

Vt autem venit ad eum locum, suspiciens Iesus, eũ vidit, & dixit ei, Zacchæe, festinans descende. hodie enim domi tuæ oportet me manere.

Tum is festinãs descendit, & excepit eum gaudens.

Et omnes quũ hoc vidissent, murmurabant, dicentes eum ingressum esse ad hominem peccatorem, vt *ibi* diuersaretur.

Mundus gratiam Dei repudians, iniquè tamen fert cã ad alios transferri.

Adstãs autem Zacchæus dixit Domino, Ecce, dimidium bonorum meorũ, Domine, do pauperibus: & siquid cuipiam per calumniam eripui, reddo quadruplum.

Exemplum veræ resipiscẽtiæ ex effectu intelligitur.

Dixit autem ei Iesus, Hodie salus domui huic cõtigit, eo quòd ipse quoque es filius Abraham.

Matth. 18. 11 Patiẽter expectandũ Dei iudiciũ, quod suo demum tẽpore patefiet.

‖Venit enim Filius hominis vt quæ rat & seruet quod perierat.

Matth. 25. 14 13 Tria sunt hominum genera in Ecclesia, vnum corũ qui à Christo quẽ nõ cernunt, deficiũt: alterũ eorũ q pro suæ vocationis ratione, donis ab eo acceptis ad ipsi⁹ gloriam & proximorũ commodũ industriè & gnauiter vtũtur: tertium eorũ qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos suo tempore apparens Dominus iustis pœnis vlciscetur: secũdos gratificabit pro laborum quos sustinuerint ratione: ignauos autem, ve inutiles, etiã plectet.

Hæc autem ipsis audientibus, pergens, dixit parabolã, eo quòd esset prope Hierusalem, & quòd putarent fore vt illico regnum Dei appareret.

Dixit ergo, ‖Homo quidam nobilis profectus est in regionem lõginquam, vt acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.

Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

Ciues autem eius oderãt eum, miserũntque legationem post eum, dicẽtes, Nolumus hunc regnare in nos.

Et factum est quum re-
diisset accepto regno, tũ
iussit vocari seruos illos
ad se quibus dederat pe-
cuniam: vt cognosceret
quis quid negotiatus es-
set.

Adfuit autem primus,
dicés, Domine, mina tua
decem minas lucrifecit.

Ille autẽ ait ei, Bene ha-
bet serue bone: quia in
minimo fuisti fidelis, ha-
beto potestatẽ super de-
cem vrbes.

Et alter venit, dicens,
Domine, mina tua con-
fecit quinque minas.

Ille verò & isti dixit, Tu
quoque præsto quinq;
vrbibus.

In eos qui i-
gnauã vitã de-
liberando &
contẽplando
consumunt.

Et alius venit, dicens,
Domine, ecce mina tua
quam habui sepositam in
sudario:

Timui enim te, quòd
homo sis austerus: aufers
quod non deposuisti, & me-
tis quod nõ seminasti.

Tum ille dixit ei, Ex o-
re tuo te iudicabo, serue
male: sciebas me hominẽ
austerum esse, qui auferã
quod nõ deposui, & me-
tam quod non seminaui:

Quare igitur non de-
disti pecuniam meã apud
mensam, & ego veniens,
cũ vsuris eam exegissem?

Et astãtibus dixit, Tol-
lite ab eo minam, & date
ei qui decẽ minas habet.

Illi verò dixerunt ei,
Domine, habet decem
minas.

Supra, 8.18
matth. 13.12,
& 25.29
marci 4.25

At ille, Nam, inquit, ||di
co vobis, Omni habenti
dabitur: ei autem qui nõ
habet, etiam quod habet
adimetur.

15 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν
λαβόντα τὴν βασιλείαν, καὶ εἶπε φω-
νηθῆναι αὐτῷ τοὺς δούλους τούτους οἷς
ἔδωκε τὸ ἀργύριον· ἵνα γνῷ τίς τί διε-
πραγματεύσατο.

16 Παρεγένετο δὲ ὁ πρῶτος, λέγων,
Κύριε, ἡ μνᾶ σου προσηργάσατο δέκα
μνᾶς.

17 Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Εὖ ἀγαθὲ δοῦλε·
ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγένου, ἴσθι ἐξουσίαν
ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων.

18 Καὶ ἦλθεν ὁ δεύτερος, λέγων, Κύ-
ριε, ἡ μνᾶ σου ἐποίησε πέντε μνᾶς.

19 Εἶπε δὲ καὶ τούτῳ, Καὶ σὺ γίνου ἐπά-
νω πέντε πόλεων.

20 Καὶ ἕτερος ἦλθε, λέγων, Κύριε, ἰδοὺ
ἡ μνᾶ σου ἣν εἶχον ἀποκειμένην ἐν σουδα-
ρίῳ·

21 Ἐφοβούμην γάρ σε, ὅτι ἄνθρωπος αὐ-
στηρὸς εἶ· αἴρεις ὃ οὐκ ἔθηκας, καὶ θερί-
ζεις ὃ οὐκ ἔσπειρας.

22 Λέγει δὲ αὐτῷ, Ἐκ τοῦ στόματός σου
κρινῶ σε, πονηρὲ δοῦλε· ἤδεις ὅτι ἐγὼ ἄν-
θρωπος αὐστηρός εἰμι, αἴρων ὃ οὐκ ἔθηκα,
καὶ θερίζων ὃ οὐκ ἔσπειρα·

23 Καὶ διὰ τί οὐκ ἔδωκας τὸ ἀργύριόν
μου ἐπὶ τὴν τράπεζαν, καὶ ἐγὼ ἐλθὼν
σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα αὐτό;

24 Καὶ τοῖς παρεστῶσιν εἶπε, Ἄρατε
ἀπ' αὐτοῦ τὴν μνᾶν, καὶ δότε τῷ τὰς
δέκα μνᾶς ἔχοντι.

25 Καὶ εἶπον αὐτῷ, Κύριε, ἔχει δέκα
μνᾶς.

26 Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι παντὶ τῷ ἔχοντι
δοθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ
ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.

Πλὴν τοὺς ἐχθρούς μου ἐκείνους, τοὺς 27
μὴ θελήσαντάς με βασιλεῦσαι ἐπ' αὐ-
τοὺς, ἀγάγετε ὧδε, καὶ κατασφάξατε
ἔμπροσθέν μου.

Καὶ εἰπὼν ταῦτα, ἐπορεύετο ἔμπρο- 28
σθεν, ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα.

Καὶ ἐγένετο ὡς ἤγγισεν εἰς Βηθφαγὴ 29
καὶ Βηθανίαν, πρὸς τὸ ὄρος τὸ καλού-
μενον ἐλαιῶν, ἀπέστειλε δύο τῶν μαθη-
τῶν αὐτοῦ,

Εἰπὼν, Ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι 30
κώμην· ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὑρήσετε
πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώποτε
ἀνθρώπων ἐκάθισε· λύσαντες αὐτὸν ἀ-
γάγετε.

Καί ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾷ, Διὰ τί 31
λύετε; Οὕτως ἐρεῖτε αὐτῷ, Ὅτι ὁ Κύριος
αὐτοῦ χρείαν ἔχει.

Ἀπελθόντες δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι, εὗ- 32
ρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς.

Λυόντων δὲ αὐτῶν τὸν πῶλον, εἶπαν 33
οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς αὐτούς, Τί λύετε τὸν
πῶλον;

Οἱ δὲ εἶπον, Ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν 34
ἔχει.

Καὶ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. 35
Καὶ ἐπιῤῥίψαντες ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια
ἐπὶ τὸν πῶλον, ἐπεβίβασαν τὸν
Ἰησοῦν.

Πορευομένου δὲ αὐτοῦ, ὑπεστρώννυον 36
τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ.

Ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη πρὸς τῇ κα- 37
ταβάσει τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, ἤρξαντο ἅ-
παν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν χαίροντες
αἰνεῖν τὸν Θεὸν φωνῇ μεγάλῃ περὶ πα-
σῶν ὧν εἶδον δυνάμεων,

Quinetiam meos illos inimicos qui noluerunt me regnare supra se, adducite huc & iugulate coram me.

Et his dictis, antegrediebatur ascendens Hierosolymam.

¶ ||Et factũ est quũ appropinquasset Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearum, misit duos ex discipulis suis,

Matth.21.1 marci 11.1

Regnum suũ nõ esse ex hoc mundo, Christus in semetipso ostendit.

Dicens, Abite in vicũ qui est ex aduerso: in quẽ introeũtes, inuenietis pullum alligatum, cui nemo vnquam hominum insedit: solutum eum adducite.

Et siquis vos interrogauerit, Quare soluitis? Sic dicetis ei, Quoniam eo opus est Domino.

Profecti autẽ qui missi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

Soluentibus autem ipsis pullum, dixerunt eis domini eius, Quare soluitis pullum?

Ipsi verò dixerũt, Quoniam eo opus est Domino.

||Duxerunt igitur eum ad Iesum. Et palliis suis pullo iniectis, imposuerunt Iesum.

Matth.21.7 ioh.12.14

Eunte autem ipso, substernebant pallia sua in via.

Et quũ iam appropinquaret ad descensum mõtis Olearũ, cœpit omnis multitudo discipulorum gaudentium laudare Deũ voce magna de omnibus quas viderant virtutibus,

Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in *locis* altissimis.

38 Λέγοντες, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι Κυρίου· εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις.

Cessantibus quos oportuit primos esse regni Christi Præcones, Dominꝰ alios invitis illis extra ordinem excitat.

Tum quidã Pharisæorum è turba dixerunt ei, Magister, obiurga discipulos tuos.

39 Καί τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τῆς ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτόν, Διδάσκαλε, ἐπίμησον τοῖς μαθηταῖς σου.

Et ipse respondens dixit eis, Dico vobis, si silverint isti, mox lapides clamaturos.

40 Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται.

Christus ne reproborum quidem exitio simpliciter delectatur.

Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit super ea,

41 Καὶ ὡς ἤγγισεν, ἰδὼν τὴν πόλιν, ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ,

Dicens, Nempe si vel tu nosses vel hoc saltem tuo die, ||quæ ad pacẽ tuã *pertinent*. Sed *ea* nunc occulta sunt oculis tuis.

42 Λέγων, Ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καὶ γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου.

Infrà, 21.6 *matth*. 24.1 *marci* 13.1

Nam veniet tempus aduersum te, quo circunijcient tibi inimici tui vallum, & circuncingent te, & constringent vndique:

43 Ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σε, καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν·

Téque solo æquabunt, & filios tuos intus: neque relinquent in te lapidem super lapidem: eo quòd non noueris tempus illud visitationis tuæ.

44 Καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί· καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ λίθῳ· ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου.

¶ ||Et ingressus in templũ, cœpit eiicere eos qui vendebant in eo & emebant:

45 Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας ἐν αὐτῷ καὶ ἀγοράζοντας,

Matth. 21.12 *marci* 11.11 Christus Hierusalẽ ingressus visibili adiecto symbolo docet sibi à Patre mandatas purgandi templi partes. *Esa*. 56.7 *Ierem*. 7.11

Dicẽs eis, Scriptum est, ||Domus mea, domus precationis est: || vos autem reddidistis eam, spelunca latronum.

46 Λέγων αὐτοῖς, Γέγραπται, Ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς ἐστιν· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν.

Matth. 21.13 *marci* 11.17

Et docebat quotidie in templo. ||principes autẽ Sacerdotum & Scribæ, & primores plebis studebãt eum perdere:

47 Καὶ ἦν διδάσκων τὸ καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐζήτουν αὐτὸν ἀπολέσαι, καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ λαοῦ·

Nec inueniebant quid facerent: totus enim populus pendebat ab ipso, quum eum audiret.

48 Καὶ οὐχ εὕρισκον τὸ τί ποιήσωσιν· ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων.

Κεφάλαιον κζ

CAP. XX.

ΚΑΙ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐ- 1
κείνων, διδάσκοντος αὐτοῦ τὸν λαὸν
ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εὐαγγελιζομένου, ἐπέστη
οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς σὺν τοῖς
πρεσβυτέροις,

Καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, λέγοντες, 2
Εἰπὲ ἡμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποι-
εῖς, ἢ τίς ἐστιν ὁ δούς σοι τὴν ἐξουσίαν
ταύτην.

Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς, Ε- 3
ρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον· καὶ εἴπατέ μοι,

Τὸ βάπτισμα Ἰωάνου ἐξ οὐρανοῦ 4
ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων;

Οἱ δὲ συνελογίσαντο πρὸς ἑαυτοὺς, 5
λέγοντες, Ὅτι ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρα-
νοῦ· ἐρεῖ, Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε
αὐτῷ;

Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων, 6
πᾶς ὁ λαὸς καταλιθάσει ἡμᾶς· πεπει-
σμένος γάρ ἐστιν Ἰωάνην προφήτην εἶναι.

Καὶ ἀπεκρίθησαν μὴ εἰδέναι πό- 7
θεν.

Καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐδὲ ἐγὼ 8
λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

Ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν 9
τὴν παραβολὴν ταύτην, Ἄνθρωπός τις
ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐ-
τὸν γεωργοῖς· καὶ ἀπεδήμησε χρόνους
ἱκανούς.

Καὶ ἐν καιρῷ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς γεω- 10
γοὺς δοῦλον, ἵνα ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμ-
πελῶνος δῶσιν αὐτῷ. οἱ δὲ γεωργοὶ δείρα-
ντες αὐτὸν ἐξαπέστειλαν κενόν.

ET factum est quodã dierũ illorũ, quum ipse doceret populũ in templo, & euangelizaret, superuenerunt principes Sacerdotũ & Scribæ, cum Senioribus,

Matth. 21. 23 marci 11. 27 Victi quod addoctrinæ veritatẽ attinet Pharisæi, de vocatione externa controuersiam mouent, & proprix conscientiæ testimonio cõuincuntur.

Et dixerunt ei, Dic nobis qua authoritate ista facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam authoritatem.

Respondens autem dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. dicite igitur mihi,

Baptismus Iohannis è cælo erat, an ex hominibus?

At illi ratiocinati sunt apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo nõ credidistis ei?

Sin autem dixerimus, Ex hominibus: tota plebs lapidabit nos. persuasum enim est ei Iohanné Prophetam esse.

Responderunt igitur se nescire vnde esset.

Tum Iesus dixit eis, Neque ego dicam vobis qua authoritate hæc faciam.

¶ Cœpit autẽ dicere ad plebem parabolam hãc, ‖Quidam plantauit vineam, & elocauit eam agricolis: & peregre abfuit multum tempus.

Minimè nouum est summos esse Christi & ipsius seruorum hostes q̃ in ipso Dei sacrario versãtur. Sed hoc ipsi tãdem impune non ferent. Esa. 5. 1 ierem. 2. 31 matth. 21. 33 marci 12. 1

Et in tempore misit seruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ablegarunt inanem.

Ille verò perrexit alterum seruum mittere: at ipsi hunc quoque cæsum & contumelia affectum ablegarunt inanem.

Et perrexit mittere tertium: at illi & istum vulneratum eiecerunt.

Dixit igitur dominus vineæ, Quid faciam? mittã filium meum dilectũ: forsitan quum hunc viderint, reuerebuntur.

Viso autem eo agricolæ colloquuti sunt inter se, dicentes, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, vt nostra fiat hæreditas.

Et eiectum eum extra vineam, trucidarũt. Quid ergo faciet eis dominus vineæ?

Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineã aliis. Hoc autem quum audissent, dixerunt, Absit.

Ille verò intuitus eos ait, Quid illud est ergo quod scriptum est, ||Quẽ lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli?

Psal.117.22. esa.28.16 act.4.11 rom.9.33 1.per.2.8

Quisquis ceciderit super illum lapidẽ, cõquassabitur: super quem autẽ ceciderit, dissipabit eum.

Tum studuerunt principes Sacerdotum & Scribæ iniicere in eũ manũ eo ipso momento: sed timuerũt plebem. cognouerunt enim *eum* aduersus ipsos dixisse similitudinẽ istã.

Vltimũ pseudoprophetarum perfugium est ad veros Prophetas perdendos, seditionis crimen eis impingere.

Itaque obseruantes *eũ*, miserũt insidiatores, qui se iustos esse simularent: vt carperent eius sermonem, tradituri eum imperio & potestati Præsidis.

11 Καὶ προσέθετο πέμψαι ἕτερον δοῦλον· οἱ δὲ κἀκεῖνον δείραντες καὶ ἀτιμάσαντες ἐξαπέστειλαν κενόν.

12 Καὶ προσέθετο πέμψαι τρίτον· οἱ δὲ καὶ τοῦτον τραυματίσαντες ἐξέβαλον.

13 Εἶπε δὲ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, Τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἐντραπήσονται.

14 Ἰδόντες δὲ αὐτὸν οἱ γεωργοὶ διελογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, ἵνα ἡμῶν γένηται ἡ κληρονομία.

15 Καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος ἀπέκτειναν. Τί οὖν ποιήσει αὐτοῖς ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος;

16 Ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς τούτους, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις. Ἀκούσαντες δὲ εἶπον, Μὴ γένοιτο.

17 Ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς εἶπε, Τί οὖν ἐστι τὸ γεγραμμένον τοῦτο, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας;

18 Πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

19 Καὶ ἐζήτησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ· καὶ ἐφοβήθησαν τὸν λαόν. ἔγνωσαν γὰρ ὅτι πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην εἶπε.

20 Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος.

Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες, Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ὀρθῶς λέγεις καὶ διδάσκεις, καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδάσκεις.

21 ||Qui interrogauerunt eum, dicentes, Magister, scimus te rectè dicere & docere, nec accipere personam, sed viam Dei in veritate docere: *Matth.22.16 marci 12.13*

Ἔξεστιν ἡμῖν Καίσαρι φόρον δοῦναι, ἢ οὔ;

22 Licet nobis censum dare Cæsari, an non?

Κατανοήσας δὲ αὐτῶν τὴν πανουργίαν, εἶπε πρὸς αὐτούς, Τί με πειράζετε;

23 Animaduersa autē eorum calliditate, dixit eis, Quid me tentatis?

Ἐπιδείξατέ μοι δηνάριον· τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; Ἀποκριθέντες δὲ εἶπον, Καίσαρος.

24 Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionē? Respondentes autem dixerunt, Cæsaris.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ.

25 Tunc dixit eis, ||Reddite igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ *sunt* Dei, Deo. *Rom.13.7*

Καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος ἐναντίον τοῦ λαοῦ· καὶ θαυμάσαντες ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει αὐτοῦ, ἐσίγησαν.

26 Itaque non potuerunt verba eius carpere coram populo: & mirati super eius responso, siluerunt.

Προσελθόντες δέ τινες τῶν Σαδδουκαίων (οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι) ἐπηρώτησαν αὐτὸν,

27 ||Accedentes autē quidam Sadducæorum, (qui negāt esse resurrectionē) interrogarunt eum, *Matth.22.23 marci 12.18* Asseritur carnis resurrectio aduersus Sadducæos.

Λέγοντες, Διδάσκαλε, Μωσῆς ἔγραψεν ἡμῖν, Ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ ἔχων γυναῖκα, καὶ οὗτος ἄτεκνος ἀποθάνῃ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

28 Dicētes, Magister, ||Moses scripsit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, & sine liberis mortuus fuerit, vt eius frater accipiat vxorē illam, & excitet semen fratri suo. *Deut.25.5*

Ἑπτὰ οὖν ἀδελφοὶ ἦσαν· καὶ ὁ πρῶτος, λαβὼν γυναῖκα, ἀπέθανεν ἄτεκνος.

29 Septē ergo fratres fuerunt, quorum primus accepta vxore mortuus est sine liberis.

Καὶ ἔλαβεν ὁ δεύτερος τὴν γυναῖκα, καὶ οὗτος ἀπέθανεν ἄτεκνος.

30 Accepit igitur eam secundus, *qui* & ipse mortuus est sine liberis.

Καὶ ὁ τρίτος ἔλαβεν αὐτήν· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἑπτὰ· καὶ οὐ κατέλιπον τέκνα, καὶ ἀπέθανον.

31 Deinde tertius accepit eam: itidem autem & illi septem: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.

Post omnes autē mortua est & mulier.

32 Ὕστερον δὲ πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή.

In resurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? nā illi septem habuerūt eam vxorem.

33 Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος αὐτῶν γίνεται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα.

Tum respondens dixit eis Iesus, Filii huius æui ducūt vxores, & nuptum dantur.

34 Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι καὶ ἐκγαμίσκονται·

Qui verò digni habiti fuerint qui æuū illud consequantur, & resurrectionē ex mortuis, neque ducunt vxores, neque nuptum dantur:

35 Οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίσκονται.

Neque enim mori possunt amplius. pares enim Angelis sunt: & filii sunt Dei, quum sint filii resurrectionis.

36 Οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. ἰσάγγελοι γάρ εἰσι· καὶ υἱοί εἰσι τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες.

Exo.3.6 Mortuos autem excitari, etiam ‖ Moses indicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deū Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.

37 Οτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροί, καὶ Μωσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου, ὡς λέγει Κύριον τὸν Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰακώβ.

Nam Deus nō est mortuorum, sed viuorum: omnes enim viuunt ei.

38 Θεὸς δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν.

Respondentes autē ei quidā ex Scribis dixerūt, Magister, bene dixisti.

39 Ἀποκριθέντες δέ τινες τῶν γραμματέων εἶπον, Διδάσκαλε, καλῶς εἶπας.

Nec amplius audebant eū quicquā interrogare.

40 Οὐκέτι δὲ ἐτόλμων ἐπερωτᾶν αὐτὸν οὐδέν.

Matth.22.44 marci 12.35 Psal.109.1 Christus sic est filius Dauid secundum carnem, vt sit eiusdem dominus (vtpote æternꝰ Dei filius) secundum Spiritū.

‖ Dixit autem eis, Quomodo dicunt Christum filium esse Dauid:

41 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς, Πῶς λέγουσι τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαυὶδ εἶναι;

Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,

42 Καὶ αὐτὸς Δαυὶδ λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,

Vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

43 Ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου;

Dauid ergo Dominum eum vocat, & quomodo filius eius est?

44 Δαυὶδ οὖν Κύριον αὐτὸν καλεῖ, καὶ πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν;

Audiente verò toto populo, dixit discipulis suis,

45 Ἀκούοντος δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ, εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,

Προσέχετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς, καὶ φιλοῦντων ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις. 46

||Cauete à Scribis, qui volunt ambulare stolati, & amant salutationes in foris, ac primos cõsessus in cõuentibus, & primos accubitus in cœnis. *Supra 11.43 matth.23.6 marci 12.38*

Vitandũ ambitiosorũ & uanorum pastorum exemplum.

Οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσεύχονται· οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα. 47

Qui deuorant domos viduarum, & in speciem precibus longis vtuntur: isti auferent grauius iudicium.

CAP. XXI.

ΑΝαβλέψας δὲ εἶδε τοὺς βάλλοντας τὰ δῶρα αὐτῶν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον πλουσίους. 1

||Ntuitus autem vidit diuites mittentes munera sua in gazophylacium. *Matth.12.41*

Pauperibus licet ditissimos etiã quos uis beneficentiæ studio, Deo iudice, superare.

Εἶδε δέ τινα χήραν πενιχρὰν βάλλουσαν ἐκεῖ δύο λεπτά. 2

Vidit autẽ etiã quandã viduã pauperculã mittentem illuc minuta duo.

Καὶ εἶπεν, Ἀληθῶς λέγω ὑμῖν ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων ἔβαλεν. 3

Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper misit amplus quàm omnes.

Ἅπαντες γὰρ οὗτοι ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ· αὕτη δὲ ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς ἅπαντα τὸν βίον ὃν εἶχεν ἔβαλε. 4

Nam omnes hi ex eo quod ipsis redundat miserunt quod donarẽt Deo: hæc autem misit ex penuria sua totum victum quẽ habebat.

Καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἶπε, 5

||Et quibusdam dicentibus de templo, quòd pulchris lapidibus ac donariis ornatum esset, dixit, *Supra 19.34 matth.24.1 marci 13.1*

Prædicitur templi illius terreni excidiũ, vt verum illud spirituale ædificium extruatur, cuius architectos oportet in primis circunspectos esse.

Ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται. 6

Hæccine spectatis? venient dies quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

Ἐπηρώτησαν δὲ αὐτὸν, λέγοντες, Διδάσκαλε, πότε οὖν ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα γίνεσθαι; 7

Interrogauerũt autem eum, dicentes, Magister, quãdo hęc erunt? & quod signum quando futurum est vt ista fiant?

Ὁ δὲ εἶπε, Βλέπετε μὴ πλανηθῆτε· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ὅτι ἐγώ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε. μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. 8

||Ipse verò dixit, Videte ne seducamini. multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: & tempus illud appropinquat. ne igitur sequimini eos. *Ephes.5.6 2.thess.2.3*

Verum templũ Domini, per medios tumultus incredibiles, & acerbissimas ærũnas inuicta patientia extruitur, cuius nõ potest non esse felicissimus exitus.

Quum verò audieritis bella & seditiones, ne terremini: oportet enim ista primùm fieri: sed non statim erit finis.

Tunc dixit eis, Insurget gens in gentem, & regnũ in regnum:

Et magni terræmotus erunt singulis locis, & fames ac pestilentiæ, & terriculamenta, & signa è cælo magna erunt.

Matth. 24. 8 marci 13. 9

‖Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus, & vos persequentur, tradentes in synagogas & carceres, adductos ad reges ac præsides, nominis mei causa.

Hæc autem cedent vobis testimonio.

Supra, 12. 12 matth. 10. 19 marci 13. 11

‖Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

Ego enim dabo vobis os, & sapientiam cui non poterunt cõtradicere neque resistere omnes qui se vobis opponent.

Prodemini autem etiã à parentibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte mulctabunt *quosdam* ex vobis:

Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

Matth. 10. 30

‖Sed pilus capitis vestri non peribit.

Matth. 10. 22

‖Per patiẽtiã vestrã possidete animas vestras.

Matth. 24. 15 marci 13. 14 dan. 9. 17

Prædicitur vrbis totius & vltimum exitium.

‖Quum autem videritis Ierusalẽ cingi ab exercitibus, tunc agnoscite appropinquare vastationẽ eius.

Tũc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

9 Ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκαταστασίας, μὴ πτοηθῆτε· δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι πρῶτον· ἀλλ' οὐκ εὐθέως τὸ τέλος.

10 Τότε ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν·

11 Σεισμοί τε μεγάλοι κατὰ τόπους, καὶ λιμοὶ καὶ λοιμοὶ ἔσονται, φόβητρά τε καὶ σημεῖα ἀπ' οὐρανοῦ μεγάλα ἔσται.

12 Πρὸ δὲ τούτων ἁπάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ διώξουσι παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακάς, ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου.

13 Ἀποβήσεται δὲ ὑμῖν εἰς μαρτύριον.

14 Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι·

15 Ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα, καὶ σοφίαν ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν.

16 Παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φίλων· καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν·

17 Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου.

18 Καὶ θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται.

19 Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν.

20 Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσαλὴμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.

21 Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· καὶ οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς, ἐκχωρείτωσαν· καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσερχέσθωσαν εἰς αὐτήν·

Οτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὗταί εἰσι, τοῦ πλησθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα. 22 Nam hi sunt dies vltionis, vt impleantur omnia quæ scripta sunt.

Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ τῷ λαῷ τούτῳ. 23 Væ autem vētrem ferē tibus & lactantibus in illis diebus. erit enim necessitas magna in hac regione, & ira in populo isto.

Καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ἰερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. 24 Et cadent acie gladii, & captiui ducētur in omnes Gētes: & Hierusalem calcabitur à Gentibus vsquequo impleantur tempora Gentium.

Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις· καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου· 25 ||Tunc erunt signa in sole & luna & sideribus: & in terra angustia Gentium in cōsilii inopia, resonante mari & salo: *Esa.13.10 ezech.32.7 matth.24.29 marci 13.24*

Ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. 26 Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* inuadē tium orbem terrarum. nam potestates cælorum agitabuntur.

Καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. 27 Et tunc videbunt Filiū hominis venientē in nube cum potentia & gloria multa.

Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν· διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. 28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, || quoniam appropinquat redēptio vestra. *Rom.8.23*

Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς, Ἴδετε τὴν συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα· 29 ¶ Dixit etiā eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores:

Ὅταν προβάλωσιν ἤδη, βλέποντες, ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε ὅτι ἤδη ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν· 30 Quum iam emiserint *folia*, *vos* eas cernētes, per vos ipsos agnoscitis iam propè esse æstatem:

Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. 31 Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite propè esse regnum Dei.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα γένηται· 32 Amen dico vobis, nequaquam præterierit hęc ætas quousq. hæc omnia facta fuerint.

Oportet nos sobrios esse, & in Domini aduentum dies & noctes intē tos, ne incauti opprimamur.

Cælum & terra præteribunt, verba autē mea nequaquam præteribūt.

33 Ο οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.

Rom. 13. 13 ||Cauete autem, vobis nequando grauētur corda vestra crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ: & repentè vobis superueniat dies ille.

34 Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς μήποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα ἐκείνη.

Nam vt laqueus, inuadet in omnes qui habitāt in superficie totius terræ.

35 Ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς.

Excubate igitur, omni tempore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt, & cōsistatis coram Filio hominis.

36 Ἀγρυπνεῖτε οὖν, ἐν παντὶ καιρῷ δεόμενοι ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν ταῦτα πάντα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Docebat autē interdiu in tēplo, noctu verò exiēs diuersabatur in mōte qui vocatur Olearum.

37 Ἦν δὲ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων· τὰς δὲ νύκτας ἐξερχόμενος ηὐλίζετο εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον Ἐλαιῶν.

Et totus popul⁹ diluculo veniebat ad eum vt eū audiret in templo.

38 Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὤρθριζε πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἀκούειν αὐτοῦ.

CAP. XXII.

Κεφάλαιον κβ

Matth. 26. 1 marci 14. 1 Christus Patris prouidentia potius quā hominum arbitrio, festo paschæ capt⁹.

A||Ppropinquabat autem festū azymorū quod diciturpascha:

1 Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ λεγομένη πάσχα.

Et quærebāt principes Sacerdotū & Scribæ quomodo eū tollerēt *è medio*: timebant enim plebem.

2 Καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὸ πῶς ἀνέλωσιν αὐτόν· ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν.

Matth. 26. 14 marci 14. 10 De⁹ pro sua admirabili ꝓuidētia ipsum exitii nostri authorem cogit nostræ salutis fieri ministrum.

||Introiit autē Satanas in Iudam cognominatū Iscarioten, qui erat è numero duodecim.

3 Εἰσῆλθε δὲ ὁ σατανᾶς εἰς Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Ἰσκαριώτην, ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα.

Qui abiēs colloquutus est cū principibus Sacerdotū ac præfectis *tēplo*, quomodo ipsis eum traderet.

4 Καὶ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς στρατηγοῖς τὸ πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς.

Qui gauisi sunt: ac pacti sunt *se* daturos ei pecuniam.

5 Καὶ ἐχάρησαν· καὶ συνέθεντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι.

Et *ipse* spopondit: quærebātque opportunitatem vt traderet eum ipsis absque turba.

6 Καὶ ἐξωμολόγησε· καὶ ἐζήτει εὐκαιρίαν τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν αὐτοῖς ἄτερ ὄχλου.

Ηλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα. 7 ||Venit autem dies azymorum qua oportebat mactari pascha. *Matth.26.17 marci 14.13* Christus manifesto miraculo discipulos suos docet se qui mox esset crucifigendus, nihil latere, ac proinde vltro ad mortē proficisci.

Καὶ ἀπέστειλε Πέτρον & Ἰωάννην, εἰπών, Πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα, ἵνα φάγωμεν. 8 Et misit Petrum & Iohannem, dicens, Profecti parate nobis pascha vt vescamur.

Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν; 9 Ipsi verò dixerūt ei, Vbi vis paremus *illud*?

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἰδοὺ, εἰσελθόντων ὑμῶν εἰς τὴν πόλιν, συναντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε αὐτῷ εἰς τὴν οἰκίαν οὗ εἰσπορεύεται· 10 At ille dixit eis, Ecce, postquam introieritis in vrbē, occurret vobis quidam aquæ amphorā baiulans: sequimini eū domū in quam ingredietur:

Καὶ ἐρεῖτε τῷ οἰκοδεσπότῃ τῆς οἰκίας, Λέγει σοι ὁ διδάσκαλος, Ποῦ ἐστὶ τὸ κατάλυμα ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; 11 Et dicite patrifamiliās ædium, Dicit tibi magister, Vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis edam?

Κἀκεῖνος ὑμῖν δείξει ἀνάγαιον μέγα ἐστρωμένον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε. 12 Tūc ipse ostendet vobis cœnaculū magnum stratum: illic parate *pascha*.

Ἀπελθόντες δὲ εὗρον καθὼς εἴρηκεν αὐτοῖς· καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα. 13 Profecti autē inuenerūt omnia prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσε, & οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ· 14 ||Quum igitur adesset *constitutum* illud tempus, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo: *Matth.26.20 marci 14.18* Christus, pascha secūdum Legis ritum peracto, postremum hoc (secūdum huius vitæ modum ac necessitatem) sumum cum ipsis conuiuium fore prædicit.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν. 15 Et dixit eis, Desiderio desideraui hoc Pascha vesci vobiscum, antequam ego patiar.

Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ, ἕως ὅτου πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. 16 Dico enim vobis me non amplius comesturū ex eo, quousque complea tur in regno Dei.

Καὶ δεξάμενος ποτήριον, εὐχαριστήσας εἶπε, Λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε ἑαυτοῖς. 17 Et accepto poculo, quū gratias egisset, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis.

Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ. 18 Dico enim vobis me non bibiturum ex fructu vitis, vsquequo regnum Dei venerit.

Καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων, Τοῦτό ἐστι 19 ||Et accepto pane, quū gratias egisset, fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est *19 Christus nouis symbolis nouum fœdus, suamque adeo nobiscū communicationē sancit. Matth.26.26 marci 14.22 1.cor.11.24*

corpus meũ quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.

τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Itidẽ etiam *dedit eis* poculum, postquam cœnasset, dicẽs, Hoc poculum, *est* Nouum illud testamẽtum per sanguinem meũ, qui pro vobis effunditur.

20 Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.

Matth.26.21 marci 14.19 Iohan.13.18 ||Veruntamen ecce, manus eius qui me prodit, mecum *est* in mensa.

21 Γλὴν ἰδοὺ, ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης.

Et Filius quidem hominis ||prout definitum est, vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.

22 Καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πορεύεται κατὰ τὸ ὡρισμένον· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ παραδίδοται.

Tunc ipsi cœperũt mutuò quærere inter se quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.

23 Καὶ αὐτοὶ ἤρξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς τὸ τίς ἄρα εἴη ἐξ αὐτῶν ὁ τοῦτο μέλλων πράσσειν.

Orta est autẽ etiã contẽtio inter eos quis eorũ videretur esse maior.

24 Ἐγένετο δὲ καὶ φιλονεικία ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων.

Ipse verò dixit eis, ||Reges gẽtiũ dominãtur eis: & qui potestatem habẽt in eas, benefici vocantur.

25 Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν· καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν, εὐεργέται καλοῦνται.

Vos autem non ita: sed q̃ maximus est inter vos sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

26 Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, γενέσθω ὡς ὁ νεώτερος· καὶ ὁ ἡγούμενος, ὡς ὁ διακονῶν.

Nã vter maior est, qui accumbit, an q̃ ministrat? nónne qui accumbit? Ãt ego sum in medio vestrũ vt qui ministrat.

27 Τίς γὰρ μείζων, ὁ ἀνακείμενος, ἢ ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος; ἐγὼ δὲ εἰμὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν.

Cõsortes afflictionũ Christi, fient & regni ipsius participes.

Vos porro ii estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.

28 Ὑμεῖς δέ ἐστε οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου.

Ego igitur paciscor vobis, prout pactus est mihi Pater meus, regnum,

29 Κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ μου, βασιλείαν,

Vt edatis & bibatis in mẽsa mea in regno meo, ||& sedeatis sup thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.

Matth.19.28

30 Ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, καὶ καθίσησθε ἐπὶ θρόνων, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.

Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ecce, ||Satanas appetiit vos quos vẽtilaret sicut triticum:

1.Pet.5.8 Semper cogitandum de Satanæ insidiis.

31 Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον·

Ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ 32 Sed ego rogaui pro te ne deficiat fides tua: tu igi tur aliquando conuersus, confirma fratres tuos.

Quòd electi nunquam penitus excidũt à fide, Christi precibus debent, idque vt mutuò sese erigant.

ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου· καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε, μετὰ σοῦ ἕτοιμός εἰμι καὶ εἰς φυλακὴν καὶ εἰς θάνατον πορεύεσθαι. 33 Ipse verò dixit ei, Domine tecum paratus sum & in carcerem & ad mortem proficisci.

33 Fidē à vana securitate plurimum distare docet Christus, proposito tristissimo Petri exẽplo.

Ὁ δὲ εἶπε, Λέγω σοί, Πέτρε, οὐ μὴ φωνήσει σήμερον ἀλέκτωρ ἕως τρίς με ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με. 34 ‖At ille dixit, Dico tibi Petre, nõ mittet vocẽ hodie gallꝰ, priusquã ter neges me tibi notum esse.

Matth.26.34 marci 14.30 iohan.13.38 Matth.10.9

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας καὶ ὑποδημάτων, μή τινος ὑστερήσατε; Οἱ δὲ εἶπον, Οὐδενός. 35 Dixit etiam eis, ‖Quando misi vos absque crumena & pera & soleis, nũ quid defuit vobis? Ipsi verò dixerunt, Nihil.

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς, Ἀλλὰ νῦν, ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, ὁμοίως καὶ πήραν· καὶ ὁ μὴ ἔχων, πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν. 36 Dixit ergo eis, At nunc qui crumenam habet, sumat *eã*, similiter & perã: & qui non habet, vendat palliũ suum, & emat gladium.

Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ἔτι τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἐμοί, τό, Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. Καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει. 37 Dico enim vobis adhuc oportere in me perfici ‖scriptum illud, Et cum sceleratis numeratus est. Nam ea quæ *scripta sunt* de me, finem habent.

Esa.53.12

Οἱ δὲ εἶπον, Κύριε, ἰδοὺ μάχαιραι ὧδε δύο. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἱκανόν ἐστι. 38 At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladii hîc. Ipse verò dixit eis, Satis est.

Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν· ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. 39 ‖Et egressus, profectꝰ est ex more in montem Oliuarũ: sequuti sunt autem eum etiam discipuli eius.

Matth.26.36 marci 14.32 iohan.18.1

Γενόμενος δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου, εἶπεν αὐτοῖς, Προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. 40 Quum verò peruenisset ad eum locum, dixit eis, Precamini ne intretis in tentationem.

Christus omnibus horroribus mortis cum maledictione Dei cõiunctæ, nostro nomine superaris, eam nobis reddit amabilem.

Matth.26.41

Καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολήν, καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύχετο, 41 Tũ ipse auulsus est ab eis quasi ad iactum lapidis, positísque genibus precatus est,

Λέγων, Πάτερ, εἰ βούλει παρένεγκε τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γινέσθω. 42 Dicẽs, Pater, si vis, trãsfer poculum hoc à me: veruntamen non mea voluntas sed tua fiat.

marci 14.38

41 *Preces*, certum aduersus periculosissimos nostrorũ hostium inuitus subsidiũ.

Visus est autem ei Angelus è cælo corroborans eum.

43 Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτόν.

Et *ipse* cõstitutus in angore, intentius orabat. Erat autem sudor eius quasi grumi sanguinis descendentes in terram.

44 Καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχετο. ἐγένετο δὲ ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν.

Homines in maximis suis periculis pene tus torpidi, donec a Christo excitẽtur.

Et quum surrexisset à precatione, venissétque ad discipulos suos, inuenit eos dormiẽtes præ tristitia.

45 Καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τῆς προσευχῆς, ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εὗρεν αὐτοὺς κοιμωμένους ἀπὸ τῆς λύπης.

Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.

46 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί καθεύδετε; ἀνάστατε προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν.

Matth. 26.47 *marci* 14.43 *Iohan.* 18.3 Christi⁹ proditione capitur volens, vt nos proditæ Dei gloriæ reos sua obedientia liberet.

||Adhuc autem eo loquẽte, ecce turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu vt oscularetur eum.

47 Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ὄχλος, καὶ ὁ λεγόμενος Ἰούδας, εἷς τῶν δώδεκα, προήρχετο αὐτῶν, καὶ ἤγγισε τῷ Ἰησοῦ φιλῆσαι αὐτόν.

Iesus autem dixit ei, Iuda, osculo Filium hominis prodis?

48 Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;

Zelus extra vocationis nostræ limites nos abducẽs, Christo minime gratus.

Videntes autẽ ii qui circa ipsum *erant*, quod futurũ erat, dixerũt ei, Domine, percutiemúsne gladio?

49 Ἰδόντες δὲ οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἐσόμενον, εἶπον αὐτῷ, Κύριε, εἰ παταξομεν ἐν μαχαίρᾳ;

Et quidam ex ipsis percussit seruũ Pontificis maximi, & abstulit auriculã eius dextram.

50 Καὶ ἐπάταξέν εἷς τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν.

Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusq;. Et tacta illius auricula, sanauit eum.

51 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐᾶτε ἕως τούτου. Καὶ ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσατο αὐτόν.

Ipsa eorum qui Christum ceperunt trepidatio probat partim malam ipsorum cõscientiam, partim etiam omnia hæc gesta fuisse ex Dei prouidentia.

Dixit autem Iesus eis qui ad ipsum venerant, *nempe* principibus Sacerdotum, & præfectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronem exiistis cum gladiis ac fustibus?

52 Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς παραγενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ, καὶ πρεσβυτέρους, Ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξεληλύθατε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων;

Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, nõ extendistis manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & potestas tenebrarum.

53 Καθ' ἡμέραν ὄντος μου μεθ' ὑμῶν ἐν τῷ ἱερῷ, οὐκ ἐξετείνατε τὰς χεῖρας ἐπ' ἐμέ· ἀλλ' αὕτη ὑμῶν ἐστὶν ἡ ὥρα, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους.

Συλλαβόντες δὲ αὐτὸν ἤγαγον, καὶ 54
εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχιερέως. Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει μακρόθεν.

Ἁψάντων δὲ πῦρ ἐν μέσῳ τῆς αὐ- 55
λῆς, καὶ συγκαθισάντων αὐτοὶ ἐκάθητο ὁ Πέτρος ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν παιδίσκη τις καθή- 56
μενον πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἀτενίσασα αὐτῷ, εἶπε, Καὶ οὗτος σὺν αὐτῷ ἦν.

Ὁ δὲ ἠρνήσατο αὐτὸν, λέγων, Γύναι, 57
οὐκ οἶδα αὐτόν.

Καὶ μετὰ βραχὺ ἕτερος ἰδὼν αὐτὸν 58
ἔφη, Καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ. Ὁ δὲ Πέτρος εἶπεν, Ἄνθρωπε, οὐκ εἰμί.

Καὶ διαστάσης ὡσεὶ ὥρας μιᾶς, ἄλ- 59
λος τις διϊσχυρίζετο, λέγων, Ἐπ' ἀληθείας καὶ οὗτος μετ' αὐτοῦ ἦν· καὶ γὰρ Γαλιλαῖός ἐστιν.

Εἶπε δὲ ὁ Πέτρος, Ἄνθρωπε, οὐκ οἶδα 60
ὃ λέγεις. Καὶ παραχρῆμα, ἔτι λαλοῦντος αὐτοῦ, ἐφώνησεν ὁ ἀλέκτωρ.

Καὶ στραφεὶς ὁ Κύριος ἐνέβλεψε τῷ 61
Πέτρῳ· καὶ ὑπεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου, ὡς εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς.

Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ὁ Πέτρος ἔκλαυσε 62
πικρῶς.

Καὶ οἱ ἄνδρες οἱ συνέχοντες τὸν Ἰη- 63
σοῦν, ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες·

Καὶ περικαλύψαντες αὐτὸν, ἐπηρώτων 64
αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Προφήτευσον τίς ἐστιν ὁ παίσας σε.

Καὶ ἕτερα πολλὰ βλασφημοῦντες 65
ἔλεγον εἰς αὐτόν.

‖Comprehensum autem eum duxerunt, & introduxerunt domum Pōtificis maximi. Petrus verò sequebatur procul.

‖Quúmq; accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà cōsedissent, sedit & Petrus inter eos.

Quum verò eū vidisset ancilla quædam sedentē ad ignem, intētis in eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.

Ipse autem abnegauit eum, dicens, Mulier non noui eum.

Et paulo pòst alius videns eum, dixit, Et tu ex ipsis es. Petrus verò ait, Heus tu non sum.

Et interposita quasi hora vna, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & iste cum illo erat: etenim Galilæus est.

Ait autem Petrus, Heus tu nescio quid dicas. Et illico adhuc ipso loquēte, vocem misit gallus.

Tum conuersus Dominus intuitus est Petrū: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo *nimirum* dixerat ipsi, ‖Priusquā gallus vocē mittat, ter me abnegabis.

Et egressus foras Petrus fleuit amarè.

‖At ii qui vnà tenebāt Iesum, ei illudebant, cædentes *eum*:

Et quū eum obuoluissent verberabant faciem eius, & interrogabāt eū, dicentes, Vaticinare quis sit qui te percusserit.

Et alia multa conuiciātes dicebant in eum.

Matth.26.57 marci 14.53 iohan.18.24

In Petro ipse tandum proponitur tum humanæ imbecillitatis, tū singularis in suos electos bonitatis Dei exemplum.

Matth.26.69 marci 14.66 iohan.18.26

Matth.26.34 iohan.13.32

Matth.26.67 marci 14.65

Christus luit ignominiā nostris peccatis debitam.

Καὶ ὡς ἐγένετο ἡμέρα, συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον τοῦ λαοῦ, ἀρχιερεῖς τε καὶ γραμματεῖς, καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον ἑαυτῶν,

Λέγοντες, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός; εἰπὲ ἡμῖν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε·

Ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι, ἢ ἀπολύσητε.

Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

Εἶπον δὲ πάντες, Σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγώ εἰμι.

Οἱ δὲ εἶπον, Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Κεφάλαιον κγ

ΚΑΙ ἀναστὰν ἅπαν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸν Πιλάτον.

Ἤρξαντο δὲ κατηγορεῖν αὐτοῦ, λέγοντες, Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι.

Ὁ δὲ Πιλάτος ἐπηρώτησεν αὐτὸν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ ἔφη, Σὺ λέγεις.

Ὁ δὲ Πιλάτος εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ὄχλους, Οὐδὲν εὑρίσκω αἴτιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ.

Οἱ δὲ ἐπίσχυον, λέγοντες, Ὅτι ἀνασείει τὸν λαὸν, διδάσκων καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἕως ὧδε.

Matth.27.1 marci 15.1 iohan.18.28 Christus immerito damnatur blasphemiæ apud pōtificis tribunal, vt ab ea quam cōmeriti sumus blasphemia corā Deo ipso absoluamur.

||Et vt ortus est dies, cō uenit ordo seniorum populi, & principes Sacerdotum & Scribæ, & adduxerunt eum in suum consessum, 66

Dicentes, Num tu es il le Christus? dic nobis. Dixit autem eis, Si vobis dixero, nequaquā credetis: 67

Quòd si etiā interrogauero, nequaquā respōdebitis mihi, neq; dimittetis. 68

Ab hoc tépore erit Filius hominis sedens ad dextram potentiæ Dei. 69

Dixerunt autē omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipse verò dixit eis, Vos dicitis me esse. 70

At illi dixerunt, Quid amplius egemus testimonio? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius. 71

CAP. XXIII.

Christus dānandus seditionis a nobis in mundo excitatæ, primū omnium pronuntiatur innocens, vt eū constet non fuorum (quæ nulla fuerūt) sed nostrorū scelerum pœnā vltro subire.

TVm surgens vniuersa multitudo eorū, duxit eū ad Pilatū. 1

Matth.22.12 marci 12.17 Matth.27.11 marci 15.2 iohan.18.33 Cœperunt autem eum accusare, dicentes, Comperimus istum peruertere gentem, ||& vetare tributa dare Cæsari, quòd dicat se Christum *id est* regem esse. 2

||Pilatus autē interrogauit eum, dicens, Tu ne es rex Iudæorum. Ipse verò respondens ei dixit, Tu dicis. 3

Ait verò Pilat⁹ ad principes Sacerdotū & turbā, Nullam inuenio noxam in hoc homine. 4

At illi inualescebant, 5 dicentes, Concitat populum, docens per vniuersam Iudæā, exorsus à Galilæa huc vsque.

Πιλάτος δὲ ἀκούσας Γαλιλαίαν, 6
ἐπηρώτησεν εἰ ὁ ἄνθρωπος Γαλιλαῖός
ἐστι.

Καὶ ἐπιγνοὺς ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας 7
Ἡρῴδου ἐστὶν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν πρὸς
Ἡρῴδην, ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν Ἱεροσολύ-
μοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.

Ὁ δὲ Ἡρῴδης, ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν ἐ- 8
χάρη λίαν· ἦν γὰρ θέλων ἐξ ἱκανοῦ ἰδεῖν
αὐτὸν διὰ τὸ ἀκούειν πολλὰ περὶ αὐτοῦ·
καὶ ἤλπιζέ τι σημεῖον ἰδεῖν ὑπ' αὐτοῦ
γινόμενον.

Ἐπηρώτα δὲ αὐτὸν ἐν λόγοις ἱκανοῖς· 9
αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπεκρίνατο αὐτῷ.

Εἰστήκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ 10
γραμματεῖς εὐτόνως κατηγοροῦντες
αὐτοῦ.

Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρῴδης σὺν 11
τοῖς στρατεύμασιν αὐτοῦ, καὶ ἐμπαίξας,
περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν ἀ-
νέπεμψεν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ.

Ἐγένοντο δὲ φίλοι ὅ τε Πιλάτος καὶ 12
ὁ Ἡρῴδης ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ μετ' ἀλλή-
λων· προϋπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες
πρὸς ἑαυτούς.

Πιλάτος δὲ, συγκαλεσάμενος τοὺς ἀρ- 13
χιερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν,

Εἶπε πρὸς αὐτούς, Προσηνέγκατέ 14
μοι τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ὡς ἀποστρέφον-
τα τὸν λαόν· καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν
ἀνακρίνας, οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρώ-
πῳ τούτῳ ἀἴτιον ὧν κατηγορεῖτε κατ'
αὐτοῦ.

Ἀλλ' οὐδὲ Ἡρῴδης· ἀνέπεμψα γὰρ ὑ- 15
μᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἰδοὺ, οὐδὲν ἄξιον
θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον αὐτῷ.

Pilatus verò, audita Galilæa, interrogauit nũ Galilæus esset.

Christus est principum lubidrium, sed magno cum ipsorũ malo.

Et quum cognouisset eum ad Herodis potestatem pertinere, remisit eũ ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per eos dies.

Herodes autem viso Iesu gauisus est valde. cupiebat enim à multo *tempore* eum videre, eo quòd audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

Interrogauit autẽ eum multis sermonibus: sed ipse nihil ei respondit.

Stabant autem principes Sacerdotum & Scribę magna contentione eum accusantes.

Herodes autem cum militibus suis, quum eum pro nihilo habuisset, & illusisset *ei*, amictum veste splendida remisit ad Pilatum.

Et facti sunt amici inter sese Pilatus & Herodes eo ipso die: nam antea inimici erant inter se.

Pietatis odium impios inter se coniugit.

Pilat⁹ verò, cõuocatis principibus Sacerdotũ & magistratib⁹, ac populo,

‖Dixit eis, Obtulistis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in vestri conspectu quæstione habita, nullam noxam inueni in homine isto, ex iis de quib⁹ accusatis eum:

Secundò absoluitur Christ⁹ ab eo ipso à quo damnatus est, vt eũ cõstet iustum iniustos redemisse. *Matth.27.23 marci 15.14 iohan.18.38, & 19.4*

Sed ne Herodes quidẽ: nam remisi vos ad illum, & ecce, nihil dignũ morte factum est ab eo.

Carnis prudẽtia ex duobus malis minus eligit: sed his cõsilliſma ledicit Dominus.

Caſtigatum ergo eum dimittam.

Neceſſe autem habebat dimittere eis in feſto vnũ *quempiam*:

Exclamauit autẽ ſimul vniuerſa turba, dicẽs, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabbam:

Qui erat propter ſeditionem quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem.

Rurſus ergo Pilatus alloquutus eſt *eos*, volens dimittere Ieſum.

Ipſi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

Tertiò abſoluitur Ieſus antequam ſemel damnetur, vt pateat dãnata in eo eſſe noſtra peccata.

Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iſte mali fecit? nullam noxam capitalem inueni in eo: caſtigatum ergo eum dimittã.

At illi inſtabant vocibus magnis, petentes vt crucifigeretur: & inualeſcebãt voces eorũ ac principum Sacerdotum.

Tum Pilatus iudicauit vt fieret quod ipſi petebant.

Dimiſit autem eis illũ qui propter ſeditionem & cædem coniectus fuerat in carcerem, quem petierant: Ieſum verò tradidit eorum cupiditati.

Matth. 27. 32 *marci* 15. 21 Militaris licentiæ exemplum.

‖Quum igitur abducerent eum, prehenſo Simone quodã Cyrenæo, qui veniebat rure, impoſuerunt ei crucem ferendam ponè Ieſum.

Impiorũ trũphos excipit horribilis exitus.

Sequebatur autẽ eũ magna multitudo populi & mulierũ: quæ & plãgebãt & lamentabantur eum.

Cõuerſus autẽ ad eas Ieſus dixit, Filiæ Hieruſalẽ,

16 Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω.

17 Ἀναγκὴν δὲ εἶχεν ἀπολύειν αὐτοῖς κατὰ ἑορτὴν ἕνα.

18 Ἀνέκραξαν δὲ παμπληθεί, λέγοντες, Αἶρε τοῦτον, ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν τὸν Βαραββᾶν·

19 Ὅστις ἦν διὰ στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει καὶ φόνον, βεβλημένος εἰς φυλακήν.

20 Πάλιν οὖν ὁ Πιλᾶτος προσεφώνησε, θέλων ἀπολῦσαι τὸν Ἰησοῦν.

21 Οἱ δὲ ἐπεφώνουν, λέγοντες, Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν.

22 Ὁ δὲ τρίτον εἶπε πρὸς αὐτούς, Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν οὗτος; οὐδὲν αἴτιον θανάτου εὗρον ἐν αὐτῷ· παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω.

23 Οἱ δὲ ἐπέκειντο φωναῖς μεγάλαις, αἰτούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι· καὶ κατίσχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων.

24 Ὁ δὲ Πιλᾶτος ἐπέκρινε γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν.

25 Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς τὸν διὰ στάσιν καὶ φόνον βεβλημένον εἰς τὴν φυλακήν, ὃν ᾐτοῦντο· τὸν δὲ Ἰησοῦν παρέδωκε τῷ θελήματι αὐτῶν.

26 Καὶ ὡς ἀπήγαγον αὐτόν, ἐπιλαβόμενοι Σίμωνός τινος Κυρηναίου τοῦ ἐρχομένου ἀπ' ἀγροῦ, ἐπέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρόν, φέρειν ὄπισθεν τοῦ Ἰησοῦ.

27 Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν αἳ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνουν αὐτόν.

28 Στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτὰς ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ,

μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ, πλὴν ἐφ' ἑαυτὰς κλαίετε & ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν·

ne flete super me, verùm super vobisipsis flete, & super liberis vestris:

29 Οτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι ἐν αἷς ἐροῦσι, Μακάρια αἱ στεῖραι, καὶ κοιλίαι αἳ οὐκ ἐγέννησαν, καὶ μαστοὶ οἳ οὐκ ἔθρεψαν.

Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ steriles, & uteri qui non genuerunt, & vbera quæ nõ lactauerunt.

30 Τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς, Καλύψατε ἡμᾶς.

Tum incipient dicere montibus, ‖ Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

Esa.2.19 oseæ 10.8 apoc.6.16

31 Οτι εἰ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται;

‖ Nam si in virente ligno ista faciunt, in arido quid fiet?

2.Pet.4.17

32 Ἤγοντο δὲ καὶ ἕτεροι δύο κακοῦργοι σὺν αὐτῷ ἀναιρεθῆναι.

‖ Ducebantur autẽ etiã alii duo malefici vt cum eo necarentur.

Matth.27.38 marci 15.27 Iohan.19.18

33 Καὶ ὅτε ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν τόπον τὸν καλούμενον Κρανίον, ἐκεῖ ἐσταύρωσαν αὐτὸν καὶ τοὺς κακούργους· ὃν μὲν ἐκ δεξιῶν, ὃν δὲ ἐξ ἀριστερῶν.

Quum igitur venissent in locũ qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & malefícos: vnum ad dextram, alterum ad sinistram.

Christus fit pro nobis maledictio in cruce.

34 Ο δὲ Ἰησοῦς ἔλεγε, Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι. Διαμεριζόμενοι δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἔβαλον κλῆρον.

Iesus autem dicebat, Pater, remitte eis: nesciunt enim quid faciant. Partientes verò vestimenta eius, iecerunt sortem.

Christus pro hostibus precans ostendit se & oblationem esse & pontificem.

35 Καὶ εἱστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν. Ἐξεμυκτήριζον δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες σὺν αὐτοῖς, λέγοντες, Ἄλλους ἔσωσε, σωσάτω ἑαυτὸν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἐκλεκτός.

Et stabat populus spectans. sannis autem excipiebant eũ etiam primores cum eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsum, si hic est ille Christus Dei electus.

Christus luit pœnam iis debitam qui voluerunt dii fieri.

36 Ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῷ·

Illudebant autem etiã ei milites, accedentes & acetum ei offerentes:

37 Καὶ λέγοντες, Εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, σῶσον σεαυτόν.

Dicentésque, Si tu es Rex ille Iudæorum, serua temetipsum.

38 Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑβραϊκοῖς, ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Erat autem etiam inscriptio scripta super eũ literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST REX ILLE IVDAEORVM.

Pilatus imprudens fit æterni illius regni Christi præco.

Christus in media crucis exinanitione, reipsa ostēdit sese tum vitam seruandis credentib⁹, tū mortem vlciscendis rebellibus in potestate sua habere.

¶ Vnus autē ex maleficis qui erant suspensi, conuiciabatur ei, dicens, Si tu es Christus ille, serua teipsum & nos.

Respondēs autem alter obiurgauit eum, dicens, Ne Deum quidem times, quòd in eadem sis dānatione?

Et nos quidē iustè: nā digna factis recipimus: iste verò nihil insolens fecit.

Dixítque Iesu, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.

Tum dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.

Christus etiā moribūdus se omnipotentē Deū esse ipsis etiam cæcis ostendit.

Erat autem quasi hora sexta, & tenebræ factæ sūt super totam regionem vsque ad horam nonam.

Christus cōfidenter ipsas mortis tenebras ingreditur, eam videlicet intra ipsiusmet pectoralia debellaturus. *Psal.30.6*

Et obscuratus est sol, & aulæum templi fissum est medium.

47 Christus ab ipsis etiam hostibus suis, quoties libuit, testimoniū quāmhonorificentissimum extorquet.

Quúmq; clamasset voce magna Iesus, ait, ||Pater, in manus tuas depono spiritū meum. Et quū hæc dixisset expirauit.

49 Christus in medio carnificum colligit & tuetur suum pauperculum gregē.

Quū vidisset autē Centurio quod factū fuerat, glorificauit Deū, dicēs, Verè hic homo iustus erat.

50 Christus celebri sepultura, tū mortis, tum resurrectionis suæ fidem publico ipsi⁹ Pilati testimonio sanciit. *Matth.27.57 marci 15.43 Iohan.19.38*

Et omnis turba quæ simul ad hoc spectandum accesserat, spectans quæ facta fuerant, verberans pectora sua reuertebatur.

Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant eum cōsequutæ à Galilæa, videntes ista.

||Tum ecce vir nomine Ioseph, senator, vir bonus ac iustus:

39 Εἷς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτὸν, λέγων, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς.

40 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος ἐπετίμα αὐτῷ, λέγων, Οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν Θεὸν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ;

41 Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε.

42 Καὶ ἔλεγε τῷ Ἰησοῦ, Μνήσθητί μου Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

43 Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ.

44 Ἦν δὲ ὡσεὶ ὥρα ἕκτη, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης.

45 Καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ ἐρράγη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ μέσον.

46 Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξέπνευσεν.

47 Ἰδὼν δὲ ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε τὸν Θεὸν, λέγων, Ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν.

48 Καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον.

49 Εἱστήκεισαν δὲ πάντες οἱ γνωστοὶ αὐτῷ μακρόθεν, καὶ γυναῖκες αἱ συνακολουθήσασαι αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ὁρῶσαι ταῦτα.

50 Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ἰωσὴφ, βουλευτὴς ὑπάρχων, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος·

(Οὗτος οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν) ἀπὸ Αριμαθαίας πόλεως τῶν Ιουδαίων· ὃς καὶ προσεδέχετο καὶ αὐτὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. 51

(Qui nõ suffragatus fuerat consilio ac facto eorum) ex Arimathæa ciuitate Iudæorum: qui expectabat & ipse regnũ Dei:

Οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ, ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ιησοῦ. 52

Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petiit corpus Iesu.

Καὶ καθελὼν αὐτὸν ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι, καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν μνήματι λαξευτῷ, οὗ οὐκ ἦν οὐδέπω οὐδεὶς κείμενος. 53

Et detractum inuoluit sindone, posuítque illud in monuméto quod erat ex lapide excisum, in quo nondum quisquam positus fuerat.

Καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευὴ, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε. 54

Porro dies erat Parasceues, & Sabbathi dies succedebat.

Κατακολουθήσασαι δὲ καὶ γυναῖκες, αἵτινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐθεάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ. 55

Subsequutæ etiam mulieres quæ cum eo venerant ex Galilæa, spectarũt monumentum, & quomodo positum esset corpus eius.

Ὑποστρέψασαι δὲ ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα· καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν, κατὰ τὴν ἐντολήν. 56

Reuersæ verò parauerunt aromata & vnguenta: ac Sabbatho quidem quieuerunt, secundum mandatum.

55 Christ⁹ à diabolo & cũctis ipsius organis oppugnatus, atque adeo in ipsis mortis faucibus versans, infirmas mulierculas in aciei fronte collocat, de õnibus illis terribilib⁹ hostib⁹ mox sine vllo magno conatu triumphaturus.

Κεφάλαιον κδ.

CAP. XXIIII.

ΤΗ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ὄρθρου βαθέος ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα· καί τινες σὺν αὐταῖς. 1

PRimo autem *die* hebdomadis, profũdo diluculo venerũt ad monumentum, ferentes quæ parauerãt aromata: & nonnullæ cum ipsis.

Marci 16.1 iohan. 20.1

1 Mulierculæ deligũtur futuræ primæ testes resurrectionis, præter suam etiã expectationẽ, vt & fraudis & violẽtiæ absit omnis suspicio.

Εὗρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου· 2

Inuenerũt autẽ lapidẽ deuolutũ à monumento:

Καὶ εἰσελθοῦσαι οὐχ εὗρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ιησοῦ. 3

Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ, δύο ἄνδρες ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις· 4

Et factum est dum consternatæ in ea re hæsitarent, ecce, duo viri superuenerunt eis, indutiuestibus fulgurantibus:

Εμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτὰς, Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; 5

Quum autem expauefactæ inclinarent faciem in terram, dixerunt eis, Quid inter mortuos quęritis eum qui viuit?

Non est hîc, sed surrexit. memẽtote vt‖loquutus sit vobis quum adhuc in Galilæa esset,

Suprà, 9.22 matth. 17.23 marci 9.31

Dicens, Oportet Filiũ hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die tertio resurgere.

Recordatæ sunt igitur verborum illius.

Et reuersæ à monumẽto annuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & reliquis omnibus.

Animus plusquàm muliebris à mulieribus plusquam virili animo per Dei misericordiã præditis, discipulis exprobratur: vt cõstet regnũ Dei in extraordinaria virtute esse positum.

Maria autẽ Magdalene & Iohãna, & Maria Iacobi *mater*, & reliquæ cum eis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.

Sed visa sunt apud eos quasi deliramentum, verba earum, neque credidерunt eis.

Iohan. 20.6 Christus discipulorũ incredulitate vtitur ad plenã resurrectionis ipsius hîc faciendã, ne nimium credule videantur quod postea toti mundo annuntiarũt, sibi persuasisse.

‖Petrus autẽ surgẽs cucurrit ad monumentũ: & quũ introspexisset, videt lintea sola *illic* iacentia: abiitque, apud semetipsũ mirans hoc factum.

Marci 16.12 13 Probatur resurrectio à duobus aliis ocularis testibus, quos ad fabulam confingendã nullo modo fuisse cõparatos, omnes circunstantiæ ostendunt.

¶ ‖Et ecce, duo ex iis ibãt eo ipso die in vicũ distantem stadiis sexaginta ab Hierusalem, cui *vico* nomen *est* Emmaus:

Et colloquebantur inter se de iis omnibus quæ euenerant.

Et factũ est dum colloquerentur, & *se* mutuò rogitarent, ipse Iesus accessit, & vnà iter faciebat cum ipsis.

Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.

Dixit autẽ eis, Qui sunt hi sermones quos cõfertis inter vos ambulantes, & *quid* estis tetrico vultu?

6 Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη. μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ,

7 λέγων, Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

8 Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ.

9 Καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα, καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς.

10 Ἦσαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία καὶ Ἰωάννα καὶ Μαρία Ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, αἱ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα.

11 Καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

12 Ὁ δὲ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον· καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα· καὶ ἀπῆλθε, πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός.

13 Καὶ ἰδοὺ, δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίους ἑξήκοντα ἀπὸ Ἰερουσαλήμ, ᾗ ὄνομα Ἐμμαούς·

14 Καὶ αὐτοὶ ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων.

15 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς.

16 Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν.

17 Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί;

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εἷς ᾧ ὄνομα Κλεόπας εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις;

18 Respondens autē alter cui nomen Cleopas, dixit ei, Tu solus commoraris in *vrbe* Hierusalē, & ignoras quæ in ea facta sunt his diebus?

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ποῖα; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης, δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ.

19 Ipse verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta sunt* Iesu Nazareno, qui fuit Propheta, potēs operibus & sermonib⁹ coram Deo & toto populo.

Ὅπως τε παρέδωκαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν εἰς κρίμα θανάτου, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

20 Et quomodo eū tradiderunt principes Sacerdotum & magistratus nostri vt morte damnaretur, & crucifixerunt eum.

Ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ· ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις, τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο.

21 Nos autē sperabamus illum esse qui redēpturus esset Israel: atqui præter hæc omnia, tertium hūc diem agit hodie ex quo hæc facta sunt.

Ἀλλὰ καὶ γυναῖκές τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν ἡμᾶς, γενόμεναι ὄρθριαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον·

22 Sed & mulieres quædā ex nobis obstupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum:

Καὶ μὴ εὑροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλθον λέγουσαι καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι, οἳ λέγουσιν αὐτὸν ζῆν.

23 Et nō inuento eius corpore venerunt, dicētes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere.

Καὶ ἀπῆλθόν τινες τῶν σὺν ἡμῖν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ εὗρον οὕτω καθὼς καὶ αἱ γυναῖκες εἶπον· αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον.

24 Et abierūt quidā eorum q̄ erāt nobiscū, ad monumentū, & ita inuenerunt prout mulieres dixerant: ipsū verò non viderunt.

Καὶ αὐτὸς εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ὠανόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται,

25 Tum ipse dixit eis, O amentes & tardi corde ad credēdum omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ,

Vera & certa esse quæcūque de Christo scripserant Euangelistæ, ex Propheticarū prædictionum cōparatione liquet.

Οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ;

26 Nónne hæc oportuit pati Christum, & introire in gloriam suam?

Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν, διηρμήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ περὶ αὐτοῦ.

27 Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso *scripta erant*.

Appropinquarunt autem vico in quem proficiscebantur: & ipse fingebat se longius ire.

28 Καὶ ἤγγισαν εἰς τὴν κώμην οὗ ἐπορεύοντο· καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρώτερον πορεύεσθαι.

Sed *ipsi* adegerunt eum, dicentes, Mane nobiscū: quoniam aduesperascit, & inclinauit dies. Ingressus est igitur vt maneret cum eis.

29 Καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν, λέγοντες, Μεῖνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστὶ, καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. Καὶ εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐτοῖς.

Et factum est quum accubuisset cū eis, sumpto pane benedixit, & fractū dedit eis.

30 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν μετ' αὐτῶν, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε, καὶ κλάσας ἐπεδίδου αὐτοῖς.

Aperti sunt autem oculi eorum, & agnouerūt eum: sed ipse ablatus est ex eorum conspectu.

31 Αὐτῶν δὲ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν.

Tum inter se dixerunt, Nónne cor nostrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adaperiret nobis Scripturas?

32 Καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους, Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς;

Et surgētes eo ipso mometo, reuersi sunt in Hierusalē, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant:

33 Καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ὑπέστρεψαν εἰς Ἰερουσαλήμ, καὶ εὗρον συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς·

Dicentes, Surrexit Dominus verè, & conspectus est Simoni.

34 Λέγοντας, Ὅτι ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι.

Tum ipsi exposuerunt quæ *gesta erant* in via, & vt fuerat agnitus ab ipsis in fractione panis.

35 Καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου.

Marci 16.14 ioh.20.19 Sese verè resurrexisse & eodem eodem illo quod assumpserat corpore, demonstrat ipse Dominus ex certis & necessariis signis.

‖Hæc autem ipsis loquentibus, stetit ipse Iesus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.

36 Ταῦτα δὲ αὐτῶν λαλούντων, αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν.

Territi verò illi & expauefacti putabant se spiritum conspicere.

Πτοηθέντες δὲ καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν.

Tum dixit eis, Quid turbati estis, & quare disceptationes subeunt corda vestra?

37 Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τί τεταραγμένοι ἐστὲ, καὶ διατὶ διαλογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;

Videte manus meas & pedes meos: nam ego ipse sum. contrectate me,

38 Ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου· ὅτι αὐτὸς ἐγώ εἰμι. ψηλαφήσατέ με

καὶ ἴδετε· ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα.

& videte: nam spiritus carnem & ossa non habet, prout me conspicitis habere.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. 40

Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes.

Ἔτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς, Ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε; 41

Adhuc autē ipsis non credētibus præ gaudio, & mirātibꝰ, dixit eis, Habetis hīc esculentū aliquid?

Οἱ δὲ ἐπέδωκαν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου. 42

Tum ipsi dederunt ei partem piscis assi, & aliquid ex fauo apiario.

Καὶ λαβὼν, ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν. 43

Quę *ille* accepit, & in eorum conspectu comedit.

Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Οὗτοι οἱ λόγοι οὓς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὢν σὺν ὑμῖν, ὅτι δεῖ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως, καὶ προφήταις, καὶ ψαλμοῖς περὶ ἐμοῦ. 44

Dixitque eis, Hi sunt sermones quos loquutus sum vobis quū adhuc essē vobiscū, oportere impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.

Euāgelii Prophetis promissi & suo tē pore præstiti prædicatio Apostolis committitur, cuiꝰ summa, est remissio peccatorum.

Τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν, τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς· 45

Tunc aperuit eorum mentem, vt intelligerent Scripturas:

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι οὕτω γέγραπται, καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· 46

Et dixit eis, Ita scriptū est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die:

Καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἰερουσαλήμ. 47

Et prædicari in eius nomine resipiscētiam ac remissionē peccatorū apud omnes Gentes, incipiendo ab Hierusalem.

Ὑμεῖς δέ ἐστε μάρτυρες τούτων. 48

Vos autem estis horum testes.

Καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρός μου ἐφ' ὑμᾶς· ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει Ἰερουσαλὴμ ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. 49

‖Et ecce, ego mittam promissum Patris mei super vos: vos autem manete in vrbe Hierusalem vsquequo induamini virtute ex alto.

Ioham. 15. 26 act. 1. 4

Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν· καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ, εὐλόγησεν αὐτούς. 50

Eduxit autem eos foras Bethaniam vsque: & sublatis manibus suis, benedixit eis.

Christus ascēdit in cælum, corpore à discipulis absēs, spiritu corda ipsorum replens. *Marci 16. 19 act. 1. 9*

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτοὺς, διέστη ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν. 51

‖Et factum est, dū ipse benediceret eis, disiunctus ab eis, sursum ferebatur in cælum.

Ipsi autem adorato eo reuersi sunt in Hierusalē cum gaudio magno.

52 Καὶ αὐτοὶ προσκυνήσαντες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ιερουσαλὴμ μετὰ χαρᾶς μεγάλης.

Erántque semper in tē plo, laudantes & benedicentes Deum. Amen.

53 Καὶ ἦσαν διαπαντὸς ἐν τῷ ἱερῷ, αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν. Αμήν.

Euangelium secundum Iohannem.

Τὸ κατὰ Ιωάννην εὐαγγέλιον.

CAP. I.

Κεφάλαιον αἶτα

IN principio erat Sermo ille, & Sermo ille erat apud Deum, erátque ille Sermo, Deus.

1 Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.

Hic *Sermo* erat in principio apud Deum.

2 Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.

||Omnia per hunc *Sermonē* facta sunt, & absque eo factum est nihil quod factum sit.

3 Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν.

In ipso vita erat, & vita erat Lux illa hominū:

4 Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων·

Et Lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam nō comprehenderunt.

5 Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

¶ ||Fuit quidā missus à Deo, cui nomen Iohannes:

6 Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ιωάννης·

Is venit ad *dandum* testimonium, *id est* vt testaretur de Luce, vt omnes per eum crederent.

7 Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ.

Non erat ille Lux illa, sed *missus fuit* vt testaretur de illa Luce.

8 Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

Hic erat Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.

9 Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

2 Filius Dei coæternalis & coessentialis Patri *Coloss.* 1.16

3 Manifestat Filiꝰ Dei æternam illam suā deitatē, ex omnium rerum cōditarum tū creatione, tū cōseruatione: in primis autē ex præclaris illis dotibus rationis & intelligentiæ quibus hominem præ cæteris animātibus ornauit.

5 Lux quidē hominum versa est in tenebras, sed ita vt satis supersit splendoris qđ eos reddat inexcusabiles. *Matth.* 3.1 *marci* 1.28 *luc.* 3.2

6 Alia est manifestatio Filii Dei longè plenior, ad cuius considerationem homines tempestiue excitati sūt Iohannis veluti apparitoris voce.

9 Filius Dei quum videret sese in suis operibꝰ ab hominibꝰ quāuis intelligentiæ luce præditis, (qua ōnes eos donauit) non agnosci, ipsis corporeis oculis se cōspiciēdum præbuit populo suo: sed ne sic quidem ab eo est agnitus, imò ne admissus quidem.

Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. 10

In mundo erat, & mũdus || per eum factus est: sed mundus eum non agnouit. *Heb.11.4*

Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. 11

Ad suos venit, & sui eũ non acceperunt.

Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ· 12

Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis *hãc* dignitatem vt filii Dei fierent, *nempe* iis qui credunt in nomen eius:

Filius à suis plerisque exclusus, à paucis quibusdã agnitus, eos vi sua regenitos, in communẽ filiationis dignitatem adsciuit.

Οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. 13

Qui nõ ex sanguine, neque ex libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt.

Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, (καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς) πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. 14

||Et sermo ille caro fact⁹ est: & cõmoratus est inter nos, (&||spectauimus gloriã eius, gloriã *inquam* vt vnigeniti *egressi* à Patre) plen⁹ gratiæ ac veritatis.

Matth.1.16 luc.2.7 Mat.17.2 2.pet.1.17

14 Filius ille, Deus æternus, assumpsit hominis naturam, vt idem & vn⁹ sit De⁹ & homo, qđ oculatis testibus constitit, inter quos versatus, certis argumentis vtrãque naturam demõstrauit.

Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε λέγων, Οὗτος ἦν ὃν εἶπον, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου ἦν. 15

Iohannes testatus est de eo, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebã, Is q ponè me venit, prælatus est mihi: quia præstãtior me est.

15 Iohannes fidus excellẽtiæ Christi testis.

Καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος· 16

||Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus, & gratiam pro gratia.

Coloss.1.19, & 2.9

Ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. 17

Nã Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum extitit.

16 Christus, vberrimus fõs omniũ bonorũ, sed qui tũ demum plene exũdarit quũ sese reipsa mũdo exhibuit.

Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. 18

||Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui est in sinu Patris, ille *nobis* exposuit.

1.Iohan.4.12 1.tim.6.16

18 Ex vno Christo manat vera Dei cognitio.

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευΐτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; 19

Et hoc est testimoniũ Iohannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis Sacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum, Tu quis es?

19 Iohãnes nec est Messias nec aliorũ Prophetarum similis, sed Messiæ iam præsentis apparitor.

Καὶ ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο· καὶ ὡμολόγησεν, Ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός. 20

Et confessus est, neque negauit: confessus est *inquam* se non esse Christum illum.

Tunc interrogauerunt eum, Quid ergo es? Tú es Elias? Ipse verò dixit, Non sũ. Et illi, Es-tu Prophe-ta? Qui respõdit, Nõ.

Dixerunt ergo ei, Quis es? vt respõsum demus iis qui miserunt nos: quid dicis de teipso?

Esa.40.3 matth.3.5 luc.3.4

Ait, Ego *sum* vox clamantis in deserto, ‖Complanate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta.

Christus author baptismi non Iohãnes: ac proinde eius efficacia non in Iohãne ministro sed in Christo Domino posita est tota.

Porro qui missi fuerãt erant ex Pharisæis:

Et interrogauerũt eum, ac dixerunt ei, Cur ergo baptizas, si tu nõ es Christus, neque Elias, neque Propheta?

Matth.3.11 marci 1.7 luc.3.16 act.1.5, & 11. 16, & 19.4

Respondit ei Iohãnes, dicens, Ego baptizo aqua, sed in medio vestrũ stat quem vos nescitis:

‖Hic ille est qui post me venit, qui prælatus est mihi, cuius solearum ego non sum dignus vt soluã corrigiam.

Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat.

In Christo est corpus & veritas omnium Legalium sacrificiorũ, ad expiandum mũdum.

¶ Postero die videt Iohãnes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce agnus ille Dei qui tollit peccatum mundi.

Hic est de quo dicebã, Post me venit vir qui prælatus est mihi: quia præstantior me est.

Et ego non noueram eum: sed vt manifestus fiat Israeli, propterea veni ego baptizans aqua:

Christ⁹ visibili Spirit⁹ fãcti descensu, ipsa Patris voce, Iohannis denique testimonio, Filius Dei comprobatur.

Matth.3.16 marci 1.10 luc.3.22

Tũ, *inquam*, testatus est Iohãnes, dicens, ‖Cõspexi Spiritum descendentem

Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, Τί οὖν; Ηλίας εἶ σὺ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ο προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ.

Εἶπον οὖν αὐτῷ, Τίς εἶ; ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς· τί λέγεις περὶ σεαυτοῦ;

Εφη, Εγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου· καθὼς εἶπεν Ησαΐας ὁ προφήτης.

Καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι, ἦσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων·

Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ηλίας, οὔτε ὁ προφήτης;

Απεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ιωάννης, λέγων, Εγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε·

Αὐτός ἐστιν ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν· οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος.

Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐγένετο πέραν τοῦ Ιορδάνου, ὅπου ἦν Ιωάννης βαπτίζων.

Τῇ ἐπαύριον βλέπει ὁ Ιωάννης τὸν Ιησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει, Ιδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Οὗτός ἐστιν περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, Οπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τῷ Ισραὴλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων.

Καὶ ἐμαρτύρησεν Ιωάννης, λέγων, Οτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον

ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν.

quasi columbam de cælo, qui etiam mãsit super eũ.

33 Κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν· ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

33 Et ego non nouerã eũ: sed qui misit me vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris Spiritũ descendentem ac manẽtem super eũ, hic est qui baptizat Spiritu sancto.

34 Κἀγὼ ἑώρακα, καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

34 Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filium illum Dei.

35 Τῇ ἐπαύριον πάλιν εἱστήκει ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο.

35 Postero die iterum stabat Iohannes, & ex discipulis eius duo:

Iohannes nõ sibi sed Christo discipulos collegit.

36 Καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι, λέγει, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ.

36 Et intuitus Iesum ambulantem, dixit, Ecce agnus ille Dei.

Christus non vt inane spectrum, sed vt mediator noster, nobis sequendus proponitur.

37 Καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντος, καὶ ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ.

37 Audierunt autem eum duo illi discipuli loquentẽ, & sequuti sunt Iesum.

37 In hac prima discipulorum collectione, ostenditur, salutis initiũ esse à Deo, nos ad Filium suũ (seruorũ suorum ministerio) vocante: quem vicissim nobis occurrẽtem audire, & domum vsque persequi nos oporteat, vt ab eo eruditi, aliis vicissim manum præbeamus.

38 Στραφεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς,

38 Conuersus verò Iesus, & conspicatus eos sequentes se, dicit eis,

Τί ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, Ραββεὶ (ὃ λέγεται, ἑρμηνευόμενον, διδάσκαλε) ποῦ μένεις;

Quid quæritis? Illi verò dixerũtei, Rabbi (quod dicitur, si interpreteris, Magister) vbi moraris?

39 Λέγει αὐτοῖς, Ἔρχεσθε καὶ ὄψεσθε. Ἦλθον οὖν καὶ εἶδον ποῦ μένει· καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην. ὥρα δὲ ἦν ὡς δεκάτη.

39 Dicit eis, Venite & videte. Venerũt videruntque vbi moraretur: & apud eũ manserunt die illo. hora enim erat quasi decima.

40 Ἦν Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου, εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ἰωάννου, καὶ ἀκολουθησάντων αὐτῷ.

40 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant illa ex Iohanne, & sequuti fuerant eum.

41 Εὑρίσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ, Εὑρήκαμεν τὸν Μεσσίαν, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον ὁ Χριστός.

41 Inuenit hic prior fratrem suum Simonem, & dixit ei, Inuenimus Messiam, quod est, si interpreteris, Christus.

42 Καὶ ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ· σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς· ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος.

42 Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit, Tu es Simõ filius Iona: || tu vocaberis Cephas. quod declaratur Petra.

Matth. 16. 18

Postero die voluit Iesus abire in Galilæam: inuenit autem Philippũ, & dixit ei, Sequere me.

44 Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ εὑρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀκολούθει μοι.

Erat verò Philippus ex Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

45 Ἦν δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδά, ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου.

Inuenit Philippus Nathanaelem, & dicit ei, Inuenimus *illum* dequo scripsit ‖ Moses in Lege, & ‖ Prophetæ, *nempe* Iesum filium Ioseph illum Nazarenum.

46 Εὑρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ὃν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ.

46 Bonos indoctorũ etiã conatus adeo probat Dominꝰ vt eos etiã effíciat doctorum magistros. *Gene.49.10 deut.18.18 Esa.4.2.& 40. 10.& 45.8 ieremi.23.5 & 33.14 ezech.34.23 & 37.24 dan.9.24*

Tũ dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliqd boni esse? Dicit ei Philippus, Veni & vide.

47 Καὶ εἶπεν αὐτῷ Ναθαναήλ, Ἐκ Ναζαρὲθ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; Λέγει αὐτῷ Φίλιππος, Ἔρχου καὶ ἴδε.

47 Cauenda in primis salsa fiuditcia quæ nobis accessũ ad Christum præcludunt.

Vidit Iesus Nathanaelé venientem ad se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.

48 Εἶδεν ὁ Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ, Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι.

48 Simplex integritas veros Israelitas a fidis discernit.

Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respõdit Iesus, & dixit ei, Priusquam te Philippus vocaret, quũ esses sub ficu, videbam te.

49 Λέγει αὐτῷ Ναθαναήλ, Πόθεν με γινώσκεις; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι, ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν εἶδόν σε.

49 Miraculorũ finis est, nobis Christũ omnipotentẽ & simul vnicũ salutis nostræ authorẽ proponere, per fidem amplectẽdum.

Respõdit Nathanael, & dixit ei, Rabbi: tu es ille Filius Dei, tu es ille Rex Israel.

50 Ἀπεκρίθη Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ῥαββεί, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ.

Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? maiora his videbis.

51 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι εἶπόν σοι, Εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις; μείζω τούτων ὄψῃ.

Præterea dixit ei, Amen amen dico vobis, Deinceps videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascẽdentes ac descendentes super Filium hominis.

52 Καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ὑπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.

1 Christꝰ in publico cœtu, insigni miraculo declarãs sibi ipsi etiã rerum naturã imperium esse ad corpora hominum patẽda, omnium animos ad spiritualem & salutificam suam virtutem cognoscendã inuitat.

CAP. II.

Κεφάλαιον βʹ

POrro die tertio nuptiæ factæ sũt in Cana *oppido* Galilææ: erátque mater Iesu illic.

1 ΚΑΙ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ.

Εκλήθη δὲ καὶ ὁ Ιησοῦς καὶ οἱ μα- 2
θηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον.

Καὶ ὑστερήσαντος οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ 3
Ιησοῦ πρὸς αὐτὸν, Οἶνον οὐκ ἔχουσι.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, Τί ἐμοὶ καὶ σοί, 4
γύναι; οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου.

Λέγει ἡ μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις, 5
Ο, τι ἂν λέγῃ ὑμῖν ποιήσατε.

Ησαν δὲ ἐκεῖ ὑδρίαι λίθιναι ἓξ κεί- 6
μεναι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ιουδαίων,
χωροῦσαι ἀνὰ μετρητὰς δύο ἢ τρεῖς.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Γεμίσατε τὰς 7
ὑδρίας ὕδατος. Καὶ ἐγέμισαν αὐτὰς
ἕως ἄνω.

Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἀντλήσατε νῦν, 8
καὶ φέρετε τῷ ἀρχιτεκλίνῳ. Καὶ ἤνεγ-
καν.

Ως δὲ ἐγεύσατο ὁ ἀρχιτεκλινος τὸ 9
ὕδωρ οἶνον γεγενημένον, (καὶ οὐκ ἤδει πό-
θεν ἐστὶν· οἱ δὲ διάκονοι ἤδεισαν οἱ ἠν-
τληκότες τὸ ὕδωρ) φωνεῖ τὸν νυμφίον ὁ
ἀρχιτεκλινος,

Καὶ λέγει αὐτῷ, Πᾶς ἄνθρωπος πρῶ- 10
τον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι, καὶ ὅταν με-
θυσθῶσι, τότε τὸν ἐλάσσω· σὺ τετήρηκας
τὸν καλὸν οἶνον ἕως ἄρτι.

Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν ση- 11
μείων ὁ Ιησοῦς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας,
καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἐπί-
στευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καπερναοὺμ, 12
αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ
αὐτοῦ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ ἐκεῖ ἔ-
μειναν οὐ πολλὰς ἡμέρας.

Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα τῶν Ιουδαίων, 13
καὶ ἀνέβη εἰς Ιεροσόλυμα ὁ Ιησοῦς.

Vocatus est autem etiã Iesus ac discipuli eius ad nuptias.

Et quum defecisset vinum, mater Iesu dixit ei, Vinum non habent.

Christus satisuperq; pro se de nostra salute solicitus, internũtiis nõ eget.

Dicit ei Iesus, Quid mihi tecum; mulier? nondũ venit hora mea.

Dicit eius mater ministris, Quodcunque dixerit vobis facite.

Erãt autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ amphoras binas aut ternas.

Dicit eis Iesus, Implete has hydrias aqua. Impleuerũt eas igitur vsque ad summum.

Tunc dicit eis, Haurite nũc, & offerte architriclino. Obtulerunt igitur.

Vt autẽ gustauit architriclinus aquam illã quæ facta fuerat vinũ, (nesciebat autem vnde esset: sed ministri sciebãt, qui hauserant aquam) vocat spõsum architriclinus,

Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vinum apponunt, & quũ *comme*æ sitim expleuerint, tunc id quod deterius *est*: tu seruasti bonum vinum vsque adhuc.

Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana *oppido* Galilææ, & manifestam fecit gloriam suam: & credidérũt in eũ discipuli eius.

Christus sub Lege factꝰ pro nobis, Legi pa ſchæ satisfacit.

Postea descendit Capernaum, ipse & mater, & fratres & discipuli eius: mãserúntque illic non multos dies:

Nã propè erat pascha Iudæorum. Ascendit igitur Iesus Hierosolymam.

Christus repurgandæ Ecclesiæ destinatus, maximo cum zelo init Sacerdotale & Propheticum suum munus.

Et inuenit in téplo véditores boum & ouium & columbarum, & numúlarios sedentes:

14 Καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους·

Factóque flagello è funiculis, omnes eiecit è téplo, & oues & boues: & argentariorum numulos effudit, mensásque subuertit.

15 Καὶ ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας· καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε·

Et columbarũ véditoribus dixit, Tollite híc ista: ne facite domum Patris mei, domum mercatus.

16 Καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν, Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν· μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, οἶκον ἐμπορίου.

Recordati sunt autem eius discipuli, scriptũ esse, ||Zelus domus tuæ deuorauit me.

Psal. 68. 10

17 Ἐμνήσθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι γεγραμμένον ἐστὶν, Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με.

In eos qui ordinariæ vocationi qua ipsi turpissimè abutuntur, Deum sic alligant vt extraordinariã, cuiꝰ virtuti (quã ipsi frustrà extinctã volũt) Deus è cælo testimonium reddit, nõnisi externis & corporalibus miraculis obsignatã admittant.

Matth. 26. 61, & 27. 40 marci 14. 58, & 15. 29

Responderũt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis, vt ista facias?

18 Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς;

Respondit Iesus, & dixit eis, ||Destruite templũ hoc, & tribus diebus erigam illud:

19 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.

Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu tribus diebus illud eriges?

20 Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν;

At ille loquebatur de téplo corporis sui.

21 Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Quum ergo surrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quẽ Iesus dixerat.

22 Ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγεν αὐτοῖς· καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.

Non satis tuta fides eorũ qui miraculis nituntur.

¶ Quũ autẽ esset Hierosolymis in pascha die festo, multi crediderunt in nomen eius, conspicientes signa quæ edebat.

23 Ὡς δὲ ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχα ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει.

Ipse autem Iesus non credebat eis semetipsum, eo quòd nosset omnes:

24 Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς, διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας·

Καὶ ὅτι οὐ χρείαν εἶχεν ἵνα τὶς μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

25 Nec opus esset vt quisquam ei testaretur de homine. ipse enim sciebat quid esset in homine.

Christ⁹ scrutator cordiū, ac proinde verus Deus.

Κεφάλαιον γ.

CAP. III.

Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικόδημος ὄνομα αὐτῷ, ἄρχων τῶν Ἰουδαίων·

1 Erat autem quidā ex Pharisæis cui nomē erat Nicodemo, ex primoribus Iudæorum:

Nulli interdum doctoribus indoctiores: sed ab vno Christo tū doctis tum indoctis pereāda est sapientia.

Οὗτος ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ραββεί, οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γὰρ τὰ σημεῖα ταῦτα ποιεῖ ἃ σὺ ποιεῖς ἐὰν μὴ ᾖ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ.

2 Hic venit ad Iesum noctē, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse magistrum: nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis nisi Deus sit cum eo.

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

3 Respondit Iesus & dixit ei, Amen, amen, dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, non potest videre regnum Dei.

Initiū Christianismi positum est in eo vt sciamꝰ nos non tātum ali quatenus esse corruptos sed penitus in pectore omortuos: vt necesse sit naturā nostrā quod ad qualitates attinet, rursum & deintegro creari: quod quidē nulla alia virtute effici potest quam diuina illa à qua fuimus initio conditi.

Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Νικόδημος, Πῶς δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὤν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι;

4 Dixit ei Nicodemus, Quomodo potest homo gigni qui sit senex? num potest in vterum matris suæ secundò introire, ac gigni?

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

5 Respondit Iesus, Amē amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus ex aqua & Spiritu, nō potest introire in regnum Dei.

Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστι· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, πνεῦμά ἐστι.

6 Quod genitum est ex carne, caro est: & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.

Μὴ θαυμάσῃς ὅτι εἶπόν σοι, Δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν.

7 Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuo.

Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος.

8 Ventus quò vult spirat: & sonum eius audis, sed nescis vnde veniat & quò vadat: ita est quisquis genitus est è Spiritu.

9 Arcanum nostræ regenerationis humanocaptui incōprehēsibile, fide percipitur, sed nonnisi in Christo: quoniam is, & Deꝰ est in cælis, & homo in terris, & homo in cælis. id est, sic homo vt sit etiā Deus, ac proinde omnipotens: & sic Deꝰ vt sit etiā homo, ac proinde eius potentia nobis parcat.

Ἀπεκρίθη Νικόδημος καὶ εἶπεν αὐτῷ, Πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι;

9 Respondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es magister Israelis, & hæc non nosti?

Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: sed testimonium nostrũ non recipitis.

Si terrena dixi vobis, & nõ creditis: quomodo, si dixero vobis cælestia, credetis?

Nullus enim ascendit in cælum nisi qui descendit è cælo, *nempe* Filius hominis qui est in cælo.

Infrà, 12.32 num. 21.9 Christ⁹ prædicit fore vt ipse per Euangelii prædicationẽ, velut salutiferum signum, attollatur, ad quod totus mũdus accurrat: qđ olim serpẽtis erecta figura fuit in deserto adumbratum. *1. Iohan. 4.9*

‖Prout autem Moses extulit serpentem in deserto, ita extolli oportet Filium hominis:

Vt quisquis credit in eũ non pereat, sed habeat vitam æternam.

‖Ita enim Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitũ dederit, vt quisquis credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

‖Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt condemnet mundum, sed vt seruetur mundus per eum.

Qui credit in eum, non condẽnatur: qui verò nõ credit, iam condemnatus est: quia non credidit in nomẽ vnigeniti Filii Dei.

Hæc est autẽ cõdẽnatio, ‖q. Lux venit in mũdum, sed dilexerũt homines potiꝰ tenebras quã Lucẽ, qa sunt eorum mala opera.

Quisquis enim peruersẽ agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne arguãtur opera ipsius.

10 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις;

11 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ὃ οἴδαμεν λαλοῦμεν, καὶ ὃ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν· καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε.

12 Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε;

13 Καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ.

14 Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου·

15 ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

16 Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

17 Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ.

18 Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

19 Αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα.

20 Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Supra, 1.9 29 Sola prauitas in causa est cur homines oblatam lucem repudient.

Ο δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν, ἔρχεται 21
πρὸς τὸ φῶς ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔρ
γα, ὅτι ἐν Θεῷ ἐστιν εἰργασμένα.

Qui verò sincerè agit, venit ad lucé, vt manifesta fiant facta ipsius, quòd secundum Deū facta sint.

Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ 22
μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν· καὶ ἐκεῖ διέτριβε μετ' αὐτῶν, καὶ ἐβά
πτιζεν.

Postea venit Iesus, & discipuli eius in Iudææ territorium: & illic degebat cum eis, & ‖baptizabat.

Satan discipulos Iohannis stulta præceptoris æmulatione incendit, vt Euangelii curſū impediat: Iohannes verò sui officii memor, noa modo frangit eius conatus, ſed etiam occaſionem inde arripit reddendi Christo testimonii: in quo vno testatur vitā æternam à Patre cælesti proponi. Infrà, 3.1

Ἦν δὲ καὶ Ἰωάννης βαπτίζων ἐν Αἰ- 23
νὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ, ὅτι ὕδατα πολ
λὰ ἦν ἐκεῖ· καὶ παρεγίνοντο καὶ ἐβα
πτίζοντο.

Baptizabat autem etiā Iohannes in Aenon prope Salim, quoniam aquæ multæ erant illic: & veniebant ac baptizabantur.

Οὔπω γὰρ ἦν βεβλημένος εἰς τὴν φυ 24
λακὴν ὁ Ἰωάννης.

Nondum enim coniectus fuerat Iohannes in carcerem.

Ἐγένετο οὖν ζήτησις ἐκ τῶν μαθη- 25
τῶν Ἰωάννου μετὰ Ἰουδαίων περὶ καθα
ρισμοῦ.

Orta est igitur quæstio quibusdam ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

Καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ 26
εἶπον αὐτῷ, Ῥαββεί, ὃς ἦν μετὰ σοῦ πέραν
τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε,
οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς
αὐτόν.

Venerúntque ad Iohānem, & dixerūt ei, Rabbi, is qui tecum erat trās Iordanem, cui tu ‖testimoniū dediſti, ecce baptizat, & omnes veniunt ad eum. Supra, 1.17.34

Ἀπεκρίθη Ἰωάννης καὶ εἶπεν, Οὐ δύ 27
ναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν ἐὰν μὴ
ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Respondit Iohannes & dixit, Homo non potest recipere quicquam nisi fuerit ei datum è cælo.

Αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρεῖτε ὅτι εἶπον, 28
Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ὅτι ἀπε
σταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου.

Vos ipſi mihi testes estis me dixisse, ‖Nō sū ego Christus, ſed missus sum *qui apparerem* coram eo. Supra, 1.20

Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· 29
ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀ
κούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φω
νὴν τοῦ νυμφίου. αὕτη οὖν ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ
πεπλήρωται.

Qui habet sponsam spō sus est: amicus autem spō si qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum impletū est.

Ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλατ- 30
τοῦσθαι.

Illum oportet crescere, me verò minui.

Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων 31
ἐστίν· ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστι, καὶ

Qui supernè venit, supra omnes est: qui è terra est, terrenus est, &

terrena loquitur: qui è cælo venit, supra omnes est.

Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: sed testimonium eius nemo recipit:

Qui recipit eius testimonium, is obsignauit ‖ quòd Deus verax sit.

Rom.3.4

Nam is quẽ misit Deus, verba Dei loquitur, non enim *huic* admetitur Deꝰ spiritum.

Matth.11.27

Pater diligit Filiũ, ‖ & omnia dedit in manum eius.

Habac.2.4 3.ioha.5.40

‖ Qui credit in Filiũ, habet vitam æternã: qui verò non credit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

Seruãdus hic modus in faciendo officio vt neque metu terreamur qui pergam, neq; in accersendis periculis simus præcipites.

CAP. IIII.

VT ergo cognouit Dominꝰ Phariſæos audiſſe ipſũ plures diſcipulos facere ‖ & baptizare quàm Iohannem:

(Quanquam Ieſus ipſe non baptizabat, ſed diſcipuli eius)

Supra,3.22

Reliquit Iudæã, & abiit rurſum in Galilæam.

5 Chriſtꝰ reiectis Phariſæis faſtuoſis, cũ muliercula peccatrice & quidem extranea theſauros æternæ vitæ communicat: refellẽs eraſſos Samaritanorum errores, & verũ Dei cultũ Iudæis traditum defendens, ita tamẽ vt vtroſque ad ſe vnũ reuocet: in quem videlicet patres omnes ipſæque adeo Legales omnes ceremoniæ reſpexerint.

Oportebat autem eum tranſire per Samariam.

Venit ergo ín vrbẽ Samariæ quæ dicitur Sichar iuxta prædium quod dedit ‖ Iacob Ioſepho filio ſuo.

Gene.33.19, & 48.22 Ioſue 24.32

Erat autem ibi fons Iacob: Ieſus ergo fatigatus ex itinere, ita ſedit ad fontem. hora *enim* erat quaſi ſexta.

Venit mulier Samaritana vt hauriret aquam: dicit ei Ieſus, Da mihi potum.

ὁ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ· ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν.

32 Καὶ ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ· καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει.

33 Ὁ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν.

34 Ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ· οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα.

35 Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

36 Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται ζωήν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν.

Κεφάλαιον δ.

Ὡς οὖν ἔγνω ὁ Κύριος ὅτι ἤκουσαν οἱ Φαρισαῖοι ὅτι Ἰησοῦς πλείονας μαθητὰς ποιεῖ καὶ βαπτίζει ἢ Ἰωάννης·

(Καίτοιγε Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ)

Ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας.

Ἔρχεται οὖν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας λεγομένην Συχάρ, πλησίον τοῦ χωρίου ὃ ἔδωκεν Ἰακὼβ Ἰωσὴφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ· ὁ οὖν Ἰησοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη.

Ἔρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ· λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Δός μοι πεῖν.

Οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεισαν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι.

8 Nam discipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent.

Λέγει οὖν αὐτῷ ἡ γυνὴ ἡ Σαμαρῖτις, Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πεῖν αἰτεῖς, οὔσης γυναικὸς Σαμαρίτιδος; οὐ γὰρ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρίταις.

9 Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum sis, potum à me poscis quæ sum mulier Samaritana? non enim vtuntur Iudæi Samaritanis.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, Εἰ ἤδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι, Δός μοι πεῖν· σὺ ἂν ἤτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν ἂν σοι ὕδωρ ζῶν.

10 Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.

Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, Κύριε, οὔτε ἄντλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἐστὶ βαθύ· πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν;

11 Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquã illam viuam?

Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακὼβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ;

12 Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hunc puteũ, ex quo ipse bibit, & filii eius, & eius pecora?

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν·

13 Respõdit Iesus & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:

Ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

14 Quisquis autẽ biberit ex aqua illa quã ego ei dabo nõ sitiet in æternũ: sed aqua illa quã ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ saliẽtis in vitam æternam.

Λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή, Κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν.

15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquã istã, vt non sitiam, neque veniã huc ad hauriendum.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ὑπαγε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε.

16 Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuũ, & veni huc.

Ἀπεκρίθη ἡ γυνὴ καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔχω ἄνδρα. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Καλῶς εἶπας, Οτι ἄνδρα οὐκ ἔχω.

17 Respondit mulier & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.

Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες· καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ. τοῦτο ἀληθὲς εἰρηκας.

18 Quinque enim viros habuisti, & nũc quem habes, non est tuus vir. hoc verè dixisti.

Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.

19 Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, Κύριε, θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ.

Deut.12.6 Duabus fere columnis, sed admodum infirmis, nititur omnis superstitiosorum religio, Patrum videlicet detortis exemplis, & stulta de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturam.

Patres nostri in hoc monte adorauerunt: & vos dicitis || Hierosolymis esse locum illum vbi oporteat adorare.

20 Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει προσεκύνησαν· καὶ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν.

Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

21 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Γύναι, πίστευσόν μοι ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί.

||Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.

22 Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε· ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν· ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν.

4.Reg.17.29

Sed venit hora, & nūc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.

23 Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν.

2.Cor.3.17

||Deus est Spiritus: & qui adorant eum, oportet vt Spiritu ac veritate adorent.

24 Πνεῦμα ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.

Dicit ei mulier, Scio Messiam venturum, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annūtiabit omnia.

25 Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα.

Dicit ei Iesus, Ego *is* sum qui loquor tibi.

26 Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι, ὁ λαλῶν σοι.

Interea autē venerunt eius discipuli, & mirati sunt quòd cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?

27 Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐθαύμασαν ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει· οὐδεὶς μέντοι εἶπε, Τί ζητεῖς; ἢ, τί λαλεῖς μετ' αὐτῆς;

Reliquit ergo hydriam suā mulier, & abiit in vrbem, dixítque eius loci hominibus,

28 Ἀφῆκεν οὖν τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνὴ, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις,

Venite, videte hominē qui dixit mihi quæcunque feci: nūquid iste est Christus?

29 Δεῦτε ἴδετε ἄνθρωπον ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα· μήτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;

Ἐξῆλθον οὖν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν.

30 Exierunt ergo ex vrbe, & venerunt ad eum.

Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ, λέγοντες, Ραββεί, φάγε.

31 Interim autem rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

32 Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis.

Ἔλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους, Μήτις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν;

33 Dicebant ergo discipuli alii ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον.

34 Dicit eis Iesus, Esca mea est ut exequi voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.

Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; Ἰδοὺ, λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμόν ἤδη.

35 Nonne vos dicitis, Adhuc quadrimestre spatium superest, & messis adcrit? Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem.

Matura spirituali fruge, nusquam tardandum, nisi à filiis huius seculi redargui velimus. *Matth. 9. 37 Luc. 10. 2*

Καὶ ὁ θερίζων, μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἵνα καὶ ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων.

36 Porro qui metit, mercedé accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

Prophetarũ doctrina instar sationis fuit: Euangelii verò, instar messis, & optimè inter vtráque & vtriusq; ministros conuenit.

Ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἀληθινός, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων.

37 Nam in hoc dictum illud verũ est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.

Ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε· ἄλλοι κεκοπιάκασι, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε.

38 Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos non laborastis: alii laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.

Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν, διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς, μαρτυρούσης, Ὅτι εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα.

39 Ex vrbe autẽ illa multi Samaritanorum crediderunt in eum propter sermonem mulieris, testantis eum ipsi dixisse quæcunque ipsa fecerat.

Amplectuntur Samaritani cupidissimè quod Iudæi pertinacissimè repudiarant.

Ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς· καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας.

40 Quum ergo venissent ad eũ Samaritani, rogarũt eum vt apud ipsos maneret: & mãsit ibi duos dies.

Καὶ πολλῷ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ.

41 Ac multo plures crediderũt propter sermonem ipsius.

Τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, Ὅτι

42 Et mulieri dicebant,

Nō amplius propter tuos sermones credim⁹: ipsi enim audiuimus, & scimus hūc esse verè Seruatorem illum mundi, Christum.

οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Χριστός.

Contemptores quidē Christi seipsos priuant eius beneficio, sed nihilominus sibi præparat domicilium Christus. Matth. 13.58 marci 6.4 luc. 4.2

¶ Duobus autē post diebus exiit inde, & abiit in Galilæam.

Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ipse enim Iesus ‖testat⁹ fuerat, Prophetam in sua patria honorem non habere.

Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.

Quum ergo venisset in Galilæā, exceperunt eum Galilæi, quū omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis die festo: nā & ipsi venerant ad diem festum.

Ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ Γαλιλαῖοι, πάντα ἑωρακότες ἃ ἐποίησεν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ· καὶ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν.

Supra, 2.1.12 Christus etiā corpore absēs, Verbo suo nihilominus efficaciter agit in credētibus.

Venit igitur Iesus rursū ‖Cana *oppidum* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinū. Erat autem in Capernaū regius quidam, cuius filius ægrotabat.

Ἦλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πάλιν εἰς τὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον. Καὶ ἦν τις βασιλικός, οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν Καπερναούμ.

Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & eū rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus.

Οὗτος ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς ἥκει ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἀπῆλθε πρὸς αὐτὸν, καὶ ἠρώτα αὐτὸν ἵνα καταβῇ καὶ ἰάσηται αὐτοῦ τὸν υἱόν· ἤμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν.

Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.

Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτὸν, Ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε.

Dicit ei regius ille, Domine, descende priusquā moriatur filius meus.

Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλικός, Κύριε κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου.

Dicit ei Iesus, Vade: filius tu⁹ viuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus: & profectus est.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Πορεύου· ὁ υἱός σου ζῇ. Καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν αὐτῷ Ἰησοῦς· καὶ ἐπορεύετο.

Iam autē eo descendente, serui occurrerunt ei, & annuntiauerūt, dicentes, Filius tuus viuit.

Ἤδη δὲ αὐτοῦ καταβαίνοντος, οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἀπήντησαν αὐτῷ, καὶ ἀπήγγελλαν, λέγοντες, Ὅτι ὁ παῖς σου ζῇ.

Επύθετο οὖν παρ' αὐτῶν τὴν ὥραν 52 Percontatus est ergo ab
ἐν ἢ κομψότερον ἔχει· καὶ εἶπον αὐτῷ, eis horam qua melius ha-
Οτι χθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆκεν αὐτὸν buerat: & dixerunt ei, He
ὁ πυρετός. ri *circiter* horam septimã
dimisit eum febris.

Εγνω οὖν ὁ πατὴρ ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ 53 Agnouit ergo pater *id*
ὥρᾳ ἐν ἢ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Ὁτι ὁ υἱός *factum esse* illa ipsa hora
σου ζῇ· καὶ ἐπίστευσεν αὐτὸς καὶ ἡ οἰ- qua dixerat ei Iesus, Fili⁹
κία αὐτοῦ ὅλη. tuus viuit: & credidit ipse
ac domus eius tota.

Τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίη- 54 Hoc secundum signũ
σεν ὁ Ιησοῦς, ἐλθὼν ἐκ τῆς Ιουδαίας εἰς rursus edidit Iesus, quum
τὴν Γαλιλαίαν. venissẽt ex Iudæa in Ga-
lilæam.

Κεφάλαιον ε.

CAP. V.

Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ιουδαίων, 1 Post hæc erat ‖ dies fe- *Leuit.23.2*
καὶ ἀνέβη ὁ Ιησοῦς εἰς Ιεροσόλυμα. stus Iudæorum, & a- *deut.16.1*
scendit Iesus Hiero- Nullum est
solymam. tam inueteratum malum
Ἐστι δὲ ἐν τοῖς Ιεροσολύμοις ἐπὶ τῇ 2 Est autẽ Hierosolymis cui nõ mede-
προβατικῇ κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγο- ad *forum* pecuarium, pisci ri possit Chri-
μένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδά, πέντε στοὰς ἔ- na quæ nominatur He- stus.
χουσα. braicè Beth-esda, quin-
que porticus habens.
Εν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ 3 In his iacebat multitu-
τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, do magna ægrotorũ, cæ-
ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν. corum, claudorum arido
rum, expectantium aquæ
motum.
Αγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν 4 Angelus enim descen-
ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕ- debat certo momento in
δωρ· ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν τα- piscinã, & turbabat aquã: itaque qui primus descen
ραχὴν τοῦ ὕδατος, ὑγιὴς ἐγίνετο ᾧ δήποτε dissẽt post aquæ turbatio-
κατείχετο νοσήματι. nẽ, sanus fiebat à quocũ-
que detineretur morbo.
Ην δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ τριακον- 5 Erat autem quidam il-
τα ὀκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. lic triceſimum octauum
annum agens in morbo.
Τοῦτον ἰδὼν ὁ Ιησοῦς κατακείμενον, 6 Hunc quũ vidissẽt Iesus
καὶ γνοὺς ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει, λέγει decumbentem, & cogno-
αὐτῷ, Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; uissẽt eum iam multũ tẽ-
poris egisse *in morbo*, dicit
ei, Cupis sanus fieri?
Απεκρίθη αὐτῷ ὁ ἀσθενῶν, Κύριε, οὐκ 7 Respondit ei ægrotus
ἔχω ἄνθρωπον ἵνα ὅταν ταραχθῇ τὸ ille, Domine, nullum ha-
ὕδωρ, βάλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· beo qui, quũ turbata fue-
ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγώ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ rit aqua, mittat me in pi-
καταβαίνει. scinam: sed interim dum
ego venio, alius ante me
descendit.

Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. erat autem Sabbathum die illo.

Vera religio nulli rei prætextu crudelius oppugnatur quam ipsi religioni. *Iere.* 17.8

Iudæi ergo dicebant ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est, ‖ non licet tibi tollere grabatum.

Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabatum tuum, & ambula.

Interrogauerunt eum ergo, Quis ille est qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum, & ambula?

Is autē qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Iesus enim euaserat ex turba quæ erat in illo loco.

Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne pecca amplius, vt nequid deterius tibi contingat.

Abiit ille, & nuntiauit Iudæis Iesum esse qui sanum eum fecerat.

Ac propterea persequebantur Iudæi Iesū, & studebant eū trucidare quòd ista fecisset Sabbatho.

Diuinum opus nunquam fuit Sabbathi violatio. Christi autem opera, Patris sunt opera, tū quòd sint vnꝰ Deus, tum etiā quia nēnisi in filio operatur Pater. *infr.* 17.19

Iesus autem respondit eis, Pater meus vsque adhuc operatur, & ego operor.

‖ Propterea ergo magis studebant eum Iudæi trucidare, quia non solū solueret Sabbathum, sed & Patrē suum dixisset Deū, parem se faciens Deo.

8 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἔγειραι, ἆρον τὸν κράβαττόν σου, καὶ περιπάτει.

9 Καὶ εὐθέως ἐγένετο ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἦρε τὸν κράβαττον αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει. Ἦν δὲ σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

10 Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ τεθεραπευμένῳ, Σάββατόν ἐστιν, οὐκ ἔξεστί σοι ἆραι τὸν κράβαττον.

11 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, Ὁ ποιήσας με ὑγιῆ, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἆρον τὸν κράβαττόν σου, καὶ περιπάτει.

12 Ἠρώτησαν οὖν αὐτόν, Τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ εἰπών σοι, Ἆρον τὸν κράβαττόν σου, καὶ περιπάτει;

13 Ὁ δὲ ἰαθεὶς οὐκ ᾔδει τίς ἐστιν· ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ.

14 Μετὰ ταῦτα εὑρίσκει αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἴδε, ὑγιὴς γέγονας· μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται.

15 Ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἀνήγγειλε τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ ποιήσας αὐτὸν ὑγιῆ.

16 Καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν σαββάτῳ.

17 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι.

18 Διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ.

Απεκρίνατο οὖν ὁ Ιησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Αμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.

19 Respondit ergo Iesus & dixit eis, Amen amen dico vobis, non potest Filius à semetipso operari, id est nisi viderit Patrem operantem. quæcunque enim ille facit, hæc etiam Filius pariter facit.

Ο γὰρ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε.

20 Pater enim diligit Filiũ, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & opera iustis maiora demonstrabit ei, vt vos miremini.

Ωσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ.

21 Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.

Pater nẽmi-nem facit æternæ vitæ par-ticipem nisi in Christo, in quo etiam vno rite colli-gitur.

Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ·

22 Neque enim Pater iudicat quenquã, sed omne iudicium dedit Filio:

Ινα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν.

23 Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat Filium, non honorat Patrẽ qui misit eum.

Αμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν.

24 Amen amẽ dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in condemnationẽ non veniet: sed transiit à morte in vitam.

Non colitur Pater nisi ser-mone Filii per fidem appre-henso, quæ vna via est ad vitam æternã ducens.

Αμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται.

25 Amen amẽ dico vobis, veniet tempus, & nũc est, quum mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint viuent.

Omnes sum-o peccato mor-tui, nec alia ra-tione viuificari possumus quam Christi sermone per fidem appre-henso.

Ωσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ.

26 Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso:

Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί.

27 Et authoritatẽ dedit ei iudiciũ etiã exercẽdi, quatenus Filius hominis est.

Μὴ θαυμάζετε τοῦτο· ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ.

28 Ne hoc miramini: nam veniet hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.

Omnes ẽdem ad tribu-nal Christi si-stentur iudi-candi.

Matth.25.41 Ex fructibus iudicabitur de fide & incredulitate.

‖Et prodibunt qui bona fecerũt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionẽ condemnationis.

29 Καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πραξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

Christus omnium quæfecit, Patrem authorem & approbatorẽ habet.

Non possũ ego à meipso facere quicquã: prout audio iudico: & iudicium meum iustũ est: quia non quæro voluntatẽ meã, sed voluntatem eius qui misit me, *id est* Patris.

30 Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. καθὼς ἀκούω, κρίνω· καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν· ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός.

Infrà, 8.14

‖Si ego testor de meipso, testimonium meum non est idoneum.

31 Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής.

Matth.3.17

‖Alius est q testatur de me, & scio verum esse testimonium quod testatur de me.

32 Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

Suprà, 1.27 Christus & Iohannis voce, & infinitis miraculis, & omnium Prophetarũ testimoniis, vnicè seruatordeclaratus est. Mũdus tamen interea alioquin pseudoprophetis addictus, & videri volẽs religiosus, nihil istorum videt.

‖Vos misistis ad Iohannem, & *is* testimoniũ dedit veritati.

33 Ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάνην, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ.

Ego autem ab homine testimonium non capto: sed hæc dico vt vos seruemini.

34 Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω· ἀλλὰ ταῦτα λέγω ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε.

Ille erat lucerna ardẽs & lucens: vos autem voluistis ad tempus exultare in eius luce.

35 Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων· ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ.

Atego testimoniũ habeo maius *testimonio* Iohānis: opera enim quæ dedit mihi Pater vt ea perficerẽ, ipsa *inquã* opera quæ ego facio, testãtur de me q Pater miserit me.

36 Ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου· τὰ γὰρ ἔργα ἃ ἔδωκέ μοι ὁ πατὴρ ἵνα τελειώσω αὐτὰ, αὐτὰ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε.

Matth.3.17 & 17.5

Deut.4.12

‖Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem eius vnquã audistis, ‖neque speciem eius vidistis.

37 Καὶ ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε.

Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos nõ creditis.

38 Καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν· ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.

Scrutamini Scripturas: nam vos videmini vobis in ipsis vitam æternã habere: & illæ sunt quæ testificantur de me.

39 Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.

Καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἵνα ζωὴν ἔχητε. 40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

Δόξαν παρὰ ἀνθρώπων οὐ λαμβάνω· 41 Gloriam ab hominibus non capio.

Ἀλλ' ἔγνωκα ὑμᾶς ὅτι τὴν ἀγάπην 42 Sed noui vos charitatẽ
τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς. Dei non habere in vobis.

Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πα- 43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illum recipietis.
τρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε.

Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε; 44 Quomodo vos potestis credere, quum gloriã alii ab aliis captetis, & ‖ gloriã quæ à solo Deo proficiscitur, non quæratis? *Infrà, 12.43*

Μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν, Μωσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε. 45 Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.

Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. 46 Si enim crederetis Mosi, crederetis mihi: ‖ de me enim ille scripsit. *Genes.3.15, & 22.18, & 49.10 deut.18.15*

Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε; 47 Quòd si illius scriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

Κεφάλαιον ϛ

CAP. VI.

Μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Γαλιλαίας τῆς Τιβεριάδος. 1 POst hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, *quod est* Tiberiadis. Esuriũt quidem interdiũ qui Christum sequũtur, sed suo subsidio nunquam destituuntur.

Καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολύς, ὅτι ἐθεώρουν αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. 2 Et sequebatur eũ turba multa, quia videbant eius signa quæ edebat in ægrotis.

Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. 3 Subiit autem in montẽ Iesus, & ibi sedit cum discipulis suis.

Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα, ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων. 4 Propè autem erat pascha, ‖ festum Iudæorum. *Leuit.23.7 deut.16.1*

Ἐπάρας οὖν ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεασάμενος ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς τὸν Φίλιππον, Πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι; 5 ‖ Quum ergo sustulisset oculos Iesus, & conspexisset multam turbam ad se venire, dicit Philippo, Vnde ememus panes, vt isti vescantur? *Matth.14.16 marci 6.38 luc.9.13*

(Hoc autem dicebat, tétans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus)

6 (Τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ἤδει τί ἔμελλε ποιεῖν)

Respõdit ei Philippus, Ducentorum denariorũ panes non sufficiunt eis, vt singuli eorũ paululum quiddam accipiant.

7 Ἀπεκρίθη αὐτῷ Φίλιππος, Διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ.

Dicit ei vnus ex discipulis eius, *nempe* Andreas frater Simonis Petri,

8 Λέγει αὐτῷ εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου,

Est hîc puerulus quidã q̃ habet quinque panes hordeaceos, & duos piscículos: sed hæc quid sunt inter tam multos?

9 Ἔστι παιδάριον ἓν ὧδε ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους, καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους;

Dixit autẽ Iesus, Facite vt isti discũbãt. Erat autẽ gramẽ multũ in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinquies mille.

10 Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς, Ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπεσεῖν. Ἦν δὲ χόρτος πολὺς ἐν τῷ τόπῳ. Ἀνέπεσον οὖν οἱ ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν ὡσεὶ πεντακισχίλιοι.

Accepit autẽ panes illos Iesus, & actis gratiis distribuit discipulis, discipuli verò accũbentibus: similiter etiam ex piscículis illis quantum volebant.

11 Ἔλαβε δὲ τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις· ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαρίων ὅσον ἤθελον.

Vt autẽ expleti sunt, dixit Iesus discipulis suis, Cogite quæ superfuerunt fragmẽta, nequid pereat.

12 Ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μή τι ἀπόληται.

Coegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmẽtis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ superfuerant iis qui comederant.

13 Συνήγαγον οὖν, καὶ ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἃ ἐπερίσσευσε τοῖς βεβρωκόσιν.

Illi ergo quũ vidissẽt signũ quod Iesus ediderat, dicebãt, Hic est verè Propheta ille qui venturus erat in mundum.

14 Οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόντες ὃ ἐποίησε σημεῖον ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγον, Ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον.

Iesus ergo quũ nosset futurum vt venirent, & ipsum correptum facerẽt regem, fecessit rursus in montem solus.

15 Ἰησοῦς οὖν γνοὺς ὅτι μέλλουσιν ἔρχεσθαι καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἀνεχώρησε πάλιν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος.

¶ Vt autẽ serum *diei* factum est descenderunt discipuli eius ad mare.

16 Ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο, κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν,

Cultu præpostero non modò non delectatur, sedetiã offenditur Christus.

Matth. 14. 25 marci 6. 47

16 Periclitamur quidem, sed Christo in tempore per medias tempestates ad nos accedente, in portum perdu cimur.

Καὶ ἐμβάντες εἰς τὸ πλοῖον, ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καπερναούμ. καὶ σκοτία ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς.

17 Et ingressi nauigium, ibant trans mare versus Capernaum. iam autem tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus.

Ἡ τε θάλασσα, ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγείρετο.

18 Et mare, vento magno flante, insurgebat.

Ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἰκοσιπέντε ἢ τριάκοντα, θεωροῦσι τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον· καὶ ἐφοβήθησαν.

19 Quũ ergo prouecti fuissent quasi stadia viginti quinque aut triginta, conspiciũt Iesum ambulantẽ super mare, & appropinquantẽ naui: & timuerũt.

Ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς, Ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

20 Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.

Ἤθελον οὖν λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον· καὶ εὐθέως τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς εἰς ἣν ὑπῆγον.

21 Cupidè ergo receperũt eum in nauigium: & statim nauigiũ peruenit ad regionem in quam ibãt.

Τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς θαλάσσης, ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν ἐκεῖ εἰ μὴ ἓν ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ συνεισῆλθε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πλοιάριον, ἀλλὰ μόνοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον·

22 ¶ Postero die turba quæ stabat trans mare, vt vidit illic non esse aliud nauigiolum nisi vnum illud in quod ingressi fuerant discipuli eius, & Iesum nõ introisse cum discipulis suis in nauigium, sed solos eiꝰ discipulos abiisse:

Nihil quidẽ deest regnum Dei quærẽtibus: nõ est ramen Euangelium, ventris sed animi pabulum.

Ἀλλὰ ἦλθε πλοιάρια ἐκ Τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ Κυρίου·

23 Alia verò nauigiola Tiberiade venisse prope locum vbi comederant panem, posteaquam gratias egisset Dominus:

Ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐνέβησαν αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῖα, καὶ ἦλθον εἰς Καπερναούμ, ζητοῦντες τὸν Ἰησοῦν.

24 Quũ ergo vidisset turba Iesum illic non esse, neque discipulos eius, ingressi sunt & ipsi in nauigia, & venerunt Capernaum, quærentes Iesum.

Καὶ εὑρόντες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης, εἶπον αὐτῷ, Ῥαββεί, πότε ὧδε γέγονας;

25 Et eo inuẽto trans mare, dixerũt ei, Rabbi, quãdo huc peruenisti?

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ζητεῖτέ με οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε.

26 Respondit eis Iesus, & dixit, Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia comedistis panes illos, & saturati estis.

Operemini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: ‖ hunc enim Pater signauit, *id est* Deus.

27 Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει· τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν, ὁ Θεός.

Supra, 1.32 matth. 3.17, & 17.5

Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur opera Dei?

28 Εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν, Τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ;

Fruſtra ſatagũt homines, quum ſtudent placere Deo abſque fide.

Reſpondit Ieſus & dixit eis, ‖ Hoc illud eſt opus Dei, vt credatis in eũ quem miſit ille.

29 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἵνα πιστεύητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος.

1. Ioh. 3.23

Dixerũt ergo ei, Quod ergo tu ſignum edis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

30 Εἶπον οὖν αὐτῷ, Τί οὖν ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ;

Patres noſtri comederunt mãna in deſerto: ſicut ſcriptum eſt, ‖ Panem cæleſtem dedit eis vt veſcerentur.

31 Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθώς ἐστι γεγραμμένον, Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν.

Exo. 16.14 num. 11.7 pſal. 77.24 ſapien. 16.20

Dixit ergo eis Ieſus, Amen amẽ dico vobis, nõ dedit vobis Moſes panem illum cæleſtem: ſed Pater meus dat vobis panem illum verè cæleſtem.

32 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν.

Chriſtus, verus & vnus æternæ vitæ author, dator, mannæ ſymbolo patribus ſignificatus.

Panis enim ille Dei, is eſt qui de cælo deſcendit, & dat vitam mundo.

33 Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ.

Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis ſemper panem iſtum.

34 Εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν, Κύριε, πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον.

Dixit autem eis Ieſus, Ego ſum panis ille vitæ: qui venit ad me, nequaquam eſuriet: ‖ & qui credit in me, non ſitiet vnquam.

35 Εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσῃ· καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε.

Eccli. 24.29

Sed dixi vobis, Etiam vidiſtis me, nec creditis.

36 Ἀλλ' εἶπον ὑμῖν ὅτι καὶ ἑωράκετέ με, καὶ οὐ πιστεύετε.

Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eiiciam foras.

37 Πᾶν ὃ δίδωσί μοι ὁ πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἥξει· καὶ τὸν ἐρχόμενον πρός με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω.

Οτι καταβέβηκα ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ 38
οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ
τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με.

Τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαν- 39
τός με πατρός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι,
μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω
αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαν- 40
τός με, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν, καὶ
πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· κἀγὼ
ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Ἐγόγγυζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐ- 41
τοῦ, ὅτι εἶπεν, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς 42
ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πα-
τέρα καὶ τὴν μητέρα; Πῶς οὖν λέγει
οὗτος, Ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα;

Ἀπεκρίθη οὖν ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐ- 43
τοῖς, Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων.

Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με 44
ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με, ἑλκύσῃ
αὐτὸν, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐσχά-
τῃ ἡμέρᾳ.

Ἔστι γεγραμμένον ἐν τοῖς προφή- 45
ταις, Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ
Θεοῦ. Πᾶς οὖν ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ πα-
τρὸς, καὶ μαθὼν, ἔρχεται πρός με.

Οὐχ ὅτι τὸν πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ 46
μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἑώρακε
τὸν πατέρα.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων 47
εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. 48

Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα 49
ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον.

Quia descendi è cælo vt faciam non voluntatē meam, sed voluntatē eius qui misit me.

Hæc est autē voluntas eius qui misit me, *id est* Patris, vt quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, sed suscitem illud in vltimo illo die.

Hæc est autē voluntas eius qui misit me, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitā æternam: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis ille qui è cælo descendit.

Caro non potest spiritualia percipere, ac proinde initiū salutis est à Deo, naturam nostrā immutante, vt ab ipso allati, in Christo eruditi & seruari studeamus. *Matth.13.55*

Et dicebant, ‖ Nónne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrē & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cælo descēdi?

Respondit ergo Iesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

Est scriptum in Prophetis, ‖ Et erunt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

Esa.54.13 Ierem.32.33

Non quòd Patrem viderit quisquam, ‖ nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem.

Matth.11.27

Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 Verus sacramentorum vsus est, ab iis ad rem ipsam, id est ad Christum, assurgere: cuius vnā participatione æternam vitam consequimur. *Exo.46.15*

Ego sū panis ille vitæ.

Patres vestri comederūt ‖ manna in deserto, & mortui sunt.

Christus à Deo Patre hoc ipsum nobis est ad vitã æternam consequendam ac retinendam, quod panis & caro atque adeo cibus & potus ad caducæ huius vitæ vsum.

Hic est panis ille qui è cælo descendit, vt qui eo vescitur, non moriatur.

Ego sum panis viuificus qui è cælo descendi: siquis ederit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.

Caro inter carnalẽ manducationem, cuius instrumentum sunt dentes, & spiritualem eium qui in fide cõsistit, dissigere non potest, ac proinde dãnat quod non intelligit. Sed nihilominꝰ inculcãda est veritas.

Pugnabant ergo Iudæi alii aduersus alios, dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem *suam* dare qua vescamur?

Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filii hominis, & biberitis eiꝰ sanguinem, non habetis vitã in nobis.

1. Cor. 11. 27

‖Qui edit carnem meã, & bibit meum sanguinẽ, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die.

Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

Qui edit meam carnẽ, & bibit meum sanguinẽ, in me manet, & ego in eo.

Sicut misit me viuens ille Pater, & ego viuo per Patrem: ita etiam qui edit me, viuet ipse quoque per me.

Hic est panis ille qui de cælo descendit: nõ prout comederunt Patres vestri manna, & mortui sunt. qui ederit hunc panem, viuet in æternum.

Hæc dixit in synagoga, quum doceret in Capernaum.

Christi eũ membris suis vnionem asserit: quã nõ potest humana ratio: adoret igitur quod est ipsa excellentius.

Multi ergo ex discipulis eiꝰ *his* auditis dixerũt, Durus est hic sermo: quis potest eum audire?

50 Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ.

51 Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.

52 Ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες, Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν;

53 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.

54 Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

55 Ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστι πόσις.

56 Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

57 Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα· καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ.

58 Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον· ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

59 Ταῦτα εἶπεν ἐν συναγωγῇ, διδάσκων ἐν Καπερναούμ.

60 Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπον, Σκληρός ἐστιν οὗτος ὁ λόγος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν;

Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ ὅτι γογγύζουσι περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; 61

Sciens autem Iesus apud se discipulos suos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?

Ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον; 62

Quid si igitur conspiceretis Filium hominis ascendentem eò || vbi erat prius? *Supra, 3. 13*

Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν. 63

Spiritus est qui viuificat, caro nõ prodest quicquam: verba quæ ego loquor vobis, spiritus sunt & vita sunt. Ideo viuifica est nobis caro Christi, quia idem qui homo est, Deus est. quod mysterium iola side (quæ Dei donum est electis peculiare) complectitur.

Ἀλλ' εἰσὶν ἐξ ὑμῶν τινες οἱ οὐ πιστεύουσιν. ἤδει γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἰησοῦς τίνες εἰσὶν οἱ μὴ πιστεύοντες, καὶ τίς ἐστιν ὁ παραδώσων αὐτόν. 64

Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. nouerat enim à principio Iesus quinam essent qui nõ credebant, & quis eum proditurus esset,

Καὶ ἔλεγε, Διὰ τοῦτο εἰρηκα ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με ἐὰν μὴ ἦ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ πατρός μου. 65

Et dicebat, Propterea dixi vobis neminem posse venire ad me nisi fuerit ei datum à Patre meo.

Ἐκ τούτου πολλοὶ ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. 66

Ex eo multi discipulorum eius pedem retulerunt, nec amplius cum eo versabantur. Ea est hominum malitia, vt ex ipsa salutis doctrina (si quis singulari Dei beneficio credant) occasionẽ exitii sui arripiãt.

Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῖς δώδεκα, Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; 67

Dixit ergo Iesus duodecim illis, Num & vos vultis abire?

Ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις· 68

Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quẽ abibimus? verba vitæ æternæ habes:

Καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. 69

Et nos credimus & cognouimus te esse Christũ illum Filium Dei viuentis.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην, καὶ ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν. 70

Respondit eis Iesus, || Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis est diabolus? *Matth. 16. 16* Parum est numerus Christũ professorum, & in iis rursus aliqui sunt hypocritæ, atque adeo omnium hominum deterrimi.

Ἔλεγε δὲ τὸν Ἰούδαν Σίμωνος Ἰσκαριώτου. οὗτος γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν παραδιδόναι, εἷς ὢν ἐκ τῶν δώδεκα. 71

Loquebatur autem de Iuda Simonis *filio* Iscariota. futurum enim erat vt hic proderet eum, quum esset vnus ex illis duodecim.

CAP. VII.

Dei gratia nō est hæreditaria, sed aduentitium donū. Hinc fit vt sæpe filiis Dei plus molestiæ exhibeāt propinqui quàm extranei. *Leuit.23.34*

VErsabatur autem Ie 1
sus post hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa versari, quia studebant eum Iudæi trucidare.

Propè autem erat festū 2
Iudæorum, || scenopegia.

Dixerunt igitur ad eū 3
fratres ei⁹, Digredere hinc & vade in Iudæam, vt discipuli tui conspiciant opera tua quæ facis.

Nemo enim in occulto 4
facit aliquid, & quærit ipse celebris esse: si hæc facis, patefacito teipsum mundo.

Nam nec fratres quidé 5
eius credebant in eum.

Stultis suorū votis minimè obsequēdum.

Dicit ergo eis Iesus, Té 6
pus meum nōdum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

Non potest mūdus vos 7
odisse: me autē odit, quoniam ego testor de eo, opera eius mala esse.

Vos ascendite ad festū 8
hoc: ego nondum ascendo ad hoc festum, || quia tempus meum nondum impletum est.

Infrà, 8.20

Hæc autem quum eis 9
dixisset, mansit in Galilæa.

10 Exemplū horrendæ cōfusionis in ipso Ecclesiæ sinu. Pastores meru & terrore oppressum populū tenēt: populus non apparentem Christū quærit, sese offerē tem negligit, nō desūt etiā qui cognitū temere cōdemnent: pauci tā tum clanculū recte sentiūt.

Vt ascenderunt autem 10
fratres eius, tunc & ipse ascēdit ad festū, nō manifestè, sed velut in occulto.

Iudæi ergo quærebant 11
eum in festo, & dicebant, Vbi est ille?

Et murmur multū erat 12
in turba de eo. alii quidé dicebāt, Vir bonus est: alii autem dicebant, Non: sed

Κεφάλαιον ζ΄

ΚΑΙ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς μετ' ἐκεῖνα ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι.

Ἦν δὲ ἐγγὺς ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκηνοπηγία.

Εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν, καὶ ὕπαγε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου θεωρήσωσι τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς.

Οὐδεὶς γάρ τι ἐν κρυπτῷ ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παρρησίᾳ εἶναι· εἰ ταῦτα ποιεῖς, φανέρωσον σεαυτὸν τῷ κόσμῳ.

Οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον εἰς αὐτόν.

Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστιν· ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτερος πάντοτέ ἐστιν ἕτοιμος.

Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς· ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά ἐστιν.

Ὑμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην· ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὅτι ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πεπλήρωται.

Ταῦτα δὲ εἰπὼν αὐτοῖς, ἔμεινεν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ.

Ὡς δὲ ἀνέβησαν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, τότε καὶ αὐτὸς ἀνέβη εἰς τὴν ἑορτήν, οὐ φανερῶς, ἀλλ' ὡς ἐν κρυπτῷ.

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἔλεγον, Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος;

Καὶ γογγυσμὸς πολὺς περὶ αὐτοῦ ἦν ἐν τοῖς ὄχλοις. οἱ μὲν ἔλεγον, Ὅτι ἀγαθός ἐστιν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Οὔ· ἀλλὰ

πλανᾷ τὸν ὄχλον.

Οὐδεὶς μέντοι παρρησίᾳ ἐλάλει 13
περὶ αὐτοῦ, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων.

Ἤδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσούσης, ἀνέβη 14
ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε.

Καὶ ἐθαύμαζον οἱ Ἰουδαῖοι, λέγον- 15
τες, Πῶς οὗτος γράμματα οἶδε, μὴ μεμαθηκώς;

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, 16
Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με.

Ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποι- 17
εῖν, γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ.

Ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν 18
ἰδίαν ζητεῖ· ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, οὗτος ἀληθής ἐστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν.

Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, 19
καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι;

Ἀπεκρίθη ὁ ὄχλος καὶ εἶπε, Δαιμό- 20
νιον ἔχεις· τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι;

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, 21
Ἓν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε.

Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν 22
περιτομὴν, (οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωσέως ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων) καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον.

Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος 23
ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ἐμοὶ χολᾶτε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ;

turbam seducit.

13 Nullus tamen palàm loquebatur de eo, propter metum Iudæorum.

14 Festo autem iam medio ascendit Iesus in templum, ac docebat.

15 Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo iste literas nouit, quum non didicerit?

16 Respondit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

17 Si quis voluerit eius voluntatem exequi, cognoscet de doctrina, vtrũ ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

18 Qui à semetipso loquitur, gloriam quærit: qui autem quærit gloriã eius qui misit ipsũ, hic verax est, & iniustitia in eo nõ est.

19 ‖ Nónne Moses dedit vobis Legem, & *tamẽ* nemo ex vobis præstat Legem? ‖ quid me studetis trucidare?

20 Respondit turba & dixit, Dæmonium habes: quis te studet trucidare?

21 Respondit Iesus & dixit eis, Vnum opus edidi, & omnes miramini.

22 Attamen ‖ Moses dedit vobis circũcisionem, (nõ quòd ex Mose sit, ‖ sed *quia* ex Patribus) & Sabbatho circunciditis hominem.

23 Si circuncisionem accipit homo Sabbatho, vt non soluatur Lex Mosis, mihi indignamini quòd totum hominem sanum fecerim Sabbatho?

Christus benitate certat cũ mundi perfidia: plerique interea ex eo ipso arripiunt offendiculi occasionẽ, quo oportuerat eos ad Christũ amplectẽdum incitari.

16 Ideo pauci sunt quibus Euangeliũ sapiat, quoniam rarum est pietatis studium.

Vera salutis doctrina à cometitia eo distinguitur ☞ illa gloriã Dei illustrat, ista homines efferendo, Dei gloriã obscurat. *Exo.*24.3

19 Nulli securius clamãt se Legis Dei assertores esse quàm qui illam impudẽtissime violãt. *Supra.*5.18

21 Sabbathũ (quod hic nobis ☞ omniũ ceremoniarũ regula proponitur) non impediendis sed potius exercẽdis Dei operibus destinatũ est: inter quæ charitas proximi præcipuũ locũ obtinet. *Leuit.*12.3 *Gene.*17.10

Deut. 1. 18 ‖ Iudicandum ex rerum veritate, ne in medium prodeunte perſonæ nos tranſuerſos abripiant.

‖Ne iudicate ſecũdum ſpeciem, ſed iuſto iudicio iudicate. 24 Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε.

Dicebãt ergo quidã ex Hieroſolymitanis, Nónne hic eſt quem ſtudent trucidare? 25 Ελεγον οὖν τινὲς ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι;

25 Multi mirantur irrito fieri hoſtium Dei conatus, nec tamen interea diuinam virtutẽ agnoſcunt.

At ecce, palàm loquitur, & nihil ei dicunt: nũ verè cognouerũt primores hunc verè eſſe Chriſtum? 26 Καὶ ἴδε, παρρησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι· μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός;

Homines ad ſtruenda ſibi obſtacula ingenioſi.

Sed nouimus vnde hic ſit: quum autem venerit Chriſtus, nemo cognoſcitur eſt vnde ſit. 27 Ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν.

Chriſti veritas minimè pẽdet ex hominum iudiciis.

Clamabat ergo Ieſus in templo, docens ac dicés, Et me noſtis, & vnde ſim noſtis: & à meipſo nõ veni, ſed eſt verax qui miſit me, quem vos nõ noſtis. 28 Ἐκραξεν οὖν ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγων, Κἀμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί· καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Ego verò noui eum, quia ab ipſo ſum, & ille me miſit. 29 Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι, κἀκεῖνός με ἀπέστειλεν.

Nõ licet malis quod lubet ſed id demum quod Deus decreuit.

Studebant ergo eũ prehendere: ſed nemo iniecit in eum manum, quia nondũ venerat hora eius. 30 Ἐζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι· καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

Prout creſcit regnum Dei, creſcit eiº hoſtium rabies, donec tádem abſentia bona fruſtra requirant quæ præſentia neglexerint.

Ex turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Chriſtus quum venerit, num ſigna plura edet iis quæ hic edidit? 31 Πολλοὶ δὲ ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, καὶ ἔλεγον, Ὁτι ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μήτι πλείονα σημεῖα τούτων ποιήσει ὧν οὗτος ἐποίησεν;

Audierũt Phariſæi turbam iſta murmurantem de eo, & miſerunt Phariſæi ac principes Sacerdotum miniſtros vt eũ prehenderent. 32 Ἤκουσαν οἱ Φαρισαῖοι τοῦ ὄχλου γογγύζοντος περὶ αὐτοῦ ταῦτα· καὶ ἀπέστειλαν οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπηρέτας, ἵνα πιάσωσιν αὐτόν.

Dixit ergo eis Ieſus, Adhuc pauliſper ero vobiſcum, deinde abibo ad eũ qui me miſit. 33 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με.

Infrà 13. 33

‖Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos non poteritis venire. 34 Ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.

Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς ἑαυτούς, Ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὑρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας;

35 Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quò futurum est vt iste proficiscatur, vt nos non inueniamus eum? num ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iturus est, & Græcos docturus?

Τίς ἐστιν οὗτος ὁ λόγος ὃν εἶπε, Ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν;

36 Quis est hic sermo quē dixit, Quæretis me, & nō inuenietis: & vbi ego ero, vos non poteritis venire?

Ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς εἱστήκει ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔκραξε, λέγων, Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω.

37 ¶ ‖Vltimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamauit, dicēs, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.

Leuit.23.36 Duo sunt salutis nostræ capita: vnum, vt vero summæ nostræ inopiæ sensu serio tāgamur: alterum, vt in vno Christo per fidem apprehēso quæramus omnium bonorum copiā. *Esa.55.1*

Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.

38 ‖Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius.

Ioel.2.28 act.2.17

(Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη)

39 (Hoc autem dixit de ‖Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Iesus nōdum erat glorificatus)

In ipsa Eccle sia de præcipuo capite religionis certatur: nec alii sunt crudeliores Christi hostes iis qui veritatis sedē occupant. Non licet tamē eis quicquid libet.

Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες τὸν λόγον, ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης.

40 Multi ergo è turba quū audissent hunc sermonē, dicebant, ‖ Verè hic est Propheta ille.

Deut.18.15 mich.5.2 matth.2.5

Ἄλλοι ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός. 41 ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Μὴ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται;

Alii dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebāt, Num enim è Galilæa veniet Christus?

Οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται;

42 ‖Nónne Scriptura dicit, ex semine Dauid, & ex vico Bethlehem, vbi erat Dauid, vēturum Christū?

Σχίσμα οὖν ἐν τῷ ὄχλῳ ἐγένετο 43 δι' αὐτόν.

Dissidium ergo ortum est in turba propter eum.

Τινὲς δὲ ἤθελον ἐξ αὐτῶν πιάσαι αὐτόν· ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας.

44 Quidam autem ex ipsis volebant eum prehendere, sed nemo iniecit in eū manus.

Deus è cælis irridet Filii sui inimicos.

Ἦλθον οὖν οἱ ὑπηρέται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαίους· καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐκεῖνοι, Διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν;

45 Venerūt ergo ministri ad pōtifices & Pharisæos: qui dixerunt eis, Quare non adduxistis eum?

Respondérunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste. 46 Ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται, Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος.

Respondérũt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis? 47 Ἀπεκρίθησαν οὖν αὐτοῖς οἱ Φαρισαῖοι, Μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε;

Falsi pastores adeo sunt stolidi vt ex multitudine & externo splendore Ecclesiã Dei æstiment. Num quis ex principibus credidit in eum, aut ex Pharisæis? 48 Μή τις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτὸν, ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων;

Sed turba hęc quæ non nouit Legem, execrabilis est. 49 Ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον, ἐπίκατάρατοί εἰσι.

Dicit eis Nicodemus, 50 Λέγει Νικόδημος πρὸς αὐτοὺς, ὁ ἐλθὼν νυκτὸς πρὸς αὐτὸν, εἷς ὢν ἐξ αὐτῶν,

Supra 3. 2 ||is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis, 51 Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ πρῶτον, καὶ γνῷ τί ποιεῖ;

Num Lex nostra condemnat quempiam, nisi prius audierit ab ipso, ||& cognouerit quid faciat?

Deut. 17. 8, & 19. 15

Respondérunt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? scrutare & vide ex Galilæa Prophetã non surrexisse. 52 Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον καὶ ἴδε ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται.

Non est consilium contra Dominum. Et profectus est vnusquisque domum suam. 53 Καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

CAP. VIII.

Mali bonis insidias nectétes, sibiipsis laqueũ nectunt. IEsus autem profectus est in montem Oliuarum. 1 Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν.

Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & sedens docebat eos. 2 Ὄρθρου δὲ πάλιν παρεγένετο εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἤρχετο πρὸς αὐτὸν· καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτούς.

Adducunt autem ad eũ Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & quum statuissent eam in medio, 3 Ἄγουσι δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς αὐτὸν γυναῖκα ἐπὶ μοιχείᾳ κατειλημμένην· καὶ στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ,

Dicũt ei, Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœchatur: 4 Λέγουσιν αὐτῷ, Διδάσκαλε, αὕτη ἡ γυνὴ κατείληπται ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη.

Leuit. 20. 10. ||In Lege autem Moses mandauit nobis vt tales lapidarentur: tu ergo quid dicis? 5 Ἐν δὲ τῷ νόμῳ Μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι· σὺ οὖν τί λέγεις;

Τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτόν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς κάτω κύψας, τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν. 6

Ὡς δὲ ἐπέμενον ἐρωτῶντες αὐτόν, ἀνακύψας εἶπε πρὸς αὐτούς, Ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν, πρῶτος τὸν λίθον ἐπ' αὐτῇ βαλέτω. 7

Καὶ πάλιν κάτω κύψας, ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν. 8

Οἱ δέ, ἀκούσαντες, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, ἐξήρχοντο εἷς καθ' εἷς, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἕως τῶν ἐσχάτων· καὶ κατελείφθη μόνος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἡ γυνὴ ἐν μέσῳ ἑστῶσα. 9

Ἀνακύψας δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ μηδένα θεασάμενος πλὴν τῆς γυναικός, εἶπεν αὐτῇ, Γύναι, ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; οὐδείς σε κατέκρινεν; 10

Ἡ δὲ εἶπεν, Οὐδείς, Κύριε. Εἶπε δὲ αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω. πορεύου, καὶ μηκέτι ἁμάρτανε. 11

Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς ἐλάλησε, λέγων, Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. 12

Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι, Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. 13

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου· ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω· ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι, ἢ ποῦ ὑπάγω. 14

Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. 15

Hoc autē dicebant tentantes eum, vt possent eū accusare. Iesus autem incuruatus deorsum, digito scribebat in terra.

Quum autem perseuerarent eum interrogare, erexit se, & dixit eis, ‖ Qui vestrum immunis est à peccato, primus in eam iaciat lapidem.

In hypocritas, qui plusquam seuerè aliorum censores, suis vitiis indulgēt. *Deut.17.7*

Et rursum incuruatus deorsū, scribebat in terra.

Auditis autem his, arguente ipsos conscientia, singulatim alius post aliū exibant, initio facto à seniorib⁹ vsq; ad vltimos: & relictus est solus Iesus, & mulier in medio stans.

Quum autem erexisset se Iesus, & neminem cōspiceret præter mulierē, dixit ei, Mulier, vbi sunt illi tui accusatores? nemo te condemnauit?

Christus non fuit ciuilis magistratus partes ad se trahere, contentus ad fidem & resipiscentiā pēcatores adducere.

Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Iesus, Nec ego te condemno: vade, & ne amplius pecces.

¶ Rursum ergo Iesus loquutus est eis, dicēs, ‖ Ego sum lux mūdi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

Mundus natura cæc⁹ nusquam nisi in solo Christo fit lucis cōpos. *Supra, 1.5. infra, 9.5*

Pharisæi igitur dixerūt ei, Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est idoneum.

Christus testis est veritatis omni exceptione maior, vtqui ob hoc ipsum sit à Patre missus, & ab eodem infinitis miraculis mundo approbatus. *Supra, 5.31*

Respondit Iesus & dixit eis, ‖ Etiāsi ego testor de meipso, idoneum est testimoniū meum: quia scio vnde venerim, & quò vadā: vos autē nescitis vnde venerim, & quò vadā.

Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam.

Quòd si etiam iudicem ego, iudicium meum firmum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.

Deut.17.6, & 19.15 matth.18.16 2.Cor 13.1 hebr.10.28

Sed & in Lege vestra scriptum est, ‖duorum hominum testimonium idoneum esse.

Ego sum qui testor de meipso, & testatur de me qui misit me Pater.

Nemo Deũ nisi in Christo nosse potest.

Dicebant ergo ei, Vbi est tuus ille Pater? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meũ: si me nosletis, Patrem quoque meum nosletis.

Dei non hominum arbitrio vuius & morimur. Itaque illud vnũ superest vt nostro munere cõstanter defungamur.

Hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, quia nõdum venerat hora eius.

Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quò ego vado, vos non potestis venire.

22 Quoniam homines natura a rebꝰ cælestibꝰ abhorrent, nemo est idoneus Christo discipulus nisi quem Spiritus Dei formauit. Interea tamen mũdo oblatã vitam repudiandi, necessariò pereundum erit.

Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit seipsum, qui dicat, Quò ego vado, vos non potestis venire?

Tunc dixit eis, Vos ex inferis estis, ego ex supernis sum: vos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.

Ideo vobis dixi vos morituros in peccatis vestris. Nam nisi crediderit is me *eum* esse, moriemini in peccatis vestris.

Is demum quis sit Christꝰ cognoscet qui attẽte audiet quid loquatur.

Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit eis Iesus, *Id* quod à principio dico vobis.

Deus contẽptæ Christi doctrinæ vindex.

Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: sed qui me misit, verax est:

16 Καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστιν· ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ.

17 Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν.

18 Ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ.

19 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου· εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἤδειτε ἄν.

20 Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτὸν, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

21 Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.

22 Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει, Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν;

23 Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστὲ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστὲ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

24 Εἶπον οὖν ὑμῖν ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

25 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

26 Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν· ἀλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθής ἐστι·

κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον.

& ego, quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

Οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν. 27

Non cognouerũt eum de Patre ipsis loqui.

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ. 28

Dixit ergo eis Iesus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis me *eum* esse, & ex meipso nihil facere, sed prout docuit me Pater, hæc loqui.

Ipse quoque Christi contẽptus cedit eius gloriæ: quod tandem eius hostes maximo suo malo sentient.

Καὶ ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἐστιν. οὐκ ἀφῆκέ με μόνον ὁ πατὴρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε. 29

Nam qui me misit, mecum est: non reliquit me solũ Pater, quia ego quæ placita sũt ei facio sẽper.

Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. 30

Hæc illo loquẽte multi crediderunt in eum.

Ἔλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους, Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστέ· 31

Dicebat ergo Iesus iis Iudæis qui crediderant ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis:

Veri discipuli Christi in eiusdẽ sermone perseuerãt vt magis ac magis in cognitione veritatis proficiẽtes, a durissima peccati seruitute in veram libertatem iustitiæ & vitæ asserantur.

Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. 32

Et cognoscetis Veritatem, & Veritas vos in libertatem vindicabit.

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· πῶς σὺ λέγεις, Ὅτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε; 33

Responderunt ei, Semẽ Abrahæ sumus, neq; cuiquam seruiuimus vnquã: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας. 34

Respondit eis Iesus, Amen amen dico vobis, quisquis committit peccatum, ‖ seruus est peccati.

Rom. 6. 16
2. pet. 2. 19

37 Omnes natura planè diabolica præditos nasci declarant scelerati ipsorum mores. Immutantur autem, & secundum fœdus cum Abrahamo sãcitũ in Dei familiam adsciscũtur ĩ vno Christo per fidem apprehenso: quæ quidẽ fides ex verè sãcta & honesta vita dignoscitur.

Ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. 35

Seruus autẽ non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

ἂν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε. 36

Itaque si vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε· ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. 37

Scio vos semẽ Abrahæ esse: sed studetis me trucidare, quia sermo meus nõ habet locum apud vos.

Ἐγὼ ὃ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρί μου, λαλῶ, καὶ ὑμεῖς οὖν ὃ ἑωράκατε 38

Ego loquor quod vidi apud Patrem meum, & vos facitis quod vidistis

apud patrem vestrum.

Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. 39

Nũc autem studetis me interficere, hominem qui veritatẽ vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit. 40

Vos facitis opera patris vestri. Itaque dixerunt ei, Nos ex fœrtatione non sumus geniti: vnum patrẽ habemus, *nempe* Deum. 41

Dixit ergo eis Iesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis me. ego enim à Deo profectus sum & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit. 42

Quare loquutionem istam meam non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum. 43

1. Iohan. 3. 8 ‖Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille fuit homicida à pricipio, & in veritate non perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mẽdacium, de suo loquitur, quia mendax est, & mendacii pater. 44

Vos autẽ, quia ego veritatem dico, non creditis mihi. 45

Christus mu nere sibi commisso à Patre, omni ex parte est perfunctus. 1. Iohan. 4. 6 Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? 46

‖Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis quia ex Deo non estis. 47

τοῦ πατρὸς ὑμῶν ποιεῖτε.

Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε ἄν.

Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ. τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν.

Ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Εἶπον οὖν αὐτῷ, Ἡμεῖς οὐκ ἐκ πορνείας γεγεννήμεθα· ἕνα πατέρα ἔχομεν, τὸν Θεόν.

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἰ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἥκω· οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλε.

Διατί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν.

Ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν. ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ.

Ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι.

Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διατί ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι;

Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστέ.

Αποκριθησαν οὖν οἱ Ιουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ, Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς ὅτι Σαμαρίτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; 48

Απεκρίθη Ιησοῦς, Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με. 49

Ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου· ἔστιν ὁ ζητῶν, καὶ κρίνων. 50

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. 51

Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ιουδαῖοι, Νῦν ἐγνώκαμεν ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Αβραὰμ ἀπέθανε καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις, Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσεται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα; 52

Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Αβραὰμ, ὅστις ἀπέθανε; καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον· τίνα σεαυτὸν σὺ ποιεῖς; 53

Απεκρίθη Ιησοῦς, Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτόν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν· ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστι. 54

Καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν· κἂν εἴπω ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῖν, ψεύστης· ἀλλ' οἶδα αὐτόν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. 55

Αβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. 56

Εἶπον οὖν οἱ Ιουδαῖοι πρὸς αὐτόν, Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Αβραὰμ ἑώρακας; 57

Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Αβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμί. 58

Respondérunt ergo Iudæi & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum esse, & dæmonium habere? 48

Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honoro Patrem meũ, & vos contumelia afficitis me. 49

Ego verò non quæro gloriam meam: est qui quærat, & iudicet. 50

Amen amen dico vobis, siquis sermonem meũ seruauerit, mortem non conspiciet in æternum. 51

Dixerũt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abrahã mortuus est, & Prophetæ: & tu dicis, Siquis sermoné meũ seruauerit, nõ gustabit mortem in æternum? 52

Num tu maior es patre illo nostro Abraham, qui mortuus est? etiam Prophetæ mortui sunt: quẽ tu teipsum facis? 53

Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse. 54

Neque nostis eum: ego autem noui eum: & si dixero me eum non nosse, ero similis vestri, *id est* mẽdax. sed eum noui, & sermonem eius seruo. 55

Abraham pater vester gestiuit vt videret diem istum meum: & vidit, ac gauisus est. 56

Dixerũt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nõdum habes, & Abraham vidisti? 57

Dixit eis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquam Abraham fieret, ego sum. 58

Christi hostes ad tẽpus quidem lasciuiũt, sed Pater suo tempore apparebit, cõtumeliarum sibi in Filii persona illatarum vindex.

Sola Euãgelii doctrina per fidem apprehensa, certum est aduersus mortẽ remedium.

In eos qui sãctorum splendore abutuntur vt Christi gloriam obscurent.

Christo nihil magis alienum ab omni ambitione, sed eum supra omnia extulit Pater.

Nulla est Dei extra Christũ nec Christi extra ipsius verbum legitima cognitio.

Christi virtus præcedebat tibi etiam omnibus seculis sese in patribꝰ exeruit, vt qui eum vẽturum, in promissionibꝰ viderint, & summo cum gaudio viua fide apprehenderint.

Zelus absq; scientia tandē in apertam rabiem exit: nec tamē licet malis quicquid libet.

Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autem occultauit se, & exiuit è templo, trāsiēs per medium eorum: & sic prætereiit.

59 Ηραν οὖν λίθους ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρῆγεν οὕτως.

CAP. IX.

Κεφάλαιον θ.

Omniū quidem etiā corporis malorū prima est origo peccatū, nec tamen cō sequitur semper a Deo respici peccata eorū quos durissimis etiam flagellis cædit.

1 PRæteriens autem vidit quendam cęcum à natiuitate:

1 Καὶ ΠΑΡΑΓΩΝ, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς.

2 Et interrogauerūt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit, hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

2 Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ραββί, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ;

3 Respondit Iesus, Neq; iste peccauit, neque parētes eius, *vt cæcus nasceretur:* sed *oportet* opera Dei manifesta fieri in eo.

3 Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Christi opera sunt instar lucis mūdi tenebras illustrātis.

4 Oportet me operari eius opera qui misit me, donec dies est: venit nox quūnemo potest operari.

4 Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με ἕως ἡμέρα ἐστίν· ἔρχεται νὺξ ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι.

Supra, c. 9, & 8. 11 *infra*, 12. 35. 46

5 Quandiu fuero in mūdo, ‖ Lux sum mundi.

5 Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου.

Christus adhibito luti ac deinde fontis Siloam (id est Missi) symbolo, cæcum natū sanās, declarat, sicut ipse initio hominē condidit, ita etiā se demum eiusdem tum corporis tum multo magis animæ instauratorem esse, & ita quidem vt vltro ad nos sanandos prior accurrat.

6 Hæc cum dixisset, spuit humi, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum oculis cæci:

6 Ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσε χαμαὶ, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ.

7 Dixítque ei, Vade, laua in pisćina Siloam, (quod est, si interpreteris, missus) Abiit ergo & lauit, rediítque videns.

7 Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὕπαγε, νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. (ὃ ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος) Ἀπῆλθεν οὖν καὶ ἐνίψατο, καὶ ἦλθε βλέπων.

8 Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum esse, dicebant, Nónne hic est qui sedebat & mendicabat?

8 Οἱ οὖν γείτονες καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον ὅτι τυφλὸς ἦν, ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος καὶ προσαίτων;

9 Alii dicebant, Hic est: alii verò, Similis est ei. Ille *autem* dicebat, Ego *is* sum.

9 Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι οὗτός ἐστιν· ἄλλοι δὲ, Ὅτι ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. Ἐκεῖνος ἔλεγε, Ὅτι ἐγώ εἰμι.

10 Dixerunt ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi?

10 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Πῶς ἀνεῴχθησάν σοι οἱ ὀφθαλμοί;

11 Respondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Iesus, lutum fecit, & illeuit

11 Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπεν, Ἄνθρωπος λεγόμενος Ἰησοῦς πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέ-

χισέ μου τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ εἶπέ μοι, Ὕπαγε εἰς τὴν κολυμβήθραν τῦ Σιλωὰμ, καὶ νίψαι. Ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος, ἀνέβλεψα.

uiuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piscinam Siloam, & laua. Vt autem abii ac laui, visum recepi.

Εἶπον οὖν αὐτῷ, Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος, 12
Λέγει, Οὐκ οἶδα.

Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.

Ἄγουσιν αὐτὸν τοὺς Φαρισαίους, 13
τὸν ποτε τυφλόν.

Adducunt eum ad Pharisæos, eum *inquam* qui olim cæcus *fuerat*.

Ἦν δὲ σάββατον ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς; 14

Erat autem Sabbathū quum lutū faceret Iesus, & aperiret oculos eius.

Πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν καὶ οἱ Φαρισαῖοι πῶς ἀνέβλεψεν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω. 15

Rursus ergo interrogarunt eum etiam Pharisæi quomodo visum recepisset. Ille autē dixit eis, Lutū imposuit oculis meis, & laui, & video.

Ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές, Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ θεοῦ, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ. Ἄλλοι ἔλεγον, Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. 16

Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Homo iste non est à Deo: nam Sabbathum non seruat. Alii dicebant, Quomodo potest homo peccator talia signa edere? Et dissidium erat inter eos.

Nullius rei prætextu sacri quam religionis, oppugnatur religio: sed ea quo magis premitur, eo magis assurgit.

Λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν, Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ὁ δὲ εἶπεν, Ὅτι προφήτης ἐστίν. 17

Rursus dicūt cæco, Tu quid dicis de illo, quòd aperuerit oculos tuos? Ille autem dixit, Propheta est.

Οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος· 18

Non crediderunt ergo Iudæi de eo quòd cæcus fuisset, & visum recepisset, vsquequo vocarunt eius parentes, eius *inquā* qui visum receperat:

Καὶ ἠρώτησαν αὐτοὺς, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι βλέπει; 19

Et interrogauerūt eos, dicentes, Hiccine est filius vester quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt?

Ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ καὶ εἶπον, Οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη· 20

Respōderunt eis parētes eius & dixerūt, Scimus hunc esse filium nostrū, & cæcum natum esse:

Quomodo autem nũc videat nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur.

21 Πῶς δὲ νῦν βλέπει οὐκ οἴδαμεν, ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν· αὐτὸν ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει.

Hæc dixerunt parentes eius, quòd timerent Iudæos: iam enim cõstituerant Iudæi vt siquis eum confiteretur esse Christũ, synagoga moueretur.

22 Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους· ἤδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται.

Propterea parentes eius dixerunt, Ætatem habet, ipsum interrogate.

23 Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἶπον, Ὅτι ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε.

Secundò ergo vocarũt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem scimus peccatorem esse.

24 Ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον ὃς ἦν τυφλὸς, καὶ εἶπον αὐτῷ, Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν.

Respondit ergo ille & dixit, An peccator sit nescio: vnum scio, me, quũ cæcus fuerim, nũc videre.

25 Ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος καὶ εἶπεν, Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα· ἓν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω.

Dixerunt autẽ ei iterũ, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

26 Εἶπον οὖν αὐτῷ πάλιν, Τί ἐποίησέ σοι; πῶς ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς;

Respondit eis, Iam vobis dixi, & nõ audiuistis: cur iterum vultis audire? num & vos vultis discipuli eius fieri?

27 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἠκούσατε· τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε αὐτοῦ μαθηταὶ γενέσθαι;

Necesse est tãdem erũpat superba impietas, frustra sub pietatis zelo delitescens.

Itaque conuitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Mosis discipuli sumus.

28 Ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν, καὶ εἶπον, Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί.

Nos scimus Deum esse loquutum Mosi: hic autẽ vnde sit nescimus.

29 Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωσῇ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν.

Respõdit eis ille, & dixit eis, Enimuero in hoc mirum *quiddã* est quòd vos nescíatis vnde sit, & *tamen* aperuit meos oculos.

30 Ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐν τούτῳ θαυμαστόν ἐστιν ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστὶ, καὶ ἀνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς.

Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει. 31

Scimus autem Deum peccatores non audire: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit.

Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. 32

Ab omni æuo non est auditum aliquem aperuisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.

Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν. 33

Nisi esset hic à Deo, non posset quicquam facere.

Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; Καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω. 34

Respondérunt & dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerũt eũ foras.

Ἤκουσεν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω· καὶ εὑρὼν αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ, Σὺ πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ; 35

Audiuit Iesus eum eiectum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei, Tune credis in Filium Dei?

Felicissima est eorum conditio qui ab impiis (etiam nomine Ecclesiæ superbiẽtibꝰ) quamlongissime extruditur, vt Christꝰ eo propius ad ipsos accedat.

Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπε, Τίς ἐστι, Κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν; 36

Respondit ille & dixit, Quis est, Domine, vt credam in eum?

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Καὶ ἑώρακας αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. 37

Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ille est.

Ὁ δὲ ἔφη, Πιστεύω, Κύριε· καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ. 38

At ille ait, Credo, Domine. Et adorauit eum.

Supra, 3. 17 *infra*, 12. 47

Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον· ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες, τυφλοὶ γένωνται. 39

Et dixit Iesus, ‖ Ad iudicium *exercendum* ego in hunc mundum veni: vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

39 Christꝰ Euangelii prædicatione quosuis suarum tenebrarum sibi conscios vere illustrat, eos vero qui sibi videntur oculati, penitus excæcat: quales sũt etiã sæpe qui primũ in Ecclesia locum obtinent.

Καὶ ἤκουσάν τινες τῶν Φαρισαίων ταῦτα οἱ ὄντες μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ, Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν; 40

Audierunt autem hæc quidam ex Pharisæis qui cum eo erant, & dixerunt ei, Nũ & nos cæci sumus?

Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε, Ὅτι βλέπομεν· ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. 41

Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccãtũ vestrum manet.

1 Quum per vnum Christũ pateat nobis ad Patrẽ aditus, nec alii vlli sunt veri pastores quam qui ad Christum primi accedẽtes, alios eo etiã adducũt: nec aliud verum ouile censendum quam quod ad Christum aggregatur.

Κεφάλαιον ιʹ

CAP. X.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀνα- 1

Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ouium, sed ascen-

dit aliunde, ille fur est & latro:

Qui verò ingreditur per 2
ostium, pastor est ouiũ.

Huic aperit ianitor, & 3
oues vocem eius audiũt:
& suas oues vocat nominatim, & educit eas.

Quúmque suas oues e- 4
miserit, antegreditur eas:
& oues eum sequuntur,
quia norunt vocem eius.

Alienum autem nequa- 5
quam sequentur, sed fugient ab eo: quia non nouerunt vocem alienorum.

Hanc parabolam dixit 6
eis Iesus. Illi verò non cognouerunt quænam illa esset quæ loquebatur eis.

Iesus ergo rursum dixit 7
eis, Amen amen dico vobis, ego sum ostium ouiũ.

Nihil refert quam multi vel quàm pridè fuerint falsi doctores.

Quotquot ante me ve- 8
nerunt, fures sunt & latrones: sed non auscultarunt eos oues.

Christus verè vnicus pastor est Ecclesiæ, & ea demum vera est Ecclesia quæ hunc vnũ proprié pastorem agnoscit. Huic autem opponuntur fures, qui oues non pascunt, sed iugulant: irémque mercenarii, q quia sui tantum cõmodi ipe vtcũque gregé pascant, in periculis eum deserunt. Esa. 40. 11 ezech. 34. 23

Ego sum ostiũ: per me 9
siquis introierit, seruabitur: & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

Fur non venit nisi vt 10
furetur, & mactet ac perdat omes: ego veni vt vitã habeant, & abundent.

‖Ego sum pastor ille 11
bonus. bonus pastor animam suam dat pro ouibus:

Mercenarius autem, & 12
qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videns lupum venientem, relinquit oues,

βαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής.

Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμήν ἐστι τῶν προβάτων.

Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει· καὶ τὰ ἴδια πρόβατα καλεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά.

Καὶ ὅταν τὰ ἴδια πρόβατα ἐκβάλῃ, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται· καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἴδασι τὴν φωνὴν αὐτοῦ.

Ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ· ὅτι οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν.

Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς.

Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων.

Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λῃσταί· ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα.

Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται· καὶ εἰσελεύσεται καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὑρήσει.

Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ· ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσιν.

Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων.

Ὁ μισθωτὸς δὲ, καὶ οὐκ ὢν ποιμήν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα,

καὶ φεύγει· καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα.

& fugit: lupus autem rapit & dissipat oues.

Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτός 13
ἐστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.

Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & nō est illi cura ouium.

Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, καὶ γι- 14
νώσκω τὰ ἐμά, καὶ γινώσκομαί ὑπὸ τῶν ἐμῶν.

Ego sum pastor ille bonꝰ, & agnosco oues meas, & agnoscor à meis.

Καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ 15
γινώσκω τὸν πατέρα· καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων.

Prout nouit me Pater, ita & ego noui Patrem: & animā meam pono pro ouibus.

Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω ἃ οὐκ ἔστιν 16
ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσονται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν.

Alias etiam oues habeo quæ non sunt ex hac cauła: illas quoque oportet me adducere: nam vocem meam audient, ‖ fiétque vnū ouile, & vnꝰ pastor.

Gentium vocatio.

Exech.37.22

Διὰ τοῦτό με ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ, ὅτι ἐ- 17
γὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν.

Propterea Pater me diligit quia ‖ ego pono animam meam vt eam rursus assumam.

Christus ex Patris decreto, vnicus verus veræ Ecclesiæ pastor, vtqui vltro vitā pro ouibus suis expoſuerit, & ita quidem vt eadem suavirtute reuixerit. Esa.53.7 Act.4.28

Οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' 18
ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρός μου.

Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. ‖ Hoc mandatū accepi à Patre meo.

Σχίσμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν τοῖς 19
Ἰουδαίοις διὰ τοὺς λόγους τούτους.

Dissidiū igitur rursum ortum est inter Iudæos propter istos sermones.

Euangelium dereget hypocrisin, ideoq; necesse est mūdum ad eius exortum tumultuari.

Ἔλεγον δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, Δαιμό- 20
νιον ἔχει, καὶ μαίνεται· τί αὐτοῦ ἀκούετε;

Dicebāt autē multi eorū, Dæmonium habet, & insanit. quid eum auditis?

Ἄλλοι ἔλεγον, Ταῦτα τὰ ῥήματα 21
οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου· μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν;

Alii dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: num dæmoniū potest cæcorum oculos aperire?

Ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν τοῖς Ἱερο- 22
σολύμοις, καὶ χειμὼν ἦν·

¶ ‖ Facta sunt autē encænia Hierosolymis, & hyems erat:

1.Mach.4.59

Incredduli & arrogātes homines tenebras in doctrinam Euangelii reiiciunt quas in suis animis circunferunt.

Καὶ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱε- 23
ρῷ ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος.

Et ābulabat Iesus in templo in porticu Solomonis.

Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ 24
ἔλεγον αὐτῷ, Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν

Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerūt ei, Quousque animam nostram

susp̃edis? si tu es Christus, dic nobis aperte.

Euangelii doctrina duplici testimonio cælitus cõfirmatur, ipsa videlicet doctrinæ puritate, & adiũctis miraculis.

Respondit eis Iesus, Dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.

Non mirum est paucos credere, quum omnes suapte natura sint indomitæ bestiæ. Habet tamen suos Dominus, quos in oues commutatos & Filio suo cõmissos, aduersus omnium feraru trueulentiã conseruat.

Sed vos non creditis: non enim estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.

Oues meæ vocem meã audiunt, & ego eas agnosco, & sequuntur me:

Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam è manu mea.

Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquã potest eas rapere è manu Patris mei.

Ego & Pater vnũ sum⁹.

Supra, 2. Christus dignitatem suã ex operibus plane diuinis affert.

‖Sustulerunt ego rursum lapides ludæi vt lapidarent eum.

Respõdit eis Iesus, Multa præclara opera demõstraui vobis ex Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

Respondẽrũt ei Iudæi, dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam: id est, quia tu, homo quum sis, facis teipsum Deum.

Respondit eis Iesus, Nonne scriptum est in Lege vestra, ‖ Ego dixi, Dii estis?

Psal. 81.6

Si illos dixit deos ad quos sermo Dei fact⁹ est, & non potest solui Scriptura:

Me, quem Pater sanctificauit & misit in mundũ, vos dicitis: me blaspheαἴρεις; εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπὲ ἡμῖν παρρησίᾳ.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε· τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

Ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε· οὐ γάρ ἐστε ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν.

Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ γινώσκω αὐτά, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι·

Κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς· καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχ ἁρπάσῃ τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρός μου.

Ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστί· καὶ οὐδεὶς δύναται ἁρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου.

Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.

Ἐβάστασαν οὖν πάλιν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός μου· διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετέ με;

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες, Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε;

Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή·

Ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, Ὅτι βλασφη-

μεῖς, ὅτι εἶπον, υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι;

Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, 37
μὴ πιστεύετέ μοι·

Εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, 38
τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε καὶ πι-
στεύσητε ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν
αὐτῷ.

Ἐζήτουν οὖν πάλιν αὐτὸν πιάσαι· 39
καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν·

Καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τοῦ Ἰορδά- 40
νου εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ
πρῶτον βαπτίζων· καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ.

Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔ- 41
λεγον, Ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν
οὐδέν· πάντα δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ
τούτου, ἀληθῆ ἦν.

Καὶ ἐπίστευσε πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν. 42

Κεφάλαιον ιαζ

ΗΝ δέ τις ἀσθενῶν Λάζαρος ἀπὸ 1
Βηθανίας, ἐκ τῆς κώμης Μαρίας
καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς·

(Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν Κύ- 2
ριον μύρῳ, καὶ ἐκμάξασα τοὺς πόδας
αὐτοῦ ταῖς θριξὶν αὐτῆς· ἧς ὁ ἀδελφὸς
Λάζαρος ἠσθένει)

Ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς 3
αὐτὸν, λέγουσαι, Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς
ἀσθενεῖ.

Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Αὕτη ἡ 4
ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ'
ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ
υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς.

Ἠγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν, καὶ 5
τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ τὸν Λάζαρον.

Ὡς οὖν ἤκουσεν ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν 6
ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ δύο ἡμέρας·

mare, quia dixi, Filius Dei sum?

Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi:

Sin verò facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in eo.

Rursus ergo studebant eum prehendere: sed exiuit ex eorum manu.

Abiítque rursus trans Iordanem, in eum locum vbi primùm fuerat Iohānes baptizans, mansítque illic.

Multi autē veniebāt ad eum, & dicebant, Iohānes quidem signum nullū edidit: quæcunque autem de isto dixit, vera erant.

Et multi illic crediderunt in eum.

CAP. XI.

AEgrotabat aūt quidam nomine Lazarus, à Bethania vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.

(‖Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat)

Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes, Domine ecce, *is* quem amas, ægrotat.

Iesus autem hoc audito, dixit, Morbus iste nō est mortifer, sed *immissus* pro Dei gloria, vt per eū *morbum* glorificetur Filius Dei.

Diligebat autem Iesus Martham & sororē eius, & Lazarum.

Vt ergo audiuit illū ęgrotare, tū quidē māsit duos dies in eo loco vbi erat:

Christus vitat periculū, non diffidentia, nec mortis metu, nec otium captans, sed vt alibi Ecclesiam colligat.

Christus putridum amicī cadauer vitæ restituens, insigne tum sūmæ potentiæ, tum maximæ in homines beneuolētiæ exēplū edit, quod sit futuræ resurrectionis imago. *Matth. 26. 7 infrà, 12. 2*

6 Quòd Deus interdum videtur in nobis iuuandis cunctator, & suæ gloriæ & nostræ saluti consulit, vt rerum exitus probat.

Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Iudæam rursus.

Hoc vnũ est tutum & rectũ iter vitæ, Deum vocantem & nobis in huius mundi tenebris lucentem, intrepide sequi.

Dicũt ei discipuli, Rabbi, modò quærebant te Iudæi lapidare, & rursum illuc abis?

Respondit Iesus, Nónne duodecim sunt horæ diei? siquis ambulauerit interdiu, non offendit: quia lucem huius mundi videt:

Siquis autem ambulauerit nocte, offendit: quia lux ei non adest.

Hæc ait: & postea dixit eis, Lazarus amicus noster dormit: sed proficiscor vt à sõno excité eũ.

Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, seruabitur.

Hoc autem dixerat Iesus de ipsius morte: at illi putarunt eum de dormitione somni dicere.

Tunc ergo Iesus dixit eis apertè, Lazarus mortuus est:

Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illic non fuisse. sed eamus ad eum.

Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, condiscipulis, Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

Venit ergo Iesus, & inuenit eum quartum iam diem in monumento agere.

Erat autem Bethania prope Hierosolymam fere stadiis quindecim:

Naturales affectus non dãnat Deus naturæ opifex, sed ad fidei regulam exigendos docet.

Multíque ex Iudæis venerant ad Marthã & Mariam vt cõsolarentur eas de fratre suo.

7 Επειτα μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς, Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν.

8 Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί, Ῥαββεί, νῦν ἐζήτουν σε λιθάσαι οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ;

9 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὐχὶ δώδεκά εἰσιν ὧραι τῆς ἡμέρας; ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει· ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει·

10 ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτί, προσκόπτει· ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ.

11 Ταῦτα εἶπε· καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς, Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται· ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν.

12 Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτῷ, Κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται.

13 Εἰρήκει δὲ ὁ Ἰησοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἐκεῖνοι δὲ ἔδοξαν ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει.

14 Τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς παρρησίᾳ, Λάζαρος ἀπέθανε·

15 καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς (ἵνα πιστεύσητε) ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ. ἀλλ' ἄγωμεν πρὸς αὐτόν.

16 Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, τοῖς συμμαθηταῖς, Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ.

17 Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς εὗρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ.

18 Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῆς Ἰερουσαλήμ, ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε·

19 καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐληλύθεισαν πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαριάμ, ἵνα παραμυθήσωνται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν.

Ἡ οὖν Μάρθα ὡς ἤκουσεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔρχεται, ὑπήντησεν αὐτῷ· Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο.

20 Martha ergo vt audiuit Iesum venire, occurrit ei: Maria verò domi sedebat.

Εἶπεν οὖν ἡ Μάρθα πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει·

21 Dixit ergo Martha Iesu, Domine, si fuisses hîc, frater meus non fuisset mortuus:

Ἀλλὰ καὶ νῦν οἶδα ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεὸν, δώσει σοι ὁ Θεός.

22 Sed & nunc scio fore vt quæcunque petieris à Deo, det tibi.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου.

23 Dicit ei Iesus, Resurget frater tuus.

Λέγει αὐτῷ Μάρθα, Οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

24 Dicit ei Martha, Scio resurrecturum ||in resurrectione vltimo illo die. Supra 5.29 Luc.14.14

Εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται·

25 Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: ||qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet: Supra 6.35

Καὶ πᾶς ὁ ζῶν, καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Πιστεύεις τοῦτο;

26 Et quisquis viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

Λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε, ἐγὼ πεπίστευκα ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος.

27 Ait illi, Etiam Domine, ego credo te esse Christum Filium Dei, qui in mundum venturus erat.

Καὶ τοῦτο εἰποῦσα, ἀπῆλθε, καὶ ἐφώνησε Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς λάθρα, εἰποῦσα, Ὁ διδάσκαλος πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε.

28 Et quum hæc dixisset, abiit, & clàm vocauit Mariam sororem suam, dicens, Magister adest, & te vocat.

Ἐκείνη ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ταχὺ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν.

29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.

(Οὔπω δὲ ἐληλύθει ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κώμην· ἀλλ' ἦν ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ὑπήντησεν αὐτῷ ἡ Μάρθα)

30 (Nondum autem venerat Iesus in vicum: sed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha.)

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ παραμυθούμενοι αὐτὴν, ἰδόντες τὴν Μαρίαν ὅτι ταχέως ἀνέστη, καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθησαν αὐτῇ, λέγοντες, Ὅτι ὑπάγει εἰς τὸ μνημεῖον ἵνα κλαύσῃ ἐκεῖ.

31 Iudæi ergo qui domi erant cum ea, & consolabantur eam, quum vidissent Mariam citò surrexisse, & exiisse, sequuti sûnt eam, dicêtes, Abit ad monumentum, vt illic fleat.

Maria ergo quum venisset eò vbi erat Iesus, viso eo, accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hîc, non esset mortuus frater meus. 32

Christus vnà cum carne nostra, humanos etiam omnes affectus (absq; peccato tamen) & quidem in primis misericordiâ, assumpsit.

Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerant cum ea, flentes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum: 33

Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide. 34

Lacrymatus est Iesus. 35

Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum. 36

Quidam autem ex ipsis dixerunt, Nõ poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste nõ moreretur? 37

Supra, 9.6

Iesus ergo rursum fremens apud semetipsum, venit ad monumentum. erat autem spelunca, & lapis erat ei impositus. 38

Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iam olet: quatuor enim dierũ est. 39

Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi, fore, si credideris, vt videas gloriã Dei? 40

Sustulerunt ergo lapidem è loco vbi mortuus ille fuerat positus. Iesus autẽ attollens sursum oculos, dixit, Pater gratias ago tibi quòd me audieris. 41

Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circunstantem hoc dixi, vt credãt me à te missum esse. 42

Η οὖν Μαρία ὡς ἦλθεν ὅπου ἦν ὁ Ἰησοῦς, ἰδοῦσα αὐτὸν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγουσα αὐτῷ, Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός.

Ιησοῦς οὖν, ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους, κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν·

Καὶ εἶπε, Ποῦ τεθείκατε αὐτόν; Λέγουσιν αὐτῷ, Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε.

Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς.

Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν.

Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον, Οὐκ ἠδύνατο οὗτος ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι ἵνα καὶ οὗτος μὴ ἀποθάνῃ;

Ιησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ, ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον. Ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ.

Λέγει ὁ Ἰησοῦς, Ἄρατε τὸν λίθον. Λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα, Κύριε, ἤδη ὄζει· τεταρταῖος γάρ ἐστι.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ εἶπόν σοι ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ;

Ἦραν οὖν τὸν λίθον. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε, Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου.

Ἐγὼ δὲ ἤδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις· ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα, εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

43 Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω.

Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdum foras.

44 Καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς, δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις· καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν.

Tum, qui fuerat mortuus, prodiit manus & pedes vinctus fasciis: facies autem eius, sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.

45 Πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν Μαριὰμ, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν.

Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderunt in eum.

Ferreæ contumaciæ hic est postremus exitus vt aperte tum bellum Deo indicat, nec tamen desinat tum pietatis tum publici boni studium obtendere.

46 Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς Φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς.

Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecerat Iesus.

47 Συνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι συνέδριον, καὶ ἔλεγον, Τί ποιοῦμεν; ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ.

Coegerunt ergo Pontifices & Pharisæi conciliũ, & dicebant, Quid faciemus? nam hic homo multa signa edit.

48 Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν· καὶ ἐλεύσονται οἱ Ρωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος.

Si ita sinamus eum, omnes ei credent: veniéntque Romani, & delebũt tum locum nostrum, tũ gentem.

49 Εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν Καϊάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς, Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδέν·

Vnus autem ex ipsis Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

Insaniẽs falsæ ecclesiæ cœtus statuit se saluũ esse nõ posse nisi eo iublato per quẽ vnũ Ecclesia subsistit. nec aliter etiã in humanis negotiis iudicat carnis prudentia quæ à vertiginis spiritu regitur. *Infrà*, 18. 14.

50 ‖ Οὐδὲ διαλογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἡμῖν ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται.

‖ Nec cogitatis expedire nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

51 Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν· ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προεφήτευσεν ὅτι ἔμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους·

Hoc autem ex semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Iesus pro gẽte moreretur:

51 Christus impiorũ etiã linguas sic interdum flectit vt maledicendo benedicãt.

52 Καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν.

Nec tantùm pro ea gente, sed vt etiam filios Dei dispersos cogeret in vnũ.

Cedendum quidē impiorū furori quū fic expedit, ita tamē vt à Dei vocatione minime recedamus.

Ab illo ergo die cōsultabant vnà vt trucidarēt eum.

53 Απ' ἐκείνης οὖν τῆς ἡμέρας συνεβουλεύσαντο ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν.

Iesus ergo palàm amplius non versabatur inter Iudæos: sed abiit illinc in regionem quæ est prope desertum, in vibē quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum discipulis suis.

54 Ιησοῦς οὖν οὐκέτι παρρησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ιουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, εἰς Εφραὶμ λεγομένην πόλιν κἀκεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Propè autem erat pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Hierosolymam ex illa regione ante Pascha, vt purificarent se.

55 Ην δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα τῶν Ιουδαίων· καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ιεροσόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς.

Quærebant ergo Iesū, & loquebantur alii cum aliis in templo stantes, Quid videtur vobis? an non venturum esse ad festum?

56 Εζήτουν οὖν τὸν Ιησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῷ ἱερῷ ἑστηκότες, Τί δοκεῖ ὑμῖν; ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν;

Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum vt si quis nosset vbi esset, indicaret, vt prehenderent eum.

57 Δεδώκεισαν δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐντολήν, ἵνα ἐάν τις γνῷ ποῦ ἐστι, μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν.

CAP. XII.

Κεφάλαιον ιβ΄.

Matth. 26.6 marci 14.3 Exemplum horrēdum in Iuda, animi auaritia excæcati, & tamen pietatem prætexentis.

IEsus ergo sex ante Pascha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quē excitauerat à mortuis.

1 Ο οὖν Ιησοῦς πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος ὁ τεθνηκώς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat: Lazarus verò vnus erat ex iis qui simul accumbebant cum eo.

2 Εποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ, καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει· ὁ δὲ Λάζαρος εἷς ἦν τῶν συνανακειμένων αὐτῷ.

Maria ergo, accepta libra vnguenti nardi liquidæ multi pretii, vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: domus autem impleta est odore vnguenti.

3 Η οὖν Μαρία, λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ιησοῦ, καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου.

Dixit ergo quidā ex discipulis eius, *nempe* Iudas Simonis *filius*, Iscariotes, qui erat eum proditurus,

4 Λέγει οὖν εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ιούδας Σίμωνος Ισκαριώτης, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι,

Quare hoc vnguentum non venit trecentis denariis, & datum est pauperibus?

5 Διατί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς;

Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτω- 6
χῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν,
καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλό-
μενα ἐβάσταζεν.

Εἶπεν οὖν ὁ Ιησοῦς, Αφες αὐτήν· 7
εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου
τετήρηκεν αὐτό.

Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' 8
ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε.

Εγνω οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν Ιου- 9
δαίων ὅτι ἐκεῖ ἐστι· καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν
Ιησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον
ἴδωσιν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

Εβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς ἵνα 10
καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν·

Οτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπῆγον τῶν Ιου- 11
δαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ιησοῦν.

Τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν 12
εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται
ὁ Ιησοῦς εἰς Ιεροσόλυμα,

Ελαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ 13
ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον,
Ωσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό-
ματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ισραήλ.

Εὑρὼν δὲ ὁ Ιησοῦς ὀνάριον, ἐκάθισεν 14
ἐπ' αὐτὸ, καθώς ἐστι γεγραμμένον,

Μὴ φοβοῦ θύγατερ Σιών· ἰδοὺ, ὁ 15
βασιλεύς σου ἔρχεται, καθήμενος ἐπὶ
πῶλον ὄνου.

Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ 16
τοπρῶτον· ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη ὁ Ιησοῦς,
τότε ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ' αὐτῷ
γεγραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ.

Εμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' 17
αὐτοῦ, ὅτι τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ
μνημείου, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Dixit autem hoc, non quòd pauperum ipsi cura esset, sed quia fur erat, ||& marsupium habebat, & ea quę *intrò* mittebantur, portabat. *Infrà, 13.29*

Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepulturæ meæ seruauit istud.

Extraordinariam vnctionem, vt symbolicā, sic probat Dominus vt testetur sese nec pompis externis nec sūptuoso cultu, sed eleemosynis colēdū.

Pauperes enim semper habebitis vobiscū, me verò non semper habebitis.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eum illic esse: & venerūt non propter Iesum tantùm, sed etiam vt Lazarū viderent, qué excitarat à mortuis.

Luce Euangelii sese patefaciente, alii curiosi, aliī (& quidē quos minimè oportuit) manifesti hostes deprehēduntur, aliī impetu quodā correpti eu honorāt a quo sūt paulo post defecturi, paucissimi qua decet reuerētia ipsū excipiūt: Christ⁹ interea regnū suū spirituale inter medios inimicos auspicatur.

Cōsultarunt auté principes Sacerdotum vt Lazarum etiam trucidarét:

Quia multi ex Iudæis propter eum abibant, & credebant in Iesum.

||Postero die turba multa quæ venerat ad festū, quum audissent Iesum venire Hierosolymam,

Acceperunt ramos palmarum, & egressi sunt ei obuiā, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israelis. *Matth. 21.8 marci 11.7 luc. 19.35*

Nactus autem Iesus asellū, insedit ei, sicut scriptum est,

||Ne time filia Sion: ecce, Rex ille tuus venit, sedens super pullum asinæ. *Zacha. 9.9*

Hæc auté non cognouerunt discipuli eius primò: sed quum glorificat⁹ esset Iesus, tūc recordati sūt hęc esse scripta de eo, & sese illi hæc præstitisse.

Testabatur autem turba quę erat cum eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eū à mortuis.

Propterea etiam obuiã venit ei turba, quia audierat eum edidisse hoc signum.

18 Διὰ τοῦτο καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσε τοῦτο αὐτὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον.

Pharisæi ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere? ecce, turba eum sequitur.

19 Οἱ οὖν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς, Θεωρεῖτε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; ἴδε, ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

Erant autem quidam Græci ex iis qui ascendere solebant vt adorarent in festo:

20 Ησαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ·

Isti ergo venerunt ad Philippũ qui *erat* à Bethsaida Galilææ, & rogarũt eum, dicentes, Domine, vellemus Iesum videre.

21 Οὗτοι οὖν προσῆλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν.

Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu.

22 Ερχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ· καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ.

Iesus autem respondit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

23 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, λέγων, Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terrã, mortuũ fuerit, ipsum solũ manet: si verò mortuum fuerit, multum fructum adfert.

24 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει.

‖Qui amat animã suã, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mũdo, in vitam æternam custodiet eam.

25 Ο φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν.

Siquis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit. & siquis mihi ministrauerit, honorabit eum Pater.

26 Ἐὰν ἐμοὶ διακονῇ τις, ἐμοὶ ἀκολουθείτω· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται· καὶ ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ πατήρ.

Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, conserua me ab hac hora sed propterea veni in horam hanc.

27 Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην.

Pater, glorifica nomẽ tuũ.

28 Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα.

If ipsi qui Christum conantur opprimere, fiunt ipsius gloriæ instrumenta.

Mors Christi instar sationis fuit, quæ dum videtur ad interitum tritici tẽdere, cauſa est longè vberioris prouentus. Nec verò alia est membrorum quàm capitis conditio. *Matth.* 10. 39, & 16. 25 *marci* 8. 35 *luc.* 9. 24, & 17. 33

27 Christus omnes nostris peccatis debitas pœnas luiturus, hactenus vim suam non exercente diuinitate, vt expiationi locũ faceret, horrore male dictionis Dei perculsus, exclamat, ad preces confugit, petit liberationem: & tamẽ Patris voluntatẽ & gloriam, ipso Patre exlit? hãc obedientiam comprobãte, rebus omnib⁹ anteponit.

Ηλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω.

Venit ergo vox è cælo, dicens, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

Ο οὖν ὄχλος ὁ ἑστὼς καὶ ἀκούσας, ἔλεγε βροντὴν γεγονέναι. Ἄλλοι ἔλεγον, Ἄγγελος αὐτῷ λελάληκεν. 29

Turba ergo quæ adstabat & audierat, dicebat tonitru esse factum. Alii dicebant, Angelus ei loquutus est.

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν, Οὐ δι' ἐμὲ αὕτη ἡ φωνὴ γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. 30

Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, sed propter vos.

Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. 31

Nunc damnatio adest mundi huius: nunc princeps mundi huius eiicietur foras.

Κἀγὼ, ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. 32

Et ego, si sublatus fuero è terra, omnes traham ad meipsum.

(Τοῦτο δὲ ἔλεγε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν) 33

(Hoc autem dicebat, significans qua morte futurum erat vt moreretur)

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος, Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ πῶς σὺ λέγεις ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; 34

Respõdit ei turba, Nos audiuimus ex Lege, ‖ Christum manere in æternũ: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis est iste Filius hominis?

Psal.88.37. & 109.4. & 71.6. Isa.40.8 Ezech.37.25

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι. περιπατεῖτε ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. καὶ ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. 35

Dixit igitur eis Iesus, Adhuc *ad* paruum tẽpus ‖lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendãt. nam qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

Immẽsa quidem Dei misericordia, sed cuius contemptum consequitur iudiciũ planè horrendum. *Supra, 1.9*

Ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν. 36

Dum lucẽ habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc loquutus est Iesus: & quum abiisset, occultauit se ab eis.

Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· 37

Quum autem tot signa coram eis edidisset, non credebant in eum:

Fides nõ est naturæ, sed gratiæ.

Ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; 38

Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, ‖ Domine, quis credidit sermoni nostro, & brachium Domini cui retectum est?

Esa.53.1 rom.10.16

Esa.6.9 matth.13.14 marci 4.12 luc.8.10 act.28.26 rom.11.8

Propterea non poterát credere, quia iterum dixit Esaias,

||Excæcauit oculos eorum, & obdurauit corda eorum: ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

Hæc dixit Esaias quãdo vidit gloriam eius, & loquutus est de eo.

Non modò pauci credũt, si cum incredulis comparẽtur, sed etiã ex iis paucis plerique (& quidem in primis maximi quique) homines magis verentur quàm Deum.

Veruntamen etiam ex primoribus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ne synagoga mouerentur.

||Dilexerunt enim gloriam hominum potius quàm gloriam Dei.

Supra 5.44. Summa Euãgelii ac proin de salutis hæc est, clamore ipsius Christi in media Hierusalem testata, fide in Christum, vt vnicũ seruatorẽ nobis à Patre destinatum, recumberé.

Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.

Et qui conspicit me, cõspicit eum qui misit me.

Supra 3.19, & 9.39

||Ego lux in mundum veni, vt nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

Supra 3.17

||Et si quis audierit verba mea, & nõ crediderit, ego non cõdemno eum. non enim veni vt condẽnem mundum, sed vt seruem mundum.

Marci 16.26

Qui reiicit me, nec recipit verba mea, habet qui cõdemnet ipsum: ||sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

Quia ego ex meipso nõ sum loquutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mãdauit quid dicam & quid loquar.

Et scio, mandatũ eius, vitam æternam esse. quæ igitur ego loquor, sicut dixit mihi Pater, ita loquor.

39 Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν ὅτι
πάλιν εἶπεν Ησαΐας,

40 Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς,
καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν ἵνα μὴ
ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσι τῇ καρ
δίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσομαι αὐτούς.

41 Ταῦτα εἶπεν Ησαΐας ὅτι εἶδε τὴν
δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ.

42 Ομως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων
πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ διὰ
τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν, ἵνα
μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται.

43 Ηγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀν
θρώπων μᾶλλον ἤπερ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

44 Ιησοῦς δὲ ἔκραξε καὶ εἶπεν, Ο πι
στεύων εἰς ἐμὲ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς
τὸν πέμψαντά με.

45 Καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμ
ψαντά με.

46 Εγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα,
ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἐν τῇ σκοτίᾳ
μὴ μείνῃ.

47 Καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημά
των, καὶ μὴ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐ
τόν. Οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον,
ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον.

48 Ο ἀθετῶν ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ
ῥήματά μου, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν· ὁ
λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν
ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

49 Οτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα·
ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐν
τολὴν ἔδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω.

50 Καὶ οἶδα ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ζωὴ
αἰώνιός ἐστιν· ἃ οὖν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς
εἴρηκέ μοι ὁ πατὴρ, οὕτω λαλῶ.

Κεφάλαιον ιγ.

ΠΡὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, εἰδὼς 1
ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα
ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν
πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ
κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς.

Καὶ δείπνου γινομένου, (τοῦ διαβόλου 2
ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα
Σίμωνος, Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ)

Εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα δέδωκεν 3
αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ
Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει·

Ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ τίθησι 4
τὰ ἱμάτια· καὶ λαβὼν λέντιον, διέζωσεν
ἑαυτόν.

Εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, 5
καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μα-
θητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν
διεζωσμένος.

Ἔρχεται οὖν πρὸς Σίμωνα Πέτρον· 6
καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος, Κύριε, σύ μου
νίπτεις τοὺς πόδας;

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὃ 7
ἐγὼ ποιῶ σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνώσῃ δὲ
μετὰ ταῦτα.

Λέγει αὐτῷ Πέτρος, Οὐ μὴ νίψῃς τοὺς 8
πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπεκρίθη αὐ-
τῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις
μέρος μετ' ἐμοῦ.

Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε, 9
μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς
χεῖρας, καὶ τὴν κεφαλήν.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὁ λελουμένος 10
οὐ χρείαν ἔχει εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ'
ἔστι καθαρὸς ὅλος· καὶ ὑμεῖς καθαροί
ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες.

CAP. XIII.

ANte festum autem Paschæ, sciens Iesus veniſſe horã ipſius vt tranſiret ex hoc mũdo ad Patrem, quum dilexiſſet ſuos qui erant in mũdo, vſque ad finem dilexit eos. *Matth.26.2 marci 14.1 luc.22.1* Chriſtus, nõ minus certus victoriæ quã certaminisim minentis, adhibito ablutionis pedum ſymbolo, partim quidẽ præbet ſũmæ modeſtiæ exemplum, ſuãmque in diſcipulos ſingularem benevolentiã hoc inſigni facto, mox ab iisdẽ ceſſurus, teſtatur: partim verò ſe vnum eſſe teſtatur qui ſuorũ ſordes abluat, idque paulatim, & ſuis veluti momentis.

Et cœna facta, (quum diabolus iam immiſiſſet in cor Iudæ *filij* Simonis, Iſcariotæ, vt proderet eũ)

Sciens Ieſus Patrem omnia dediſſe ſibi in manus, & ſe à Deo exiiſſe, & ad Deum abire:

Surgit à cœna, & depo nit pallium: & accepto linteo, præcinxit ſe.

Deinde miſit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes diſcipulorũ, & extergere linteo quo erat præcinctus.

Venit ergo ad Simonẽ Petrum: qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

Reſpondit Ieſus & dixit ei, Quod ego facio, tu neſcis nunc, cognoſces autẽ poſtea.

Dicit ei Petrus, Non lauabis meos pedes in æternum. Reſpondit ei Ieſus, Niſi lauero te, nihil mecum habebis commune.

Dicit ei Simon Petrus, Domine, non ſolùm pedes meos, ſed & manus & caput.

Dicit ei Ieſus, Qui lotus eſt, non opus habet niſi vt pedes lauet, ſed eſt purus totus: ‖& vos puri eſtis, ſed non omnes. *Infrà, 15.3*

Norat enim eum qui ipsū prodebat: propterea dixit, Non estis puri oēs.

Postquam ergo lauisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursum discumbens, dixit eis, Intelligitis quid fecerim vobis?

Vos me vocatis, Magister ac Domine: & rectè dicitis: sum enim.

Itaque si ego laui pedes vestros dominus & magister, vos quoque debetis alii aliorum pedes lauare.

Exemplū enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.

Infrà.15.20 matth.10.24 luc.6.40

‖Amen amen dico vobis, Seruus non est maior domino suo, neque legatus maior eo qui ipsum misit.

Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.

Christus nō temere prodi tus est, sed Patrē quidē ita nostræ salutis causa ordinā te, vt in Filio nos sibi reconciliaret, Filio verò vltrò & sponte Patri suo obsequē te.

Nō de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed *oportet* vt impleatur Scriptura, ‖ Qui edit mecū panem, sustulit aduersum me calcē suum.

Psal.40.19

Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis me eum esse.

Matth.10.40 luc.10.16

Amen amē dico vobis, quando aliquē missi, quisquis *eum* recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit.

Quum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testatus est, dixitque, Amen amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

Matth.26.21 marci 14.18 luc.22.21

‖Discipuli ergo aspicie bant alii ad alios, dubitā tes de quo diceret.

11 Ἤδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν· διὰ τοῦτο εἶπεν, Οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε.

12 Ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν, εἶπεν αὐτοῖς, Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν;

13 Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, Ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ.

14 Εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας.

15 Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε.

16 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν.

17 Εἰ τοῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά.

18 Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὸν πτέρναν αὐτοῦ.

19 Ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι.

20 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Ὁ λαμβάνων ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβάνει τὸν πέμψαντά με.

21 Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.

22 Ἔβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταί, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει.

Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. 23

Erat autem quidam ex discipulis Iesu recumbēs in sinu ipsius, *nimirum* is quem diligebat Iesus.

Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. 24

Innuit ergo Simon Petrus vt percōtaretur quisnam esset de quo diceret.

Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος οὕτως ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ, λέγει αὐτῷ, Κύριε, τίς ἐστιν; 25

Ille verò incumbēs pectori Iesu, dicit ei, Domine, quis est?

Ἀποκρίνεται ὁ Ἰησοῦς, Ἐκεῖνός ἐστιν ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. Καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, δίδωσιν Ἰούδᾳ Σίμωνος Ἰσκαριώτῃ, 26

Respōdit Iesus, Ille est cui ego intinctam offulā dedero. Et quum intinxisset offulam, dedit Iudæ *filio* Simonis Iscariotæ.

Καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ Σατανᾶς. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον. 27

Et post *sumptam* offulam ingressus est in eūm Satanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citò.

Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ. 28

Hoc autem nemo accūbentiū intelligebat quorsum ei dixisset.

Τινὲς γὰρ ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν· ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ. 29

Quidam enim putabāt, quia marsupium habebat Iudas, Iesum ei dixisse, Eme ea quibus opus est nobis ad festum: aut egenis vt aliquid daret.

Λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, ἐξῆλθεν εὐθέως· ἦν δὲ νύξ. 30

Ille ergo accepta offula, statim exiuit. erat autem nox.

Ὅτε οὖν ἐξῆλθεν, λέγει ὁ Ἰησοῦς, Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. 31

Quum ergo exiuisset, dixit Iesus, Nunc glorificat⁹ est Filius hominis, & De⁹ glorificatus est in eo.

In Christi iguominia nobis considerāda est ipsius glorificatio.

Εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν. 32

Quòd si Deus glorificat⁹ est in eo, Deus quoq; glorificabit eum in sese, & statim glorificabit eum.

Τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. ζητήσετέ με, καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, Ὅτι ὅπου ὑπάγω ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν· καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. 33

Filioli, adhuc pauliſper vobiſcum ſum. quæretis me: ſed ‖ ſicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non poteſtis venire: *ita* & vobis nunc dico.

Supra, 7.34

Gloria illa æterna pauſ latim à capite in mēbra defluet. Interea veroim primis curandum eſt vt mutua cū charitate huius vitæ curſū peragam⁹.

Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. 34

‖ Mandatū nouum do vobis, vt alii alios diligatis: ſicut *inquā* dilexi vos, vt etiam diligatis alii alio s.

Infrà, 15.12
Leuit. 19.18
matth. 22.39
1 *Iohan.* 4.21

Ex hoc omnes cognoscent vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alii in alios.

35 Εν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε ἐὰν ἀγάπην ἔχητε εἰς ἀλλήλους.

Triste temeritatis fiducia exemplum. *Matth.26.24 marci 11.30 luc.22.34*

Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis? Respondit ei Iesus, ‖ Quò ego abeo, non potes me nunc sequi: sequêris aũt postea.

36 Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος, Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅπου ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι.

Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meã pro te ponam.

37 Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, Κύριε, διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω.

Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me pones? amen amen dico tibi, non mittet vocem gallus vsquequo ter me abnegaueris.

38 Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς.

CAP. XIIII.

Κεφάλαιον ιδ.

Is credit Deo q Christo credit: nec alia est ratio animi in summis difficultatib⁹ confirmandi.

NE turbetur cor vestrum: creditis in Deũ, etiam in me credite.

1 Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε.

Christus nõ discessit à nobis vt nos desereret, sed potius vt nos secum in cælos tandem attolleret.

In domo Patris mei habitationes multæ sunt: alioqui dixissẽ vobis, Proficiscor paraturus vobis locum.

2 Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν· εἰ δὲ μή, εἶπον ἂν ὑμῖν, πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν.

Et quum profectus fuero, & parauero vobis locum, rursum veniam, & assumam vos ad meipsũ: vt vbi sũ ego, & vos sitis.

3 Καὶ ἐὰν πορευθῶ, καὶ ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπον, πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν· ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε.

i Vnicus Christus via est ad veram & perenem vitã: quoniam is demũ est in quo se patefacit Pater.

Et quò ego abeam scitis, & viam scitis.

4 Καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε.

Dicit ei Thomas, Domine, nescim⁹ quò abeas: quomodo igitur possũmus viam scire?

5 Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς, Κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις· καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι;

Dicit ei Iesus, Ego sum via, & veritas, & vita. nemo venit ad Patrem nisi per me.

6 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή. οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ.

Si nosset is me, Patrem etiam meum nosset is: & iam nũc cognoscitis eũ, & vidistis eum.

7 Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν.

Λέγει αὐτῷ Φίλιππος, Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν.

8 Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με; Φίλιππε, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ πῶς σὺ λέγεις, Δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα;

9 Dicit ei Iesus, Tantum tempus vobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis Patrem?

Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι; τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα.

10 Non credis me in Patre & Patrem in me esse? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: sed Pater qui in me manet, ipse facit opera.

Dei maiestas in Christi tũ doctrina tum factis se planè conspicuam præbet.

Πιστεύετέ μοι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι.

11 Credite mihi me in Patre, & Patrem in me *esse*: sinminus, propter ipsa facta credite mihi.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει· ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι.

12 Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora iis faciet. Nam ego ad Patrem proficiscor.

Virtutis Christi approbatio nõ est in persona ipsius inclusa, sed per totum Ecclesiæ corp⁹ diffusa.

Καὶ ὅ, τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω· ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ.

13 ||Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

Infrà, 16.23 *matth*. 7.7 *marci* 11.24 *iacobi* 1.5

Ἐάν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω.

14 Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.

Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε.

15 Si diligitis me, mandata mea seruate.

Is demũ rite Christũ amat qui ipsius mãdatis paret: quod quia cũ infinitis ærũnis est coniunctũ, ipse, quãuis corpore absens, præsẽti Spiritus sancti virtute suos solatur, quẽ incognitum aspernatur mundus.

Καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα·

16 Ego autem rogabo Patrem, & alium consolatorem dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum:

Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει, καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται.

17 *Nempe* Spiritũ illum veritatis quem mundus nõ potest recipere, quia non videt eum, nec nouit eũ: vos autẽ cognoscitis eũ, quia apud vos manet, & in vobis erit.

Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανοὺς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

18 Nõ relinquam vos orbos: redibo ad vos.

Adhuc paululũ, & mũdus me non amplius conspiciet. vos autem conspicietis me: quia ego viuo, & vos viuetis.

19 Ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ· ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με· ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε.

In illo die vos cognoscetis me esse in Patre meo, & vos in me, & me in vobis.

20 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖν.

Qui tenet præcepta mea, & seruat ea, is ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & conspicuum ei exhibebo meipsum.

21 Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου, καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου· κἀγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν.

Minimè quærẽdum est cur his potiũ quã illis pareſiat Euangelium, sed curandum potiũ vt Christum oblatum amplectãtes, verè ipsum amemus, id est nos totos ipsi in obsequium addicamus.

Dicit ei Iudas, non *ille* Iscariotes, Domine, quid est quod te sis nobis conspicuum exhibiturus, & non mundo?

22 Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης, Κύριε, τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ;

Respondit Iesus & dixit ei, Siquis diligit me, sermonem meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eũ veniemus, & apud eum manebimus.

23 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει· καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν.

Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermo quẽ auditis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

24 Ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός.

Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

25 Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων.

25 Quod semel loquutus est Christus, idipsũ sui momẽtis insculpere electorum animis, Spiritus sancti officiũ est. *Infrà*, 15.26

||Consolator autem ille, *id est* Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quę dixi vobis.

26 Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν.

27 Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω.

27 Vera omnis felicitas in vno Christo nobis obtingit.

Pacem relinquo vobis, pacem illam meã do vobis: nõ prout mũdus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet.

28 Ἠκούσατε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Ὑπάγω, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂν ὅτι εἶπον, πορεύο-

Audiuistis me dixisse vobis, Abeo, & redibo ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, proficiscor

28 Tantum abest vt discessum Christi à nobis secundum carnem, ægrè ferre debeamus, vt è contrario de eo nos gaudere oporteat, quum ex capitis glorificatione pendeat omnis membrorum benedictio.

μαι πρὸς τὸν πατέρα. ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι.

Καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε. 29

Οὐκ ἔτι πολλὰ λαλήσω μετ' ὑμῶν. ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. 30

Ἀλλ' ἵνα γνῷ ὁ κόσμος ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ πατήρ, οὕτω ποιῶ. ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. 31

ad Patrem. nam Pater maior me est.

Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

Non loquor amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.

Sed *hæc fiunt* vt cognoscat mundus me diligere Patrem. prout autem mandauit mihi Pater, ita facio. surgite, abeam⁹ hinc.

Christus nō inuitus sed volens, non diabolo cedens, sed Patris decreto obediēs morte subiit.

Κεφάλαιον ιε'

CAP. XV.

Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι. 1

Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὸ, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. 2

Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν. 3

Μείνατε ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. 4

Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν· ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. 5

Ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συνάγουσιν αὐτά, καὶ εἰς πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται. 6

Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοὶ, καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε αἰτήσασθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. 7

Ego sum vitis illa vera, & Pater meus agricola est.

‖Omnem palmitem in me non ferentem fructū, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, vt plus fructus adferat.

‖Iā vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

Manete in me, & ego in vobis. sicut palmes nō potest ferre fructum à semetipso, *id est* nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis.

Ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multum. nam absque me nihil potestis facere.

‖Nisi quis in me manserit, eiectus extra *vineā*, statim vt palmes arescet: deinde coguntur isti *palmites*, & in ignem abiiciuntur, & ardent.

Si manseritis in me, & verba mea in uobis manserint, ‖quicquid volueritis petite, & fiet vobis.

Matth.15.13 Natura pene tus aridi, & flammis tantum apti sumus. Itaque vt viuam⁹ & frugiferi fim⁹ necesse est primum omnīū nos Patris manu Christo, veluti viti palmites, inseri: deinde insitos quotidiana meditatione Verbi & cruce putari. alioqui ne insitum quidem fuisse cuiquā proderit, nisi penit⁹ viti adhærens succū inde hauserit. *Supra,13.18*

Coloss.1.23 Is demū in Christo manet qui in ipsius doctrina acquiescit, ac proinde veros fructus edit: Pater autem vicissim istiusmodi hominī nihil prorsus denegabit. *1.Iohan.3.22*

In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructũ multũ adferatis : & eritis mei discipuli. 8

Εν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε· καὶ γνήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί.

Charitas Patris in Filium & Filii in nos, & nostra tum in Deum tum in proximũ, perpetuo inter se nexu cohærent : nec quicquam est ea suauius. Prodit autem sese charitas ex effectis, cuius perfectissimum exẽplar Christus ipse nobis suppeditat.

Prout dilexit me Pater, ita & ego dilexi vos: manete in illa mea charitate. 9

Καθὼς ἠγάπησέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς· μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ.

Si mandata mea seruaueritis, manebitis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruaui, & maneo in eius charitate. 10

Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου· καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός μου τετήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ.

Supra, 13.34 1. thess. 4.9

Hæc loquutus sum vobis vt gaudium illud meũ in vobis maneat, & gaudium vestrum impleatur. 11

Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μείνῃ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ.

||Hoc est præceptum meum, vt diligatis alii alios, prout dilexi vos. 12

Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμή, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς.

1. Iohan. 3.11, & 4.21

||Maiorem hac charitatem nemo habet, vt quis animam suam ponat pro amicis suis. 13

Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ.

Vos amici mei eritis si feceritis quæcunque ego mando vobis. 14

Ὑμεῖς φίλοι μού ἐστε ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν.

Euãgelii doctrina, sicut Christi voce edita est, perfectissima est & absolutissimã Dei, quod ad salutem nostram attinet, declaratio, Apostolis commissa.

Non amplius dicã vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis. 15

Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν.

Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & constitui ||vos, vt abeũtes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis. 16

Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μένῃ· ἵνα ὅ, τι ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῷ ὑμῖν.

Hæc mando vobis, vt diligatis alii alios. 17

Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

Si mundus vos odit, scitis me prius quàm vos, illis odio habitum. 18

Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν.

Non modo non perterrefacere sed etiam confirmare fidos Christi ministros debet, vt instar Domini sui sint mundo exosi,

19 Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει· ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος.

Si ex mundo fuissetis, mundus quod suum est amaret: quia verò ex mũdo non estis, sed ego elegi vos ex mũdo, propterea odit vos mundus.

20 Μνημονεύετε τοῦ λόγου οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν.

Mementote sermonis quẽ ego dixi vobis, ‖ Non est seruus maior domino suo. ‖ si me persequutisũt, & vos persequentur: si sermonẽ meum seruauerũt, & vestrum seruabunt.

Supra, 13. 16. matth. 10. 24

Matth. 24. 9

21 Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου, ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν πέμψαντά με.

‖ Sed hæc omnia faciẽt vobis propter nomẽ meũ, quia non nouerunt eum qui misit me.

Infrà, 16. 4 Odium mũdi aduersus Christum, ex mentis stupore, spõte tamẽ cæcutiẽtis, oritur, vt mundus nihil plane habeat qđ culpæ suæ præ texat.

22 Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Si non veniſſem & loquutus essem eis, peccatũ non haberent: nunc autẽ non habent quod prætexant peccato suo.

23 Ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν πατέρα μου μισεῖ.

Qui me odit, *is* etiam Patrem meum odit.

24 Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν· νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι, καὶ μεμισήκασι καὶ ἐμὲ καὶ τὸν πατέρα μου.

Si opera non feciſſem inter eos quę nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

25 Ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, Ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν.

Sed *oportet* vt impleatur sermo qui in Lege eorum scriptus est, ‖ Oderũt me immeritò.

Psal. 34. 19 Aduersus impiorũ rabiem interiore testimonio Spiritus sancti perstatur: sed nõ alia vox est Spiritus sancti quàm quæ Apostolorũ ore ionat.

26 Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται), ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ.

Quum autem venerit Consolator ille, ‖ quem ego mittam vobis à Patre, (Spiritus *inquam* ille veritatis qui à Patre emanat) ille testabitur de me.

Supra, 14. 26 luc. 24. 49

27 Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστε.

Sed & vos testabimini, quia à principio mecum estis.

1 Euangelii ministris non tantùm ab apertis hostibꝰ sed etiam ab iis ipsis q domestici atque adeo colũnæ Ecclesiæ sibi videtur, quæuis probra fũt expectanda.

Κεφάλαιον ις'

CAP. XVI.

1 Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε.

Hæc loquutus sum vobis vt ne offendamini.

Mouebunt vos synagogis: imò veniet tempus quum quisquis trucidabit vos, putabit *se* cultum præstare Deo.

2 Αποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.

Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me.

3 Καὶ ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν πατέρα, οὐδὲ ἐμέ.

Suprà, 15. 21 ||Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit tẽpus illud, memineritis eorum, quòd ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiscum eram.

4 Αλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, μνημονεύητε αὐτῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην.

Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me quò abeam.

5 Νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με, Ποῦ ὑπάγεις;

Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

6 Αλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν.

Christi absẽtia secundum carnẽ, Ecclesiæ vtilis, vt à spirituali ipsius virtute totipẽdeamus.

Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego abeam. nisi enim abiero, Consolator ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.

7 Αλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς.

Spiritus Dei ita est in prædicatione Verbi efficax vt mũdum, etiã inuitum, tandem cogat & suam iniustitiam, & Christi iustitiam ac omnipotẽtiam fateri.

Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato & de iustitia & de iudicio.

8 Καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κρίσεως.

De peccato quidem, eo quòd non credunt in me:

9 Περὶ ἁμαρτίας μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ·

De iustitia verò, eo ꝙ ad Patrem abeam, & amplius non cõspicietis me:

10 Περὶ δικαιοσύνης δὲ, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα μου ὑπάγω, καὶ οὐκ ἔτι θεωρεῖτέ με·

De iudicio autem, eo quòd princeps huius mũdi condemnatus sit.

11 Περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται.

Apostolica doctrina a Spiritu sancto ꝓfecta est, & qdem omnibus suis numeris absoluta.

Adhuc multa habeoquę vobis dicam, sed nunc non potestis portare.

12 Ετι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι.

Quum autem venerit ille, *id est* Spiritus veritatis, deducet vos in omnẽ veritatem. non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audierit loquetur, & quæ ventura sunt renuntiabit vobis.

13 Οταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ 14
λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι· 15
διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται,
καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πά- 16
λιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω
πρὸς τὸν πατέρα.

Εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ 17
πρὸς ἀλλήλους, Τί ἐστι τοῦτο ὃ λέγει ἡμῖν,
Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μι-
κρὸν, καὶ ὄψεσθέ με· καὶ, Ὅτι ἐγὼ ὑπάγω
πρὸς τὸν πατέρα;

Ἔλεγον οὖν, Τοῦτο τί ἐστιν ὃ λέγει, 18
τὸ μικρόν; οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ.

Ἔγνω οὖν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤθελον αὐτὸν 19
ἐρωτᾷν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Περὶ τούτου
ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων ὅτι εἶπον, Μικρὸν,
καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν,
καὶ ὄψεσθέ με;

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύ- 20
σετε καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χα-
ρήσεται· ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ
λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται.

Ἡ γυνὴ ὅταν τίκτῃ, λύπην ἔχει, ὅτι 21
ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ
παιδίον, οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως,
διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος
εἰς τὸν κόσμον.

Καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε· 22
πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται
ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐ-
δεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν.

Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκ ἐρω- 23
τήσετε οὐδέν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ

Ille me glorificabit, q a de meo accipiet quod renuntiabit vobis.

Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi *illum* de meo accepturum quod renuntiabit vobis.

Paulisper, & non conspicietis me: & rursũ paulisper, & videbitis me, quia ego vado ad Patré.

Dixerunt ergo *quidam* ex discipulis eius alii ad alios, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non cõspicietis me: & rursus paulisper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad Patrem?

Dicebant ergo, Quid illud est qđ dicit paulisper? nescimus quid loquatur.

Cognouit autẽ Iesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quòd dixi, Paulisper, & non videbitis me: & iterum paulisper, & videbitis me?

Amẽ amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.

Mulier, quũ parit, dolorem habet, quia venit hora eius: quum autẽ pepererit puerulum, iam nõ meminit oppressionis, q̃ gaudeat hominẽ esse natum in mundo.

Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini: sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

Et illo die me non interrogabitis quicquam. ‖Amen amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in no-

Spiritus sanctus nullã nouam doctrinã affert, sed Christi voce traditam docet, & animis insculpit.

Gratia Spiritus sancti, viuum est speculum in quo verè conspicitur Christus, perspicacissimis videlicet fidei, non autem lusciosis illis carnis oculis: vnde perenne gaudium in mediis etiam doloribus sentitur.

23 Spiritus sanctus ab ascẽsione Christi in Apostolos effusus, sũma quæque mysteria & salutis nostræ arcana, tum ipsos tum etiã Ecclesiam per ipsos erudiit, & ad finem vsque seculorũ erudiet.

Suprà, 14.13 *matth.* 7.7, & 21.22 *marci* 11.24 *luc.* 11.9 *iac.* 1.5

mine meo, dabit vobis.

Vsque adhuc nõ petistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

Hæc loquutus sũ vobis per prouerbia: at veniet tempus quũ iam non per prouerbia loquar vobis, sed apertè de Patre meo renuntiabo vobis.

Illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis me rogaturum Patré pro vobis.

Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis me à Deo exiuisse.

Exiui à Patre, & veni in mũdum: iterum relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.

Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

Nunc scimus te scire omnia, nec opus est tibi vt quis te interroget: per hoc credimus te à Deo exiuisse.

Respondit eis Iesus, Nunc creditis?

‖Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum disperget vnusquisque ad suos, méque solum relinquetis. sed non sum solus: nam Pater mecũ est.

Hæc loquutus sum vobis vt in me pacem habeatis. in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν.

24 Εως ἄρτι οὐκ ἠτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου· αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη.

25 Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ὅτε οὐκέτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παρρησίᾳ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀπαγγελῶ ὑμῖν.

26 Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε· καὶ οὐ λέγω ὑμῖν ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν·

27 Αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον.

28 Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα.

29 Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Ἴδε, νῦν παρρησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις.

30 Νῦν οἴδαμεν ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ· ἐν τούτῳ πιστεύομεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες.

31 Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἄρτι πιστεύετε;

32 Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε. Καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι.

33 Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.

Summa cultus Dei est invocatio Patris in nomine Filii mediatoris qui iam exauditus est pro nobis, & pro quibus & exinanitus fuit, & nunc est glorificatus. *Infra*, 17.8

Fides & stolida securitas plurimum distant.

Matth. 26.31 *marci* 14.27 Christi virtuti nihil detrahit neque mundi improbitas, neque suorum imbecillitas.

Ex vni Christi victoria pendet Ecclesiæ firmitas.

Iesus Christus æternus Pontifex, mox seipsum oblaturus, solennibus precibus seipsum, vt victimam, & nos vnà secum Deo Patri consecrat. Itaque hæc precatio fuit à condito mundo, est & erit ad finem vsque seculorum, Ecclesiæ Dei fundamentum.

Κεφάλαιον ιζ

ἐπαίρω in Αἴρω

CAP. XVII.

1 Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ιησοῦς, καὶ ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπε, Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε·

2 Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον.

3 Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ιησοῦν Χριστόν.

4 Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω.

5 Καὶ νῦν δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί.

6 Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου. σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι.

7 Νῦν ἔγνωκαν ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστιν·

8 Ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἔγνωσ ἀληθῶς ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἐπίστευσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

9 Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ· οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι ὅτι σοί εἰσι.

10 Καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς.

HÆc loquutus est Iesus, & sustulit oculos in cælũ, dixítq;, Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus glorificet te:

Præfatur sese, sicut in mũdum venit, in quo per fidem apprehenso gloriam suam seruandis suis electis patefaceret Pater, ita huic vni rei studuisse, ac proinde petere vt absoluto suo operi benedicat Pater. *Matth.* 28.18

||Sicut dedisti ei authoritatem *in* omnem carné, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.

Hæc est auté vita æterna, vt te solũ cognoscant *esse* Deum verum, & qué misisti Iesum Christum.

Ego te glorificaui in terra: opus consũmaui quod dedisti mihi vt facerem:

Nunc igitur glorifica me tu Pater apud temetipsũ ea gloria quã habui apud te prius quàm hic mundus existeret.

Patefeci nomen tuum hominibus quos dedisti mihi *selectos* è mundo. tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruarunt.

Primo loco precatur pro certis illis suis discipulis per quos erat reliquos collecturus, eosq; (repudiata semel omni reproborũ turba) Patri commendat, quòd ipse quidẽ eos ab illo sibi traditos in tutelam suam receperit, illi vero vicissim eius doctrinã amplexi, tot tantosque hostes sint habituri vt sola ipsius ope salui esse possint. *Suprà*, 26.27

||Nũc nouerũt, omnia quę dedisti mihi, à te esse.

Quia verba quæ tradidisti mihi, tradidi eis: & ipsi acceperunt, & verè norunt me à te exiuisse, & crediderunt me à te missum esse.

Ego pro eis rogo: non pro mũdo rogo, sed pro *iis* quos dedisti mihi, quia tui sunt.

Et mea omnia, tua sũt, & tua mea *sunt*: & glorificatus sum in eis.

Et non sum amplius in mundo, sed hi sunt in mũdo, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, vt sint vnũ prout & nos.

11 Καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, κἀγὼ πρὸς σε ἔρχομαι. Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς.

Psal. 108.8

Quum essem cum eis in mundo, ego seruabã eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis perijt nisi filius ille perditionis: ‖ vt Scriptura impleretur.

12 Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου· οὓς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ.

Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mũdo, vt habeant gaudium meum plenum apud se.

13 Νῦν δὲ πρός σε ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν αὐτοῖς.

Ego tradidi eis sermonem tuum, & mũdus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo, prout & ego non sum ex mundo.

14 Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου, καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου.

Nõ rogo vt tollas eos è mũdo, sed vt serues eos à malo.

15 Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ.

Ex mundo non sunt, sicut & ego non sum ex mundo.

16 Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶ, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου.

Sanctifica eos tua veritate: sermo tuus veritas est.

17 Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι.

Sicut me misisti in mũdum, ita & ego misi eos in mundum.

18 Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον.

Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati per veritatẽ.

19 Καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ.

Non pro eis autem rogo tantũm, sed & pro iis qui per sermonem eorũ credituri sunt in me:

20 Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ·

Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus me à te missum esse.

21 Ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοὶ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν· ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

15 Modũ libe rationis hunc definit non vt nulla pericula incurrant, sed vt ex omnib⁹ seruati, re ipsa experiãtur veram esse doctrinam salutis quã ex ore ipsius acceptã aliis erant tradituri.

18 Addit, cõmunem secũ esse Apostolis vocationem, ac proinde illos oportere ea ipsa virtute fulciri, vt sese totos Patri deuoueant, qua ipse prim⁹ seipsum Patri cõsecrat.

20 Secũdolo co offert Deo Patri suos omnes, id est quotcũque in ipsum per Apostolorũ doctrinã credẽt: vt sicut ipse cũ Patre cohæret, omnẽ inde plenitudinem accipiens, ita & illi cũ ipso cõiuncti inde vitã hauriãt, ac tandem in eo ipso simul dilecti, vna etiam gloria cum ipso perfruantur.

Καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν.

22 Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας, καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας.

23 Ego in eis, & tu in me, vt sint perfecti in vnũ, & vt cognoscat mundus me à te missum esse, téq; eos diligere sicut me dilexisti.

Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ· ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν ἣν ἔδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου.

24 ||Pater, quos dedisti mihi, velim vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt conspiciant gloriam illam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante iacta mundi fundamenta.

Suprà, 12.26

Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δέ σε ἔγνων, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

25 Pater iuste, mundus te non nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te missum esse.

Cognitio Patris quæ est in Christo mediatore plenissima, paulatí ab eo suis cõmunicatur, vt in ipso diligãtur à Patre, eo ipso amore quo Filiũ cõplectitur.

Καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω· ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς.

26 Et notum feci eis nomen tuũ, & notum faciã: vt charitas qua dilexisti me, sit in eis, & ego in eis.

Κεφάλαιον ιη.

CAP. XVIII.

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρρου τοῦ Κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

1 HÆc ||quum dixisset Iesus, egressus est cũ discipulis suis trãs torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quẽ introiuit ipse & discipuli eius.

Matth.26.36 marci 14.32 luc.22.39 2.reg.15.23

1 Christus in hortũ proditori cognitũ capiendus vltro ingreditur vt peccatum quod per vnius hominis in horto rebellionẽ, in mundũ ingressum est, sua obedientia tollat.

Ἤδει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, τὸν τόπον· ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

2 Nouerat autem eũ locum etiam Iudas qui prodebat eum, quia Iesus frequenter cum discipulis suis illuc conuenerat.

Matth.26.47 marci 14.43 luc.22.47

Ὁ οὖν Ἰούδας λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων.

3 ||Iudas ergo, quum accepisset cohortẽ, & à Pontificibus ac Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

3 Christ⁹ innocẽs capitur velut sceleratꝰ, vt nosciceleratí tanquam innocentes dimittamur.

Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξῆλθε καὶ λέγει αὐτοῖς, Τίνα ζητεῖτε;

4 Iesus itaque, sciens omnia quæ ventura erant in se, prodiens dixit eis, Quem quæritis?

4 Christi persona non virtus ab aduersariis victa est quando & sicut voluit.

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι. Εἱστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, μετ' αὐτῶν.

5 Respondérũt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego *is* sum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

Vt ergo dixit eis, Ego 6
is sum, abierunt retrorsũ,
& ceciderunt humi.

Iterũ ergo rogauit eos, 7
Quẽ quæritis? Illi autẽ di
xerunt, Iesum Nazarenũ.

Christus boni pastoris officiũ ne in extremis quidẽ suis periculis negligit.

Respõdit Iesus, Dixi vo 8
bis me eũ esse. ergo si me
quæritis, sinite hos abire

Suprà.17.12

Vt impleretur sermo 9
quẽ dixerat, ‖Ex iis quos
dedisti mihi, non perdidi
quenquam.

Zelꝰ Dei intra vocationis suæ limites est ab vnoquoque cõtinendus.

Simõ autẽ Petrus qui gla 10
dium habebat, eduxit eũ,
& percussit seruũ Põtificis
maximi, & abscidit auri
culã eius dextrã. erat autẽ
nomen seruo Malchus.

Dixit ergo Iesus Petro, 11
Reconde gladium tuum
in vaginam. annõ bibam
poculum quod dedit mi
hi Pater?

Christus nostrarum blasphemiarum reus ad terrenum pontificẽ trahitur damnandus, vt ab ipsomet æterno Pontifice absoluamur.

Luc.3.2

Cohors igitur & tribu 12
nus & ministri Iudæorũ
comprehẽderunt Iesum,
& vinxerunt eum.

Et adduxerũt primùm 13
‖ad Annã. (erat enim so
cer Caiaphæ, qui erat Põ
tifex maximus anni illiꝰ)
is verò misit eum vinctũ
ad Caiapham Põtificem
maximum.

Suprà,11.50

Erat autem Caiaphas 14
is ‖qui consiluerat Iudæis
expedire vnum hominẽ
mori pro populo.

Matth.26.58 marci 14.54 Luc.22.54

‖Sequebatur autem Ie 15
sum Simõ Petrus & alius
discipulus. discipulus ve
rò ille notus erat Pontifi
ci maximo, & simul in
troiit cum Iesu in aulam
Pontificis maximi.

Viuum exẽplum humanæ imbecillitatis, etiam in præstantissimis quibusq; simulatque sibi ipsis relinquuntur.

Petrus autem stabat ex
trà ad ostium. Exiuit er
go discipulus ille alter q
erat notus Pontifici ma
ximo, & loquutꝰ est ostia
riæ, & introduxit Petrũ.

Ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, Ὅτι ἐγώ εἰμι,
ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί.

Πάλιν οὖν αὐτοὺς ἐπηρώτησε, Τίνα ζη
τεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Εἶπον ὑμῖν ὅτι
ἐγώ εἰμι. εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τού
τους ὑπάγειν.

Ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶπεν, ὅτι
οὓς δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐ
τῶν οὐδένα.

Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν,
εἵλκυσεν αὐτὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχι
ερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον
τὸ δεξιόν. ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος.

Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ, Βάλε
τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην. τὸ ποτήριον
ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατήρ, οὐ μὴ πίω αὐτό;

Ἡ οὖν σπεῖρα καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ
ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν
Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτόν.

Καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄν
ναν πρῶτον· ἦν γὰρ πενθερὸς τῷ
Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ
ἐκείνου.

Ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς
Ἰουδαίοις ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον
ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέ
τρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητής. ὁ δὲ μαθη
τὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ
συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ
ἀρχιερέως.

Ὁ δὲ Πέτρος εἱστήκει πρὸς τῇ θύρᾳ
ἔξω. ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος ὃς
ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε τῇ θυ
ρωρῷ, καὶ εἰσήγαγε τὸν Πέτρον.

Λέγει οὖν ἡ παιδίσκη τῇ θυρωρῷ τῷ Πέτρῳ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Λέγει ἐκεῖνος, Οὐκ εἰμί. 17 Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nónne & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Nō sum.

Εἰστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέται ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψῦχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο· ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος. 18 Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserāt, quia frigus erat, & calefaciebant se. erat autem cum eis etiam Petrus stans & caletaciés se.

Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτησε τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ. 19 Pontifex maximus ergo interrogauit Iesum de discipulis & doctrina ipsius.

Christus parcè causam suā tuetur, nō vt morti se subducat, sed vt ipsum innocētem constet.

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγὼ παρρησίᾳ ἐλάλησα τῷ κόσμῳ· ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντοτε οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. 20 Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò vndique Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil:

Τί με ἐπερωτᾷς; ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς· ἴδε, οὗτοι οἴδασιν ἃ εἶπον ἐγώ. 21 Quid me interrogas? interroga eos q audierūt, qd sim ipsis loquutus: ecce, hi sciūt quę dixerim ego.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, εἷς τῶν ὑπηρετῶν παρεστηκὼς ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ, εἰπών, Οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ; 22 Hæc autem quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, bacillo cecīdit Iesum, dicens, Itáne respondes Pontifici maximo?

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; 23 Respondit ei Iesus, Si malè loquut⁹ sum, testare de malo: sin bene, cur me cædis?

Ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν ὁ Ἅννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. 24 ‖Miserat igitur eū Annas vinctum ad Caiaphā Pontificem maximum.

Matth.26.57 marci 14.53 luc.22.54

Ἦν δὲ Σίμων Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος. εἶπον οὖν αὐτῷ, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ; Ἠρνήσατο ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν, Οὐκ εἰμί. 25 ‖Stabat autem Simon Petri⁹, & calefaciebat se: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Nō sum.

Matth.26.69 marci 14.69 luc.22.55

Lapsi semel homines, nō modò non possunt sese suis viribus erigere, sed etiā in deteri⁹ magis ac magis præcipites ruunt, donec nouā Dei virtute surrigātur.

Λέγει εἷς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενὴς ὢν οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον, Οὐκ ἐγώ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ; 26 Dicit ei quidam ex seruis Pontificis maximi, cognatus eius cuius abscíderat Petrus auriculā, Nónne ego te vidi in horto cum eo?

Rursus ergo negauit Petrus, & statim gallus vocem misit.

27 Πάλιν οὖν ἠρνήσατο ὁ Πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν.

Matth.27.2 marci 15.1 luc.23.1 act.10.28, & 11.3 Filius Dei sistitur ad mortalis & quidē profani hominis tribunal, ibique multo minus iniquitatis in profano homine quàm in ipsis populi Dei principibus inuenitur. Viua imago iræ Dei aduersus peccatū, summæ eiusdem misericordiæ, seuerissimi denique iudicii in præfractos oblatæ eius gratiæ contēptores.

Ducunt ergo Iesum à Caiapha in Prætorium. erat autem manè, & ipsi non introierunt in Prætorium, ne polluerentur, sed vt ederent Pascha.

28 Ἄγουσιν οὖν τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ πρωΐα, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα.

Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit. Quam accusationem adfertis aduersus hominem istum?

29 Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πιλᾶτος πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶπε, Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;

Respondérunt & dixerunt ei, Nisi iste esset malefícus, nō tradidíssemus eum tibi.

30 Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν.

Dicit ergo eis Pilatus, Accipite eū vos, & secūdum legem vestram condemnate eum. Itaqué Iudæi dixerunt ei, Nobis nō licet occidere quéquam.

31 Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλᾶτος, Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα.

Matth.20.19

Vt sermo Iesu impleretur, quem dixerat, signi ficans qua morte futurū erat vt moreretur.

32 Ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῇ, ὃν εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν.

Matth.27.11 marci 15.2 luc.23.3 Christus regnum suū spirituale asserit, mundanum detrectat.

Introiuit ergo rursus in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum: dixítque ei, Tú ne es rex Iudæorū?

33 Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλᾶτος, καὶ ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;

Respondit ei Iesus, A teipso tu hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

34 Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοί εἶπον περὶ ἐμοῦ;

Respondit Pilatus, Nū ego Iudæus sum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid feciſti?

35 Ἀπεκρίθη ὁ Πιλᾶτος, Μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί· τί ἐποίησας;

Respondit Iesus, Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex hoc mū do esset regnum meum, ministri mei certarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc.

36 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις· νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν.

Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Σὺ λέγεις ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ. ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς. 37

Dixit ergo ei Pilatus, Num igitur rex es tu? Respõdit Iesus, Tu dicis me regem esse. ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum vt dem testimonium veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocé meam.

Λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Τί ἐστιν ἀλήθεια; Καὶ τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ. 38

Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursum venit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in eo.

Christum oportuit quidé innocentem pronuntiari, sed tamé quatenus nostrã personam sustineret, nõ modò vt sceleratum sed etiã vt sceleratorũ sceleratissimũ damnari. *Matth.27.11 marci 15.6 luc.23.27 Act.3.14*

Ἔστι δὲ συνήθεια ὑμῖν ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ πάσχα· βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; 39

||Est autem vobis consuetudo vt vnum dimittã vobis in Pascha: vultísne ergo dimittam vobis regem Iudæorum?

Ἐκραύγασαν οὖν πάλιν πάντες, λέγοντες, Μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν Βαραββᾶν. Ἦν δὲ ὁ Βαραββᾶς λῃστής. 40

||Clamauerunt autem rursum omnes dicentes, Non hũc, sed Barabbam. Erat verò iste Barabbas latro.

Κεφάλαιον ιθ.

CAP. XIX.

Τότε οὖν ἔλαβεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσε. 1

||Vnc ergo acceptũ Iesum Pilatus flagellauit.

Matth.27.26 marci 15.18 Prudẽtia carnis ex duobus malis minus eligit, Deo autem illi maledicit.

Καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν. 2

Et milites contextam coronam è spinis imposuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerunt eum.

Καὶ ἔλεγον, Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων· καὶ ἐδίδοσαν αὐτῷ ῥαπίσματα. 3

Et dicebant, Aue rex Iudæorum. Et bacillis eũ cædebant.

Ἐξῆλθεν οὖν πάλιν ἔξω ὁ Πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἴδε, ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω. 4

Exiuit ergo rursum Pilatus foras, & dixit eis, Ecce, adduco vobis eum foras, vt noueritis me nullũ in eo crimen inuenire.

Christus rursum eodẽ illo ore absoluitur quo postea damnatus est.

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω, φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. Καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἴδε ὁ ἄνθρωπος. 5

Exiuit ergo Iesus foras, ferés spineam coronam, & purpureum pallium. Tum dicit eis *Pilatus*, Ecce homo.

Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται, ἐκραύγασαν, λέγοντες, 6

Quũ ergo vidissẽt eũ principes Sacerdotũ & ministri, clamarunt, dicentes,

Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite. ego enim non inuenio in eo crimen.

Σταύρωσον, σταύρωσον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε. ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν.

7 Respondérũt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secũdum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se finxit.

7 Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ ἐποίησεν.

Conscientia Pilati, & Christo pugnat: sed mox succumbit, quoniam singulari Dei virtute non fulcitur.

8 Quum ergo audiuisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

8 Ὅτε οὖν ἤκουσεν ὁ Πιλάτος τοῦτον τὸν λόγον, μᾶλλον ἐφοβήθη.

9 Et rursus ingressus est Prætorium, & dixit Iesu, Vnde es tu? Iesus autẽ responsum ei non dedit.

9 Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ, Πόθεν εἶ σύ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ.

10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi nõ loqueris? nescis me potestatẽ habere crucifigendi te, & potestatem habere te absoluendi?

10 Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος, Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῦσαί σε;

11 Respondit Iesus, Non haberes potestatẽ aduersum me vllam nisi tibi datum esset supernè: propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatũ habet.

11 Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν· διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς με σοὶ μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει.

12 Ex eo studebat Pilatus eum absoluere: Iudæi verò clamabant, dicentes, Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. quicunque se regem facit, contradicit Cæsari.

12 Ἐκ τούτου ἐζήτει ὁ Πιλάτος ἀπολῦσαι αὐτόν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες, Ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα αὐτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι.

Pilatus priusquam Christum damnet, seipsum eodẽ ore condemnat.

13 Pilatus ergo quum audisset hunc sermonẽ, adduxit foras Iesum, sedítque pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabbatha.

13 Ὁ οὖν Πιλάτος ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ.

14 Erat autem parasceue Paschæ, hora verò quasi sexta: tum dicit Iudæis, Ecce rex vester.

14 Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη· καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις, Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν.

15 Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eũ. Dicit eis Pilatus, Regem vestrũ crucifigã? Respõde-

15 Οἱ δὲ ἐκραύγασαν, Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; Ἀπεκρίθησαν

οἱ ἀρχιερεῖς, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα.

Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς ἵνα σταυρωθῇ. παρέλαβον δὲ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἀπήγαγον. 16

Καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτῷ ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον Κρανίου τόπον, ὃς λέγεται Ἑβραϊστὶ Γολγοθᾶ. 17

Ὅπου αὐτὸν ἐσταύρωσαν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο, ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν Ἰησοῦν. 18

Ἔγραψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον, ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ. 19

Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων· ὅτι ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως ὁ τόπος ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραϊστί, Ἑλληνιστί, Ῥωμαϊστί. 20

Ἔλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, Μὴ γράφε, Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων· ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, Βασιλεύς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. 21

Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος, Ὃ γέγραφα, γέγραφα. 22

Οἱ οὖν στρατιῶται ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ (καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος) καὶ τὸν χιτῶνα· ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. 23

Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους, Μὴ σχίσωμεν αὐτόν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσται· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἡ λέ- 24

rũt principes Sacerdotũ, Non habemus regem nisi Cæsarem.

Tunc ergo tradidit eũ ipsis vt crucifigeretur. ||Acceperunt autẽ Iesum, & abduxerunt.

Christus Satanam, peccatum & mortẽ cruci affigit. *Matth.* 27. 31 *marci* 15. 25 *luc.* 23. 26

Et *ipse* portans crucem suam venit in eum locũ qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha.

Vbi crucifixerunt eum, & cũ eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.

Scripsit autem etiam titulum Pilatus, & imposuit cruci. Erat verò scriptum, IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

Christ⁹ in solio crucis sedẽs, palã Rex æternus omnium populorũ eius ipsius manu proferri bitur cuius ore fuerat virum pati regni dãnatus.

Hunc ergo titulũ multi Iudæorũ legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus erat Iesus. & erat scriptum Hebraicè, & Græcè, & Latinè.

Dicebant ergo Pilato principes Sacerdotum Iudæorum, Ne scribito, Rex Iudæorum: sed illum dixisse, Rex sum Iudæorũ.

Respõdit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

Matth. 27. 35 *marci* 15. 24 *luc.* 23. 33

Christus vestitũ inter carnifices (excepta inconsutili tunica) distributione, significat fore vt mox suis opibus dispersis, ipsos etiã hostes suos p vniuersum orbem locupletet: ita tamen vt vnus & integer maneat Ecclesiæ thesaurus.

||Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt eius vestimenta, (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. erat autem tunica insutilis, à sũmo contexta tota.

Dixerunt ergo inter se, Ne findam⁹ eã, sed sortiamur de illa cui⁹ futura sit. vt Scriptura ipleretur, di-

Psal.22.29

cens, ||Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vesté meam iecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.

γουσα, Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν.

Christus nõ in prioris modò sed & in posterioris Tabulæ obseruatiotione perfectũ est omnis iustitiæ exemplar.

Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius & soror matris eius, Maria Clopæ *vxor*, & Maria Magdalene.

25 Εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ιησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνή.

Quum vidisset ergo Iesus matrem ac discipulũ adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

26 Ιησοῦς οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα, καὶ τὸν μαθητὴν παρεστῶτα ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ, Γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός σου.

Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora recepit eam discipulus domum suam.

27 Εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ, Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου. Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν αὐτὴν ὁ μαθητὴς εἰς τὰ ἴδια.

Christus accepto aceto Spiritũ exhalat, verè amarissimum & acidissimũ iræ Paternæ calicẽ nostro nomine penitus exhauriens. *Psal.68.22 matth.27.22*

Postea, quum sciret Iesus *reliqua* omnia iã perfecta esse, ||vt perficeretur Scriptura, dixit, Sitio.

28 Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ιησοῦς ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφὴ, λέγει, Διψῶ.

Vas igitur *illic* erat positum aceto plenum. Illi verò impleuerunt spongiam aceto, & hyssopo circumpositam admouerunt ori eius.

29 Σκεῦος οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν. οἱ δὲ, πλήσαντες σπόγγον ὄξους, καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι.

Quũ ergo accepisset Iesus acetũ, dixit, Cõsummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum.

30 Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ιησοῦς, εἶπε, Τετέλεσται· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

Christi corpus (ipso sic volẽte) ad tẽpus mortuũ, sauciatur, at ne minimum quidẽ os confringitur: nec alia mystici ipsius corporis est conditio.

Iudæi ergo, vt non manerent in cruce corpora Sabbatho, quoniam erat Parasceue, (erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt confrangerentur eorum crura, ac tollerentur.

31 Οἱ οὖν Ιουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, (ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου) ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν.

Venerunt ergo milites, & prioris quidem *latronis* confregerunt crura, & alterius qui crucifixus fuerat cum eo:

32 Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν τὰ σκέλη καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ.

Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eũ iam mortuum, non confregerunt eius crura:

33 Ἐπὶ δὲ τὸν Ιησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη.

Αλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.

Sed quidam ex militibus lancea latus eius fodit, & statim exiuit sanguis & aqua.

Christus in cruce mortuꝰ duplici symbolo testificatur se vnum esse veram expiationem, & verum credẽtium lauacrũ.

Καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία· κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα ὑμεῖς πιστεύσητε.

Et qui vidit testatur, & verum est testimonium eius: ille *inquam* scit se vera dicere, vt & vos credatis.

Γέγονε γὰρ ταῦτα ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ.

Facta sũt enim hęc vt Scriptura impleretur, ‖Non cõfringetur vllum os ipsius.

Exo.12.46 num.9.12

Καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει, Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

Et rursus alia Scriptura dicit, ‖Videbunt quem transfixerunt.

Zach.12.10

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησε τὸν Πιλάτον ὁ Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, (ὢν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένος δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων) ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπέτρεψεν ὁ Πιλάτος. ἦλθεν οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

‖Post hæc autem rogauit Pilatũ Ioseph Arimathæensis (qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu.

Matth.27.57 marci 15.42 luc.23.50 Sepelitur Christus palam & loco celebri, cõscio & permittente Pilato, idque ab hominibus sic Christo fauentibus, vt tamẽ ante eum diẽ aperte non essent eum sequuti: vt neque de ipsius morte neque de resurrectione meritò ambigi possit ex sepultura.

Ἦλθε δὲ καὶ Νικόδημος (ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον) φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν.

‖Venit autem & Nicodemus, (is qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturæ myrrhæ & aloes libras quasi cẽtum.

Supra 3.2

Ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν.

Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη.

In eo autem loco vbi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumẽtum nouum, in quo nõdũ quisquã positꝰ fuerat.

Marci 16.2 luc.24.1

Ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνημεῖον, ἔθηκαν τὸν Ἰησοῦν.

Ibi ergo, propter Paraseuen Iudæorum, quòd monumẽtum illud propè esset, posuerũt Iesum.

Κεφάλαιον κ΄.

CAP. XX.

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωΐ σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου.

‖Rimo verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit manè quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: videtque lapidem sublatum à monumento.

1 Maria Magdalene, Petrus & Iohannes, primi resurrectionis Domini testes: & ita quidem vt suspectæ fidei esse merito nõ possint, quũ hoc ipsũ illis persuaderivix potuerit, nedũ vt ex composito id sint cõmenti.

Currit ergo & venit ad 2
Simonem Petrum, & ad
alterum illum discipulũ
quem amabat Iesus: & di
cit eis, Sustulerunt Domi
num è monumẽto, & ne-
scimus vbi posuerint eũ.

Τρέχει οὖν καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμω
να Πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν
ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς· καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἦραν
τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδα-
μεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν.

Exiuit ergo Petrus, & 3
alter ille discipulus, & ve
nerunt ad monumẽtum.

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος καὶ ὁ ἄλλος
μαθητὴς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον.

Currebant autem duo 4
simul: sed alter ille disci-
pulus præcurrit citius Pe
tro, venitq; prior ad mo-
numentum.

Ἔτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ· καὶ ὁ ἄλλος
μαθητὴς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου,
καὶ ἦλθε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον.

Et incuruatus vidit po 5
sita lintea: non tamen in-
troiuit.

Καὶ παρακύψας βλέπει κείμενα τὰ
ὀθόνια· οὐ μέντοι εἰσῆλθεν.

Venit ergo Simon Pe- 6
trus sequens eũ, & introi-
uit in monumentum, &
cõspexit lintea ibi posita:

Ἔρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολου-
θῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνη-
μεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα·

Et sudarium quod fue 7
rat super caput eius, non
cum linteis positum, sed
seorsum inuolutum in v-
num locum.

καὶ τὸ σουδάριον ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κε-
φαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμε-
νον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἕνα
τόπον.

Tũc ergo introiuit etiã 8
alter ille discipulus, qui
venerat prior ad monu-
mẽtũ, viditq;, & credidit.

Τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλλος μαθη
τὴς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον,
καὶ εἶδε, καὶ ἐπίστευσεν.

Nondũ enim nouerãt 9
Scripturã, videlicet opor-
tere eum à mortuis resur
gere.

Οὐδέπω γὰρ ᾔδεισαν τὴν γραφὴν, ὅτι
δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι.

Redierunt ergo disci- 10
puli ad suos.

Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς
οἱ μαθηταί.

Matth. 28.1 marc. 16.5

‖Maria autẽ flens sta- 11
bat ad monumẽtũ foris.
Dum ergo fleret, incurua
uit se in monumentum:

Μαρία δὲ εἱστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον
κλαίουσα ἔξω. ὡς οὖν ἔκλαιε, παρέκυ-
ψεν εἰς τὸ μνημεῖον·

Angeli quoque (& quidẽ bini) facti re surrectionis Domini te stes.

Et conspexit duos An- 12
gelos albatos, sedentes, v-
num ad caput, & alterum
ad pedes, illic vbi iacue-
rat corpus Iesu.

καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς,
καθεζομένους, ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ
ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶ-
μα τοῦ Ἰησοῦ.

Qui etiam dixerunt ei, 13
Mulier, quid fles? Dicit
eis, Sustulerunt dominũ
meum, nec scio vbi po-
suerint eum.

Καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἐκεῖνοι, Γύναι,
τί κλαίεις; λέγει αὐτοῖς, Ὅτι ἦραν τὸν κύ
ριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν.

Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἐστράφη εἰς τὰ 14 Et quum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, Iesus ipse præsens se testatur vere resurrexisse.
ὀπίσω, καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα· & οὐκ ᾔδει ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστι. consp exitque Iesum stantē: nec sciebat Iesum esse.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Γύναι, τί κλαίεις; 15 Dicit ei Iesus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa, putans hortulanum esse, dicit ei, Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eum: & ego eum tollam.
τίνα ζητεῖς; ἐκείνη, δοκοῦσα ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ, Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθηκας· κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μαρία. Στρα 16 Dicit ei Iesus, Maria. Cōuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur Magister.
φεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ, Ῥαββουνί, ὃ λέγεται διδάσκαλε.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μή μου ἅπτου· 17 Dicit ei Iesus, Ne me tangito: nondum enim ascendi ad Patrem meum: sed proficiscere ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum. Christus qui resurrexit, non quærendus in hoc mūdo secundum carnē, sed in cælis per fidem, quo ipse nobis præiuit.
οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου· πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, Ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν.

Ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἀπαγ 18 Venit Maria Magdalene annuntians discipulis se vidisse Dominum, eáque sibi dixisse.
γέλλουσα τοῖς μαθηταῖς ὅτι ἑώρακε τὸν Κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ.

Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ 19 ||Quū ergo vesperā esset die illo primo hebdomadis, & fores essēt clausæ *illic* vbi erant discipuli coacti propter metum Iudæorum, venit Iesus: stetitque in medio, & dixit eis, Pax vobis. *Marci* 16.14 *luc.*24.36 2.*cor.*15.5 Christus ianuis clausis repente vi diuina sese discipulis sistens, plenam eis fidem facit tū resurrectionis suæ, tum ipsorum Apostolatus, afflato illis sancto Spiritu, Euangelici ministerii directore.
τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς 20 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suū. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.
χεῖρας & τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον.

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν, 21 Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: ||sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos. *Matth.*28.18 23 Promulgatio remissionis peccatorum per fidē in Christum, & iræ Dei declaratio incredulorum peccatis, summa est Euangelicæ prædicationis.
Εἰρήνη ὑμῖν· καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε, καὶ λέγει 22 Et quū hæc dixisset, afflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.
αὐτοῖς, Λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

Ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται 23 Siquorum remiseritis peccata, remittuntur eis: siquorum retinueritis, retenta sunt.
αὐτοῖς· ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.

Christus ex Thomæ incredulitate certũ resurrectionis suæ testimonium elicit.

Thomas autem, vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quãdo venerat Iesus.

24 Θωμᾶς δὲ, εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.

Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum. Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorũ, & immisero digitũ meũ vestigio clauorum, & immisero manum meam lateri eius, nequaquam credam.

25 Ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταί, Ἑωράκαμεν τὸν Κύριον. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω.

Octo igitur pòst diebus rursus erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus foribꝰ clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

26 Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτῶν. ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ εἶπεν, Εἰρήνη ὑμῖν.

Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & profer manum tuam, & immittte lateri meo: & ne esto incredulus, sed credens.

27 Εἶτα λέγει τῷ Θωμᾷ, Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου· καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου· καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός.

Respondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus es.

28 Καὶ ἀπεκρίθη ὁ Θωμᾶς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου.

Vera fides adore Dei nõ ab oculis carnis pendet.

Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderũt, & crediderunt.

29 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι ἑώρακάς με Θωμᾶ, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες.

infrà, 21. 25 Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus in discipulorum suorum conspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro.

30 Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἔστι γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ.

Hæc autem scripta sũt vt credatis Iesũ esse Christum Filium Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

31 Ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεύσητε ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

CAP. XXI.

Κεφάλαιον κα'

1 POstea patefecit se rursus Iesus discipulis ad

1 Μετὰ ταῦτα ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ὅτι

1 Christꝰ nõ tantum præsens sed etiam vnà cum discipulis suis vecors, plenissimam suæ resurrectionis fidem facit.

της θαλάσσης της Τιβεριάδος. ἐφανέρωσε δὲ οὕτως.

Ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο.

Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος, Ὑπάγω ἁλιεύειν. Λέγουσιν αὐτῷ, Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθύς· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν.

Πρωΐας δὲ ἤδη γενομένης ἔστη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν· οὐ μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἰησοῦς ἐστι.

Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Οὔ.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὑρήσετε. Ἔβαλον οὖν, καὶ οὐκέτι αὐτὸ ἑλκύσαι ἴσχυσαν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύων.

Λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ Πέτρῳ, Ὁ Κύριός ἐστι. Σίμων οὖν Πέτρος, ἀκούσας ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, (ἦν γὰρ γυμνός) καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν.

Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον, (οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων) σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων.

Ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν, βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην, καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον, καὶ ἄρτον.

mare Tiberiadis. patefecit autem sic:

Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & *filij* Zebedæi, aliique ex discipulis eius duo.

Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicunt ei, Imus & nos tecũ. Profecti sunt, & ascenderunt in nauigium statim: & illa nocte nihil ceperunt.

Mane autem iam exorto stetit Iesus in litore: nõ tamen cognouerunt discipuli Iesum esse.

Dicit ergo eis Iesus, Pueri, num quid opsonii habetis? Responderunt ei, Non.

At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigij partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterãt illud trahere præ multitudine piscium.

Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset Dominum esse, amiculum succinxit, (erat enim nudus) & abiecit se in mare.

Alii autem discipuli nauigio venerunt, (non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piscium.

Vt ergo descenderunt in terram, vident prunas positas, & piscem impositum, & panem.

Dicit eis Iesus, Adferte ex piscibus quos modò cepistis.

10 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν ἐπιάσατε νῦν.

Ascēdit Simon Petrus, & traxit rete in terrā, plenum magnis piscibus, centum quinquagintatribus: & quum tot essent, non est fissum rete.

11 Ἀνέβη Σίμων Πέτρος, καὶ εἵλκυσε τὸ δίκτυον ἐπὶ τῆς γῆς, μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πεντηκοντατριῶν· καὶ τοσούτων ὄντων οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον.

Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat eū interrogare, Tu quis es? quum scirent Dominum esse.

12 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Δεῦτε, ἀριστήσατε. Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν, Σὺ τίς εἶ; εἰδότες ὅτι ὁ Κύριος ἐστίν.

Venit ergo Iesus, & accipit panem & dat eis, & piscem similiter.

13 Ἔρχεται οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως.

Hac iam tertia vice patefactus est Iesus discipulis suis, quum resurrexisset à mortuis.

14 Τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν.

Petrus terna confessione in primatum gradum restituitur vnde terna abnegatione exciderat: simulq; admonetur eū demum esse pastorē qui Christum diligens ipsius oues pascit.

Quum ergo prādissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simō *fili* Ionæ, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

15 Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς, Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλέον τούτων; Λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ, Βόσκε τὰ ἀρνία μου.

Dicit ei rursum secundò, Simon *fili* Ionæ, diligis me? Ait illi, Etiam Domine: tu nosti quòd amē te. Dicit ei, Pasce oues meas.

16 Λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον, Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ, Ναὶ Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ, Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.

Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Tristis fuit Petrus quòd tertiò dixisset ipsi, Amas me? Dixítque ei, Domine, tu omnia nosti, tu nosti quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

17 Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον, Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον φιλεῖς με; καὶ εἶπεν αὐτῷ, Κύριε, σὺ πάντα οἶδας· σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Βόσκε τὰ πρόβατά μου.

Prædicitur mors Petri violenta.

Amen amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ibas quò volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & transferet quò noles.

18 Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις.

Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποίῳ θα- 19
νάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. καὶ τοῦτο εἰπὼν,
λέγει αὐτῷ, Ακολούθει μοι.

Επιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος βλέπει τὸν 20
μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ιησοῦς, ἀκολου-
θοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ
ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ εἶπε, Κύριε, τίς
ἐστιν ὁ παραδιδούς σε;

Τοῦτον ἰδὼν ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ιη- 21
σοῦ, Κύριε, οὗτος δὲ τί;

Λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Ἐὰν αὐτὸν θέ- 22
λω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σε; σὺ
ἀκολούθει μοι.

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς ἀ- 23
δελφούς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀπο-
θνήσκει· καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ιησοῦς ὅτι
οὐκ ἀποθνήσκει· ἀλλ', Ἐὰν αὐτὸν θέλω
μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σε;

Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυ- 24
ρῶν περὶ τούτων, καὶ γράψας τοῦτα·
καὶ οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς ἐστιν ἡ μαρτυ-
ρία αὐτοῦ.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν 25
ὁ Ιησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν,
οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι
τὰ γραφόμενα βιβλία. Αμήν.

Hoc autem dixit, signi 19
ficans qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

Conuersus Petrus videt 20
illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentē, ‖qui & recubuerat in cœna super pectus eius, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit?

Cauendū ne, dum alios circunspicimus, quod nobis iniunctum est negligamus. *Suprà* 13.23

Hunc ergo quum vidisset Petrus, dicit Iesu, Domine, hic autem quid?

Dicit ei Iesus, Si velim 22
eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

Exiit ergo sermo iste 23
inter fratres, discipulum illum nō moriturum: sed non dixerat ei Iesus, Non morietur: sed, Si eum velim manere donec veniā, quid ad te?

Hic est discipulus ille 24
qui de his testatur, & hęc scripsit: & scimus verum esse testimonium eius.

Vera est Christi historia, nec hominū curiositati sed saluti, sanctè cum delectu perscripta.

‖Sunt autē & alia mul 25
tā quæ fecit Iesus, quæ si scribantur sigillatim, ne mundū quidē ipsum opinor capturū eos qui scriberentur libros. Amen.

Suprà 20.30

Acta ſanctorum Apoſtolorum. Γράξεις τῶν ἁγίων Αποστόλων.

CAP. I.

Transitio ab Euangelii (id eſt dictoru & factorũ Chriſti) hiſtoria, ad Apoſtolorum acta.

PRIMVM quidem librũ cõfeci, Theophile, de omnib⁹ quæ cœpit Ieſus & facere & docere, 1

Ad *eum* vſque diẽ quo quum mandata dediſſet Apoſtolis per Spiritũ ſanctum, quos elegerat, ſurſum receptus eſt. 2

Ideo Chriſtus ſtatim à reſurrectione non aſcendit in cælum, vt ſuæ reſurrectionis plenã fidem faceret, & Apoſtolos in doctrina quam audierant, præſens confirmaret. *Luc.24.49* *ioh.14.25*

Quibus etiã ſeipſũ, poſtquam ipſe paſſus fuit, repræſentarat viuũ multis indubitatis ſignis, per dies quadraginta cõſpectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *ſpectant*. 3

Et congregans *eos*, || denuntiauit eis ne abſcederent Hieroſolymis, ſed *vt* expectarẽt promiſſum Patris, Quod *inquit* audiſtis ex me. 4

Matth.3.11 *marci 1.8* *luc 3.16* *ioh. 1.26* *infrà, 2.2, & 11.16, & 19.4*

Nã Iohãnes baptizauit quidẽ aqua, vos aũt baptizabimini Spiritu ſãcto iſtis nõ multis poſt dieb⁹. 5

Prius certandũ quàm triũphãdum: nec curioſe inueſtiganda quæ Deus non patefecit.

Quum igitur illi conueniſſent, interrogarunt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore reſtitues regnum Iſraeli? 6

Dixit autem ad illos, Non eſt veſtrum noſſe tẽpora ſiue opportunitates quas Pater in ſua ipſius authoritate poſuit. 7

Infrà, 2.2

|| Sed recipietis virtutẽ Spiritus ſancti, poſtquam ſuperuenerit in vos: 8

Κεφάλαιον ατ

ΤΟΝ μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ιησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν,

Αχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀνελήφθη.

Οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ιεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου.

Οτι Ιωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας.

Οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε, εἰ ἐν ὧ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ισραήλ;

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ.

Αλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς·

καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἰερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

eritisque mihi testes & in Hierusalem, & in tota Iudæa, Samariaq;, & vsque ad vltimas terras.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

‖ Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis eleuatus est: & nubes susceptũ eũ abstulit ab oculis eorũ.

Luc.24.52 Christ⁹ promissa sancti plena virtute, qua corpore absẽs Ecclesiam suã regat, corpus suum a nobis sursum in cælestia taberna cula sustulit, ibidem testibus Angelis ad extremum vsque diẽ extremum iudicii permansurum.

Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν, πορευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ·

Et quum essent intentis in cælum oculis eo proficiscente, ecce, viri duo astiterunt illis albo vestitu:

Οἳ καὶ εἶπον, Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναλημφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.

Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis intuẽtes in cælum? hic Iesus qui sursum receptus est à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum conspexistis eum proficiscentem in cælum.

Τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἰερουσαλὴμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος, ὅ ἐστιν ἐγγὺς Ἰερουσαλὴμ, σαββάτου ἔχον ὁδόν.

Tũc reuersi sunt in Hierusalem à monte qui vocatur Oliueti, qui est prope Hierusalem, distans itinere Sabbathi.

Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, οὗ ἦσαν καταμένοντες, ὅ τε Πέτρος καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας, Φίλιππος καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου.

Et quum introissent, ascenderunt in cœnaculũ vbi commorabantur & Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi *frater*.

Ecclesiastici conuentus ad audiendũ Verbum & communes preces cõcipiendas, authorib⁹ Apostolis in domo priuata primum instituti & celebrati.

Οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναιξὶ, καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

Hi omnes perdurabãt concorditer *in* oratione & deprecatione cum vxoribus & Maria matre Iesu, & cum ipsius fratribus.

Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, εἶπεν, (ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡσεὶ ἑκατὸν εἴκοσιν)

Et per eos dies assurgẽs Petrus in medio discipulorum, dixit, (erat autem turba capitum eõdem *loci* quasi centum viginti)

Petr⁹, vel ex arcana Spiritꝰ reuelatione, vel expresso Ecclesiæ indicio, Apostolici collegii antistes & interpres.

Occurrit Petrus Iudæ proditoris offendiculo, quod quæcúque ei acciderunt, a Deo fuerint prædicta. *Psal.*41.10 *ioh.*13.18

Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hãc, ‖quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid, de Iuda, qui fuit dux viæ iis qui comprehenderunt Iesum:

Quia annumerabatur nobiscum,& sortitus erat partem ministerii huius.

Is igitur acquisiuit agrum ex mercede iniustitiæ: ‖& præcipitatus crepuit medius, & effusa sũt omnia viscera eius.

*Matth.*27.5

Innotuitque omnibus habitantibus Hierosolymæ:adeo vt vocetur ager ille propria ipsorum lingua, Aceldama, hoc est ager sanguinis.

Scriptum est enim in libro Psalmorum, ‖Fiat cõmoratio eius deserta, & non sit qui habitet in ea.

*Psal.*69.26

‖Et, Episcopatũ eius accipiat alius.

*Psal.*109.8

Apostoli nihil deliberant nisi consulto Deiverbo: deinde quod rotius Ecclesiæ intererat, non nisi conscia Ecclesia exequuntur.

Oportet igitur ex iis viris qui nobiscum conuenerũt toto tempore quo Dominus Iesus munere suo functus est inter nos,

Exorsus à Baptismo Iohannis, ad eum vsque diẽ quo sursum receptus est à nobis,vnum fieri nobiscum testem resurrectionis eius.

Apostoloso portuit immediate a Deo ordinari, ideoque præcuntibus precibꝰ eligitur Matthias sortitione, quæ instar diuinæ vocis esset.

Statuerunt igitur duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus,& Matthiam.

Et precãtes dixerũt,Tu Domine,q corda omniũ nosti,ostende vtrum elegeris ex his duobus,

Vt accipiat sorte ministerii huiꝰ & Apostolatꝰ, à quo aberrauit Iudas, vt abiret in locum suum.

16 Ἄνδρες ἀδελφοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ταύτην ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαβὶδ περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν·

17 Ὅτι κατηριθμημένος ἦν σὺν ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης.

18 Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας· καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος· καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ.

19 Καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἰερουσαλήμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, Ἀκελδαμά, τουτέστι χωρίον αἵματος.

20 Γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ· καί, Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος.

21 Δεῖ οὖν τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ, ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς,

22 Ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἕνα τούτων.

23 Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσὴφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος, καὶ Ματθίαν.

24 Καὶ προσευξάμενοι εἶπον, Σὺ Κύριε καρδιογνῶστα πάντων, ἀνάδειξον ὃν ἐξελέξω,

25 Λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἀφ' ἧς παρέβη Ἰούδας πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον.

Καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν· καὶ ἔ- 26
πεσεν ὁ κλῆρος ἐπὶ Ματθίαν, καὶ συν-
κατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀπο-
στόλων.

Κεφάλαιον βʹ

ΚΑΙ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡ- 1
μέραν τῆς πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαν-
τες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό.

Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ 2
ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ
ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν κα-
θήμενοι.

Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμε- 3
ναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἐκάθισέ τε ἐφ'
ἕνα ἕκαστον αὐτῶν.

Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύμα- 4
τος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις
γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου
αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι.

Ἦσαν δὲ ἐν Ἰερουσαλὴμ κατοικοῦν- 5
τες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς, ἀπὸ παν-
τὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν.

Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλ- 6
θε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον
εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούν-
των αὐτῶν.

Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον, λέ- 7
γοντες πρὸς ἀλλήλους, Οὐκ ἰδοὺ πάν-
τες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι;

Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος 8
τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθη-
μεν;

Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμῖται, καὶ 9
οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν,
Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον
καὶ τὴν Ἀσίαν,

Iecerunt igitur sortes eorum: & cecidit sors super Matthiam, qui communibus calculis allectus est cum vndecim Apostolis.

CAP. II.

QVum autem aduenisset dies Pentecostes, erant omnes concorditer eôdem *loci*.

Tum extitit repentè è cælo sonitus tanquã ruẽtis flatus violenti, qui repleuit totam domum vbi erant sedentes.

Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, *qui* etiam sedit super vnumquenque eorum.

Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto, cœperúntque loqui aliis linguis, prout Spiritus ille dabat eis eloqui.

Erãt verò Hierosolymiis commorantes Iudæi viri religiosi, ex omni natione *eorũ* qui sub cælo *sunt*.

Orto autem hoc rumore, conuenit multitudo, & confusa est, quòd audiret vnusquisque propria lingua sua eos loquẽtes.

Obstupescebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alii ad alios, Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt?

Quomodo igitur nos audimus *eos* sua quisque lingua in qua nati sum?

Parthi & Medi & Elamitæ, & qui incolimus Mesopotamiã, Iudæam quẽ & Cappadociam, Põtum & Asiam,

Apostoli, die maxime solẽni, vt res esset toti mũdo specta, vno in loco congregati, vt vnum omniũ illorũ munus, eundem Spiritũ, eandémq; fidem esse constaret, adhibito duplici symbolo, cælitus designãtur, & excellẽtissimis quibusque Spiritus sancti donis, ac in primis quidem linguarum extraordinario & necessario dono, vnguntur.

Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est secundum Cyrenen, & aduenæ Romani, Iudæique & proselyti,

Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι,

10

Cretes & Arabes, audimus eos loquētes nostris linguis magnifica Dei *facta*.

Κρῆτες καὶ Ἄραβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

11

Verbū Domini alios percellit vt eos ad inquirendā veritatem adigat, alios verò sic redarguit vt suæ ipsorum impudentiæ testes esse cogat.

Obstupescebant autem omnes, & hæsitabant, dicentes alius ad aliū, Quid hoc *rei* esse possit?

Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ διηπόρουν, ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες, Τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι;

12

Alii verò cauillantes dicebant, Vino dulci pleni sunt *isti*.

Ἕτεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον, Ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί.

13

Stans autem Petrus cū vndecim, sustulit vocem suam, & loquutus est eis, dicens, Viri Iudæi, *vósque* omnes qui habitatis Hierosolymis, hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba mea.

Σταθεὶς δὲ Πέτρος σὺν τοῖς ἕνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς, Ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἰερουσαλὴμ ἅπαντες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου.

14

Non enim, vt vos existimatis, isti ebrii sunt, quum sit hora diei tertia:

Οὐ γάρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν· ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας·

15

Sed hoc illud est quod dictum est per Prophetā Ioel,

Ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωήλ,

16

Ioel 2. 28 Esa. 44. 3 Petrus calūniis hominū opponēs Dei veritatem, docet in se & suis collegis impletum quod Ioel de plena Spiritus sancti exhibitione nouissimis tēporib⁹ futura prædixerat: quæ gratia toti etiam Ecclesiæ offeratur, certo eorum exitio à quibus contemnetur.

‖Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo in quamuis carnem: & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, (λέγει ὁ Θεός) ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται.

17

Et quidem super seruos meos & super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

Καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσι.

18

Et edā miracula in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem &

Καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα καὶ

19

πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ.

Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, 20
καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὴν
ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπι-
φανῆ.

Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται 21
τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς 22
λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον,
ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς
ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις
οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑ-
μῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε,

Τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ 23
προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες,
διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνεί-
λετε.

Ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖ- 24
νας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν
κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ.

Δαβὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτὸν, Προω- 25
ρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ
παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα μὴ
σαλευθῶ.

Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ 26
ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου· ἔτι δὲ καὶ
ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι.

Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν 27
μου εἰς ᾅδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου
ἰδεῖν διαφθοράν.

Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώ- 28
σεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου
σου.

Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ 29
παῤῥησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πα-
τριάρχου Δαβὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε

ignem & vaporem fumi.

Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies ille Domini magnus & illustris.

Et futurum est vt quicunque inuocauerit nomen Domini, seruetur.

Vsus præcipuus omniũ donorum Spiritus sãcti, est homines ad salutẽ per fidẽ adducere.

Viri Israelitæ, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum à Deo approbatũ apud vos præstantibus factis & miraculis & signis quæ edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis,

22 Christꝰ innocẽs a sceleratis, ex Dei prouidentia, crucifixus.

Hunc *inquam* definito consilio & prouidentia Dei deditum quum accepissetis, manibus sceleratis *cruci* affixum interemistis.

Quem Deus excitauit, solutis doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab ea retineri.

Christus (sicut prædixerat Dauid) nõ modò resurrexit sed etiam in ipso sepulchro ab omni corruptione fuit immunis. *Psal.16.8*

||Dauid enim dicit de eo, Prospiciebam Dominum coram me semper: quoniam est mihi ad dextram, ne concutiar.

Propterea oblectatum est cor meum, & exultauit lingua mea: atq; adeo caro mea requiescet in spe:

Quoniam non derelinques animã meam apud inferos, nec sines Sanctũ tuũ sentire corruptionẽ.

Notas mihi fecistis vias vitæ: replebis me iucunditate in tui conspectu.

Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de patriarcha Dauid, || eũ & obiisse

1. *Reg.2.10* *infra,13.36*

& sepultũ esse, & monimẽtum eius esse apud nos ad hunc vsque diem.

Psal. 132. 11

Propheta igitur quum esset, & sciret || Deum iureiurando sibi iurasse, fore vt ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christum excitaret, *quẽ* collocaret super ei⁹ throno:

Psal. 16. 10 infrà, 13. 35

Præscius loquutus est de resurrectione Christi, || nõ derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionem.

Iesum Christum esse regẽ æternum designatum testatur Petrus, & ex ipsis Spiritus sancti donis palam cõuincit, addito Dauidis testimonio.

Hunc Iesum excitauit Deus: cuius *rei* omnes nos sumus testes.

Itaque dextera Dei euectus, & promissum Spiritum sanctũ adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.

Psal. 110. 1

Neque enim Dauid ascendit in cælos: sed dicit ipse, || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam,

Vsquedum ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

constitutum mediatorẽ

Certò sciat ergo tota domus Israel, hunc esse factum à Deo Dominum & Christum: hunc *inquã* Iesũ quẽ vos crucifixistis.

Resipiscentia & remissio peccatorũ in Christo sũt duo Euangelii ac proinde nostræ salutis capita. Obtinẽtur autem ex promissionib⁹ per fidẽ apprehensis: & per baptismum, quicũ est coniuncta Spiritus sancti virtus, in nobis obsignãtur.

His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrũ ac reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?

Petrus autẽ ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorũ: & accipietis donum Spiritus sancti.

καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἐστιν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης.

30 Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ·

31 Προϊδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν.

32 Τοῦτον τὸν Ιησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεὸς, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες.

33 Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τήν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.

34 Οὐ γὰρ Δαβὶδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς· λέγει δὲ αὐτὸς, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,

35 Εως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

36 Ασφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ισραὴλ ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ιησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.

37 Ακούσαντες δὲ κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἶπόν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, Τί ποιήσομεν ἄνδρες ἀδελφοί;

38 Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς αὐτοὺς, Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ιησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ὑμῖν γάρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακράν, ὅσους ἂν προσκαλέσηται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. 39

Vobis enim *facta est* promissio, & liberis vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscunque vidélicet aduocauerit Dominus Deus noster.

Ἑτέροις τε λόγοις πλείοσι διεμαρτύρετο, καὶ παρεκάλει, λέγων, Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. 40

Aliísq; sermonibus plurimis obtestabatur, & exhortabatur *eos*, dicés, Seruamini ex natione ista praua.

Οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐβαπτίσθησαν· καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι. 41

Qui ergo libenter excéperunt sermonem eius, baptizati sunt: & addita sunt *Ecclesiæ* die illo capita quasi ter mille.

Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς. 42

Erántque perdurantes in doctrina Apostolorú & cõmunicatione, & fractione panis, & precibus.

Ἐγίνετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος· πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο. 43

Obortus est autem omnibus timor: multáque miracula & signa per Apostolos edebantur.

Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά· 44

Omnes autem qui credebant, erant cõdé *loci*, & habebãt omnia cõmunia:

Καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον, καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἄν τις χρείαν εἶχε. 45

Et possessiones ac facultates vendebãt, & dispertiebant ea omnibus, prout cuique opus erat.

Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας· 46

Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes domi panem, capiebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis:

Αἰνοῦντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. Ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ. 47

Laudãtes Deum, & habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem addebat quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

Is demùm vere aggregatur Ecclesiæ qui sese ab impiis segregat.

Insigne virtutis Spiritus sancti exéplũ. Non baptizãtur autem adulti, fidem professi.

Veræ Ecclesiæ signa sunt, doctrina Apostolica, charitatis officia, Sacramẽtorum administratio pura, & vera inuocatio communis.

43 Dominꝰ quoties expedit extraneorum rabiẽ frænat, vt Ecclesia plantari & recreari possit.

44 Charitas efficit omnia communia, quod ad vſũ quidem attinet, pro necessitatis ratiõe.

46 Fideles initio non tãtum ad audiẽdum verbum sed etiam ad capiendum cibum magno cũ fructu cõueniebant.

1 Christus claudum quẽdam natũ, hominem notũ omnibus, loco & tempore celebri per manus Apostolorũ sanãs, partim eos q̃ crediderãt confirmat, partim alios credituros vocat.

Κεφάλαιον γ΄

CAP. III.

Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐνάτην. 1

CÆterùm Petrꝰ & Iohannes simul ascendebant in templum, sub horam precationis, *nempe* nonam:

Quidã autem vir claudus ab vtero matris suæ, portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab iis qui ingrediebantur in templum.

2 Καί τις ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ἐβαστάζετο· ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὡραίαν, τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερόν.

Is quum vidisset Petrũ ac Iohannem ingressuros in templum, rogauit vt eleemosynam acciperet.

3 Οὗτος ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην λαβεῖν.

Intentis autem in eum oculis Petrus cũ Iohãne dixit, Aspice ad nos.

4 Ἀτενίσας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ Ἰωάννῃ, εἶπε, Βλέψον εἰς ἡμᾶς.

Ille igitur attendebat eos, sperans se aliquid ab eis accepturum.

5 Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν.

Petrus autem dixit, Argẽtum & aurum non est mihi: quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula.

6 Εἶπε δὲ Πέτρος, Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι, Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειραι καὶ περιπάτει.

Et prehensa manu eius dextera, erexit *eum*: illico verò confirmati sunt pedes ipsius ac malleoli.

7 Καὶ πιάσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρε· παραχρῆμα δὲ ἐστερεώθησαν αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά.

Et exiliens stetit, & ambulauit, & ingressus est cum eis in templum, ambulans & saliens, & laudans Deum.

8 Καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη, καὶ περιεπάτει, καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν, περιπατῶν καὶ ἁλλόμενος, καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν.

Vidítque eum totus populus ambulantem & laudantem Deum:

9 Καὶ εἶδεν αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰνοῦντα τὸν Θεόν.

Et agnouerunt eum esse qui ad *petendam* eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt pauore & stupore super eo quod ei contigerat.

10 Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ τῇ Ὡραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἐπλήσθησαν θάμβους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ.

Quum teneret autem qui sanatus fuerat claudus Petrum & Iohannẽ, cucurrit totus populus ad eos in porticum quæ appellatur Solomonis, expauefactus.

11 Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ Σολομῶντος, ἔκθαμβοι.

Ιδὼν δὲ Πέτρος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν, Ἄνδρες Ισραηλῖται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ, ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατῆσαι αὐτόν;

12 Quo viso Petrus respõdit populo, Viri Israelitæ, qd miramini super hoc? aut quid intentos oculos in nos habetis, quasi propria vi aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

Miracula cõuincendis incredulis destinata sunt, ac proinde pessime ils abutũtur qui vel in ipsis miraculis, vel in organis quib⁹ Deo vti placet, obstupescentes, ex eo quod ad veri cultus (id est Christiani) notitiam à Deo institutum est, idololatriæ & superstitionis stabiliendæ occasionẽ arripiũt: *Infrà*, 5. 30 *Mat.* 27. 20

Ο Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ισαὰκ καὶ Ιακὼβ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ιησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν.

13 ‖Deus ille Abraham & Isaac & Iacob, Deus *inquam* Patrum nostrorũ glorificauit Filium suum Iesum, quem vos prodidistis & abnegastis in cõspectu Pilati, quum ille iudicasset esse absoluendũ.

Υμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ᾐτήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν·

14 ‖Vos autem sanctum illum & iustum abnegastis, & postulastis homicidam condonari vobis:

Τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν.

15 Principem autem vitæ trucidastis, quẽ Deus excitauit à mortuis: cuius rei nos testes sumus.

Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑμῶν.

16 Et per fidem in nomẽ ipsius, hunc quem conspicitis ac nostis, confirmauit nomẽ ipsius: fides inquam quæ per ipsum *est*, dedit isti integritatẽ hãc coram omnibus vobis.

Optimum quidẽ est Christum oblatum statim amplecti, sed iis quẽ humana imbecillitate tãtum beneficiũ neglexerit superest resipiscentiæ remedium. Opponendũ est autẽ crucis ignominiæ, decretum Dei prædictũ per Prophetas de Christo priꝰ in terris crucifigendo, deinde è cælis iudice & totius mundi instauratore apparituro, vt seruentur omnes creditури, & omnes incredduli semel pereant.

Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατ' ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.

17 Sed nunc, fratres, scio vos per ignorantiam *ista* fecisse, sicut & primores vestros.

Ο δὲ Θεὸς ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτω.

18 Deus autem quæ prænũtiauerat per os omniũ Prophetarum suorum, Christum passiurum, ita impleuit.

Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστράφητε, εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας· ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου,

19 Resipiscite igitur, & cõuertimini, vt deleãtur peccata vestra: postquam venerint tempora refrigerationis à conspectu Domini,

Καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν Ιησοῦν Χριστόν·

20 Et miserit prænuntiatũ vobis Iesum Christum:

Ον δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν

21 Quẽ oportet quidẽ cælo capi, vsque ad tẽpora restitutionis omniũ quæ

tẽpora prædixit Deus per os omniũ sanctorũ suorũ à seculo Prophetarũ.

Deut. 18.15 infrà 7.37

Moses etenim ad Patres 22
dixit, ||Prophetam suscitabit vobis Dominus Deꝰ vester ex fratribus vestris, sicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.

Futurum est autem vt 23
quisquis non auscultarit Prophetam illum, disperdatur è populo.

Sed & omnes Prophetæ à Samuele & iis qui deinceps *sequuti sunt*, 24
quotquot loquuti sunt, etiam prænuntiarũt dies istos.

Indæi credẽtes, primogeniti in regno Dei. Gene. 12.3 galat. 3.8

Vos estis filii Prophetarum & pacti quod pepigit 25
Deus erga patres nostros, dicens ad Abraham, ||Et in semine tuo benedictiõnem cõsequentur omnes familiæ terræ.

Vobis primùm Deus 26
excitatum Filium suum Iesum misit, qui benediceret vobis, vnũquenque auertendo ab ipsius sceleribus.

CAP. IIII.

Nulli sæpe vel diligẽtiores vel audaciores fũt Ecclesiæ hostes quàm qui seꝰ vocant eiꝰ architectos: sed quo isti vehementius insaniunt, eo constantius perseuerant fideles serui Dei.

LOquẽtibus autem ipsis ad populum, superuenerunt Sacerdotes & præfectus templo & Sadducæi: 1

Molestè ferentes quòd docerent populum, & annuntiarent in nomine Iesu resurrectionem ex mortuis. 2

Et iniecerũt eis manus, posuerũntque eos in custodiam in posterũ diem. Nam erat iam vespera. 3

Multi verò eorum qui audierant sermonem, crediderunt: & factus est numerus virorũ quasi quinquies mille. 4

ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶνος.

Μωσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς.

Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ.

Καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν καθεξῆς, ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ προκατήγγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας.

Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς διαθήκης ἧς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγων πρὸς Ἀβραάμ, Καὶ τῷ σπέρματί σου ἐνευλογηθήσονται πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς γῆς.

Ὑμῖν πρῶτον ὁ Θεὸς ἀναστήσας τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλογοῦντα ὑμᾶς, ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

Κεφάλαιον δ.

Λαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν, ἐπέστησαν αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι,

διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν.

Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον. ἦν γὰρ ἑσπέρα ἤδη.

Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον, ἐπίστευσαν· καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιάδες πέντε.

Ἐγένετο δὲ ἐπὶ τὸ αὔριον συναχθῆ- 5
ναι αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας καὶ πρεσβυτέρους
καὶ γραμματεῖς εἰς Ἱερουσαλήμ·

Καὶ Ἄνναν τὸν ἀρχιερέα καὶ Καϊά- 6
φαν καὶ Ἰωάννην καὶ Ἀλεξανδρον, καὶ ὅσοι
ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ.

Καὶ στήσαντες αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, 7
ἐπυνθάνοντο, Ἐν ποίᾳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ
ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς;

Τότε Πέτρος πλησθεὶς πνεύματος 8
ἁγίου εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Ἄρχοντες τοῦ
λαοῦ, καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ,

Εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ 9
εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος
σέσωσται·

Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ 10
τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς
ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νε-
κρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον
ὑμῶν ὑγιής.

Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς 11
ὑφ' ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὁ γενόμε-
νος εἰς κεφαλὴν γωνίας·

Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτη- 12
ρία. οὔτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν
οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν
ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς.

Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου παρ- 13
ρησίαν καὶ Ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι
ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοί εἰσι καὶ ἰδιῶ-
ται, ἐθαύμαζον, ἐπεγίνωσκόν τε αὐτοὺς
ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν·

Τὸν δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐ- 14
τοῖς ἑστῶτα τὸν τεθεραπευμένον, οὐδὲν εἶ-
χον ἀντειπεῖν.

Factum est autem postero die vt cogerētur primores eorum & seniores & Scribæ in Ierusalem:

Et Annas Pontifex maximus, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant ex genere Pontificio.

Quū igitur statuissent eos in medio, percontati sunt, Qua potestate aut quo nomine vos hoc fecistis?

In eos qui de successione ꝑsonali (separata doctrinæ successione) gloriantes, veros Verbi ministros oppugnant.

Tunc Petrus repletus Spiritu sancto dixit eis, Primores populi & seniores Israel,

Quandoquidē de nobis hodie quæstio habetur super beneficio in hominē ægrotū *collato*, quomodo *videlicet* iste seruatus sit:

Lupi verorū pastorum successores, nec Dei nec Ecclesiæ, sed suam causam agūt.

Notū sit omnibus vobis & toti populo Israel, per nomen Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus excitauit à mortuis, per hoc *inquam* istum adstare in vestro conspectu sanum.

Is demū verus est pastor q̄ oues docet ab vno Christo pēdere, vt qui iā non sit mortuus, sed mortis victor omne imperiū obtineat.

Hic est lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui factus est caput anguli:

Psal. 118.22
esa. 28.16
matth. 21.42
mar. 12.10
luc. 20.17
rom. 9.33.
1. *pet.* 2.7

Nec est in alio quoquā salus. nec enim aliud nomen est sub cęlo quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos seruari.

Conspecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, compertoque homines esse illiteratos & idiotas, admirabantur, & agnoscebant eos cum Iesu fuisse.

Hoc saltem obtinet seruorum Dei ingenua libertas, vt qui sub zeli larua delitescebant, tandem aperte se impios ꝓdāt.

Illum verò vidētes stātem cum eis qui sanatus fuerat, nihil poterant cōtradicere.

Iussis autem ipsis extra concilium abire, conferebant inter se,

15 Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλλον πρὸς ἀλλήλους,

Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? nã conspicuum signum editum esse per eos, manifestum est omnibus habitãtibus in Hierusalem, nec possumus negare:

16 λέγοντες, Τί ποιήσωμεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; ὅτι μὲν γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἰερουσαλὴμ φανερόν, καὶ οὐ δυνάμεθα ἀρνήσασθαι·

Qui sibi placet in ignorãtia, tandem ũt etiam aperte & contra conscientiam malus.

Sed ne *id* amplius serpat in populum, minaciter interminemur eis ne posthac vlli hominum loquantur in nomine isto.

17 Ἀλλ' ἵνα μὴ διὰ πλεῖον διανεμηθῇ εἰς τὸν λαόν, ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώπων.

Itaque vocatis ipsis, denuntiarunt ne omnino loquerentur vel docerét in nomine Iesu.

18 Καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐτοῖς τὸ καθόλου μὴ φθέγγεσθαι μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ.

Sic parendũ hominib⁹ qui b⁹ subiicimur vt Deo in primis obsequamur.

Petrus autem & Iohannes respondentes dixerũt eis, An apud Deum iustũ sit vobis potius auscultare quàm Deo, iudicate.

19 Ὁ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀποκριθέντες πρὸς αὐτοὺς εἶπον, Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὑμᾶς ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε.

Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.

20 Οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἴδομεν καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν.

Illi verò, non inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiserunt, propter populum, quia omnes glorificabant Deum super eo quod factum fuerat.

21 Οἱ δὲ προσαπειλησάμενοι ἀπέλυσαν αὐτοὺς, μηδὲν εὑρίσκοντες τὸ πῶς κολάσωνται αὐτοὺς, διὰ τὸν λαόν· ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι.

Dimissi autem *illi* venerunt ad suos, & annuntiarunt quæ principes Sacerdotum & seniores ipsis dixerant.

22 Ἐτῶν γὰρ ἦν πλειόνων τεσσεράκοντα ὁ ἄνθρωπος ἐφ' ὃν ἐγεγόνει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως.

Annorũ enim erat amplius quadraginta homo ille in quo editum fuerat signum istud sanationis.

23 Ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον πρὸς τοὺς ἰδίους, καὶ ἀπήγγειλαν ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον.

Istí verò, quum *hæc* audissent, concorditer sustulerunt vocem ad Deum, dixerúntque, Domine, tu es Deus ille qui fecisti cælum ac terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

24 Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ὁμοθυμαδὸν ἦραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ εἶπον, Δέσποτα, σὺ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς·

Iterum ad Deum pertinet quæ ad homines pertinent.

Nec expauescendum nos oportet hostiũ minis, nec eorum insultus stolide ridere: sed tum potẽtiæ tum benevolentiæ Dei seriam meditationẽ (sicut vtraque nobis in Christo spectanda proponitur) aduersariorum tum viribus tũ malevolentiæ opponẽdo, ad eã tris præsidiũ confugere.

Ο διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου εἰπών, Ινατί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;

Qui per os Dauid pueri tui dixisti, ||Cur fremuerunt gẽtes, & populi meditati sunt inania? *Psal.2.1*

Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.

Adstiterunt reges terræ, & principes coacti sunt eôdem *loci* aduersus Dominum, & Christũ eius.

Συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου Ιησοῦν ὃν ἔχρισας, Ηρῴδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος, σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ισραήλ,

Coacti sunt enim verè aduersus sanctum Filium tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Israel,

Ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου καὶ ἡ βουλή σου προώρισε γενέσθαι.

Vt facerẽt quęcũque manus tua & consiliũ tuum prius definierat facienda.

Καὶ τὰ νῦν Κύριε ἔπιδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παῤῥησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου,

Nunc igitur Domine intuere in minas eorum, & da seruis tuis vt cum omni libertate loquantur sermonem tuum,

Ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε εἰς ἴασιν, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδός σου Ιησοῦ.

Manu tua à te extensa ad sanandum, *vtque* signa & miracula edantur per nomẽ sancti Filii tui Iesu.

Καὶ δεηθέντων αὐτῶν ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι· καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παῤῥησίας.

Quum autẽ precati essent, commotus est locus in quo erant coacti: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquuti sũt sermonẽ Dei eum libertate. *Deus visibili symbolo testatur Ecclesiæ suæ se eũ esse qui terrã & cœlum continendo, sit eam cõfirmaturus.*

Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν καρδία καὶ ψυχὴ μία· καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά.

Multitudinis autẽ eorum qui crediderant, erat cor & anima vna: nec quisquam aliquid eorum quæ habebat, suum esse dicebat, sed erant eis omnia communia. *Exemplum veræ Ecclesiæ, in qua viget tum in doctrina tum in mutua charitate consensus: pastores autem veram doctrinam sincerè & constanter proponunt.*

Καὶ μεγάλῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ιησοῦ· χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς.

Et Apostoli magna vi edebant testimonium resurrectionis Domini Iesu: & gratia magna erat super eos omnes.

Οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων·

Nullus enim erat egẽs inter eos. quotquotenim erant possessores agrorũ aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum quæ vendita fuerant; *Vera charitas etiam cum suo dispendio subleuat pauperũ inopiã, sed ita vt rite & ordine omnia administrentur.*

Et deponebant ad pedes Apostolorum. distribuebatur autem *hoc* singulis prout cuique opus erat.

35 Καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρείαν εἶχεν.

Contrariis exemplis docet Lucas quãtum sit malũ hypocrisis, præsertim eorum qui sub falsa zeli specie volunt in Ecclesia eminere.

Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est, si interpreteris, filius consolationis) Leuites, Cyprius genere,

36 Ἰωσὴς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρναβᾶς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, (ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, υἱὸς παρακλήσεως) Λευίτης, Κύπριος τῷ γένει,

Quum haberet agrum, 37 vendidit eum, & attulit pecuniam, deposuitque ad pedes Apostolorum.

Ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

CAP. V.

Κεφάλαιον ε.

VIr autem quidã nomine Ananias, cũ Sapphira vxore sua vendidit possessionem:

1 Ἀνὴρ δέ τις Ἀνανίας ὀνόματι, σὺν Σαπφείρῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ ἐπώλησε κτῆμα·

Et interuertit *aliquid* ex pretio, conscia etiam vxore sua: allatámq; partem aliquam, ad pedes Apostolorum deposuit.

2 καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· καὶ ἐνέγκας μέρος τι, παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων ἔθηκεν.

Dixit autem Petrus, Anania, cur impleuit Satanas cor tuum vt mentireris *in* Spiritum sanctum, & interuerteres ex pretio istius prædii?

3 Εἶπε δὲ Πέτρος, Ἀνανία, διατί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφίσασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου;

Nónne, si seruasses, manebat tibi, & venundatũ in tua erat potestate? qd *erat* cur induceres in animũ rem istã? nõ es mentitus hominibus, sed Deo.

4 Οὐχὶ μένον, σοὶ ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ.

Audiens autẽ Ananias hos sermones, cecidit, & animã efflauit. Et obortus est timor magnus omnib⁹ qui hæc audiebãt.

5 Ἀκούων δὲ Ἀνανίας τοὺς λόγους τούτους, πεσὼν ἐξέψυξε· καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα.

Surgentes autẽ iuuenes corripuerunt eum, elatúmque sepelierunt.

6 Ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν.

Intercessit autem ferme horarũ trium interuallũ, quũ vxor quoque ipsius, nescíens quod factum fuerat, ingressa est:

7 Ἐγένετο δὲ ὡς ὡρῶν τριῶν διάστημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονὸς εἰσῆλθεν.

Dixit autẽ ei Petrus, Dic mihi, num tãti prædium vendidistis? Ipsa verò

8 Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος, Εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Ἡ δὲ

ἔφη, Ναί, τοσούτου.

Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτήν, Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ πνεῦμα Κυρίου; ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ, καὶ ἐξοίσουσί σε.

Ἔπεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς, καὶ ἐξέψυξεν. εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι εὗρον αὐτὴν νεκράν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς.

Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅσοι ἤκουον ταῦτα.

Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά· (καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος.

Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς· ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός.

Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν)

Ὥστε καὶ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραβάττων, ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν.

Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πέριξ πόλεων εἰς Ἱερουσαλήμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· οἵτινες ἐθεραπεύοντο ἅπαντες.

Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ (ἥτις ἐστὶν αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων) ἐπλήσθησαν ζήλου·

Καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν

dixit, Etiam, tanti.

9 Petrus autem dixit ei, Quid est quòd conuenerit inter vos vt tentaretis Spiritum Domini? ecce, pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, ad ostium adsunt, & efferent te.

10 Illico verò cecidit ad pedes eius, & animam efflauit. ingressi autem iuuenes inuenerunt eam mortuam, & elatam sepelierunt iuxta virum suum.

11 Et obortus est timor magnus toti Ecclesiæ, & omnibus qui hæc audiebant.

Dominus mirifica sua virtute alios cohibet ne Ecclesiæ noceat, alios in timore sui retinet, alios denique ad se allicit.

12 Per manus autem Apostolorum edebātur signa & miracula multa in populo: (& erant concorditer omnes in porticu Solomonis.

13 Reliquorum autē nemo audebat ipsis adhærere: sed magnificabat eos populus.

14 Magis autem accrescebat multitudo crēdentiū in Domino, virorum simul ac mulierum)

15 Adeo vt in plateas efferrent ægrotos, & ponerēt in lectis ac grabatis, vt veniētis Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorum.

16 Conueniebat autē etiā vulgus vicinarum vrbiū in Hierusalem, adducens ægrotos ac vexatos à spiritibus impuris: qui sanabantur omnes.

17 Exurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant (quę est secta Sadducæorum) repleti sunt inuidia:

Quo magis crescit Ecclesia, crescit Satanæ furor, ac proinde a minis ad carcerem venitur.

18 Et iniecerunt manus

in Apostolos, posuerúntque eos in custodia publica.

ὅπ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ.

Angeli sunt seruorum Dei ministri.

Sed Angelus Domini per noctem aperuit fores carceris: eductísque illis, dixit,

19 Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἀνοίξας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς ἐξαγαγών τε αὐτοὺς εἶπε,

Ideo liberat suos Dominus vt eo animosius hostes lacessant.

Ite, & stantes loquimini populo in templo omnia verba vitæ huius.

20 Πορεύεσθε, καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης.

Dominus ex alto ridet hostium suorum conatus.

Illi verò quum *hæc* audissent, introierunt sub diluculũ in templũ, & docebant. Aduenies autẽ Põtifex maximus, & qui cũ eo *erãt*, cõuocauerunt cõcilium & vniuersum senatũ filiorũ Israel: misérúntque in carcerem *ministros* à quibus illi adducerẽtur.

21 Ἀκούσαντες δὲ εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν ὄρθρον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκον. Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν Ισραὴλ· καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀχθῆναι αὐτούς.

Quum autem venissent ministri, non inuenerunt eos in carcere: *quod* reuersi nunntiauerunt,

22 Οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμενοι οὐχ εὗρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ· ἀναστρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν,

Dicentes, Carceré quidem inuenimus clausum quamtutissimè, & custodes extrà stantes ante fores: quum aperuissemus autem, neminem intus inuenimus.

23 Λέγοντες, Ὅτι τὸ μὲν δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἑστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν· ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω οὐδένα εὕρομεν.

Vt verò audierunt hos sermones & Pontifex maximus & præfectus téplo, principésq; Sacerdotũ, ambigebant de illis quónam hoc euasurum esset.

24 Ὡς δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους, ὅ τε ἱερεὺς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηπόρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο.

Quo apertiõ se prodit Christi virtus, eo magis crescit cõiuratorum ipsius hostiũ vesania.

Aduenies autem quidam nuntiauit eis, Ecce, viri quos conieceratis in carcerem, stant in téplo, & docent populum.

25 Παραγενόμενός δέ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, λέγων, Ὅτι ἰδοὺ, οἱ ἄνδρες οὓς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ ἑστῶτες, καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν.

26 Tyrãni Deũ non metuentes, coguntur seruos suos metuere.

Tunc præfectus abiens cũ ministris, adduxit eos, non *tamen* per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur)

26 Τότε ἀπελθὼν ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις, ἤγαγεν αὐτοὺς, οὐ μετὰ βίας. (ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαὸν ἵνα μὴ λιθασθῶσιν)

27 Tyrannis proprium est mandata sua pro omni ratione obtrudere.

Adductos autẽ eos statue-

27 Ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν

ἐν τῷ συνεδρίῳ· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεύς,

runt in concilio: & interrogauit eos Pontifex maximus,

Λέγων, Οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν ὑμῖν μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ ἰδοὺ, πεπληρώκατε τὴν Ἰερουσαλὴμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν, καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου.

28 Dicens, Nónne etiam atque etiam denuntiauimus vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, repleuistis Hierusalem doctrina vestra, & vultis super nos inducere *effusum* sanguiné hominis istius.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον, Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις.

29 Respondens autem Petrus & Apostoli dixerũt, Obedire oportet Deo potius quàm hominibus.

Nulli homini nisi secundum Deũ parendum est.

Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου.

30 Deus Patrum nostrorum excitauit Iesum, quẽ vos interfeciſtis ſuſpenſum in ligno.

Τοῦτον ὁ Θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὕψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

31 Hunc *inquam* Deus dextra ſua euectum *conſtituit* principé ac ſeruatorẽ, vt det reſipiſcentiã Iſraeli & remiſſionẽ peccatorũ.

Christus inuitis suis hostibus, princeps & seruator Ecclesiæ cõstitutus est ac reipsadeclaratus.

Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ.

32 Et nos ſumus ei teſtes horum quæ dicimus: atque etiam Spiritus ſanctus, quem dedit Deus iis qui obediunt ipſi.

Non satis est rectum esse finem, sed etiã pro vocationis ratione ad eum progrediendum est.

Οἱ δὲ, ἀκούσαντες διεπρίοντο, καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς.

33 At illi *his* auditis frendebant, & conſilium inibant eos interimendi.

Χριστus in ipsa hostium turba, quotiescita expedit, inuenit cauſæ ſuæ patronos.

Ἀναστὰς δέ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος, ὀνόματι Γαμαλιὴλ, νομοδιδάσκαλος, τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσεν ἔξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι·

34 Surgens autẽ in concilio quidã Phariſæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, iuſſit vt pauliſper abducerent foras Apoſtolos:

Εἶπέ τε πρὸς αὐτοὺς, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε πράσσειν.

35 Et dixit illis, Viri Iſraelitæ, attendite vobis ipſis quod ad iſtos homines *attinet*, quid facturi ſitis.

Cauendũ in religionis negotio in primis nequid præter vocationem, zeli prætextu, audeamus.

Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θευδᾶς, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν, ᾧ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακοσίων· ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν.

36 Nam ante hæc tempora exortus eſt Theudas, dicens ſe aliquem eſſe, cui adhæſſit numerus virorũ circiter quadringentorũ: qui interẽptus eſt, & oẽs qui aſſẽſi ſunt ei, diſſoluti ſunt, & ad nihilũ redacti.

Post hunc exortus est Iudas ille Galilæus temporibus descriptionis, & auertit populum multũ post se: periit & ille, & omnes qui assensi fuerant ei dispersi sunt.

37 Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ· κἀκεῖνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διεσκορπίσθησαν.

Et nunc dico vobis, abstinete ab hominibus istis, & sinite eos: quoniã si est ex hominibus consilium siue opus hoc, dissoluetur:

38 Καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν, ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἐάσατε αὐτούς· ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ αὕτη ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται·

Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, *ac nescio* an etiam cum Deo pugnare comperiamini.

39 Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτὸ, μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε.

Verbis ferendis assueti Apostoli, tandẽ ipsis verberibus assuefiũt, & ita quidem vt eo euadant fortiores.

Paruerunt autem ei: & quum aduocassent Apostolos, cæsis denuntiarũt ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserũt eos.

40 Ἐπείσθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δείραντες παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς.

Ipsi ergo gaudẽtes profecti sunt à conspectu cõcilii, quòd digni habiti essent qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur.

41 Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι·

Et quotidie in templo & domi nõ cessabant docere & euangelizare Iesum Christum.

42 Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες τὸ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

1 Satan foris frustra oppugnatã Ecclesiam, intestina dissensione adoritur. Apostoli verò ex eo ipso arripiunt optimã constituendæ Ecclesiæ occasionem.

2 Diuersa sunt (authoribus Apostolis) nec temere coniungenda, docẽdi Verbi & administrandi Ecclesiastici ærarii munera. Apostoli verò ne diaconos, quidem nisi conscia Ecclesia, elegerunt.

In diaconis, (nedum in pastoribus) eligẽdis præeat oportet tũ doctrinæ tũ morum examen.

CAP. VI.

Κεφάλαιον ϛ

Cæterùm per eos dies quum multiplicarentur discipuli, ortum est murmur Græcorum aduersus Hebræos, quòd ipsorũ viduę despicerẽtur ĩ ministerio quotidiano.

1 Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν.

Itaque duodecim illi, aduocata multitudine discipulorũ, dixerunt, Non est æquum nos derelicto sermone Dei, ministrare mensis.

2 Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον, Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις.

Dispicite ergo, fratres, ex vobis viros septẽ, idoneo testimonio ornatos, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos præficia-

3 Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοὶ, ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἑπτὰ, πλήρεις πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας, οὓς καταστή-

σωμεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης·

Ημεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δια- 4
κονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν.

Καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος ἐνώπιον παντὸς 5
τοῦ πλήθους· καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον,
ἄνδρα πλήρει πίστεως καὶ πνεύματος ἁ-
γίου, καὶ Φίλιππον καὶ Πρόχορον καὶ Νικά-
νορα καὶ Τίμωνα καὶ Παρμεναῦ καὶ Νι-
κόλαον προσήλυτον Αντιοχέα.

Οὓς ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων· 6
καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς
τὰς χεῖρας.

Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε, καὶ 7
ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν
Ιερουσαλὴμ σφόδρα· πολύς τε ὄχλος τῶν
ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει.

Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνά 8
μεως ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα
ἐν τῷ λαῷ.

Ανέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συνα 9
γωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων, καὶ Κυ-
ρηναίων, καὶ Αλεξανδρέων, καὶ τῶν
ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ασίας, συζητοῦντες
τῷ Στεφάνῳ.

Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ 10
τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει.

Τότε ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας 11
ὅτι ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥή-
ματα βλάσφημα εἰς Μωσῆν καὶ τὸν
Θεόν.

Συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν καὶ τοὺς πρε 12
σβυτέρους καὶ τοὺς γραμματεῖς· καὶ ἐπι-
στάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον
εἰς τὸ συνέδριον.

Εστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέγον- 13
τας, Ο ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματα

mus huic negotio:

Nos verò in precibus & administratione Sermonis perdurabimus.

Placuit autē hæc oratio toti præsenti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu sācto, ‖ & Philippū, & Prochorū, & Nicanorem, & Timonē, & Parmena, & Nicolaum proselytum Antiochensem.

Infrà, 21. 8

Quos statuerunt in cōspectu Apostolotum: qui quum precati essent, imposuerunt eis manus.

Vetus Ecclesiariteelectos, manuū impositione Deo veluti consecrauit.

Itaque sermo Dei crescebat, & valde multiplicabatur numerus discipulorū in Hierusalem: multáque turba Sacerdotum auscultabat fidei.

Felix tentationis exitus.

Stephanus verò plenus fide ac potentia, edebat miracula & signa magna in populo.

Exorti sunt autem quidam è synagoga quæ dicitur Libertinorum, & Cyrenæorum, & Alexandrinorum, & eorum qui sūt ex Cilicia & Asia, altercātes cum Stephano.

Sed non potuerūt resistere sapientiæ & Spiritui per quem loquebatur.

Tunc subiecerunt quosdam qui dicerent se audiuisse eum loquentem verba blasphema in Mosen & Deum.

Commouerúntq; plebem & seniores & Scribas: & eum adorti, correptum adduxerunt in concilium.

Statuerúntq; falsos testes qui dicerent, Homo iste nō cessat loqui verba

8 Ecclesiam suam Dominus verbis primùm, deinde carcere, ac demum etiā verberibus præparatam, tandē ad sanguinem vsque & cædes cum Satana & mūdo feliciter committit.

9 Academiæ iam olim falsis pastoribus addictæ, fuerunt Satanæ flabella.

Falsi doctores quia vinci nolūt, a disputationibus ad manifestas calumnias conuertuntur.

12 Prima Ecclesiæ Christianæ cruēta persequutio ex Sacerdotum cōcilio, suggerētibus academiarum doctoribus, exorta.

13 Exemplū calūniatorū, ex iis quæ bene ac vere dicta sunt, falsas conclusiones colligētium.

blasphema aduersus locum hunc sanctum & Legem.

14 Audiuimus enim eum quũ diceret, Iesum istum Nazarenum destructurũ hunc locum, & mutaturũ ritus quos tradidit nobis Moses.

15 Tunc intentis in eum oculis, omnes qui sedebant in concilio, viderũt faciem eius quasi faciem Angeli.

CAP. VII.

Admittitur quidẽ ad causam dicẽdam Stephan⁹, sed vt iuris obtẽtu damnetur. 2 Testatur Stephanus se veros illos Patres & vnicũ illum verum Deum agnoscere: simúlque docet illos esse tẽplo & omni illo legali cultu antiquiores, ac proinde aliud esse ponẽdum veræ religionis fundamentũ, gratuitum videlicet fœdus. Gen. 12.4

1 DIxit autem Põtifex maximus, Num hęc ita habent?

2 Ipse verò dixit, Viri fratres & patres, audite, Deꝰ ille gloriæ visus est patri nostro Abrahæ quum esset in Mesopotamia, priusquã habitaret in Charrhan:

3 Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognatione tua, & veni in terram quamcunque indicaro tibi.

4 Tunc exiit è terra Chaldæorum, & habitauit in Charran. Et illinc, postquam mortuus est pater eius, trãstulit eum in terram hãc in qua nunc vos habitatis.

5 Nec dedit ei possessionem in ea, ne vestigium quidẽ pedis: quanuis pollicitus esset se illam daturum ei obtinendã, & semini eius post eum, quũ non haberet prolem.

Gen. 15.13.16

6 Loquutus autem est ita Deus, ‖Erit *inquit* semẽ tuũ inquilinũ in terra aliena, vbi seruituti subiicietur & malè accipietur annis quadringentis.

7 Sed gentẽ cui seruierint

βλάσφημα λαλῶν κ᾽ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου.

14 Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθη ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωϋσῆς.

15 Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζόμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου.

Κεφάλαιον ζ

1 Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεύς, Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει;

2 Ὁ δὲ ἔφη, Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε, Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραὰμ ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρράν·

3 Καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν, Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω.

4 Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, κατῴκησεν ἐν Χαρράν. Κἀκεῖθεν, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετῴκισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε.

5 Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, οὐδὲ βῆμα ποδός· καὶ ἐπηγγείλατο αὐτῷ δοῦναι εἰς κατάσχεσιν αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ᾽ αὐτόν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου.

6 Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεός, Ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρακόσια.

7 Καὶ τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι κρι-

νῶ ἐγὼ, εἶπεν ὁ Θεός. καὶ μοι λατρεύσουσι μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς· καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν Ισαὰκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ· καὶ ὁ Ισαὰκ τὸν Ιακὼβ, καὶ ὁ Ιακὼβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας.

Καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσαντες, τὸν Ιωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. καὶ ἦν ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ·

Καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπὶ Αἴγυπτον καὶ ὅλον τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου καὶ Χαναάν, καὶ θλῖψις μεγάλη· καὶ οὐχ ηὕρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν.

Ἀκούσας δὲ Ιακὼβ ὄντα σῖτα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν πρῶτον.

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ιωσὴφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ Φαραὼ τὸ γένος τοῦ Ιωσήφ.

Ἀποστείλας δὲ Ιωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ιακὼβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ, ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε.

Κατέβη δὲ Ιακὼβ εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν.

Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχὲμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι ᾧ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Εμμὸρ τοῦ Συχέμ.

puniam ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & ipsi seruient mihi in loco isto.

|| Dedítque ei pactum Circuncisionis: ||& ita Abrahã genuit Isaac, & circuncidit eum die octauo: ||Isaac autem *genuit* Iacob, ||& Iacob duodecim patriarchas.

Gene.17.9
Gene.21.2
Gene.25.24
Gene.29.33 & 30.5, & 35.23
Gene.37.28

Patriarchæ verò inuidia moti ||Ioſephum venderunt *abducendum* in Ægyptum, ſed erat Deus cum eo.

Stephanꝰ diligẽter etiam commemorat Patrum quorundam horrenda ſcelera, vt Iudæos doceat nõ temere acquieſcendũ eſſe in Patrum authoritate & exemplis.

Et eruit eum ex omnibus ipſiꝰ oppreſſionibus, ||dedítque ei gratiam & ſapientiã coram Pharaone rege Ægypti, qui conſtituit eũ præfectum Ægypto & toti domui ſuæ.

Gene.41.37

Venit autem fames in vniuerſam terram Ægypti & Chanaan, & oppreſſio magna: & non inueniebant cibos Patres noſtri.

||Quum audiſſet autem Iacob eſſe triticum in Ægypto, miſit Patres noſtros primùm.

Gene.42.2

||Et in ſecunda *profectione* agnitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis, & innotuit Pharaoni genus Ioſeph.

Gene.45.4

Miſſis autem *nuntiis* Ioſeph accerſiuit patrem ſuum Iacob, omnémque cognationem ſuam, capitũ ſeptuagintaquinque.

||Deſcendit ergo Iacob in Ægyptũ: ||obiítque ipſe & patres noſtri.

Gen.46.ẽ
Gen.49.33

Quí tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti in ſepulchro ||quod emit Abrahã pretio argenti à filiis Emmor *filii* Sichem.

Gene.23.16

Quum autē appropinquaret tempus promissionis cuius *causa* Deus iurauerat Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Ægypto,

17 Καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας ἧς ὡμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Αβρααμ, ηὔξησεν ὁ λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ,

Vsquequò exortus est alius rex qui non nouerat Ioseph:

18 Ἄχρις οὗ ἀνέστη βασιλεὺς ἕτερος ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ιωσήφ.

Hic aduersus genus nostrum ingeniosus, malè accepit patres nostros, *adeo* vt exponerent infantes suos ne soboleſcerēt.

19 Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοῦ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι.

Quo tempore natus est Moses, qui fuit diuinitus venustus, & nutritus fuit tribus mensibus in domo patris sui.

20 Ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ, ὃς ἀνετράφη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Expositum autem illū sustulit filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi pro filio.

21 Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν, ἀνείλετο αὐτὸν ἡ θυγάτηρ Φαραὼ, καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν.

Et eruditus est Moses omni sapientia Ægyptiorum: erátque potens dictis & factis.

22 Καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων· ἦν δὲ δυνατὸς ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις.

Vt verò expletum est ei quadraginta annorum tempus, subiit in cor eius vt inuiseret fratres suos filios Israel.

23 Ὡς δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσερακονταετὴς χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς Ισραήλ.

Exo. 2. 11 ‖Et quú vidisset quendam iniuria affici, tutatus est, & percusso Ægyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

24 Καὶ ἰδών τινα ἀδικούμενον, ἠμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπονουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύπτιον.

Existimabat autē fratres suos intelligere Deū per manū ipsius dare eis salutē. At illi nō intellexerūt.

25 Ἐνόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ὅτι ὁ Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν· οἱ δὲ οὐ συνῆκαν.

Exo. 2. 13 ‖Porro sequenti die visus est ipsis pugnantibus, & compulit eos in pacē, dicens, Viri, fratres estis vos: cur alii alios iniuria afficitis?

26 Τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην, εἰπών, Ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστε ὑμεῖς· ἱνατί ἀδικεῖτε ἀλλήλους;

Is autem qui iniuria afficiebat proximum, repulit eum, dicens, Quis te cōstituit principem & iudicem super nos?

27 Ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπώσατο αὐτὸν, εἰπών, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς;

Μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον;

28 Nunn tu me vis interimere, quēadmodum interemisti heri Ægyptiū?

Ἔφυγε δὲ Μωσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν γῇ Μαδιάμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο.

29 Ad hunc autem sermonē Moses fugit, & factus est aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσεράκοντα ὤφθη αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου.

30 Expletis verò annis quadraginta ‖ visus est ei in deserto montis Sina Angelus Domini in flāmeo igne rubi. *Exo.3.2*

Ὁ δὲ Μωσῆς ἰδὼν ἐθαύμασε τὸ ὅραμα· προσερχομένῳ δὲ αὐτῷ κατανοῆσαι, ἐγένετο φωνὴ Κυρίου πρὸς αὐτόν,

31 Moses autem vt cōspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad cōsiderandum, extitit ad eū vox Domini, *dicentis*,

Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἔντρομος δὲ γενόμενος Μωσῆς οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι.

32 Ego *sum* Deus ille patrum tuorum, Deus Abrahā, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autē Moses non audebat cōsiderare.

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος, Λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν.

33 Dixit autem ei Dominus, Solue soleas pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.

Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς· καὶ νῦν δεῦρο, ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον.

34 Vidi, vidi vexationem populi mei qui *est* in Ægypto, & suspiria eorum audiui, & descendi vt eruā eos: nunc ergo veni, mittam te in Ægyptum.

Τοῦτον τὸν Μωϋσῆν ὃν ἠρνήσαντο, εἰπόντες, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν σὺν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ.

35 Hunc Mosen quem abnegauerāt, dicentes, Quis te cōstituit principem & iudicem? hunc *inquam* Deus principem & redemptorē misit, ductu Angeli q̄ visus fuerat ei in rubo. *Exo.7.8.9.10. 11.14*

Οὗτος ἐξήγαγεν αὐτούς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν γῇ Αἰγύπτου, καὶ ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἔτη τεσσεράκοντα.

36 ‖ Hic eduxit illos editis miraculiis & signis in Ægypto, & in rubro mari, ‖ & in deserto, annis quadraginta. *Exo.16.1*

Οὗτός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν

37 Hic est Moses ille qui dixit filiis Israel, ‖ Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester è fratribus vestris *Deut.18.15 supra 3.22*

37 Agnoscit Mosen pro legislatore, sed ita vt eius ipsius testimonio probet Legem in perfectius quippiā (nempe in propheticum munus, quod in Christū, prophetarum caput, ferebatur) respexisse.

sicut me: eum audite.

Exo.19.2

||Hic ille est qui fuit in 38
cõgregatione in deserto, cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cũ patribus nostris, quique excepit viua eloquia quæ nobis traderet.

Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed repulerunt *eum*, & auersi sunt corde suo in Ægyptum: 39

Exo.32.1

Dicẽtes Aharoni, ||Fac 40
nobis deos qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos è terra Ægypti, nescimus quid contigerit.

Et vitulum fecerũt per 41
illos dies, obtulerúntque sacrificium idolo, & oblectarunt sese operibus manuum suarum.

Auertit autem *se* Deus, 42
& tradidit eos in seruitutem exercitus cæli: sicut scriptum est in libro Pro
Amos 5.25
phetarũ, || Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

Imò baiulastis taberna 43
culum Moloch, & sidus dei vestri Remphã, quas figuras feciſtis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.

Fuit quidem erectum tabernaculũ a Mose, sed quod homines reuocaret ad illud exemplar quod viderat in monte.
Exo.25.40
Heb.8.5
Iosue 3.14

Tabernaculũ testimo- 44
nii fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat ||is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundum exemplar quod viderat.

||Quod etiã acceptũ in- 45
troduxerũt patres nostri cum Iesu in possessionem

ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε.

Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλη- 38
σίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, ὃς ἐδέξατο λόγια ζῶντα, δοῦναι ἡμῖν.

Ὡ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι 39
οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλ' ἀπώσαντο, καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον·

Εἰπόντες τῷ Ἀαρών, Ποίησον ἡμῖν 40
θεοὺς οἳ προπορεύσονται ἡμῶν. ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ.

Καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις 41
ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Ἔστρεψε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐ- 42
τοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ τῶν προφητῶν, Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραήλ;

Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μο- 43
λόχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ρεμφάν, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς· καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος.

Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πα- 44
τράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο ὁ λαλῶν τῷ Μωσῇ ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον ὃν ἑωράκει.

Ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πα- 45
τέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει

τῶν ἐθνῶν, ὧν ἐξωσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἕως τῶν ἡμερῶν Δαβίδ.

Gentium, quas expulit Deus à conspectu patrum nostrorũ, ‖vsque ad dies Dauid.

2. Reg. 2. 16 psal. 13. 3

Ος εὗρε χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ Θεῷ Ιακώβ.

Qui fuit in gratia apud Deum, petiitque vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

Σολομὼν δὲ ᾠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον.

‖Solomon autem ædificauit ei ædem.

1. Reg. 6. 1 1. paral. 17. 12

Αλλ' οὐχ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, καθὼς ὁ προφήτης λέγει,

‖Sed Excelsissimus ille in manufactis templis nõ habitat, sicut Propheta dicit,

47 Templũ quidẽ à Solomone extructum est, Dei mandato: at nõ ea conditione vt maiestas Dei esset in eo inclusa. Infrà, 17. 24 Esa. 66. 1

Ο οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει Κύριος· ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;

‖Cælum mihi thronus est, terra autem, scabellũ pedum meorum. Quam ædem ædificabitis mihi, dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?

Οὐχὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα;

Nónne manus mea fecit hæc omnia?

Σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς.

‖Duri ceruice, & incircunciſi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini, sicut patres vestri, *ita* & vos.

Ieremi. 9. 26 exech. 44. 9 Stephan⁹ zelo Dei incensus, tandẽ etiã suos iudices iudicat.

Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς προδόται καὶ φονεῖς γεγόνατε.

Quem Prophetarũ nõ sunt persequuti patres vestri? trucidarũt, inquam, eos qui prænũtiarunt aduentum Iusti illius, cuius nunc vos proditores & occisores fuistis.

Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε.

‖Qui accepistis Legem per dispositionem Angelorum, nec seruastis.

Exo. 19. 2

Ακούοντες δὲ ταῦτα, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν.

Audientes autem hæc, frendebãt cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.

Satan degrehensus, apertius furit.

Υπάρχων δὲ πλήρης πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ Ιησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ·

Quum autem esset plenus Spiritu sancto, intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & Iesum adstantem ad dextrã Dei:

Quopropius mortem accedunt martyres, eo propiꝰ Christum intuentes, in cælũ assurgunt.

Καὶ εἶπεν, Ιδοὺ, θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου

Et ait, Ecce, cõspicio cælos apertos, & Filiũ homi

nis adstantem ad dextrã Dei.

Zelus tũ hypocritarum, tum etiam superstitiosorũ tandẽ in manifestã rabiẽ exit.

Exclamantes autem *illi* voce magna, continuerũt aures suas, & irruerunt cõcorditer in eum.

Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: testes autẽ deposuerũt pallia sua ad pedes adolescẽtis qui vocabatur Saulus.

Fides & charitas veros Dei seruos ad extremũ vsque halitum comitantur.

Lapidarũt igitur Stephanum, inuocantem & dicẽtem, Domine Iesu suscipe spiritum meum.

Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset obdormiuit.

CAP. VIII.

Christus hostiũ rabie ad propagadum regnum suum vtitur.

SAulus autem consentiebat in necem eius. Orta est verò per id tẽpus persequutio magna aduersus Ecclesiam quæ *erat* Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

Stephanum mortuum sancti lugẽt & sepeliunt, singulari fidei & charitatis exẽplo: inuocat autem nemo.

Extulerunt autem vnà Stephanum viri religiosi, fecerũntque planctũ magnum super eum.

Saulus verò vastabat Ecclesiam, intrans in singulas domos: & trahens viros ac mulieres, tradebat *eos* carceri.

Fideliũ dispersio, fit Ecclesiarũ vnio.

Illi igitur dispersi peragrabant *regionem*, euangelizantes sermonem Dei.

Philippus antea diaconus in Hierusalẽ, fit à Deo extra ordinem Euangelista.

Philippus verò quum deueniisset in vrbem Samariæ, prædicabat eis Christum.

Attendebant autem turbæ concorditer ea quæ à Philippo dicebantur,

ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ.

57 Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν.

58 Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν· καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου.

59 Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον, ἐπικαλούμενον, καὶ λέγοντα, Κύριε Ἰησοῦ δέξαι τὸ πνεῦμά μου.

60 Θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τοῦτο ἁμαρτίαν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη.

Κεφάλαιον ηʹ

1 ΣΑΥΛΟΣ δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις· πάντες τε διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων.

2 Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποίησαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ.

3 Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος· σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας, παρεδίδου εἰς φυλακήν.

4 Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον.

5 Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυσσεν αὐτοῖς τὸν Χριστόν.

6 Προσεῖχόν τε οἱ ὄχλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁμοθυμαδὸν

ἐν τῷ ἀκούειν αὐτὸν καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει.

audientes & videntes signa quæ edebat.

Πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα 7
ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ, ἐξήρχετο· πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν.

Spiritus enim impuri ex multis qui *eis* tenebantur, exibant, clamãtes voce magna: multi autẽ paralytici & claudi sanati sunt.

Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ 8
πόλει ἐκείνῃ.

Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

Ἀνὴρ δέ τις ὀνόματι Σίμων προ- 9
ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει μαγεύων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν.

Vir autem quidam nomine Simon, antea in vrbe illa exercuerat artem magicam, & gentẽ Samariæ obstupefecerat, dicẽs se esse quẽpiã magnũ.

Christus Satanã (quoties libuit) victum velut in triũpho ducit, iis ipsis spectantibus quos fascinauit.

Ὡ προσεῖχον πάντες ἀπὸ μικροῦ ἕως 10
μεγάλου, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη.

Quem attendebant omnes à minimo vsque ad maximũ, dicentes, Iste est virtus illa Dei magna.

Προσεῖχον δὲ αὐτῷ διὰ τὸ ἱκανῷ 11
χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι αὐτούς.

Attendebant autẽ eum propterea quod multo tẽpore magicis artibus eos obstupefecerat.

Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φιλίππῳ εὐ- 12
αγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες.

Quũ verò credidissent Philippo euangelizanti quę ad regnum Dei & nomen Iesu Christi *pertinẽt*, baptizabantur tum viri tum mulieres.

Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ 13
βαπτισθεὶς, ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φιλίππῳ· θεωρῶν τε σημεῖα καὶ δυνάμεις μεγάλας γινομένας, ἐξίστατο.

Simon verò & ipse credidit: & baptizatus perdũ rabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupefiebat.

Impii quoque & reprobi interdũ coguntur bonũ Dei donũ gustare, sed quod mox euomãt.

Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις 14
ἀπόστολοι ὅτι δέδεκται ἡ Σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην·

Quũ autẽ audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, Samariam recepisse Sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Iohannem.

Οἵτινες καταβάντες προσηύξαντο 15
περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι πνεῦμα ἅγιον.

Qui quum descendissent, precati sunt pro eis vt acciperent Spiritum sanctum.

Petrus, non iã primas sed Apostolicicollegii legat⁹, & quidem addito Iohanne collega, pro authoritate sibi commissa, Ecclesias Samaritanas iactis à Philippo fundamentis, superstruunt.

(Οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν 16
ἐπιπεπτωκὸς, μόνον δὲ βεβαπτισμένοι

(No ndũ enim in quẽquam illorũ illapsus fuerat, sed baptizati tantùm

fuerant in nomine Iesu)

ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ιησοῦ)

Deinde imposuerũt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum sanctum.

17 Τότε ἐπετίθουν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐλάμβανον πνεῦμα ἅγιον.

Ambitio & auaritia hypocritas tandem ex suis latebris eliciunt.

Quum autem conspexisset Simon per impositionem manuũ Apostolorũ dari Spiritũ sanctũ, obtulit eis pecunias,

18 Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα,

Dicens, Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicũque imposuero manus, recipiat Spiritũ sanctum.

19 Λέγων, Δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἐὰν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ πνεῦμα ἅγιον.

Simonis nõ Petri sed magi sunt successores qui res sacras aut emunt aut vẽdunt.

Petrus autem dixit ei, Argentum tuum tecum pereat, qui donum Dei existimaris pecuniis acquiri.

20 Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι.

Nõ est tibi pars neque sors in hoc negotio: cor enim tuum non est rectũ in Dei conspectu.

21 Οὐκ ἔστι σοι μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Bene de summis etiam peccatoribus sperandum quoad eius fieri potest.

Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deũ, si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

22 Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου.

Video enim te in felle amarissimo & nexu iniustitiæ positum.

23 Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα.

Respondens autem Simon dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *istorũ* quæ dixistis.

24 Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπε, Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε.

Christus gratis vocãs quoscũque libuit, Philippo nihil tale cogitante, ad eunuchum imprudentem erudiendum & baptizandum vsus, in AEthiopiam vsque regni sui limites profert.

Illi igitur testificati, & loquuti sermonem Dei, reuersi sunt Hierosolymã, & multis vicis Samaritanorũ euangelizarunt.

25 Οἱ μὲν οὖν, διαμαρτυράμενοι, καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Ιερουσαλὴμ, πολλάς τε κώμας τῶν Σαμαρειτῶν εὐηγγελίσαντο.

Angelus autem Domini loquutus est Philippo, dicens, Surge, & vade meridiem versus, ad viã quæ ab Hierusalem descendit Gazam: quæ est deserta.

26 Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φίλιππον, λέγων, Ἀνάστηθι καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν, ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ιερουσαλὴμ εἰς Γάζαν· αὕτη ἐστὶν ἔρημος.

Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ εὐνοῦχος, δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς, ὃς ἐληλύθει προσκυνήσων εἰς Ἰερουσαλήμ·

27 Is igitur surgens profectus est: & ecce, quidã Æthiops eunuchus, dynastes Candaces reginæ Æthiopum, qui præerat vniuersis illius opibus, venerátque adoraturus in Hierusalem,

Ἦν τε ὑποστρέφων, καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ησαΐαν.

28 Reuertebatur sedens in curru suo, legebátque Esaiam Prophetam.

Εἶπε δὲ τὸ πνεῦμα τῷ Φιλίππῳ, Πρόσελθε, καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ.

29 Dixit autem Spiritus Philippo, Accede, & adiũge te ad currum istum.

Προσδραμὼν δὲ ὁ Φίλιππος ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν προφήτην Ησαΐαν, καὶ εἶπεν, Ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;

30 Accurrens autem Philippus audiuit eum legẽtem Esaiam prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?

Ὁ δὲ εἶπε, Πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐὰν μή τις ὁδηγήσῃ με; Παρεκάλεσέ τε τὸν Φίλιππον ἀναβάντα καθίσαι σὺν αὐτῷ.

31 At ille ait, Quî enim possim, nisi quis mihi præierit? Et precatus est Philippum vt ascenderet, sederétque secum.

Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς γραφῆς ἣν ἀνέγνωσκεν, ἦν αὕτη, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

32 Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat, ‖ Vt ouis ad mactationem ductus est: & vt agnus coram suo tonsore mutus, ita non aperuit os suum.

Arcana Dei prouidẽtia reguntur etiam quæ maximè videntur fortuita. Esa. 53. 7

Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.

33 In ipsius deiectione iudicium eius sublatum est: seculum autem eius quis enarrabit? quoniam tollitur è terra vita eius.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ Φιλίππῳ, εἶπε, Δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τοῦτο; περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός;

34 Respondens autem eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo propheta hoc dicit? de seipso, an de alio quopiam?

Ἀνοίξας δὲ ὁ Φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γραφῆς ταύτης, εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν.

35 Tum Philippus aperto ore suo, & incipiẽs à scriptura ista, euangelizauit ei Iesum.

Professio fidei in adultis baptizãdis requiritur, ac proinde Baptismo non tunc primũ in Christũ inferimur, sed iam insiti confirmamur.

Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον ἐπί τι ὕδωρ· καί φησιν ὁ εὐνοῦχος, Ἰδοὺ ὕδωρ· τί κωλύει με βαπτισθῆναι;

36 Quum verò pergerent in via, venerunt ad quãdam aquam: tum ait eunuchus, En aquam: quid prohibet me baptizari?

Dixit verò Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondés autem *ille* dixit, Credo Filium Dei esse Iesum Christum. 37

Εἶπε δὲ ὁ Φίλιππος, Εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε, Πιστεύω τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Iussítque sisti currum: ac descenderunt ambo in aquam, Philippus simul & eunuchus: & *ille* baptizauit eum. 38

Καὶ ἐκέλευσε στῆναι τὸ ἅρμα· καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ, ὅ, τε Φίλιππος καὶ ὁ εὐνοῦχος· καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν.

'Quum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eũ eunuchus. pergebat enim in via sua, gaudens 39

Ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, πνεῦμα Κυρίου ἥρπασε τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκέτι ὁ εὐνοῦχος· ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ χαίρων.

Philippus autem inuentus est Azoti: & pertransiés euangelizauit vrbibus, vsquedum veniret Cęsareã. 40

Φίλιππος δὲ εὑρέθη εἰς Ἄζωτον· καὶ διερχόμενος εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας, ἕως τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν.

CAP. IX.

Κεφάλαιον θ'.

Rom.9.3 galat.1.13

SAulus autem adhuc 1
spirans minas ac cædé aduersus discipulos Domini, adiit Pontificem maximum, 2

Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ,

Et petiit ab eo epistolas *perferendas* Damascũ ad synagogas: vt siquos inuenisset huius sectæ tũ viros tũ mulieres, vinctos duceret Hierosolymam. 2

Ἠτήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγάς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ.

||Quũ autẽ iter faceret, 3
factũ est vt appropinquaret Damasco: ||& repentè circũfulsit eũ lux è cælo:

Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ· καὶ ἐξαίφνης περιέστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris? 4

Καὶ πεσὼν ἐπὶ τὸ ἔδαφος, ἤκουσε φωνῆς λεγούσης αὐτῷ, Σαοὺλ Σαοὺλ, τί με διώκεις;

Dixit autẽ, Quis es Domine? Dominus autẽ dixit, Ego sũ Iesus quẽ tu persequeris. durũ est tibi cõtra stimulos calcitrare. 5

Εἶπε δὲ, Τίς εἶ Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

Is *verò* tremens & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominꝰ ad eũ, Surge & ingre 6

Τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε, Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; Καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν, Ἀνάστηθι καὶ εἴσελθε εἰς τὴν

Infrà, 22.6 1.Cor.15.8 2.cor.12.2

πόλιν, καὶ λαληθήσεταί σοι ὅ τι σε δεῖ ποιεῖν.

dere vrbem, & dicetur tibi quid te oporteat facere.

Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, εἰστήκεισαν ἐνεοὶ ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες. 7

Viri autem illi qui cũ Saulo iter faciebant, steterũt attoniti, audientes quidem *eius* vocem, neminem autem videntes.

Ἠγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ ἀνεῳγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, οὐδένα ἔβλεπε· χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν. 8

Surrexit autem Saulus è terra: apertísque oculis suis neminem videbat: itaque manu ducentes eũ introduxerunt Damascũ.

Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων· καὶ οὐκ ἔφαγεν, οὐδὲ ἔπιεν. 9

Vbi fuit tribus diebus, non videns: & non comedit, neque bibit.

Ἦν δέ τις μαθητὴς ἐν Δαμασκῷ ὀνόματι Ἀνανίας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν ὁράματι, Ἀνανία. Ὁ δὲ εἶπεν, Ἰδοὺ ἐγὼ Κύριε. 10

Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus, Anania. Et ille ait, Ecce, ego *adsum* Domine.

Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτόν, Ἀναστὰς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην Εὐθεῖαν, καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι, Ταρσέα. ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται. 11

Tum Dominus ad eũ, Surge, & proficiscere invicum qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum *quendam* nomine, Tarsensem. ecce enim precatur.

Καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι ἄνδρα ὀνόματι Ἀνανίαν εἰσελθόντα, καὶ ἐπιθέντα αὐτῷ χεῖρα, ὅπως ἀναβλέψῃ. 12

Et vidit per visum virũ Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manum vt visum reciperet.

Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Ἀνανίας, Κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἰερουσαλήμ. 13

Respondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos in Hierusalem.

Καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων, δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου. 14

Quinetiam hoc loco habet potestatem à principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui inuocant nomen tuum.

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος, Πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, καὶ βασιλέων, υἱῶν τε Ἰσραήλ. 15

Dixit autẽ ad eũ Dominus, Proficiscere: nam instrumentũ electũ est mihi iste, vt perferat nomen meũ in cõspectũ Gentiũ, & regum, & filiorũ Israel.

Ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. 16

Ego enim ostendam ei quàm multa oporteat eũ pro nomine meo pati.

Abiit igitur Ananias, & introiuit domum illã, & impositis manibus, dixit, Saul frater, Dominus misit me (Iesus *inquam* qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt visum recipias, & implearis Spiritu sancto.

17 Ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, εἶπε, Σαοὺλ ἀδελφὲ, ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με (Ἰησοῦς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ ἤρχου) ὅπως ἀναβλέψῃς, καὶ πλησθῇς πνεύματος ἁγίου.

Statim autẽ decidẽrũt ab oculis eius quasi squamæ, & visũ recepit illico: ac surgẽs baptizatus est.

18 Καὶ ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε παραχρῆμα· καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη.

Quúmque cepisset cibum, corroboratus est. Fuit autem Saulus cũ discipulis qui erant Damasci, per dies aliquot.

19 Καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. ἐγένετο δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν ἡμέρας τινάς.

Et statim in synagogis prædicauit Christum, nẽpe eum esse Filium Dei.

Paulus, nullo à carne & sanguine petito consilio, statim ad munus sibi cõmissum aggreditur.

20 Καὶ ἐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Obstupescebant autem omnes qui eũ audiebant, & dicebãt, Nónne hic est qui populatus est in Hierusalem eos qui inuocabant nomen istud, & huc idcirco venit vt vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?

21 Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν Ἰερουσαλὴμ τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα τοῦτο; καὶ ὧδε εἰς τοῦτο ἐληλύθει ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς;

Paulus non pugnat sola authoritate, sed adhibitis Propheterum testimoniis.

Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabãt Damasci, collatis testimoniis demonstrans eum esse Christum.

22 Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο, καὶ συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός.

Paulo ipsi tãdem crux subeunda proponitur, sed ita vt procul tantùm ostendatur.

Expleto aũt multo tẽpore inierũt inter se Iudæi cõsilium illũ interimẽdi.

23 Ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέραι ἱκαναὶ, συνεβουλεύσαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν.

Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum. adseruabant autem portas die ac nocte, vt eum interimerent.

24 Ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν. παρετηροῦντο τε τὰς πύλας ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι.

Hostiũ insidias & conatus, salua vocatione, vitare nihil prohibet.

Acceptum igitur eum discipuli nocte, per murũ demiserunt, funè summissum in sporta.

25 Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σαργάνῃ.

Quum verò Saulus aduenisset Hierosolymam, tẽtabat se adiungere discí-

26 Nõ temere olí quiuis ne inter oues quidem, nedũ inter pastores, admissus.

26 Παραγενόμενος δὲ ὁ Σαῦλος εἰς Ἰερουσαλὴμ, ἐπείραζε κολλᾶσθαι τοῖς μαθη-

ταῖς· καὶ πάντες ἐφοβοῦντο αὐτὸν, μὴ πιστεύοντες ὅτι ἐστὶ μαθητής.

pulis: sed omnes timebãt eum, non credentes eum esse discipulum.

Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτὸν, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαρρησιάσατο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ιησοῦ.

27 Barnabas autem accepturn eum duxit ad Apostolos, & narrauit quomodo in via vidisset Dominum, qui loquutus esset ei, & quomodo Damasci liberè loquutus esset in nomine Iesu.

Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος ἐν Ἰερουσαλήμ.

28 Versabatur ergo cum eis in Hierusalem.

Pericula ex periculis expectãda constãtibus Dei seruis: sed idem Deus pro ipsis excubat.

Καὶ παρρησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ιησοῦ ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς· οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν.

29 Et liberè in nomine Domini Iesu loquebatur & disceptabat aduersus Græcos: illi verò conabãtur eum interimere.

Licet, ex Ecclesiæ cõsilio, locum mutare Verbi ministris.

Ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, καὶ ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν.

30 Quod quum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum.

Ecclesiarum ædificatio, persecutionũ exitus, modo patienter expectetur Dominus.

Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ιουδαίας καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην, οἰκοδομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπληθύνοντο.

31 Ecclesiæ igitur per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebãt pacem, & ædificabantur: & pergentes *in* timore Domini, & cõsolatione sancti Spiritus, multiplicabantur.

Ἐγένετο δὲ Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων, κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς κατοικοῦντας Λύδδα.

32 Factum est autẽ vt Petrus, dũ *illas* omnes peragraret, ascẽderet etiã ad sãctos qui habitabãt Lyddę.

Apostolatus Petri, sanato paralytico, ostenditur.

Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἄνθρωπόν τινα Αἰνέαν ὀνόματι, ἐξ ἐτῶν ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραβάττῳ, ὃς ἦν παραλελυμένος.

33 Reperit autẽ illic quẽdam nomine Æneam, ab annis iam octo decumbẽtem in grabatto, qui erat paralyticus.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος, Αἰνέα, ἰᾶταί σε Ιησοῦς ὁ Χριστός· ἀνάστηθι, καὶ στρῶσον σεαυτῷ. Καὶ ἀνέστη.

34 Et dixit ei Petrus, Ænea, sanat te Iesus Christus: surge, & sterne tibiipsi. Is autem statim surrexit.

Et viderũt eum omnes qui incolebant Lyddam & Saronam, qui conuersi sunt ad Dominum.

35 Petrus suscitato p Christi nomẽ cadauere, fidem facit omnibus esse Euangelium vitæ annuntiare.

Ἐν Ἰόππῃ δέ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι

36 Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine

Tabitha, quæ, si interpreteris, dicitur Caprea. Hęc erat diues operum bonorum & eleemosynarum quas præstabat.

Ταβιθὰ, ἡ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς· αὕτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει.

37 Factũ est autẽ per illos dies vt ex morbo moreretur: quã quũ lauissent, posuerunt in cœnaculo.

37 Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν· λούσαντες δὲ αὐτὴν ἔθηκαν ἐν ὑπερῴῳ.

38 Quum autem Lydda esset prope Ioppen, discipuli, audito Petrum illic esse, duos viros miserũt ad eum, rogantes ne cunctaretur vsque ad ipsos progredi.

38 Ἐγγὺς δὲ οὔσης Λύδδης τῆ Ἰόππῃ, οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες ὅτι Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν δύο ἄνδρας πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν.

39 Exurgens igitur Petrus venit cum eis: quem, vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi adstiterunt ei omnes viduæ, flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas faciebat quum vnà cum ipsis esset.

39 Ἀναστὰς δὲ Πέτρος συνῆλθεν αὐτοῖς· ὃν παραγενόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπερῷον· καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὖσα ἡ Δορκάς.

40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus positis genibus precatus est: & cõuersus ad corpus, dixit, Tabitha surge. Illa verò aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.

40 Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο· καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε, Ταβιθὰ, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνεκάθισε.

41 Data autẽ ei manu Petrus erexit eam: & vocatis sanctis ac viduis, eam viuam repræsentauit.

41 Δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτὴν. φωνήσας δὲ τοὺς ἁγίους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν.

42 Id autem innotuit per totam Ioppen, & multi crediderũt in Dominum.

42 Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ἰόππης· καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον.

43 Factum est autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quendam coriarium.

43 Ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἱκανὰς μεῖναι αὐτὸν ἐν Ἰόππῃ παρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ.

CAP. X.

Κεφάλαιον ι.

Petrus, duplici miraculo intercedente, Gentium primitias Deo consecrat.

1 PORRO quidã erat Cæsareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quę dicitur Italica,

1 Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόματι Κορνήλιος, ἑκατοντάρχης ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς,

2 Pius ac timens Deum, 2 Εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν,

συὼ παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ δεόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ παντός.

cum tota domo sua, & præstãs eleemosynas multas populo:

Εἶδεν ἐν ὁράματι φανερῶς, ὡσεὶ ὥραν ἐνάτην τῆς ἡμέρας, ἄγγελον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ, Κορνήλιε. 3

Qui quum assiduè precaretur Deum, vidit per visum manifestè quasi hora diei nona, Angelũ Dei introeuntem & dicentem ipsi, Corneli.

Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἔμφοβος γενόμενος, εἶπε, Τί ἐστι Κύριε; Εἶπε δὲ αὐτῷ, Αἱ προσευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. 4

At ille intentis oculis in eum & expauefactus dixit, Quid est Domine? Dixit autem ei, Preces tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderũt memoriæ causa in Dei conspectum.

Καὶ νῦν πέμψον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος. 5

Nunc igitur mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus.

Οὗτος ξενίζεται παρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ, ᾧ ἐστιν οἰκία παρὰ θάλασσαν· οὗτος λαλήσει σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. 6

Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν τῷ Κορνηλίῳ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ· 7

Vt autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, & militem piũ ex iis qui cum ipso assidui erant:

Καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς ἅπαντα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόππην. 8

Et quũ eis exposuisset omnia, misit eos Ioppen.

Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιπορούντων ἐκείνων, καὶ τῇ πόλει ἐγγιζόντων, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι, περὶ ὥραν ἕκτην. 9

Postridie verò illis iter facientibus, & appropinquantibus vrbi, ascendit Petrus supra domum vt precaretur, circa horam sextam.

Ἐγένετο δὲ προσπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι· παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις. 10

Factũ est autem vt valde esuiriret, voluítque capere cibum: parãtibus autem illis, incidit in eum mentis excessus.

Καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς· 11

Conspexítq; cælũ apertum, ac descendens ad se vas quoddam vt linteum magnum, quatuor extremis deuinctum, quod demittebatur in terram:

Ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετρά- 12

In quo erãt quæuis qua-

drupedia terræ,& feræ,ac reptilia,& volucres cæli.

Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta & vescere.

Petrum post acceptū etiā Spiritum sanctū oportuit quotidie in cognitione beneficii Christi proficere.

Ait autem Petrus, Nequaquam Domine: nunquam enim edi quicquā commune seu impurum.

Tum vox rursus ad eū secundò, Quæ Deus purgauit,tu ne polluito.

Hoc autem factum est ter: & rursum receptum est vas in cælum.

Quum autē apud sese ambigeret Petrus quodnā esset visum illud quod viderat,ecce, viri qui missi erant à Cornelio, percōtati de domo Simonis, superuenerunt ad vestibulum.

Et euocato *quopiā*,percontati sunt an Simō qui cognominaretur Petrus, illic diuersaretur.

Petro verò cogitāte de visione, dixit ei Spiritus, Ecce,tres viri quærūt te:

Surgens itaque descende, & nihil ambigés proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

Descēdens ergo Petrus ad viros qui ad ipsū missi fuerāt à Cornelio, dixit, Ecce, ego *is* sum quem quæritis: quæ causa est propter quam adestis?

Ipsi verò dixerunt,Cornelius centurio,vir iustus & timens Deum, & testimonio ornatus totius gētis Iudæorum, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto vt accerseret te domum suam, & abs te quædam audiret.

πόδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

13 Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτὸν, Ἀναστὰς Πέτρε θῦσον καὶ φάγε.

14 Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε, Μηδαμῶς Κύριε· ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον.

15 Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτὸν, Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου.

16 Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς· καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν.

17 Ὡς δὲ ἐν ἑαυτῷ διηπόρει ὁ Πέτρος τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα ὃ εἶδε, καὶ ἰδοὺ, οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου, διερωτήσαντες τὴν οἰκίαν Σίμωνος, ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα.

18 Καὶ φωνήσαντες ἐπυνθάνοντο εἰ Σίμων ὁ ἐπικαλούμενος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται.

19 Τοῦ δὲ Πέτρου ἐνθυμουμένου περὶ τοῦ ὁράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα, Ἰδοὺ, ἄνδρες τρεῖς ζητοῦσί σε·

20 Ἀλλὰ ἀναστὰς κατάβηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος· διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς.

21 Καταβὰς δὲ Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου πρὸς αὐτὸν, εἶπεν, Ἰδοὺ, ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε· τίς ἡ αἰτία δι' ἣν πάρεστε;

22 Οἱ δὲ εἶπον, Κορνήλιος ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ.

Εἰςκαλεσάμβος οὖν αὐτοὺς ἐξένισε. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καί τινες τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ τῆς Ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ.

23 Introò vocatos igitur eos accepit hospitio. Sequéti verò die Petrus abiit cum eis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eum.

Καὶ τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθον εἰς Καισάρειαν. ὁ δὲ Κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοὺς, συγκαλεσάμβος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους.

24 Postridie verò introierunt Cæsaream. Cornelius autē expectabat eos, conuocatis cognatis suis & necessariis amicis.

Ὡς δὲ ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ὁ Κορνήλιος, πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας, προσεκύνησεν.

25 Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrēs ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

Adoratio religiosa vni Deo cōuenit: ciuilis autē, & ipsa periculose ministris Verbi tribuitur.

Ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε, λέγων, Ἀνάστηθι· κἀγὼ αὐτὸς ἄνθρωπός εἰμι.

26 Petrus verò erexit eū, dicens, Surge: & ego ipse, homo sum.

Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ, εἰσῆλθε, καὶ

27 Et colloquens cum eo, ingressus est, inuenítque multos qui conuenerāt:

εὑρίσκει συνεληλυθότας πολλούς.

Ἔφη τε πρὸς αὐτούς, Ὑμεῖς ἐπίστασθε

28 Dixítque eis, Vos scitis Iudæo nefas esse coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus nequem pollutum aut impurum hominem dicerem.

ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ· καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἔδειξε μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον.

Διὸ καὶ ἀναντιῤῥήτως ἦλθον μεταπεμφθείς. πυνθάνομαι οὖν τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ με.

29 Quapropter etiam sine cōtradictione veni accersitus. Per cōtor igitur quā ob causā me accersiueritis.

Καὶ ὁ Κορνήλιος ἔφη, Ἀπὸ τετάρτης

30 Tum Cornelius ait, Nudiusquartus vsque ad hāc horam eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit coram me, veste splendida:

ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐνάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου· καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ·

Καί φησι, Κορνήλιε, εἰσηκούσθη σου

31 Dixítque, Corneli, exaudita sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ cōmemoratę sunt in cōspectu Dei.

Fides Cornelii ex inuocatione & charitate sese patefecit.

ἡ προσευχὴ, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Πέμψον οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετα-

32 Mitte ergo Ioppen, & accersi Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarii apud mare: qui quum adfuerit, loquetur tibi.

Sicut fides ex auditu nascitur, ita ex eodem nutritur & adolescit.

καλέσαι Σίμωνα ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος· οὗτος ξενίζεται ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος βυρσέως παρὰ θάλασσαν· ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι.

Eodem igitur *momẽto* missi ad te: & tu bene fecisti qui aduenisti. Nũc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

33 Ἐξαυτῆς οὖν ἔπεμψα πρός σε· σὺ τε καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος. νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα τὰ προστεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Deut.10.17 2.paral.19.7 Iob 34.19 Sap.6.8 eccli.35.16 rom.2.11 galat.2.6 ephes.6.9 colos.3.25 1.pet.1.17

Tum aperto ore Petrus dixit, In veritate comperio || Deum non accipere personam.

34 Ἀνοίξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα εἶπεν, Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός·

Sed in quauis gente acceptũ ei esse quemuis qui eum timeat, & operetur iustitiam.

35 ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι.

Id quod significauit filiis Israel, annuntians pacem per Iesum Christum, qui est omnium Dominus.

36 Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτός ἐστι πάντων Κύριος.

Vos nostis quod gestũ est in tota Iudæa, initio facto à Galilæa, post baptisma quod prædicauit Iohannes:

37 Ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ιουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ιωάννης·

Summa Euãgelii, Christũ promissum Patribus, & suo tempore exhibitum summa cum Dei virtute (quam omnibus modis ostẽdit) ac tandẽ pro nostri reconciliatione crucifixũ, resurrexisse tertio die, vt quisquis in eum credit, remissione peccatorum accepta seruetur, ficut supremo illo die, sedente eodem ipso viuorum ac mortuorũ iudice, patefieret. *Luc.4.14.*

Vt Iesum Nazarenum vnxerit Deus Spiritu sancto & potẽtia, qui ob ambulauit beneficiis afficiẽs & sanans omnes sub diaboli potestatẽ redactos, quoniam Deus erat cum eo.

38 Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ.

Quorum omniũ quæ & in regione Iudæorum & in Hierusalẽ fecit, nos etiam testes sumus: quem interemerunt suspensum in ligno.

39 Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἔν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐν Ἰερουσαλήμ· ὃν καὶ ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου.

Hunc Deus excitauit tertio die, fecitque vt cõspicuus fieret:

40 Τοῦτον ὁ Θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι·

Non toti populo, sed testibus quos ipse prius designauerat, *nimirum* nobis, qui comedimus ac bibimus vnà cũ eo posteaquã resurrexit à mortuis.

41 οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ, καὶ διαμαρτύρασθαι ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν. 42

Τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν. 43

Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον. 44

Καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ 45 ὅσοι συνῆλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκκέχυται.

Ἤκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις, καὶ μεγαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος, 46

Μήτι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί 47 τις τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους οἵτινες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον καθὼς καὶ ἡμεῖς;

Προσέταξέ τε αὐτοὺς βαπτισθῆναι 49 ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

Κεφάλαιον ια'

Ἤκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξαντο τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. 1

Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱεροσόλυμα, διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς, 2

Λέγοντες, Ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. 3

42 Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

43 ‖Huic etiã omnes Prophetæ testimonium dãt, ‖remissionem peccatorũ accepturum per nomen eius quemuis qui credidit in eum.

Iere.31.34 mich.7.18 Infrà,15.9

44 Adhuc loquente Petro verba ista, illapsus est Spiritus sãctus in omnes qui audiebãt hunc sermonẽ.

Quod loquitur Verbi minister ex Dei mandato, Spiritus sanctus in corde obsignat, sicut ex effectis apparet.

45 Fideles autem qui *erãt* ex circuncisione, & venerãt cum Petro, obstupuerunt quòd etiam in Gentes effusum esset donum Spiritus sancti.

46 Audiebant enim eos loquẽtes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus,

47 Num quis aquam prohibere potest quominus *videlicet* baptizentur isti qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

Baptismus fictos nõ facit, sed sanctificationem obsignat.

49 Iussitque eos baptizari in nomine Domini. Rogauerunt autem eum vt perseueraret ad dies aliquot.

CAP. XI.

1 AVdierunt autem Apostoli & fratres q. erant in Iudæa, Gẽtes etiam recepisse sermonem Dei.

Petr⁹ immeritò reprehensus ab imperitis, non obiicit, se à neminẽ iudicandũ, sed palam facti sui rationẽ reddit.

2 Quum igitur ascendisset Petrus Hierosolymã, certarunt aduersus eum qui *erant* ex circũcisione,

3 Dicentes, Ad viros præputium habentes introisti, & vnà edisti cum eis.

Exorsus autem Petrus, 4
omnia exposuit eis ordine, dicens,

Ego eram in ciuitate Ioppe precans: & visum in mentis excessu vidi, *nempe* descendens vas quoddam, ceu linteum magnum, quatuor extremis *deinctum*, quod demittebatur è cælo, & ad me vsque venit. 5

In quod quum intendissem 6
oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & volucres cæli.

Audiui autem etiam vocem 7
dicentem mihi, Surge Petre, macta & vescere.

Dixi verò, Nequaquam 8
Domine: nam nihil commune aut impurum vnquam introiuit in os meum.

Respondit autem mihi 9
vox secundò è cælo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

Idque ter factum est: & 10
rursus omnia sursum retracta sunt in cælum.

Tum ecce, eodem momento 11
tres viri superuenerunt in ædes in quibus eram, Cæsarea missi ad me.

Dixit verò mihi spiritus vt congrederer cum eis, 12
nihil ambigens. Venerunt autem mecum etiam sex isti fratres, & ingressi sumus domum cuiusdam:

Qui annuntiauit nobis 13
quomodo vidisset Angelum domi suæ, qui adstitisset ac dixisset ipsi, Mitte aliquos Ioppen, & accersse Simonem qui cognominatur Petrus:

Qui tibi ea dicturus est 14
per quæ seruetis & tu & tota domus tua.

Quum autem exorsus essem 15
loqui, illapsus est Spiritus sanctus in eos, quemadmodum

Ἀρξάμενος δὲ ὁ Πέτρος, ἐξετίθετο
αὐτοῖς καθεξῆς, λέγων,

Ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος· καὶ εἶδον ἐν ἐκστάσει ὅραμα,
καταβαῖνον σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιέμενον ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ·

Εἰς ὃ ἀτενίσας κατενόουν καὶ εἶδον
τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ
τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἤκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι, Ἀνα
στὰς Πέτρε θῦσον καὶ φάγε.

Εἶπον δὲ, Μηδαμῶς Κύριε· ὅτι πᾶν
κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον οὐδέποτε εἰσῆλθεν
εἰς τὸ στόμα μου.

Ἀπεκρίθη δέ μοι φωνὴ ἐκ δευτέρου
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε,
σὺ μὴ κοίνου.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς· καὶ πάλιν
ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν.

Καὶ ἰδοὺ, ἐξαυτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέ
στησαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ ἤμεν, ἀπεσταλ
μένοι ἀπὸ Καισαρείας πρός με.

Εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα συνελθεῖν
αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενον. ἦλθον δὲ
σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἓξ ἀδελφοὶ οὗτοι, καὶ
εἰσήλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός·

Ἀπήγγειλέ τε ἡμῖν πῶς εἶδε τὸν ἄγ
γελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθέντα καὶ εἰπόν
τα αὐτῷ, Ἀπόστειλον εἰς Ἰόππην ἄνδρας,
καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα τὸν ἐπικαλού
μενον Πέτρον·

Ὃς λαλήσει ῥήματα πρός σε ἐν οἷς
σωθήσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου.

Ἐν δὲ τῷ ἄρξασθαί με λαλεῖν, ἐπέπε
σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς, ὥσπερ

καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ.

Ἐμνήσθην δὲ τοῦ ῥήματος Κυρίου, 16
ὡς ἔλεγεν, Ἰωάνης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι,
ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι
ἁγίῳ.

Εἰ οὖν τὴν ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν αὐ- 17
τοῖς ὁ Θεὸς ὡς καὶ ἡμῖν, πιστεύσασιν ἐπὶ
τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐγὼ δὲ τίς
ἤμην δυνατὸς κωλῦσαι τὸν Θεόν;

Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα ἡσύχασαν, καὶ 18
ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, λέγοντες, Ἄρα γε
καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδω-
κεν εἰς ζωήν.

Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς 19
θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ,
διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ
Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λό-
γον εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις.

Ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύ- 20
πριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελθόν-
τες εἰς Ἀντιόχειαν, ἐλάλουν πρὸς τοὺς
Ἕλληνιστὰς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον
Ἰησοῦν.

Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν· πο- 21
λύς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ
τὸν Κύριον.

Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς 22
ἐκκλησίας τῆς οὔσης ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ
αὐτῶν· καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελ-
θεῖν ἕως Ἀντιοχείας.

Ὃς παραγενόμενος καὶ ἰδὼν τὴν 23
χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐχάρη, καὶ παρεκάλει
πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσ-
μένειν τῷ Κυρίῳ.

Ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης πνεύ- 24
ματος ἁγίου καὶ πίστεως. καὶ προσετέθη

& in nos in principio.

Memini autē illius dicti Domini, quum diceret, Iohānes quidem baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto. *Matth.3.11 marci 1.8 luc.3.16 ioh.1.26 supra,2.2 infrà,19.4*

Postquā igitur par donum dedit eis Deus vt & nobis, quū credidissemus in Dominū Iesum Christum, ego porro quis erā qui Deū possē prohibere?

His autem auditis quieuerūt, & glorificauerunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus Deus resipiscentiam dedit ad vitā. De veritatē incomperta quærētes, placide audiēdi: sed vicissim eiusdem declarationi acquiescendum est.

Illi porro q dispersi fuerāt ex oppressiōe orta ob Stephanū, peruenerūt vsque in Phœniciam & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes sermonem Dei nisi solis Iudæis. Dispersio Ecclesiæ Hierosolymitanæ, multarum aliarum collectionis causa.

Quidā autem ex iis Cyprii & Cyrenenses, quum introissent Antiochiam, loquuti sunt Græcis, euāgelizantes Dominum Iesum. Antiochenā Ecclesiam (id est nouā quādam Gētium Hierusalē) extraordinariæ vocationi debemus.

Fuit autem manus Domini cum eis: multúsque numerus credentium cōuersus est ad Dominum.

Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ quæ erat Hierosolymis: miserunt igitur Barnabam vt pergeret Antiochiam vsque. Extraordinariā vocationē nō temere damnant Apostoli, sed tamē ex effectis diiudicant.

Qui quum aduenisset & vidisset gratiā Dei, gauisus est, & hortatus est omnes vt proposito cordis permanerent in Domino.

Nam erat vir bonus & plenus Spiritu sancto & fide. & adiuncta est

multa turba Domino.

Nulla fuit inter Apostolos de vsurpandis aut retinendis sedibus ac gradibus contentio.

Abiit autem Barnabas Tarsũ, vt requireret Saulum: & eum inuẽtum duxit Antiochiam.

Factũ est autem vt annum totum conuenirent in Ecclesia, docerẽtque turbã multam, & discipuli nominarẽtur primùm Antiochiæ Christiani.

Domin⁹ suis flagellis sic cũ impiis inuolvit Ecclesiam, vt tamen ei, quacunque ratione expedit, in tẽpore prospiciat.

Per id tempus autẽ descenderũt Hierosolymis Prophetæ Antiochiam:

Et vnus eorum surgẽs, nomine Agabus, significauit per Spiritum, famẽ magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiam fuit sub Claudio Cæsare.

Ecclesiæ omnes vnũ corpus cõstituũt.

Singuli autem discipulorum, prout cuique suppetebat, decreuerunt subsidio mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iudæa.

Quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.

ὄχλος ἱκανὸς τῷ Κυρίῳ.

25 Ἐξῆλθε δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας ἀναζητῆσαι Σαῦλον· καὶ εὑρὼν αὐτὸν ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἀντιόχειαν.

26 Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι ὄχλον ἱκανόν, χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς.

27 Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφῆται εἰς Ἀντιόχειαν.

28 Ἀναστὰς δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι Ἀγαβὸς ἐσήμανε διὰ τοῦ πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην· ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος.

29 Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς εὐπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς.

30 Ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου.

CAP. XII.

Cõcedit quidem inducias Ecclesiæ suæ Dominus, sed ad tempus.

CÆterùm per id tempus aggressus est Herodes rex malè accipere quosdã ex Ecclesia.

Κεφάλαιον ιβ΄

1 Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας.

Interemit autem Iacobum fratrem Iohannis, gladio.

2 Ἀνεῖλε δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου, μαχαίρᾳ.

Tyrannorũ vetus mos est piorũ sanguine redimere impiorum gratiam.

Et quũ vidisset *hoc* gratum esse Iudæis, perrexit comprehendere etiam Petrum: (erant autem dies Azymorum)

3 Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἐστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. (Ἦσαν δὲ ἡμέραι τῶν Ἀζύμων)

Tyranni sibiipsis crucẽ figunt tũ quoque quum agunt ex animi sui sententia.

Quem etiã prehensum coniecit in carcerẽ, traditum quater quaternis militibus, vt eum seruarent: volens post pascha producere eum populo.

4 Ὃν καὶ πιάσας ἔθετο εἰς φυλακήν, παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν βουλόμενος μετὰ τὸ πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ.

5 Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυ-
λακῇ. προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομέ-
νη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν
ὑπὲρ αὐτοῦ.

Petrus igitur seruabatur in custodia: preces autem assiduæ fiebant ab Ecclesia ad Deum pro ipso.

Preces consilia tyrannorũ euertunt, Angelos à Deo impetrãt, carcerem perfringunt, catenas dissoluunt, Satana denique profligato, Ecclesiã seruant.

6 Ὅτε δὲ ἤμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ
Ἡρῴδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος
κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δε-
δεμένος ἁλύσεσι δυσί· φύλακές τε πρὸ
τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν.

Quum verò esset producturus eum Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium obseruabant carcerem.

7 Καὶ ἰδοὺ, ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ
φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι· παίξας
δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐ-
τὸν, λέγων, Ἀνάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξέπε-
σον αὐτοῦ αἱ ἅλυσες ἐκ τῶν χειρῶν.

Et ecce, Angelus Domini superuenit, & lux splẽduit in carcere: & pulsato latere Petri excitauit eũ, dicens, Surge velociter. Et excidẽrunt ei catenæ ex manibus.

8 Εἶπε δὲ ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὸν, Περί-
ζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου.
Ἐποίησε δὲ οὕτω. Καὶ λέγει αὐτῷ, Περι-
βαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι.

Dixítque ei Angelus, Præcingere, & subliga sandalia tua. Fecit autem ita. Tum *ille* dixit ei, Indue pallium, & sequere me.

9 Καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ
ᾔδει ὅτι ἀληθὲς ἐστὶ τὸ γινόμενον διὰ τοῦ
ἀγγέλου· ἐδόκει δὲ ὅραμα βλέπειν.

Itaque egressus *Petrus* sequebatur eum, nec sciebat verum esse quod fiebat per Angelum, sed putabat *se* visum videre.

10 Διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ
δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὸν πύλωνα τὸν
σιδηρᾶν, τὸν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν,
ἥτις αὐτομάτη ἠνοίχθη αὐτοῖς· καὶ ἐξελ-
θόντες προῆλθον ῥύμην μίαν· καὶ εὐθέ-
ως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ.

Quũ autem transissent primã ac secundam custodiam, venerũt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem: quę spõte aperta est eis: & egressi, progressi sunt vicũ vnum: & statim abscessit Angelus ab eo.

11 Καὶ ὁ Πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ,
εἶπε, Νῦν οἶδα ἀληθῶς ὅτι ἐξαπέστειλε
Κύριος τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετό
με ἐκ χειρὸς Ἡρῴδου, καὶ πάσης τῆς
προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

Tum Petrus ad se reuersus dixit, Nunc verè agnosco Dominum misisse Angelum suum, & eruisse me è manu Herodis, & ex omni expectatione populi Iudæorum.

12 Συνιδών τε ἦλθε τὴν οἰκίαν Μα-
ρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου, τοῦ ἐπικαλου-
μένου Μάρκου, οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνη-
θροισμένοι καὶ προσευχόμενοι.

Et *re*considerata, venit domũ Mariæ matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus, vbi erant multi congregati & precantes.

Sacri nocturni conuentus tum virorum tum mulierũ (quũ diurnis locus non datur) Apostolico exẽplo cõprobantur.

Plus etiam à Deo impetramus quam ausimus sperare.

Quum pulsasset autem Petrus ostium vestibuli, prodiit puella vt subauscultaret, nomine Rhode.

13 Κρούσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος, προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσαι, ὀνόματι Ῥόδη·

Quæ agnita voce Petri, prę gaudio nõ aperuit vestibulũ, sed intrò currens annuntiauit adstare Petrum ante vestibulum.

14 Καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα, εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπήγγειλεν ἑστᾶναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος.

Illi verò dixerũt ei, Insanis. Illa autem affirmabat ita se *rẽ* habere. At illi dicebãt, Angelus eius est.

15 Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον, Μαίνῃ. Ἡ δὲ διϊσχυρίζετο οὕτως ἔχειν. Οἱ δ' ἔλεγον, Ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν.

Petrus autem perseuerabat pulsare: quum igitur aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt.

16 Ὁ δὲ Πέτρος ἐπέμενε κρούων· ἀνοίξαντες δὲ εἶδον αὐτὸν, καὶ ἐξέστησαν.

Cedendum quidem interdum furori, sed ita vt nihilo negligẽtius fiat opus Domini.

Quum autem manu eis indixisset silentium, narrauit eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere: dixitque, Annuntiate ista Iacobo & fratribus. Et egressus, profectus est in alium locum.

17 Κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγᾷν, διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ὁ Κύριος αὐτὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς· εἶπε δὲ, Ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον.

Consiliũ malum tandẽ cõsultoribus pessimum.

Orto autem die fuit tumultus non paruus inter milites quidnam factum esset Petro.

18 Γενομένης δὲ ἡμέρας ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο.

Herodes verò, quũ eum requisiuisset & non inuenisset, quæstione de custodibus habita, iussit *eos* ad supplicium rapi. & quum descendisset è Iudæa Cæsaream, *ibi* cõmoratus est.

19 Ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι· καὶ κατελθὼν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Καισάρειαν, διέτριβεν.

Ecclesiæ hostium tristis & pudendus exitus.

Herodes autem infenso animo erat in Tyrios & Sidonios: at illi cõcorditer venerunt ad eum, & illecto Blasto qui prę erat cubiculo regis, petebant pacem: eo quòd aleretur regio ipsorum ex regis *agro*.

20 Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις· ὁμοθυμαδὸν δὲ παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πείσαντες Βλάστον τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως, ἠτοῦντο εἰρήνην· διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς.

Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & considens pro tribunali, cõcionabatur ad eos.

21 Τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρώδης ἐνδυσάμενος ἐσθῆτα βασιλικὴν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς.

Ο δὲ δῆμος ἐπεφώνει, Θεοῦ φωνὴ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου. 22

Populus verò acclamabat, Vox Dei, & non hominis.

Populares adulatio stultos infatuat.

Παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔδωκε τὴν δόξαν τῷ Θεῷ· καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος ἐξέψυξεν. 23

Illico verò percussit eũ Angelꝰ Domini, eo quòd nõ tribuisset gloriã Deo: & exosus à vermibus animam efflauit.

Superbis Deꝰ resistit.

Ο δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε καὶ ἐπληθύνετο. 24

Sermo autem Domini crescebat ac multiplicabatur.

Tyranni Ecclesiam diruẽdo ædificant.

Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ὑπέστρεψαν 25 ἐξ Ἰερουσαλὴμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικληθέντα Μάρκον.

Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ex Hierusalé, expleto ministerio, simul assumpto etiam Iohanne qui cognominabatur Marcus.

Κεφάλαιον ιγ.

CAP. XIII.

Ησαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ πρὸς τῇ οὔσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὅ, τε Βαρνάβας καὶ Συμεὼν ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηναῖος, Μαναήν τε Ἡρῴδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος. 1

Erant autem Antiochiæ in Ecclesia quæ illic erat, quidã Prophetæ & magistri, Barnabas & Simeon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Manahen qui fuerat vnà cum Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

Paulus, adiũcto Barnaba, nõ ab homine nec per hominem, sed Spiritus sancti extraordinario mandato, Gẽtium Apostolus secũdò designatus.

Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστευόντων, εἶπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Ἀφορίσατε δή μοι τὸν τε Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. 2

Quum igitur ii ministrarent Domino & ieiunarent, dixit Spiritus sanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos aduocaui.

Τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν. 3

Tunc *igitur* quum ieiunassent & precati essent, & imposuissent eis manus, dimiserunt *eos*.

Ieiunium & preces solennem manuum impositionẽ præcedebant.

Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, κατῆλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν, ἐκεῖθέν τε ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον. 4

Ipsi igitur emissi à Spiritu sancto, descenderunt Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

Paulus cum suis Cyprum primo impetu Christo subigit.

Καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμῖνι, κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων· εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην. 5

Quumque pertenissent Salamina, annuntiarunt sermonem Dei in synagogis Iudæorũ: habebant autem etiam Iohannem ministrum.

Peragrata verò insula Paphum vsque, inuenerunt quendam magum pseudoprophetã Iudæũ, cui nomen *erat* Barieſus,

Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo, viro prudente. Hic aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire sermonẽ Dei.

Obsistebat autem eis Elymas, *id est* magus, (ita enim explicatur nomen eius) quærẽs auertere Proconsulem à fide.

Saulus autẽ (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,

Dixit, O plene omni dolo & omni maleficentia, fili diaboli, hostis omnis iustitiæ, non cessabis inuertere vias Domini rectas?

Nunc igitur ecce, manus Domini aduersum te: eritque cæcus, non videns solem ad tempus. Illico verò incidit in eum caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipsum manu duceret.

Tunc Proconsul quum vidisset quod factum fuerat, credidit, perculsus super doctrina Domini.

Profecti autem Papho Paulus & qui cũ eo erant, venerunt Pergen Pãphyliæ *vrbem*. Iohannes verò abscedens ab eis, reuersus est Hierosolymam.

At ipsi quum perrexissent Perga, venerunt Antiochiam *vrbem* Pisidiæ, & ingressi synagogam die Sabbathi, sederunt.

Post lectionẽ autem Legis & Prophetarum miserunt præfecti synagogæ

Satan sese Christo opponens, eius victoriam illustrat.

Magus extraordinem quidem, sed corporali tamen pœna Paulo affectus, ordinariis magistratibus exẽplo præbet in eos animaduertendi, qui improbe & obstinatè curſum Euangelii impediũt.

13 Exemplũ in eodẽ cœtu, tum singularis cõstantiæ, tum magnæ imbecillitatis.

14 In synagoga (ad cuius exemplar institutos fuisse constat Ecclesiæ Christianæ cœtus) primũ habebatur sacrorum librorũ lectio, deinde etiam iis qui doctrina pollere videbantur, fiebat ab archisynagogis loquendi potestas.

Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς,

Ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ, ἀνδρὶ συνετῷ. οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος, (οὕτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ) ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως.

Σαῦλος δὲ (ὁ καὶ Παῦλος) πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀτενίσας εἰς αὐτὸν,

Εἶπεν, Ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥαδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας;

Καὶ νῦν ἰδοὺ, χεὶρ τοῦ Κυρίου ἐπὶ σοί, καὶ ἔσῃ τυφλὸς, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Παραχρῆμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐζήτει χειραγωγούς.

Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονὸς, ἐπίστευσεν, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου.

Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα.

Αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέργης, παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τὴν Πισιδίας, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, ἐκάθισαν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι

πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες, Ἄνδρες ἀδελφοί, εἴ ἐστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαὸν, λέγετε.

ad eos, dicentes, Viri fratres, siquis est in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

16 Ἀναστὰς δὲ Παῦλος καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ, εἶπεν, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν Θεὸν, ἀκούσατε.

16 Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio facto, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deū, audite.

Deus plurimis peculiaribus beneficiis electum Israelē affecit, sed illo in primis quod æternū liberatorē ei promisit.

17 Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου Ἰσραὴλ ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, καὶ μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς.

17 Deꝰ populi huius Israel elegit patres nostros, & populum extulit, quū essent incolę ‖ in terra Ægypti, ‖ & ex ea eduxit eos elato brachio.

Exo.1.1

Exo.13.14

18 Καὶ ὡς τεσσερακονταετῆ χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ.

18 Et circiter ‖ quadraginta annorū tempus mores eorū pertulit in deserto.

Exo.16.2

19 Καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῇ Χαναὰν, κατεκληροδότησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν.

19 Et quum deleuisset septem gentes in terra Chanaan, ‖ sorte distribuit eis terram earum.

Iosue 14.1

20 Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου.

20 Et postea annis circiter quadringentis quinquaginta ‖ dedit iudices vsque ad Samuelem Prophetā.

Iudic.3.9

21 Κἀκεῖθεν ἠτήσαντο βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ υἱὸν Κὶς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν, ἔτη τεσσεράκοντα.

21 Et exinde ‖ petierunt regem, ‖ dedítque eis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Bēiamin, annis quadraginta.

1.Sam.8.5

1.Sam.9.15, & 10.1

22 Καὶ μεταστήσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα· ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας, Εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου.

22 Et amoto illo, ‖ excitauit eis Dauid regem: cui etiam testimonio dato dixit, ‖ Inueni Dauid *filium* Iesse, virum secūdum cor meum, qui exequetur omnes voluntates meas.

1.Sam.16.13

Psal.89.21

23 Τοῦτον ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγειρε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν·

23 Huius è semine Deus ‖ secundum promissionē excitauit Israeli Seruatorem Iesum:

Esa.11.1

Iesū esse seruatorem illū ex Dauide exorituū probat ex Iohannis testimonio.

Malach.3.1

matth.3.1, & 11.10

mar.1.2

luc.3.3

24 Προκηρύξαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μετανοίας παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραήλ.

24 ‖ Quū antè prædicasset Iohannes coram eo iam aduentante, Baptismum resipiscentiæ Israeli.

Matth.3.11

mar.1.7

luh.1.26

25 Ὡς δὲ ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε, Τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι; οὐκ εἰμὶ

25 Quū aūt expleret Iohānes cursū, dixit, ‖ Quē me suspicamini esse? non ego sū

ego, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleam nō sum dignus qui soluā.

Iudæis propriè promissus & missus Christus.

Viri fratres, filii generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deum, vobis sermo salutis huius missus est.

Iesu acciderunt quæcūque de Messia prædixerāt Prophetæ: vt hinc quoque constet illum esse verum & vnicum illum Seruatorem: nec tamē propterea excusātur qui eum non modo nō receperūt, sed etiam crudelissimè (quamuis innocētē) sunt persequuti. *Matth.27.22 marci 15.13 luc.23.23 ioh.19.6 Matth.28.2 mar.16.6 luc.24.6 ioh.20.19*

Qui enim habitabāt in Hierusalem, & primores eorū, quū ignorarēt istū, & eo condemnato, voces Prophetarum quæ per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt:

Et nulla causa mortis inuenta, ||petierunt à Pilato vt necaretur.

Quū verò perfecissent omnia quæ de eo scripta erāt, detractū è ligno, posuerunt in monumento.

||Deus autem excitauit eum à mortuis.

Qui visus est per dies multos iis qui simul ascēderant cum eo à Galilæa in Hierusalē, sūntque testes eius apud populum.

3o Opponēda est gloria resurrectionis, ignominiæ crucis & sepulturæ. Probatur autem resurrectio tum oculatis testibus, tum Prophetarū testimoniis.

Nos quo que vobis euangelizamus eam promissionem quæ Patribus facta est, Deum expleuisse filiis illorum, *id est* nobis, excitato Iesu:

Si Christus manisset in morte, nō esset verus Filius Dei, nec firmum esset fœdus cūDauide sancitum. *Psal.2.7 hebr.5.& 5.5*

Vt etiam in Psalmo secundo scriptum est, ||Filius meus es tu, ego hodie genuite.

Quòd autem excitauerit eum à mortuis, nō amplius reuersurum in sepulchrum: ita dixit, ||Dabo vobis firmas illas Dauidis beneficentias. *Esa.55.3*

Ideo & aliàs dicit, ||Nō sines sanctū tuum sentire corruptionem. 35 Sic intrauit sepulchrū Dominus vt ne corruptionē quidem sensurit. *Psal.16.1o*

ἐγὼ, μὴ ἰδοὺ, ἔρχε μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λῦσαι.

26 Ἄνδρες ἀδελφοὶ, υἱοὶ γένους Ἀβραὰμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεὸν, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη.

27 Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἰερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες, ἐπλήρωσαν·

28 Καὶ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὑρόντες, ἠτήσαντο Πιλᾶτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν.

29 Ὡς δὲ ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς μνημεῖον.

30 Ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

31 Ὃς ὤφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἰερουσαλὴμ, οἵτινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν.

32 Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν·

33 Ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

34 Ὅτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὕτως εἴρηκεν, Ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.

35 Διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, Οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, ἐκοιμήθη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν· 36 Nam Dauid quidé quũ sua ætate inseruisset Dei consilio, ‖obdormiuit, & adiũctus est patribus suis, sensitque corruptionem: 1. Reg. 2. 10 supra 2. 29

Ον δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν. 37 At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.

Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοὶ, ὅτι διὰ τούτου ὑμῖν ἄφεσις ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται· 38 Notum igitur sit vobis, fratres, annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum: Christ⁹ ideo missus vt per Legé damnatos gratuita remissiõe peccatorũ donet.

Καὶ ἀπὸ πάντων ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων δικαιοῦται. 39 Et ab omnibus à quib⁹ per Legem Mosis absolui non potuistis, per hunc, quéuis q credat, absolui:

Βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις, 40 Videte ergo ne vos inuadat quod dictum est in Prophetis, Beneficia Dei cedũt cõtemptoribus certo exitio. Habac. 1. 5

Ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ, καὶ θαυμάσατε καὶ ἀφανίσθητε· ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ἔργον ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. 41 ‖Videte ô contemptores, & admiramini, & euanescite: quia opus operor ego diebus vestris, opus quod non credetis si quis enarrauerit vobis.

Ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα ταῦτα. 42 Egressis autẽ *eis* è synagoga Iudæorum, rogarunt Gentes vt in proximè sequens Sabbathũ loquerétur sibi hæc verba. Gentes præeunt Iudæis in regnum cœlorum.

Λυθείσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ· οἵτινες προσλαλοῦντες αὐτοῖς, ἔπειθον αὐτοὺς ἐμμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. 43 Soluto autem conuentu, sequuti sunt multi ex Iudæis & religiosis proselytis Paulum ac Barnabã: qui alloquentes eos, persuaserunt eis vt perseuerarent in gratia Dei.

Τῷ δὲ ἐρχομένῳ σαββάτῳ ὀρὸν 44 πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Sequente verò Sabbatho vrbs propè tota coacta est ad audiendum sermonem Dei.

Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζήλου, καὶ ἀντέλεγον τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες. 45 Visa autem turba Iudæi repleti sunt inuidia, & contradicebant iis quæ à Paulo dicebantur, contradicétes ac blasphemantes. Euangelii eiusdem odor reprobis incredulis mortem spirat, electis autem credẽtibus, vitam.

Euangeliũ, expresso Dei mandato Gẽtib⁹ promulgatum.

Tunc libertate vsi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primũ exponi sermonem Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos decernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

46 Παῤῥησιασάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας εἶπον, Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ, στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

Esa. 49. 6

Sic enim nobis mandauit Dominus, *dicens*, ‖ Cõstitui te vt sis lux Gentiũ, vt sis saluti vsque ad vltimas terras.

47 Οὕτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος, Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

Gentes autem hæc audiẽtes, gauisæ sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderũt quotquot erant ordinati ad vitam æternam.

48 Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη ἔχαιρον, καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Perferebatur autem sermo Domini per totam illam regionem.

49 Διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας.

Ea est hostiũ Euangelii calliditas vt quorundam etiã, alioqui nõ penit⁹ malorũ, simplicitate ad suam crudelitatẽ exercendam abutantur.

Iudæi verò extimularũt mulieres religiosas & honestas, & primos vrbis, & excitarunt persequutionem in Paulum ac Barnabam, ciecerũntque eos è finibus suis.

50 Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώτρυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως, καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν, καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

Infrà, 18. 6 *matth.* 10. 14 *marci* 6. 11 *luc.* 9. 5

‖ At illi excusso puluere pedum suorum in eos, venerunt Iconium.

51 Οἱ δὲ ἐκτιναξάμενοι τὸν κοινιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς Ἰκόνιον.

51 Nõ obstat mundi perfidia quomin⁹ sibi Dominus Ecclesiã colligat, & collectam foueat.

Discipuli verò replebãtur gaudio & Spiritu sancto.

52 Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ πνεύματος ἁγίου.

CAP. XIIII.

Κεφάλαιον ιδ

Non minus constantes esse nos oportet quàm obstinata est malorum peruersitas.

FActum est autem Iconii vt simul introirent synagogam Iudæorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorum simul & Græcorum magna multitudo.

1 Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὕτως ὥστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος.

3 Non cedẽdum minis, imo ne aperto quidem furori, nisi quum ita prorsus necesse est, idq; nõ quietis captãdæ causa, sed vt colati⁹ propagetur Euangelium.

Qui verò increduli fuerunt Iudæi, incitarunt & malè affectos reddiderunt animos Gẽtium aduersus fratres.

2 Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν.

Multũ igitur tempus *ibi* egerunt liberè loquentes, freti Domino, qui testi-

3 Ἱκανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παῤῥησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ τῷ μαρ-

πυροῦσι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, καὶ διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν.

monium dabat sermoni gratiæ suæ, dabátque vt signa & miracula ederentur per manus eorum.

4 Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως· καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις.

Diuisa est autem multitudo vrbis: & alii quidé erant à Iudæis, alii verò ab Apostolis.

5 Ὡς δὲ ἐγένετο ὁρμὴ τῶν ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν, ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτούς,

Quũ autẽ factus esset impetus Gentiũ ac Iudæorũ vnà cum suis primoribus, vt contumeliis afficerent & lapidarent eos,

6 συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας, Λύστραν καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον·

Re considerata, perfugerunt in ciuitates Lycaoniæ, Lystrã & Derbé, & circumiacentem regionem:

7 κἀκεῖ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι.

Et illic prædicabãt Euangelium.

8 Καί τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ὃς οὐδέποτε περιεπεπατήκει.

Quidam autem vir Lystris impotẽs pedibus sedebat, claudus ab vtero matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

Vetꝰ est diaboli astus effi cere vt fideles semi Dei vel semel pro fligentur, vel pro idolis colantur, idque præcipu arrepta ex miraculis occasione.

9 Οὗτος ἤκουε τοῦ Παύλου λαλοῦντος· ὃς ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἰδὼν ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι,

Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum intẽdisset in eum oculos, & vidisset quòd fidem haberet se seruatum iri,

10 εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ, Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὀρθός. Καὶ ἥλετο, καὶ περιεπάτει.

Dixit voce magna, Surge in pedes tuos rectus. Tum *ille* quum exiliisset, ambulauit.

11 Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, Λυκαονιστὶ λέγοντες, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς.

Turbæ verò quũ vidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam, Lycaonicè dicentes, Dii assimilati hominibus, descenderunt ad nos.

12 Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν, Δία· τὸν δὲ Παῦλον, Ἑρμῆν· ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου.

Vocabántque Barnabã, Iouem: Paulũ verò, Mercurium: quoniam is erat dux sermonis.

13 Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελε θύειν.

Sacerdos autem Iouis collocati ante illorũ vrbem, quũ tauros vittatos ad vestibula adduxisset, volebat cum turba sacrificare.

14 Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος, διαῤῥήξαντες τὰ ἱμάτια

Quod quum audissent Apostoli Barnabas & Paulus, diruptis palliis

suis insiliērūt in turbam, clamantes,

Idololatria etiam dicitur quæ creaturis quantumuis sanctis & eximiis, quod vni⁹ Dei est tribuit, nempe inuocationis cultum. *Gene.1.1 psal.146.6 apoc.14.7*

Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? nos quoque sumus homines iisdem quibus vos affectionibus obnoxii, annuntiantes vt à vanis istis rebus conuertamini ad Deum illum viuum, ||qui fecit cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt:

15 Καὶ λέγοντες, Ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς·

Consuerudo quātumlibet vetus non excusat idololatras. *Psal.81.13*

Quique præteritis ætatibus ||siuit omnes Gentes suis ipsārū viis incedere.

16 Ὃς ἐν ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν.

Quanquam non passus est se esse expertem testimonii, *nobis* benefaciendo, dās nobis cælitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

17 Καίτοι γε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν, ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν.

Et hæc dicentes, vix cō pescuerunt turbam ne ipsis sacrificaret.

18 Καὶ ταῦτα λέγοντες, μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς.

Diabolus in extremum redactus, tandē aperte furit: sed frustrā, tūc quoque quū videtur esse superior. *2.Cor.11.25*

Superuenerunt autem quidam Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, ||Paulum lapidatū tra xerunt extra vrbem, existimantes eum mortuum esse.

19 Ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους, καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι.

Sed quum cinxissent eū discipuli, surrexit, & ingressus est vrbem: & postridie abiit Derben cum Barnaba.

20 Κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν· καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθε σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς Δέρβην.

Per medias mortes nihil Iominus in vocatione pergē dum.

Quúmque euangelizassent vrbi illi, & docuissēt multos, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam:

21 Εὐαγγελισάμενοί τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσαντες ἱκανούς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Λύστραν καὶ Ἰκόνιον καὶ Ἀντιόχειαν·

Ministrorum est non tantū docere, sed etiam iam doctos confirmare, & ad crucē præparare.

Confirmantes animos discipulorum, hortantes vt permanerent in fide, & *dicētes* oportere per multas oppressiones nos ingredi in regnum Dei.

22 Ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυ- 23
τέρους κατ' ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι
μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοὺς τῷ Κυ-
ρίῳ εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν.

Καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἦλ- 24
θον εἰς Παμφυλίαν.

Καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λό- 25
γον, κατέβησαν εἰς Ἀτάλειαν.

Κἀκεῖθεν ἀπέπλευσεν εἰς Ἀντιόχειαν· 26
ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ
Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν.

Παραγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόν- 27
τες τὴν ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐ-
ποίησεν ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοι
ξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως.

Διέτριβον δὲ οὐκ ὀλίγον χρόνον σὺν τοῖς μαθηταῖς. 28

Κεφάλαιον ιε΄

ΚΑΙ τινὲς κατελθόντες ἀπὸ τῆς 1
Ἰουδαίας, ἐδίδασκον τοὺς ἀδελ-
φοὺς, Ὅτι ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει
Μωϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι.

Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητή- 2
σεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρ-
νάβᾳ πρὸς αὐτούς, ἔταξαν ἀναβαίνειν
Παῦλον καὶ Βαρνάβαν καί τινας ἄλλους
ἐξ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρε-
σβυτέρους εἰς Ἱερουσαλὴμ, περὶ τοῦ ζη-
τήματος τούτου.

Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ 3
τῆς ἐκκλησίας, διήρχοντο τήν τε Φοινίκην
καὶ Σαμάρειαν, ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπι-
στροφὴν τῶν ἐθνῶν· καὶ ἐποίουν χαρὰν
μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς.

Παραγενόμενοι δὲ εἰς Ἱερουσαλὴμ, 4
ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ

Quúmque ipſis per ſuffragia creaſſent per ſingulas Eccleſias Preſbyteros, precatíque eſſent cũ ieiuniis, cõmendarũt eos Domino in quẽ crediderãt.

Peragratáque Piſidia, venerunt in Pamphyliã.

Ac Pergæ loquuti Dei ſermonem, deſcenderũt Attaliam.

||Et illinc abnauigarũt Antiochiam, vnde fuerant commendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerant.

Quum autẽ veniſſent & coegiſſent Eccleſiam, retulerunt quanta Deus per ipſos effeciſſet, eúmque aperuiſſe Gentibus oſtiũ fidei.

Et egerunt illic multũ tempus cum diſcipulis.

Apoſtoli plũ tatas Eccleſias commiſerunt propriis paſtoribꝰ, quos quidem nectemere ſed præeuntibus precibꝰ & ieiuniis, crearunt, nec pretio aut imperioſa poteſtate Eccleſiis obtruſerunt, ſed cœtus ſuffragiis cõprobatos conſtituerunt.

24 Paulꝰ & Barnabas ſua peregrinatione defuncti & Antiochiam reuerſi, rationem itineris ſui Eccleſiæ exponunt. *Suprà. 13. 2*

CAP. XV.

PORro quidã qui deſcenderant à Iudæa, docebant fratres, *& dicebant*, Niſi circuncidamini ritu Moſis, non poteſtis ſeruari.

Orta igitur ſeditione ac diſceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ aduerſus illos, ſtatuerunt vt aſcéderent Paulus & Barnabas & quidam alii ex illis ad Apoſtolos ac Preſbyteros Hieroſolymam, *percontaturi* de hac quæſtione.

Illi ergo deducti ab Eccleſia, peragrarunt Phœnicen & Samariam, narrãtes conuerſionem Gentium: & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus.

Quum autem aduenirent in Hieruſalem, excepti ſunt ab Eccleſia &

Eccleſia tandem etiam ciuili diſſidio exercetur, orto a ſuperbis & præfractis ingeniis malorum initio. Fuit autẽ prima cõtentio, de Chriſti officio, ſolúne ipſius iuſtitia per fidem apprehenſa iuſtificati ſeruemur, an verò Legis etiam obſeruatione ſit opus.

Eccleſiarum conuentus ad opprimendas hæreſes inſtituti, ad quos communi nomine certi homines mittebantur.

ab Apostolis ac Presbyteris, & annuntiarunt quæcunque Deus per ipsos effecerat.

Sed (*aiebant*) quidã surrexerũt è secta Pharisæorum qui crediderunt, dicentes oportere circuncidere eos, & præcipere vt obseruent Legem Mosis.

Res prius in Apostolorum & presbyterorum conuentu, audita vtraque parte disceptatur, deinde cũ plebe communicatur.

Cõgregati sũt igitur Apostoli & Presbyteri vt dispiceret de hoc negotio.

Supra, 10.30, & 11.13

Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, ||Viri fratres, vos scitis Deum iampridem inter nos elegisse *me*, vt per os meum audirent Gentes verbum Euãgelii, & crederent.

7 Dei ipse in vocatione Gẽtium incircũcisarũ, docuit fide absque legali cultu saluté cõsecare.

Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimoniũ, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis:

Supra, 10.43 1.cor.1.2.

||Nihilque discreuit inter nos & illos, fide purgatis cordibus eorum.

Petrus à cæremoniis ad Legem ipsam in genere trãsiens, docet, si petenda esset a Lege salus, non autẽ à sola gratia in Iesu Christo, nullũ fore seruãdum: quoniam Legem præstare nullus vnquã potuit, nec ex patriarchis quidem, aut ipsis Apostolis.

Nunc ergo quid tentatis Deum, ||imposito iugo ceruici discipulorum quod neque patres nostri neque nos portare potuimus?

*Matth.*23.4

Imò per gratiã Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quemadmodum & illos.

12 Vita legitimi concilii effigies, vbi sola Dei veritas regnat.

Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quanta Deus edidisset signa & miracula per ipsos inter Gentes.

14 Gẽtium vocationẽ ex Dei verbo cõfirmat Iacob⁹ Petro assẽtiẽs.

Postquam autem conticuissent, respondit Iacobus, dicens, Viri fratres audite me,

Symeon exposuit quomodo primùm

τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνήγγειλαί τε ὅσα ὁ Θεὸς ἐποίησε μετ' αὐτῶν.

Ἐξανέστησαν δέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευκότες, λέγοντες, Ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τε τὸν νόμον Μωϋσέως.

Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου.

Πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι.

Καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν·

Καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν.

Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν Θεὸν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστάσαι;

Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι, καθ' ὃν τρόπον κἀκεῖνοι.

Ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ ἤκουον Βαρνάβα καὶ Παύλου ἐξηγουμένων ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν.

Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτοὺς, ἀπεκρίθη Ἰάκωβος, λέγων, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου,

Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον

ὁ Θεὸς ἐπισκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ὀπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

Deus respexerit *Gentes*, vt sumeret ex ipsis populum nomini suo.

Καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν· καθὼς γέγραπται,

15 Et huic *rei* consonant verba Prophetarum: sicut scriptum est,

Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω, καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν·

16 ‖Post hæc reuertar, & restaurabo tabernaculum Dauid collapsum, & ruinas eius restaurabo, & rursus erigam illud: *Amos 9.11.*

Ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοῖς· λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα.

17 Vt requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatū est nomē meū: dicit Dominus qui facit hæc omnia.

Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

18 Nota sunt Deo ab *omni* æuo omnia opera sua.

Διὸ ἐγὼ κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ὀπὶ τὸν Θεόν·

19 Quamobrem ego censeo nō esse obturbandos eos ex Gentibus qui ad Deum conuertuntur:

In reb⁹ mediis hactenus communicandum cū fratrum infirmitate, vt eis cō cedatur discēdi spatium.

Ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος.

20 Sed ad eos scribendum vt abstineant à pollutionibus idolorum, & scortatione, & suffocato, & sanguine.

Μωσῆς γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει, ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκόμενος.

21 Moses enim ab ætatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet qui ipsum prædicent, quum in synagogis per singula Sabbatha legatur.

Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν τῷ Παύλῳ καὶ Βαρνάβᾳ· Ἰούδαν τὸν ὀπικαλούμενον Βαρσαβᾶν, καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς·

22 Tunc visum est Apostolis & senioribus cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: *nempe* Iudā qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primarios inter fratres:

In legitima synodo nec ii quibus permittitur iudiciū, quicquam tyrānice statuūt, nec cōmunis cœtus tumultuose se opponit sedentibus ex Dei verbo iudicibus: nec dissimilis ratio obseruatur in significandis & stabiliendis quæ ira fuerint decreta.

Γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε· Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοὶ, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ

23 Et ista per manus eorū *mittēda* scribere: Apostoli & Presbyteri & fratres, iis qui sunt Antiochiæ &

in Syria & in Cilicia fratribus qui *sunt* ex Gentibus, salutem.

Cõcludit synodus Hierosolymitana, labefactari animas ab iis qui salutem aliunde quàm ab vno Christo per fidem apprehẽso pretendãdocent, vndecunque sint profecti, & cuiuscunq; authoritatem suæ vocationi prætexant.

Quoniam quosdam è nobis egressos audiuimꝰ vos turbasse verbis, labefactantes animas vestras, iubentes *vos* circuncidi, & seruare Legem, quibus *hoc* non præceperamus:

Visum est nobis cõeorditer coactis, electos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba & Paulo,

Hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

Misimus ergo Iudam & Silã, qui & ipsi vobis eadem verbis renuntiabũt.

Ea demũ est legitima synodus cui Spiritus sanctus præest.

Visum est enim Spiritui sancto ac nobis nequid amplius imponeremus vobis oneris quàm hæc necessaria:

Charitas etiã in rebus per se mediis est necessaria.

Videlicet vt abstineatis ab iis quæ sunt immolata simulacris, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si conseruaueritis vosipsos, bene agetis. Valete.

Omniũ interest quid tenendũ sit, certo cognoscere, nedum vt Ecclesiam oporteat, nihil sciendo, pẽdere ex quorundam placitis.

Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam: & coacta multitudine reddiderunt epistolam.

Quã quũ legissẽt, gauisi sunt super exhortatione.

Iudas quoque & Silas, quum essent & ipsi Prophetæ, multo sermone adhortati sunt fratres, & confirmarunt.

Et quũ egissent *illic* ali quãdiu, dimissi sũt cũpace à fratribus ad Apostolos.

Sed Silæ visum est ibi manere.

Συείαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, χαίρειν.

24 Ἐπειδὴ ἠκούσαμέν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξελθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστειλάμεθα·

25 Ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένοις ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ,

26 Ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

27 Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά.

28 Ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων·

29 Ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. Ἔρρωσθε.

30 Οἱ μὲν οὖν ἀπολυθέντες ἦλθον εἰς Ἀντιόχειαν· καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολήν.

31 Ἀναγνόντες δὲ, ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει.

32 Ἰούδας τε καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ ἐπεστήριξαν.

33 Ποιήσαντες δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

34 Ἔδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ.

Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτρι- 35
βον ἐν Ἀντιοχείᾳ, διδάσκοντες καὶ εὐ-
αγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἑτέρων πολλῶν,
τὸν λόγον τοῦ Κυρίου.

Paulus autem & Barnabas quoque egerunt Antiochiæ, docentes & euangelizãtes cum aliis etiam multis, sermonẽ Domini.

Μετὰ δέ τινας ἡμέρας εἶπε Παῦλος 36
πρὸς Βαρνάβαν, Ἐπιστρέψαντες δὴ ἐπι-
σκεψώμεθα τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν κατὰ πᾶ-
σαν πόλιν, ἐν αἷς κατηγείλαμεν τὸν λό-
γον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι.

Ecclesiæ, nisi assidue excolantur, facillimè degenerant, ideoque institutæ fuerunt tũ synodi, tum etiam inspectiones.

Post aliquot autẽ dies dixit Barnabæ Paulus, Reuersi inuisamꝰ fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annũtiauimus sermonem Domini, cognituri quomodo habeãt.

Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμ- 37
παραλαβεῖν τὸν Ἰωάννην τὸν καλούμενον Μάρκον.

Barnabas autem cõsuluit vt assumerent secum Iohannem qui vocabatur Marcus:

Παῦλος δὲ ἠξίου, τὸν ἀποστάντα ἀπ' 38
αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ συνελ-
θόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαρα-
λαβεῖν τοῦτον.

Triste dissidii inter optimos & constantissimos viros exemplũ, non tamen de rebus profanis aut priuatis, neque de doctrina.

Paulus autem æquum censebat eum non assumere, qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec eorum comes in illo opere fuisset.

Ἐγένετο οὖν παροξυσμός, ὥστε ἀπο- 39
χωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· τόν
τε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μάρ-
κον, ἐκπλεῦσαι εἰς Κύπρον.

Sic igitur sunt exacerbati, vt alter ab altero discederet: & Barnabas assumpto Marco nauigaret Cyprum:

Deus quidẽ suorum etiam delictis ad Ecclesiæ suæ ædificationem vtitur: sed tamen in optimis etiã causis cauendum ne vltra modum efferuescamus.

Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν 40
ἐξῆλθε, παραδοθεὶς τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ
ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν.

Paulus verò allecto Sila abiit, cõmendatus gratiæ Dei à fratribus.

Διήρχετο δὲ τὴν Συρίαν καὶ Κιλι- 41
κίαν, ἐπιστηρίζων τὰς ἐκκλησίας.

Peragrauítque Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

Κεφάλαιον ις.

CAP. XVI.

Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύ- 1
στραν· καὶ ἰδοὺ, μαθητής τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς γυναικός τινος Ἰουδαίας πιστῆς, πατρὸς δὲ Ἕλ-
ληνος.

PEruenit autem Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidã erat illic nomine‖Timotheus, filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis, cæterùm patre Græco.

Timotheum ne Paulꝰ quidem ipse nisi idoneo testimonio probatum, ad ministeriũ assumpsit. *Rom.16.21 philip.2.19 1.thess.3.2*

Ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις 2
καὶ Ἰκονίῳ ἀδελφῶν.

Huic dabant testimonium fratres qui Lystris erant & Iconii.

Τοῦτον ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν 3
αὐτῷ ἐξελθεῖν· καὶ λαβὼν περιέτεμεν
αὐτὸν, διὰ τοὺς Ἰουδαίους τοὺς ὄντας ἐν

3 Timotheꝰ non absoluta necessitate, sed propter tẽporis circunstantiã ad lucrifaciendos Iudæos circũciditur.

Eum *itaque* voluit Paulus secũ proficisci: & assũptum eum circuncidit, propter Iudæos qui in

illis locis erant: sciebant enim omnes patrem eius Græcum esse.

Seruanda in rebus mediis charitas, tum vt infirmis tū vt Ecclesiæ pacj consulatur.

4 Prout autem pertransibant vrbes, tradebant eis seruāda instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.

5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide, & augebātur numero quotidie.

Dei suæ momenta constituit patefaciēdæ suæ veritati, vt sit prorsus gratuita tū electio tū vocatio.

6 Phrygia autem peragrata & Galatica regione, prohibiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia,

7 Quum venissent in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: sed nō siuit eos *ire* Spiritus.

8 Præterita autem Mysia descenderunt Troada.

Euāgelii ministri ii sunt per quos Dominus pereuntibus opitulatur.

9 Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam aderat stans & rogans eum, & dicens, Traiice in Macedoniam, & succurre nobis.

Sancti nō temere visionibus quibusuis crediderunt.

10 Vt autem visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, collatis argumentis colligentes vocasse nos Dominum vt eis euangelizaremus.

Deus à mulierculæ conuersione suū in Macedonia regnum auspicatus, ostēdit nullam esse in Euāgelio personarum acceptionem.

11 Prouecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:

12 Et illinc Philippos, quę est prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in ea vrbe aliquot dies.

13 Et die Sabbathi egressi sumus ex vrbe ad flumen, vbi solebat esse precatio: vbi quum consedissemus

τοῖς τόποις ἐκείνοις· ἦσαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτῶν Ἕλλην ὑπάρχοντα.

4 Ὡς δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις, παρεδίδοσαν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῶν ἐν Ἰερουσαλήμ.

5 Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι ἐστερεοῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευον τῷ ἀριθμῷ καθ' ἡμέραν.

6 Διελθόντες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ,

7 Ἐλθόντες κατὰ τὴν Μυσίαν, ἐπείραζον κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι· καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα.

8 Παρελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν, κατέβησαν εἰς Τρωάδα.

9 Καὶ ὅραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ Παύλῳ· Ἀνήρ τις ἦν Μακεδὼν ἑστὼς, παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ λέγων, Διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν.

10 Ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες ὅτι προσκέκληται ἡμᾶς ὁ Κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐτούς.

11 Ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τῆς Τρωάδος, εὐθυδρομήσαμεν εἰς Σαμοθρᾴκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν·

12 Κἀκεῖθέν τε εἰς Φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις, κολωνία. ἦμεν δὲ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινάς.

13 Τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμόν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι· καὶ καθίσαν-

πης ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθούσαις γυναιξί.

Καί τις γυνὴ ὀνόματι Λιδία, πορφυροπώλις πόλεως Θυατείρων, σέβομένη τὸν Θεόν, ἤκουεν· ἧς ὁ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν, προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου.

Ὡς δὲ ἐβαπτίσθη, καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλεσε, λέγουσα, Εἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου, μείνατε. Καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς.

Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχήν, παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος, ἀπαντῆσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς, μαντευομένη.

Αὕτη κατακολουθήσασα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔκραζε λέγουσα, Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ὑμῖν ὁδὸν σωτηρίας.

Τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος, καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματι εἶπε, Παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ.

Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν, εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας.

Καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς, εἶπον, Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες·

mus, allo quuti sumus mulieres quæ conuenerant.

14 Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens, nos audiuit: cuius Dominus adaperuit cor vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo.

Domin⁹ quidē vnus cor aperit, sed ad audiendū verbū quod prædicatur.

15 Quum verò baptizata esset, & domus eius, rogauit nos, dicēs, Si iudicastis me fidelem esse. Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.

Exemplum sanctæ matrisfamilias.

16 Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationē, vt ancillula quędam habens spiritum Pythonis occurreret nobis, quæ quæstū magnū præbebat dominis suis, vaticinando.

Satā sese in Angelum lucis transformans, tentat per cuniculos irrepere, sed à Paulo palā impeditus eiicitur.

17 Hæc subsequuta Paulū ac nos, clamabat dicens, Isti homines, serui sunt Dei illius sūmi, qui annūciant vobis viam salutis.

18 Hoc autē fecit ad multos dies. sed molestè ferēs Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præcipio tibi per nomen Iesu Christi vt exeas ab ea. Exiit igitur eodem illo momento.

Cupiditas quæstus, persequendæ veritatis occasio. Deus interea Timotheo parcens, Paulum & Silā, vt firmiores, ad certamen vocat.

19 Videntes autem domini abiisse spē quæstus sui, prehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad magistratus.

Auaritiæ præcxitur tū publicæ pacis, tum etiā pietatis studium.

20 Et offerētes eos præfectis, dixerunt, Homines isti conturbant ciuitatem nostrā, quum sint Iudæi:

Satanicũ argumentum à maiorum authoritate, sine vllo discrimine.

Et annuntiãt ritus quos non licet nobis susc̃ipere, neque vsurpare, quum simus Romani.

21 Καὶ καταγγέλλουσιν ἔθη ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, Ρωμαίοις οὖσι.

Iniquorum magistratuũ exemplũ, populi furori obsequentium.

Vnà autem insurrexit turba aduersus eos: & prefecti diruptis eorũ vestib⁹ iusserunt *eos* virgis cædi.

22 Καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν· καὶ οἱ στρατηγοὶ περιῤῥήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια, ἐκέλευον ῥαβδίζειν.

Quúmque multas plagas eis imposuissent, coniecerunt *eos* in carcerem, additis mandatis commẽtarienſi vt tutò eos asseruaret.

23 Πολλάς τε ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγάς, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς.

Qui quum tale mandatum accepisset, coniecit eos in intimum carcerẽ, & pedes eorum adstrinxit numella.

24 Ος παραγγελίαν τοιαύτην εἰληφὼς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον.

Sanctorum preces cælũ & terram cõcutiunt.

Media autẽ nocte precantes Paulus & Silas hymnos canebãt: & qui vincti erant exaudiebãt eos.

25 Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν Θεὸν· ἐπηκροῶντο δ' αὐτῶν οἱ δέσμιοι.

Repétè verò terræmotus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamẽta carceris: & illico apertæ sunt omnes fores, & omnium vincula laxata.

26 Ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου· ἀνεῴχθησάν τε παραχρῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέθη.

Misericors Dominus, quoties libuit per mediam mortem ad vitam trahit, & prohibitis pœnis summam clementiam impertitur.

Expergefactus autẽ cõmentarienſis, quum videret fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse:

27 Ἐξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν ἀνεῳγμένας τὰς θύρας τοῦ φυλακίου, σπασάμενος μάχαιραν ἤμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπεφευγέναι τοὺς δεσμίους.

In mediis præsertim extraordinariis ne pes quidẽ nisi Deo præeunte moueãdus.

Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Nequid feceris tibiipsi mali: omnes enim hîc sumus.

28 Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ ὁ Παῦλος, λέγων, Μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γάρ ἐσμεν ἐνθάδε.

Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes*.

29 Αἰτήσας δὲ φῶτα εἰσεπήδησε, καὶ ἔντρομος γενόμενος προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ.

Et productis ipsis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt seruer?

30 Καὶ προαγαγὼν αὐτοὺς ἔξω, ἔφη, Κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶ;

At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

31 Οἱ δὲ εἶπον, Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου.

Καὶ ἐλάλησαν αὐτῷ τὸν λόγον τοῦ 32
Κυρίου, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ 33
τῇ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πλη-
γῶν· καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ
πάντες παραχρῆμα.

Αναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐ- 34
τοῦ, παρέθηκε τράπεζαν, καὶ ἠγαλλιάσατο
πανοικὶ πεπιστευκὼς τῷ Θεῷ.

Ημέρας δὲ γενομένης ἀπέστειλαν οἱ 35
στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδούχους, λέγοντες, Α-
πόλυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους.

Απήγγειλε δὲ ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς 36
λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦλον, Οτι
ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ ἵνα ἀπολυ-
θῆτε· νῦν οὖν ἐξελθόντες, πορεύεσθε ἐν
εἰρήνῃ.

Ο δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτοὺς, 37
Δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ, ἀκατακρίτους,
ἀνθρώπους Ρωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβα-
λον εἰς φυλακὴν, καὶ νῦν λάθρα ἡμᾶς
ἐκβάλλουσιν; Οὐ γάρ· ἀλλὰ ἐλθόντες
αὐτοὶ ἡμᾶς ἐξαγαγέτωσαν.

Ανήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ῥα- 38
βδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα· καὶ ἐφοβήθη-
σαν ἀκούσαντες ὅτι Ρωμαῖοί εἰσι.

Καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτοὺς, 39
καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων ἐξελθεῖν τῆς
πόλεως.

Εξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς εἰσῆλ- 40
θον εἰς τὴν Λυδίαν· καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελ-
φοὺς, παρεκάλεσαν αὐτοὺς, καὶ ἐξῆλθον.

Κεφάλαιον ιζ

Διοδεύσαντες δὲ τὴν Αμφίπολιν καὶ 1
Απολλωνίαν, ἦλθον εἰς Θεσσαλονί-
κην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ιουδαίων.

Et loquuti sunt ei sermoné Domini, & omnibus qui erãt domi ipsius.

Ipse verò illis assumptis ea ipsa hora noctis, lauit *eorum* plagas: & baptizatus est ipse & omnes *domestici* illius illico.

Deus eadem quum libuit manu vulnerat & sanat.

Quúmque perduxisset eos domum suam, apposuit eis mésam: & exultauit quòd cũ vniuersa domo sua credidisset Deo.

Die autem exorto præfecti miserũt viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

Ignominia tãdem iniquorum magistra tuum merces.

Annuntiauit autem cõmentariensis hos sermones Paulo, Miserunt, *inquit*, præfecti vt dimittamini: nunc igitur egressi, ite in pace.

Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publicè, indicta causa, quum simus Romani, coniecerunt in carcerem, & nunc clam nos eiiciunt? nõ profectó: sed veniant ipsi, & nos educant.

Nõ sunt quidem retaliandæ iniuriæ, sed nihilominus vtendum est adminiculis à Domino porrectis, ad cohibendam impiorum libidinem, ne saltem aliis similiter noceant.

Renuntiarunt autem præfectis viatores verba ista: timuerúntque audito eos Romanos esse.

Impii nõ Dei sed hominum metu mouentur: & Deus hac etiam ratione suis ꝓspicit, quum ita opus est.

Et venientes precati sũt eos, & eductos rogarunt vt egrederentur ex vrbe.

Egressi autem è carcere introierunt ad Lydiam: & visis fratribus, consolati sunt eos, & egressi sunt.

Sic vitanda pericula vt nunquam negligatur officium.

CAP. XVII.

QVum autem iter fecissent per Amphipolí & Apolloniã, venerũt Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudęorum.

Pauli & Silæeiectio, multorum aliorũ salus.

Paulus autem sicut cõ-
sueuerat introiuit ad eos,
& per Sabbatha tria dis-
seruit cũ eis ex Scripturis,

Christ⁹ ideo mediator qa crucifixus resurrexit, nedũ vt ꝓpter crucis ignominiã sit repudiandus.

Adaperiens & propo-
nens oportuisse Christũ
pati, & resurgere à mor-
tuis: & hunc esse Christũ
Iesum, Quem ego *inquit*
annuntio vobis.

Zelus incredulorũ quantumlibet speciosus, tãdem palam deprehenditur neque rectitudine neque vlla æquitate niti. Sed non licet malis quicqd libet, quũ inter eos etiam excitet Deus quorum opera ad suos liberandos vtatur.

Nõnulli igitur eorum
assensi sunt, & consociati
sunt Paulo & Silæ, & re-
ligiosorum Græcorũ mul
titudo magna, mulieresq
que primariæ nõ paucæ.

Sed inuidia commoti
Iudæi qui increduli erãt,
assumptis quibusdam cir
cunforaneis viris sceleratis, ac turba coacta, perturbarunt vrbem, & adorti domum Iasonis, studebant eos adducere ad populum.

Et quum non inuenis
sent eos, traxerunt Iaso-
nem & quosdam fratres
ad præfectos vrbis, clamãdo, Hi sunt qui orbis terrarum statum subuerterunt: & hîc adsunt.

Quos excepit Iason:
qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicẽtes esse, Iesum.

Concitarunt autem tur
bam & præfectos vrbis
hæc audientes.

Ea demũ est spiritus prudẽtia quæ Dei gloriam sibi sic proponit, ꝓ scopo vt nusquam ab ea deflectat.

Qui tamen quum satis
accepissent ab Iasone &
cæteris, dimiserunt eos.

Fratres verò statim per
noctem emiserunt Pau-
lum simul & Silam Be-
rœam: qui quum aduenis
sent, ierunt in synagogã
Iudæorum.

2 Κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ εἰσῆλ
θε πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπὶ σάββατα τρία
διελέχθη αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν,

3 Διανοίγων καὶ παρατιθέμενος ὅτι
τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ
νεκρῶν, καὶ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς Ἰη-
σοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν.

4 Καί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπείσθησαν, καὶ
προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ
Σίλᾳ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πολὺ
πλῆθος, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ
ὀλίγαι.

5 Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰου-
δαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων
τινὰς ἄνδρας πονηροὺς, καὶ ὀχλοποιή-
σαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν· ἐπιστάντες
τε τῇ οἰκίᾳ Ἰάσονος, ἐζήτουν αὐτοὺς ἀ-
γαγεῖν εἰς τὸν δῆμον.

6 Μὴ εὑρόντες δὲ αὐτοὺς, ἔσυρον τὸν
Ἰάσονα καί τινας ἀδελφοὺς ἐπὶ τοὺς πο
λιτάρχας, βοῶντες, Οτι οἱ τὴν οἰκουμ-
μένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι, καὶ ἐνθάδε
πάρεισιν.

7 Οὓς ὑποδέδεκται Ἰάσων· καὶ οὗτοι
πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καί-
σαρος πράσσουσι, βασιλέα λέγοντες ἕ-
τερον εἶναι, Ἰησοῦν.

8 Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πο
λιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα·

9 Καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰά
σονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς.

10 Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς νυ-
κτὸς ἐξέπεμψαν τόν τε Παῦλον καὶ τὸν
Σίλαν εἰς Βέροιαν· οἵτινες παραγενό-
μενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων
ἀπῆεσαν.

Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς γραφάς, εἰ ἔχοι ταῦτα οὕτως.

11 Fuerunt autem isti generosiores iis Iudæis qui erant Thessalonicæ, vt qui receperint Sermonẽ cũ omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas an hæc ita se haberẽt.

Dominus ijdẽ eadem gentẽ varia inscrutabilis suæ sapientiæ exempla eodem pene momento proponit, vt timeatur.

Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι.

12 Multi igitur crediderũt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & viri nõ pauci.

Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεροίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον κἀκεῖ, σαλεύοντες τοὺς ὄχλους.

13 Vt autem cognouerũt Thessalonicenses Iudæi Bereæ quoque annũtiatum esse à Paulo sermonem Dei, venerunt etiã illuc, concitãtes turbam.

Habet etiã suos zelotas Satan, & eos quidem quos minimè oportuit.

Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν· ὑπέμενον δέ, τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ.

14 Sed statim Paulum emiserunt fratres, vt iret velut ad mare: Silas autẽ & Timotheus substiterunt illic.

Non est consilium nec rabies contra Dominum.

Οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον αὐτὸν ἕως Ἀθηνῶν· καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν, ἐξήεσαν.

15 Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum, deduxerunt eum Athenas vsque: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quãcitissimè ad ipsum venirent, abierunt.

Excubãt vicissim oues Christianæ pastorum salute, sed in Domino.

Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοὺς τοῦ Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντος κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν.

16 Paulo autem Athenis illos expectante, irritabatur spiritus eius in ipso, quum conspiceret vrbem idolis deditam.

In luctã sapientiæ diuinæ cũ humana, homines irridẽt quod nõ intelligũt: Deus autem stultorum curiositate vtitur vt electos suos colligat.

Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας.

17 Disserebat igitur in synagoga cum Iudæis & religiosis, & in foro quotidie cũ quibusuis obuiis.

Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ· καί τινες ἔλεγον, Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ, Ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο.

18 Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conflictabãtur cum eo: & quidam dicebant, Quid vult nugator iste dicere? Alij verò, Peregrinorum deorum videtur annuntiator esse: quia Iesum & resurrectionẽ annuntiabat eis.

Duæ præcipuè philosophorum sectæ Christum oppugnant, vna eorum qui omnẽ religionem irridẽt: altera, eorum qui de religionis capitibus pro suo arbitrio statuunt.

Et prehensum eum duxerunt in Areopagum, dicentes, Possumus ne scire quæ sit ista noua quæ à te dicitur doctrina? 19

Peregrina enim quædam ingeris auribus nostris. volumus ergo scire quidnam ista sibi velint. 20

Sapiētia hominū, vanitas.

(Cæterùm Athenienses & aduenæ hospites nulli alii rei vacabant nisi ad dicēdum aut audiendum aliquid noui) 21

Ipsi idololatræ firmissima suppeditāt ad uersus superstitionem suā argumenta.

Stans autem Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienses, omnino conspicio vos quasi religiosiores. 22

Prætereins enim & cōtemplans sacra vestra, inueni etiam aram cui inscriptū erat, Ignoto Deo. Quem ergo ignorātes colitis, hunc ego vobis annuntio. 23

Stultissimū est creatoré creaturæ comparare, incōprehensibilé circūscribere, & eū putare donis conciliari à quo omnes omnia accepe runt. Ii sunt autē idololatriæ fontes. *Supra*, 7.48 *Psal.* 50.8

Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, quum sit cæli & terræ Dominus, ||in manufactis templis non habitat: 24

Deus in operibus suis est mirificus, præsertim in hominis opificio, non vt in ipsis operibꝰ obstupescamꝰ sed vt ad opificem assurgamus.

||Nec manibus hominū colitur, alicuius rei egés, quū ipse det omnibus vitam & halitū & omnia. 25

Condiditq; ex vno sanguine omne genus hominū, vt habitarent per vniuersā superficié terræ, definitis tépestiuitatibꝰ quas præstituit, & positis terminis habitationis eorū: 26

Vt quærerent Deum, si forte palpando eum inuenirent: quanquam profectò non longè abest ab vnoquoque nostrum. 27

Per ipsū enim viuimus, & mouemur, & sumꝰ: sicut & quidam vestratium 28

Ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον ἤγαγον, λέγοντες, Δυνάμεθα γνῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή; 19

Ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. βουλόμεθα οὖν γνῶναι τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. 20

(Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον ηὐκαίρουν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον.) 21

Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, ἔφη, Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ· 22

Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. 23

Ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ· 24

Οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται, προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα. 25

Ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου τῆς γῆς, ὁρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν· 26

Ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσαιεν αὐτὸν καὶ εὕροιεν· καίτοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. 27

Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς 28

ποιητῶν εἰρήκασι, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ 29
ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ
λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμή-
σεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον.

Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας 30
ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, τανῦν παραγγέλ-
λει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ
μετανοεῖν.

Διότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρί 31
νειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν
ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παράσχων πᾶσιν,
ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ 32
μὲν ἐχλεύαζον· οἱ δὲ εἶπον, Ἀκουσόμε-
θά σου πάλιν περὶ τούτου.

Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ 33
μέσου αὐτῶν.

Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ, 34
ἐπίστευσαν· ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεο-
παγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ
ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

Κεφάλαιον ιηʹ

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦ- 1
λος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς
Κόρινθον.

Καί τινα Ἰουδαῖον ὀνόματι 2
Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει, προσφά-
των ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ
Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ δι-
πεπαχέναι Κλαύδιον χωρίζεσθαι πάν-
τας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς Ρώμης) προσῆλ
θεν αὐτοῖς·

Καὶ διὰ τὸ ὁμότεχνον εἶναι, ἔμενε παρ' 3
αὐτοῖς, καὶ εἰργάζετο· ἦσαν γὰρ σκηνο-
ποιοὶ τὴν τέχνην.

posterarum dixerunt, Nam huius progenies etiã sumꝰ.

||Progenies ergo Dei quũ simus, nõ debemus existimare auro aut argẽto, aut lapidi, sculptili artificii aut commentationis hominum, numẽ esse simile. Esa.40.23

Téporibus igitur istius ignorantiæ dissimulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbique hominibus vt resipiscant.

Vetus error errantes non excusat, sed Dei patientiã commendat: qui tamen futurus est iustꝰ contemptorũ iudex.

Eo quòd statuit diẽ quo iustè iudicaturus est orbẽ terrarum, per eum virum quem definiit, fide palàm facta omnibꝰ, illo à mortuis excitato.

Quũ audissent autẽ resurrectionem mortuorũ, alii quidem cauillabãtur: alii verò dicebant, Audiemus te rursus de hac re.

Homines vt suam vanitatem manifestè prodãt, vno eodémq; Euangelio variè afficiũtur: quod tamen non desinit esse in electis efficax.

Et ita Paulus exiuit è medio eorum.

Quidã verò ei adiuncti crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii cum eis.

CAP. XVIII.

POstea Paulus discedens Athenis, venit Corinthum:

Veri ministri adeo nõ quærunt quæ sua sunt, vt suo iuri vltro renuntient, potiusquam vel tantillum impediatur Euãgelii progressus. Rom.16.3

Et reperto quodam Iudæo, nomine||Aquila, Põtico natione, qui nuper venerat ex Italia, & Priscilla vxore eiꝰ, (eo quòd edixisset Claudius vt omnes Iudæi Roma excederent) veni ad eos:

Et quia eiusdem erat artificii, manfit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorum conficere tabernacula.

Semper quidem asserēda est ingenuè veritas, sed tamen temperāda est doctrina prout fert profectus occasio.

Disserebat autē in synagoga omnibus Sabbathis, & alliciebat tum Iudæos tum Græcos. 4

Διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον, ἔπειθέ τε Ιουδαίους καὶ Ελληνας.

Vt venerunt autem è Macedonia Silas & Timotheus, constringebatur spiritu Paulus, testificans Iudæis Christum Iesum. 5

Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ὅ, τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ιουδαίοις τὸν Χριστὸν Ιησοῦν.

Omnib⁹ frustra tētatis nō desistendū ab opere, sed cōtumacibus desertis, ad morigeros transeundum. *Suprà*, 13.51 *matth.* 10.14

Illis autem sese opponentibus, ac blasphemantibus, || excussis vestibus dixit eis, Sanguis vester super caput vestrum: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiscar. 6

Αντιτασσομένων δὲ αὐτῶν, καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι.

Et digressus illinc, introiit domum cuiusdam nomine Iusti, colentis Deum, cuius domus erat confinis synagogæ. 7

Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς ὀνόματι Ιούστου, σεβομένου τὸν Θεὸν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ.

1. Cor. 1.14

||Crispus autem præfectus synagogæ credidit Domino cum tota domo sua: multíque Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur. 8

Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων ἀκούοντες ἐπίστευον, καὶ ἐβαπτίζοντο.

Dominus cōstantiæ seruorum suorum vindex & assertor.

Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo, Ne time, sed loquere, & ne tacueris. 9

Εἶπε δὲ ὁ Κύριος δι' ὁράματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ, Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς·

Nam ego sum tecum, & nemo te inuadet vt tibi malefaciat: quoniam populus est mihi multus in hac vrbe. 10

Διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε· διότι λαός ἐστί μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Commoratus est itaque *illic* annū & sex menses, docēs eos sermonem Dei. 11

Ἐκάθισέ τε ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἕξ, διδάσκων ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Impii male agendo non defatigantur, sed Dominus eorum conatus miris modis irridet.

Quum autem Gallio esset Proconsul Achaiæ, insurrexerunt concorditer Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal, 12

Γαλλίωνος δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς Αχαΐας, κατεπέστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ιουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα,

Dicētes, Iste persuadet hominibus colere Deum contra Legem. 13

Λέγοντες, Ὅτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν.

Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου αὐοίγειν τὸ 14 Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio Iudæis, Siqua iniuria esset, aut facinus malum, ô Iudæi, quatenus æquum esset vos tolerarem:

στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, Εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρόν, ὦ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμην ὑμῶν.

Εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ ὀ- 15 Sin verò quæstio est de sermone & nominibus & Lege vestrate, ipsi videritis: iudex enim ego istarum rerum esse nolo.

νομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί· κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι.

Καὶ ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βή- 16 Et abegit eos à tribunali.

ματος.

Ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες 17 Omnes autem Græci Sosthenē præfectum synagogæ apprehensum verberabant ante tribunal: neque quicquam eorū Gallioni curæ erat.

Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον ἔτυπτον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος· καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλίωνι ἔμελεν.

Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέ- 18 Paulus verò quum adhuc illic permansisset dies multos, vale dicto fratribus, enauigauit in Syriā: & cum eo Priscilla & Aquila, quum ||totondisset caput Cenchreis: habebat enim votum.

Paulus factus omnibus omnia vt omnes Christo lucrifaceret.

Numer. 6. 18 infrà, 21. 24

ρας ἱκανάς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν· καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κειρά-μενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς· εἶχε γὰρ εὐχήν.

Κατήντησε δὲ εἰς Ἔφεσον, κἀκεί- 19 Peruenit autem Ephesum, & eos ibi reliquit: ipse verò ingressus synagogam, disseruit cum Iudæis.

νους κατέλιπεν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν, διελέχθη τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἐρωτώντων δὲ αὐτῶν ὅπως πλείο- 20 Rogātibus autem ipsis vt diutius apud ipsos maneret, non annuit:

Apostoli nō hominum arbitrio sed Spiritus sācti ductu fuerūt circumacti.

νος χρόνου μεῖναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν·

Ἀλλ' ἀποταξάμενος αὐτοῖς, εἰπών, Δεῖ 21 Sed vale dixit eis, dicēs, Oportet omnino me festum quod instat agere Hierosolymis: sed iterū reuertar ad vos, ||Deo volente. Et proiectus est Epheso.

1. Cor. 4. 19 Iac. 4. 15

με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ἱεροσόλυμα· πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, τοῦ Θεοῦ θελοντος. Καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου.

Καὶ κατελθὼν εἰς Καισάρειαν, ἀνα- 22 Quúmque descendisset Cæsaream, ascendisséque Hierosolymam, ac salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam.

βὰς, καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν.

Et quum peregisset illic aliquãtum temporis, abiit, peragrans ordine Galaticã regionem & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

23 Καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ, ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν & Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς.

1. Cor. 1. 12 Apollos, homo pius & doctus, tamen in vilis opificis arq; adeo mu lierculæ schola ꝓficere nõ recusans, insignis in Ecclesia minister euadit.

Iudæus autem quidam ||Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, peruenit Ephesum, potens in Scripturis.

24 Ἰουδαῖος δέ τις Ἀπολλὼς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἔφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς.

Hic erat initiatus via Domini, & feruens spiritu, loquebatur & docebat diligẽter ea quæ sunt Domini, sciens tantùm Baptisma Iohannis.

25 Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου· καὶ ζέων τῷ πνεύματι, ἐλάλει καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάνου.

Cœpítque liberè loqui in synagoga. Quem quũ audissent ||Aquila & Priscilla assumpserunt eum, & exquisitius ei exposuerunt viam Dei.

Rom. 16. 3

26 Οὗτός τε ἤρξατο παρρησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. Ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα προσελάβοντο αὐτὸν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδόν.

Quũ autem vellet trãsire in Achaiam, fratres eũ adhortati scripserunt discipulis vt exciperent eũ. qui quũ aduenisset, multum contulit iis qui crediderant per gratiam.

27 Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν. ὃς παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος.

Magna enim contentione Iudæos magis ac magis redarguebat publicè, ostẽdẽs per Scripturas Iesum esse Christũ illum.

28 Εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο δημοσίᾳ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν γραφῶν εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

CAP. XIX.

Paulꝰ Ephesiorum ruditate nihil offẽsus, Ecclesiã ibidem instituit.

FActum est autem interim dũ Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibꝰ veniret Ephesum: vbi quum discipulos inuenisset,

Κεφάλαιον ιθ.

1 Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλὼ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, ἐλθεῖν εἰς Ἔφεσον· καὶ εὑρών τινας μαθητάς,

Dixit eis, Num Spiritũ sanctũ accepistis posteaquam credidistis? At illi dixerunt ei, Imò ne hoc quidem audiuimus, an sit Spiritus sanctus.

2 Εἶπε πρὸς αὐτούς, Εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν, Ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν.

Εἶπέ τε πρὸς αὐτούς, Εἰς τί οὖν ἐβα- 3
πτίσθητε; Οἱ δὲ εἶπον, Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα.

Εἶπε δὲ Παῦλος, Ἰωάννης ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέ- 4
γων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσι, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ 5
ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου 6
τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς· ἐλάλουν τε γλώσσαις, καὶ προεφήτευον.

Ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δώδεκα. 7

Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, 8
ἐπαρρησιάζετο, ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ὡς δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπί- 9
θουν, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητάς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο· ὥστε 10
πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας.

Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας ἐποίει 11
ὁ Θεὸς διὰ τῶν χειρῶν Παύλου·

Ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπι- 12
φέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια ἢ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους, τά τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν.

Ἐπεχείρησαν δέ τινες καὶ τῶν περι- 13

Tunc dixit eis, In quid ergo baptizasti estis? At illi dixerunt, In Iohannis baptisma.

Iohannes dū discipulos tantū inchoauit quos Christus perficeret.

Dixit autē Paulus, Iohannes quidem baptizauit baptismo resipiscentiæ, dicēs populo vt in eū qui venturus erat post ipsum, crederent, hoc est in Christum Iesum.

Supra, 1.5, & 2.1, & 11.16 matth.3.11 mar.1.8 luc.3.16 ioh.1.26

His igitur auditis baptizati sunt in nomen Domini Iesu.

Et quum imposuisset eis manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos: & loquebantur linguis, & prophetabant.

Erāt autem omnes isti viri circiter duodecim.

Ipse porro ingressus synagogam, liberè loquebatur, ad tres menses disserens & suadens quæ ad regnum Dei *pertinent*.

Separare se & alios ab incredulis plane desperatis, nō est scindere Ecclesiam sed eā potius vnire.

Quū autē quidā indurarētur, & parere nollēt, male loquētes de via Domini apud multitudinē, abscedēs ab illis, separauit discipulos, quotidie disserēs in schola tyranni cuiusdam.

Hoc autem factum est per biennium: *ita* vt omnes qui habitabant in Asia, tum Iudæi tum Græci, audirent sermonē Domini Iesu.

Virtutes autem nō vulgares edebat Deus per manus Pauli:

Satan cogitur aduersus seipsum testificari.

Ita vt etiam ad ægrotos deferrentur à corpore eius sudaria seu semicinctia, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.

Aggressi sunt verò quidam ex circulatori-

bus Iudæis exorcistis nominare super eos qui habebãt spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.

ερχομένων Ιουδαίων ἐξορκιστῶν ὀνομάζειν ἐπὶ τοῖς ἔχουσι τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ιησοῦ, λέγοντες, Ορκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ιησοῦν ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει.

Erant autem quidam filii Sceuæ Iudæi principis Sacerdotum septem, qui hoc faciebant.

Ησαν δέ τινες υἱοὶ Σκευᾶ Ιουδαίου ἀρχιερέως ἑπτὰ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες.

Respondens verò spiritus malus, dixit, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?

Et insiliit in eos homo in quo erat spiritus malus, & superatis illis, inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

Αποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν εἶπε, Τὸν Ιησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι· ὑμεῖς δὲ τίνες ἐστέ;

Καὶ ἐφαλόμενος ἐπ' αὐτοῖς ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας αὐτῶν, ἴσχυσε κατ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου.

Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Iesu.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν Ιουδαίοις τε καὶ Ελλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Εφεσον· καὶ ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ιησοῦ.

Magia publico testimonio & Apostolica authoritate damnata.

Et multi eorũ qui crediderant, veniebant confitentes & indicantes facta sua.

Πολλοί τε τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο, ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν.

Multi verò ex iis qui curiosas artes exercuerãt, comportatos libros exusserunt in omniũ conspectu: quorum supputatis pretiis, repererũt denariorũ quinquaginta millia.

Ικανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων, συνενέγκαντες τὰς βίβλους, κατέκαιον ἐνώπιον πάντων· καὶ συνψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε.

Ita fortiter crescebat sermo Domini & inualescebat.

Οὕτω κατὰ κράτος ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ηὔξανε καὶ ἴσχυεν.

Paulus indefatigabilis.

His autẽ expletis, proposuit Paulus per Spiritum peragrata Macedonia & Achaia proficisci in Hierusalẽ, dicẽs, Postquã fuero illic, oportet me etiam Romã videre.

Ως δὲ ἐπληρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι, διελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Αχαΐαν, πορεύεσθαι εἰς Ιερουσαλὴμ, εἰπὼν, Οτι μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ρώμην ἰδεῖν.

Missis autem in Macedoniam duobus ex iis qui ipsi ministrabant, *videlicet* Timotheo

Αποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον

καὶ Ερασον, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν Ασίαν.

& Erasto, ipse subſtitit ad tempus in Aſia.

Ἐγένετο δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τάραχος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ. 23

Ortus eſt autem illo tẽpore tumultus non paruus obuiam *Domini*.

Quæſtus, accedente pietatis prætextu, vera tam pertinaciter defẽdendæ idololatriæ cauſa.

Δημήτριος γάρ τις ὀνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος, παρεῖχε τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην. 24

Nam quidam nomine Demetrius, ſignator argẽti, qui faciebat tẽpla Dianæ argentea, præbebat artificibus non paruũ quæſtum.

Οὓς συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν, Ἄνδρες, ἐπίστασθε ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστι. 25

Quibus congregatis, & iis qui ſimilium rerum *erant* opifices, dixit, Viri, ſcitis ex hoc opificio noſtras eſſe facultates:

Καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε ὅτι οὐ μόνον Ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας ὁ Παῦλος οὗτος πείσας μετέστησεν ἱκανὸν ὄχλον, λέγων ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι. 26

Et ſpectatis & auditis Paulum nõ ſolùm Epheſinam, ſed propè totius Aſiæ multã turbam perſuadendo auertiſſe, quòd dicat deos illos non eſſe qui manibus fiant.

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος ἱερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν τε καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ Ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται. 27

Periculum eſt autem non ſolùm ne pars iſta nobis per ipſum confuta ta pereat, ſed etiã ne magnæ deæ Dianæ templũ pro nihilo puterur, futurúmque ſit vt etiam deſtruatur maieſtas eius, quam tota Aſia & orbis colit.

Ἀκούσαντες δὲ καὶ γενόμενοι πλήρεις θυμοῦ, ἔκραζον λέγοντες, Μεγάλη ἡ Ἀρτεμις Ἐφεσίων. 28

His autem auditis, pleni excandeſcentia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Epheſiorum.

Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη συγχύσεως· ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον, συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον Μακεδόνας, συνεκδήμους τοῦ Παύλου. 29

Et impleta eſt ciuitas tota confuſione: & irruerunt cõcorditer in theatrũ, correpto Gaio & Ariſtarcho Macedonib⁹, ſociis peregrinatiõis Pauli.

Τοῦ δὲ Παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἴων αὐτὸν οἱ μαθηταί. 30

Paulo verò volẽte prodire ad populum, non ſiuerunt eum *prodire* diſcipuli.

Inuicta quidem conſtantia opus eſt Verbi præſertim miniſtris, ſed quæ tamẽ ſancta prudẽtia modeſtiẽ ſe regi patiatur.

Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. 31

Sed & quidam ex Aſiæ primoribus quum eſſent ei amici, *nuntios* ad eum miſſis, rogarunt ne ſe daret in theatrum.

Alii igitur aliud clamabant. erat enim concio cõfusa, & plerique nesciebant cuius rei causa conuenissent.

32 Allοι μὲν οὖν ἄλλο τι ἔκραζον. ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, καὶ οἱ πλείους οὐκ ἤδεισαν τίνος ἕνεκεν συνελήλυθεισαν.

Ex turba verò *quidam* produxerunt Alexandrũ, propellentibus eum Iudæis. Alexãder igitur quũ manu silentium fecisset, volebat causam dicere apud populum.

33 Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν Ἀλέξανδρον, προβαλλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κατασείσας τῇ χειρὶ, ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ.

Idololatris *p*omni ratione sufficiunt rabies & clamores.

Quem vt cognouerũt Iudæum esse, vox extitit vna omnium, quasi ad horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorũ.

34 Ἐπιγόντων δὲ ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας δύο κραζόντων, Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων.

Hominis politici exẽplũ, mendaciis pacem redimentis. quod nũquam fecisset Paulus.

Tum scriba quũ repressisset turbam, dixit, Viri Ephesii, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorum vrbem ædituam esse magnę deæ Dianæ, & à Ioue delapsi simulacri?

35 Καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον φησὶν, Ἄνδρες Ἐφέσιοι, τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος, καὶ τοῦ Διοπετοῦς;

Quum igitur istis non possit contradici, oportet vos sedatos esse, nec quicquam præceps facere.

36 Ἀναντιρρήτων οὖν ὄντων τούτων, δέον ἐστὶν ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προπετὲς πράσσειν.

Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque contumeliosos in deam vestram.

37 Ἠγάγετε γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους, οὔτε ἱεροσύλους, οὔτε βλασφημοῦντας τὴν θεὰν ὑμῶν.

Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices, negotium habent cum aliquo, agitur forum, & Proconsules sunt, alii alios in ius vocent:

38 Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν, ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις.

Siquid autem de rebus aliis requiritis, in legitima cõcione explicabitur.

39 Εἰ δέ τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται.

Nam periculum est ne postulemur seditionis *p*pter *diem* hodiernũ, quũ nulla subsit causa ob quã possimus reddere rationem concursus istius. Et quum hæc dixisset, dimisit concionem.

40 Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος περὶ οὗ δυνησόμεθα ἀποδοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν.

Κεφάλαιον κζ

CAP. XX.

Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον 1
μεταπεμψάμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὰς καὶ παρακαλέσας, ἐξῆλθε πορευθῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. 2

Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης 3
αὐτῷ βουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμης τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας.

Συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας 4
Σώπατρος Βεροιαίου Θεσσαλονικέων δέ, Ἀρίσταρχος καὶ Σεκοῦνδος καὶ Γάϊος Δερβαῖος καὶ Τιμόθεος· Ἀσιανοὶ δὲ Τυχικὸς καὶ Τρόφιμος.

Οὗτοι προελθόντες ἔμενον ἡμᾶς ἐν 5
Τρωάδι.

Ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡ- 6
μέρας τῶν Ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ ἤλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα ἄχρις ἡμερῶν πέντε, οὗ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτά.

Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, συνη- 7
γμένων τῶν μαθητῶν τοῦ κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον· παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου.

Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ὧν ἦμεν 8
συνηγμένοι.

Καθήμενος δέ τις νεανίας ὀνόματι 9
Εὔτυχος ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταφερόμενος ὕπνῳ βαθεῖ, διαλεγομένου τοῦ Παύλου ἐπὶ πλεῖον, κατενεχθεὶς ἀπὸ

POstquam autem cessauit tumultus, quũ aduocasset Paulus discipulos, & complexus esset, abiit profecturus in Macedoniam. Paulus, non vt quieturus sed alibi laboraturus, ex Ecclesiæ consensu Ephesо discedit.

Quũ autem illas partes peragrasset, & hortatus illos fuisset multo sermone, venit in Græciam.

Et ibi peractis mẽsibus tribus, quum ei in Syriã prouehẽdo factæ fuissent à Iudæis insidiæ, censuit reuertendum per Macedoniam. Præposterus zelus, etiã homicidiorũ magister. nihil autem veræ sanctæ prudẽtia malorum conatibus occurrere.

Comitabatur autem eum vsque in Asiam Sopater Berœensis: Thessalonicenses verò, Aristarchus, & Secũdus, & Gaius Derbæus, & Timotheus: Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

Qui quum præiuissent, expectarunt nos Troade:

Nos verò enauigauimꝰ Philippis post dies Azymorum, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi egimus dies septem.

Primo autem die hebdomadis, coactis discipulis ad frangendum panẽ, Paulus disserebat, abiturus postridie: produxítq; sermonem vsque in mediam noctem. Nocturnicœtus per se damnari necpossunt nec debẽt, quum iusta eorum causa subesse possit.

Erant porro lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant congregati.

Et sedens quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, deiiciente eũ somno profundo, quum diutius disseret Paulus, præ somno ruens, Diabolꝰ meditans ingenti offendiculo Ecclesiam turbare, Paulo suppeditat in signem confirmandi Euangelii occasionem.

decidit ex tertia contignatione deorsum: & sublatus est mortuus.

τοῦ ὕπνου, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω· καὶ ἤρθη νεκρός.

10 Quum descendisset autem Paulus, ruit in eum: & complexus dixit, Ne tumultuamini: anima enim eius in ipso est.

Καταβὰς δὲ ὁ Παῦλος ἐπέπεσεν αὐτῷ, καὶ συμπεριλαβὼν εἶπε, Μὴ θορυβεῖσθε· ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν.

11 Quum igitur ascendisset, fregissétque panem ac gustasset, diu colloquutus vsque ad diluculum, ita *demum* profectus est.

Αναβὰς δὲ, καὶ κλάσας ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας ἄχρις αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν.

12 Adduxerunt auté puerum viuum, & recreati sunt non mediocriter.

Ηγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως.

13 Nos autem progressi ad nauem, prouecti sumus Assō, illinc recepturi Paulum. sic enim constituerat, pedibus ipse iter facturus.

Ημεῖς δὲ προελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀνήχθημεν εἰς τὴν Ασσον, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον. οὕτω γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν.

14 Vt autem cōgressus est nobiscum ad Asson, recepto eo venimus Mitylenen.

Ως δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ασσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην.

15 Et quū illinc abnauigassemus, sequēti die peruenimus contra Chium: postridie verò appulim⁹ Samum: & quū diuersati essemus Trogyllii, sequēti die venim⁹ Miletū.

Κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατηντήσαμεν ἀντικρὺ Χίου· τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον· καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον.

Paulus Christi sedul⁹ imitator, ad vincula perpetuo cursu properans, prius veluti testamentum condit, quo anteactæ vitæ rationē reddit, doctrinam a se propositā tuetur, & Ecclesiæ pastores ad perseuerantiam hortatur.

Veri pastoris viua imago.

16 Decreuerat enim Paulus præternauigre Ephesum, ne ei contingeret tēpus terere in Asia. Festinabat enim, si fieri posset, vt die Pentecostes esset Hierosolymis.

Εκρινε γὰρ ὁ Παῦλος παραπλεῦσαι τὴν Εφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ασίᾳ. ἔσπευδε γὰρ, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ιεροσόλυμα.

17 Missis autem Mileto *nuntiis* Ephesum, accersiuit Presbyteros Ecclesiæ.

Απὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Εφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας.

18 Qui quū ad ipsum venissent, dixit eis, Vos scitis, à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim:

Ως δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς, Υμεῖς ἐπίστασθε, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἀφ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν Ασίαν, πῶς μετ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην·

Δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν, τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν Ἰουδαίων. 19 Seruiens Domino cum omni modestia, & multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi euenerunt in Iudæorum insidiis:

Ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων, τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους. 20 Vt nihil subterfugerim eorum quæ vobis conducerent, quominus ea vobis annuntiarem, & docerem vos publicè & per singulas domos:

Διαμαρτυρόμενος Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν, καὶ πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. 21 Testificans Iudæis simul & Græcis conuersionem ad Deum, & fidem in Dominum nostrum Iesum.

Καὶ νῦν ἰδοὺ, ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἰερουσαλὴμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσοντά μοι μὴ εἰδώς· 22 Et nunc ecce, ego vinctus Spiritu, proficiscor in Hierusalem, ignorans quæ in ea mihi occurrét: Testificatur se, ex Dei mãdato, ad vincula proficiscã

Πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται, λέγον ὅτι δεσμά με καὶ θλίψεις μένουσιν. 23 Nisi quòd Spiritus sanctus per singulas vrbes testificatur, dicés vincula & afflictiones me manere.

Ἀλλ' οὐδενὸς λόγου ποιοῦμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. 24 Sed nullius rei habeo rationé, neque vita mea mihiipsi cara est, vt peragam cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à Domino Iesu, ad testificandũ Euãgelium gratiæ Dei.

Καὶ νῦν ἰδοὺ, ἐγὼ οἶδα ὅτι οὐκέτι ὄψεσθε τὸ πρόσωπόν μου ὑμεῖς πάντες, ἐν οἷς διῆλθον κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. 25 Et nunc ecce, ego scio non amplius visuros faciem meam vllos ex vobis omnibus, per quos transiui prædicans regnum Dei.

Διὸ μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων. 26 Ideo testor vobis hodierno die, me purum esse à sanguine omnium.

Οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. 27 Non enim subterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei consiliũ. Doctrina Apostolica est omnibus modis absolutissima.

Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν 28 Attendite igitur vosipsos, & totum gregem in quo vos Spiritus sanctus constituit episcopos, ad pascendam

Ecclesiam Dei, quã proprio illo sanguine acquisiuit.

Prophetia de pastoribus impos mox de generaturis: aduersus eos qui de nuda personali successione gloriantur.

Ego enim hoc noui, post 29
discessum meũ lupos graues, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos:

Et ex vobisipsis exorituros qui loquantur peruersa, vt discipulos post se abstrahant. 30

Ideo vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cũ lacrymis monere vnumquenque. 31

Dei potẽtia & gratuitæ ipsius promissiones in Verbo patefactæ, sunt Euangelici ministerii sustentacula.

Et nũc quoque, fratres, 32
cõmendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidem Deus* potest superstruere, & dare vobis qđ hæreditatis iure possideatis cũ sanctificatis oĩbus.

Auaritia in primis pastoribus vitãda.

Argẽtum & aurum aut 33
vestem nullius cõcupiui.

1.Cor.4.12 1.thess.2.9 2.thess.3.8

Imò ipsi nostis, ‖vsibus 34
meis, & iis qui mecũ sunt, manus istas ministrasse.

In omnibus ostẽdi vobis oportere sic laborando susc̃ipere infirmos, & meminisse verborum Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare potius quàm accipere. 35

Euangelium non tollit sed verè regit naturales affectus.

Et quum hæc dixisset, 36
positis genibus suis orauit cum illis omnibus.

Magnus autem fletus 37
omnium ortus est: & ruẽtes in collum Pauli, deosculabantur eum:

Cruciati maximè ob ser 38
monem quem dixerat, ipsos non esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.

Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύσονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου·

καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν.

Διὸ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον.

Καὶ τανῦν παρατίθεμαι ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν.

Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα.

Αὐτοὶ δὲ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται.

Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε, Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσηύξατο.

Ἱκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάντων· καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου κατεφίλουν αὐτόν·

ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκέτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν· προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον.

Κεφάλαιον κατ̃

1 Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶν, τῇ δὲ ἑξῆς εἰς τὴν Ῥόδον, κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα.

2 Καὶ εὑρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες ἀνήχθημεν.

3 Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον· ἐκεῖσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖον ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον.

4 Καὶ ἀνεύρόντες τοὺς μαθητὰς, ἐπεμείναμεν αὐτοῦ ἡμέρας ἑπτά· οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλήμ.

5 Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελθόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἕως ἔξω τῆς πόλεως· καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν, προσηυξάμεθα.

6 Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια.

7 Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες, ἀπὸ Τύρου κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαΐδα· καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς.

8 Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελθόντες οἱ περὶ τὸν Παῦλον ἦλθον εἰς Καισάρειαν· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, (τοῦ ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ,) ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ.

9 Τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες προφητεύουσαι.

CAP. XXI.

Vt autem prouecti sumus, auulsi ab eis, recto cursu venimus Coum, & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.

Vocationis cursum interdum homines non tantùm amici sed etiã Spiritu Dei præditi conãtur remorari: sed nostrũ officium est, vbi nos vocari à Deo scimus, sine vlla prorsus exceptione pergere.

Et inuenta naui quæ traiiciebat in Phœnicé, *ea* cõscensa, prouecti sum⁹.

Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, ea ad sinistram relicta, nauigauimus in Syriam, & deuecti sumus Tyrum: illic enim nauis erat suum onus expositura.

Permansimus autem ibidem dies septem, inuẽtis discipulis: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet in Hierusalé.

Sed peractis illis diebus abiimus, omnib⁹ deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec vrbem exiuissemus: & positis genibus in litore, precati sumus.

Et alii alios complexi, conscendimus nauim: illi autem reuersi sunt ad suos.

Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, mãsimus diẽ vnum apud eos.

Postridie verò egressi Paulus & nos qui cum eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum ||Philippi Euãgelistæ, (q erat vnus ex illis septem) mansimus apud eum.

Suprà. 6. 5

Huic autem erãt quatuor filiæ virgines prophetantes.

Et quum *illic* permanſiſſemus dies complures, deſcendit ex Iudæa quidam Propheta nomine Agabus:

10 Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατῆλθέ τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης ὀνόματι Ἄγαβος.

Qui quum veniſſet ad nos, ſumpſit zonam Pauli, & vinctis ſibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit Spiritus ſanctus, Virũ cuiꝰ eſt hæc zona, ita vincient in Hieruſalem Iudæi, tradentq; in manus Gentium.

11 καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δήσας τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, εἶπε, Τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Τὸν ἄνδρα οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτω δήσουσιν ἐν Ἰερουσαλὴμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν.

Vt verò iſta audiuimꝰ, rogabamus & nos & qui in eo loco erãt, ne aſcenderet in Hieruſalem.

12 Ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἰερουσαλήμ.

Tunc reſpondit Paulus, Quid facitis flentes & cõminuentes cor meũ? Nam ego non ſolùm vinciri, ſed & mori paratus ſum in Hieruſalem pro nomine Domini Ieſu.

13 Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, Τί ποιεῖτε, κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἰερουσαλὴμ ἑτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Dei volũtas, omnium affectuum frænũ eſt in iis qui Dei gloriam ſerio quærũt.

Quum igitur nõ aſſentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

14 Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν εἰπόντες, Τοῦ Κυρίου τὸ θέλημα γινέσθω.

Porro poſt dies iſtos collectis ſarcinis aſcendimus in Hieruſalem.

15 Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι ἀνεβαίνομεν εἰς Ἰερουσαλήμ.

Venerunt autem ſimul etiam *quidã* ex diſcipulis Cæſarea nobiſcum, adducentes ſecum apud quem hoſpitaremur, Mnaſonẽ quendam Cyprium, antiquum diſcipulum.

16 Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ.

Quũ igitur perueniſſemus Hieroſolymã, libenter exceperũt nos fratres.

17 Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἰεροσόλυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί.

Sequenti autem die introiit Paulus nobiſcum ad Iacobũ: & omnes Preſbyteri adfuerunt.

18 Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσήει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἰάκωβον· πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι.

Deꝰ author celebrãdus omnium rectè dictorum & factorum.

Quos complexus, expoſuit ſigillatim quæ Deus feciſſet inter Gentes per ipſius miniſterium.

19 Καὶ ἀσπασάμενος αὐτούς, ἐξηγεῖτο καθ' ἓν ἕκαστον ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐδόξαζον τὸν Κύ- 20
ριον· εἶπόν τε αὐτῷ, Θεωρεῖς ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων· καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι.

At illis his auditis, glorificauerunt Dominum: & dixerunt ei, Conspicis frater quot sint millia Iudæorum qui crediderũt: sũtque omnes accensi zelo Legis.

In rebus mediis (quales erant non Pharisaicæ traditiones, sed legales ceremoniæ, tantisperdũ plenius patefieret Iudæis Christiana libertas) præcipit charitas vt fratribus nõ præfracte & malitiose reluctantibus veritati, sed nondum plenè instituris, quoad eius fieri potest (præsertim quum de tota aliqua multitudine agitur) nos ipsos victro accõmodemus.

Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀπο- 21
στασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωσέως τοὺς κατὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων μὴ περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν.

Audierunt autem de te ex aliorũ sermone, te defectionem à Mose docere omnes qui inter Gentes sunt Iudæos, & dicere eos non debere circuncidere filios, neque *secundum* ritus ambulare.

Τί οὖν ἐστι; πάντως δεῖ πλῆθος συν- 22
ελθεῖν· ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας.

Quid est ergo? omnino oportet cõuenire multitudinem. audient enim te venisse.

Τοῦτο οὖν ποίησον ὃ σοι λέγομεν· Εἰ- 23
σὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν.

Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor voto obnoxii:

Τούτοις προσλαβὼν ἁγνίσθητι σὺν 24
αὐτοῖς, καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὰς κεφαλάς· καὶ γνῶσι πάντες ὅτι ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων.

His assumptis sanctificator cum eis, & adde ad eorũ sumptus, vt radant capita: & norint omnes nihil esse eorum quæ de te fama acceperunt, sed te quoque ita incedere vt Legem obserues.

Suprà, 18, 18 num. 6.28

Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν ἡ- 25
μεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τό, τε εἰδωλόθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν.

De iis autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, & decreuimus nequid huiusmodi obseruent, nisi vt caueant ab iis quæ sũt immolata simulachris, & à sãguine, & suffocatis, & scortatione.

Τότε ὁ Παῦλος προσλαβὼν τοὺς 26
ἄνδρας, τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἁγνισθεὶς εἰσήει εἰς τὸ ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἁγνισμοῦ, ἕως οὗ προσηνέχθη ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν ἡ προσφορά.

Tũ Paulus assũptis viris illis, sequenti die cum eis sanctificatus ingressus est in templũ, denuntians expletionem dierũ sanctificationis, vsquedum oblata fuit pro vnoquoque eorum oblatio.

Ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συ- 27
τελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτόν·

Quum autẽ septem illi dies iam essent explendi, quidam Iudæi ex Asia, eum conspicati in templo, cõturbarunt totam turbam, & iniecerunt manus in eum:

Zelus præposterus, maximæ confusionis & malorum scelerum causa.

Clamantes, Viri Israelitæ, succurrite: hic est homo ille qui aduersus populum & Legem & locũ hunc omnes vbique docet: atque adeo Græcos introduxit in templum, & polluit sanctum locũ istum.

28 Κράζοντες, Ἄνδρες Ισραηλῖται, βοηθεῖτε· οὗτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδάσκων· ἔτι τε καὶ Ἕλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τοῦτον.

(Viderant enim antea Trophimum Ephesium in vrbe cum eo, quem existimabant fuisse à Paulo introductum in templũ)

29 (Ἦσαν γὰρ προεωρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος)

Cõmota est igitur vrbs tota, & factus est concursus populi: & prehensum Paulum trahebant è templo: statimque clausæ sũt fores.

30 Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἷλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ εὐθέως ἐκλείσθησαν αἱ θύραι.

Dominꝰ inter ipsos etiã profanos inuenit qui aliorum conatus impediant.

Studẽtibus autem ipsis eum trucidare, peruenit fama ad Tribunum cohortis, totam Hierusalẽ conturbatam esse.

31 Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρης ὅτι ὅλη συγκέχυται Ἰερουσαλήμ.

Qui eo ipso *momento* acceptis militibus ac Centurionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissẽt Tribunum & milites, cessarũt verberare Paulum.

32 Ὅς ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χιλίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον.

Tunc appropinquans Tribunus prehẽdit eum, & iussit vinciri catenis duabus: & percõtatus est quisnam esset, & quid fecisset.

33 Τότε ἐγγίσας ὁ χιλίαρχος ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἁλύσεσι δυσί· καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν εἴη, καὶ τί ἐστι πεποιηκώς.

Alii autẽ aliud clamabant in turba: & quum non posset certi *quicquã* cognoscere propter tumultum, iussit duci in castra.

34 Ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ· μὴ δυναμένου δὲ γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν.

Quum igitur peruenisset ad gradus, euenit vt portaretur à militibus propter violentiã turbæ.

35 Ὅτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοῖς ἀναβαθμοῖς, συνέβη βαστάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου.

Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

36 Ἠκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, κράζον, Αἶρε αὐτόν.

Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ, Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρὸς σε; Ὁ δὲ ἔφη, Ἑλληνιστὶ γινώσκεις;

37 Et quum iam introducēdus esset in castra Paulus, dicit Tribuno, Licétne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Græcè nosti?

Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ ἐξαγαγὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων;

38 Nónne tu es Ægyptius ille qui ante hos dies ad seditionem concitasti & eduxisti in desertū quatuor millia sicariorum?

Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος, Ἐγὼ ἄνθρωπος μέν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεὺς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης· δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν.

39 Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Iudæus Tarsensis, non obscuræ Cilicum vrbis ciuis: cæterùm rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνησε τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ, λέγων.

40 Quum igitur ille permisisset, Paulus stans in gradibus, manu silētium postulauit à plebe: & magno silentio facto, loquutus est lingua Hebræa, dicens,

Κεφάλαιον κβ.

CAP. XXII.

Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νυνὶ ἀπολογίας.

1 Viri fratres & patres audite meam, qua nunc apud vos vtor, defensionem.

(Ἀκούσαντες δὲ ὅτι τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ προσεφώνει αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν. καὶ φησιν,)

2 (Quum audissent autē eū Hebræa lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt silentium. & dixit,)

Ἐγὼ μέν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ, πεπαιδευμένος κατ' ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον.

3 Ego quidem sum Iudæus, natus Tarsi, *vrbe* Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe ad pedes Gamalielis, institutus ad exquisitam formam patriæ Legis, zelo Dei accēsus, sicut & vos omnes estis hodie.

Paulus breui anteactæ vitæ narratione suam tum vocationem tū doctrinam vt diuinam asserit.

Ὃς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδιδοὺς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας.

4 Qui hoc vitæ genꝰ persequutus sum vsque ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.

Vt & Pōtifex maximus mihi testis est, & totus seniorum ordo: à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis, Damascum proficiscebar, adducturus etiā eos qui illic essent, vinctos in Hierusalem, vt punirentur:

Euenit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco circiter meridiem, vt repētè è cælo circumfulserit me lux multa:

Cecidíque in solum, & audiui vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?

Ego verò respōdi, Quis es Domine? Dixítque mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quē tu persequeris.

Porro qui mecū erant, lucem quidem conspexerunt, & expauefacti sunt: vocem autem nō audierunt eius qui loquebatur mecum.

Dixi verò, Quid faciam Domine? Dominus autē dixit mihi, Surge ac profi ciscere Damascū: & illic tibi dicetur de oībus quæ cōstituta sūt tibi vt facias.

Quum verò non viderem, præ gloria lucis illius, manu deductus ab iis qui mecum erant, veni Damascum.

Ananias autem quidā, vir pius secundū Legem, testimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum,

Veniens ad me & adstans dixit mihi, Saul frater, recipe visum. Et ego eodem illo momento sū eum intuitus.

Ipse autem dixit, Deus Patrum nostrorum delegit te qui cognoscerres ipsius voluntatem,

Ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεύς μοι μαρτυρεῖ, ἀφ' οὗ καὶ τὸ προσβυτέριον πᾶν παρ' ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας, δεδεμένους εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν.

Ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ.

Ἔπεσόν τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι, Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις;

Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην, Τίς εἶ Κύριε; Εἶπέ τε πρός με, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις.

Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο· τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι.

Εἶπον δέ, Τί ποιήσω Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρός με, Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκόν· κἀκεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι.

Ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον, ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν σὺν ὄντων μοι, ἦλθον εἰς Δαμασκόν.

Ἀνανίας δέ τις, ἀνὴρ εὐσεβὴς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων Ἰουδαίων,

Ἐλθὼν πρός με καὶ ἐπιστὰς εἶπέ μοι, Σαοὺλ ἀδελφὲ, ἀνάβλεψον. Κἀγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν.

Ὁ δὲ εἶπε, Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχείρισατό σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ,

καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Ὅτι ἔσῃ μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας.

Καὶ νῦν τί μέλλεις; ἀναστὰς βάπτισαι, καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

Ἐγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει·

Καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι, Σπεῦσον, καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἱερουσαλὴμ· διότι οὐ παραδέξονταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ.

Κἀγὼ εἶπον, Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπί σε.

Καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς, καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, καὶ φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν,

Καὶ εἶπε πρός με, Πορεύου· ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε.

Ἤκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες, Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· οὐ γὰρ καθῆκον αὐτὸν ζῆν.

Κραυγαζόντων δὲ αὐτῶν, καὶ ῥιπτούντων τὰ ἱμάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα,

Ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτὸν, ἵνα ἐπιγνῷ δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ.

& videres Iustum illum, & audires vocem ex ore ipsius.

15 Nam eris ei testis apud omnes homines, *eorum* quæ vidisti & audisti.

16 Nunc igitur quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

17 Euenit autem mihi reuerso in Hierusalem, quũ precarer in templo, vt raperer extra me,

18 Et viderem eum dicentem mihi, Festina, & exi citò ex Hierusalem: quoniam non accipient testimonium tuum de me.

19 Et ego dixi, Domine, ipsi sciunt me pertraxisse in carcerem & cecidisse per singulas synagogas eos qui credebant in te.

20 Et quũ funderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque adstabã, & assentiebar cædi illius, & custodiebã pallia eorũ qui interficiebant eum.

21 Tum *is* dixit mihi, Proficiscere: nam ego te procul ad Gentes mittam.

22 Audiebãt autẽ eum ad hũc vsque sermonem: tũ verò sustulerũt vocẽ suã, dicentes, Tolle è terra *hominem* istiusmodi: nõ enim conuenit eũ viuere.

23 Clamãtibus autem eis. & proiicientibus pallia, & puluerem iactantibus in aerem,

24 Iussit tribunus eum duci in castra, dixítque vt in eum verberibus inquireretur: vt resciret propter quam ob causam sic clamarent aduersus eum.

* Pernicax superbia, neque veritatẽ ipsa amplecti, neque vt ab aliis recipiatur patí potest.

Prudẽtia canis non quid iustũ sed quid vtile sit considerat, & ita quidem vt vtilitatẽ expræsenti aspectu metiatur.

Nihil prohibet iustis adminiculis à Deo submini strariis iniuriâ repellere.

Quum autem adstrinxissent eum loris, dixit astanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?

Hoc verò quum audisset Centurio, adiit Tribunum, & annuntiauit ei, dicens, Vide quid facturus sis: homo enim iste, Romanus est.

Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, nũ tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem istam acquisiui. Paulus autem ait, Ego verò etiam natus sum *ciuis*.

Statim igitur abscesserunt ab eo qui fuerant in eum inquisituri: sed & tribunus quoque timuit, cognito eum Romanũ esse, quoniam eum vinxerat.

Postero autem die volens pro certo scire cuius *rei* accusaretur à Judæis, soluit eum è vinculis, & iussit principes Sacerdotum venire, totúmque ipsorum cõcessum: ac deductum Paulum statuit coram eis.

Ως δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν, εἶπε πρὸς τὸν ἑστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ Παῦλος, Εἰ ἄνθρωπον Ρωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν;

Ακούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος, προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ, λέγων, Ορα τί μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος τοῦτο Ρωμαῖός ἐστι.

Προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος εἶπεν αὐτῷ, Λέγε μοι, εἰ σὺ Ρωμαῖος εἶ; Ο δὲ ἔφη, Ναί.

Απεκρίθη τε ὁ χιλίαρχος, Εγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Ο δὲ Παῦλος ἔφη, Εγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι.

Εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν· καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς ὅτι Ρωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι αὐτὸν ἦν δεδεκώς.

Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς, τὸ, τί κατηγορεῖται παρὰ τῶν Ιουδαίων, ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσεν ἐλθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον αὐτῶν· καὶ καταγαγὼν τὸν Παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς.

CAP. XXIII.

Κεφάλαιον κγ.

Paulus bonam conscientiam omniũ calũniis opponit, cuĩ⁹ testẽ citat totius vitæ suæ cursũ. 2 Tũdem cogũturhypocritæ sua iplorũ intẽperie ese prodere. De iniuriis queri & impios ad Dei tribunal citare licet, modò id fine odio & sedato animo fiat.

INtentis autem in consessum oculis Paulus ait, Viri fratres, ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem.

Ananias aũt Põtifex maxim⁹ imperauit iis q ipsi adstabãt, vtos ei⁹ cederẽt.

Tũ Paulus dixit ei, Futurum est vt percutiat te De⁹, paries dealbate. & tu sedes iudicãs me secundũ Legem, & Legem transgrediens iubes me cædi?

Ανείσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν, Ανδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης.

Ο δὲ ἀρχιερεὺς Ανανίας ἐπέταξε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα.

Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε, Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, τοῖχε κεκονιαμένε· καὶ σὺ κάθη κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρανομῶν κελεύεις με τυπτεσθαι;

Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον, Τὸν ἀρχι- 4
ερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς;

Ἔφη τε ὁ Παῦλος, Οὐκ ἤδειν, ἀδελ- 5
φοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς· γέγραπται γὰρ,
Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

Γνοὺς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἓν μέρος 6
ἐστὶ Σαδδουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον Φαρισαίων, ἔκραξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου· περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι.

Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο 7
στάσις τοῦ Φαρισαίων καὶ τοῦ Σαδδουκαίων· καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος.

Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι μὴ 8
εἶναι ἀνάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα.

Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη· καὶ ἀνα- 9
στάντες οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τοῦ Φαρισαίων, διεμάχοντο, λέγοντες, Οὐδὲν κακὸν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν.

Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, ἅλα- 10
σθεὶς ὁ χιλίαρχος μὴ διασπασθῇ ὁ Παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταβὰν ἁρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν.

Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ 11
Κύριος εἶπε, Θάρσει Παῦλε· ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἰερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι.

Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες 12
τῶν Ἰουδαίων συνοφοὺν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς, λέγοντες μήτε φαγεῖν μήτε

Tum qui adstabant dixerunt, Pontifici maximo Dei conuitiaris?

Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximũ. scriptũ est enim, ‖Principi populi tui non maledices.

Quũ verò nosset Paulus vnã quidé partẽ esse Sadducæorũ, alterã verò Pharisæorum, clamauit in consessu, Viri fratres, ‖ego Pharisæus sũ, filius Pharisæi: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.

Quũ auté hæc esset loquut⁹, orta est seditio inter Pharisæos ac Sadducæos: & diuisa est multitudo.

Nam Sadducæi quidé dicũt nõ esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritũ: Pharisæi auté vtrunque confitentur.

Ortus est igitur clamor magn⁹: & quũ surrexissẽt Scribæ ex partibus Pharisæorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inueni m⁹ in homine isto: quòd si spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.

Et quum magna seditio esset, veritus Tribun⁹ ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militũ manum descendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.

Sequente verò nocte adstãs ei Dominus dixit, Confide Paule. Vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiã Romę testificari.

Orto autem die, quidã ex Iudæis facta coitione deuouerunt sese, dicentes neque esuros se neque

Magistratibus ex animo deferẽdus honor, etiam tyrannis.

Exo.22.28

Impios licet inter se interdum committere, vt ab oppugnatione desistant, modò id nulla veritatis iactura fiat.

Infrà, 24.22. philip.3.5

Infirma est malorum cõcordia, quantumlibet ad opprimẽdam veritatem cõspirent.

Negare Angelorum & animarum hypostasin, & mortuorũ resurrectionẽ, vetus Sadducæorum hæresis.

Domin⁹ inter ipsos hostes inuenit, quum liberet, causæ suæ patronos.

Deus suos ad extremum non deserit.

Stulto zelo correpti, mentiri & occidere, quiduis de nique sibi licere arbitrantur.

bibituros vsquequo truci dasſent Paulum.

πιεῖν ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον.

Erant autē plures quàm quadraginta *viri* qui hāc coniurationem fecerant.

13 Ἦσαν δὲ πλείους τεσσεράκοντα οἱ τοῦτο τὸ συνωμοσίαν πεποιηκότες.

Qui adierunt principes Sacerdotum & ſeniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus noſipſos, nihil guſtaturos vſquequo trucidauerimus Paulum.

14 Οἵτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον, Ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς, μηδενὸς γεύσασθαι ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον.

Nunc ergo vos indicate Tribuno ex conſeſſus voluntate vt eum cras ad vos deducat, veluti exquiſitius percognituros de iis quæ ad eum *ſpectant*: nos verò, priuſquam appropinquet, parati ſumꝰ ipſum interimere.

15 Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν τῷ συνεδρίῳ ὅπως αὔριον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον περὶ αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ, πρὸ τοῦ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἕτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν.

Quum autem filius ſororis Pauli audiſſet inſidias, venit, & ingreſſus in caſtra annūtiauit Paulo.

16 Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὴν ἐνέδραν, παραγενόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ.

Prudētia Spiritus cum ſimplicitate eſt cōiugenda.

Paulus autem aduocato quodam ex Centurionibus, ait, Adoleſcentem hunc abduc ad Tribunū: habet enim quod annuntiet ei.

17 Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἕνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη, Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον· ἔχει γὰρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ.

Ille igitur acceptū eum duxit ad Tribunum, & dixit, Vinctus Paulus aduocatum me rogauit vt hūc adoleſcētem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

18 Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον, καὶ φησιν, Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός με ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρός σε, ἔχοντά τι λαλῆσαί σοι.

Tribunus verò prehenſa eius manu, quum ſeceſſiſſet ſeorſum, percontatus eſt, Quid eſt quod habes mihi annuntiandum?

19 Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλίαρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυνθάνετο, Τί ἐστιν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαί μοι;

Ille autem dixit, Iudæi conſtituerunt: te rogare vt cras Paulum deducas in conſeſſum, quaſi aliquid exquiſitius percōtaturi ſint de eo.

20 Εἶπε δὲ, Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαί σε ὅπως αὔριον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς τὸν Παῦλον, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ.

Σὺ οὖν μὴ πεισθῇς αὐτοῖς, ἐνεδρεύ- 21
ουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους
τεσσαρακοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυ-
τοὺς μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν ἕως οὗ ἀνέ-
λωσιν αὐτόν· καὶ νῦν ἕτοιμοί εἰσι, προσ-
δεχόμενοι τὸ ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν.

Ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν 22
νεανίαν, παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆ-
σαι ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρὸς με.

Καὶ προσκαλεσάμενός δύο τινὰς 23
τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν, Ἑτοιμάσατε
στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν
ἕως Καισαρείας, καὶ ἱππεῖς ἑβδομήκοντα,
καὶ δεξιολάβους διακοσίους, ἀπὸ τρίτης
ὥρας τῆς νυκτός·

Κτήνη τε παραστῆσαι, ἵνα ἐπιβιβά- 24
σαντες τὸν Παῦλον διασώσωσι πρὸς
Φήλικα τὸν ἡγεμόνα·

Γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν 25
τύπον τοῦτον,

Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγε- 26
μόνι Φήλικι χαίρειν.

Τὸν ἄνδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ 27
τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι
ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι
ἐξειλόμην αὐτόν, μαθὼν ὅτι Ῥωμαῖός
ἐστι.

Βουλόμενος δὲ γνῶναι τὴν αἰτίαν δι' 28
ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατήγαγον αὐτὸν
εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν·

Ὃν εὗρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητη- 29
μάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν δὲ ἄξιον
θανάτου ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα.

Μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς εἰς 30
τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ὑπὸ τῶν Ἰου-
δαίων, ἐξαυτῆς ἔπεμψα πρὸς σε·

Tu verò ne ipsis assentitor. insidiantur enim ei ex istis viri plures quadraginta, qui seipsos deuouerunt neque esturos neque bibituros vsquequo interemerint eum: & nunc parati sunt, expectantes quid à te renuntietur.

Tribunus igitur dimisit adolescentem, quum ei præcepisset *vt* nulli efutiret se hæc ipsi indicasse.

Non est consilium contra Dominum & ipsius seruos.

Et aduocatis duobus quibusdam ex Centurionibus, iussit vt pararent milites ducẽtos qui proficiscerentur Cæsareã vsque, & equites septuaginta, & stipatores ducẽtos, à tertia hora noctis:

Et vt iumenta præberent, vt impositum Paulum saluum perducerent ad Felicem præsidem;

Scripta epistola quæ hanc summam contineret,

Claudius Lysias præstãtissimo præsidi Felici salutem.

Virum hunc comprehensum à Iudæis, quum iam esset ab eis interimẽdus, superueniens cũ militum manu erui, quum cognouissem Romanum esse.

Lysias repentè factus à Domino Pauli patronus.

Et volens scire causam cur eum criminarentur, deduxi eum in ipsorum consessum.

Quem comperi accusari de quæstionibus Legis ipsorum, nullius criminis reum quod sit dignũ morte aut vinculis.

Quũ autẽ mihi indicatũ esset insidias huic viro factũ iri à Iudæis, eo ipso mométo misi *eum* ad te:

& denũtiaui quoque accusatoribus vt quæ habẽt aduersus eum dicant apud te. Vale.

παραγγείλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν πρὸς αὐτὸν τὰ κατ' αὐτοῦ. Ἐρρῶσο.

31 Milites igitur sicut ipsis præceptum erat, acceptũ Paulum duxerunt nocte Antipatrida.

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα.

32 Postero autem die, relictis equitibus qui eum eo irent, reuersi sunt in castra.

Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἱππεῖς πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν.

33 Qui cũ venissent Cæsaream, & reddidissent epistolam Præsidi, stiterũt coram eo etiam Paulum.

Οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ.

34 Quum legisset autẽ *literas* Præses, & interrogasset ex qua prouincia esset, ac cognouisset esse ex Cilicia:

Ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστὶ, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας·

35 Audiam te, inquit, quũ accusatores quoque tui adfuerint. Iussitque in prætorio Herodis ipsum custodiri.

Διακούσομαί σου, ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται. Ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τοῦ Ἡρῴδου φυλάσσεσθαι.

CAP. XXIIII.

Κεφάλαιον κδ'.

Hypocritæ quod nec vi nec fraude possunt, tandem iuris specie niuntur obtinere.

1 QVinque autẽ pòst diebus descẽdit Põtifex maximus Ananias cum senioribus, & Tertullo quodam oratore: qui comparuerunt coram Præside contra Paulum.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινός, οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου.

2 Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus, dicẽs,

Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τέρτυλλος, λέγων,

3 Nos per te tuaque prudentiæ egregia in hac gẽte facinora multã pacem consequutos, & prorsus & vbique agnoscimus, præstãtissime Felix, cum omni gratiarum actione.

Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας.

4 Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt audias nos paucis pro tua æquitate.

Ἵνα δὲ μὴ ὄπι πλεῖόν σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ.

Εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμόν, καὶ κινοῦντα στάσιν πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέσεως.

Comperimus enim virum hunc esse pestilentē, & qui moueat seditionē omnibus Iudæis per vniuersum orbem, & principem sectæ Nazarenorū:

Ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι· ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρίνειν.

Qui templum quoque tentauit profanare: quē etiam prehensum voluimus secundū Legem nostram iudicare.

Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλίαρχος, μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε.

Sed interueniens tribunus Lysias, cum magna vi abduxit eum è manibus nostris:

Κελεύσας τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σὲ παρ' οὗ δυνήσῃ αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ.

Iussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex quo poteris, ipse, inquisitione habita, de omnibus istis cognoscere de quibꝰ nos eum accusamus.

Συνέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν.

Consenserunt autem etiam Iudæi, dicētes hæc ita se habere.

Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν, Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι.

Respondit autem Paulus, quū innuisset ei Præses vt loqueretur, Quia te à multis annis isti genti præfuisse scio, meliore animo in rebus meis defensione vtar:

Δυναμένου σου γνῶναι ὅτι οὐ πλείους εἰσί μοι ἡμέραι ἢ δεκαδύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν Ἰερουσαλήμ.

Quum tu possis nosse non plures *exactos* esse dies quàm duodecim ex quo ascendi adoraturus in Hierusalem.

Καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρόν με πρός τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπίστασιν ποιοῦντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ τὴν πόλιν.

Neque verò me in templo inuenerunt cum aliquo disserentem, aut coitionem turbę facientem, neque in synagogis, neque in vrbe:

Οὔτε παραστῆσαί δύανταί περὶ ὧν νυνὶ κατηγοροῦσί μου.

Neque probare possūt ea de quibus nunc me accusant.

Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτω λατρεύω τῷ πατρῴῳ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις.

Hoc verò tibi confiteor, me secundū viam illam quam sectam dicunt, ita seruire patrio Deo, vt qui credā omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:

Tertullus ex diaboli rhetorica, incipiens ab adulatione, definit in mēdacia: Paulus verò diuina eloquētia fretus, simplici exordio addhibito, vera inficiatione obiectum seditionis crimen à se reiicit.

14 In causa religionis Paulus à cōiecturali ad qualitatis statū delabitur, obiectam sibi religionem non modò nō negans, sed etiā vt veram, diuinam & omnium antiquissimam, defendens.

Et spem habeã in Deũ, fore quã etiam ii ipsi expectant resurrectionem mortuorum, tum iustorum, tũm iniustorum.

15 Ελπίδα ἔχων εἰς τὸν Θεόν, ὃν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων.

Rem gestam denique vere narrat Paulus, quam Tertullus multismodis corrupere.

In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt conscientiam habeam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper.

16 Ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διὰ παντός.

Pluribus autem annis interiectis, veni eleemosynas exhibiturus genti meæ & oblationes.

17 Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς.

Quo tempore inuenerunt me sanctificatum in templo, non *tamen* cũ turba, neque cum tumultu, quidam ex Asia Iudæi.

18 Ἐν αἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου, τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι.

Quos oportuit apud te adesse, & accusare si quid haberent aduersum me.

19 Οὓς ἔδει ἐπὶ σοῦ παρεῖναι, καὶ κατηγορεῖν εἴ τι ἔχοιεν πρός με.

Aut hi ipsi dicãt si quod inuenerint in me iniustè factum, quum ego starem in consessu.

20 Ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν εἴ τι εὗρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, σταθέντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου.

Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos staré, De resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor hodie à vobis.

21 Ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς, ἧς ἔκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς, Ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑφ' ὑμῶν.

Iudex vt de re dubia, Amplius pronuntiat.

Auditis autẽ his, Felix distulit eos. Postquã exquisitius pernouero quæ adsectam istam pertinét, inquiés, Quum Tribunus Lysias descenderit, perno scam vestrum negotium.

22 Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φῆλιξ ἀνεβάλετο αὐτούς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπών, Ὅταν Λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς.

Fidē est suorũ custos Dominus, & incredibilisquæ dam virtus veritatis, etiam inter homines alioquí profanos.

Et præcepit Centurioni vt seruaretur Paulꝰ ac laxaretur, & nequé prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare, aut eũ adire.

23 Διατάξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ.

Aliquot autẽ pòst diebus quum adesset Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit eũ de fide quæ est in Christum.

24 Μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος Φῆλιξ σὺν Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ οὔσῃ Ἰουδαίᾳ, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

Διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος ὁ Φῆλιξ ἀπεκρίθη, Τὸ νῦν ἔχον πορεύου· καιρὸν δὲ μεταλαβὼν μετακαλέσομαί σε·

25 Disserente autem ipso de iustitia, & continentia, & iudicio futuro, expauefactus Felix respondit, Nunc quidem abi: cæterùm opportunitatem nactus accersam te:

Ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων ὅτι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως λύσῃ αὐτόν· διὸ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμενος, ὡμίλει αὐτῷ.

26 Simul & illud sperãs, fore vt pecunia ipsi daretur à Paulo, vt eũ vinculis exoluere: quãobrẽ etiã frequentius eum accersens, colloquebatur cum eo.

Διετίας δὲ πληρωθείσης ἔλαβε διάδοχον ὁ Φῆλιξ Πόρκιον Φῆστον· θέλων τε χάριτας καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον.

27 Biennio autem expleto accepit successorẽ Felix Porcium Festum: & volens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

In animo sibi male conscio, etiam si qua interdum est æquitatis species, necesse tamen est mox deleri. Interea tamẽ patiẽtia opus est, eáque diuturna.

Κεφάλαιον κε.

Φῆστος οὖν ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μεθ' ἡμέρας τρεῖς ἀνέβη εἰς Ἰερουσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας.

CAP. XXV.

1 Festus ergo ingressus prouinciam, triduo pòst ascendit Hierosolymã ab vrbe Cæsarea.

Ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτόν,

2 Indicarunt autẽ ei Põtifex maximus & primarii ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt,

Αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς Ἰερουσαλήμ· ἐνέδραν ποιοῦντες ἀνελεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν.

3 Petentes gratiam aduersus eum, vt accerseret eum in Hierusalem: factis insidiis vt eum in via interimerent.

Ὁ μὲν οὖν Φῆστος ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι.

4 Festus autem respondit seruari Paulum Cæsareæ, se verò citò *illuc* profecturum.

Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησὶ, συγκαταβάντες, εἴ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, κατηγορείτωσαν αὐτοῦ.

5 Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant, & siqua est in hoc viro improbitas, accusent eum.

Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦλον ἀχθῆναι.

6 Et actis inter eos dieb' non pluribus quàm decem, quum descendisset Cæsaream, postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci.

Iniuriã non iniuria sed in re licet repellere.

Qui quum venisset, circunsteterũt *eum* qui Hierosolymis descenderant Iudæi, multas & graues criminationes adferẽtes aduersus Paulũ, quas nõ poterant demonstrare:

7 Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβεβηκότες Ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδεῖξαι·

Quum ipse exciperet, 8 se neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasse.

8 Ἀπολογουμένου αὐτοῦ, Οὔτε εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερὸν, οὔτε εἰς Καίσαρά τι ἥμαρτον.

Domini malorum cõsilia non tantũ euertit, sed etiã in ipsorum caput retorquet

Sed Festus volens gratiam inire à Iudæis, respõdes Paulo, dixit, Vis Hierosolymam ascendere, & illic de his iudicari apud me?

9 Ὁ Φῆστος δὲ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ εἶπε, Θέλεις εἰς Ἰερουσόλυμα ἀναβαὶ, κἀκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ;

Dixit autẽ Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari. Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu pulchrè nosti.

10 Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος, Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρός ἑστώς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι. Ἰουδαίοις οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις.

Nam siquam iniuriam ac dignum morte aliquid feci, non recuso mori: sin verò nihil est *eorum* quorum isti me accusant, nemo potest me illis cõdonare: Cæsarem appello.

11 Εἰ μὲν οὖν ἀδικῶ, καὶ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν ὧν οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδείς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι· Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι.

Tunc Festus cũ cõsilio colloquutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem proficiscẽris.

12 Τότε ὁ Φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη, Καίσαρα ἐπικέκλησαι; ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ.

Festus nihil tale cogitans, festibus etiã regibus, Iudæorũ improbitatẽ, & Pauli innocẽtiam in apertũ proferens, Ecclesiam Dei mirificè cõfirmat.

Diebus autem aliquot exactis, Agrippa rex & Bernice venerunt Cæsaream, salutaturi Festum.

13 Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν, Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατηντήσαν εἰς Καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν Φῆστον.

Et quum dies complures illic versati fuissent, Festus regi exposuit quæ ad Paulum *spectabant*, dicens, Vir quidam est relictus à Felice vinctus:

14 Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβον ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, λέγων, Ἀνήρ τίς ἐστι καταλελειμμένος ὑπὸ Φήλικος δέσμιος·

15 περὶ οὗ, γενομένου μου εἰς Ἰεροσόλυμα, ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην.

De quo, quũ peruenissem Hierosolymam, indicarunt mihi principes Sacerdotum & seniores Iudæorum, petẽtes damnationem aduersus eum.

Πρὸς οὓς ἀπεκρίθην ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ρωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος.

16 Quibus respondi, non esse Romanis morem, quempiam perdendum dare, priusquam is qui accusatur, in conspectu habeat accusatores, & locum defensionis accipiat super criminatione.

Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνταῦθα, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα.

17 Quum ergo huc conuenissent, absque vlla dilatione, consequenti die quum sedissem pro tribunali, iussi adduci hominem.

Περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ·

18 Cuius accusatores quũ adstarent, nullum crimẽ obiiciebant eorum quæ ego suspicatus eram:

Ζητήματα δέ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περί τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν.

19 Sed quæstiones quasdã de sua superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

Profani ex intestinis rixis dãnãdæ rerũ doctrinæ occasionẽ arripiunt: sed salua interim manet veritas.

Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ εἰς τίνα περὶ τούτου ζήτησιν, ἔλεγον εἰ βούλοιτο πορεύεσθαι εἰς Ἰερουσαλὴμ, κἀκεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτων.

20 Dubitans autem ego in eiusmodi quæstione, dixi num vellet proficisci in Ierusalem, & illic iudicari super istis.

Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτὸν, ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα.

21 Quum verò Paulus appellasset vt seruaretur Augusti cognitioni, iussi eũ seruari quousque mittere eum ad Cæsarem.

Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη, Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δὲ, Αὔριον, φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ.

22 Agrippa verò dixit Festo, Velim & ipse hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum audies.

Impletur in Paulo quod de eo prædixerat Ananiæ Dominus, suprà, 9. c. 15

Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σύν τε τοῖς χιλιάρχοις, καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ Φήστου, ἤχθη ὁ Παῦλος.

23 Postero igitur die quũ venisset Agrippa & Bernice cum multa ostentatione, & introisset in auditorium cum Tribunis & eminentibus eius vrbis ciuibus, iubente Festo adductus est Paulus.

Tum Festus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui simul adestis nobiscum, conspicitis istum de quo omnis multitudo Iudæorum compellauit me & Hierosolymis & hîc, vociferantes non oportere eum viuere amplius.

Ego verò quum comperissẽ nihil dignũ morte eum fecisse, & is ipse appellasset Augustũ, decreui eum mittere.

De quo quid certi scribam domino, nõ habeo. quapropter produxi eũ ad vos, & maximè ad te, rex Agrippa, vt inquisitione habita, habeã quod scribam.

Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum collata non significare.

CAP. XXVI.

AGrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipso dicere. Tunc Paulus extenta manu, hac defensione vsus est,

Peritum iudicem nancisci, magnum & rarum Dei beneficium.

Super omnibus de quibus postulor à Iudæis, rex Agrippa, beatum me duco quòd sim hodie causam apud te dicturus:

Maximè quòd te gnarum esse sciam omniũm quæ apud Iudæos sunt & rituum & quæstionum. ideo rogo te vt patienter me audias.

Paulus vitæ suæ narrationem in duo tẽpora distribuens, prioris testes citat ipsos aduersarios, posterioris verò, patres & Prophetas.

Itaque vitam quidem meam actam à iuuẽtute, quæque à principio fuit in gente mea Hierosolymis, sciunt omnes Iudæi:

Καί φησιν ὁ Φῆστος, Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε, βοῶντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι.

Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου βουλομένου τὸν Σεβαστὸν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν.

Περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. διὸ προήγαγον αὐτὸν ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης σχῶ τί γράψαι.

Ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ, πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι.

Κεφάλαιον κϛ.

ΑΓρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη, Ἐπιτρέπεταί σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. Τότε ὁ Παῦλος ἀπελογεῖτο, ὀκτείνας τὴν χεῖρα,

Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἡγημαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι σήμερον ἐπὶ σοῦ·

Μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθῶν τε καὶ ζητημάτων. διὸ δέομαί σου, μακροθύμως ἀκοῦσαί μου.

Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νέου τοῦ, τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι·

Προγινώσκοντές με ἄνωθεν (ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν) ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρισαῖος. 5

Vt qui antea nouerint me iam inde à maioribus (si velint testari) secundũ exquisitissimam illam sectam nostræ religionis vixisse Pharisæum:

Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γεγομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἕστηκα κρινόμενος. 6

Nunc verò ob spẽ promissionis factæ patribus nostris à Deo, sto in iudicium vocatus:

Tres sunt testes maximè idonei veræ doctrinæ, Dei veri patres, Ecclesiæ consensus.

Εἰς ὃ τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον ἐλπίζει καταντῆσαι. περὶ ἧς ἐλπίδος ἔγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. 7

Ad quam duodecim tribus nostræ, Deo nocte & die perpetuò seruientes, sperant se peruenturas, de qua spe postulor, rex Agrippa, à Iudæis.

Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; 8

Quid? incredibile iudicatur apud vos quòd Deꝰ mortuos excitet?

Mortuos resurgere probat primum ex Dei potentia, deinde ex Christi resurrectione, cuius ipse sit testis idoneus.

Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι, 9

Equidem statuerã mihi aduersus nomen Iesu Nazareni multa contraria facienda.

Ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἰερουσαλήμ· καὶ πολλοὺς μὲν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβών· ἀναιρουμένων τε αὐτῶν κατήνεγκα ψῆφον. 10

||Quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctorũ ego carceribus inclusi, à principibus Sacerdotũ potestate accepta: & quum *ab eis* interimerentur, tuli suffragium. *Suprà*, 8.5

Καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκαζον βλασφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. 11

Ac per omnes synagogas sæpe ipsos puniens, coegi ad blasphemandũ: & supramodum furens aduersus eos, persequutus sum in exteras vsque ciuitates.

Ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, 12

Quo tẽpore etiã||proficiscens Damascum cum potestate & procuratione principũ Sacerdotũ, *Suprà*, 9.2

Ἡμέρας μέσης, βασιλεῦ, οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου, περιλάμψαι με φῶς καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους. 13

Die medio, rex, in via vidi cælitus lucem, quæ splendorem solis superabat, circunfulsisse me & eos qui mecum iter faciebant.

Πάντων δὲ καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦσάν μοι 14

Quum autẽ omnes nos decidissemus in terrã, audiui vocem alloquẽtem

me, ac dicentem Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulos calcitrare.

15 Ego autẽ dixi, Quis es Dñe? At ille dixit, Ego sũ Iesus quẽ tu psequeris.

16 Sed exurge, & sta in pedes tuos. idcirco enim apparui tibi vt designarem te ministrũ ac testem tũ eorũ quæ vidisti, tũ eorũ in quibus apparebo tibi:

17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad quos nunc te mitto,

Euangelii finis est, ad Christi cognitionẽ adductos, & in eo per fidem apprehẽsos iustificatos & sanctificatos, seruare.

18 Vt aperias oculos eorũ, vt se conuertãt à tenebris ad lucẽ, & à potestate Satanæ ad Deum, vt remissionẽ peccatorũ & sortẽ inter sanctificatos accipiãt, p fidẽ quæ est in me.

Paulus citat Apostolici sui muneris authorem Deũ, testem autẽ, ipsius gratiã. *Supra*, 12, & 14

19 Vnde, rex Agrippa, nõ fui rebellis cælesti visioni:

20 ‖Sed iis qui sunt Damasci primùm, & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & Gentibus annuntiaui vt resipiscerent & conuerterent se ad Deum, opera facientes digna iis qui resipuissent.

Supra, 21. 30

21 Horũ causa Iudæi ‖me in templo comprehensũ tentarunt interficere:

22 Sed auxiliũ à Deo nactus perstiti in hũc vsque diem, testificans *ista* tum paruis tum magnis, nec quicquam dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt:

Christus, scopus Legis ac Prophetarũ.

23 *Nempe* Christũ esse passurũ, ac primum ex resurrectione mortuorum, lucem annuntiaturum huic populo & Gentibus.

με, λέγουσαν τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ, Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

15 Ἐγὼ δὲ εἶπον, Τίς εἶ Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις.

16 Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου· εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι, προχειρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι·

17 Ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς νῦν σε ἀποστέλλω,

18 Ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις, πίστει τῇ εἰς ἐμέ.

19 Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθὴς τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ·

20 Ἀλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρῶτον καὶ Ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς Ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπήγγελλον μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσσοντας.

21 Ἕνεκα τούτων με οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρῶντο διαχειρίσασθαι.

22 Ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστηκα, μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ Μωσῆς·

23 Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ Φῆστος μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔφη, Μαίνῃ Παῦλε· τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει.

24 Hæc autem ipso pro se excipiente, Festus magna voce ait, Insanis Paule: multæ literæ te ad insaniam adigunt.

Sapientia Dei est stultis insania, sed nihilominus cõstanter asserenda est veritas.

Ὁ δὲ, Οὐ μαίνομαι, φησὶ, κράτιστε Φῆστε, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι.

25 Tunc ille, Nõ insanio, inquit, præstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.

Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεύς, πρὸς ὃν καὶ παρρησιαζόμενος λαλῶ· λανθάνειν γὰρ αὐτὸν τούτων οὐ πείθομαι οὐδέν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο.

26 Scit enim ista rex, apud quem etiã liberè loquor: nam latêre eum quicquã horum non arbitror. neque enim id in angulo gestum est.

Πιστεύεις βασιλεῦ Ἀγρίππα τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις.

27 Credis rex Agrippa Prophetis? scio te credere.

Paulus veluti oblitus se captiũ causam dicere, Apostolici muneris non potuit obliuisci.

Ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη, Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι.

28 Agrippa autem dixit Paulo, Propemodũ persuades mihi vt fiam Christianus.

Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν, Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σε, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον, γενέσθαι τοιούτους οἷος κἀγώ εἰμι, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων.

29 Tum Paulus dixit, Optarim à Deo vt & propemodum & admodum non tu modò, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti essetis tales qualis ego sum, exceptis istis vinculis.

Καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν, καὶ ἥ τε Βερνίκη, καὶ οἱ συνκαθήμενοι αὐτοῖς.

30 Quum autem hæc dixisset, surrexit rex ac Præses, & Bernice, & qui consederant cum eis.

Paulus soluitur, nec tamen dimittitur.

Καὶ ἀναχωρήσαντες ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, Ὅτι οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος.

31 Et quum secessissent, loquebãtur alii ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.

Ἀγρίππας δὲ τῷ Φήστῳ ἔφη, Ἀπολέλυσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἰ μὴ ἐπεκέκλητο Καίσαρα.

32 Agrippa verò Festo dixit, Dimitti poterat homo iste nisi appellasset Cæsarem.

Paulus inter vinctos quidẽ & per medias mortes, sed multis tamẽ splendidis testimoniis ornatus, Romã tãdem velut ipsius Dei manu deducitur.

Κεφάλαιον κζ

CAP. XXVII.

Ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρεδίδουν τόν τε

1 VT autem decretũ est nos nauigaturos in Italiã, tradiderũt tũ

Paulum, tum quosdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ.

2.Cor.11.25

2 ||Conscenso igitur nauigio Adramytteno, nauigaturi secundum Asiæ regiones, prouecti sumꝰ, & nobiscum erat Aristarchus Macedo Thessalonicensis.

3 Altera autem die deuecti sumus Sidonem. & Iulius humaniter tractato Paulo, permisit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.

4 Illic verò prouecti sublegimus Cyprum, quòd venti essent aduersi.

5 Et pelagus quod est secundum Ciliciam & Pamphyliam emensi, deuenimus Myra *vrbem* Lyciæ.

6 Et illic nactus Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam.

7 Quúmque multis diebus tardè nauigaremus, vixque peruenissemus secundum Cnidum, non permittente nobis vento, sublegimus Cretam secundùm Salmonen:

8 Et illam vix præterlegentes, peruenimus in locum quendam quem vocant Pulchros portus, cui propinqua erat ciuitas Lasæa.

Prouidentia, etiam quũ accessit extraordinaria euentꝰ patefactio, causas medias non tollit, sed ordinat potiꝰ ac disponit rerum illarum vsum.

9 Multo autem tempore peracto, & quum iam esset periculosa nauigatio, quòd iam etiam ieiunium præteriisset, admonebat *eos* Paulus,

10 Dicens eis, Viri, video cum iniuria multóque damno non solùm

Γαῦλον καὶ πνας ἑτέρους δεσμώτας ἑκατοντάρχῃ, ὀνόματι Ιουλίῳ, σπείρης Σεβαστῆς.

2 Ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ Ἀδραμυττηνῷ, μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου Μακεδόνος Θεσσαλονικέως.

3 Τῇ τε ἑτέρᾳ κατήχθημεν εἰς Σιδῶνα. φιλανθρώπως τε ὁ Ιούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπίτρεψεν πρὸς φίλους πορευθέντα ἐπιμελείας τυχεῖν.

4 Κἀκεῖθεν ἀναχθέντες ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον, διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους.

5 Τό τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας.

6 Κἀκεῖ εὑρὼν ὁ ἑκατοντάρχης πλοῖον Ἀλεξανδρῖνον πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό.

7 Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμώνην.

8 Μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ καλούμενον Καλοὺς λιμένας, ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις Λασαία.

9 Ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοός, διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρῄνει ὁ Παῦλος,

10 Λέγων αὐτοῖς, Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας οὐ μόνον τοῦ

φόρτου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν.

11 Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῇ ναυκλήρῳ ἐπείθετο μᾶλλον ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις.

12 Ἀνεύθετου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείονες ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῶσι καὶ ἐκεῖθεν, εἴπως δύναιντο καταντήσαντες εἰς Φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένα τῆς Κρήτης βλέποντα κατὰ λίβα καὶ κατὰ χῶρον.

13 Ὑποπνεύσαντος δὲ νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες ἆσσον παρελέγοντο τὴν Κρήτην.

14 Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνεμος τυφωνικός, ὁ καλούμενος εὐροκλύδων.

15 Συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερόμεθα.

16 Νησίον δέ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαῦδα, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης.

17 Ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον· φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν Σύρτιν ἐκπέσωσι, χαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο.

18 Σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο·

19 καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν.

20 Μήτε δὲ ἡλίου, μήτε ἄστρων ἐπιφαινόντων ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου, λοιπὸν περιῃρεῖτο πᾶσα ἐλπὶς τοῦ σῴζεσθαι ἡμᾶς.

oneris & nauis, sed etiam capitum nostrorum, futuram nauigationem.

Cæturio autem gubernatori & nauclero potius assentiebatur quàm iis quæ à Paulo dicebantur.

Homines suæ potius prudentiæ quam Deo per os seruorum suorum loquenti obtemperantes, vltro sese mutuò in infinita pericula coniiciunt.

12 Et quũ appositus portus non esset ad hybernãdum, plerique ceperunt consilium soluẽdi etiam illinc, *experturi* siquo modo possent Phœnica peruenire, & illic hybernare: qui port⁹ est Cretæ, spectans ad Africũ & Chorũ.

13 Quum autem aspirasset Notus, visi sibi propositi compotes, quum soluissent, propius præterlegebant Cretam.

14 Verùm haud multo pòst impegit in eam ventus turbulentus qui vocatur Euroclydon.

15 Quumque abreptum esset nauigium, nec posset obniti vento, dato *nauigio flatibus*, ferebamur.

16 Et quum infra paruã quandam insulam quæ Claudavocatur, cursu delati essemus, vix potuim⁹ scaphæ compotes fieri.

17 Quã subducta, adiumẽtis vtebantur, succincta naui: timentésque ne in Syrtin inciderent, fũmissis velis, ita ferebantur.

Exitus tandẽ ostendit nullos sibi peius cõsulere quã qui soli suæ prudẽtiæ sese regendos trãdunt.

Quum autẽ vehementi tẽpestate iactaremur, sequẽti *die* iactura fecerũt:

18 Ac tertio die ipsi nostris manibus armamenta nauis abiecimus.

19

20 Quum autẽ neque sol neque sidera apparuissẽt ad complures dies, & tẽpestas non parua incumberet, iã ablata erat spes omnis salutis nostræ.

Deus parcit etiam impiis ad tempus, propter electos suos.

Et quum multa iã fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, mihi obediẽdo non proueheri à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnũ.

Πολλῆς δὲ ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν, Ἐδεῖ μέν, ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν.

Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: iactura enim nulla erit cuiusquã ex vobis, sed tantùm nauis.

Καὶ τανῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν· ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου.

Adstitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius sum ego, quem etiã colo,

Παρέστη γάρ μοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ οὗ εἰμι, ᾧ καὶ λατρεύω,

Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæsari sisti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes qui tecum nauigant.

Λέγων, Μὴ φοβοῦ Παῦλε, Καίσαρί σε δεῖ παρασταθῆναι· καὶ ἰδοὺ, κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ.

Promissio fit per fidem efficax.

Propterea bono animo estote viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodum loquutus est mihi.

Διὸ εὐθυμεῖτε ἄνδρες· πιστεύω γὰρ τῷ Θεῷ ὅτι οὕτως ἔσται κατὰ τὸν τρόπον λελάληταί μοι.

In insulam autem quã dam incidere nos oportet.

Εἰς νῆσον δέ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν.

Ad promissam & certã salutem per medias tamẽ tempestates, atq; adeo per ipsas mortes peruenitur.

Cæterùm quum quartadecima nox aduenisset, & ferremur in Adria, nautæ circa medium nõctis suspicati sunt appropinquare sibi aliquã regionẽ.

Ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη νὺξ ἐγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ, κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν.

Et demissa bolide inuenerunt passus viginti: & paululum inde progressi, rursũ demissa bolide inuenerũt passus quindecim.

Καὶ βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς εἴκοσι· βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς δεκαπέντε.

Timentésque nequo modo in asperса loca incideret, iactis è puppi anchoris quatuor, optabãt diem oriri.

Φοβούμενοί τε μήπως εἰς τραχεῖς τόπους ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τέσσαρας, ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι.

Nullũ est tã turpe factum ad quod difficultas & mala conscientia hominẽs non impellant.

Nautis verò studentib⁹ fugere è naui, demissa scapha in mare, sub obtẽtu velut è prora anchoras extensuri,

Τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει ὡς ἐκ πρῴρας μελόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν,

Εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῃ καὶ 31
τοῖς στρατιώταις, Ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν
τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε.

Τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοι- 32
νία τῆς σκάφης, καὶ εἴασαν αὐτὸ ἐκ-
πεσεῖν.

Ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, 33
παρεκάλει ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλα-
βεῖν τροφῆς, λέγων, Τεσσαρεσκαιδεκά-
την σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες, ἄσι-
τοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι.

Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν 34
τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σω-
τηρίας ὑπάρχει· οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρὶξ ἐκ
τῆς κεφαλῆς πεσεῖται.

Εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρτον 35
εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων,
καὶ κλάσας ἤρξατο ἐσθίειν.

Εὐθυμοι δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ 36
αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς.

Ἤμεθα δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυ- 37
χαὶ, διακόσιαι ἑβδομήκοντα ἕξ.

Κορεσθέντες δὲ τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ 38
πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὸ
θάλασσαν.

Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγίνετο, τὸν γῆν οὐκ 39
ἐπεγίνωσκον· κόλπον δέ τινα κατενόουν
ἔχοντα αἰγιαλὸν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο,
εἰ δύναιντο, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον.

Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἴων 40
εἰς τὸ θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς
ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων· καὶ ἐπάραν-
τες τὸν ἀρτέμωνα τῇ πνεούσῃ, κατεῖχον
εἰς τὸν αἰγιαλόν.

Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθά- 41
λασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν· καὶ ἡ

Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi isti in naui manserint, vos seruari non potestis.

Tunc abscinderunt milites funes scaphæ, & siuerunt eam excidere.

Interim autem dum oriretur dies, hortabatur Paulus omnes vt caperét cibum, dicens, Dies hic est decimusquartus ex quo expectantes ieiuni permanetis, nihil cibi sumétes:

Ideo vos hortor vt sumatis cibū: hoc enim ad salutem vestram spectat, nullius enim vestrum capillus ex capite cadet.

Et quum hæc dixisset, accepto pane gratias egit Deo in cōspectu ōniū: & quū fregisset, cœpit edere.

Omnes verò quum iā bono animo facti essent, sumpserunt & ipsi cibū.

Eramus autem vniuersa capita in nauigio, ducéta septuagintasex.

Cæterùm satiati cibo, alleuabant nauim, proicientes frumentum in mare.

Quū auté dies ortus esset terrā nō agnoscebant: sinū verò quēdā animaduerterunt habēté littus, in quē cōsilium ceperant, si possent, expellere nauim.

Igitur anehoris sublatis, permiserunt eam mari, simul laxatis vinculis gubernaculorum, & sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad littus.

Sed quum incidissent in locum bimarem, illiserunt nauem: ac

Etsi promissionum Dei exitus à causis mediis simpliciter non pendet, tamē Dei beneficētia indignos se reddunt q oblata media vel temere vel diffidēter non amplectuntur.

33 Trepidante mundo, soli fideles non modò quieti manent, sed alios etiam suo exemplo confirmant.

Tum maximē expectāndæ sunt tempestates, quū proximus est portus.

prora quidem infixa manebat immobilis, puppis verò soluebatur præ vndarum violentia.

πρῴρα ἐρείσασα ἔμεινεν ἀσάλευτος, ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων.

Incredulis nihil est perfidiosius, nec magis ingratum.

Militum autem consilium erat vt vinctos trucidarent, nequis quum enatasset, effugeret. 42

Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μήτις ἐκκολυμβήσας διαφύγοι.

Deus inter suos etiam hostes inuenit quorum opera suos cõseruet.

At Cẽturio volens seruare Paulum, prohibuit eos ab hoc consiliõ: iussitque vt qui possent natare, abiiterẽt *se* primos, & in terram euaderent: 43

Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, βουλόμενος διασῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος, ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν, ἀπορρίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι.

Hominũ malitiam vincit Dei bonitas.

Reliqui verò partim in tabulis, partim quibusdã nauis *fragmentis*. & ita factum est vt omnes salui euaderent in terram. 44

Καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν.

CAP. XXVIII.

Κεφάλαιον κῆς

ET quum salui euasissent, tunc agnouerũt insulã vocari Melitã. 1

ΚΑΙ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται.

Barbari verò præstabãt nobis non vulgarem humanitatem. accẽsa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrem qui vrgebat, & propter frigus. 2

Οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν. ἀνάψαντες γὰρ πυρὰν, προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα, καὶ διὰ τὸ ψῦχος.

Pios quidẽ pericula ex periculis manẽt, sed glorioso semper exitu.

Quũ igitur congregasset Paulus nonnihil sarmentorum, & imposuisset in pyram, vipera è calore prorepens inuasit eius manum. 3

Συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ.

Etsi res aduersæ sũt peccatorum pœnæ, tamẽ quũ Deus affligendis hominib⁹ nõ semper respiciat peccata, temere iudicant qui vel non expectãt exitũ, vel ex rebus prosperis aut aduersis vnumquẽque æstimãt.

Vt verò barbari viderunt pendentem bestiam ex ipsius manu, alii aliis dicebant, Omnino homicida est homo iste, quem seruatũ è mari vltio non siuit viuere. 4

Ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν.

At ille excussa bestia in ignem, nihil mali passus est. 5

Ὁ μὲν οὖν, ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν.

Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν 6
πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νε-
κρόν. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκών-
των, καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς
αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλε-
γον Θεὸν αὐτὸν εἶναι.

Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑπῆρ- 7
χε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνό-
ματι Ποπλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς,
τρεῖς ἡμέρας φιλοφρόνως ἐξένισεν.

Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου 8
πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον
κατακεῖσθαι· πρὸς ὃν ὁ Παῦλος εἰσελ-
θὼν, καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς
χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόν.

Τούτου οὖν γενομένου, καὶ οἱ λοιποὶ 9
οἱ ἔχοντες ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ, προσήρ
χοντο καὶ ἐθεραπεύοντο.

Οἳ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡ- 10
μᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς
τὴν χρείαν.

Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν 11
ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νή-
σῳ, Ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ Διοσ-
κούροις.

Καὶ καταχθέντες εἰς Συρακούσας, 12
ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς.

Ὅθεν περιελθόντες κατηντήσαμεν 13
εἰς Ῥήγιον· καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπι-
γενομένου νότου, δευτεραῖοι ἤλθομεν εἰς
Ποτιόλους.

Οὗ εὑρόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθη- 14
μεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτά.
καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν.

Κἀκεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ 15
περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν

Illi verò expectabant dum intumesceret, aut concideret repentè mortuus: sed quum multum *tempus* expectassent, & viderent nihil incommodi illi contingere, mutati dicebant eum esse Deum.

Hominibus veræ religionis ignaris nihil in vtranque partē instabilius.

Cæterùm circa locum illum erant prædia *cuidā* primario insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduò peramicè in hospitio habuit.

Seruum Dei quanuis miserum & egentē excepisse, nullū vnquā pœnituit.

Factum est autē vt pater Publii febribus ac dysenteria detentus, decumberet: ad quem Paulus ingressus, quum precatus esset, impositis ei manibus, sanauit eum.

Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebantur in insula, accedebant & sanabantur.

Captiuo Paulo, non fuit tamen captiua Dei virtus.

Qui etiam multis honoribus nos honorarūt, & quū proueheremur imposuerunt quæ vsui *nobis* erant.

Deus in suorum gratiam, exteris etiam benefacit.

Tribus itaque pòst mēsibus deuecti sumus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne Castor & Pollux.

Idola sāctos nullo modo consentientes non polluūt.

Et deuecti Syracusas, *illic* mansimus triduum.

Vnde circumlegentes deuenimus Rhegium: & altero pòst die quum superuenisset Auster, secūdo die venimus Puteolos.

Vbi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septē. & ita contendimus Romam.

Profanorū etiā corda Dominus prout libet in suorū gratiam inflectit.

Vnde quū audissent fratres de reb⁹ nostris, prodierunt nobis in occursū

Deus nūquā patitur suos supra vires affligi.

vsque ad Appii forum & Tres tabernas: quos quũ vidiſſet Paulus, gratiis actis Deo, ſumpſit fiduciã.

ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν· οὓς ἰδὼν ὁ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος.

Quũ autẽ veniſſemus Romã, Centurio tradidit vinctos præfecto exercituum: ſed permiſſum eſt Paulo vt habitaret ſeorſim, cũ milite qui ipſum cuſtodiret. 16

Ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς Ῥώμην, ὁ ἑκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ· τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ.

Paulus vbiq; ſe Apoſtolũ eſſe meminit.

Factum eſt autẽ vt tertio pòſt die conuocaret Paulus Iudæorum primos: qui vbi conueniſſent, dixit eis, Ego, viri fratres, quum nihil fecerim aduerſus populum aut ritus patrios, vinctus traditus ſum Hieroſolymis in manus Romanorum: 17

Ἐγένετο δὲ μετ' ἡμέρας τρεῖς συγκαλέσασθαι τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρώτους· οἳ συνελθόντων αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις, δέσμιος ἐξ Ἰερουσαλὴμ παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων·

Qui quæſtione de me habita, volebãt me dimittere, quòd nullũ ſit in me crimen capitale: 18

οἵτινες ἀνακρίναντές με ἐβούλοντο ἀπολῦσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί·

Vtrũdum quidem mediis & Deo oblatis, ſed ita vt gloriam Dei nõ autẽ noſ ipſos quæramus.

Sed contradicentibus Iudæis coactus ſum appellare Cæſarem: non *tamen* quaſi habeam de quo gẽtem meam accuſem. 19

ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα· οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι.

Qb hanc igitur cauſam vos aduocaui, quos viderem & alloquerer. nam propter ſpem Iſraelis circundatus ſum hac catena. 20

Διὰ τοῦτο οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι· ἕνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἅλυσιν ταύτην περίκειμαι.

Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas accepimus de te ex Iudæa: neque aduenies quiſquam fratrum annuntiauit aut loquutus eſt aliquid de te mali. 21

Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον, Ἡμεῖς οὔτε γράμματα περὶ σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας· οὔτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ σοῦ πονηρόν.

Velimus autem ex te audire quæ ſentias. nam de ſecta iſta notum eſt nobis vbique *ei* contradici. 22

Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρονεῖς. περὶ μὲν γὰρ τῆς αἱρέσεως ταύτης γνωστὸν ἡμῖν ἐστὶν ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται.

Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἧκον πρὸς 23
αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες· οἷς ἐξετί-
θετο διαμαρτυρόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ
Θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ιησοῦ
ἀπό τε τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προ-
φητῶν, ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας.

Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, 24
οἱ δὲ ἠπίστουν.

Ασύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους,
ἀπελύοντο, εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα 25
ἕν, ὅτι καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλά-
λησε διὰ Ησαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς
πατέρας ἡμῶν,

Λέγον, Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, 26
καὶ εἰπὲ, Ακοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε·
καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.

Επαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τού- 27
του, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς
ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν· μήπο-
τε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν
ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ
ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.

Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν ὅτι τοῖς ἔθνεσιν 28
ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ
καὶ ἀκούσονται.

Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον 29
οἱ Ιουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς
συζήτησιν.

Εμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην 30
ἐν ἰδίῳ μισθώματι· καὶ ἀπεδέχετο πάν-
τας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν·

Κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, 31
καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ιησοῦ
Χριστοῦ μετὰ πάσης παῤῥησίας, ἀκω-
λύτως.

Quum igitur constituissent ei diem, venerũt ad eum in hospitium cõplures: quibus cum testificatione exponebat regnum Dei, studés eis persuadere quæ de Iesu Christo sunt, ex Lege Mosis & Prophetis, à mane vsque ad vesperam.

Mutuus est Legis & Euãgelii consensus.

Et alii quidé assentiebãtur iis quæ dicebãtur, quidã verò nõ credebãt.

Euangeliũ credentibus odor vitæ, cõtumacibus odor mortis.

Quum auté inter se discordes essent, discesserũt, quum Paulus hoc verbũ dixisset, Rectè sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam prophetam Patribus nostris,

Dicés, || Vade ad populũ istũ, & dic, Auditu audietis & nõ intelligetis: & vidétes videbitis, & nõ cernetis.

Esa.6.9 matth.13.14 mar.4.12 luc.8.10 iohan.12.40 rom.11.8

Pinguefactum enim est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis conniuerunt: ne cernant oculis, & auribus audiãt, & corde intelligant, & conuertãtur, & sanem eos.

26 Incredulí sponte quidẽ reluctantur veritati, non tamen fortuitó.

Notum ergo sit vobis missam esse Gentibus hãc Dei salutem, & ipsos audituros.

Incredulitas reproborũ nõ potest irritã facere Dei fidem.

Quum ergo hæc dixisset, exierunt Iudæi, multam habentes inter se disceptationem.

Nõ Euãgeliũ sed Euangeliã cõtemptus, dissidiorum causa.

Mãsit auté Paulus biéniũ totũ in proprio cõducto: & excipiebat omnes qui ad ipsũ ĩgrediebãtur:

Verbum Dei non potest vinciri.

Prædicãs regnum Dei, ac docés quæ sunt de Domino Iesu Christo cum omni libertate, nemine prohibente.

SVMMAS PRIORVM ALIQVOT *Matthæi capitum ita reponito.*

CAP. I,

Ad versum 1, Iesus Christus ortus est ex Abrahamo, ex tribu Iuda, & familia Dauidis, sicut Deus promiserat.

18 Christus, verus Immanuel, ac proinde Iesus (id est seruator) ex Spiritu sancto conceptus est in virgine, sicut prædictum fuit à Prophetis.

24 Christus ex eadem virgine incorrupta natus est, & Iesus vocatus ab ipso Deo per Angelum.

CAP. II,

Ver. 1, Christus pauperculus puer in præsepi reclinatus, & à suis neglectus, nihilominus celebre testimonium habet suæ diuinitatis è cælo, & regiæ maiestatis ab exteris, quòd etiam ab iis ipsis à quibus non agnoscitur, tamen imprudenter approbatur.

13 Christus vixdum natus incipit pro nobis crucifigi, tum in sese, tum in membris suis.

19 Christus extincto tyranno, ex Dei prouidentia educatur Nazarethæ, vt ex ipso etiam gentili nomine, quod ipsi propterea tributum est, constet eum esse verum illum Domini Nazaræum.

CAP. III,

Ver. 1, Iohannes singulari sanctimonia & extraordinaria vitæ austeritate omnium oculos in se conuertens, Christo statim sequuturo veluti viam præparat, sicut Esaias prædixerat, summam Euangelii plenius mox tradendi prænuntians.

7 Nihil æquè nobis viam ad misericordiam & salutem præcludit quàm nostræ iustitiæ opinio.

Ad eundem ver. Vera resipiscentia est res interior quæ in mente & animo sedem habet.

9 Patrum fides incredulos filios nihil iuuat, nec propterea tamen Deus in suo cum sanctis patribus fœdere mendax euadit.

11 Ne in signis quidem à Deo salutis nostræ causa institutis, vel in eorum administris hærendum est: sed assurgendum est ad rem ipsam, id est ad Christum, intus sua vnius vi efficientem quod exterius figuratur.

12 Impiorum triumphi sempiterno cruciatu terminabuntur.

13 Christus nostrum baptismum in sese sanctificat.

16 Christi plena consecratio & initiatio ad Mediatoris munus, Patris ipsius voce & visibili S. Spiritus symbolo declaratur.

CAP. IIII,

Ver. 1, Christus omnibus modis tentatus, semper victor euadit, vt & nos ipsius virtute eundem hostem superemus.

12 Cessante præconis voce, sese patefaciens Dominus, plenam lucem infert mundi tenebris, gratuitam peccatorum remissionem resipiscentibus offerens.

18 Christus de suo à nobis recessu aliquando futuro maturè cogitans, iam ab ipsis initiis suæ prædicationis discipulos sibi diuinitus ascisci, pauperculos quidem illos & planè rudes, sed eorum quæ vidissent & audissent tanto minus suspectos testes futuros.

23 Christus corporales morbos sanans, spiritualem & saluificam suam virtutem in animis credentium obsignat.

CAP. V,

Ver. 1, Christus docet summum bonum in huius vitæ commodis & rebus secundis positum non esse, sed in cælo esse repositum iis qui vt à reliquis miserabilius

& modis omnibus ideo vexentur quòd nolint eorum moves imitari, nihilominus in Dei voluntate sponte acquiescunt, & quibusuis prodesse studeant.

13 Verbi præsertim ministros necesse est (nisi velint omnium esse miserrimi) hanc viam ad summũ bonum, & verbis & reipsa cæteris cõmonstrare.

17 Christus non venit vt nouam quampiam iustitiæ & salutis rationẽ in mundum inueheret, sed partim vt quod ceremonijs erat adumbratum reipsa impleret, liberatis per gratiam hominibus à maledictione Legis: deinde vt verum obedientiæ à Lege præscripta vsum doceret, atque adeò vim obediendi mentibus insculperet.

19 Incipit à vera Legis expositione, quam vetustis quidẽ sed falsis Scribarum commentis opponit, nedum vt vel minimum præceptorum Patris velit abolere.

21 Exponit ea præcepta quorum quum in communi vita maximus sit vsus, veram eorum sententiam oportuit omnibus esse familiarissimam. Docet igitur primo loco, cædis appellatione quoduis odij & simultatis genus prohiberi: & ita quidem vt quamuis dispariter in ea re peccetur, tamen quicũque erga proximum non ita affectus est vt decet, in iram Dei incurrat.

23 Docebant auari Pharisæi placari Deũ oblationibus in Lege præceptis, quas ipsi vorabant. Negat contrà Christus Deo gratã esse cuiusquam oblationẽ qui fratri offenso nõ satisfecerit, atque etiam affirmat nunquã præfractis istis fratrum contemptoribus patefaciendum esse velut exitum ex ira & maledictione Dei priusquam fratri penitus satisfecerint.

27 Scortator censetur coram Deo quisquis mulierem cõcupiscit: ac proinde oculi continendi sunt & membra omnia, omnésque adeò occasiones quibus ad malè agendum commoueri possumus, vel maximis cum damnis sunt vitandæ.

33 Tertij præcepti explicatio, aduersus peruersam Scribarum sententiam, qui obliquas siue indirectas iurandi formas excusabant.

38 Secundæ Tabulæ summam contrà quàm docebant Scribæ, sic ostendit accipiendam vt malum malo retaliare nullo modo liceat, imò potius repetitæ iniuriæ sint perferendæ, & ipsis capitalibus hostibus sit benefaciendum.

45 Argumentum duplex: vnum à relatis, Qualis pater tales liberos esse oportet: alterum à cõparatis, Præstare oportet Dei filios huius seculi filiis.

CAP. VI,

Ver. 1, Eleemosynas ambitio irritas facit.

5 Duo in precibus maxima vitia reprehendit, ambitionem & inanem garrulitatem.

9 Vera omnium Christianarum precum summa ac formula.

14 Condonantibus iniurias condonantur peccata, vltoribus autem parata est vltio.

16 In eos qui sanctitatis famam ex ieiunijs venantur.

19 Vana hominum studia ostenduntur, qui certo vitæ æternæ thesauro neglecto, in caducis & inanibus opibus congerendis vitam consumunt.

22 Homines quantulancunque naturæ suæ lucem malignè extinguunt.

24 Deus à toto homine vult coli.

25 Peruersa solicitudo de huius vitæ rebus, seria prouidentiæ Dei meditatione corrigitur in Dei filijs.

CAP. VII,

Ver. 1, Reprehendere quidem alij alios debemus, sed nec temere, neque vt sanctiores videamur, neque vllo fratrum odio.

NOVI TESTAmenti altera pars,

Complectens Apostolicas epistolas, & Apocalypsin.

Cum eadem Theodori Bezæ interpretatione.

Cui adiunxit breuem methodi Apostolicarum epistolarum explicationem.

Epistola Pauli Apostoli ad Romanos.

Παύλε τῦ Ἀποστόλε ἡ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή.

Κεφάλαιον αʹ

CAP. I.

ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος[1] Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ,

PAVLVS [2]seruus Iesu Christi, ex Dei vocatione Apostolus, ||separatus ad *prædicãdum* Euangelium Dei,

(Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis)

1 Prima pars epistolæ, vtilissimam præfationem cõtinens, vsque ad vers. 16. Act. 13. 1.

2 Attentos reddit Romanos, significans sese non suo nomine, sed vt Dei ad Gentes legatum, cum eis agere de re omnium maxima, iam olim plurimis idoneis testibus à Deo promissa, nũc demũ autem re ipsa præstita.

(ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις)

Περὶ τῦ υἱοῦ αὐτῦ, (τῦ γενομένου ἐκ[3] σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα·

[3] De Filio suo, (facto ex semine Dauidis, secundum carnem:

Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν) Ἰησοῦ Χριστοῦ τῦ Κυρίου ἡμῶν.

Declarato Filio Dei potẽter secundũ Spiritũ sanctificationis, per resurrectionem à mortuis) nẽpe Iesu Christo Domino nostro.

(Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ τῦ ὀνόματος αὐτῦ.

(Per quem accepimus gratiam & Apostolatum ad obedientiam fidei, inter omnes Gentes, pro ipsius nomine:

Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ)·

Inter quas estis etiam vos, vocati à Iesu Christo)

Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ, ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, vocatis sanctis. Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλε-

[4] In primis quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum, super omnibus vobis, quòd fides vestra annuntia-

4 Reddit eosdem benevolos, veris eorum laudibus commemoratis, & sua in eos vere Apostolica benevolentia, adhibito Dei ipsius testimonio confirmata.

rectione liquet.

tur in toto mundo.

Testis enim mihi est Deus, cui seruio spiritu meo in Euangelio Filii ipsius, quòd indesinenter meminerim vestri: 9

Séper in precibus meis rogans vt, siquo modo tandem aliquando prosperum iter mihi detur ex voluntate Dei, veniã ad vos. 10

Expeto em̃ videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale, vt vos stabiliamini: 11

Hoc est, ad communé exhortationem percipiédam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meam. 12

Nolim auté vos ignorare, fratres, me sæpe proposuisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse vsque adhuc) vt fructum aliquem haberé inter vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes. 13

Et Græcis & barbaris, tum sapientibus tum insipientibus debitor sum. 14

Itaque prõpta est mea facultas vobis quoq; qui Romę estis euangelizare. 15

Nõ enim me pudet Euãgelii Christi.[5] potentia siquidé est Dei ad saluté cuiuis credenti, Iudęo in primis, tum etiam Græco. 16

[6]Iustitia enim Dei per illud retegitur ex fide in fidé:[7] ||sicut scriptum est, Iustus auté ex fide viuet. 17

[8]Palàm enim est ira Dei è cælo aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui veritatem iniustè detineant: 18

ται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ.

Μάρτυς γὰρ μου ἐστὶν ὁ Θεὸς, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι·

Πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου δεόμενος, εἴπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Επιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς·

Τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, (καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο) ἵνα καρπόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν.

Ελλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί.

Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ρώμῃ εὐαγγελίσασθαι.

Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ιουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ελλήνι.

Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν· καθὼς γέγραπται, Ο δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Αποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων·

5 Altera ps epistolæ vsq; ad noui capitis initiũ. Est autem huius disputationis status, Vnam esse adipiscendæ salutis rationẽ, (quæ in Euágelio, absque vllo populorũ discrimine à Deo proponatur) Iesum Christũ videlicet per fidem apprehensum.

6 Confirmatio, In Euágelio docetur, nos corã Deo iustificari fide quotidie augescente: ergo & seruari.

7 Probatio tum antecedẽtis, tum consequentis, ex Abacuc, qui tũ iustitiam corã Deo, tum vitam tribuat fidei. *Abac.* 2.4

8 Altera prĩcipalis illius quæstionis cõfirmatio, Omnes homines in sese siue extra Christum considerati, sunt rei tum impietatis, tum iniustitiæ, ac proinde damnationi obnoxii. Ergo aliunde quærant iustitiam oportet.

Διόπ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε.

19 [9]Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestū est in ipsis: Deus enim eis manifestū fecit.

9 Impietatē probat ex eo quòd quum omnes homines habeant illustre & perspicuum speculū naturæ Dei æternæ ac omnipotētis in rebꝰ creatis, tamē ab illis principiis ad absurdissima sua commēta in constituendo Dei cultu defecerint.

Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης· εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους.

20 Ipsius enim inuisibilia, dū ex rebus cōditis intelligūtur, ex creatione mūdi perspiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potētia tum diuinitas: ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles.

Διόπ γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ἠυχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία.

21 Propterea quòd quum Deū cognouerit, *tamē* vt Deū nō glorificauerunt, neque gratias *ei* egerunt: sedvani facti sūt in ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorum.

Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν.

22 Quū se profiteātur esse sapiētes, stulti facti sunt.

Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν.

23 Mutarunt enim gloriā incorruptibilis Dei in effigiē imaginem mortalis hominis, & volucrium, & quadrupedum, & reptilium.

Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς·

24 [10]Quamobrem etiam tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum ad impuritatē, vt fœdarēt corpora sua inter se:

10 Iniustitiā hominum primùm ostēdit in eo quòd præter ipsius naturæ leges mutuis libidinibus sese cōtaminent, iusto Dei iudicio.

Οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

25 Vt qui Dei veritatem mutarint in mendacium, & coluerint ac seruierint rebus creatis, præterito Creatore, qui est benedictus in secula. Amen.

Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν·

26 Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus fœdis affectibus. nam & fœminæ illorum mutarunt naturalem vsum in eum qui est præter naturam:

Ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

27 Similitérque etiā masculi, relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt sua libidine alius in alium, masculi in masculos fœda perpetrantes, & compensationem quā oportuit erroris sui in sese recipientes.

11 Idē probat lōga multorum scelerum enumeratione, ā quib⁹ si non omnibus, saltē plerisque, nemo est prorsus immunis.

28 Et sicut nō visum est eis Deum in notitia retinere: *ita* tradidit eos De⁹ in mentem omnis iudicii expertem, vt facerēt quæ minimè conueniebat:

29 Oppleti omni iniustitia, scortatione, improbitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malignitate:

30 Susurrones, obtrectatores, Dei osores, contumelioſi, ſuperbi, glorioſi, inuentores malorum, parentibus immorigeri,

31 Deſipientes, fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immiſericordes.

32 Qui poſt Dei iura cognita, (*nempe* eos qui talia faciunt, dignos eſſe morte) non ſolum ea faciunt, ſed etiam facientibus patrocinantur.

CAP. II.

1 Conuincit eos qui ex cæterorum numero videtur eximēdi, quoniam aliorū vitia redarguant. Iſtos igitur dicit minimè omnium eſſe excuſabiles, quoniam, ſi propius & intus conſiderentur, (quod omnino facit Deus) reperiētur & ipſi iis eſſe obnoxii quæ in reliquis animadvertūt: vt planè in ſeipſos ſententiam ferant, quum alios damnāt.

1 QVapropter inexcuſabilis es ô homo quiſquis *alios* dānas. nā hoc ipſo quòd damnas alterum, teipſum condemnas: eadem enim facis *tu* qui *alios* damnas.

2 Scimus verò iudicium Dei eſſe ſecundū veritatē aduerſus eos q talia agūt.

3 Putas autem hoc, ô homo qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudiciū Dei?

4 2 An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis conténis, ignorans te benignitate Dei ad reſipiſcentiam deduci?

5 Sed pro duritia tua & corde qđ reſipiſcere neſcit, ‖ theſaurizas tibiipſi irā in diē irę & patefactio

2 Grauis exclamatio in eos qui ſibi placent quòd sint aliis perſpicaciores, quum nihilo ſint meliores. Iac. 5. 3

28 Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα·

29 Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ· μεστοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας·

30 Ψιθυριστάς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστάς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς,

31 Ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀνελεήμονας.

32 Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες, (ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν) οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι.

Κεφάλαιον βʹ

1 Διὸ ἀναπολόγητος εἶ ὦ ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων. ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων.

2 Οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας.

3 Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ;

4 Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει;

5 Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύ

ψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ·

Ος ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα 6
αὐτοῦ·

Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν, ἔργου ἀ- 7
γαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν,
ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον·

Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν 8
τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ,
θυμὸς καὶ ὀργή.

Θλῖψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν 9
ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου
τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλ-
ληνος.

Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ 10
τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε
πρῶτον καὶ Ἕλληνι.

Οὐ γάρ ἐστι προσωπολημψία παρὰ 11
τῷ Θεῷ.

Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ 12
ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον,
διὰ νόμου κριθήσονται,

(Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δί- 13
καιοι παρὰ τῷ Θεῷ· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ
νόμου δικαιωθήσονται.

Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, 14
φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ
ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος·

Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ 15
νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐ-
τῶν, συμμαρτυρούσης αὐτοῖς τῆς συνει-
δήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λο-
γισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολο-
γουμένων)

Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυ- 16
πτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν
μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

nis iusti iudicii Dei:

3 ||Qui reddet vnicuiq; secundum opera ipsius:

Iis quidē qui perstant, boni operis gloriam & honorem & immortalitatem, *id est* iis qui quærunt vitam æternam:

Iis verò qui sunt contentiosi, & qui veritati quidē nō obtemperant, sed obtēperant iniustitiæ, *redditur* excandescentia & ira.

Oppressio & angustia aduersus omnem animā hominis perpetrantis malum, tū Iudæi in primis, tum etiam Græci:

Gloria verò & honor & pax cuiuis operāti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

Non enim est personarum acceptio apud Deū.

4 Quicūque em̄ sine Lege peccauerunt, sine Lege quoque peribūt: & quicū que in Lege peccauerūt, per Legē damnabuntur.

(5 Nō enim qui audiūt Legem, iusti sunt apud Deum, sed qui Legē præstant, iustificabuntur.

6 Nam quū Gentes quę Legem non habent, natura quæ Legis sunt faciāt, isti Legem non habentes, sibiipsis sunt lex:

Vt qui ostendant opus Legis scriptum in cordibus suis, vnà testimoniū reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuò accusantibus, aut etiam excusantibus)

7 In die quo iudicabit Dominus de occultis hominū, ex Euangelio meo, per Iesum Christum.

Psal.61.13 matth.16.27 apoc.22,12

3 Firmamētū superioris disputationis, opus esse omnino iustitia tū Iudæis tum Græcis.

4 Vniuersālem illam humani generis accusationem sigillatim applicat tū Gentibus tum Iudæis.

5 Occupatio aduersus Iudæos, quos nō excusēt Lex illa, sed condēnet: quoniam nō Legē audire, sed Legem custodire, iustificat.

6 Occupatio aduersus Gentes, quæ etiāsi Legem Mosis non habuerint, non habent tamē q̄ suis scelerib⁹ prætexāt, quū habeant aliquid pro Lege cordibus inscriptū, vt qui quædā vt mala prohibeant & puniāt, quædam vt bona præcipiant & laude prosequantur.

7 Deus iudicia multa differt quæ tamen suo tempore exequetur per Iesum Christum, seuerissimo cū examine non tantūm dictorum & factorum, sed etiā cogitationū maximē arcanarum.

8 Probatio ex Dauidis & aliorum Prophetarum testimonio, Iudæos summis quidē beneficiis à Deo fuisse affectos, tradita eis Lege, sed esse omnium hominum maximè ingratos.

[8]Ecce, tu cognominaris Iudæ[9], & acquiescis in Lege, & gloriaris in Deo,

17 Ἰδὲ, σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ,

Et nosti *eius* voluntatē, & exploras quæ discrepant, institutus ex Lege.

18 Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου.

Confidísque te ducem esse cæcorum, lucem eorum qui *sunt* in tenebris,

19 Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει,

Eruditorē insipientiū, magistrum infantium, quòd habeas informationem cognitionis ac veritatis in Lege.

20 Παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.

Qui igitur doces aliū, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

21 Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις;

Qui dicis non mœchādum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegiū admittis?

22 Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς;

Qui de Lege gloriaris, per Legis trāsgressionem Deum dedecoras?

23 Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις;

Esa.52.5 ezech.36.23

Nam ||Dei nomē propter vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.

24 Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.

9 Occupatio peculiaris aduersus eos q in circūcisione & externo legali cultusā ctimoniā constituebāt. Docet igitur, circuncisionem externā, si ab interiore separetur, nō modò non iustificare, sed etiā damnare circūcisos, à quibus nimirum flagitet quod ipsa significat, cordis videlicet ac totius vitæ puritatē ex Legis præscripto: adeò quidem vt siquis corpore incircuncisus detur, qui corde sit circuncisus, lōgè fit qbusuis solo corpore circūcisis Iudæis anteponēdus.

[9]Nam circuncisio quidem prodest si Legem seruaris: quòd si transgressor Legis fueris, circuncisio tua facta est præputium.

25 Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ ἐὰν νόμον πράσσῃς· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν.

Itaque si præputiū iura Legis seruauerit, nónne præputium illius pro circūcisione reputabitur?

26 Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται;

Et quod est ex natura præputium, si Legem seruet, damnabit te qui per literam & circuncisionē transgressor es Legis?

27 Καὶ κρινεῖ, ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου;

Non enim qui est in propatulo *Iudæus*, Iudæ[9] *est*: nec ea quæ est in propatulo *circuncisio*, *id est* in carne, circuncisio est:

28 Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή·

Sed qui in occulto Iudæus *est*, & circuncisio cordis, *id est* in spiritu nō

29 Ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ

γράμματι· οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Κεφάλαιον γ̅ δ̅

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; 1

Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. 2

Τί γὰρ, εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; 3

Μὴ γένοιτο· γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης· καθὼς γέγραπται, Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. 4

Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; (κατὰ ἄνθρωπον λέγω) 5

Μὴ γένοιτο· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θὸς τὸν κόσμον; 6

Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; 7

Καὶ μὴ (καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν) ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά; ὧν τὸ κρῖμα ἔνδικόν ἐστι. 8

Τί οὖν; προεχόμεθα; οὐ πάντως· προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι. 9

Καθὼς γέγραπται, Ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς· 10

litera: cuius *Iudæi* laus non *est* ex hominibus, sed ex Deo.

CAP. III.

Q[1]Væ est igitur præstantia Iudæi? aut quæ vtilitas circuncisionis?

Multa per omnem modum. Primarium enim *illud est* quòd eis credita sunt eloquia Dei.

Quid tũ enim si quidã fuerunt increduli? num incredulitas eorum, fidẽ Dei inanem reddet?

Absit: imò esto Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptũ est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas quando tu iudicas.

[2]Quòd si iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? num iniustus Deus, qui inferat pœnam? (humano more loquor)

Absit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi.

[3]Etenim si veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipsius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

Ac nõ *potius dicitur* (sicut de nobis malè loquũtur, & sicutquidam aiũt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.

[4]Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam antè criminati sumus Iudæos & Græcos omnes esse sub peccato.

Sicut scriptũ est, ‖ Non est iustus, ne vnus quidẽ:

1 Occupatio prima aduersus Iudæorum obiectionem, An igitur Iudæi nihil habẽt ampli' quàm Gẽtes? Habent, inquit Apostolus, Dei respectu, qui sui fœderis tabulas eis commisit, adeo vt non possit quorundam perfidia efficere vt tota illa gens sine exceptione à Deo veraci abiiciatur, vtqui eorum etiam indignitate ad commendandam suam bonitatem vtatur.

2 Altera occupatio ex priore responso promanans, sic commendari Dei iustitiã nostra iniustitia, vt ꝓpterea Deus non obliuiscatur se esse mũdi iudicem, ac proinde seuerũ iniustitiæ vltorem.

3 Tertia obiectio, aliquid addens superiori, Si peccata cedant in Dei gloriam, non modò nõ esse puniẽda, sed etiam iis esse incumbẽdum: quã blasphemiam Paulus contentus execrari, iustã pœnam blasphemis denũtiat.

Psal. 14. 3. & 53. 3

4 Altera ad primamillam obiectionem responsio, Iudæos, si in sese considerentur, iampridem pronuntiatum esse ore Prophetarum, nihilo esse aliis meliores.

Non est qui intelligat, nō est qui exquirat Deū.

Οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν.

Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat quod bonum est, non est vsque ad vnum.

Παντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός.

||Sepulchrū apertū, gutur eorum: linguis suis ad dolū vsi sūt: || venenū aspidum sub labiis eorum.

Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν· ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν.

||Quorum os diris & amarulentia plenum est:

Ων τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει·

||Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

Ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα.

Contritio & calamitas in viis eorum.

Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν.

Et viam pacis non cognouerunt.

Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν.

||Nō est timor Dei coram oculis eorum.

Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

[5]Scimus autem, quæcū que Lex dicit, iis qui in Lege sunt dicere: [6]vt omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei.

Οἴδαμεν δὲ ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ.

Propterea ex operib[9] Legis nulla caro iustificabitur in cōspectu ei[9]. per Legē enim agnitio peccati.

Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ· διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας.

[7]Nunc verò absque Lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis ac Prophetarū.

Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

[8]Iustitia, inquā, Dei per fidē Iesu Christi in omnes & super omnes qui credūt: nō em̄ est distinctio.

Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή.

Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur gloria Dei.

Πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

[9]Iustificeantur autē gratis, *id est* eius gratia, per redemptionem factam in Iesu Christo:

Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

Psal. 5. 10
Psal. 140. 3
Psal. 10. 7
Esa. 59. 7
Psal. 36. 2

5 Probat, illam Dauidis & Esaiæ grauissimam accusationē, Iudæos proprie respicere.

6 Conclusio totius superioris disputationis, à versu 18 primi capitis. Ergo, inquit Apostolus, nō est quod quisquam ex vlla lege, seu illa vniuersali, seu Mosis particulari, speret se iustificādum, ac proinde seruandum: quū (sicut probauimus) ex Legis & vitæ collatione probetur, omnes esse peccatores, ac proinde cōdēnatione dignos in Dei conspectu.

7 Itaque, inquit Apostolus, ne perirent homines, Deus quē olim promiserat nūc exhibet, rationem videlicet qua coram ipso absque Lege iustificati seruemur.

8 Huius iustitiæ veluti materia est Iesus Christus, fide apprehensus, & in hunc finem quibuslibet populis oblatus, sicut extra eū omnes populi à regno Dei excluduntur.

9 Hæc igitur iustitia, quod ad nos attinet, prorsus est gratuita, vt quæ nitatur iis quæ non ipsi fecimus, sed Christus nostri à peccatis redimendi causa pertulit.

Ον προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ 25
τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν
τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν
προγεγονότων ἁμαρτημάτων.

Ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν 26
τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν
καιρῷ· εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.

Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. 27
Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί· ἀλλὰ
διὰ νόμου πίστεως.

Λογιζόμεθα οὖν, πίστει δικαιοῦσθαι 28
ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου.

Ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον; οὐχὶ δὲ καὶ 29
ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν.

Ἐπείπερ εἷς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιώσει πε- 30
ριτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν
διὰ τῆς πίστεως.

Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς 31
πίστεως; μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν.

Κεφάλαιον δ.

Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα 1
ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα;

Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν. 2

Τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει; Ἐπίστευσε δὲ 3
Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ
εἰς δικαιοσύνην.

Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογί- 4
ζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ ὀφείλημα.

Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι 5
δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογί-

10 Quē proposuit Deus *vt esset* placamentū per fidē, in sanguine ipsius, ad declarandā iustitiam suā, per remissionem præcedentium peccatorum.

Ex Dei tolerantia, ad declarandā iustitiam suā præsenti tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui *est* ex fide Iesu.

11 Vbi igitur gloriatio? excluſa est. Per quam legem? operum? non: imò per legem fidei.

Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus Legis.

12 An Iudæorum Deus solum? annon & Gentiū? certè & Gentium.

Siquidem vnus Deus *est* qui iustificabit circuncisionem ex fide & præputium per fidem.

13 Legem igitur inanem reddimus per fidē? Absit: imò Legem stabilimus.

CAP. IIII.

1 Vid igitur dicemꝰ Abraham patrē nostrum adeptum esse secundum carnem?

2 Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

3 Quid enim Scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei pro iustitia.

4 Atqui ei qui operatur, merces nō imputatur ex gratia, sed ex debito:

Ei verò qui nō operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, impu-

10 Deus ergo author est gratuitæ istiꝰ iustificatiōis, quia sic ei visum est: Christus verò is in quo pœnas nostris peccatis ppesso, remissione peccatorū donamur: ſtrumētum autē quo Christum apprehendimus est fides: finis denique, ipsa diuinæ benignitatis declaratio, vt sic cō stet eum esse verè clementem, & in suis promiſſis constantem, vt qui credentes gratis iustificet.

11 Argumētum probādæ conclusioni, Nos fide absque operibus iustificari, à fine sumptum. Finis iustificationis est vni⁹ Dei gloria. Iustificamur ergo fide absq; opib⁹, quoniā sine per sola nostra opera, sine partis fide, partim opib⁹ iustificaremur gloria huius iustitiæ nō tribueretur Deo in solidum.

12 Aliud argumētum ab absurdo: Si a Lege Mosis pēderet iustificatio, Deus solis Iudæis esset seruator. Item, si alia ratione Iudæos, alia Gētes seruaret, nō esset vnus & sui similis. Vtrosque igitur vna & eadē ratione iustificabit, nēpe fide. Est autē coniungendū hoc argumentū cū proximè consequēti, vt planè sit firma ejus cōclusio. 13 Occupatio: Nō tamē propterea tollitur Lex, sed potius ſtabilitur, sicut suo loco declarabitur.

1 Nouū argumentū maximi momēti, ab exemplo Abrahamī patris credentium desumptum. Est autem eiusmodi propositio, Abrahamū, ſi ex sese fine operibus cōfideretur, nihil promeriti esse de quo gloriari possit apud Deum. 2 Occupatio, merito quidē Abrahamū se posse extollere inter homines, at nō apud Deum. 3 Cōfirmatio propositionis: Fidei imputatione iustificatus est Abrahamus: ergo gratis sine nullo operū ipsi⁹ respectu,

4 Probatio prima cofirmationis, à cōtrariis ſupra: Ei qui suo labore quippiā promeritus est, persoluitur quod debetur: ei verò qui nihil egit, sed gratis promittenti credit, fides imputatur.

tatur fides sua ꝓ iustitia.

5 Altera eiusdem confirmationis probatio, Dauid collocat beatitatem in gratuita cõdonatione peccatorum: ergo & iustificationẽ.

5 Sicut etiã Dauid pronuntiat beatum eum hominem cui Deus imputat iustitiam absque operibus, *dicens*,

6 Noua ꝓpositio, ipsam iustificationis viam tum ad incircumcisos eum ad circũcisos credentes spectare, sicut in Abrahami persona demõstratur.

Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sũt peccata:

7 Ad incircũcisos id spectare (nam de circũcisis non dubitabatur) sic colligit, Abrahã in præputio iustificatũ esse, ergo ad præputiatos etiam spectat hæc iustificatio. Imo nead circumcisos quidem pertinet ratione circũcisionis, tãtũ abest vt propter præputiũ excludantur incircumcisi.

Beatus vir cui non imputarit Dominus peccatum.

8 Occupatio: Cur igitur Abraham fuit circumcisus, si iam erat iustificatus? Vt (inquit) cõfirmaretur in eo dono iustitiæ.

6 Ista igitur beatitatis prædicatio, in circumcisione *solium* an & in præputium *cadit*? Dicimus enim imputatam fuisse Abrahæ fidem pro iustitia.

9 Applicatio exẽpli Abrahæ ad incircũcisos credẽtes, quorũ etiam Patrem constituit Abrahamum.

7 Quomodo ergo imputata est? quũ esset in circuncisione, an *quum esset* in præputio? nõ in circũcisione, sed in præputio.

8 Et signũ accepit circũcisionis, quod obsignaret iustitiã fidei quæ fuerat in præputio, 9 vt esset pater omnium credentiũ in præputio, vt imputetur etiam ipsis iustitia:

10 Applicatio eiusdẽ exẽpli ad circumcisos credẽtes, quorũ sit quidem pater Abraham, sed ex fide.

10 Et pater circumcisionis, iis *videlicet* qui nõ solùm sunt ex circũcisione, sed qui etiã incedũt vestigiis fidei patris nostri Abrahami, quæ fuit in præputio.

11 Non enim per Legẽ promissio *cessit* Abrahæ, aut semini eius, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.

12 Etenim si ii qui ex Lege *sunt*, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio.

ζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην.

Καθάπερ καὶ Δαβὶδ λέγει τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων,

Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι·

Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν.

Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; Λέγομεν γάρ ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην.

Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ.

Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς, σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην·

Καὶ πατέρα περιτομῆς, τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ.

Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ, ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως.

Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, κληρονόμοι, κενωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία.

11 Ratio cur æstimandum sit Abrahæ semen ex fide, quia videlicet Abraham ipse credendo sit factus eius promissionis particeps qua factus est omnium gentium pater. 12 Duplex confirmatio illius rationis: vna, quod promissio non possit apprehendi ex Lege, ac proinde esset irrita: altera, quòd conditio fidei frustra adiungeretur promissioni ex operibus apprehendenda.

Ο γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται. οὗ δὲ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. 15

Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν, 16

(Καθὼς γέγραπται, Ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε) κατέναντι οὗ ἐπίστευσε, Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. 17

Ος παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον, Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. 18

Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας. 19

Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ· 20

Καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. 21

Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. 22

Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ· 23

Ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ὅτι τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, 24

Ος παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν. 25

13 Nam Lex iram efficit: siquidem vbi nō est lex, ibi nec transgressio *est*.

14 Propterea ex fide *est hæreditas*, vt *sit* per gratiā, vt firma sit promissio toti semini: 15 *id est* non solùm ei quod *est* ex Lege, verūetiam ei quod *est* ex fide Abrahā, qui est pater omnium nostrum,

(Sicut scriptū est, 16 Patrem multarum gentium cōstitui te) coram eo cui credidit, Deo *videlicet*, viuificante mortuos, & vocante quæ non sunt, tanquam sint.

17 Qui *Abrahā* cōtra spē sub spe credidit, vt fieret pater multarū gentium, secundum id quod *ei* dictum fuerat, Ita erit semē tuum.

Ac minimè imbecillis fide, nō considerauit suū ipsius corpus iam emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuā vuluā Sarræ.

Aduersus promissionē autem Dei non disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, tributa gloria Deo:

Ac plenè persuasum habens, *eum* quod promiserat, posse etiam facere.

Quapropter etiā *hoc* imputatū est ei pro iustitia.

18 Nō scriptū est autē propter eū solum, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:

Sed etiā propter nos, quibus futurū est vt imputetur, iis *nimirū* qui credūt in eū q excitauit Iesū Dominū nostrū à mortuis,

Traditū *in mortem* propter offensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri.

13 Ratio prioris confirmationis, curpromissio nō possit ex Lege apprehēdi: quia videlicet Lex, quum à nullo obseruetur nō conciliat nobis Deum, sed iram eius potius nobis denuntiat.

14 Cōclusio huius argumēti: Ex fide apprehendente promissionē Abrahamo factam, & quā primus ipse Abraham fide apprehendit, totius posteritatis Abrahamiæ deest Ecclesiæ ex omnibus populis collectæ iustificationē ac salutē proficisci.

15 Id est, nō tantùm eorū qui credūt & simul ex Lege circūcisi sunt: sed etiam eorum qui absque circuncisione & solius fidei respectu, censentur in Abrahami filiis.

16 Spiritualis est ista paternitas, ex vnica Dei promittentis virtute pendēs.

17 Descriptio veræ fidei in Dei potentia simul acheuolentia penitus acquiescentis, proposito Abrahami exemplo.

18 Vna est perpetua tum in Abrahamo tum in omnibus fidelibus, iustificationis regula, fides videlicet in Deum, qui in Christo mediatore nostro expiatis nostris peccatis, eundem a mortuis excitauit, vt & nos iustificati in eo feruemur.

CAP. V.

1 I[1] Vstificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominũ nostrum Iesum Christũ:

2 ||Per quem etiam fide habuimus hũc aditum in gratiam hanc per quam stamus, [3] & gloriamur sub spe gloriæ Dei.

3 [4] Neq; *id* solùm, sed etiã ||gloriamur in oppressionibus, [5] scientes quòd oppressio patientiã efficiat:

4 Patientia verò experiẽtiam, experientia autem spem.

5 Porro spes nõ pudefacit, [6] quòd charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctũ qui datus est nobis.

6 [7] Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, suo tempore pro impiis mortuus est.

7 [8] Enimuero vix ꝓ iusto qsquã moriatur: nã ꝓ eo qui sit *ipsi* vtilis, forsitã aliquis etiã mori sustineat.

8 Cõmendat autem suam charitatẽ erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus peccatores, Christus ||pro nobis mortuus sit.

9 Iustificati igit̃ ei[9] sãguine, seruabimur nunc multo magis per eum ab ira.

10 Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filii eius, multo magis recõciliati seruabimur per vitam ipsius.

Κεφάλαιον ε̃

1 ΔΙκαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ·

2 Δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ᾗ ἑστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

3 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν· εἰδότες ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται·

4 Ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα·

5 Ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.

6 Ἔτι γὰρ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε.

7 Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν.

8 Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε.

9 Πολλῷ οὖν μᾶλλον, δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς.

10 Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ.

1 Aliud argumẽtum ab effectis: Eo iustificamur qđ conscientiam vere corã Deo pacat. Pacat autẽ cõsciẽtiã nõ Lex, sed fides per Christum, vt antea probauit. Fide ergo nõ Lege iustificamur.
Ephes. 2.23
Iacobi 1.3

2 Quòd fidei tribuitur conscientiæ tranquillitas, ad Christum referẽdum est, ipsius fidei datorem, & in quo ipsa fides est efficax.

3 Occupatio aduersus eos qui miserias & calamitates Ecclesiæ pene assiduas cõspicientes, putant Christianos somniare quũ suam felicitatẽ iactant. quibus respõdet Apostol[9], eorum felicitatem alibi esse sub spe repositam: quæ quidem spes adeo sit certa vt de felicitate illa nõ minus exultent quam si ea fruerentur.
Heb. 9.15
1. *pet.* 3.18

4 Ipsæ oppressiones multis modis suppeditãt exultationis materiẽ, nedũ vt nos reddant miseros.

5 Quia afflictiones patiẽtiæ nos assuefaciunt, patientia verò bonitatem Dei nobis reddit exploratam: ista denique experiẽtia spem nostram alit, quæ quidem nunquam nos frustratur. 6 Fulcimen spei est certum conscientiæ testimoniũ, ex Spiritus sancti dono, nos à Deo diligi: hoc autẽ nihil aliud est quàm quod fidem vocamus: vnde sequitur, fide pacari conscientias. 7 Certa in aduersis cõsolatio, ne pacem nostram interturbent: quia qui prorsus infirmos atque adeò impios adeo dilexit vt pro eis etiam mortem subiret, qui posset iam in ipso viuentes & sanctificatos negligere? 8 Amplificatio charitatis Dei erga nos, vt de ea non possimus ambigere, qui pro iniustis, & à quibus nihil boni possit captare, atq; adeò pro suis hostibus Christum dederit in mortem. Quomodo igitur quos Christus moriens iustificat, & reconciliat, non seruaret ab exitio, iam viuus?

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν.

Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον.

Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου.

Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.

Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε.

Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα· τὸ μὲν γὰρ κρίμα, ἐξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα· τὸ δὲ χάρισμα, ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα.

Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνὸς

11 [9] Neque id solùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christũ, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.

12 [10] Propterea sicut per vnum hominem peccatum in mũdum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transiit, in quo omnes peccarunt.

13 [11] Nã vsque ad Legem peccatũ erat in mũdo: peccatum verò non imputatur quum nulla est lex.

14 [12] Regnauit autẽ mors ab Adã vsque ad Mosen, in eos quoque qui non peccauerant ad similitudinem transgressionis Adã, [13] qui est typus illius qui erat futurus.

15 [14] At nõ vt offensa, ita etiam *est* quod *Deus* gratificatur. nam si illius vnius offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quæ *est* vnius hominis Iesu Christi, in multos redundauit.

16 [15] Neque vt *illud quod introiit* per vnũ qui peccauit, *ita est* beneficium. nã reatus quidem ex vna *offensa introiit* ad condẽnationẽ: quod aũt gratificatur *Deus*, *datur* ex multis offensis ad iustificationẽ.

17 [16] Etenim si per vnã offẽsã mors regnauit per vnũ, multo magis *ij* qui redundanté illam gratiã & donum iustitiæ accipiũt, in vita regnabũt per vnum

9 Transitio ad alterum caput iustificationis, quod positum est in gratuita obedientiæ Christi imputatione: vt ad remissionem peccatorũ accedat etiam donum iustitiæ Christi per fidẽ imputatæ, quæ iniustitiam ab Adamo innos propagatã omnesque eius fructus absorbeat: vt ĩ Christo non modo desinamus esse iniusti, sed etiam iusti esse incipiamus.

10 Ab Adamo, in quo omnes peccarunt, reatus & mors (quæ est reorũ pœna) in omnes peruasit.

11 Hoc ita esse, & reatũ ac mortẽ non cepisse postLegem Mosis data tam, & violatam illud manifeste docet, quod mortui sunt homines ante Legem illam positam. Nã quũ mortui sint, peccatum quod est mortis causa, iam tum extabat, & ita quidem vt imputaretur. vnde etiã efficitur aliquam iam tum fuisse Legẽ cuius trãsgressio esset mortis causa.

12 Iftam autem Legẽ, nõ esse illam vniuersalẽ, nec ab actuali aliquo singulorũ peccato mortem illã fuisse profectã, illud declarat quòd ipsi infantes qui legem illã naturalem neque cognoscere vnquã potuerunt nec trãsgredi, instar Adami tamẽ mortui sint. 13 Respondet autẽ Adamus ille prior alteri posteriori, nempe Christo, sicut mox explicatur. 14 In eo quidẽ Adam & Christus inter se cõparantur quod vterque quod suũ est in suos propagetur: in eo vero primum differũt, quod ille quidẽ natura suam offensam in multorũ exitiũ propagarit, iste vero obedientia in multos ex gratia redundarit. 15 Altera disparitas in eo posita est quòd illius quidẽ vna offẽsa nominem reos effecit: Christi autẽ iustitia gratis imputata, nõ ab illo tantũ reatu, sed etiam ab aliis omnibus absoluat. 16 Tertium discrimen est, quòd potẽtior etiã sit iustitia Christi gratis imputata ad vitam afferendam, quàm Adami offensa ad suos posteros morti addicendos.

Iesum Christum.

15 Népe igitur sicut per vnam offensam *reatus venit* in omnes homines ad cōdemnationem: ita per vnam iustificationem *beneficium redundauit* in omnes homines ad iustificationem vitæ.

16 Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.

17 Lex verò præterea introiit vt augeretur offésa: sed vbi auctū est peccatū, *ibi* superabūdauit gratia:

Vt quemadmodum regnauerat peccatū in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

CAP. VI.

Q[1]Vidigitur dicem⁹? permanebimus in peccato, vt gratia auctior fiat?

[2]Absit. qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

[3]An ignoratis, || nos quotquot baptizati sum⁹ in Christū Iesum, in mortem eius esse baptizatos?

|| Sepulti igitur sumus vnà cum eo per Baptismū in mortem: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos || noua vita ambulemus.

Ιησοῦ Χριστοῦ.

18 Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους, εἰς κατάκριμα· οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους, εἰς δικαίωσιν ζωῆς.

19 Ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί.

20 Νόμος δὲ παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις·

21 Ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Κεφάλαιον ϛ

1 Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ.

2 Μὴ γένοιτο. οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ;

3 Ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ιησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν;

4 Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν.

15 Itaque in summa, sicut ex Adami offensa contractus reatus omnes addicit morti: ita ex aduerso iustitia Christi, quæ Dei beneficio imputatur omnib⁹ credentibus, eos iustificat, vt vitæ æternæ fiant participes.

16 Toti⁹ istius comparationis hoc est fundamentū, quòd duo isti homines sint constituti veluti duæ stirpes, vt ex illo quidem peccatū per naturā, ex isto autē iustitia per gratiam, in alios promanet.

17 Occupatio: Cur igitur Lex Mosis superuenit? Vt tanto magis rei constituerentur homines, & tanto illustrius esset Dei beneficiū in Christo Iesu.

1 Transitio ad aliud Christi beneficiū, quod sanctificatio dicitur, siue regeneratio.

Gal.7.17

Coloss.2.12

1.Cor.6.14
ephes.4.23
coloss.3.8
2.tim.2.11
heb.12.1
1.pet.1.1

2 Beneficium iustificationis & sanctificationis perpetuo vinculo cohærent, & vtrunque manat à Christo ex Dei gratia. Est autem sanctificatio, abolitio peccati, id est corruptionis nostræ natiuæ, in cuius locum succedat naturæ instauratæ puritas.

3 Huius sanctificationis tres sunt partes, nempe veteris hominis siue peccati mors, & sepultura, & noui hominis resurrectio, à Christi mortis, sepulturæ, & resurrectionis virtute in nos promanans, cuius beneficii pignus & sigillum est Baptismus noster.

Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα·

Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ.

Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ.

Εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει.

Ὃ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ.

Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε, ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ.

Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ· ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ.

Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν.

Τί οὖν; ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; μὴ γένοιτο.

Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον,

[4] Nam si cum eo plãtati coaluimus conformatione mortis eius, nimirum etiam resurrectionis *cõformatione* coalescem[9]:

Illud scientes, veterem illum nostrũ hominẽ cũ eo crucifixum esse, vt eneruetur corp[9] peccati, ne posthac nos seruiamus peccato.

[5] Etenim qui mortuus est, liber est à peccato.

Quòd si mortui sumus cũ Christo, credimus fore vt etiã viuamus cum eo:

Vt qui sciamus Christũ excitatũ ex mortuis, non amplius mori: morte *in quam* ei non amplius dominari.

Nã ꝙ mortuus est, peccato mortuus est semel: ꝙ autẽ viuit, viuit Deo.

Ita etiam vos colligite, vos ipsos tũ mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo per Christum Iesum Dominum nostrum.

[6] Ne regnet igitur peccatũ in mortali vestro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatib[9] corporis:

Neque sistite membra vestra arma iniustitię peccato: sed sistite vos Deo, vt ex mortuis viuos, & membra vestra, arma iustitiæ Deo.

[7] Peccatũ enim vobis nõ dominabitur, nõ enĩ estis sub Lege, sed sub gratia.

[8] Quid igitur? peccabimus, quòd nõ sim[9] sub Lege, sed sub gratia? absit.

‖An nescitis ꝙ cui sistitis vosipsos seruos ad obediẽdũ, ei[9] serui estis cui obeditis, vel peccati ad mor

4 Mors peccati, & vita iustitiæ, siue coalitio cũ Christo & in morte & in vita, nunquam posſũt diuelli: ex quo consequitur neminem esse sanctificatũ qui adhuc viuat peccato, ac proinde neminem qui nõ resipuerit, factũ esse per fidem, Christi participem: & quod ante dixerat, Legem nõ euerti sed stabiliri per fidem.

5 Idem probat à mortis effectis, adhibita Christi capitis cũ suis membris collatione.

6 Adhortatio ad certandum cum corruptione & omnibus eius effectis.

7 Faretur sic adhuc nõ esse mortuũ in nobis peccatum vt penitus sit extinctũ: sed victoriam fore titer certantibus promittit qa gratia Dei donati sum[9], quæ efficit vt Lex iam non fiat peccati virtus & instrumẽtum in nobis.

Iohan. 8. 34
2. *pet.* 2. 19

8 Sub Lege & sub peccato esse, idẽ declarãt, eorum respectu qui non sunt sanctificati: sicut ecõtrario, sub gratia & sub iustitia esse, regeneratis conueniunt. Sunt autem ista cõ

traria, vt vnum cum altero consistere non possit. Expellat igitur peccatum iustitia.

tem, vel obedientiæ ad iu
ſtitiam?

9 Natura ſer
ui peccati &
liberi iuſtitiæ,
gratia Dei fi-
mus iuſtitiæ
ſerui ac proin
de à peccato
liberi.

9 Gratia autem ſit Deo
quòd fuiſtis *quidem* ſerui
peccati, ſed ex corde obe-
diſtis ei formæ doctrinæ
in quam eſtis traditi.

Et liberati à peccato,
mancipati eſtis iuſtitiæ.

Hominum more lo-
quor, propter infirmitatē
carnis veſtræ. Itaque ſicut
ſtitiſtis mébra veſtra ſer-
ua impuritati & iniqui-
tati, ad *patrandam* iniqui
tatem: ita nunc ſiſtite mé
bra veſtra ſerua iuſtitiæ
ad ſanctimoniam.

Quum enim ſerui eſſe-
tis peccati, liberi eratis iu
ſtitiæ.

10 Adhorta-
tio ad iuſtitiæ
fructū & pec-
cati odiū, pro-
poſito vtriuſ-
que cōtrario
exitu.

10 Quem igitur fructū
habebatis tunc *ex iis* de
quibus nūc erubeſcitis? nā
finis illorum, mors *eſt*.

Nūc verò liberati à pec
cato, mācipati autē Deo,
habetis fructum veſtrum
in ſanctimoniam: finem
autem, vitam æternam.

11 Mors eſt
pœna peccato
debita: ſancti-
ficamur autē
gratis ad vitā
æternam.

11 Nam ſtipendia pecca
ti, mors: donum autē Dei
eſt vita æterna in Chriſto
Ieſu Domino noſtro.

CAP. VII.

1 Propoſita
coniugii ſimi-
litudine, ſtatū
hominis ante
& poſt regene
rationem in-
ter ſe compa-
rat. Lex (inqt)
matrimonii
hæc eſt, vt ſu-
perſtite mari-
to conſtet ma
trimonium,
& illo mor-
tuo liceat mu
lieri alteras
nuptias cōtra
here.
1 Cor. 7. 33

1 AN ignoratis fratres
(peritos enim Le-
gis alloquor) legem
tantiſper dominari ho-
mini quoad *ipſe* vixerit?

2 Nā viro ſubiecta mu-
lier viuenti viro deuincta
eſt per legē: quòd ſi mor-
tuus fuerit vir, liberata
eſt à lege viri.

3 Proinde viuente viro
mœcha vocabitur ſi
fiat alterius viri: ſin autē

πεν, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην;

17 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ὅτι ἦτε δοῦλοι
τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ
καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον δι-
δαχῆς.

18 Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρ
τίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ.

19 Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθέ-
νειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. ὥσπερ γὰρ παρε-
στήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀ-
καθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνο-
μίαν· οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη
ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγια-
σμόν.

20 Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας,
ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ.

21 Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε ἐφ' οἷς
νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων,
θάνατος.

22 Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς
ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔ-
χετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ
δὲ τέλος, ζωὴν αἰώνιον.

23 Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνα-
τος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώ-
νιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Κεφάλαιον ζ.

1 Ἢ ἀγνοεῖτε ἀδελφοί (γινώσκουσι γὰρ
νόμον λαλῶ) ὅτι ὁ νόμος κυριεύει
τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ;

2 Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι
ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθά-
νῃ ὁ ἀνήρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ
ἀνδρός.

3 Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς
χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ

ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου· τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ.

Ὥστε, ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ· εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. 4

Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. 5

Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα· ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος. 6

Τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου. τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις. 7

Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, διὰ τῆς ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν· χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά. 8

Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ· ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, 9

Ἐγὼ δὲ ἀπέθανον· καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. 10

Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν. 11

mortuus fuerit vir, libera est à lege illa: vt non sit mœcha si fiat alteri⁹ viri.

²Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati estis Legi in corpore Christi: vt essetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus est, vt fructum feramus Deo.

³Quum enim essemus in carne, affectiones peccatorum per Legem *existentes* vigebant in membris nostris, ad fructum ferendum morti:

Nunc autem liberi sumus à Lege, mortuo *eo* in quo detinebamur, vt seruiamus in nouitate spiritus, ac non *in* vetustate literæ.

⁴Quid ergo dicem⁹? Lex peccatum *est*? Absit. Imò peccatum non cognoui nisi per Legem. nam etiã cupiditatem non nossem nisi Lex dixisset, ||Non cõcupisces.

Sed peccatum occasione sumpta genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatũ. Nam absque Lege, peccatũ *est* mortuum.

⁵Ego enim viuus eram sine Lege quondam: mãdati autem illius aduentu peccatum reuixit,

At ego mortuus sum: & repertum est illud mãdatum quod *institutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.

Nam peccatũ occasione accepta seduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.

2 Accõmodatio similitudinis: Ita, inquit, nobis cõtigit. Nunc enim sum⁹ Spiritui quasi secundo marito copulati, ex quo nouã sobolẽ procreemus: mortui quidem respectu prioris mariti, posterioris autem respectu, veluti a mortuis excitati.

3 Explicatio prioris dicti. Nam, inquit, concupiscentiæ quas in vobis Lex ciebat, erãt in nobis instar mariti cuiusdam, ex quo pariebamus verè mortiferã sobolem. Nunc autẽ, mortuo illo marito, ac proinde illa vi Legis occidentis soluti, transiuimus sub Spiritus imperium, vt iam non illos putres & mortuos sed vitales fœtus edamus.

Exo.20.17
deut.5.11

4 Obiectio, An igitur Lex & peccatum idem sunt, ac mutuò cõsentiũt? Imò, inquit, peccatũ à Lege coarguitur ac damnatur. Peccatum autem quia redargui non sustinet, & quasi non sẽtiebatur donec irritaretur à Lege, occasionem inde arripit magis ferociẽdi, nullo tamen Legis vitio.

5 Proponit sese pro exẽplo, in quo omnes homines intueantur primò quidẽ quales sint natura, antequam de Lege Dei seriò cogitent, stupidi videlicet & sine vero sensu peccati ad malum procliues: deinde cuiusmodi euadãt quum conscientia redarguitur Legis testimonio, peruicaces nimirum, & peccandi libidine multo magis ardentes quàm vnquam antea.

¶ Itaq; Lex ipsa quidé, sãcta: & mãdatũ illud, sanctum, ac iustum & bonũ.

7 Ergo quod bonũ *est*, mihi factũ est mortiferũ? Absit: imò peccatũ *mihi factũ est mortiferũ*: quum, vt ꝓderetur *esse* peccatũ, mihi per id quod bonum est, gigneret morté, *id est* vt ipsum fieret sũmè peccans per illud mãdatum.

8 Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subiicerer peccato.

9 Quod enim perpetro, non agnosco. nõ enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, hoc facio.

Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quòd bona *sit*.

Nũc itaq; nõ amplius ego id ꝓpetro, sed peccatũ qđ in me habitat, *id ꝓpetrat*.

Noui enim nõ habitare in me (id est in carne mea) bonũ. nã velle adest mihi, sed vt quod bonum est, perficiã, nõ assequor.

Nõ enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.

Quòd si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

Cõperio ipitur voléti

Ὡςτε ὁ μὲν νόμος, ἅγιος· καὶ ἡ ἐντολὴ, ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.

Τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.

Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν.

Ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω· οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ.

Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός.

Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ (τοῦτ' ἔστιν ἐν τῇ σαρκί μου) ἀγαθόν· τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν, οὐχ ὑρίσκω.

Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν, τοῦτο πράσσω.

Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι

1 *Tim.* 1. 8 6 Cõclusio, Legem quidé per se sanctã esse, totã autem culpã in nobis esse, qui Lege abutamur.

7 Propositio, Legé non esse mortis materiã, sed corruptam naturam ab ea non tãtum detectam, verũ etiam irritatam, inde occasionem rebellionis arripere, vt quæ eo ardentius res veritas appetat, vnde mortis reat⁹.

8 Causa huius rei hæc est quòd Lex cælestem puritatem flagitet, homines autẽ quales nascũtur, sint corruptionis mãcipia, cui spõte seruiunt.

9 Proponit seipsum, vt regeneratum, pro exẽplo in quo diuisidium illud spiritus & carnis, ac proinde Legis Dei & prauitatis nostræ, perspicuũ apparear. Nam quia Lex in homine nõ regenerato tantum mortem parit, facilius in eo insimulari potest: in homine autem regenerato quum salutares etiam fructus edat, melius apparet vitiosas actiones non à Lege, sed à peccato (id est corrupta natura) oriri. Ac proinde simul docet Apostolus quis sit Legis vsus, redarguendo peccato in regeneratis, ad finem vsque capitis: sicut paulo ante, nempe à versu 7, vsque ad hunc 15, eiusdem vsum docuit in non regeneratis. 10 Non respondent (inquit) meæ vitæ actiones, imò repugnant voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ consensu cum Lege, & repugnantia cum vitæ actionibus, satis apparet aliud suadere Legem & rectam voluntatem, aliud vero vitiositatem homini insidentem etiam regenerato. 11 Obseruandum est eundem & vnum hominem dici velle & nolle, diuersis respectibus: velle videlicet quatenus est gratia regeneratus, nolle, quatenus non est regeneratus, siue quatenus talis est qualis est natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, ideò Paulus regeneratorum partem sustinens, perinde loquitur acsi vitiositas, quæ & ipsa volens peccat, esset aliquid extra ipsum: quãuis tamẽ postea fateatur hoc malũ esse in carne sua, siue mẽbris suis. 12 Virtum istud, siue peccatũ, siue Lex peccati, homines nõ regeneratos prorsus occupat, regeneratos autẽ remoratur. 13 Conclusio, Sicut Lex Dei ad bonum hortatur, ita legem peccati (id est corruptionẽ, in qua toti nati sumus) nos ad mala impellere: spiritum autem, id est animum nostrum, quatenus est regeneratus, cum Lege Dei consentire: carnem verò, id est totum hominem, legi peccati esse mancipatum. In summa igitur, malum & mors non sunt à Lege, sed à peccato, quod quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem

& faciant malum: in regeneratis autem certat aduersus spiritum siue legem mentis, adeò vt nec tam bene viuere nec tam à malo alieni esse possint quàm volunt.

ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται.

mihi facere bonum hanc legem *impositã esse*, quòd mihi malum adiaceat.

22 Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον·

Delector enim Lege Dei quod ad interiorem hominem:

23 Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.

Sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis.

24 Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;

[12]Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?

25 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῒ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ, νόμῳ ἁμαρτίας.

Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominũ nostrum. Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio Legi Dei, carne verò legi peccati.

Κεφάλαιον η.

CAP. VIII.

1 Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

[1]Vlla igitur núc *est* condẽnatio iis qui *sunt* in Christo Iesu, [2] *id est qui* nõ secundũ carnem incedunt, sed secundum Spiritum.

2 Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

[3] Nam Lex Spiritus vitæ *qui est* in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.

3 Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί.

[4]Quũ enim Legis impotentia nihil posset in carne, Deus suo ipsius Filio misso conformato carni peccato obnoxiæ, idque pro peccato, condemnauit peccatum in carne.

14 Miserum quidẽ est, adhuc ex parte obnoxium esse peccato, quod sua natura nos reddit reos mortis: sed clamãdum est ad Dominũ, qui nos per ipsam mortem aliquando victores reddet, vt qui iam simus in Christo victores.

1 Conclusio tot superioris disputationis à ver. 16. primi capitis, ad hũc vsque locum. Quũ in Christo fide iustificati consequamur peccatorũ remissionem & iustitiæ imputationem, atque adeò efficiamur sãcti: ex his efficitur, esse extra cõdemnationis metũ qui per fidem sũt Christo insiti.

2 Fructus Spiritus, siue sanctificationis nobis inchoatæ effecta, nos quidẽ non inserũt Christo, sed nos ei insitos esse declarant.

3 Occupatio, Quũ adeò imbecilla sit vis Spiritus in nobis, quomodo inde possimus colligere nullam esse condemnationem in iis qui hac vi sunt præditi. Quoniam, inquit, vis ista Spiritus viuificantis quæ tam imbecilla est in nobis, perfectissima & potentissima est in Christo, & nobis credentibus imputata facit vt perinde censeamur ac si nullæ prorsus reliquiæ corruptionis & mortis in nobis hærerẽt. Antea igitur disputauit Paulus de remissione peccatorum, & præstantia Legis imputatione, atque adeò de inchoata in nobis sanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi imputatione differit, quæ pars ad plenè pacãdam conscientiã requirebatur. Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & tegitur nostræ corruptionis reatus obedientiæ Christi imputatione: ipsa autem corruptio (quã Apostolus peccatum peccans appellat) sanctificationis quidem dono paulatim sanatur in nobis, sed alio præterea remedio eget, nempe ipsius Christi carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis credentibus imputatur.

4 Non argumentatur, sed sanctificationis imputatæ mysterium explicat. Quoniam enim, inquit, Legis nõ ea erat virtus (idque propter naturæ nostræ corruptionẽ) vt hominẽ posset purum & integrũ præstare, vtque morbũ peccati potius accenderet quam extingueret: Deus Filium suum induit carne huic nostræ peccatrici simili, in qua penitus aboleuit nostram vitiositatem, vt in eo per fidem apprehenso penitus integri & inculpati habiti, plenè comperiamur illam summam perfectionem habere quam Lex flagitat, eo proinde nulla sit in nobis condemnatio.

Vt illud ius Legis com- 4
pleatur [5] in nobis, qui nō
secundum carnem ince-
dimus, sed secundum spi-
ritum.

[6] Nam qui secundū car- 5
nem sunt, quæ carnis sūt
sapiunt: qui verò *sunt* se-
cundum spiritum, quæ
Spiritus sunt.

[7] Nam intelligentia car- 6
nis, mors est: intelligētia
verò spiritus, vita & pax:

[8] Propterea quòd intel- 7
ligentia carnis, inimicitia
est aduersus Deum. [9] Legi
enim Dei non subiicitur:
nam ne potest quidem.

[10] Ergo qui in carne 8
sunt, Deo placere non
possunt.

[11] Vos autē non estis in 9
carne, sed in spiritu: siqui
dem Spiritus Dei habitat
in vobis. quòd siquis Spi-
ritum Christi non habet,
is non est eius.

[12] Porro si Christus in 10
vobis est, corpus quidem
mortuū *est* propter pecca
tum: spiritus autem vita
est propter iustitiam.

[13] Sed si Spiritus eius qui 11
excitauit Iesū à mortuis,
habitat ī vobis, is qui ex-
citauit Christū ex mortu-
is, viuificabit etiā morta-
lia corpora vīa p inhabi-
tanté ei [9] Spiritū in vobis.

[14] Nēpe igitur, fratres, 12
debitores sumus non car
ni, vt secundum carnem
viuamus, *sed Spiritui.*

[15] Nā si secūdū carnē vi- 13
xeritis, futurū est vt mo-

Ιια το δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ
ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦ-
σιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρ-
κὸς φρονοῦσιν· οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ
πνεύματος.

Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος·
τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ
εἰρήνη·

Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς,
ἔχθρα εἰς Θεόν. τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ
οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύ-
ναται.

Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ
δύνανται.

Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν
πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν
ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει,
οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα
νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν· τὸ δὲ πνεῦμα, ζωὴ
διὰ δικαιοσύνην.

Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν
ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν
Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνη-
τὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος
αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν.

Ἄρα οὖν, ἀδελφοὶ, ὀφειλέται ἐσμὲν
οὐ τῇ σαρκὶ, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν.

Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀπο-

5 Redit ad id quod dixerat, sanctificationem in nobis inchoatam, ei se nostræ in Christum insitionis certum testimonium: qui quidē est verissimus fāctæ & honestæ vitæ fructus.

6 Probatio cur incedere secundum carnem non conueniat in Christū insitis, ambulare autem secūdum Spiritū eis conuenīat, Quia, inquit, carnales carnalia, spirituales spiritualia cogitant.

7 Probat cō sequutionem, eo quod quicquid sapit caro, mortiferū est: quicquid Spiritus, vitā ac felicitatem spectat.

8 Probatio cur intelligentia carnis sit mors, quia, inquit, Dei est hostis.

9 Ratio cur caro sit Deiho stis, Quoniam illi nec vult nec potest se subiicere. Carnem autē vocat hominē nō regenerātum.

10 Conclusio, Ergo ambulantes secūdum carnem, Deo non possunt placere: ex quo efficitur non esse Christo insitos.

11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui secundū spiritū ambulāt, de quibus contraria omnino superioribus intelligēda sunt. ac primùm debuit quid sit in spiritu siue sanctificatū esse, nēpe habere Spiritū Dei incolā: deinde affirmat iā ctificationē inseparabili nexu cū nostra in Christū insitione cohærere.

12 Confirmat fideles aduersus carnis & peccati reliquias, cōcedēs adhuc quidē illos, (sicut ex ea quæ superest in eis viriositate intelligitur) altera sui parte (quā corpus vocat. i. massam) a terrenis sordib⁹ nōdum purificata, in morte esse: sed simul iubens de felici certaminis exitu securos esse. quoniā vel exigua Spiritus (i. gratiæ regenerationis) scintilla, quā iis inesse ex iustitiæ fructibus constet, sit vitæ semen.

13 Cōfirmatio superioris sententiæ: Eodē Spiritu præditi estis quo & Christus. Idē ergo in vobis atque in Christo tandē efficiet, quando videlicet & vos, deposita prorsus omni infirmitate & superata morte, gloria cælesti induet. 14 Adhortatio ad carnem vi Spiritus regenerationis in dies magis ac magis opprimēdam. Quia, inquit, debitores estis Deo, tot acceptis ab eo beneficiis. 15 Alia ratio, ab vtilitate, quia fortiter pugnantes, æterna vita manet.

θνήσκειν· εἰδὲ πνεῦμα τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε.

Ὅσοι γὰρ πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, 14 οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ.

Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας 15 πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ ὁ πατήρ.

Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ 16 πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ.

Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρο- 17 νόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ· εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθή- 18 ματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.

Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως 19 τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται.

Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετά- 20 γη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα·

Ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐ- 21 λευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συ- 22 στενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν.

Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, 23

riamini: sed si Spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

16 Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ii sunt filii Dei.

17 Non enim accepistis Spiritũ seruitutis iursus ad metũ, sed accepistis Spiritũ adoptionis, per quẽ clamamus Abba, *id est* Pater.

Qui ipse Spiritus testatur vnà cum spiritu nostro, nos esse filios Dei.

18 Quòd si filij, etiã hæredes: hæredes quidẽ Dei, cohæredes autem Christi: 19 si modò simul *cum eo* patimur, vt simul *cum eo* glorificemur.

20 Nam statuo minimè *esse* paria quæ præsenti tẽpore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ:

21 Etenim res creatæ *quasi* exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorum Dei:

Nam vanitati res creatæ subiectæ sunt, non sua sponte, sed propter eum qui subiecit *eas ipsi vanitati:*

Sub spe quòd & ipsæ vindicabuntur ex seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Scimus enim omnes res creatas vnà suspirare & vnà parturire ad hoc vsque *tempus.*

22 Neq; verò *illæ* solũ, sed & ipsi q primitias Spiritꝰ habemus, nosipsi, inquã, apẽ nosipsos suspiramus,

16 Cõfirmatio huius rationis; Quia filij Dei qui ipsius Spiritu reguntur: ergo vita æterna eos manet. 17 Obiter explicat duobus istis verbiculis quo iure filiorum Dei appellatio credentibus tribuatur: quoniam, inquit, Euangelij gratiam accipiũt, in qua Deus sese nõ rursus formidabilẽ, sicut in Legis promulgatione, sed benignum Patrem in Christo præbet, adeo vt eũ magna cũ fiducia Patrẽ inuocemus, Spiritu iam cto videlicet hãc adoptionẽ in animis nostris per fidem obsignante.

18 Probatio consequutionis confirmationi, quia qui filius Dei est, cũ Christo fruitur Deo.

19 Iam docet Paulꝰ qua via filij Dei ad istam felicitatẽ peruenient per crucem vt decet, sicut & ipse Chr . Simul autem aperit consolationis fontes, ac primũ quidẽ, q Christi ipsiu habeam afflictionũ iocium: secũdo, quod illi quoque simus in æterna illa

gloria socii futuri. 20 Tertiò, quòd hæc gloria quam expectamus, infinitis partibus superet afflictionum miseriam. 21 Quartò, nos certo esse liberãdos docet ex ea confusione & horrenda totius mũdi deformatione, quæ perpetua esse non possit, sicut ab initio non extitit. Cæterum sicut ea initium habet et ex hominis peccato propter quem erat conditus, Deo sic ordinante: ita cum electis tandem instaurabitur. 22 Quinto, si expectat reliquus mundus instaurationem, veluti suspirans, idque non frustra, nos quoque non pigeat ingemiscere, & longe etiam certiores simus redemptionis nostræ futuræ, quam habemus Spiritus primitias.

adoptionem expectates, *id est* redemptionem corporis nostri.

22 Nam spe seruati sumꝰ. Spes autē si cernatur, non est spes. quod enim quis cernit, cur speret?

Si verò quod nō videmus sperамus, *nempe* per patientiam expectamus.

23 Itidem autem & Spiritus vnà subleuat infirmitates nostras. quid enim precemur vt oportet, nō nouimus: sed ipse Spiritus interpellat pro nobis suspiriis inenarrabilibus.

Qui verò scrutatur corda, nouit quis sit sensus Spiritus: quia secundum Deū interpellat ꝓ sanctis.

24 Nouimus autē, iis qui diligūt Deum, omnia simul conferre ad bonum, iis *videlicet* qui ex proposito *ipsius* vocati sunt.

Nam quos præscīuit, *eosdē* & prædestinauit, *vt* conformes *fiant* imagini Filii sui: vt is sit primogenitꝰ inter multos fratres.

Quos verò prædestinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit: quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

25 Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?

Is quidē qui proprio Filio nō pepercit, sed ꝓ nobis omnibꝰ tradidit eum, quī nō etiā cū eo omnia nobis gratificabitur?

26 Quis intētabit crimina aduersus electos Dei?

Luc. 11. 22

22 Sextò, Cū fide spes necessario cohæret, quum credamus quæ nondum obtinuimꝰ, & spes in rem præsentem non feratur. Sperādum est igitur & patienter expectādum quod futurum credimus.

23 Septimò, Noest quod fatiscamus sub afflictionū pōdere, quū firmissimū præsidium suppeditent preces: quæ irritæ esse non possūt, quum a Spiritu Dei in nobis habitante proficiscātur.

24 Octauò, Nec temere nec nostro malo affligimur, sed ex Dei prouidentia, summo nostro bono: qui sicut nos ab æterno elegit, ita etiam prædestinauit Filii sui conformationi: ac proinde suo tempore vocatos & iustificatos, per crucem ad gloriam adducet.

25 Nonò, Nō est quod metuamꝰ ne quic quid nobis vtile est, nō largiatur Dominus, quum ne Filio quidem suo pepercerit vt nos seruaret.

26 Magnificentissima cōclusio totīꝰ secundæ partis huiꝰ epistolæ, id est, tractationis de iustificatione, Nobis nullos corā Deo metuendos accusatores, quū Deus ipse nos vt iustos absoluat: damnationē vero nobis multo minus esse formidādā, quū Christi morte & resurrectione, omnipotētia denique ac patrocinio nitamur. Quid igitur in hac vita tanti erit momenti vt nos perterrefaciat, quasi à charitate qua Deus nos in Filio diligit excidērimus? Nihil profectò, quum illa sit firmissima, tum in sese, tum in nobis certa fide confirmatis.

ἀποδοσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. 24

Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. ἐλπὶς δὲ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς. ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; 25

Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα.

Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν. τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. 26

Ὁ δὲ ἐραυνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων. 27

Οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν. 28

Ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. 29

Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε· οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. 30

Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; 31

Ὃς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; 32

Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; 33

Θεὸς ὁ δικαιῶν.

Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀπο- 34
θανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθείς, ὃς καί
ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει
ὑπὲρ ἡμῶν.

Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης 35
τοῦ Χριστοῦ; θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διω-
γμός, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ
μάχαιρα;

(Καθὼς γέγραπται, Ὅτι ἕνεκά σου 36 Psal.43.23
θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἐλο-
γίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς)

Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ 37
τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, 38
οὔτε ζωή, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαί,
οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε
μέλλοντα,

Οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις 39
κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι
ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Κεφάλαιον θ.

Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύ- 1
δομαι, (συμμαρτυρούσης μοι τῆς
συνειδήσεώς μου ἐν πνεύματι ἁγίῳ,)

Ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη, καὶ ἀδιά- 2
λειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου.

Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα 3
εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν
μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα·

Οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλῖται, ὧν ἡ 4
υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα καὶ αἱ διαθῆκαι καὶ
ἡ νομοθεσία καὶ ἡ λατρεία καὶ αἱ ἐπαγγελίαι·

Deus, *is est* qui iustificat.

Quis est qui condémet? 34
Christus, *is est* qui mortuꝰ est, imò verò qui etiã excitatus est: qui etiã est ad dexteram Dei, qui etiã postulat pro nobis.

Quis nos separabit à 35
charitate Christi? *num* oppressio, num angustia, nũ persequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?

(‖Sicut scriptũ est, Cau- 36 Psal.43.23
sa tua occidimur totum
diẽ: habiti sumus velut oues destinatæ mactatiõi)

Imò in his omnibus plꝰ 37
quàm victores sumus per eum qui dilexit nos.

Nã mihi persuasum 38
est neque mortem, neque vitã, neque Angelos, neque principatus, neq; potestates, neque instantia, neque futura,

Neque sublimitaté, neque profunditaté, neque vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quę est in Christo Iesu Domino nostro.

CAP. IX.

VEritatem dico per 1
Christum, non métior, (attestante mihi simul conscientia mea per Spiritum sanctum,)

Magnam mihi tristitiã 2
esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.

Optarim enim ego ipse 3
anathema esse *separatum* à Christo, pro fratribus meis, cognatis *inquam* meis secundum carnem:

Qui sunt Israelitę: quorum *est* adoptio, ‖& gloria, ‖ & fœdera, & Legis constitutio, & cultus, & promissiones:

1 Tertia pars huius epistolæ vsq; ad duodecimum caput: in qua Paulus ad fidei causas superiores ascẽdit: ac primũ quidem, quoniam de Iudæorum reiectione multa dicturus erat, insinuatione vtitur, incredibilem suã in eos beneuolẽtiã duplici aut etiam triplici iure iurãdo & insigni desiderii sui testificatione declarãs, & omnes eorum prærogatiuas his concedens. *Supra*, 2.17 *Ephes.*2.12

Quorum *sunt* Patres, & ex quib⁹ Christus quod ad carnem attinet, [2]qui est supra omnes Deus benedictus in secula. Amen.

2 Testimonium deitatis Christi manifestissimum.

Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Supra, 3. 28

3 Ingreditur tractationem prædestinationis per occupationis speciem, Qui fieri possit vt reiectus sit Israel, quin simul cõstituendũ sit, irritũ esse pactum Dei cũ Abrahamo & eius semine factum. Respondet ergo, veritatem constare Dei verbo, etiãsi reiectus sit Israel: quoniam sic generalis est ac cõmunis Israelitici populi electio vt tamen Deus arcano suo consilio deligat quos visũ est. Propositio igitur & status huius tractationis hic est, Gratiam salutis sic vniuersaliter offerri vt tamen ad solos electos pertineat eius efficacia.

Οὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ·

Οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα· ἀλλ' ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

Τοῦτ' ἔστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα.

Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος, Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.

Gen. 21. 12 *heb.* 11. 15 *Galat.* 4. 28 *Gen.* 18. 10 *Gen.* 25. 21 *Gen.* 25. 23 *Malach.* 1. 2

4 Probatio prima, ab exemplo familiæ ipsius Abrahami, in qua solus Isaac est filius habitus, idque ex Dei ordinatione: quamuis & ipse Ismael esset ex Abrahamo ortus, & circuncisus ante ipsum Isaacum. 5 Generalis applicatio probationis fuse exempli superioris. 6 Ratio applicationis, Quoniam vi promissionis natus est Isaac, ac proinde non fuit electus, imo ne extitit quidem nisi ex gratuita Dei voluntate. Ex hoc autem consequitur, prædestinationis fontem esse promissionem, non carnem, ex qua promissione manat electio particularis: siue electos nasci, non autem iam natos eligi, Dei quidem prædestinantis respectu.

Non dictum est ei, ||Maior seruiet minori.

Sicut scriptum est, ||Iacob dilexi, Esau verò odio habui.

[10]Quid igitur dicemus? Num iniustitia *est* apud Deum? Absit.

Οὐκ εἰσὶν ἄδικον παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο.

7 Altera probatio vehementissima ab Esau & Iacobi exemplo, vtroque nato ex eodem Isaaco filio promissionis, eadem matre, eodemque partu, non diuersis, sicut Ismael & Isaac; quum tamen Esau reiecto solus Iacob sit electus: idq; ante ipsorũ ortum, vt neque vlla Iacobi probitas, ipsius eligendi, nec vlla Esau improbitas, ipsius reiiciendi causa haberi possit. 8 Non dicit Paulus, Fierer, sed, Factum permaneret. Falluntur ergo qui præscitam fidem, electionis, præscitam infidelitatem, reprobationis causam faciunt. 9 Reiectionem Esau probat ex eo quod addictus sit fratri in seruitutem, electionem autem Iacobi, ex eo quod factus sit fratris, & quidem primogeniti, dominus. Et nequis ad res externas hoc Dei dictum traheret, declarat Apostolus ex Malachia optimo Mosis interprete, seruitutem Esau, cum Dei odio, dominationem Iacobi, cũ Dei amore fuisse coniunctam. 10 Prima obiectio, Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniustus est, vt qui indigno gratiã amare, & dignos odisse. Auertatur Apostolus hanc blasphemiam, & postea sigillatim respondebit.

Τῷ γὰρ Μωσῆ λέγει, Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω.

Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεῶντος Θεοῦ.

Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ τῷ Φαραώ, Ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.

Ἐρεῖς οὖν μοι, Τί οὖν μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε;

Μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, Τί με ἐποίησας οὕτως;

15 Nam Mosi dicit, ‖ Miserebor cuius misertus fuero, & commiserabor quē commiseratus fuero.

16 Nēpe igitur *electio* nō est ei[9] q̄ velit, neq; ei[9] q̄ currat, sed miserētis Dei.

17 Dicit enim Scriptura Pharaoni, ‖ Ad hoc ipsū excitaui te [14] vt ostendam in te potestatem meam, & vt annuntietur nomē meum in tota terra.

18 Itaque cuius vult miseretur, quem autem vult indurat.

19 [16] Dices ergo mihi, Quid adhuc succēset? nam volūtati illius quis restitit?

20 [17] Imò verò, ô homo, tu qui es qui ex aduerso respōsas Deo? ‖ [18] num dicet figmentum figtori, Cur me talem fecisti?

Exo.33.19

Exo.9.16

Esa.45.9

11 Respondet priore loco de delectis ad salutem: in quibus eligēdis negat Deum iniuriū videri posse, etiamsi nōdum natos nullius dignitatis respectu elegerit, siue saluti prædestinarit: quoniam videlicet electos nō adducit ad finem destinatū nisi interposita misericordia, quæ causa est prædestinationi subordinata. Præsupponit autem misericordia misericordiam, & hæc rursus peccatum siue volūtariam corruptionem humani generis: corruptio autem creationē cum puritate & integritate. Deinde misericordia iuis gradibus præstatur, nimirū vocatione, fide, iustificatione & sanctificatione, vt tandem ad glorificationem perueniatur, sicut postea docebit Apostolus. Ista autem omnia proposito Dei subordinata omnino efficiunt vt nullo modo videri possit in diligendis & seruandis suis electis iniustus. 12 Conclusio responsionis, Ergo Deus non est iniustus, gratuita bonitate eligens & seruās quos ei videtur, sicut etiam respondit Mosi pro toto populo deprecanti.

13 Iam respondet de reprobis, siue quos Deus odio habet nondum natos, & nullo indignitatis respectu exitio destinauit. Ac primo verum hoc esse docet prolato testimonio ipsius Dei de Pharaone, quem in hunc finem excitarit vt eo indurato & iuste punito glorificaretur.

14 Secundo profert finem consilii diuini, vt doceat nullā in eo inesse iniustitiam. Est autem summus hic finis, non proprie & simpliciter ipsorum reproborum exitium, sed Dei gloria in eorum iusto supplicio elucens. 15 Conclusio responsionis integræ ad primā obiectionē, Ergo quū Deus gratis electos quos videlicet voluit, non tamē seruet nisi gratia iustificatos & sanctificatos, non potest consilio de ipsis seruādis iniustū videri. Nec rursus vlla est iniustitia in consilio Dei æterno de iis quos libuit perdendis, quoniam prius indurat quam perdat. Tertia igitur responsio ad asserendam Dei iustitiam in æterno reprobandi decreto, posita est in verbo Indurandi: quod tamen subtiliter in præcedēte versiculo, quod iustis nota sit Pharaonis historia. Est autem maximum eius pondus: siquidem induratio quæ misericordiæ opponitur, eadem atque illa præsupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua indurantur reprobi: & rursus corruptio integrum creationis statum. Est autem ista quoque induratio spontanea, quia sic indurat Dominus corruptione offensus, vt ipsa eorum voluntate quos indurat ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incredulitas & peccata, quæ vere sunt germanæ reproborum damnationis causæ. Cur igitur exitio destinat quia vult, cur indurat? quia corrupti, cur damnat? quia peccatores. Vbi ergo iniustitia? Imò si omnes hoc modo perderet, cui faceret iniuriam?

16 Altera obiectio, sed pro reprobis tantum, ex priore responsione nascens, Si Deus quos vult destinat exitio, & quod semel decreuit impediri non potest, quo iure damnat qui voluntate ipsius pereunt?

17 Non respondet Apostolus non esse hanc Dei voluntatem, siue Deum pro suo arbitrio non eligere nec reprobare, quod importuni nonnulli vocant blasphemiam: imò concedit aduersario antecedens vtrunque, hanc nimirum esse Dei voluntatem, & quidem cuius euentus sit necessarius, sed Deum propterea negat iniustum esse malorum vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere constet ex manifestis testimoniis, quæ hæc audacia est, hominem (id est cinerem) Deo respōdere, atque adeò in ius vocare? Quod si quis neget ita expeditum esse nodum, respondeo nullam esse vllis in rebus firmiorem demonstrationem, vt quæ nitatur certissimo isto principio, Dei voluntatem esse iustitiæ regulam.

18 Amplificatio superioris responsionis, à comparatis sumpta, ex qua etiam apparet decretum Dei sta cui à Paulo omnibus causis superius, ita vt non pendeat à secundarum causarum respectu, sed illas potius ordinet.

Sapien. 15.7 Ieremi. 18.6

18 Alludens ad Adami creationem, humanum genus nondum conditum nisi in opificis mente, comparat massæ luti, ex qua Deus postea, prout ab æterno decreuerat condiderit & quotidie condat tum eligendos tũ reprobandos. quod etiã declarat verbũ faciẽdi.

19 Quum in obiectione facta tantum sit mentio vasorum ad dedecus, tamen aliorum etiam in hac responsione meminit, quoniam vtrinque eiusdem opificis eandem iustitiam esse cõtẽdit, sicut etiã poscit contrariorum ratio.

Osee 2.23 1. Pet. 2.3 Osee 1.10 Esa. 10.22

20 Qui igitur dedecoris nomine, æternæ mortis ignominia notetur, cũ Paulo loquũtur q quosdam dicunt ad iustũ exitiũ a Deo esse conditos, & qui hac formula offendũtur, inicitiam suam produnt.

Esa. 1.9

21 Secunda responsio est, Deum, præterquam quod iustẽ decernit quod pro suo iure decernit, in exequendis suis decretis ea vti moderatione quæ summam ipsius lenitatẽ in ipsis etiam reprobis declaret, quum eos diutissime toleret & multis inlignibus beneficiis frui sinat, donec tandem iustis pœnis addicat: idque optimo fine, nempe vt se iniquitatis hostem & vltorem declaret, vt quæ sit ipsius potentia seueris istis iudiciis patefaciat, vt denique ex contrariorum comparatione, quanta sit misericordiæ suæ in electos amplitudo, reipia demonstret. 22 Iterum ergo liceat cum Paulo dicere quoddam homines a Deo opifice conditos esse ad interitum. 23 Stabilita in vtraque partẽ doctrina de æterna Dei prædestinatione, iam ad vsum eius descendit, docens eius testimonium non esse petendũ ex arcano Dei, sed ex vocatione quæ patefit in Ecclesia, proposito Iudæorum & Gentium exemplo, vt clarior sit doctrina.

24 Vocatio est gratuita sicut & prædestinatio, ac proinde nõ est quod indignitas nostra vel maiorum nostrorum impediat quominus statuamus nos esse electos si ab eo vocemur, ac proinde oblatam salutẽ fide amplectamur. 25 E cõtrario vero, neque externa vlla generalis vocatio, neque maiorum dignitas idoneum est electionis testimoniũ, nisi Deo vocanti fide reipondeamus: quod in Iudæis accidit, sicut prædixerat Dominus.

‖ 18 Annõ habet potestatem figulus in lutum, vt ex eadẽ massa faciat 19 aliud quidem vas ad decus, aliud verò 20 ad dedecus?

21 *Quid* si verò volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit multa lenitate vasa iræ 22 coagmentata ad interitum:

Et vt notas faceret diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam?

23 Quos etiã vocauit, *nimirum* nos non solùm ex Iudæis, verumetiam ex Gentibus.

24 Vt etiam in Osee dicit, ‖ Vocabo populũ qui meus non *erat*, populum meum: & eam quæ dilecta non *erat*, dilectam.

Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, ‖ Nõ populus meus vos, illic vocabuntur filii viuẽtis Dei.

25 Esaias autem clamat super Israel, ‖ *Etiam* si fuerit numerus filiorum Israel vt arena maris, reliquiæ seruabuntur.

Rem enim conficiet & concidet cũ iustitia: quoniam rem concisam peraget Dominus in terra.

Et sicut prius dixit Esaias, ‖ Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, facti fuissemus vt Sodoma, & Gomorrhæ similes facti fuissemus.

21 Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;

22 Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν·

23 Καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκεύη ἐλέους ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν;

24 Οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν.

25 Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσηὲ λέγει, Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου· καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην.

26 Καὶ ἔσται, ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς, Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος.

27 Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ, Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται.

28 Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς.

29 Καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσαΐας, Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν.

Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως.

30

Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε.

31

Διατί; Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος.

32

Καθὼς γέγραπται, Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται.

33

Κεφάλαιον ιζ

Ἀδελφοὶ, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ δέησις πρὸς τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν.

1

Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν.

2

Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν.

3

Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

4

Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, Ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

5

Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει, Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν καταγαγεῖν.

6

Ἢ, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν.

7

26 Quid igitur dicemꝰ? Gentes quæ non sectabãtur iustitiam, apprehẽdisse iustitiam, iustitiam autem eam quæ *est* ex fide:

26 Electionis declaratio est vocatio fide apprehensa, sicut in Gẽtibus factum est.

27 Israelé verò qui sectabatur Legé iustitiæ, ad Legé iustitiæ nõ peruenisse.

Quare? Quia nõ ex fide, sed velut ex operibus Legis. offenderunt enim ad lapidem offendiculi.

27 Vocationis contẽptus causa est hominum superbia, vt damnationis culpa non aliunde quàm in ipsis hominibꝰ quærenda sit.

Psal. 117.22. *esa.* 8.14, & 28.16. 1.*pet.* 2.6

Quemadmodum scriptum est, ‖ Ecce, pono in Sion lapidem offendiculi & petram offensionis: & quisquis credit ineum, non pudefiet.

1 Propositus in Iudæis miræ pertinaciæ exemplũ, insinuatione vtitur.

CAP. X.

Fratres, propẽsa quidem voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum super Israel est ad salutem.

2 Primus ad vocationé ingressꝰ est, suæ iustitiæ renũtiare, alter, iustitiam à Deo in Euangelio gratis oblatã fide amplecti.

Testor enim *de* ipsis, eos zelũ Dei habere, sed non ex notitia.

3 Probatio, quia Lex ipsa in Christũ respicit, vt in eũ credentes seruentur. Itaq; vocatio ad salutem ex Legis operibus, est fictitia & vana, Christꝰ autem ad salutem cuiuis credenti offertur. *Leuit.* 18.5 *exech.* 20.11 *galat.* 3.12 *Deut.* 30.12

Nã finis Legis *est* Christus, ad iustitiam cuiuis credenti.

Moses enim describit iustitiam quę est ex Lege, *his verbis*, ‖ Quòd qui præstiterit ea, viuet per illa.

4 Legem in Christum respicere, illud manifestè probat, quòd conditionẽ proponit quæ à solo Christo præstita est, vt ea per fidem nobis imputata, pacificetur cõscientia nec iã quærat quis poterit in cæ-

At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, ‖ Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælũ? hoc est Christum ex alto deducere.

Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est Christũ ex mortuis reducere.

lum ascendere, vel nos ex inferis eruere, quum vtrũque à Christo præstitum doceat Euangelium, idque ãi eorum gratiam qui vera fide eum vocantem amplectentur.

Deut.30.14

5 Vocatio fit per Verbum prædicatum.

6 Ea demũ est vera fides quæ non tantũ in cerebro, sed etiã in corde fidet: quã externa etiam vita testamur quæq; in Christum fertur vt vnicum seruatorem, qualẽ se in Verbo patefecit.

7 Alteram partem nunc probat quam proposuerat versu 4. Christum videlicet quoscũque libuit nullo discrimine vocare: quod duplici testimonio confirmat.

Esa.28.16

8 Vera inuocatio est veræ fidei testimonium: vera autẽ fides veræ vocationis: vera autem vocatio veræ electionis.

Ioel 1.31

9 Fides ea vera est quæ Deum quærit in Verbo, & quidem prædicato, prout in Ecclesia constituit Dominus.

Esa.52.7

nahum 1.15.

10 Vbi fides est, ibi est & Verbũ: at non cõtrà, vbi Verbum, ibi & fides: quod multi repudiãt sermonem.

Esa.53.1

Iob.12.38

Psal.19.5

11 Conclusio superioris gradationis, ex fide oportere ad vocationem ascendere, sicut ex vocatione ad electionis testimonium perueniri.

12 Obiectio, Si vocatio electionis testimonium est, ánnon vocati sunt Iudæi? Quidni? inquit Apostolus, hoc fatear, quum nulla sit gens vocationis expers? nedum vt Iudæos vocatos fuisse negem.

5 Sed quid dicit? ||Prope te verbum est in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum illud fidei quod prædicamus.

6 *Nempe* quòd si confessus fueris ore tuo Dominũ Iesum, & credideris in corde tuo quòd Deus eũ excitauit à mortuis, seruaberis.

Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

7 Dicit enim Scriptura, ||Quisquis credit in eum, non pudefiet.

Non enim est distinctio vel Iudæi vel Græci. nam idem Dominus omnium, est diues in quosquis à quibus inuocatur.

||8 Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, seruabitur.

Quomodo igitur inuocabũt eũ in quẽ nõ crediderint: 9 quomodo autẽ credẽt ei de quo nõ audierint? quomodo autẽ audient absque prædicante?

Quomodo autem prædicabũt nisi missi fuerint? sicut scriptũ est, || Quàm specioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

16 Sed nõ omnes auscultarũt Euãgelio. Esaias enim dicit, ||Domine, quis credidit sermoni nostro?

17 Ergo fides ex auditu est: auditus autem per verbum Dei.

12 Sed (inquã *ego*) annõ audierunt? || Imò verò in omnem terram exiuit

Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τοῦτ' ἔστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν.

9 Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ.

10 Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

11 Λέγει γὰρ ἡ γραφή, Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται.

12 Οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος· ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν.

13 Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

14 Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος;

15 Πῶς δὲ κηρύξουσιν ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται, Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά.

16 Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ εὐαγγελίῳ. Ἡσαΐας γὰρ λέγει, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;

17 Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ.

18 Ἀλλὰ λέγω, μὴ οὐκ ἤκουσαν; μενοῦνγε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ

φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

Ἀλλὰ λέγω, Μὴ οὐκ ἔγνω Ισραὴλ; πρῶτος Μωσῆς λέγει, Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς. 19

Ησαΐας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει, Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι. 20

Πρὸς δὲ τὸν Ισραὴλ λέγει, Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. 21

Κεφάλαιον ια'.

ΛΕγω οὖν, μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. καὶ γὰρ ἐγὼ Ισραηλίτης εἰμὶ, ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ, φυλῆς Βενιαμίν. 1

Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω. Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή, ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ισραήλ, λέγων, 2

Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν· κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου. 3

Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. 4

Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν. 5

sonus eorum, & in fines orbis terrarum, verba eorum.

19 Sed (inquã *ego*) nunquid Israel nõ cognouit *Deum*? Primus Moses dicit, ‖Ego ad æmulationẽ prouocabo vos per gentẽ quæ non est gens: per gẽtem intelligentiæ expertẽ, ad irã vos prouocabo.

20 Esaias autem vtitur audacia, dicítque, ‖Inuẽtus sum ab iis qui me non quærebant, cõspicuus factus sum iis qui de me nõ interrogabant.

21 Aduersus Israelẽ autem dicit, ‖Toto die expandi manus meas ad populum rebellem & contradicentem.

CAP. XI.

1 NVm igitur (inquã *ego*) abiecit Deꝰ populũ suum? Absit. ²nã & ego Israelita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin.

2 Nõ abiecit Deus populũ suũ quẽ præcognouit. ⁴An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur cũ Deo, dicens aduersus Israelẽ,

3 ‖Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam.

4 Sed quid dicit ei diuinũ responsum? ‖Feci vt remanserint mihi septem millia virorum qui non flexerunt genu *imagini* Baal.

5 Ita igitur & hoc tẽpore reseruatio secũdũ electionem gratuitam facta est.

Deut.32.21

13 Pergit quærere Iudæorũ defensor, Annõ etiã Deum vocatem cognouerunt Iudæi? Esaias (inquit Apostol⁹) hoc negat: & simul quod neglexerunt Iudæi, ad Gentes translatũ fuisse testatur. Sic autem docet Apostolus, externam illam vocationẽ vniuersalẽ, cuius præco est ipsum mundi opificium, nõ sufficere ad Dei notitiam: particularem autem ex Dei verbo per se inefficacẽ esse, sed fide quidẽ apprehẽdi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idq; sola hominum culpa, qui nõ possint ignorãtiã prætexere.

Esa.65.1
Esa.62.2
1. Sam.19.10

1 Iam ostẽdit Apostolus quomodo sit aliis applicanda hæc doctrina, permanẽs in proposita hypothesi. Itaque docet Iudæorũ singulos nõ esse reiectos, ac proinde nõ temere de singularibus personis pronũtiandũ esse, siue nẽcne ex electorũ numero.

1. Sam.19.18

2 Prima probatio, Sum Iudæus, & tamẽ electus. De nostra ipsorum igitur electione statuere certo possumus, ac debemus, vt prius dictũ est: de aliena vero nõ ita certo, sed nostra efficere debet vt de aliis bene sperem⁹.

3 Secũda probatio, Quia Deus sibi constat in suo fœdere, etiamsi sint homines perfidi. Sic ergo quum dixerit Dominus se fore Deum suorum in mille generationes, cauendũ ne ob aliquorũ perfidiã, totam sobolẽ reiectã puremus, sed potius ob Dei fœdus de singulis Ecclesiæ mẽbris bene sperem⁹.

4 Tertia probatio a responso quod datũ est Eliæ, tunc quoque quum nullus electus palam in mundo appareret, Deũ tamen suos electos, & quidẽ nõ paucos, nosse. Hinc autẽ etiã illud efficitur, nõ temere de quoquã vt reprobo pronũciandũ, quũ eo etiã interdũ redigatur Ecclesia vt velut extincta oculatissimis etiã pastoribꝰ videatur.

5 Etiáſi nō omnes electi ſint, tamē qui electi ſūt, gratis ſe electos eſſe meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, ſibiipſis hoc imputēt.

5 Quòd ſi per gratiam, 6
non iam ex operibus: alioquin gratia iā non eſt gratia. Sin ex operibus, iā non eſt gratia: alioquin opus iam non eſt opus.

Quid igitur? Quod requirit Iſrael, hoc non eſt aſſequutus: ſed electi aſſequuti ſunt, reliqui verò occalluerunt, 7

(Sicut ſcriptum eſt, 8
‖Dedit eis Deus Spiritum ſoporis: oculos vt non videant, & aures vt non audiant) vſque ad hodiernum diem.

Et Dauid dicit, ‖Fiat ipſis menſa eorum pro laqueo, & tendicula, & offēdiculo, & talione. 9

Obtenebrentur oculi 10
eorum, vt non cernant: & tergum ipſorum ſemper incurua.

7 Num igitur, in quā ego, 11
ideo impegerunt vt conciderēt? Abſit. ſed per eorum ruinam ſalus obtigit Gentibus, vt eos ad æmulationem prouocaret.

Quòd ſi eorum ruina 12
eſt opulentia mundi, & diminutio eorum opulētia Gentium: quanto magis plenitudo ipſorum?

8 Nā (quod vobis dico Gētib⁹, quatenꝰ ego quidē ſū Apoſtolus Gētium) miniſteriū meū illuſtro:

Vt *experiar* ſiquo modo 14
ad æmulationē prouocē conſanguineos meos, & ſeruem aliquos ex ipſis.

Nā ſi abiectio eorum, 15
eſt reconciliatio mundi, quæ *erit* aſſumptio, niſi vita ex mortuis?

Eſa. 29. 10, & 6. 9 matth. 13. 14 iohan. 12. 40 act. 28. 26 Pſal. 69. 12

5 Nō tamē accidit hæc indurātio niſi intercedente iuſto Dei decreto ac iudicio, ſed abſq; culpa, quum ingratos ſic puniat, omni ſēſu eis adēpto, & duplicatis eorū tenebris vt oblata Dei beneficia cedant iuſto eorum exitio.

Pſal. 69. 12

7 Iſtam gētis Iudæorum reiectionē Dominus ſubordinauit vt occaſionem vocationi Gentium præberet: & hāc rurſus vocationē Gentium conuertet in occaſionem reſtitutionis Iudæorum, vt videlicet acceſſi Gētium æmulatione, tandem & ipſi Euangelīūam plectantur. Hinc autē diſcēdum eſt nō minus ſubſeruire Dei gloriæ ſeueritatē ipſiꝰ quām miſericordiam, atque adeo

Εἰ δὲ χάριτι, οὐκέτι ἐξ ἔργων· ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκέτι γίνεται χάρις. εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκέτι ἐστὶ χάρις· ἐπεὶ τὸ ἔργον, οὐκέτι ἐστὶν ἔργον.

Τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ Ισραὴλ, τοῦτο οὐκ ἐπέτυχεν· ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν,

(Καθὼς γέγραπται, Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν) ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.

Καὶ Δαβὶδ λέγει, Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς.

Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον.

Λέγω οὖν, μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς.

Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν;

Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μέν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω.

Εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν.

Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;

per ipſam ſeueritatem Deum ſibi ad miſericordiam aditum inuenire: vt temere non debeamus de quoquā deſperare, nec aliis inſultare, ſed eos potius ad ſanctam æmulationem prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur. 8 Teſtatur ſe ſuo exemplo cæteris hac in re præire.

Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα· καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι. 16

Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου, 17

Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ. 18

Ἐρεῖς οὖν, Ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. 19

Καλῶς· τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ τῇ πίστει ἕστηκας. μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. 20

Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσηται. 21

Ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σε, χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι· ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. 22

Κἀκεῖνοι δέ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς. 23

Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον, πόσῳ μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν, ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ; 24

Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τοῦτο, (ἵνα μὴ ἦτε παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι) ὅτι πώρωσις ἀπὸ 25

9 Quòd si primitiæ sanctæ, *sancta* etiã massa: &, si radix sancta *est*, etiã rami.

10 Quòd si nõnulli rami defracti sunt, tu verò quũ esses oleaster, insitus es pro ipsis, & particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es,

Ne gloriare aduersus ramos. quòd si gloriaris, nõ tu radicem portas, sed radix te.

Dices igitur, Defracti sunt rami vt ego inserer er.

Rectè: per infidelitatẽ defracti sunt, tu verò per fidem stas. ne effertor animo, sed time.

Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, *vide* ne tibi quoque non parcat.

11 Vide igitur benignitatem ac seueritatem Dei: in eos quidem qui cecidẽ runt, seueritatem, in te verò benignitatem, si permãseris in benignitate: alioquin & tu excidẽris.

12 Sed & illi, si non permanserint in infidelitate, inserentur: potest enim Deus rursũ eos inserere.

Etenim si tu ex naturali exect⁹ es oleastro, & præter naturam insitus es in veram oleam: quãto magis ii qui naturales sunt, inserẽtur propriæ oleæ?

13 Velim enim vos non ignorare, fratres, mysteriũ hoc, (vt ne sitis apud vosmetipsos arrogantes) obdurationẽ *istã quæ* est

9 Iudæorũ gens in genere ipso & eius radice, id est Abrahamo, considerata, facta est, etiã si plerique eius rami sint excisi. Itaque in iudicandis fratribus, non hærendum in eorum indignitate, vt semel eos omnes abdicatos esse cẽseamus, sed consideranda fœderis radix: & retrò potius ad eorum maiores fideles progrediẽdũ, vt in illorum posteris aliquibus (quod & ipsi in nobis experimur) benedictionem fœderis sciamus resídere. *Ierem.* 11. 6

10 Nulla causa est cur Gẽtes misericordiam consequutæ, Iudæis gratiæ contẽptoribus insultẽt, quum ipsis Iudæorũ maioribus sint insitæ. Videant potius ne quod in Iudæis meritò condemnanit Dominus, in ipsis quoque inueniatur. Est autẽ hinc quoque generalis doctrina eliciẽda, nobis esse studẽdum Dei gloriæ etiã proximorum respectu, nedũ vt de eo quòd aliis singulariquadã gratia prælati simus, gloriemur. 11 Quum res ipsa ostendat hæreditariã non esse electionem (quanuis quominus perpetua sit Dei benedictiõ, culpa sit in hominibus non in Deo) videndum etiã atque etiam ne quod in aliis culpamus, in nobis inueniatur. Nam firma quidem est electio, sed verè electi & insiti, non superbiunt in sese vel cum aliorum contemptu, sed cum Dei reuerentia & amore proximi, ad metam sibi propositam currunt. 12 Multi ad tempus sunt excisi, id est extra radicem, qui suo tempore inseruntur: multi quoque aliquatenus & in speciem insiti, qui tamen sua culpa postea exciduntur & penitus abiiciuntur. quod præsertim in nationibus ac populis considerandũ est, vt in Gentibus & Iudæis. 13 Iudæorũ excæcatio nec ita est vniuersalis vt nullos in ea gente electos habeat Dominus: nec perpetua est futura, siquidẽ tẽpus erit quo & ipsi (sicut prædixerũt Prophetæ) efficaciter amplectãtur quod nunc adeò pertinaciter, magna ex parte, repudiant.

Esa.59.20
Esa.27.9
13 Iterũ, vt Iudæos & Gẽtes in vnum veluti corp⁹ in Christo cõiũgat, ac præsertim doceat quod sit Gentiũ in Iudæos officium, inculcat nõ penitus & sine certa spe abiectam esse Iudæorum gentem.

14 Probatio, quia fœdus de vita æterna cũ illa gente sanctum, nõ potest esse irritum.
Esa.40.13
ibi 41.2
1.cor.2.16

15 Altera ꝓbatio, Quia quanuis indurati meritopuniãtur, tamẽ non propriè eius gẽtis odio accidit ista Iudæorũ peruicacia, sed vt veluti loc⁹ introducendis in Ecclesiam Gentib⁹ pateret, & Iudæi postea misericordiæ Gẽtibus factæ æmulatione accẽsi, fierẽt & ipsi eiusdem beneficii participes, ac ita cõstarer & Gẽtes & Iudæos sola Dei gratia seruari. quod non ita esset manifestum si vel omnes simul initio in Ecclesiam introduxisset Deus, vel Iudæorum gentem absque ista velut interruptione seruasset.

ex parte, Israeli euenisse tantisper dum plenitudo Gentium introierit.

Et ita totus Israel seruabitur: ‖sicut scriptũ est, Veniet ex Sion ille liberator, & auertet impietates à Iacob.

Et hoc illis à me fœdus, ‖Quum abstulero peccata ipsorum.

13 Itaque quod ad Euãgelium *attinet, sunt* inimici propter vos: quod ad electionem autem, diliguntur propter Patres.

14 Nã dona & vocatio Dei eiusmodi sunt vt eorum ipsũ pœnitere nõ possit.

15 Sicut enim & vos quõdã nõ paruistis Deo, nũc autẽ estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam:

Sic & isti nunc non paruerunt, vt per vestrã misericordiã & ipsi misericordiam consequantur.

Conclusit enim Deus omnes in contumacia, vt omnium misereretur.

16 O profundas diuitias tum sapientiæ tum cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt ei⁹ iudicia, & eius viæ imperuestigabiles!

17 ‖ Quis enim cognouit mentẽ Domini? aut quis ei fuit à consilio?

Aut quis prior dedit ei, & reddetur ei?

Nam ex eo, & per cũ, & in ipsum *sunt* omnia. Ipsi *sit* gloria in secula. Amẽ.

μέρους τῷ Ισραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ.

26 Καὶ οὕτω πᾶς Ισραὴλ σωθήσεται, καθὼς γέγραπται, Ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ιακώβ.

27 Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

28 Κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς· κατὰ δὲ τὴν ἐκλογήν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας.

29 Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ.

30 Ὥσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νυνὶ δὲ ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ·

31 Οὕτω καὶ οὗτοι νῦν ἠπείθησαν, τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι.

32 Συνέκλεισεν γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

33 Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

34 Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;

35 Ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ;

36 Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

16 Exclamat Apostolus, ista verè admirabili Dei sapientia percussus, quã etiam docet esse religiosè adorandam, non autẽ curiosè & profanè scrutandã vltra reuelationis metas. 17 Sacrilegam hominũ audaciã triplici freno coercet: primùm quòd Deus sit sapientissimus, ac proinde absurdissimum sit ac planè impium ex nostra stultitia eum metiri. Deinde quòd nulli sit debitor, ac proinde nemo de iniuria sibi facta queri possit. Tertiò, quòd eius gloriæ causa omnia sint cõdita, idcòque omnia sint ad gloriam eius à nobis referenda, nedum vt cum eo fas sit nobis contendere.

Κεφάλαιον ιβ΄

ΠΑρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν.

Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ· ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν· ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἑκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.

Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν·

Οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς, ἀλλήλων μέλη.

Ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως·

Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ· εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ·

Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει· ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἁπλότητι· ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ· ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι.

Ἡ ἀγάπη, ἀνυπόκριτος. Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ.

CAP. XII.

1 PRecor igitur vos, fratres, per miserationes Dei, vt sistatis corpora vestra hostiam viuã, sanctam, acceptã Deo, rationalem illum cultum vestrum:

2 2 Et ne cõfiguremini seculo isti, sed transformemini per renouationem mentis vestræ, ad hoc || vt probetis quę sit voluntas Dei, bona illa, accepta ac perfecta.

3 3 Enimuero per gratiam quæ mihi data est, edico cuiuis versanti inter vos ne sapiat supra quã oportet sapere: sed sapiat ad sobrietatem, || prout cuique Deus partitus est mensuram fidei.

4 4 Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra verò omnia eandem nõ habent actionem:

5 Ita multi vnũ corp⁹ sum⁹ in Christo, singulatim autẽ, alii aliorũ membra.

6 5 || Habentes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est, siue prophetiam, *prophetemus* pro proportione fidei:

7 Siue ministerium, *versemur* in ministrando: tũ is qui docet, in docendo:

8 Tũ qui exhortatur, in exhortatione: || qui distribuit, cũ simplicitate: qui præest, cũ diligẽtia: q̃ miseretur, cum hilaritate.

9 6 Dilectio *esto* minimè simulata. *Estote* || abhorrẽtes à malo, agglutinati bono.

1 Quarta pars epistolæ quæ absolutis Christianæ doctrinæ capitibus, versatur in vitæ Christianæ præceptis explicandis. Primo autem loco generalia & fundamentalia præcepta tradit: quorum hoc est præcipuũ, vt vnusquisque sese totũ spiritualẽ Deicultui consecret, ac veluti sacrificet, gratia Dei fretꝰ. *Ephes.5.17 1.thess.4.1 1.Cor.12.11 ephes.4.7*

2 Secũdum præceptũ est, ne pro vitæ regula, reliquorum hominũ opiniones aut mores sumamꝰ, sed huic seculo penitus renuntiantes, Dei nostri voluntatẽ, sicut est nobis in verbo ipsius patefacta, nobis pro scopo proponamꝰ. *1.Pet.4.10*

3 Tertio loco monet etiã atque etiam vt quisque & intra suæ vocationis limites permaneat, & pro gratiæ suæ modulo sapiat. *Matth.6.2 2.cor.9.7 Amos 5.15*

4 Ratio huius præceptionis est duplex: vna, quoniã Deus nõ cõmisit quæuis quibuslibet agẽda, ac pinde præposterè agit, & nõ modo inutiliter, sed etiã cũ aliorum incõmodo se & alios fatigat qui vocationis fines præterit: altera, q̃ ista vocationum & donorũ diuersitas & imparitas in nostrum cõmodum cedit, quũ idcirco instituta sit vt alii aliis obstringantur: vnde cõsequitur, neminẽ hoc ægrè ferre debere, quum priuatorũ cuiusque donorum cõmunis sit vsus. 5 Quod in genere dixerat, peculiariter sacris muneribus applicat, in quibus periculosius peccatur. Ea vero distribuit in duo genera, Prophetarũ videlicet & Diaconorũ: & rursus Prophetas in Doctores & in Pastores diuidit. Diaconos autẽ triplices facit, nẽpe ærarii Ecclesiastici vel Iuti quæstores, quos ꝓprie vocãt Diaconos: disciplinæ moderatores, qui & Seniores siue Presbyteri vocãtur: & ꝓpius curãdis ipsis pauperibꝰ seruiẽtes, cuiusmodi erat viduarũ collegiũ. 6 Iã ad secũdæ Tabulæ officia accedẽs, ex charitate velut omniũ eorũ fote illa deriuat. Charitatẽ autẽ Christianã definit sinceritate, malarũ rerũ odio, bonarũ autẽ studio, cóq; propẽso, & colẽdi proximi auido, cuius denique vltimus finis sit Dei gloria.

||Fraterna charitate alii ad alios amandos propẽsi. Honore alii aliis præeuntes.

|| Studio minimè pigri. Spiritu feruentes. Domino seruientes.

7 Spe gaudentes. In afflictione tolerantes. ||In oratione perdurantes.

|| Vsibus sanctorum cõmunicantes. Hospitalitatem sectantes.

||Benedicite iis qui vos insectãtur, benedicite, *inquam*, & ne imprecamini.

Gaudete cum gaudentibus, & flete cũ flẽtibus.

Eodẽ animo inter vos mutuò affecti. ||Non elatè *de vobisipsis* sentientes, sed humilibus obsecundantes. Ne estote prudentes apud vosmetipsos.

||Nemini malum pro malo vicissim reddentes. Procurãtes honesta corã omnibus hominibus.

||Si fieri potest, quantũ in vobis est, cũ omnibus hominibus in pace viuentes.

||Non vosmetipsos vlciscentes, dilecti: sed date locum iræ. scriptũ est enim, ||Mihi est vltio: ego repẽdam, dicit Dominus.

||Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum: si sitit, da ei potum. hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput ei⁹.

Ne vincitor ab eo quod malum est, sed vince bonitate malitiam.

CAP. XIII.

O ||[1]Mnis anima[2] potestatibus supereminentibus subiecta esto. [3]nõ enim est po-

10 Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.

11 Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. Τῷ πνεύματι ζέοντες. Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.

12 Τῇ ἐλπίδι χαίροντες. Τῇ θλίψει ὑπομένοντες. Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες.

13 Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες.

14 Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε.

15 Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων.

16 Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς.

17 Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. Προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων.

18 Εἰ δυνατὸν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες.

19 Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί· ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. γέγραπται γὰρ, Ἐμοὶ ἐκδίκησις· ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

20 Ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν· ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν. τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

21 Μὴ νικῶ ὑπὸ κακοῦ· ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

Κεφάλαιον ιγ

1 Πασα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. οὐ γὰρ ἔστιν ἐξου-

Ephes.4.2
1.pet.2.17
1.Pet.5.8
Luc.18.1
1.cor.16.1
Heb.13.2
1.pet.4.13
Matth.5.44

7 Commemorat alias virtutes varias cum suis effectis coniũctas, nempe spem, æquanimitatẽ, patientiam, iugem inuocationem, liberalitatem in sanctos, hospitalitatem, moderationẽ animi in iuuãdis etiam inimicis, sympathiam tũ in prosperis tum in aduersis reb⁹, modestiã, honestatis & cõcordiæ quoad eius fieri potest cũ quibusuis colendæ, ardentissimum studiũ, quod nullis etiam cuiusquam iniuriis extingui possit.

Prou.3.7
esa.5.11
Prou.20.22
matth.5.39
2.cor.8.11
1.pet.3.9
Heb.12.14
Eccli.2.18
matth.5.39
Deut.32.35
heb.10.30
Prou.25.22
Sapien.6.1
tit.3.1
1.pet.2.13

1 Iam seorsim ostendit quid subiecti debeant suis magistratib⁹, obedientiam videlicet: à qua declarat neminem esse liberum, & ita quidem vt non tantùm ipsi summo magistratui, sed etiam infimis quibusuis magistratus potestate fungentibus debeatur. 2 Argumentũ ab ipsa rei natura. Quorsum enim in superiore gradu sunt collocati, nisi vt inferiores eis subiiciantur? 3 Aliud maximi ponderis argumentũ, Quoniã huius ordinis author est Deus, vt qui sunt rebelles sciant sese cum Deo ipso bellum gerere: vndẽ fieri nõ potest quin maximas calamitates sibi accersant.

εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν.

Ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν· οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται.

Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ, ἀλλὰ τῷ κακῷ. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς.

Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πρᾶσσοντι.

Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε· λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες.

Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς· τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος· τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον· τῷ τὴν τιμήν, τὴν τιμήν.

Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε.

Τὸ γάρ, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, Οὐ κλέψεις, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις, Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.

Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη.

testas nisi à Deo: & quæ sunt potestates, sũt à Deo ordinatæ.

2 Itaque quisquis se opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autẽ resistunt, ipsi sibi cõdemnationem afferent.

3 [4]Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. [5]Vis autem nõ metuere potestatem, quod bonũ est facito, & laudé ab ipsa obtinebis.

4 Dei enim minister est tuo bono. [6]Quòd si feceris quod malum est, metue: nõ enim temere gladium gestat. nam Dei minister est, vltor ad irã ei q̃ quod malũ est fecerit.

5 [7]Quapropter necesse est subiici, non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam.

6 [8]Propter hoc enim etiam tributa soluitis: siquidé ministri Dei sunt in hoc ipsum incũbentes.

7 ‖ Reddite igitur omnibus quod debetis: cui tributum *debetur*, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

8 [9]Nemini quicquã debete, nisi *hoc* vt alii alios diligatis. [8]nam qui diligit alterũ, Legé impleuit.

9 Siquidem illud, ‖ Non mœchaberis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & siquod aliud *est* mãdatũ, in hoc sermone summatim comprehenditur, nẽpe ‖ Diliges proximum tuum sicut teipsum.

10 Charitas proximũ non afficit malo. Itaque ‖ expletio Legis, est charitas.

4 Tertiũ argumẽtum ab vtilissimo fine, Quòd hac ratione Deus bonos conseruet, malos coerceat: qua sẽtẽtia ipsi quoque magistratus admonentur quid subiectis debeãt.

5 Optima ratio ferendi iugi istius nõ modo sine molestia, sed etiã maximo cum fructu.

6 Deus gladio etiam vltore magistratum armauit.

7 Conclusio, parendum est magistratui, non modo pœnæ metu, sed multo magis quia etiamsi magistratus in cõscientiam ius non habet, tamen quũ Dei sit minister, bona conscientia ei resisti non potest. *Matth.* 22. 11

8 Enumerat præcipua in quibus posita est subiectorũ obedientia. *Exo.* 20. 14 *deut.* 5. 18 *Leuit.* 19. 18 *matth.* 22. 39 *marci* 12. 31 *galat.* 5. 14 *iacobi* 2. 8 1. *Tim.* 1. 1.

9 Ostendit quomodo futurum sit vt quampaucissima iudicia exerceantur, nempe si vita ita instituatur vt nemo quicquam meritò possit à nobis flagitare præter id vnum quod ex charitatis lege alii aliis perpetua quadã ob

ligatione debemus.

10 Commendat charitatem vt Legis epitomen.

9 Amplificatio a circunstantia tẽporis, quod & ipsum nos per se officii admoneat, quũ tenebrisignorantiæ & prauarum cupiditarum, diuinæ veritatis cognitione depulsis, superfit vt vitam ad certã illã omnis iustitiæ & honestatis normã, virtute Spiritus Christi freti, exigamus. *Luc.21.14 Galat.5.16 1.pet.2.11*

1 Iã tractat quomodo in rebus mediis nos gerere deceat cum fratrib[a], nõ malitia, nec damnãda superstitione, sed beneficii Christi ignorãtia, in earum rerum vsu peccantibus. Docet autẽ, eos leniter & patienter erudiendos, & ita quidẽ vt eorum ignorantiæ in eiusmodi quidem rebus accõmodare nos oporteat, ex charitatis lege. *1.ad.4.12*

2 Proponit proexemplo, discrimen ciborum, quod nõnulli vt in Lege præscriptum (quam abrogatam esse nesciebant) penitus obseruandum putabant, quum è contrario qui in Euangelii cognitione profecerant, abolitã esse istã Legis pædagogiam rectè cẽserent. 3 In huiusmodi facto, inquit Apostolus, neque qui libertatẽ suam norunt, fratrẽ ignorantẽ arroganter despiciãt, neque indocti morose condemnent quod non intelligunt. 4 Prima ratio, quia quum & qui edit & qui non edit, sit nihilominus Christi membrũ, nec contemni qui non edit, nec condemnari qui edit, meritò potest. Explicatur autem antecedens ver.6. 5 Alia ratio à superiore dependens, cur rudes à peritioribus nõ debeant, vt extra spem salutis positi, damnari. Quia, inquit Apostolus, qui hodie rudis est, cras potest pleniore cognitione donari, vt & ipse firmus consistat. Itaque Dei est non hominis sententiam illam damnatoriam ferre. 6 Aliud exemplum legalis discriminis dierum. 7 Opponit isti contemptui & præcipitibus iudiciis assiduum proficiendi studium, vt firmis de sua libertate bene constet, quæ nam sit videlicet, & cuiusmodi eius vsus: & vicissim infirmi quotidie proficiant: ne vel illi abutantur Dei dono, vel isti in sua infirmitate sibi placeant.

9 Idque, perspecta opportunitate, quòd *videlicet* tẽ pestiuũ iam *sit* nos à somno expergisci. Nunc enim propius nos est salꝰ quàm quum credidimus.

Nox processit, dies autem propinquat. Abiiciamus igitur opera tenebrarum, & induamur habitu qui luci conueniat.

Vt interdiu, compositè ambulemus: ‖non *in* comessationibus & ebrietatibus, nõ cubilibus ac proteruiis, nõ lite & inuidia:

‖ Sed induimini Domino Iesu Christo, & carnis curã ne habete, ad *explendas* cupiditates.

CAP XIIII.

[1]Vm verò qui fide est infirmus, assumite, non *tamen* ad certamina disputationum.

[2]Alius quidem credit vescendum esse quibusuis: alius autem *fide* infirmus edit olera.

[3] Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edenté ne cõdemnato. [4]Deus enim eum assumpsit.

[5] ‖Tu qui es qui condemnas alienum famulum? proprio domino stat aut cadit. Stabilietur autem: potest enim Deus eum stabilire.

[6] Alius quidem æstimat diem præ die, alius autẽ *per eque* æstimat quẽuis diẽ. [7] Vnusquisq; in animo suo plenè certus esto.

11 Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρόν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι· νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν.

12 Ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός.

13 Ὡς ἐν ἡμέρᾳ, εὐσχημόνως περιπατήσωμεν· μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ·

14 Ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας.

Κεφάλαιον ιδ΄

1 Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει, προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν.

2 Ος μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει.

3 Ο ἐσθίων, τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο.

4 Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. σταθήσεται δὲ· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς στῆσαι αὐτόν.

5 Ος μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορείσθω.

Ο φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ. καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ.

Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει.

Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν. ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.

Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη καὶ ἀνέζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.

Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; πάντες γὰρ παρασταθησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ.

Γέγραπται γάρ, Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ.

Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ.

Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν· ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάνδαλον.

Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ,

6 Qui curat diem, Domino curat: & qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit: 9 gratias enim agit Deo. & qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

7 10 Nullus enim nostrū sibiipsi viuit, & nullus sibiipsi moritur.

8 Nam siue viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus, siue moriamur, Dominisumꝰ

9 Ad hoc enim Christus & mortuꝰ est & resurrexit & reuixit, vt & mortuis ac viuentibus dominetur.

10 ‖Tu verò cur condemnas fratrem tuum? aut etiam tu cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal Christi.

11 Scriptum est enim, ‖Viuo ego, dicit Dominus: quoniam mihi *sese* flectet omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo.

12 Nempe ergo vnusquisque nostrum de seipso rationem reddet Deo.

13 Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: sed hîc potius adhibete iudicium, vt ne offendiculum ponatis fratri, aut scandalum.

14 Noui, & persuasum habeo per Dominū Iesū,

2. Cor. 5. 15 Esa. 45. 23 Phil. pp. 2. 10

8 Ratio petita ab ipsa rerum mediarū natura, quas bona conscientia & facere possit aliqs, & aliquis rursus non facere. Quū enim & dierū & ciborum discrimē a Deo statutū esset, qui Legis abrogationem nondum intelligebant, & tamen alioquī Christi vtseruatorē agnoscebant, quomodo potuissent bona cōscientia negligere quod à Deo præceptū sciebant? Contrà verò qui Christi beneficium hac etiam in parte norant, bona cōscientia nec dies nec cibos curabant. Itaque (dicet Apostolꝰ ver. 10) Firmi infirmos ob res istas ne damnate, quū infirmi fratres nihilominꝰ sint fratres. Iam verò siquis hāc doctrinam ad nostra hæc tēpora trahere velit, sciat de rebus medijs agi, & quidem

ainstmodi, vt q eas nō arbitrabātur medias, fūdamentū habereēt in Lege, & simplici ignorātia, nō aūt malitiosa (illis enī ne ad tēpus quidē cessit Apostolꝰ) nec suppstitione, sed religioso Dei metu hallucinarētur, 9 Ita significat Apostolꝰ sese de fidelibꝰ tū infirmis tū firmis agere. Quid si verò cū infidelibꝰ nobis sit negotiū? nēpe hic nobis cauēda sunt duo, sicut in epistola ad Corinthios explicatur: vnū, ne superstitiones eorū inter res medias numeremus, vt q in idolco accūbebant alterū, ne tū quoque quū res est media (vt idolothytū in macello emere, & domi aut in priuato cōuiuio edere) fratrū infirmorū cōscientia vulneremus. 10 Nō hærendū, inquit, in ipso cibo, sed in vsu cibi, vt demū verè possit reprehēdi qui proprie Christus, nō autē simpliciter vt vescamur aut nō vescamur hoc vel illo cibo. 11 Cōclusio, relinquendum esse ius suū Domino, ac proinde in rebus quæ, prout cōscientia affecta est, vel bonæ vel malæ sunt, nō esse infirmos fratres a firmis despiciendos, nedū damnandos. Nō valeret autē æquè hæc consequutio in altero mēbro, nēpe ne infirmi firmos iudicent: quoniā infirmis non est perspectum, eos qui diē nō curāt, & edunt, Domino nō curare, & Domino edere, sicut firmis notū esse potest infirmos eos qui diē curāt & nō vescūtur, Domino diē curare, & Domino nō vesci. 12 Vbi quid nō faciendū sit conclusit, quid faciendum sit ostēdit, nempe cauendum ne fratrē nondum firmum; præpostero vsu libertatis nostræ prorsus euertamus. 13 Occupatio, verū quidē esse, abrogatā esse illam pædagogiā Legis beneficio Christi, iis qui hoc norunt, sed nihilominus oportere in huius libertatis vsu cōsiderare quid expediat, vt fratri infirmo cōsulatur, quū idcirco nō amittatur libertas.

nihil esse impurũ per se: sed ei qui existimat aliquid esse impurum, *id* ei impurum *esse*.

1.Cor.8.11

14 A cõparatis, Crudelis est animi pluris facere escam quam fratris salutẽ. quod si faciũt qui cũ cuiusquam fratris offẽdiculo sustinent vesci, & ita ei præbent resistendi ab Euangelio occasionẽ.

Verùm si propter escã frater tuus tristitia afficitur, non iam secundum charitatẽ ambulas. ||[14] Ne esca tua illũ perdito pro [1]quo Christ[2] mortu[3] est.

15 Aliud argumentum, Christi exemplũ sequi nos oportet: ille vero nedũ vt propter escã infirmos perderet, pro iis vitam ipsam profudit.

16 Ne vestrũ igitur bonum blasphemator.

16 Aliud argumẽtũ, Quia sic detrahitur de Euangelica libertate, quasi ad quid nis audendũ, aditum aperiat.

Tit.1.15
1.Cor.8.13

17 Non enim est regnũ Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.

17 Ratio generalis, & cæterorum argumentorũ fundamentũ, Regnũ Dei non esse in his rebus externis positum, sed in iustitiæ & pacis studio, & Spiritus cõsolatione.

Nã qui per hæc seruit Christo, gratus est Deo, & probatus hominibus.

18 Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.

18 Conclusio vniuersalis, vsũ istius libertatis, atque adeo totam vitã nostram ad mutuam ædificationem referri oportere, adeo quidem vt quod per se purum est & licitũ, tamen propter offendiculum fratris illicitũ censeatur.

Ne cibi causa destrue opus Dei. ||Omnia quidẽ pura: sed malum *est* homini qui edit cum offendiculo.

19 Duplicẽ in his rebus cautionẽ addit: vnã ad firmos spectantẽ, vt qui certã notitiam huius libertatis adeptus est, thesaurum illũ conseruet, quo videlicet prudẽter & vtiliter ita vti discũ est vt atur: alteram quæ infirmos respicit, ne temere solo aliorũ exẽplo incitati, titubãte cõscientia quicquã agãt, quoniã sine peccato fieri nõ potest quod ex Dei verbo nõ persuasi simus ipsi probari.

|| Bonum *est* non vesci carnibus, neque bibere vinum, neque *quicquam* in quo frater tuus impingit, aut offẽditur, aut infirmus est.

19 Tu fidẽ habes: apud te metipsũ habe coram Deo. Beat[4] qui nõ cõdenat seipsũ in *eo* quod approbat.

Qui verò ambigit si ederit, condemnatus est, quoniam nõ *edit* ex fide: quicquid verò ex fide nõ est, peccatum est.

CAP. XV.

1 Debẽ[1] autẽ nos q firmi *sumus*, imbecillitates infirmorum portare, ac non indulgere nobisipsis.

1 Iam disserit generaliter Apostolus de imbecillis omni modo tolerandis, quatenus tamen eorũ bono id fieri potest.

ὅπου οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ· εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν.

15 Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκέτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε.

16 Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν.

17 Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

18 Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ Θεῷ καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις.

19 Ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους.

20 Μὴ ἕνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. πάντα μὲν καθαρά· ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι.

21 Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει, ἢ σκανδαλίζεται, ἢ ἀσθενεῖ.

22 Σὺ πίστιν ἔχεις; κατὰ σαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει.

23 Ὁ δὲ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως· πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν.

Κεφάλαιον ιε΄.

1 Ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν.

Εκαστος γὰρ ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν.

Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε, ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.

Οσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη· ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.

Ο δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις, κατὰ Χριστὸν Ιησοῦν·

Ινα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ.

Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς εἰς δόξαν Θεοῦ.

Λέγω δὲ Ιησοῦν Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων·

Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν· καθὼς γέγραπται, Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ.

Καὶ πάλιν λέγει, Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

Καὶ πάλιν, Αἰνεῖτε τὸν Κύριον πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί.

Καὶ πάλιν Ησαΐας λέγει, Εσται ἡ ῥίζα τοῦ Ιεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν.

2 *Ita que* vnusquisque nostrũ ꝓximo indulgeat in bonũ, *id est* ad *eius* ædificationem.

3 [2] Etenim Christus non indulsit sibiipsi, sed, sicut scriptum est, || Conuitia eorum qui conuitiantur tibi, inciderunt in me.

4 [3] Nam quæ antè scripta sunt, ad nostrã doctrinã scripta sunt: vt per patientiã & consolationẽ Scripturarũ spem habeamus.

5 [4] Deus autẽ patientiæ & consolationis *author*, || det vobis vt eodẽ animo inter vos mutuò affecti sitis, secundum Christum Iesum:

6 Vt concorditer vno ore glorificetis Deum ac Patrem Domini nostri Iesu Christi.

7 Propterea assumite alii alios, sicut & Christus assumpsit nos in gloriam Dei.

8 [5] *Illud* autem dico, Iesum Christum ministrũ fuisse circuncisionis, pro Dei veritate, vt cõfirmaret promissiones patrũ:

9 [6] Et vt Gentes pro misericordia glorificẽt Deũ: sicut scriptum est, || Propterea confitebor tibi inter Gẽtes, & nomini tuo psallam.

10 Et rursum dicit, || Gaudete Gentes cum populo eius.

11 Et rursũ, || Laudate Dominũ omnes Gentes, & collaudate eum omnes populi.

12 Et rursum Esaias dicit, || Erit radix Iesse, & qui exurgat ad imperandum Gentibus, in ipso Gentes sperabunt.

2 Confirmatio ab exemplo Christi, q nihilnõ pertulit, vt non infirmos modò, sed etiam crudelissimos hostes patientia victos ad Patrem adduceret. *Psal.* 69.10

3 Occupatio, quæ citantur ex veterũ exẽplis, nobis ad imitãdũ proponi, vt patrũ exemplo patientia & spe mutuò nos toleremus. 1.*Cor.*1.10

4 Petendũ a Deo patientiæ exemplum, vt mutuo consensu tum firmi tũ infirmi Deo seruientes, alii alios ad Deĩ gloriam adsciscam⁹, sicut & Christus nos omnes quantũuis indignos assumpsit. *Psal.*18.50 *Deut.*32.43 *Psal.*117.1 *Esa.*11.10

5 Christi exẽpli applicatio ad Iudæos, quos quantũuis indignos, tamen ꝓpter promissiones cum Patribus eorum sancitas, honore dignatus est, vt etiam ministri officio sit apud eos incredibli cũ patientia defunctus. Multo minus igitur æquũ esse vt à Gentibus propter varia vitia spernantur quos tanti fecit Dei Filius.

6 Eiusdem applicatio ad Gentes, quas & ipsas incomprehensibili quadam bonitate Dominus respexerit, vt à Iudæis quasi extraneæ despici non debeant.

7 Totam superiorem tractationē præcib⁹ velut obsignat, petēs eis, tribui à Domino quicquid eis præceperat.

8 Peroratio Epistolæ, in qua primum se excusat & pluribus ad cosscripserit, vt eos cōmonefaceret potius quam doceret: idque ex muneris sui necessitate, quod cum peculiariter Gentibus obliget.

9 Magnificè quidem Apostolatū suū ab effectis asserit, sed ita vt præterquā quod vere omnia loquitur, totā gloriam Deo vt vnico authori tribuat; nec sese proprie spectet, sed huc potius respiciat vt eo minus de doctrinæ à se propositæ veritate dubitetur. *Esa.* 52.15 *Supra*, 1.11

10 Suam in eos egregiam voluntatē, & fructum etiā rerum statū familiariter Romanis perscribit, ita tamen vt ab Apostolicæ doctrinæ scopo ne tantillum quidem aberret. Nihil enim narratni fi. sanctum & ad suum munus pertinēs: & veluti digressiuncula quadam Macedonicarum Ecclesiarum beneficentiam commendans, eos ad sanctam æmulationem honestè prouocat.

7 Vtinā verò Deus spei impleat vos omni gaudio & pace credēdo, vt spe abundetis per virtutē Spiritus sancti.

8 Persuasum autē habeo & ipse ego de vobis, fratres mei, quòd ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitiōe, & qui possitis etiam vos mutuò monere.

Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte, veluti commonefaciens vos, propter gratiā quæ data est mihi à Deo.

Ad hoc vt sim minister Iesu Christi apud Gentes: operans Euangelio Dei, vt oblatio Gentium fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctum.

9 Habeo igitur quod glorier per Christū Iesū, in iis quæ ad Deum *pertinent*.

Non enim sustinuerim quicquā loqui quod non effecerit Christus per me, *adducendis* ad obedientiā Gentibus, verbis & factis,

Virtute signorū ac prodigiorū, virtute Spiritus Dei: adeo vt ab Hierusalem & circumiacentibus *regionibus*, vsque ad Illyricū, impleuerim prædicationē Euāgelii Christi mun⁹.

Ita porro ambiens prædicare Euangelium, non vbi nominatus esset Christus, vt ne super alienum fundamentū ædificarem:

Sed sicut scriptum est, ||Quib⁹ nō est annūtiatū de eo, videbunt: & qui nō audierunt, intelligent.

10 || Quapropter etiam impeditus sum sæpe ne venirem ad vos.

13 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου.

14 Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἀλλήλους νουθετεῖν.

15 Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ,

16 Εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

17 Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς Θεόν.

18 Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ,

19 Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει πνεύματος Θεοῦ· ὥστε με ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ, μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

20 Οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστὸς, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ·

21 Ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι.

22 Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς·

Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν 23
τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ
ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολ-
λῶν ἐτῶν.

Nunc verò quum non amplius habeam locũ in his regionibus, || desiderium autẽ habeã veniendi ad vos à multis annis:

Supra 1.13 1.thess.2.17

Ὡς ἂν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπα- 24
νίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐλπίζω
γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς,
καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ·
ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμ-
πλησθῶ.

Quandocunque proficiscar in Hispaniã, veniã ad vos. Spero enim fore vt *istac* præteriens, videã vos, & à vobis deducar illuc: si tamen vestra consuetudine prius ex parte expletus fuero.

Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἰερουσαλὴμ, 25
διακονῶν τοῖς ἁγίοις.

Nunc autem proficiscor Hierosolymã, ministrans sanctis.

Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀ- 26
χαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς
πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἰερουσαλήμ.

Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes sanctos qſunt Hierosolymis.

1.Cor.6.11

Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν 27
εἰσίν. εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοι-
νώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς
σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.

|| Placuit enim, *inquã*, & debitores illorum sunt. nam si spiritualia ipsorũ *bona* Gentes participarũt, debent etiam *ipsæ* in carnalibus eis ministrare.

Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφρα- 28
γισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον, ἀπε-
λεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς Σπανίαν.

Hoc igitur vbi perfecero, & eis consignauero hunc fructum, abibo istac in Hispaniam.

Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, 29
ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ
Χριστοῦ ἐλεύσομαι.

Scio verò me, quũ veniam ad vos, cum plena benedictione Euangelii Christi venturum.

Pollicetur se adeos non venturũ vacuum, benedictione Dei fretus: sed precũ officium ab eis postulans, ostẽdit qua re in quibusuis difficultatibꝰ niti nos maximè oporteat.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ 30
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ
τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος, συναγωνί-
σασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐ-
μοῦ πρὸς τὸν Θεόν·

Precor autem vos, fratres, per Dominũ nostrũ Iesum Christum, & per charitatẽ Spiritus, vt mecũ certetis *vestris* pro me apud Deum precibus:

Ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν 31
τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἰερου-
σαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις.

Vt liberer ab iis qui rebelles sũt in Judæa: vtque minister iũ hoc meũ erga Hierusalem, acceptũ sit sanctis.

Ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ 32
θελήματος Θεοῦ, καὶ συναναπαύσω-
μαι ὑμῖν.

Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnáque vobiscum *refocillet*.

Deus autem pacis *princeps*, sit cum omnibus vobis. Amen. 33

CAP. XVI.

a Absoluta tota disputatione, iam ad familiares cõmendationes & salutationes descẽdit: idq; in præcipuum scopũ respiciẽs, nempe vt norint Romani qui sint inter ipsos honore & pretio digni, atq; adeo quos sibi imitãdos debeãt proponere. quamobrem etiam singulos egregijs aliquibus testimoniis exornat. *Act.18.3.26*

COmmendo autẽ vobis Phœben sororẽ nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cẽchreensis: 1

Vt eam excipiatis in Domino sicut dignum est sanctis, & adsitis ei quacũque in re *ipsi* vsus fuerit vobis. nam hæc tum multis hospitium præbuit, tũ mihi etiam ipsi. 2

Salutate ‖Prisscillam & Aquilã, adiutores meos in Christo Iesu: 3

Qui pro anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerunt: quibus nõ ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ Gẽtium: 4

Item Ecclesiam quæ in domo eorum est. Salutate Epænetum mihi dilectum, primitias Achaiæ in Christo. 5

Salutate Mariam quæ multum laborauit erga nos. 6

Salutate Andronicum & Iuniã, cognatos meos, & concaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo. 7

Salutate Ampliã dilectum mihi in Domino. 8

Salutate Vrbanum, adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn mihi dilectum. 9

Salutate Apellen, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli *familiaribus*. 10

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Κεφάλαιον ιϛ

Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὖσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς· 1

Ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων, καὶ παραστῆτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρῄζῃ πράγματι. καὶ γὰρ αὐτὴ προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ ἐμοῦ. 2

Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· 3

Οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν· οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν· 4

Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Ἀσπάσασθε Ἐπαίνετον τὸν ἀγαπητόν μου, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς Χριστόν. 5

Ἀσπάσασθε Μαριάμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. 6

Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γέγοναν ἐν Χριστῷ. 7

Ἀσπάσασθε Ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ. 8

Ἀσπάσασθε Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ, καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου. 9

Ἀσπάσασθε Ἀπελλῆν, τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. 10

Ασπάσασθε Ηροδίωνα τὸν συγγενῆ μου. Ασπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ.

11 Salutate Herodioné cognatum meum. Salutate eos qui *sunt* ex Narcissi *familiaribus*, eos *inquā* qui *sunt* in Domino.

Ασπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. Ασπάσασθε Περσίδα τὴν ἀγαπητήν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ.

12 Salutate Tryphænam & Thryphosam quæ laborant in Domino. Salutate Persida dilectam, quæ multum laborauit in Domino.

Ασπάσασθε Ροῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ.

13 Salutate Rufum selectū in Domino, & matré eius ac meam.

Ασπάσασθε Ασύγκριτον, Φλέγοντα, Ερμᾶν, Πατρόβαν, Ερμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς.

14 Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobā, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.

Ασπάσασθε Φιλόλογον καὶ Ιουλίαν, Νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ολυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους.

15 Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympam, & qui cū eis sunt, omnes sanctos.

Ασπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Ασπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.

16 ‖ Salutate alii alios osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

2. Cor. 13. 12. & 13. 12 1. pet. 5. 14.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδαχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας· καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν.

17 [2] Precor autem vos, fratres, vt speculemini dissidiorum & scandalorum authores, præter doctrinam quā vos didicistis: ‖& declinetis ab eis.

2 Sicuti nominatim eos describēs qui commendatione digni erant, satis expressit quos audire ac sequi deberēt: ita nunc falsos fratres eis depingit à quibus sibi caueant, non tamen nominatim, quoniam necessariū id non erat. 2. Ioh. 10

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ιησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ· καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων.

18 Nā qui eiusmodi *sunt*, Domino nostro Iesu Christo nō seruiunt, sed suo vētri: & per blandiloquentiam & assentationem corda *hominum* minimè malorum seducūt.

Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. Χαίρω οὖν ἐφ' ὑμῖν· θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἶναι εἰς τὸ κακόν.

19 [3] Vestra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quod ad vos *attinet*: sed volo vos sapientes quidem esse in rebus bonis, innocentes verò in malis.

3 Simplicitas condiēda est prudētia.

Ο δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.

20 [4] Porro Deus pacis *princeps* conteret Satanā sub pedes vestros citó. Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

4 Pugnandum est certa spe victoriæ.

Act.16.1 Philip.2.19

5 Adscribit salutationes partim ad mutuam fouendam coniunctionem, partim vt to ridē veluti subscriptoribus confirmata hæc epistola, plus apud Romanos ponderis habeat.

6 Iam tertiò eis valedicēs, id eis precatur à quo pēdet totius superioris doctrinæ efficacia.

Ephes.3.20 Ephes.3.9 Colos.1.26 1.tim.1.7 tit.1.1

7 Magnifica gratiarum actione prædicat Dei potētiam & sapiētiam, quæ potissimum in Euangelio eluceant: facta etiam mētione vocationis Gentium, vt Romanos in spe huius salutis confirmet.

5 Salutant vos || Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei.

Saluto vos in Domino ego Tertius, qui descripsi epistolam.

Salutat vos Gaius hospes meus & Ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus procurator vrbis, & Quartus frater.

6 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum omnibus vobis. Amen.

7 ||Eiverò qui potest vos stabilire, secundum Euangelium meum, & præconium Iesu Christi, ||ex reuelatione mysterii quod à temporibus æternis tacitum fuit:

Nunc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei, ad obedientiam fidei, omnibus Gentibus declaratum.

Soli, *inquam*, sapienti Deo gloria per Iesum Christum in secula. Amē.

Ad Romanos scripta fuit Corintho, per Phœben ministrā Cēchreen sis Ecclesiæ.

21 Ασπάζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου καὶ Λούκιος καὶ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου.

22 Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολήν, ἐν Κυρίῳ.

23 Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάϊος ὁ ξένος μου καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἔραστος ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός.

24 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

25 Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου·

26 Φανερωθέντος δὲ νῦν, διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος·

27 Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Πρὸς Ρωμαίους ἐγράφη ἀπὸ Κορίνθου διὰ Φοίβης τῆς διακόνου τῆς ἐν Κεγχρεαῖς ἐκκλησίας.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Corinthios prior. Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ πρώτη.

Κεφάλαιον ᾱ

ΠΑΥΛΟΣ κλητὸς ἀπόστολος Ιησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφὸς,

Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ιησοῦ·

Οτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει·

Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν.

Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ.

CAP. I.

1 PAVLVS vocatione [2] Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, [3] & Soſthenes frater,

2 [4] Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, [5] || ſanctificatis in Chriſto Ieſu, || vocatis ſanctis, cũ omnibus || qui inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, in quouis loco, *Domini, inquam*, tum ipſorum tum noſtri.

3 [6] Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

4 [7] Gratias ago Deo meo ſemper de vobis, ob gratiam Dei quę data eſt vobis in Chriſto Ieſu:

5 Quòd in omnibus ditati ſitis in ipſo, [8] omni loquendi facultate, omníque cognitione:

6 [9] Prout teſtimonium Chriſti confirmatum fuit in vobis.

7 Adeo vt nullo dono deficiamini, [10] || expectantes dum reueletur Dominus noſter Ieſus Chriſtus.

1 Inſcriptio epiſtolæ, in qua præcipuè captat Corinthiorum gratiam, ita tamen vt ſe Dei ſeruũ eſſe nõ hominum vbique meminerit.

2 Si Apoſtolus, ergo audiendus, etiamſi acrius interdũ eos obiurgarit, quũ ſuam cauſam non agat, ſed Chriſti mandata perferat.

3 Soſthenẽ adiungit, vt duobus teſtibus ſanciatur hæc doctrina. *Act.5.9* *1.theſſ.4.7* *Rom.1.7* *epheſ.1.1* *coloſſ.1.22* *2.tim.1.9* *tit.2.1* *2.Tim.1.22*

4 Eccleſia Dei eſt etiam quæ magnis vitiis laborat, modò admonentibus pareat.

5 Vera definitio Eccleſiæ Catholicæ, quæ vna eſt.

6 Fundamẽtum & vita ipſius Eccleſiæ Chriſtus à Patre datus. *Tit.2.11* *philip.3.20*

7 Damnaturus multa vitia, incipit à vera virtutum prædicatione, ne odio aut maleuolentia impulſus poſtea videatur ad obiurgationes deſcẽdere: ita tamen vt omnia ad Deum authorẽ referat, ídque in Chriſto, quo magis pudeat Corinthios ſacra Dei dona profanare. 8 Attingit illud nominatim quo præcipuè abutebãtur. 9 Verum iſtorum donorum vſum in eo poſitũ oſtendit vt ita illuſtretur Chriſti in ipſis potentia, vt poſtea magis liqueat quàm turpiter ad gloriam & ambitionem illis abutantur. 10 Obiter inquit cauſam non eſſe cur ſibi tantopere de receptis donis placeant, quum hæc nihil ſint præ iis quæ ſunt expectanda.

11 ||Qui Deus etiam confirmabit vos vsque ad finé inculpatos, in diè Domini nostri Iesu Christi.

||Fidelis Deus, per quē vocati estis in cōmunionem Filii ipsius Iesu Christi Domini nostri.

12 Precor autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, 13 vt idem loquamini omnes, & nō sint inter vos dissidia, sed sitis coagmētati eadem mente & sententia.

14 Declaratū est enim mihi de vobis, fratres mei, à domesticis Chloes, quòd lites sint inter vos.

Hoc autem dico, vnūquenque vestrū dicere, ||Ego quidē sū Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ, ego verò Christi.

15 Nū diuisus est Christus? 16 nū Paulus crucifixus est p vobis, 17 aut in nomē Paulibaptizati fuistis?

18 Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrum baptizauerim, nisi || Crispum & Gaium:

Vt nequis dicat me in meū nomen baptizasse.

Baptizaui autē etiā Stephanæ familiā: cæterùm haud scio nū quē alium baptizauerim.

8 Ος καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ.

9 Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

10 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.

11 Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι.

12 Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Απολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ.

13 Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;

14 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον·

15 ἵνα μή τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα.

16 Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον· λοιπὸν οὐκ οἶδα εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα.

11. Thess. 3. 18, & 5. 25

11 Testatur se bene etiam in posterū de ipsis sperare, vt eo patientius ferant se postea reprehendi: simul tamen ostendit Dei vnius opus esse rē initium tum etiam cōplementum nostræ salutis.

2. Thess. 2. 14

12 Absoluta præfatione ad rem ipsam accedit, ab obtestatione grauissima incipiens, quasi Christū ipsū non Paulum loquentē sint audituri.

Act. 18. 24

13 Prima pars huius epistolæ, cuius scopus est, ad mutuam concordiam Corinthios, sublatis omnibus discordiarū causis, reuocare. Prima igitur hæc pars est de tollendis schismatibus. Est autē schismaticus qui in doctrina alioqui cōsentiūt, tamen sese ab aliis seiūgit.

Act. 18. 10

14 Incipit obiurgationē ab occupatione, quoniam ex testibus idoneis intellexerit inter eos esse multas factiones. Simul autē aperit dissidiorū causā, & alii ab aliis doctoribus pendere, nōnulli verò etiā sibi ita essent addicti vt oēs doctores negligerent, solius Christi sese discipulos, exclusis doctoribus, vocantes. 15 Prima ratio cur vitāda sint schismata, quoniā sic videtur diuidi ac planè lacerari Christus, vt qui, quū vnus sit, nō possit esse duorū separatorū ac dissidentiū corporū caput.

16 Altera ratio est, quòd non sine sacrilegii scelere sic pēdeant ab hominibus vt à Christo: quod quidem faciunt qui quicquid alioquis dixerit, propter personā probant: sicut ii qui idē Euangeliū ex vnius ore acceptum probabant, ex alterius autē ore fastidiebāt: adeo quidē vt factiones istæ ex doctorū nomīnibus appellarētur. Substituit autē suum ipsius nomen Paulus, non tantūm ne quēquam grauet, sed etiā vt ostendat se causam suā non agere. 17 Tertia ratio à baptismi formula & fine desumpta, qua nomen damus Christo inuocato cū Patre & Spiritu sancto. Itaque etiā siquis à doctrina Christi nō deficiat, tamen à certis doctoribus pendeat cū aliorū contemptu, si Christi desertor: quoniā si Christum vnum magistrū haberet, eum per quosuis docentē audiret. 18 Profitetur se eo liberius de his rebus agere, quòd Dei prouidentia factū sit vt sit extra omnē suspitionē quasi discipulos aliis ereptos velit sibi vendicare. Ex quo intelligere licet non tantū discipulos, sed etiā multo magis doctores ipsos hic reprehendi, qui suos greges sibi separatim cogebant.

Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι· οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.

17 [19] Non enim misit me Christus vt baptizarem, sedvt euãgelizaré: ‖[20]non tamen cum dicédi peritia, [21]ne inanis reddatur crux Christi.

Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστίν, τοῖς δὲ σῳζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστι.

18 Nam sermo ille de cruce, iis quidem qui pereũt, stultitia est: nobis autem qui seruamur, ‖ potentia Dei est.

Γέγραπται γάρ, Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.

19 [22] Scriptũ est enim, ‖Abolebo sapientiã sapientum,& intelligentiã intelligentiũ tollã è medio.

Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;

20 Vbi sapiens? vbi Scriba? vbi conquisitor seculi istius? nonne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?

Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας.

21 [23] Nam postquam in Dei sapientia mũdus non cognouit Deum ex *eius* sapiẽtia,[24] placuit Deo per stultam prædicationem seruare credentes.

Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν·

22 [25] ‖ Quandoquidé & Iudæi signum petũt,& Græci sapientiam quærunt:

Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν·

23 Nos autẽ prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidẽ offendiculũ, Græcis verò stultitiam:

Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν.

24 Ipsis autem vocatis, tũ Iudæis tum Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam.

Infrà,1.14 Galat.5.2 2.pet.1.16

19 Occupatio,se nõ fuisse apud illos baptizandis multis intentum: minimè id tamen Baptismi contẽptu, sed quoniã in doctrina tradenda præcipuè occupatus,audi tores assentientes committebat aliis quorum illi copia erat,baptizãdos. Ita verò satis ostendebat quàm esset ab omni ambitione alienus,quum è contrario ii quos reprehẽdit,quasi sibi non Christo discipulos cõgregarent,de quamplurimis a se baptizandis,ambitiosè laborarent.

Rom.1.16 Esa.29.14 Matth.11.28

20 Ii se coarguertit ad doctores ipsos, sibi in sp̃lẽdida & ambitiosa facundia placentes, quò plures discipulos affi-

cerent. Ilis igitur non dissimulat se fuisse dissimilem,suum exemplum Apostolica gravitate opponens peruersis illorum iudiciis. Est ergo alter hic locus huius epistolæ de pia simplicitate in docendo Euãgelio tum in sententiis tum in verbis obseruanda. 21 Ratio cur illa verborum põpa & orationis pigmentis non sit vsus, nempe quòd Deus ea demum ratione volnerit mundum sibi subiicere,ex qua intelligerẽt homines quantumuis stupidi opus hoc peragi à Deo ipso absque hominũ artificio. Itaq; sicut ipsum crucis prædicandæ rationem voluit Deus prorsus quãdiuersissimam esse ab iis quibus solẽt homines ab hominibus ad aliquid audiendũ & credẽdum allici: ideóque quadã sapientissimæ stultitiæ specie voluit de mundana illa stultissima sapientia triumphare,sicut se facturũ,per Esaiam prædixerat. Hinc autem colligendum est,tum doctores illos ambitiosa eloquẽtia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quamlongissimè a scopo suæ vocationis aberrasse. 22 Non modò probat Apostolus nonum hoc non debere videri,quum fuerit tanto ante tẽpore prædictum,sed etiam declarat Deum sic solere arrogantiam mundi punire,qui sibi placeat in sua sapientia: ac proinde inane esse atque adeò euanidum,& à Deo tanquã inutile reiici,quod vnum isti tantopere curabant. 23 Ostendit cignam fuisse hominum arrogantiam quam Dominus ita traduceret, vt qui in sapientiæ mundi clarissimo speculo(i.mũdi opificio)noluerint Deum contemplari sicuti par erat. 24 Mira Dei bonitas,sic mundi arrogantiam punientis vt eius saluti nihilominus consultat, docens videli et homines stulte sentire vt Deo sapiant. 25 Explicatio eius quod dixerat,Prædicationẽ Euangelii stultã esse,Stulta est,inquit, hominibus quos Deus noua luce non donauit.i.omnibus in sese consideratis. Indæi enim requirunt miracula,& Græci argumenta quæ ratione sua possint cõprehendere:ideoq; Euangelio non modò non credunt,sed etiam illud irridẽt. Nihilominus tamen in ista stulta prædicatione inest summa Dei virtus ac sapientia,sed quam soli vocati percipiant: Deo manifestẽ demonstrante,sese tum quoque quum illũ

planè stultum esse insani homines iudicant, ipsis esse longè sapientiorem: & quum infirmissima quæ dã adhibet, omne eorum robur superare, sicut in Euangelicæ prædicationis fructu apparuit.

26 Cõfirmatio ex iis ipsis petita quæ Corinthi euenerãt, vbi Ecclesia ex ignobilibus & plebeiis magna ex parte constabat: vt Græciæ philosophos ad pudorem adigi necesse esset, quũ viderent se sua sapientia & eloquẽtia nihil prorsus agere præ Apostolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabãt. Simul autem Apostolo hoc modo fastum eorum deiicit. Neq; enim eos Deo prætulerat nobilibus & sapiẽtibus illis vt superbirẽt, sed vt in Domino gloriari vel inuiti cogerẽtur, ex cuius misericordia & sapientiam istã & omnia ad salutẽ necessaria, ipsi omnium etiam abiectissimi essent in Christo adepti.

Item. 9.23
Sapien. 1.17
Act. 18.1

27 Euangelium minimè omnium esse cõtemnẽdum docet, quum res omnium maximas cõtineat, veram nimirum sapientiam, veram iustitiæ consequendæ rationem, veram sanctæ & honestæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miseriis & calamitatibus liberationem.

Nam stultitia Dei sapiẽtior est quàm homines: & infirmitas Dei validior est quàm homines.

26 Videtis enim vocationem vestram, fratres, vos videlicet non esse multos sapientes secundũ carnẽ, non multos potentes, nõ multos nobiles.

Verùm quæ stulta *sunt* in mundo elegit Deus vt pudefaciat sapientes: & quæ *sunt* infirma in mundo, elegit Deus vt pudefaciat robusta:

Et quæ ignobilia sunt in mũdo, & pro nihilo habita, elegit Deo, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt aboleat.

Vt ne glorietur vlla caro coram eo.

Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitiáque, & sanctificatio, & redemptio:

Vt, sicut scriptum est' ‖Qui gloriatur, in Domino glorietur.

CAP II.

EGo igitur quũ venirem ad vos, fratres, ‖nõ veni cũ eminentia facũdiæ aut sapiẽtiæ, annuntiãs vobis testimonium Dei.

Non enim decreueram quicquam scire inter vos nisi Iesum Christũ, eúmque crucifixum.

‖Et fui ego cum infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.

25 Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί· καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί.

26 Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς.

27 Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά·

28 Καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ·

29 Ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.

30 Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις·

31 Ἵνα, καθὼς γέγραπται, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

Καφάλαιον βʹ

1 Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ.

2 Οὐ γὰρ ἔκρινά τι εἰδέναι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον.

3 Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς.

1 Redit ad ver. 17 superioris capitis. i. ad sui ipsius exemplum: concedens se neque grandiloquentia neque humanæ sapientiæ argumentis apud eos vsumesse, imò verò maxima cum simplicitate sermonis, abiectum & humilem secundum carnem, vnum Christum crucifixum apud eos nosse & prædicasse.

Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως.

Ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ.

Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων.

Ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν.

Ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.

Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.

Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ

4 Neq; oratio mea & prædicatio mea *verſata eſt* ||in perſuaſoriis humanæ ſapiétiæ verbis,[2] ſed in demonſtratione ſpiritualis potentiæ.

5 [3] Ne fides veſtra cõſiſtat in ſapientia hominũ, ſed in potentia Dei.

6 [4] Sapientiã verò loquimur inter perfectos: ſapiétiam autẽ non ſeculi huius, neque principũ ſeculi huius qui abolentur:

7 [5] Sed loquimur ſapientiam Dei *latentem* in myſterio, *id eſt* occultam illã [6] quã præfinierat Deus ante ſecula in gloriã noſtrã.

8 [7] Quã nemo principũ ſeculi huĩ[9] cognouit. nã ſi cognouiſſẽt, nequaquã Dominũ gloriæ crucifixiſſẽt.

9 [8] Sed *prædicamus*, ſicut ſcriptũ eſt, || quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in mẽtẽ hominis venerũt, quæ parauit Deus[9] iis qui ipſum diligunt.

10 [9] Nobis autem Deus *ea* reuelauit per Spiritũ ſuũ. Spiritus[9] enĩ omnia ſcrutatur, etiã profũditates Dei.

11 [10] Quis enim hominũ nouit ea quæ ſunt hominis niſi ſpiritus hominis qui eſt in eo? ita etiã ea quæ ſunt Dei nemo nouit niſi Spiritus Dei.

12 Nos verò non ſpiritũ mundi accepimus, ſed Spiritum qui *eſt* ex Deo: [11] vt ſciamus quæ Deus

Supra, 1.17 2.per.1.10

2 Quod aduerſariis contigerat, iam in ſui miniſterii commendationem retorquet, cui[9] virtus optimè ipſis perſpecta, tanto videlicet illuſtrior erat, quãto magis conſtabat nullũ mundi alumniculũ interueniſſe.

3 Admonet Corinthios id ita factum eſſe magno ipſorũ bono, vt q hoc modo cæleſte eſſe Euãgelium manifeſte perſpicere potuerint. Itaque tacitè eos obiurgat q oſtẽtatione quærentes, maximo fidei adminiculo ſeſe vltro priuarẽt.

Eſa. 64.4

4 Aliud argumentũ ſũptum à natura rei. i. Euangelii, quod ſit vera ſapiẽtia, ſed ſolis perfectionis ſtudioſis cognitionis vero nihil ſapiat qui in mundo aſtoqui excellunt, ſed vanæ & caducæ excellentiæ.

5 Cauſam reddit cur hæc ſapientia ab excellentibus illis mundanis ingeniis non perſpiciatur, quoniã videlicet re vera tam ſublimis eſt vt eò vſq; penetrare nõ poſſint. 6 Occurrit obiectioni, Si tam abſtruſa, quando & quomodo tandem cognita Deus, inquit, eam apud ſe ab æterno definiit, quam hoc tempore ex ſuis arcanis ad hominum ſalutem depromeret. 7 Alia occupatio, Quomodo igitur hæc ſapientia à primariæ authoritatis hominibus ita repudiata eſt vt etiam Chriſtum ipſum crucifixerint? Reſpondet Paulus, Quia Chriſtum qualis erat nõ cognouerunt. 8 Rurſus obiicitur, Sed qui fieri potuit vt acuti illi homines iſtã ſapientiã non perſpicerẽt? Reſpõdet Paulus, Quia prædicamus quæ omnẽ humanum captum ſuperant. 9 Quæſtio, Si captum hominum ſuperat, quomodo à quoquam homine intelligi, nedum à vobis declarari poteſt? Expecuſiari, inquit, per Spiritum Dei, illuminationem: à quo quiſquis afflatus eſt, penetrat vſque ad illa Dei arcana. 10 Similitudine illuſtrat quod de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humanĩ ingenii res humanas perueſtigat, ſic mens noſtra vi illa Spiritus diuini freta res diuinas intelligit.

11 Quod in genere dixerat, iam ad ea reſtringit quæ nobis Deus de ſalute noſtra in Chriſto patefecit, nequis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Chriſti ſeiungat: vel fanaticos illos putet Spiritu Dei regi, qui extra verbum vagantes, ſuas ſpeculationes pro Dei arcanis obtrudunt.

est nobis gratificatus:

12 ||Quæ etiã loquimur, non sermonibus quos docet humana sapientia, sed quos docet Spiritus sanctus, spiritualia cũ iis quæ spiritualia sunt coniungentes.

13 Animalis autẽ homo nõ est capax eorum quæ sunt Spiritus Dei. sunt enim ei stultitia, nec potest *ea* cognoscere, quia spiritualiter diiudicãtur.

14 ||At spiritualis diiudicat quidẽ omnia, ipse verò[15] à nemine diiudicatur.

16 ||Quis enim nouit mẽtem Domini, qui instructurus sit eum? nos autem mẽtem Christi habemus.

CAP. III.

EGo porro, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed loquutus sum vt carnalib⁹, *id est* vt infantibus in Christo.

Lactis potu vos alui, & non esca: nondum enim poteratis *id ferre*: imò ne nunc quidem adhuc potestis.

Nam adhuc carnales estis. quum enim in vobis *sint* liuor & contentio, & dissidia, nónne carnales estis, & secundum hominem inceditis?

Etenim quũ dicit quidã, Ego quidẽ sum Pauli, alter verò, Ego *sum* Apollo, nónne carnales estis?

χαρισθέντα ἡμῖν·

13 Α καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες.

14 Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.

15 Ο δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται.

16 Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν.

Κεφάλαιον γ.

1 ΚΑΙ ἐγὼ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ.

2 Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα· οὔπω γὰρ ἠδύνασθε· ἀλλ' οὔτε ἔτι νῦν δύνασθε.

3 Ετι γὰρ σαρκικοί ἐστε. ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε;

4 Οταν γὰρ λέγῃ τις, Εγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἕτερος δὲ, Εγὼ Απολλὼ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε;

Suprà, 1.17
2. *pet*. 1.16

12 Iã ad institutum redit, & concludit argumentum quod cœperat ver. 6. est autẽ eiusmodi, Verba sunt rebus accõmodanda, & res verbis conuenientibus explicandæ: est autem ista sapientia spiritualis, nõ humana: spirituali igitur quodam docendi genere tradenda est, non humanæ illius eloquẽtiæ sermonibus, vt simplex quidem illa sed incredibilis Spiritus maiestas ibi eluceat.

Prou. 27.19
Esa. 40.13
sapien. 9.13
rom. 11.34

13 Rursus occurrit offẽdiculo, qui fiat vt ista tam pauci approbent. Hoc verò mirum videri non debere respondet Apostol⁹, quum homines in suis (vt vocant) naturalibus non sint præditi ea facultate qua res spirituales dignoscũtur (quæ facultas est aduentitia) ideóque sapientiã spiritualem habeãt pro stultitia. Hoc autem perinde est ac si diceret, mirum non esse cæcos nõ iudicare de coloribus, quum oculorum luce careant, ac proinde lux sit illis pro tenebris. 14 Amplificatio à contrariis. 15 Carnis sapientia, inquit Paulus, nihil certi ne in suis quidem rebus constituit, nedum vt aliena. i. spiritualia, discernat: Spiritus autem Dei quo præditi sunt spirituales, falli nullo modo potest, ac proinde à nullo redargui. 16 Ratio superioris dicti, Quia spiritualis dicitur qui ex vi Spirit⁹ didicit quod Christus nos docuit. Iam verò si quod ex illo magistro didicimus, posset ab alio redargui, eum oporteret esse ipso Deo sapientiorẽ. Ex hoc autem consequitur, nõ tantùm ineptos esse, sed etiam impietatis reos, qui putãt se vel perfectius quippiam posse cõminisci, vel meliore aliqua ratione docere posse sapientiã Dei quàm ii sciuerint aut docuerint quos certum est illo Spiritu Dei fuisse præditos. 1 Explicata sapientiæ diuinæ (.i. Euangelicæ) dignitate, & damnata vniuersaliter humanæ mentis cæcitate, tandem hoc Corinthiis specialiter applicat, carnales eos appellans. i. in quibus adhuc caro Spiritui præualeret. Adfert autem duplex eius rei testimoniũ: vnum, quòd tales eos esset expertus, adeò vt cum eis nõ aliter quàm cũ rudibus & penè in pietatis doctrina infantibus egisset: alterũ, ꝙ reipsa ostenderẽt ex istis factionibus, ignorantia virtutis Spiritus & diuinæ sapientiæ excitatis, sese parum admodum profecisse.

Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλώς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν;

Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν· ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν.

Ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστί τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός.

Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων ἓν εἰσι· ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.

Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε.

Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθηκα, ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ· ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ.

Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός.

Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην·

Ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι,

5 [2] Quis igitur est Paulus, quis autē Apollos, nisi mi-
niſtri per quos credidiſtis,
&vt cuiq; Dominus dedit?
6 [3] Ego plantaui, Apollos
rigauit: ſed Deus dedit in-
crementum.
7 Itaque neque is qui plā-
tat, eſt aliquid, neque qui
rigat: ſed Deus, q̄ dat in-
crementum.
8 Is verò qui plātat & is
qui rigat, vnum ſunt: ‖ vn-
uſquiſque verò ſuā mer-
cedem accipiet ſecūdum
ſuum laborem.
9 Etenim Dei ſumus ad-
miniſtri: Dei aruum, Dei
ædificatio eſtis.
10 Secundū gratiā Dei quæ
data eſt mihi, vt perit[9] ar
chitect[9] fūdamētū poſui:
alius autē ſuperædificat.
[4] porro quiſq; vid̄eat quo-
modo ſuperædificet.
11 [5] Nam fundamentum a-
liud nemo poteſt ponere
præter id quod poſitū eſt,
quod eſt Ieſus Chriſtus.
12 [6] Quòd ſiqs ſuperædificet
ſuper fundamētū hoc, au-
rū, argētū, lapides pretio
ſos, ligna, fœnū, ſtipulā:
13 [7] Cuiuſque opus mani-
feſtū fiet: dies enim decla
rabit: nā p̄ igné retegetur:
& cuiuſque op[9] quale ſit,

2 Vbi ſatis multis rationibus tū ambitioſos doctores, tū ſimplices eorū admiratores reprehēdit, iam quo loco habendi ſint veri miniſtri. Verbi oſtendit, vt neque pl[s] neque min[s] eis tribuatur quā par ſit. Docet igitur eos q̄dem eſſe per quos ad fidē & ſalutē adducamur, ſed vt Dei miniſtros, & ita q̄dem vt per ſe nihil efficiāt, ſed Deo in ipſis, prout vi ſū eſt eos donis inſtruere, ſic etiam operante. Nō eſt igitur quis mi niſter loquatur, ſed quid dicatur attendēdum: & ab eo vno pēdere nos oportet q̄ per ſuos ſeruos loquitur. *Pſal.62.13*

Galat.6.5

3 Duplici ſimilitudine illam ſententiā illuſtrat: primum compa tās cœtum fidelium aruo, quod Deus ſeruorū opera ſatum & rigatum fœcūdet: deinde ædificio, quod extruat quidē Dominus, ſed ſuorū operariorū manibus, quorum alīs in iaciendo fundamento, alīs in cōponendo ædificio vtrarur. Vtraque autē ſimilitudo huc ſpectat vt doceat vni[9] Dei authoritate & vi in ſolidū omnia perfici, vt ſic in eum vnum proprie reſpiciendum. Deinde quāuis Deus quibuſdam in præſtātiore aliqua operis parte vtatur, non tamen propterea alios eſſe prę aliis negligendos, ac multo minus eſſe diſiungēdos, (ſicut à ſactioſis ſitis fiebat) quum omnes vni Domino operam nauent, & ita quidem vt vni & eidē operi perficiendo, quanuis diſpari operandi ratione, inſeruiant, adeò vt alter alterius ope & ſubſidio egeat. 4 Iam ipſos doctores alloquitur, ſuos in Eccleſia Corinthiaca ſucceſſores, & in eorum perſona omnes quicunque poſtea fuerunt, ſunt, vel erunt Eccleſiarum paſtores, quīs in laboré plantatorum & architectorū Apoſtolorum ſucceſſerint. Monet igitur primùm ne putēt ſibi licere ſuo aliquo modo ædificare. i. aliquid vel reipſa, vel docendi genere diuerſum ab architectis Apoſtolis, in Eccleſia proponere.

5 Deinde quod ſit hoc fundamentū oſtendit, nēpe Ieſum Chriſtū, a quo illīs non liceat vel tantillum deflectere in ædificii ſtructura. 6 Tertio, Cauendum ait vt fundamento reſpondeat ſuperficies ædificii. i. vt admoniones, exhortationes, & quicquid ad ædificationē gregis facit, ſolidæ Chriſti doctrinæ reſpōdeat tum in materia, tum in forma: cuiuſmodi doctrina auro, argento, & gēmis coparatur: ex qua etiā materia Eſaias, & Iohannes in Apocalypſi cęleſtē ciuitatē fabricant. Huic autem opponuntur ligna, fœnū, ſtipulæ. i. curioſæ & futiles quæſtiones, vel ordinationes, itēmq; tota illa docēdi ratio ad oſtētationē cōparata. Nam falſæ doctrinæ, de quibus hic nō agit, non dicuntur propriè ſuperſtrui huic fundamento, niſi fortaſſis ſpecie tenus. 7 Teſtatur, quod etiā res ipſa declarabit, nō omnes eſſe probos ædificatores, ne eos quidē qui vero & vni illi fundamento inſiſtunt: ſed hoc opus malorū ædificatorum (inquit) vt ad tempus perſtet, tamen non ſemper fallet, quoniam lux veritatis tandem vt dies apparens, diſcuſſis tenebris, quale illud ſit aperiet. Sicut autē materiæ illæ igni explorantur, probæ ſint necne, ita etiā Dominus ſuo tēpore, Spiritū & Verbi ſui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet vt quæ pura & ſin-

lida inuenta fuerint, ita etiam perdurent cum opificis laude: quæ verò fœcus, consumpta euanescant, ac proinde spe sui laboris fruſtretur opifex qui sibi in re nihili placebat.

8 Non admittit spē salutis sperntis & ineptis ædificatoribus qui fundamētum retineant, cuiusmodi erāt isti rhetores potius quām pastores Corinthii: sed addit exceptionem, oportere nihilominus ipsos pati iſtud operis sui examen, atq; adeò ferre inanium laborum suorū iacturam.
Infra, 6.19
2.cor.6.18
Iob 5.13
Psal.94.11

9 Perſtans in ædificii metaphora, docet non modò inanem esse istam ambitionem, sed etiam cum sacrilegio coniunctam. Dicit enim Ecclesiam esse instar templi Dei quod ipse videlicet sibi suo Spiritu cōsecrarit. Deinde ad istos ambitiosos se se conuertēs, profanari docet ab eis Dei templum quūinania illa artificia in quibus sibi tantopere placebant, docetq; se totidem sacræ Dei doctrinæ & puritatis Ecclesiæ pollutiones: quod facinus non sit futurum inultum.

ignis probabit.

Sicuius opus manebit quod superædificauerit, mercedem accipiet:

Sicuius opus exuſtum fuerit, damnum faciet: ⁸ipse verò seruabitur, ita tamen vt per ignem.

9 ‖An nescitis vos esse tēplum Dei, & Spiritū Dei habitare in vobis?

Siquis templū Dei violat, hunc perdet Deus: nā templum Dei sanctū est, quod estis vos.

¹⁰ Nullus seipsum seducat: siquis *sibi* videtur esse sapiens inter vos in hoc seculo, ſtultus fiat vt fiat sapiens.

Sapientia enim mundi huius, ſtultitia est apud Deum. scriptū est enim, ‖Carpit sapientes cū versutia ipsorum.

Et rursum, ‖Dominus nouit cogitationes sapiētum esse vanas.

¹¹ Itaque nullus glorietur in hominibus: omnia nanque vestra sunt:

Siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, ¹²siue mūdus, siue vita, siue mors, siue præsētia, siue futura: omnia, *inquā*, vestra sūt:

Vos autem, Christi: Christus verò, Dei.

CAP IIII.

¹Sic de nobis reputet homo vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei.

τὸ πῦρ δοκιμάσει.

14 Εἴτινος τὸ ἔργον μένει ὃ ἐποικοδόμησε, μισθὸν λήψεται·

15 Εἴτινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός.

16 Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;

17 Εἴτις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς.

18 Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω· εἴτις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός.

19 Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστιν· γέγραπται γάρ, Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.

20 Καὶ πάλιν, Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν ὅτι εἰσὶ ματαιοι.

21 Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστιν.

22 Εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλῶς, εἴτε Κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωή, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα· πάντα ὑμῶν ἐστιν

23 Ὑμεῖς δὲ, Χριστοῦ· Χριστὸς δὲ, Θεοῦ.

Κεφάλαιον δ.

1 Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ.

10 A contrariis colligit eos demum purā sapientiam in templo Dei profiteri qui humana illa omnia repudiant: quòd si à mūdo rideantur, satis illis esse debere quòd ex Dei sententia sapiant. 11 Redit ad propositionem ver. 23, priore loco auditores monens ne deinceps eos quos Deus constituit salutis ipsorum non dominos sed ministros, pro dominis habeant, quod ii faciunt qui à hominibus pendent non à Domino per eos loquente.

12 A personis ad res ipsas transit, vt maius sit pondus argumēti. Imò etiam à Christo ad Patrem vsque ascendit, vt doceat in ipso etiam Christo, quatenus homo est, nos idcirco acquiescere quia nos ad Patrē vsque subuehit, sicut ipsemet Christus vbiq; testatur se missum à Patre, vt hoc vinculo cū ipso Deo vnā omnes deuinciamur. 1 Conclusio officii auditorū erga ministros, vt pro dominis eos non habeāt: interea verò vt à Christo missos audiant, missos, inquam, vt ex eorum veluti manu thesaurum illum salutis ex arcanis Dei depromptum accipiant.

Ο δὲ λοιπὸν, ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ.

Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακρίνωμαι, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας· ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω.

Οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι· ὁ δὲ ἀνακρίνων με, Κύριός ἐστιν.

Ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ταῦτα δέ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς· ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου.

Τίς γάρ σε διακρίνει; τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών;

Ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε· καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν.

Δοκῶ γάρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις.

Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ· ἡμεῖς ἀσθενεῖς,

2 Quod superest autem, *illud* requiritur in dispensatoribus vt fidus quisque inueniatur.

3 Mihiverò pro minimo est q̃ à vobis diiudicer, 4 aũt ab humano iudicio: 5 imò nec meipsũ diiudico.

4 Nulli[9] enim rei mihi cõsci[9] sũ: sed nõ p̃ hoc iustificatus sum: sed Dominus is est qui me diiudicat.

5 ‖ Proinde ne ante tempus quicquam iudicate, vsquedũ venerit Domin[9] qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordium: ac tunc laus erit vnicuique à Deo.

6 Hæc aũté, fratres, figura quadã transtuli ad meipsũ & Apollo, ꝓpter vos: vt in nobis discatis, supra id quod scriptũ est nõ sapere: vt ne alius ꝓ alio inflemini aduersus alium.

7 Quis enim te discernit? quid aũte habes quod nõ acceperis? quòd si etiã accepisti, quid gloriaris vt qui non acceperis?

8 Iã saturati estis, iã ditati estis, absq; nobis regnũ adepti estis: atque vtinã sanè regnetis, vt & nos simul vobiscum regnemus.

9 Deus enim, puto, nos vltimos Apostolos spectãdos proposuit, tanquã morti addictos. Nam spectaculum facti sumus mũdo & Angelis & hominib[9]

10 Nos stulti propter Christũ, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi,

2 Posteriore loco ministros monet vt vicissim ipsi sese nõ vt dominos sed vt seruos, & q̃dem fidos, gerant, quum sit eis coram Domino reddenda suæ dispensationis ratio. *Matth. 7. 1 rom. 2. 1*

3 Quoniam sese proposuerat pro exemplo, cæteros reprehendẽs, vtitur occupatiõe: & gratiate Apostolica fretus, testatur se nihil morari contraria de se illorũ iudicia, à quibus vt homo abiectus habebatur, q̃ nihil ex termi illi[9] splẽdoris haberet. Affert tamen rationes optimas cur nihil moueatur illorũ de se iudiciis.

4 Primùm quia quod homines in his rebus iudicãt ex suo sensu, non maioris est momenti quàm quum indocti de sapientia iudicant.

5 Secundò[9] inquit, quomodo vos quãti sim vel non sim iudicare poteritis, quum ne ego quidẽ qui mihi probabilitẽr melius sit

notus quàm vobis, atque adeò qui bona cõscientia in meo munere me versatum esse ausim profiteri, tamen nõ ausim propterea mihi quicquã tribuere. Scio enim me nihilominus nõ esse irreprehẽsibilẽ, nedum vt mihi instar vestri placeam. 6 Tertia ratio, vt cõclusio ex præcedentibus rationibus nascens. Dei est æstimare vnumquẽque suo pretio, vtqui norit cordis latebras quæ sæpissime homines fallũt. Vestrum itaque hoc iudiciũ nõ est. 7 Reiecto illorũ iudicio, rursus se proponit pro singulari modestiæ exemplo, vtqui in hac ipsa epistola reticẽs illorũ factiosorum doctorũ nomina, nõ dubitarit suum & Apollo nomẽ substituere ipsorũ loco, & eorũ dedecus hoc modo velut in se recipere, nedum vt se cuiquã anteponeret. 8 Optimum remedium coercendæ arrogantiæ ostendit: primùm si cogites quo iure te eximas ex aliorum numero, quum & ipse homo sis: deinde si cõfideres, etiam siquid præter alios habeas, tamen hoc te non habere nisi ex Dei liberalitate. Quis autem sanus de alieno glietur, & quidẽ aduersus Dominũ? 9 Descẽdit ad grauissimã ironiã, vt ambitiosos illos ad ruborẽ vel inuitos cogat.

vos autem validi: vos glorioſi, nos ignominioſi.

Ad hoc vſque tépus & eſurimus & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & incertis ſedibus erramus:

Act.20.34. 1.theſſ.2.9 2.theſſ.3.8

||Et laboramus, operantes propriis manibus. conuitiis affecti, bene precamur: perſequutionem patientes, ſuſtinemus:

Matth.5.44 luc.23.34 act.7.60

||Infamati precamur: purgamenta mundi facti ſumus, *vtque* omnium ſordes vſque adhuc.

9 Ironiæ acrimoniam tẽperans, monet vt meminerint a quo ſint in Chriſto geniti, & eum pro exẽplo ſequi non dubitent, quã tumuis in ſpeciem prælatis abiectum, at Spiritus Dei efficacia potentem, vt ipſi erãt in ſcie experti.

9 Non vt vos pudore ſuffundam, hæc ſcribo, ſed vt filios meos dilectos admoneo.

Nam etſi decem millia pædagogorum habueritis in Chriſto, at nõ multos patres *habetis*. in Chriſto enim Ieſu per Euangeliũ ego vos genui.

Precor vos igitur, imitatores mei eſtote.

Propterea miſi vobis Timotheum, qui eſt filius meus dilectus & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet quæ ſint viæ meæ in Chriſto, ſicut vbique in omnibus Eccleſiis doceo.

10 Poſtremo ad Apoſtolicas etiam minas deſcendit, ſed vt pater filios obiurgãs, ne ad caſtigationẽ vſque venire cogatur eorũ intemperie.

Act.19.21 iac.4.15

10 Cæterùm perinde quaſi ego nõ ſim venturus ad vos, inflati ſunt quidam.

Sed veniã breui ad vos ||ſi Dominus voluerit, & cognoſcam non verba iſtorum qui inflati ſunt, ſed *Spiritualem* virtutem.

11 Transitio ad alterã partem huius epiſtolæ, in qua grauiſſimum ſcelus ſeueriſſime reprehendit, oſtendens Eccleſiaſticæ correctionis vſũ.

Non enim in verbis *ſitum eſt* regnum Dei, ſed in *Spiritus* virtute.

11 Quid vultis? cum virga veniam ad vos, an cũ charitate & ſpiritu lenitatis?

ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί· ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι.

11 Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν·

12 Καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί. λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα·

13 Βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι.

14 Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ.

15 Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.

16 Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε.

17 Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ἐστί μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω.

18 Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες.

19 Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν.

20 Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

21 Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματί τε πραότητος;

Κεφάλαιον ε.

ΟΛως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν.

Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας;

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον,

Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

Παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ;

Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι· καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, Χριστός.

Ὥστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.

Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις.

Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις καὶ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις, ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν.

Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ᾖ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ· τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν.

Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε;

Τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρινεῖ. ἐξάρατε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.

CAP. V.

1 [1]Omnino auditur esse inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio quæ ne inter Gentes quidem nominatur, adeò vt quis vxorem patris habeat.

2 [2]Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri q̃ sacinus hoc patrauit?

3 [3]Enimuerò ego vt absẽs corpore, præsens autem spiritu, iam vt præsens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit,

4 Vobis & meo spiritu in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis, [4]cum potestate Domini nostri Iesu Christi,

5 [5]Eiusmodi *inquã homo* tradatur Satanæ[6] ad interitũ carnis, vt spiritus saluus sit die illo Domini Iesu.

6 [7]Nõ est bona gloriatio vestra. ||An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?

7 [8]Expurgate igitur vetus fermentum, vt sitis noua massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim Pascha nostrum pro nobis sacrificatũ est, *nempe* Christus.

8 Itaque festũ agitemus non fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ: sed nõ fermentatis *panibus* sinceritatis & veritatis.

9 [9]Scripsi vobis in epistola, nẽ commisceamini cũ scortatoribus.

10 At non omnino cum

1 Grauiter reprehẽdẽdi q̃ tolerãdis sceleribus Ecclesiam Dei exponunt ipsorum infidelium ludibriis.

2 Nulli magis superbiũt quàm qui sese minus norunt.

3 Excõmunicatio nõ est vnius potestati committenda, sed cœtus authoritate, præsente legitimaq̃ cognitione, administranda.

4 Nõ dubiũ est quin ratũ fit in cælis iusmodi iudicium in quo videlicet Christus ipse iudex sedeat.

5 Excõmunicatus traditur Satanæ potestati, quum ex domo Dei eiiciatur.

Gal.5.9

6 Finis tamen excõmunicationi prepositus nõ est excommunicati exitium, sed salꝰ, vt videlicet hoc remedio dometur ipsius caro, vt discat Spiritui viuere.

7 Alius finis excommunicationis, ne cõtagio ad reliquos perueniat, quo fit vt necessariò sit in Ecclesia retinenda, ne alii aliorũ contagione inficiantur.

1 Allusione ad Paschæ ceremoniã facta hortatur vt impurũ illũ è suo cœtu eiiciãt. Olim, inqt, Pascha celebraturis nõ licebat fermẽtatis panibꝰ vesci, adeò vt impurus haberetur & indignus q̃ Pascha vesceretur q̃ fermentũ vel degustasset. Porrò totã nostrã vitã esse oportet instar festi illius azymorũ, in quo particípes facti mactati illiꝰ Agni immaculati, omnẽ impuritatẽ tũ ex nobis ipsis tũ ex domibꝰ cœtibusque nostris procul abesse iubeamus. 9 Generalius iam loquitur, & quod de illo incestuoso dixerat, ad alios etiã palam flagitiosos, & suis offendiculis Ecclesiam turbantes, oſtẽdit pertinere, qui & ipsi ex Ecclesiæ cõmunione sint ordine legitimo eiiciendi. Mentionem autẽ capiendi cibi facieus, vel agapas respicit in quibus Cœna Domini celebrabatur, vel cõmunem vitæ vsum & consuetudinem notat: quod & ipsum dextrè accipiendum est, nequis putet excommunicatione vel matrimonia dirimi, vel officia quæ alii aliis, vt parẽtibus filii, magistratibus subiecti, dominis serui, proximi denique proximis lucrifaciendis debeant, impediri.

scortatoribꝰ mũdi huius, aut cũ auaris, aut cũ rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis scilicet è mundo exire.

Nunc autẽ scripsi vobis ne cõmisceamini, *id est* si quis quũ frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut cõuitiator, aut ebriosus, aut rapax: cũeiusmodi, *inquã*, ne edatis quidem.

Quid enim mea *interest* etiam de extraneis iudicare? nónne de iis qui intus sunt, vos iudicatis?

De extraneis verò Deus iudicat. tollite igitur istũ sceleratum ex vobisipsis.

CAP. VI.

VStinet aliquis vestrũ negotiũ habẽs cũ altero, iudicio experiri sub iniustis, ac nõ sub sãctis?

An ignoratis sãctos mũdũ iudicaturos? & si p vos iudicabitur mũdus, indigni estis minimisiudiciis?

An ignoratis fore vt Angelos iudicemus, nedũ *vt* quæ ad huius vitæ vsum pertinent *non iudicemus*?

Itaq; si iudicia habeatis de iis quæ ad huiꝰ vitæ vsũ pertinẽt, eos qminimi fiũt in Ecclesia, eos *inquã* in subsellijs collocate.

Vt vos pudeat, vobis *hoc* dico. Itáne nõ est inter vos sapiens, ne vnus quidẽ, qui possit diiudicare inter fratres suos?

Sed frater cum fratre iudicio experitur, idque sub infidelibus?

Iam igitur omnino impotentia in vobis

σμου τούτου, ἢ πόρνοις, ἢ πλεονέκταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν.

Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ· τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν.

Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε;

Τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει. καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.

Καφάλαιον ζ

Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων;

Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσι; καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων;

Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτιγε βιωτικά;

Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τούτους καθίζετε.

Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. οὕτως οὐκ ἔστιν ἐν ὑμῖν σοφός οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρῖναι ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ;

Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων;

Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ἐν ὑμῖν

1 To Eiiciendi falsi fratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquẽdi.

1 Tertia quæstio de forensibus iudiciis, An liceat fideli fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Respõdet, nõ licere, propter offendiculum videlicet. Neque enim ipse malum est.

2 Addit se non prohibere quominus si ita opꝰ est, iure agere liceat cum proximo, sed sanctis disceptatoribus.

3 A comparatis colligit, nõn sine sanctorum iniuria iudices infideles à fidelibus quæri, quum sanctos Deus ipse iudicando mundo & diabolis sit Christo Filio velut assessores daturus, nedum vt leues istas cõtrouersias quæ æquitate ac bona conscientia definiuntur, non possint diiudicare.

4 Cõclusio, qua remediũ huic malo pscribit, nempe si de priuatis negotiis corã delectis ex Ecclesia arbitris inter se trãsigãt: Cui muneri, inquit, vel infimꝰ quæque vestrum satisfecerit. Non damnat igitur iudicum subsellia, sed quid propter circunstantiam tempori expediat ostendit, idque sine vlla iuris magistratus imminutione. Nec enim agit de iudiciis quæ inter infideles & fideles exercentur, neque de publicis iudiciis, sed de controuersiis quas nihil prohibet domesticis etiam arbitris componi.

5 Thesin accommodat ad hypothesin, huc semper eos reuocãs vt saltem de sua ipsorum præstantia opinionem eis adimat, vnde omnia hæc mala oriebantur.

6 Nunc etiam longius progreditur, & quanuis arbitros ex fideliũ cœtu eis concedens, simpliciter non dicit sed stabiliat potius priuata iudicia, modo sine offendiculo exerceantur: tamen testatur, si tales essent quales esse optandum erat, futurum fuisse vt ne hoc quidem remedio egerent.

ἐστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μθ' ἑαυτῶν. διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε;

Ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ τοῦτο ἀδελφούς.

Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; μὴ πλανᾶσθε, οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται,

Οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ ἅρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι.

Καί τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος.

Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι.

Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ὑμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

est, quòd iudicia habetis inter vosmetipsos. ‖7 quare non potius iniuriam patimini? cur non potius damnum accipitis?

8 ‖ Atvos iniuriã facitis, & dãno afficitis, idq; fratres?

9 An ignoratis iniustos nõ esse Dei hæreditate possessuros? 8 Ne errate. neque scortatores, neque idololatræ, neque mœchi, neq; molles, neque qui concũbunt cum masculis,

10 Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neq; conuitiatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatem possidebunt.

11 ‖ Et hæc eratis nõnulli: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri.

12 9 ‖ Omnia mihi licent, ‖ at non omnia conducunt: omnia mihi licent, at ego non redigar sub vllius rei potestatem.

13 10 Escæ ventri *destinatæ sunt*, & venter escis: Deus autem & hunc & eas abolebit, corpus verò nõ scortationi, sed Domino, & Dominus corpori.

14 Deus autem & Dominũ suscitauit, & ‖ nos suscitabit potentia sua.

Matth.5.39 luc.6.29 rom.12.19 1.Thess.4.6

7 Hoc maxima ex parte spectat ad alteram reprehensionis partem, nempe, quòd etiam apud infideles iniudicum subsellia litigarent: quos offendiculum debuerant potius quauis iactura redimere. Sed & illud in genere verum est, cedendum esse nobis de iure nostro potius quam temere aut aliquo vi dicandæ iniuriæ studio extremum iuris rigorem exeriamur. Corinthiis autẽ neutrum erat curæ, quos ait oportere resipiscere, nisi malit Dei hæreditate priuari.

Tit.3.5 Isaiæ.30.23 Eccli.37.31 Rom.6.5

8 Trãsitum sibi parat ad quartum huius epistolæ tractatum de rebus mediis, disserẽs in primis quomodo viri mulieribus rite vel

vel non vti possint. cuius quæstionis tres sunt loci, Scortatio, Matrimonium & Cælibatus. Ac Scortationem quidem penitus damnat: Matrimonium verò quibusdam præcipit vt remedium bonum ac necessarium, quibusdam liberum relinquit, quibusdam non vt illicitum, sed vt incommodum, non tamen sine exceptione dissuadet. Cælibatum autem (sub quo etiam virginitatem comprehendo) nemini præcipit: suadet tamen, at nec propter se, sed propter aliud, nec omnibus, nec sine exceptione. Dicturus autem in scortationem, incipit à generali reprehensione eorum vitiorum quibus opulenta & luxui dedita ciuitas præcipuè scatebat: serio monẽs, resipiscentiam cum peccatorũ remissione, siue sanctificationem cum iustificatione indiuiduo nexu cohærere. 9 Secũdo loco Corinthios præfatur in rebus mediis simpliciter peccare: primùm quòd eis abuterentur, tum in eo quòd res medias sine discrimine vsurpabant, quum earum vsus ad charitatis regulam sit exigendus: nec etiã iis rectè vtatur qui intẽperanter eis abutens, sese illis tanquã dominis subiicit. 10 Secundò, quòd multa in rebus mediis recenserẽt quæ per se essent illicita, veluti scortationem, quam perinde ac esum & potum inter meras naturales ac licitas appetitiones numerabant. Subiicit autem Apostolus hæc planè esse dissimilia. Nam, inquit, ad necessariũ huius vitæ vsum conditi sunt cibi, quæ non est perpetua. Nam & cibi & tota ista alimenti ratio breui spatio abolentur. At non idem sentiendum est de scortationis impuritate, cui conditum non esse corpus, sed è contrario puritati esse destinatum, vel illud ostendit quòd Christo sit consecratum, sicut & Christus nostris etiam corporibus, ea ipsa virtute qua resurrexit viuificandis, datus nobis est à Patre.

11 Expositio superioris argumenti à cõtrariis, & eius applicatio.

12 Probatio eiusdem argumẽti, Cõtrariũ sunt ex diametro scortũ & Christus, ergo & spiritꝰ: ergo qui vnũ est cum scorto, (quod quidem fit naturali illa corporum commixtione) vnum esse non potest cũ Christo, quæ vnio est pura & spiritualis.

Gen.2.24
matth.19.5
mar.10.8
ephes.5.32

13 Aliud argumentũ cur fugienda sit scortatio, quoniam peculiari quãdã turpitudine corpus commaculat.

Supra, 1.37
2.cor.6.16
Infrà, 7.23
1.pet.1.18
1.Pet.3.7

14 Tertium argumẽtum, Quod scortator sit sacrilegus, quũ corpora nostra sint Deo consecrata.

15 Quartum argumẽtum, Quod non simus nostri iuris, vt alteri quipiam alij, nedum Satanæ & carni nos possimus addicere: quũ nos Deꝰ ipse, & quidẽ maximo pretio acquisierit, vt & corpore & animo suæ gloriæ inseruiremus.

11 An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? Nũ igitur tollens mẽbra Christi, faciam vt sint scorti membra? Absit.

12 An ignoratis eum qui agglutinatur scorto, vnũ esse corpus *cum scorto*? Fient enim, inquit, qui ‖duo *erant*, caro vna.

Qui verò agglutinatur Domino, vnus spiritꝰ est.

13 Fugite scortationem. omne peccatũ quod fecerit homo, extra corpꝰ est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.

14 An ignoratis ‖corpus vestrum esse templũ Spiritus sancti, *qui est* in vobis, quem habetis à Deo, 15 neque esse vestri iuris?

‖ Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deũ in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

CAP. VII.

C'A Eterùm de quibus scripsistis ad me, bonum *fuerit* viro mulierem non attingere.

Sed propter fornicationes, suam quisque vxoré habeat, & propriũ quæque virum habeat.

2 ‖ Vxori vir debitam benevolentiam reddat: similiter autem & vxor viro.

3 Vxor proprium corpus non habet in potestate: sed vir: similiter autem & vir propriũ corpus nõ habet in potestate, sed vxor.

15 Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν, μέλη Χριστοῦ ἐστιν; ἆρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.

16 Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμά ἐστιν; Ἔσονται γάρ, φησίν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

17 Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστι.

18 Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.

19 Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν;

20 Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς· δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ.

Κεφάλαιον ζ

1 Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι.

2 Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω.

3 Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί.

4 Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή.

1 De coniugio docet, quãuis cælibatus sua etiam habeat commoda, quæ postea explicabit, tamen vitandæ fornicationis causa necessarium esse matrimonium: sed ita vt neque vnus maritus plures vxores, nec vna vxor plures habeat maritos. 2 Secundo, declarat summa partium benevolentia colendum esse coniugium. 3 Tertiò, monet alterum in alterius esse potestate, quod ad corpus attinet, vt mutuò se fraudare non possint.

Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν, ἵνα σχολάσητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.

5 Ne fraudate alius aliũ, 4 nisi fiquid ex cõsensu ad tempus, vt vacetis ieiunio & precibus: & rursũ simul conuenite, ne tẽtet vos Satanas propter incõtinentiam vestram.

Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν.

6 5 Hoc autem dico ex concessione, non ex imperio.

Θέλω δὲ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν· ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως.

7 Nam velim omnes homines esse vt & ipse sum: sed vnusquisque propriũ donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita.

Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστιν ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ.

8 6 Dico autem cælibibus & viduis, bonum eis est si manserint vt *mẽo* ego.

Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι.

9 Quòd si se non continent, matrimonium contrahant: nam melius est matrimonium contrahere quàm vri.

Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι.

10 7 Iis autem qui matrimonio iũcti sunt, denũtio nõ ego, sed Dominus, ‖ Vxor à viro ne discedito.

Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω· καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι.

11 Quòd si etiã discesserit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito.

Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος, Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὕτη συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτόν·

12 8 Reliquis autẽ ego dico, nõ Dominus, Siquis frater vxorem habet infidelem, quæ cõsentiat ad habitandum cum eo, ne eã dimittito:

Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ οὗτος συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω ἄνδρα.

13 Et vxor quæ habet virum infidelem, qui cõsentiat ad habitãdum cũ ea, ne eum dimittito.

Ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί, καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί· ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα

14 9 Maritus enim infidelis sãctificatus est vxori, & vxor infidelis sanctificata est viro: alioqui certè li-

4 Quartò, addit exceptionem, nisi alter ab altero abstineat ex cõsẽsu mutuo, vt liberiùs vacent precibus, qua in re tamẽ monet vt quid expediat considerent, ne diuturniore iſta veluti coniugii interruptione ad incõtinentiam solicitentur.

5 Quintò, matrimoniũ docet non esse simpliciter omnibus necessariũ, sed iis demũ qui donum continentiæ non habent. Est enim hoc donum ex peculiari Dei gratia.

6 Sextò, de repetẽdo matrimonio idẽ monet, nempe cælibatum quidem probandum esse, sed iis demũ quibus datũ est vt se possint cõtinere: sin minus, repetendas esse nuptias, vt cõscientiæ paci consulatur. *Matth.* 5. 32. & 19. 9 *mar.* 10. 11 *luc.* 16. 18

7 Septimò, prohibet diffidia & repudiorum nuntiationes, (de adulterii enĩ crimine non agit, quod tũc erat Romanis etiam legibus capitale) quibus dissolui coniugii vinculum negat,

Christo ipso authore. 8 Octauò, Matrimonia inter infidelem alteram partem, alteram verò fidelẽ, iam contracta, rata esse confirmat, vt fidelis infidelem deserere non possit. 9 Respondet obiectioni, At fidelis polluitur societate infidelis. Hoc verò negat Apostolus, & fidelẽ posse bona conscientia vti infidelis coniugis vase ex eo probat quòd liberi inde nati, sancti (id est in promissione) censeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus, & seminis tui.

berí vestri impuri essent: nunc autem sancti sunt.

10 Respondet quæstioni, Quid si infidelis fidelem deserat? tum vero, inquit, liber est fidelis, quoniam ab infideli est desertus.

11 Nequis prætextu istius libertatis infideli præbeat discedendi occasionem, significat pacifice colendum esse matrimonium etiam cum infideli, vt si fieri possit lucrifiat.

12 Occasione ex eo arrepta quod de seruitute & libertate coniugii dixerat, digreditur ad generalem doctrinam de vitæ statu & conditione externa, vt circúcisione & præputio, seruitute & libertate: generaliter monẽs vt quisq; sua sorte cõtẽtus viuat in Domino, quoniã externa illa vt circúcisum esse vel incircisum, seruũ vel liberũ, nõ sunt ex regni Dei (vt loquũtur) essentia.

Ephes. 4. 1 Supra, 6. 20. 1. pet. 1. 18

13 Significat tamen in his exemplis nõ omnia esse paria, quoniam circúcisio per se non sit appetẽda, libertatẽ verò seruos appetere nihil prohibeat.

10 At si incredulus discedit, discedat, non est seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi *rebꝰ*: 11 sed ad pacem vocauit nos Deus.

Ecquid enĩ nosti vxor an virũ sis seruatura? aut ecquid nosti vir an vxorem sis seruaturus?

12 Sed vt vnicuique *donũ* partitus est Deus, vt vnũquenque vocauit Dominus, ita incedat: & ita in Ecclesiis omnibus constituo.

13 Circuncisus aliquis vocatus est? ne attrahat *præputium*: in præputio aliquis vocatus est? ne circũcidatur.

Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.

‖ Vnusquisque in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat.

Seruus vocatus es? ne sit tibi curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius eo vtere.

Etenim qui in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est: similiter & qui liber vocatus est, seruus est Christi.

14 ‖ Pretio empti estis, ne estote serui hominum.

15 Vnusquisque in quo vocatꝰ fuit, fratres, in hoc maneat apud Deum.

16 De virginibus autem præcepũ Domini nõ habeo: sed do *vobis* quod sẽtio, vt cui Dominꝰ p misericordiã dederit fidũ esse.

ὑμῶν ἀκαθαρτα ἐστιν· νῦν δὲ ἅγιά ἐστιν.

Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω. οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιούτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς ὁ Θεός.

Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἢ τί οἶδας, ἄνερ εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις;

Εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, οὕτω περιπατείτω· καὶ οὕτως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάσαις διατάσσομαι.

Περιτετμημένός τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπάσθω· ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω.

Ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ.

Ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω.

Δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι.

Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δοῦλός ἐστι Χριστοῦ.

Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων.

Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ τῷ Θεῷ.

Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι.

14 Rationem dissimilitudinis ostendit, quoniam qui circuncisionem affectasset, sese iam non Deo sed humanæ traditioni subiiciebat. Est autem hoc multo magis de superstitionibus intelligendũ, quas nõnulli inter res medias stultè numerãt. 15 Repetitio generalis doctrinæ. 16 Virginitatẽ nulli præcipit, suadet tamẽ & laudat propter aliud, nẽpe tũ propter præsentis tẽporis necessitatẽ, quum fidelibus vix liceret vno loco consistere, & præsentis vitæ cõmodis frui, ac proinde expeditiores essent qui familia nõ grauabãtur: tũ etiã propter huiusvitæ curas quas secũ necessario matrimonium trahit, vt illis animũ distrahi sit necesse: quod in mulieribus præsertim locũ habet.

In eo igitur duntaxat paritas est quòd in istis non sit positum regnum Dei, ac proinde ista non impediant quominus Deo pareamus.

Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. 26

Exiſtimo igitur hoc bonũ eſſe propter inſtantẽ neceſſitatem, bonum hoc *inquã* eſſe homini ita eſſe.

Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν. λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναῖκα. 27

Alligatus es vxori? ne quære diſſolutionẽ: ſolutus es ab vxore? ne quære vxorem.

Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες· καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτεν· θλῖψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι. 28

Quòd ſi etiam duxeris vxorem, non peccaſti: & ſi nupſerit virgo, nõ peccauit: ſed afflictionem in carne habituri ſunt *qui ſunt* huiuſmodi. ego verò vobis parco.

Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν· ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι· 29

Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus contractum eſt in poſterum: vt & qui habent vxores, ſint vt non habentes:

Καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες· καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες· 30

Et qui flent, vt non flẽtes: & qui gaudent, vt nõ gaudentes: & qui emunt, vt non obtinentes:

Καὶ οἱ χρώμενοι τὸν κόσμον τοῦτον, ὡς μὴ καταχρώμενοι. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. 31

Et qui vtuntur mundo hoc, vt nõ abutentes. præterit enim ſpecies huius mundi.

Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι. ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ· 32

Velim autẽ vos abſque ſolicitudine eſſe. Qui cælebs eſt, curat ea quæ *ſunt* Domini, quomodo placiturus ſit Domino:

Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῇ γυναικί· 33

At qui duxit vxorẽ, curat ea quę ſũt mũdi, quomodo placitur⁹ ſit vxori.

Μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρί. 34

Diſcretæ ſunt ea quæ *eſt* vxor & ea quæ *eſt* virgo, quæ *eſt* innupta, curat ea quæ ſunt Domini, vt ſit ſancta cũ corpore, tũ ſpiritu: quæ verò nupta eſt, curat ea quæ ſunt mundi, quomodo placitura ſit viro.

Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω· οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. 35

Hoc autem dico veſtro cõmodo: non vt laqueũ vobis iniiciam, ſed vt decenter & aptè adhæreſcatis Domino abſque vlla diſtractione.

26 Iam ad parẽtes se cõmertit in quorum potestate sint libe monens vt superiorem doctrinã sequuti, dispiciant quid suis liberis cõueniat, ne vel necessario aduersus incõtinentiã remedio ipsos priuent, vel ad matrimonium adigãt, vbi neque vocantes eò inclinat, nec vllã virgẽt necessitas: & rursus virginitatem laudat, sed simpliciter neque in omnibus.

Rom.7.2

27 Quod de cælibe marito, de vxore quoque vidua pronuntiat, licere ipsi videlicet alias nuptias contrahere, modò id religiosissimè faciat: nec tamen dissimulat eam fore à multis curis liberam quæ cælebs pmanserit.

1.Thess.4.8

1 Aggrediꝛ aliam rerum mediarũ speciem, nempe idolothytorum, siue carniũ immolatitiarum vsum. Remouet autem in primis quæ Corinthii promiscuè idolothytis vtentes præexebant. Primũ igitur afferebant, istud ciborum discrimen imperitorum hominum esse, sibi verò perspectum esse Christi beneficium, qui faceret vt omnia ista essent mũda mundis. Esto, inquit Paulus, simus omnes abunde instructi Christi notitia: dico tamẽ nõ esse in ista notitia simpliciter acquiescendũ. Ratio est, qa nisi charitate notitia temperetur, non modò non iuuat, sed etiam plurimùm nocet, quum sit fastus magistra: imò ne nomen quidem diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione, ac proinde charitate proximi seiũcta.

2 Applicatio eius responsi ad idolothyta. Concedo (inquit) idolum esse re vera inanem quandam imaginationẽ, & vnum esse Deum ac Dominum, ac proinde cibos non posse ab idolo vel sanctos vel impuros reddi: at non inde conficitur promiscuè illis vti vt quibuslibet cibis licere.

26 Cæterũ siquis aliquid non decens à se in virginem suam cõmitti putat, si floreꝛ ætatis excedat, & ita debet fieri: quod vult faciat, non peccat: iungãtur matrimonio.

37 Qui verò stat firmus in corde, nec adigitur necessitate, sed in potestate habet propriam voluntatẽ, & hoc decreuit in corde suo, vt seruet suam virginem, bene facit.

38 Itaque qui dat nuptum, bene facit: qui verò non dat nuptum, melius facit.

39 ‖Vxor alligata est legẽ quãdiu viuit vir ipsius: quòd si obdormierit vir ipsius, libera est ad cui velit nubendum: tantùm in Domino.

40 Sed beatior est si ita maneat, secundum meã sententiam: ‖puto autem me quoq; Spiritũ Dei habere.

CAP. VIII.

1 CAeterũ de iis quæ idolis immolãtur, scimus nos omnes sciẽtia esse præditos. Sciẽtia inflat, charitas verò ædificat.

2 Quòd siquis *sibi* videtur aliquid scire, nõdũ quicq̃ nouit sicut oportet nosse.

3 Sed siquis diligit Deũ, hic edoctus fuit ab eo.

4 2De esu igitur eorũ quæ idolis immolantur, scimꝰ idolũ nihil *esse* in mũdo, & nullũ *esse* Deum alium nisi vnum.

5 Nã etiamsi sint qui dicantur dii & in cælo & in tẽrra: (sicut sunt dii multi, & domini multi)

Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ὁπὶ πρὸ παρθένον αὐτῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, & οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι· ὃ θέλει ποιείτω, οὐχ ἁμαρτάνει· γαμείτωσαν.

Ος δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῦ, τῦ τηρεῖν πρὸ ἑαυτῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ.

Ὥστε καὶ ὁ γαμίζων, καλῶς ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ γαμίζων, κρεῖσσον ποιεῖ.

Γυνὴ δέδεται νόμῳ ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι· μόνον ἐν Κυρίῳ.

Μακαριωτέρα δέ ἐστιν ἐὰν οὕτως μείνῃ, κατὰ πρὸ ἐμὸν γνώμην· δοκῶ δὲ κἀγὼ πνεῦμα Θεῦ ἔχειν.

Κεφάλαιον ἡ.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ.

Εἴ δέ τις δοκεῖ ἐπέγνωκέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γνῶναι.

Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτῦ.

Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς.

Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ὅπι τῆς γῆς, (ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ)

Αλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ιησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. 6

Nobis tamen vnus *est* Deus[4] Pater ille, à quo omnia, & nos in ipso: & ‖ vnus Dominus Iesus Christus, per quē omnia, & nos per ipsum.

Iohan.13.13 infrà,12.3

3 Ratio cur id non conse quatur, hæc est, quia quod vos scitis, nō desunt qui ignorent: externarum autem actionū iudicia nō tātū à vestra sed etiā à spectatorū cōscientia dependēt, ac proinde vestræ actiones non tantū ad vestram scientiam sed etiā ad fratrum ignorantiā accommodari debent.

Αλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὖσα μολύνεται. 7

[3]Sed nō in omnibus *est* ea sciētia. [4]nōnulli enim cū cōscientia idoli vsq; ad hoc tēpus, vt idolis immolatū edunt: & conscientia eorū, infirma quū sit, polluitur.

4 Applicatio rationis, Multi sūt qui nō possunt ni si ritubāte cōscientia vesci idolothytis, quòd ea impura esse existiment: itaque si tuo exēplo aggredian tur quod intus arbitrantur Deo displicere, polluitur eorum cōscientia hoc esu: cui malo occasionem præbuisti.

Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ· οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. 8

[5]Cæterùm esca nos non cōmēdat Deo. neq; enim si vescamur, abūdātiores sum[9]: neq; si nō vescamur, pauperiores reddimur.

Βλέπετε δὲ μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη προσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσιν. 9

Sed videte nequo modo potestas illa vestra offendiculo sit iis q infirmi sūt.

Ἐὰν γάρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν, ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν; 10

[6]Etenim siquis viderit te qui sciēti a præditus es, in idolēio accūbere, nōne cōscientia ipsius qui infirmus est instruetur ad edēdum ea quæ sunt idolis mactata?

Καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενὴς ἀδελφός σου δι' τὴν σὴν γνῶσιν, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν; 11

[7]‖Et tua ista scientia fiat er qui infirmus est, propter quem Christus est mortuus, peribit?

Οὕτω δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε. 12

[8]Ita autē peccātes in fratres, & vulnerantes ipsorum conscientiā infirmā, in Christum peccatis.

Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. 13

[9]‖Quapropter si esca fa citvt offēdat frater meus, non vescar carnibus in æternum, nec faciam vt frater meus offendat.

Rom.14.15
Rom.14.21

5 Occupatio, An verò propterea æquum fuerit nos iure nostro fraudari? Imò, inquit

Apostolus, nihil quod ad Christianismum attinet vobis decedet si abstinueritis in fratrum gratiam, sicut etiam sumptus cibus nihilo vos reddet sanctiores. Neque enim nostri commendatio corā Deo posita est in cibis: sed cū fratris offendiculo vti libertate, id verò est libertate abutiscuius è cōtrario leg itimus vsus est siquis ea sic vtatur vt fratris infirmi rationem habeat. 6 Altera clarior eiusdem rationis applicatio, proposito exemplo accubitus in idolorum templo: quod factū Corinthii male inter res medias numerabant, quum simpliciter sit prohibitum ob loci circunstantiam, etiam cessante offendiculo, vt suo loco dicetur. 7 Amplificatio argumenti à comparatis simul & cōtrariis sumpta. Tu (inquit) homuncio de tua scientia tibi placens, quæ planè nulla est, (neque enim si vera scientia præditus esses, in idolorum templo accumberes) fratrémne pessundabis, tuo exemplo infirmā eius conscientiam ad malè agendum confirmans, pro quo seruando Christus ipse etiam mortem subiit?

8 Alia amplificatio, eiusmodi infirmi fratris offensionem in Christum ipsum redundare, ne putent ifti sibi cum infirmis tantum fratribus esse negotium. 9 Conclusio, quā Paulus in sua ipsius persona concipit, ne videatur ab aliis exigere cui sese prior ipse non subiiciat. Malim quidem ego, inquit, in perpetuum vsque omni carnis genere abstinere quam peccandi occasionē vl i fratri meo præbere, nedum vt certo loco vel tempore recusem in fratris gratiam immolatitiis carnibus non vesci.

CAP. IX.

Κεφάλαιον θ.

1 Antequã longius progrediatur in proposita hypotheſi idolothytorum, voluit omnium iſtorum malorũ cauſam oſtendere ſimul & tollere, nẽpe quòd de ſuo iure nõ putarent Corinthii ſe teneri decedere in cuiuſquã gratiam. Proponit igitur ſeſe pro exemplo, & quidẽ in re penè pr ſus neceſſaria. Agit tamẽ de vtroque ſeorſim, ac primũ de perſona. Si (inquit) cauſamini vos eſſe liberos, ac proinde velle veſtra libertate vti, annon ſum & ego liber, quũ ſim etiam Apoſtolus?

Deut. 15. 4
1. *tim.* 5. 18

2 Apoſtolatũ ſuum probat ab effectis quòd ab ipſo Ieſu Chriſto fuerit deſignatus, & apud eos ipſos ſui muneris authoritas fuerit ipſorũ conuerſione magnificè obſignata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, vt pudeat illos ſeſe non aliquouſque in infirmorũ fratrũ gratiã demittere, quũ ipſe Apoſtolus nihil non feciſſet vt eos penitus profanos Deo lucrifaceret. 3 Obiter hoc addit, acſi diceret, Tantum abeſt vt poſſitis de meo Apoſtolatu dubitare, vt etiam eos qui hoc reuocant in controuerſiã, ſoleam, oppoſitis iis quæ apud vos per me egit Dominus, refellere. 4 Iam de re dicit. Quũ & liberſim & vere Apoſtolus, cur mihi non liceat, non dico veſci idolothytis, ſed meis laboribus ſuſtentari, atque adeò vxorẽ etiam alere: quod & reliqui Apoſtoli, ac nominatim Iohannes & Iacobus cognati Domini, & ipſe Petrus iure faciunt? 5 Ne videretur Apoſtolos grauare, æquum eſſe quod faceremus oſtendit à comparatis, quum & milites ſtipendiis acceptis, & agricolæ ſuorum laborum fructibus, & paſtores ſui gregis prouentu viuant. 6 Secundo loco profert etiam ordinationis diuinæ authoritatẽ, à comparatis.

NOnne ſum Apoſtolus? nónne ſum liber? Nónne Ieſum Chriſtum Dominum noſtrũ vidi? nõne opus meũ vos eſtis in Domino?

Si aliis non ſum Apoſtolus, at certè vobis ſũ. nam ſigillum apoſtolatus meivos eſtis in Domino.

Mea reſponſio apud eos qui in me inquirunt, hæc eſt,

Annõ habemus poteſtatẽ veſcendi ac bibendi?

Annon habemus poteſtatem ſororem vxorem circũducendi, vt & reliqui Apoſtoli, & fratres Domini, & Cephas?

An ſolus ego & Barnabas nõ habemus poteſtatem non operandi?

Quis militat propriis ſtipendiis vnquam? quis plantat vineam, & de fructu eius nõ edit? aut quis paſcit gregem, & de lacte gregis non edit?

Nam ſecundum homi nem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?

Nam in Moſis Lege ſcriptum eſt, ‖Non obligabis os boui trituranti. Nũ boues curæ ſunt Deo?

An hoc propter nos omnino dicit? propternos enim *hoc* ſcriptũ eſtquòd ſub ſpe debeat is qui arat arare: & qui triturat ſub ſpe, ſpei ſuę particeps eſſe.

1 Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ;

2 Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμι. ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ.

3 Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, αὕτη ἐστί.

4 Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πεῖν;

5 Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς;

6 Ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι;

7 Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει;

8 Μὴ κατ' ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει;

9 Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ;

10 Ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν· καὶ ὁ ἀλοῶν, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν, ἐπ' ἐλπίδι.

Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; 11

Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς; ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ· ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. 12

Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; 13

Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν. 14

Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ ἐχρησάμην τούτων. Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί. καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. 15

Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται· οὐαὶ γάρ μοί ἐστιν ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. 16

Εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι. 17

Τίς οὖν μού ἐστιν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. 18

Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. 19

Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω· 20

7 ||Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnũ *fuerit* ſi nos veſtra carnalia meſſuerimus?

8 Si alii *ſui* in vos iuris participes ſunt, *cur* nõ potius nos? atqui nõ vſi fuimus iure iſto: ſed omnia ſuſtinemus, nequid remoremur Euangelium Chriſti.

9 An neſcitis ||eos qui ſacris operantur, *ea quæ* ex ſacrario *ſunt* edere?, & qui altari aſſident, cum altari participare?

Ita Dominus conſtituit iis qui Euangeliũ annuntiant, vt ex Euangelio viuant.

Ego tamen nullo iſtorũ vſus. 10 Neque verò hęc ſcripſi vt ita fiat in me. nã bonũ eſt mihi mori potius quàm vt gloriationé meam aliquis inanem reddat.

Etenim ſi euangelizem non eſt quod glorier: neceſſitas enim mihi incumbit. væ autem mihi eſt niſi euangelizem.

Nã ſi volẽs hoc faciam, mercedẽ habeo: ſin inuit 9, diſpẽſatio creditа eſt mihi.

Quæ igitur mihi eſt merces? vt quũ euãgelizẽ, gratuitum conſtituam Euangelium Chriſti, vt ne abutar iure meo in Euãgelio.

Nam quum liber ſim ab omnibus, omnibus meipſum ſeruum feci, vt plures lucrifaciam.

Et factus ſum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: iis qui ſub Lege ſunt, vt ſi *eſſem* ſub Lege, vt eos qui ſub Lege ſunt, lucrifaciam:

Rom.15.27

7 Aſſũptio argumentorũ cum amplificatione, quoniã ne ſic quidẽ petitur ab illis merces quæ meritis reſpondeat.

8 Aliud argumentũ maximi momẽti: Alii apud vos metipſos alũtur, ergo & mihi licuit, id quę etiam potiꝰ quam cuiquã alii: ſi tamẽ recuſaui, & quidem adhuc potius malo peti, nequid ſit quod retardet Euãgeliũ Chriſti.

Deut.18.1

9 Vltimo tãdem loco expreſſã de Leuitarũ alimẽtis Legẽ profert, quo tamen iure vti noluerit.

10 Obiter auertit ſuſpitionem, q̃ hæc ſcripſiſſet quaſi mercedem nõ perſoluturã repetẽs. Imo, inquit, mori malim quàm in hoc inſtituto gratis euãgelizãdi non perſeuerare. Nam teneor quidẽ omnino euãgelizare, quum hoc munus ſit mihi à Domino cõmiſſum: ſed niſi vltrò & ipſius Dei amore hoc fecero, nihil ſane fecerim qđ ꝓbetur. Quod ſi mallẽ Euangelium male audire quam mercedẽ non accipere, tum ſanè cõſtaret me non Euangelii ſed mercedis cauſa labores iſtos ſubire. Hoc autem ego appello iure ſuo non vti ſed abuti. Itaque non hac in re ſed in cæteris etiam (quantum fieri potuit) omnibus omnia ſum factus, vt eos lucrifacerem Chriſto, & vnà cum ipſis Chriſto lucrificerem.

Exlegibus vt exlex, (*ita tamẽ* vt nõ sim exlex Deo, sed sublex Christo) vt lucrifaciam exleges.

Factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciã. omnibus factus sum omnia, vt omnino aliquos seruem.

Hoc autem facio propter Euangelium, vt vnà particeps eius fiam.

[11] An ignoratis, eos qui in stadio currunt, omnes quidem currere, sed vnũ accipere præmiũ? sic currite vt comprehendatis.

Porro quisquis certat, in omnibus est continẽs. Illi quidem igitur vt perituram coronam accipiãt, *sunt continentes*: nos autẽ, vt incorruptam.

Ego igitur ita curro vt non in incertũ: sic pugilẽ ago, vt aerem nõ cædens.

Sed contundo corpus meum, & in seruitutẽ redigo: nequo modo, quum aliis prædicarim, ipse reprobus fiam.

CAP. X.

N[1]Olim autem vos ignorare fratres, ||Patres nostros omnes sub illa nube fuisse, ||& omnes per mare trãsiuisse:

[2]Et ||omnes in Mosen baptizatos esse nube & mari:

Et omnes eandem escã spiritualem edisse:

||Et omnes eundẽ potũ spiritualem bibisse. Bibebãt enim ex sequẽte spiri-

21 Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος (μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ) ἵνα κερδήσω ἀνόμους.

22 Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω.

23 Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι.

24 Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; οὕτω τρέχετε ἵνα καταλάβητε.

25 Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται. ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ, ἄφθαρτον.

26 Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως· οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων.

27 Ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

Κεφάλαιον ιζ

1 Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον·

2 Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ·

3 Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον·

4 Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. ἔπινον γὰρ ἐκ πνευμα-

11 Aliã huius mali causam affert, nẽpe quòd gulæ essent dediti. Erãt enim solennes sacrificiorum epulæ: & plus satis celebratꝰ semper fuit sacerdotum luxus. Itaq; durum istis erat luxui assuetis, quũ præsertim libertatem Euangelicam prætexerent, ab his conuiuiis arceri. Eos verò ex aduerso Apostolus tũ iucunda similitudine, tum etiam suo exẽplo ad sobrietatẽ, imò etiã ad carnis mortificationem vocat, negãs aptos esse ad cursũ vel pugilationẽ (cuiusmodi certamina isthmica erant) qui corpori indulgerent: ac ꝓinde affirmans nullũ eos præmium manere nisi aliam vitæ rationẽ insisterent.

Exo.13.21
num.9.18
Exo.14.22
Exo.16.18
Exo.17.6
num.20.10, & 21.16

1 Illustrat quod dixerat, ꝓposito horrendo iudicii Dei exemplo in eos qui & ipsi easdẽ reipsa, id est eiusdem adoptionis & salutis tesseras atque nos habebant, & nihilominus quum idolorum epulis sese dedidissent, horrendis & multiplicibus pœnis affecti, in deserto perierunt. Hæc autem præterquam quòd appositissimè dicũtur in eos qui idololatrarum conuiuiis intererant, ideo etiam videntur referri quòd nonnulli, dummodo cœtus Ecclesiasticos frequentarent, & baptizati sacro conuiuio interessent, Christum confitentes, externa illa putabant tanti non esse vt Deus propterea ipsis succenseret. 2 Re paria fuerunt veterũ sacramenta cum nostris, vt quæ & ipsa in vnum Christũ respicerent, qui variis typis sese illis ingerebat.

πνεῦμα ἀκολουθοῦσης πέτρας. ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.

Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν.

Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν· ὡς γέγραπται, Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν.

Μηδὲ πορνεύωμεν, καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες.

Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθώς καί τινες αὐτῶν ἐπείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο.

Μηδὲ γογγύζετε, καθώς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις· ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν.

Ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ.

Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν εἰ μὴ ἀνθρώπινος· πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν.

Διόπερ, ἀγαπητοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας.

tuali Petra: Petra verò erat Christus.

Sed plerosque illorum non approbauit Deus. ‖prostrati sunt enim in deserto.

[3]Hæc autem typi nostri fuerunt, vt ne concupiscamus res malas, ‖ sicut illi concupierunt.

Ne igitur idololatræ fitis, sicut quidam eorũ, vt scriptum est, ‖Sedit populus ad edendum ac bibendũ, & surrexerunt ad ludendum.

Neque scortemur, ‖sicut quidã eorum scortati sunt, & ceciderũt vno die vigintitria millia.

Neque tentemus Christum, ‖sicut quidam eorũ tentarunt, & à serpentibus perierunt.

‖ Neque murmurate, sicut quidam eorum murmurarunt, & perierunt ab Exterminatore.

Hæc autem omnia typicè eueniebant eis: scripta verò sunt ad nostri admonitionem, in quos fines seculorũ occurrerũt.

[4]Itaque qui *sibi* videtur stare, videat ne cadat.

Tentatio vos non cepit, nisi humana: fidelis autem *est* Deꝰ, qui nõ sinet vos tentari supra *id* quod potestis, sed præstabit vnà cum tentatione etiam euasionem, vt possitis sustinere.

Quapropter dilecti mei, fugite ab idololatria.

Num.26.65.

3 Applicati exẽpli, aduersus eos qui cupiditatibꝰ suis abripiũtur extra metas à Deo propositas. Hæc enĩ est malorũ origo, cuiusmodi sunt, idolatria, (cuius comes est gula) scortatio, insurrectio aduersus Christũ, murmur, & similia quæ grauissimis pœnis in populo veteri Dominꝰ vindicauit: vt nos qui illis successimus, & multo plenioré habemus diuinæ voluntatis declarationem, tanta mus cautiores.

Num.11.4, & 26.64.

psal.106.14.

Exo.32.6

Num.25.9

Num.21.6

psal.106.14.

Num.14.37 indic.8.24

4 Tandẽ ad Corinthios ipsos deiabitur, monẽsne sibi placeãt, sed vt potius Sathanæ astutiis occurrãt. Vtitur tamen insinuationes, & eos etiam erigit, ne videri possit eos perditis illis idololatris & Christi contemptoribꝰ qui in deserto perierunt, penitus similes fore.

5 Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.

Poculũ benedictionis cui benedicimus, nónne cõmunio sanguinis Christi est? panis quem frangimus, nónne communio corporis Christi est?

Quoniam vnus panis, vnũ corpus multi sumus: nam omnes vnius panis fimus participes.

Videte Israelem *qui est* secundum carnem: nónne qui edunt victimas, participes sunt altaris?

Quid ergo dico? idolũ aliquid esse, aut quod idolis imolatũ est, aliqd esse?

Imò *illud dico*, quæ immolant Gentes, dæmoniis immolare, & non Deo. nolim autem vos participes dæmoniorum esse.

Non potestis poculũ Domini bibere, & poculum dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

Nónne prouocamus ad iram Dominum? num validiores eo sumus?

6 ‖ Omnia mihi licent, at non omnia conferunt: omnia mihi licẽt, sed nõ omnia ædificant.

Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alterius *est*.

7 Quicqd in macello vẽditur, edite, nihil interrogãtes propter conscientiam.

‖ Domini enim est terra & plenitudo eius.

Quòd siquis infidelium vos vocat, & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.

15 Ὡς φρονίμοις λέγω· κρίνατε ὑμεῖς ὃ φημι.

16 Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία ἐστὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν;

17 Ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

18 Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσί;

19 Τί οὖν φημι; ὅτι εἴδωλόθυτόν, τί ἐστιν, ἢ ὅτι εἰδωλόθυτον, τί ἐστιν;

20 Ἀλλ' ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ. οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι.

21 Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων· οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων.

22 Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;

23 Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ.

24 Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος.

25 Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

26 Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

27 Εἴ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

5 Iã rediens ad illas idolorum epulas, nequid tergiuersari possit, præfatur sese non aliis rationibus vsurũquam quas ipsimet optime norit. Est autem inducto à simili: Sacra cõiuuia Christianorũ sunt pignora cõmunionis ipsorum cum Christo in primis, deinde etiã inter se: Israelitæ quoque suis sacrificiis mutuam in vna eadẽque religione copulationẽ sanciunt: Ita igitur etiam idololatræ cũ suis idolis aut potius dæmoniis (idola enim nihil sũt) solẽnibꝰ illis epulis copulãtur. Ex quo efficitur mẽsam illam esse dæmoniorũ mẽsam: fugiẽda est igitur vobis. Neque enim fieri potest vt cũ Domino simul & cum dæmoniis quicquam habeatis cõmune, nedum vt huiusmodi epulas in rebꝰ meis diis recte numeretis. An igitur vultis cũ Deo confligere, & si id feceritis, an vos putaritis fore superiores? *Supra 6.13 eccli. 37.31 Psal. 24.1*

6 Accedens ad aliã idolothytorum speciem, repetit generalem illam regulã, In rerum mediarũ vsu non nostri separatim sed etiã proximorũ habenda esse rationem, ac proinde multa per se licita esse quæ propter proximi offensionẽ facere sit nefas. 7 Applicatio regulæ ad propositam hypothesin, Quicquid in macello venit tanquã ex Domini manu promiscue emere, & domi cũ fidelibus, siue etiam domũ ab infidelibus vocati, sine periculo videlicet cõscientiæ edere potestis: sed addita exceptione, nisi quis infirmus adsit, cuius conscientia offendatur appositis immolatitiis carnibus. Tum enim vobis omnino habenda est illius infirmitatis ratio.

λετε πορεύεσθε, πᾶν τὸ παρατιθέμενον
ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ
τὴν συνείδησιν.

Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, Τοῦτο εἰδωλό 28
θυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μη-
νύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν. τοῦ γὰρ Κυρίου
ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Συνείδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, 29
ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία
μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; 30
Εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλα-
σφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ;
Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτέ τι 31
ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.
Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις 32
καὶ Ἕλλησι καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ.
Καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, 33
μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ
τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι.

Κεφάλαιον ιαϛ

Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀ- 1
γὼ Χριστοῦ.
Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάν- 2
τα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα
ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε.
Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς 3
ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι· κεφαλὴ
δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ,
ὁ Θεός.
Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προ- 4
φητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει
τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

tis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

At siquis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite, propter illũ qui indicauit, & propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo ei[9].

Cõscientiam autẽ dico nõ tuã, sed illius alterius. [8]cur enim libertas mea dãnatur ab alia cõsciẽtia.

Et si ego per gratiam *cibum* participo, cur *ob id* impius iudicor pro quo ego gratias ago?

[9]||Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriã Dei facite.

Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Ecclesię Dei.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, nõ quærens meã ipsius vtilitatẽ, sed multorũ, vt seruẽtur.

CAP. XI.

I||Mitatores mei estote, sicut ego Christi.

[1]Laudo verò vos, fratres, quòd omnia mea meministis, & sicut tradidi vobis, traditiones retinetis.

[2]Velim autem vos nosse||Christũ esse omnis viri caput: caput autem mulieris, virum: caput verò Christi, Deum.

[3]Omnis vir orãs aut prophetans operto capite, dedecorat caput suum.

8 Ratio, qa nobis non est committẽdũ vt libertas nostra male audiat, & beneficium Dei quo vti debemus cum gratiarũ actione, in crimen impietatis vertatur, idque nostra culpa, si infirmorum conscientiam malimus offẽdere quàm de nostro iure in re nihili decedere, atq; ita occasionẽ infirmis p̃bere ita de nobis & libertate Christiana iudicandi. Trãsfert autem Apostolus ista in suam personam, vt tanto minus habeant Corinthii quod illi opponant.

Coloss. 1.7
2. *Thess.* 3.9

9 Cõclusio, ita esse nobis instituendam vitam vt nos ipsos nõ quæram[9], sed Dei gloriã, ac proinde quãplurimorum salutem: qua in re non dubitat seipsum Apostolus Corinthiis (suo videlicet gregi sese pro exemplo proponere, sed ita vt eos ad ipsum archetypũ (i. Christũ) reuocet, quò & ipse respiciat.

Ephes. 5.23

1 Quint[9] huius epistolæ tractatus, De publicorũ cœtuum recta dispositione, tria capita cõplectens, nempe de virorũ & fœminarum decẽti habitu, de Cœnæ Domini ritu, & de recto donorũ spiritualiũ vsu. Reprehensurus autẽ nonnulla, incipit tamẽ ab eorũ laude vniuersali, traditiones appellãs, particulares de decore & honestate leges, ad Ecclesiasticã politiã spectãtes, quas postea Canonas vocarũt. 2 Deũ in Christo mediatore proponit nõ modò pro doctrinæ, sed etiã pro Ecclesiastici decori fine ac scopo. Deinde ad quæstionem propositã, de virorũ & fœminarum habitu in publicis cœtibus decẽti, illud accõmodans, declarat fœminã vno gradu inferiorẽ esse viro, ex Dei ordinatione, virum autẽ sic subiectũ esse Christo, vt in eo oporteat gloriã Dei propter præeminentiã sexus elucere. 3 Hinc colligit, viros, si aperto capite (quod tũ habebatur subiectionis signũ) publicis cœtibus ad audiendũ Verbũ & preces cõcipiendas coactis intersint, sua veluti dignitate seipsos priuare, cõtra Dei ordinationem.

4 Omnis verò mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecorat caput suum: 5 nam *id* vnũ ac idem est acsi rasa esset.

5 Γᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς· ἓν γὰρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ.

Nã si non velatur mulier, etiã tondeatur: quòd si turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

6 Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω.

6 Vir enim non debet velare caput, ‖quum *is* imago sit & gloria Dei: at mulier, gloria viri est.

7 Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν.

7 Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.

8 Οὐ γὰρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός.

8 ‖Neque enim conditus est vir propter mulierem, sed mulier propter virũ.

9 Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα.

9 Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite, 10 propter Angelos.

10 Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους.

11 Attamẽ neq; vir absque muliere, neq; mulier absque viro, in Domino.

11 Πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, ἐν Κυρίῳ.

Sicut enim mulier ex viro *est*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

12 Ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ.

12 Apud vosipsos iudicate, *Num* decorũ est mulierem non velatam Deũ orare?

13 Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρέπον ἐστὶ γυναῖκα ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι;

An ne natura quidem ipsa hoc vos docet, quòd viro quidem, comatum esse dedecori sit:

14 Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι·

Contrà mulieri, comatam esse, gloriæ sit? Nam coma pro velamine data est ei.

15 Γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ.

4 Vicissim etiã colligit, fœminas quæ subiectionis signo, id est velo, sublato, in Ecclesiasticis cœtibus apparent, seipsas dedecorare.

5 Argumentum primum à sensu cõmuni, quasi dictãte fœminis natura, turpe illis esse nõ velato capite ꝓdire in publicum, quũ tã densis & prolixis comis eas donarit, quas etiã adeò studiose alant vt nullo modo radi sustineant. *Gen.* 1.26.27, & 5.1, & 9.6 *coloss.* 3.10 *Gen.* 2.23

6 Occupatio, Nõne etiã comæ viris datæ sunt? Concedo, inquit Apostol⁹, sed aliud obstat. Nam cõditus est vir vt in eius dominio eluceat Dei gloria: fœmina verò, vt suæ subiectionis professione virum reddat augustiorem.

7 Inæqualitatem mulieris probat ex eo quòd vir sit materiale fœminæ principium.

8 Secundò, ex eo quòd fœmina sit viri causa cõdita, nõ autem vir in fœminæ gratiam.

9 Cõclusio, oportere velatas esse fœminas, vt subiectionem externo signo testentur. 10 Quid hoc sit, nondum mihi liquet. 11 Digressio, quam adhibet Apostolus ne quod de virorum eminentia, & fœminarũ gradu inferiore dictum erat politiæ Ecclesiasticæ respectu, perinde accipiatur acsi nullus sit istius imparitatis modus. Viros ergo docet sic eminere vt interea solos viros non condiderit Dominus, sed etiam fœminas: & ita esse conditam fœminam ex viro, vt viri vicissim interuentu fœminæ gignantur: quæ res admoneant ita vtrinque seruandum esse illum sexus gradum, vt mutua coniunctio foueatur.

12 Inculcat argumentum à communi naturæ sensu sumptum.

Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ. 16

Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε. 17

Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν· καὶ μέρος πιστεύω. 18

Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. 19

Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν. 20

Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. 21

Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; Τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. 22

Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον· 23

Καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. 24

Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. 25

13 [13]Quòd siquis videtur cõtentiosus esse, nos eiusmo di consuetudinem nõ hamus, neque Ecclesiæ Dei.

14 [14]Hoc verò *ita* denũtio vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cum emolumento sed cum detrimẽto conuenitis.

18 [15]Primùm enim quum conuenitis in Ecclesia, audio dissidia inter vos esse: & aliquã partem credo.

19 [16]Oportet enim etiam hæreses inter vos esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.

20 Itaque quũ conuenitis in vnum, *hoc* non est Dominicam cœnam edere.

21 Nã vnusquisq; propriã cœnam præoccupat in vesẽdo: & hic quidem esurit, ille verò ebrius est.

22 [17]Enimuerò nũ domos nõ habetis ad edendũ & bibendum? aut Ecclesiam Dei cõtemnitis, & pudefacitis eos qui non habent? Quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc nõ laudo.

23 [18]Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Iesum *videlicet* ea nocte qua prodi tus est, accepisse panem:

24 ‖Et gratiis actis fregisse, ac dixisse, Accipite, edite: hoc meũ est corpus quod pro vobis frangitur: hoc facite ad mei recordationem.

25 Itidem & poculũ, postquam cœnasset, dicendo, Hoc poculum, est Nouũ illud testamentũ per meũ sanguiné: hoc facite quotiescunque biberitis, ad mei recordationem.

13 Præfracte contentiosis ad vltimũ opponẽdũ est Ecclesias Dei alienas esse a contentionibus.

14 Trãsitio ad sequẽtem tractatum de recta Cœnæ Domini, administratione. Vtitur autem hac aspriore præfatione Apostolus, vt intelligant Corinthii se quòd in genere obseruabant, (id est Apostoli monita) in re tamẽ vel præcipua non sine magna culpa neglexisse.

15 In Cœna Domini rite celebrãda requiritur vnitum in doctrinæ veritate, tum in affectibus, ne profanetur.

16 Schismata & hæreses etsi ex diabolo oriũtur & mala sunt, tamen temerenõ eueniunt, & electorum etiam cõmodo cedunt. *Act. 20.26. Matth. 14.22. Luc. 22.17*

17 Agapæ quãuis diu & quidem laudabiliter authoribus ipsis Apostolis in Ecclesiis vsurpatas, tamen propter abusum tollẽdas censet Apostolus.

18 Vera celebrandæ Cœnæ Domini forma ex ipsius institutione petenda est, cuius hæ partes sunt quod ad pastores attinet, Annunciare mortẽ Domini prædicando ipsius verbũ: benedicere panẽ & vinum, inuocato Dei nomine, & eius institutione cum precibus explicata: ac demum fractum panem, comedendum, & acceptum poculum, bibendum tradere, vnà cum gratiarum actione. Ex parte verò gregis, Probare seipsum. i. explorare tum notitiam, tum fidem, tum resipiscentiam suam: annunciare mortem Domini. i. vera fide ipsius verbo & institutioni assentiri: ac demum acceptum ex ministri manu panem edere, & vinũ bibere, & gratias Domino agere. Hæc fuit Pauli & Apostolorum liturgia.

Quotiescunque enim ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiatis, vsquequo venerit.

26 Οσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ.

19 ||Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit hoc poculũ Domini indignè, reus tenebitur corporis & sãguinis Domini.

27 Ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου.

20 ||Probet autẽ quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

28 Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.

Nã qui edit & bibit indignè, damnationẽ sibiipsi edit & dibit, non discernens corpus Domini.

29 Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου.

21 Propterea inter vos multi *sunt* debiles & inualidi, & dormiunt multi.

30 Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄῤῥωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί.

Etenim si nosipsos diiudicaremus, nõ puniremur.

31 Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα.

Sed quũ punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.

32 Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.

22 Itaque, fratres mei, quũ conuenitis ad vescẽdum, alius alium expectate.

33 Ὥστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε.

23 Quòd siquis esurit, domi edat: ne ad condemnationẽ conueniatis. 24 Reliqua verò, quum venero, constituam.

34 Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρχησθε. Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω διατάξομαι.

CAP. XII.

Κεφάλαιον ιβ

1 Porro de spiritualibus *donis*, fratres, nolim vos in ignorantia versari.

1 Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοὶ, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν.

2 Scitis vos Gẽtes fuisse q̃ ad idola illa muta, prout rapi contigisset, abripiebamini.

2 Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι.

19 Qui sacra symbola contemnit (id est min⁹ rectè iis vtitur) non panis & vini, sed rei ipsius (id est Christi) cõtemptor habetur, & eius sceleris graues pœnas luet.

Ioh. 6. 55.
2. Cor. 13. 5

20 Probatio suiipsi⁹ necessario in cœna requiritur, ac ꝓinde admitti ad illam nõ debẽt qui seipsos probare non possunt, veluti infantes, furiosi ac mente capti, itémque homines Christianæ religionis vel nulla vel non satis plena cognitione imbuti, & siqui alii sunt eiusmodi.

21 Profanatio corporis & sanguinis Domini in ipsius mysteriis seuerè ab ipso vindicatur, ac proinde tanto malo tempestiuè occurrẽdum, sese condemnãdo & corrigendo.

22 Cœna Domini est communis actio Ecclesiæ, ac proinde priuatis cœnis nullus locus relinquitur.

23 Non ad pascendum ventrem, sed ad animum cõmunione Christi reficiendũ instituta est Cœna Domini, ac proinde à cõmunibus epulis separari debet. 24 Quæ ad ordinem spectant, vt locus, tempus, precum formulæ, & cætera eiusmodi, pro ratione temporum, locorum & personarum, disposuit Apostolus in Ecclesiis. 1 Iam aggrediẽs tertium locũ huius tractatus, id est de recto spiritualium donorum vsu, non obscurè significat, Corinthios illis fuisse abusos. Nam qui excellebant, ambitiosè illa iactantes, Deum horum donorum authorem sua laude fraudabant: & nulla fratrum habita ratione, illis ad inanem ostentationem abutebantur, ac proinde Ecclesiam illorum donorũ vsu priuabant. Abiectiores autem vicissim excellentioribus inuidentes, secessionem meditabantur, vt totum illud corpus veluti disiectum ac dissipatum esset. Istis ergo abusibus remedium allaturus, primùm eos iubet diligenter cõsiderare, se omnia hæc dona aliunde habere, nempe ex Dei gratia ac mera liberalitate, ad cuius gloriã sint referenda. 2 Hoc probat ex prioris eorum status collatione cum eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati.

Διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦ, καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. 3

3 Quapropter notum vobis facio, ‖ nullū per Spiritum Dei loquentem, dicere Iesum anathema, ‖ & neminem posse dicere Iesum Dominum, nisi per Spiritum sanctum.

Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· 4

4 Discrimina autē donorum sunt, sed idem Spiritus:

Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· 5

Et discrimina ministrorum sunt, sed idē Dominus:

Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ Θεὸς, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. 6

Et discrimina facultatum sunt, sed idē est Deus efficiēs eas omnes in quibusuis.

Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. 7

Vnicuique verò datur declaratio Spiritus ad vtilitatem.

ὯΙ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· 8

5 Nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii verò sermo cognitionis, per eundem Spiritum:

Ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· 9

Alii verò fides, per eūdem Spiritū: alii verò dona sanationum, per eundem Spiritum:

Ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν· 10

Alii verò facultates edendarum virtutum, alii verò prophetia, alii verò discretiones spirituum, alii vero genera linguarū, alii verò interpretatio linguarum.

Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. 11

‖ Sed omnia hęc efficit vnus ille & idem Spiritus, distribuens priuatim *illa* singulis [6] sicut vult.

Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνὸς, πολλὰ ὄντα, ἓν ἐστι σῶμα· οὕτω καὶ ὁ Χριστός. 12

7 Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnius, multa quum sint, vnum sunt corpus: [8] ita & Christus.

Καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν· εἴτε 13

Etenim per vnum Spiritū nos omnes in vnum corp[9] baptizati sum.[9]: siue

5 Conclusio. Scitote igitur vos de Christo ne hiscere quidē in ipsū gloriam posse, nisi ex Spiritus sācti gratia.

Marci 9.39
Supra, 8.6
Ioh. 1.3.15
Philip. 2.10

4 Secundo loco iacit aliud fundamētum, nempe diuersa quidē esse hæc dona, sicut diuersæ sunt functiones, & diuersa earundē muneta, sed vnū eundēmque Spiritum, Dominum, ac Deū, esse omnium istorum datorem, & quidē in eundem finem, nempe ad communē vtilitatem.

5 Explicat illam multiplicem diuersitatem, commemoratis principiis donis, inculcans qđ ātea dixerat, ab vno & eodem spiritu omnia hæc perficisi.

Rom. 12.3
Ephes. 4.8

6 Adiicit etiā aliquid amplius, nempe dona ista quāuis imparia, sapientissimē tamen distribui, quoniam Spiritꝰ Dei voluntas sit huius distributionis regula.

7 Illustratio superioris dicti, adhibita corporis similitudine.

Hoc, inquit, apertè conspicitur in corpore, cuius diuersa quidē membra sunt, sed ita coniuncta vt vnum corpus constituant. 8 Applicatio similitudinis: Ita etiam, inquit, de Christo mystico constituendū est. Nos enim omnes qui credimus siue Iudæi siue Græci, sumus eodem baptismo simul deuincti cum nostro capite, vt ita vnū corpus ex pluribus membris compactum construatur: & ex eodem poculo eundem Spiritum hausimus, communem videlicet sensum ac motum spiritualem.

Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & omnes vna potione potati sumus in vnum Spiritum.

9 Amplificat quod ex illa similitudine consequebatur: scilicet, adeo non impediri corporis vnitatē hac diuersitate membrorum vt non possit etiam esse corpus nisi pluribus & quidem diuersis membris constet.

9 Etenim corpus nō est vnum membrum, sed multa.

10 Si dicat pes, Quia nō sum manus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

10 Iam superstruit doctrinam iactis illis fundamentis, primum quidem manens in proposita similitudine, deinde etiam nude & simpliciter. Compellat autē priore loco eos q non ita excellentibus donis prædīti, id circo sese ab aliis segregabant, quibus nimirum inuidebāt. Hoc autē, inquit, perīde est ac si negaret pes se esse ex corpore, quoniā nō est manꝰ: vel auris, quia non est oculus. Oportet ergo potiꝰ omnia simul mutuis vsibꝰ colligata, vnitatem corporis tueri.

Et si dicat auris, Quia nō sum oculus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

11 Si totū corpus oculus, vbi auditus? si totum auditus, vbi odoratus?

11 Rursum eoldem compellans, docet fore vt si obtinerent quod petunt, nempe vt omnes inter se essent æquales, corporis totius ac proinde ipsorummet destructio consequeretur: quoniam corpus non esset nisi ex pluribus & quidem diuersis inter se cohærentibus membris compositum. Ac nequis minus rectè distributam esse istam imparitatem causetur, addit, Deum ipsum omnia illa simul compegisse. Oportet igitur omnia simul manere connexa, vt salnum corpus perduret.

Nunc autē Deus collocauit membra, singula singillatim in corpore, sicut voluit.

Quòd si essēt omnia vnū mēbrum, vbi corpus?

Nunc verò multa quidem membra sunt, vnum verò corpus.

12 Non potest autē oculus dicere manui, Nō est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi vobis opus.

12 Iam ex aduerso compellat excellētioribus donis ornatos, monens ne inferiores, tanquam inutiles aut nullius sint vsus, aspernentur. Deus enim, inquit, sic istam inæqualitatem temperauit, vt excellentiora & speciosiora membra aliis abiectioribus & pudendis carere nullo modo possint, ac de illis regendis & curandis magis etiam laborent: vt hoc modo mutua necessitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: vt quanuis impar sit singulorum seorsim consideratorum gradus ac conditio, tamen quia simul sunt copulata, communia habeant tum commoda tūm incommoda.

Imò multo potius, quæ videntur membra corporis infirmissima esse, necessaria sunt:

Et quæ putamus mēbra corporis maximè esse inhonesta, iis honoré amplioré circūponimus: & quæ sunt in nobis indecora, copiosiorem decorem habent.

Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι· καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν.

Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά.

Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, Ὅτι οὐκ εἰμὶ χεὶρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;

Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, Ὅτι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμός, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;

Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὄσφρησις;

Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν.

Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;

Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα.

Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί, Χρείαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί, Χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω.

Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον, τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι.

Καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν· καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει.

Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν, οὐ χρείαν 24
ἔχει· ἀλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶ-
μα, τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δοὺς
τιμήν.

Ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, 25
ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι
τὰ μέλη.

Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει 26
πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἓν μέ-
λος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη.

Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέ 27
λη ἐκ μέρους.

Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ 28
ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτε-
ρον προφήτας, τρίτον διδασκάλους,
ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα
ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη
γλωσσῶν.

Μὴ πάντες, ἀπόστολοι; μὴ πάντες, 29
προφῆται; μὴ πάντες, διδάσκαλοι;
μὴ πάντες, δυνάμεις;

Μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν ἰα- 30
μάτων; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι;
μὴ πάντες διερμηνεύουσι;

Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείτ- 31
τονα. καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑ-
μῖν δείκνυμι.

Κεφάλαιον ιγ

ΕΑν τῶν γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ
καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, 1
γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον

Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ
τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶ- 2
σιν· καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε
ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐ-
δέν εἰμι.

Nam quæ sunt in nobis decora, *ius decore* non est opus: sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiore tributo honore:

Vt ne sit dissidium in corpore, sed membra idē curent alia pro aliis.

Itaque siue patitur vnū mēbrum, simul dolent omnia mēbra: siue honore afficitur vnū mēbrum, simul gaudēt omnia mēbra

Vos autē estis corpus Christi, & mēbra ex parte.

‖ Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primùm Apostolos, deinde Prophetas, tertiò dòctores, deinde *cōstituit* potestates, deinde dona sanationū, opitulationes, gubernationes, genera linguarum.

Nū omnes, Apostoli? nū omnes, Prophetæ? nū omnes, Doctores? num omnes *sunt* potestates?

Nū omnes donū habēt sanationum? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur?

14 Sed ambite dona potiora. Et porro iter ad excellentiam vobis indicabo.

CAP. XIII.

SI linguis hominum loquar & Angelorū, charitatē autē nō habeā, factus sum æs resonās aut cymbalum tinniens.

Et si habeā prophetiā, & nouerim mysteria omnia omnémq; scientiā: & si habeā totā fidē, adeo vt ‖ montes transferam, charitatem autem nō habeam, nihil sum.

13 Eandem doctrinā iam absq; allegoria Corinthiis applicat, monens, quū reipsa perspiciāt diuersas esse functiones & diuersa dona, superesse vt neq; inuidia, neque ambitione peccēt alii in alios, sed potiꝰ mutua charitate coniuncti, singuli quod acceperūt, pro ministerii sui ratione, in cōmunem vsum conferant. *Ephes.* 4. 11

14 Ambitiosos & inuidos sanctam quādam ambitionē & inuidentiā docet, puta si præstantissimis. i. Ecclesiæ vtilissimis quibusq; donis studeāt, ac ꝓinde charitate quæ cæteris lōgè ꝑstat, alii alios cōtendant superare.

1 De charitate primo loco disserit, cuius præstātiā primùm ex eo demōstrat ꝙ nisi ipsa interuenerit, reliqua ōnia dona sint ꝓ nihilo corā Deo. quod partim inductione ꝓbat, partī etiā argumento à causa finali. Quorsū enim illa dona nisi ad Dei gloriā & Ecclesiæ vtilitatē, vt antè probauit? Dona autē ista, nisi adsit charitas, nullum rectum vsum habent. *Matth.* 17. 20

Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autē non habeā, *hoc* nihil *mihi* prodest.

[2] Charitas patiens est, eo mis est: charitas non inuidet, charitas nō agit perperam, non inflatur,

Non agit indecorè, nō quærit quæ sua sunt, non irritatur, nō cogitat malū,

Non gaudet iniustitia, gratulatur autē veritati:

Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

[3] Charitas nunquā excidit: sed & prophetiæ abolebūtur, & līguæ cessabūt, & cognitio abolebitur.

[4] Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus:

Postquam autem aduenerit quod perfectū est, tunc quod ex parte est abolebitur.

[5] Quū essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabam, vt infans sentiebam: postquā autem factus sum vir, aboleui quæ infantiserant.

[6] Cernimus enim nunc per speculum & per ænigma, tunc autem coram *cernemus*: nunc cognosco ex parte, tūc verò cognoscā prout edoctus fuero.

[7] Nunc verò manet fides, spes, charitas,

3 Καὶ ἐὰν ψωμίζω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

4 Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται,

5 Οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν,

6 Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ·

7 Πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει.

8 Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει· εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται.

9 Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν·

10 Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

11 Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.

12 Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

13 Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη,

4 Ratio, qua nunc eo statu sumus vt quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis, puta linguarum & rerū perceptione, ac proinde earum doctoribꝰ egeamꝰ. Tūc verò quū omnem Dei cognitionem adepti fuerimus, quorsū illa quæ nonnisi imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionē contēdentibus, adhibēntur? 5 Illustrat quod dixerat, egregia similitudine, cōparans hanc vitā infātiæ, in qua balbutimus potius quam loquimur, & nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideóq; iis indigemus quæ & linguā & mentē formēt: vbi autē adoleuimus, quorsū illā balbutiē, pueriles nænias, illa deniq; quibꝰ sensim formata est nostra infātia requirerem? 6 Accōmodatio similitudinis: infantiæ quidē, ad præsentē vitā, in qua obscurè res diuinas, pro collatæ nobis lucis modulo, perceptis linguis, & auditis Ecclesiasticis doctoribus, intuemur: virilis autē & constantis ætatis, ad illā cœlestē & æternā vitā, in qua Deum ipsū præsentē cernentes, & plena eius luce irradiati, quorsū hominū vocē, & mundana illa imperfectissima requireremus? Tunc tamen longē feruentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincientur, ac proinde non abolebitur charitas, sed perficietur, quanuis non iis officiis coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiariter spectant.

7 Conclusio, acsi dicat Apostolus, Ea igitur tum erit nostra conditio: nunc autem tria nobis adsunt, & firma permanēt, si modò Christi sumus, vtpote sine quibꝰ vera religio cōstare nō potest, nēpe fides, spes, & charitas. Inter ista verò maxima est charitas, vtpote quæ in fututa vita nō aboleatur vt aliæ, sed

perficiatur. Quū enim fides & ſpes in res promiſſas & futuras ferantur, illas præſentes adepti, quorſum fidem & ſpem haberemus? At nos illic demum & Deum & nos mutuò vere & perfectè amabimus.

τὰ τέλεια τοῦτο· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

Κεφάλαιον ιδ'.

Διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά· μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε.

Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια.

Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν.

Ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ· ὁ δὲ προφητεύων, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ.

Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ.

Νυνὶ δέ, ἀδελφοί, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ;

Ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῷ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον;

Καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον;

tria hæc: maxima autem harum charitas.

CAP. XIIII.

1 [1]Sectamini charitatē, ambite autē ſpiritualia: magis tamen vt prophetetis.

2 [2]Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo. nullus enim audit, ſpiritu verò loquitur myſteria.

3 Qui autem prophetat, hominibus loquitur ædificationem, & exhortationem, & conſolationem.

4 Qui loquitur lingua, ſeipſū ædificat: qui verò prophetat, Eccleſiā ædificat.

5 Velim autē omnes vos loqui linguis, magis tamē vt prophetetis. maior enim eſt qui prophetat q̄ qui loquitur linguis, niſi ſi interpretetur, vt Eccleſia ædificationē accipiat.

6 Nunc verò, fratres, ſiue niā advos linguis loquēs, quid vos iuuabo, niſi vobis loquar aut per reuelationem, aut per cognitionē, aut per prophetiam, aut per doctrinam?

7 [3]Atqui inanima quæ ſonū edūt, ſiue tibia *ſit*, ſiue cithara, niſi diſtinctionē tonis dederint, quomodo cognoſcetur quod tibia canitur aut cithara?

8 Etenim ſi incertū ſonū tuba dederit, quis parabitur ad bellum?

1 Illatio ex præcedētibus: Quum igitur ſit præſtantiſſima charitas, illā vobis in primis ducē proponite: ac inde ea ducite excellentiſſima quæ quamplurimis proſunt, (vt eſt prophetia, id eſt docēdæ & applicandæ doctrinæ donum: quod quū ſit excellentiſſimum & pluri mo in Eccleſia vſui, tamē contemnebatur præ aliis) nō autē quæ in ſpecie magis poſſunt vi deri mirifica, vt eſt linguarum donum, quum videlicet quiſpiam repente multārū linguarū cognitiōe donabatur: qđ homines in primis obſtupefaciebat, nec tamē per ſe vllius erat vſus, niſi adeſſet interpres.

2 Taxat perueꝛſum de dono linguarū iudicium. Cur enim confereꝛbatur? nempe vt eo pluriꝰ populis patefierent Dei arcana. Itaque conſtat prophetiam, cui ſeruire oportuit linguarū donum, eſſe iſto præſtantiorem: ac proinde non rectē iudicare Corinthios qui linguas pluris quàm prophetiam faciebant, quoniam videlicet in linguarum dono plus inerat oſtentationis. Hinc autem alter abuſus illius doni linguarum conſequebatur, quum Corinthii in publico cœtu linguis vterentur abſque interprete: quod etſi fieri poterat cū aliquo fructu eius qui loquebatur, tamē verum vſum illius doni corrūpebatur, quum nulla inde vtilitas ad auditores rediret, & publici cœtus non ad priuatam alicuius ſed ad communem omnium vtilitatem ſint inſtituti.

3 Illuſtrat quod dixerat, ſumpta à muſicis inſtrumentis ſimilitudine, quæ & ipſa quanuis articulate non loquantur, tamen ſonis ſuis diſtinguuntur, vt aliquis ſit illorum vſus.

Ita & vos nisi per linguã, bene significanté sermonem edideritis, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes.

4 Tot, prout inciderit, genera vocũ sunt in mundo, & nihil est mutum.

Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui loquitur, apud me, barbarus *fuerit*.

5 Ita & vos, quãdoquidem spiritus ambitis, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt excellatis.

Quapropter qui loquitur lingua, precetur vt interpretetur.

6 Nam si precer lingua, spiritꝰ meus precatur: sed intelligentia mea est infructuosa.

Quid est igitur? precabor spiritu, sed precabor etiam intelligentia: psallã spiritu, sed psallam etiã intelligentia.

7 Quãdoquidé si benedixeris spiritu, is qui implet locum idiotæ quomodo dicturus est Amen ad tuam gratiarum actionẽ? nã quid dicas nescit.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

8 Gratias ago Deo meo quòd magis q̃ vos omnes linguis loquar.

Sed in Ecclesia malim quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituã, quàm decẽ millia verborum lingua.

9 Fratres, ne esto te pueri

Οὕτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. 9

Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. 10

Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος· καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος. 11

Οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. 12

Διὸ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. 13

Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. 14

Τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοΐ. 15

Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμὴν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε. 16

Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. 17

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσῃς λαλῶν· 18

Ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. 19

Ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς 20

4 Necessitatem interpretationis cum linguarũ dono coniungẽdæ ostẽdit ex idiomatũ multiplici varietate, adeò vt sine interprete aliꝰ alii loquens, perinde faciat ac finõ loquatur.

5 Cõclusio. Si volunt spiritualibus illis donis ita vt par est excellere, quærẽdã ipsis esse Ecclesiæ vtilitatẽ, ac proĩde donum linguarum non aliter vsurpãdũ quàm si accesserit peregrinæ linguæ interpretatio, siue ex eodẽ loquentis ore, siue ab alio interprete.

6 Ratio, qa non satis est nos sic loqui in Ecclesia, vt ipsi Deum colamꝰ spiritu, id est pro ratione doni qđ accepimꝰ, sed etiam oportet nos à cœtu intelligi, ne quod dicimus sit reliquis infructuosum.

7 Alia ratio, Quum oporteat Ecclesiã loquẽti assentiri, atque adeò hunc assensum testari, quomodo assentiẽtur qui nõ intellexerunt quid dictum sit?

Matth.18.5

8 Seipsum proponit pro exemplo, vt vt pudeat illos stultæ ambitionis, tum vt omnem inuidiæ suspicionem effugiat.

9 Libere iam arguit eos puerilis insciti æ, qui donum linguarum ad ædificationem Ecclesiarum collatum, non videant in maledictionis instrumentum hac sua ambitione conuerti, quum inter pœnas quibus populi sui duritiem vltus est Dominus, hæc etiam exprimatur quòd eos inter peregrinos dispersit quorum linguam non intelligebant.

φρεσίν· ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε.

Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, Ὅτι ἐν ἑτε- 21
ρογλώσσοις, καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις, λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος.

Ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, 22
οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις· ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.

Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη 23
ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται, ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε;

Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλ- 24
θῃ δέ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων·

Καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ 25
φανερὰ γίνεται· καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστι.

Τί οὖν ἐστιν, ἀδελφοί; ὅταν συνέρ- 26
χησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γενέσθω·

Εἴτε γλώσσῃ τὶς λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ 27
πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος· καὶ εἷς διερμηνευέτω.

Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτὴς, σιγάτω 28
ἐν ἐκκλησίᾳ· ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ.

Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτω- 29
σαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν.

intelligentia: sed malitia pueri, intelligētia verò adulti estote.

In Lege scriptum est, ||Propterea per diuersæ linguæ *homines* & alia labra loquar populo huic, & ita quoque me non audient, dicit Dominus.

[10]Linguæ igitur sunt signum, non iis qui credūt, sed infidelibus: prophetia verò non infidelibus, sed credentibus.

[11]Itaque si eôdem conuenerit tota Ecclesia & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem idiotæ vel infideles, nónne dicent vos furere?

Sed si omnes prophetent, ingrediatur autē infidelis qui spiā aut idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus:

Et ita occulta cordis eius manifesta fiunt: atque ita procidens in faciem, adorabit Deū, renuntiās Deum verè in vobis esse.

[12]Quid igitur est fratres? quoties conuenitis, quisque vestrûm canticū habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationē habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant:

[13]Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos, aut ad plurimum ternos, & vicissim: vnus autem interpretetur.

Quòd si non sit interpres, taceat in Ecclesia *qui loquitur lingua*: sibiipsi verò loquatur & Deo.

[14]Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alii diiudicent.

Esa. 28.11

10 Cōclusio, Linguarū igitur donū puniendæ incredulitati seruit nisi ad ꝓphetiā (id est interpretationē Scripturæ) referatur, ac ꝓinde ab audiētib⁹ percipiatur quod dicitur.

11 Aliud argumentū, nō modò inutile esse fidelibus linguarum donum absque ꝓphetia, sed etiā tum iis, tum infidelibus, quos oportuit in cœtu fidelium lucrifieri, plurimùm nocere. Ita enim fieri vt videantur aliis furere fideles, nedum vt infideles ita erudiātur.

12 Conclusio, ædificationem Ecclesiæ esse regulā ac normam recti spiritualiū donorū vsus.

13 Forma vsus doni linguarum, Vni & alteri aut ad summum trib⁹ vicissim in cōuentu, si modo adsit interpres aliquis, liguarū dono vti fas esto: sin abfuerit interpres, qui eo dono præditus est, sibi soli loquitor.

14 Forma ꝓphetiæ, Duo aut tres proponunto, reliqui diiudicāto quod propositū fuerit, num sit videlicet verbo Dei cōsentaneum. Si in isto examine aliquid suppeditarit Dominus cuipiam, loquendi partes ei conceduntor. Quiuis, sed suo ordine & sigillatim, ad prophetandum, quoad Ecclesiæ ædificatio feret, admittitor. Alii aliorum iudiciis se regi sinunto.

15 Mulieribus silẽtium in publicocœtu imperatur, præcipitur vero vt domi ex viris suis percontẽtur.

16 Vniuersalis conclusio tractat9 de donorum spiritualiũ in cœtib9 legitimo vsu: cum aspera obiurgatione, ne soli sapere Corinthii sibi videãtur.

1.Tim.2.12

17 Pertinaciter ignaros, nec se doceri sustinentes nihil debet curare Ecclesia, & nihilo minus pergere in iis quæ recta sunt.

Gen.3.16

18 Prophetia in Ecclesiis omnino retinenda, linguarum donum nõ prohibendũ, sed ordine facienda iũt omnia.

Galat.1.11

1 Sextus huius epistolæ tractatus de resurrectiõe. Vtitur autem transitione, primùm ostẽdens se nihil noui afferre, vt Corinthii intelligerent se à recto cursu cœpisse deflectere: deinde non agi de re leuicula, sed de altero Euangelii capite, quo amisso fidẽ eorum oporteat euanescere. Et ita demũ ab ipsius Christi resurrectione hanc tractationẽ inchoat, nostræ videlicet fundamento, eámque primum Scripturarum, deinde Apostolorum, & amplius quàm quingentorum fratrum, suo denique testimonio, confirmat.

Quòd si *quid* alii patefactum fuerit assidẽti, prior taceat.

Potestis enim sigillatim omnes prophetare, vt omnes discãt, & omnes cõsolationem accipiant.

Et spiritus Prophetarũ Prophetis subiiciuntur.

Non enim est seditionis *author* Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesiis sanctorum.

15‖ Mulieres vestræ in conuentibus sileant: nec enim permissum est eis vt loquantur, sed *imperatur* vt subditæ sint, ‖ sicut & Lex dicit.

Quòd siquid discere volunt, domi suos viros interrogent. nam turpe est mulieribus in conuentu loqui.

16 An à vobis sermo Dei profectus est? an ad vos solos deuenit?

Siquis videtur Prophetа esse, aut spiritualis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini mandata.

17 Qui verò ignarus est, ignarus esto.

18 Itaque fratres, hoc ambite, vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete.

Omnia verò decenter & ordine fiant.

30 Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω.

31 Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται.

32 Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται·

33 Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

34 Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

35 Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν· αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναικὶ ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν.

36 Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;

37 Εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί.

38 Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω.

39 Ὥστε, ἀδελφοί, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε.

40 Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

CAP. XV.

E‖ccè porro vobis declaro, fratres, Euangelium quod euangelizaui vobis, quod & accepistis, in quo etiam statis:

Κεφάλαιον ιε'.

1 Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε.

Per quod etiã, si retinetis quo sermone vobis euangelizauerĩ, seruamini: nisi si fruſtra credidistis.

2 Δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε· ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε.

Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς γραφάς. 3

Καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφάς. 4

Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα. 5

Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. 6

Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. 7

Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. 8

Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. 9

Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμὶ ὅ εἰμι· καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγένηθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα· οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλὰ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. 10

Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. 11

Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; 12

Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. 13

Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν. 14

Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ· ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ 15

Tradidi enim vobis in primis quod & acceperã, Christum videlicet mortuum esse pro peccatis nostris, ‖ secundũ Scripturas: *Esa.53.5 Ion.2.1 1.pet.2.24*

‖ Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die, secũ dum Scripturas: 4

‖ Et visum fuisse Cephæ, deinde duodecim illis. 5 *Ioh.2.19*

Postea visus est amplius quàm quingentis fratribus semel: ex quibus pleri que manẽt vsque adhuc, quidam autẽ obdormierunt. 6

Postea visus est Iacobo, deĩde Apostolis omnib⁹. 7

‖ Vltimo verò omniũ, velut abortiuo, visus est etiam mihi. 8

Ego enim sum minimus Apostolorũ, qui nõ sum dignus vocari Apostolus, propterea q⁹ persequutus sum Ecclesiam Dei. 9

Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius erga me non fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum *est*. 10

Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis. 11

‖ Quòd si Christus prædicatur ex mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidã inter vos, non esse resurrectionẽ mortuorũ? 12

Nã si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque nõ est excitatus. 13

Quòd si Christ⁹ nõ est excitat⁹, inanis videlicet *est* prædicatio nostra, inanis autẽ *est* etiam fides vestra: 14

Reperimur autem etiam falsi testes Dei: quoniam de Deo testificati sumus, 15

Act.9.4 rom.9.3 ephes.3.8 Ephes.3.7

2 Obiter authoritatẽ suã Apostolat⁹ asserit, quã maxime intererat summam esse apud Corinthios, vt hæc epistola suã apud eos pondus obtineret. Interim autem diuino quodam artificio sese cum quibusuis ita comparat vt se infrà omnes deiiciat.

3 Primum argumẽtum, esse resurrectionẽ à mortuis. Christus resurrexit, ergo resurgunt mortui.

4 Secundũ, ab absurdo. Si non est resurrectio mortuorum, Christus nõ resurrexit.

5 Probatio illius absurdi ab aliis absurdis, Si Christ⁹ non resurrexit, inanis est ꝓdicatio Euãgelii, & vana est fides quã ei habuistis, & nos mẽdaces sumus.

eum excitasse Christum: quę nō excitauit, si videlicet mortui nōexcitātur.

5 Reperit idem argumētum ab absurdo, explicatus quomodo inanis sit fides sublata Christi resurrectione.

5 Nam si mortui nō excitātur, Christus quoque non est excitatus.

6 Primò, Quum mors sit peccatorū pœna, frustra crederem⁹ remissa esse nobis peccata, quæ maneāt: manent autē peccata si Christi mortē nō excepit eiusdem resurrectio.

6 Quòd si Christus non est excitatus, inanis *est* fides vestra: ᵉadhuc estis in peccatis vestris,

7 Secundò, Quia nisi Christi resurrectio statuatur, perierint omnes ī Christo mortui. Quis ergo fuerit fidei fructus? *Colos.* 1.18 *apoc.* 1.5 2. *Thess.* 4.15

7 Nempe & qui obdormierunt in Christo, perierunt.

8 Tertium argumētum, quod & ipsū ab absurdo petitū est, Quia nisi altera vita statuatur in qua beati sint q in Christum sperant, nihil esset illis miserius, vt qui in hac vita sint calamitosissimi.

8 Si in hac solùm vita speramus in Christum, miserrimi omnium hominum sumus.

9 Nunc autem, Christus excitatus est ex mortuis: ‖[10] & primitiæ eorum qui obdormierunt factus est.

9 Nunc autem, Christus excitatus est ex mortuis: ‖[10] & primitiæ eorum qui obdormierunt factus est.

11 Quia enim p hominē mors, per hominē quoq; resurrectio mortuorum.

11 Quia enim p hominé mors, per hominé quoq; resurrectio mortuorum.

Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita &in Christo omnes viuificabuntur.

12 ‖ Vnusquisque autem suo ordine: primitiæ Christus, postea qui sunt Christi, in aduentu ipsius.

12 ‖ Vnusquisque autem suo ordine: primitiæ Christus, postea qui sunt Christi, in aduentu ipsius.

13 Deīde *erit* finis, quū tradiderit regnū Deo ac Patri

ὅτι ἤγερε τὸν Χριστόν· ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται.

16 Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται·

17 Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν· ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

18 Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο.

19 Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν.

20 Νυνὶ δὲ, Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν· ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο.

21 Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.

22 Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.

23 Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι· ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἔπειτα οἱ Χριστοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

24 Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ πα-

9 Conclusio superiorum argumentorū, Christus ergo resurrexit. 10 Eandem cōclusionem statuit pro enthymematis sequentis antecedente: Christus resurrexit, ergo & nos fideles (de his enim agit) resurgemus. Addiur prima huius consequutionis ratio, Quia Christus nobis nō vt priuatus aliquis figlatum & per se considerandus proponitur, sed vt primitiæ. Assumit autem quod omnibus notum erat, totum videlicet cumulum in primitiis sanctificari. 11 Altera eiusdem consequutionis probatio, Quia Christus considerādus est velut Adamo oppositus, vt sicut ex vno homine Adamo propagata mors est, sic etiam ex vno homine Christo propagetur vita: id est, vt omnes fideles sicut, quia natura ex Adamo orti sunt, moriuntur, sic quia in Christo filii Dei facti sunt ex gratia, ab eo viuificentur.

12 Duo simul agit. Declarat enim sic communem esse Christo cum suis omnibus resurrectionē vt tamen ipse & tempore (primus enim iam resurrexit) & dignitate emineat, quoniam ab eo & in eo est nostrum omnium vita ac gloria. Deinde hac occasione ad proximum argumentum transit.

13 Quartum argumentum quo etiam confirmantur reliqua, vtitur validissimo fundamento: quòd videlicet oporteat Deum regnare. hæc autē sit huius regni ratio vt velit Pater in Filio suo homine facto Rex demōstrari, cui omnia præter ipsum promittentem subiiciantur, vt ipse Pater postea in Filio victore triumpher. Huius autem dominationis Filii in qua posita est Patris gloria, duas partes facit, nempe hostium debellationem (quorum alios oporteat omni potestate priuari, vt Satanam & impios omnes, quantumuis potentes & superbos: alios verò prorsus aboleri, vt mortem) & piorum plenam ac integrā ab omnibus hostibus assertionem: vt hoc modo Deus plenè in Ecclesiæ corpore vna cum Christo capite suo cohabēte, regnū ac gloriam suā, veluti Rex in subditis suis, patefaciat. Huius porro regni primū gradum in Filii capitis resurrectione ponit: complementū verò in integra membrorum cum capite coniunctione, vltimo illo die futura. Omnia porrò ista huc pertinent vt doceat, nisi resurgant mortui, nec Patrem, summum Regem, nec Christum omnium Dominum habere posse. Nec enim domita esset Satanæ & mortis potestas, nec plena Dei in Filio suo & Filii ipsius in suis membris gloria.

περὶ· ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

tri: quum aboleuerit omne imperium, & omnē potentiam & virtutem.

Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Nam oportet eum regnare|| vsquequo omnes inimicos subiecerit pedibus eius.

Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος.

Vltimus autem hostis aboletur mors.

Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα.

||Nā omnia subiecit sub pedes eius. Quū autem dicit omnia esse *ei* subiecta, palàm est *hoc dici* excepto eo qui subiecit ei omnia.

Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι.

Postquam verò subiecta fuerint ei omnia, tūc & ipse Filius subiicietur ei qui subiecit ipsi omnia, vt Deus sit omnia in omnibus.

Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

[14]Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non excitantur? & cur baptizantur pro mortuis?

Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν;

[15]Et cur nos periclitamur omni momento?

Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

In dies morior, per gloriationem vestram, quā habeo in Christo Iesu Domino nostro.

Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

[16]Si secundū hominem aduersus bestias pugnaui Ephesi, quæ mihi vtilitas, si mortui non excitātur? [17]||Edamus & bibamus: cras enim morimur.

Μὴ πλανᾶσθε· Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

[18]Ne errate. Mores bonos commercia corrumpunt mala.

Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι. πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω.

Euigilate iustè, & ne peccate: quidam enim Deum non norunt. ad pudorem vobis *incutiendū* loquor.

Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται;

[19]At dicet aliquis, Quomodo suscitātur mortui? quali autē corpore ꝓdeūt?

Psal. 110.1 *act.* 2.34 *hebr.* 1.13, & 10.13

14 Quintum argumentum a fine baptismi, quod nimirū qui baptizātur, pro mortuis baptizentur: id est, vt aduersus mortē remedium habeant, quum baptismus sit regenerationis symbolū.

Psal. 8.7 *hebr.* 2.8

15 Sextū argumentū, Nisi sit resurrectio mortuorum, quorsū Apostoli tot mortibus sese quotidie obiicerent?

16 Occupatio, At tu Paule ambitiosè fecisti vt homines solent, quum Ephesi cū bestiis certares. Scilicet (inquit Paul⁹) quod enim commodū inde ad me redire potuit, si ter gloriā vitæ æternæ quā spero?

17 Septimū argumentum a proximo dependens, Si nulla mortuorum resurrectio, cur alii cuipiam rei quam ventri & luxui fuerit studendum?

Esa. 22.13 *sapien.* 2.6

18 Conclusio, cum graui exhortatione vt sibi à praua quorūdam consuetudine caueant, vnde hoc malum ortū fuisse nō dissimulat, monens vt sobriè sapiant iustitiæ. 19 Probata resurrectione, iam patefacit eorū stuporem qui nō sine subsannatione quærebant quomodo fieri posset vt mortui resurgerent, & si forte resurgebant, quærebant rudentes qualia essent ista corpora futura. Istos igitur qui sibi acutissimi videbantur Paulus ad rudes agricolas amandat, à quibus erudiantur.

20 Potuisti, inquit Apostolus, ex quotidiano vsu discere virtũ: siquidem semina terũtur & putrescũt, & tamen tantum abest vt pereãt vt contra lege ornatiora prodeant, atque adeo quũ nuda & arida terrantur, incipiunt demũ à morte virere, Dei videlicet virtute: & tibi incredibile videbitur corpora nostra ex putredine resurgere, & quidem multo excellentiore qualitate præditas.

Gen. 2. 7

21 Diuersitatem cernimus tum in vna & eadem re, quæ modo hac, modo illa forma donatur, sua tamen retenta specie: vt in grano appareat, quod nudum seritur, & lege aliud exurgit: tum in diuersis eiusdem generis speciebus, vt inter animalia: tũ inter res alteri? generis, vt corpora cælestia, & corpora terrestria: quæ singula rursus magno discrimine inter se variantur.

20 Demens, quod tu semi- 36
nas, nõ viuiscit, nisi mortuum fuerit.

Et quod seminas, non 37
corpus oriturũ seminas, sed nudum granum, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis *granis*.

21 Sed Deus ei dat cor- 38
pus vt voluit, & singulis seminibus suum corpus.

Non omnis caro, eadẽ 39
caro: sed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia verò piscium, alia verò volucriũ.

Et *sunt* corpora cælestia, & 40
sunt corpora terrestria: sed alia quidem cælestiũ gloria, alia verò terrestriũ.

Alia gloria solis, & alia 41
gloria lunæ, & alia gloria stellarum. stella enim à stella differt in gloria.

22 Ita & resurrectio mor- 42
tuorum. seminatur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptum:

Seminatur ignominio- 43
sum, excitatur glorioſum. seminatur infirmum, excitatur potens.

23 Seminatur corpus a- 44
nimale, excitatur corpus spirituale: est corpus animale, & est corpus spirituale.

24 Ita etiam scriptũ est, 45
Factus est prior homo Adam animal viuens: posterior *autem* Adam *factus est* spiritus viuificus.

Αφρον, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, 36
ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ.

Καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, 37
εἰ τύχοι, σίτου, ἢ τινος τῶν λοιπῶν.

Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων 38
τὸ ἴδιον σῶμα.

Οὐ πᾶσα σὰρξ, ἡ αὐτὴ σὰρξ· ἀλλὰ 39
ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν.

Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα 40
ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων.

Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σε- 41
λήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ.

Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. 42
σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ·

Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν 43
δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει.

Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται 44
σῶμα πνευματικόν. ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν.

Οὕτω καὶ γέγραπται, Ἐγένετο ὁ 45
πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.

impossibilem & inusitatam repudiemus corporum non tantum resurrectionem sed etiam mutationem in melius. 22 Corporum excitatorum ex mortuis triplicem qualitatem ponit, incorruptionem, quia nimirum erunt firmissima & prorsus incorrupta natura: gloriam, quoniam splendore & decore inenarrabili exornabuntur: potentiam, quoniam videlicet absque cibo, potu, & aliis adminiculis, quibus caduca hæc vita ne conseruare quidem sese ab interitu potest, perennia permanebunt. 23 Vno verbo absoluit istam qualitatis corporis mutationem ex resurrectione, quum dicit fore vt ex animali fiat spirituale: quas duas qualitates planè diuersas mox diligenter explicat. 24 Animale corpus dicitur quod sola anima vegetatur, cuiusmodi fuit Adam, ex quo & nos orimur animales: spirituale verò vocatur quod vnà cum anima, lõge excellẽtiore virtute viuificatum est, Dei videlicet Spiritu, quæ ex altero Adamo, nempe Christo, in nos deriuatur.

Αλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, 46
ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς, χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. 47

Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. 48

Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. 49

Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. 50

Ἰδοὺ, μυστήριον ὑμῖν λέγω, πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. 51

Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι· (σαλπίσει γὰρ) καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. 52

Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. 53

Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. 54

Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου ᾅδη, τὸ νῖκος; 55

Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία· ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος. 56

25 At spirituale non est prius, sed animale, deinde spirituale.

Primus homo è terra, terrenus: secúdus homo, ipse Dominus è cælo. 47

26 Qualis terrenus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cælestis, tales & qui cælestes sunt. 48

Et sicut gestauimus imaginé terreni, gestabimus etiam imaginem cælestis. 49

27 Hoc autem dico, fratres, carnem & sanguiné non posse regni Dei hæreditatem consequi: neque corruptionem consequi incorruptæ naturæ hæreditatem. 50

28 Ecce, mysterium vobis dico, Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur. 51

Momento & iactu oculi, ‖ ad vltimam tubam (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur. 52

Oportet enim hoc corruptioni obnoxiũ induere incorruptã naturam, & mortale hoc induere immortalitatem. 53

Quum autem hoc corruptioni obnoxiũ induerit incorruptam naturã, & mortale hoc induerit immortalitatem, tũc fiet illud quod scriptum est, ‖ Absorpta est mors ad victoriam. 54

Vbi tua, ô mors, victoria? vbi tuus, ô sepulchrum, stimulus? 55

Stimulus verò mortis est peccati: vis autem peccati, Lex. 56

25 Iubet eũdo loco cõsiderari ordinem istius duplicis statusue qualitatis, quod animale præcesserit condito Adamo, idq; ex terræ limo: spirituale verò superuenerit, quũ Dominus videlicet è cælo missus carnẽ nostram sibi adaptatã, plenitudine deitatis informaret.

26 Applicatũ Adami (vt ita loquar) terrenam animalitatem corporibus nostris, quandiu in terris animaliter versãtur, in hac vita videlicet & in sepulchro: tũ Christi spiritualitãte istdẽ nostris corporibus, postquã & ipsa resurrexerint: & illam quidem ait præcedere, hanc verò sequuturam. *Matth.* 24. 31 1. *thess.* 4. 16

27 Conclusio, non posse nos gloriæ Dei fieri participes quin totam illam corporũ crassam, fœculentam & corruptioni obnoxiam naturã deponamus, vt idẽ corpus gloria incorruptibili ornetur. *Osee* 13. 14 *heb.* 2. 24

28 Pergit vlterius, declarãs fore vt q superstites vi timo illo die deprehendentur in hac vita, non descendant in iliam sepulchri putrefactionẽ, sed subitanea immutatione renouentur, quæ immutatio sit prorsus necessaria: & in vlumum illud tempus differatur certa beneficii & victoriæ Christi fruitio.

1.Ioh.5.5

57 ||Sed Deo sit gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrũ Iesum Christum.

29 Exhortatio ab vtili sũpra, vt quum intelligant alteri⁹ vitæ gloriam repositã esse fidis operariis, perstẽt in doctrinæ de mortuorũ resurrectione veritate.

29 Itaque, fratres mei dilecti, firmi estote, ĩmoti, abundantes in opere Domini semper, quum sciatis laborem vestrum non esse in Domino. inanem

58

CAP. XVI.

1 Collectæ olim ex Apostoli institutõ fiebant primo quoq; die hebdomadis, quo nimirum iam tum mos erat cõuenire.

PRorro de collecta in sanctos, quemadmodũ cõstitui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.

1

Primo quoque die hebdomadis vnusquisque vestrum apud se reponat, recondens quod pro Dei benignitate licuerit: ne, quum venero, tunc collectæ fiant.

2

2 Reliqua pars epistolæ scribendis rebus familiaribus cõsumitur, ita tamen vt omnia semper ad scopũ propositũ (id est Dei gloriã & Corinthiorum ædificationem) referantur.

Postquam autem accesero, quoscunque probaueritis per epistolas, hos mittam vt perferãt beneficentiam vestram in Hierusalem.

3

2 Quòd si res digna fuerit vt & ipse proficiscar, mecum proficiscentur.

4

Veniam autem ad vos quum Macedoniam trãsiero. (Macedoniam enim pertransibo)

5

Apud vos autem fortasse permanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me prosequamini quocũque proficiscar.

6

Nolo enim vos nunc in transcursu videre: sed spero temporis aliquantum mansurum me apud vos, si Dominus permiserit.

7

Permanebo autẽ Ephesi vsque ad Pentecosten.

8

Nam ostiũ mihi apertũ est magnum & efficax, & aduersarii multi.

9

Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νῖκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ.

Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε, εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ.

Κεφάλαιον ιϛ

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὡς διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.

Κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅ, τι ἂν εὐοδῶται· ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται.

Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ιερουσαλήμ.

Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.

Ελεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. (Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι)

Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὗ ἐὰν πορεύωμαι.

Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ.

Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Εφέσῳ ἕως τῆς πεντηκοστῆς.

Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί.

Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται πρὸς ὑμᾶς· τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς καὶ ἐγώ.

Quòd si venerit Timotheus, videte vt tutò sit apud vos: opus enim Domini operatur vt & ego.

Μή τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ· προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρός με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

Nequis igitur illum pro nihilo habeat: sed prosequimini eum cum pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐτὸν ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν· καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ· ἐλεύσεται δὲ ὅταν εὐκαιρήσῃ.

Porro de Apollo fratre, multum precatus sum eum vt iret ad vos cũ fratribus: sed omnino non fuit ei voluntas nunc eũdi: venturus est autẽ quũ tẽpo opportunũ habuerit.

Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε·

Vigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω.

Omnia vestra cum charitate fiant.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς·

Precor autem vos, fratres, nostis familiam Stephanæ esse primitias Achaiæ, & sese in ministerium sanctis addixisse:

Ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.

Vt & vos subiiciamini talibus, & omnibus operam suam conferentibus & laborantibus,

Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανᾶ καὶ Φορτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν.

Gaudeo verò de aduẽtu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam absentiam vestram hi suppleuerunt.

Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν· ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους.

Refecerunt enim spiritum meum ac vestrum. Agnoscite itaque qui sũt huiusmodi.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ.

Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cũ Ecclesia quæ est domi ipsorum.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ.

Salutant vos fratres omnes. ‖ Salutate alii alios osculo sancto.

Rom.16.16. 2.cor.13.12. 1.pet.5.14.

Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου.

Salutatio manu mea Pauli.

Siquis non amat Dominum Iesum Christum, sit anathema, maran-atha.

Gratia Domini Iesu Christi *sit* vobiscum.

Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior, missa fuit Philippis per Stephanam & Fortunatum & Achaicum & Timotheum.

22 Εἴτις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ιησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα, μαρὰν-ἀθά.

23 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν.

24 Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ιησοῦ. Ἀμήν.

Πρὸς Κορινθίους πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανᾶ καὶ Φορτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ καὶ Τιμοθέου.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios posterior.

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Κορινθίους δευτέρα ἐπιστολή.

CAP. I.

1 Vide huiusmodi salutationum explicationē in superioribus epistolis.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per Dei voluntatē. & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, vnà cū sanctis omnibus qui sunt in tota Achaia.

Κεφάλαιον αʹ.

1 ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ιησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ·

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως.

Ephes.1.3 1.pet.1.3 1 Incipit suo more a gratiarum actione, quam tamen præter morem sibi applicat, epistolā inchoās à suī Apostolatus dignitate asserenda, coactus (vt apparet) eorum importunitate, qui ipsius

2 || Benedictus Deus ac Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater *inquam* ille misericordiarum: & Deus omnis consolationis *author*.

deiiciendi argumentum ex eius miseriis captabant. Ipse verò respondet, ita se affligi vt superent tamen consolationes, quarum etiam fontes ostendit, nempe Dei Patris misericordiam in Christo.

Ο παρακαλῶν ἡμᾶς ὅπι πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτὶ τοῦ Θεοῦ.

Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν.

Εἴτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν· εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν.

Εἰδότες ὅτι ὥσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.

Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν.

Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς.

Ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς, καὶ ῥύεται· εἰς ὃν ἠλπίκαμεν ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται.

Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ὑμῶν.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστίν, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι

4 Consolãs nos in omni oppressione nostra, [3] vt possimus *positos* in quauis oppressione consolari, ea ipsa cõsolatione qua nos ipsos Deus consolatur.

Nã sicut abundant perpessiones Christi in nobis: ita per Christum abũdat etiam consolatio nostra.

6 [4]Siue autem premimur *id fit* pro vestra consolatione ac salute, quæ efficitur in tolerantia earundẽ perpessionum quibus & nos afficimur: siue consolationem accipimus, *id fit* pro vestra consolatione ac salute: & spes nostra firma *est* de vobis:

7 Quòd sciamus vos, sicut socii estis perpessionũ, ita etiam *socios fore* consolationis.

8 [5]Nõ enim volumus vos ignorare, fratres, de oppressione nostra quæ nobis euenit in Asia, nos sũmè grauatos fuisse supra vires, adeò vt prorsus animi pẽ deremus, etiã quod ad vitam.

9 Sed ipsi apud nos decretum mortis habuimus, ne confideremus in nobisipsis, sed in Deo qui mortuos excitat:

10 Qui *que* ex tanta morte liberauit, & liberat: in quo speramus nos adhuc etiam liberatum iri:

11 [6]Vobis etiam vnà pro nobis operam conferentibus ad deprecãdum, [7]vt donum ex multis personis in nos *collatum*, per multos celebretur gratiarum actione pro nobis.

12 [8]Nã gloriatio nostra hæc est, testimoniũ *videlicet* conscientiæ nostræ, q-

3 Ideo nos cõsolatur Dominus vt tanto certius possimus alios solari.

4 Negat despici meritò posse tum ærumnas quibus premi sebat, tum cõsolationes quas à Domino percipiebat, quũ maximum ex vtrisque confirmationis argumẽtum capere possint ac debeãt Corinthii.

5 Testatur adeò se non pudere illarũ afflictionum, vt etiam capiat earũ magnitudinẽ ab omnibus intelligi, ac sũ vicissim, quãuis nondũ plenam, liberationem.

6 Ne seipsũ videatur esse re, omnia tribuit Deo, & simul piorum precib⁹ se plurimũ tribuere profitetur.

7 Gloria Dei, finis afflictionum sanctorum, quas proinde pretiosas habeo oporteat.

Rom. 15. 30

8 Secundo loco aliam calumniam diluit, videlicet quòd homo leuis esset, & cui temerenõ esset credendum, quum promisisset se ad eos venturum, nec tamen venisset. Præfatur autem de animi sui simplicitate & sinceritate, quam & ex ipsius præsentis voce cognouerint, & in absentis literis debeant recognoscere: & se porro alium nunquam futurum testatur.

cum simplicitate & sinceritate Dei, non cum sapiétia carnali, sed cum gratia Dei versati sumus in mũdo, potissimùm autem apud vos.

Non enim alia scribimus vobis quàm quæ legitis aut etiá agnoscitis. spero autem vos etiam ad extremum agnituros.

Sicut & aliquatenus agnouistis nos gloriationem vestram esse, quemadmodum & vos nostra *estis*, in diẽ Domini Iesu.

Itaque hac fiducia prius volui ad vos venire, vt secundam gratiã haberetis:

Et per vos transire in Macedoniam, & rursum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

[9] Hoc igitur quum deliberarem, nunquid leuitate sum vsus? aut nũ quæ delibero, secundum carnem delibero, vt sit apud me Etiam & Non?

[10] Imò fidelis Deus *nouit* sermonẽ nostrũ apud vos non fuisse Etiam & Non.

[11] Nam Dei Filius Iesus Christus, qui inter vos per nos prædicatus est, *id est* per me & Syluanũ ac Timotheum, non fuit Etiã & Nõ, sed fuit Etiã in ipso:

[12] Quotquot enim *sunt* promissiones Dei, in ipso *sunt* Etiam, & in ipso *sunt* Amen) ad Dei gloriã per nos.

[13] Porro qui nos confirmat vobiscũ in Christum, & qui vnxit nos, Deus *est*.

Qui etiã obsignauit nos deditq; arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.

9 Inficiatione repellit calumniam, & illud quidem in primis qđ nonnulli studebant Corinthiis persuadere, Paulum sibi in docendo Euangelio nõ constare. De hoc enim laborabat.

10 Deum ipsum citat testem ac iudicẽ suæ in docendo vno & eodem Euangelio constantiæ.

11 Admungit suos collegas testes, quibus cum summo consensu semper idem, id est vnũ Christum, docuit.

12 Denique summam suæ doctrinæ explicat, omnes videlicet salutis promissiones in Christo esse firmas ac ratas.

13 Huius cõstantiæ laudẽ vni gratiæ Dei per Spiritum sanctum tribuit, simũlq; concludit nõ posse de sua & collegarum fide dubitari quin ipsi Dei Spiritui fiat iniuria, quũ sint ipsi sibi optime cõsciì.

οὐ ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς.

13 Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε,

14 καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

15 Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε·

16 καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

17 Τοῦτο οὖν βουλευόμενος, μήτι ἄρα τῇ ἐλαφείᾳ ἐχρησάμην; ἢ ἃ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ;

18 Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ.

19 Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθείς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν.

20 Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν) τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν.

21 Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστόν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός·

22 ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικα-
λοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον.

Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν· τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε.

Κεφάλαιον ΒΓ

ΕΚεινα δὲ ἐμαυτῷ ἔκρινα, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;

Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτό, ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἔχω ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν· πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστιν.

Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.

Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ, πάντας ὑμᾶς.

Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων·

Ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος.

Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.

Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε.

14 Ego verò testé Deũ inuoco in animam meam, me *idcirco* nondũ veniſſe Corinthũ vt vobis parcã.

15 Non quòd dominemurveſtræ fidei, ſed *quòd* adminiſtri ſimus gaudii veſtri. nam fide ſtatis.

CAP. II.

1 HOc autem mihi faciendũ iudicaui, ne rurſus ad vos cum triſtitia veniam.

2 Nã ſi ego triſtitia vos afficiã, quis eſt qui exhilaret me, niſi is ipſe qui triſtitia afficitur ex me?

3 Et hoc ipſum vobis ſcripſi, ne, quum venero, triſtitiã capiã ex iis de quib⁹ oportebat me gaudere: cõfiſus de vobis omnibus, meum gaudiũ, omniũ veſtrum *gaudium* eſſe.

4 Nam ex multa oppreſſione & anxietate cordis ſcripſi vobis, per multas lacrymas: non vt triſtitia afficiamini, ſed vt cognoſcatis charitatem quam habeo abundantiſſimam erga vos.

5 Quòd ſiquis triſtitiam attulit, non mihi triſtitiã attulit, ſed quadantenus, ne *illum* aggrauem, vobis omnibus.

6 Sufficit iſtiuſmodi *homini* iſta obiurgatio à pluribus *profecta*.

7 Vt econtrario potius vos *ei* cõdonetis, *eúmque* conſolemini, nequo modo redũdante triſtitia abſorbeatur *vir* huiuſmodi.

8 Quapropter precor vos vt ratam faciatis in illum charitatem.

9 Nã in hunc finem etiã ſcripſi, vt cognoſcerẽ probationem veſtri, *id eſt* an ad omnia obedientes ſitis.

14 Iam ad rem accedẽs, iurat tantum abeſſe vt leuiter conſilium de ſua ad eos profectione mutarit, vt cõtrà idcirco nõ venerit ne præſens cogeretur duriùs quàm vellet cũ ipſis agere.

15 Remouet omnem arrogantiæ ſuſpicionẽ, teſtans ſeſe nõ vt dominum ſed vt ſeruũ loqui, ipſis in omnino conſolandis deſtinatũ.

1 Tranſit ad alterum locũ huius epiſtolæ, qui tamẽ velut inſeritur ſuperioribus, ad quæ poſtea reuertitur. Agit autem de inceſtuoſi illi⁹ abſolutiõe, quoniam ſuam reſipiſcentiam ſatis teſtatus videbatur: verum excommunicationis vſũ declarãs, nempe vt nõ ab odio ſed à charitate incipiat, & in eãdem deſinat, ne, dũ modũ nullum tenemus, Satanæ ſeruiamus.

Cui verò cõdonatis, & ego *condono*. nam & ego siquid condonaui, cui cõdonaui, propter vos *id feci*, in conspectu Christi, vt ne occupemur à Satana.

10 Non enim illius machinationes ignoramus.

11 [2]Porro quum venissem Troadem ad *prædicandũ* Euangelium Christi, etiãsi ostium mihi apertũ erat per Dominum, nõ habui relaxationem *in* spiritu meo, eo q̃ non inuenissem Titũ fratrẽ meũ:

12 Sed quũ illis valedixissem, abii in Macedoniã.

13 Deo autem gratia, qui facit vt semper triumphemus in Christo: & odorẽ notitiæ suæ manifestũ facit per nos omni in loco.

14 [3]Nam Christi bona fragrantia sumus Deo, in iis qui seruãtur, & in iis qui pereunt:

15 His quidem, odor mortis ad mortem: illis verò, odor vitæ ad vitã: [4]& ad hæc quis idoneus?

16 ‖Non enim, vt pleriq;, cauponamur sermonem Dei, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo in conspectu Dei, de Christo loquimur.

17

CAP III.

1 INcipimus rursus nosipsos cõmendare? num egemus vt nonnulli, commendatitiis epistolis apud vos, aut à vobis cõmendatitiis?

2 Epistola nostra vos estis, inscripta in cordibus nostris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus:

3 Dum palàm fit vos esse epistolam Christi submiistratã àbobis, inscriptam non atramento, sed spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

e Redit ad Apostolatus sui confirmationem, prolatis tum suorum laborum tum etiã Dei beneficiorũ testimoniis.

3 Quoniam constabat eum non pari successu vbique recipi, imo vero longe plurimos eũ despicere, atque adeo execrari, negat propterea de sui Apostolatus authoritate quicquam detrahendum, quum Christũ doceat nõ tãtum vt credẽtium seruatorem, sed etiã vt contẽptorum iudicem. *Infra*, 4. 2.

4 Rursus remouet arrogãtiæ crimẽ, omnia à se gesta tribuens Dei virtuti, cui sincere & absque turpi vlla cupiditate inseruiat: cuius rei ipsemet facit testes, vsque ad ver. 6. proximi capitis.

Ω δὲ πεποίθησιν ἔχομεν τοιαύτην διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν· οὐχ ὅτι ἀφ' ἑαυτῶν ἱκανοί ἐσμεν λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος ἀλλὰ πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ.

Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀτενίσαι εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. καὶ γὰρ οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει εἵνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ.

Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα πολλῇ παρρησίᾳ χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ Μωσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου· ἀλλὰ ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται· ἀλλ' ἕως σήμερον ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται· ἡνίκα δὲ ἐὰν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερία. ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην καθὼς ἠλεήθημεν οὐκ ἐγκακοῦμεν, ἀλλὰ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστάνοντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. εἰ δὲ καὶ ἔστιν κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶν κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσεν τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν. ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψει, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ.

Ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· ἐν παντὶ θλιβόμενοι ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι, ἀπορούμενοι ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι, διωκόμενοι ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι, καταβαλλόμενοι ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι, πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν φανερωθῇ. ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. ὥστε ὁ θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν.

Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν, εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν. τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Διὸ οὐκ ἐγκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἡμῶν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα. τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.

Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες, εἴ γε καὶ ἐκδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός, ὁ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος.

Θαρροῦντες οὖν πάντοτε καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους· θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα εἴτε ἐνδημοῦντες εἴτε ἐκδημοῦντες εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον.

Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. οὐ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους καὶ οὐ καρδίᾳ. εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.

Ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα· εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν. ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονεν καινά. τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Χριστοῦ καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς· ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς· λέγει γάρ· καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι. ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας· μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία, ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστάντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας· ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς, ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι, ὡς ἀποθνήσκοντες καὶ ἰδοὺ ζῶμεν, ὡς παιδευόμενοι καὶ μὴ θανατούμενοι, ὡς λυπούμενοι ἀεὶ δὲ χαίροντες, ὡς πτωχοὶ πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες, ὡς μηδὲν ἔχοντες καὶ πάντα κατέχοντες.

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγεν πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται· οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς.

Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις· τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελιάρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μου λαός. διὸ ἐξέλθατε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. πολλή μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν· πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.

Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι. ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου· οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ, ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι.

Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι· εἰ καὶ μετεμελόμην, βλέπω ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς, νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται. ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπουδήν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν· ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι τῷ πράγματι. ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐκ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλὰ ἕνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα.

Ἐπὶ δὲ τῇ παρακλήσει ἡμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν· ὅτι εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχημαι οὐ κατῃσχύνθην, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτως καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου ἀλήθεια ἐγενήθη· καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστὶν ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν.

Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸ πλοῦτος τῆς ἁπλότητος αὐτῶν· ὅτι κατὰ δύναμιν, μαρτυρῶ, καὶ παρὰ δύναμιν αὐθαίρετοι, μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν ἀλλὰ ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ, εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς Τίτον ἵνα καθὼς προενήρξατο οὕτως καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην. ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ πάσῃ σπουδῇ καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε.

Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων· γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσεν πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι· νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε, ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν εὐπρόσδεκτος ᾖ οὐ καθὸ οὐκ ἔχει. οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν θλῖψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος· ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης· καθὼς γέγραπται· ὁ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασεν, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησεν.

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου· ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων αὐθαίρετος ἐξῆλθεν πρὸς ὑμᾶς. συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ἡμῶν, στελλόμενοι τοῦτο μή τις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, προνοοῦμεν γὰρ καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς, εἴτε ὑπὲρ Τίτου κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός, εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ. τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν εἰς αὐτοὺς ἐνδεικνύμενοι εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.

Περὶ μὲν γὰρ τὴν διακονίαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους περισσόν μοί ἐστιν τὸ γράφειν ὑμῖν· οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι, καὶ ὁ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισεν τοὺς πλείονας. ἔπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφούς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ἵνα καθὼς ἔλεγον παρεσκευασμένοι ἦτε· μήπως ἐὰν ἔλθωσιν σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμεῖς, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως. ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς καὶ προκαταρτίσωσιν τὴν προηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν ταύτην εἶναι οὕτως ὡς εὐλογίαν καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν.

Τοῦτο δέ· ὁ σπείρων φειδομένως φειδομένως καὶ θερίσει, καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει. ἕκαστος καθὼς προῄρηται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός. δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· καθὼς γέγραπται· ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσει καὶ πληθυνεῖ τὸν σπόρον ὑμῶν καὶ αὐξήσει τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ· ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶν προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ· διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ δωρεᾷ αὐτοῦ.

Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραΰτητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς· δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιροῦντες καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή.

Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ οὕτως καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. ἐάν τε γὰρ περισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν ἧς ἔδωκεν ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι· ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησίν, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενὴς καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος· τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυτούς τισιν τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων· ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιᾶσιν. ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα, ἀλλ

ἐβρῆ οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, ἐκ οὐ πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις.

ptam non atramẽto, sed Spiritu Dei viui: [1] non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis.

1 Obiter alludit ad externi Leuitici ministerij cum Euãgelico siue Apostolicocollationẽ, quam postea copiosè persequetur.

Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν.

4 Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christum apud Deum.

Οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ·

5 Non quòd idonei simus ex nobisipsis ad cogitandum quicquam, velut ex nobisipsis: sed q. idonei sumus, *id* ex Deo est:

Ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέινει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ.

6 [2] Qui etiam fecit vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non literæ, sed Spiritus. nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

2 Amplificat suum & suorum collegarum ministeriũ, i. Euangelicum, eius collatione cũ ministerio Legali, quod cõsiderat in Mosis persona, quem videlicet Lex tradita est: cui opponitur Christus Euangelii author. Est autem collatio eiusmodi, ab ipsa substãtia ministerij sumpta. Lex, est veluti scriptum quoddã perse mortuũ & inefficax: Euangeliũ autem siue nouũ fœdus, est velut ipsa Dei virtus in innouandis, iustificandis, & seruandis hominibus. Iex proponit mortẽ, omnes iniustitiæ reos peragens: Euangelium offert & cõfert iustitiam & vitam. Legis œconomia fuit ad tẽpus subseruiens promissioni: Euãgeliũ manet ad finem sæculorum. Itaq; quis est illius splendor præstius gloriæ?

Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν, ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ισραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην,

7 Quòd si mortis ministerium literis informatum in saxis, fuit gloriosum, adeò vt non possent intueri filii Israel in facié Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,

Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;

8 Quî non potius ministerium Spiritus erit gloriosum?

Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ.

9 Nã si ministerium cõdemnationis *fuit* gloriosum, multo magis ministerium iustitiæ abundat gloria.

Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον, ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης.

10 Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, *id est* quod ad superantem gloriam attinet.

Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης· πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ.

11 Nã si quod aboletur, *fuit* gloriosũ, multo magis est gloriosũ id quod manet.

Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παρρησίᾳ χρώμεθα·

12 [3] Itaque quũ eiusmodi spem habeamus, multa in loquẽdo euidẽtia vtimur:

Καὶ οὐ καθάπερ Μωσῆς ἐτίθη κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ισραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου.

13 [4] ‖ Nec *sumus* sicut Moses *qui* imponebat velamen faciei suæ, ne intuerẽtur filii Israel in finem eius quod aboletur.

3 Ostendit qua in re sit posita hæc Euangelicæ prædicationis gloria, nempe in eo quòd perspicuè patefaciat id quod Lex obscurè ostẽdebat, vt quæ ad Christũ venturũ sanandos auditores amandaret, quos ipsa vulnerauerat.

4 Obiter exponit allegoriam velaminis Mosis, quod fuit symbolũ obscuritatis & imbecillitatis hominũ, qui Legis fulgore hebetarentur potius quàm illustrarentur: quod velamen aduentu Christi, corda illustrãtis & ad Dominum conuertẽtis, sublatum sit, vt ab ista cæcitatis seruitute in lucis libertatem per Christi Spiritus virtutem asseramur.

Itaque occalluerunt mentes illorum. nam vsque ad *diem* hodiernum, in lectione Veteris Testamenti manet non retectũ velamen illud, quod per Christum tollitur:

Sed ad hunc vsque diẽ quũ legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est.

Postquam autem cõuersum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.

‖Dominus verò, Spiritus[9] ille est: vbi autẽ Spiritus[9] Domini, illic libertas.

[5]Nos autem omnes retecta facie gloriã Domini vt in speculo intuẽtes, in eandẽ imaginem trãsformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.

CAP. IIII.

PRopterea quum ministerium hoc habeamus prout misericordiam consequuti sumus, non segnescimus:

Sed abdicauimus turpitudinis tegumenta, non incedentes cum calliditate, neque falsantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis cõmendãtes nosipsos apud omnẽ conscientiam hominum, in conspectu Dei.

[2]Quòd si tectũ est Euãgelium nostrum, iis qui pereunt tectum est:

In quibus deus huius seculi excæcauit mentes, *id est* infidelibus, ne irradiet eos lumen Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.

[3]Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum dominum nostrum: nos autem seruos vestros per Iesum.

[4]Quia deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Iesu Christi.

[7]Habemus autem thesaurum istum in fictilibus vasculis, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis.

[8]In omnibus tribulamur, sed non angustiamur: dubitamus, sed non desperamus:

[9]Persecutionem patimur, sed non deseremur: deijcimur, sed non perimus:

[10]Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corpore nostro.

[11]Semper enim nos qui viuimus in mortem tradimur propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali.

[12]Ita mors in nobis operatur, vita autem in vobis.

[13]Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur:

[14]Scientes quòd qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum.

[15]Omnia enim propter vos, vt gratia exuberans per multos, in gratiarum actione abundet in gloriam Dei.

[16]Propterea non deficimus, sed licet is qui foris est homo noster corrumpatur, tamen is qui intus est renouatur de die in diem.

[17]Id enim momentaneum tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur nobis:

[18]Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt.

CAP. V.

SCimus enim quòd si terrestris nostra domus huius habitationis dissoluatur, ædificationem habemus ex deo, domum non manufactam æternam in cœlis.

[2]Etenim in hoc ingemiscimus habitationem nostram quæ de cœlo est superindui cupientes:

[3]Si tamen vestiti, non nudi inueniamur.

[4]Etenim qui sumus in tabernaculo ingemiscimus grauati, eo quòd nolumus expoliari, sed supervestiri, vt absorbeatur quod mortale est à vita.

[5]Qui autem efficit nos in hoc ipsum deus, qui dedit nobis pignus spiritus.

[6]Audentes igitur semper, & scientes quòd dum sumus in corpore peregrinamur à domino:

[7]Per fidem enim ambulamus, non per speciem.

[8]Audemus autem & bonam habemus voluntatem magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad dominum.

[9]Quapropter & contendimus siue absentes siue præsentes placere illi.

[10]Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit siue bonum siue malum.

[11]Scientes ergo timorem domini hominibes suademus, deo autem manifesti sumus, spero autem & in conscientijs vestris manifestos esse.

[12]Non iterum nosmetipsos commendamus vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, vt habeatis aduersus eos qui in facie gloriantur, & non in corde.

[13]Siue enim mente excedimus deo, siue sobrij sumus vobis.

[14]Charitas enim Christi vrget nos, æstimantes hoc, quòd si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.

[15]Et pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

[16]Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Etsi cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc non nouimus.

[17]Si quis igitur in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua.

[18]Omnia autem ex deo qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis:

[19]Quòd quidem deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis.

[20]Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo reconciliamini deo.

[21]Eum qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia dei in ipso.

CAP. VI.

COadiutores autem & hortamur ne in vacuum gratiam dei recipiatis.

[2]Ait enim: Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.

[3]Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum:

[4]Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut dei ministros, in patientia multa, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs,

[5]In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs,

[6]In castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta,

[7]In verbo veritatis, in virtute dei, per arma iustitiæ dextra & sinistra,

[8]Per honorem & ignominiam, per infamiam & bonam famam, vt seductores & veraces,

[9]Sicut qui ignoti & cognoscentes, quasi morientes & ecce viuimus, vt castigati & non mortificati,

[10]Quasi tristes semper autem gaudentes, sicut egentes multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes & omnia possidentes.

[11]Os nostrum patet ad vos Corinthij, cor nostrum dilatatum est.

[12]Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.

[13]Eandem autem remunerationem habentes tanquam filijs dico, dilatamini & vos.

[14]Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?

[15]Quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli?

[16]Quæ autem consensio templo dei cum idolis? vos enim estis templum dei viui, sicut dixit deus: Quia inhabitabo in illis & inambulabo inter eos, & ero illorum deus, & ipsi erunt mihi populus.

[17]Propter quod exite de medio eorum & separamini dicit dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos.

[18]Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias dicit dominus omnipotens.

CAP. VII.

HAbentes ergo has promissiones dilectissimi, mundemus nosmetipsos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore dei.

[2]Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus.

[3]Non ad condemnationem vestram dico. Præmisi enim quòd estis in cordibus nostris ad commoriendum & conuiuendum.

[4]Multa mihi fiducia apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis, repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.

[5]Etenim cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus, foris pugnæ, intus timores.

[6]Sed qui consolatur humiles consolatus est nos deus in aduentu Titi.

[7]Non solum autem in aduentu eius, sed & in consolatione qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestrum feruorem pro me, vt magis gauderem.

[8]Quòd si & contristaui vos in epistola, non me pœnitet. Etsi pœnitebat. Videns enim quòd epistola illa vestra etsi ad horam contristauit vos,

[9]Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis.

[10]Quæ enim secundum deum tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur, mundus autem tristitia mortem operatur.

[11]Ecce enim hoc ipsum secundum deum contristari vos quantam operatur in vobis solicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.

[12]Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui iniuriam fecit, neque propter eum qui passus est iniuriam, sed propter manifestationem solicitudinis nostræ quam habemus pro vobis coram deo.

[13]Ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia requiem dedit spiritus eius omnibus vobis.

[14]Et si quid illi à vobis gloriatus sum, non confusus sum, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra quæ fuit apud Titum veritas facta est.

[15]Et viscera eius abundantius in vobis sunt, recordantis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore & tremore excepistis illum.

[16]Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.

CAP. VIII.

NOtam autem vobis facimus fratres gratiam dei quæ data est in ecclesijs Macedoniæ,

[2]Quòd in multa experimentorum tribulatione abundantia gaudij ipsorum & profunda paupertas eorum exuberauit in diuitias simplicitatis eorum.

[3]Quia secundum virtutem testimonium illis & supra virtutem spontanei fuerunt,

[4]Cum multa deprecatione rogantes nos gratiam & communionem ministerij quod fit in sanctos.

[5]Et non sicut speravimus sed semetipsos dederunt primum domino & nobis per voluntatem dei,

[6]Ita vt rogaremus Titum vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis & hanc gratiam.

[7]Sed sicut in omnibus abundatis fide & sermone & scientia & omni solicitudine & ea quæ ex nobis in vobis est charitate, vt & in hac gratia abundetis.

[8]Non quasi imperans dico, sed per aliarum solicitudinem & vestræ charitatis germanitatem comprobans.

[9]Scitis enim gratiam domini nostri Iesu Christi, quòd propter vos egenus factus est cum esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis.

[10]Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis vtile est qui non solum facere cœpistis, sed & velle ab anno priore.

[11]Nunc autem & facite, vt quemadmodum prompta voluntas est velle, ita & facere ex eo quod habetis.

[12]Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet accepta est non secundum id quod non habet.

[13]Non enim vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æquo.

[14]In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas,

[15]Sicut scriptum est: Qui multum non abundauit, & qui modicum non minorauit.

[16]Gratia autem deo qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi,

[17]Quia exhortationem quidem suscepit, sed cum solicitior esset, sponte profectus est ad vos.

[18]Misimus autem cum illo fratrem cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias,

[19]Non solum autem hoc, sed & ordinatus est ab ecclesijs comes peregrinationis nostræ cum hac gratia quæ ministratur à nobis ad gloriam ipsius domini & destinatam voluntatem nostram,

[20]Deuitantes hoc ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur à nobis,

[21]Prouidentes bona non solum coram deo sed & coram hominibus.

[22]Misimus autem cum illis & fratrem nostrum quem probauimus in multis sæpe solicitum esse, nunc autem multo solicitiorem confidentia multa in vos, siue pro Tito socius meus & in vos adiutor, siue fratres nostri, inquisitores gloriæ Christi.

[23]Ostensionem ergo dilectionis vestræ & nostræ gloriationis pro vobis in illis ostendite in faciem ecclesiarum.

CAP. IX.

NAm de ministerio quidem quod in sanctos est, superabundat mihi scribere vobis.

[2]Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis gloriationem meam Macedonibus, quòd Achaia parata sit ab anno præterito, & æmulatio vestra prouocauit plurimos.

[3]Misi autem fratres, ne gloriatio nostra quæ est pro vobis euacuetur in hac parte, vt quemadmodum dixi parati sitis,

[4]Ne forte si venerint mecum Macedones & inuenerint vos imparatos, confundamur nos vt non dicamus vos in hac substantia gloriationis.

[5]Necessarium ergo existimaui rogare fratres vt prouenirent ad vos & præoccuparent benedictionem vestram repromissam, vt hæc parata sit sic quasi benedictio & non quasi auaritia.

[6]Hoc autem dico qui parce seminat parce & metet, & qui seminat in benedictionibus de benedictionibus & metet.

[7]Vnusquisque prout destinauit in corde suo non ex tristitia aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit deus.

[8]Potens autem deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum,

[9]Sicut scriptum est: Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi.

[10]Qui autem administrat semen seminanti & panem ad manducandum præstabit & multiplicabit semen vestrum & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ,

[11]Vt in omnibus locupletati in omnem simplicitatem quæ operatur per nos gratiarum actionem deo.

[12]Quia administratio officij huius non solum supplet ea quæ desunt sanctorum sed & exuberat per multas gratiarum actiones deo,

[13]Per probationem ministerij huius clarificantes deum in obedientia confessionis vestræ in euangelium Christi & in simplicitate communionis in illos & in omnes,

[14]Et ipsi pro vobis obsecrant, propter excellentem gratiam dei in vobis.

[15]Gratia autem deo super inenarrabili dono ipsius.

CAP. X.

IPse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.

[2]Rogo autem vos ne præsens audeam confidentia qua existimor audere in quosdam qui nos existimant tanquam secundum carnem ambulemus.

[3]In carne enim ambulantes non secundum carnem militamus.

[4]Arma enim militiæ nostræ non carnalia sed potentia deo ad destructionem munitionum,

[5]Consilia destruentes & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam dei & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi,

[6]Et in promptu habentes vltionem omnis inobedientiæ cum impleta fuerit vestra obedientia.

[7]Quæ secundum faciem intuemini? si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet apud se quia sicut ipse Christi ita & nos Christi.

[8]Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra quam dominus dedit nobis in ædificationem & non in destructionem vestram, non erubescam.

[9]Vt autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas.

[10]Quoniam quidem dicunt epistolæ graues & fortes, præsentia autem corporis infirma & sermo contemptibilis.

[11]Hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus sermone per epistolas absentes, tales & præsentes in facto.

[12]Non enim audemus inserere aut comparare nosmetipsos quibusdam qui commendant semetipsos, sed ipsi in semetipsis mensurantes & comparantes semetipsos sibi non intelligunt.

[13]Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ quam mensus est nobis deus mensuram, vt & vos perueniatis vsque ad illum.

[14]Non enim quasi non ad vos extendentes nosmetipsos, vsque enim & ad vos peruenimus in euangelio Christi,

[15]Non in immensum gloriantes in alienis laboribus, spem autem habentes crescente fide vestra magnificari apud vos secundum regulam nostram in abundantiam,

[16]In illa quæ vltra vos euangelizare, non in alienam regulam in alienis rebus gloriari.

[17]Qui autem gloriatur in domino gloriatur.

[18]Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem deus commendat.

CAP. XI.

VTinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me.

[2]Æmulor enim vos dei æmulatione. Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo.

[3]Timeo autem ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri & excidant à simplicitate quæ est in Christo.

[4]Nam si is qui venit alium Iesum prædicat quem non prædicauimus, aut spiritum alium accipitis quem non accepistis, aut euangelium aliud quod non recipistis, recte patiebamini.

[5]Arbitror enim nihil me minus fecisse à magnis apostolis.

[6]Nam & si imperitus sermone, sed non scientia, sed in omnibus manifestati sumus in omnibus apud vos.

[7]An peccatum feci ipse me humilians vt vos exaltemini, quia gratis euangelium dei euangelizaui vobis?

[8]Alias ecclesias expoliaui accipiens stipendium ad ministerium vestrum.

[9]Et cum essem apud vos & egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi defuit supplerunt fratres qui venerunt à Macedonia, & in omnibus sine onere me vobis seruaui & seruabo.

[10]Est veritas Christi in me, quia hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ.

[11]Quamobrem? quia non diligo vos? deus scit.

[12]Quod autem facio & faciam, vt amputem occasionem eorum qui volunt occasionem vt in quo gloriantur inueniantur & nos sicut & illi.

[13]Nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarij dolosi transfigurantes se in apostolos Christi.

[14]Et non mirum ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis.

[15]Non magnum igitur si ministri eius transfigurent se tanquam ministri iustitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum.

[16]Iterum dico ne quis me putet insipientem esse, alioquin vt insipientem accipite me, vt & ego modicum quid gloriari.

[17]Quod loquor non loquor secundum deum, sed quasi in insipientia in hac confidentiæ gloriationis.

[18]Quoniam multi gloriantur secundum carnem & ego gloriabor.

[19]Libenter enim suffertis insipientes cum sitis ipsi sapientes.

[20]Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit, si quis vos deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit.

[21]Secundum ignobilitatem dico quasi nos infirmi fuerimus in hoc. In quo quis audet, in insipientia dico audeo & ego.

[22]Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego.

[23]Ministri Christi sunt? minus sapiens dico plus ego, in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter.

[24]A Iudæis quinquies quadragenas vnam minus accepi.

[25]Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui.

[26]In itinere sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus,

[27]In labore & ærumna, in vigilijs multis, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate,

[28]Extra illa quæ assunt mihi quotidiana instantia mea sollicitudo omnium ecclesiarum.

[29]Quis infirmatur & ego non infirmor? quis scandalizatur & ego non vror?

[30]Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.

[31]Deus & pater domini nostri Iesu Christi qui est benedictus in secula seculorum scit quòd non mentior.

[32]Damascenus præpositus gentis Aretæ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum vt me comprehenderet,

[33]Et per fenestram in sporta demissus sum per murum & effugi manus eius.

CAP. XII.

GLoriari non expedit mihi, venio autem ad visiones & reuelationes domini.

[2]Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio siue extra corpus nescio deus scit, raptum huiusmodi vsque ad tertium cœlum.

[3]Et scio huiusmodi hominem siue in corpore siue extra corpus nescio deus scit,

[4]Quòd raptus est in paradisum & audiuit arcana verba quæ non licet homini loqui.

[5]Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem nihil gloriabor nisi in infirmitatibus meis.

[6]Nam & si voluero gloriari non ero insipiens veritatem enim dicam. Parco autem ne quis me existimet supra quod videt in me aut audit ex me,

[7]Et magnitudo reuelationum extollat me. Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ qui me colaphizet.

[8]Propter quod ter dominum rogaui vt discederet à me,

[9]Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur magis gloriabor in infirmitatibus meis vt inhabitet in me virtus Christi.

[10]Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo. Cum enim infirmor tunc potens sum.

[11]Factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim à vobis debui commendari. Nihil enim minus fui à magnis apostolis, etsi nihil sum.

[12]Signa quidem apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, signis & prodigijs & virtutibus.

[13]Quid enim habuistis minus à cæteris ecclesijs nisi quòd ego ipse non grauaui vos? donate mihi hanc iniuriam.

[14]Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos & non grauabo vos. Non enim quæro quæ vestra sunt sed vos. Nec enim debent filij parentibus thesaurizare sed parentes filijs.

[15]Ego autem libentissime impendam & superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens minus diligar.

[16]Sit autem ita, ego vos non grauaui, sed cum essem astutus dolo vos cepi.

[17]Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos circumuenit vos?

[18]Rogaui Titum & misi cum illo fratrem. Numquid circumuenit vos Titus? nonne eodem spiritu ambulauimus? nonne eisdem vestigijs?

[19]Iterum existimatis quòd vobis excusemus? coram deo in Christo loquimur, omnia autem charissimi propter vestram ædificationem.

[20]Timeo enim ne forte cum venero non quales volo inueniam vos, & ego inueniar à vobis qualem non vultis, ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones inter vos sint,

[21]Ne forte cum iterum venero humiliet me deus apud vos, & lugeam multos ex his qui ante peccauerunt & non egerunt pœnitentiam super immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt.

CAP. XIII.

HOc tertio venio ad vos. In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.

[2]Prædixi & prædico sicut præsens secundo & absens nunc scribo his qui ante peccauerunt & cæteris omnibus, quia si venero iterum non parcam,

[3]Quandoquidem experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur sed potens est in vobis.

[4]Nam & si crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute dei. Nam & nos infirmi sumus in illo, sed viuemus cum illo ex virtute dei in vobis.

[5]Vosmetipsos tentate si estis in fide, ipsi vosmetipsos probate. An non cognoscitis vosmetipsos quia Iesus Christus in vobis est, nisi forte reprobi estis?

[6]Spero autem quia cognoscetis quia nos non sumus reprobi.

[7]Oramus autem deum vt nihil faciatis mali, non vt nos probi appareamus, sed vt vos bonum faciatis nos autem tanquam reprobi simus.

[8]Non enim possumus aliquid aduersus veritatem sed pro veritate.

[9]Gaudemus enim cum infirmi fuerimus nos, vos autem fortes sitis, hoc & optamus vestram consummationem.

[10]Ideo hæc absens scribo vt præsens non durius agam secundum potestatem quam dominus dedit mihi in ædificationem & non in destructionem.

[11]Cæterum fratres gaudete, perfectionem habete, consolationem habete, idipsum sapite, pacem habete & deus dilectionis & pacis erit vobiscum.

[12]Salutate inuicem in osculo sancto.

[13]Salutant vos omnes sancti.

[14]Gratia domini nostri Iesu Christi & charitas dei & communicatio sancti spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

Ad Galatas scripta fuit ab Athenis.

CAP. I.

PAulus apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum & deum patrem qui suscitauit eum à mortuis,

[2]Et qui mecum sunt omnes fratres, ecclesijs Galatiæ.

[3]Gratia vobis & pax à deo patre & domino nostro Iesu Christo,

[4]Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris vt eriperet nos de præsenti seculo nequam secundum voluntatem dei & patris nostri,

[5]Cui gloria in secula seculorum. Amen.

[6]Miror quòd sic tam cito transferamini ab eo qui vocauit vos in gratiam Christi in aliud euangelium,

[7]Non quod sit aliud nisi sunt quidam qui vos conturbant & volunt conuertere euangelium Christi.

[8]Sed licet nos aut angelus de cœlo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis anathema sit.

[9]Sicut prædiximus & nunc iterum dico si quis vobis euangelizauerit præterquam quod accepistis anathema sit.

[10]Modo enim hominibus suadeo an deo? an quæro hominibus placere? si adhuc hominibus placerem Christi seruus non essem.

[11]Notum enim vobis facio fratres euangelium quod euangelizatum est à me quia non est secundum hominem.

[12]Neque enim ego ab homine accepi illud neque didici sed per reuelationem Iesu Christi.

[13]Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo quòd supra modum persequebar ecclesiam dei & expugnabam illam,

[14]Et proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.

[15]Cum autem placuit deo qui segregauit me de vtero matris meæ & vocauit per gratiam suam,

[16]Vt reuelaret filium suum in me vt euangelizarem illum in gentibus, continuo non acquieui carni & sanguini,

[17]Neque veni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos sed abij in Arabiam & iterum reuersus sum Damascum.

[18]Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum & mansi apud eum diebus quindecim.

[19]Alium autem apostolorum vidi neminem nisi Iacobum fratrem domini.

[20]Quæ autem scribo vobis ecce coram deo quia non mentior.

[21]Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ.

[22]Eram autem ignotus facie ecclesijs Iudææ quæ erant in Christo.

[23]Tantummodo autem auditum habebant quia qui persequebatur nos aliquando nunc euangelizat fidem quam aliquando expugnabat,

[24]Et glorificabant in me deum.

CAP. II.

DEinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba assumpto & Tito.

[2]Ascendi autem secundum reuelationem & contuli cum illis euangelium quod prædico in gentibus seorsum autem his qui videbantur aliquid esse ne forte in vacuum curram aut cucurrerim.

[3]Sed neque Titus qui mecum erat cum esset gentilis compulsus est circumcidi,

[4]Propter subintroductos autem falsos fratres qui subintrauerunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu vt nos in seruitutem redigant,

[5]Quibus neque ad horam cessimus subiectione vt veritas euangelij permaneat apud vos.

[6]A quibus autem qui videbantur esse aliquid quales aliquando fuerint nihil mea refert, personam hominis deus non accipit, mihi enim qui videbantur aliquid esse nihil contulerunt.

[7]Sed econtra cum vidissent quòd creditum est mihi euangelium præputij sicut Petro circumcisionis,

[8]Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis operatus est & mihi inter gentes,

[9]Et cognouissent gratiam quæ data est mihi Iacobus & Cephas & Ioannes qui videbantur columnæ esse dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis vt nos in gentes ipsi autem in circumcisionem.

[10]Tantum vt pauperum memores essemus, quod & solicitus fui hoc ipsum facere.

[11]Cum autem venisset Cephas Antiochiam in faciem ei restiti quia reprehensibilis erat.

[12]Antequam enim venirent quidam à Iacobo cum gentibus edebat, cum autem venissent subtrahebat & segregabat se timens eos qui ex circumcisione erant.

[13]Et simulationi eius consentiebant cæteri Iudæi ita vt & Barnabas duceretur illorum simulatione.

[14]Sed cum vidissem quòd non recte ambularent ad veritatem euangelij dixi Petro coram omnibus: Si tu cum Iudæus sis gentiliter & non Iudaice viuis quomodo gentes cogis Iudaizare?

[15]Nos natura Iudæi & non ex gentibus peccatores,

[16]Scientes autem quòd non iustificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Iesu Christi & nos in Christo Iesu credidimus vt iustificemur ex fide Christi & non ex operibus legis quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.

[17]Quòd si quærentes iustificari in Christo inuenti sumus & ipsi peccatores numquid Christus peccati minister est? absit.

[18]Si enim quæ destruxi hæc iterum ædificauero præuaricatorem me constituo.

[19]Ego enim per legem legi mortuus sum vt deo viuam, Christo confixus sum cruci.

[20]Viuo autem iam non ego, viuit vero in me Christus. Quod autem nunc viuo in carne in fide viuo filij dei qui dilexit me & tradidit semetipsum pro me.

[21]Non abijcio gratiam dei. Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.

CAP. III.

O Insipientes Galatæ quis vos fascinauit non obedire veritati ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est crucifixus in vobis?

[2]Hoc solum à vobis volo discere, ex operibus legis spiritum accepistis an ex auditu fidei?

[3]Sic insipientes estis vt cum spiritu cœperitis nunc carne consummemini?

[4]Tanta passi estis sine causa si tamen sine causa?

[5]Qui ergo tribuit vobis spiritum & operatur virtutes in vobis ex operibus legis an ex auditu fidei?

[6]Sicut Abraham credidit deo & reputatum est illi ad iustitiam.

[7]Cognoscite ergo quia qui ex fide hi sunt filij Abrahæ.

[8]Prouidens autem scriptura quia ex fide iustificat gentes deus præmonstrauit Abrahæ quia benedicentur in te omnes gentes.

[9]Igitur qui ex fide sunt benedicentur cum fideli Abraham.

[10]Quicumque enim ex operibus legis sunt sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quæ scripta sunt in libro legis vt faciat ea.

[11]Quòd autem in lege nemo iustificatur apud deum manifestum est quia iustus ex fide viuit.

[12]Lex autem non est ex fide sed qui fecerit ea viuet in illis.

[13]Christus nos redemit de maledicto legis factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno,

[14]Vt benedictio Abrahæ in gentibus fieret in Christo Iesu vt promissionem spiritus accipiamus per fidem.

[15]Fratres secundum hominem dico tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat.

[16]Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit: Et seminibus quasi in multis sed quasi in vno: Et semini tuo qui est Christus.

[17]Hoc autem dico testamentum confirmatum à deo quod post quadringentos & triginta annos facta est lex non irritum facit ad euacuandam promissionem.

[18]Si enim ex lege hæreditas iam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donauit deus.

[19]Quid ergo lex? propter transgressiones posita est donec veniret semen cui promissum est ordinata per angelos in manu mediatoris.

[20]Mediator autem vnius non est, deus autem vnus est.

[21]Lex ergo aduersus promissa dei? absit. Si enim data esset lex quæ posset viuificare vere ex lege esset iustitia.

[22]Sed conclusit scriptura omnia sub peccato vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

[23]Antequam autem veniret fides sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ postea reuelanda erat.

[24]Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo vt ex fide iustificemur.

[25]Quæ postquam venit fides iam non sumus sub pædagogo.

[26]Omnes enim filij dei estis per fidem in Christo Iesu.

[27]Quotquot enim in Christo baptizati estis Christum induistis.

[28]Non est Iudæus neque Græcus non est seruus neque liber non est masculus neque femina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.

[29]Si autem vos Christi ergo Abrahæ semen estis heredes secundum promissionem.

CAP. IIII.

DIco autem quamdiu hæres paruulus est nihil differt a seruo dominus omnium cum sit,

[2]Sed sub tutoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus a patre.

[3]Ita & nos cum essemus paruuli sub elementis mundi eramus seruientes.

[4]At vbi venit plenitudo temporis misit deus filium suum factum ex muliere factum sub lege,

[5]Vt eos qui sub lege erant redimeret vt adoptionem filiorum reciperemus.

[6]Quia autem estis filij misit deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem abba pater.

[7]Itaque iam non est seruus sed filius. Quòd si filius & hæres per deum.

[8]Sed tunc quidem nescientes deum seruiebatis his qui natura non sunt dij.

[9]Nunc autem cognoscentes deum imo cogniti a deo quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa quibus denuo seruire vultis?

[10]Dies obseruatis & menses & tempora & annos.

[11]Timeo vobis ne forte sine causa laborauerim in vobis.

[12]Estote sicut ego quia & ego sicut vos fratres deprecor vos. Nihil me læsistis.

[13]Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizaui vobis olim.

[14]Et tentationem vestram in carne mea non spreuistis neque respuistis sed sicut angelum dei excepistis me sicut Christum Iesum.

[15]Vbi est ergo beatitudo vestra? testimonium enim perhibeo vobis quia si fieri potuisset oculos vestros eruissetis & dedissetis mihi.

[16]Ergo inimicus factus sum vobis verum dicens?

[17]Æmulantur vos non bene sed excludere vos volunt vt illos æmulemini.

[18]Bonum autem æmulamini in bono semper & non solum cum præsens sum apud vos.

[19]Filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis.

[20]Volui autem præsens esse apud vos modo & immutare vocem meam quia confundor in vobis.

[21]Dicite mihi qui sub lege vultis esse legem non legistis?

[22]Scriptum est enim quia Abraham duos filios habuit vnum de ancilla & vnum de libera.

[23]Sed qui de ancilla secundum carnem natus est qui autem de libera per repromissionem.

[24]Quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta vnum quidem a monte Sina in seruitutem generans quæ est Agar.

[25]Sina enim mons est in Arabia qui coniunctus est ei quæ nunc est Hierusalem seruit enim cum filijs suis.

[26]Quæ autem sursum est Hierusalem libera est quæ est mater nostra.

[27]Scriptum est enim: Lætare sterilis quæ non paris erumpe & clama quæ non parturis quia multi filij desertæ magis quam eius quæ habet virum.

[28]Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus.

[29]Sed quemadmodum tunc qui secundum carnem natus persequebatur eum qui secundum spiritum ita & nunc.

[30]Sed quid dicit scriptura? Eice ancillam & filium eius non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

[31]Itaque fratres non sumus ancillæ filij sed liberæ qua libertate Christus nos liberauit.

CAP. V.

STate & nolite iterum seruituti iugum subdere.

[2]Ecce ego Paulus dico vobis quia si circumcidamini Christus vobis nihil proderit.

[3]Testificor autem rursum omni homini circumcidenti se quia debitor est vniuersæ legis implere.

[4]Euacuati estis a Christo qui in lege iustificamini a gratia excidistis.

[5]Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.

[6]In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium sed fides quæ per charitatem operatur.

[7]Currebatis bene quis vos impedijt veritati non obedire?

[8]Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos.

[9]Modicum fermentum totam massam corrumpit.

[10]Ego confido in vobis in domino quia nihil aliud sapietis qui autem conturbat vos portabit iudicium quicumque ille est.

[11]Ego autem fratres si circumcisionem adhuc prædico quid adhuc persecutionem patior? ergo euacuatum est scandalum crucis.

[12]Vtinam & abscindantur

αγγελίου τῆς δόξης τῦ Χεισοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τῦ Θεοῦ.

Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χεισὸν Ιησοῦν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ, δούλους ὑμῶν διὰ Ιησοῦ.

Οτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τῦ Θεῦ ἐν προσώπῳ Ιησοῦ Χεισοῦ.

Εχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν.

Εν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι·

Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι·

Παντοτε τὴν νέκρωσιν τῦ Κυρίου Ιησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τῦ Ιησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

Αεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ιησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τῦ Ιησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.

Ωστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν.

Εχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως· κατὰ τὸ γεγραμμένον, Επίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν.

Εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ιησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ιησοῦ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν.

uangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.

3 Non enim nosipsos prædicamus, sed Christū Iesum Dominum: nos autem, seruos vestros propter Iesum.

Quoniam Deus || qui dixit vt è tenebris lux splendescret, *is est* qui splēduit in cordibus nostris, ad *præbendā* lumē cognitionis in facie Iesu Christi.

4 Habemus autē thesaurum hunc in testaceis vasculis, vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis:

Dum in omnibus premimur, at nō coarctamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus.

Persequutioné patimur, sed in ea non deserimur: deiicimur, at nō perim⁹,

6 Quolibet mortificationé Domini Iesu in corpore circunferentes, vt etiā vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

Semper enim nos qui viuimus, morti tradimur propter Iesum, vt etiā vita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra.

7 Itaque mors quidem in nobis agit, vita verò in vobis.

8 Et quia habemus eundem Spiritum fidei, secūdum illud quod scriptū est, || Credidi, & ideo loquutus sum: nos quoque credimus, quamobrem & etiam loquimur.

Sciētes fore vt qui excitauit Dominū Iesum, nos quoque per Iesum excitet, & sistat vobiscum.

3 Remouet suo more omnem ambitionis suspicionē, se quidē fideliter docere confirmās, sed vt seruū, & totam hāc lucem quam aliis conferat cum suis collegis, à Domino testās promanare. *Gen.1.3*

4 Occurrit offendiculo quod apud plerosque offundebat tenebras Euangelici ministerii splendori, quoniam videlicet Apostoli erant omnium calamitosissimi. Respōdet Paulus, se quidē & collegas suos esse veluti testacea vasa, sed in quibus situs sit pretiosissimꝰ thesaurus.

5 Causas mirificas affert cur Dominus excellentissimos seruos suos ita velit affligi, vt, inquit omnibus constet eos non humana sed diuina, eáque præstātissima virtute fretos cōsistere, quū millies moriātur, & núquā pereant. *Psal.116.10*

6 Amplificatio superioris sententiæ, qua suas afflictiones morti quotidianæ, virtutem autem Spiritꝰ Dei in Christo, comparat vitæque mortem ipsam opprimat.

7 Conclusio admodū artificiosa: ac si diceret, In summa igitur nos morimur vt morte nostra viuatis, quum videlicet Ecclesiarum ædificādarum causa omnia illa pericula subirēt, & suæ patientiæ exemplis non desinerent omnes fideles confirmare.

8 Declarat præcedentē sententiam, ostendens sese cum suis collegis mori quidē quodāmodo vt aliis vitam cōpararent, sed se nihilominus esse ejusdē vitæ cum illis participes: quoniā quod aliis credēdum proponant, ipsi quoque in primis credant, fore videlicet vt & ipsi cum eis in Christo tandē seruentur.

9 Quomodo hæc cõstãtia in ipsis foueatur ostendit, quoniam videlicet in Dei gloriam respiciunt & Ecclesiarũ sibi commissarum salutem.

10 Adiicit ve luti triũphale epinicium, sese quidẽ affligi exterius, sed interius proficere quotidie: & nihili esse omnibus modis quæcũque sunt in hac vita sustinẽdæ ærũnæ, præ constantissima illa & æterna gloria

Aposta.6.15

1 Arrepta occasione ex eõparatione proxime præcedente, corpus istud, ita vt est in hac vita calamitosum, comparat caduco & fragili tabernaculo: cui opponit cæleste domicilium, sic vocans firmam & perẽnem eiusdem corporis in cælo glorificati conditionẽ: adeò quidem, inquit, vt nos nõ modò nõ simus isti tabernaculo addicti, sed potius domiciliũ illud cum suspiriis & gemitib[2] experamus. Est autem etiam hic locus de futura gloria, isti tractationi de ministe-

9 Nam hæc omnia propter vos, vt gratia illa copiosissima, pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

Propterea non segnescimus: [10]sed etiamsi externus homo noster corrũpitur, internus tamen renouatur quotidie.

Momentanea enim leuitas oppressionis nostræ excellenter excelléter æternum pondus gloriæ conficit nobis.

Dum non spectamus ea quæ cernũtur, sed ea quæ non cernuntur. nam quæ cernuntur tẽporaria sunt: at quæ non cernuntur, æterna.

CAP. V.

[1]Scimus enim nos, si terrestris huius domus nostræ tabernaculum dissolutum fuerit, ædificium ex Deo habituros, domiciliũ *videlicet* nõ manufactũ, æternũ in cælis.

In hoc enim suspiram[9], ||expetẽtes domicilio nostro, quod è cælo est, superindui.

[2]Si quidem etiam induti, non nudi reperiemur.

Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, suspiramus oneratiin quo non cupimus exui, sed superindui, vt absorbeatur mortalitas à vita.

Porro Deus *is est* qui nos ad hoc ipsum condidit, qui etiam dedit nobis arrhabonem Spiritus.

15 Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

16 Διὸ οὐκ ἐγκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα.

17 Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν·

18 Μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια.

Κεφάλαιον ε'

1 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

2 Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες·

3 Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα.

4 Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει στενάζομεν βαρούμενοι· ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

5 Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός, ὁ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος.

rii dignitate insertus, vt & ille alter de quo diximus initio capitis secundi. 2 Declaratio superioris dicti, Nõ temere, inquit, desideramus illo domicilio cælesti (i. illa gloria & æterna immortalitate) quasi veste operiri. Neque enim hinc migrantes manebimus nudi, semel amisso corporis tegumento, sed alia veluti veste insuper induetur receptum corpus: ac proinde non huius vitæ tædio, sed præstantioris desiderio suspiramus. Neque hoc desiderium irritum est, quum ad hanc vitam conditi simus: cuius rei pignus Spiritum adoptionis habemus.

Θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου.

(Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους)

Θαῤῥοῦμεν δέ, καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον.

Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι.

Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν.

Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι.

Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν· ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδίᾳ.

Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν.

Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς· κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.

6 [3]Confidentes igitur sẽper, & scientes nos aduenas esse in corpore, peregre absumus à Domino.

7 (Per fidem enim incedimus, non per aspectum)

8 Confidimus autem, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominum ire habitatum.

9 Quapropter etiam amabimus, & incolentes & migrantes, ei esse accepti.

10 [4]||Omnes enim nos cõparere oportet coram tribunali Christi, vt vnusquisque reportet quæ in corpore *fecerit*, congruenter ad id quod fecerit, vel bonum, vel malum.

11 [5]Scientes igitur terroré illum Domini, homines ad fidem adducimus, Deo autem manifesti sumus: & spero *nos* etiã conscientiis vestris manifestos esse.

12 [6]Enimuero non iterum nosipsos commendamus vobis, sed vobis occasionem præbemus gloriandi de nobis: vt habeatis *quod dicatis* aduersus eos qui ex facie gloriam captant, & non ex corde.

13 [7]Nã siue insanimus, Deo *insanim*[9]: siue sana mente sum[9], vobis *sana mẽte sum*[9].

14 [8]Charitas enim illa Christi constringit nos:

15 Vt qui hoc statuerimus, si vnus pro omnibus mortuus fuit, nẽpe omnes fuisse mortuos, & *illum* pro omnibus mortuũ esse, vt qui viuũt, posthac nõ sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

3 Illatio ex proximè præcedente sentẽtia nascens, Itaque quum ex Spiritu scimus nos aduenas esse quãdiu hic versamur, cõstãter hanc moram ferimus, (sic enim cum Domino nunc sumus vt illum non cõspiciamus nisi fide, ac proinde ab ipso nũc quidẽ absimus) ita tamen vt semper ad illũ aspiremus: quamobrem etiam ita nos gerimus vt & hic viuentes & quũ ad eũ hinc discedemus, possimus ei esse accepti.

Rom. 14. 10

4 Nequis vniuersale esse putet quod de illo domicilio cælesti dixerat, addit vnicuiq; prius reddendã rationẽ suæ peregrinationis, postquã hinc migrarit.

5 Iã per trãsitionem, occasione ex proximè præcedẽte sententia arrepta, redit ad ver. 16 superioris capitis, finã & suorum collegarum sinceritatẽ confirmãs.

6 Noua ratione remouet omnẽ superbiæ suspicionem, vt nõ sua sed illorũ interesse sincerum haberi ipsius Apostolatum, cõtra vanã quorundã ostentationem.

7 Sẽsus est, etiã quũ (vt nõnulli censent) insanio, dum videor meipsũ stultorũ more venditare, vestro cõmodo id facio, nõ minus quam quũ simpliciter vobis euãgelizo.

8 Pergit in depellẽda omnis ambitionis & ostẽtationis suspicione. Nos enim, inquit, huc adigit amor Christi, vt quũ ipse pro nobis omnibus qui mortui eramus quũ nobis viuerem[us] (i. quũ terrenis adhuc affectibus dediti essemus) mortuus sit, nos vicissim vitã quam ab eo accepimus (donati videlicet Spiritu sancto, vt nihil nisi cælestẽ meditemur) totam ipsi consecremus.

9 Declarat quid sit non sibi sed Christo viuere, nẽ pe neminem secundũ carnem nosse. i. sic inter homines versari vt humana illa & carnalia nõ cures, vt qui genus, patriam, formam, gloriã, opes, cætera denique eiusmodi spectãt in quibus sese homines fatigant. Esa. 41. 19 apoc. 21. 5

10 Amplificatio, Hoc, inqt adeò verũ est vt ne de Christo quidem ipso carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mũdum reliquerit, ac proinde sit nobis spiritualiter considerãdus.

11 Exhortatio, vt vnusquisque iam Christi spiritu innouat[3], cælestia non terrestria meditetur. Esa. 49. 8

12 Commẽdat ministerii Euangelici ſtantiam tum ab ipsius Dei authoritate, vt q sit ministerii istius author: tum ab ipsa doctrinæ præstantia, vt quæ annuntiet recõciliationem cum Deo, gratuita in Christo nostrorum peccatorũ remissione & iustificatione oblata, idq; tam benignè & liberaliter vt Deus ipse quodãmodo ministrorũ ore homines obsecret vt suiipsorũ habeant rationem, nec tantũ beneficium aspernẽtur. Hæc autẽ dicẽs, nõ obscurè carpit ilos qui pastorũ nomen mentiebantur.

9 Itaque nos posthac neminem nouimus secundũ carnem: 10 quòd si etiam nouimus Christum secundum carnem, nunc tamẽ nõ amplius nouimus.

11 Siquis igitur *est* in Christo, noua creatura *est*. ‖ Vetera præterierunt, ecce noua facta sunt omnia.

12 Hæc autẽ omnia sunt ex Deo qui reconciliauit nos sibi p Iesum Christũ, dedítque ministerium reconciliationis:

Nempe quia Deus erat in Christo mundũ reconcilians sibi, non imputando eis peccata ipsorũ: posúitque in nobis sermonẽ hunc reconciliationis.

Itaque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo *vos* precante per nos: oramus Christi nomine, reconciliamini Deo.

Fecit enim *vt* qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum *esset*, vt nos efficeremur iustitia Dei in eo.

CAP. VI.

1 Ed &, *vt* operã nostrã dei accõmodantes, hortamur ne frustra gratiam Dei vos receperitis.

2 Dicit enim *Deus*, ‖ Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: ecce nunc tempus acceptũ, eccenunc dies salutis.

3 Nullã vlla in re præbẽtes offensionem, ne vituperetur ministerium:

16 Ωστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κ̄τ̄ σάρκα· εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κ̄τ̄ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν.

17 Ωστε εἴτις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα.

18 Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς·

19 Ως ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν· καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς.

20 Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.

21 Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Κεφάλαιον ϛ.

1 Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς.

2 Λέγει γάρ, Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι· ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας.

3 Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία·

1 Ministerio Euangelii non tantùm indigent homines ante gratiam acceptam, vt fiant eius participes, sed etiam accepta gratia, vt in ea perseuerent.

2 Quòd offertur gratia, ex gratia Dei est, qui sua constituit rebus omnibus momenta, vt oblatam occasionem arripiamus. 3 Præbet Corinthiis veri pastoris exemplar in suo & Timothei ac Syluani exemplo, nempe vt (sicut ab initio proposuerat) sibi & sui similibus authoritatem conciliet.

Ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, 4

Sed & in omnibus nos approbantes, ‖vt Dei ministri, [4]tolerantia multa in oppressionibus, in necessitatibus, in angustiis,

4 Recensēt priore loco quæ nec perpetuo nec sine exceptione ministris adsunt, nisi q̄ ad animi affectum attinet: patientia tamen excepta, quæ & ipia vna est ex perpetuis boni ministri virtutibus.

Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, 5

In plagis, incarceribus, in tumultuationibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis,

Ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, 6

[5]Puritate, scientia, lenitate, bonitate, Spiritu sancto, charitate non simulata,

5 Secundo loco perpetuas & necessarias virtutes recēlet, & quibus armis omnia impedimenta superētur.

Ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, 7

Sermone veritatis, virtute Dei, armis iustitiæ dextris ac sinistris,

Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας· ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς· 8

Per gloriam & ignominiam, per conuitia & laudes: vt seductores, & *tamē* veraces:

Ὡς ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι· ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν· ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι· 9

Vt ignoti, & *tamen* noti: vt morientes, & ecce viuimus: vt qui castigamur, nec *tamen* occidimur:

6 Obiurgaturus eos, pfatur se ingenuè & animo aperto cum ipsis agere, & simul conqueritur illos in redamādo patre paria non facere.

Ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες· ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες· ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. 10

Vt dolentes, semper tamen gaudentes: vt pauperes, sed multos ditantes: vt nihil habentes, sed omnia obtinentes.

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται· 11

[6]Os nostrum apertū est erga vos, Corinthii, cor nostrum dilatatum est.

Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. 12

Non habitatis angustè in nobis: sed angusti estis in visceribus vestris.

Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς πέκνοις λέγω· πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. 13

Loquor autem vt filiis de pari compensatione: dilatamini & vos.

Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. 14
τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

[7]Ne impari iugo copulemini cū infidelib⁹. ‖quod enim consortiū iustitiæ cū iniustitia? & quæ communio luci cū tenebris?

Τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; 15

Et quæ cōcordia Christo cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli?

Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος· καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, Ὅτι ἐνοι- 16

Et quæ consensio tēplo Dei cū simulacris? ‖nam vos tēplū estis Dei viuētis: sicut dixit De⁹, ‖Habi-

7 Iam liberē eos obiurgat quod se infidelib⁹ adiūgerent socios in externa idololatria, quasi re media & indifferente. q quartus est huius epistolæ locⁿ, cui⁹ cōclusio est, oportere quos Dominus filiorū nomine dignatus est, puros sese non tantū animo sed etiam corpore præstare, vt toti sint Deo sacri.

1.Cor.4.1
Eccli.13.22
2.Cor.3.17ª & 6.19
Leuit.26.12

tabo in eis & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

Esa.52.11 || Quapropter exite è medio eorũ, & separamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tum ego excipiam vos:

Ierem.31.2 ||Et ero vobis Pater, & vos eritis mihi filii ac filiæ, dicit Dominus omnipotens.

CAP. VII.

HAs igitur promissiones quum habeamꝰ, dilecti, purgemus nosipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, perficientes sanctificationem cum timore Dei.

1 Rursũ ab illa admonitione ad personam suam redit, opponẽs tum fidelitatis suæ tũ perpetuæ in eos benevolentiæ suæ testimonia.

1 Accipite nos: nemini iniuriam fecimus, neminem corrupimus, neminé expilauimus.

Ad condemnationem vestri nõ loquor: nam antè dixi vos in cordibus nostris esse, ad simul moriendũ & simul viuẽdum.

Multa mihi loquendi libertas apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus sum cõsolatione, vehementer exundo gaudio in omni afflictione nostra.

Etenim quum veniſſemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in omnibus fuimus oppressi: foris pugnæ, intus terrores:

Sed qui consolatur abiectos, consolatus est nos, Deus, aduentu Titi.

Non solùm autem aduẽtu illius, sed etiam consolatione quam ille accepit ex vobis, quum renuntiaret nobis vestrum

κήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός.

17 Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος· καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς·

18 Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

Κεφάλαιον ζ

1 ΤΑύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοὶ, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

2 Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν.

3 Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

4 Πολλή μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν· πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.

5 Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι·

6 Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου.

7 Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν

ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ· ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι.

Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς·

Νῦν χάρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεὸν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν.

Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται.

Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπουδήν; ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν; ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι.

Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ εἵνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ εἵνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος· ἀλλ' εἵνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν· περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν·

Ὅτι εἴτι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχημαι, οὐ κατῃσχύνθην· ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου,

vehem és desideriũ, vestrũ eiulatũ, vestrũ ꝓ me zelũ: adeò vt magis gauis⁹ fuerĩ.

8 ²Nã etiamsi tristitia vos affeci per epistolam, non me pœnitet, etiamsi pœnituerit. video enim epistolam illam, tametsi ad tempus, tristitia vos affecisse.

9 Nũc gaudeo, non quòd tristitia affecti fueritis, sed q̃ tristitia affecti fueritis ad resipiscãtiam. nã tristitia affecti fuistis secundũ Deum, vt nulla in re detrimẽto sitis affecti per nos.

10 Nam qui secundũ Deũ est dolor, is resipiscentiã efficit ad salutem, cuius nunquam pœniteat: at mũdi dolor mortẽ efficit.

11 Ecce enim istuc ipsum, quòd secundum Deũ tristitia affecti fuistis, quantum in vobis effecit studium? imò defensionem, imò indignationem, imò timorem, imò vehemens desiderium, imò zelum, imò vindicationẽ? per omnia testatũ fecistis vos esse puros in hoc negotio.

12 Nẽpe etiãsi scripsi vobis, nõ *scripsi vobis* eius causa q̃ iniuriam fecerat, nec eius causa q̃ iniuria affect⁹ fuerat, sed vt apud vos manifestum fieret studiũ illud nostrum pro vobis in cõspectu Dei.

13 Propterea consolationem accepimus ex consolatione vestri: sed longè plurimum gauisi fuimus ob gaudiũ Titi, quòd refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis:

14 Et siquid apud eũ de vobis gloriatus sum, nõ fui pudefactus: sed vt omnia verè loquuti sum⁹ vobis, ita & gloriatio nostra *qua vsus eram* apud Titum,

2 Obiectio. At tu nos asperimetractasti. Respõdet Apostolus se nõ sine dolore vsum hac asperitate. Addit deinde, se iam etiam gaudere quòd illos ad eam tristitiam, quãuis minime volens, impulerit, quæ tam illis fuerit fructuosa. Quãdam enim esse non solùm laudabilẽ sed etiam necessariam tristitiam, ex qua videlicet suis gradibus oriatur resipiscentia, de qua magnificè ipsos laudat. Estq; huius epistolæ quintus iste locus.

vera comperta sit.

Et viscera eius amplius erga vos *affecta* sint, dum reminiscitur obedientiæ omnium vestrum, vtque cum timore ac tremore ipsum exceperitis.

Gaudeo igitur quòd penitus confidam de vobis.

CAP. VIII.

1 Sextus locus huius epistolæ, continēs varias exhortationes Corinthiis ad beneficētiam inflammādis, qua Hierosolymitanæ Ecclesiæ inopia necessario tēpore subleuaretur. Proponit autem eis priore loco Macedonicarum Ecclesiarum, alioqui multis ærumnis ad extremam penuriā redactarū, exēplum quod æmulentur.

PORro notā facimus vobis, fratres, gratiā Dei præstitam Ecclesiis Macedonum.

Nam in multa probatione abundans gaudium ipsorum, & profunda eorum paupertas redundauit in copiosam benignitatem ipsorum.

Nam pro viribus (testor) & supra vires voluntarii *fuerunt*:

Multis cum precibus nos rogantes vt gratiam & societatem subministrationis quæ in sanctos *impenditur*, susciperemus.

2 Amplificat Macedonum alacritatē in eo quod Paulum etiam rogarint vt Corinthios, Tito ad eos remisso, ad absoluendam eleemosynarum collationem incitaret.

[2]Ac non sicut sperabam[9] *ita fecerūt*, sed semetipsos dediderunt primùm Domino, *deinde* & nobis, per Dei voluntatem:

Vt adhortaremur Titum vt sicut antè cœpit, ita etiā absoluat apud vos hanc quoque gratiam.

Itaque sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & cognitione, & omni studio, & vestra in nos charitate, *videte* vt in hac quoque gratia abundetis.

3 Tertiò, monet vt cōcitatam de se expectationē non fallant.

[3]Nō ex imperio loquor, sed aliorum studio vestræ quoque dilectionis sinceritatē reddens exploratā.

4 Quartum argumentum ab exemplo Christi.

[4]Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, eum *videlicet* propter vos pauperem factum esse, quum esset diues: vt vos illius

ἀλήθεια ἐγενήθη.

15 Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστιν, ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοὴν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν.

16 Χαίρω οὖν ὅτι ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν.

Κεφάλαιον ἦτα

1 ΓΝωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας·

2 Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν.

3 Ὅτι κατὰ δύναμιν (μαρτυρῶ) καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι·

4 Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, δέξασθαι ἡμᾶς.

5 Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν, διὰ θελήματος Θεοῦ·

6 Εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, οὕτω καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

7 Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ πάσῃ σπουδῇ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε·

8 Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ἡμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων.

9 Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὤν· ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου

πωχία πλουτήσητε.

Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι.

Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε· ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν.

Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει.

Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλῖψις· ἀλλ' ἐξ ἰσότητος, ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα.

Ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης.

Καθὼς γέγραπται, Ὁ τὸ πολύ, οὐκ ἐπλεόνασε· καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησε.

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου,

Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο· σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς.

Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν·

(Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν, σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν)

paupertate diteſceretis.

5 Et ſententiam in ea re *meam* edo. nam hoc vobis conducit, qui non ſolùm facere, ſed etiã velle antè cœpiſtis anno ſuperiore.

5 Diligéter cauet nevi ex torquere velle videatur quod, niſi ſit volũtarium, Deo gratum eſſe non poſſit.

At nunc etiam illud ipſum facere abſoluite: vt ſicut *adfuit* promptum illud velle, ita etiam *adſit* ipſũ perficere ex eo quod habetis.

6 Etenim ſi prius adſit prõptus animus, aliquis acceptus eſt pro eo quod habet, non pro eo quod non habet.

6 In eos qui tenuitatẽ ſolent excuſare, quaſi ſolis diuitibus proprium ſit inopes iuuare.

7 Non enim vt aliis relaxatio ſit, vobis autẽ oppreſſio: ſed pari conditione hoc tempore veſtra abundantia *ſupplet* illorũ defectum.

7 Chriſtiana beneficentia eſt mutua, vt ius analogũ ſeruetur.

Vt & illorum abundãtia veſtrum defectum ſuppleat, vt fiat æquabilitas.

Sicut ſcriptũ eſt, || Qui multum *collegit*, non habuit amplius: & qui paulum, non habuit minus. Exo. 16, 18

8 Gratia autem *ſit* Deo qui cordi Titi indidit idẽ ſtudium pro vobis,

8 Commẽdat Titum & duos eius collegas multis nominib⁹, tũ vt minime ſit ſuſpecta eorũ fides, quaſi eos ſummiſerit ad expilandas Eccleſias: tum vt eo fiat ad collationẽ promptiores.

Quòd tum exhortationem illã gratam habuit, tum verò maiore ſtudio vltro ad vos abiit.

Miſimus autem vnà cũ eo fratrem illũ cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias.

(Nec *id* ſolùm, ſed etiã ſuffragiis delectus eſt ab Eccleſiis ſocius peregrinationis noſtræ, cum hac beneficentia quæ adminiſtratur à nobis ad ipſius Domini gloriam, & *comprobandum* promptum animum veſtrum)

Vitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac exuberãtia quæ administratur à nobis:

Rom. 12. 17 ‖Vt qui procuremus honesta non solùm coram Domino, sed etiam corã hominibus.

Misimus autem cum eis fratrem nostrum, quem sæpe in multis probauimus studiosum, nunc autem multo studiosiorem, ob multam fiduciam quã *habeo* in vobis.

Siue de Tito *quæritur*, socius meus *est*, & apud vos adiutor: siue de fratribus nostris, legati *sunt* Ecclesiarũ & gloria Christi.

Itaque demonstrationẽ charitatis vestræ, & nostræ de vobis gloriationis edite in eos, in conspectu Ecclesiarum.

CAP. IX.

NAm de subministratione quidem quæ fit in sanctos, superuacaneum est mihi scribere vobis.

Noui enim promptũ animum vestrum, quẽ de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam esse ab anno superiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit cõplures.

Misi autẽ hos fratres ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (sicut dicebã) parati sitis.

Nequo modo, si mecũ venerĩt Macedones, & offenderint vos imparatos, non pudefiamus (vt ne vos dicam) in præfidente ista gloriatione.

Itaq; necessariũ putaui adhortari fratres vt prio eãt

2 Prudẽter occurrit suspicioni quã concipere poterãt Corinthii, quasi Apostolus adeò anxiè illos vrgens, de eorũ voluntate dubitaret. Testatur ergo se nõ ideo id facere vt eos doceat subueniendũ esse sanctis, quũ sese etiã pro iis sponsorem apud Macedonas interposuerit, sed tãtùm vt spõte currentes incitet, quò sint omnia tũ parationa, tũ etiam copiosiora.

10 Στελλόμενοι τοῦτο, μήπως ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν·

21 Προνοούμενοι καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.

22 Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον, πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς.

23 Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ.

24 Τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε, καὶ εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.

Κεφάλαιον θ'

1 Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους περισσόν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν.

2 Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι· καὶ ὑμῶν ὁ ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας.

3 Ἔπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ· ἵνα (καθὼς ἔλεγον) παρεσκευασμένοι ἦτε·

4 Μήπως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους, καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμεῖς) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως.

5 Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα προέλθωσιν

εἰς ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην ἑτοίμην εἶναι οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὥσπερ πλεονεξίαν.

Τοῦτο δὲ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει.

Ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ· μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός.

Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς· ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν·

(Καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν)

Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ.

Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ·

(Διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας)

Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποθούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν.

ad vos, & prius absoluant antea indictam beneficentiam vestram, vt ea sit parata ita vt beneficentia, & non vt extortum aliquid.

6 [2]Illud autem *dico*, Qui serit parcè, parcè etiã metet: & qui serit benignè, benignè etiam metet.

7 Quisque sicut præoptat corde, *ita* agat: ‖ nõ ex tristitia aut necessitate. ‖ nã hilarẽ datorẽ diligit De⁹.

8 Potens est autem Deus efficere vt omnis gratia in vos redũdet: vt in omnibus semper omnino quãtum sufficiat penes vos habentes, abũdetis ad omne opus bonum:

9 (Sicut scriptum est, ‖ Dispersit, dedit pauperibus: beneficentia eius manet in seculum.

10 Porro qui suppeditat semen serenti, *is* quoque panem *vobis* ad escam suppeditet, & multiplicet sementem vestrã, & augeat fruct⁹ beneficẽtiæ vestræ)

11 *Vt inquam abundetis*, in omnibus ditati ad omnẽ benignitatẽ, quæ ꝑ nos efficit vt gratiæ agãtur Deo.

12 [3]Nam subministratio oblationis istius non solùm supplet sãctorum inopiã, sed etiã redundat in multas gratiarum actiones apud Deum:

13 (Dũ per hanc istius subministrationis experientiam Deum glorificãt de consentiente vestra subiectione in Euangeliũ Christi, déque benigna in se & omnes cõmunicatione)

14 Et in illorũ preces pro vobis, expetentium vos propter gratiam Dei in vobis exuberantem.

2 Eleemosyna nec tenaciter nec maligne præstari debet. Volũtaria autem & liberalis comparatur sationi, quam vberrima messis amplissimæ benedictionis cõsequitur. *Rom.* 12. 8 *Eccli.* 35. 16

Psal. 112. 9

3 Alius duplex fruct⁹ beneficentiæ in sanctos vel ꝑstantissimus, hic est quod occasionem præbeat Dei laudandi, & ita etiam patefiat nostra fides.

Gratia autem *sit* Deo super inenarrabili suo munere.

15 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ.

CAP. X.

Κεφάλαιον ιζ

1 CÆterùm precor vos per clemẽtiam & æquitatem Christi, ego ipse Paulus qui corã quidem humilis sum inter vos, absens verò, sum erga vos confidens.

1 Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαῤῥῶ εἰς ὑμᾶς.

Hoc autẽ rogo, ne, quũ præsens adero, sim confidens ea fiducia qua cogito audax esse in quosdã qui nos æstimant vt si secũdũ carnẽ incederemus.

2 Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι τῇ πεποιθήσει ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.

2 Nam in carne incedentes, secundum carnem bellum non gerimus:

3 Εν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα·

(Arma enim militiæ nostræ nõ carnalia sunt, sed diuinitus valida, & ad subuersionem munitionum)

4 (Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων)

Dum ratiocinationes euertimus, omnémque sublimitatem quæ extollitur aduersus cognitionẽ Dei: 3 & captiuã ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo:

5 Λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

Et paratũ habemus quo vindicemus omnẽ contumaciam, postquã impleta fuerit vestra obedientia.

6 Καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή.

4 Quæ ob oculos sunt aspicitis? siquis apud se cõfidit se Christi esse, hoc vicissim cogitet ex sese, quẽadmodũ ipse Christi *est*, ita & nos Christi *esse*.

7 Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ.

Nam si amplius etiam quippiam glorier de potestate nostra, quam dedit Dominus nobis ad ædificationem ac non ad subuersionem vestri, non pudefiam:

8 Εὰν τε γὰρ καὶ περισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν, ἧς ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῖν εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι·

Ne videar ceu perterre facere vos per epistolas.

9 Ινα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν.

1 Redit ad illam Apostolatus sui defẽsionem, sed ita vt simul authoritate sua reipsa vtatur. Serio enim & grauiter monet, additis etiã plane terribilibus minis, vt se dociles præbeant. Refellit autẽ superbos quosdam qui quoniam in Paulo nihil hominũ more splẽdidum viderant, & eum lenissimũ experti fuerant, qui tamẽ absens seuerissime ad eos scripsisset, de eo nõ aliter quã de Thrasone quopiã iudicabant, qui soleret aduersus absentes ferocire. Primùm igitur sese clementẽ & moderatũ fuisse profitetur, sed Christi exemplo, cuius lenitatẽ si pergant aspernari, testatur se reipsa declaraturũ quantopere illi hallucinentur qui de Apostolico munere vt de humanis functionibus iudicant, nimirum ex apparẽtia quã externã vocant.

2 Secundò, testatur se quantũuis alioqui cæterorum hominũ similẽ, tamen iis viribus instructũ ꝓdire quibus nullæ hominũ munitiones, siue fraude & astu, siue robore & potẽtia restiterint, pares esse possint, quoniã diuinis armis certet.

3 Amplificatio spiritualis istius virtutis quæ hostes quantũuis callidos & potẽtes sic domet vt alios quidẽ resipiscẽtes ad Christũ adducat, alios præfractè rebelles, ab iis qui regi se patiuntur separatos, pro meritis vlciscatur.

4 Inculcat eadem, sed maximo cum sententiarum & verborum pondere.

Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος, ἀσθενὴς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος.

10 Nã epistolæ quidé (inquit) graues sũt & validæ: sed præsentia corporis infirma *est*, & sermo nihili.

Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.

11 Hoc cogitet *qui* istiusmodi *est*, quales sumus verbo per epistolas quũ absumus, tales etiam *fore* reipsa quum aderimus.

Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων· ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιοῦσιν.

12 [5] Non enim audemus nos inserere aut conferre cum quibusdam qui seipsos commendant: sed nõ intelligunt quòd ipsi sese seipsis metiuntur, & sese sibiipsis comparant.

Ἡμεῖς δὲ οὐχὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα· ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρου, ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν.

13 At nos nõ gloriabimur de iis quæ mẽsuræ *nostræ* non sint, || sed secundum dimensionem regularem eius mensuræ quam Deus nobis dispertitus est, *gloriabimur* nos peruenisse ad vos etiam vsque.

Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτούς. ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

14 Non enim vt si nõ perueniremus vsque ad vos, extendimus nosipsos supra modum: nã vsque ad vos etiam peruenimus in Euangelio Christi.

Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν·

15 Non de iis quæ mensuræ *nostræ* nõ sunt gloriãtes, *id est* de alienis laboribus, sed sperãtes, *nos*, augescente fide vestra, per vos admodũ amplificatũ iri in assignata nostra mẽsura:

Εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι· οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἕτοιμα καυχήσασθαι.

16 Vt in iis *regionibus* quæ vltra vos *sunt*, euangelizem: non vt in alteri assignata mensura, de præparatis gloriemur.

Ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

17 [6] || Cæterùm q̃ gloriatur, in Domino glorietur.

Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν.

18 Non enim qui seipsum commendat, is probatus est, sed is quem Dominus commendat.

Κεφάλαιον ιαϛ

CAP XI.

Ὄφελον ἠνείχεσθέ μου μικρόν τι τῆς ἀφροσύνης· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου.

1 VTinam toleraretis paulisper insipientiam *meam*: imò etiam tolerate me.

5 Coactᵘ refellere stultas quorundã ambitiosorum iactationes, testatur eos nihil ꝓferre posse nisi quod ipsi sibi de seipsis falsò persuaserint: se verò, etiãsi de maximis rebᵘ glorietur, nõ tamẽ vltra metas eiᵘ mẽsuræ progressurum quã sit ei admensus Dominus, vt qui ad eos vsque peruenerit euãgelizãdo, ac lõgius etiam se perrecturũ confidat, vbi & ipsi ita ꝓfecerint, vt in iis erudiendis non sit necesse ipsũ amplius occupari. Additur autem amplificatio, ex eo ꝙ in alienos labores nusquam successerit. *Ephes.4.7*

6 Emollit quod de se dixerat, simulque Corinthios ad alia audienda præparat, testatᵘ se nihil aliud quærere quã vt Deo sese approbet, cuius vnius gloriæ studeat. *Ierem.9.24* *1.cor.1.31*

1 Agnoscit se quodãmodo stultos imitari in rerum istarũ prædicatione, sed addit se inuitũ hoc facere ipsorũ bono, ꝙ eos à vanis quibusdã & astutis hominibus non sine Satanæ fraude deceptos videat.

2 Testatur eos falli si vel excellētius aliquod Euangeliū vel præstantiora Spiritus dona se à quoquā accepturos somnient.

Gen. 3.4

3 Refutat illorū Thrasonū calūnias. Sum, inquit, fateor nō ita facundus orator, sed illi certè mihi Euangelii notitiam non possuntadimere, sicut vos ipsi estis modis omnibus experti.

4 Alia calumnia, quòd videlicet homo esset vulgaris & manuum suarū labore victitās. Hic verò, inquit Apostolus, quid mihi possitis obiicere nisi quòd quiduis subire vestri causa sustinui, & quum egerē, partim manibus meis victum quærere, ptim etiā quū vrsit inopia, aliūde victum petere malui quàm vobis vllo esse oneri, etiāsi vobis euangelizabam?

Infrà, 12.13

5 Amplificatio, adeò se istius facti nō puderet vt etiā deinceps non aliter agere apud ipsos decreuerit, quo verè semper possit affirmare se gratis in Achaia docuisse: minimè id quidem quòd Corinthios dedignetur, sed vt Thrasones isti occasionem iampridem captatam nusquam inueniant: ipse verò interea illis proponat quod æmulentur, vt vere tandem possint dicere se esse Pauli similes.

Ambio enim vos Dei zelotypia. Præparaui enī vos *quos* vniviro (*vt* virginem puram) sistam, *nempe* Christō.

Sed metuo nequo modo, sicut ||serpens ille Euā seduxit calliditate sua, ita corruptæ mentes vestræ *degenerent* à simplicitate quæ est in Christo.

2 Enimuero si veniat qui aliū Iesum prædicet quē non prædicauimus, aut *si* Spiritum alium accipiatis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, rectè *eum* toleraue ritis.

Puto enim me nihilo inferioré fuisse summis Apostolis.

3 Quòd si rudis *sum* sermone, non tamen *sum rudis* cognitione: sed omnino manifesti facti sumus in omnibus apud vos.

4 Num peccaui quū me ipsum demitterem vt vos attolleremini? quódque gratuitò Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

Alias Ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inseruirē: & quū apud vos essem & egerem, ||non obtorpui cū cuiusquam incommodo.

Inopiam enim meā sup pleuerūt fratres qui venerāt è Macedonia: & in omnib⁹ me p̄stiti vobis minimè onerosū, 5 & p̄stabo

Est veritas Christi in me, quòd hæc gloriatio non obstruetur contra me in regionibus Achaiæ.

Quapropter? *an* quòd non diligam vos? Deus nouit.

2 Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ. ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ (παρθένον ἁγνὴν) παραστῆσαι, τῷ Χριστῷ·

3 Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

4 Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε.

5 Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων.

6 Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει· ἀλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς.

7 Ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα, ἐμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε; ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν;

8 Ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον, πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθείς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός.

9 Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας· καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω.

10 Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοὶ, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας.

11 Διατί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; ὁ Θεὸς οἶδεν.

Ο δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὑρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς.

12 Sed quod facio, etiam faciam: vt amputem occasionem iis qui optant occasionem, vt in *eo de* quo gloriantur, reperiantur quales & nos.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ.

13 [6]Nam istiusmodi pseudapostoli, operarii dolosi sunt, transformati in Apostolos Christi.

Καὶ οὐ θαυμαστόν· αὐτὸς γὰρ ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός.

14 Neque id mirum. ipse enim Satanas transformatur in Angelum lucis.

Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης· ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

15 Nō magnum est igitur si transformentur vt ministri iustitiæ, etiam eius ministri: quorū finis erit secundum opera eorum.

Πάλιν λέγω, μή τίς με δόξῃ ἄφρονα εἶναι· εἰ δὲ μήγε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, ἵνα μικρόν τι κἀγὼ καυχήσωμαι.

16 [7]Rursum dico, nequis me putet insipiētem esse: alioquin etiam vt insipiētem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier.

Ο λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτης τῆς καυχήσεως.

17 Quod dico, non dico secundū Dominū, sed vt insipienter, in præfidente ista gloriatione.

Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι.

18 Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες.

19 Libenter enim toleratis insipientes, quum sitis sapientes.

Ἀνέχεσθε γὰρ εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει.

20 [8]Toleratis enim siquis vos in seruitutem adigit, siquis exedit, siquis accipit, siquis attollit sese, siquis vos in faciem cædit.

Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν· ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, (ἐν ἀφροσύνῃ λέγω) τολμῶ κἀγώ.

21 Quantū ad contumeliā dico, nēpe quia nos infirmi fuimus: imò in quocū que audacia vti velit aliquis, (insipienter loquor) audacia velim vti & ego.

Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ· Ἰσραηλῖταί εἰσι; κἀγώ· σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ·

22 ‖Hebræi sūt? *sum* & ego: Israelitæ sūt? *sū* & ego: semen Abrahæ sūt? *sū* & ego:

Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; (παραφρονῶν λαλῶ) ὑπὲρ ἐγώ· ἐν κόποις περισσοτέρως,

23 Ministri Christi sūt? (desipiēs loquor) supero ego: in fatigationib⁹, amplius:

6 Apertè tādem istos suis coloribus depingit, prædicens fore vt quantumcunque zelū gloriæ Dei simulent, tandem seipsos prodant.

7 Pergit aperta cum fiducia, & grauissima quadā ironia vtens, petit sibi veniam tribui si velut ad tempus apud sapientes Corinthios desipiēs cum summis illis hominibus de externis etiam illis rebus contendat, pura de genere, de maioribus, déq; rebus fortiter gestis.

8 Antequā ad rem accedat perstringit Corinthios, qui quum sibi sapientissimi viderētur, interea nō animaduertebāt pseudapostolos ad quæstum aburi ipsorum simplicitate.

Philip. 3. 5

in vulneribus ſupra illos, in carceribus, amplius: in mortibus, ſæpe.

ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις.

A Iudæis quinquies accepi quadragenas *plagas*, vna minus.

24 Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσεράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον.

Act.16.25 Act.14.19 Act.27.1

||Ter virgis cæſus fui, ||ſemel fui lapidatus, ||ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi.

25 Τρὶς ἐρράβδισθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα.

In itineribus ſæpe *fui*, *in* periculis fluminum, periculis latronum, periculis à *meis* gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deſerto, periculis in mari, periculis inter falſos fratres.

26 Ὁδοιπορίαις πολλάκις, κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις.

In fatigatione & ærumna, in vigiliis ſæpe, in fame & ſiti, in ieiuniis ſæpe, in frigore & nuditate.

27 Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι.

8 Hoc tandem addit ve Iut. appendicem, vt Corinthios pudeat eum aſpernari à cuius ſolicitudine omnes penè Eccleſias pendere res ipſa teſtabatur.

[8]Abſque iis quæ extrinſecus *euenium*, *vrget* agmé illud in me quotidie conſurgens, *id eſt* ſolicitudo de omnibus Eccleſiis.

28 Χωρὶς τῶν παρεκτὸς, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.

Quis affligitur quin ego affligar? quis offenditur quin ego vrar?

29 Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;

10 Retorquet in aduerſarios quod ab eis obiiciebatur: vt ſi dicat, Proferūt illi meas ærumnas vt mihi authoritatē derrahant, at ego ſi gloriari velim, non aliūde ſumpſerim argumentum: nec quic quā hic à me cōfingi Deus ipſe eſt teſtis. *Act.9.24*

[10]Si gloriari oporteat, de iis quæ infirmitatis meæ *ſunt* gloriabor.

30 Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι.

Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, laudādus in ſecula, nouit me non mentiri.

31 Ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἶδεν, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι.

Ἐν Δαμάσκῳ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων.

Sed per feneſtram in ſporta demiſſus fui per mœnia, & eius manus effugi.

Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ.

Κεφάλαιον ιβ'.

ΚΑΥχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου.

Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν) ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ.

Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, (εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν)

Ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἀῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι.

Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχήσομαι· ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου.

Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. φείδομαι δὲ μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ.

Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι.

Ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ.

Καὶ εἴρηκέ μοι, Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελεῖται. Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ τι ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.

Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. ὅταν γὰρ ἀσθενῶ,

CAP. XII.

GLoriari sanè nō expedit mihi. veniam enim ad visiones & reuelationes Domini.

Noui hominē in Christo ante annos quatuordecim, (an in corpore, nescio: an extra corpus, nescio: Deus nouit) raptum in tertium vsque cælum.

Et noui huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus, nescio: Deus nouit)

Raptum fuisse in Paradisum, & audisse ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui.

Pro eiusmodi vero gloriabor: de meipso verò non gloriabor, nisi ex infirmitatibus meis.

Nam si voluero de his gloriari, non ero insipiēs: veritatē enim dicam. sed parcè loquor, nequis de me cogitet supra id quod videt esse me, aut quod audit ex me.

Et ne excellentia reuelationum supramodum efferret, datus est mihi furcul⁹ infix⁹ carni, & angelus Satā, vt me colaphis cædat, ne supramodū efferar.

Super hoc ter Dominū rogaui, vt abscederet à me.

Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potētia mea per infirmitatem perficitur. Libentissimè igitur gloriabor potiusde infirmitatibus meis, vt inhabitet in me potentia Christi.

Propterea oblector in infirmitatib⁹, incōtumeliis, in necessitatib⁹, in persequutionib⁹, in ānguſtiis, p Christo: quū enim impotēs sū,

1 Pergit in proposito, & quoniam gloriosum illi reuelationes iactabāt, cōmemorat quæ ipsū supra cōmunem hominū cœtū attollant: at nō absq; præfatione, & accurata etiam excusatione.

2 Vt omnē ambitionis suspicionem remoueat, testatur se illa vt extrinseca nō vtiua iactare, quanuis nihil hic affingat, ne hac occasione plus ei tribuatur ab aliis quàm p sit: ac proinde se velle poti⁹ in suis miseriis gloriari.

3 Excellens doctrina cur Domin⁹ præstantissimos etiam seruos suos à Sathana vexari, & omni tentationum genere affligi velit: nempe ne nimium efferantur, atque adeò vt iugi illa exercitatione perficiantur.

4 Concludit se pseudapostolorum iactationib⁹ solas suas ærūnas velle opponere: simúlque se excusat q ipsorum importunitate de his rebꝰ tā multa dicere sit coactus, nempe quod euersio ipsius Apostolatu necesse erat ipsius doctrinā ruere.

tunc potens sum.

Fui insipiens in gloriãdo: vos me coegistis. [5]nã ego debueram à vobis cõmendari: nulla enim in re inferior fui summis Apostolis, tametsi nihil sum.

Indicia quidem Apostoli edita sunt apud vos per omnẽ tolerãtiam, & signa & prodigia & virtutes.

Nam quid est in quo fueritis inferiores cæteris Ecclesiis, nisi quòd ego ipse non obtorpui cũ vestro incõmodo? cõdonate mihi hanc iniuriam.

Ecce, tertiò paratus sũ venire ad vos, nec cum vestro incõmodo obtorpescam. non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. non enim debent filii parentibus thesauros congerere, sed parentes filiis.

Ego verò libentissimè impendam & expendar pro animabus vestris: etiamsi, abũdè vos diligés, minus diligar.

[6]Sed esto, ego vos non grauaui: sed quum sim callidus, dolo vos cepi.

Num per quenquam eorum quos misi ad vos, expilaui vos?

Precatus sum Titum, & cum eo misi fratrem: nunquid vos expilauit Titus? nonne eodem spiritu incessimus? nonne iisdẽ vestigiis?

[7]Rursum putatis quòd nos vobis excusemus? in conspectu Dei, in Christo loquimur: omnia tamen hæc, charissimi, pro vestri ædificatione.

[8]Nã metuo nequo modo, quum venero, nõ quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualẽ nolitis: nequo modo sint lites, æmulationes, iræ,

πότε δυνατός εἰμι.

Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε· ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι· οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι.

Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατειργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμεσι.

Τί γάρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας, εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν; χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην.

Ἰδού, τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν· οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.

Ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἧττον ἀγαπῶμαι.

Ἔστω δέ, ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς· ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον.

Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς;

Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν· μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι;

Πάλιν δοκεῖτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; κατενώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν· τὰ δὲ πάντα, ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς.

Φοβοῦμαι γὰρ μήπως ἐλθὼν οὐχ οἵους θέλω εὕρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν οἷα οὐ θέλετε· μήπως ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί,

5 Testes rursũ Corinthios facit eorũ quibus suum apud eos Apostolarum obsignarat Dominus, & denuo quàm fictum ab omni auaritia alienis tũ in eos propẽsus, certus, argumẽtis declarat. *Supra. 11. 9*

6 Aliam calumniam longe grauissimã à se depellit, nimirũ quòd astu & per alios quæstum faceret.

7 Cõcludit se hæc ad eos non scribere quasi defensione egeat, quum nullius sibi fit cõscius: sed quod eorum maximè interfit de eius fide minimè dubitare à quo fuerãt instituti.

8 Cõfirmata sua apud eos authoritate, acriter eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apostolicas, fore videlicet vt nisi resipuerint, ipsis denique nõ parcat, quũ tertio iam eos admonuerit.

ἐριθείας, καταλαλιάς, ψιθυρισμούς, φυσιώσεις, ἀκαταστασίας.

Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελγείᾳ ᾗ ἔπραξαν.

21 contentiones, obtrectationes, susurri, tumores, tumultuationes:

Ne iterum, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum qui antè peccarunt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & proteruia quam patrarunt.

Deut.19.& matth.18.16 iohan.8.17 hebr.10.28

Κεφάλαιον ιγ΄

CAP XIII.

1 Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.

1 TErtia hac vice venio ad vos. ‖ Ex oreduorum testiũ aut triũ firmũ erit omne verbum.

2 Προείρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι·

Prædixi & secundò prædico vt præsens, & absens nunc scribo iis qui antè peccarunt, & reliquis omnibus, fore vt, si denuò venero, non parcam:

1 Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis.

3 ἐπὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν.

Nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, viuit tamè ex potentia Dei. nã & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum eo, ex virtute Dei apud vos.

4 Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς.

2 ‖ Vos ipsos tentate an non sitis in fide, vosipsos probate. annõ agnoscitis vosmetipsos, *videlicet* Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobi estis.

5 Ἑαυτοὺς πειράζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς, ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν; εἰ μήτι ἀδόκιμοί ἐστε.

3 Ἀt spero fore vt cognoscatis nos non esse reprobos.

6 Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι.

Opto verò à Deo, nequid mali faciatis: non vt nos probati cõperiamur, sed vt quod honestum est faciatis, nos verò velut reprobi simus.

7 Εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν· οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.

3 Mitigat il lam asperitatem, sperans fore vt se dociles fideli Apostolo præbeant: illud etiam addes,

se famam & existimationẽ suam nihil morari, dummodo seruiat eorũ saluti, qui sit vnicus eius scopus.

Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

8 Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.

Gaudemus enim quum nos infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis: hoc autem etiam optamus, vestram *videlicet* instaurationem.

9 Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε. τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.

Propterea hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar, ex potestate quã dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionem.

10 Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν.

4 Breuis exhortatio, sed quæ omnes Christianæ vitæ partes cõplectatur.

4 Quod superest, fratres, valete, instauramini, consolationem habete, idem sentite, in pace agite, & Deus charitatis ac pacis *author* erit vobiscum.

11 Λοιπὸν, ἀδελφοὶ, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

5 Familiariter eos salutat, ac tãdem eis bene precatur.

5 Salutate alii alios sancto osculo. Salutant vos sancti omnes.

12 Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες.

Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei & cõmunicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis. Amen.

13 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ad Corinthios secunda fuit scripta Philippis vrbe *Macedoniæ, per Titum & Lucam.*

Πρὸς Κορινθίους δευτέρα ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων τῆς Μακεδονίας, διὰ Τίτου καὶ Λουκᾶ.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Galatas.

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή.

Κεφάλαιον α̅

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος 1
(οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων,
οὐδὲ δι' ἀνθρώπου,
ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, καὶ Θεοῦ πατρὸς τοῦ
ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν)

Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοὶ, τῆς 2
ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας·

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πα 3
τρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

Τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν 4
ἡμῶν, ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνε-
στῶτος αἰῶνος πονηροῦ, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ
Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν·

Ὦ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώ- 5
νων. ἀμήν.

Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετα- 6
τίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χά-
ριτι Χριστοῦ, εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον·

Ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο· εἰ μή τινες εἰσὶν οἱ 7
ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μετα-
στρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ 8
οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγ-
γελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.

CAP. I.

P[1]AVLVS Apoſtolus (non ab hominibus, neque per hominé, || ſed per Ieſum Chriſtum, ac Deum Patrem qui ſuſcitauit eũ ex mortuis)

Quíque mecum ſunt omnes fratres, Eccleſiis Galatiæ:

Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto:

[2]Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, || vt eximeret nos ex præſenti ſeculo malo, ſecundum voluntatem Dei & Patris noſtri.

Cui *ſit* gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

[3]Miror vos ita citò, deſerto eo qui vocarat vos in gratiam Chriſti, tranſferri in aliud Euãgelium.

[4]Quod nõ eſt aliud: ſed nonnulli vos turbant, & volunt inuertere Euangelium Chriſti.

Sed etiamſi nos, aut Angelus è cælo euangelizet vobis præter *id* quod vobis euangelizauimus, anathema eſto.

1 Salutatio paucis cõplectens Apoſtolicæ doctrinæ ſummam, ac præterea etiã ſtatim ab initio præferens Apoſtolicæ authoritatis grauitatem, aduerſus pſeudapoſtolos mox aſſerendæ. *Tit.* 1.3

2 Veri Euãgelii ſumma eſt, Chriſtum ſua vnius oblatione nos ex mundo ſelectos ſeruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione. *Luc.* 1.74

3 Prima pars epiſtolæ, qua ſe Apoſtolum eſſe teſtatur nihilo ſelectis illis Chriſti diſcipulis inferiorẽ, & prorſus cũ eis conſentientem, quorum nominibus pſeudapoſtoli abutebantur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguẽs eos leuitatis, quod tam cito aures iis præbuerint q ipſos ad nouũ Euangelium traducebant.

4 Tempeſtiuè monet vt meminerint non eſſe multiplex Euangeliũ, ac proinde qcquid prætexantiſti pſeudapoſtoli, qui Legẽ, Moſen, patres in ore habebant, totidem hæc eſſe veri Euangelii corruptelas, & ſeipſũ, atque adeò Angelos etiam ipſos, (nedum iſtos pſeudapoſtolos) execrabiles eſſe oportere ſi vel tantillum velint in Euangelio quod ipſis antea tradiderat, innouare.

Vt antè dixímus, etiam nunc iterum dico, Siquis vobis euãgelizauerit præter *id* quod accepistis, anathema esto.

5 Cõfirmatio tum à natura ipsius doctrinæ sùpta, tum ab ea ratione quam erat in docendo sequutus. Necenſi, ingt, vel ea docui quæ hominibus arriderẽt, vt isti qui in rebus externis & operibꝰ Legis salutis partem constituunt: neque cuiusquã gratiam captaui: ac proíde cælestem essẽ doctrinam quã vobis tradidi, res ipsa clamat.

1.Cor. 15.1
Act. 9.1

6 Secũdum argumẽtum, prorsus diuinam esse suã doctrinam, vt note quam è cælis, ex ipso Iesu Christo, absque hominũ adminiculo, hauserit: qua in re vel illis ipsis sit quodammodo superior, quos Christus hominũ more in terris erudiit.

Ephes. 3.8

7 Probat se à Christo ipso extra ordinẽ fuisse edoctũ, ex anteactæ suæ vitæ historia, satis vel ipsis Galatis perspecta. Nam, inquit, in qua schola fuerim à puero institutus

5 Nunc enim *utrum* homines an Deum suadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero si adhuc hominibus placerẽ, Christi seruus non essem.

6 ‖ Notum autem vobis facio, fratres, Euangeliũ prædicatum à me, nõ esse secundum hominem.

Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed patefaciente *mihi* Iesu Christo.

7 ‖ Audistis enim quomodo versatus sim olim in Iudaismo, me *nidelicet* sùmè persequutũ esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse:

Et profeciſſe in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, quũ vehementiore studio tenerer traditionum quas à patribus meis acceperam.

Sed quãdo placuit Deo, qui separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,

Retegere Filium suum in me, ‖ vt euangelizarem ipsum inter Gentes, 9 non statim contuli cum carne & sanguine.

Neque redii Hierosolymam ad eos qui ante me *fuerant* Apostoli: sed abii in Arabiam, ac denuò reuersus sum Damascum.

9 Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴτις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.

10 Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην.

11 Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' ἄνθρωπον.

12 Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό, οὔτε ἐδιδάχθην· ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

13 Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν.

14 Καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων.

15 Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ,

16 Ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι·

17 Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους· ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν.

notum est, nẽpe apud capitales Euangelii hostes. Et, nequis calumnietur me nomine non re discipulũ Phariſæorum fuisse, nemo nescit me in Phariſaismo etiam excelluisse, & repente Apostolum Gentium ex Phariſæo factum, adeò vt nullum spatium intercesserit quo potuerim ab hominibus institui.

8 Quoniam obiici poterat, fuisse quidem ipsum in via vocatum à Christo, sed postea ab Apostolis & aliis eruditum, quorum (vt ante dixi) nominibus ad destruendum ipsius Apostolatũ, pseudapostoli abutebantur, quaſi aliud traderet quàm veri Apostoli, nec esset ipse ex eorũ numero quibus sine exceptione credendum esset: idcirco respõdet Paulus se statim à vocatione cœpisse Damasci & in Arabia euangelizare, nec ab eo tempore Hierosolymis nisi quindecim diebus fuisse, vbi duntaxat Petrum & Iacobum viderit: inde verò cœpisse in Syria & Cilicia docere, approbantibus Iudææ Ecclesiis quibus ex fama tantùm notus esset, nedum vt ibi fuerit ab hominibus institutus.

Επειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ιε 18
ροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον· καὶ ἐπέμεινα
πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε.

Ετερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον 19
εἰ μὴ Ιάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυ-
ρίου.

Α δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ 20
Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι.

Επειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς 21
Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας.

Ημην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώ- 22
πῳ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ιουδαίας τῶν
ἐν Χριστῷ·

Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, Οτι ὁ διώ- 23
κων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν
πίστιν ἣν ποτε ἐπόρθει.

Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν. 24

Κεφάλαιον βʹ

Επειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πά- 1
λιν ἀνέβην εἰς Ιεροσόλυμα μετὰ
Βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον.

Ανέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀ- 2
νεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ὃ κηρύσ-
σω ἐν τοῖς ἔθνεσι· κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δο-
κοῦσι, μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον.

Αλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ, Ελλὴν 3
ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι.

Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδα- 4
δέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκο-
πῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἣν ἔχομεν
ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, ἵνα ἡμᾶς καταδου-
λώσωνται·

Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ 5
ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου
διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς.

Deinde tribus post annis redii Hierosolymam, vt viserem Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

Alium autem ex Apostolis non vidi quenquam nisi Iacobum fratrem Domini.

In iis porro quæ scribo vobis, ecce coram Deo, non mentior.

Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudææ quæ erant in Christo:

Sed solùm audierant qui dicerent, Qui persequebatur nos aliquando, nûc annuntiat fidem quam olim vastabat.

Et glorificabant Deum de me.

CAP II.

DEinde interiectis annis quatuordecim, rursum ascendi Hierosolymâ vnà cum Barnaba, assûpto simul & Tito.

Ascendi autem ex reuelatione, & exposui eis Euãgelium quod prædico inter Gentes: sed priuatim cũ eis qui sunt in pretio, nequo modo frustra currerem aut cucurrissem.

Sed neq; Titus qui mecũ erat, quũ esset Græcus, coactus fuit circuncidi:

Nepe propter emissarios falsos fratres qui irrepserant ad explorandã libertatẽ nostrã quã habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem adigerent:

Quibus ne ad momentũ quidẽ cessimus per subiectionẽ, vt veritas Euãgelii permaneret apud vos.

1 Iam ostendit quàm sibi cum Apostolis conueniat, quibuscum se fatetur de Euangelio quod inter Gentes docuerat, quatuordecimo demum à sua conuersione anno contulisse, quod quidem ita fit illis probatum vt neque coegerint Titum suum comitẽ circũcidi, frustra ringentibus qui ipsũ insidiosè obseruabãt: neque vel tãtillum ad eam doctrinã quã prædicarat adiecerint, imò etiam datis dextris ipsum & Barnabam vt Apostolos à Domino Gẽtibus destinatos agnouerint.

Ab iis autem qui putantur esse aliquid, qualescúque fuerint, nihil mihi differebat. personam hominis Deus non accipit. Nã qui sunt in pretio, nihil mecũ præterea cõtulerũt.

Deut.10.17 2.chron.19.7 Iob 34.19 Sap. 6.8 eccli.35.16, act.10.34 rom.2.11 ephes.6.9 colos.3.26 1.pet.1.17

Imò econtrario, quum vidissent mihi concreditũ fuisse Euangelium præputii, sicut Petro circuncisionis:

(Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circũcisionis, efficax fuit etiã p me erga Gẽtes.

Quúmque cognouissent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Iohãnes, qui putãtur esse colõnæ, dextras dederunt mihi ac Barnabæ societatis: vt nos inter Gentes, ipsi verò inter circuncisos, *Apostolatu fungeremur.*

Solùm *monuerunt* vt pauperum meminissemus: quod & ipsum studui facere.

Quum autem venisset Petrus Antiochiam, in os ei restiti, eo quòd condemnandus esset.

[2] Nam antequam venissent quidam à Iacobo, vnà cum Gentibus edebat: quum autem venissent, subduxit sese ac separauit ab eis, metuens eos qui erant ex circuncisione.

Ac simulabant vnà cũ eo reliqui etiam Iudæi: itaque etiam Barnabas simul abreptus fuit in illorum simulationem.

Sed quum vidissem eos non recto pede incedere, vt veritati Euangelii congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu, quum sis Iudæus, Gentiliter viuis, ac non Iudaicè, cur Gentes cogis iudaizare?

Από δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει· πρόσωπον Θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει. ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο.

Ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς·

(Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη)

Καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας· ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν.

Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν· ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.

Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν.

Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς.

Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι· ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει.

Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων, Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, πῶς τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις ἰουδαΐζειν;

2 Alia vehementissima sui Apostolatus, atque adeo eius quam tradiderat doctrinæ de gratuita per vnam fidem iustificatione, probatio, quod ob hoc ipsum palam Antiochiæ Petrum reprehẽderit, in eo peccantem quòd in Iudæorũ quorundam Hierosolymitanorum gratiam Iudaizans, Gẽtes quæ credi derant offendiſſet.

Ημεῖς φύσει Ιουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν 15
ἁμαρτωλοί·

Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρω- 16
πος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως
Ιησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν
Ιησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν
ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων
νόμου· διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων
νόμου πᾶσα σάρξ.

Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν 17
Χριστῷ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ἆρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος;
Μὴ γένοιτο.

Εἰ γὰρ ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν 18
οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι.

Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, 19
ἵνα Θεῷ ζήσω.

Χριστῷ συνεσταύρωμαι. ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ.

Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. εἰ 21
γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

Κεφάλαιον γ.

Ω ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐ- 1
βάσκανε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ιησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος;

[3]Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores:

Scientes non iustificari hominem ex operibus Legis, sed per fidem Iesu Christi: etiam nos *inquam* in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operib[9] Legis: propterea quòd non iustificabitur ex operibus Legis vlla caro.

[4]‖Quòd si, dum quærimus iustificari per Christũ, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.

Nam si quæ destruxi, ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo.

Ego enim per Legem Legi mortuus sum, vt Deo viuerem.

Vnà cum Christo crucifixus sum. Viuo autẽ, non amplius ego, sed viuit in me Christus. & vitã quã nunc viuo in carne, viuo per fidem Filii Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

[5]Non abrogo gratiam Dei. nam si per Legem est iustitia, igitur Christus sine causa mortuus est.

CAP. III.

[1]Mẽtes Galatæ, quis vos fascinauit ne obsequeremini veritati: quibus ob oculos Iesus Christus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

3 Secunda pars huius epistolæ, cuius stat⁹ est, Nos fide in Iesum Christum abs que operibus Legis iustificari. Quod quidem sic proponit vt primùm occurrat obiectioni, (Su enim, inquit, & ego Iudæus, nequs possit obiicere me esse Legis hostẽ) deinde vero id confirmet expresso Dauidis testimonio. *Rom. 3. 19*

4 Antequã longius progrediatur, occurrit eorum obiectioni, q̃ ab hac gratuitæ per fidem iustificationis doctrina eo nomine abhorrent quòd sic dicant homines à bonorum operũ studio abduci. Obiectio autem est huiusmodi, Si peccatores iustificarẽtur fide per Christum absque Lege, Christ⁹ peccantes approbaret, atque adeo suo ministerio velut ad peccandũ hortaretur. Respondet Paulus, hanc cõsequutionem falsissimam esse, quoniã Christus in credẽtibus peccatũ destruit. Ita enim, inquit, Legis terroribus homines ad Christum confugiunt, per quem à Legis maledictione soluti & iustificati seruẽtur, vt simul Christus vim illam suam peccati peremptricem insinuet: vt vetere homine per crucifixi Christi efficaciam abolito, Christus in ipsis viuat, & ipsi sese Deo consecrent. Itaque siquis accepto Euangelio sese peccatis dedat, accuset non Christum, non Euangelium, sed seipsum, vt qui opus Dei in sese destruat. 5 Secundum argumẽtum ab absurdo, Si Lege iustificari possunt homines, ergo Christum necesse non fuit mori. 1 Tertium argumentum ab iis Spiritus sancti donis sumptum quibus audito & credito per Pauli ministerium Euangelio cælitus fuerant donati, quæ quum essent omnium oculis sic expositæ vt veluti viuæ essent imagines in quibus Euangelicæ doctrinæ veritatem non aliter intueri possent quàm si oculis suis Christum ipsum crucifixum spectarent, in cuius vnius morte confiderent, miratur fieri potuisse vt à pseudapostolis dementer traetur.

Hoc solum cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis Spiritum accepistis, an ex fide per auditum percepta?

2 Adeò amētes estis? quũ spiritu inceperitis, nunc carne perficimini?

3 Tã multa passi estis frustra? si modò etiã frustra.

4 Qui igitur subministrat vobis Spiritũ, & efficit virtutes in vobis, ex operib⁹ Legis an ex fide per auditũ percepta *subministrat*?

5 Sicut ||Abraham credidit Deo, & imputatum est ei ad iustitiam:

6 *Ita* nostis nempe, eos qui ex fide sunt, esse filios Abrahæ.

7 Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iustificaturũ Gentes, antè euangelizauit Abrahę, ||Benedicentur, *inquiens*, in te omnes Gentes.

9 Ita que qui ex fide *sunt*, benedicuntur cùm fideli illo Abraham.

10 Nam quotquot ex operibus Legis sunt, sub execratione sũt. 11 Scriptũ est enim, ||Execrabilis quisquis non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

12 Nullũ autẽ per Legem iustificari apud Deũ, manifestum *est*: siquidẽ ||iustus ex fide viuet.

13 Lex autem non est ex fide: sed || Qui fecerit ea homo, viuet in ipsis.

2 Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, Ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;

3 Οὕτως ἀνόητοί ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε;

4 Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἴγε καὶ εἰκῆ.

5 Ο οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;

6 Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

7 Γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ.

8 Προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφὴ ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ, Ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη.

9 Ὥστε οἱ ἐκ πίστεως, εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

10 Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσίν, ὑπὸ κατάραν εἰσί. γέγραπται γάρ, Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά.

11 Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον· ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

12 Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως· ἀλλ' Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

1 Quærtum argumentum superiori insertum, & id quidem duplex. Si fidei adiicienda est Lex, hoc non erit progredi sed regredi, quũ excellentiora sint dona illa spiritualia in vos collocata quã quæcunq; post sunt à vobis ꝓficisci. Deinde cõsequeretur, Legẽ præstantiorẽ esse Christo, quia perficeret quæ Christus dum taxat inchoaret. *Gen.15.6 rom.4.3 Iac.2.22*

3 Adhortatio per modũ exprobrationis, ne tot certamina frustrasubierint. *Gen.12.3 eccli.44.20 act.3.25*

4 Tertium illud argumẽtũ ab effectis sumptum repetit, quoniã quædam alia inseruerat. *Deut.27.26 Abac.2.4 rom.1.17 heb.10.38 Leuit.18.5*

5 Quintum argumentum maximi ponderis, cuiꝰ triplex est antecedens. Primũ, Abrahamum iustificatum esse fide, iustitia videlicet secundũ promissionẽ fide apprehensã gratis ei imputata: quã expresse testatur Moses.

6 Alterũ, Ex fide æstimandos esse filios Abrahæ. 7 Tertium antecedens, omnes sine exceptione populos credẽtes cõprehendi in benedictionis promissione. 8 Probatio secundi & tertii antecedẽtis, ex verbis Mosis. 9 Conclusio quinti argumẽti, Ergo sicut Abraham fide est benedictus, ita & eius filii (i. omnes etiam ex Gentibus credẽtes) benedicuntur. i. gratis iustificantur. 10 Sextum argumentũ, cuius etiam cõclusio est in præcedente versiculo, à repugnãtibus, Maledicuntur qui sunt ex operibus Legis. i. qui ex præstatione Legis æstimant iustitiam. Ergo benedictio eorum est qui sunt ex fide. i. qui ex fide iustitiam habent. 11 Probatio antecedentis: cuius syllogismi propositio est, Maledictus est quisquis non implet totã Legem. 12 Assumptio cum cõclusione, Nemo autẽ Legem implet. Nemo igitur Lege iustificatur, siue Omnes maledicũtur qui ex operibus Legis iustitiam quærũt. Additur autẽ simul ipsius assumptionis probatio eiusmodi, Iustitia & vita tribuitur fidei. Nemo igitur Legẽ implet. 13 Ratio superioris cõsequutionis ostẽditur: quia Lex vitam promittit omnibus qui ipsam præstant, ac proinde si præstaretur, iustificaret & viuificaret. Scriptura autem fidei iustitiam ac vitam tribuens, Legi adimit, quamvis illa quidem ex imputatione iustificet, ista verò ex operis præstatione.

Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· γέγραπται γάρ, Επικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου.

13 14 At Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio: 15 scriptum est enim, ‖ Execrabilis quisquis pendet in ligno.

Ινα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Αβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.

14 16 Vt in Gentibus benedictio Abrahæ extet in Christo Iesu, & vt promissum illum Spiritum accipiamus per fidem.

Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω, ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται.

15 17 Fratres, humano more loquor, ‖ Hominis licet pactionē authoritate cōfirmatā nemo abrogat, aut *aliquid ei* superaddit.

Τῷ δὲ Αβραὰμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, Καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός.

16 Abrahæ verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis: sed vt de vno, Et semini tuo. 18 qui est Christus.

Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν, ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν.

17 19 Hoc autem dico, pactionem antè confirmatā à Deo respectu Christi, Lex 20 quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritā, vt aboleat promissionem.

Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Αβραὰμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός.

18 21 Nam si ex Lege est hæreditas, non iā ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem*.

Τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται· διαταγεὶς δι'

19 22 Quid igitur Lex? Trāsgressionū gratia addita est vsquequò veniſſet semē illud cui facta est promissio: 23 *Lex, inquā*, ordinata per

14 Occupatio, quomodo igitur posſunt benedici quos Lex pronuntiat execrādos? QuoniamChristus ſuſtinuit maledictionem à Lege inflictā, vt nos eam effugeremus.

15 Probatio reſponſionis, ex Moſis teſtimonio. *Deut.21.23*

Heb.9.17

16 Concluſio omniū ſuperiorum de quib⁹ in quinta & ſexti argumenti tractatione diſſeruit, nempe & Gētes fieri in Chriſto gratuitæ benedictionis Abrahami participes, & Iudæos etiā ipſos q⁹ſe accenſet Apoſto⁹, nōniſi per fidē cōſequi promiſſam illā Euangelii gratiam, quam Spiritū vocat. Diſtinctē verò Apoſtolus & his & illis concluſionem applicat, aditum ſibi paraus ad ſequens argumētū, in quo explicat non aliter quàm ſi

de in Chriſtū poſſe coaleſcere ſemē illud vnicū Abrahæ ex omnibus populis cōflatum. 17 Sequēti argumento qđ ſeptimū eſt ordine, duo axiomata præponit: vnū, Rite pacta & conuenta inter homines, reſcindere non licere, nec quicquā eis adiicere: alterū, ſic pactū eſſe Deū cum Abrahamo vt eius ſobolē quæ ex Iudæis & ex Gētibus cōpoſita eſt (ſicut ex præcedētibus apparet) in vnū corpus colligeret, vt qui nō dicat ſe Deū fore Abrahæ & ſeminibus eius, (qđ tamē dicendū eſſet ſi plura haberet diuerſa ſemina, nempe Gentes ſeorſim, & ſeorſim Iudæos) ſed ſe Deum fore Abrahæ & ipſius ſemini, quaſi vni.

18 Proponit ſeptimi argumenti ſummā, nēpe in vno Chriſto tū Gētes tū Iudæos, in vnū ſeminis Abrahæ corpus coaleſcere, vt oēs ſint vnus Chriſt⁹: ſicut infrà explicatur v.28. 19 Argumentū octauū à cōparatis, Si authēticū hominis pactū firmū manet, multo magis Dei pactū. Ergo Lex nō fuit lata vt abrogaret promiſſionē cū Abrahamo ſancitā, quæ in Chriſtū reſpiciebat. i. cuius exitus à Chriſto pēdebat.

20 Amplificatio argumēti, Promiſſionē illā præterquam q⁹ per ſe firmiſſima eſt, lōgiſſimi etiā tēporis præſcriptione, nēpe 430 annorū, fuiſſe cōfirmatam, vt infringi nullo pacto potuerit. 21 Obiectio, Fatemur promiſſionē nō abrogari Legis pacto, ideoq; Legē cū promiſſione cōiungimus. Imò, inquit Apoſtolus, ſtare hæc duo ſimul nō poſſūt, nēpe vt hæreditas ex Lege ſimul & promiſſione detur, quū promiſſio ſit gratuita. Ex quo cōſequitur, Legē nō eſſe datā iuſtificādi cauſa, quoniā ita infringeretur promiſſio.

22 Obiectio ex ſuperiore reſpōſo naſcēs, Si nō eſt ex Lege hæreditas, ſaltē aliqua ex parte. quorſū igitur data iā pridē promiſſione, lata eſt Lex? Idcirco, iuquit Apoſtolus, vt homines cōfugerent peccati, ac proinde doceret in Chriſtū reſpicere, in quo tandē promiſſio illa omniū populorū ſimul ſeruandorū impleretur: nedū vt ſit lata Lex hominib⁹ iuſtificādis. 23 Cōfirmatio ſuperioris reſpōſionis, ex ipſa ferēdæ Legis ratione ac forma deſūpta. Lata enim eſt, magnū omnib⁹ terrorē incutiētib⁹ Angelis, & interueniente Moſe internuntio. Internūtio porro opus nō eſt vni ſed duobus minimū, iiſq; diſſidentibus. Lex

ipsa igitur & internuntius, testimonia fuerunt iræ Dei, nedum vt hoc modo vellet Deus homines sibi reconciliare, abolita promissione, aut Lege ad promissionem adiecta.

24 Occupatio, nequis obiiciat, interdū ex contrahentium voluntate aliqd adiici pactis, aut priora etiam pacta rescindi. Hoc, inquit Apostolus, in Deum non cadit qui semper vnus est, id est idē ac sui similis. *Rom. 3. 9*

25 Conclusio per interrogationē enuntiata, eadem quidem atq; illa quæ expressa est supra v. 17, sed exalio antece dēte nascens, vt nouū fit argumentum eiusmodi, Deus est sui semper similis: Lex igitur non est lata vt promissiones aboleat. Aboleret autē si viuificaret, quia sic iustificaret, ac proinde aboleret iustificationem illam Abrahæ & semini eius promissam ex fide. Imò potius lata est vt omnium reatū patefaceret, quò confugientes ad Christū promissum, omnes crederentes gratis in eo iustificarētur.

26 Iam subsequitur secūdæ partis huius epistolæ altera tractatio, cuius status est, Etiamsi nō iustificet Lex (id est tota illa Legalis œconomia) an propterea sit abolēda, quum Abraham ipse circunciſus fuerit, & eius posteri Legis Mosaicæ vsum retinuerint. Affirmat autē Paulus abolēdam fuisse, quoniam idcirco fuit instituta vt veluti custos ac pædagogus esset populi Dei, tantisper dum reipsa appareret promissio, id est Christus & Euangelium manifeste ac summa cum Spiritus efficacia promulgatum. 27 Quoniam ætas conditionem seruorum non mutat, addit nos conditione esse liberos, ac proinde ex puericia egressis iam non opus esse custodia vel pædagogo.

28 Particula vniuersali vsus, ne videretur (saltem Iudæi obstringi Legis vinculo, pronuntiat Baptismum esse omnibus credētibus communem, quòd sit nostræ in Christo liberationis pignus tum Iudæis, tum Græcis, vt vere hoc modo omnes sint vnus in Christo, id est semen illud Abrahæ promissum, ac vitæ æternæ hæres.

Angelos, per manum internuntii

ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτου.

Internuntius autē vnius nō est: Deus verò vnus est.

Ὁ δὲ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς, εἷς ἐστιν.

Num igitur Lex *addita* est aduersus promissiones Dei? Absit. nā si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.

Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Μὴ γένοιτο. εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη.

Sed concluſit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσι.

Antequam autem venisset fides, sub Legis præsidio tenebamur, concluſi in eam fidem quæ erat reuelanda.

Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκλειόμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι.

Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christum *respiciens*, vt ex fide iustificaremur.

Ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν.

At postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus.

Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν.

Omnes enim, filii Dei estis, per fidem in Christo Iesu.

Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Nam quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis.

Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε.

Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus ac fœmina. omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu.

Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Quòd si vos *estis* Christi, nempe Abrahæ semen estis, & secundùm promissionem hæredes.

Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραὰμ σπέρμα ἐστέ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

Κεφάλαιον δ.

Λεγω δὲ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν.

Ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός.

Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι.

Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον.

Ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν.

Ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κράζον, Ἀββᾶ, ὁ πατήρ.

Ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ.

Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς.

Νῦν δὲ, γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε;

Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς.

Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μήπως εἰκῇ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς.

Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς· ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν. οὐδέν με ἠδικήσατε.

CAP. IIII.

HOc autē dico, Quādiu hæres est infās, nihil differt à seruo quanuis sit dominus omnium:

Sed sub tutoribus & curatoribus est vsque ad tēpus quod pater præfinierit.

Ita & nos, quum essemus infantes, sub elementis mundi eramus in seruitutem redacti:

[2]At postquam venit plenum tempus, emisit Deus Filium suum factum ex muliere, factum Legi obnoxium:

Vt eos qui Legi erāt obnoxii, redimeret, ‖ vt adoptionem acciperemus.

[3]Quoniam autem estis filii, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamātē, Abba, *id est* Pater

Itaque non amplius es seru[9], sed filius: quòd si filius, etiam hæres Dei per Christum.

[4]Imò tū quidē ignorantes Deū, seruiebatis iis qui natura non sunt dii:

At nūc quū cognoscatis Deū, imò potius edocti fitis à Deo, quomodo conuertimini retrorsū ad impotentia & egena elementa, quibus retrorsus ab initio seruire vultis?

Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos.

Metuo de vobis ne frustra fatigat[9] sim apud vos.

[5]Estote quasi ego: nam ego *sum* quasi vos: fratres rogo vos. nihil mihi fecistis iniuriæ.

1 Declaratæ alia duplici similitudine quod de custode ac pædagogo, paulo antè dixerat. Legem enim (i. totam illā Legalem œconomiam) dicit fuisse instar tutoris siue curatoris ad certum tēpus dati, tantisper dum, finita illa temporaria tutela, iuris nostri fieremus, ac tandem vt filii non vt serui viueremus. Sed & obiter Legale illud regimē velut alphabeti & rudimentorū instar fuisse docet, præ illa Euangelii doctrina. *Rom.* 8. 15

2 Multa simul tradit, nēpe suo tempore finitā fuisse tutelam, vt definant curiosi homines quærere curam diuturna fuerit illa pædagogia: item nos non esse natura filios, sed ex adoptione, idque in illo Dei Filio, qui carnem nostram idcirco induerit vt fratres ipsius fieremus.

3 Ostendit sic nos esse liberos & nostri seruis factos, vt interea nos Spiritu Christi gubernari oporteat, q in cordibus nostris regnans, verum Patris cultum nos doceat. Sed hoc non est seruire, sed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet. 4 Applicat superiorem doctrinā Galatis, peculiari cum reprehensione. Poterāt enim Iudæi præillis aliquam excusationem prætexere, vt qui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Christianam libertatem asciti fuissent, quo prætextu poterāt ad illa rudimenta regredi? 5 Temperat quæcunque poterat videri acerbius dixisse, miro atque adeo plane diuino artificio, sic declarans suam in illos benevolentiā, vt necesse fuerit Galatas hæc legentes vel prorsus esse desperatos, vel cum lacrymis leuitatem suam agnoscere ac deprecari.

Gen. 16. 15
Gen. 21. 1

Nostis autem me per infirmitatem carnis vobis prius euangelizasse: 13

Οἴδατε δὲ ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον·

Et experimentum mei quod *fiebat* in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis: sed me vt Angelum Dei, vt Christũ Iesum, excepistis. 14

Καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε, ἀλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ιησοῦν.

Quæ igitur erat beatitatis vestræ prædicatio? testimoniũ enim reddo vobis, vos, si fieri potuisset, oculos vestros effossos daturos mihi fuisse. 15

Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι, εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι.

Itaque *num* inimicus factus sum vobis dum vobis vera loquor? 16

Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν;

Depereunt vos non bene, imo excludere nos volunt, vt se depereatis. 17

Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.

Sed præclarum est vehementer amare in re bona semper, & non solùm dum præsens sum apud vos. 18

Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς.

Filioli mei, quos iterũ parturio, vsquequò formetur Christus in vobis. 19

Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.

Velim autem nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam: quoniam hæsito in vobis. 20

Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου· ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν.

5 Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Legem non auditis? 21

Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε;

Scriptum est enim, Abrahamum duos filios habuisse: vnum ex ancilla, & vnum ex libera. 22

Γέγραπται γὰρ ὅτι Αβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν· ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας.

||Sed is qui ex ancilla *natus est*, secundũ carnem natꝰ est: ||qui verò ex libera, per promissionem. 23

Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας.

Per quæ aliud figuratur. Nam hæ sunt duę illę pactiones, vna quidem quę est Agar, ex monte Sina, generans *prolem* ad seruitutem. 24

Ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα· αὗται γάρ εἰσιν αἱ δύο διαθῆκαι· μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Αγαρ.

5 Quoniam pseudapostoli perpetuo vrgebãt, nisi Gẽtes circũciderentur, Christum eis nihil profuturũ, & istud dissidiũ eorum qui ex circuncisione crediderãt aduersus incircuncisos credentes, plenũ erat offediculi, Apostolus post varia argumenta quibus illorũ errorem refutauit, profert allegoriam in qua dicit Spiritum sanctũ adũbrasse omnia hæc mysteria: fore videlicet vt duo filiorũ genera Abrahamũ communem patrem haberent, sed planè diuerso exitu. Sicut enim Abrahã ex Agar ancilla extranea genuit Ismaelẽ vi naturæ ordinaria: ex Sara verò ingenua sustulit Isaacũ, vi promissionis & ex sola gratia: quorũ ille non modò nõ fuit hæres, sed etiam hæredem est persequutus: ita duas esse pactiones, & velut duplices ex duabꝰ illis pactionibus tanquam matribus nasci Abrahamo filios. Vnam igitur latã fuisse in Sina extra terrã promissam, secũdum quam pactionẽ geniti sint Abrahæ filii secundum carnẽ, Iudæi videlicet, ex illa pactione (.i. ex Lege) quærentes iustitiã: at non hæredes, imo tandem ex domo eiiciendi, vtqui veros hæredes persequantur. Alteram verò in illa sublimi Hierusalem, siue in Sione (ipsius videlicet Christi sacrificio) sancitam, quæ filios promissionis gignat, virtute nimirũ Spiritus sancti credentes, & in promissione gratuita instar Abrahæ acquiescẽtes, qui soli, expulsis illis seruis, sint filiorũ iure, patriæ hæreditatis futuri participes.

Τὸ δὲ Ἄγαρ, Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ 25
Ἀραβίᾳ, συνστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς.

Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἐλευθέρα 26
ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν.

Γέγραπται γάρ, Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ 27
οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.

Ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ, κατὰ Ἰσαὰκ, ἐ- 28
παγγελίας τέκνα ἐσμέν.

Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννη- 29
θεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα· οὕτω καὶ νῦν.

Ἀλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; Ἔκβαλε τὴν 30
παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.

Ἄρα, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης 31
τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας.

Κεφάλαιον ε.

Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ἡ Χριστὸς ἡμᾶς 1
ἠλευθέρωσε· στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε.

Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν 2
περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.

Μαρτύρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώ- 3
πῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι.

Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ οἵτι- 4
νες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε.

Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλ- 5
πίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα.

Sina enim mons est in Arabia, pari autem serie respondet ei Hierusalem quæ nunc est, seruitque cũ filiis suis.

Sublimis verò illa Hierusalem, libera est, quæ est mater omniũ nostrum.

6 Scriptum est enim, ‖ Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis. quoniã plures sunt liberi desertæ q̃ eius quæ habet virum.

‖ Nos igitur, fratres, secundum Isaac, promissionis filii sumus.

Sed quẽadmodum tũc is qui secundum carnem genitus fuerat, persequebatur eũ q̃ natus erat secundũ Spiritũ: ita & nunc.

Sed quid dicit Scriptura? ‖ Eiice ancillam & filiũ eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

7 Nempe, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.

CAP. V.

IN libertate igitur qua Christus nos liberauit, perstate, & ne ecõtrario implicamini seruitutis iugo.

‖ Ecce, ego Paulus dico vobis, si circuncidamini, Christũ nihil vobis profuturum.

Testor enim rursum omni homini qui circunciditur, eum esse debitorẽ totius Legis seruandæ.

Facti estis inanes Christi ‖ quicunque per Legẽ iustificamini, & à gratia excidistis.

2 Nos enim Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.

6 Offendit se in hac allegoria sequutũ Esaiæ prophetæ vestigia, qui prænuntiarit Ecclesiam cõstituendam ex filiis Saræ sterilis, id est ex iis qui merè spiritualiter per fidem fierent Abrahæ filii, potius quàm ex Agare fœcũda: iã tum prædicẽs Iudæorũ reiectionem & Gẽtium vocationem.
Esa.54.1
Rom.9.8

7 Cõclusio superioris allegoriæ, Nullo modo accersendam esse Legalẽ seruitutem, quũ ancillæ filii non sint hæredes.
Gen.21.10

1 Altera obtestatio qua disertè testatur iustitiam operum & iustitiam ex fide non posse simul stare, quoniam nemo ex Lege iustificari potest nisi qui pleuè ac perfectè illã præstat. Arripit autem circuncisionis exemplum, quoniã ea erat totius Legalis cultẽ basis, & præcipuè vrgebatur à pseudapostolis.
Act.15.2
1.Cor.1.17

2 Tacitè cõparat nouum populum cũ vetere. Certũ enim est hũc quoque in fide non in circuncisione spem omnem iustitiæ ac vitæ fundasse, sed ita vt eorum fides esset ceremoniali & cæterum cultu implicita: nostra autem fides nuda est ac spirituali cultu contenta.

3 Ratio additur, Quia nisi circũcisio est abolita, Christo nobis exhibito, cum plena spiritualis circũcisionis vbertate.

4 Facit etiã Præputii mẽtionem, ne sibi Gentes in eo placeant, vt Iudæi in circũcisione. 1.Cor.5.6

5 Occupatio, Si abolita est totus ille Legalis cultꝰ, qua in re igitur nos exercebimus? In charitate, inquit Paulus. Neque enim fides de qua agitur, otiosa esse potest, imo assiduos charitatis fructus edit.

6 Iterũ obiurgat Galatas, sed cũ admiratione & superioris etiã cursus laude, quo plus verecundiæ ipsis incutiat.

7 Agit ex Apostolica authoritate, negans posse ex Deo esse illã doctrinã suæ repugnãtem. *Leuit.19.18 matth.22.39 marci 12.31 rom.13.9 Iac.2.8 Rom.13.14 1.pet.2.11.*

8 Hoc addit ne de re parui momenti videatur contendere, solicitè monens (similitudine à fermento sumpta, qua Christus etiam ipse vsus est) ne vel minimo vitio pariantur puritatẽ Apostolicæ doctrinæ infici. 9 Mitigat superiorem increpationem, deriuans culpam in pseudapostolos, quibus horrendum iudicium Dei denuntiat. 10 Iubet eos considerare quam hac in re suum cõmodum non quærat, quum ipsi liceat hominũ odia vitare si velit Iudaismum cum Christianismo coniungere. 11 Exemplum veri pastoris, zeso gloriæ Dei & gregis sui charitate inflammati. 12 Tertia pars epistolæ, docens rectum Christianæ libertatis vsum in eo positum esse vt à peccati seu carnis seruitute manumissi, & Spiritui parentes, alii aliorũ saluti seruiamus, ex charitate. 13 Charitatem proximi proponit tanquam scopum ad quem Christiani omnes actiones suas referant, citato Legis testimonio. 14 Exhortatio ad charitatis officia, ab vtili: quoniam nulli sibi peius consulunt quam qui mutuo se oderunt. 15 Agnoscit maximam piorum imbecillitatem, quod ex parte sint regenerati: sed monet vt meminerint se donatos esse Dei Spiritu qui eos à seruitute peccati ac proinde à Lege asseruerit, quatenus est peccati virtus, ne cupiditatibus sese dedant.

3 Nam in Christo Iesu neque circũcisio quicquam valet, 4 neque Præputium, 5 sed fides per charitatem agens.

6 Currebatis pulchrè, quis vos interpellauit, vt non obsequeremini veritati?

7 Hæc persuasio non est ex eo qui vocat vos.

8 ‖ Paulum fermenti totam massam fermentat.

9 Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse sensuros: sed qui turbat vos, auferet condẽnationem, quisquis fuerit.

10 Ego autem, fratres, si circumcisionem etiã prædico, quid adhuc persequutionẽ patior? nẽpe abolitũ est offendiculum crucis.

11 Vtinam etiã abscindãtur qui vos inquietant.

Vos enim ad libertatẽ vocati estis, fratres: 12 tãtùm ne libertatem *arripite vt datam* carni occasionem, sed ex charitate seruite aliis aliis.

13 Nam tota Lex vno verbo completur, isto *videlicet*, ‖ Diliges proximum tuum vt teipsum.

14 Quòd si alii alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alii ab aliis cõsumamini.

15 Hoc autẽ dico, ‖ spiritu incedite, & quod cõcupiscit caro ne perficite,

6 Εν γὰρ Χριστῷ Ιησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.

7 Ἐτρέχετε καλῶς, τίς ὑμᾶς ἀνέκοψε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι;

8 Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς.

9 Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ.

10 Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε· ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ.

11 Ἐγὼ δέ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ.

12 Ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς.

13 Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις.

14 Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ λόγῳ πεπλήρωται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.

15 Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.

16 Λέγω δέ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε.

Η γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος· τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. 17

Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. 18

Φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός· 19
ἅτινά ἐστι, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια,
Εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, 20
Φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. 21

Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος, ἐστὶν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. 22

Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. 23

Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. 24

Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. 25

Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλοις προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες. 26

Κεφάλαιον ς.

ΑΔελφοί, ἐὰν καὶ προλημφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραΰτητος· σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς.

17 Nam caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem: hæc autem inter se opposita sunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

18 Quòd si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 Porro manifesta sunt opera carnis: quæ sunt, adulteriū, scortatio, impuritas, proteruia.

20 Idololatria, veneficium, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi: eos *vide licet* qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes.

22 At fructus Spiritus, est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

23 Aduersus eos qui sunt eiusmodi, non est lex.

24 Qui enim *sunt* Christi, carnem crucifixerunt cū affectibus & concupiscentiis.

25 Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.

26 Ne simus inanis gloriæ cupidi, alii alios prouocātes, alii aliis inuidentes.

CAP. VI.

1 FRatres, etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, vos spirituales instaurate huiusmodi hominem cū spiritu mansuetudinis: [2] considerās temetipsum, ne & tu tenteris.

26 Quod in genere dixerat, particulatim explicat, præcipua aliquot carnis facta recensens, eáque Spiritus fructibus opponens, vt nemo possit ignorantiam prætexere.

17 Nequis obiiceret Paulum agere sophistam, vt qui, Spiritum vrgēdo, nihil aliud quàm quod Lex præcipit vrgeret, ostendit se nō literalem illā & externam, sed spiritualē obedientiam reqrere, quæ non ex Lege manet, sed ex Christi Spiritu nos regenerante, quē oporteat esse nostræ vitæ moderatorē.

18 Adiicit peculiares exhortationes, prout nouerat Galatas certis vitiis esse obnoxios. ac primū quidem ambitionem cauendā esse docet, quæ duas habet comites, obtrectationē & inuidiam, vnde infinitæ contentiones & iniurias necesse sit exoriri.

1 Importunum rigorem damnat, quòd fratrum reprehensiones Spiritu mansuetudinis oporteat esse temperatas. 2 Attingit vlcus, quoniam ii fere sunt rigidissimi censores qui suæ infirmitatis sunt immemores.

3 Alii aliorũ onera portate: & ita complete Legẽ Christi.

Nam siquis sibi videtur aliquid, quũ nihil sit, hũc suus ipsius animus fallit.

Opus autem suum probet vnusquisque: & tũc in semetipso gloriationem habebit, & non in alio.

4 || Nam vnusquisque suũ onus portabit.

|| 5 Communicet autẽ qui instituitur in sermone, ei qui se instituit, omnia bona.

6 Ne seducimini: Deus non irridetur. quicquid enim seminauerit homo, hoc & metet.

Nam qui seminat carni suæ, ex carne metet interitum: qui verò seminat spiritui, ex spiritu metet vitam æternam.

7 || Porro ne benefaciendo segnescamus. tempore enim suo metemus, si non elanguerimus.

8 Nempe igitur dum tẽpus habemus, simus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei

9 Videtis quàm longis literis vobis scripserim mea manu.

Quicũque volunt speciosi apparere in carne, ii cogunt vos circuncidi, tãtùm ne ob crucẽ Christi persequutionẽ patiantur.

2 Αλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

3 Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι, μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρεναπατᾶ.

4 Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον.

5 Εκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει.

6 Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι, ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.

7 Μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει.

8 Οτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.

9 Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι.

10 Αρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως.

11 Ιδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί.

12 Οσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται.

3 Finẽ hũc esse reprehensionum ostendit, vt fratrẽ collapsum erigamus, nõ autem superbè opprimam⁹. Vnumquẽque igitur oportere non ex aliorum reprehensione, sed ex suiipsi⁹ approbatione laudabilẽ vitam sectari. 1.Cor.3.8 1.Cor.9.7

4 Ratio cur homines oporteat in sese potissimùm esse intẽtos, Quoniã videlicet vnusquisque non ex comparatione cũ altero, sed ex suiipsius vita corã Deo censebitur.

5 AEquum est magistros pro facultatũ ratione à discipulis ali. 2.Thess.3.13

6 Beneficentiam in egenos commendat, primùm omnium eos obiurgans, quos non pudet hoc vel illud prætexere quominus proximos iuuent, quasi Deum possint fallere: deinde eleemosynam comparãs sationi spirituali, quam cõsequutura sit spiritualis messis, vt nihil sit ea lucrosius: auarã autem parsimoniã sationi carnali, vnde nihil nisi caducum & mox periturum colligatur. 7 In eos qui initio quidem sunt benefici, sed non perseuerant, quòd diutius videatur messis differri, perinde ac si vnum & idem esset sationis ac messis momentum. 8 Domestici fidei (id est eadem religionis professione nobiscum coniuncti) cæteris quibuscunque sunt anteferendi, ita tamen vt in quosuis nihilominus beneficẽtia nostra redundet. 9 Quarta & vltima pars epistolæ, in qua redit ad præcipuum scopum, nempe ne Galatæ sese à pseudapostolis amplius sinant extra viam abripi. Depingit autem illos pseudapostolos suis coloribus, arguens illos ambitionis, vt qui ne Legis quidem studio faciant quod faciunt, sed idcirco duntaxat vt ex Galatarum circuncisione bonam gratiam suæ gentis aucupentur.

Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν· ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται.

Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ.

Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις.

Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.

Τοῦ λοιποῦ, κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω· ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.

Πρὸς Γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης.

Nam ne ipsi quidé qui circunciduntur, Legé seruant: sed volunt vos circuncidi, vt de vestra carne glorientur.

[10] A me verò absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.

Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, neque præputium, sed noua creatio.

Et quicunque secundum hanc regulam incedent, pax *erit* super eos & misericordia, & super Israelem Dei.

[11] De cætero nequis mihi molestias exhibeto: ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.

[12] Gratia Domini Iesu Christi *sit* cum spiritu vestro, fratres. Amen.

Ad Galatas scripta fuit fuit Roma.

10 Comparationem sui cum illis non dubitat instituere, testificans se ex aduerso iis ærūnis gaudere quas Christi causa sustinet, & sicut à mundo despiciatur, seuicissim mundum pro nihilo habere: quæ sit vera veri Israelis circuncisio.

11 Persecuerans in eadé translatione, ærūnas suas, atq; adeo plagarū sibi pro Christi nomine impositarū vibices, opponit externæ circūcisionis cicatrici, tanquam verum Apostolatus sui sigillum.

12 Valedicēs precatur eis gratiā & Spiritum, aduersus pseudapostolorū fraudes, externa illa inculcātes.

1 Inscriptio & salutatio, de quibus in aliis epistolis dictum est.

2 Prior pars epistolæ, in qua omnes salutis nostræ causas, proposito Ephesiorum exemplo, & variis exhortationibus adhibitis, pertractat, incohans suo more à gratiarum actione. 1.Cor.1.1

3 Causa efficiens nostræ salutis est Dei non vniuersaliter & confuse considerata, sed vt Pater Domini nostri Iesu Christi.

4 Causa finalis proxima, & nostri respectu, est salus nostra, collatis omnibus ad salutē necessariis, qđ benedictionis genus est cæleste & electorum proprium. 1.Cor.1.3 2.pet 1.2

5 Materia nostræ salutis Christus: in quo vno, spirituali ac salutifica benedictione donamur.

6 Explicat causā efficientem, siue quomodo Dei Pater nos in Filio seruet. Quia, inquit, ab æterno elegit nos in Filio.

Epistola Pauli Apostoli ad Ephesios.

Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή.

CAP. I.

Κεφάλαιον αʹ

1 ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, & Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3 Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς & πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις Χριστῷ·

4 Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

5 Προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ,

6 Εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ.

7 Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτω-

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, ||sanctis qui sunt Epheſi, & fidelibus in Christo Iesu:

Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

2 ||Benedictꝰ Deꝰ & Pater Domini nostri Iesu Christi, [q] benedixit nobis omni benedictione spirituali, in cælis [s] in Christo.

6 Sicut elegit nos in ipso antequam iacerentur fundaméta mundi, 7 vt simus sancti & inculpati coram eo per charitatem.

8 Qui prædestinauit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christum in seſe, pro beneuolo affectu voluntatis suæ.

9 Ad laudē glorioſæ suæ gratiæ, 10 qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto.

11 In quo habemus redēptionē p sanguiné ipsius, remiſſioné, [q] nā, peccato-

7 Explicat causam illā finalem proximā, quā duplicem facit, sanctificationē videlicet, & iustificationem de qua mox disseret. Ex his autem duo sunt etiam notanda, nempe non posse vitæ sanctitatem à gratia electionis separari: deinde, quicquid in nobis est puritatis, esse beneficium Dei gratuito nos eligentis. 8 Alia etiam dilucidior explicatio causæ efficientis, ipsiusq; adeo æternæ electionis, qua nos dicitur Deus in Christo elegisse, quoniam videlicet ei visum est apud se nos nōdum natos destinare quos per Iesum Christum adoptaret in filios: vt nulla hic sit ratio electionis nisi in gratuita Dei beneuolentia quærenda, nec fides præuisa sit prædestinationis causa, sed effectum.

9 Causa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei Patris, vt qui nos gratis seruat in Filio.

10 Altera finalis causa proxima, nostra iustificatio, dum nos in Filio suo gratis habet pro iustis.

11 Explicatio causæ materialis, quomodo in Christo simus facti Deo grati, quoniam is vnus est cuius sacrificium ex Dei misericordia nobis imputatur ad peccatorum nostrorum remissionem.

μάτων, καὶ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ.

Ης ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει.

Γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ.

Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ.

Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ.

Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν· ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ.

Ὅς ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.

Διὰ τοῦτο κἀγὼ, ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους,

Οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου.

Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

rũ ex diuite ipsius gratia:

8 [12]Qua redũdauit in nos omni sapientia & intelligentia:

9 Patefacto nobis mysterio voluntatis suæ, [13]secũdum gratuitam suam beneuolentiam quam proposuerat in sese.

10 [14]Nempe vt in pleni temporis dispensatione recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cælis sunt, tũque in terra:

11 [15]In ipso, *in quam*, in quo etiam lecti sumus, quum essemus prædestinati secundum propositum eius qui omnia efficit ex consilio voluntatis suæ.

12 Vt nos simus laudi gloriæ ipsius, qui priores sperauimus in Christo.

13 [16]In quo *Sperastis* & vos, audito sermone veritatis, *id est* Euangelio salutis vestræ: in quoetiam posteaquam credidistis, obsignati estis Spiritu illo promissionis sancto:

14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in liberatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

15 [17]Propterea etiã ego, quũ audissem eam quæ in vobis est fidem in Domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos,

16 Non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis:

17 [18]Vt Deus Domini nostri Iesu Christi,

12 Nunc demum ad causam formalẽ, id est ad vocationem, siue prædicationẽ Euãgelii, accedit, qua Deꝰ consiliũ illud æternum gratuitæ nostræ in Christo reconciliationis ac salutis exequitur. Euangelii autẽ loco substituẽs omnem sapiẽtiam & intelligentiã, quã sit eiꝰ præstantia declarat.

13 Non tantũ electio sed etiã vocatio est a mera gratia.

14 Paterũ exhibuit mũdo Christum omniũ electorũ caput quũ opportunum fuit, prout ab æterno oĩa tẽpora sapientissime disposuit. Christus autẽ is est in quo omnes à condito mundo electi, palãtes alioquĩ & à Deo separati, simul collecti sũt: quorum alii iam erant in cælis quum ipse in terras veniret (qui videlicet fide in eum vẽturũ iam collecti fuerant) alii vero in terra reperti, ab eo collecti fuerunt, & quotidie colliguntur.

15 Vocationis beneficium seorsim applicat Iudæis credentibus, ad fontem vsque recurrens, vt & ipsi neque sibi, nec generi suo, neque vlli alii rei quam vni Dei gratiæ ac misericordiæ salutem suam acceptã ferant, tum quia vocati, tum quia priores vocati. 16 Iam etiam exæquat Ephesios (aut potius Gentes omnes) Iudæis, quia etiam si posteriores accesserũt, tamen eodem Euangelio vocati, fide sunt illud amplexi, & eodem Spiritu, quod est electionis pignus, tantisper dum ipsa cernatur hæreditas, fuerũt obsignati, vt & in ipsis emineat Dei gloria. 17 Redit ad superiorem gratulationem, duo simul concludens ex præcedentibus: primum, omnia bona à Deo Patre in Christo & per Christum in nos proficisci, vt eorum nomine à nobis laudetur: secundum, illa omnia quæ ad duo veluti capita reuocat, fidem videlicet & charitatem, certis gradibus in nobis augeri, vt ab eiusdem gratia petendum sit incrementum à quo est initiũ, & à quo finis speratur. 18 Causæ fidei suæ, Deus Pater sancto suo Spiritu ducentes

nostras illustrans, vt Christũ in Euangelio sibi patefactum amplectantur ad vitam æternam obtinendam, & ipsius Dei gloriam prædicandam.

Pater ille gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis, per agnitionem ipsius:

Illuminatis oculis mẽtis vestræ: vt sciatis quæ sit spes illa vocationis ipsius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis:

[19] Et quæ sit excellens illa magnitudo potentiæ ipsius in nobis qui credimus, ||pro efficacitate fortis roboris ipsius,

[20] Quam exeruit in Christo quum excitauit eum ex mortuis, & collocauit ad dextram suam in cælis,

Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & omne nomen quod nominatur nõ solùm in hoc seculo, verumetiam in futuro.

[21] Et omnia subiecit eius pedibus, eúmque constituit caput super omnia ipsi Ecclesiæ,

Quæ est corpus ipsius, & complementum eius qui omnia implet in omnibus.

CAP. II.

E[1] ||T vos *vnà viuificauit*, quũ essetis mortui[2] in offensis & peccatis:

[3] In quibus olim versati estis, [4] vt est vita mundi huius, secũdum principẽ cui potestas est aeris & spiritus[5] nũc agẽtis in homi-

ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ·

18 Πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις·

19 Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ,

20 Ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις,

21 Ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

22 Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ,

23 Ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.

Κεφάλαιον β

1 ΚΑΙ ἡμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἁμαρτίαις·

2 Ἐν αἷς ποτε περιεπατήσατε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς

19 Fidei excellentia declaratur ab effectis, quoniã in illa sese exerit potentissima Dei virtus.

20 Potentiã & gloriã illã Dei longè sublimissimam, cui credẽtes omnes sunt participes, adhuc tamen in nobis (ꝓpter crucis ignominiam & carnis infirmitates) perobscurã, iubet nos Apostolus in Christo gloriosissimo, fidei oculis cõtemplari. *Coloss. 2.19 infra, 3.7*

21 Ne summã illã Christi gloriã putemus aliqd à nobis alienũ esse, testatur illum esse à Deo Patre cõstitutũ caput totius Ecclesiæ. oportere igitur corpus huic capiti coniungi, quod alioqui absq; mẽbris mutilum quiddã esset: quod tamen necessitate nõ fit (quum Ecclesia potius vnius Christi virtute viuificetur & sustẽtetur, nedũ vt eius supplemento indigeat) sed immensa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere. *Coloss. 2.13*

1 Rursus magnitudinem diuinæ beneuolẽtiæ declarat collatione miserrimi illius status in quo nati sumus, cũ ea dignitate in quã à Deo Patre euehimur in Christo. Sic igitur eam conditionẽ describit vt dicat nos, quod ad spirituales motus attinet, non semimortuos sed planè ac prorsus mortuos nasci.

2 Causam mortis indicat, nẽpe peccata. 3 Omnes fuisse spiritualiter mortuos probat ab effectis.

4 Vniuersale esse hoc malum testatur, adeò vt omnes sint Satanæ mancipia.

5 Ideo homines mancipati sunt Satanæ quòd Deo sint sponte rebelles.

τῆς ἀπειθείας,

Ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημεν ποτὲ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν· καὶ ἦμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί.

Ὁ δὲ Θεὸς, πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς,

Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ· χάριτί ἐστε σεσωσμένοι·

Καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως· καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον.

Οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται.

Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.

Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς, ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ, χειροποιήτου·

Ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ·

nibus contumacibus.

3 Inter quos & nos omnes conuersati sumus olim in cupiditatibus carnis nostræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant: eramúsque natura filii iræ, vt etiã reliqui.

4 Sed Deus qui dives est misericordia, propter multã charitatem suam qua dilexit nos,

5 Etiam quum per offensas mortui essemus, vnà viuificauit nos per Christum, *cuius* gratia estis seruati:

6 Vnáque excitauit, vnáque collocauit in cælis in Christo Iesu:

7 Vt ostenderet seculis succedentibus summas opes suæ gratiæ, *suæ* erga nos benignitate in Christo Iesu.

8 Gratia enim estis seruati per fidem: idque non ex vobis: Dei donum *est*.

9 Non ex operibus, nequis glorietur.

10 Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quę præparauit Deus vt in eis versaremur.

11 Propterea mementote vos quondam Gentes in carne, qui dicebamini Præputium ab ea quæ vocatur Circuncisio in carne, & quæ manibus fit:

12 Vos, *inquã*, illo tempore fuisse absque Christo, alienos à republica Israelis, & extraneos à pactis promissionis, spé non habentes, & Dei expertes in mundo:

6 Gentibus seorsim damnatis, Iudæos ipsos quibus sepsũ aggregabat, fatetur nihilo esse per se meliores.

7 Cõclusio, omnes homines nasci iræ & maledictioni Dei obnoxios.

8 Iã sequitur alterũ collarionis membrum, nostrã excellentiam declarans, qui videlicet Christi virtute fimus à morte illa liberati, & æternæ vitæ participes facti: vt tandẽ & ipsi cum cæteris regnemus. Inculcat autem multis modis huius beneficii cansam efficientem esse gratuitã Dei misericordiã: materiam verò, Christum ipsum: instrumentum, fidem, quæ & ipsa sit gratuitũ Dei donum: finẽ denique, Dei gloriam.

9 Expresse detrahit operibus nostris iustitiæ laudẽ, quũ ipsa bona opera sint gratiæ effectæ in nobis.

10 Superiorẽ doctrinam Gẽtibus applicans, ostẽdit eas nõ tãtùm natura, vt & ipsos Iudæos, sed peculiari etiã ratione fuisse à Deo alienissimas: quo magis oporteat ipsas tãti Dei beneficii memoris conseruare. *Rom. 9.4*

11 Christus vnicum est Iudæorũ & Gẽtium vinculũ, quo cum Deo conciliantur.

12 Sicut ceremoniis & legali cultu dirimebantur Iudæi à Gẽtibus, ita nunc Christus, diruto illo septo, vtrosque in seipso & inter se & cum Deo copulat. Ex quo conse quitur, eos q ceremonias il las stabilire velint, Christi gratiam irritam facere. *Colosse. 2. 14*

13 Hui⁹ gratiæ efficax est instrumẽtum Euãgelii prædicatio, tũ Iudæis tum Gẽtib⁹ cõmunis.

14 Conclusio, Gentes in consortiũ salutis esse ascitas. Describit autem Ecclesiæ præstãtiã, eam vocãs ciuitatem & domum Dei.

15 Doctrinã salutis deposuit Dñs initio penes Prophetas, deinde penes Apostolos cuius scopus atq; adeo veluti materia & substantia est Christus. Itaque ea demũ est Ecclesia vera & Catholica quæ à Prophetis & Apostolis est Christo superstructa, tãquã templum spirituale Deo consecratum.

1 Asserit Apostolatũ sũ aduersus offẽ-

11 Ατ nunc in Christo Iesu, vos qui olim eratis ꝓcul, propinqui facti estis, ꝑ sanguiné, *inquã*, Christi.

12 Ipse enim est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit.

Inimicitiis, *id est* lege mandatorum *quæ* in ritibus *posita est*, per carnem suam abolitis: vt ex duobus illis conderet in semetipso vnũ nouum hominem, faciens pacem,

Et vtrosque in vno corpore reconciliaret Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam.

13 Et veniens euangelizauit pacé vobis qui procul *eratis* & iis qui prope *erãt*.

Quoniam vtrique per ipsum habemus aditũ per vnum Spiritum ad Patrẽ.

14 Nempe igitur nõ amplius estis hospites & inquilini, sed conciues sanctorũ, ac domestici Dei:

15 Su perstructi super fundamentum Apostolorũ ac Prophetarum, cuius imus angularis *lapis* est ipse Iesus Christus:

In quo totum ædificiũ congruenter coagmentatum, crescit vt sit templũ sanctum Domino.

In quo & vos vnà ædificamini, vt sitis habitaculum Dei per Spiritum.

CAP. III.

1 Hvius rei gratia ego Paulus *sum* captiuus ille Christi Iesu pro vobis Gentibus:

13 Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, ὑμεῖς οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

14 Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας·

15 Τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας· ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν αὐτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην,

16 Καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι, τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ.

17 Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς·

18 Οτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα.

19 Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων, καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ·

20 Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ιησοῦ Χριστοῦ·

21 Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ·

22 Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι.

Κεφάλαιον γ.

1 Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ιησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν.

diculum crucis, ex quo etiam sumit argumentũ ad eum confirmandum, affirmans se nõ modò designatum Apostolum per Dei misericordiam, sed etiam peculiariter Gentibus vndiquaque ad salutẽ vocandis destinatum. quoniã ab initio Deus ita decreuerat, quãuis diu distulerit eius consilii patefactionem.

Εἴγε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς·

2 Si quidem audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi apud vos:

Ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνωρίσθη μοι τὸ μυστήριον, (καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ·

3 *Deum videlicet* per reuelationem notum mihi fecisse mysteriũ illud, (sicut antè scripsi paucis:

Πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ)

4 Ex quo perlecto potestis intelligere quæ sit mea intelligentia in mysterio Christi)

Ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι·

5 Quod aliis ætatibus nõ innotuit filiis hominum, vt nunc retectum est sanctis eius Apostolis & prophetis per Spiritum:

Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦ εὐαγγελίου.

6 Gentes *videlicet* esse cohæredes & concorpores, cõsortésque promissionis eius in Christo per Euangelium.

Οὗ ἐγενόμην διάκονος κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

7 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficacitatem potentiæ ipsius.

Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ,

8 Mihi, *inquam*, longè minimo omnium sanctorũ, data est hæc gratia, euangelizandi inter Gẽtes impenetrabiles opes Christi,

Καὶ φωτίσαι πάντας τίς ἡ κοινωνία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

9 Et in lucem proferendi omnibus quę *sit* cõmunio mysterii quod erat absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum:

Ἵνα γνωρισθῇ νῦν τοῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς ἐκκλησίας, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ·

10 [2]Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperiis ac potestatibus *quæ* in cælis *sũt* multiformis illa sapientia Dei:

2 Vocatio Gentium inopinata, ipsis etiam Angelis cælestibus est speculi instar: in quo magnificam Dei sapientiam intuentur.

Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

11 Secundum propositum æternum quod constituit in Christo Iesu Domino nostro:

In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per fidem ipsius.

Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

[3] Huius rei gratia flecto genua mea ad Patré Domini nostri Iesu Christi,

Ex quo tota familia in cælis & in terra nominatur,

Vt det vobis, pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per Spiritum suum in interiore homine:

Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris:

Vt in charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ *sit* illa latitudo & lõgitudo, & profunditas & sublimitas:

Et cognoscere charitatem illam Christi *omni* cognitione superiorem: vt impleamini ad omné vsque plenitudiné illã Dei.

[4] Ei verò qui infinita cũ redundãtia potest omnia facere supra ea quæ petimus, aut méte cõcipimus, pro vi illa agéte in nobis,

Sit gloria in Ecclesia per Christum Iesum, in omnes ætates seculi seculorum. Amen.

12 Εν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει, διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ.

13 Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐγκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν.

14 Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ,

15 Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται.

16 Ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον·

17 Κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν·

18 Ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος,

19 Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ.

20 Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν,

21 Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. ἀμήν.

[3] Docet suo exemplo efficaciam doctrinæ à Dei gratia pendere, ac pinde preces cum prædicatione & auditione Verbi esse coniũgẽdas, quibꝰ indigeant nõ modò qui fũt nouitii, sed ipsi quoq; veterani, vt magis ac magis per fidem cũ Christo coalescẽtes, omnibus spiritualibꝰ donis cõfirmati, in cognitione eius immẽsæ charitatis qua nos Deus Pater in Filio complexus est, fũdentur ac radices agant, quum tota familia cuius pars iam in cælum recepta est, pars adhuc in terris hæret, ab illa adoptione Patris cælestis in vnico Filio suo, pendeat.

[4] Erumpit in gratiarum actionẽ, qua cõfirmentur etiam Ephesii, vt quiduis ex Deo sperent.

[1] Altera pars epistolæ, præcepta vitæ Christianæ cõplectens: quorum summa est vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est.

CAP. IIII.

[1] Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε,

Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ·

[2] [2]Cum omni modestia ac mansuetudine, cum animi lenitate, tolerantes alii alios per charitatem:

2 Secundò animi mansuetudinem commendat, quæ in sese mutuò tolerandis demonstretur.

Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης.

[3] [3]Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.

3 Tertio cùm cōiunctionem requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo deuincitur.

Ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν·

[4] [4]Vnum est corpus & vnus Spiritus, sicut & vocati estis in vnam spem vocationis vestræ:

4 Argumētum maximi momenti ad mutuam charitatem maximo studio colēdam, quòd ab vno Deo & Patre, eodem spiritu in vnū veluti corpus cōflati, vnum Dominum vnam fide colentes, & vno baptismate ipsi consecrati, vnā eandémque gloriam, ad quam vocati sumus, sperēmus. Omnia igitur ista discerpit q charitatem violat.

Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα·

[5] Vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma:

5 Admonet, omnes quidē vnum esse corpus, & ab vno Christo, qui potenter dominis omnibus hostibus, in cælis regnat (vnde Ecclesiam donis omnibus cumulet) omnia bona proficisci: sed interea varie ac diuerse dona ista pro eius arbitrio distribui, ac proinde vnumquēque debere suo modulo contentum, id quod accepit, ad communem totius corporis vtilitatem referre.

Εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν.

[6] Vnus Deus & Pater omniū, qui est super omnia & per omnia & in omnibus vobis.

6 Priore loco functiones Ecclesiasticas, partim extraordinarias & temporarias, vt Apostolos, Prophetas, Euangelistas, partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & Doctores, commemorat.

Ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ὑμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ.

[7] [5]Sed vnicuique nostrum data est gratia pro mensura doni Christi.

7 Finē Ecclesiasticarum functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant vt vnum Christi corpus mysticum constituant.

Διὸ λέγει, Ἀναβὰς εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτισεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις.

[8] Quapropter dicit, Quū ascendisset in sublime, captiuam duxit captiuitatē, & dedit dona hominibus.

8 Huius ministerii vsus perpetuus est dum in mundo versamur. i. vsque ad tempus illud quo carne exuti, penitus inter nos cōsentientes, capiri nostro Christo adhærebimus. Hoc autē fit crescente in nobis cognitione Filii Dei, ipsóq; adeo paulatim in nobis adolescente, donec viri perfecti euadamus. quod quidem in altero fiet seculo, quū Deus erit omnia in omnibus.

Τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς;

[9] Cæterùm illud Ascēdit, quid est nisi quòd etiam descenderat prius in infimas partes terræ?

9 Admonet, quòd ascendit longè supra omnes cœlos, vt impleret omnia.

Ὁ καταβὰς, αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα.

[10] Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit longè supra omnes cœlos, vt impleret omnia.

Καὶ αὐτὸς ἔδωκε, τοὺς μὲν, ἀποστόλους, τοὺς δὲ, προφήτας, τοὺς δὲ, εὐαγγελιστὰς, τοὺς δὲ, ποιμένας καὶ διδασκάλους.

[11] [6]Dedit igitur ipse alios quidem, Apostolos: alios verò, Prophetas: alios autem, Euangelistas: alios autē, Pastores & Doctores.

Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ·

[12] [7]Ad coagmentationem sanctorū, ad opus ministerii, ad ædificationem, *inquam*, corporis Christi.

Μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώ-

[13] [8]Donec euadamus omnes in vnitatē fidei, & agnitio-

a. fi. impleat sed spiritu & domin. vt promiserat Joh. 16. 7. unde actor. 2. 11. dicit.

nis Filii Dei, in virũ perfectum, ad mensuram staturæ adulti Christi:

9 Vt ne simus amplius pueri, 10 qui fluctuemus & circunferamur quouis vẽto doctrinę, in hominum alea, veteratoria ad insidiosè fallendum versutia.

11 Sed veritatem sectantes cũ charitate, prorsus adolescamus in eum *per* omnia qui est caput, *nempe* Christus:

Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum, & compactum per omnes suppeditatas commissuras, ex vi intus agente pro mensura vniuscuiusque membri, incremẽtum capit corpori conueniens, ad suiipsius extructionẽ per charitatem.

12 Hoc itaque dico, & obtestor per Dominum, ne amplius verseminiǁ sicut reliquæ Gentes versantur in vanitate mentis suæ,

Cogitationem habẽtes obscuratam, & abalienatam à vita Dei propter ignorantiam quę est in ipsis, ex obduratione cordis eorum.

Qui posteaquam dedoluerunt, semetipsos dediderunt proteruiæ, ad certatim patrandam impuritatem omnem.

13 Vos autem non ita didicistis Christum:

Si modò eũ audistis, & per eũ edocti fuistis, sicut est veritas in Iesu:

σεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

14 Ινα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης·

15 Αληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός·

16 Εξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

17 Τοῦτο οὖν λέγω, καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν,

18 Εσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν·

19 Οἵτινες ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ.

20 Υμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν·

21 Εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ιησοῦ·

9 Inter pueritiam (id est statum admodum imbecillum, quum videlicet adhuc penitus vacillamus) & perfectam ætatẽ, quæ nobis in altero demũ seculo obtinget, aliquid est medium, nempe adolescentia, & firmus ad perfectionem progressus.

10 Eos qui in verbũ Dei non recũbũt, comparat nauiculis quæ doctrinis hominum tanquam ventis cõtrariis huc & illuc agitatæ fluctuẽt, & simul præmonet id accidere non tãtùm humani ingenii leuitate, sed etiã quorundam versutiis qui hãc velut artem faciant. *Rom.2.21*

11 Veritatis & charitatis studio in Christo crescimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, instar vitalis spiritus sic totum corpus vegetantis vt singulos artus pro eorum modulo nutriat, Ecclesiam suam diuersis functionib⁹ quasi mẽbris constantẽ, seruata vniuscuiusque proportione viuificat & fouet. Inde verò consequitur, neque extra Christum posse hoc corpus viuere, neque quenquam posse spiritualiter crescere, qui sese à cæteris mẽbris seiungat.

12 Descendẽs ad doctrinæ Christianæ fructus, primùm disserit de morũ & actionum principiis, grauissimã comparationem instituens filiorũ Dei cum iis qui nõ sunt regenerati. In his enim omnes animi facultates esse corruptas, mente vanitati dedita, sensibus densissima caligine obscuratis, affectibus autem ad malum paulatim sic assuefactis vt eos tandem omni amisso iudicio oporteat ad turpissima quæuis præcipites ferri.

13 Sequitur antithesis hominum vera ac viua Christi cognitione regeneratorum, qui longè alia habeant actionum principia, desideria videlicet sancta & honesta, & mentem prorsus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde similes quoque effectus nascuntur, vita videlicet iusta & verè sancta.

Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης·

Ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν,

Καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.

Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν, ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ· ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη.

Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν·

Μήτε δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ.

Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι.

Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω· ἀλλ' εἴτις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσι.

Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως.

Πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργὴ, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία, ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ.

Γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοὶ, εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν.

22 Nempe deponere quod ad priſtinam cõuerſationem attinet, veterem illũ hominẽ qui deceptricib⁹ cupiditatibus corrũpitur:

23 Renouari verò ſpiritu mentis veſtræ,

24 Et induere nouum illũ hominem qui ſecundum Deum conditus eſt ad iuſtitiam & ſanctimoniam veræ.

25 [14] Quapropter depoſito mendacio, loquimini veritatem quiſque proximo ſuo. nã ſumus alii aliorũ membra.

26 [15] Iraſcimini, & ne pecca te: ſol ne occidat ſuper iracundiam veſtrã:

27 Neq; date locũ diabolo.

28 [16] Qui furabatur, nõ amplius furetur: ſed potius laboret, operando manibus quod bonum ſit, vt poſſit impertiri cui opus fuerit.

29 [17] Nullus ſermo corruptus ex ore veſtro egreditor, ſed ſiquis eſt cõmod⁹ ad ædificationis vſum, vt gratiam auditoribus adferat.

30 [18] Et ne triſtitia afficite Spiritum illum ſanctum Dei, per quem obſignati eſtis in diẽ redemptionis.

31 Omnis amaritudo, & excandeſcentia, & ira, & clamor, & maledicentia, tollatur ex vobis, cum omni malitia.

32 Sed eſtote alii in alios benigni, miſericordes, cõdonantes vobis mutuò *of fenſas*, [19] ſicut & Deus in Chriſto cõdonauit vobis.

Coloſſ.3.8

14 Particulares aliquot Chriſtianas virtutes ſigillatim commẽdat, ac primũ quidem veritatem (id eſt ſinceros mores) exigit, damnata omni fraude & ſimulatione, quoniã alii aliorum cauſa nati ſumus.

15 Iram ſic cohibendã docet vt quantũuis ferués, tamen foras nõ erumpat, & mox, atque adeo ante ſomnũ, extinguatur: ne Satan mali ſuggerendi conſilii occaſionẽ ex peſſimo illo conſultore arripiens, nos peſſundet.

16 A corde deſcendit ad manus, furta cõdemnãs: & quoniã hunc ſceleri deditiſſolent inopiã prætexere, docet laboré optimum eſſe aduerſus paupertatem remedium, cui ſic benedicat Dominus vt iis qui laborant, aliquid etiam ſuperſit vnde alios iuuent, nedũ vt aliena cogãtur ſurripere.

17 Iniicit etiam frenũ linguæ, ſic docẽs temperãdum ſermonem vt nõ modò nõ deſtruãtur auditorum animi, ſed etiam inſtruantur. 18 Generalis præceptio aduerſus omnes exuperantias affectuum poſitorum in facultate quam iraſcibilem vocant, quibus contrarias mediocritates opponit. Adhibet autem præfationem lõge vehementiſſimam, cauendum eſſe ne Spiritum ſanctum in nobis ea lege habitantem vt noſtris omnibus affectibus moderetur, noſtra intemperie velut triſtitia afficiamus. 19 Argumentũ ab exẽplo Chriſti ſumptum, quo nullum eſſe poteſt grauius, etiamſi hominibus inimiciſſimis condonandæ ſint iniuriæ, nedum ſi vel habenda ſit miſerorum ratio, vel de ſeruanda erga quoſuis moderatione & morum ſuauitate agatur.

CAP. V.

E||Stote igitur imitatores Dei, vt filii dilecti:

Et versamini cum charitate, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorẽ bonæ fragrantiæ.

[1]||Scortatio verò & omnis impuritas aut auaritia ne nominator quidem inter vos, sicut decet sanctos:

Et obscœnitas, & stultiloquium, & dicacitas, quæ non conueniunt: sed potius gratiarum actio.

[2]Nam hoc nostis, nullũ scortatorem, aut impurũ, aut auarum, qui est idolo latra, habere hæreditatem in regno Christi & Dei.

||Ne quisquam vos seducat inanibus sermonibus. propter hęc enim venit ira Dei in homines contumaces.

[3]Ne igitur estote consortes eorum.

Eratis enim olĩ tenebræ, nunc autẽ lux in Domino: vt filii lucis incedite:

(Nam fructus Spiritus *situs est* in omni bonitate & iustitia & veritate)

Probantes quid sit acceptum Domino.

Et ne cõmercium habete cum operibus illis infrugiferis tenebrarum, sed potius etiam arguite.

Nam quæ occultè fiũt ab istis, turpe est vel dicere.

Sed omnia, dũ arguũtur à luce manifesta fiunt. lux enim illud est quod omnia facit manifesta.

Ioh.13.24, & 15.12
1.ioh.3.23

1 Iam accedit ad alterã affectuum speciem, positam in facultate quam concupiscibilem appellãt: nominatim scortationem, auaritiam, & dicacitatem, & quidem grauissimè, reprehendens.

Suprà, 4.19
coloss.3.5
2.thess.2.17

2 Quoniam hæc scelera sunt ex eorũ numero quæ plerique ne inter vitia q̃dẽ numerãt, expergefacit pios vt tanto magis sibi ab iis vt nocentissimis pestibus caueant.

Matth.14.4
mar.13.5
luc.11.8
2.thess.2.3

3 Quia nihil procliuius est quàm mala exẽpla sequi, idcirco monet sanctos Apostolus vt assiduè meminerint cæteros esse veluti tenebras, sese verò instar lucis. Illos igitur turpissima quæque (vt in tenebris fieri solet) patrare: ipsos verò oportere non modò nõ seq illorũ exempla, sed etiam (q̃d propriũ lucis munus est) eorũ tenebras coarguere, & præeũte Christo, vera illa luce, sic incedere vt prudentes decet.

Κεφάλαιον ε̃ζ

1 Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά·

2 Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.

3 Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις·

4 Καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα· ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία.

5 Τοῦτο γὰρ ἔστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ.

6 Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.

7 Μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν.

8 Ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ· ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε·

9 (Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ)

10 Δοκιμάζοντες τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.

11 Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε·

12 Τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν.

13 Τὰ δὲ πάντα, ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται. πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστι.

Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. 14 Quapropter dicit, Excitate qui dormis, & surge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε· μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί· 15 ||Videte igitur quomodo accuratè incedatis, nō vt insipientes, sed vt sapientes:

ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρόν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι. 16 Redimentes occasionē, quoniam dies mali sunt.

Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου. 17 ||Propterea ne estote imprudētes, sed intelligentes quæ sit volūtas Domini.

Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ ἐστὶν ἀσωτία, ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι· 18 5Et ne inebriamini vino, in quo luxus est, sed implemini Spiritu:

λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ· 19 Loquentes inter vos mutuò p psalmos & hymnos & cantiones spirituales: canentes & psallentes in corde vestro, Domino.

εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ Θεῷ καὶ πατρί· 20 Gratias agentes semper de omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.

ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ. 21 6Subiecti alii aliis, cum timore Dei.

Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ· 22 7||Vxores propriis viris subiectæ estote, 8 vt Domino:

ὅτι ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας· καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος· 23 ||9Quoniam vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ: 10& is est qui salutem dat corpori.

ἀλλ' ὡς ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀνδράσιν ἐν παντί. 24 11Itaque sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiectæ sunto* in omnibus.

Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς· 25 12||Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea:

ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι· 26 13Vt eam sanctificaret, purgās lauacro aquæ per verbum:

4 Quo corruptiores sūt huius seculi mores, eo magis in oēs occasiones intentos esse nos oportet, nec aliud nobis ipsis quā Domini volūtatem proponere. *Colossi.4.5 Rom.12.2 1.thessal.4.3*

5 Dissolutis infideli m cōuiuiis sobrios & sanctos fideliū cœtus opponit, in quibus personēe vnius Domini laudes, siue aduersis siue prosperis rebus.

6 Breuis repetitio scopi ad quē omnia referēda sunt, vt propter Deū alii aliis seruiant.

7 Iā ad œconomiā descendit, singulas œconomices partes ordine distribuens. Vxorum autem officiū in eo positum esse dicit vt viris subiiciantur. *Colossi.3.18 tit.2.5 1.pet.3.1 1.Cor.11.3*

8 Primū argumētū, Quoniam maritis rebelles esse non possint quin Deo ipsi huius subiectionis author resistant. *Colossi.2.19*

9 Declaratio superioris dicti, Quia Deo in marrimonio præfecerit virū vxori, sicut Christus est Ecclesiæ suæ caput. dependet, vt nō tantū insita sed criā vxori vtilissima sit ista subiectio: sicut etiā Ecclesiæ salus est à Christo, quamuis lōgè dissimili ratione. 11 Cōclusio officii vxorū erga maritos. 12 Maritorū officiū est vxores vt seipsos diligeret: cuius dilectionis viuum est exemplar, Christi erga Ecclesiam charitas.

13 Quoniā multi solēt vxorū infirmitates suæ duritiei & inhumanitati prætexere, iubet nos cōtēplari Apostolus qualē Ecclesiā nactus sit Christus quū eam sibi adiūgeret, & quomodo oēs eius sordes adeò nō sit dedignat⁹, vt sua etiā puritate omnes illas eluere nō desinat, tātisper dū illā penitus purificet

Vt sisteret eam sibi gloriosam, *id est* Ecclesiã non habentem maculam, aut rugam, aut quicquã eiusmodi, sed vt esset sancta & inculpata.

14 Ita debent viri diligere suas vxores vt sua ipsorum corpora. qui diligit suam vxorem, seipsum diligit.

Nullus enim vnquam suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam, sicut & Dominus Ecclesiam:

Quoniam membra sumus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius.

‖Propterea derelinquet homo patrẽ ac matrem, & agglutinabitur vxori suæ: & qui duo *erant*, fiẽt vna caro.

15 Mysterium hoc magnum est: loquor autẽ de Christo & de Ecclesia.

16 Itaque & vos singuli *ita facite*, suam quisque vxorẽ ita diligat vt seipsum: vxor autem *videat* vt reuereatur virum.

CAP. VI.

1 ‖Liberi, auscultate in Domino parentibus vestris: 3 id enim est iustum.

4 ‖ Honora patrem tuũ & matrem tuam: (quod est præceptum primum cum promissione)

Vt bene tibi sit, & sis lõgæuus super terram.

27 Ινα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔνδοξον, τὴν ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος.

28 Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ.

29 Οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν·

30 Οτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ.

31 Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

32 Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

33 Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν· ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

Κεφάλαιον ς'

1 Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ· τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον.

2 Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα (ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ)

3 Ινα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς.

14 Aliud argumentũ, Vniusquisq; naturæ sponte seipsum amat: resistit ergo naturæ qui vxorem non amat. Cõsequutionem probat primũ ex mutua Christi & Ecclesiæ cõiunctione mystica: deinde ex Dei ordinatione, qui virũ & vxorẽ pronuntiet esse instar singularis individui. *Gen.2.24 matth.19.5 mar.10.7 1.cor.6.16*

15 Nequis naturalẽ Christi & Ecclesiæ coniunctionẽ somnier, qualis est viri & vxoris, arcanam eam esse ostendit, spiritualem videlicet & quæ à communi hominum captu sit quamremotissima: vtpote quæ spiritus non carnis virtute, fide non naturali aliquo cõnexu constet.

16 Conclusio officii tum viri in vxorẽ, tum vxoris in virum. *Colos.3.20 Exo.20.12 deut.5.16 eccli.3.10 matth.15.4 mar.7.10*

1 Accedit ad aliam œconomices partem: & liberorum erga parentes officiũ in eo positum esse docet vt parentibus obtemperent. 2 Primum argumentum, Quia sic Deus sanciuit. Ex quo etiam consequitur, hactenus teneri liberos hac obedientia vt tamen à Dei cultu non discedant.

3 Secundum argumentum, Quod iustissima sit hæc obedientia.

4 Probatio primi argumenti. 5 Tertium argumẽtum, ab vtili, Quòd Dominus hoc præceptum inter cætera sit peculiari benedictione dignatus.

Καὶ οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου.

Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ.

Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς.

Μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις.

Εἰδότες ὅτι ὃ ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν, τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος.

Καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτοὺς, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν· εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωπολημψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς

4 [6]Et *vos* patres, ne prouocate ad irã liberos vestros, sed enutrite eos in doctrina & monitis Domini.

5 [7]||Serui auscultate iis qui *vestri* domini sunt[8] secundũ carnem, cũ timore ac tremore, cũ simplicitate cordis vestri, vt Christo.

6 Non ad oculũ seruientes, vt qui hominibus placere student: sed vt serui Christi,[9] facientes ex animo quæ vult Deus.

7 Cum beneuolentia seruientes Domino, & non hominibus.

8 [10]Vt qui illud sciatis, singulos, quicquid fecerint boni, hoc reportaturos à Domino, siue seruus fuerit, siue liber.

9 [11]Et vos domini, eadem facite erga illos, remissis minis: scientes vestrum etiam ipsorum Dominum esse in cælis, ||nec personæ respectũ esse apud eũ.

10 [12]Quod superest, fratres mei, corroboremini per Dominum, & forte ipsius robur.

11 Induite vniuersam illã armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

12 [13]Quoniam non est nobis lucta||aduersus sanguinem & carnem, sed aduersus imperia, aduersus potestates, aduersus mundi dominos, *rectores* tenebrarũ seculi huius, aduersus

6 Patrũ officiũ est, moderate & ad Dei gloriam iure patriæ potestatis vti. *Coloss.* 3.22 *tit.* 2.9 1.*pet.* 2.18

7 Iã ad tertiam œconomices partem descendit, nẽpe ad mutua seruorũ & dominorum officia. Seruorũ autem officiũ in eo positũ esse docet vt ex animo Dominos suos ament & reuereantur.

8 Mitigat seruitutis asperitatem, q nihilominus eis maneat intacta spiritualis libertas, quæ corporalem seruitutẽ non aboleat: adeò quidem vt Christi esse nõ possint nisi dominis suis fideliter & spõte inseruiant, quatenus quidẽ salua conscientia id fieri potest. *Deut.* 10.17 2.*paral.* 19.7 *iob* 34.19 *sap.* 6.8 *eccli.* 35.16 *act.* 10.34 *rom.* 2.11 *galat.* 2.6 *coloss.* 3.25 1.*pet.* 1.17 *Suprà*, 2.1

9 Vt q̃ busuis prætexib⁹ occasionẽ præcidat, docet nõ sine Dei volũtate seruos nasci aut fieri, ac proinde in Dei voluntatem esse ipsis respiciendum, quantumlibet dura sit seruitus.

10 Etiamsi ingratis aut crudelibus dominis seruiatur, tamen seruorum non minus quàm liberorum obedientia Deo est accepta. 11 Dominorum officium est, moderatè & sanctè vti suo in seruos imperio, quum & ipsi alio respectu communem habeant Dominum qui in cælis est, & tum seruos tum liberos iudicabit. 12 Concludit alteram huius epistolæ partem graui exhortatione, vt omnes sint in procinctu, & spiritualibus armis freti constanter pugnent, donec hostes penitus profligentur. Monet autem primo loco vt arma ex Deo sumamus, quibus solis confici possit hostis.

13 Secundò, præcipuos hostes inuisibiles ac potentissimos esse declarat, ne putemus nobis cum hominibus præcipuè certandum.

spirituales malitias *quæ sunt* in sublimi.

[14] Sola Dei armatura profligari istos hostes declarat, nèpe cognitiæ integritate, pia & sancta vita, Euangelii cognitione, fide, denique Dei verbo, adhibitis precibus assiduis & feruentibus pro Ecclesiæ salute, ac præsertim pro vere piorum ac fortium Verbi ministrorũ constantia.

[14] Propterea assumite vniuersam illam armaturam Dei, vt possitis resistere tẽpore aduerso, & omnibus confectis stare.

State igitur lumbis circuncinctis veritate, & induti thorace iustitiæ:

Calceatis pedibus præparatione Euangelii pacis.

Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula Mali illius ignita extinguere.

Galeam etiam salutaré accipite, & gladium spiritualem, hoc est verbum Dei:

Omni prece & supplicatione, precantes omni tẽpore per Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis,

Et pro me, vt mihi detur sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysteriũ Euangelii.

Cuius causa legatione fungor in catena, vt, *inquam*, de eo liberè loquar sicut oportet me loqui.

[15] Familiaris & beneuolentiæ plena sui status declaratio vná cũ precatione solenni, qua consuetum Paulus epistolas suas claudere.

[15] Vt autem sciatis & vos res meas, & quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charus frater & fidus minister in Domino:

Quem misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.

τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

13 Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι.

14 Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης·

15 Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης.

16 Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι·

17 Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ·

18 Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων,

19 Καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθείη λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παρρησίᾳ, γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ εὐαγγελίου,

20 Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παρρησιάσωμαι, ὡς δεῖ με λαλῆσαι.

21 Ἵνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμέ, τί πράσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ·

22 Ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν.

Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. 23

Pax *sit vobis* fratribus & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀμήν. 24

Gratia *sit* cũ omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad immortalitatẽ. Amen.

Πρὸς Ἐφεσίους ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ.

Missa fuit Roma ad Ephesios per Tychicum.

Epistola Pauli Apostoli ad Philippenses. Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολή.

Κεφάλαιον αʹ

CAP. I.

ΠΑΥΛΟΣ καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις· 1

PAVLVS & Timotheꝰ seruꝰ Iesu Christi, omnibꝰ sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis, vnà cum episcopis ac diaconis:

1 Scopus epistolæ est, Philippenses omnibus omnibus confirmare, vt non modò non deficiant, sed etiã proficiant. Ac primò quidẽ præterita laudat, vt ad perendum hortetur: quod se etiam omnino sperare dicit, idque ex viuæ charitatis ipsorũ testimonio, sed interea ad vnius Dei gratiam omnia refert.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. 2

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν, 3

Gratias ago Deo meo cum summa memoria vestri,

(Πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος) 4

(Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν· 5

Super vestri in Euangelio participatione, à primo die vsque ad hoc tempus:

Perſuaſum habens hoc ipſum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonũ, perficiat vſque ad diem Ieſu Chriſti:

6 Πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσει ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ·

Sicut iuſtum eſt vt ego id ſentiã de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & in vinculis meis, & in defenſione & confirmatione Euangelii, vos, *inquã*, omnes vnà mecum fuiſſe gratiæ meæ participes.

7 Καθώς ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου, συνκοινωνούς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.

[2] Addit ſuæ in eos beneuolentiæ declarationem, oſtendens ſimul qua re maximè poſſint confirmari, nempe precibꝰ aſſiduis.

[3] Quid præcipue nobis ſit petendum oſtendit, primum videlicet vt in vera notitia Dei, (adeò vt diſcrepantia poſſimus dignoſcere) deinde in charitate creſcamus, vt ad extremum vſque ad gloriã Dei per Ieſũ Chriſtum, vere bonis operibus incumbamus.

[3] Testis enim mihi eſt Deus quàm propẽſè amẽ vos omnes in viſceribus Ieſu Chriſti:

8 Μάρτυς γάρ μού ἐστιν ὁ Θεὸς ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ·

[3] Et hoc precor, vt charitas veſtra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni ſenſu:

9 Καὶ τοῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει.

Vt dignoſcatis quæ diſcrepant, vt ſitis ſinceri, & inoffenſo curſu pergatis ad diem vſque Chriſti:

10 Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ·

Pleni fructibus iuſtitiæ, qui *inſunt vobis* per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

11 Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον Θεοῦ.

[4] Velim autem vos ſcire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelii euenìſſe:

12 Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν·

[4] Occurrit crucis offendiculo, vndenõnulli occaſionem arripiebãt deprimẽdi ipſius Apoſtoli auctoritatem. Quibus reſpõdet, Deum ſic benedixiſſe ſuæ captiuitati vt inde ſit etiam factus illuſtrior, dignitate Euangelii, quã vis non ſimili omniũ ſtudio, tamen re ipſa per iſtam occaſionẽ magnopere amplificata.

Adeo vt vincula mea in Chriſto celebria ſint in toto prætorio, ac reliquis omnibus *locis*:

13 Ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανερούς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι·

Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè Sermonem loqui.

14 Καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν.

Ac nonnulli quidẽ per inuidiã & contentionem, nonnulli verò etiã propenſa voluntate Chriſtũ prædicant:

15 Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν· τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν.

Alii quidẽ, *inquam*, per contentionẽ Chriſtũ annuntiant non purè, exiſtimantes eſſe afflictionem addere vinculis meis:

16 Οἱ μὲν, ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐγείρειν τοῖς δεσμοῖς μου·

Οἱ δὲ, ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπο- 17
λογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι.

Τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφά- 18
σει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται· καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι.

Οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς 19
σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ,

Κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, 20
ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ, ὡς πάντοτε, καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου.

Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν, Χριστὸς, καὶ τὸ ἀπο- 21
θανεῖν κέρδος.

Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς 22
ἔργου, καὶ τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω.

Συνέχομαι γὰρ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπι- 23
θυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῷ γὰρ μᾶλλον κρεῖσσον·

Τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ, ἀναγ- 24
καιότερον δι' ὑμᾶς.

Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι μενῶ 25
καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως.

Ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν 26
Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοὶ διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς.

Μόνον ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χρι- 27
στοῦ πολιτεύεσθε, ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε ἐν ἑνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου.

Alii rursus ex charitate, 17
scientes me ad defensionē Euangelii constitutū esse.

5 Quid igitur? attamen 18
quouis modo, siue in specie, siue sincerè, Christus annuntiatur: de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

Noui enim fore vt hoc 19
mihi cedat saluti per vestras preces, & submini-strationem spiritus Iesu Christi,

6 Secundum intentā ex- 20
pectationē & spem meā, quòd nulla in re pudebā, sed cum omni libertate, vt semper, *ita* nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortē.

Mihi enim *est* Christus 21
& *in* vita & *in* morte lucrum.

7 Vtrum verò viuere in 22
carne mihi operæpretiū *sit*, & quid eligam ignoro.

Coarctor enim vtrinq; 23
desiderans migrare, & esse cum Christo: nam *id* longè optimum est:

Sed permanere in car- 24
ne, magis necessarium *est* propter vos.

Et hoc confisus noui 25
me mansurū esse, & vna permansurum cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei.

Vt abundet gloriatio 26
vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

8 Tantùm vt dignū est Eu- 27
angelio Christi vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, vos perstare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelii.

5 Suo proposito exemplo docet verum gaudium esse nostrarū afflictionū exitum, idq; virtute Spiritus Christi, quem petētibus largiatur.

6 Perseuerātia opus est ad extremum vsque, summa cum fiducia, propositā nobis vna Christi gloria, siue viuēdum sit, siue moriendum.

7 Exemplū veri pastoris, suam quamuis felicitatē postponentis omnium suarum vtilitati.

8 Illis instar proœmii præpositis, iā ad exhortationes descēdit, primū omnib⁹ monēs vt cōsensum & in doctrina & in voluntatibus seu animis cōseruent, deinde vt commun⁹ illis vinculis coniuncti, perstent fidei robore freti omnia aduersa sic sustinere vt nihil Euāgelicæ professione indignum admittant.

9 Nec vlla in re territos ab iis qui se opponunt: quod illis quidem est exitii indicium, vobis autem salutis, idque à Deo:

10 Quia vobis datum est in Christi negotio, nō solùm in eum credere, sed etiam pro eo affligi:

11 Idē certamen sustinendo quale vidistis in me, & nunc auditis de me.

CAP. II.

1 Siqua igitur consolatio est in Christo, si quod solatium charitatis, siqua cōmunio spiritus, siquæ viscera ac miserationes,

2 Explete meum gaudiū, vt itidem sitis affecti, eandē charitatē habētes, vnanimes, & sententiis vni.

Nihil *gerite* per contentionem aut per inanē gloriam, sed ex modestia aliū quisque se præstantiorē existimet.

3 Ne sua quisq; spectetis, sed vnusquisque etiā quæ sunt aliorum.

4 Itaque is sit affectus in vobis qui fuit & in Christo Iesu:

5 Qui quum esset in forma Dei, nō duxit rapinā, parem esse cum Deo:

6 Sed ipse se exinaniuit, forma serui accepta, similis hominibus factus:

7 Et habitu compertus vt homo, ipse se summisit, factus obediēs vsque ad mortem, morté autem crucis.

8 Quapropter etiam Deus ipsum in summā extulit sublimitatem, ac donauit ei nomen quod est supra omne nomen:

9 Persequutiones ab Euangelii hostibus tētatæ non deiicere sed erigere potius debēt, quū certa sint a Deo ipso testimonia tum nostræ salutis tum impiorū exitii.

10 Cōfirmatio eius quod dixerat, crucē esse nostræ salutis indiciū, quoniam pati pro Christo donū est Dei, quo suos, sicut & fide, dignatur.

11 Iam obtēdit quo consilio suarum afflictionū meminerit.

1 Vehementissima obtestatio vt ea omnia repellāt quibus illa fūma consensio violari solet, nempe contentionem & superbiam, quibus fit vt alii ab aliis seiungantur.

2 Proponit perfectissimū omnis modestiæ & morū suauitatis exēplum, Iesum Christū, quē nos oporteat pro virib⁹ imitari. Is autē, quanuis nihil sit eo sublimius, tamen nostri causa eò vsq; se abiecit, vt serui formam (nostram videlicet carnē) vltro induerit, & quidem omnibus infirmitatibus ad mortem vsq; crucis obnoxiam.

3 Summissionis Christi

28 Καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ τῶν ἀντικειμένων· ἥτις ἐστὶν αὐτοῖς ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῶν δὲ σωτηρίας, καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ·

29 Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν·

30 Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες οἷον εἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί.

Κεφάλαιον β.

1 Εἴπως οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴτι παραμύθιον ἀγάπης, εἴτις κοινωνία πνεύματος, εἴτινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί,

2 Πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες.

3 Μηδὲν κατ' ἐριθείαν, ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν.

4 Μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων ἕκαστος.

5 Τοῦτο γὰρ φρονείσθω ἐν ὑμῖν ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

6 Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ·

7 Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος·

8 Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.

9 Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα·

glorioſiſſimum exitum oſtendit, vt modeſtiam doceat verum iter eſſe ad ſolidam laudem & gloriam.

Ινα ἐν τῷ ὀνόματι Ιησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων·

Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται ὅτι Κύριος Ιησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός.

Ὥστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε.

Ο Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν, ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας.

Πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν·

Ινα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης· ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ,

λόγον ζωῆς ἐπέχοντες· εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα.

Αλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν.

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε, καὶ συγχαίρετέ μοι.

Ελπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ιησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν.

Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσῃ.

Vt ad nomen Iesu omne genu *se* flectat cœlestiũ ac terrestriũ & subterraneorum:

Omníque lingua confiteatur Dominum esse Iesum Christum, ad gloriã Dei Patris.

Proinde, dilecti mei, sicut semper obedistis, non vtin præsẽtia mea solùm, sed nunc multo magis in absentia mea, cum timore ac tremore vestram ipsorũ salutem conficite.

Deus enim is est qui efficit in vobis & vt velitis & vt efficiatis, pro gratuita *sua* beneuolentia.

Omnia facite absque murmurationibus ac disceptationibus:

Vt sitis irreprehensi & sinceri, filii, *inquam*, Dei, inculpati, in medio nationis prauæ ac peruersæ: inter quos *homines* splendetis vt luminaria in mũdo,

Sermonem vitæ prætẽdẽtia: vt gloriari possim in die Christi me non frustra cucurrisse, nec in vanum laborasse.

Quinetiam si pro libamento offerar super hostia sacrificióque fidei vestræ, gaudeo & gratulor omnibus vobis.

Itidẽ autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.

Spero autem in Domino Iesu, me Timotheum breui missurum vobis, vt & ego bono sim animo, cognito statu vestro.

Neminem enim habeo pari animo prædituũ, qui germanè res vestras curaturus sit.

4 Cœlestíos oportere nos summissos & humiles per nostræ vocationis viam ad salutẽ progredi.

5 Solidissimum aduersus arrogantiam argumẽtum, nihil nos habere laudabile nisi ex dono Dei gratuito, & quidem aduentitio, quoniam ne ad benevolendum quidem (nedum ad bene agendum) facultatem vllam aliunde quàm ex gratuita Dei misericordia habemus. *Matth.5.14 1.per.4.9*

6 Modestiã à cõtrariis superbiæ effectis describit, alienam esse docens tum ab omni maligna & occulta simulatate, tum ab apertis cõtentionibus & rixis.

7 In summa requirit vitã inculpatã & integram, vt verbo Dei illustrati inter huius seculi tenebras splẽdeant. *Act.16.1*

8 Rursus ad dit eis stimulos, proposita sua de ipsis verè Apostolica solicitudine: consolans etiã eos ne magnitudine afflictionum ipsius cõtristentur, ne si ipsum quidem mori oporteat, vt suo sanguine, veluti libamento, oblationem eorum perficiat. 9 Confirmat etiã eorum mentes tum remisso Epaphrodito, cuius fidem erga eos & summum in se iuuando studium collaudat: tum etiam promittens fore vt breui Timotheum, ex cuius præsentia magnũ fructum sint percepturi, ad eos mittat: atque adeò fore sperans vt (volente Deo) ipse citò ad eos veniat.

1.Cor.10.24

||Nam omnes quæ sua i- 21
psorum sunt quærunt, nō
quæ Christi Iesu.

Porro probationē eius 22
nostis, quòd veluti cū pa-
tre filius, mecum seruierit
in Euangelio.

Hunc igitur spero me 23
missurū simulatque vide-
ro rerum mearū statum.

Confido autem in Do- 24
mino, me quoque citò ve
turum ad vos.

Sed necessarium duxi, 25
Epaphroditum fratrem &
collegā ac cōmilitonem
meum, vestrū autem lega-
tum, quique mihi submi-
nistrauit quibus mihi o-
pus erat, ad vos mittere.

Quoniam expetebat o- 26
mnes vos, & grauissimè
angebatur propterea q̄
audissetis eum ægrotasse.

Et certè ægrotauit pro- 27
xime morte: sed Deus mi-
sertus est eius: nec eius so-
lùm, sed & mei, ne dolorē
haberem super dolorem.

Eo studiosius itaque eū 28
misi, vt quum videritis eū
rursus, gaudeatis, & ego
magis vacem dolore.

1 Conclusio superiorum, vt pergant hi lares in Domino.

Excipite igitur eum in 29
Domino cum omni gau-
dio: & tales in pretio ha-
bete.

Nam propter opus Chri 30
sti accessit ad mortem vs-
que, non habita vitæ ra-
tione, vt supplerет defe-
ctū vestri erga me officii.

Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ εὐαγγέλιον.

Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ ἐξαυτῆς.

Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι.

Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην Ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην μου, ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς.

Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς, καὶ ἀδημονῶν διότι ἠκούσατε ὅτι ἠσθένησε.

Καὶ γὰρ ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ· ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησεν· οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ.

Σπουδαιοτέρως οὖν ἔπεμψα αὐτόν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν πάλιν, χαρῆτε, κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ.

Προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς· καὶ τοὺς τοιούτους ἐντίμους ἔχετε.

Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε, παραβολευσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρός με λειτουργίας.

CAP. III.

QVod supereſt, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem ſcribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum eſt.

Κεφάλαιον γ΄

Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν Κυρίῳ. Τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές.

2 Præfatio ad sequētem admonitionē vt a pseudapostolis sibi ſedulo caueāt, circunciſionē cum Chriſto, id eſt operū iuſtitiam cum gratuita per fidem iuſtificatione) coniungentes, & ceremonialia abolita q̄ veris pietatis ac charitatis exercitiis inculcātes. Vocat autē eos canes, vt profanos latratores: malos operarios, quod vera opera negligerent, & verum eorū vſum non traderent. Denique vocat concisionem, quod circuneciſionem vrgentes, & ſeſe & alios ab Eccleſia reſcinderent.

Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν.

2 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete concisionem.

Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες, καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες.

3 [3]Nos enim sumus circũcisio, qui spiritu seruim[9] Deo, & gloriamur in Christo Iesu, nec confidimus in carne:

Καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί. εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον.

4 [4]Quanquam ego habeo de quo confidam etiã in carne. Si quisquam alius videtur fiduciã habere in carne, ego maximè *habeo*:

Περιτομῇ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραήλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος.

5 Circuncisus octauodie, ex gente Israelis, tribu Beniamĩ, Hebræ[9] ex Hebræis, ||religione Pharisæus:

Κατὰ ζῆλος διώκων τὴν ἐκκλησίαν· κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, γενόμενος ἄμεμπτος.

6 Quod ad zelum *attinet*, persequens Ecclesiã: quod ad iustitiam quæ est in Lege, irreprehensus.

7 Sed quæ mihi erãt lucra, ea duxi propter Christum damnum *esse*.

8 Quinetiam certè duco omnia damnum esse propter eminentiam cognationis Christi Iesu Domini mei: ||pter quẽ omnib[9] istis meipsum multaui, *eáque* duco ||stercorib[9], vt Christum lucrifaciã.

Et comperiar in eo, nõ habens meam iustitiam, *nempe* quæ est ex Lege, sed eam quæ per fidem est Christi, *id est* iustitiã *quæ est* ex Deo per fidem:

9 [5]Vt cognoscã eũ, & vim resurrectionis ipsius, [6]& cõmunionem perpessionum ipsius, dum conformis fio ipsius morti:

10 *Experiens* ecquo modo perueniam ad resurrectionem mortuorum:

11 Nedũ vt iam *met am* apprehẽderim, aut iam perfectus sim: sed persequor *experiens* an quoq; apprehendam, cuius etiam rei causa apprehensus sum à Christo Iesu.

3 Veram circuncisionẽ vsurpãdam ostendit, seã nimirum quæ fit animi, vt resectis per Christi virtutẽ omnib[9] prauis affectib[9], puritate vitæ Deo seruiam[9].

4 Peruersis Legis zelotis non dubitat seipsum etiã secũdum carnem anteponere, vt õnes norint se q; illa omnia externa nihil moretur, certo animi iudicio facere: q videlicet qui Christum habeat, nullo supplemento indigeat, imò non possit operũ nostrorum fiducia cum gratuita p fidẽ in Christo iustificatione cõsistere. 2. Cor. 11. 22 Act. 23. 6

5 Finis iustitiæ ex fide hic est, qđ ad not attinet, vt virtute resurrectionis ipsius ex morte eua damus.

6 Iter ad æternam illam salutem est, Christi vestigiis insistere, per crucis ærumnas, do nec ad Christum ipsum, vt metam nobis propositã, euadẽtes, palmam ad quã nos Deus in ipso vocat accipiam[9]. Hæc autẽ vera pietatis exercitia opponit Apostolus euanidis illis Legalibus ritibus, in quib[9] pseudapostoli summam pietatis collocabant.

Fratres, ego meipsum nondum arbitror *metam* apprehendisse.

Vnum autem *ago*, eaquidem quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea vero quæ à fronte sunt contendens, scopum versus feror ad palmã supernæ vocationis Dei, in Christo Iesu.

7 Quotquot itaque perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd si quid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus reteget.

Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadem incedamus regula, & itidé simus affecti.

Estote simul imitatores mei, fratres, & eos cõsiderate qui ita incedũt sicut habetis nos pro exẽplari.

8 Nam cõplures incedũt, quos sæpe dixi vobis, nũc autem & flens dico, ||hostes *esse* crucis Christi.

Quorũ finis *est* exitium: quorũ deus *est* véter, & gloria cum cõfusione ipsorũ, qui terrestria curant.

9 Nos enim vt municipes cælorum nos gerimus: vnde etiam Seruatorem expectamus Dominum Iesũ Christum.

||Qui trãsformabit corpus nostrum humile, vt cõforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacitate qua potest etiam subiicere sibi omnia.

CAP. IIII.

ITaq; fratres mei chari & exoptati, gaudiũ & corona mea, ita state in Domino, dilecti.

Euodiam & Syntychen rogo vnanimes sentire in Domino.

Etiam rogo te germane, adiuua illas quæ mecum certarunt in euangelio, cum Clemente & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.

Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est.

Nihil solliciti sitis, sed in omnibus precatione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.

Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiet corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu.

Cæterum fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate.

Quæ & didicistis & accepistis & audistis & vidistis in me, hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum.

Gaudeo autem in Domino vehementer, quòd tandem aliquando reflorescitis pro me curare, in quo & curabatis, sed tempus non habebatis.

Non quòd dicam propter penuriam, ego enim didici in quibus sum sibi sufficere.

Scio & humiliari, scio & abundare: vbique & in omnibus institutus sum & saturari & esurire, & abundare & penuriam pati.

Omnia possum in eo qui me confortat.

Verumtamen bene fecistis communicantes tribulationi meæ.

Scitis autem & vos Philippenses, quòd in principio euangelii, quando profectus sum à Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli.

Quia & Thessalonicam semel & bis in vsum mihi misistis.

Non quòd requiram datum, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.

Habeo autem omnia & abundo. Repletus sum, accepta ab Epaphrodito quæ à vobis missa sunt, odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.

Deus autem meus implebit omnem indigentiam vestram secundum diuitias suas in gloria in Christo Iesu.

Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres.

Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenses missa est ab Epaphrodito.

---

7 Conclusio huius exhortationis, trib⁹ membris cõstans. Vnum, vt in hui⁹ doctrinæ veritate perstent quicunque in ea profecerũt. Alterum, vt si qui sint adhuc rudes, adeo vt ista nõdum intelligant, & de Legis abolitione dubitent, turbas nõ moueant, & benigne tolerentur dũ & ipsi eruditiantur a Deo. Tertiũ, vt pseudapostolos ex fructib⁹ æstimẽt: qua in re non dubitat sese, p exẽplari proponere. *Aqm.16.17 1.Cor.11.3 iii.2.12*

8 Pseudapostolos, nõ maleuolẽtia nec ambitione impulsos, sed dolens & non sine lacrymis, suis coloribꝰ depingit: q vt deiicet Euangelii Christi hostes (vipote quod cum cruce sit coniunctum) nihil aliud spectẽt quàm huius vitæ commoda, id est vt pace, otio & rebꝰ omnibus abundantes, cum magna apud homines existimatione viuant: quorum miserrimum exitum fore prædicit.

9 His opponit veros pastores, qui neglectis terrestribus, in cælum toti aspirent, vbi sciunt fore vt etiã in corpore suo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur.

1 Conclusionis repetitio, vt ad victoriæ vsque adeptionem fortiter, Domini robore freti, perseuerẽt.

13 Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι κατειληφέναι.

14 Ἓν δέ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

15 Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν· καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει.

16 Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν.

17 Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοί, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς.

18 Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ.

19 Ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες.

20 Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν·

21 Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.

Κεφάλαιον δ.

1 Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοί.

Εὐοδίαν παρακαλῶ καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ.

2 [2]Euodiam precor & Syntychen precor vt sint itidem affecti in Domino.

Καὶ ἐρωτῶ καὶ σε σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς.

3 Et rogo te quoque, socie germane, opitulare ipsis, vt quæ in Euangelio vnà mecum certarunt, vnà cũ Clemente quoque & reliquis adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.

Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἐρῶ, χαίρετε.

4 [3]Gaudete in Domino semper: iterũ inquã, gaudete.

Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. ὁ Κύριος ἐγγύς.

5 [4]Moderatio vestra nota sit omnibus hominibus. [5]Dominus propè est.

Μηδὲν μεριμνᾶτε· ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετ' εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν.

6 [6]De nulla re soliciti estote: sed ŏni in re precib⁹ & supplicatione cum gratiarũ actione petitiones vestrę innotescãt apud Deũ.

Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

7 Et pax Dei quę superat omnẽ intellectũ, præsidio erit cordib⁹ vestris, & mẽtib⁹ vestris in Christo Iesu.

Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴτις ἀρετὴ, καὶ εἴτις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε.

8 [7]Quod reliquum est, fratres, quæcunque sunt vera, quæcũque veneranda, quæcunque iusta, quæcũque pura, quæcũque amabilia, quæcũque boni nominis, siqua virtꝰ, & siqua laus est, hæc cogitate.

Ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοί, ταῦτα πράσσετε, καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

9 Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hęc, *inquã*, facite, & Deus pacis *author* erit vobiscum.

Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν· ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δέ.

10 [8]Gauisus sũ autẽ in Domino magnopere quòd iã tãdem reuiruisti in vestra pro me cura: qua de re tamẽ soliciti eratis, seddesti tuebaminiopportunitate.

Οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω· ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι.

11 Non quòd penuriæ *meæ* respectu loquar: nam ego didici, in quibus sum, iis ipsis contentus esse.

Οἶδα δὲ καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν· ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύη-

12 Noui autẽ deprimi, noui etiã abundare: vbique & & in omnibus initia-

2 Quosdam etiam nominatim appellat, partim & peculiari exhortatione egerẽt, partim vt reliquos eo alacri⁹ incitẽt. *Apoc.3.5.& 10.8.& 21.27*

3 Adiicit partículares exhortationes, quarũ prima est vt Philippẽsiũ gaudiũ nullæ ab impiis illatæ afflictiones impediant.

4 Altera, vt omnia æquiboni consulẽtes, moderatè se gerant cũ omnibus.

5 Occupatio, non oportere vt impatientia tumultuemur, quũ Deus sit nobis proxim⁹, vt omnib⁹ nostris malis suo tempore medeatur.

6 Tertia, nè anxiè simꝰ vlla de re solicíti, sed certa cum fiducia Deo gratias agẽtes, ab eo petamus quibuscũque nobis est opus, vt pacata conscientia nos ei totos ex animo summittamus.

7 Cõclusio vniuersalis, vt sicut tum verbis tũ exẽplis fuerunt edocti, vitam suã ad omnis sanctimoniæ & iustitiæ regulã exigant.

8 Gratã sibi, esse testatur eorum beneficentiam, qua in summa rerũ inopia fuerat ab eis subleuatus: ita tamen orationem temperans vt ab omni sordium suspicione se purum esse, atque adeò se animum habere tum secundarum tum etiam aduersarum rerum capacem, se denique in sola Dei voluntate acquiescere, testetur.

tus sum, & ad saturitatem & ad esuritionem, *id est* tũ ad abundantiam, tum ad inopiam:

Omnia valeo per Christum qui me corroborat.

Attamen rectè fecistis quòd simul communicastis meæ oppressioni.

11 Testatur se superiorũ quoque officiorum memoriam conseruare, & rursus sinistram immodicæ cupiditatis suspicionem repellit, ꝙ à nullis aliis quicquã acceperit.

11 Nostis autẽ & vos, Philippẽses, quum initio Euangelii proficiscerer è Macedonia, nullam mihi Ecclesiam communicasse in ratione dati & accepti, nisi vos solos.

Nam etiam Thessalonicam semel & iterũ quod opus erat mihi misistis.

12 Rursus testatur, quòd eorum officiũ approbet, nõ tã id sua quã illorum causa facere, vt qui non tam ipsi quã Deo hoc veluti sacrificium obtulerint, cui⁹ non sit Dominus ipse futurus immemor.

12 Non quòd requiram donũ: sed requiro fructũ exuberãtem, *qui* in rationem vestram *inducatur*.

Accepi autẽ omnia, & abundo: expletus sum, *inquã*, acceptis ab Epaphrodito quæ à vobis *missa fuerant*, odore bonę fragrantię, hostia Deo accepta *ac* grata.

Deus autẽ me⁹ supplebit quicquid opus fuerit vobis, secundũ diuitias suas, gloriosè, in Christo Iesu.

Deo autem & Patri nostro *sit* gloria in secula seculorum. Amen.

Salutate omnes sanctos in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres.

Salutant vos omnes sancti, maximè verò qui sunt ex Cæsaris domo.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenses scripta est Roma per Epaphroditum.

μαι, καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾷν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι·

13 Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ.

14 Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει.

15 Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι·

16 Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε.

17 Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν.

18 Ἀπέχω δὲ πάντα, καὶ περισσεύω· πεπλήρωμαι, δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ.

19 Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐν δόξῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

20 Τῷ δὲ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

21 Ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί.

22 Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας.

23 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Πρὸς Φιλιππησίους ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης δι' Ἐπαφροδίτου.

Epistola Pauli Apostoli ad Colossenses. Παύλου τῦ Ἀποστόλου ἡ πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολή.

Κεφάλαιον αʹ

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς,

Τοῖς ἐν Κολοσσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντοτε περὶ ὑμῶν προσευχόμενοι·

Ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους·

Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τῦ ἀγγελίου,

Τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ· καὶ ἔστι καρποφορούμενον, καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε καὶ ἐπέγνωτε τὴν χάριν τῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ.

Καθὼς καὶ ἐμάθετε ἀπὸ Ἐπαφρᾶ τῦ ἀγαπητῦ συνδούλυ ἡμῶν, ὅς ἐστι πιστὸς ὑπὲρ ὑμῶν διάκονος τῦ Χριστοῦ·

Ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν πνεύματι.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater,

2 Iis qui sunt Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

3 [1] Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis precantes,

4 Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos:

5 Propter spem sepositã vobis in cælis: quã prius audistis per sermonem veritatis, *id est* Euangelii,

6 Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundũ, & fructum profert, sicut apud vos quoque, ex quo die verè audiuistis & cognouistis Dei gratiam.

7 Sicut & didicistis ex Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro vobis minister Christi:

8 [2] Qui & declarauit nobis vestram per Spiritum charitatem.

1 Commendat doctrinã ab Epaphra ipsis traditã, & eorum in ipsa excipienda alacritatẽ.

2 Suam in eos beneuolentiam declarat, admonens minimè oportere ipsos in eodẽ gradu consistere, sed vlterius etiã progredi tum in ipsa cognitione Euangelii, tum in vero ipsius vsu.

Propterea & nos, ex quo die *id* audiuimus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis eius, cũ omni sapientia & intelligentia spirituali:

9 Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι, καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ·

Vt incedatis sicut Domino dignũ est, vt per omnia placeatis, ōni opere bono fructum proferẽtes, & crescentes in agnitionem Dei.

10 Περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφοροῦντες, καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ·

[3]Omni robore corroborati, secundũ gloriosam vim ipsius, ad omnem tolerantiam & animi lenitatem cum gaudio:

11 Ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ, εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν μετὰ χαρᾶς·

[4]Gratias agentes [5]Patri, qui idoneos nos fecit ad participandã sortem sanctorum in luce:

12 Εὐχαριστοῦντες τῷ πατρὶ τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί·

||Qui, *inquam*, liberauit nos à potestate tenebrarũ ac transtulit in regnum Filii sibi dilecti.

13 Ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

[6]In quo habemus redẽptionem per sanguinem ipsius, *id est* remissionem peccatorum.

14 Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

[7]||Qui est imago Dei inconspicui, primogenitus omnis rei creatæ:

15 Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως·

||Nam per eum condita sunt omnia quæ in cælis sunt & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates, omnia, *inquam*, per eũ & eius respectu cõdita sunt.

16 Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται·

Estq; ipse ante omnia. & omnia per eũ consistunt.

17 Καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε.

3 Perseuerãtiæ donum à nobis nõ est, sed à Dei virtute, gratis nobiscum cõmunicata. *Matth.3.17, & 17.5 2.Pet.1.7*

4 Absoluto proœmio, ré ipsam aggreditur, id est toti⁹ Christianismi breuemquidem, sed excellentissimam descriptionem, quæ in tres tractatus cõmode distribuitur. Primũ enim verã doctrinam secũdum ordinẽ causarum explicat, ab hoc versiculo ad 21. Inde verò incipit variis exhortationibus illam applicare Colos sensibus, vsq; ad capitis 2, ver. 6. Ac tertio demũ loco, vsq; ad caput tertium, corruptelas veræ doctrinæ indicatas refutat. *Heb.2.3 Iohan.1.3*

5 Causa efficiens nostræ salutis est vna Dei Patris misericordia, qui nos aptos reddit ad participandam vitam æternam, à tenebris in quibus nati sumus in lucem cognitionis gloriæ Filii sui asserto.

6 Materia ipsa nostræ salutis est Filius Dei Christus, qui sui oblatione nobis peccatorum remissionem obtinuit.

7 Christi personæ graphica descriptio, ex qua intelligimus eum ipsum esse in quo vno sese Deus conspicuum præbet: qui antequam quicquam conderetur (id est ab æterno) genitus est à Patre: per quem etiam omnia quæ facta sunt, facta sunt, sine vlla prorsus exceptione, per quem etiam consistunt, & cuius gloriæ subseruiunt.

Καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων.

18 [8]Estque caput corporis Ecclesiæ, principium || & primogenit[9] ex mortuis, vt in omnibus primas teneat.

Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι·

19 ||Quoniam in eo placuit Patri vt omnis plenitudo inhabitaret:

Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

20 [9]Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare omnia sibi, per eum, *inquam*, tũ quæ in terra, tum quę in cælis.

Καὶ ὑμᾶς ποτε ὄντας ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν

21 [10]Itaque vos quondam abalienatos & hostes, mẽte operibus malis *intẽta*, nunc sanè reconciliauit

Ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, διὰ τοῦ θανάτου, παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ·

22 In corpore illo carnis suæ, per mortem: vt sisteret vos sanctos & irreprehenſos & inculpatos coram se.

Εἴγε ἐπιμένετε τῇ πίστει τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινούμενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ εὐαγγελίου οὗ ἠκούσατε, τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν· οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος.

23 [11]Si quidem permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à spe Euangelii quod audistis, *Euangelii, inquã*, prædicati omni creaturæ quæ sub cælo est: [12]cuius factus sum ego Paulus minister:

Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου, ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ἐκκλησία·

24a Qui nunc gaudeo de iis quæ patior pro vobis, & reliquias afflictionũ Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsi[9], id est Ecclesia:

Ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς, πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ·

25 [13]Cuius *Ecclesiæ* factus sũ minister ex dispensatione Dei, quæ data est mihi erga vos, ad implendũ Dei sermonem:

Sed per mihi

8 Magnificentissimè declarata Christi personæ suprema dignitate, eius munus & officiũ describit, nempe vt sit ipsi Ecclesiæ qđ caput est corpori, id est princeps eius & gubernator, ipsumque adeo veræ vitæ principium, vt qui primo resurgens vitæ æternæ sit author, vt inter omnes emineat, in quo vno nimirum plenissima fita sit omnium bonorum abundãtia, quæ in Ecclesiam exundet.

9 Iam docet quomodo sit Christus illo munere sibi à Patre impositio defunctus, mortem crucis: videlicet (id est cũ maledictione Dei coniunctam) ex ipsi[9] decreto subiens, vt hoc sacrificio omnes tũ qui in venturum ipsum credentes, tũ qui sub hac spe in cælis erant collecti, tum qui in eũ deinceps in terris crederent, Patri reconciliaret. Sic autem describitur ab Apostolo iustificatio, vna eáque præcipua beneficii Christi pars.

10 Alterum opus Dei in nobis per Christum, est sanctificatio, quum nos videlicet qui Deum pessimè oderamus & tori vitro in vitia ferebamur, sic in bonam Patris gratiam restituit, vt simul sancto suo Spiritu nos purificet, ac iustitiæ conseret.

11 Secunda huius partis epistolæ tractatio, qua exhortatur Colossenses vt ab hac doctrina nullo modo se dimoueri patiantur, declarans nullum aliud vsquam esse verum Euangelium.

12 Authoritatem huic doctrinæ conciliat etiam ex suo Apostolatu: cuius certam approbationem ex suis afflictionibus sumit, quas pro Christi nomine sustineat, vt Ecclesias istis quoque patiẽtiæ exemplis erudiat.

13 Aliam sui Apostolatus approbationem profert, nempe quòd Deum habeat eius authorem, à quo etiam peculiariter sit designatus Gentiũ Apostolus, vt hoc modo per ipsum impleatur quod Prophetæ de Gentium vocatione prædixerunt.

a Ro. 9d. vt suis manis exp'aret pta Eccliã, id n. Chr ord propriũ, sed ut Eccliam adificaret exemplo gloriosa vt ipse pr totã ducet Spir dei Phil: cap. 1. 2. 12. 13. 14 Et extra Gentiles qui diuinã Romine vocẽ pro se moriem pati ec moueri pro alteri vitam. doctrã.

Rom.16.25 ephes.3.9 2.tim.1.10 tit.1.2 2.pet.1.20

||Nempe mysterium absconditum à seculis & ætatibus, nunc autem *illud* patefactum est sanctis eius,

26 Τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ,

Quibus voluit Deus notum facere quæ sint diuitiæ gloriosi huius mysterii inter Gentes, id est Christi inter vos, *qui* est spes illa gloriæ:

27 Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης·

14 Testatur se fideliter suo Apostolico munere pasum defungi, vt qui ad vnũ Christum homines adducat, Domino ipsius laboribus copiosissimè benedicente.

14 Quémque nos annuntiamus, admonentes quéquis, & quemuis erudientes omni sapientia: vt quemuis sistamus perfectum in Christo Iesu:

28 Ον ἡμεῖς καταγγέλλομεν, νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

Ad quod etiam enitor, decertans secundum efficacitatem ipsius agentem in me potenter.

29 Εἰς ὃ καὶ κοπιῶ, ἀγωνιζόμενος κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει.

CAP II.

Κεφάλαιον β

VElim enim vos scire quãtum certamẽ sustineã pro vobis & iis qui *sunt* Laodiceæ, & quotquot non viderũt faciem meam in carne:

1 Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ ἑωράκασι τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί·

1 Occupatio, quòd nec Colossenses nec Laodicenses inuiserit, non factũ vlla negligentia, & se tanto magis de illis esse solicitũ.

2 Vt consolationem accipiant eorum corda, ipsis charitate compactis, & omni opulentia certò persuasæ intelligentiæ, ad cognitionem mysterii Dei & Patris & Christi:

2 Ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ, καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ.

In quo sunt omnes thesauri sapientiæ ac cognitionis abscõditi.

3 Hoc autem dico nequis vobis imponat probabili tate sermonis.

3 Ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι.

4 Τοῦτο δὲ λέγω ἵνα μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ.

Etsi enim corpore absum, spiritu tamẽ sum vobiscum, gaudens ac cernens vestrum ordinem, & soliditatem vestrę in Christum fidei.

5 Εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμι, χαίρων καὶ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν.

3 Transitio ad sequẽtem tractatum ad uersus Christianismi corruptelas. 1.Cor.5.3

Sicut igitur accepistis Christũ Iesum Dominũ, *ita* in eo incedite:

6 Ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Κύριον, ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε·

Ἐῤῥιζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει, καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ.

Radicati & superstructi in eo, ac confirmati fide, sicut edocti estis, abundantes ea cum gratiarum actione.

Βλέπετε μήπως ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν.

[4] Videte nequis sit qui vos deprædetur per philosophiam & inanem deceptionem, [5] secundũ traditionem hominum, [6] secundum elementa mũdi, [7] & non secundũ Christũ.

Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς·

[8] Nam in eo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter:

καί ἐστε ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας·

Et estis in eo completi qui est caput omnis imperii ac potestatis:

ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ·

[9] In quo etiam circuncisi estis ‖ circuncisione quę fit sine manibus, dum corpus carnis peccato obnoxiæ exuisti per circuncisionem Christi:

συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

[10] ‖ Consepulti cũ eo, per Baptismum, [11] per quem etiam cũ eo resurrexistis, per fidem Dei efficaciter agentis, qui excitauit eũ ex mortuis:

Καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας ἐν τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, συνεζωοποίησε σὺν αὐτῷ, χαρισάμενος ὑμῖν πάντα τὰ παραπτώματα,

[12] ‖ Vósque mortuos in peccatis [13] & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis,

Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ

[14] ‖ Ac deleto quod aduersum nos *erat* rituum chirographo: quod, *inquam*, erat nobis contrarium, *ipse* verò cruci affixum è medio sustulit:

4 Corrupte las omnes ad tres species reuocat. Prima est quæ ex speculationibus curiosis & tamen subtilis cuiusdam sapientiæ specie referentibus, exoritur.

5 Secunda, quæ est manifestè superstitiosa & inanis, & sola cõsuetudine fatisq; enthusiasmis nititur,

6 Tertia species, eorũ erat q mũdi rudimenta (id est Legalem cultũ) cum Euãgelio coniungebant. *Rom.* 2. 29

7 Vniuersalis confutatio omnium corruptelarum hæc est, quod falsã religionem esse necessario oporteat quæ Christo quicquam adiicit. *Rom.* 6. 4 *ephes.* 1. 19 *Ephes.* 2. 1

8 Ratio, Quia vnus Christus Dei & homo perfectissimus est, & supra omnia excellentissimus, vt q illum habet, nihil amplius possit requirere. *Ephes.* 2. 15

9 Iam peculiariter aduersus tertiam speciem agit. i. aduersus eos qui Iudaismũ vrgebant: ac primùm quidẽ circuncisione carnis nobis opus esse negat, quũ absque ea simus Christi virtute intus circũcisi. 10 Occupatio, Ne signo quidẽ externo nobis opus esse vt Patribus, quum iam Baptismũ habeamus interioris illius renouationis tesseram ac sigillum efficacissimum. 11 Finis Baptismi vnus est, mors ac sepultura veteris hominis, idque ex potentia vnius Dei, cuius virtutem in Christo mortuo & suscitato, per fidẽ apprehẽdimus.

12 Alter finis Baptismi est, vt qui in peccatis eramus mortui, in Christo pro nobis mortuo & fide apprehenso, remissionem peccatorũ gratuitam & vitã æternã adipiscamur. 13 Nouũ argumentũ eiusmodi, latens in his paucis verbis, Nõ impediit præputium quominus in Christo iustificati vitam consequeremini: ergo circũcisione præputii nõ est vobis opus ad salutem. 14 Generalius iã loquitur aduersus totũ Legalem cultum, quem abolitum esse docet duplici ratione: primum, quia qui in Christo remissionem omniũ peccatorũ est adeptus, quorsum illa Legis adminicula requirerer? Secundò, quoniam si quis illos ritus propius cõsideret, cõperiet totidem fuisse nostri reatus testimonia, quibus veluti chirographis nos damnationẽ mereri palàm testabamur. Itaque Christus aduentu suo chirographum illud deleuit, eóque cruci affixo, de omnibus nostris hostibus, quantũlibet potentibus, triumphauit. Quorsum igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorum rei, & hostium tyrannidi obnoxii?

Et expoliata imperia ac potestates traduxit palàm triumphatis illis per eam.

15 Conclusio, nominatis etiam certis speciebus, puta ciborum & dierum discrimine, quibus nos non obstringi nouo argumento probat, quoniá videlicet res illæ Christum venturú adumbrabát, nos verò iam eũ ipsum nobis exhibitũ possidemus.

16 Aduersús primam speciẽ corrupteláe disputat, cuius exemplú proponit Angelorum cultum. quod falsæ religionis genus primũ hac ratione refutat quòd q huiusmodi cultum inuehunt, sibi tribuunt quod vnius Dei est, nempe ius cõscientiarú religione obligandarũ, quátumuis ista vi deantur homines ad humiliter de se sentiendũ adducere.

17 Secúdò, quod nec vísa nec audita sed à se excogitata pro oraculis temere obtrũdant.

15 Nequis igitur vos damnet ob cibum, vel potũ, aut respectu diei festi, aut nouilunii, aut Sabbathorum:

16 Quę sunt vmbra rerum futurarum, at corpus, *est* Christi.

17 Nullus voluntarius moderator de vobis statuat ex subiectione & cultu Angelorum: *sese* ingerens in ea quæ non vidit, & temere turgens carnis suæ sensu:

18 Neque obtinés caput, ex quo totum corpus per cõmissuras & compages suppeditatum & compactũ, augescit Dei augmẽto.

19 Itaque si mortui cum Christo, *liberi* estis ab elementis mundi: quid vt viuentes in mundo, ritibus oneramini,

20 Ne attigeris, neque gustaris, neque cõtrectaris?

21 Quæ omnia ipso vsu pereũt, *præscripta* exmãdatis & doctrinis hominũ

22 Quæ rationem quidem habent sapientiæ in cultu voluntario & summissione animi, &

Απεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ.

16 Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ σαββάτων·

17 Ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα, τοῦ Χριστοῦ.

18 Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῇ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ.

19 Καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλήν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ.

20 Εἰ οὖν ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε,

21 Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς;

22 Ἃ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων.

23 Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ

18 Tertiò, q̃ ista nõ alio fundamẽto quàm opinione hominũ sibi immodicè in suis cõmentis placẽtium innitãtur. 19 Quartũ argumentũ maximi momẽti, quoniã Christũ sua dignitate spoliant, vt qui vnus toti suo corpori tũ fouendo tũ etiã augendo sufficiat. 20 Iam vltimo loco pugnat aduersus secundæ speciei corruptelas, quæ videlicet merè sunt superstitiosæ, & ab hominibus partim vafritie sua simplicitatẽ quorundã fallentibus, partim etiam planè ridiculis, excogitatæ: veluti quũ in certo ciborũ genere & cæteris similibus rebus pietas, remissio peccatorũ, vis denique aliqua collocatur, quã ne ipsi quidẽ eiusmodi rituũ authores intelligunt, quũ nusquã sit. Vtitur autẽ argumento à cõparatis sumpto: Si morte Christi nouũ fœdus suo sanguine sancientis, ab iis ritibus externis estis liberati quibus vsũ fuerat Domino mundũ veluti rudimentis quibusdã ad p'enã illam veræ religionis cognitionẽ præparare, qua tandẽ ratione nescio quibus decretis oneraremini, quasi sitis huius mũdi ciues. i. quasi ab hac vita & rebus terrenis pẽdeatis? Causa verò hæc est cur suprà ver. 8. alium ordinem sequutus sit quàm in refutatione, q̃ illic ostendat quibus gradibus falsæ religiones mundũ inuaserint, initio videlicet facto à curiosis sapientũ speculationibus, quas tandẽ crassa illa superstitio sequuta est, quibus malis deinde Dominus Legalẽ illũ cultũ oppositit, quo nõnulli rursus abusi sunt: in refutatione verò incepit à Legalis cultus abolitione, vt à cõparatis doceret multo magis illos falsos cultus esse tollendos. 21 Mimesis, in persona istorũ superstitiosorum. 22 Aliud argumentũ, non posse spirituale & internũ regnũ Dei cõsistere in rebus istis externis & quæ vsu cõsumuntur. 23 Tertium argumentum, Quia Deus non est istarum traditionum author, ac proinde conscientias non ligant.

24 Occupatio, Speciosa quidem hæc esse, quòd ita videantur homines optimo animo Deũ colere, sese submittere, & corpus cui curando tam multi incũbunt, negligere: sed nihilominus res esse nullius dignitatis, quum minimè spectent ad spiritualia & æterna, sed ad carnis alimentum.

ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός.

Κεφάλαιον γ.

ΕΙ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος.

Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ.

Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ.

Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακήν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία.

Δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.

Ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς περιεπατήσατέ ποτε, ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς.

Νυνὶ δὲ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, ὀργήν, θυμόν, κακίαν, βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν.

Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους, ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ.

Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

in eo quòd corpori non parcant: non *tamen* vllius sunt pretii, *quū* ad ea *spectent* quibus farcitur caro.

CAP. III.

1 IT aque[2] si resurrexistis cum Christo, [3]superna quærite, vbi Christ[9] est ad dexteram Dei sedens.

2 Superna curate, nō terrestria.

3 [4]Nam mortui estis, [5] & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.

4 Quando Christus vita *illa* nostra, patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefietis glorioſi.

5 [6]Mortificate igitur mébra vestra terrestria, ||scortatione, impuritate, mollitiem, cupiditate malam, & auaritiam, quæ est idolatria.

6 Ob quæ venit ira Dei in filios contumaces.

7 Quibus in *vitijs* & vos versabamini quondam, quum in iis viueretis.

8 At nunc deponite etiã vos hæc omnia, iram, excandescétiam, malitiam, maledicentiam, verborũ turpitudinem ab ore vestro.

9 Ne mentimini alius aduersus aliũ, [7]quũ exueritis veterem illum hominem cum factis ipsius:

10 Et indueritis nouum illum, qui renouatur [8]in agnitionẽ cõgruentẽ imagini eius qui ipsũ cõdidit.

1 Altera pars epistolæ: in qua, arrepta occasione ex vanis illis exercitijs, suo more post doctrinã ipsam explicatã, ad Christianæ vitæ descriptionem descendit.

2 Renouatio siue regeneratio ex participatione resurrectionis Christi, cuius est omnis sanctimoniæ, vnde posteà deducuntur riui.

3 Finis & scopus omniũ Christianæ vitæ officiorum est, cælorum iter ingredi, & iis quæ nos eo deducunt incumbere. i. solidæ pietati non autẽ externis illis & corporalibus. *Ephes.* 5.3

4 Argumẽtum à connexis simúlque à causis efficiẽtibus. Mortui estis quod ad carnem attinet, id est ad veterem naturam caduca omnia quærẽtem, & econtrario, cœpistis Spiritu viuere, ergo spiritualia & cælestia, non autem carnalia & terrena curate.

5 Occupatio, Nos adhuc quidẽ in hoc mũdo versari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeò vt quodammodo lateat vita quæ in nobis est: sed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nũc pœnes Christũ ipsiúsque Dei manũ depositæ complementum certò patefiet in glorioſo illo Domini aduentu. 6 Mortua natura ne sit amplius in vobis efficax, & viuant spirituales motus illis contrarii. Recensẽt autẽ longuam vitiorum & cõtrariarum virturum catalogum. 7 Definitio regenerationis à partibus sumpta, quæ sunt, veteris hominis (i. prauitatis nobis ingenitæ) depositio, & noui hominis (i. puritatis nobis per gratiã collatæ) instauratio. Vtraque verò in nobis nũc inchoata, suis gradibus absoluitur, illo quidẽ sensim moriente, isto verò sensim ad perfectionem alterius vitæ peruenient. 8 Nouitas vitæ in agnitione, hominem ad Dei cõditoris imaginem (id est ad totius animæ rectitudinem) transformantẽ, posita est.

9 Iterũ inculcat, Euangeliũ illa externa nõ spectare, sed veram iustificationem & sanctificationem in vno Christo, quarũ fructus multiplices recenset. Duo verò cõmẽdat in primis, sanctam videlicet concordiam, & verbi diuini studium assiduum.

9 Vbi non est Græcus & Iudæus, Circũcisio & Præputium, barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia & in omnibus Christus.

11 Οπου οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός.

Induimini igitur, vt electi Dei, sancti & dilecti, visceribus miserationũ, benignitate, modestia, mansuetudine, lenitate:

12 Ενδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἠγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν·

Tolerantes alii alios, & condonantes vobis mutuò, siquis aduersus aliquẽ habuerit querelam: sicut & Christus condonauit vobis, ita & vos.

13 Ανεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐάν τις πρός τινα ἔχῃ μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς.

Adhæc autem omnia *induimini* charitate, quæ est vinculum perfectionis.

14 Επὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος.

Et pax Dei imperet in cordibus vestris, ad quã etiã vocati estis in vnum corpus. & gratiosi estote.

15 Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε.

Sermo Christi inhabitet in vobis copiosè cum omni sapientia: docendo & cõmonefaciendo vos mutuò psalmis, hymnis & cãtionibus spiritualibus, cũ gratia canentes in corde vestro, Domino.

16 Ο λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως, ἐν πάσῃ σοφίᾳ· διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἐν χάριτι ᾄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ.

2. Cor. 10. 31

Ephes. 5. 22

10 Ad œconomica præcepta ab ethicis descendẽs, ab vxoribus exigit subiectionem, secũdum Deum. 1. Pet. 3. 1

11 A viris, vt vxores diligãt & leniter eas habeant. Ephes. 5. 1

12 A liberis, vt sint ex Dei mandato parentibus obsequentes.

13 A patribus, vt benigni sint in liberos.

17 Καὶ πᾶν ὅ, τι ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ, ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ, εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ δι' αὐτοῦ.

||Et quicquid egeritis sermone aut facto, in nomine Domini Iesu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.

18 Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς ἀνῆκεν ἐν Κυρίῳ.

10 ||Vxores, subiectæ estote propriis viris, vt conuenit in Domino.

19 Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς.

11 ||Viri, diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.

20 Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.

12 ||Liberi, auscultate parẽtibus in omnibus: hoc enim gratum est Domino.

21 Οἱ πατέρες, μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν.

13 Patres, ne irritate liberos vestros: ne despondeant animum.

Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείαις ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ἐν ἁπλότητι καρδίας, φοβούμενοι τὸν Θεόν.

Καὶ πᾶν ὅ, τι ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις.

Εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας· τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε.

Ὁ δὲ ἀδικῶν κομιεῖται ὃ ἠδίκησε· καὶ οὐκ ἔστι προσωπολημψία.

Κεφάλαιον κδ.

Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς.

Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ.

Προσευχόμενοι ἅμα καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου, λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ δέδεμαι·

Ἵνα φανερώσω αὐτὸ ὡς δεῖ με λαλῆσαι.

Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι.

Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι.

Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς, καὶ πιστὸς διάκονος, καὶ σύνδουλος ἐν Κυρίῳ·

Ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν·

22 14 ‖Serui, auſcultate per omnia iis qui domini ſũt ſecundum carnẽ, non obſequiis ad oculum exhibitis, vt qui hominibus placere ſtudent, ſed cum ſimplicitate cordis, timentes Deum.

23 Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquã Domino & non hominibus:

24 Scientes vos à Domino recepturos mercedẽ hæreditatis: nam Domino Chriſto ſeruitis.

25 15 Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque eſt perſonarum reſpectus.

CAP. IIII.

1 VOs domini, æquitatẽ & æquabilitatem ſeruis exhibete: ſciẽtes vos quoque habere Dominum in cælis.

2 1 ‖In precibus 2 perdurate, inuigilantes iis cũ gratiarum actione:

3 3 ‖Precantes ſimul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis oſtiũ ſermonis, vt loquamur myſterium Chriſti, propter quod etiam ſum vinctus:

4 Vt, *inquã*, illud patefaciã ſicut oportet me loqui.

5 4 ‖Sapienter vos gerite erga extraneos, opportunitatem redimentes.

6 5 Sermo veſter ſemper cũ gratia *ſit* ſale conditus, vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpõdere.

7 Res meas omnes vobis notas faciet Tychic⁹ dilect⁹ frater, & fid⁹ miniſter, ac cõſeruus in Domino:

8 Quẽ miſi ad vos ob hoc ipſum vt cognoſcat res veſtras, & corda veſtra conſoletur:

Epheſ.6.5 iii.2.9 1.pet.2.18

14 A ſeruis, vt Deũ ipſum reueriti, cui grata eſt eorũ obedientia, reuerẽter, fideliter, & ex animo dominis obtemperẽt.

15 A dominis, vt memores ſe quoque reddituros rationem corã Domino illo cæleſti, q iniuſte facta nullo habito ſeruorum & dominorum diſcrimine vindicabit, iuſtos & æquos ſeſe ſeruis ſuis præbeant.

1 Generales aliquot exhortationes adiicit, & tandem additis familiaribus multis ſalutationibus ac piis commendationibus, epiſtolã claudit. *Luc.18.1 1.theſſ.5.17 Epheſ.6.18 1.theſſ.3.1*

2 Preces aſſiduas & ardẽtes eſſe oportet.

3 Precibus Eccleſiarum ſpeciatim cõmendãdi qui Verbum miniſtrant. *Epheſ.5.15*

4 Habendã eſt magna etiam externorum ratio in tota vitæ noſtræ ratione.

5 Sermonẽ ad audientiũ vtilitatem accommodatũ eſſe oportet.

Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis. Omnia *igitur* vobis exponét quę hîc aguntur.

9 Σὺν Ονησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν. πάντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε.

Salutat vos Aristarchus meus in captiuitate soci⁹, & Marcus cōsobrinus Barnabæ, de quo accepistis mādata: si venerit ad vos, excipite eum.

10 Ασπάζεται ὑμᾶς Αρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου, καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολάς· ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν.

Et Iesus qui vocatur Iustus, qui sunt ex circuncisione: hi soli adiutores in regno Dei, fuere mihi solatio.

11 Καὶ Ιησοῦς ὁ λεγόμενος Ιοῦστος, οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς· οὗτοι μόνοι συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία.

Salutat vos Epaphras, q̄ ex vobis est, seruus Christi, semper decertans pro vobis in precibus, vt stetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

12 Ασπάζεται ὑμᾶς Επαφρᾶς ὁ ἐξ ὑμῶν δοῦλος Χριστοῦ, πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα στῆτε τέλειοι καὶ πεπληροφορημένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ.

Hoc enim de eo testor, eum multo vestri studio ardere, & eorum qui sunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.

13 Μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ιεραπόλει.

Salutat vos Lucas medicus ille dilectus, & Demas.

14 Ασπάζεται ὑμᾶς Λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητός, καὶ Δημᾶς.

2. Tim. 4. 11

||Salutate fratres qui sūt Laodiceæ, & Nymphan, & Ecclesiam quæ in domo illius est.

15 Ασπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφοὺς, καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ ἐκκλησίαν.

Et quū perlecta fuerit apud vos epistola, facite vt etiam in Laodicensiū Ecclesia recitetur: & eam quæ scripta est ex Laodicea, vt vos quoq; legatis.

16 Καὶ ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' ὑμῖν ἡ ἐπιστολὴ, ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθῇ· καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε.

Et dicite Archippo, Vide vt ministerium quod accepisti in Domino impleas.

17 Καὶ εἴπατε Αρχίππῳ, Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ ἵνα αὐτὴν πληροῖς.

Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia *sit* vobiscum. Amen.

18 Ο ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

Scripta est ad Colossenses Roma, per Tychicū & Onesimū.

Πρὸς Κολοσσαεῖς ἐγράφη ἀπὸ Ρώμης διὰ Τυχικοῦ καὶ Ονησίμου.

Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicēses prior. Παύλου τῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴ πρώτη.

Κεφάλαιον αὐ

ΠΑΥΛΟΣ καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ιησῦ Χριστῷ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ.

Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν.

Ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν τ ἔργου τῆς πίστεως, καὶ τ κόπου τῆς ἀγάπης, καὶ τ ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ ἔμπροσθεν τῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν.

Εἰδότες, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι, ὑπὸ Θεοῦ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν.

Οτι τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη εἰς ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ· καθὼς οἴδατε οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς.

Καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε καὶ τῦ Κυρίου, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς πνεύματος ἁγίου.

CAP. I.

PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium, *quæ est* in Deo Patre, & Domino Iesu Christo. Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

[1]Gratias agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionem vestri facientes in precibus nostris:

[2]Indefinenter memoria repetentes efficacem vestram fidē, & laboriosam charitatem, & tolerātem illam spem in Domino nostro Iesu coram Deo & Patre nostro.

Vt qui sciamus, fratres dilecti, vos *esse* à Deo electos:

[3]Quoniam Euangelium nostrū constitit apud vos non loquutione dūtaxat, sed etiā virtute, cū in Spiritu sācto, tū in certa persuasione multa: sicut nostis quales fuerimus inter vos vestra causa.

[4]Et vos imitatores nostri facti fuistis & Domini, recepto sermone cum oppressione multa, cum gaudio Spiritus sancti:

1 Gratulationis verē Christianæ exemplum, vnde etiam discimus duplici iniecto freno cohiberi qui magnarū virtutū sibi sunt cōscii, nempe si cogitent se à Deo ōnia accepisse, & ab eo petendam perseuerantiam, ad quam etiam tota epistola Thessalonicēses hortatur.

2 A tribus præcipuis donis eos commendat; fide efficaci, charitate indefatigabili, & spe patiētissima: nempe vt eos pudeat tot ex cellētibus donis ornatos non perseuerare in Dei electione.

3 Alia ratio cur omnino sit eis perseuerādum, quoniam dubitare non possint de ipsius doctrina tot modis cælitus cōprobata, sicut ipsi optimē norant.

4 Alia ratio, quoniam ad eū vsque diē summa alacritate fuerant Euangelium amplexi, adeo vt reliquis vicinis esset exēplo: quo turpius illis fuerit in medio cursu deficere.

Adeò vt fueritis exemplaria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

A vobis enim non solùm personuit sermo Domini in Macedonia & Achaia, verumetiam in omni loco fides vestra quæ est in Deum, dimanauit, vt necesse non habeamus quicquam loqui.

Siquidem ipsi de nobis annuntiant qualé ingressum habuerimus ad vos, 9 &quomodo cõuersi fueritis ad Deum, relictis idolis, vt seruiretis Deo viuo & vero:

5 Vera conuersio nonest idola deserere, nisi quisimul Deũ rectum & viuũ in Christo vnico redemptore colat.

Et expectaretis Filium eius è cœlis, quem excitauit à mortuis, *nempe* Iesum qui liberat nos ab ira illa ventura.

CAP. II.

NAm ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum:

2 Immo etiam quũ antè afflicti fuissemus & contumeliis affecti Philippis, sicut nostis, libertate vsi sumus in Deo nostro ad annuntiandum apud vos Euangelium Dei cũ multo certamine.

1 Quod de suo Apostolatu paucis attigerat, copiosè explicat, in cum quem dixi finem. *Act.* 16. 22

2 Veri pastoris virtutes, ingenuè & intrepidè mediis in periculis euangelizare.

3 Exhortatio enì nostranõ fuit ex impostura, neq; ex impuritate, neq; cũ dolo.

3 Puram doctrinam, puro animi affectu, fideliter docere.

† Sed sicut placuimus Deo *quibus* crederetur Euangelium, ita loquimur, non vt hominibus placétes, sed Deo qui approbat corda nostra.

4 Alienum ab omni assentatione & auaritiá, Deo suã conscientiam approbare.

Neque enim vnquã sermone assentatorio vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa quicquã prætexuimus: Deus testis est.

7 Ὡςτε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ.

8 Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξελήλυθεν, ὥςτε μὴ χρείαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι.

9 Αὐτοὶ γὰρ περὶ ἡμῶν ἀπαγγέλλουσιν ὁποίαν εἴσοδον ἔσχομεν πρὸς ὑμᾶς, καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ·

10 Καὶ ἀναμένειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἰησοῦν τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης.

Κεφάλαιον β

1 Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ἀδελφοί, τὴν εἴσοδον ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐκενὴ γέγονεν·

2 Ἀλλὰ καὶ προπαθόντες καὶ ὑβρισθέντες, καθὼς οἴδατε, ἐν Φιλίπποις, ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἐν πολλῷ ἀγῶνι.

3 Ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης, οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας, οὐδὲ ἐν δόλῳ·

4 Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν, οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν.

5 Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας· Θεὸς μάρτυς·

Οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων· δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι, ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι.

Ἀλλ' ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα.

Οὕτως, ἱμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν οὐ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γεγόνατε.

Μνημονεύετε γάρ, ἀδελφοί, τὸν κόπον ἡμῶν καὶ τὸν μόχθον· νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν, ἐκηρύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ.

Ὑμεῖς μάρτυρες καὶ ὁ Θεός, ὡς ὁσίως καὶ δικαίως καὶ ἀμέμπτως ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν.

Καθάπερ οἴδατε ὡς �ένα ἕκαστον ὑμῶν, ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ, παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι,

Καὶ μαρτυρόμενοι, εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν, τοῦ Θεοῦ, ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθώς ἐστιν ἀληθῶς) λόγον Θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν.

Ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι ταὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.

5 Neque ex hominibus quærentes gloriam, nec à vobis, nec ab aliis, quum possemus oneri esse, vt Apostoli Christi.

7 Sed fuimus placidi in medio vestri, vt si nutrix foueat suos fœtus.

6 Ita cupidi vestri, auebamus impertiri vobis non solùm Euangelium Dei, sed etiam nostras ipsorũ animas, quòd chari nobis essetis.

9 7 Meministis enim, fratres, laboris nostri ac ærumnæ. nocte enim ac die operãdo, nequem vestrũ grauaremus, prædicauimus apud vos Euangeliũ Dei.

10 8 Vos testes estis & Deus quomodo sanctè & iustè & inculpatè vobis qui credidis vixerimus.

11 9 Sicut nostis quomodo vnumquenque vestrum, tãquã pater liberos suos, hortabamur & cõsolabamur:

12 10 Et obtestabamur vt ambularetis sicut dignum est Deo vocante vos ad suum regnũ ac gloriam.

13 11 Propterea etiam nos gratias agimus Deo indesinenter, quòd acceptũ de Deo sermonem quem audistis ex nobis, exceperitis non vt sermonem hominum, sed (sicut est verè) vt Dei sermonem, qui etiã agit in vobis qui creditis.

14 12 Vos enim, fratres, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu, vt qui eadẽ passi sitis & vos à propriis contribulibus, sicut & ipsi à Iudæis:

5 Omnẽ vitata elationẽ, seipsam infimis quibusuis, eos lucrifaciendi causa, summittere.

6 Gregem sibi commissum propria vita charioré habere.

7 Suo potiꝰ iure cedere quam oues grauare. *Act.* 20.34 *1.cor.*4.12 *2.thess.*3.8

8 Sanctæ & inculpatæ vitæ exẽplo cæteris præire.

9 Paternum affectũ ad exhortationes & consolationes afferre. *Ephes.*4.1 *philip.*1.27 *coloss.*1.10

10 Omnes ad vitã sicut Deo dignum est instituendam, sedulò & ardenter vrgere.

11 Approbato suo ministerio rursũ, in eum quem dixi finẽ, Thessalonicẽsium alacritatem suæ in docendo diligentiæ respondentẽ, & eorundem infractam patientiam commendat.

12 Cõfirmat eos in domesticis afflictionibᵘˢ, quoniã à suis vexabãtur: quod dicit eis esse cũ Iudaicis Ecclesiis cõmune, ac proinde incundum etiã illis esse debere.

[13] Occurrit offendiculo, quod Iudæi præ cæteris Euangelium persequerentur. Id vero, inquit, nouũ non est, quũ ipsum Christũ & suos Prophetas occiderint, méq; adeo expulerint.

14 Extremũ exitium Iudæorum prænuntiat, nequis eorũ rebellione moueatur.

15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tãtis miseriis versantes nõ statim accurrerit. Cupiui, inquit, sæpe, nec per me stetit, sed Satan meos conatus impediit. ideóque Timotheum, fidum meum collegam, ad vos misi, quoniam nihil est mihi vobis charius.

[13] Qui etiam Dominum 15 Τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων Ἰησοῦν καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων·

16 Κωλυόντων ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας πάντοτε. ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος.

17 Ἡμεῖς δέ, ἀδελφοί, ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας, προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ.

18 Διὸ ἠθελήσαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς (ἐγὼ μὲν Παῦλος) καὶ ἅπαξ καὶ δίς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς.

19 Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ἔμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ;

20 Ὑμεῖς γάρ ἐστε ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρά.

Κεφάλαιον γ.

1 Διὸ μηκέτι στέγοντες, εὐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι,

Act. 16. 1

2 Καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ ε�αγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς, καὶ παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ὑμῶν·

2 Voluntas Dei hac lege suos vocantis vt eos per crucem ad gloriã adducat, certum est aduersus afflictiones remedium.

3 Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις. αὐτοὶ γὰρ οἴδατε ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα.

4 Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὑμῖν ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο, καὶ οἴδατε.

Διὰ τοῦτο κἀγὼ μηκέτι στέγων, ἔπεμψα εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν· μήπως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν.

5 Quamobrem etiam ego non amplius ferens *vestri desiderium*, misi *eum* vt cognoscerem fidem vestrã: nequo modo tẽtasset vos tentator ille, & inanis redditus esset labor noster.

Ἄρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν, καὶ εὐαγγελισαμένου ἡμῖν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν, καὶ ὅτι ἔχετε μνείαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς·

6 [2]Nuper autem quũ venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem ac charitatem vestram, vósque bonam nostri memoriam iam retinere, semper cupientes nos videre, sicut nos quoque vos:

2 Rursus ex eo quòd tam feliciter adhuc perrexerint, ad reliquũ iter perficiendum eos hortatur, in eo etiam gratissimum ipsi, eorum Apostolo, facturos.

Διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν, ἀδελφοί, ἐφ' ὑμῖν, ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν, διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως·

7 Propterea consolationẽ accepimus, fratres, ex vobis, in omni afflictione & necessitate nostra, per vestram fidem.

Ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ.

8 Nunc enim viuimus, si vos perstatis in Domino.

Τίνα γὰρ εὐχαριστίαν δυνάμεθα τῷ Θεῷ ἀνταποδοῦναι περὶ ὑμῶν, ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,

9 Quam enim gratiarũ actionẽ possimus Deo rependere de vobis, super omni gaudio quo gaudemus propter vos coram Deo nostro,

Νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπερεκπερισσοῦ δεόμενοι εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον, καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν;

10 ||Nocte ac die quãvehementissimè precantes vt videamus vestrã faciem, & quæ desunt fidei vestræ compleamus?

*Rom.*1.10 & 15.23

3 Altera ps epistolæ, in qua de Christianæ vitæ officiis differit. Docet autem duabus in rebus positam esse Christianæ vitæ perfectionem, nẽpe in charitate erga ones, & interiore cordis puritate, quarum tamen complementum in alterum aduentum Christi differtur, tunc demum qua gratia hoc opus in nobis cœpit, eadem illud perfecturi. 2.*Cor.*1.8 *infra*, 5.23

Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς.

11 Ipse verò Deus & Pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς·

12 [3]Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate & in omnes, quemadmodum & nos in vos:

Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἁγιωσύνῃ, ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ.

13 Vt corda vestra inculpata stabiliat ||in sanctimonia coram Deo & Patre nostro, in aduentum Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.

CAP. IIII.

Q[1]Vod superest igitur, fratres, rogam[9] vos & precamur per Dominum Iesum, vt sicut accepistis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, magis excellatis.

Nostis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum Iesum.

[2]Nam hæc est voluntas Dei, *nempe* sanctificatio vestra, *id est*|| vt abstineatis à scortatione:

[3]*Et* sciat vestrũ vnusquisq; suũ vas possidere cũ sãctificatione & honore:

[4]Non cum morbo cupiditatis, sicut Gentes quæ non nouerunt Deum.

[5]||Nequis opprimat aut circunueniat in negotio fratrem suum. nam vltor est Dominus omnium istorum, sicut & antè diximus vobis, ac testificati sumus.

||Non enim vocauit nos Deus ad impuritatem, sed ad sanctificationem.

Proĩde qui *hæc* reiicit, non reiicit hominem, sed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritũ suum sanctum.

[6]||Cæterùm de fraterna charitate non necesse habetis vt scribam vobis: ipsi nãque diuinitus docti estis vt diligatis alii alios.

Nam & facitis hoc erga cũctos fratres qui sunt in tota Macedonia: obsecramus autem vos, fratres, vt magis excellatis:

[7]Et contendatis quieti esse, & res vestras agere, [8]ac operari propriis manibus vestris, sicut vobis denuntiauimus:

Κεφάλαιον δ'

1 Τὸ λοιπὸν οὖν, ἀδελφοὶ, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς καὶ παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ιησοῦ, καθὼς παρελάβετε παρ' ὑμῶν τὸ πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν καὶ ἀρέσκειν Θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον.

2 Οἴδατε γὰρ τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ Κυρίου Ιησοῦ.

3 Τοῦτο γὰρ ἐστι θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας·

4 Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ·

5 Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν.

6 Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· διότι ἔκδικος ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπαμεν ὑμῖν, καὶ διεμαρτυράμεθα.

7 Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ.

8 Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν καὶ δόντα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς.

9 Περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρείαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν· αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους.

10 Καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ· παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, περισσεύειν μᾶλλον·

11 Καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὑμῶν, καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν·

1 Variæ exhortationes, quarum fundamẽtum est vt eorũ quæ ex Apostolo audierũt sint memores.

2 Sũma eorum quæ ipsis tradiderat, hæc est, vt se totos Deo cõsecrẽt. Dãnat autem disertè omnem libidinosam fœditatem, vtpote quæ Dei voluntati prorsus repugnet. *Rom.12.1 ephes.5.27*

3 Altera ratio, quòd corpus ipsum polluat.

4 Tertia, q̃ honestate & puritate discernãtur sancti ab iis qui Deum nõ norunt. *1.Cor.6.8*

5 Secundò, omnem violẽtã oppressionẽ & immodicam cupiditatem reprehendit: quorũ scelerum vindicẽ fore Deũ seuerissimè demonstrat, vt Dei ꝓpheta. *2.Cor.1.2 Ioh.13.34, & 15.12 1.ioh.1.8, & 4.21*

6 Tertiò, animum ad omne beneficẽtiæ genus prõptũ requirit: in qua etiam virtute hortatur vt magis ac magis proficiant.

7 Ingenia inquieta & rerum ad se nihil pertinentium curiosa damnat.

8 Otium & inertiam arguit: quo vitio qui laborant, ad turpia tandem coguntur, magno cum Ecclesiæ offendiculo.

Ἵνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς 12
ἔξω, καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελ- 13
φοὶ, περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυ-
πῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες
ἐλπίδα.

Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ 14
ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέν-
τας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἄξει σὺν αὐτῷ.

Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυ- 15
ρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπό-
μενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ
φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας.

Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, 16
ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ,
καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ· καὶ οἱ νεκροὶ
ἐν Χριστῷ, ἀναστήσονται πρῶτον·

Ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπό- 17
μενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα
ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου
εἰς ἀέρα· καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ
ἐσόμεθα.

Ὥστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς 18
λόγοις τούτοις.

Κεφάλαιον ε̅

Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, 1
ἀδελφοὶ, οὐ χρείαν ἔχετε ὑμῖν
γράφεσθαι.

Αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδατε ὅτι ἡ ἡμέ- 2
ρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, οὕτως
ἔρχεται.

Ὅταν γὰρ λέγωσιν, Εἰρήνη καὶ ἀσφά- 3
λεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄ-
λεθρος, ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχού-
σῃ· καὶ οὐ μὴ ἐκφύγωσιν.

Vt vos geratis honestè erga extraneos, & nulla re vobis sit opus.

[9]Nolim autem vos in ignorantia versari, fratres, [10]quod ad eos attinet[11] qui obdormierunt, vt ne doleatis, sicut & cæteri qui spem non habent.

[12]Nã si credimus Iesum mortuum esse & resurrexisse, ita etiã Deus eos qui obdormierint in Iesu, adducet cum eo.

[13]Hoc enim vobis dicimus verbis Domini, fore vt nos viui qui reliqui erimus in aduentu Domini, non præueniamus eos qui obdormierint.

||Nam ipse Dominus cũ hortationis clamore & voce Archãgeli ac Dei tuba, descendet è cælo: & qui mortui fuerint in Christo, resurgent primúm:

Deinde nos viui, qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini in aera: & ita semper cum Domino erimus.

Itaque consolamini alii alios istis sermonibus.

CAP. V.

Porro de tẽporibus & opportunitatibus, fratres, non est opus vt vobis scribam.

Ipsi enim penitus scitis diem illum Domini, vt furem in nocte, ita venturũ esse.

Quum enim dicẽt, Pax & tuta omnia: tunc repentinũ eis imminet exitiũ, sicuti dolor partus mulieri vterum ferenti: nec effugient.

9 Tertia ps epistolæ, superiorib⁹ exhortationibus, ad quas etiã post ea reuertitur, inserta, in qua de luctu mortuorũ & modo resurrectionis, & futuro illo supremo die disserit.

10 Cauendũ ne mortuos vltra modum lugeam⁹. i. vt solent qui eos arbitrantur periisse.

11 Cõfirmatio: qa mors est tantũ corporis somnus (de fidelibus enim agit) tãtisper dum adueniat Dominus. 1. Cor. 15. 51

12 Ratio cõfirmationis, quia quũ resurrexerit caput, resurgẽt & mẽbra, idque Dei virtute.

13 Resurrectionis futuræ hic modus erit, Mortuorũ corpora velut è sono expergefiẽt ad Dei tubæ clangorẽ. Descendet ipse Christus è cælis. Sancti (de his enim propriè agit) qui tunc viui deprehendentur, vnà cum mortuis qui resurrexerint rapientur in nubes in occursum Domini, perpetuáque gloria cũ eo fruentur.

1 Dies quẽ huic iudicio Deus destinauit, nobis est incompertus. Certũ est autẽ hominibus nihil minus expectãtibus supernẽturum.

[2] At vos, fratres, nõ estis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur, deprehẽdat.

Omnes vos filii lucis estis, ac filii diei: non sumus noctis, neque tenebrarum.

Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, sed vigilemus & sobrii simus.

Nam qui dormiunt, noctu dormiunt: & qui inebriãtur, noctu sunt ebrii.

[3] At nos qui sumus diei, sobrii simus, ||induti thorace fidei & charitatis, & pro galea, spe salutis.

[4] Nam nõ constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendam per Dominũ nostrũ Iesũ Christũ,

[5] Qui mortuus est pro nobis: vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum eo viuamus.

[6] Quapropter adhortamini alii alios, & ædificate singuli singulos, sicut & facitis.

[7] Rogamus autẽ vos, fratres, vt agnoscatis eos qui laborant inter vos, & pręsunt vobis in Domino, & admonent vos:

Et quammaximè charos ducatis, propter opus ipsorum. [8] pacem colite inter vos mutuó.

[9] Precamur autem vos, fratres, monete inordinatos, cõsolamini qui pusillo animo sunt, subleuate infirmos, patientes estote erga omnes.

[10] ||Videte nequis malũ pro malo cuipiã reddat: sed beneficentiam semper sectamini, tum inter vos mutuò, tum erga omnes.

4 Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐστὲ ἐν σκότει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλάβῃ.

5 Πάντες ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ υἱοὶ ἡμέρας· οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς, οὐδὲ σκότους.

6 Ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν.

7 Οἱ γὰρ καθεύδοντες, νυκτὸς καθεύδουσι· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι, νυκτὸς μεθύουσιν.

8 Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν, ἐλπίδα σωτηρίας.

9 Ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰς ὀργὴν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

10 Τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν· ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν, εἴτε καθεύδωμεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν.

11 Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε εἷς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε.

12 Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν, καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς·

13 Καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ, διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς.

14 Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.

15 Ὁρᾶτε μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὶ ἀποδῷ· ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε καὶ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας.

2 Rediẽs ad exhortatiões, monet nostrũ officium esse qui Dei cognitione illustrati sumus, non deliciari securè, vt voluptatib⁹ sopiti deprehẽdamur ex improuiso: sed ecõtrario esse in Dominum intẽtos, nec pati vt ab huius mundi curis degrauemur. Illud enim conuenit noctis tenebris, istud verò luci.
Esa.59.17
ephes.6.17

3 Fide & spe pugnãdũ est, nedum vt securè sit stertẽdum.

4 Addit nobis stimulos, certa victoriæ fiducia proposita.

5 Mors Christi nostræ victoriæ pign⁹. Ideo enĩ mortuus est vt ipsius vitæ seu virtutis fiam⁹ participes, etiamquandiu hic viuitur.

6 Non tantùm vigilandũ nobis est, sed etiam alii alios tenemur expergefacere & confirmare.

7 Habenda magna ratio eorũ qui Verbi ministerio & Ecclesiæ gubernationi p̃fecti sunt à Deo, & officio suo fungũtur.
Prouer.17.15 & 20.20
matth.5.44
rom.12.17
1.pet.3.9

8 Mutua cõcordia in primis colenda. 9 Habenda vniuscuiusque ratio, & secundum morbi speciem remediũ adhibeatur. 10 Charitas nullis iniuriis vinci debet.

Παντοτε χαίρετε. 16
Αδιαλείπτως προσεύχεσθε· 17
Εν παντὶ ευχαριστεῖτε· τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ εν Χριστῷ Ιησοῦ εἰς ὑμᾶς. 18
Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε· 19
Προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε· 20
Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε· 21
Ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. 22
Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς· καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη. 23
Πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει. 24
Ἀδελφοὶ, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν. 25
Ασπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς πάντας ἐν φιλήματι ἁγίῳ. 26
Ορκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον, ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἀδελφοῖς. 27
Η χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. ἀμήν. 28

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Αθηνῶν.

16 Semper gaudete:
17 ||Indesinenter orate.
18 In omnib⁹ gratias agite. hęc enim est volũtas Dei p Christũ Iesum erga vos.
19 Spiritũ ne extinguite:
20 Prophetias ne pro nihilo habete:
21 Omnia explorate: quod bonum fuerit retinete:
22 Ab omni specie mali abstinete.
23 Ipse autem Deus pacis *author* sanctificet vos totos: & integer vester spiritus, & anima & corpus inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.
24 ||Fidelis est qui vocauit vos, qui etiã *id* efficiet.
25 Fratres, orate pro nobis.
26 Salutate fratres omnes cum osculo sancto.
27 Adiuro vos per Dominum, vt recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus.
28 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prior, scripta fuit Athenis.

11 Animus sedatus ac trãquillus, assiduis precibus fouetur, dum in voluntatẽ Dei respicimus. *Eccli.* 18. 22 *Iac.* 1. 8
12 Spiritus Dei scintillæ in nobis accessæ, iugi auditione Verbi Dei fouẽtur, sed vera doctrina à falsa accuratè est distinguenda.
13 Generalis conclusio, vt in Christi aduẽtum integri, & Dei Spiritu freti, mente, & volũtate, & corpore, puritati studeamus. 1. *Cor.* 1. 9
14 Certa aduersus omnes difficultates confirmatio, est, Dei tum beneuolentia tum potẽtia, quarũ testimonium firmum in nostri vocatione extat.
15 Reliqua pars epistolæ qua sese & hanc epistolã grauissima cũ obtestatione illis commendat.

Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicēses posterior. Παύλε ἀποστόλε ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ὑπερη δευτέρα.

CAP. I.

Κεφάλαιον ᾱ

1 Prima ꝑs epistolæ gratulatoria, ꝙ Dei gratia freti, fortiter omnes hostiū insultus sustinuerint. in quo præterea ipsos confirmat, ostēdēs quibus præcipuè donis fit pugnandum, fide videlicet & charitate quotidie augescentibus.

2 Fonte omnis veræ cōsolationis aperit, nēpe ꝙ in afflictionibus quæ propter iustitiam nobis ab spiis inferuntur, quasi in speculo intueri nobis liceat iusti illius futuri iudicii restimoniū, ipsúmque adeò nobis iucundissimū, hostibus autem acerbissimum eius exitum.

1. *Thess.* 1. 2

3 Probatio, Deus iustus est: ergo iniustos meritis pœnis afficiet, & suorum miserias abolebit.

Iud. 6

4 Obiter eos cōfirmat, hac etiā ratione quòd communem cū eis cōditionem & præsentis & futuri status habeat.

5 Magnificētissima secūdi aduētus Christi descriptio, omnibus & piorū miseriis & impiorum triumphis opponēnda.

1. *Thess.* 4. 16

6 Nulla est salutifica Dei notitia extra Christi Euangelium.

ΠΑΥΛΟΣ καὶ Σιλουανὸς & Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ πατρὶ ἡμῶν καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicēsium *quæ est* in Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo:

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί, καθὼς ἄξιόν ἐστιν, ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν, καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἑκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους·

3 ¶ Gratias agere debemus Deo semper de vobis, fratres, vt dignum est, quòd vehementer augescat fides vestra, & abundet mutua vniuscuiusque omnium vestrum charitas:

Ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε

4 Adeò vt nosipsi de vobis gloriemur apud Ecclesias Dei, *id est* de tolerātia vestra & fide in omnib⁹ ꝑsequutionib⁹ vestris & oppressionib⁹ quas toleratis.

ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε·

5 Ἐνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε.

[2]Quæ res manifesto est indicio iusti ‖ iudicii Dei: vt digni cēseamini regno Dei ꝙ quo etiā *ista* patimini:

εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν·

6 Εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν·

[3]Si quidem iustum est apud Deum, vicissim reddere iis qui affligunt vos, afflictionem:

καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ,

7 Καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ,

Vobis verò qui affligimini, relaxatione[4] nobiscum, [5]‖ quum patefiet Dominus Iesus de cælo cum Angelis potentiæ suæ,

ἐν πυρὶ φλογός, διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

8 Ἐν πυρὶ φλογὸς, διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Cum flāmeo incendio, infligens vltionē iis [6]qui Deum non nouerunt, neque ausciltant Euangelio Domini nostri Iesu Christi:

Οἵτινες δίκην τίσουσιν, ὄλεθρον αἰώνιον, ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· 9

Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύσασιν (ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς) ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. 10

Εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης, καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει· 11

Ὅπως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ, κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. 12

Qui pœnam pendẽt æterni exitii, *damnati* à præsente Domino, & potente ipsius gloria: 9

Quũ venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus [7](quòd fides habita sit testimonio nostro apud vos) in die illo. 10

[8]Cuius etiam rei gratia precamur semper pro vobis, vt vos dignetur istavocatione Deus noster, & cõpleat omnem *suæ* bonitatis gratuitam beneuolentiam, & opus fidei potẽter. 11

Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei nostri, & Domini Iesu Christi. 12

7 Ex fide in prædicatũ ab Apostolis Euãgelitũ censebũtur filii Dei.

8 Proposita mera superest vt eò perueniatur. Peruenitur autẽ certis causarum gradibus. Primùm gratuita Dei beneuolentia, cuius vi cæteræ causæ inferiores agunt. Inde manat gratuita vocatio ad Christum, & ex vocatione fides, quã tandem cõsequitur & Christi in nobis, & nostra in Christo glorificatio.

Κεφάλαιον βʹ

CAP. II.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτόν, 1

Εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοὸς, μήτε θροεῖσθαι μήτε διὰ πνεύματος, μήτε διὰ λόγου, μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ. 2

Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, 3

Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός. 4

Rogamus autẽ vos, fratres, per aduentũ Domini nostri Iesu Christi, & nostri in eum aggregationem, 1

[1]Ne citò à mente dimoueamini, neque turbemini neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquã per nos *scriptam*, quasi instet dies ille Christi. 2

Nequis vos seducat vllo modo. [3]*non* enim *aduenit dies Christi* quin venerit defectio prius, & retectus fuerit homo ille sceratus, filius, *inquam*, ille perditionis, 3

Sese opponens & efferens aduersus quicquid dicitur Deus, aut numẽ: [4]adeò vt in templo Dei tanquam deus sedeat, præ se ferens se esse deum. 4

1 Ex fide in prædicatũ ab Apostolis Euãgelitũ censebũtur filii Dei.

2 Cauendũ à pseudoprophetis in hoc præsertim argumẽto, quorum triplex fere est dolus. Aut enim fictas reuelationes ꝓpheticas iactant: aut suas quasdam cõiecturas & rationes asserunt: aut suppositiũ scriptis vruntur.

3 Ante aduentum Domini prædicit Apostol⁹ erigendum throni aliquẽ, gloriæ Christi ex diametro oppositum, in quo perditus ille sedens, omnia quæ Dei

sunt ad se transferet, plerisque à Deo ad ipsum deficientibus. 4 Antichristum (i. quisquis sedem illam apostaticam occupabit) prædicit non regnaturum extra Ecclesiam, sed in ipsius Ecclesiæ sinu.

5 Annon meministis me, quum adhuc essem apud vos, hoc dixisse vobis?

Nunc verò quid obstet nostis, vt is suo tempore retegatur.

6 Iam enim peragitur mysteriū iniquitatis: 7 tātùm qui nūc obstat, *obstabit* vsquedum è medio sublatus fuerit.

8 Et tūc retegetur impius ille, quem Dominus iuciciet Spiritu oris sui, & illustri aduētu suo abolebit.

9 *Illum, inquam,* cuius aduentus est ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & signis, ac prodigiis mendacibus:

Et cum omni fraude iniustitiæ in iis qui pereūt, pro eo quòd amorem veritatis non receperunt vt salui fierent.

Propterea igitur mittet illis Deus efficaciam deceptionis, vt credant mendacio:

Vt damnentur omnes qui non crediderunt veritati, sed acquieuerunt in iniustitia.

10 Nos autem debemus gratias agere Deo semper de vobis, fratres dilecti à Domino, quòd elegerit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationē Spiritus, & fidem habitam veritati:

Quò vocauit vos per Euangeliū nostrum, ad obtinendam gloriam Domini nostri Iesu Christi.

11 Nēpe igitur, fratres, g-state, & tenete traditā doctrinā quā edocti estis siue

5 Οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν;

6 Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ.

7 Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας· μόνον ὁ κατέχων ἄρτι, ἕως ἐκ μέσου γένηται.

8 Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ·

9 Οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους,

10 Καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς.

11 Καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει·

12 Ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ.

13 Ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας.

14 Εἰς ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

15 Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε, καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε

5 Annon meministis] Quum adhuc apud vos essem, hæc vobis prædicabam, & quæ nunc scribo, ea vobis dixi.

6 Iam ipsius Apostoli tempore prima apostaticæ sedis fundamenta iaciebantur, sed ita vt homines fallerent, *Esa.* 11. 4.

7 Romano imperio sublato apostaticā sedem successuram prædicit, illi videlicet arcē occupaturā, vt ipsi veteres Tertullianus, Chrysostomus & Hieronymus interpretantur.

8 Verbo Domini tandem illa impietas detegetur, & aduentu Christi penitus abolebitur.

9 Prædicit Satanam omnes suas vires, etiam adhibito omni falsorum miraculorum genere, in illa sede stabilienda, explicaturum, idq; maximo cum successu, sic meritē mundi perfidia, ita tamē vt soli increduli sint illius fraude periturī.

10 Electi à malis istis omnibus tuti perstabunt. Electio autem ex istis testimoniis intelligitur: ex sanctificatione colligitur fides: fides ex eo quod assentimur veritati: veritas ex vocatione per Euangelii prædicationem. vnde demum ad certam spem glorificationis ascenditur. 11 Conclusiō, Superest igitur vt in doctrina, & voce & scriptis Apostolorum tradita, gratuita Dei beneuolentia nos per spem inuictam consolante, & vita nostra omni sanctè instituta, persequeremur.

διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν.

per sermonem, siue per epistolam nostram.

16 Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς παράκλησιν αἰωνίαν καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν ἐν χάριτι,

16 Ipse verò Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam per gratiam,

17 παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀγαθῷ.

17 Cōsoletur vestra corda, & stabiliat vos in omni sermone & opere bono.

Κεφάλαιον γ.

CAP. III.

1 Τὸ λοιπὸν προσεύχεσθε, ἀδελφοί, περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχῃ, καὶ δοξάζηται καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς·

1 ||Vod superest, precamini, fratres, pro nobis, vt sermo Domini currat, & glorificetur sicut & apud vos:

2 καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις.

2 Et vt eripiamur à proteruis ac sceleratis hominibus. non enim omniū est fides.

3 Πιστὸς δέ ἐστιν ὁ Κύριος, ὃς στηρίξει ὑμᾶς καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

3 Sed fidelis est Dominus, qui stabiliet vos & tuebitur à malo.

4 Πεποίθαμεν δὲ ἐν Κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε καὶ ποιήσετε.

4 Confidimus autem per Dominum de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos esse.

5 Ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ.

5 Porro Dominus dirigat vestra corda ad Dei charitatem, & Christi expectationem.

6 Παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβε παρ' ἡμῶν.

6 Denuntiamus autē vobis, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinatè se gerit, & non ex tradita doctrina quam accepit à nobis.

7 Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς· ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν

7 Nam ipsi scitis||quomodo oporteat nos imitari:||quoniā nō inordinatè nos gessimus inter vos:

Ephes.6.19 coloss.4.3

1 Iam pro suo more varias admonitiones subiicit; quarum prima est vt pro Euāgelij propagatione & fidorum eius ministrorū salute preces ab Ecclesiis concipiātur.

2 Mirū non est tam multis exosum esse Euangeliū, quum fides sit rarū Dei donum: Ecclesia tamen multitudine malorum nūquam pessūdabitur, quoniam nititur Dei fidelitate.

3 Secunda admonitio, vt Apostolicam doctrinā pro vitæ regula perpetuo sequantur.

1.Cor.11.1 1.Thess.4.11

4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex sola Dei gratia nobis donantur, charitatem videlicet, & animū in aduentum

Christi intentum. 5 Quarto loco, otiosos & ignauos negat in Ecclesia esse nutriendos, imò ne fouendos quidem. 6 Ne durius cum eis agere videatur, seipsum pro exemplo proponit, qui præterquam quòd euangelizabat, suis etiam manibus operabatur, cui tamen labori se simpliciter obstrictum fuisse negat.

7 Quantum sit vitium otii declarat exemplo quòd nemo sit quem Dominus frustra cõdiderit, atque adeò quẽ in certa veluti statione nõ collocarit: ex quo cõsequitur ab otiosis perturbari ordinem à Deo positũ, quod quidẽ est maximũ scelus.

8 Taxat vitium cum superiore coniũctũ, vnde infinita mala cõsequuntur: nẽpe nulli curiosius inuestigant aliena quàm qui sua nihil curant.

9 Præcipit Dominus, & precantur Apostoli per Christi nomẽ, primũ vt nemo sit otiosus, deinde vt quisque tranquillè curet munus sibi à Domino impositum.

10 Cauendũ ne quorundã ſdignitas nos reddat ad beneficentiã frigidiores.

11 Excõmunicatio, peruiacix pœna.

12 Familiaritas cum excõmunicatis vitanda.

13 Finis excommunicationis est, nõ exitium, sed salus peccatoris, vt pudore salrem victus resipiscat.

14 Sic vitanda fratrũ excõmunicatorum familiaritas, vt eorum in viam reuocandorum occasiones omnes sedulò quærantur.

16 Subscriptio suis literis sua manu Apostolus, ne falsæ pro veris supponerentur.

Neque gratis panem edimus[9] *acceptum* à quoquã: sed cũ labore & ærumna nocte diéque operantes, nequem vestrum grauaremus.

Non quòd nobis *id* nõ liceat, sed vt nosmetipsos pro exẽplari exhibeamus vobis ad nos imitandos.

Etenim quum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd siquis nolit operari, etiam non edito.

Audimus enim quosdã versari inter vos [7]inordinatè, nihil operis faciẽtes, [8]sed curiosè agentes.

[9]Iis autẽ qui sunt istiusmodi, denũtiamus, & eos obsecramus per Dominũ nostrum Iesum Christum, vt cum quiete operantes, suo pane vescantur.

[10]Vos autem, fratres, ne segnescite in benefaciẽdo.

[11]Quòd si quis nõ auscultat nostro per epistolam sermoni, hunc notate: [12]& ne cõmercium habete cũ eo, [13]vt eum pudeat.

[14]Neq; vt inimicũ ducite, sed admonete vt fratrem.

[15]Ipse autem Dominus pacis *author* sẽper det vobis pacem omni modo. Dominus sit cũ omnib⁹ vobis.

[16] Salutatio, mea manu Pauli, quo d est signum in omni epistola: ita scribo.

Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cũ omnibus vobis. Amen.

Ad Thessalonicẽses posterior missa fuit Athenis.

8 Οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος· ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν.

9 Οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς.

10 Καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω.

11 Ἀκούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους.

12 Τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν, καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν.

13 Ὑμεῖς δέ, ἀδελφοί, μὴ ἐγκακήσητε καλοποιοῦντες.

14 Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε· καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ.

15 Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν.

16 Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τῆς εἰρήνης δῴη ὑμῖν τὴν εἰρήνην διὰ παντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ. Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.

17 Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου, ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ· οὕτω γράφω.

18 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρα ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν.

15 Preces sunt omnium exhortationum sigilla.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheū prior. Παύλου πρὸς Τιμόθεον πρώτη.

Κεφάλαιον α.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ιησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν,

Τιμοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει· χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Χριστοῦ Ιησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Καθὼς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν, ἵνα παραγγείλῃς τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν

Μηδὲ προσέχειν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις, αἵτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκοδομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει.

Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου.

Ὧν τινες ἀστοχήσαντες, ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν·

Θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι, μὴ νοοῦντες μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi ex ordinatione Dei seruatoris nostri, & Domini Iesu Christi, spei nostræ,

2 Timotheo germano filio in fide. Gratia *sit tibi*, misericordia & pax à Deo Patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

3 Quemadmodū te rogauī vt permaneres Ephesi, quum proficiscerer in Macedoniā, *permaneto*, vt denunties quibusdam ne diuersam doctrinam doceant:

4 Nec attendāt fabulis & genealogiis infinitis, quæ potius quæstiones præbēt quàm ædificationem Dei quę est per fidem.

5 Porro finis mandati, est charitas ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata.

6 A quibus quū quidā vt à scopo aberrarint, deflexerūt ad vaniloquentiam:

7 Quū velint esse Legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neque de quibus asseuerant.

1 Initio tum suam tum Timothei gratuitam vocationē asserit, vt hæc ex illa confirmetur: simulque doctrinæ Apostolicæ summam explicat, misericordiā Dei videlicet in Christo Iesu per fidem apprehenso, cuius exitus adhuc speratur.

2 Tota hæc epistola in admonitionib⁹ consistit, quibus omnia fidi pastoris officia graphicè prorsus describūtur. Prima autem admonitio est, nequid vel in Apostolica ipsa doctrina, vel in eius docēdi ratione nouetur. *Infrà*, 4. 7. & 6. 4 *tit.* 2. 4

3 Corrumpitur doctrina non tantū falsis dogmatibus, sed etiā inanib⁹ & curiosis speculationibus. quarum videlicet explicatio fidem nostram nihil iuuet.

4 Secunda admonitio, cum ipsa doctrina coniungendum esse legitimum ipsius vsum. Is autem est in charitate pura & conscientia bona, & germana fide positus. 5 Quod in genere de vanis & curiosis controuersiis dixerat, applicat iis qui Legis zelum prætexentes, in externis immorabantur, nullum de nugis quibusdam postea garriendi finem facientes. 6 Nulli indoctiores & impudentiores in sanctitatis nomine vsurpando quàm sophistæ matæologi.

7 Occupatio, se non damnare Legē, sed legitimū eius vsum requirere.

8 Is demū effugit Legis maledictionē, ac proinde illam non horret, qui fugiēs quæ Lex damnat, eius obseruationi ex animo studet: non autē qui de externis & curiosis quibusdam garrit.

9 Matæologiæ opponit non tantū Legem, sed etiā Euangelium, vtpote quod minimè damnet, imò maximè commēdet sanam doctrinam præceptis Dei cōprehēsam. ac proinde gloriosum & beati Dei Euangeliū vocat, cuius virtutē isti garruli ignorabant.

10 Ratio cur nec aliter nec aliud docendum sit in Ecclesia quam ipse docuerit, quoniam nullum sit aliud Euangelium, quam quod Deus ipsi cōmisit.

Matth. 9.3
marci 2.17

11 Asserit necessario suum Apostolatum aduersus quosdam superiorem ipsius vitā calumniātes, seipsum ad inferos vsque deiiciens vt Christi misericordiam attollat, qua omnia illa superiora abolenerit.

12 Hanc mutationem probat ab effectis, quod qui profanus erat, factus sit fidelis, & qui Christum furiosissime persequebatur, iam ipsius amore ardeat.

13 Retorquet calumniam aduersariorum in ipsorum caput, docens hoc singulare bonitatis Dei exemplum, cedere totius Ecclesiæ commodo.

14. Erumpit in exclamationem præ animi ardore, quòd non possit in amplificanda Dei gratia sibi ipsi satisfacere.

7 Scimus autem bonam esse Legem, siquis ea legitimè vtatur.

8 Nempe sciens Legē iustò positam non esse, sed Legis cōtemptoribus, & iis qui subiici nesciūt, impiis & peccatoribus, nefariis & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,

9 Scortatoribus, masculorū cōcubitoribus, plagiariis, & mēdacibus, periuris, & siquid aliud est quod sanæ doctrinę sit oppositū.

9 Quæ est secūdū glorioſū Euangelium beati Dei, 10 quod cōcreditū est mihi.

11 Gratiam igitur ei habeo qui me robustū effecit, *id est* Christo Iesu Domino nostro: quòd me fidelem duxerit, vt qui *me* in ministerio cōstituerit:

Qui prius eram blasphemus & persequutor & iniuriosus: sed mei misertus est. nam ignorās id faciebam fidei expers.

Superabundauit autem gratia Domini nostri 12 cū fide & dilectione in Christo Iesu.

13 Fidus *est hic* sermo, & modis omnib⁹ dign⁹ quē amplectamur, Christū Iesum venisse in mundū vt peccatores seruaret, quorum primus sum ego.

Verūm ideo misertus est mei vt in me primo ostēderet Iesus Christus omnem clementiam, vt essem exemplo credituris ipsi in vitam æternam.

14 Regi autē æterno, im-

8 Οἴδαμεν δὲ ὅτι καλὸς ὁ νόμος, ἐὰν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται.

9 Εἰδὼς τοῦτο, ὅτι δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, ἀνοσίοις καὶ βεβήλοις, πατρολῴαις καὶ μητρολῴαις, ἀνδροφόνοις,

10 Πόρνοις, ἀρσενοκοίταις, ἀνδραποδισταῖς, ψεύσταις, ὅτι ὁρκοις, καὶ εἴ τι ἕτερον τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκειται).

11 Κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου Θεοῦ, ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ.

12 Καὶ χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὅτι πιστόν με ἡγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν·

13 Τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον καὶ διώκτην καὶ ὑβριστήν· ἀλλ' ἠλεήθην, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ·

14 Ὑπερεπλεόνασε δὲ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

15 Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ.

16 Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθην ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξηται Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

17 Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ,

μόνῳ σοφῷ Θεῷ τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι, τέκνον Τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγούσας ἐπὶ σε προφητείας, ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν, 18

ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν· 19
ἣν τινες ἀπωσάμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν.

Ὧν ἐστιν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος· 20
οὓς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.

Κεφάλαιον β.

Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων 1
ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων·

ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων ἐν ὑπεροχῇ ὄντων· ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. 2

Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, 3

ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. 4

Εἷς γὰρ Θεός, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς· 5

ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις.

mortali, inuisibili, soli sapienti Deo honor *sit* & gloria in secula seculorū. Amen.

18 Hoc mandatū cōmendo tibi, fili Timothee, *ne*pe vt secundū prægressas de te prophetias, milites per eas bonā illā militiā.

19 Retinens fidem & bonam conscientiam: 16 qua repulsa, nōnulli fidei naufragium fecerunt.

20 Ex quibus Hymenæus & Alexander: ‖ 17 quos tradidi Satanæ, vt discant nō blasphemare.

CAP. II.

1 Dhortor igitur ān te omnia vt fiāt deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones pro quibusuis hominibus:

2 Pro regibus & quibusuis in eminentia constitutis: 2 vt tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate & honestate.

3 3 Nam hoc bonum est & acceptum coram seruatore nostro Deo,

4 Qui quosuis homines vult seruari, & ad agnitionem veritatis venire.

5 4 Vn⁹ enim De⁹, vn⁹ etiā mediator Dei & hominū, homo Christus Iesus:

6 Qui semetipsum dedit redemptionis pretiū pro quibusuis, 5 *Christus inquā*, testimonium illud suis tēporibus *destinatum*.

15 Conclusio vtriusque paternæ superioris admonitionis, nempe vt fortiter aduersus omnia impedimenta decertās Timothe⁹ præeuntibus multorū prophetiis ad ministerium vocatus, & doctrinam acceptam, & bonā conscientiam tueretur. 1. Cor. 5. 5

16 Rectam conscientiam quinō seruāt, paulatim amittūt etiam intelligentiæ dōnum: quod duplici eoque tristissimo exēplo probat.

17 Non ferendi apostatæ in Ecclesia, imò etiam excommunicandi.

1 Vbi absoluit quæ ad doctrinam spectant, iam secūdo loco de altera ministerii Verbi parte (id est de publicis scibus) disserit. Ac primo quidem quæstionē explicans pro quibus precādum sit, docet: pro quibusuis precādum, ac præsertim pro quibusuis magistratibus, quod alioqui extra controuersiam nom

erat, quum reges, imò etiā plerique magistratus eō tempore hostes essent Ecclesiæ. 2 Argumentū à fine sumptū, Quoniam nimirum ideo cōstituti sint magistratus vt & pietas & honestas cum pace inter homines vigeant, ac proinde illos in primis oporteat Deo commendare, vt possint tam necessario munere fideliter defungi. 3 Aliud argumētum, Cur pro quibusuis, sublato gentis, sexus, ætatis, ordinis discrimine, sit in Ecclesia precandum, quoniam videlicet Dominus quosuis, interdum etiam ab Euāgelio alienissimos, vocando, sic Ecclesiā suam velit colligi, ac proinde preces pro quibusuis haberi.

4 Non videretur vnus quorumuis hominum Deus, nisi iu quibusuis seruandis bonitatem suam ostenderet: nec vnus videretur Dei & quorumuis hominum mediator Christus, humana eum quibusuis hominibus communi natura assumpta, nisi pro quibusuis satisfeciſſet, & pro quibusuis intercederet.

5 Confirmatio, Quoniam ipsis etiam gentibus nunc patefactum est salutis arcanum, ipso Apostolo ad hoc munus proprie designato, quo quidem fideliter & sincere fungatur.

6 De personis disseruit, quibus concipiendæ sint preces: nunc verò etiam locorum discrimen sublatũ docet. Olim enim vna gẽs vno tantũ certo loco ad publicum cultũ conueniebat: nunc verò vbiuis (rite tamẽ & ordine) Ecclesiæ cogũtur & ad Deũ publicè communibus precibus colendum conueniũtur, nec de gẽte, aut corporis purificatione, aut loco, sed de animo ab omni offẽsione puro, & certa fiducia pleno, laborãdum est.
1. Tim. 1. 17
2. Per. 3. 1
1. Cor. 14. 34

7 Tertio loco statuit vt mulieres honesto & ab omni luxu alieno habitu, modestè & in silentio in publicis cœtibꝰ discant.
Gen. 1. 27
Gen. 3. 6

8 Primũ argumentũ, cur mulieribus in Ecclesia non liceat docere, quoniam hoc modo suprà viros collocarentur, quorũ videlicet esset magistræ. qđ repugnat Dei ordinationi.
Tit. 1. 6

||Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus, (veritatem dico per Christum, non mentior) doctor inquam Gentium, cũ fide ac veritate.

6 Velim igitur viros precari in quouis loco, puras manus attollentes absque ira & disceptatione.

7 ||Itidem & mulieres amictu honesto, cum verecundia & modestia ornate sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioso vestitu:

Sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

Mulier cum silentio discito cum omni subiectione.

||Mulieri enim docere non permitto, 8 neque authoritatem vsurpare in virum, sed esse in silentio.

9 ||Adam enim prior formatus est, deinde Eua.

10 Et Adã non fuit seductus: ||sed mulier seducta, causa transgressionis fuit.

11 Seruabitur tamen liberos gignendo, si manserit in fide ac charitate, & sanctificatione cũ modestia.

CAP. III.

1 Fidus est hic sermo, 2 Siquis episcopatum appetit, præclarum opus desiderat.

||Oportet igitur episcopum irreprehensum esse, vnius vxoris virum, vigi-

7 Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, (ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι) διδάσκαλος ἐθνῶν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ.

8 Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ.

9 Ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετ' αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ·

10 Ἀλλ' (ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν) διὰ ἔργων ἀγαθῶν.

11 Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω ἐν πάσῃ ὑποταγῇ.

12 Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ.

13 Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἶτα Εὔα.

14 Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα, ἐν παραβάσει γέγονε.

15 Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης.

Κεφάλαιον γ΄

1 Πιστὸς ὁ λόγος, Εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ.

2 Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίλημπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἀνδρα, νηφά-

9 Hanc Dei ordinationem qua viro subest mulier, primùm probat ex eo quòd Deus mulierẽ posteriorem creauit viri causa. 10 Deinde, quia post peccatum hæc pœna inflicta est mulieri, per quã vir deceptus est. 11 Obiter inserit consolationẽ, non impedire hanc subiectionẽ quominus & ipsæ mulieres perinde vt viri seruentur, si sese in coniugalibus illis oneribus, cũ fide & charitate sanctas & modestas præbuerint. 1 Absoluta tractatione tum de doctrina & docendi ratione, tum de publicis precibus, tertio nunc loco ad personas ipsas accedit, agens primùm de Pastoribus, deinde de Diaconis: vtriusque præfatione, vt certos esse hos Canonas norit Ecclesia. 2 Episcopatus, siue ministerii & foris Episcopum ornatum esse oportet. Itaque & doctrinæ, & facultatum siue donorum, & vitæ examen, præcat futuræ electioni necesse est.

λαιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικόν·

Μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ· ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον.

Τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος·

(Εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται;)

Μὴ νεόφυτον· ἵνα μὴ τυφωθεὶς, εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου·

Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔσωθεν· ἵνα μὴ εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου.

Διακόνους ὡσαύτως σεμνοὺς, μὴ διλόγους, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, μὴ αἰσχροκερδεῖς·

Ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει·

Καὶ οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα διακονείτωσαν, ἀνέγκλητοι ὄντες.

Γυναῖκας ὡσαύτως σεμνὰς, μὴ διαβόλους, νηφαλαίους, πιστὰς ἐν πᾶσι.

Διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες, τέκνων καλῶς προϊστάμενοι καὶ τῶν ἰδίων οἴκων.

Οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες, βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται, καὶ πολλὴν παρρησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Ταῦτά σοι γράφω, ἐλπίζων ἐλθεῖν πρός σε τάχιον·

Ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῇς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας.

lantem, sobrium, compositum, hospitalem, aptum ad docendum:

3 Non vinosum, nō percussorem, non turpiter lucri cupidum: sed moderatum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia:

4 Qui suæ domui bene præsit, qui liberos contineat in subiectione cum omni honestate:

5 (Nā siquis ꝓpriæ domui præesse nescit, quomodo Ecclesiam Dei curabit?)

6 Non nouitium: ne inflatus, in criminationem incidat diaboli.

7 Oportet autē eū etiā bonū habere testimoniū ab extraneis: ne in probrū incidat & laqueum diaboli.

8 [3] Diaconos itidem honestos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos:

9 Tenentes mysteriū fidei cum pura conscientia.

10 Atque hi etiam probētur prius, deinde ministrent, si sint inculpati.

11 [4] Vxores itidē honestas, nō calumniosas, sobrias, fidas in omnibus.

12 [5] Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui liberis rectè præsint, & propriis domibus.

13 Nam qui bene ministrauerint, gradum sibi bonū acquirunt, & multā libertatem per fidem quę est in Christo Iesu.

14 [6] Hæc tibi scribo, sperās fore vt celerius ad te veniam:

15 Quòd si tardius venero, vt noris quomodo oporteat [7] in domo Dei versari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & stabilimentū veritatis.

3 Diaconos quoque prius probari oportet, vt de eorum honestate, veritate, sobrietate, animo ab omni auaritia alieno, eruditione in fidei doctrina, bona denique cōscientia & integritate constet. *Suprà*, 1.19

4 Inquirendum etiam in Pastorū & Diaconorum vxores.

5 Polygami (id est plures simul vxores habētes) sicut ad episcopatū ita ne ad diaconiam quidē vocandi.

6 Peculiaris multa subiectur⁹ ad quotidianum Pastoris munus spectātia, præfatur de suo ad eum aduētu, vt eo magis solicit⁹ sit Timothe⁹, ne quum aduenerit, negligentiæ coargui possit.

7 Pastori assiduò cogitandum est se in domo Dei viui versari, in qua conseruatur veritatis thesaurus.

8 Hac veritate cuius custos & conseruatrix est inter homines Ecclesia, ministerio Verbi propterea ibi constituto, ni hil augustius esse potest. Docet enim res omnium maximas, nempe Deum in Christi persona, assumpta nostra natura, factum esse visibilem, cuius tamen in tanta infirmitate maiestas infinitis modis eluxit, adeo vt ipsos Angelos rei tantæ conspectus percu lerit: qui deinque Gentibus prædicat[9], ab eis receptus est, & nūc sursum in summum gloriæ gradum euectus.

1 Opponit veræ illi doctrinæ falsa dogmata quæ omnino futurum prædicit vt à quibusdā apostatis suggestione diaboli introducantur, & ita quidem vt minime desint qui illis assentiantur.

2 Hæretici quantumcunque simulent sanctimoniā, nulla conscientia prædit sunt.

3 Duas falsæ istius doctrinæ species exprimit, nempe cælibatus legem, & delectum ciborum.

4 Ejusmodi doctrinas probat se merito vocasse dæmoniacas, primum quod earum doctores de rebus alienis decernant. An enim ipsi cibos crearunt? Deo omnes cibi, nempe vt iis frueremur, suis placitis euertant. 6 Tertio, quod Deum hoc modo suo honore spolient, qui in illorum vsu velit celebrari. S mul autem declarat Apostolus, sobrie & cum bona conscientia vtendum illa Dei liberalitate.

7 Canonem Apostolicum de tollendo ciborum delectu falsæ illi doctrinæ opponit. 8 Is demum bonis Dei donis legitimè vtitur qui illorum largitorem ex ipsius verbo agnoscunt & inuocant.

9 Conclusio cum exhortatione, vt Timotheus istā fedulo, velut ab Apostolo pene cum lacte hausta, Ecclesiis proponat. 10 Iterum sanam doctrinam opponit non modo falsæ illi & apostaticæ doctrinæ, sed etiam vanis omnibus & curiosis argutiis.

11 Non tantùm sana doctrina sed etiam pia & religiosa vita ministro Verbi opus est.

[8]Et sine eōtrouersia magnum est pietatis mysterium: Deus conspicuus factus est in carne, iustificatus est in Spiritu, conspectus est ab Angelis, prædicatus est Gentibus, fides illi habita est in mūdo, sursum receptus est in gloriā.

16 Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.

CAP. IIII.

[1]Piritus autem disertè dicit fore vt posterioribus temporibus desciscāt quidā à fide, spiritib[9] deceptoribꝰ attēdētes ac doctrinis dęmoniorū,

Κεφάλαιον δ.

1 Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων,

[2]Per hypocrisin falsiloquorū, quorū cōscientia cauterio resecta est,

2 ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν,

[3]Prohibentium contrahere matrimonium, *iubentiū* abstinere à cibis[4] quos Deus creauit[5] ad participā dū[6] cum gratiarū actione, fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem.

3 κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάλημψιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν.

[7]Nam quicquid creauit Deus, bonū *est*: nec quicquā reiciendū *est*, si cum gratiarū actione sumatur.

4 Ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον.

[8]Sanctificatur enim per verbum Dei, & preces.

5 ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως.

[9]Hæc si subieceris fratribus, bonus eris minister Iesu Christi, innutritus in sermonibus fidei, bonæque doctrinæ quam assecutus es.

6 Ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς καλὸς ἔσῃ διάκονος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας ᾗ παρηκολούθηκας.

[10]Cæterùm profanas & aniles fabulas reiice: [11]sed exerce teipsum ad pietatē.

7 Τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους παραιτοῦ· γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν.

Ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης.

Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος.

Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα ὅτι ἠλπικαμεν ἐπὶ θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστιν σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν.

Παράγγελλε ταῦτα καὶ δίδασκε.

Μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω, ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ.

Ἕως ἔρχομαι πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ.

Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου.

Ταῦτα μελέτα, ἐν τούτοις ἴσθι· ἵνα σου ἡ προκοπὴ φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσιν.

Ἔπεχε σαυτῷ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ· ἐπίμενε αὐτοῖς. τοῦτο γὰρ ποιῶν, καὶ σαυτὸν σώσεις καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου.

8 [12]Nam corporalis exercitatio paululũ habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis est, vt quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ.

9 [13]Fidus *est* hic sermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur.

10 Nam idcirco etiam fatigamur & probris afficimur quòd speremus in Deo viuo, qui est conseruator omniũ hominum, maximè *vero* fidelium.

11 Hæc denuntia & doce.

12 [14]Nemo tuam iuuentutẽ despiciat, sed esto exẽplar fideliũ in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, i puritate.

13 [15]Interim dumvenio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

14 Ne negligito donum quod in te est, quod datũ est tibi ad prophetãdum, cum impositione manuũ presbyterii.

15 Hæc exerce, in his esto: vt tuus profectus manifestus sit inter omnes.

16 Attende tibiipsi & doctrinæ: persiste in istis. id enim si feceris, & teipsum seruabis & eos qui te audierint.

12 Pietas in spirituali cultu posita est, non in externæ vitæ austeritate, quæ etsi rectè vsurpata aliquem vsum habet, tamẽ nullo modo cum pietate est conferẽda. Prodest enim illa per accidens, ista vero promissionem habet præsentis & futuræ vitæ.

13 Digressio, in qua ostendit eos q̃ pictati student, etiamsi ærumnis & probris vexẽtur, idcirco tamẽ non esse miseros vt cæteros homines, quũ ob eandẽ causam minimè affligantur, propter quam cæteri, & longè dispar sit ipsorum exitus.

Quomodo enim suos Dominus desereret, qui suos etiam hostes sua benefacentia dignatur? quam doctrinã monet sedulò esse inculcandam.

14 Iam ad exhortationẽ illam redit, ostendens quæ sint veræ Pastoris virtutes, quibus, etiamsi desit ætas, reuerentiam sibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei & puritatis testes: litui verò, infularũ, annuli, pallii & puerilium

Κεφάλαιον ε

Πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, ἀλλὰ παρακάλει ὡς πατέρα, νεωτέρους ὡς ἀδελφούς·

πρεσβυτέρας, ὡς μητέρας· νεωτέρας, ὡς ἀδελφάς, ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ.

Χήρας τίμα τὰς ὄντως χήρας.

CAP. V.

1 SEniorem ne increpato, sed hortare vt patrẽ iuniores, vt fratres:

2 Mulieres natu grãdiores vt matres: iuniores, vt sorores, cũ omni puritate.

3 [2]Viduas honora quæ verè viduæ sunt.

huiusmodi ineptiarum nulla vsquam mentio. 15 Pastoris priuatum exercitium est, assidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiam, & sibi & aliis saluificæ.

1 De mediocritate in priuatis reprehensionibus, secundum ætatis & sexus gradus seruanda.

2 De viduarum cura constituit hos Canones Apostolus.

3 Liberi & nepotes viduarum parẽtum pro viribus curã gerunto.

4 Prima ratio, Quoniam sibiipsis quod suis impedũt.

5 Altera, Quoniam natura ipsa docet maioribus vicem rependere.

6 Tertia, Quoniã Deo gratũ est hoc officium.

7 Secundus Canõ, Vere viduarũ (id est quæ inopes & suorum præsidio destitutæ sunt, & pie ac religiosè viuunt) curam Ecclesia suscipito.

8 Tertius Canõ, Viduæ in luxu degẽtes, & suæ familiæ curam negligentes, inter apostatas & ipsis infidelibus deteriores censentor.

9 Quartus Canõ, In viduarum Ecclesiæ ministrantiũ album nulla sexaginta annis minor admittitor, ab omni impudicitiæ probro immunis, de cuius diligentia, charitate, & integritate, idoneis testibus constet.

10 Ratio prima cur iuniores viduæ ad ministeriũ nõ admittantur, Quoniã videlicet propter æratis scuitatem excusso tandẽ onere sibi à Christo impositi, de repetendo potius matrimonio cogitant: quo fit vt ministerium deserant cui se obstrinxerant.

11 Altera ratio, Quòd pleræque sint garrulæ & curiosæ, & neglecta muneris sui cura, discursatrices.

12 Quintus Canon, Viduæ iuniores nubunto, & sanctè familias suas regunto.

3 Quòd siqua vidua liberos aut nepotes habet, discant in primis [4]*in* propriã domum pietatem exercere, [5]& vicem rependere parẽtibus. [6]hoc enim est honestũ & acceptũ coràm Deo.

[7]Porro quæ verè vidua est ac sola, sperat in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.

[8]At quæ in luxu viuit, *ea* viuens mortua est.

Hæc igitur denuntiato, vt sint irreprehensæ.

Quòd siqua suis & maximè domesticis nõ prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

[9]Vidua allegatur nõ minor annis sexaginta, quæ fuerit vnius viri vxor:

In operibus bonis idoneo testimonio ornata: si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus est assiduè sectata.

[10]Porro iuniores viduas recusa: postquam enim lasciuire cœperint aduersus Christũ, nubere volunt:

Ex eo damnandæ quòd primã fidem reiecerint.

[11]Simul autem etiam otiosæ discũt circumiredomos: imò nõ solùm otiosæ, sed etiam nugaces & curiosæ, garrientes quæ non oportet.

[12]Velim igitur iuniores nubere, liberos gignere, domũ administrare, nullã occasionem dare aduersario ad maledicendum.

4 Εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις. τοῦτο γὰρ ἔστι καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

5 Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας·

6 Ἡ δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκε.

7 Καὶ ταῦτα παράγγελλε, ἵνα ἀνεπίλημπτοι ὦσιν.

8 Εἰ δέ τις τῶν ἰδίων καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων.

9 Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα, γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή·

10 ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε.

11 Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν·

12 ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν.

13 Ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι περερχόμεναι τὰς οἰκίας· οὐ μόνον δὲ ἀργαί, ἀλλὰ καὶ φλύαροι καὶ περίεργοι, λαλοῦσα τὰ μὴ δέοντα.

14 Βούλομαι οὖν νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν.

Ἤδη γάρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ.

Εἴ τις πιστὸς ἢ πιστὴ ἐχέτω, καὶ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ.

Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν· μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ.

Λέγει γὰρ ἡ γραφή, Βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις. Καί, Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.

Κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου, ἐκτὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων.

Τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι.

Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν.

Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπίθῃς, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις. σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει.

Μηκέτι ὑδροπότει, ἀλλ' οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν.

15 Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ Satanam.

16 [15]Quòd si quis fidelis aut siqua fidelis habet viduas, eis subuenito, & non onerator Ecclesia, vt iis quę verè viduæ sunt subueniat.

17 [14]Qui bene præsunt presbyteri duplici honore digni habẽtor: maximè qui laborant in sermone & doctrina.

18 Dicit enim Scriptura, ‖Boui trituranti non obligabis os. Et, ‖Dignus est operarius mercede sua.

19 [15]Aduersus presbyterum accusationem ne admittito, nisi sub duobus aut tribus testibus.

20 [16]Eos qui peccant, corã omnibus argue, vt & reliqui timeant.

21 [17]‖Obtestor in cõspectu Dei, & Domini Iesu Christi, & electorum Angelorum, vt hæc serues, absque eo vt vnũ alteri præferas, nihil faciens in alteram partem declinando.

22 [18]Manus citò necui imponito, neque cõmunicato peccatis alienis: temetipsum purum serua.

23 [19]Ne amplius esto abstemius: sed vino pauculo vtere, propter stomachum tuũ & crebras tuas infirmitates.

24 [20]Quorundã hominũ peccata antè manifesta sunt, præcũtia dãnationi: quosdam verò subsequuntur:

13 Sextus Canon, Fideles priuatim quantum fieri poterit, suas viduas iuuanto, nec istis sumptibus Ecclesia grauator.

14 Iam quomodo cũ presbyteris, id est pastoribꝰ, denique discipulis Ecclesiæ præfectis se gerere debeat quorum collegio præest, his præscriptis canonibus differit. Primus Canon: De Presbyteris officio suo bene fungentibus, honestè sustẽtandis, Ecclesia, sicut Deꝰ ipse præcepit, in primis laborato. *Deut.* 25.4 1.*cor.* 9.9 *Matth.* 10.10 *luc.* 10.7 *Infrà*, 6.13

15 Secũdus Canon, Accusatio aduersus presbyterũ, nisi prius auditis duobus aut tribꝰ testibꝰ ne admittitor.

16 Tertius Canon, Presbyteri sic cõuicti, palã coarguuntor, vt sint aliis exẽplo.

17 Quartus Canon, In Ecclesiasticis (præsertim aduersus ipsos presbyteros) cognitionibꝰ, quibus Deus, ipse & Domi-

nus Iesus Christus Angelorum multitudine stipatus interest, summa, sine vllo præiudicio & personarũ respectu, sinceritas obseruator. 18 Quintus Canon, Neminem antistes leuiter ordinato: nullius hac in re stultitiæ aut minus recto affectui fauens, alienam culpam in se deriuato. siquid à collegis perperam fiat, is suam conscientiã puram seruato. 19 Sextus Canon, Presbyteri in victus ratione, suæ valetudinis moderatam rationem habento. 20 Quoniam vt summa diligentia adhibeatur, irrepunt tamen ac ministerium hypocritæ, monet Pastores Apostolus ne hac re perturbentur, vel quicquã propterea de sua in inquirendo diligentia remittant, quia Dominus peccatis eiusmodi hominum dete gendis suum tempus constituit, nostrum autem est culpam tantùm præstare.

21 Alia consolatio ad eos spectãs q calúniis interdũ opprimũtur.

1 Subiicit etiam Canonas de seruorũ officio in dominos: qua de re non dubiũ est quin tunc multæ fuerĩt agitatæ quæstiones ab iis qui ex Euangelio arripiũt publicipertur bandi ſtatus occaſiones. Primus autẽ Canõ est, Serui fideles, dominos infideles nacti, nihi lominus ſumma fide eis ſeruiunto.'

2 Ratio, ne Deus videri poſſit Euangelii doctrinaho mines ad rebellionem & res oẽs malas incitare.

3 Secundus Canon, Fideles ſerui dominos fideles nacti, ne fraterno nomine abutũtor, ſed tanto' libentius eis obſequuntor.

4 Cõclusio vniuerſalis, hæc omnia nõ tãtùm eſſe ſimpliciter docẽda, ſed etiã cũ exhortationibus ſedulo inculcanda.

5 Eos qui in ſermonib⁹ Chriſti (i. doctrina pietatis) nõ acquieſcentes, in vanis quæſtionibus (vana enim ſunt alia omnia) & ſe & alios fatigant, grauiſſimè dãnatos extra Eccleſiam eiicit, vt ſuperbos, qui in Chriſti doctrina non acquieſcant: vt mendaces impoſtores, qui meram vanitatem crepent: vt inſanos, qui de rebus nihili tantopere laborent: vt peſſimas peſtes, qui ſint maximarũ contentionũ authores, & mentes ac iudiciũ hominum corrũpant: denique vt profanos & impios, qui pretioſo illo pietatis ac religionis nomine ad turpe lucrũ abutantur.

21 Itidem & bona opera antè manifeſta ſunt: & ea quæ ſecus habẽt, occultari non poſſunt.

CAP. VI.

1 Vicunque ſub iugo ſunt ſerui, ſuos dominos omni honore dignos ducũto, ²ne nomen Dei & doctrina blaſphemetur.

3 Qui verò fideles habent dominos, ne *eos* deſpiciãt quòd fratres ſint: ſed potius inſeruiant, quòd fideles ſint ac dilecti, vt qui ſint beneficii *Dei* participes. ⁴Hæc doce, & exhortare.

5 Siquis diuerſam docet doctrinam, neque accedit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ,

6 Is turget, nihil ſciẽs, ſed inſaniens circa quæſtiones ac verborũ pugnas: ex quibus naſcitur inuidia, lis, maledicentiæ, ſuſpiciones malæ,

7 Peruerſæ exercitationes hominum mente corruptorum, & qui priuati ſũt veritate, & quæſtui habẽt pietatem. ſecede ab iis qui eiuſmodi ſunt.

8 Eſt autẽ quæſtus magnus pietas cũ animo ſua ſorte contento.

9 Nihil enim intulimus in mundum, videlicet nec efferre quicquam poſſumus.

10 Sed habentes alimenta & quibus tegamur, his cõtenti erimus.

25 Ωσαύτως δὲ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστι· καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, κρυβῆναι οὐ δύναται.

Κεφάλαιον ϛ

1 Ὅσοι εἰσὶ ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν· ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται·

2 Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας μὴ καταφρονείτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοί εἰσι καὶ ἀγαπητοί, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. Ταῦτα δίδασκε, καὶ παρακάλει.

3 Εἴτις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ,

4 Τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας· ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραί,

5 Παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν. ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων.

6 Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετ' αὐταρκείας.

7 Οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα.

8 Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα.

6 Venuſtè detorquet nomen quæſtus, cõfitens pietatẽ eſſe maximũ lucrũ, ſed diuerſa prorſus ratione, quoniã videlicet verã ſufficientiã affert. 7 Stultitiã eorũ irridet qui rebus caducis adeo cupidè inhiant vt expleri nullo modo poſſint, quũ tamen eo quòd ſupra modũ eſt frui nõ poſſint.

Οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα, καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν.

9 [8] Qui autem volunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas amentes & damnosas, quæ demergũt homines in exitium & interitum.

Ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία· ἧς τινες ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις πολλαῖς.

10 Siquidem radix omniũ malorum est amor pecuniæ: quam quidã dum appetunt, aberrarunt à fide, & seipsos transfixerũt doloribus multis.

Σὺ δέ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ταῦτα φεῦγε· δίωκε δὲ δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονὴν, πραότητα.

11 [9] Tu verò, homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatẽ, tolerantiã, lenitatẽ.

Ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης, καὶ ὡμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων.

12 Decerta præclarum certamen fidei: apprehẽde vitam æternam, cuius causa & vocatus es, & professus præclaram professionem coram multis testibus.

Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν·

13 [10] ‖Denuntio tibi corã Deo qui viuificat omnia, & Iesu Christo, qui ‖ testatam fecit corã Pontio Pilato bonam illam professionem:

Τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν, ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον, μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

14 Vt serues hæc mandata maculæ & culpæ omnis expers, vsque ad illustrem illum aduentum Domini nostri Iesu Christi:

Ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων·

15 Quẽ temporibus suis ostẽdet ille ‖ beatus & solus Princeps, Rex regũ & Dominus dominorum;

Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται· ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον. ἀμήν.

16 Qui solus habet immortalitatẽ, lucẽ habitans inaccessam, ‖ quem vidit nemo hominum, neque videre potest: cui honor & robur æternum. Amen.

Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ζῶντι, τῷ παρέχοντι ἡμῖν πλουσίως πάντα εἰς ἀπόλαυσιν·

17 [11] Iis qui diuites sunt in hoc seculo, denuntia ne efferantur animo, ‖ neque spem ponãt in diuitiis incertis, sed in Deo viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruendum:

8 Alia ratione Timotheum ab auaritia deterret, nempe quòd infinitas, eásque nocentissimas cupiditates secũ trahat, quibꝰ seipsos auari excarnificant, eoúsque vt fidem etiam & salutem sua n abiiciant.

9 Peculiaris exhortatio ad varias virtutes, quibus pastores in primis ornatos esse oporteat.

10 Grauissima obtestatio, vt summa fide superiora omnia seruentur, intentis in Iesu Christi aduentum oculis, cuius gloria vano huius mundi splendori, & potentia omnibꝰ impiorum terriculamentis sit opponenda.
Supra 5.21
Matth. 27.11
Iohan. 18.37
Supra 1.11
apocol. 17.14, & 19.16
Iohan. 1.18

11 Addit ve luti auctaris, seuerã admonitionem ad diuites spectãtẽ, vt inprimis à duabꝰ pestibus sibi caueant, superbia nimirũ & spe fallaci, quibꝰ tres excellentes virtutes opponit, spẽ in Deum illũ viuum, beneficentiam in proximum, & morum facilitatem.
Mat. 4.19
luc. 12.15

12 Laus beneficentiæ ab effectis, quòd sit firmũ Spiritũ Dei in nobis habitãtis, ac proinde salutis nobis donandæ, testimonium. *Matth. 4. 7, & 6. 20*

Vt *alius* benefaciant, vt diuites sint operibus bonis, faciles ad impartiendum, facilis conuictus:

18 Αγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδότους εἶναι, κοινωνικούς·

12 Recondentes sibiipsis ‖fundamentum bonũ in posterũ, vt apprehendant æternam vitam.

19 Ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον, ἵνα ἐπιλάβωνται τῆς ὄντως ζωῆς.

13 Præcipuũ omnium superiorum admonitionum repetit, animo omnium ministrorum Verbi altius infigendam: nempe vt inanem sophisticen garrulitatem fugiant, in sinceræ doctrinæ simplicitate permanentes.

13 Timothee, depositum serua, & auersare profanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falsõ nominatæ scientiæ:

20 Ω Τιμόθεε, τὴν παραθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας, καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως·

Quam nonnulli prę se ferentes, circa fidem aberrarunt à scopo. Gratia sit tecum. Amen.

21 Ἣν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. Ἡ χάρις μετὰ σοῦ. Ἀμήν.

Ad Timotheũ prior, missa fuit Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

Πρὸς Τιμόθεον πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Λαοδικείας, ἥτις ἐστὶ μητρόπολις Φρυγίας τῆς Πακατιανῆς.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheũ posterior.

1 Scopus epistolæ præcipuus est, Timotheum confirmare vt fortiter ad extremũ vsque perseueret, proposita primũ sua in eum beneuolẽtia, deinde commemoratis excellentibus donis quæ velut hæreditaria extare voluerat Dominus in Timotheo & ipsius maioribus, quæ quidem ipsũ tanto magis Deo obstringant. *Act. 22. 3*

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Τιμόθεον δευτέρα.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per volũtatem Dei, secũdum promissionem vitæ quæ est in Christo Iesu,

1 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ α.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ,

2 Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

2 Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ, χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

1 Gratiam habeo Deo, ‖cui seruio à maioribus cum pura conscientia,

3 Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει,

ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν
ἐν ταῖς δεήσεσί μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας.

Ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, μεμνημένος σου 4
τῶν δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ·

Ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ 5
ἀνυποκρίτου πίστεως, ἥτις ἐνῴκησε πρῶ-
τον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωΐδι καὶ τῇ μη-
τρί σου Εὐνίκῃ· πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ
ἐν σοί.

Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σε ἀνα- 6
ζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν
σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου.

Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα 7
δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως καὶ ἀγάπης
καὶ σωφρονισμοῦ.

Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον 8
τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον
αὐτοῦ· ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγε-
λίῳ κατὰ δύναμιν Θεοῦ.

Τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαν- 9
τος κλήσει ἁγίᾳ· οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν,
ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν
τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ
πρὸ χρόνων αἰωνίων·

Φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφα- 10
νείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φω-
τίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ
εὐαγγελίου.

Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ καὶ ἀπόστολος 11
καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν.

Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω· ἀλλ' οὐκ 12
ἐπαισχύνομαι. οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα, καὶ
πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παραθή-
κην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν.

vt assiduam tui memoriã
teneo in precibus meis
nocte ac die:

Desiderans te videre,
memor tuarum lacryma-
rum, vt gaudio replear:

Reuocans in memoriã
eam quæ in te est non si-
mulatam fidem, quæ habi
tauit pri[9] in auia tua Loi-
de, & matre tua Eunica:
perſuaſus ſum auté quòd
in te quoque.

Quam ob cauſam ſug-
gero tibi vt exuſcites do-
num Dei quod eſt in te
per impoſitionem manũ
mearum.

[2] Non enim dedit nobis
Deus ſpiritum timiditatis,
ſed roboris, & charitatis,
& ſanitatis animi.

[3] Ne igitur te pudeat teſti
monii Domini noſtri, ne-
que te pudeat mei, qui ſũ
captiuus ipſius: ſed eſto
particeps afflictionũ Eu-
angelii, ex potentia Dei:

[4] Qui ſeruauit nos, & vo
cauit ‖ vocatione ſancta:
non ex operibus noſtris,
ſed ex ſuo ‖ propoſito, & gra-
tia, quæ data quidem eſt
nobis in Chriſto Ieſu ‖ an-
te tempora ſecularia:

Sed patefacta nunc eſt
per illuſtrem illum aduen
tum ſeruatoris noſtri Ieſu
Chriſti, qui & mortem a-
boleuit, & vitam in lucẽ
produxit ac immortalita-
tem per Euangelium.

[5] ‖ Cuius conſtitutus ſum
ego præco & Apoſtolus,
ac doctor Gentium.

[6] Quã ob cauſam & hæc
patior: [7] neque erubeſco.
noui enĩ cui crediderim,
& mihi perſuaſum eſt eũ
poſſe depoſitum meum in
illum diem ſeruare.

2 Difficultatibus ingruẽtibus monet inuitam Spiritus virtutem opponẽdam, qua ſumus à Deo donati.

3 Crucis ignominiã nõ modò probro ſi eſſe negat, ſed etiam honorificentiſſimã eſſe probat: primum quod Euangelĩ cuius cauſa pii affligũtur ſit teſtimonium Chriſti: ſecũdo quòd in illis demũ eluceat ſumma Dei virtus.

4 Oſtendit quãtis beneficiis Deus fortiter aſſerẽdæ ſuæ gloriæ cũ ſalute noſtra coniũctæ nos obſtrinxerit, commemoratis ſalutis noſtræ cauſis, nẽpe gratuito illo & æterno Dei proposito de nobis in Chriſto venturo ſeruãdis, vnde factũ ſit vt à Deo tandẽ gratis per Euangelĩ prædicationẽ, ad Chriſtũ mortis deſtructorẽ & immortalitatis authorem vocamur.

1.Cor.1.1
Rom.16.25
ephes.1.4
coloſſ.1.26
tit.1.2
1.Tim.2.7

5 Euangeliũ illud eſt quod prædicauit Apoſtolus.

6 Apoſtolatũm ſuũ inexpectato argumento confirmat, nẽpe quòd mundus illud

ferre non poſſet, ac proinde ipſum eius præconem perſequeretur. 7 Propoſito ſuo exemplo oſtendit quomodo futurum ſit vt nos crucis Chriſti non pudeat, nempe ſi certi ſimus Deum & poſſe & velle ſalutem quam veluti penes ſe depoſitam habet, nobis in illum diem ſeruare.

8 Exemplar teneto sanorum sermonũ, quos à me audisti cum fide & charitate quæ *est* in Christo Iesu.

9 Præclarum depositum serua 10 per Spiritũ sanctũ qui inhabitat in nobis.

11 Nosti hoc, auersatos me fuisse omnes qui sunt in Asia: ex quibus est Phygellus & Hermogenes.

Præstet misericordiam Dominus Onesiphori familiæ: quoniam sæpe me recreauit, & catenã meam non erubuit.

Imò quum esset Romæ, studiosissimè quæsiuit me, & inuenit.

Det ei Dominus vt inueniat misericordiã apud Dominũ in die illo. quã multa etiã Ephesi submi-nistrarit, tu optimè nosti.

CAP. II.

TV igitur, fili mi, corroborare per gratiã quæ est in Christo Iesu:

Et quæ audisti à me inter multos testes, hæc cõmitte fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios quoque docendos.

2 Tu igitur feras laboré vt bonus miles Iesu Christi.

Nemo qui militat implicatur vitæ negotiis, vt ei placeat à quo delectus est miles.

3 Quòd si certet etiam aliquis, non coronatur nisi legitimè certauerit.

13 Ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

14 Τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.

15 Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστι Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης.

16 Δῴη ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ· ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, & τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπῃσχύνθη.

17 Ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, σπουδαιότερον ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε.

18 Δῴη αὐτῷ ὁ Κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· καὶ ὅσα ἐν Ἐφέσῳ διηκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις.

Κεφάλαιον β'

1 Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

2 Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι.

3 Σὺ οὖν κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ.

4 Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

5 Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.

2 Exprimit qua potissimũ in re oporteat ipsũ esse quã constantissimum, nempe & in ipsa doctrina, cuius epitomæ sunt fides & charitas: deinde in ipsa eius tradendæ ratione, cuius velut expressam effigiem in Apostolo Timotheus cognouerat.

9 Amplificatio à dignitate tantæ rei penes ministros depositæ.

10 Occupatio, arduũ qui dẽ esse id præstare, sed potentissimũ esse Dei Spiritũ qui sua virtute nos intus donarit.

11 Occurrit offẽdiculo *p*ter apostatas quosdam exorto, eorum etiam nomina exprimendo, vt ab omnibus dignoscerentur. Sed his opponit vnius hominis fingularem fidem, vt vel vnicum bonũ exemplũ malis omnibus præponderet.

1 Conclusio superioris exhortationis, addita tamen declaratione, nõ seruari depositũ ab iis qui illud intus cõtineãt, sed ab iis potius qui quã libera[illegible]ssimè cum aliis id communicẽt, vt hoc modo quamplurimi fiant eius participes, sine vllo cuiusquam detrimento.

2 Alia admonitio, Ministerium Verbi esse spiritualem militiam, qua nemo sic fungi possit vt imperatori suo placeat, nisi omnibus aucamentis semel valedicat.

3 Tertia admonitio, Ministerium esse instar gymnici certaminis, in quo nemo coronetur nisi ex præscriptis legibus certauerit, quantumuis duræ & difficiles fuerint.

Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν.

Νόει ἃ λέγω· δώῃ γάρ σοι ὁ Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι.

Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβίδ, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου·

Ἐν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος· ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται.

Διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μετὰ δόξης αἰωνίου.

Πιστὸς ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν·

Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς·

Εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται.

Ταῦτα ὑπομίμνησκε, διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου μὴ λογομαχεῖν, εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων.

Σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

Τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περίστασο· ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας·

6 [4]Agricolã oportet prius laborando fructus percipere.

7 [5]Considera quæ dico. Det igitur tibi Dominus intelligentiã in omnibus.

8 [6]Memento Iesum Christum resurrexisse ex mortuis, *factum* ex semine Dauid, secundum Euangeliũ meum:

9 [7]In quo, velut facinorosus, affligor vsque ad vincula: sed sermo Dei nõ est vinctus.

10 Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutẽ consequantur quæ est in Christo Iesu, cũ gloria æterna.

11 [8]Fidus *est hic* sermo. ‖ nã si cum *eo* mortui sumus, cum *eo* etiam viuemus:

12 Si toleramus, etiam cũ *eo* regnabimus: ‖ si abnegamus, & ille abnegabit nos:

13 Si infidi sumus, ‖ ille *tamen* fidus manet, negare seipsum non potest.

14 Hæc suggere, obtestans coram Domino ne verborum pugnas sequãtur: quod nullam adfert vtilitatem, *imo* auditores subuertit.

15 [9]Stude teipsum probatum sistere Deo, operariũ qui non erubescat, & qui rectè sermonem veritatis secet.

16 Profanos autem de rebus inanibus clamores cohibe: [10]ad maiorem enim procedent impietatem.

4 Alia similitudo eodem spectans, Non sperandã messem nisi præeunte arationis & sationis labore.

5 Omnia ista ne intelligi quidẽ, nedum præstari possunt, nisi petita & data à Deo intelligentia.

6 Duo capita nostræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, differte cõfirmat, quorum vnũ, nempe Christum esse verum illum Messiam, hominem ex Dauidis semine factum, est nostræ salutis basis: alterũ est eiusdẽ vertex, nempe eũ resurrexisse ex mortuis. *Rom.6.5 Matth.10.33 mar.8.38 Rom.5.3, & 9.6*

7 Occupatio, Se quidẽ instar sceleratorum in vinculis teneri, sed causã non esse cur propterea nonulli fidẽ detraherẽt eius Euangelio: quũ Deus nihilominus ipsius ministerio benediceret, imo etiam huius captiuitatis & patientiæ suæ exemplum, Ecclesiam multis

modis cõfirmaret in vitæ melioris expectatione. 8 Quarta admonitio, Nõ de verbis & quæstionib⁹ non modò inutilibus, sed etiam plerunque damnosis esse decertandũ, sed de eo potius vt nos ad omne patientiæ genus, atque adeò ad mortem ipsam cum Christo (i. pro Christi nomine subeundã) comparemus: quoniam sit certus ad vitam, & eam quidem gloriosissimam, aditus: sicut econtrario hominum perfidia nihil de veritate Dei decedit, certum autem exitium sibi accersunt homines.

9 Quinta admonitio, Ministrũ esse oportere non otiosum disputatorẽ, sed fidelẽ in veritatis sermone rectè distribuendo dispensatorem, adeò quidem vt etiam aliorum garrulam curiositatem cohibeat.

10 Astutiam Satanæ patefacit, qui ab his initiis exorsus, sensim nos pertrahit ad impietatem, serpente illo profanæ garrulitatis malo: quod tristi eorũ exemplo probat qui resurrectionẽ iam factã docebant.

Et sermo eorum depascet vt gangræna: ex quibus est Hymenæus & Philetus:

17 Καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει· ὧν ἐστιν Ὑμέναιος καὶ Φιλητός·

Qui circa veritatem aberrarunt à scopo, dicentes resurrectionem iam esse factā: & subuertunt quorundam fidem.

18 Οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι· καὶ ἀνατρέποισι τὴν τινων πίστιν.

11 Solidum tamen fundamentum Dei stat, habēs sigillum hoc, Nouit Dominus qui sint sui: &, Discedat ab iniustitia omnis qui nominat nomē Christi.

19 Ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην, Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· καὶ, Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Χριστοῦ.

12 Cæterùm in magna domo non tantùm sunt vasa aurea & argentea, sed etiā lignea ac testacea: || & alia quidem ad decus, alia verò ad dedecus.

20 Ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.

Siquis igitur seipsum ab his expurgarit, erit vas ad decus, sanctificatum, & accommodū vsibus Domini, & ad omne opus bonū comparatum.

21 Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον, καὶ εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον.

13 Iuueniles autem cupiditates fuge: sed sectare iustitiam, fidem, charitatē, 14 pacem || cum iis qui inuocant Dominum ex puro corde.

22 Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε· δίωκε δὲ δικαιοσύνην, πίστιν, ἀγάπην, εἰρήνην μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν Κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας.

|| Stultas autem & ineruditas quæstiones reiice, sciens eas gignere pugnas.

23 Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι γεννῶσι μάχας.

Seruum autem Domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, aptum ad docendū, tolerantem malos.

24 Δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικὸν, ἀνεξίκακον·

Cum lenitate erudientem eos qui contrario animo sunt affecti: ecquando det eis Deus vt resipiscentes agnoscat veritatē:

25 Ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους· μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας·

Et *elapsi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenētur, mentis sanitatem recipiant ad *præstandam* illius voluntatem.

26 Καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.

11 Digressio, qua offendiculis ex illorum defectione exortis medetur: primò ostendens electos esse extra huiusmodi defectionis periculum: secundò, Deo notos illos esse, non nobis, ac proinde mirū non esse si sæpe hypocritas pro veris fratribus habeamus: nobis autem dandam esse operā ne illorum similes simus, sed vt potius reipsa simus qđ dicimur. *Rom.* 9.21

12 Occupatio, Nō cedere in patrissamilias dedecus quòd in magna domo nō habeat omnia eiusdem generis & vsus vasa, sed curandum nobis esse vt vasa ad decus cōparata comperiamur. 1. *Cor.* 1.2 1. *Tim.* 1.4, & 4.7 *tit.* 3.9

13 Rediens vnde fuerat à ver. 16, digressus, monet vt in rebus seriis & ad pietatē ipsam spectantibus, sese exercear.

14 Sexta admonitio, Vitādam inprimis omnem animi acerbitatē, tum in docendis omnibus, tum etiā in reuocandis qui extra viā aberrarunt.

Κεφάλαιον γ̅

Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί.

Ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι,

Ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι,

Προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι·

Ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι. καὶ τούτους ἀποτρέπου.

Ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, καὶ αἰχμαλωτεύοντες τὰ γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις·

Πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα.

Ὃν τρόπον δὲ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησε Μωϋσεῖ, οὕτως καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ, ἄνθρωποι κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν.

Ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον· ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο.

Σὺ δὲ παρηκολούθηκάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ, τῇ προθέσει, τῇ πίστει, τῇ μακροθυμίᾳ, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ·

Τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν, οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ,

CAP. III.

1 Illud autē scito, ||fore vt extremis diebus instēt tempora molesta.

2 Erunt enim homines sui amantes, auari, gloriosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, impuri,

3 Charitatis expertes, nescii fœderis, calūniatores, intemperantes, immites, minimè amātes bonorū,

4 Proditores, præcipites, inflati, voluptatū amātes potius quàm amātes Dei.

5 Habētes formā pietatis, sed qui vim eius abnegarīt. [2]istos igitur auersare.

6 Ex his enim sunt isti qui irrepunt in familias, & captiuas ducūt mulierculas, onustas peccatis, actas cupiditatibus variis:

7 Semper discentes, sed quæ nunquam ad cognitionem veritatis venire possint.

8 ||Quemadmodū autem Iannes & Iambres restiterunt Mosi, ita & hi resistūt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem.

9 [3]Sed non procedent amplius: nam amentia istorum euidens erit omnibus, vt & illorum fuit.

10 [4]Tu verò assequutus es doctrinam meam, vitæ meæ rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

11 Persequutiones, afflictiones quæ mihi acciderunt Antiochiæ, Iconii,

1. Tim. 4. 1
2. pet. 1. 3
iud. 18

1 Septima admonitio, Nō esse sperādam Ecclesiā aliquā īcorruptā in hoc seculo, sed fore potius magnū perditissimorum hominū prouētum in ipso etiam Ecclesiæ sinu, q tamen summam pietatē & charitatem præ se ferant.

2 Cum eiusmodi hominibus non simplici errore sed peruersitate animi resistentibus veritati (quod ex eorum fructib⁹ apparet, quos hic graphicè prorsus describit) non est quod ludatur opera, quum sint potius auersādi.

3 Consolationem addit, Dominum tādē istis omnē laruam detracturum. Exo. 7. 11

4 Quomin⁹ ab eiusmodi hypocritis decipiamur, ꝓponendæ sūt nobis sanctorum seruorū Dei virtutes, nec fugienda crux, quam illi vltro subierint, & quæ perpetua est veræ pietatis comes. Apostolica verò doctrina in primis est retinenda, cuius sūma est, nos fide in Christum Iesum seruari.

Lystris: quas persequutiones sustinuerit: sed ex omnib⁹ eripuit me Domin⁹.

Sed & omnes qui volút pie viuere in Christo Iesu, persequutioné patientur.

Improbi autē homines & impostores procedent in peius, tum seducentes *alios*, tum seducti *ipsi*.

At tu permane in iis quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris:

Téque à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute, per fidem quæ est in Christo Iesu.

5 ‖ Tota Scriptura diuinitus *est* inspirata, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ *est* in iustitia.

Vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonū perfectè instructus.

CAP. IIII.

Obtestor igitur ego coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illustri illo suo aduentu & regno suo:

Prædica sermonem, insta tempestiuè, intempestiuè: argue, obiurga, exhortare cū omni lenitate & doctrina.

2 Nam erit tempus quū sanam doctrinam non tolerabunt: sed auribus pruriétes, ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores:

Et à veritate quidē aures auertent, ad fabulas verò conuertentur.

2. *Pet.* 1. 20

5 Diuina admonitio longe pretiosissima, Pastorem ex vno scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradātur quæcunque tum ad vera dogmata cognoscenda & stabilienda, falsa verò refellenda: tum ad malos quidē mores corrigendos, bonos autē instituendos spectant.

1 Summa & præcipua omnium admonitionum, ac proinde grauissima obtestatione sancita, hæc est, vt sācta etiā quadam cum importunitate proponatur Dei verbum, prout fert necessitas: ita tamen vt solidū doctrinæ fundamentū substernatur, & acrimonia omni sanctā lenitate temperetur.

2 Captandæ iam olim fuerunt fidis pastoribus omnes occasiones, hominibus mox ad suas fabulas vltro reuersuris.

ἐν Λύστροις· οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα. καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ Κύριος.

12 Καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται.

13 Πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι.

14 Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης, εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες·

15 Καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

16 Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ·

17 Ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος.

Κεφάλαιον δ΄

1 Διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκροὺς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ·

2 Κήρυξον τὸν λόγον, ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως· ἔλεγξον, ἐπίπληξον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ.

3 Ἔσται γὰρ καιρὸς ὅτε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους, κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν·

4 Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσι, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται.

Σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον.

Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε.

Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα.

Λοιπὸν, ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής· οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

Σπούδασον ἐλθεῖν πρός με ταχέως.

Δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην· Κρήσκης εἰς Γαλατίαν, Τίτος εἰς Δαλματίαν.

Λουκᾶς ἐστὶ μόνος μετ' ἐμοῦ. Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σαυτοῦ, ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν.

Τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον.

Τὸν φελόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας.

Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο· ἀποδώσει αὐτῷ ὁ Κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ὃν καὶ σὺ φυλάσσου· λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις.

Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον· (μὴ αὐτοῖς λογισθείη)

Ὁ δὲ Κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με· ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα

5 Σὺ δὲ vigila in omnibus, perfer, opus perage euāgelistæ, ministerii tui plenam fidem facito.

6 Nam ego iam libor, & tempus meæ resolutionis instat.

Certamen illud præclarū decertaui, cursum cōsummaui, fidem seruaui.

7

8 Quod superest, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex: non solùm autem mihi, sed & omnibus qui expetiuerint illustrem illum ipsius aduentum.

9 Stude venire ad me citó.

10 Nam Demas me dereliquit, amplexus præsens seculū, & profectus est Thessalonicam: Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiā.

11 ‖Lucas mecum est solus. Marcum assumptum adduc tecum: est enim mihi perutilis ad ministeriū.

12 Porro Tychicum misi Ephesum.

13 Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, adfer quum venies, & libros, maximè membranas.

14 Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus secundum facta ipsius.

15 Quem & tu caue: vehementer enim restitit sermonibus nostris.

16 In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt: (ne illis imputetur)

17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me: vt per me fieret

3 Mūdi pericidia debet fidos ministros eò magis solicitos reddere.

4 Prædicit proximū suū obitum, pulcherrimo inuictæ constantiæ & certæ spei exemplo.

5 Vltima ps epistolæ, grauissimas aduersus quosdā querelas, & singularis vbique pietatis, ac indefessi animi exēpla præbens. ‖ Coloss. 4. 9

fides pręconii quod audirét omnes Gétes: & ereptus fui ex ore leonis.

πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος.

Et eripiet me Dominus ab omni opere malo, seruabítque regno suo cælesti: cui gloria in secula seculorum. Amen.

18 Καὶ ῥύσεταί με ὁ Κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Supra, 1. 16

Saluta Priscam & Aquilam, & ||Onesiphori familiam.

19 Ἀσπασαι Πρίσκαν καὶ Ἀκύλαν, καὶ τὸν Ονησιφόρου οἶκον.

Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui Mileti ægrotanté.

20 Ἔραστος ἔμεινεν ἐν Κορίνθῳ. Τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοῦντα.

Stude venire ante hyemé. Salutat te Eubulus & Pudens & Linus & Claudia, & fratres omnes.

21 Σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν. Ἀσπάζεταί σε Εὔβουλος, καὶ Πούδης, καὶ Λῖνος, καὶ Κλαυδία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες.

Dominus Iesus Christus *sit* cum spiritu tuo. Gratia *eius sit* vobiscum. Amen.

22 Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

Scripta est Roma posterior ad Timotheum, qui primus Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

Πρὸς Τιμόθεον δευτέρα τῆς Εφεσίων ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα, ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης, ὅτε ἐκ δευτέρου παρέστη Παῦλος τῷ Καίσαρι Νέρωνι.

Epistola Pauli Apostoli ad Titum.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Τίτον ἐπιστολή.

Κεφάλαιον ᾱ

ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ιησοῦ Χριστοῦ κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν·

Επ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεὸς, πρὸ χρόνων αἰωνίων, ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις·

Τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐν κηρύγματι ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ· Τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ κατὰ κοινὴν πίστιν.

Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς, καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν.

Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην·

Εἴτις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ, τέκνα ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα.

Δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, ὡς Θεοῦ οἰκονόμον, μὴ αὐθάδη, μὴ ὀργίλον, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ·

CAP. I.

1 PAVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei,[2] & agnitionē veritatis quæ est secundū pietatem:

2 Ad spem vitæ æternæ quam promisit Deus ille mentiri nescius, ‖ ante tēpora secularia, patefecit autem temporibus suis:

3 [3] *Videlicet* sermonē illū suum, per prædicationem ‖ quæ concredita est mihi ex mādato seruatoris nostri Dei: [4] Tito germano filio in communi fide.

4 [5] Gratia *sit tibi*, misericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo seruatore nostro.

5 [6] Huius rei gratia reliquite in Creta vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mandaui:

6 ‖ Siquis est inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, velqui non sint refractarii.

7 [7] Oportet enim episcopū inculpatum esse, tanquā Dei dispensatorē, nō sibi pertinaciter placentē, non iracundū, nō vinosū, non percussorem, non turpiter lucri cupidum:

1 Asserit suū Apostolatū, non Titi sed Cretensiū causa, tum ex vocationis externæ testimonio, tū ex suo cum omnibus ab initio mūdi electis consensu.

2 Fides in qua omnes electi consentiunt, est vera ac sincera Dei cognitio, huc spectans vt Deū rite colētes, vitam æternam tandem, secundū veracis Dei ꝓmissionem, ex æterno ipsius proposito suis tēporibus in Christo exhibitam, consequamur. *Rom.16.25 ephes.3.9 coloss.1.26 2.tim.1.9 1.pet.1.20 Galat.1.1*

3 Hæc veritas non est alibi quàm in Apostolica prædicatione quærenda.

4 Titi communem secū cōsensionem in fide prædicans Apostolus, Cretēses ad illū audiendum excitat, simúlq; monet qua potissimū ex re veros ministros à falsis distinguere oporteat. *2.Tim.3.2*

5 Cōmunis est & eadem salutis ratio pastoribus & gregi.

6 Prima admonitio, vt presbyteri oppidatim constituantur.

7 Secunda admonitio, à quibus præsertim vitiis alienos, & quibus præcipue virtutibus ornatos esse oporteat Pastores, quos etiam presbyteros vocauit.

Sed hospitalem, bonorum amantem, temperantē, iustum, piū, continētē:
8 Tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinā facit, [9] vt possit etiā exhortari per doctrinā sanam, & contradicentes conuincere.
10 Sunt enim multi refractarii, & vaniloqui, & mentium deceptores, maximè ii qui sunt ex Circūcisione.
Quibus oportet os obturare: qui totas domos subuertūt, docētes quæ nō oportet, turpis lucri gratia.
Dixit quidā ex ipsis proprius ipsorū ꝓpheta, Cretenses semper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.
Testimonium hoc est verum: quam ob causam eos redarguito præcisè, vt sani sint in fide:
‖ Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium veritatem.
11 ‖ Omnia quidem pura puris: pollutis autē & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum & mens & conscientia.
12 Deum profitentur se scire, sed factis negant, quum sint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

CAP. II.

1 Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam.
2 Vt senes sobrii sint, venerandi, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia.

8 Ἀλλὰ φιλόξενον, φιλάγαθον, σώφρονα, δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ·
9 Ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν.
10 Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ καὶ ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται, μάλιστα οἱ ἐκ περιτομῆς.
11 Οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν· οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ, αἰσχροῦ κέρδους χάριν.
12 Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.
13 Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής· δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει·
14 Μὴ προσέχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν.
15 Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρόν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις.
16 Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι.

Κεφάλαιον βʹ

1 Σὺ δὲ λάλει ἃ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ.
2 Πρεσβύτας νηφαλίους εἶναι, σεμνούς, σώφρονας, ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ.

8 Tertia admonitio, Pastorē eius doctrinæ tenacissimum esse oportere quæ ab Apostolis tradita, ad salutem facit, curiosis & inanibus omnib⁹ relictis.
9 Quarta admonitio, Veræ doctrinæ scientiam advium esse applicandā, qui quidem duabus in rebus consistit, nēpe in regēdis qui se dociles præbēt, & refractariis refutandis.
10 Applicatio thesis ad hypothesin, Cretenses inter cæteros acribus reprehensionibus egere, tū propter animos eorum ad mēdacia & pigritiam naturali quodā impetu propensos: tum propter auaros quosdam Iudæos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quasdam inanes, partim veteres ceremonias cum Euangelio coniungebant.
2. Tim. 1. 4
Rom. 14. 20
11 Paucis oſtēdit puritatem nō in Legali & externo cultu (velut delectu ciborum, & ablutionibus, & cæteris eiusmodi iā abolitis) sed in mente & conscientia positā esse: & qui secus docēant, quæ sit reipsa vera religio. Prorsus nescire, atque adeō nihil minus esse quàm quod videri volunt.
1 Quinta admonitio, Non tantùm in genere puram esse doctrinam oportere, sed etiam singulis ætatibus & ordinibus, pro circunstantiarum varietate applicari.
2 Quæ sint præcipuæ senum & iuuentum, tum virorum, tum mulierum virtutes, ad quas illos assiduè incitari oporteat.

Πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβόλους, μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους·

Ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους,

Σώφρονας, ἁγνάς, οἰκουρούς, ἀγαθάς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν· ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται.

Τοὺς νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν.

Περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα,

Λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον· ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων περὶ ὑμῶν λέγειν φαῦλον.

Δούλους ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι, μὴ ἀντιλέγοντας,

Μὴ νοσφιζομένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθήν· ἵνα τὴν διδασκαλίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ κοσμῶσιν ἐν πᾶσιν.

Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις·

Παιδεύουσα ἡμᾶς ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι·

Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,

5 Anus itidem vt *sint* habitu qui sanctimoniã deceat, non calumniatrices, non vino multo seruientes, honestatis magistræ:

4 Vt ad sapiẽtiã instruant adolescẽtulas, vt maritos suos diligant, vt liberos ament,

5 Vt tẽperantes sint, puræ, domi manentes, bonæ, ‖subiectæ suis viris: ne sermo Dei blasphemetur. *Ephes.5.28*

6 Adolescẽtes itidẽ adhortare vt sint temperantes.

7 [3]Per omnia teipsũ præbens exemplar bonorum operum, in doctrina integritatem, grauitatem,

8 Sermonem sanum, qui damnari nõ possit: vt qui *se* ex aduerso *opponit*, erubescat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

9 [4]‖Seruos *hortare* vt suis dominis subiiciant sese, vt in omnibus sint *eis* accepti, non responsatores:

10 Nihil interuertentes, sed omnem bonam fidem ostendentes, vt doctrinam Seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

11 [5]‖Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus:

12 Erudiens nos vt abnegata impietate & mundanis cupiditatibus, temperãter & iustè & piè viuamus in præsenti seculo:

13 Expectantes beatam illam spem & illustrem illũ aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris nostri, *nempe* Iesu Christi,

3 Sexta admonitio, Integram esse oportere pastoris tum vitam tum doctrinã.

Ephes.6.5 coloss.3.22 1.per.2.18

4 Septima admonitio, de seruorum erga dominos officio.

1.Cor.1.1 col.3.22

5 Octaua admonitio ad omnes pios spectans, vt quã Deus ad Euangeliũ omnes vocet, & Christus ita nos iustificarit vt etiam sanctificarit, omnes veræ pietatis & iustitiæ incũbamus, certa spe immensæ illius gloriæ proposita. quod quidem ita sit inculcandum vt etiam cõtradicentes cum summi Dei authoritate sint cõpugnandi.

Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi ipsi populum peculiarem, studiosum bonorum operum.

Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. nemo te despiciat.

CAP. III.

Rom. 13. 1

1 Quod in genere dixerat, iam per partes explicat, præcipua quædam declarás quæ homines hominib⁹, ac præsertim subiecti suis magistratibus debeant.

1. Cor. 6. 11

2 Iterũ proposito nostræ regenerationis beneficio gratuito (cuius pignus est Baptismus no ster) superiorem exhortationem confirmat.

2. Tim. 1. 9

3 Iterũ quo que magna cum asseueratione inculcat solidæ pietati esse incumbẽdum, vitatis omnibus vanis & ad solas excitandas rixas vtilibus quæstionib⁹.

1 SVggere ipsis vt sese subiiciant principatibus ac potestatibus, vt obtemperẽt, vt ad omne opus bonum sint parati:

2 Neminem famã lædant, vt sint à pugnis alieni, moderati, omnem exhibẽtes lenitatẽ erga quosuis homines.

3 Nam eramus quondã & nos amentes, rebelles, errantes, seruientes cupiditatibus ac voluptatibus variis, in malitia & inuidia degentes, odiosi, alios odio prosequentes.

Sed postquã bonitas & erga homines amor apparuit seruatoris nostri Dei,

4 Non ex operibus iustis quæ fecerimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos per lauacrum regenerationis, & renouationẽ Spiritus sancti:

Quẽ effudit in nos copiosẽ per Iesum Christum seruatorem nostrum:

7 Vt iustificati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ.

3 Fidus est hic sermo, & hæc volo te affirmare, vt studeant bona opera tueri qui crediderunt Deo: id est quæ sunt honesta & hominibus vtilia.

14 Ος ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας, καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων.

15 Ταῦτα λάλει, καὶ παρακάλει, καὶ ἔλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. μηδείς σε περιφρονείτω.

Κεφάλαιον ζ

1 Ὑπομίμνησκε αὐτοὺς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἑτοίμους εἶναι·

2 μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς, πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους.

3 Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους·

4 Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ,

5 οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου.

6 Οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν·

7 ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου.

8 Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ περὶ τούτων βούλομαί σε διαβεβαιοῦσθαι, ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ θεῷ· ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις.

Μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔριδας, καὶ μάχας νομικὰς παραιτοῦ· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι. 9

Αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ· 10

Εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει, ὢν αὐτοκατάκριτος. 11

Ὅταν πέμψω Ἀρτεμᾶν πρός σε, ἢ Τυχικόν, σπούδασον ἐλθεῖν πρός με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι. 12

Ζηνᾶν τὸν νομικὸν καὶ Ἀπολλῶ σπουδαίως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ. 13

Μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι. 14

Ἀσπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες. ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν. 15

Πρὸς Τίτον τῆς Κρητῶν ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα, ἐγράφη ἀπὸ Νικοπόλεως τῆς Μακεδονίας.

||Stultas autem quæstiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe: sunt enim inutiles & vanæ. 9

[4]Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem reiice: 10

Vt qui noris euersum esse eum qui sit eiusmodi, & peccare, vt qui suopte iudicio sit cõdemnatus. 11

[5]Quũ misero Artemã ad te aut Tychicũ, studeveni re ad me Nicopolin: nam illic decreui hybernare. 12

Zenam legisperitũ & Apollo sedulò deducito, nequid illis desit. 13

Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt nõ sint infrugiferi. 14

Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia Dei sit cum omnibus vobis. Amen. 15

Ad Titum, qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus, scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

1. Tim. 1. 4, & 4. 7
2. tim. 2. 23

4. Hæretici, (id est qui Ecclesiasticis admonitionib⁹ insanabiles, præfracte & facto se perturbãt Ecclesiæ pacem) iamel sunt Verbi ministris omittendi.

5 Vltimo loco, quæda n de rebus priuatis scribit, quosdam etiã cõmendans.

Epistola Pauli Apostoli ad Philemonem.

Παύλου τοῦ ἀποστόλου ἡ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολή.

Christianæ pro alio excusationis & commendationis exemplum.

PAVLVS captiuus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,

ΠΑΥΛΟΣ δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν,

Et Apphiæ dilectæ, & Archippo cõmilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ:

Καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ·

Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

1. Thess. 1. 2. Thess. 1. 3

‖Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in precibus meis,

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου,

Quòd audiã tuam charitatem, ac fidem quã habes erga Dominum Iesum & erga omnes sanctos:

Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν πίστιν ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους·

Vt cõmunicatio fidei tuæ efficax fiat, vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν.

Gaudiũ enim habemus multum, & consolatione super dilectione tua, quòd viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater.

Χάριν γὰρ ἔσχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ, ἀδελφέ.

Quapropter quãuis multam in Christo libertatẽ habeam mandandi tibi quod officii tui est:

Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παρρησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον·

Tamen propter charitatem potius precor, quum talis sim, nempe Paulus senex, nunc autem etiam captiuus Iesu Christi.

Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὢν ὡς Παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, 10
ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, Ονή-
σιμον·

Τὸν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δέ σοι καὶ 11
ἐμοὶ εὔχρηστον· ὃν ἀνέπεμψα.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τοῦτέστι τὰ ἐμὰ σπλάγ 12
χνα, προσλαβοῦ·

Ον ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν 13
κατέχειν, ἵνα ὑπὲρ σοῦ μοι διακονῇ ἐν
τοῖς δεσμοῖς τοῦ εὐαγγελίου·

Χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν 14
ἠθέλησα ποιῆσαι, ἵνα μὴ ὡς κατ' ἀνάγ-
κην τὸ ἀγαθόν σου ᾖ, ἀλλὰ κατ' ἐκούσιον.

Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς 15
ὥραν ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς·

Οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, 16
ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, μάλιστα ἐμοὶ, πόσῳ
δὲ μᾶλλον σοὶ καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ;

Εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν, πρόσλα 17
βοῦ αὐτὸν ὡς ἐμέ.

Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐ- 18
μοὶ ἐλλόγα.

Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χει- 19
ρὶ, ἐγὼ ἀποτίσω· ἵνα μὴ λέγω σοι ὅτι καὶ
σεαυτόν μοι προσοφείλεις.

Ναὶ ἀδελφὲ, ἐγώ σου ὀναίμην ἐν 20
Κυρίῳ· ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα
ἐν Κυρίῳ.

Πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγρα- 21
ψά σοι, εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω
ποιήσεις.

Ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν· ἐλ 22
πίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν
χαρισθήσομαι ὑμῖν.

Ἀσπάζονταί σε, Ἐπαφρᾶς, (ὁ συναι- 23
χμάλωτός μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ)

||Precor autem pro filio meo quem genui in vinculis meis, Onesimo: Coloss. 4.

Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili: quem remisi.

Tu autem eum, id est viscera mea, excipe.

Quem ego cupiebã apud me retinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelii.

Sed absque tua sententia nihil volui facere, ne velut ex necessitate sit beneficiũ tuũ, sed spõtaneũ.

Nam mirum ni secessit ad tempus vt perpetuum eum reciperes:

Non iam vt seruũ, sed amplius quàm seruũ, fratré dilectũ, maximè mihi, quanto autẽ magis tibi & in carne & in Domino?

Itaque si putas nostra esse communia, excipe eũ tanquam me.

Quòd siqd lęsit te, aut debet, hoc mihi imputato.

Ego Paulus scripsi mea manu, ego dependã: vt ne dicam tibi te etiam tetipsũ mihi insuper debere.

Et iam, frater, *hunc* ego fructum abs te conse quar in Domino: refocilla mea viscera in Domino.

Scripsi tibi, confisus fore vt auscultes, vt qui notim te etiã amplius quàm dico facturum esse.

Simul autem etiam para mihi hospitium: spero enim me p preces vestras donandum vobis.

Salutant te, Epaphras, (meus in captiuitate propter Iesum Christũ socius?

Marcus, Aristarchus, 24
Demas, Lucas, adiutores mei.

Gratia Domini nostri 25
Iesu Christi sit cum spiritu vestro. Amen.

Μάρκος, Ἀρίσταρχος, Δημᾶς, Λουκᾶς, οἱ συνεργοί μου.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. ἀμήν.

Ad Philemonem missa fuit Roma per Onesimum servum.

Πρὸς Φιλήμονα ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Ὀνησίμου οἰκέτου.

Ad Hebræos Epistola.

Ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή.

Scopus & summa huius epistolæ est, Iesum Christum Filium Dei, Deum simul & hominem, esse verum illum, æternum & vnicum Propheram, Regem ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc reipsa exhibitum: à quo doceri, regi, ac sanctificari totam Ecclesiam oporteat.

CAP. I.

Κεφάλαιον αʹ

1 Generalis propositionis huius epistolæ pars prima, Filiũ Dei, eum demum esse Prophetã siue Doctorẽ, qui quod Deꝰ per Prophetas aliquatenus & propositis vmbris significarat, reipsa præstitit, & Patris volũtatem mũdo plenè patefecit. *Sapien. 7. 26 coloss. 1. 15*

1 DEVS multis vicibus multísque modis olim loquutus Patribus per Prophetas, vltimis diebus hisce loquutus est nobis per Filium,

ΠΟΛΥΜΕΡΩΣ καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ,

2 Altera pars eiusdem propositionis, Eũdem Filiũ, esse nostrum Regem ac Dominum à Patre designarum, per quem eriã omnia condidit, & in quo vno gloriam suam atque adeò seipsum contemplandũ proponat, quiq; omnia suo nutu sustineat.

2 Quem constituit hæredem omnium: per quem etiam mundum cõdidit.

2 Οὗ ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν.

3 Tertia pars eiusdẽ propositionis, Eundẽ Filiũ sacerdotis partibꝰ seipso oblato defunctũ, esse vnicũ & potentissimũ nostrũ in cælis mediatorẽ.

3 Qui quum sit splẽdor gloriæ, & character persona illius, sustineátque omnia verbo illo suo potente, purgatione peccatorũ nostrorũ per seipsũ

3 Ος ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν,

ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς·

Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα.

Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν;

Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα·

Πρὸς δὲ τὸν υἱόν, Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.

Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

Καὶ, Σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σού εἰσιν οἱ οὐρανοί·

Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται.

Καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι.

Πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρηκέ ποτε, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου;

facta, sedit ad dextrā maiestatis illius excelsissimæ:

4 Tanto præstantior factus Angelis, quāto excellentius præ illis sortitus est nomen.

5 Nam cui dixit vnquam Angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? 6 Ac rursum, Ego ero ei pater, & ipse erit mihi filius?

7 Rursum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarū dicit, ‖ Et adorent eum omnes Angeli Dei.

8 Et de Angelis quidē dicit, ‖ Qui Angelos suos facit spiritus, & ministros suos, ignis flammam:

9 Ad Filiū autem, ‖ Thronus tuus, Deus, in seculum seculi: virga recta, virga regni tui.

9 Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis, vltra consortes tuos.

10 9 Et, ‖ Tu in initio Domine terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cæli:

11 Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes vt vestimentū veterascent:

12 Ac velut amictum circūuolues eos, & mutabūtur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.

13 10 Ad quem autem Angelorum dixit vnquā, ‖ Sede ad dextram meam, vsquedū posuero inimicos tuos scabellum pedū tuorum?

4 Antequā ad officii explicationē accedat, personæ dignitatē exponit, ac primùm quidem sic homini esse docet vt simul sit etiā Deus. *Psal.2.7 infrà 5.5 2.Sam.7.14 1.par.22.10* 5.6.7.8.9.10. Argumentum diuinitatis Christi, in carne manifestatæ sex testimoniis expressis confirmatū, ex quibus liquet eū suprà omnes Angelos eminere, & ita quidē vt Filius, & Deus appelletur. *Psal.97.7 Psal.104.5*

Psal.45.7

Psal.101.26

Psal.110.1 1.cor.15.25 infrà 10.13

Nónne omnes sunt ministratores spiritus, qui ministerii causa mittuntur propter eos qui hæredes erunt salutis?

CAP. II.

PRopterea oportet nos eo magis attendere iis quæ audiuimus, nequãdo p̃fluamus.

Etenim si per Angelos dictus sermo, fuit firmus, omnísque transgressio & contumacia iustam mercedis retributioné retulit,

Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? ‖ [2]quæ cũ primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab iis qui ipsum audierãt fuit nobis confirmata:

Testimonium *illis* præbéte Deo & signis & prodigiis, variísque virtutib⁹, & Spiritus sancti distributionibus, pro suavolútate.

[3]Non enim Angelis subiecit mundum illum futurum, de quo loquimur.

[4]Testatus est autem quidam alicubi, dicés, ‖ Quid est homo, vt memor sis eius: aut filius hominis, vt eum respicias?

Fecisti eum paulisper inferiorem Angelis: gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

‖ Omnia subiecisti sub pedibus eius. Enimuero per hoc quòd ei subiecit omnia, nihil omisit quod non sit ei subiectum: [5]at nunc nondum videmus ei omnia esse subiecta.

1 Iam vel-luti respirans, & quorsum tẽdant hæc omnia oſtẽdés, huc videlicet vt ex proportione Christi supra omnes creaturas intelligatur perfectissima esse eius doctrina, maiestas, ac sacerdotiũ, exhortationem adhibet cõparatis sumptam. *Mat.16 29*

2 Si Angelorum sermonem non licuit impunè trãsgredi, multo minus fas erit Euangelium à Domino Angelorũ annũtiatum, Apostolorum voce cõfirmatũ, tũtq; cælestibus prodigiis, in primis autem tanta sancti Spiritꝰ efficacia comprobatum, negligere.

3 Si Angelos qui serui sũt nefas fuit aspnari, multo magis potentissimũ illum Regẽ mũdi instaurati.

4 Vsum istius regiæ dignitatis declarat in eo, posi tum esse vt homines nõ modo amissã suã dignitatẽ recipiant in Christo, sed etiã in eo supra ónia euehantur. quã hominũ præstãtiã Dauid excellentissimè deſcribit. *Psal.8.5 1.Cor.15.27*

5 Obiectio, Atqui vbi est tanta ista dominatio?

14 Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;

Κεφάλαιον β.

1 Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μήποτε παραρυῶμεν.

2 Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν,

3 πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη·

4 συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις τε καὶ τέρασι, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς, κατὰ τὸ αὐτοῦ θέλημα.

5 Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, περὶ ἧς λαλοῦμεν·

6 διεμαρτύρατο δέ που τις, λέγων, Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ· ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν;

7 ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους· δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου.

8 Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐν γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον· νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα.

Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ιησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον· ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου.

9 [6]Sed Iesum illū cernimus gloria & honore coronatū, qui ||pauliſper fuit inferior Angelis factus, [7]propter mortis perpeſſionē: vt beneficio Dei [8]pro omnibus mortem guſtaret.

Ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι.

10 [9]Decebat enim [10]vt ipſe propter quem *ſunt* hæc omnia & per quē *ſunt* hæc omnia, multos filios in gloriam adducēdo, [11]principē ſalutis ipſorū per afflictiones conſecraret.

Ὁ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι, ἐξ ἑνὸς πάντες· δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν,

11 [12]Nā & qui ſanctificat & qui ſanctificātur, exvno *ſunt* omnes: quā ob cauſā nō erubeſcit fratres ipſos vocare,

Λέγων, Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

12 [13]Dicens, ||Annuntiabo nomē tuū fratribus meis, in medio Eccleſiæ tibi hymnos canam.

Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ. Καὶ πάλιν, Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός.

13 [14]Et rurſum, ||Ego fretus ero in ipſo. Et iterum, ||Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.

Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστι τὸν διάβολον·

14 Quoniam igitur pueri participes ſunt carnis & ſanguinis, ipſe quoq; cōſimiliter particeps factus eſt eorundē, ||vt per mortem aboleret eū qui mortis imperium habet, hoc eſt diabolum:

Καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.

15 Et liberos redderet quotquot metu mortis, per omnem vitam obnoxii erant ſeruituti.

6 Reſponſio, Iam hoc implerum eſt in noſtro ||Iesu capite Ieſu, qui ad tempꝰ noſtri cauſa infra Angelos ſubſidit, homo factus: nunc autem in ſummam gloriam eſt euectus. *Phil.* 1. 8

7 Cauſam huius ſubſidētiæ declarat, nempe vt noſtra cauſamor tem guſtaret, ac proinde ex piatoris partes obiēs, noſter non tantūm Propheta & Rex, ſed etiam Sacerdos eſſet. *Pſal.* 22. 13 *Pſal.* 18. 3 *Eſa.* 8. 18 *Oſee.* 13. 14 1. *cor.* 15. 54

8 Hic poſita eſt vis argumenti. Neque enim cū ipſo tandem glorificaremur niſi pro nobis (& quidem omnibus credentibus) exinaniti fuiſſet. Arquehac occaſione Apoſtolus ad alteram partem explica-

tionis perſonæ Chriſti accedit, in qua ſic Deum eſſe probat vt ſit etiam homo.

9 Cur Filium Dei, verum illum Deum (vt paulo ante probauit) nihilominus decuerit hominem fieri omnibus miſeriis (excepto peccato) obnoxium, aliis præte rea argumentis probat.

10 Primùm, quia Pater ad cuius gloriam tendunt hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriam adducere. Quomodo autem homines haberet filios niſi vnicus eius Filius factus eſſet hominum frater?

11 Secundò, Pater cōſtituit illos filios ad gloriā adducere, nēpe ex ignominia in qua antea iacebāt. Filius ergo non videretur planè homo factus niſi aliis ſimilis eſſet factus, vt eo ipſo itinere peruenireret ad gloriam quò alios adduceret. Imò illum principem ſalutis reliquorum, præ cæteris decuit illis afflictionibus conſecrari Prophetam, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum ſalutem, quæ ſunt iſtius principatus partes.

12 Firmamentum vtriuſque ſuperioris argumenti. Neque enim eſſemus filii in eo, neque afflictionibus cōſecrari potuiſſet, niſi homo noſtri ſimilis factus eſſet. Sed quoniam hæc filiatio à ſola natura nō pendet, quia non cenſetur Dei filius niſi qui præterquam quòd homo eſt, etiā frater eſt Chriſti (quod fit ſanctificatione, id eſt coalitio ne per fidem cum Chriſto nos ſanctificante) ideo facit Apoſtolus mentionem ſanctificātis, (nempe Chriſti) & ſanctificatorum, (nempe omnium fidelium) quos propterea Chriſtus dignatur fratrum nomine. 13 Quod de incarnatione ſanctificatoris docuit, applicat prophetico muneri. 14 Idem applicat regiæ Chriſti potentiæ aſſerendis ſuis ab imperio diaboli & mortis.

14 Explicat vocabula illa carnis & sanguinis, vere hominé esse Christum ostendens, idq; non diuinæ suæ naturæ cõuersione, sed humanæ assũptione. Nominat autem Abrahamũ, respiciẽsad promissiones de hac re Abrahamo factas.

15 Idem etiã applicat sacerdotio, ad qđ non fuisset idoneus nisi homo factus esset, & quidẽ per omnia no bis (excepto tamen peccato) similis.

Num.12.7

1 Subſtrato fundamento, id est explicata & probata vtraque vnius eiusdémque Christi natura, triplex ei munꝰ tribuit, nẽpe Propheticum, Regiũ & Sacerdotale, institutaq; eius collatione cum Mose & Iosue quod ad Doctoris & rectoris munus attinet, vt que ad capitis proximi versũ 14. cum Ratione verò, in Pontificatu. Proponit autem de quo dicturus est, grauissima cum exhortatiõe,

14 Nõ enim videlicet Angelos assumpsit, sed semẽ Abrahæ assumpsit.

15 Vnde debuit per omnia fratribus similis fieri, vt misericors esset & fidelis pontifex in iis quæ apud Deum *agenda forẽt*, ad expiandum peccata populi.

Nam ex eo quod perpessus fuit quum tentatus est, potest & iis qui tentãtur succurrere.

CAP. III.

1 VNde, fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate Apostolum & Pontificem professionis nostræ Christum Iesum:

2 Fidelẽ ei qui ipsum cõstituit: 3 vt & Moses *fidelis fuit* in tota domo ipsius.

4 *Tanto* nanque amplior gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorẽ is qui construxit domum quàm domus ipsa.

Omnis enim domus cõstruitur ab aliquo: porro qui condidit omnia hæc, Deus *est*.

5 Et Moses quidẽ fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificãda quę pòst dicenda erant:

At Christus, vt filius, domui suæ præest: 6 cuius domus sumus nos, si fiduciã & spem illam de qua gloriamur, ad finẽ vsque firmam tenuerimus.

16 Οὐχὶ δὲ πάντες ἀγγέλων ἐπελάβετο, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται.

17 Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ.

18 Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθείς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι.

Κεφάλαιον γ.

1 ΘΕν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν·

2 Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.

3 Πλείονος γὰρ δόξης οὗτος παρὰ Μωσῆν ἠξίωται, καθ' ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας, αὐτόν.

4 Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπό τινος· ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας, Θεός.

5 Καὶ Μωσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς θεράπων, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων·

6 Χριστὸς δέ, ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· οὗ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς, ἐὰν τὴν παρρησίαν καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν.

vt in Christũ tanquam vnicũ illum æternũ doctorem, rectorẽ ac Pontificẽ omnis nostra fides referatur.

2 Duplici ratione hãc adhortationẽ stabilit: primò, q̃ Christus Iesus sit à Deo tãlis designatus: secũdo, quòd idẽ impositus sibi à Patre muneribus penitus sit defunctus. 3 Iam accedit ad collationẽ cum Mose: quos inter se similes facit, q̃ vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus suũ peregerit: sed mox in illa similitudine maximã esse imparitatem ostẽdit. 4 Prima collatio, Architectus præstãtior est domo ipsa: ergo & Christus Mose. Ratio cõsequutionis est, quia huius domus architectus Deus est, quod Mosi tribui nõ potest: ac proinde Moses non proprie fuit architectus, sed ipsius domus pars. Christus verò vt Dominus ac Deus, totam hanc domum est architectatus. 5 Altera collatio, Moses fuit fidelis seruus in hac domo, (i.in Ecclesia) subseruiẽs venturo Domino: Christus autẽ regnat & præest vt Dominus domui suæ. 6 Applicat suo fini superiorẽ doctrinam, verbis Dauidis omnes exhortans vt iam Filium ipsum loquentem audientes, cuius verbis plena fiducia acquiescant, quum aliter non possint in æternam illam requiem admitti.

Διὸ καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Σήμερον, ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε,

7 Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, || Hodie si vocem eius audieritis,

Psal. 95. 8 infrà 34. 7

Μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ·

8 Ne obdurate corda vestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis illius in deserto:

Οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη.

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerũt me & viderunt opera mea quadraginta annis.

Διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον, Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου.

10 Quapropter infensus fui nationi istiꝰ & dixi, Semper errant corde, neque cognouerunt vias meas.

Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.

11 Itaque iurauí in ira mea Si introibunt in requiem meam.

Βλέπετε, ἀδελφοί, μήποτε ἔσται ἐν τινι ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας, ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος·

12 Videte, fratres, nequãdo sit in vllo vestrũ cor malum & infidele, deficiẽdo à Deo viuo:

7 Iam expẽdẽs verba Dauidis, primũ ostẽdit ex particula Hodie negligendam non esse occasionem tantisper dum adhuc viget. Neque enim ad seculum Dauidis restringendam esse vocem illam, sed totum illud tẽpus complectiquo Deꝰ nos cõpellat.

Αλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται· ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τις ἐξ ὑμῶν ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας.

13 Sed exhortamini alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus: nequis ex vobis induretur fraude peccati.

8 Iam ponderat verba illa, Si audieritis vocẽ, &c. explicans ista de auditu fidei dici, cui opponitur obduratio per incredulitatem.

Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, ἐάνπερ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν·

14 Christi enim participes facti sumus, si modò principium illud quo sustentamur, firmum tenuerimus ad finem vsque:

Interim dũ dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.

Ἐν τῷ λέγεσθαι, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ.

15

Τινὲς γὰρ ἀκούσαντες παρεπίκραναν, ἀλλ' οὐ πάντες οἱ ἐξελθόντες ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωσέως.

16 Nam quidam quũ audissent, exacerbarunt Dominum: non omnes tamẽ ii qui exierant exÆgypto per Mosen.

Τίσι δὲ προσώχθισε τεσσαράκοντα ἔτη; οὐχὶ τοῖς ἁμαρτήσασιν, ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ;

17 Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? nónne iis qui peccauerãt, quorum corpora cõciderunt in deserto?

Τίσι δὲ ὤμοσε μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι;

18 Quibꝰ autẽ iurauit non ingressuros in requié suã, nisi iis qui nõ obedierãt?

Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

CAP. IIII.

MEtuam[9] igitur nequando derelicta promissione introeũdi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

[1]Etenim nobis euangelizatum est sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt qui fidei mixtus nõ fuerit ipsis qui audierant.

[2]Introimus enim in requié nos qui credidimus, sicut dixit, ||Itaque iurauí in ira mea, si ingrefluri sint in requiem meam: licet operib[9] à iactis fundamentis mundi perfectis.

Ita enim dixit quodam in loco de septimo die, ||Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

Et hîc rursum, Si introibunt in requiem meam.

Quia igitur reliquũ est vt aliqui introeant in eã, & quibus prius annũtiatũ fuit, nõ introierunt propter incredulitatem:

Rursum quendã præfinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens tanto post tempore, (prout dictũ est) ||Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra.

Nam si eos Iesus in requie collocasset, nequaquam de alio posthac die loquutus fuisset.

19 Καὶ βλέπομεν ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν δι' ἀπιστίαν.

Κεφάλαιον ιδ

1 Φοβηθῶμεν οὖν μή ποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι.

2 Καὶ γάρ ἐσμεν εὐηγγελισμένοι, καθάπερ κἀκεῖνοι· ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους, μὴ συγκεκραμένους τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν.

3 Εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες, καθὼς εἴρηκεν, Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου· καίτοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων.

4 Εἴρηκε γάρ που περὶ τῆς ἑβδόμης οὕτω, Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ.

5 Καὶ ἐν τούτῳ πάλιν, Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.

6 Ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τινὰς εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπείθειαν·

7 Πάλιν τινὰ ὁρίζει ἡμέραν, σήμερον, ἐν Δαβὶδ λέγων μετὰ τοσοῦτον χρόνον, (καθὼς εἴρηται) Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν.

8 Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας.

1 His verbis Vocemei[9], declarat significari à Dauide prædicationem Christi: qui tunc quoque annũtiabatur, quũ Moses & Prophetæ non alio respicerent.

Psal.95.11
Gen.2.2
deut.5.14
Supra,3.7

2 Nequis obiiceret illa intelligi de terra Chanaã & Mosis doctrina, ac proinde ad Christum & vitam æternam non recte trahi, ostẽdit Apostolus duplicem requiẽ in Scripturis commemorari, vnam diei septimi, qua Deus dicitur ab õnibus operibus suis quieuisse: alteram vero commemorari in quam Iosua populum introduxit: sed quæ reqes nõ sit vltima ad quam vocamur. quod probat duab[9] rationibus. Quum enim tanto post tẽpore Dauid populũ alloquens in terra Chanaã collocatum, vtatur aduerbio Hodie, & minetur non ingressuros in requiem Dei qui vocẽ Dei tunc sonantem repudiarint, necesse est dicamus aliud tempus quàm tempus Mosis, & aliam requiem quàm terram Chanaã, ab eo significari. Ea vero est æterna illa in qua, cessante huius vitæ cursu, incipimus Deo viuere: sicut Deus die septimo ab illis suis operibus (id est ab hoc condendo mundo) destitit. Significat autem simul Apostolus, in vno demum Euangelio aperiri huius requietis iter, quã Moses, & terra Chanaã, & tota illa Legalis œconomia adumbrauit.

Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ.

9 Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei.

Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός.

10 Nam qui ingressus est in requiem ipsius, requieuit & ipse ab operib⁹ suis, quemadmodū à suis Deus.

Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν· ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας.

11 [3]Studeamus igitur ingredi in illam requiem, nequis in idem incidat contumaciæ exemplum.

Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας.

12 [4]Viuus *est* enim sermo Dei & efficax, & penetrātior quouis gladio ancipiti: ac pertingit vsque ad diuisionem animæ simul ac spiritus, compagúmque & medullarum: & diiudicat cogitationes & cōceptiones cordis.

Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος.

13 Nec est vlla res creata quæ non manifesta sit in conspectu ipsius: imò omnia *sunt* nuda & patentia oculis eius quîcum nobis est negotium.

Ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας.

14 [5]Habentes igitur Pontificem magnū, qui penetrauit cælos, Iesum Filiū Dei, teneam⁹ *hāc* professionē.

Οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπειρασμένον δὲ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἁμαρτίας.

15 [6]Non enim habemus Pontificem qui nō possit affici sensu infirmitatum nostrarū, sed tentatū in omnibus similiter absque peccato.

Προσερχώμεθα οὖν μετὰ παῤῥησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος, ἵνα λάβωμεν ἔλεον, καὶ χάριν εὕρωμεν εἰς εὔκαιρον βοήθειαν.

16 Accedamus igitur cū fiducia ad thronū gratiæ, vt cōsequamur misericordiā, & gratiā inueniamus ad opportunum auxilium.

Κεφάλαιον ε̅ζ̅

CAP. V.

Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν.

1 N[1]Am omnis Pontifex ex hominibus assumitur, & ꝓ hominibus constituitur in iis quæ apud Deū *agenda sunt*: [2]vt offerat donaria & victimas pro peccatis.

3 Redit ad exhortationem.

4 Amplificatio à natura Verbi Dei, cuius ea vis est vt in ima vsque animi penetralia penetret, contumacibus lethale vulnus infligens, credētes verò plane viuificans.

5 Iam aggreditur Pontificatus Christi collationē cum Aaronis sacerdotio, & in ipso statim initio summā huius Pōtificis excellentiam declarat, eum vocans Filium Dei, & in ipsis cælis ad tribunal Dei collocās, nō obscura antithesi cum Aaronicis sacerdotibus & tabernaculo caduco: quas comparationes postea luculēter declarat.

6 Ne videretur tāta huius nostri Pōtificis gloria nos ab ipsius aditu prohibere, subiicit, eum nihilomin⁹ verè nostrum fratrē esse (quod etiā antea probauit) & nostras omnes miserias, suas ducere, vt intrepidè nos ad se vocet.

1 Primæ collationis Christi Pontificat⁹ cum Aaronico pars prior: Alii pōtifices sumuntur ex hominibus, & constituuntur victimas quæ vocantur humano quodam more. 2 Alterius collationis pars prior: Alii vt infirmi pontifices, vt eius mali sensu affecti quod est illis cum toto populo commune, dona & sint communis fidei ac resipiscentiæ testes, suo ac populi nomine offerant.

Qui quantum satis est
possit miserari vicé ignorantium & aberrantium: quòd & ipse circundatus sit infirmitate:

Et propter hãc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre victimã pro peccatis.

[3] Neque sibiipsi quisquã sumit hunc honorem, sed qui vocatur à Deo, ‖sicut & Aaron.

Ita & Christus non sibi hunc honorem tribuit vt fieret Pontifex, sed is qui dixerat ei, ‖Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Sicut & alibi dicit, ‖Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

[4] Qui in diebꝰ carnis suæ, quũ deprecationes & supplicationes apud eum qui poterat ipsum seruare à morte, cũm clamore valido & lacrymis obtulisset, & exauditus esset ex metu,

Quanuis Filius esset, tamen ex iis quæ passus est didicit obedientiam:

[5] Et consecratus, factus est author salutis æternæ omnibus qui ipsi auscultant:

Cognominatus à Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec.

[6] De quo nobis multa sũt dicenda, eáque difficilia explicatu: quandoquidem segnes facti estis auribus.

[7] Vos enim quos oportuit pro temporis ratione doctores esse, rursum opꝰ est doceri quæ sint elementa initii eloquiorum Dei:

2 Μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις · ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περίκειται ἀσθένειαν·

3 Καὶ δι' αὐτὴν ὀφείλει, καθὼς περὶ τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ περὶ ἑαυτοῦ προσφέρειν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν.

4 Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ ὁ Ἀαρών.

5 Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

6 Καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

7 Ος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμενον σῴζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσενέγκας, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας,

8 Καίπερ ὢν υἱός, ἔμαθεν, ἀφ' ὧν ἔπαθε, τὴν ὑπακοήν·

9 Καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου·

10 Προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

11 Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος λέγειν, ἐπεὶ νωθροὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς.

12 Καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν χρείαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τινα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ·

3 Tertia collatio integra, Vocantur alii à Deo, sic & Christus, sed alio ordine quàm Aaron. Dicitur enim Christus Filius ex Deo genitus, & Sacerdos æternus secundum ordinem Melchisedeci. *1.Paral.23.13 Psal.2.7 suprà,1.5 Psal.110.4 infrà,7.17*

4 Secundæ collationis pars altera, Christus verò insigniter afflictus & insigniter misericors, non pro suis peccatis quæ nulla erant, sed pro suo metu rogauit qđ impetrauit, & seipsum pro omnibus suis obtulit.

5 Primæ collationis pars altera, Christus autem consecratus est à Deo Patre vt nostræ salutis author & æternus Pontifex, ac proinde ita homo vt sit lõge supra omnes homines.

6 Digressio vsque ad septimi capitis initium, qua Hebræos partim retinet Apostolus in attenta consideratione eorum quæ dixerat, partim ad ea intelligenda præparat de quibus dicturus est.

7 Exemplũ Apostolicæ obiurgationis.

καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος,
καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς.

Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος, ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης· (νήπιος γάρ ἐστι)

Τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.

Κεφάλαιον ς'

Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα· μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ πίστεως ἐπὶ Θεόν,

Βαπτισμῶν διδαχῆς, ἐπιθέσεώς τε χειρῶν, ἀναστάσεώς τε νεκρῶν, & κρίματος αἰωνίου.

Καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἐάνπερ ἐπιτρέπῃ ὁ Θεός.

Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου,

Καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος,

Καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας.

Γῆ γὰρ ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἐρχόμενον ὑετὸν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὔθετον ἐκείνοις δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν.

factíque estis ii quibus lacte sit opus, & non solido cibo.

13 Enimuero cui cũ lacte res est, is rudis est sermonis iustitiæ: (infans enim est)

14 Sed adultorum est solidus cibus, eorum *videlicet* qui propter habitum, sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali.

CAP. VI.

1 Quapropter omisso qui in Christo rudes inchoat sermone, ad perfectionem feramur: [1] non iacientes rursum fundamentũ resipiscentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum,

2 Baptismatũ doctrinæ, ac manuũ impositionis, & resurrectionis mortuorum, & iudicii æterni.

3 Atq; id faciemus, si quidem permiserit Deus.

4 [2]‖Nam fieri non potest vt qui semel fuerint illustrati, gustauerintque donum cæleste, & participes facti fuerint Spiritus sancti,

5 Gustauerintque bonũ Dei verbum, ac virtutes futuri seculi:

6 Si prolabantur, vt denuò renouentur per resipiscentiam, vt qui rursum crucifigant sibimetipsis Filium Dei, & ad ignominiam exponant.

7 [3]Nã terra quæ imbrẽ sæpius in se venientẽ cõbibet, & progenuerit herbã accõmodam eis per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo:

8 At quæ profert spinas & tribulos, reproba *est*, & maledictioni affinis: cuius exitus *tẽdit* ad exustionẽ.

1 Capita catechismi quæ summam qui dem totius Euangelicæ doctrinæ cõplectuntur, sed paucis & sum mariè (vt loquuntur) rudibus tradebãtur, professio videlicet resipiscẽtiæ & fidei in Deũ: cuius doctrinæ articuli (quos vocãt) abextraneis q dẽ exigebãtur statis Baptismi diebus: à fidelium autẽ liberis in infantia baptizatis, quumeis imponebãtur manus. Inter eos autẽ articulos, disserte numerãtur duo, nempe carnis resurrectio, & iudicium æternum. *Infra*, 10.26 *Matth.* 12.45 2. *pet.* 2.20

2 Pondus addit suæ exhortationi, grauissima cõminatio certi apostatarum exitii.

4 Exornat superiorẽ cõminationem, proposita similitudine.

4 Lenit omnem illam asperitatē, melioradeiis sperans quibus hæc scribit.

5 Laudat eos à charitate, vt ad persæuerantiam horterur.

6 Ostendit quibus præcipuè virtutib⁹ ad constanter pergendum, atque adeò ad proficiendum sit opus, charitate nimirū & patientia, & nequis ista factu impossibilia esse obiiciat, iubet vt maiorum exēpla sibi proponant imitāda.

7 Alius stimulus, Quòd certa sit ipes hæreditatis si ad extremum perseuerem⁹: quoniā nō tātum id promisit Deus, sed etiam cum iureiurādo promisit.

Gen. 12.2, & 17.4, & 22.17

4 Sed persuasimus nobis de vobis, dilecti, istis meliora, & cū salute cōiūcta, etsi ita loquamur.

5 Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & laboriosæ charitatis quam exhibuistis ipsius nomini, vt qui ministrauerit is sanctis & ministretis.

Cupimus autem vt vnusquisque vestrum idem ostendat studium ad plenam spei persuasionem ad finem vsque:

6 Vt ne sitis segnes, sed imitatores eorum qui per fidem ac patientiam obtinent promissam hæreditatem.

7 Deus enim pollicitus Abrahæ, quū nō posset per quenquam maiorem iurare, iurauit per seipsum,

Dicens, ‖ Certè benedicens benedicā tibi, & multiplicans multiplicabo te.

Atque ita quum patiēter expectasset, assequutus est promissum.

Nā homines quidē p̄ eū iurāt q̄ sit maior: atq; iurandi omnis cōtrouersiæ finis, est iusiurandū ad confirmationem *adhibitum*.

Qua in re Deus volens ex abūdāti hęredibus promissionis ostendere immutabilitatem cōsilii sui, fideiussit iureiurando:

Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri nō potest vt mēcitus sit Deus, validam consolationē habeamus *nos* qui cursum *eò* corripuimus vt spem propositam obtineamus:

9 Πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοὶ, τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν.

10 Οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεὸς, ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν, καὶ τῆς κόπου τῆς ἀγάπης ἧς ἐνεδείξασθε εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις καὶ διακονοῦντες.

11 Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους·

12 Ἵνα μὴ νωθροὶ γένησθε, μιμηταὶ δὲ τῶν διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας κληρονομούντων τὰς ἐπαγγελίας.

13 Τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ Θεὸς, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ,

14 Λέγων, Ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε.

15 Καὶ οὕτω μακροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας.

16 Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος.

17 Ἐν ᾧ περισσότερον βουλόμενος ὁ Θεὸς ἐπιδεῖξαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐμεσίτευσεν ὅρκῳ·

18 Ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεὸν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος·

Ην ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος.

19 [2]Quam velut animæ anchoram habemus tutã ac firmam, & ingredientem vsque in ea quæ sunt intra velum.

8 Spem comparat anchoræ: quoniam sicut anchora in profundũ maris proiecta totã nauim firmat, ita etiã spes in ipsa vsque cælorum adyta penetret. Mẽtionem autẽ facit Sanctuarii, alludens ad Tabernaculum vetus, & hac ratione regreditur ad illas collationes Pontificatus Christi & Leuitico.

Οπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ιησοῦς, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.

20 [9]Quò præcursor pro nobis ingressus est Iesus, secũdum ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum.

9 Repetit Dauidis verba quibus omnes illæ collationes quas antea cõmemorauit significantur: sicut toto sequenti capite declarat.

Κεφάλαιον ζ.

CAP. VII.

Ουτος γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ, βασιλεὺς Σαλὴμ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας Αβρααμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτόν·

1 NAm hic ‖ Melchisedec rex *erat* Salem, Pontifex Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & benedixit ei:

Ω καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Αβραάμ· πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλήμ, ὅ ἐστι βασιλεὺς εἰρήνης·

2 Cui & decimas ex omnibus impartitus est Abrahã: qui primùm quidẽ ex interpretatione dicitur rex iustitiæ, deinde verò etiã rex Salem: quod est rex pacis.

Απάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές.

3 [2]Sine patre, sine matre, sine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: sed assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

Θεωρεῖτε δὲ πηλίκος οὗτος, ᾧ καὶ δεκάτην Αβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης.

4 [3]Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam ‖ decimas spoliorum dederit Abraham patriarcha.

Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν υἱῶν Λευὶ τὴν ἱερατείαν λαμβάνοντες, ἐντολὴν ἔχουσιν ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, καίπερ ἐξεληλυθότας ἐκ τῆς ὀσφύος Αβραάμ.

5 Et ii quidem qui sunt ex filiis Leui, sacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarum à populo secundũ Legem, hoc est à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahæ.

Gen.14.18
Num.18.21
1 Explicans verba illa Secundum ordinem Melchisedec, quibus nititur illa cõparatio Christi Pontificatus cum Leuitico, primùm considerat ipse Melchisedec vt Christi typus; cuius comparationis hæc sunt capita: Melchisedec fuit rex & sacerdos: talis reuera est Christus vnus. Fuit rex pacis ac iustitiæ, talis est Christus vnus reuera.

2 Alius typus, Melchisedec proponitur spectandus vt principio & fine carens, quum nec pater, nec mater, nec maiores, nec mors eius describantur: talis est reuera Filius Dei, sacerdos nimirum æternus: quatenus Deus, ἀπάτωρ, ineffabiliter genitus: quatenus homo ἀμήτωρ, ineffabiliter conceptus.

3 Alius typus, Melchisedec ratione sacerdotii fuit ipso Abrahamo superior, vtpote quem decimarit, & cui vt sacerdos benedixerit: talis reuera est Christus, à quo pẽdet ipsius Abrahami & omniũ credentium sanctificatio, atque adeò quem vt omnium authorem colere ac venerari omnes debent.

4 Amplificatio duplex: vna, Melchisedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus est Christi, quum nusquam cõmemoretur mors ipsius, & Dauid eum proponat vt sacerdotẽ æternum) Leuitici vero sacerdotes, vt mortales, quum alii aliis succedant: altera, Leui ipse fuit decimatus in Abrahamo à Melchisedeco. Ergo Melchisedeci sacerdotiũ, (id est Christi qui secundum ordinem illius pronuntiatur sacerdos æternus) præstat[9] est Leuitico.

5 Tertius tractatus huius epistolæ, in quo postquam Christũ Prophetam, Regem & Pontificem esse cõprobauit, nũc de omnium illorum munerum ratione ac præstantia distincte differit, hæc omnia in aliis umbratilia fuisse ostendens, in Christo autem vera & perfecta. Incipitautem à sacerdotio, in quo etiam superior tractatio desierat, vt sic omnia mẽbra disputationis melius cohærerent: & primo imperfectũ fuisse probat Leuiticum sacerdotium, ex eo quòd alius sacerdos secundum ordinem alium (id est diuersæ regulæ ac formæ) tanto post tempore promittatur.

Is verò cuius genus ad illos nõ refertur, decimas accepit ab Abrahã, & habẽti promissiones benedixit.

Porro sine vllæ controuersia, id quod minus est, ab eo quod maius est benedicitur.

[4]Atq; hîc quidẽ homines q moriuntur, decimas accipiũt: illic autẽ is de quo testatum est quod viuat.

Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus est etiã ipse Leui, qui decimas solet accipere.

Nam is adhuc in lumbis patris erat quũ occurreret Abrahæ Melchisedec.

[5]Porro si consummatio per Leuiticum Sacerdotiũ erat, (nam sub hoc sancita Lex est populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, nec secundum ordinẽ Aaronis dici?

[6]Mutato igitur Sacerdotio, necesse est vt Legis quoque niutatio fiat.

Nãm de quo hæc dicũtur, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus attendit altari.

Palàm est enim è tribu Iuda exortum esse Dominum nostrum: cuius tribu[9] respectu nihil de Sacerdotio loquutus est Moses.

[7]Idque etiam magis patet *ex eo* quòd ad instar Melchisedec exoritur Sacerdos alius,

6 Ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκε.

7 Χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται.

8 Καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν· ἐκεῖ δὲ, μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ.

9 Καὶ (ὡς ἔπος εἰπεῖν) διὰ Ἀβραὰμ καὶ Λευὶ ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται.

10 Ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀσφύι τοῦ πατρὸς ἦν ὅτε συνηντήσατο αὐτῷ Μελχισεδέκ.

11 Εἰ μὲν οὖν τελείωσις διὰ τῆς Λευϊτικῆς ἱερωσύνης ἦν, (ὁ λαὸς γὰρ ἐπ' αὐτῇ νενομοθέτηται) τίς ἔτι χρεία, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν λέγεσθαι;

12 Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται.

13 Εφ' ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν, ἀφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ.

14 Πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν· εἰς ἣν φυλὴν οὐδὲν περὶ ἱερωσύνης Μωσῆς ἐλάλησε.

15 Καὶ περισσότερον ἔτι κατάδηλόν ἐστιν, εἰ κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος,

6 Hac noui sacerdotii institutione non tantùm declarari Leuitici sacerdotii imperfectionem ostendit, sed etiam ipsum Leuiticum sacerdotium cum hoc nouo conmutari: quoniam hæc duo simul consistare non possint, quum prior illa Leuitica ordinatio tribum Iuda excluderet, atque adeo ipsi Leui subiiceret: posterior autem ista sacerdotium in tribu Iuda collocet. 7 Nequis obiiciat transitum quidem fuisse sacerdotium à Leui ad Iudam, sed nihilominus idem manere, expendit simul & explicat illa Dauidis verba, In æternum, secundum ordinem Melchisedec, ex quibus intelligitur diuersam etiam sacerdotii ordinatio.

Ος οὐ κτ' νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν, ἀλλὰ κτ' δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου.

Μαρτυρεῖ γὰρ, Ὅτι σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κτ' τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς, διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές.

Οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ Θεῷ.

Καὶ καθ' ὅσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας.

Οἱ μὲν γὰρ, χωρὶς ὁρκωμοσίας εἰσὶν ἱερεῖς γεγονότες· ὁ δὲ, μετ' ὁρκωμοσίας, διὰ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτὸν, Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος Ἰησοῦς.

Καὶ οἱ μὲν, πλείονες εἰσὶ γεγονότες ἱερεῖς, διὰ τὸ θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν·

Ὁ δὲ, διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην.

Ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν.

Τοιοῦτος γὰρ ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεύς, ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος·

16 [8]Qui non ex Lege, cuius mandatum sit carnale, factus est *sacerdos*, sed ex vi indissolubilis vitæ.

17 Testificatur enim ad hūc modum,‖ Tu *es* Sacerdos in æternum, secundū ordinem Melchisedec.

18 [9]Nam mandatum præcedens abrogatur, quòd nullis viribus sit præditum, & inutile.

19 Nihil enim sanctificauit Lex, sed adscita spes melior, per quam appropinquamus Deo.

20 [10]Et quatenus non absque iureiurando.

21 Nam illi quidem, citra iusiurandum Sacerdotes facti sunt: hic verò cum iureiurādo, per eum qui dixit ei,‖Iurauit Dominus, & nō pœnitebit eum, Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

22 Tanto potioris fœderis sponsor factus est Iesus.

23 [11]Et illi quidē, pluresfacti sunt sacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere:

24 At iste, propterea quòd in æternū manet, perpetuū habet Sacerdotium.

25 Vnde & seruare prorsus potest eos qui per ipsum accedūt ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis.

26 [12]Talis enim nos decebat Pontifex, pius, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribꝰ, & sublimior cælis factus:

8 Diuersitatē & præstantiam ordinationis Melchisedeci probat ex eo quod Legale sacerdotium externa & corporali vnctione & ritu constabat, Melchisedeci verò æternum sacrificium ac mere spirituale describitur *Psal.* 110. 4 *supra*, 5.

9 Nequis etiamobiciat adiectū fuisse sacerdotium posterius vt simul cōiūcta perfectū quid dam cōstitueret, probat posteriore abrogatum fuisse prius vt inutile, ex ipsa eorum natura. Quomodo enim illa corporalia & caduca nos sanctificarent vel sola vel cum alio?

10 Aliud argumentum præstantiæ sacerdotii Christi supra Leuiticum, quòd illud sanctiū sit iureiurando, hoc verò non item, *Psal.* 110. 4

11 Aliud argumentū eodē pertinēs, Leuitici sacerdotes, vtpote mortales, æterni esse non potuerunt: Christus verò vt æternꝰ est, ita etiam æternò sacerdotio fungitur, pro iis efficacissimè intercedens qui per ipsum ad Deum accedunt.

12 Aliud argumentum, Innocentia & puritas summa in Pontifice requiritur, quæ ipsum a peccatoribus segregeret, pro quibus oblationem facit. Atqui Leuitici Pontifices tales non inuenientur, vt qui pro suis ipsorum peccatis primùm offerrent: sed vnus Christus talis est, ideoque verus & vnicus Pontifex.

Cui non sit quotidie ne-
cesse, quemadmodum illis
pontificibus, || prius pro
peccatis propriis victimas
offerre, deinde *pro peccatis*
populi: [13]id enim fecit se-
mel quũ semetipsũ obtulit

Lex enim homines cõ-
stituit põtifices infirmos:
at sermo iurisiurãdi [14]post
Legem *concepti*, Filium cõ
stituit qui in æternum est
sanctificatus.

CAP. VIII.

[1]Æterùm eorũ quæ
dicimus *hæc* summa
est, Talem *nos* habere
Pontificem, qui consedit
ad dexteram throni maie
statis illius cælestis.

[2]Sanctuarii minister, [3]ac
veri illi [9]tabernaculi quod
fixit Dominus, & non ho-
mo.

[4]Omnis enim Pontifex
ad offerenda dona & victi
mas constituitur: vnde ne
cesse fuit hunc quoque ha
bere quod offerret.

[5]Nam si esset in terra,
ne Sacerdos quidem esset,
manentibus illis sacerdo-
tibus qui secundum Legẽ
offerunt dona:

Vt qui exemplari & vm-
bræ deseruiunt rerum cę-
lestium, sicut diuinitus di
ctum est Mosi quum esset
absoluturus tabernaculũ.
||Vide enĩ, inquit, *vt* facias
omnia ad exemplar quod
ostẽsum est tibi in mõte.

27 Ος οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην,
ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν
ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔ-
πειτα τῶν τοῦ λαοῦ. τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐ-
φάπαξ, ἑαυτὸν ἀνενέγκας.

28 Ο νόμος γὰρ ἀνθρώπους καθίστησιν
ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν· ὁ λόγος δὲ
τῆς ὁρκωμοσίας τῆς μετὰ τὸν νόμον, υἱὸν
εἰς τὸν αἰῶνα τετελειωμένον.

Κεφάλαιον ηʹ

1 Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις,
τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκά-
θισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλω-
σύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς·

2 τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκη-
νῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος,
καὶ οὐκ ἄνθρωπος.

3 Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ προσφέρειν
δῶρά τε καὶ θυσίας καθίσταται· ὅθεν
ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον ὃ προσε-
νέγκῃ.

4 Εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν
ἱερεύς, ὄντων τῶν ἱερέων τῶν προσφε-
ρόντων κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα·

5 οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι
τῶν ἐπουρανίων, καθὼς κεχρημάτισται Μωσῆς, μέλλων
ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν· Ὅρα γάρ, φησὶ, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντά
σοι ἐν τῷ ὄρει.

Leuit.16.11
13 Aliud argumẽtum, quod tamen postea pertractabit, Leuitici victimas repetitis vicibꝰ primùm pro se, deinde pro populo offerebant. Christus autem non pro se sed pro aliis, non victimas sed seipsum, non sæpe sed semel obtulit. Neq; id mirum (inquit) videri debet, quum illi sint infirmi, iste verò sit cum iureiurando Pontifex æternus consecratus.
Leuit.16.11
14 Aliud argumentum à tempore, Posteriorib⁹ tollitur priora.
1 Paucis repetit illud ad quod omnia ista referenda sunt, nempe, habere nos Pontificẽ longè aliũ quàm Leuitici illi sint, vt qui sit addextera excelsissimi Dei in cælos vsq; euectus.
2 Leuitici fuerunt pontifices in terreno sacrario, Christus verò est in cælesti.
Exo.25.40 act.7.44
3 Leuitici in tabernaculo caduco sacerdotium suum exercuerunt: Christus autem tabernaculum circunfert longè aliud, nempe suũ corpus, quod Deus ipse æternum futurum compegit, vt explicabitur infrà, 9.c.11.
4 Rationem adfert cur corpore (quod vocat tabernaculum, quod Dominus fixit non homo) oportuerit præditum esse Christum, nempe vt haberet quod offerret: alioqui enim Pontifex non esset. Idẽ autem corpus est, & tabernaculum & victima.
5 Rationem adfert cur dixerit Pontificem nostrum versari in cælesti sacrario, non autem in terreno: quoniam (inquit) ne si nunc quidem esset in terris, terreno sacrario ministraret, stantibus Leuiticis sacerdotibus, quum ii propter illum sint constituti, id est vt sint illius perfecti exemplaris antitypi. Quorsum autem antitypi præsente ipso vero ac primario exemplari?

Νυνὶ δὲ διαφορωτέρας τέτυχε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται.

Εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος.

Μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς λέγει, Ἰδοὺ, ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ισραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ιούδα διαθήκην καινήν.

Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος.

Ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ισραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος, δίδους νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν.

Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, Γνῶθι τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσί με, ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν.

Ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι.

Ἐν τῷ λέγειν καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην· τὸ δὲ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ.

Κεφάλαιον θ.

Εἶχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη δικαιώματα λατρείας, τό τε ἅγιον κοσμικόν.

6 Aggreditur collationē Veteris ac tēporarii fœderis, cuius ipsōfores fuerunt Leuitici pontifices, cū Nouo, cuius æternus spōsor est Christus, vt non modo istud esse illo omnibus modis præstantius, sed etiā illud per hoc abrogatum fuisse declaret. *Iere.31.31.32.33.34 vers.1..27 infra,10.16*

7 Esse aliquod secundum fœdus, ac proīde prius illud non fuisse perfectum probat ex Ieremiæ testimonio.

8 Conclusio, Ergo posteriore nouo tollitur prius antiquū: neque enim nouū diceretur quod à vetere nō dissideret. Tollitur autē id demum qđ est corruptioni obnoxiū, ac proindeim perfectum.

1 Distributio prioris tabernaculi, qđ mundanū (id est caducum) & terrenum vocat, in duas partes, nēpe in Sancta & Sancta sanctorum.

6 At nunc *noster ille Pontifex eo* excellētius ministerium sortitus est quo præstantioris est fœderis intercessor, quod præstatioribus promissis sancitū est.

7 Nā si prius illud tale fuisset vt nihil in eo posset requiri, haudquaquā fuisset secundo quæsitus locus.

8 ‖ Ecce, dies venient, dicit Dominus, quū pangā cū domo Israel & cū domo Iuda fœdus nouum.

Non secundum fœdus quod feci cum Patribus ipsorum, quo die prehendi manū ipsorum vt educerem eos ex Ægypto: nam ipsi non perstiterunt in illo meo fœdere, & ego despexi eos, dicit Dominus.

Quamobrē hoc est fœdus quod paciscar domui Israel post dies illos, dicit Dominus: indam Leges meas mēti eorum, & cordi eorum inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus.

Neque docebunt singuli proximum suum, & singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce Dominum: nā omnes cognoscēt me, ab eo qui pusillus fuerit inter eos ad eū vsque qui magnus fuerit inter eos.

Ero enim ‖ propitius iniquitatibus eorum & peccatis eorū, & iniquitatū ipsorū non recordabor amplius.

8 Dum nouū dicit, antiquauit prius: porro quod antiquatur ac senescit, ‖ prope est vt euanescat.

CAP. IX.

1 Giturhabebat quidem etiam prius *fœdus* cōstitutos religionis ritus, & sanctuariū mundanum.

Tabernaculũ enim cõstructum fuit: prius *quidẽ* in quo *erant* lucernæ, & mensa, & propositi panes, quod Sancta vocant.

Σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη ἐν ᾗ ἥ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται ἅγια.

Post medium autem velũ *erat* Tabernaculũ quod vocant Sancta sanctorũ.

Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα, σκηνὴ ἡ λεγομένη ἅγια ἁγίων·

Aureũ habens thuribulum, & Arcam Fœderis vndique circunte&am auro: in qua vrna aurea habens manna, || & virga Aaron quæ germinauit: ||& Tabulæ Fœderis.

Χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης πανταχόθεν κεκαλυμμένην χρυσίῳ· ἐν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης.

Num.17.10 1.Reg.8.9 2.paral.5.10 Exod.15.12

||Supra hanc autem Cherubim gloriosi, obumbrãtes propitiatoriũ: de quibus non est nunc dicendum singulatim.

Ὑπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουβὶν δόξης, κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον· περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος.

[2] His autem ita ordinatis, in prius quidẽ Tabernaculum quouis *tempore* ingrediuntur Sacerdotes qui ritus obeunt:

Τούτων δὲ οὕτω κατεσκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διαπαντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες·

In secundum autem, semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine quem offert pro seipso & *pro* populi erratis:

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεύς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων·

2 Iam accedit ad sacrificia quæ diuidit in illa quotidiana, & illud annuũ ac solenne, in quo solus Pontifex in Sancta sanctorum semel tantùm quotannis penetrans cum sanguine, pro se & populo offerebat.

[3] Hoc declarante Spiritu sancto, nondum patefactã fuisse viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc consistente.

Τοῦτο δηλοῦντος τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν.

3 Ex illo ritu annuo colligit eiusmodi sacrificiis non fuisse patefactam viam in cælũ, quod per Sancta sanctorum adumbrabatur. Cur enim Pontifex solus eo ingrediebatur, cæteris exclusis, idque vt ibi tum pro suis tum pro aliis offerret, & postea rursus Sancta sanctorum occludebat?

[4] Quod *erat* exẽplar pro tẽpore illo præsenti, quo dona sacrificiáque offerũtur, quæ non possunt conscientia sanctificare cultorem,

Ἥτις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, καθ' ὃν δῶρά τε καὶ θυσίαι προσφέρονται, μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα,

4 Obiectio, Si non aperiebatur iter in cælum illis sacrificiis, (id est si cultores per illa non expiabantur) cur ergo ritus illi vsurpabantur? Nempe vt homines ad illud exemplar spirituale, nempe ad Christum, reuocarentur, suo aduentu omnia illa correcturum.

[5] In cibis duntaxat & potionibus, & diuersis ablutionibus ac ritibus carnalibus, vsque ad tẽpus correctionis impositis:

Μόνον ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαιώμασι σαρκὸς, μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα.

5 Alia ratio, Cur illa non potuerint cultoris conscientiam mundare, quoniam videlicet externa erant, & carnalia, siue corporea.

Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιε- 11
ρεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς
μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειρο-
ποιήτου, τοῦτ' ἔστιν οὐ ταύτης τῆς κτίσεως,

Οὐδὲ δι' αἵματος τράγων καὶ μό- 12
σχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν
ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αἰωνίαν λύτρω-
σιν εὑράμενος.

Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, 13
καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς
κεκοινωμένους, ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς
σαρκὸς καθαρότητα,

Πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, 14
ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσή-
νεγκεν ἄμωμον τῷ Θεῷ, καθαριεῖ τὴν
συνείδησιν ὑμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς
τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι;

Καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης 15
ἐστίν, ὅπως θανάτου γενομένου, εἰς ἀπο-
λύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ πα-
βάσεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ
κεκλημένοι τῆς αἰωνίου κληρονομίας.

Ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη 16
φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου.

Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βε- 17
βαία· ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος.

6 Adueniens autē Christus Pontifex futurorum bonorum, 7 per maius & perfectius Tabernaculum non manufactum, id est non huius structuræ,

8 Neque per sanguinem hircorum & vitulorū, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in Sacrarium, æternam redemptionem nactus.

‖ 9 Nam si sanguis taurorū & hircorum, & cinis iuuēcæ aspergens inquinatos, sanctificat ad carnis puritatem:

Quanto magis ‖ sanguis Christi qui per Spiritū æternū seipsum obtulit inculpatum Deo, ‖ purgabit conscientiam vestram à mortuis operibus, ‖ ad seruiendum Deo viuo?

10 Itaq; ob id noui Fœderis mediator est, ‖ vt morte intercedente, ad redemptionē earum prēuaricationū quæ fuerāt sub prio re Testamento, vocati p missionem accipiant æternæ hæreditatis.

11 Nam vbi testamētum est, mors intercedat necesse est testatoris.

‖ Testamentum enim in mortuis ratum est: quandoquidem nondum valet quum viuit testator.

6 Iam aggreditur figurarum explicationem, ac primò quidē Leuiticū pontificem comparans cum Christo (id est figurā cū re) huic tribuit futurorū bonorum administrationem, (id est æternorum) in quæ illa carnalia respiciebant.

7 Alia collatio taberna culi prioris corruptibilis cum posteriore, (id est cum humana Christinatura) quæ est verū Dei templum incorruptibile, in quod est ingressus Filius Dei, sicut Leuitici pontifices in alterū illud caducum.
Leuit.16.14
num.19.4
1.Pet.2.14
1.ioh.1.7
apoc.1.6.
Luc.1.75
Luc.5.74
Rom.5.6
1.pet.3.18

8 Alia collatio sanguinis victimarum cum Christo: Leuitici pilla sua Sancta in suū sacrarium pe

netrantes, sanguinem corruptibilem offerebant in vnum annum duntaxat: Christus verò sanctum illud suum corpus ingressus, per illud in ipsum cælum penetrauit, quum suum ipsius sanguinem purissimum in æternam redemptionem obtulit. Idem enim Christus & pontifici, & tabernaculo, & sacrificiis, & victimis ipsis correspondet, vt figuris veritas, vt idem sit & Pontifex, & tabernaculum, & victima, eáque omnia verè & in æternum.

9 Si externa sanguinis & cineris animalium aspersio verum & efficax fuit purgationis symbolum, res ipsa ac præsens veritas, illis externis sacramentis olim adumbrata, quanto magis hoc ipsum præstabit: id est sanguis eius qui sic est sanguis hominis vt sit etiam Filii Dei sanguis, ac proinde æterna viuificandi virtute prædirus?

10 Conclusio superioris argumenti: Itaque quum pecuinus sanguis non expiaret peccata, nouum Fœdus olim promissum, in quod illa externa respiciebant, nunc est reipsa sancitum, cuius virtute omnes prævaricationes tollantur, & cælum nobis verè aperiatur. Hinc autem sequitur, Christum etiam pro patribus fudisse sanguinem, vt qui per veteres illos ritus fuerit adumbratus, alioqui nisi illi repræsentando seruiuissent, prorsus inutiles. Itaque hoc fœdus vocatur posterius, non q ad efficaciam (id est remissionem peccatorum) attinet, sed eius tēporis respectu quo res ipsa peracta est, i. quo Christus reuera mundo exhibitus, omnia impleuit ad salutem nostram necessaria.

11 Ratio cur sponsoris morte oportuerit hoc fœdus sanciri, Quoniam habet hoc fœdus rationem Testamenti seu donationis mortis causa, ideóque vt effectum sortiretur, oportuit testatoris mortem interuenire.

18 Vnde ne prius quidem illud absque sanguine dedicatum fuit.

19 Quum enim Moses omnia mandata secundum Legem recitasset toti populo, sumpto sanguine vitulorum & hircorū, cum aqua & lana coccina & hysopo, simul & ipsum librum & totum populum asperſit:

20 ||Dicens, Hic est sanguis testamenti quod mādauit vobis Deus.

21 Insuper autem & Tabernaculum, & omnia vasa sacrorum, sanguine similiter asperſit.

22 Et omnia fere secundū Legem sanguine purificātur: & absque sanguinis effusione non fit remiſſio.

23 Itaque neceſſe fuit exēplaria quidem eorū quæ sunt in cælis, hiſce rebus purificari, ipſa verò cælestia potioribus quàm hæ sint victimis.

24 [3]Non enim in manufactum sacrariū ingreſſus est Chriſtus, quod sit exēplar vero *sacrario* reſpondens: ſed in ipſum cælum, vt appareat nunc in conſpectu Dei pro nobis.

25 [4] Neq; vt sæpe offerat ſemetipſū, ſicut Pōtifex ingreditur in ſacrariū quotannis cū ſanguine alieno:

26 [5](Alioquin oportuiſſet eum sæpe paſſum fuiſſe à condito mundo) ſed nūc ſemel in cōſūmatione ſeculorū, ad abolendū peccatū, per immolationem ſuiipſius patefactus eſt.

18 Οθεν ουδὲ ἡ πρώτη χωρὶς αἵματος ἐγκεκαίνισται.

19 Λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κατὰ νόμον ὑπὸ Μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ, λαβὼν τὸ αἷμα τῶν μόσχων καὶ τράγων μετὰ ὕδατος καὶ ἐρίου κοκκίνου καὶ ὑσσώπου, αὐτό τε τὸ βιβλίον καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐράνισε,

20 Λέγων, Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ Θεός.

21 Καὶ τὴν σκηνὴν δὲ καὶ πάντα τὰ σκεύη τῆς λειτουργίας τῷ αἵματι ὁμοίως ἐράνισε.

22 Καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νόμον, καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις.

23 Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς τούτοις καθαρίζεσθαι· αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας.

24 Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν·

25 Οὐδὲ ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτὸν, ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ·

26 (Ἐπεὶ ἔδει αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου)νυνὶ δὲ ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται.

12 Analogiam esse oportet inter ea quæ purificant & quæ purificantur. Sub Lege typi omnes illi terreni erant, Tabernaculum, liber, vasa, victimæ, quanuis rerū cælestium typi. Oportuit igitur illa omnia lustrari eiusdem naturæ materia ac ritu, nempe pecudum sanguine, aqua, lana, hyſſopo. Sub Christo verò cælestia sunt omnia, cæleſte tabernaculum, cælestis victima, cælestis populus, cælestis doctrina, cælum deniq; ipſum pro æterna ſede proponitur. Itaq; hæc omnia ſimili ratione (nimirum viuifici illius ſanguinis Chriſti æternaoblatione) ſanctificantur.

13 Alia collatio duplex, Pontifex Leuiticus in Sacrarium illud ingrediebatur, Dei quidem iuſſu, ſed tamen hominū manu fabrefactum, vt eſſet alterius (nempe cælestis regiæ) exēplar. Chriſtus verò in cælos vſque ipſos penetrauit. Item ille coram arca, Chriſtus coram Deo ipſo Patre comparet.

14 Alia collatio duplex, Leuiticus Pontifex alienum, Chriſtus ſuum ſanguinem obtulit: ille quotannis repetebat oblationē, Chriſtus ſemel tantūm ſeſe offerens, peccatū in genere aboleuit tū præteritorū tū venturorū ſeculorū.

15 Argumentū non repetendæ Chriſti oblationis: Quum à cōdito mundo fuerint expiāda peccata, & probatū ſit ſolo Chriſti ſanguine peccata poſſe expiari, oportet vt ipſum à cōdito mūdo ſæpe mortuū eſſe. Atqui homo ſemel tā tū mori poteſt. Ergo Chriſti oblatio nouiſſimis tēporibus peracta, repeti nec potuit nec poteſt. Quod quū ita ſit, certè vis ipſius & ad ꝑterita & ad cōſequētia ipſius aductū peccata porrigitur.

Καὶ καθ' ὅσον ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις·

27 Et sicut illud statutum est hominibus vt semel moriantur, postea verò iudicium:

Οὕτως ὁ Χριστὸς ἅπαξ προσενεχθεὶς εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, ἐκ δευτέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφθήσεται τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν.

28 ||Ita & Christus semel oblatus vt multorum peccata tolleret,[16] altera vice absque peccato conspicietur iis qui ipsum expectãt ad salutem.

Κεφάλαιον Θ

CAP. X.

Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις ἃς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς, οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι.

1 [1]Ex enim vmbrã obtinens futurorũ bonorum, non expressam formam rerum, iis hostiis quas singulis annis eadem assiduè offerunt, nunquam potest accedẽtes sanctificare.

Ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμεναι διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἔτι συνείδησιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἅπαξ κεκαθαρισμένους.

2 Alioqui non desiissent offerri, propterea quòd qui sacrificassent, ac semel purgati essent, nullorum peccatorum amplius essẽt sibi conscii.

Ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀνάμνησις ἁμαρτιῶν κατ' ἐνιαυτόν.

3 Atqui in istis repetita *fit* mentio peccatorum quotannis.

Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας.

4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorũ auferre peccata.

Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, λέγει, Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι.

5 [2]Quapropter ingrediens mundũ, dicit, || Sacrificiũ & oblationem noluisti, corpus autẽ aptasti mihi.

Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας.

6 Holocautomata & hostiam pro peccato nõ approbasti:

Τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἥκω (ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ) τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου.

7 Tunc dixi, Ecce adsum (in capite libri scriptũ est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:

Ἀνώτερον λέγων, Ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν καὶ ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, οὐδὲ εὐδόκησας (αἵτινες κατὰ νόμον προσφέρονται)

8 Quũ superius dixisset, Sacrificium & oblationẽ & holocautomata & hostiam pro peccato noluisti, neq; approbasti: (quæ iuxta Legẽ offeruntur)

Rom.5.8
1.per.3.18

16 Obiter proponit Christum iudicẽ, partim ad eos terrendos qui in vna vnius Christi oblatione semel facta non acquiescunt, partim vt fideles in officio cõtineat, ne resiliant.

1 Occurrit tacitæ obiectioni, Cur igitur illæ hostiæ offerebãtur? Respondet primum Apostolus de anniuersario illo sacrificio quod erat omnium maxime solenne, in quo (inquit) fiebat quotãnis omnium superiorũ peccatorum mẽtio repetita. Ergo illud nõ habuit vim sanctificandi. Quorsum enim repeterentur iam expiata peccata, & vide noua peccata prodirẽt quotannis repetenda, si illa sacrificia peccatum abolerent.

Psal.40.7

2 Illatio ex præcedẽtib⁹, reliqua etiam sacrificia comprehendens: Quũ Legalia sacrificia hoc nõ possent efficere, ideo Christus deloquẽs vt declarato in carne nostro Põtifice, diserte testatur Deũ nõ acquiescere sacrificiis sed in Filii sui nostri videlicet Ppontificis obediẽtia, qua seipsum Patri pro nobis semel obtulit.

Tunc dixit, Ecce adsum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. Tollit prius vt posterius statuat.

Τότε εἴρηκεν, Ἰδοὺ ἥκω τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου. Ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ.

Qua voluntate sanctificati sumus, per oblationē corporis Iesu Christi semel *factam*.

Ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐφάπαξ.

[3]Omnis igitur Sacerdos adstat quotidie operans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquā possint auferre peccata:

Καὶ πᾶς μὲν ἱερεὺς ἕστηκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλάκις προσφέρων θυσίας, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας·

Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum || sedet ad dextrā Dei:

Αὐτὸς δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν, εἰς τὸ διηνεκὲς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ·

[4]Id quod superest expectans, || donec inimici ipsius, scabellum pedum eius fiant.

Τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuum eos qui sanctificantur.

Μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους.

[5]Testificatur autē nobis & ipse Spiritus sanctus: nā posteaquam prædixit,

Μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· μετὰ γὰρ τὸ προειρηκέναι,

||Hoc est fœdus quod paciscar cum iis post dies illos, dicit Dominus, Indā leges meas cordibus eorū, & eorum mentibus eas inscribam:

Αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι πρὸς αὐτοὺς μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος, δοὺς νόμους μου ἐπὶ καρδίας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς·

Et peccatorū atque iniquitatū ipsorū non recordabor amplius.

Καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι.

Porro vbi est horū remissio, nō *est* amplius oblatio pro peccato.

Οπου δὲ ἄφεσις τούτων, οὐκ ἔτι προσφορὰ περὶ ἁμαρτίας.

[6]Quum igitur, fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu,

Ἐχοντες οὖν, ἀδελφοί, παρρησίαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ,

---

3 Epilogē altera partecollationis, Leuiticus pōtifex quotidie in suo tabernaculo cadē sacrificia repetit: ex quo consequitur, neque illis sacrificiis, neq; illis victimis, non denique illis pontificibus tolli potuisse peccata. At Christi vna victima (seipso videlicet) p peccatis omniū semel oblata, suis in æternum sanctificatis, sedet ad dexteram Patris, omnē potestatem adeptus.

4 Occurrit tacitæ obiectioni, Nos vi delicet nihilominus adhuc esse obnoxios peccato & morti. Ad quod respondet Apostol⁹, plenam efficaciam virtutis Christi nondum sese exeruisse, sed tandem aparitu ram quum omnes semel hostes suos, quibuscū adhuc luctamur, profligabit.

Sup. 4,1.13
Psal.110.2
1.cor.15.25
supra,1.13
Ier.31.33
rom.11.27
supra,8.8

5 Quanuis adhuc supersint peccati reliqiæ in nobis, ab eodē tamen nunquā reperēdo sacrificio pēdere nostræ perficiendæ sanctificationis opus, sic probat Apostolus, rursum p lato eiusdē Ieremiæ testimonio: Nouo fœdere sublatū est peccatū, quū dicat Dominus fore vt ex eius formula peccatorum nostrorum amplius non recordetur. Ergo nullo iam expiatorio sacrificio egemus quo tollatur quod iam est sublatum, sed danda potius opera vt nūc illius sacrificii fiamus per fidē participes.

6 Summa superioris tractationis, Nunc non excludimur á Sacrario vt parres, sed in verum Sacrarium (id est in cælum) patet nobis aditus, non pecuino, sed Iesu sanguine purificatis. Neq; vt olim, oppositō velo nos excludit Pontifex, sed per velum (id est carnem suam) in cælum ipsum nobis præiens, nos introduxit, vt verē iam habeamus magnum sacerdotem domui Dei præpositum.

Ην ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τοῦτέστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ·

20 Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum, hoc est per carnem suam:

Καὶ ἱερέα μέγαν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ·

21 *Quúmque habeamus* Sacerdotem magnum, præfectum domi Dei:

Προσερχώμεθα μετ' ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ῥεραντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς·

22 [7]Accedamus cum vero corde, & certa persuasione fidei, puris cordibus à conscientia mala:

Καὶ λελουμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῆ· (πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος)

23 Et abluto corpore aqua pura, teneamus confessionem spei non vacillanté: (fidelis enim *est* qui promisit)

Καὶ κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων·

24 Et obseruemus alii alios vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:

Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, καθὼς ἔθος τισὶν, ἀλλὰ παρακαλοῦντες· καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ βλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν.

25 Non deserétes aggregationem nostri mutuã, sicuti mos *est* quibusdam, sed adhortantes *alii alios*: [8]idque eo magis quòd videtis illũ diem appropinquare.

Ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, οὐκέτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία·

26 ||Nam si vltro peccaueri mus post acceptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis reliqua est hostia:

Φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος, ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους.

27 Sed horrenda quædam expectatio iudicii, & ignis feruor, qui deuoraturus est aduersarios.

Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει·

28 [9]Qui contempserit Mosis Legẽ, absque misericordia ex ||duorũ aut trium testimonio moritur:

Πόσῳ (δοκεῖτε) χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρείας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας;

29 Quanto (putatis) acerbiore supplicio dignus cẽsebitur qui Filium Dei cõculcarit, & sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus, profanũ duxerit, & Spiritum gratiæ cõtumelia affecerit?

Οἴδαμεν γὰρ τὸν εἰπόντα, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν, Κύριος κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ.

30 [10]Nouimus enim eũ qui dixit, ||Meum est vlcisci, ego rependã, dicit Dominus. Et rursum, Dominus iudicabit populũ suum.

7 Exhortatiõ grauissima, in quadocetquo modo nobis sacrificium illud Christi applicetur: nimirum fide, quã etiã describit à cõsequentibus, nimirũ sãctificatione Spiritus, quæ facit vt certò in Deum speremus, & promutua charitate alii aliorum salutem modis omnibus procuremus.

8 Facta vltimi aduentus Christi mẽtione, sanctos acuit ad sãctæ vitæ meditationẽ, & perfidos apostatas ad horrendum iudicis tribunalcitat, quod cum in quo solo posita est salus, perfidiosè reiecerint. *Supr.* 3.6.4

9 Si capitale fuit Legem Mosis violare, quãto magis exitiosum est à Christo deficere? *Deut.* 19.15 *mat.* 18.16 *ioh.* 8.17 1. *cor.* 13.1

10 Ratio omnium istorum est, Quia Deus est contemptorum vltor: alioqui Ecclesiã suã rite nõ gubernaret. Nihil est autem ira Dei viui horribilius. *Deut.* 32.35 *rom.* 12.19

Horrendum est incidere in manus Dei viui.

31 Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος.

[11]Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquā illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis.

32 Αναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων.

Partim quidem, dum & cum probris & cū oppressionibus in theatrum estis producti: partim verò, dū socii facti estis eorum qui in eo statu versantur.

33 Τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι· τοῦτο δὲ, κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες.

Nā & de vinculis meis mecum doluistis, & direptionem facultatum vestrarum cum gaudio accepistis, vt qui sciretis *vos* habere apud vos potiorē substantiā in cælis, & quæ permaneat.

34 Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ μένουσαν.

Ne igitur abiicite fiduciam vestram, quæ magnā habet præmii retributionem.

35 Μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παῤῥησίαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην.

Nam patientia vobis est opus, vt vbi voluntatem Dei præstiteritis, reportetis promissionem.

36 Υπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν· ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν.

Adhuc eni tantillū, tātillū *inquā*, & q̄ vēturus est, veniet, neque tardabit.

37 Ετι γὰρ μικρὸν ὅσον ὅσον, ὁ ἐρχόμενος ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ.

[12]Iustus autem ex fide viuet: at si *quis* se subduxerit, non probat eum animus meus.

38 Ο δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ.

At nos nō ii sumus qui nos subducam[9] ad exitiū, sed qui credamus ad animæ salutem.

39 Ημεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς.

CAP. XI.

Κεφάλαιον ιαζ

E[1]st autem fides, illud quod facit vt extent quæ sperantur, & quod demonstrat quæ nō videntur.

1 Εστι δὲ πίστις, ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.

[2]Ob eam enim testimonio sunt ornati maiores.

2 Εν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι.

11 Sicut apostatas perter refecit, ita cōstantes & firmos nunc cōsolatur, proposito superiorum certaminum successu, ad certam spem plenæ & quidem proximæ victoriæ ipsos stimulans.

12 Firmæ fidei præstātiā ab effectu cōmēdat, quod vnicum sit ad vitam iter: quam sententiam illustrat opposito contrario. *Abac.* 2.4 *rom.* 1.17 *gal.* 3.11

1 Excellens fidei descriptio ab effectis, quod res adhuc in spe positas repræsentet, & inuisibilia veluti oculis subiiciat.

2 Docet, patres ex hac demum virtute esse æstimandos.

Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι.

3 ||Per fidem intelligimus constructum fuisse mundū verbo Dei, vt quæ cernimus non sint ex apparentibus facta.

Gen.1.1 ioh.1.10

3 Propriè fidei ostēdit, propositis selectissimis exemplis eorū qui à condito mundo in Ecclesia excelluerunt.

Πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ προσήνεγκε τῷ Θεῷ, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται.

4 ||Abel per fidē, maioris pretii sacrificium obtulit Deo quàm Cain: per quā testimoniū obtinuit quòd esset iustus, testimonium perhibente Deo de donis eius: & per hanc mortuus adhuc loquitur.

4 Abel. Gen.4.4 mat.23.35

Πίστει Ἐνὼχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον· καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ μεμαρτύρηται εὐαρεστηκέναι τῷ Θεῷ.

5 ||Per fidem Enoch fuit translatus, ne videret mortē: nec fuit inuentus, propterea quòd transtulerat eū Deus, priusquā enī trāsferretur, testimoniū obtinuerat & placuisset Deo.

5 Enoch. Gen.5.24 eccli.44.17 & 49.16

Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι· πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται.

6 Atqui fieri nō potest vt sine fide quisquā ei placeat, nā qui accedit ad Deū, hūc credere oportet esse Deū, & præmia largiri iis qui ipsum requirunt.

Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ· δι' ἧς κατέκρινε τὸν κόσμον, καὶ τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος.

6 Per fidē diuinit⁹ admonit⁹ Noe de iis quæ nōdū videbātur, veritus, apparauit arcā ad seruādā domū suā: per quā arcam cōdemnauit mundū, & eius quæ ex fide est iustitiæ factus est hæres.

6 Noe. Gen.6.13 eccli.44.17

Πίστει καλούμενος Ἀβραὰμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τὸν τόπον ὃν ἤμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν, καὶ ἐξῆλθε, μὴ ἐπιστάμενος ποῦ ἔρχεται.

7 ||Per fidem, vocatus Abraham auscultauit Deo, vt abiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, nescienS quò esset venturus.

7 Abraham & Sara. Gen.12.4

Πίστει παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὡς ἀλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς.

Per fidem commoratus est in terra promissa vt aliena, commoratus in tabernaculis cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.

Ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός.

Expectabat enim vrbē habentem fundamenta, cuius artifex & conditor est Deus.

Gen.17.19,& 21.5

Per fidem ||& ipsa Sara vim ad concipiendum semen accepit,ac præter ætatis rationem peperit: quòd fidelem iudicarit eũ qui promiserat.

11 Πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον.

Quapropter & ex vno, eóque iam emortuo, nati sunt *posteri*, quanta est astrorum cæli multitudo, &quasi arena illa innumerabilis quæ est ad oram maris.

12 Διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐγενήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, καθὼς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, καὶ ὡσεὶ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἡ ἀναρίθμητος.

Secundũ fidem mortui sunt isti omnes, non adepti promissa, sed eminus ea conspicati, postquam credidissent,& amplexi essent,ac professi fuissent se hospites & aduenas esse in terra.

13 Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ λαβόντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες, καὶ πεισθέντες, καὶ ἀσπασάμενοι, καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

Nam qui hæc dicunt, palàm ostendũt se patriã quærere.

14 Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι.

Quòd si illius memores fuissent ex qua exierãt,habuissent tempus ad reuertendum.

15 Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι.

Nunc autem meliorem expetunt,hoc est cæleste: quapropter nõ erubescit ipse Deus, vocari Deus eorũ. parauerat enim eis vrbem.

16 Νυνὶ δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου· διὸ οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ Θεὸς, Θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν. ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν.

Gen.22.10 eccli.44.15

||Abraham quum tentaretur, obtulit Isaac per fidé, vnigenitum, inquã, illũ obtulit is qui promissiones exceperat.

17 Πίστει προσενήνοχεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος, καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος.

Gen.21.12. rom.9.7

Ad quem dictum fuerat, ||In Isaac vocabitur tibi semen:

18 Πρὸς ὃν ἐλαλήθη, Ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα·

Quũ illud secum perpẽdisset, Deũ vel à mortuis excitare posse: vnde etiam illum similitudine *quadã* recepit.

19 Λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι δυνατὸς ὁ Θεός· ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο.

8 Isaac. Genes.27.27, & 39

8Per fidem||de futuris benedixit Isaac *filio* Iacob & Esau.

20 Πίστει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἡσαῦ.

Πίστ, Ιακὼβ ἀποθνήσκων ἕκαστον υἱῶν Ιωσὴφ εὐλόγησε· καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. 21

Πίστ, Ιωσὴφ τελευτῶν περὶ τῆς ἐξόδου υἱῶν Ισραὴλ ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ ἐνετείλατο. 22

Πίστ, Μωσῆς γεννηθεὶς ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παιδίον· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως. 23

Πίστ, Μωσῆς μέγας γενόμενος ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ· 24

Μᾶλλον ἐλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν· 25

Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ· ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν. 26

Πίστ κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε. 27

Πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα καὶ τὴν πρόσχυσιν τοῦ αἵματος, ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύων τὰ πρωτότοκα θίγῃ αὐτῶν. 28

Πίστ διέβησαν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς· ἧς πεῖραν λαβόντες οἱ Αἰγύπτιοι κατεπόθησαν. 29

Πίστ τὰ τείχη Ιεριχὼ ἔπεσε, κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας. 30

Πίστει Ραὰβ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασι, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους μετ' εἰρήνης. 31

Καὶ τί ἔτι λέγω; ἐπιλείψει γάρ με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεών,

‖ 9 Per fidē, Iacob moriēs singulis filiis Ioseph bene dixit: ‖ & adorauit baculo innixus. 9 Iacob. Gen. 41. 13 Gen. 47. 31

‖ 10 Per fidem, Ioseph morieńs de egressione filiorū Israel meminit, déque ossibus suis mandauit. 10 Ioseph. Gen. 50. 24

11 ‖ Per fidem, Moses quū natus esset, occultatus est menses tres à parentibus suis, quòd viderent honestum esse puerulum: & nō timuerūt ‖ edictum regis. 11 Moses. Exo. 2. 2 Act. 7. 21

Per fidem, ‖ Moses iam grandis renuit vocari filius filiæ Pharaonis: Exo. 2. 11

Potius eligēs simul malis affici cum populo Dei quàm temporariis cōmodis peccati frui:

Maiores arbitratus diuitias probrū Christi quàm Ægyptiorum thesauros. Intuebatur enim in præmii largitionem.

Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timens irā regis: nam vt qui videret eū qui est inuisibilis, *ita* forti animo fuit.

Per fidē ‖ peregit pascha & effusioné illā sanguinis, ne, qui perimebat primogenita, ipsos tangeret. Exo. 12. 22

12 Per fidem ‖ transierunt rubrum mare veluti per siccam *terram*: cuius facto periculo Ægyptii absorpti sunt. 12 Rubrum mare. Exo. 14. 21

13 Per fidem ‖ mœnia Ieri cho conciderunt, quū ea circuiuissent ad dies septē. Iosue 6. 20 13 Iericho.

14 ‖ Per fidem, Rahab meretrix illa non periit vnà cū iis qui non obedierant, ‖ quum pacificè excepisset hospitio exploratores. Iosue 6. 25. 14 Rahab. Iosue 2. 1

15 Et qd præterea loquor? deficiet enī me tēpus commemorātē de ‖ Gedeone, 15 Gedeone, Barac, & alii iudices ac prophetæ. Iudic. 6. 11

Iudic. 4.6
Iudic. 13.24
Iudic. 11.1, & 12.7
1. Reg. 1.18, & 13.14

||de Barac, &||Sāpsone, ||& Iephthe, ||& Dauide, & Samuele, ac Prophetis:

Βαράκ τε, καὶ Σαμψὼν, καὶ Ἰεφθάε, Δαβίδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν·

Qui per fidem debellarunt regna, exercuerunt iustitiā, assequuti sunt promissiones, occluserunt ora leonum:

33 Οἳ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων·

Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies gladii, validi facti sunt ex imbecillis, effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorū in fugam verterunt:

34 Ἔσβεσαν δύναμιν πυρὸς, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων·

Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alii verò distēti sunt, neglecta liberatione, vt potiorem resurrectionem nanciscerentur.

35 Ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν· ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν.

Alii rursus ludibria & flagella sunt experti, insuper & vincula & carceré.

36 Ἕτεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλαβον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς.

Lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, gladio cæsi occubuerunt: oberrauerunt cū ouillis & caprinis pellibus: destituti, oppressi, malè habiti.

37 Ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν· ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι.

Quibus indignus erat mundus: in desertis errantes, & montibus ac spelūcis, & cauernis terræ.

38 Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος· ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς.

[16] Atque omnes hi testimonium adepti per fidē, non obtinuerunt promissum:

39 Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν·

Quòd Deus de nobis melius quiddam prouiderat, ne absque nobis consecrarentur.

40 Τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι.

CAP. XII.

Κεφάλαιον ιβ

P||[1] Roīde nos quoq;, quū tanta nos circūstet testium nubes, abiecto omni pondere, &

1 Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ

16 Amplificatio à circūstātia temporis, tanto admirabiliorē esse illorū fidem, quanto fuerūt obscuriores de reb⁹ futuris promissiones, quæ nobis demum sunt re ipsa exhibitæ, vt vna sit & illorum & nostra fides ac consecratio.
Rom. 6.4
col. 3.8
eph. 4.24
1. pet. 2.1

1 Applicatio superiorū exemplorū, quibus nos incitari oporteat ad totū stadiū, abiectis omnibus remoris & impedimētis, decurrendum.

τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα·

Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν δεξιᾷ τε θρόνου τοῦ Θεοῦ ἐκάθισεν.

Ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν, ἵνα μὴ κάμητε, ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι.

Οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι·

Καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως, ἥτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται, Υἱέ μου, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου, μηδὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος.

Ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.

Εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός· τίς γὰρ ἐστιν υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει πατήρ;

Εἰ δὲ χωρίς ἐστε παιδείας, ἧς μέτοχοι γεγόνασι πάντες, ἄρα νόθοι ἐστὲ καὶ οὐχ υἱοί.

Εἶτα τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἴχομεν παιδευτὰς, καὶ ἐντρεπόμεθα· οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν;

Οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, ἐπαίδευον· ὁ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον, εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ.

peccato ad nos circuncingendos procliui, constanter propositum nobis stadium decurramus:

2 [2]Intuentes in fidei ducē ac perfectorem Iesum, qui vice sibi propositi gaudii pertulit crucem, ignominia contempta, & ad dexterā throni Dei cōsedit.

3 [3]Reputate igitur quis ille sit qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus sese contradictionem, ne animis deficientes, fathiscatis.

4 [4]Nondum ad sanguinē vsque restitistis, aduersus peccatum decertantes:

5 [5]Et obliti estis exhortationis, quæ vobis tanquā filiis loquitur, ||Fili mi, ne negligito castigationem Domini, neque deficias animo quū ab eo argueris.

6 Quē enim diligit Dominus castigat, & flagellat quemcunque filiū recipit.

7 Si castigationem sustinetis, Deus sese vobis offert vt filiis: quis enim est filius quem non castiget pater?

8 Quòd si estis absque castigatione, cuius participes sunt omnes, nēpe spurii estis, & non filii.

9 [6]Deinde corporum nostrorū patres habuimus castigatores, & *eos* reueriti sumus: annon multo magis subiiciemur Patri spirituum, & viuemus?

10 [7]Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autem ad cōmodū nostrū, vt participes sim⁹ sāctimonię ipsius.

2 Metā huius curriculi ꝓponit, Iesū ipsum ducem etiam nostrū, vt qui eiusdē viæ omnes asperitates volens superit.

3 Amplificatio à circunstantia personæ & rerum ipsarum quas inter se comparat. Quantus enim est Iesus præ nobis, & quantò duriora ꝑtulit quàm nos?

4 Argumētatur ab vtilitate quæ ex Dei castigationibus ad nos redit, nisi per nos steterit: primùm ꝙ ita dometur peccatum, siue carnis nostræ peruicax illa vitiositas.

5 Secundò, Quòd sint paternæ in nos beneuolētiæ testimonia, adeò quidem vt sese spurios esse declarent qui se à Deo castigari non ferūt.

Prou. 3. 13

6 Tertio, Si patribus qb⁹ secundū Deū hanc vitam debemus, hoc ius omnes cōcedunt vt meritò possint filios suos castigare, annon multo magis subiiciemur Patri illi nostro, spiritualis & æternæ vitæ authori?

7 Amplificatio eiusdem argumenti, Patres illi pro suo arbitrio, caduci alicuius boni causa nos castigarunt: Deus autem summi nostri cōmodi gratia nos erudit vt suæ sanctimoniæ nos consortes efficiat: quod etsi præsens sensus non percipiat, rei tamen exitus probat.

Omnis autē castigatio in præsens quidē non videtur esse gaudii, sed tristitiæ: at postea fructū tranquillū iustitiæ reddit iis q̄ per eā fuerint exercitati.

11 Πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης· ὕστερον δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης.

8 Quapropter manus remissas & genua soluta surrigite:

12 Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε·

Et rectas orbitas facite pedib⁹ vestris, ne quod claudū *est* abducatur à via, sed vt sanetur potius.

13 Καὶ τροχιὰς ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον.

9 ||Pacem sectamini cum omnibus, & sanctimoniā, sine qua nemo videbit Dominum:

14 Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον·

10 Prospicientes nequis deficiat à gratia Dei: nequa radix amara suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

15 Επισκοποῦντες μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ, καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί.

11 Nequis sit scortator, aut profanus, velut || Esau, qui vnico edulio vēdidit suum ius primogeniti.

16 Μή τις πόρνος, ἢ βέβηλος ὡς Ησαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ.

||Scitis enim eū etiā postea, quum vellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatum fuisse. non enim reperit pœnitētiæ locū, quanuis cum lacrymis *benedictionem* illā exquisisset.

17 Ἴστε γὰρ ὅτι καὶ μετέπειτα θέλων κληρονομῆσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμάσθη. μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρε, καίπερ μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν.

12 Non enim accessistis ad contrectabilē || montē, & incēsum ignē, ac turbinē, & caliginē &, procellam:

18 Οὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ, καὶ γνόφῳ, καὶ σκότῳ, καὶ θυέλλῃ·

Tubæque sonitū & vocē verborum: quā qui audierāt, || deprecati sunt ne amplius sibi fieret sermo.

19 Καὶ σάλπιγγος ἤχῳ, καὶ φωνῇ ῥημάτων, ἧς οἱ ἀκούσαντες παρῃτήσαντο μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον.

(Nō enim ferebant quod imperabatur, || Si vel bestia tetigerit mōtē, lapidabitur, aut iaculo cōfigetur.

20 (Οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διαστελλόμενον, Κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται.

Et Moses (adeo terribile erat visū quod apparebat) dixit, Expauefactus sum

21 Καὶ (οὕτω φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον) Μωσῆς εἶπεν, Εκφοβός εἰμι

8 Conclusio, alacriter pergendum, & q̄dem recto sēper & (quoad fieri potest) inoffenso cursu seruato.

9 Pax & sanctimonia cum omnib⁹ colenda. *Rom.* 12.18

10 Studendum mutuæ ædificationi, tum in doctrina tum in vitæ exemplis.

11 Vitanda scortatio, & prophanus animus, i. Deo suū honorem non tribuēs: cuiusmodi scelera quam grauiter tandem Deus vlciscatur, horrendum Esau exemplum docet. *Gen.* 25.33 *Gen.* 27.38

12 Iam ad propheticum & regium munus Christi cū Mose comparati, eandem exhortationē applicat, hoc modo: Si tanta fuit Legis maiestas, quā tā putatis esse Christi & Euāgelii gloriā? Hanc autem comparationem particulatim etiam explicat. *Exo.* 19.16 *Exo.* 20.19 *Exo.* 19.12

καὶ ἔντρομος)

Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, 22

Πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, καὶ κριτῇ θεῷ πάντων, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων, 23

Καὶ διαθήκης νέας μεσίτῃ Ἰησοῦ, καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, κρεῖττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ. 24

Βλέπετε μὴ παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα· εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐξέφυγον, τὸν ἐπὶ τῆς γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι, 25

Οὗ ἡ φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε· νῦν δὲ ἐπήγγελται, λέγων, Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. 26

Τὸ δέ, ἔτι ἅπαξ, δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, ὡς πεποιημένων, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα· 27

Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν δι' ἧς λατρεύωμεν εὐαρέστως τῷ θεῷ, μετ' αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας. 28

Καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον. 29

ac tremebundus)

Sed acceſſiſtis ad montem Sion, & ciuitatē Dei viui, Hieruſalem cæleſtē, & myriadas Angelorum, 22

Conuentum & concionem primogenitorū qui conſcripti ſunt in cælis, & iudicem vniuerſorū Deū, & ſpiritus iuſtorū conſecratorum. 23

Et ad noui Teſtamenti mediatorem Ieſum, & ſanguinem aſperſionis, præſtantiora loquentē quàm *loqueretur ſanguis* Abel. 24

[13]Videte ne aſperneminī eum qui loquitur. nam ſi illi non effugerunt qui auerſabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos, ſi eum qui de cælis eſt auerſemur, 25

[14]Cuius vox tunc cōcuſſit terrā: nunc autē denūtiauit, dicens, ||Adhuc ſemel egocōcutiā nō ſolùm terrā, ſed etiam cælum. 26

Porro illud Adhuc ſemel declarat inſtabiliū rerū, vtputa factitiarum, amotionem: vt maneant quæ ſunt ſtabilia. 27

[15]Quapropter regnū aſſumentes quod concuti non poteſt, teneamus gratiā, per quā ita ſeruiamus Deo vt ei placeamus, cum reuerentia & religione. 28

Etenim ||Deus noſter, conſumens ignis eſt. 29

13 Applicatio ſuperioris collationis, Si non licuit ſermonē in terra loquuti aſpernari, quāto minus eius vocem q eſt ex cælis ipſis?

14 Euangelii ſtabilē manifeſtatem, quæ totus orbis eſt concuſſus, ipſāque adeo cælorum machina velut obſtupuit, cū exili & euanescente Legalisœconomiæ ſonitu comparat. *Agg.2.7*

15 Generalis exhortatio vt ſub tāti Regis felicissima ſubiectione reuerenter & religioſe viuamus, qui ſicut ſuos potentiſſimè beat, ita etiam rebelles quàmſeuerissimè vlciſcitur. Hæc autē eſt Chriſtianæ vitæ ſumma, priorem Tabulam reſpiciēs. *Deut.4.24*

Κεφάλαιον ιγ'

CAP. XIII.

Ἡ φιλαδελφία μενέτω. 1

Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. 2

Μιμνήσκεσθε τῶν δεσμίων, ὡς συν- 3

FRaterna charitas maneat. 1

||Hoſpitalitatis ne ſitis immemores: ||per hāc enim quidām inſcii exceperunt Angelos hoſpitio. 2

Memores eſtote vinctorum, tanquam vnà cum 3

1 Ad ſecundam Tabulam accedit, cuius ſūma eſt, charitas, præſertimin peregrinos & afflictos. *Rom.12.10 1.pet.4.9 Geneſ.18.3, & 19.3*

illis vinctis: eorũ qui malis premũtur, acsi ipsi quoque corpore *afflicti* essetis.

[2] Honorabile est inter quosuis coniugium, & cubile impollutum: scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

[3] Sint mores alieni ab auaritia: *sitis* contenti præsentibus. dixit enim ipse, ‖ Non te deseram, neque te derelinquam.

Adeò vt confidenti animo dicamus, ‖ Dominus mihi auxiliator: nec timebo quid faciat mihi homo.

[4] Memores estote ducũ vestrorũ, qui loquuti sunt vobis sermonẽ Dei: quorum imitamini fidem, cõsiderantes qui fuerit exitus cõuersationis ipsorũ.

[5] Iesus Christus heri & ho die idem *est*, & in secula.

Doctrinis variis & peregrinis ne circunferimini. [6] bonum enim est gratia constabiliri cor, nõ cibis, *quibus* nõ sunt adiuti qui in ipsis versati sunt.

[7] Habemus altare ex quo nõ habent ius edendi qui tabernaculo deseruiunt.

‖ Quorũ enim animalium sanguis infertur pro peccato in sacrarium per Pontificem, horũ corpora exuruntur extra castra.

Quapropter & Iesus, vt sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.

[8] Exeamus igitur ad eum

2 Castum coniugium in omni hominum ordine commendat: scortatoribus & adulteris extremum à Deo exitium minatur.

3 Damnatur auaritia, cui opponitur animus sua sorte contentus. *Iosue* 1. 5

4 Fortiũ ducum exempla sedulò ad imitationem proponenda. *Psal.* 118. 6

5 Summã doctrinæ repetit, vnicum videlicet omnium de moribus præceptorũ fundamentum. Est autem eiusmodi: In vno Christo nobis esse acquiescendũ, nec vnquam extra eius notitiã seruatũ fuisse quenquam, aut hodie seruari, aut deinceps seruãdũ esse.

6 Perstringit eos qui externum cultũ ac præsertim discrimen ciborum, cum Euangelio permiscebãt, quam doctrinam plane damnat, vt ex diametro repugnantem Christi beneficio. *Leu.* 4. 11, & 6. 30, & 16. 27

7 Perpulchra anagoge refutat eorundem errorem, Qui olim seruiebant tabernaculo, non vescebantur victimis quarum sanguis pro peccato inferebatur per pontificem in sacrarium: istæ porro victimæ Christum nostram oblationem repræsentabant. Itaque non possunt ejus fieri participes qui tabernaculo deseruiunt, i. qui in Legali cultu perstant. Nos verò non pudeat illum extra Hierusalẽ eiectũ & passum sequi. nam in hoc quoque Christus veritas illi figuræ respondet quod extra portam est passus. 8 Longius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis significatum dicit, oportere pios Christi sectatores velut e mundo migrare, ipsius crucem portantes.

δεδεμένοι· τ κακουχουμένων, ὡς & αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι.

4 Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός.

5 Ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος· ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν· αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν, Οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλίπω·

6 Ὥστε θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν, Κύριος ἐμοὶ βοηθὸς, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσῃ μοι ἄνθρωπος.

7 Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίστιν.

8 Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

9 Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ παραφέρεσθε· καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ βρώμασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες.

10 Ἔχομεν θυσιαστήριον ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες.

11 Ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα κατακαίεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς.

12 Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε.

13 Τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν

ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες.

Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν· ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν.

Δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως διαπαντὸς τῷ Θεῷ, τουτέστι καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

Τῆς δὲ εὐποιΐας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός.

Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπείκετε. αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες· ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι, καὶ μὴ στενάζοντες. ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο.

Προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν· πεποίθαμεν γὰρ ὅτι καλὴν συνείδησιν ἔχομεν, ἐν πᾶσι καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι.

Περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν,

Καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, ποιῶν ἐν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως· καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα ὑμῖν.

extra castra, opprobrium eius portantes.

14 || Non enim habemus hîc sitam ciuitatem, sed futuram inquirimus.

15 [9]Per ipsum igitur assiduè offeramus Deo sacrificiũ laudis, || id est fructum labiorum confitentium nomini eius.

16 Beneficentiæ verò & cõmunicationis ne obliuiscimini: talibus enim victimis delectatur Deus.

17 [10]Obedite ducibus vestris, & obsecundate. vigilãt enim ipsi pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri: vt cum gaudio hoc faciant, & non gemẽtes. id enim est vobis inutile.

18 [11]Orate pro nobis: confidimus enim nos bonã cõsciẽtiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honestè conuersari.

19 Amplius autẽ obsecro vos vt id faciatis, vt celerius restituar vobis.

20 Deus verò pacis *author*, qui magnum illũ ouium per sanguinem fœderis æterni pastorem, Dominũ nostrum Iesum, à mortuis reduxit,

21 Perficiat vos in omni opere bono, ad præstandã ipsius voluntatem, efficiẽs in vobis quod acceptum sit in conspectu suo, per Iesum Christum: cui *sit* gloria in secula seculorum. Amen.

22 Precor autem vos, fratres, sufferte sermonẽ consolationis: etenim breuibus scripsi vobis.

Mich.2.10

Ose.14.3

9 Sublatis illis corporalibus sacrificiis, docet vera confessionis sacrificis superesse, quæ partim in gratiarum actione, partim in beneficentia consistunt, quibus demum victimis nunc delectatur Deus.

10 Parendũ pastorum & presbyterorũ monitis, eorũ videlicet qui pro animarũ ipsis commissarum salute vigilant.

11 Vltima pars epistolæ, in qua suum ministerium Hebræis commendat: perseuerantiam & gratiarum incrementum ipsis à Domino precatur: excusat se q̃ paucis sit eos consolatus, cõsũpta videlicet in disputãdo epistola: & quosdam familiariter & amicè salutat.

Scitote fratrem *nostrũ* 23
Timotheum solutum esse,
cum quo (si celerius vene-
rit) visam vos.

Salutate omnes duces 24
vestros, & omnes sanctos.
Salutant vos Itali.

Gratia sit cum omni- 25
bus vobis. Amen.

Ad Hebræos scripta
est ex Italia per
Timotheum.

Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον
ἀπολελυμένον, μεθ' οὗ (ἐὰν τάχιον ἔρ-
χηται) ὄψομαι ὑμᾶς.

Ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους
ὑμῶν καὶ πάντας τοὺς ἁγίους. Ἀσπάζον-
ται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Πρὸς Ἑβραίους ἐγράφη ἀπὸ
τῆς Ἰταλίας διὰ
Τιμοθέου.

Epistola catholica Iacobi Apostoli. Ιακώβου τῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολική.

Κεφάλαιον αʹ

1 ΙΑκωβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν.

2 Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις·

3 γινώσκοντες ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν.

4 Η δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, ἐν μηδενὶ λειπόμενοι.

5 Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, καὶ μὴ ὀνειδίζοντος· καὶ δοθήσεται αὐτῷ.

6 Αἰτείτω δὲ ἐν πίστει, μηδὲν διακρινόμενος. ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ.

CAP. I.

IACOBVS Dei ac Domini Ieſu Chriſti ſeruus, duodecim tribubus diſperſis, ſalutem.

[1] Pro ſummo gaudio ducite, fratres mei, quoties [2] in tentationes varias incideritis:

[3] Illud‖ ſcientes. [3] probationem fidei veſtræ parere patientiam.

[4] Cæterùm patientia opus perfectum habeat, vt ſitis perfecti & integri, ita vt nihil deſit.

[5] Quòd ſi cui veſtrũ deeſt ſapientia, poſtulet à Deo qui dat *eam* omnibus benignè, nec exprobrat: & dabitur ei.

‖Sed poſtulet cum fide nihil diſceptans: [6] nã qui diſceptat, ſimilis eſt fluctui maris qui ventis agitatur & iactatur.

1 Primus locus, de cõſolatione in aduerſis, in quibus nos nõ modo nõfrangi animo, ſed etiam exultare oporteat. *Rom.* 5.3

2 Primus argumentũ, Quia afflictionibus exploratur fides noſtra: quam maxime noſtra intereſt eſſe quàmpuriſſimam. *Mat.* 7.7 *mar.* 11.24 *luc.* 21.9 *iohan.* 14.13, & 16.23

3 Secundum, Quia ſic in nobis gignitur patientia, virtus longè præſtãtiſſima. 4 Tertiũ argumentum, forma quadam exhortationis propoſitum, vt vera & perpetua patientia à ficta & temporaria diſcernatur. Crux eſt velut inſtrumentum quo Deus nos expolit. Opus igitur & effectum afflictionum eſt noſtri in Chriſto conſummatio.

5 Reſponſio ad tacitam obiectionem, Facile quidem id eſſe dictu, factu verò non item. Reſpondet, opus quidem hic nobis eſſe longè alia ſapientia quàm humana, vt quæ carni ſunt adeo repugnantia, nobis tamen optima eſſe ſtatuamus: ſed eius ſapientiæ dono facillimè nos potituros, ſi modo illud à Deo, quo nihil eſt munificentius, rite (id eſt certa cum fiducia) petierimus.

6 Digreſſio aduerſus preces cum animi hæſitatione conceptas, vbi certam Dei promiſſionem habemus: qui ſecundus eſt huius epiſtolæ locus.

7 Redit ad institutum, repetita propositione, exultandum esse in cruce, vt pote quæ nos nō deprimat, sed attollat.
Eccli. 14.28
Esa. 40.6
1. *pet.* 1.14

8 Antequā cōcludat, tradit doctrinam supiori oppositā, quomodo videlicet prosperis rebus (vt quum omnium rerū copia suppetit) sit vtendum: ita nimirum vt nemo idcirco sibi placeat, sed eo magis sit ab omni fastu alienus.
Iob 2.17

9 Argumētum ab ipsa rerum natura sumptum, q̄bus nihil sit vanius & incertius.

10 Cōclusio, Crucē patienter efferendā, addito quarto argumento, quod superiorum summam complectitur, quia nimirum hoc itinere ad coronam vitæ peruenitur, ex gratia tamen, secundū promissionem.

11 Tertius locus huius epistolæ, ī quo a tentationibus externis, (i. ab afflictionibus quibus à Deo exploramur) ad tentationes internas descendit, id est ad eas cupiditates quibus ad malè agendum incitamur. Summa est, Nō Deum sed vnūquenque sibi ipsi fi istarum tentationum esse authorem. Nos enim in sinu illam vitiositatem gestare, quæ arrepta vndecunque occasione, vitiosos motus in nobis excitet, ex quibus demum vitiosæ actiones, ac mors tandem earum merces consequatur. 12 Additur ratio cur Deus non possit nobis esse malè agendi author, quoniam malum non appetit. 13 Alia ratio à repugnantibus sumpta, Deus est omnium bonorum author, & ita quidem vt se semper sit sui similis: quomodo igitur malorum author censeri posset?

Ne igitur existimet homo ille se quicquam acceptarum à Domino.

Vir animo duplici, inconstans *est* in omnibus viis suis.

7 Porro frater qui est abiectus, glorietur in sublimitate sua:

8 Contrà, qui diues *est*, in abiectione sui: ||9 quoniā veluti flos herbæ pteribit.

Nam *velut* exorto sole cum æstu, exaruit herba, & flos illius decidit, & spectabilis decor ipsius periit: ita & diues in viis suis marcescet.

10 ||Beatus vir qui tolerat tentationem: quoniam quum probatus erit, accipiet coronam vitæ, quam promisit Dominus iis à quibus diligitur.

11 Nemo quū tentatur dicat se à Deo tentari: 12 nā Deus tētari malis nō potest, nec quenquam tētat.

Sed vnusquisque tentatur dum à propria cupiditate abstrahitur & inescatur.

Deinde cupiditas, postea quā concepit, parit peccatum: peccatū verò perfectum gignit mortem.

13 Nē errate, fratres mei dilecti.

Omne munus bonū & omne donū est perfectū, supernè descendens à Patre luminū, apud quē nō est transmuratio, aut cōuersionis obumbratio.

7 Μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λήψεταί τι παρὰ τοῦ Κυρίου.

8 Ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ.

9 Καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ·

10 Ὁ δὲ πλούσιος, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ· ὅτι ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται.

11 Ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, καὶ ἡ ἀνωφελὴς τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο· οὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται.

12 Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν· ὅτι δόκιμος γενόμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

13 Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, Ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι· ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα.

14 Ἕκαστος δὲ πειράζεται, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος.

15 Εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον.

16 Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί.

17 Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, παρ᾽ ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα.

Βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων.

18 14 Is qua voluit, progenuit nos sermone veritatis, vt essemus primitiæ quædã suarum creaturarum.

Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδὺς εἰς ὀργήν·

19 Itaque, fratres mei dilecti, ‖ sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, tardus ad iram.

Ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐκ ἐργάζεται.

20 Nam ira viri iustitiam Dei non exequitur.

Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν.

21 Quapropter abiectis omnibus sordibus & excremento malitiæ, cũ lenitate recipite insitũ sermonem, qui possit seruare animas vestras.

Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου, καὶ μὴ μόνον ἀκροαταί, παραλογιζόμενοι ἑαυτούς.

22 15 ‖ Reipsa verò præstate sermonem: nec sitis auditores solùm, 16 fallentes vosmetipsos.

Ὅτι εἴτις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ, καὶ οὐ ποιητής, οὗτος ἐοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ.

23 17 Nam siquis audit sermonem, & eum non præstat, is similis est viro consideranti faciem suam natiuam in speculo.

Κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν.

24 Consideravit enim seipsum, & abiit, & statim oblitus est qualis esset.

Ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας, καὶ παραμείνας, οὗτος οὐκ ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς γενόμενος, ἀλλὰ ποιητὴς ἔργου, οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται.

25 At qui introspexerit in perfectam illam Legem libertatis, & *in ea* permanserit, quia non fuerit auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus erit in opere suo.

Εἴτις δοκεῖ θρησκὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλῶσσαν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, τούτου μάταιος ἡ θρησκεία.

26 18 Siquis videtur religiosus esse inter vos, non frænans linguã suam, sed suũ ipsius cor seducens, huius vana est religio.

Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, αὕτη ἐστὶν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου.

27 19 Religio pura & immaculata apud Deum & Patrem, hæc est, inuisere orphanos & viduas in afflictione ipsorum: & immaculatum seipsum seruare à mundo.

Prou.17.27

14 Quartus locus, de sermonis Dei substantia & fructu. Summa est, studiosissime nobis audiendum esse verbum Dei, quum hoc sit semẽ quo nos Deus pro gratuita sua beneuolentia ex numero creaturarum selectos, sibi genuit. Damnat autẽ Apostolus duo vitia quæ nos hac in re valde interturbant, nempe quòd ita nobis placeamus vt loqui ipsi malimus quàm Deum loquẽtem audire, imò etiam ad correptiones indignemur: quibus vitiis placidum & sedatum animũ & puritatis amantem opponit.

Mat.7.22 rom.2.13

15 Altera admonitio, Id circo audiri Dei verbum vt ex eius præscripto vita instituatur.

16 Rationes addit, & eas quidem grauissimas: primũ, quia qui secus fecerint, pessimè sibiipsis consulant.

17 Secúdò, Quoniam præcipuum vsum verbi Dei amittit aut qui agnita ex eo vitia non emendãt.

18 Tertia admonitio, Verbo Dei non tantùm bene agendi, sed etiam bene loquendi regulam præscribi.

19 Quarta, Charitate in proximos (præsertim alieno subsidio nitentes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate verum Dei cultum constare.

Leu. 101.5
deut. 1.17, & 16.19
prou. 24.24
eccli. 42.2

CAP. II.

F[1]Ratres mei, ne cũ respectu personarũ habete fidem Domini nostri Iesu Christi gloriosi.

Nam siquis in cœtũ vestrum ingrediatur aureũ gestans annulũ, veste splẽdida, ingrediatur autem & pauper cũ sordida veste,

Et respexeritis ad eum qui vestem gestat splendidam, & dixeritis ei, Tu sede hîc pulchré: & pauperi dicatis, Tu sta illic, aut sede hîc subter scabellum meum:

Nónne discrimen fecistis apud vos, & facti estis iudices puerse deliberãtes?

[2]Audite fratres mei dilecti, nónne Deus elegit pauperes mundi huius *vt fierent* diuites fide, & hæredes regni quod promisit iis à quibus diligitur?

At vos contumelia affecistis pauperem. [3] Nónne diuites per tyrannidẽ opprimũt vos, & trahũt vos ad tribunalia?

Nónne blasphemãt pręclarum illud nomen à quo estis cognominati?

[4] Si quidem Legẽ regiam pręstatis secundũ Scripturam, Diliges proximũ tuũ vt teipsum, bene facitis:

Sin verò personam respicitis, peccatum cõmittitis, & redarguimini à Lege veluti transgressores.

[5]Quisquis enim totã Legẽ seruauerit, offenderit autem in vno, omnibus tenetur.

Κεφάλαιον β

1 Ἀδελφοί μου, μὴ ἐν προσωπολη-
ψίαις ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης.

2 Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγω-
γὴν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐ-
σθῆτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς
ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῆτι,

3 Καὶ ἐπιβλέψητε ἐπὶ τὸν φοροῦντα
τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν, καὶ εἴπητε
αὐτῷ, Σὺ κάθου ὧδε καλῶς· καὶ τῷ
πτωχῷ εἴπητε, Σὺ στῆθι ἐκεῖ, ἢ κάθου
ὧδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου·

4 Καὶ οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς, καὶ
ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν;

5 Ἀκούσατε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ,
οὐχ ὁ Θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τοῦ
κόσμου τούτου πλουσίους ἐν πίστει, καὶ κλη-
ρονόμους τῆς βασιλείας ἧς ἐπηγγείλατο
τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν;

6 Ὑμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν πτωχόν. οὐχ
οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ
αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια;

7 Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν
ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς;

8 Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν
κατὰ τὴν γραφὴν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον
σου ὡς σεαυτὸν, καλῶς ποιεῖτε·

9 Εἰ δὲ προσωποληπτεῖτε, ἁμαρτίαν
ἐργάζεσθε, ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς
παραβάται.

10 Ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, πταί-
σει δὲ ἐν ἑνὶ, γέγονε πάντων ἔνοχος.

1 Quinta, Charitatẽ quæ a vera fide ꝓficiscitur, cũ personarum acceptione cõsistere nõ posse: quod illustrat, proposito eorum exẽplo qui cum pauperum cõtumelia diuites colunt.

2 Peruersos esse iudices qui diuitẽ pauperi anteponant, declarat ex eo q̃ Deus ecõtrariò pauperes quos veris diuitiis locupletaret, diuitibus antepo suerit.

3 Secundò, Insanos etiã eosdem esse probat ex eo quòd diuites sint potiꝰ execrabiles, vt q̃ Ecclesiã persẽquantur, & Christum blasphement. Loquitur enim de impiis & profanis diuitibus, cuiusmodi semper fuerunt plerique, quibus pios pauperes & abiectos opponit.

4 Conclusio, Charitati quam præscribit Deus, cum illa personanarum acceptione conuenire non posse, quum via regia sit incedendum.

5 Nouum argumentum ad eiusdem conclusionis probationem, Non diligi proximos ab iis qui aliis neglectis certos quosdam ambitiose colant: quoniam non obedit Deo qui ex Dei mandatis rescindit quod minus fuerit ipsi commodum, imò reus meritò censetur violatæ Legis in genere, etiamsi cætera obseruarit.

11 Ὁ γὰρ εἰπὼν, Μὴ μοιχεύσῃς, εἶπε καὶ, Μὴ φονεύσῃς. εἰ δὲ οὐ μοιχεύσεις, φονεύσεις δὲ, γέγονας παραβάτης νόμου.

12 Οὕτω λαλεῖτε καὶ οὕτω ποιεῖτε ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι.

13 Ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεως τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος· καὶ κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως.

14 Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, ἐὰν πίστιν λέγῃ τὶς ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ; μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν;

15 Ἐὰν δὲ ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ ὑπάρχωσι, καὶ λειπόμενοι ὦσι τῆς ἐφημέρου τροφῆς·

16 Εἴπῃ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, Ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε καὶ χορτάζεσθε· μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος;

17 Οὕτω καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτήν.

18 Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Σὺ πίστιν ἔχεις, κἀγὼ ἔργα ἔχω· δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγὼ δείξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίστιν μου.

19 Σὺ πιστεύεις ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστι· καλῶς ποιεῖς· καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίσσουσι.

20 Θέλεις δὲ γνῶναι, ὦ ἄνθρωπε κενὲ, ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν;

21 Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνενέγκας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον;

[6]Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiam, Ne occidas. Quòd si non fueris mœchatus, occideris autē, factus es trāsgressor Legis.

[7]Ita loquimini & ita facite vt per Legem libertatis iudicandi.

Nam damnatio absque misericordia *erit* ei qui non præstiterit misericordiam: & gloriatur misericordia aduersus damnationem.

[8]Quæ vtilitas, fratres mei, si fidē dicat aliquis habere se, opera verò nō habeat? num potest fides illa eum seruare?

[9]Quòd si frater aut soror nudi fuerint, & egētes quotidiano victu:

Dicat autem eis aliquis vestrum, Abite cum pace, calescite & saturamini: nō tamen dederitis eis quæ sunt apta corpori, quæ *erit* vtilitas?

Ita quoque fides, si opera non habeat, mortua est per se.

Quinimo dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuā ex operibus tuis, & ego ostendā tibi ex operibus meis fidem meam.

[10]Tu credis Deum vnum esse: rectè facis: & dæmonia credunt, & horrescūt.

[11]Vis verò nosse, homo vane, fidem illam *quæ est* absque operibus, mortuā esse?

Abrahā pater ille noster nónne ex operib⁹ iustificatus est, quū obtulisset Isaac filiū suū super altare?

6 Probatio, Quia vn⁹ & idem est Legislator, & corpus Legis indiuiduum.

7 Conclusio totius tractationis, ea coditione nos esse liberatos a Legis maledictione per Dei clementiam vt vicissim teneamur mutuam beneficentiā fouere, & qui secus fecerit, gratiam Dei non sensurū.

8 Quintus locus cum superiore tractatu optimè cohærens, De vera seu viua fide, cuius loci propositio est, Fidē quæ opera non edat, non esse fidem illam qua iustificamur, sed fidei simulacrum, siue per fidē non esse iustificatos qui fidei effecta nō demonstrāt.

Gen. 22.10

9 Prima ratio a simili, Siquis famelico dixerit, Satur esto, nec interea quicquam subministret, non erit hæc vera charitas: ita siquis dixerit se credere, & nulla edat fidei opera, nō erit vera hæc fides, sed mortuum quoddam fidei nomine ornatū, de quo non est cur quisquam glorietur nisi velit manifestè redargui, quum ex effectis intelligatur causa. 10 Altera ratio ab absurdo, Si eiusmodi fides esset vera illa fides qua iustificamur, diaboli essent iustificati, vt qui illam habeant. Atqui nihilominus cohorrescunt: nō sunt igitur iustificati, nec fides illa, vera est fides. 11 Tertia ratio ab exēplo Abrahami, quē non dubiū est vera fide fuisse præditum. Is verò filiū suū offerens, ea fide se præditum demonstrauit quæ minimè esset operum inanis, ac proinde verum sibi fuisse præbitum testimonium quum diceretur, fides ei ad iustittam fuisse imputata.

Vides fidem administrā fuisse operum ipsius, & ex operibus fidem perfectam fuisse?

Itaque impleta est Scriptura quæ dicit, ‖ Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

[12] Videtis igitur ex operibus iustificari hominē, & non ex fide tantúm?

[13] Similiter autem etiam ‖ Rahab illa meretrix annon ex operibus iustificata est, quū excepisset nuntios, & alia via emisisset?

[14] Nam sicut corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides illa *quæ est* absque operib⁹, mortua est.

CAP. III.

N[1]E sitis multi magistri, fratres mei, [2]sciētes fore vt grauius iudicium auferamus.

In multis enim labimur omnes. ‖ [3]Siquis in sermone non labitur, hic perfectus *est* vir, vt qui possit fræno moderari totum etiam corpus.

[4]Ecce, equis fræna in ora immittimus vt obediāt nobis, & totū corpus eorum circumagimus:

Ecce, naues quoque, quū tantæ sint, & a ventis sæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque libido gubernatoris voluerit:

Ita & lingua pusillū mēbrum est, & magna iactat. [5]Ecce, exiguus ignis quantam materiam incendit!

22 Βλέπεις ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη;

23 Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα, Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη.

24 Ὁρᾶτε τοίνυν ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως μόνον;

25 Ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἑτέρᾳ ὁδῷ ἐκβαλοῦσα;

26 Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι.

Κεφάλαιον γ.

1 Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μεῖζον κρῖμα ληψόμεθα.

2 Πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες. εἴτις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα.

3 Ἰδοὺ τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν μετάγομεν.

4 Ἰδοὺ, καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ ἐλαχίστου πηδαλίου ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐθύνοντος βούληται.

5 Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλαυχεῖ. ἰδοὺ, ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει.

Gen.15.6 rom.4.3 gal.3.6

12 Conclusio, Iustificari non qui fide qualicunque sit præditus, sed ea fide quam opera consequātur.

13 Quarta ratio à simili exemplo Rahab meretricis, quæ & ipsa vera fide se iustificatā esse ex operibus probauit. *Iosue 2.1*

14 Conclusio repetita, Nō fidem sed cadauer quoddam esse fidē quæ opera nō edat. *Eccli.14.1, & 19.17, & 25.11*

1 Sextus locus, Nequis (quod pleriq; ambitiosè faciunt) ius rigidæ censuræ in alios sibi vsurpet.

2 Ratio, Quia Dei seueritatem in se se prouocant qui tam solicitè & rigidè alios damnāt, quū & ipsi rei inueniantur.

3 Septim⁹ locus de frænāda lingua, cum superiore coniūctus, vt constet neminem esse q meritò culpari nō possit, quum vel linguam frænare rarissima sit virtus.

4 Duabus similitudinibus, vna à frænis equorum, altera à nauium gubernaculis sumpta, quantæ res recta linguæ moderatione effici possint ostendit.

5 Ex aduerso, quanta in toto orbe terrarum incommoda ex linguæ intemperantia proueniant declarat, vt eò diligentius omnes illius moderationi incumbant.

Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας· οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης.

6 Lingua etiam flāma *est*, & mūdus iniquitatis: ita *inquam* lingua constituta est inter membra nostra, maculans totum corpus, inflammans orbem cōditum, & inflammata à gehenna.

Πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, ἑρπετῶν τε καὶ ἐναλίων, δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ·

7 Omnis enim natura & ferarum & volucrum, serpētiúmque & marinorū, domatur & domita est à natura humana:

τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι, ἀκατάσχετον κακόν· μεστὴ ἰοῦ θανατηφόρου.

8 Linguam autem nullus hominum domare potest. malum *est* quod coercere non possis: plena *est* veneno mortifero.

Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας.

9 [6]Per ipsam benedicimus Deo & Patri, & per ipsam maledicimus hominibus qui [7]ad similitudinem Dei conditi sunt.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Οὐ χρή, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι.

10 [8]Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hęc ita fieri.

Μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν;

Nunquid fons ex eodem foramine manat dulcem & amaram *aquam*?

Μὴ δύναται, ἀδελφοί μου, συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι, ἢ ἄμπελος σῦκα; οὔτε ὑδέμια πηγὴ ἁλυκὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ.

12 Núquid potest, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? ita nullus fons salsam & dulcem aquam *potest* edere.

Τίς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν; δειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πραΰτητι σοφίας.

13 [9]Quis sapiens & scientia prēditus *est* inter vos? demonstret ex bona conuersatione opera sua, cū mansuetudine sapientiæ.

Εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας.

14 Quòd si inuidiam amarā habetis, & irritationem in corde vestro, ne gloriamini, & ne mendaces estote aduersus veritatem.

Οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη· ἀλλ' ἐπίγειος, ψυχική, δαιμονιώδης.

15 Non est *enim* ista sapiētia supernè descendēs, sed terrena, animalis, dæmoniaca.

6 Interdū tota lingua vitia, Apostolus potissimū coarguit maledicētiam in proximum, præsertim in iis qui nihil ominus pii & religiosi videri volunt.

7 Duplici ratione negat Deo posse iam dem: tribuiab homine maledicō: primùm quia homo sit Dei imago, quam qui nō reueretur, ne Deum quidē ipsum reuerētur.

8 Secūdò, Quia non patitur ordo in rerum natura à Deo positę, vt res adeò interse repugnā tes simul constituantur.

9 Octauus locus cum superiore cohærens, de animi lenitate retinēda, cui opponitur inuidia & animi irritabilis. Obstruit autem initio præcipuum istorū malorum fontem, nempe falsam sapientiæ persuasionē, quum tamen nulla sit vera sapientia nisi quæ cælestis est, & adōne veræ moderationis ac simplicitatis gen animos nostros formax.

Vbi enim inuidia est & irritatio, ibi tumultuatio & omne opus prauum.

Quę autē supernè est sapiētia, primū quidē pura est, deinde pacifica, modesta, tractabilis, plena misericordiæ & fructuū bonorū, absque diiudicatione, sine simulatione.

[10] Fructus autē iustitię cū pace seritur pacificis.

CAP. IIII.

VNde bella & lites inter vos? nónne hinc, *nimirum* ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

Cōcupiscitis, & nō habetis: inuidetis, & studiosē affectatis, nec potestis assequi: pugnatis & bellatis, non tamē obtinetis, [2] propterea quod non petitis.

Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates vestras insumatis.

[3] Adulteri & adulteræ, nescitis amicitiam mundi, inimicitiam esse cum Deo? Quicunque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur.

[4] An putatis Scripturā inaniter dicere, Ad inuidiā fertur spiritus qui habitat in nobis?

Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, || Deus superbis resistit, modestis autem dat gratiam.

[5] || Subiicite igitur vos Deo, resistite

[6] Ὅπου δὲ ζῆλος καὶ ἐριθία, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα.

[17] Ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστιν, ἔπειτα εἰρηνική, ἐπιεικὴς, εὐπειθής, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος.

[18] Καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην.

Κεφάλαιον δ.

[1] Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν;

[2] Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε· φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν· μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, οὐκ ἔχετε δέ, διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς.

[3] Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε.

[4] Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν; ὃς ἂν οὖν βουληθῇ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται.

[5] Ἢ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκισεν ἐν ἡμῖν;

[6] Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν, διὸ λέγει, Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

[7] Ὑποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ, ἀντίστητε

1o Quoniā sibi persuasit mundus miseros esse qui pacificā & simplicem vitam colant, pronūtiat ex aduerso Apostolus, tandem eos collecturos pacificæ iustitiæ messem.

1 Progrediens in eodē argumento alias bellorum & litium causas ab effectis damnat, nempe immodicas cupiditates quas Dominꝰ meritò frustratur, vt nihil aliud quam insanabiles cruciatus adferāt iis quibus insunt.

2 Eos nominatim reprehēdit quos nō pudet Deū velle facere suarum libidinum administrum, dū vel per se illicita vel licita quidem, verūm in peruersos vsus, petunt.

3 Alia ratio cur eiusmodi effrænes cupiditates omnino sint damnandæ, quoniā videlicet qui mundo se addicit, cū Deo diuorti fit, abrupto sacri illius spiritualis coniugii vinculo. *Prou.* 3. 14 1. *pet.* 9. 5 *Ephes.* 4. 27

4 Occupatio, Animos quidem nostros sponte in hæc vitia ruere, sed tanto diligentius esse cauēda, quod studium, inane non erit, quum Deus contumaces quidem oppugnet, modestos autem ea gratia donet quæ sit omnibus illis vitiis superior. 5 Conclusio, Contrarias virtutes illis vitiis esse opponendas, ac proinde pro eo quòd diaboli suggestionibus obsequebamur, Deo subiiciendas esse mentes nostras, & diabolo certa cum spe victoriæ resistendum: denique studendum vt puritate & sinceritate vitæ ad Deum quamproxime accedamus.

τῷ διαβόλῳ, καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν.

Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν· 8
καθαρίσατε χεῖρας ἁμαρτωλοί, καὶ
ἁγνίσατε καρδίας δίψυχοι.

Ταλαιπωρήσατε καὶ πενθήσατε 9
καὶ κλαύσατε· ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πέν-
θος, καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήφειαν.

Ταπεινώθητε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ 10
ὑψώσει ὑμᾶς.

Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀ- 11
δελφοί. ὁ καταλαλῶν ἀδελφοῦ, καὶ
κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καταλα-
λεῖ νόμου, καὶ κρίνει νόμον. εἰ δὲ
νόμον κρίνεις, οὐκ εἶ ποιητὴς νόμου,
ἀλλὰ κριτής.

Εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης ὁ δυνάμενος 12
σῶσαι καὶ ἀπολέσαι· σὺ τίς εἶ ὃς κρίνεις
τὸν ἕτερον;

Ἄγε νῦν οἱ λέγοντες, Σήμερον ἢ αὔ- 13
ριον πορευσόμεθα εἰς τήνδε τὴν πό-
λιν, καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ
ἐμπορευσόμεθα, καὶ κερδήσομεν·

Οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔριον. 14
ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; ἀτμὶς γάρ ἐστιν ἡ
πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα δὲ ἀ-
φανιζομένη.

Ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, Ἐὰν ὁ Κύριος 15
θελήσῃ, καὶ ζήσομεν, καὶ ποιήσομεν τοῦτο
ἢ ἐκεῖνο.

Νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζο- 16
νείαις ὑμῶν· πᾶσα καύχησις τοιαύτη,
πονηρά ἐστιν.

Εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποι- 17
οῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστιν.

diabolo, & fugiet à vobis.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus, *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* duplices animo.

6 Affligimini & lugete, & flete: risus vester in luctū conuertatur, & gaudium in mœrorem.

||Summittite vos in cōspectu Domini, & extollet vos.

7 Ne alii aduersus alios loquimini, fratres: qui loquitur contra fratrē, quíque damnat fratrem suū, loquitur contra Legem, & damnat Legem. quòd si damnas Legē, non es obseruator Legis, sed iudex.

Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere: ||tu quis es qui iudicas alium?

8 Age nūc qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illā vrbem, & agemus ibi annum vnum, & mercabimur, & lucrabimur:

Qui ignoratis quid *futurum sit* postero die. quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euanescit.

Pro eo quod dicere debuistis, ||Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra: omnis eiusmodi gloriatio, mala est.

9 Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

6 Pergens in eadem oppositorū collatione, profanis illis gaudiis seriam animi contritionem, & arrogantiæ sanctā modestiā opponit. *1.Pet.5.6*

7 Aliud duplex superbiæ malum grauissimè reprehēdit: vnum, quum superbi volunt cæteros viuere ex ipsorum arbitrio, ideóq; superciliosè dānant quicquid ipsis nō arridet: quod fieri siue graui in vnicum nostrū Legislatorem iniuria nō potest. Ira enim eius leges vt nō sanctis diligenter scriptæ culpātur: & sibi arrogant homines qđ vnius est Dei quum legem cōscribūt. *Rom.14.4*

8 Alterum vitiū, Quū de his vel illis rebº ac negotiis perinde homines confidenter statuūt ac si aliūde non penderēt singula ipsorum vitæ momēta. *1.Cor.4.19*

9 Conclusio totius tractationis superioris, Nō modò nihil prodesse volūtatis Dei cognitionē, nisi vita ei respondeat, sed etiā peccata efficere multo grauiora.

CAP. V.

A [1]Gite nunc diuites, flete, vlulantes super miseriis vestris superuenturis.

Diuitię vestrę putrefactę sunt, vestiméta vestra obnoxia tineis facta sunt:

Aurum & argentum vestrum ærugine vitiatũ est, & ærugo eorum testabitur aduersum vos, & exedet carnes vestras velut ignis: thesaurum congessistis in vltimos dies.

Ecce, merces operariorum qui messuerũt regiones vestras, à vobis intercepta, clamat: & clamores eorum qui messuerunt, in aures Domini Sabaoth introierunt.

In deliciis vixistis super terram, & lasciuistis: enutristis corda vestra vt in die mactationis.

Condemnastis, occidistis iustum: non resistit vobis.

[2]Patientes igitur estote, fratres, vsque ad Domini aduentum. [3]Ecce, agricola expectat pretiosum fructũ terræ, patienter eum expectans, dũ accipiat pluuiam matutinam & serotinam.

Patientes estote & vos, & stabilite corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquat.

[4]Ne ingemiscite alius aduersus alium, fratres: vt ne condemnemini: [5]ecce, iudex aute ianuam adstat.

1 Diuitibus iniquis, profanis, & in suo luxu immersis, vltimum exitium denuntiat, stultã eorum fiduciam irridens, quũ nihil sit eiusmodi rebus inaniũs.

2 Pauperibus applicat quod in diuites dixerat, monens vt patienter expepectent dum adueniat Dominus, qui iniurias à diuitibus illatas vlciscatur.

3 Occupatio, Quanuis tardus videatur eius aduẽtus, tamẽ imitandos saltẽ esse nobis agricolas, qui tempora fructib⁹ terræ destinata patienter expectant. Deum porro ne tantillum quidem dilaturum tempus illud quod constituit. 4 Patientiam Christianam ex eo commendat quod quum reliqui soleant mutuò sese accusare, præ impatientia, fideles econtrariò ne acceptis quidem iniuriis sint queruli. 5 Conclusio, Pro foribus adesse Dominum, suorum defensorem, & hostium vltorem, ac proinde non esse cur nosipsos fatigemus.

Κεφάλαιον ε̅ζ̅

1 Αγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις.

2 Ο πλοῦτος ὑμῶν σέσηπε, καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονε.

3 Ο χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται, καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ· ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις.

4 Ιδού, ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν, κράζει· καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν.

5 Ετρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε· ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς.

6 Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον· οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν.

7 Μακροθυμήσατε οὖν, ἀδελφοὶ, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. ἰδοὺ, ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς, μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ, ἕως ἂν λάβῃ ὑετὸν πρόϊμον καὶ ὄψιμον.

8 Μακροθυμήσατε καὶ ὑμεῖς, στηρίξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου ἤγγικε.

9 Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων, ἀδελφοὶ, ἵνα μὴ κατακριθῆτε. ἰδοὺ, κριτὴς πρὸ τῶν θυρῶν ἕστηκεν.

Ὑπόδειγμα λάβετε τῆς κακοπαθείας, ἀδελφοί μου, καὶ τῆς μακροθυμίας, τοὺς προφήτας οἳ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι Κυρίου.

Ἰδοὺ μακαρίζομεν τοὺς ὑπομείναντας. τὴν ὑπομονὴν Ἰὼβ ἠκούσατε, καὶ τὸ τέλος Κυρίου εἴδετε, ὅτι πολύσπλαγχνός ἐστιν ὁ Κύριος καὶ οἰκτίρμων.

Πρὸ πάντων δέ, ἀδελφοί μου, μὴ ὀμνύετε μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον· ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὒ, οὔ· ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε.

Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω. Εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω.

Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.

Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ.

Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε. πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη.

Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προσηύξατο τοῦ μὴ βρέξαι, καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ.

10 [6]Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patientiæ, Prophetas qui loquuti sunt *in* nomine Domini.

11 Ecce, beatos pronuntiamus eos qui *afflictione* sustinent. toleiantiam Iob audistis, & finem Domini vidistis: nam valde misericors est Dominus ac cõmiserans.

12 [7]‖Ante omnia autẽ, fratres mei, ne iurate neque per cælum, neque per terram, neque aliud vllum iusiurandum: sit autem vestrum est, est, & non, non, ne in condemnationem incidatis.

13 [8]Affligitur aliquis inter vos? oret. æquo animo est aliquis? psallat.

14 [9]Infirmatur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo, ‖ungétes eum oleo in nomine Domini.

15 Et oratio fidei seruabit laborantem, erigétque eũ Dominus: quod si peccata cõmiserit, remittentur ei.

16 [10]Confitemini alii aliis offensas, & orate alii pro aliis, vt sanemini. [11]multũ *enim* valet deprecatio iusti efficax.

17 ‖Elias homo erat iisdẽ quibus nos obnoxius, & precibus precatus est ne plueret: & non pluit super terram annos tres & sex menses.

6 Quoniã plerique solẽt obiicere, præstare iniurias quomodocũque repellere, opponit patrum exẽpla, quorũ patientiæ felicissimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementissimus Pater suos nunquam deserit. *Mat.5.34*

7 Quoniã ab optimis etiam quibusque interdum impatientia extorquet vt in iuramenta quandoquelue iora, quandoque grauiora erumpant, monet Apostolus vt tantum scelus execrantes, simplicitati & veritati sermonis linguam assuefaciam⁹.

Mat.6.13

8 Optimũ aduersus omnes afflictionũ remediũ ostendit, preces nimirũ, quibus & in tristitia & in gaudio suus est locus.

3.Reg.17.1, & 18.45 Iac.4.25

9 Peculiariter ostẽdit ad quos potissimum medicos sit in morbis confugiendum, nimirũ ad presbyterorum preces, q & corp⁹ (prout tunc vigebat sanationis donum) curent, & præcipuam morborum causam tollant, peccatorum videlicet remissionem, suis precibus & monitis, ægrotantibus impetratã. 10 Quoniam confitentibus, non autem sese iustificantibus remittuntur à Deo peccata, ideo adiicit Apostolus, oportere nos ingenuè inter nos de intestinis illis morbis nostris conferre, vt mutuis precibus alii aliis succurramus. 11 Preces commendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil esse illis efficacius, modo ex puro animo proficiscantur.

Et rursum precatus est, & cælum dedit pluuiam, & terra protulit fructum suum.

18 Καὶ πάλιν προσηύξατο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, καὶ ἡ γῆ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς.

12 Occupatio, Nõ danari quasuis reprehẽsione, quũ eo contrario nihil sit Deo gratius quàm oberrãtem fratrẽ in viã reuocare.

[12] Fratres, ‖ siquis inter vos aberrarit à veritate, & conuerterit eum quispiã,

19 Ἀδελφοί, ἐάν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπιστρέψῃ τὶς αὐτὸν,

Sciat eum qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & obtecturũ multitudinem peccatorum.

20 Γινωσκέτω ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ, σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν.

Epistola catholica Petri Apostoli prior.

Πέτρου τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολικὴ πρώτη.

ETHICA CHRISTIANA.

CAP. I.

Κεφάλαιον α̅ς̅

PETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Põtum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, & Bithyniam:

1 ΠΕΤΡΟΣ ἀπόστολος Ιησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Γόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας·

1 Dicturus Petr⁹ de Christianæ vitæ officiis, primo loco de principiis omniũ Christianarũ actionum disserit, longè supra naturam assurgens, & longius etiã nos deducẽs. Ostendit enim nos alioqui natura peccatores, per Dei Patris gratuitam misericordiam: primùm quidẽ fuisse ab æterno electos, deinde ex æterno illo decreto secũda quadã creatione factos eius filios in Christo vnigenito, cuius tũ Spiritu intus mutemur, tum etiam sanguine ipsius reconciliemur, idq; vt tandẽ sicut à mortuis resurrexit Christus ipse, nos quoque in eandem gloriam cælestẽ & æternã recipiamur.

[1] Dilectis ex prænotione Dei Patris ad sanctificationem Spiritus, per obedientiã & aspersionẽ sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetr̃

2 Κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ πατρὸς ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ιησοῦ Χριστοῦ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenuit nos in

3 Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς

ἐλπίδα ζῶσαν δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν,

Εἰς κληρονομίαν ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάραντον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς εἰς ὑμᾶς.

Τοὺς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως εἰς σωτηρίαν ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ.

Ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι (εἰ δέον ἐστὶ) λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς·

Ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολυτιμότερον χρυσίου, τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὑρεθῇ εἰς ἔπαινον καὶ τιμὴν καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε· εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ·

Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν.

Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες.

Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ, προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας.

Οἷς ἀπεκαλύφθη ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς, ὑμῖν δὲ διηκόνουν αὐτὰ ἃ νῦν ἀνηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ' οὐρανοῦ, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.

spem viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis,

4 In hæreditatē quæ nec perire potest, nec cōtaminari, nec marcescere, nobis in cælis seruatam.

5 [2]Qui virtute Dei custodimur per fidem, ad salutē quæ parata est patefieri tempore vltimo.

6 Qua in re exultatis, tristitia paululum nūc (si opus est) in variis tentationibus affecti:

7 Vt exploratio fidei vestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem explo ratur, compereatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, quum patefiet Iesus Christus.

8 Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc nō cernatis, *ei* tamē credētes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

9 Reportantes mercedem fidei vestræ, salutem animarum.

10 [3]De qua salute inquisierunt, & *quā* scrutati sunt Propheræ, qui *ventura* in vos gratiam prædixerunt.

11 Scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulum prēnūtius ille qui in ipsis *erat* Spiritus Christi, declararet *euenturas* Christo ppessiones & gloriā illas consequuturam.

12 Quibus patefactū est eos nō sibi sed nobis ea administrare quæ nunc annūtiata sunt vobis per eos q vobis prædicarunt Euāgeliū per emissū è cælo Spiritū sanctū, in quę desiderāt Angeli introspicere.

spem viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis,

4 In hæreditate quæ nec perire potest, nec cōtaminari, nec marcescere, nobis in cælis seruatam.

5 [2]Qui virtute Dei custodimur per fidem, ad salutē quæ parata est patefieri tempore vltimo.

6 Qua in re exultatis, tristitia paululum nūc (si opus est) in variis tentationibus affecti:

7 Vt exploratio fidei vestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem explo ratur, compereatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, quum patefiet Iesus Christus.

8 Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc nō cernatis, *ei* tamē credētes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

9 Reportantes mercedem fidei vestræ, salutem animarum.

10 [3]De qua salute inquisierunt, & *quā* scrutati sunt Propheræ, qui *ventura* in vos gratiam prædixerunt.

11 Scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulum prēnūtius ille qui in ipsis *erat* Spiritus Christi, declararet *euenturas* Christo ppessiones & gloriā illas consequuturam.

12 Quibus patefactū est eos nō sibi sed nobis ea administrare quæ nunc annūtiata sunt vobis per eos q vobis prædicarunt Euāgeliū per emissū è cælo Spiritū sanctū, in quę desiderāt Angeli introspicere.

2 Iam quo itinere ad eā gloriam perueniatur, ostendit, nempe per medias omnis generis afflictiones, in quibus tamen fides nos ita securos præstat vt non modò non frangamur doloribus, sed etiam Deum ipsum alioqui inuisibilem, fidei oculis conspicientes, inenarrabili quadam lætitia perfundamur: quoniā ciusmodi omnia præterquam quod tēporaria sūt, nobis nō perdēdis sed velut igne quodam excoquendis ac perficiendis adhibeantur, vt tandem salutem consequamur.

3 Fidem veram ab adulterina distinguit, eam videlicet quæ in propheticam & Apostolicam doctrinam respicit: deinde vniuseiusdémq; fidei duos facit gradus pro diuersæ reuelationis modo, quum reipsa sit vnica & singularis. Tertio, Apostolicam prædicationem dicit esse propheticæ complementum, quanuis adhuc vltimus eius exitus ab ipsis etiam Angelis expectetur.

*Quapropter succincti lumbis mentis vestrę, sobrii,[5] integrè sperate in eā [6] quæ ad vos defertur gratiam [7] in patefactione Iesu Christi.

[8] Vt filii obedientes, qui vos non conformetis pristinis quæ in ignorantia vestra *vixerunt* cupiditatibus:

‖Sed sicut is qui vos vocauit sanctus est, ipsi quoque sancti in omni cõuersatione reddamini.

[9] Propterea scriptũ est, ‖Sancti estote: nam ego sanctus sum.

[10] Itaque si patrẽ cognominatis eũ ‖qui citra personarũ respectum iudicat ex cuiusque opere, cum timore versamini cõmorationis vestræ tempore:

[11] Vt qui sciatis vos nõ caducis *rebus*, argento vel auro, fuisse redempros ex vana vestra conuersatione, ex patrum ttaditionibus accepta:

‖Sed ptioso sãguine, vtpote agni immaculati & incõtaminati, *nempe* Christi:

[12] ‖Præordinati quidẽ ante iacta mũdi fundamẽta, patefacti verò vltimis tẽporibus propter vos,

13 Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

14 Ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις·

15 Ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γένησθε.

16 Διότι γέγραπται, Ἅγιοι γένεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.

17 Καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε·

18 Εἰδότες ὅτι οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου·

19 Ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ·

20 Προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς,

4 A fide ad spem transit, iudiuiduam nimirũ fidei comitem: vtitúrque argumento à comparatis, Nõ debere nos in tã tæ rei expectatione defatigari, quam sũmo desiderio ipsi etiam Angeli expectẽt.

Luc.1.75
Ien.11.44, & 9.2, & 20.7
Deut.10.17
rom.2.11
gal.2.6
1.Cor.6.20, & 7.23
heb.9.14
1.ioh.1.7
apoc.1.5
Rom. 16.25
eph.3.9
col.2.26
2.tim.1.19
tit.1.2

5 Qualem oporteat spẽ nostram esse, mira breuitate explicat, perpetuam nimirum, tantis per dũ re sperata potiamur: deinde quid nobis sit sperandum, gratia ni mirũ (i. gratuita salus) nobis in Euangelio patefacta, nõ autem quod temere sibi pollicentur homines. 6 Argumentum ad animos nostros erigendos, quã Deus minimè expectet vt se quæramus, sed tantum beneficium ad nos vsque deferendum curet.

7 Scopum fidei proponit, nequis vel citius vel serius, sibi plenam illam salutem promittat, alterum videlicet Christi aduentum: similque monet ne ex præsenti statu dignitatem Euangelii metiamur, quum id quod nunc sumus, nondum sit patefactum. 8 A fide & spe transit ad vtriusque fructus, qui obedientiæ nomine intelliguntur. Posita autem ea est duabus in rebus, nempe vt cupiditatibus renuntietur, & sanctè vita instituatur. Et habent quidem illæ initium ab ea cæcitate in qua omnes homines nascuntur: sanctimonia vero à gratia Dei nos adoptantis, ac proinde regenerantis, vt eadem sit patris & filiorum indoles. 9 Ostendit sanctificationem necessario consequi adoptionem. 10 Vt antea fidem & spem, sic nunc quoque obedientiam verã à ficta discernit, externæ laruæ opponẽs perspicassimos Dei oculos, & vanæ securitati seriam reuerentiam. 11 Exhortatio, proposita beneficii tim Legales purificationes ipsi rei, (i. Christi sãguini) partim etiam humanas traditiones, quas vt prorsus vanas & superstitiosas damnat, quantumuis sint inueteratæ. 12 Occupatio, Quid igitur mundo factum est ante exhibitum Christum? an nulla prius fuit sanctimonia, nulla denique Ecclesia? Respondet Apostolus, fuisse præordinatum Christum liberandis hominibus antequam ipsimet homines extiterint, nedum vt vlla fuerit extra eum Ecclesia ante ipsius aduentum in carne: sed nos tamen esse felicissimos præ aliis, quibus reipsa exhibitus fuit Christus, vt q morte pro nobis obita ac superata, quamefficacissime nunc in nobis agat Spiritu, sui virtute, ad fidem, spem, ac charitatem in nobis creandas.

Τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν. 21

Qui per eum creditis Deo, qui excitauit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides ac spes vestra in Deo esset.

Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ πνεύματος, εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκτενῶς· 22

[13] Animabus vestris purificatis, auscultando veritati per Spiritum, ||cũ charitate fraterna simulationis experte, ex puro corde alii alios diligite impensé:

Infrà.2.17 rom.12.10 eph.4.3

13 Obediẽtiæ practicen (id est charitatem) commendat, sedulò rursus inculcans sese non de charitate aliqua vulgari & à corrupta illa nostra natura promanãte disserere, sed de illa demum cuius principiũ est Dei Spiritus, animas nostras Verbo fide apprehenso purificans, atq; adeo spiritualẽ & perennem vitam nobis ingenerãs, sicut Deus ipse purissimus est & verè viuus.

Ἀναγεγεννημένοι οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα. 23

Rénati nõ ex semine mortali, sed *ex* immortali, per sermonem Dei viui, & manentis in æternum.

Διότι πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε· 24

[14] ||Nã omnis caro *est* vt gramen, & omnis gloria hominis vt flos graminis. exaruit gramen, & flos eius decidit:

Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτο δέ ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς. 25

[15] Sed verbum Domini manet in æternũ. hoc autẽ est verbum illud quod euangelizatum est vobis.

Κεφάλαιον β

CAP. II.

Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν καὶ πάντα δόλον καὶ ὑποκρίσεις καὶ φθόνους καὶ πάσας καταλαλιάς, 1

P ||[1] Roinde deposita omni malitia & omni dolo & simulationibus & inuidẽtiis, & omnibus obtrectationibus,

Esa.40.6 eccli.14.18 iac.1.10

Rom.6.4 eph.4.22 col.3.8 heb.12.1

Ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε· 2

[2] Vt modò nati infantes, lac illud sermonis sincerũ expetite, vt per illud adolescatis:

Εἴπερ ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. 3

[3] Si quidẽ gustatis quòd benignus sit Dominus.

Πρὸς ὃν προσερχόμενοι, λίθον ζῶντα, 4

[4] Ad quem accedentes, qui est lapis viuus,

14 Ratio cur cælesti ista genitura necessariò sit opus, Quoniã videlicet homines, quantuscunque videatur illorũ splendor, natura sunt omnis veri ac solidi boni inanes. 15 Rursum nequis spiritualem illum vigorem in fictitiis imaginationibus quærat, reuocat nos Apostolus ad verbum Domini: & ita quidem vt doceat non esse verbum aliud Domini expectandum, sed in eo vno consistendum quod euãgelizatum est. 1 Substrato illo fundamento Spiritus Dei per verbum efficaciter agentis, cui tres virtutes superstruxit, omnium Christianorum actionum bases, nempe fidem, spem, & charitatem: nunc ad generalem exhortationem progreditur, cuius prius membrum est vt omnem tum occultæ tum manifestæ malitiæ speciem fugiamus. 2 Alterum, vt ex nouo illo Verbi incorrupti semine recens geniti, idẽ Verbum auidè tanquam lac sugentes, magis ac magis in illa spirituali vita velut adolescamus. Sincerũ autem illud vocat, non modò quia res est purissima, verumetiam vt nobis ab iis caueamus qui illud adulterant. 3 Commendat spirituale illud alimentum, à suauitate & vtilitate. 4 In eadem exhortatione pergit, sed diuersa translatione vtens, allusione ad templum facta. Itaque fidelium cœtũ veluti quoddam sacrum spirituale ædificium esse dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius fundamentum sit Christus, velut viuus lapis, omnes sibi adiunctos sua vitali virtute fulciens, & secum compingens, quanuis ab hominibus tantum hoc bonum negligatur.

Apoc.1.6 5 Pergens in eadẽ similitudine, nos iã comparat sacerdotibus, id circo in illo spirituali templo collocatis vt̃ spirituali cultu (id est sanctitate ac iustitia) ipsũ colamus. sed vt̃ templ'um ita etiam sacerdotium Christo superstruit, in quo vno gratiæ sint nostræ omnes spirituales oblationes.

Esa.28.16 *rom.9.33* *Psal.118.22* *mat.21.42* *act.4.12*

. 6 Probatio ex Esaiæ Prophetæ testimonio.

Esa.8.14 *rom.9.33* *Exo.19.6* *Ose.1.23* *rom.2.25*

7 Opposita inter se cõditione credẽtium beatissima, rebelliũ autem longè miserrima, stimulos addit credentibus, aliis autem insultat : deinde etiam offẽdiculo occurrit, inde exorto quòd Euãgelicæ huic doctrinæ nulli magis resistant quàm qui primas tenent in Dei populo, quales tum erant quum Petrus hæc scriberet, Sacerdotes & Seniores & Scribæ. Rcspondet igitur primùm omnium non esse cur ad hanc illorum contumaciã, quasi rem aliquam nouam, quisquam obstupescat, quũ tot antè seculis præmoniti simus ita id futurũ: deinde sic visum esse Domino nonnullos ad hoc ipsum condere vt in eorum iusta condemnatione Filius Dei glorificetur. Tertiò, Christi gloriam sic quoque plurimùm illustrari, quum nihilominus maneat Christus firmum Ecclesiæ suæ caput, & qui in eũ impingunt, non Christum sed seipsos euertant. Quartò, etiamsi ad hoc isti conditi sint, Deo tamẽ non esse illorum exitium tribuendum, sed præfracẽ ipsorum contumaciæ , quæ inter Dei decretum & eius executionem siue ipsorum damnationem intercedit, estque vera & genuina eorum exitij causa. 8 Oppositum membrum, Electorum videlicet summam excellẽtiam describit, simúlque nequis ambigat sit electus nécne, reuocat nos Apostolus ad vocationẽ efficacẽ, i.ad Euãgelij vocẽ & in auribus & in animis nostris externa etiam prædicatione & Sacramentis sonantem , ex qua æternum illud alioqui occultissimum electionis nostræ decretum certò intelligamus , idque ex vna Dei gratuito eligentis & vocantis misericordia. Itaque illud iã supere esse dicit vt tantam Dei potentissimi bonitatem modis omnibus prædicemus. 9 Redit ad generalem illam exhortationem. 10 Ratio cur sanctè nobis sit viuendum, quia nimirum cælestes ciues sumus, ac proinde non ex huius mundi corruptissimi , sed ex cælestis ciuitatis legibus viuendum nobis est, etiamsi aduenæ simus in mundo.

ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum verò electus ac pretiosus:

Ipsi quoque, veluti viui 5
lapides, ædificemini , domus spiritualis, 5 ||sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum.

6 Quapropter etiam cõtinetur in Scriptura, ||Ecce pono in Siõ lapidem in imo angulo , electũ, pretiosum: cui qui credit, nõ pudefiet. 6

7 Vobis igitur est honori qui creditis: immorigeris verò, ||lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offensionis: 7

Nẽpe iis q offendũt ad sermonem, ||immorigeri, ad quod etiã cõditi fuerunt. 8

||8 Vos autẽ, genus electũ, regale sacerdotium , gens sancta, populus quem *sibi Deus* vt propriũ vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilẽ suã lucem. 9

||Qui quondã eratis non 10
populus, nũc *estis* populus Dei: qui nõ cõsequuti misericordiã, nunc estis misericordiam consequuti.

9 Dilecti, 10 precor vt tan- 11

ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον·

Καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἶκος πνευματικὸς, ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας, εὐπροσδέκτους τῷ θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ.

Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν· ἀπειθοῦσι δὲ, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου·

Οἳ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, ἀπειθοῦντες, εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν.

Ὑμεῖς δὲ, γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν· ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς.

Οἱ ποτὲ οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ· οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες. 10

Ἀγαπητοὶ, παρακαλῶ ὡς παροί- 11

κοις καὶ παρεπιδήμοις, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς·

12 Τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλήν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες, δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς.

13 Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον· εἴτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι·

14 εἴτε ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν.

15 Ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιοῦντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν·

16 Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Θεοῦ.

17 Πάντας τιμήσατε. τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε. τὸν Θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε.

18 Οἱ οἰκέται, ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ

quam aduenæ ac peregrini, [11]abstineatis ‖ à carnis cupiditatibus,[12] quæ militant aduersus animam.

[13]Et ‖ conuersationé vestram habeatis honestam inter Gentes: vt pro eo quòd loquuntur aduersus vos velut maleficos,[14]‖ ex bonis operibus *quæ* spectarint, glorificent Deum die visitationis.

[15]Proinde ‖ subiecti estote cuiuis humanæ ordinationi [16]ppter Dominum: [17]siue regi, vt qui superemineat:

Siue præsidibus, vt qui per eum mittantur[18] tum ad vltionem maleficorũ, tũ ad laudé rectè agentiũ.

[19]Quoniã ita est voluntas Dei, vt bene agendo, capistro frenetis amentiũ hominum ignorantiam:

Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen habétes libertatẽ, sed vt serui Dei.

[20]Omnes honorate. ‖ fraternitatem diligite. Deum timete: Regem honorate.

[21]‖ Famuli, subditi estote cũ omni

Rom.13.14 gal.5.17 Infrà,3.16 Mat.5.16

11 Aliud argumentum, Carne (id est corrupta illa natura) non viuunt filii Dei, sed spiritu. Ergo carnales motꝰ in nobis vigere nõ debent.

Rom.13.1

12 Tertium argumẽtum, Quia quantũuis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen salutẽ nostram non desinant oppugnare.

13 Quartũ argumentum ab vtili, Quoniam sic quoque nostræ existimationi consulimus, dum eos qui de nobis detrahunt cogimus tandẽ sententiã mutare.

Supra,2.12 Rom.12.10

Eph.6.5 col.3.22

14 Sextum argumẽtum, quod etiã est

maximi momenti, quia fic maximè amplificatur Dei gloria, dum honestæ nostræ vitæ exemplo vel profanissimi homines adducti, sese Deo subiiciunt. 15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, figillatim particularia hominum officia describens. Ac primo quidem loco agit de obedientia quæ tum legibus tum magistratibus & summis & inferioribus debetur. 16 Primum argumentum, Quia Dominus est istius humanæ (id est inter homines cõstitutæ) politiæ author & vindex, ac proinde veros huius Domini seruos oportet præ cæteris esse huius ordinis obseruandi studiosos.

17 Occurrit quorundam cauillo, qui regibus quidem & summis magistratibus parere se velle dicũt, eorum autem ministros aspernantur: quasi vero ministri non sint armati eius à quo mittuntur authoritate. 18 Secundum argumentum à fine huius ordinis non tantùm vtilissimi, sed etiam planè necessarii, quum hac demum ratione præmia virtuti, vitiis pœnæ constituantur: quibus rebus continetur huius vitæ tranquillitas ac felicitas. 19 Primum argumentum explicat copiosius, ostendens libertatem Christianam minimè omnium (sicut iam tum nonnulli regni Dei plane imperiti dictitabant) in eo positam esse vt frænum legum excutiamus, sed in eo potius vt ex Dei voluntate vitam sanctè instituentes, omnibus planum faciamus, Euangelium non esse scelerum velamen: quum sic liberi simus, vt simus tamen Dei serui non peccati. 20 Ciuilem vitam, occasione ex iis quæ dixerat arrepta, in duas partes vtiuersales diuidit, nempe in officia quæ priuati priuatis, ac præsertim fideles fidelibus debent, & in eam subiectionem qua inferiores sunt superioribus obstricti: ita tamen vt reges Deo minimè exæquentur, quum Deo timor, regibus honor debeatur. 21 Transit ad seruorum erga dominos officia, quæ his finibus describit, vt vltro non coactè, non tantum æquis & moderatis, sed etiam iniquis & asperis dominis serui sese subiiciant.

timore dominis, non solùm bonis & æquis, sed etiam prauis.

22 ||Hoc enim gratũ est, siquis propter cõscientiã 19
Dei, suffert molestias iniustè afflictus.

1.Cor.7.10
22 Occupatio, Durã quidem esse seruilem conditionem, præsertim si iniusti domini obtigerint: sed tãmen fore Deo gratiorẽ hãc subiectionẽ, si voluntas ipsius plus apud seruos valeat quàm dominorum iniuriæ.

Quæ enim est laus si quũ 20
peccantes colaphis cædimini, toleratis? sed si quũ benefacitis, tamen afflicti toleratis, hoc est gratum apud Deum.

Esa.53.9
1.Ioh.3.6
23 Seruitutis asperitatẽ lenit, quum diserte & seruis etiam passum esse Christum ostendit, vt tanto æquiusferant istam inter eiusdem naturæ homines inæqualitatẽ: deinde propones illis Christum illũ Dominum dominorum pro exemplo, significat non posse non videri nimium molles qui in tolerandis iniuriis difficiliores se præbeãt quàm ipse Christus iustissimus simul & durissime omnium affictus, & tamẽ patientissimus.

23 Nam ad hoc vocati estis quoniã & Christus passus est pro vobis, relinquẽs vobis exemplar, vt insequeremini vestigia ipsius.

Esa.53.5
mat.8.17
Col.3.18
eph.5.22
24 Remediũ aduersus

||Qui peccatum non fe- 22
cerat, nec inuẽtus est dolus in ore ipsius.

Qui cõuitiis affect⁹, non 23
vicissim cõuitiabatur: quũ malis afficeretur, nõ minabatur: sed cõmittebat vĩ dictã ei qui iustè iudicat.

26 Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignũ: vt peccatis mortui, iustitiæ viueremus: cuius vibicibus sanati estis.

24

Nã eratis velut oues errãtes: sed conuersi nũc estis ad pastorẽ & curatorem animarum vestrarum.

25

CAP. III.

1 SImiliter ||vxores subiectæ sint suis viris, vt etiam siqui non obediunt Sermoni, per vxorũ cõuersationẽ absque Sermone lucrifiant,

1

φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς.

Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας, πάσχων ἀδίκως.

Ποῖον γὰρ κλέος εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε; ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τοῦτο χάρις παρὰ Θεῷ.

Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ.

Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει· παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως.

Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον· ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν· οὗ τῷ μώλωπι ἰάθητε.

Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα· ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν ὅτι τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν.

Κεφάλαιον γ.

1 ΟΜοίως αἱ γυναῖκες, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσονται,

φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς.

Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας, πάσχων ἀδίκως.

Ποῖον γὰρ κλέος εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε; ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τοῦτο χάρις παρὰ Θεῷ.

Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ.

Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει· παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως.

Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον· ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν· οὗ τῷ μώλωπι ἰάθητε.

Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα· ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν ὅτι τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν.

Κεφάλαιον γ.

1 ΟΜοίως αἱ γυναῖκες, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσονται,

iniurias illis ostendit, nempe vt Deo causam suam commendent, Christi exemplo. 25 Videtur cõuertere orationem ad dominos qui & ipsi Dominũ ac iudicem in cælis habeant, iniurias seruis illatas iuste (id est absque personarum acceptione) vlturum. 26 Reuocat eos Apostolus à consideratione iniuriarum quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinem simul & finem beneficii à Christo accepti. 1 Tertio loco vxorum in maritos officia perscribit, subiectionem etiam illis præcipiens.

2 Nominatim de iis agit qui maritos habebant non Christianos, quas tanto magis viris suis subiectas esse oporteat vt eos honestate ac pudicitia Domino lucrifaciant.

Ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν.

Ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τρίχων, καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος·

Ἀλλ' ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελές.

Οὕτω γάρ ποτε καὶ αἱ ἅγιαι γυναῖκες αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν Θεὸν, ἐκόσμουν ἑαυτὰς, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν·

Ὡς Σάρρα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα, ἧς ἐγενήθητε τέκνα, ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν.

Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς, εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν.

Τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι, φιλόφρονες·

Μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας· τοὐναντίον δὲ, εὐλογοῦντες· εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε.

2 Vbi ſpectarint cum reuerentia *coniunctã* caſtã cõuerſationem veſtram.

3 [3]‖Quarum ornatus non ſit externus ille in nodis capillorũ, & circumpoſito auro, vel palliorũ amictu:

4 Sed occultus ille cordis homo, *ſit*[9] in incorruptione lenis ac quieti ſpiritus, qui eſt coram Deo pretioſus.

5 [4]Ita enim olim & ſanctæ illæ mulieres ſperantes in Deo, ornabant ſeſe, ſubiectæ ſuis viris:

6 Sicut ‖Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans: cuius factæ eſtis filiæ dum benefacitis, [5]et iãquũ nõ terreminivllo pauore.

7 [6]‖Viri ſimiliter, vnà verſentur vt ſciétes decet, [7]va ſi muliebri vt infirmiori tribuentes honorem, [8]vtpote quum vnà etiam hæredes *ſitis* gratiæ vitæ, [9]ne interrumpantur preces veſtræ.

8 [10]Denique omnes *eſtote* concordes, mutuo moleſtiarum ſenſu affecti, fraterna prẽditi charitate, miſericordes, comes:

9 [11]‖Non reddentes malũ pro malo, aut conuitium pro conuitio, ſed contrà, benedicentes: [12]vt qui ſcitis vos ad hoc vocatos eſſe vt benedictionis hæreditatem poſſideatis.

1. *Tim.* 2. 9

3 Mulierum luxũ damnat, & verum ac coram Deo pretioſum earũ ornatum addicat, interiorẽ videlicet & incorruptibilẽ, in placido & quieto animo poſitum.

4 Argumẽtum à ſanctarum mulierũ ac præſertim Saræ credentiũ matris exemplo. *Gen.* 18. 12

5 Quoniã mulieres natura ſunt meticuloſæ, ſignificat ſeſubiectionem abeis requirere quam nec vis nec metus extorqueat.

1. *Cor.* 7. 3

6 Maritos viciſſim ſuum officium docet, nempe vt quanto excellunt intelligẽtia ac prudentia, tanto ſe præſtent prudentiores & magis circunſpectos.

Prou. 17. 11, & 20. 22 *mat.* 5. 39 *rom.* 12. 17 1. *theſſ.* 5. 15

7 Argumẽtum ſecundũ, Quoniam vxor etſi natura ſit viro infirmior, tamẽ ſit inſigne vi-

ri organon ad vſus longè præſtantiſſimos conditum: vnde conſequitur, non idcirco eſſe negligendam quoniam ſit imbecillis, ſed econtrario tanto magis ſolicitè habendam. 8 Tertium argumentũ, In eo quòd longè maximum eſt (i. in vitæ æternæ beneficio) pares eſſe, quæ in domeſtico contubernio ſint impares, ac proinde minimè eſſe aſpernandas, quantumuis ſint infirmæ. 9 Quartũ argumentũ, Vitãda omnia iurgia, q̃ preces impediãt, ac totũ Dei cultũ ad quẽ cõmuniter ſunt vocati maritus & vxor.

10 Rediẽs ad communes exhortationes, concordiam commẽdat. & quæcunq; ad pacẽ & mutuam coniunctionẽ fouendã ſpectãt. 11 Non modò referendæ nõ ſunt iniuriæ, ſed etiã beneficiis pẽ ſandæ.

12 Argumentũ à cõparatis, quũ ipſi à Deo quẽ toties offendimus, vocati ſimus ad tantũ bonũ, nedũ vt iniurias ſibi à nobis factas vlciſcatur, an noſipſos tanta beneficẽtia reddemus indignos potius quã vt mutuas offenſas condonemus? Eſt autem digreſſio ad fortiter ſuſtinendas afflictiones, ab hoc verſu vſque ad finem huius capitis.

Psal.14.13 Esa.1.16

13 Tacita obiectio, Atqui nostra hæc patientia nihil aliud quàm malorum impróbitatē fouebit, vt impunè q. dē illi in nos grassentur, nos verò pereamus. Imò verò (respondet Apostol⁹ Dauid sipsius verbis) Sine noxa viuere, & fugientem etiam pacem persequi, iter est ad felicem & tranquillā pacem. Quòd siquis iustè agendo affligitur, Dominus omnia obseruat, suo tempore pios clamantes liberaturus, & improbos perditurus.

Mat.5.10 Esa.8.12 & 13

14 Secundum argumētum, Impii lacessiti, magis ac magis proterruunt: itaq; beneficiis potius sūt vincendi. Quòd si ne sic quidem possint lucrefieri, nihilominus tamē beati erimus si ꝓpter iustitiam affligamur.

Rom.5.6 heb.9.15

15 Consiliū certissimum in afflictionibus quantumuis terribilibus, sibi animo constare. At quomodo hoc consequemur? Si Deum sanctificauerimus in animis nostris. id est, si in eum vt omnipotentem, vt hominum amatorem, vt verē bonū ac veracē, recūbamus. 16 Vult nos propter iustitiā afflictos, solicitos esse non de vita nostra vel abnegatione veritatis, vel pari violentia, aut alijs eiusmodi artibus redimēda, sed potius de ratione fidei nostræ intrepidè quidem, sed tamen cū placido & Dei reuerētiæ pleno spiritu reddenda. vt non habeant hostes quod meritò possint obijcere, sed potius suijpsorum eos pudeat.

17 Ratio duplici paradoxo Christiano constans: vno, quoniam si semel omnino subeundæ sunt afflictiones, præstat iniuste quàm meritò affligi: altero, quoniam non temere sed Dei nostri voluntate sic affligimur. 18 Probatio vtriusque paradoxi, prolatō Christi ipsius (nostri archetypi) exemplo, vt qui non propter sua peccata (quæ nulla erant) sed pro nostris fuerit afflictus, & quidem ex Patris decreto. 19 Argumentum à comparatis, Passus est Christus iustus pro nobis iniustis, & nos iniustos pœnitebit pati pro iusti nomine? 20 Aliud argumentum, partim à cōnexis sumptū, Quoniā videlicet qua via Christus incessit, eadem & nos ad Patrem suum adducit: partim à causa efficiente, Quoniā nimirum Christus non modò proponitur pro exēplo quod imitemur, sed etiam sua virtute nos in omnibus istis viæ asperitatibus sustinet donec ad Patrem nos adducat.

13 ||Itaque qui vult vitam diligere, & videre dies bonos, coerceat linguā suam à malo, & labia sua, ne loquantur dolum.

||Declinet à malo, & faciat bonum: quærat pacē, & persequatur eam.

Nam oculi Domini *sunt intenti* in iustos, & aures eius in deprecationē eorū: vultus verò Domini aduersū eos qui faciūt mala.

14 Et quis est qui affligat vos, si bonitatis æmulatores fueritis?

||Sed & *si quid* perpetiamini propter iustitiā, beati *tamen estis*. 15 Cæterùm ||timoré eorū ne timete, neque turbamini:

Sed Dominum Deū sanctificate in cordib⁹ vestris.

16 *Estote* autem semper parati ad respondendū cuilibet petenti rationem eius spei quæ in vobis est, cum lenitate & reuerentia:

Conscientiam bonā habentes, vt pro eo quod loquuntur aduersum vos tā quam maleficos, pudefiāt qui incessunt vestrā bonā in Christo conuersationē.

17 Melius enim *est* vt bene agentes, si ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quàm malè agentes:

18 ||Nā & Christus semel pro peccatis passus fuit, iust⁹ ꝓ iniustis: 20 vt nos

10 Ο γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, παυσάτω τὴν γλῶσσαν ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον.

11 Ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν· ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτήν.

12 Οτι οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά.

13 Καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς ἐὰν ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε;

14 Αλλ' εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι. τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε.

Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. ἕτοιμοι δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου·

16 Συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθήν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, καταισχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφήν.

17 Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιοῦντας, εἰ θέλοι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιοῦντας.

18 Οτι καὶ Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων· ἵνα ἡμᾶς

προσαγάγῃ τῷ Θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι.

Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι 19
πορευθεὶς ἐκήρυξεν,

Ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἅπαξ ἐξεδέ- 20
χετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέ-
ραις Νῶε, κατασκευαζομένης κιβωτοῦ,
εἰς ἣν ὀλίγαι (τουτέστιν ὀκτὼ) ψυχαὶ διε-
σώθησαν δι' ὕδατος.

Ὦ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει 21
βάπτισμα (οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύ-
που, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπε-
ρώτημα εἰς Θεὸν) δι' ἀναστάσεως Ιησοῦ
Χριστοῦ,

Ὃς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, πορευθεὶς 22
εἰς οὐρανὸν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέ-
λων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων.

Κεφάλαιον δ.

Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν 1
σαρκὶ, καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν
ὁπλίσασθε, ὅτι ὁ παθὼν ἐν σαρκὶ, πέπαυ-
ται ἁμαρτίας,

Εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμί- 2
αις, ἀλλὰ θελήματι Θεοῦ τὸν ἐπίλοι-
πον ἐν σαρκὶ βιῶσαι χρόνον.

Ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρεληλυθὼς χρό- 3
νος τοῦ βίου τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργά-
σασθαι, πεπορευμένοις ἐν ἀσελγείαις,

ad Deum adduceret,[21] mortificatus quidem carne, viuificatus autem Spiritu.

[22] Per quem etiam spiritibus qui *sunt* in carcere ꝓfectus prædicauit,

Olim immorigeris, ||quũ semel expectabat Dei patientia in diebus Noe, quũ appararetur arca: in qua paucæ (id est octo) animæ seruatæ sunt in aqua.

[23] Cui nunc correspondens exemplar Baptismi, nos quoque seruat (non quo carnis sordes abiiciũtur, sed quo fit vt bona cõsciẽtia Deum interroget) [24] per resurrectionem Iesu Christi,

Qui est ad dexterã Dei, profectus in cælũ, subiectis ipsi Angelis & potestatibus ac virtutibus.

CAP. IIII.

Q[1] Vum igitur Christus passus sit ꝓ nobis carne, vos quoq; eadem cogitatione armamini, *nempe* quòd qui passus est in carne, destitit à peccato,

Vt nõ amplius cupiditatibus hominũ, sed volũtati Dei, quod reliquum est temporis in carne viuat.

[2] ||Satis enim est nobis ꝙ anteacto vitæ tempore libidinem Gentium patrauerimus, quum incederemus in proteruiis,

Gen.6.14
mat.24.38
luc.17.26

21 Aliud argumẽtum ab istarum afflictionũ exitu felicissimo, in quo etiã Christus nobis & exẽplo & virtute præit, vt q grauissima quidem sit ad mortẽ vsq; ꝑpess⁹, sed altera tãtũ sui parte, nempe carne, siue humana natura: sed tamen victor diuinitatis suæ vi eua serit.

Eph.4.23

22 Tacita obiectio, Christus quidem hoc potuit; nos autẽ qd? Imò (respondet Apostol⁹) hãc ipsam virtutem omnibus seculis Christus & seruãdis piis, quãuis paucissimis & calamitosissimis, & suorum hostium rebellioni vindicãdæ exeruit, vt ex diluuii historia liquet. Christus enim is est qui temporibus illis quum Deus patiẽtissimus terminum ad resipiscendũ mũdo definiisset, adfuit, nõ quidem corporali præsentia, sed diuina illa sua virtute, prædicans resipiscentiam, per os videlicet ipsius Noe arcã apparantis, spiritibus illis immorigeris qui nunc in carcere seruantur, plenam suæ rebellionis mercedẽ expectãtes, & paucos illos (id est octo omnino capita) in aquis seruauit. 23 Applicatio anagogica superioris exempli ad tempora aduentum Christi consequuta. Fuit enim illa Noe cõseruatio in aquis, nostri Baptismi figura: minimè id quidem quasi materialis illa Baptismi aqua nos seruet, vt aquæ illæ arcam sustinentes, Noe seruarunt: sed quia Christus vi sua interiore quam Baptismus exterior adumbrat, nos ablutos conseruat, vt possimus Deum bona conscientia inuocare. 24 Eadem illa virtus qua Christus resurrexit, & nunc in cælum euectus, omnem potestatem accepit, nos hodie tuetur ac cõseruat. 1 Absoluta digressione, iam ad intermissam exhortationem redit, arrepta occasione ex eo quod de Christi morte & resurrectione dixerat, sanctificationẽ nostrã sic definiens, vt sanctificari idẽ sit atque pati in carne, id est desistere à nostra illa vitiositate: & resurgere Deo, id est virtute Spiritus sancti renouari, vt quod reliquum est vitæ, ex Dei voluntate transigamus. 2 Memoria turpitudinis anteactæ vitæ in peccatorum sordibus, ad seriam resipiscentiam nos inuitat.

cupiditatibus, vinolétiis, comessationibus, compotationibus, & nefariis simulacrorum cultibus.

[3] Quamobrem *illi*, nō cō currentibus vobis ad eādem luxus profusionem, peregrinari sibi videntur, blasphemantes:

Qui reddituri sunt rationē ei qui paratus est ad iudicandū viuos & mortuos.

[4] Nā idcirco mortuis quoq; prædicatū est Euāgeliū, vt dānaretur quidē secundū homines, *id est* carne, viuerent autē secundum Deum, *id est* Spiritu.

[5] Omniū autē finis immi net. Estote igitur sobrii & vigilantes ad orandum.

[6] Ante omnia verò chari tatem alii in alios propen sam habentes: nam‖ charitas operiet multitudinem peccatorum.

[7]‖ Hospitales estote alii erga alios, sine murmurationibus.

[8] Vt‖ quisq; accepit donū, *ita* ali[9] in aliū illud subministrātes, [9] vt boni dispēsatores variæ Dei gratiæ.

[10] Siquis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: siquis ministrat, *ministret* tāquā ex viribus quas suppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus per Iesū Christū, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

3 Ne perueršis hostiū de nobis iudiciis & calumniis moueamur, opponēdum est extremū illiud Dei iudiciū quod eos manet, quum nemo prorsus siue tum viuus deprehendatur, siue antea mortuus fuerit, sit illud effugiturus.

Prou.10.12
Rom.12.13
hebr.13.2
Rom.12.6
phil.2.14

4 Digressio, quoniam extremi illius iudicii vniuersalis mentionē fecerat. Occurrit autem obiectioni, Quum Christo non ita pridē aduenerit, videri excusationem habituros qui antea mortui sunt. Hoc verò pernegat Apostolus, quomā, (inquit) idem hoc Euangelium fuit illis etiam annuntiatum, (Iudæos enim alloquitur) idq; in eundem finem atq; nūc vobis illud annuntio, nempe vt carne, (id est vitiosita-

ὅπλα θυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις.

Ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὸ αὐτὸ τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν, βλασφημοῦντες·

Οἳ ἀποδώσουσι λόγον τῷ ἑτοίμως ἔχοντι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκί, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι.

Πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε. σωφρονήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς.

Πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες· ὅτι ἀγάπη καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν.

Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους, ἄνευ γογγυσμῶν.

Ἕκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὸ διακονοῦντες, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος Θεοῦ.

Εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ· εἴ τις διακονεῖ, ὡς ἐξ ἰσχύος ἧς χορηγεῖ ὁ Θεός· ἵνα ἐν πᾶσι δοξάζηται ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

tē illa quæ in hominibus regnat) abolita, virtute Spiritus Dei se gubernari paterentur. 5 Redit ad propositum, addito argumento a circunstantia temporis, Quòd vltimus ille finis immineat, ac proinde tanto diligentius sit vigilandum, & precandum vera cum animi sobrietate. 6 Charitatem mutuam commēdat, ex eo quòd innumerabilia peccata veluti sepeliat, ac proinde pacis ac cōcordiæ sit fautrix & conseruatrix. Qui enim inter se amant mutuas offensas facile condonant. 7 Ex multis charitatis officiis, vnum cuius tum præsertim maximus erat vsus, nominatim commendat, nempe hospitalitatem, quam vult esse voluntariam ac plane benignam. 8 Charitatis vsum ostendit, nempe vt quod quisque donum proprium habet, ad proximi vtilitatem referat. 9 Ratio, Quia quicquid habemus donorum, hac lege accepimus à Deo vt simus ipsius œconomi.

10 Species duas istorum donorum vt præcipuas commemorat, nempe docendi munus in Ecclesia, & reliquas Ecclesiasticas functiones, in quibus duo sint in primis obseruanda: nempe vt purum Dei verbum doceatur, & quicquid geritur, ad Dei Patris in Christo gloriā, veluti scopum, referatur.

Ἀγαπητοὶ, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν 12
πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ,
ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος·

Ἀλλὰ καθὼς κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χρι- 13
στοῦ παθήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ
ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῆτε ἀγαλλιώμενοι.

Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, 14
μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ
Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται·
κατ' μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατ' δὲ
ὑμᾶς δοξάζεται.

Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεύς, 15
ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριο-
επίσκοπος·

Εἰ δὲ ὡς Χριστιανὸς, μὴ αἰσχυνέ- 16
σθω, δοξαζέτω δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέ-
ρει τούτῳ.

Ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρῖμα 17
ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ πρῶτον
ἀφ' ἡμῶν, τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθούντων
τῷ τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίῳ;

Καὶ εἰ ὁ δίκαιος μόλις σῴζεται, ὁ 18
ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται;

Ὥστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλη- 19
μα τοῦ Θεοῦ, ὡς πιστῷ κτίστῃ παρατι-
θέσθωσαν τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν ἐν ἀγα-
θοποιΐᾳ.

11 Charissimi, ne tanquã hospites, 12 exploratione illa per ignẽ quæ fit in vobis ad vestri experimẽtũ, peregrinũ aliquid vobis accidere:

13 Imò in eo quòd cõsortes estis afflictionũ Christi, gaudete: vt & quum patefiet eius gloria, gaudeatis exultantes.

14 ‖Si probris afficimini in nomine Christi, beati estis: quoniam & gloriæ & Dei Spiritus super vos requiescit: qui quod ad illos quidẽ attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

15 Nequis igitur vestrum affligatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerum inspector:

Sed si vt Christianus, ne pudefiat, imò glorificet Deum hac in parte.

16 Nam tempus est quo incipiat iudicium à domo Dei: 17 quòd si primùm incipit à nobis, quis erit finis eorum qui non parẽt Dei Euangelio?

‖Et, si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi cõparebit?

18 Itaque qui affliguntur ex voluntate Dei, tanquã fideli conditori cõmendẽt animas suas benefaciẽdo.

11 Quoniã cum sincera religionis professione crux est coniuncta, commodè repetit Apostolus quod priùs attigerat, nos commonefaciens ne afflictionib⁹ vt re quàpiam noua & insolente perturbemur. *Mat.* 5. 10

12 Ratio prima, Quoniam Dominus hoc velut igni mi nimè vult nos cõsumere, sed excoquere ac perficere.

13 Altera ratio, Quoniam diuerrissimæ sunt piorum & impiorum afflictiones tribus in rebus primùm, quia soli pii in afflictionibus cũ Christo communicant, ac proinde gloriæ quoque ipsius suo tandem tempore participes fiẽt.

Prou. 2. 31

14 Secundo, Quia quãuis infideles longe aliter statuant, vt q pios affligendo sint in Deũ blasphemi, tamen pii eo ipso quòd tot probriis afficiuntur, vera

gloria spirituali à Deo afficiuntur, & ipsorum adoptio à Dei Spiritu in ipsis obsignatur.

15 Tertium discrimen, Quia non ob scelera affliguntur pii, sed ob iustitiam, vt Christiani: vnde fit vt crux quum sit illis fidei ac iustitiæ testimonium, non tristitiæ sed inenarrabilis cuiusdam lætitiæ argumentum ipsis subministret. Proponit autem hoc tertium discrimen Apostolus sub exhortationis forma.

16 Tertia ratio, Quia totius mundi Dominus de suis domesticis potissimùm solicitus, idcirco illos in primis castigat, ita tamen vt in sua etiam maxima seueritate modum teneat, hoc autem quum semper alias consuerit, tum potissimùm facit quũ scripturum Ecclesiæ suæ præsentem exhibuit.

17 Ne pii vmbratili illa impiorum felicitate offendantur, quasi Deus non sit mundi gubernator, quum impius bene sit, piis autem male, docet nos Apostolus à comparatis colligere, Deum qui ne suis quidem parcat quominus eos sub cruce eruditat, suo tandem tempore longè aliter tractaturum rebelles & impios, quos semel perdere constituit. 18 Conclusio, Quum non temere sed ex Dei voluntate pii affligantur, illis minimè esse desperandum, sed nihilominus in sanctitatis & beneficentiæ via pergendum, sese Deo suo fideli conditori (id est Patri) commendando.

CAP. V.

PResbyteros qui inter vos sunt, [2]precor ego vnà presbyter, ac testis afflictionũ Christi, atque idem gloriæ patefaciendæ consors,

[3]Pascite Dei [4]gregem [5]qui penes vos est, [6]curã illius agentes nõ coactè, sed libẽter: nõ turpiter affectãtes lucrũ, sed prõpto animo.

Neque vt dominantes cleris, sed vt qui sitis exẽplaria gregis.

[7]Et quũ apparuerit ille Pastorũ princeps, reportabitis immarcescibilem illam gloriæ coronam.

[8]Similiter iuniores subiecti estote senioribus, & omnes vicissim subiicimini. Modestia estote intus ornati. [9]nam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

‖Submittite igitur vos ipsos [10]potenti manu Dei, vt vos in tẽpore extollat:

‖Omni cura vestra in eũ coniecta: nam illi cura est de vobis.

[11]‖Sobrii estote: [7]vigilate, nã aduersarius vester diabolus, tanquã leo rugiẽs, obambulat, quærens quẽ deuoret.

Cui resistite firmi p fidẽ: [12]sciẽtes easdẽ afflictiones,

Κεφάλαιον ε'.

1 Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός,

2 ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως· μηδὲ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως·

3 μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου.

4 Καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποίμενος, κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον.

5 Ομοίως νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις· πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, τὸν τα πεινοφροσύνῃ ἐγκομβώσασθε, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

6 Ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὸν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ·

7 πᾶσαν τὴν μέριμναν ὑμῶν ἐπιρίψαντες ἐπ' αὐτόν, ὅτι αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν.

8 Νήψατε, γρηγορήσατε, ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων ὠρυόμενος, περιπατεῖ ζητῶν τινα καταπιεῖν·

9 ᾧ ἀνίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, εἰδότες τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ

1 Peculiariter describit presbyterorum (i. eorum qui Ecclesiæ curam gerũt) officium.

2 Præfatur à suæ personæ circunstantia, se videlicet vt ipsorum collegã, non de rebus incompertis, sed quas optime omnium esset expert[9], eum eis agere, & eã ipsam conditionem eis proponere quam ipse priorsubierit, quum & labores cosdẽ sustineat, & spẽ etiam cõmunem cum eis habeat.

3 Primus Canõ, Qui pastor est, gregem pascito. *Rom.12.18*
Isac.4.6

4 Secundus, Pastor gregẽ non suum sed Dei esse cogitato. *Iac.4.10*
Psal.55.23
sap.12.13
mat.6.25
luc.12.22

[5] Tertius, Pastores non alienos greges inuadunto, sed sibi à Deo commissum pascũto. *Luc.12.31*

6 Quartus, Pastores non coacte, sed libenter: non auare, sed animo in gregem propenso, non vt domini sortis & hæreditatis Dei, sed vt eius ministri, Ecclesiã Verbo & sanctæ ac inculpatæ vitæ exemplo gubernanto. 7 Ne hominum perfidia vel etiã crudelitate frangantur pastorum animi, monet eos vt in summum illum Pastorem & coronam in cælis repositam, perpetuo intueantur. 8 Peculiares multas virtutes Christianas commendat, ac modestiam quidem in primis: qua admonitione omnes quidem egemus, sed iuniores præsertim, propter ætatis illius proteruia & superbiã. 9 Quoniã superbia plerisq; videtur iter esse ad huius vitæ splendorẽ, testatur Apostolus ex aduerso, ignominiam quidem esse superbiæ mercedem, modestiæ verò gloriam.

10 Quoniam modestis minantur superbi illi spiritus, monet Apostolus vt potentiã Dei superborum hominũ vanitati opponamus, & ab eius prouidentia toti pendeamus. 11 Vigilãtia & fide expugnatur Satanæ crudelitas, in omnes ad nos vorandos occasiones intenti. 12 Neque nouæ sunt neque vnius alicuius propriæ, sed iam olim toti Ecclesiæ communes persequutiones à Satana excitatæ, ac proinde patienter ferendum est, in quo tales totque socios certaminis habemus.

ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι.

10 Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς τὸν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταρτίσει ὑμᾶς, στηρίξει, σθενώσει, θεμελιώσει.

11 Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

12 Διὰ Σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ (ὡς λογίζομαι) δι' ὀλίγων ἔγραψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς ἣν ἕστηκατε.

13 Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου.

14 Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. Εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. ἀμήν.

à vestra quæ in mũdo est fraternitate impleri.

13 Cæterùm Deus omnis gratiæ *author*, qui vocauit nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, paulisper afflictos, *is inquam*, absolutos vos reddat, stabiliat, roboret, fundet.

Ipsi gloria & robur in secula seculorum. Amen.

14 Per Syluanum vobis (vt opinor) fidelem fratrẽ paucis scripsi, adhortans *vos*, & testificãs hanc esse veram gratiã Dei in qua statis.

15 Salutat vos ea quę est Babylone vobiscũ electa Ecclesia, & Marcus filius me⁹.

‖Salutate alii alios charitatis osculo. Pax vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

13 Superiorem doctrinã solenni precatione veluti sigillo obsignat, rursus inculcans vt ab eodem petant virtũ incrementum à quo & initiũ habuerunt & complementum sperant: nempe à Deo Patre in Christo Iesu, in quo certa est nobis æternæ vitæ gloria.

Rom.16.16
1.cor. 16.20
2.cor.13.12
1.pet.5.14

14 Perseuerantia in doctrina Apostolica, vnicũ est Christianæ fortitudinis fundamentum.

Doctrinæ autem Apostolicæ summa est, gratuita à Deo salus. 15 Salutationes familiares.

Epistola catholica Petri Apostoli posterior. Πέτρου τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολικὴ δευτέρα.

CAP. I. Κεφάλαιον αʹ

SIMEON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, iis qui æquè pretiosam fidē nobiscum sortiti sunt per iustitiam Dei nostri & seruatoris Iesu Christi:

ΣΥΜΕΩΝ Πέτρος δοῦλος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

Gratia vobis & pax multiplicetur[2] per agnitionē Dei, & Iesu Domini nostri:

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν·

[3]Vtpote quū diuina vis ipsius omnia nobis donarit quæ ad vitam & pietatem *pertinent*, per agnitionē illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:

Ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς·

[4]Ex eo quòd maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint, vt per hæc efficeremini diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in mundo per cupiditatem.

Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς.

[5]Ad hoc ipsum verò *vos* omni præterea collato studio, adiicite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam,

Καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες, ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετήν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν,

[6]Scientiæ verò temperātiam, temperantiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatem:

Ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονήν, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν,

1 Salutatio, in qua significatur vt Christi legatum cū eis agere quibuscum alioqui vnā & eandem fidē communem habeat, in Iesu Christi Dei ac seruatoris nostri iustitia fundatam.

2 Fides est agnitio Dei & Christi, ex qua omnis felicitas in nos promanat.

3 Christus sese nobis in Euangelio patefaciens, idque sua vnius vi, donat nobis quæcunq; tum ad vitam æternam requruntur, in qua videlicet nos glorificare cōstituit, tum etiam ad pietatem, dum vera virtute nos instruit.

4 Explicatio superioris sententiæ, expositis tantorum beneficiorum causis, a Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona, inquā, longe pretiosissima, vt liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circunferimus cupiditatibus) quodammodo efficiamur ipsius Dei similes.

5 Substrato fundamento (id est explicatis nostræ salutis, ac præsertim sanctificationis) causis iam nos exhortari incipit vt toto animo in istius gratiæ verum vsum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quam monet vt virtute (id est bonis sanctisque moribus) cumulemus, sed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat.

6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum aliæ superiorem, aliæ ad posteriorem Legis tabulam pertinent.

Εν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην.

Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα, καὶ πλεονάζοντα, οὐκ ἀργοὺς οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν.

Ὡ γὰρ μὴ πάρεστι ταῦτα, τυφλός ἐστι, μυωπάζων, λήθην λαβὼν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πάλαι αὐτοῦ ἁμαρτιῶν.

Διὸ μᾶλλον, ἀδελφοὶ, σπουδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι. ταῦτα γὰρ ποιοῦντες οὐ μὴ πταίσητέ ποτε.

Οὕτω γὰρ πλουσίως ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἴσοδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Διὸ οὐκ ἀμελήσω ὑμᾶς ἀεὶ ὑπομιμνήσκειν περὶ τούτων, καίπερ εἰδότας, καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ παρούσῃ ἀληθείᾳ.

Δίκαιον δὲ ἡγοῦμαι, ἐφ' ὅσον εἰμὶ ἐν τούτῳ τῷ σκηνώματι, διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει·

Εἰδὼς ὅτι ταχινή ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματός μου, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέ μοι.

Σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον, τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι.

Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος.

7 Pietáti vero animumin fratres propésum, animo verò in fratres propenso charitatem.

8 7Hæc enim si vobis adsunt & exuberãt, non inertes nec infructuosos vos efficiũt ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

9 Nã cui hæc non adsunt, is cæcus est, nihil procul cernens, oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

10 8Quapropter, fratres, potius studete vocatione & electione vestrã firmã efficere: hæc enim si feceritis, nunquam impingetis.

11 Ita enim copiosè submini strabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & seruatoris Iesu Christi.

12 9Quapropter non negligam vos de istis semper commonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

13 Iustum enim arbitror, quandiu sum in hoc tãbernaculo, excitare vos per commonefactionem:

14 Quũ sciam breui futurũ vt deponam hoc tabernaculum meum: ‖ sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi.

15 Sed & studebo vt vos subinde post exitum meũ possitis horum mentionẽ facere.

16 10‖ Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentum: sed vt qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem.

7 Sicut ex veracognitione Christi nascuntur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificando fouetur accrescit ipsa cognitio, adeo quidem vt qui est infructuosus, is vel nunquã veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis ‖ doni sit oblitus.

8 Cõclusio, Quum igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeo quum hoc vnũ sit in æternum Christi regnum iter, iupereſt vt totis animis huc feramur.

9 Amplificatio conclusionis, addita modesta excusatione, i qua suum in eos studiũ declarat, vicinum suum obitum prædicens. *Iohã.21.17*

1.Cor.1.17, & 2.Co..1.13

10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa tũ certitudine, tum dignitate, vtpote cuius sit author Dominus ille noster Iesus Christus Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit ipse Apostolus.

Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriã, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria, ||Hic est ille filius meus dilectus, in quo acquiesco.

Et hanc vocem nos audiuimus è cælo delatam, quũ essemus vnà cum eo in monte sancto.

Et habemus firmissimũ sermonem propheticum: cui rectè facitis quòd attẽdatis, velut lucernæ splẽdenti in obscuro loco, vsquedum dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus vestris.

||Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam Scripturæ esse propriæ explicationis.

Non enim libidine hominis allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti Dei homines.

CAP. II.

Fuerunt autẽ & pseudoprophetæ in populo: vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales, etiã Dominũ qui illos mercatus est abnegãtes, accersentes sibiipsis velox exitium.

Et multi sequentur eorũ exitia: per quos via veritatis blasphemabitur.

Et per auaritiam fictis sermonibus vos negotiabuntur: quibus damnatio iam olim nõ otiatur, & quorum exitium non dormitat.

17 Λαβὼν γὰρ παρὰ Θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν, φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιᾶσδε ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα.

18 Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ.

19 Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.

20 Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται.

21 Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι.

Κεφάλαιον β

1 Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν.

2 Καὶ πολλοὶ ἐξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀπωλείαις, δι' οὓς ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται.

3 Καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται· οἷς τὸ κρῖμα ἔκπαλαι οὐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυστάζει.

1 Luangelii veritas ex eo etiam elucet quòd cũ Prophetarum prædictionibus prorsus consentiat.

2 Apostolica doctrina propheticam minimè excludit, quũ sese mutuis testimoniis stabiliant. Fuerunt autẽ Prophetæ velut lucernæ cæcis præluentes tantisper dũ Euangelii fulgor iplẽdesceret. 2. Tim. 3. 1

3 Legendi quidem Prophetæ, sed ita vt a Deo petatur interpretationis donum, vt idem sit Prophetarũ scriptorum author & interpres.

1 Vt olim duo fuerunt Prophetarum genera, vnum verum, alterum falsum: ita prædicit Petrus quosdãm eros, quosdam falsos fore doctores in Ecclesia, adeò vt ipse Christus a quibusdam abnegetur, qui tamẽ illũ redẽptorem vocabũt.

2 Non tantùm erunt hæreses, sed etiã multi earum sectatores.

3 Auaritia plerúque hæreseoscomes, institutæ ipsarum etiam animarũ mercatura.

4 Consolatio piorum, Deum qui Angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites detulit, tandem iudicandos, qui priscum mundum, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, seruato Loto, in cinerẽ redegit: suos electos ab istis erroribus liberaturum, & iniustos illos semel destructuram.

Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους·

4 Nam si || Deus Angelis qui peccauerãt nõ pepercit, sed in tartarum detrusos, catenis caliginis tradidit damnationi seruatos: Iob.4.18 iud.6

Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας·

5 Et prisco mundo non pepercit, sed octauũ || Noe iustitiæ præconem seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto: Gen.7.23

Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας πρῶσας καταστροφῇ κατέκρινεν, ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικώς·

6 Et ciuitates Sodomorũ ac Gomorrhæ in cinerem redactas || subuersione damnauit, fecítque vt essent exemplar impiè victuris: Gen.19.15

Καὶ δίκαιον Λὼτ καταπονούμενον ὑπὸ τῆς ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς, ἐρρύσατο.

7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum conuersatione fatigatum eripuit.

(Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος, ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν)

8 (Iustus enim ille, quũ habitaret inter eos, in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & videndo & audiendo excruciabat)

Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν·

9 Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicii puniendos seruare:

Μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας· τολμηταί, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες.

10 5 Maximè verò eos qui carnem sequentes, in impura cupiditate incedunt, & dominatum despiciũt: *qui, inquam, ut sunt* audaces & sibi placentes, non horrent dignitates conuitiis incessere.

Οπου ἄγγελοι ἰσχύϊ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες, οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν.

11 Quũ ipsi Angeli q̃ fũt robore ac potestate maiores nõ ferãt aduersus eas apud Dominũ iudiciũ maledicũ

Οὗτοι δὲ, ὡς ἄλογα ζῶα φυσικὰ, γεγεννημένα εἰς ἅλωσιν καὶ φθορὰν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες, ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καὶ φθαρήσονται,

12 6 Atqui, veluti animantia rationis expertia quæ naturali impetu feruntur, facta ad eũ finẽ vt capta intereãt, ea vituperãtes quæ ignorant, sua ipsorũ corruptela interibunt:

Κομιούμενοι μισθὸν ἀδικίας, ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν,

13 Reportaturi mercedẽ iniustitiæ, vt q̃ p voluptate ducãt quotidianas delicias,

5 Ad aliud corruptorum hominum, in Ecclesiæ tamẽ sinu versantium, genẽ descendit, eorũ videlicet qui ne quitiæ sunt dediti, & seditiosemagistratuum authoritatem (quam ne ipsi quidẽ Angeli coràm Deo ministrãtes vituperãt) conuitiis incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocãt) descriptio.

6 Graphica eorundẽ pictura, in qua bestiis comparãtur, idcirco natis vt dum ventri studẽt, sese in laqueos induant perituras. Nihil enim esse istis ignorantius, quanuis quæ ignorant, audacissimè vituperent: & fore vt bestiarũ exemplo, iis ipsis voluptatibus quibus delectãtur, & Ecclesiæ cœtũ contaminãt, exitium sibi ipsis accersãt.

labes ac maculæ, qui fraudibus suis se oblectant, vobiscum epulando.

7 Eosdem damnat, vt ipso etiã gestu & vultu, inexhaustæ libidinis, vt leuiculorum hominũ animas negotiantes, vt in auaritiæ artib⁹ omnib⁹ exercitatos, denique ad maledicendũ filiis Dei vænales: exẽplo Balaami quem mutũ etiam pecus redarguit. *Num.*22.23 *&ind.*11

*Iud.*22

8 Alia eorundam nota, ex qua possint quales sunt optimè deprehendi, quòd intus nihil habeant nisi vel prorsus vanũ vel magnopere noxium, quanuis magni cuiusdam boni speciem præ se ferant: quod quidem eis impunènõ cedet, vt qui falsæ libertatis obtentu, homines in miserrimam peccati seruitutem pertrahant. *Ioh.*8.34 *rom.*6.16 *Mat.*12.41 *heb.*6.4

9 Præstaret nunquam cognouisse iustitiæ viã quàm ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominum gen⁹, canib⁹ & porcis comparatur.

7 Oculos habẽtes plenos adulterii, & qui à peccando cessare nesciãt, inescãtes animas instabiles, cor habentes ad auaritiam exercitatum, execrandi homines:

Qui relicta recta via, aberrarunt, sequuti viam Balaam *filii* Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit:

Sed redargutionem suę trãsgressionis sustinuit: nã subiugis asina muta, humana voce loquuta, prohibuit Prophetę demẽtiã.

8 ‖Isti, sunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ: quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

9 Nam prætumidã vanitatem loquendo per carnis cupiditates lasciuas, eos inescant qui verè effugerant eos qui in errore versantur:

‖Libertatem eis pollicẽdo, quũ ipsi serui sint corruptionis: siquidem à quo quis superatus est, huic etiã in seruitutẽ est addict⁹.

9 ‖Itaque si postquam in quinaméta mundi, per agnitionem Domini & Seruatoris Iesu Christi effugerint, his rursum implicati superentur, facta est vltima eorum conditio deterior priore.

Satius enim fuisset eis nõ cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita *illa*, regredi à sancta doctrina ipsis tradita.

σπιλοι καὶ μῶμοι, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, συνδειπνοῦντες ὑμῖν·

14 Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκατασπάστους ἁμαρτίας, δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες, κατάρας τέκνα·

15 Καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, ἐπλανήθησαν, ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαὰμ τοῦ Βοσὸρ, ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν·

16 Ἐλεγξιν δὲ ἔσχεν ἰδίας παρανομίας· ὑποζύγιον ἄφωνον, ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρονίαν.

17 Οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται.

18 Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς, ἐν ἀσελγείαις, τοὺς ὀλίγως ἀποφυγόντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους.

19 Ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς. ᾧ γάρ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται.

20 Εἰ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται, γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων.

21 Κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνοῦσιν ὑπιρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς.

Συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἔξέραμα· καὶ, Ὑς λουσαμένη, εἰς κύλισμα βορβόρου.

Κεφάλαιον γ.

ΤΑύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολὴν, ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν·

Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος·

Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι·

Καὶ λέγοντες, Ποῦ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτω διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως.

Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ·

Δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο.

Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσὶ, πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων.

Ἓν δὲ τοῦτο μὴ λανθανέτω ὑμᾶς, ἀγαπητοὶ, ὅτι μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία.

22 Sed accidit eis quod vero prouerbio dici solet, ‖Canis reuersus est ad suũ ipsius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni.

CAP. III.

1 HAsce iam alteras vobis literas scribo, dilecti, quibus since ram mentem vestram per cõmonefactionẽ excito.

2 Vt memores sitis verborum quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis, & doctrinæ nostræ qui sumus Apostoli Domini & Seruatoris:

3 [2]‖Illud primùm sciẽtes, venturos extremis diebus irrisores, [3]vt qui in suis ipsorum cupiditatibus incedant:

4 [3]Et dicant, Vbi est pollicitatio aduẽtus eius? nam ex quo *die* Patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis.

5 [4]Illud enim sponte ipsos latet, cælos iam olim extitisse per Dei sermonem, & terram ex aqua & in aqua consistentem.

6 [5]Quamobrem is qui tum erat mundus, aqua inundatus periit:

7 [6]Qui verò nunc sunt cæli ac terra, eodem sermone repositi, seruantur igni in diem damnationis & exitii impiorum hominũ.

8 [7]Vnum autẽ hoc ne vos lateat, dilecti, ‖Vnum diẽ apud Dominum *perinde est* vt mille annos, & mille annos vt diem vnum.

Prou.26.12

1 Remedium aduersus perditos illos veræ doctrinæ & sanctimoniæ hostes, ex fugi meditatione Propheticorum & Apostolicorũ scriptorum petẽdum est.

2 Nominatim aduersus Epicureos asserit alterum Christi aduentum. *1.Tim.4.1 2.tim.3.1 iud.18*

3 Ratio quã præteunt irrisores, quoniam continuus est naturæ cursus, qualis ab initio fuit, idcirco perpetuum fuisse & futurum mundũ.

4 Opponit illis creationẽ cæli & terræ per Dei sermonem, quã istivoluntaria insciti ignorant.

5 Secundò, opponit diluuium vniuersale, quod fuit quasi totius mundi interitus.

6 Tertiò, pronũtiat nõ fore Deo difficilius igni cremare cælũ & terram die illo destructionis impiorum de stinato (qđ etiam faciet) quã olim eũ ea creare solo Verbo, & postea aquis obruere. *Psal.90.4*

7 Occupatio, Quòd diu videtur hoc iudicium differ-

ri, nostro quidem respectu verum esse, at non coram Deo, cui nullum est vel longum vel breue tẽpus.

7 Venturus omnino est Dominus, qa promisit: idq; nec tardius, nec citius quã promisit. *Exech. 18. 32, & 33. 11. 1. tim. 2. 4. Mat. 24. 44. 1. thess. 5. 2. apocal. 3. 3, & 16. 15.*

8 Ratio cur non protinus aduenial vltimus ille dies, quia Deus patienter expectat dum electi ad resipiscentiam adducantur, vt nullus ipsorũ pereat.

9 Descriptio supremi interitꝰ mũdi, brevis qdẽ illa, sed qua nihil grauius dici possit. *Esa. 65. 17, & 66. 22. apoc. 21. 1.*

10 Exhortatio aduitæ puritatem, propter horrẽdo illo Dei iudicio, quo frænari nostram lasciuiam, & simul tamen nos recreari oporteat, modo vigilãtes & ad iudicis occursum parati ab ipso inueniamur. *Rom. 2. 4.*

11 Pauli epistolæ expressio Petri testimonio approbatæ.

12 Quædam sunt in his rebus obscura: vnde indocti arripiunt occasioné quosdã minus firmos euertendi, detortis Scripturæ testimoniis in suum ipsorũ exitiũ. Remedium autem hoc est aduersus iftiusmodi fraudem, laborare vt in dies magis ac magis crescamus in Christi cognitione.

7 Non tardat Dominus qui promisit, (vt nõnulli tarditatẽ *hanc esse* ducũt) 8 sed patiens est erga nos, ‖nolés vllos perire, sed omnes ad resipiscentiam tẽ dere.

9 ‖Veniet autem, sicut fur in nocte, diesille Domini, quo cæli cũ stridore præteribunt, elemẽta verò æstuantia soluentur, terrãque & quæ in ea sunt opera exurentur.

10 Quũ igitur hæc omnia soluantur, quales oportet esse vos in sanctis cõuersationib⁹ & pietatis officiis,

Expectantes & properãtes *ad* aduentum diei Dei, in quo cæli conflagrantes soluentur, & elementa æstuantia liquescent?

‖Sed cælos nouos ac terram nouam secundũ promissum expectamus, in quibus iustitia inhabitat.

Quaptopter, dilecti, hęc expectãtes, studete vt immaculati & incõtaminati ab eo repiamini cũ pace:

‖Dominíque nostri patientiam, saluté arbitrami ni: 11 sicut & charus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis:

Vt qui in omnibus fere epistolis loquatur de istis: 12 inter quæ sunt nõnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque stabiles detorquent, vt & reliquas Scripturas, suo ipsorum exitio.

Vos igitur dilecti qui *hæc* præscitis, cauete ne illorum nefariorum

9 Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, (ὡς τινες βραδυτῆτα ἡγοῦνται) ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενός τινας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι.

10 Ἥξει δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτί, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ροιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακήσεται.

11 Τούτων οὖν πάντων λυομένων, ποταποὺς δεῖ ὑπάρχειν ὑμᾶς ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις·

12 Προσδοκῶντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας, δι' ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα τήκεται;

13 Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ.

14 Διὸ, ἀγαπητοὶ, ταῦτα προσδοκῶντες, σπουδάσατε ἄσπιλοι καὶ ἀμώμητοι αὐτῷ εὑρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ·

15 Καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν, σωτηρίαν ἡγεῖσθε· καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν·

16 Ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων· ἐν οἷς ἐστι δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν.

17 Ὑμεῖς οὖν, ἀγαπητοὶ, προγινώσκοντες, φυλάσσεσθε ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων

πλανῆ συναπαχθέντες, ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ.

Αὐξάνετε δὲ ἐν χάριτι καὶ γνώσει 18
τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Ἀμήν.

errore abducti, excidatis à propria stabilitate.

Sed crescite in gratia & agnitione Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

Epistola catholica Iohannis Apostoli prima. Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολικὴ πρώτη.

Κεφάλαιον αʹ

ΟΗΝ ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· 1

(Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν) 2

Ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν· καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. 3

Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη. 4

CAP. I.

QVOD erat à principio, quod audiuim⁹ quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus, & manus nostræ contrectarunt de Sermone vitæ: 1

(Nam vita patefacta est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vitam illam æternam quæ erat apud Patrem, & patefacta est nobis) 2

Quod, *inquam*, vidimus & audiuimus, id annuntiamus vobis, ²vt & vos communionem habeatis nobiscū: & cōmunio nostra *sit* cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo. 3

Et hæc scribimus vobis vt gaudium vestrum sit plenum. 4

1 Incipit à personæ Christi descriptione, quem vnicum facit, nō geminum, & eum quidem tū Deū æternum (vtqui erat ab initio apud Patrē, quique est æterna illa vita) tum verū hominem factum, quē Iohannes ipse cum suis collegis & audierit, & spectarit, & palparit.

2 Vsus huius doctrinæ hic est, vt omnes vnā cōiuncti cū Christo per fidem, filii Dei beamur: qua vna in re plena felicitas est posita.

Ioh.8.12

3 Iam aggreditur quæstionem vnde intelligamus nos cum Christo esse cõiunctos, nẽpe si regamur ipsius luce. qã ex vitæ nostræ ratione intelligitur. Sic autem argumentatur, Deꝰ est lux purissima in sese: itaque optimè ei conuenit cum iis qui lucidi sũt, cum tenebrosis autem nihil est ei cõmune.

Heb.9.28
1.pet.1.19
apoc.2.5
1.Reg.8.46
2.paral.6.36
prou.20.9

4 Digressio ad peccatorũ remissionem. Nam sanctificatio ista eorũ q in luce ambulant, est quidem testimonium nostræ cum Christo coniũctionis, sed quoniam nostra ista lux est valde caliginosa, aliud simul beneficium in Christo necesse est cõsequamur, nempe vt nobis sanguine ipsius aspersis remittantur peccata: & hoc demũ est nostræ salutis fulcrum.

5 Hoc beneficio nemo est vnũ non prorsus egeat, quũ nemo non sit peccator. 6 Initium igitur salutis est malum suum agnoscere, & apud eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata: quia sic facturum se promisit, & est ipse fidelis ac iustus.

7 Reperitio superioris sententiæ qua omnes sine exceptione damnauit peccati, adeò vt siquis secus sibi persuadeat, Dei ipsius vanum reddat sermonem quantum in se est. Quorsum enim vel sacrificiis olim, vel nunc Christo & Euangelio fuisset opus, si non sumus peccatores? 1 Hinc non cõsequitur, perueršæ naturæ nostræ laxandum esse frænum, aut peccandum eo liberius quòd peccata sanguine Christi expientur: sed potius tanto diligentius resistendum peccatis. nec tamen ob nostram imbecillitatem desperandum; quum aduocatum & expiatorem habeamus Iesum Christum, iustum, ac proinde Patri acceptum.

3 ||Hoc est igitur nuntiũ quod audiuimus ex ipso, & renũtiamus vobis, Deũ lucem esse, nec tenebras in eo esse vllas.

Si dixerimus nos societatẽ habere cũ eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec sincerè agimus.

Quòd si in luce incedimus, sicut ipse est in luce, communionem habemus cum eo mutuam, 4 ||& sanguis Iesu Christi Filii eius purgat nos ab omni peccato.

5 ||Si dixerimus nos peccatum non habere, nosipsos fallimus, & veritas in nobis non est.

6 Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & purget nos ab omni iniquitate.

7 Si dixerimus nos non peccasse, mendacem facimus eũ, & sermo eius non est in nobis.

CAP. II.

FIlioli mei, hęc scribo vobis, ne peccetis. Quòdsiquis peccarit, aduocatum apud Patrem habemus, Iesum Christum iustum.

Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiã pro totius mũdi *peccatis*.

5 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία.

6 Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν.

7 Ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ φωτί, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας.

8 Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

9 Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πιστός ἐστι καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας, καὶ καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας.

10 Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιοῦμεν αὐτόν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

Κεφάλαιον βʹ

1 Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε. καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον.

2 Καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου.

Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτόν, ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν.

3 [2]Et per hoc scimus nos eum nosse, si mandata ipsius obseruamus.

2 Reddit ad testimonium nostræ cũ Deo coniũctionis, nempe sanctificationẽ, explicans quid sit in luce incedere, nempe mandata Dei obseruare. Ex quo efficitur sanctimoniam non esse positã in iis quæ homines sunt commenti, nec in vana Euangelii professione.

Ὁ λέγων, Ἔγνωκα αὐτόν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστί, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν·

4 [3]Qui dicit, noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est:

3 Sãctimonia (id est vita ex præscripto mandatorum Dei) quantũuis imbecillis simus, instituta, necessariò cũ fide (id est vera Patris in Filio cognitione) cohæret.

Ὃς δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τετελείωται· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμεν.

5 [4]Qui autem seruat sermonem eius, verè in hoc charitas Dei expleta est: per hoc scimus nos in ipso esse.

4 Qui mandata Dei obseruat, is verè Deum amat: qui Deum amat, in Deo est, siue cum Deo cohæret. Ergo is demum qui mandata eius obseruat, est in Deo.

Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει, καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν.

6 [5]Qui dicit se in eo habitare, debet, sicut ille ambulauit, ita & ipse ambulare.

Infrà, c. 14

5 Qui unũ est cum Christo, eius vita viuat necesse est: i. eius vestigiis incedat.

Ἀδελφοί, οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν, ἣν εἴχετε ἀπ' ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά ἐστιν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς.

7 [6]Fratres, nouã doctrinã nõ scribo vobis, sed doctrinã veterẽ, quã *videlicet* habuistis *iã inde* à principio. Vetus hęc doctrina, sermo ille est quem audistis *iam inde* à principio.

6 Explicaturus præceptum mutuæ charitatis, ipsa tur se, quum sanctimoniam vrget, nouam quampiam vitæ rationem

Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν ὑμῖν· ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει.

8 [7]Econtrario doctrinam nouã scribo vobis, quod verũ est in ipso, & in vobis: quia tenebrę pterierũt, & vera illa lux iam lucet.

7 Addit, Veterem quidem esse illam doctrinam, sed quæ nunc sit quodammodo noua, tum Christi respectu: in quibus nimirum ille per Euangelium efficaciter Legem suam non tabulis lapideis sed animis nostris insculpat.

Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι.

9 [8]Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.

8 Iam ad secundam tabulam (i. mutuam charitatem) accedens negat vera luce præditum, siue verè regeneratum, ac Dei Filium esse, qui fratrem odit: & eiusmodi hominem miserè in tenebris errare, quantumcunque Dei cognitionem iactet, vt qui sciens prudens in

Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ φωτὶ μένει, καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν.

10 ‖Qui diligit fratrem suũ, in luce manet, & offendiculum in eo non est:

Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, καὶ οὐκ οἶδε που ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

11 Qui autẽ odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat, quia tenebrę occupauerunt.

barathrum ruat.

9 Irerum à sanctificatione ad peccatorum remissionem reuertitur, & gratuita in Christo reconciliatio sit nostræ salutis fundamentum, cui postea veluti basi, sanctificatio est superstruenda.

10 Hanc doctrinam singulis ætatib⁹ conuenire docet, ac primũ quidem senes alloquens, ostendit Christũ & eius doctrinam res esse longè vetustissimas, ac proinde si veteribus delectantur, nihil eis æquè gratum esse oportere.

11 Adolescentes monet, si vires suas cupiãt ostentare, gloriosissimũ certamen hic eis proponi, Satanam videlicet pessimum hostem superandum: iubens eos esse de victoria tam securos quã qã sint ea potiti.

12 Pueris denique ostendit, verum Patrẽ à quo bona omnia sint expectãda, in Euangelio ipsis commõstrari.

13 Totidẽ exhortationes pari serie subiicit: acsi diceret, Memineritis patres quod modò scripsi, patefactum esse nobis æternũ Dei Filium. Memineritis adolescentes, vires illas quibus dixi Satanã à vobis esse profligatum, à verbo Dei quod intra vos habitat, in vos esse collatas.

9 Scribo vobis, filioli, quoniã remissa sũt vobis peccata propter nomen eius.

10 Scribo vobis, patres, quoniã nostis eũ qui à principio est. 11 Scribo vobis, adolescentes, quoniã Malũ illum vicistis. 12 Scribo vobis, pueruli, quoniam nostis Patrem.

13 Scripsi vobis, patres, quoniam nostis eum qui est à principio. Scripsi vobis adolescentes, quia fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & illum Malum vicistis.

14 Ne diligite mundũ, neque ea quæ in mũdo sunt. siquis diligit mundum, nõ est charitas Patris in eo.

Quoniã quicquid est in mũdo, cupiditas carnis, & libido oculorum, & fastus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo est.

15 Porro mundus præterit, & cupiditas ipsius: qui verò præstat voluntatem Dei, manet in æternum.

16 Pueruli, 17 vltimum tẽpus adest: 18 & sicut audistis antichristum vẽturũ, etiã nunc antichristi multi cœperunt esse: vnde scimus vltimũ tẽpus adesse.

19 E nobis egressi sũt, sed nõ erãt ex nobis: nã si fuissent ex nobis, permãsissẽt vtique nobiscũ: 20 sed hoc factum est vt patefieret nõ omnes esse ex nobis.

12 Γεγράφω ὑμῖν, τεκνία, ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

13 Γεγράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρόν. γέγραφα ὑμῖν, παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα.

14 Ἔγραψα ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. ἔγραψα ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροί ἐστε, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρόν.

15 Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ·

16 ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἐστί.

17 Καὶ ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ· ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

18 Παιδία, ἐσχάτη ὥρα ἐστί· καὶ καθὼς ἠκούσατε ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκομεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστί.

19 Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν. εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν ὅτι οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν.

7 Ioan. 1. 29. & 3. 5. Act. 10. 43. 1 Cor. 6. 11. Ephes. 1. 7. Hebr. 10. 12. 1 Pet. 1. 18. 1 Ioan. 1. 7. Apoc. 1. 5. 8 Ioan. 8. 44. 2 Cor. 4. 4. Ephes. 2. 2. 1 Ioan. 3. 8. 9 Ioan. 15. 3. Act. 10. 43. Ephes. 5. 26. Hebr. 10. 22. 1 Pet. 1. 22. 1 Ioan. 1. 7. 10 Ioan. 2. 1. 11 Ioan. 2. 9. 12 Luc. 24. 47. Act. 10. 43. 1 Ioan. 2. 1. 13 Ioan. 1. 1. 1 Ioan. 1. 1. 14 Ioan. 1. 1. 1 Ioan. 1. 1. 15 Rom. 12. 2. Iac. 4. 4. 1 Ioan. 5. 19. 16 Gen. 3. 6. Matth. 6. 23. Luc. 11. 34. Rom. 1. 29. 1 Ioan. 3. 17. 17 Psal. 102. 27. Matth. 24. 35. 1 Cor. 7. 31. 1 Ioan. 4. 17. 18 Matth. 24. 5. 1 Ioan. 4. 3. 2 Ioan. 7. 19 Matth. 13. 41. 1 Cor. 11. 19.

7 Irenæus lib. 3. cap. 16. 8 Ioannes Damascenus lib. 4. de fide orthodoxa cap. 15. 9 Irenæus lib. 3. cap. 16. 10 Irenæus lib. 3. cap. 16. 11 Irenæus lib. 3. cap. 16. 12 Irenæus lib. 3. cap. 16. 13 Irenæus lib. 3. cap. 16. 14 Irenæus lib. 3. cap. 16. 15 Irenæus lib. 3. cap. 16. 16 Irenæus lib. 3. cap. 16. 17 Irenæus lib. 3. cap. 16. 18 Irenæus lib. 3. cap. 16. 19 Irenæus lib. 3. cap. 16. 20 Irenæus lib. 3. cap. 16.

7 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 8 Ioannes Damascenus] Ioannes Damascenus lib. 4. de fide orthodoxa cap. 15. 9 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 10 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 11 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 12 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 13 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 14 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 15 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 16 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 17 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 18 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 19 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 20 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16.

7 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 8 Ioannes Damascenus] Ioannes Damascenus lib. 4. de fide orthodoxa cap. 15. 9 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 10 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 11 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 12 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 13 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 14 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 15 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 16 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 17 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 18 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 19 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16. 20 Irenæus] Irenæus lib. 3. cap. 16.

14 Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & fastu plenus, Patri cælesti penitus est inuisus. Itaque Pater & mũdus simul diligi non possunt: quæ admonitio in primis est fiorẽti iuuẽtæ necessaria. 15 Quãto præstet Patris voluntati quàm mũdi cupiditatib⁹ obsequi, ex ipsa vtriusq; natura & dispari exitu demõstrat. 16 Iã ad pueros ipsos, in religionis tamen summa probè institutos, se conuertẽs, socordiã illi ætati familiarẽ iubet eos excutere variis argumentis. 17 Primùm, quia vltimũ tẽpus adsit, vt nullã dilationẽ res patiatur. 18 Secũdò, quòd Antichristi (i. apostatæ) quos vẽturos audierãt, iã præsentes adsint. Huius autẽ periculi oportuit incantã illã ætatẽ in primis admoneri. 19 Digressio aduersus offendicula quhs illa præsertim rudis ætas peelli potest. Itaq; ne tã turpi quorũdã defectione terreatur, primũ testatur apostatas, etsi in Ecclesia versati sint, tamẽ ex Ecclesia nunquã fuisse, quoniã Ecclesia est electorũ cœtus qui pire ac proinde à Christo deficere non possunt. 20 Secundò, In Ecclesiæ commodum hæc fieri ostẽdit, vt patefiant hypocritæ.

Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα. 20

Οὐκ ἔγραψα ὑμῖν ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτήν, καὶ ὅτι πᾶν ψεῦδος, ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστι. 21

Τίς ἐστιν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός; οὗτός ἐστιν ὁ ἀντίχριστος, ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν. 22

Πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱόν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. 23

Ὑμεῖς οὖν ὃ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μενέτω· ἐὰν ἐν ὑμῖν μείνῃ ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ μενεῖτε. 24

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν αὐτὸς ἐπηγγείλατο ἡμῖν, τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. 25

Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς. 26

Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει, καὶ οὐ χρείαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καὶ ἀληθές ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι ψεῦδος· καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ. 27

Καὶ νῦν, τεκνία, μένετε ἐν αὐτῷ· ἵνα ὅταν φανερωθῇ, ἔχωμεν παῤῥησίαν, καὶ μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. 28

Ἐὰν εἰδῆτε ὅτι δίκαιός ἐστι, γινώσκετε ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται. 29

27 At vos vnctionē habetis à Sancto illo *profectam*, & nostis omnia.

22 Non scripsi vobis *ideirco* quòd veritatē ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum mendacium ex veritate esse.

23 Quis est mendax nisi qui negat Iesum esse Christum? hic est antichristus, negans Patrem & Filium.

Quisquis negat Filium, is ne Patrem quidē habet.

24 Quod igitur audistis à principio, in vobis maneat. si in vobis manserit quod audistis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.

Hęc autem illa est promissio quam ipse pollicitus est nobis, *nempe* vita illa æterna.

25 Hæc scripsi vobis de iis qui seducunt vos.

Sed vnctio quā vos accepistis ab eo, manet in vobis, nec necesse habetis vt quisquam doceat vos: verùm sicut eadē vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax est, & non mendax: & sicut docuit vos, manebitis in eo.

26 Nunc igitur, filioli, manete in eo: vt quum patefactus fuerit, habeamus fiduciā, neque pudefiamus corā eo in ipsius aduētu.

27 Si scitis eum iustū esse, nostis, quicunque exercet iustitiam, ex ipso natum esse.

21 Tertiō, solatur eos vt firmi perstent, quum à Spiritu sancto vncti sint verā totius salutis notitia.

22 Occupatio. Se ista nō scripsisse vt religionis ignaris, imò verò vt veritatis gnaris, adeo qdē vt possint veritatem à mendacio distinguere.

23 Falsam antichristorū doctrinam aperte iam demonstrat, nempe q vel Christi personam vel eius officiū vel vtrūque simul oppugnēt: quod qui faciunt, Deum frustrā iactant, quum negato Filio, negetur etiā Pater.

24 Illi doctrinæ tota Prophetica & Apostolica prædicatio repugnat. Est igitur illa prorsus repudianda, ista verò omnino retinēda, huc nos deducēs vt ingratuita promissione(i. in vno Christo & Patrem nobis dato) vitam æternam quæramus.

25 Idē Spiritus qui veritatis cognitione electos imbuit & sanctificat, perseuerātiæ donum eis tribuit.

26 Cōclusio totius tū exhortationis tū etiam tractationis superioris.

27 Transitio ad sequentem tractationem, eodem quidem spectantem, sed tamen luculentiorem, & diuerso quodam ordine idem argumentū explicantē. Illic enim ab effectis ad causam docuit nos ascendere: hic verò à causis ad effecta descendit. Est autē huius argumenti summa, Deū esse omnis iustitiæ fontem, ac proinde eos demum qui iustitiæ studeant, ex ipso natos esse deprehendi, vt qui Deum Patrem referant.

1 Aüspicatur huius conuenientiæ patris & filiorū explicationē à summa causa, nempe à gratuita illa Dei in nos charitate, qua nos ita complectitur vt etiam in filios adoptet.

2 Antequā hāc adoptionē declaret, duo præfatur: vnum, nō esse tātā istā dignitatem ex carnis iudicio æstimādā, quoniam mundo sit incognita, vt qui ne Deū quidē ipsum Patrem norit. *Esa.* 53. 6, & 9. 11 1. *Pet.* 2. 22. 24

3 Alterum, Ne nobis quidē ipsis (nedū extraneis) adhuc plene patefactam esse istam dignitatem: cuius cōplementū certum quidem nos manet, & quidem tale vt sim⁹ ipsi Filio Dei similes futuri, eiusq; re ipsa sicuti est, cōspectu fruituri, sed tamen in alterū eius aduentum differtur. *Ioan.* 8. 44

4 Iam istā adoptionem, cuius gloria in spe adhuc posita est, ab effectu describit, quod videlicet quisquis est factus Dei filius, Patrem studeat puritate referre.

CAP. III.

VIdete qualem charitaté dedit nobis Pater, *nempe* vt filii Dei vocemur. [2] propterea mūdus non nouit nos, quia non nouit eum.

[3] Charissimi, nunc filii Dei sumus, sed nondū patefactum est quoderimus. scimus autem fore vt quū *ipse* patefactus fuerit, similes ei simus: quoniam videbimus eum sicuti est.

[4] Et quisquis habet hanc spem in eo *sitam*, purificat se, sicut & ille purus est.

[5] Quisquis cōmittit peccatū, etiam Legem transgreditur: nam peccatū est Legis transgressio.

[6] Et scitis illum patefactum esse ‖ vt peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non esse.

Quisquis in eo manet, non peccat: quisquis peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

[7] Filioli, nemo vos seducat: qui exercet iustitiam, iustus est, sicut ille iustus est.

[8] ‖ Qui cōmittit peccatū, ex diabolo est: quoniamà principio diabol⁹ peccat. ad hoc patefactus est Filius Dei vt dissoluat opera diaboli.

Quisquis nat⁹ est ex Deo, peccatū nō cōmittit: quoniam semen ipsius in eo

Κεφάλαιον γ΄

1 Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατήρ, ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν. διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ἡμᾶς ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτόν.

2 Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα. οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα· ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι.

3 Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, ἁγνίζει ἑαυτόν, καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι.

4 Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ· καὶ ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία.

5 Καὶ οἴδατε ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ, καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι.

6 Πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ μένων, οὐχ ἁμαρτάνει· πᾶς ὁ ἁμαρτάνων, οὐχ ἑώρακεν αὐτὸν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν.

7 Τεκνία, μηδεὶς πλανάτω ὑμᾶς· ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι, καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστιν.

8 Ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν· ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει. εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

9 Πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ· ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ

filius, Patrem studeat puritate referre. 5 Duritatis huius regula non aliunde quam ex Lege Dei petenda est, cuius transgressio illud est quod peccatum vocatur. 6 Argumentum à materiali nostræ, salutis causa: Christus est purissimus in sese, & venit vt peccata nostra tolleret, nobis videlicet Spiritu suo sanctificatis. Ergo qui vere Christi particeps est, sese non dedit peccato: & econtrario, qui peccato se dedit, Christum ignorat. 7 Aliud argumentum à coniugatis, Qui iuste viuit, iustus est, & Christum in sum refert, vnde etiam Dei filius esse intelligitur. 8 Argumentum à repugnantibus. Diabolus est peccati author, ac proinde ex diabolo est, siue affatu diaboli regitur, qui fernit peccato: quod si diaboli filius, non igitur Dei. Nā ita inter se repugnant diabolus & Deus, vt etiam filius Dei sit missus de struendis diaboli operibus. Itaque ex oppositio, quicunque peccato resistit, Dei est filius, Spiritu ipsius videlicet veluti nouo semine regeneratus, adeo quidem vt iam necessario ex subiectione peccati sit liberatus.

μένει. καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται.

manet: nec potest peccare, eo quòd ex Deo natus est.

Ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου. πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

9 Per hoc manifesti sunt filii Dei & filii diaboli: quisquis non exercet iustitiam, non est ex Deo, 10 & qui non diligit fratrem suum.

9 Confirmatio, Exvita impura dignosci qui diabolico spiritu regantur: ex pura verò, qui sint Dei filii.

10 Charitatē in fratres, vt alteram filiorum Dei notam, incipit commēdare. *Ioh.13.34, & 15.12*

Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους.

11 ‖Quoniā hoc est nūtium quod audistis à principio, vt diligamus alii alios.

Gen.4.8

11 Ratio prima à præcipiētis Dei authoritate.

Οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια.

12 Non sicut ‖Cain, *qui* ex illo Malo erat, & occidit fratrem suum. 13 Cuius autem rei gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta.

12 Amplificatio à cōtrario exemplo Cainī fratricidæ.

13 Breuis digressio, Ne miremurnos, dum officium facimus, esse mundo exosos, quū hæc iam olim fuerit iusti Abelis conditio, cui quis tandem non malit esse similis quam Caino? *Supra,2.19 Iud.19.17 Ioh.15.18 eph.5.2*

Μὴ θαυμάζετε, ἀδελφοί μου, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος.

Ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

13

Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς. ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν, μένει ἐν τῷ θανάτῳ.

14 Nos scimus nos translatos esse ex morte ad vitā, quia diligimus fratres: qui non diligit fratrem, manet in morte.

14 Ratio secunda, Quia charitas est testimoniū nos à morte ad vitam esse trāslatos: ac proinde odium in fratres est mortis argumentum, cui quisquis indulgeat, velut mortem in sinu fouet. *Luc.3.11*

Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστί· καὶ οἴδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν.

15 ‖Quisquis odit fratrē suum, homicida est: & nostis nullum homicidā habere vitam æternam in se manentem.

15 Confirmatio, Quisqs homicida est, veritatur imorte æterna: qui fratrem odit, est homicida: mortui nasci-

Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε· καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεῖναι.

16 ‖Per hoc cognouimus charitatem, quòd ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere.

16

Ὃς δ' ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου, καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα, καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ;

17 ‖Qui verò habuerit mundanas facultates, & viderit fratrem suum egentē, & clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

17

Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν

18 Filioli mei, ne diligam⁹

18

ergo est in morte. Inde sequitur oppositū, eū q fratrē diligit, ad vitā trāsiuisse. Nā reuera mur. 16 Iam quousque charitas Christiana porrigatur ostendit, eousque videlicet vt Christi exem plo, sui etiam quisque obliuiscatur vt fratribus consulat. 17 Argumentatur à comparatis. Nam si vel ipsam vitam tenemur proximis impendere, quanto magis fratris inopiam facultatib⁹ nostris subleuare? 18 Charitas Christiana nō in verbis, sed in re ipsa posita est, & ab affectu sincero proficiscitur.

verbo neque lingua *solùm*, sed opere & veritate.

18 Charitatem commendat à triplici effectu. Primũ enim ex ea intelligim⁹ nos vere esse Dei filios, vt antea declarauit. *Mat.* 21.22 *Iohan.* 15.7, & 16.23 *infra* 5.14 *Ioh.* 6.29, & 17.3

19 Inde sit vt pacatá cõscientiam habeamus, sicut ecõtrario qui statuit se Deũ habere pro iudice, quòd sit male sibi conscius, vel nunquam vel temere quietus est, quum De⁹ multo quàm nos acutius videat, & seueri⁹ iudicet. *Ioh.* 13.24, & 15.10

20 Tertius effect⁹ ex hoc quoque nasciturꝰ quòd in his miseriis certi sumus nos exaudiri, vt q filii Dei simus: sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus.

21 Cõclusio, Fidẽ in Christum & charitatẽ mutuã, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis

18 Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse, 19 & corã ipso secura reddemus corda nostra.

Nam si nos condemnet 20 cor nostrum, potétior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

20 Chariſſimi, si cor nostrũ nos non condemnet, fiduciã habemus apud Deum:

‖Et quicquid petierimus 22 accipimus ab eo, quoniã præcepta eius custodimus & ea quæ ipsi placent facimus.

21 ‖Hæc est igitur eius doctrina vt credamus nomini Filii eius Iesu Christi, & diligamus alii alios, sicut mandauit nobis.

Nam qui seruat eius mãdata, in eo habitat, & ipse in eo: & per hoc nouimus eũ habitare in nobis, *nempe* ex Spiritu quẽ nobis dedit.

CAP. IIII.

Dilecti, ne cuiuis spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.

2 Ex hoc cognoscite Dei Spiritum: Quicunque spiritus cõfitetur Iesum Christum in carnem venisse, ex Deo est.

λόγῳ μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ.

19 Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν.

20 Ὅτι ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ γινώσκει πάντα.

21 Ἀγαπητοί, ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παῤῥησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν·

22 καὶ ὃ ἐὰν αἰτῶμεν, λαμβάνομεν παʼ αὐτοῦ, ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν.

23 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καθὼς ἔδωκεν ἐντολὴν ἡμῖν.

24 Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ· καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκεν.

Κεφάλαιον δ.

1 Ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον.

2 Ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι.

externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio vicissim respondere.

1 Occasione ex Spiritus nomine arrepta, ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiusdem notitia pendet, separetur, redit ad id quod capite secundo de cauendis Antichristis dixerat. Vult autem duplicẽ cautionem a nobis hic adhiberi: vnam, vt quum multi sint pseudoprophetæ, temere quibuslibet nõ credamus: alteram, ne quia multi falsa docent, idcirco nullis credamus. Tenendam igitur esse mediam viam, vt Dei Spiritus qui omnino sequendi sunt, nouerimus ab impuris spiritibus fugiendis distinguere. 2 Certam & perpetuam Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ regulam tradit, nempe si Christi diuina aut humana natura, aut vera earundem vnitio negetur: vel de ipsius, vnici videlicet nostri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni, officio vel tantillum detrahatur.

Καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ ἀντιχρίστου, ὃ ἀκηκόατε ὅτι ἔρχεται, καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν ἤδη.

Ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστε, τεκνία, καὶ νενικήκατε αὐτούς· ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ.

Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσί, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει.

Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμέν· ὁ γινώσκων τὸν Θεὸν, ἀκούει ἡμῶν· ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀκούει ἡμῶν. ἐκ τούτου γινώσκομεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης.

Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι· καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ γινώσκει τὸν Θεόν.

Ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν· ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν.

Ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ.

Ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

Ἀγαπητοί, εἰ οὕτως ὁ Θεὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν.

Θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται· ἐὰν ἀγα-

3 At quicũque ſpiritus nõ confitetur Ieſum Chriſtũ in carnem veniſſe, ex Deo non eſt: ſed hic eſt ille *ſpiritus* Antichriſti, de quo audiſtis eum venturũ fuiſſe, & iã nũc in mundo eſſe.

3 Vos ex Deo eſtis, filioli, & viciſtis eos, quoniã potentior eſt qui *eſt* in vobis quàm qui in mundo eſt.

4 Ipſi è mũdo ſunt, ideo mundana loquuntur, & mundus eos audit.

5 ‖ Nos ex Deo ſumus: qui nouit Deũ, audit nos: qui non eſt ex Deo, nõ audit nos: ex hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis & ſpiritum erroris.

6 Dilecti, diligamus alii alios: nã charitas ex Deo eſt: quiſquis diligit, ex Deo natus eſt, & nouit Deum.

8 Qui non diligit, nõ nouit Deum: nam Deus eſt charitas.

9 ‖ Per hoc patefacta eſt charitas Dei in nobis, q̃ Filium illũ ſuum vnigenitum miſit Deus in mundũ vt viuamus per eum.

10 In hoc eſt charitas, non q̃ nos dilexerimus Deum, ſed quòd ipſe dilexerit nos, & miſerit Filium ſuum vt eſſet propitiatio pro peccatis noſtris.

11 Dilecti, ſi Deus nos ita dilexit, debemus & nos alii alios diligere.

12 ‖ Deum nemo ſpectauit vnquam: ſi dili-

3 Solatur electos certa ipſe victoriæ, ita tamen vt eos doceat nõ ſua ſed Dei virtute pugnare.

4 Cauſam adfert cur iſtis mũdus potius quàm veris doctoribus applaudat: quoniã videlicet nihil niſi mundanum ſpirant: quæ etiam eſt altera Antichriſtianæ doctrinæ dignoſcendæ ratio. *Ioh.8.47*

5 Suam & collegarũ ſuorum doctrinã teſtatur certũ eſſe Dei ſermonem, quẽ vniuerſis totius mũdi ſuffragiis ſecurè opponere ſit neceſſe, & inde veritatem à mẽdacio diſtinguere. *Ioh.3.16*

6 Redit ad charitatis mutuæ commendationem.

7 Ratio prima, Quoniam res eſt planè diuina, ac proinde filiis Dei prorſus cõueniens, adeò vt qui illius eſt expers, dicinõ poſſit Deũ vere noſſe. *Ioh.1.12* *1.tim.6.16*

8 Confirmatio, Quia Dei natura ſit homines diligere: cui rei il luſtriſſimũ p cæteris documentum eſt quòd nõ quoſuis ſed Filium illum ſuũ, & eum quidem V-

nigenitum, ſola illa gratuita & infinita in nos hoſtes ſuos beneuolentia impulſus, tradiderit in mortẽ, cuius ſanguine expiari, fieremus æternæ ipſius gloriæ participes. 9 Ratio altera à cõparatis, Si Deus nos ita dilexit, an nos ipſius filii, inter nos non amabimus? 10 Tertia ratio, Quia Deus oculis inuiſibilis, ex hoc ſui Spiritus effectu (nẽpe charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, ſed nobiſcum cõiunctus, in quibus ita ſit efficax.

gamus alii alios, Deus in nobis habitat, & charitas eius expleta est in nobis.

12 Huic charitati fundamentum aliud iubsternit, nempe fidem in Iesum, quæ veros nos cum eo cõiungit, sicut charitas nos cum eo cõiunctos esse testificatur. Reddit autẽ Christo testimonium vt oculatus testis.

12 Quarta ratio, Deus est fons & origo charitatis, piáque adeo charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet.

13 Rursus vt paulo ante charitatem ex eo commendat quod quũ ex nostri cum Deo in hac re conuenientia certum nobis nostræ adoptionis testimonium suppeditetur, ita fiat vt intrepidi de supremum illum diẽ iudicii expectem⁹, adeo vt trepidatio & crucia tus ille conscientiæ à charitate expella tur.

Ioh.13.34, & 15.12

14 Nequis illam conscientiæ pacẽ eximat á charitate nostra vt causa ꝓficisci, recurrit ad fõtem, nempe ad gratuitam dilectionẽ qua nos Deus licet irá ipsius ꝓmeritos ꝓsequitur.

[1]Per hoc cognoscimus nos in eo habitare & ipsũ in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

[11]Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset seruator mundi.

Quisquis confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat, & ipse in Deo.

Et nos cognouimus & credidimus charitatẽ quã habet De⁹ in nobis. [12]Deus charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

[13]Per hoc expleta est charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicii, q. qualis ille est, *tales* & nos sumus in hoc mũdo.

Metus non est in charitate: expleta charitas foras eiicit metũ: quoniam metus cruciatũ habet. qui autem metuit, nõ est perfectus in charitate.

[14]Nos diligimus eũ, quoniã ipse prior dilexit nos.

[15]Siquis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. [16]qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo poterit diligere?

[17]‖ Et hoc mãdatũ habem⁹ ab eo, vt qui diligit Deũ,

πῶμν ἀγγέλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τετελειωμένη ἐστὶν ἐν ἡμῖν.

13 Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν.

14 Καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα καὶ μαρτυροῦμεν ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν υἱὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου.

15 Ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ.

16 Καὶ ἡμεῖς ἐγνώκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην ἣν ἔχει ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστί· καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ.

17 Ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, ἵνα παῤῥησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, κἀκεῖνοι ἐσμὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

18 Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον· ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ.

19 Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς.

20 Ἐάν τις εἴπῃ, Ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν. ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, τὸν Θεὸν ὃν οὐχ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν;

21 Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν,

Hinc autem duplex alia charitas oritur, vtraque primæ illius index ac testis, ea videlicet qua Deũ qui prior nos dilexit redamamus: ac demum propter illum, proximos quoque diligimus. 15 Sicut charitatem proximi á charitate Dei in nos inseparabilẽ esse ostendit, quoniã hæc illã gignit: ita iã alia charitatis speciem qua nos Deum diligimus, á charitate proximi disiungi posse negat: vnde cõsequitur, impudenter mentiri qui se Dei cultores vocant, quum proximos negligant. 16 Prima ratio à comparatis, cur non possit proximus odio haberi & Deus diligi, nempe qa qui fratrẽ non potest amare quẽ videt, quomodo Deũ inuisibilem amauerit? 17 Secunda ratio, Cur non possit Deus odio haberi & proximus diligi, quia vnus & idem Legislator & se & proximum diligi præcepit.

ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Κεφάλαιον ε.

Πᾶς ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται· καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ.

Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὅταν τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν.

Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν· καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν.

Ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν.

Τίς ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κόσμον εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ;

Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος, Ἰησοῦς ὁ Χριστός· οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι· καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια.

Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατὴρ, ὁ λόγος, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι.

Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα. καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν.

Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων

diligat & fratrem suum.

CAP. V.

1 Quisquis credit Iesũ esse Christũ, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam eum qui ex eo genitus est.

2 Per hoc cognoscimꝰ nos diligere filios Dei, quũ nos Deum diligimus, & mandata eius seruamus.

3 Hæc est enim charitas Dei, vt mãdata eius seruemus: & mandata eius grauia non sunt.

4 Quoniam quicquid natum est ex Deo, vincit mũdum: & hæc est victoria quæ vicit mundum, *nempe* fides nostra.

5 Quis est qui vincit mũdum, nisi qui credit Iesum esse Filium Dei?

6 Hic ille est qui venit per aquam & sanguinem, *nempe* Iesus Christus: 9 nõ per aquam solùm, sed per aquam & sanguinẽ: & spiritus is est qui testificatur spiritum veritatem esse:

7 Nam tres sunt qui testificãtur in cęlo, Pater, Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt.

8 Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus & aqua, & sanguis: & hi tres in vnum consentiunt.

10 Si testimonium hominũ

1 Pergens in eodem argumẽto, quo modo vtraq; illa charitas in nobis ex Dei i nos charitate deriuetur ostẽditnẽ pe ꝑ Iesũ mediatorem fide apprehẽsum, i quo facti Dei filii, & Patrẽ ex quo sic geniti sumus, & fratres similiter nobiscũ genitos diligimꝰ.

2 Charitas proximi a charitate qua Deũ diligimꝰ sic dependet, vt hanc illi ꝑre oporteat: inde conseq̃tur charitatẽ nõ esse appellandã quu ad male agendũ coeunt homines, quoties denique ꝓximũ amantes, i Dei mãdata nõ respicimꝰ. *Mat.12.30*

3 Ratio, Quia Deũ diligere est mandatis eiꝰ obsequi. qđ quũ ita fit, & vtraq; charitas ab eo dẽ Legislatore sit mãdata, (vt antea docuit) efficitur illud quoq;, diligi non posse proximum vbi mandata Dei violãtur. *1.Cor.15.57 Ioh.3.16*

4 Quoniam docet experiẽtia nullã inesse carni facultatẽ, imò ne voluntatẽ quidẽ ad præstãda Dei mãdata, idcirco ne videatur Apostolus, tories inculcãs mãdatorũ Dei obseruationẽ, impossibilia flagitare, gnũtiat grauia nõ esse Dei mãdata, hactenus qdẽ vt eorũ onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nacti sumus vires quibus superatur mũdus, i. quicqd mãdatis Dei reluctatur. 6 Explicat quænã sint illæ vires, nẽpe fides. 7 Duo ꝓterea declarat: vnũ, quæ sit vera fides, ea nimirũ quæ in vnũ Iesum Filiũ Dei respicit: ex quo cõsequitur alterũ, nẽpe has vires ꝓprie nõ esse fidei, sed fide tanquã instrumẽto, ex Iesu Christo Filio Dei hauriri. 8 Præstãtiã Christi in quo vno omnia nobis donãtur, ex testibus cæleſtibus & totidẽ terrenis, penitus inter se cõsentiẽtibus. Cæleſtes sunt, Pater a quo missus est Filius, Sermo ipse caro factus, & Spiritus sanctus. Terreni testes, aqua, (i. sanctificatio nostra) sanguis, (i. iustificatio nostra) Spiritus, i. agnitio Dei Patris in Christo per fidem ex Spiritus sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus. 9 Monet ne aquã a sanguine (i. sanctificatione a iustificatione, siue iustitia inchoatã a iustitia imputata) separemus: quoniã illa nõ nitimur nisi quatenus est huius testimoniũ: hæc verò etsi ab illa nũquã separatur, tamẽ sola est nostræ salutis materia.

10 Argumẽto a comparatis ostendit quantum sit pondus cæleſtis testimonij, quod Pater edidit de Filio, cui consentit & ipse Filius & Spiritus sanctus.

accipimus, testimonium Dei maius est: nã hoc est testimoniũ Dei quod testificatus est de Filio suo.

λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστίν· ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ ὅτι μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

11 Firmitatẽ etiã terrestriũ testium probat ex cõscientia vniuscuiusque, testimonium illud in sese habentis. quam falli nõ dicit, vtpote quæ cælesti Patris de Filio testimonio assentiatur: alioqui enim Patrem oporteret esse mendacem, si cõscientia Patri assentiens mentiretur.

11 Qui credit in Filiũ Dei, habet testimonium in seipso: qui non credit Deo, mendacem eum fecit, quia non credidit testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo.

Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ· ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ, ψεύστην πεποίηκεν αὐτόν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

12 Iam tandem quod sit hoc testimonium, tot testibus confirmatum declarat: nempe vitã sine felicitatẽ æternam esse merũ Dei donum, quæ in Filio resideat, & ab eo nos qui per fidem cum eo coniũctisumus, promanat, adeò vt extra eum nusquam inueniatur vita.

12 Est autem hoc testimonium, *nempe* quòd vitã æternã dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius est.

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός· καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστίν.

Qui habet Filiũ, habet vitam: qui non habet Filiũ Dei, vitam nõ habet.

Ὁ ἔχων τὸν υἱὸν, ἔχει τὴν ζωήν· ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει.

13 Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen Filii Dei: vt sciatis vos vitã æternam habere, & vt credatis in nomen Filii Dei.

Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Supra 3.22

13 Epilogus epistolæ, in quo primùm ostendit hac doctrina etiã ipsos egere q iam credunt, vt magis ac magis in fide creſcãt: id est vt quotidie de sua in Christo per fidem salute fiant certiores.

14 Et hæc est fiducia quã apud Deum habemus, ‖ ipsum, siquid petierimus secundum voluntatem eius, nos audire.

14 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παρρησία ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτόν, ὅτι ἐάν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν.

Quòd si scimus eũ audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones quas ab eo petiimus.

Καὶ ἐὰν οἴδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν, ὃ ἂν αἰτώμεθα, οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα ἃ ᾐτήκαμεν παρ' αὐτοῦ.

15 Siquis viderit fratrem suũ peccare peccato *quod* non *est* ad mortẽ, petet, & dabit ei vitam: peccãtibus *dico* non ad mortem. Est peccatum ad mortem: nõ pro illo dico vt roget.

Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσει, καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν, τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ.

Deut. 12. 31
mat. 3. 29

16 ‖ Omnis iniquitas peccatũ est: sed est peccatum *quod* non *est* ad mortem.

Πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστί· καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον.

14 Quoniã quod speramus nondum re ipsa obtinemus, inuocationem cum fide connectit Apostolus, quam vult ex fide proficiſci, deinde ita cõcipi vt nihil diuinæ voluntati non consentaneũ petatur: cuiusmodi preces vanæ esse non possunt. 15 Preces non tantum pro nobis ipsis, sed etiam pro fratribus peccantibus sunt concipiendæ, ne sint eis mortiferæ ipsorum peccata: additur tamen exceptio peccati illius quod nunquam remittitur, siue peccati in Spiritum sanctum, i. vniuersalis & ex animo proficiſcentis apostasiæ à cognita Euangelii veritate, sicut in annotationibus pluribus exposuimus. 16 Occupatio, Omnem quidem iniquitatẽ nomine peccati cõprehẽdit, sed nõ idcirco desperandũ, quoniã non omne peccatũ est lethale, & extra spẽ remedii.

Οἴδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἁμαρτάνει· ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τηρεῖ ἑαυτὸν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ. 18

Οἴδαμεν ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. 19

Οἴδαμεν δὲ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν· καὶ ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ! οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος. 20

Τεκνία, φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων. ἀμήν. 21

[17] Scimus quòd quisquis natus est ex Deo, non peccat: sed qui genitus est ex Deo, conseruat seipsum, & Malus ille non tangit eum.

[18] Scimus nos ex Deo esse, & mundum totum in malo iacere.

Sed scimus Filium Dei venisse, & || dedisse nobis mentem vt cognoscamus illum qui verax est: & sumus in verace illo, in Filio eius Iesu Christo. hic est verus Deus, & vita æterna.

[19] Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

17 Ratio cur nō omne, imò etiā cur nullum peccatū sit quibusdam lethale: quia nimirū ex Deo sunt nati, i. facti filii Dei in Christo: cuius Spiritu donati non seruiunt peccato, neq; à Satana lethaliter vulnerā tur. *Luc.* 24. 45

18 Vnūquēq; oportet vniuersales promissiones sibi peculiariter applicare, vt certo nobis persuadeamus, nos (quum totus mūdus sit natura perditus) gratis factos esse Dei filios, missoad nos Filio ipsius Iesu Christo, à quo illustrati sumus veri Dei & vitæ æternæ notitia.

19 Diserte exprimit præceptum de cauēdis idolis: quæ vni vero Deo opponit, vt hoc veluti sigillo totam suā periorem doctrinam obsignet.

1 Christianæ coniūctionis vinculum est vera & cōstans veritatis professio.

Epistola Iohannis secunda.

Ἐπιστολὴ Ἰωάννου δευτέρα.

Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν. 1

Διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα. 2

Ἔσται μεθ' ἡμῶν χάρις, ἔλεος, εἰρήνη παρὰ Θεοῦ πατρὸς, καὶ παρὰ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ. 3

PResbyter electæ dominæ, & liberis eius, [1] quos ego verè diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norunt veritatem:

Propter veritatē quæ permanet in nobis, & nobiscū erit in æternum.

Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris cum veritate & charitate.

2 Vera hæc professio posita est tum in mutuacharitate quã mãdauit Dominus: tũ vero maximè in sana doctrina, quæ & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidũ & regulæ morum & dogmatum fundamentum, & ista sunt inter se inseparabilia. *Ioh.15.12*

3 Antichristi, personam & officiũ Christi oppugnantes, iam in Ecclesiam temporibus Apostolorum irrepserant.

4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam.

5 Cum pernersæ doctrinæ defensoribus commercium nobis esse non debet. *Rom.16.17*

[2] Gauisus sum valde quòd inuenerim ex filiis tuis qui integrè incedant, sicut mãdatum accepimus à Patre.

Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum scribẽs tibi, sed quod habuimus à principio, ‖ vt diligamus alii alios.

Hæc autem est charitas vt incedamus secundũ doctrinã eius. Hęc est doctrina, vt sicut audistis à principio, *ita* in eo ambuletis.

[3] Nã multi impostores ingressi sunt in mundum qui non cõfitentur Iesum Christum venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.

[4] Attendite vobismetipsis, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.

Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deũ nõ habet: qui manet in doctrina Christi, hic & Patrẽ & Filiũ habet.

[5] Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ‖ ne recipite eum domum, nec Aue ei dicite:

Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

Quũ multa haberẽ vobis scribenda, nolui charta & atramento: sed spero *me* venturũ ad vos, & præsentẽ præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrũ sit completum.

Salutant te filii sororis tuæ electæ. Amen.

4 Ἐχάρην λίαν ὅτι εὕρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν τοῦ πατρός.

5 Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία, οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφων σοι καινὴν, ἀλλὰ ἣν εἴχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους.

6 Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῆτε.

7 Ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί. οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος.

8 Βλέπετε ἑαυτούς, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν ἃ εἰργασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν.

9 Πᾶς ὁ προάγων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, θεὸν οὐκ ἔχει· ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, οὗτος καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἔχει.

10 Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε.

11 Ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς.

12 Πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν, οὐκ ἠβουλήθην διὰ χάρτου καὶ μέλανος· ἀλλὰ ἐλπίζω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη.

13 Ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς ἐκλεκτῆς. ἀμήν.

Epistola Iohannis tertia.

Ἐπιστολὴ Ἰωάννου τρίτη.

Ὁ πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ.

1 SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

1 Exẽplum Christianæ gratulationis.

Ἀγαπητέ, περὶ πάντων εὔχομαί σε εὐοδοῦσθαι καὶ ὑγιαίνειν, καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχή.

2 Dilecte, in primis opto vt prosperè agas & valeas, sicut prosperè agit anima tua.

Ἐχάρην γὰρ λίαν ἐρχομένων ἀδελφῶν, καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ, καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς.

3 Gauisus sum enim valde quum venissent fratres, & testimonio suo cõmendassent integritatẽ tuam, prout tu integrè incedis.

Μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαράν, ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα.

4 Maius istis gaudiũ non habeo, quũ *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

Ἀγαπητέ, πιστὸν ποιεῖς ὃ ἐὰν ἐργάσῃ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ εἰς τοὺς ξένους,

5 Dilecte, fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,

Οἳ ἐμαρτύρησάν σου τῇ ἀγάπῃ ἐνώπιον ἐκκλησίας· οὓς καλῶς ποιήσεις προπέμψας ἀξίως τοῦ Θεοῦ.

6 Qui testimonio suo cõmendarũt charitatẽ tuam in cõspectu Ecclesiæ: quos rectè facies si prosequutus fueris vt Deo dignum est.

Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν.

7 Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

Ἡμεῖς οὖν ὀφείλομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς τοιούτους, ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ.

8 Nos ergo debemus recipere huiusmodi, vt adminiſtri simus veritati.

Ἔγραψά τι τῇ ἐκκλησίᾳ· ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν Διοτρεφὴς οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς.

9 [2]Scripsi Ecclesiæ: sed qui primatum inter eos ambit Diotrephes, non recipit nos.

2 Ambitio & auaritia duæ pessimæ pestes (præsertim in iis qui Ecclesiasticũ aliquod munus sustinent) in Diotrephis persona damnãtur.

Propterea, si venero, sug 10
geram ipsius facinora quę
facit, verbis improbis gar-
riens in nos: quisque etiã
his non contentus, neque
ipse recipit fratres, & qui
volunt *recipere* prohibet,
& ex Ecclesia eiicit.

Διὰ τοῦτο, ἐὰν ἔλθω, ὑπομνήσω
αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, λόγοις πονηροῖς
φλυαροῦν ἡμᾶς· καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ
τούτοις, οὔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀ-
δελφοὺς, καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει, καὶ
ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει.

Dilecte, ne imitare quod 11
malum est, sed quod bo-
num est. qui bene facit, ex
Deo est. qui autem malè
facit, non vidit Deum.

Ἀγαπητὲ, μὴ μιμοῦ τὸ κακὸν, ἀλ-
λὰ τὸ ἀγαθόν. ὁ ἀγαθοποιῶν, ἐκ τοῦ
Θεοῦ ἐστιν· ὁ δὲ κακοποιῶν, οὐχ ἑώρακε
τὸν Θεόν.

Demetrio testimoniũ 12
redditum est ab omnib⁹,
& ab ipsa veritate: sed &
nos testimonium perhi-
bemus, & nostis testimo-
nium nostrum verũ esse.

Δημητρίῳ μεμαρτύρηται ὑπὸ
πάντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀλη-
θείας· καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ
οἴδατε ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθής
ἐστι.

Multa possem scribere, 13
sed nolo atramẽto & ca-
lamo tibi scribere:

Πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέ-
λω διὰ μέλανος καὶ καλάμου σοι
γράψαι·

Spero autẽ fore vt sta- 14
tim te videam, & vt corã
loquamur.

Ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ στό-
μα πρὸς στόμα λαλήσομεν.

Pax tibi. Salutant te a- 15
mici. Saluta amicos nomi
natim.

Εἰρήνη σοι. ἀσπάζονταί σε οἱ φίλοι.
Ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα.

Epistola catholica Iudæ Apostoli.

Ιούδα τῦ ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολική.

ΙΟΥΔΑΣ Ιησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ιακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις καὶ Ιησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς·

1 IVDAS Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi, vocatis, à Deo Patre sanctificatis,& Iesu christo seruatis:

Ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη.

2 Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

Ἀγαπητοί, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει.

3 [1]Dilecti, quũ omne studium adhibeã vt scribam ad vos de cõmuni salute, necesse habuivobis scribere,ad vos hortãdos vt decertetis pro fide quæ semel tradita est sanctis.

Παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρῖμα, ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δεσπότην Θεὸν καὶ Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι.

4 [2]Nã subrepserunt quidã homines, prius iam olim descripti ad hanc damnationẽ,[3]impii,qui Dei nostri gratiam transferũt ad lasciuiam,& solum illum herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

Ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν.

5 [4]Volo autem vos *istorũ* cõmonefacere, vt qui semel hoc sciatis, Dominũ, quũ populum ex Ægypto liberasset, rursus ||eos qui non credebant perdidisse.

Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὸν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν.

5||Et Angelos qui non seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

1 Scopus huius epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdã, & in sana doctrina & in rectis moribus confirmat.

2 Non temere sed ex Dei prouidentia fit vt nonnulli perditi in Ecclesiam irrepant.

3 Hoc primum in istis damnat quòd ex Dei gratia captarent lasciuiendi prætextum: quod fieri non potest quin Christo summum imperium abrogetur, quũ eiusmodi homines Satanæ se addicant, vt hodie facit Anabaptistarũ secta, quos Libertinos vocant. *Num.*14.37 2.*Pet.*2.4

4 Proponit horrenda supplicia eorum qui gratia Dei sunt abusi, vt suis cupiditatibus obsequerentur. Eorum lapsus seueriſſime punitus, quanto magis homines perfidos ylciscetur Dominus?

5 Angelorum lapsus seueriſſime punitus,quanto magis homines perfidos ylciscetur Dominus?

Gen.19.24

6 Alterum ĩstorũ dogmatũ pulcherrimũ quidem magistratuũ authoritatem etiã cũ conuitiis tollebãt, vt hodie Anabaptistæ.

7 Argumẽtum à cõparatis, Michaelem scripuis Angelis vnus Satanã, quanuis execrabilé, cõtemptus fuit iudicio Dei coercẽdũ tradere: & ĩstos homũculos peruersos nõ pudet potestates à Deo ordinatas conuitiis incessere.

8 Cõclusio, Ĩstos duplici scelere teneri, nẽpe audaciſſimæ ĩsciriæ in quibusdã damnãdis, & impudentis contemptus eius cognitionis, quã quũ essẽt adepti, nõ aliter tamẽ quã bruta rationis expertia viuebant, vẽtri nimirum seruiẽtes.

Gen.4.8
Num.22.21
2.Pet.2.15
Num.16.1
1.Pet.2.17

9 Prædicit eorũ exitiũ, quonã Cainũ impudẽti malitia, Balaamũ turpiuaritia, Core denique factioso & ambitioso ingenio referant.

10 Aliis multis epithetis tũ sordes & petulãtiã eorũdẽ, tũ vcrò maximè inanẽ eorũ grandiloquentiã & vanissimũ fastũ grauissimè insectatur, grauissima comminatione adiuncta, ex Enochi antiquissima prophetia de futuro iudicio.

‖Sicut Sodoma & Gomorrha & his finitimæ ciuitates, simili modo atq; illæ scortatæ, & carnem alienam sectatæ, proposite sunt exemplo, ignis æterni pœnam sustinentes.

Similiter tamen & isti sopiti, carnẽ quidem polluũt, [6]dominatũ verò reiiciunt, & dignitates conuitiis incessunt.

[7]At Michael archangelus, quũ aduersus diabolũ certans disceptaret de corpore Mosis, non ausus est illi impingere notã maledicti, sed dixit, Increpet te Dominus.

[8]At isti, quæ non nouerũt, ea cõuitiis incessunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, sciũt, in iiscorrũpũtur.

[9]Vę ipsis: nã viã ‖ Cain ingressi sunt, & deceptione mercedis, qua deceptus fuit ‖Balaam, effusi sunt, & ‖ contradictione Core perierunt.

[10]Hi sunt maculatũ instar in agapis vestris, dum vobiscũ conuiuantur, absque vllius metu seipsos pascentes: ‖nubes aqua carẽtes, ventis circumactæ, arbores emarcidæ, infrugiferę, bis emortuæ, eradicatę.

Vndę maris efferatæ, despumantes sua ipsorum dedecora, stellæ erraticæ, quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

Prophetauit autẽ etiã de istis septimus ab Adam Enoch, dicens, Ecce, venit Dominus cum sanctis millibus suis.

Vt ferat iudiciũ aduersus omnes, & redarguat quẽcunque ex ipsis sunt impii, de factis omnibus quæ

7 Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις τ ὅμοιον τούτοις τρόπον ἐκπορνεύσασαι, καὶ ἀπελθοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας, πρόκεινται δεῖγμα, πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι.

8 Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι, σάρκα μὲν μιαίνουσι, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν.

9 Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν, Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος.

10 Οὗτοι δέ, ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι, βλασφημοῦσιν· ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται.

11 Οὐαὶ αὐτοῖς· ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο.

12 Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευωχούμενοι, ἀφόβως ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες· νεφέλαι ἄνυδροι, ὑπὸ ἀνέμων περιφερόμεναι, δένδρα φθινοπωρινὰ, ἄκαρπα, δὶς ἀποθανόντα, ἐκριζωθέντα.

13 Κύματα ἄγρια θαλάσσης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας, ἀστέρες πλανῆται, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς τὸν αἰῶνα τετήρηται.

14 Προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνὼχ, λέγων, Ἰδοὺ, ἦλθε Κύριος ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ,

15 Ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐξελέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν ὧν

ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς.

Οὗτοί εἰσι γογγυσταί, μεμψίμοιροι, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι· καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα, ὠφελείας χάριν.

Ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοί μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·

Ὅτι ἔλεγον ὑμῖν ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ ἔσονται ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν.

Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες ἑαυτούς, ψυχικοί, πνεῦμα μὴ ἔχοντες.

Ὑμεῖς δέ, ἀγαπητοί, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτούς, ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι,

Ἑαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Καὶ οὓς μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι·

Οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἁρπάζοντες ἐκ τοῦ πυρός· μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα.

Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι ὑμᾶς ἀπταίστους, καὶ στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει,

Μόνῳ σοφῷ Θεῷ σωτῆρι ἡμῶν δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

impiè patrarint, de quæ omnibus duris quæ loquuti fuerint aduersus ipsum peccatores impii.

Hi sunt murmuratores queruli, in cupiditatibus suis incedentes: & quorũ os loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia.

Psal.17.10.

11 Vos autem dilecti, memores estote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi:

11 Prædicta est istiusmodi monstrorũ exortus, ne rei nouitate perceillamur.

Quòd *videlicet* dixerunt vobis, in extremo tempore futuros irrisores qui in impiis suis cupiditatibus incedant.

1.Tim.4.1 2.tim.3.1 2.pet.3.3

12 Hi sunt qui seipsos segregant, animales, Spiritũ non habentes.

12 Antichristorum est segregare à piis, vt qui Spiritu Dei nõ regãtur: cõtrà vero, Christianorum est mutuò tum in fide tum in charitate sese sanctis pcibus ædificare, tãtisp dũ Christi misericordia appareat ad plenam suorũ salutem.

Vos autẽ dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vos ipsos, per Spiritum sanctum orantes,

Alii alios in charitate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.

13 Et alios quidem habito delectu commiseramini:

13 Inter eos qui aberrant, hic delectus piis seruandꝰ est, vt alios leuius tractent, alios iam in ipsa flãma versantes, seuera pstentis periculi denũciatione seruare studeãt ita tamẽ vt sic abhorreãt à malis & turpibꝰ, vt vel leuissimã eorũ contagionem fugiant.

Alios verò terrore seruate, ex flamma rapientes, odio habentes vel eã tunicam quæ à carnis contactu sit maculata.

14 Cæterùm ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ inculpatos cum exultatione:

14 Commẽdat eos Dei gratiæ, satis declarans Deũ solius esse eã ipsam quam à nobis requirit constantiã nobis pstare.

Id est soli sapienti Deo Seruatori nostro, gloria & magnificentia & robur & potestas, & nunc & in omnia secula. Amen.

tale usum est edere quale in superiores libros: interea tamen visum est subijcere quæ ante aliquot annos de huius libri authoritate scripsimus. Sunt autem huiusmodi,

QVIA de huius libri authoritate iampridem nõnulli dubitarũt, paucis ãiluam argumenta quæ in hanc partem adferri solent: deinde quid mihi uideatur exponam. Argumẽta uerò citabo uti sunt ab Erasmo studioſe ac diligenter collecta: cuius quidem adeò varium mihi uidetur in hoc argumento (ut in multis aliis) iudicium fuisse, ut quid statuerit, non facilè iudicare possis: nisi quòd eò tandem uidetur inclinare ut existimet aliquam esse quidem huius libri authoritatem, sed non eam tamen quæ sit reliquorum qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Testatur, inquit, diuus Hieronymus, Apocalypsin ætate sua nõ fuisse receptam à Græcis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr, in cõpendio uitarũ tradit Iohãnem in Patmo insula Euãgeliũ suũ scripsisse: huius autẽ libri nõ meminit. Athanasius Græcus in suo catalogo nõ affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus, cuius uerba citat Eusebius lib. 7 Ecclesiasticæ historiæ, librum existimat ab alio quopiam Iohanne uiro sanctõ scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librũ aliquot locis ut Iohãni nõ sine exceptione tribuat. Idem Caium quendã orthodoxũ citat lib. 3, qui à Cerintho hæretico scriptum dicat. Hoc sit primũ argumentũ: ad quod ita respõdeo, Si spectetur quibus rationibus permoti sint nõnulli ad hunc librũ repudiandũ, tum demum facilè apparitũrũ quàm immeritò hoc fecerint. Deinde sicut à quibusdã fuit repudiatus, ita fuisse à plerisque receptũ, adeò quidem ut Epiphanius illos à quibus reiiciebatur, apertè inter hæreticos recensuerit: ut interim omittã antiquissimos scriptores, Iustinũ philosophũ, & Irenæũ Lugdunensem episcopum, marturẽ utrunque, nõ modò illum cõprobasse, sed etiã cõmentariis illustrasse. De Dorotheo quod adfertur nihil habet momenti, qui suo tantũ silẽtio hunc librũ uideatur reiecisse. De Athanasio, suspectũ esse titulũ Erasmus ipse annotauit. De Dionysio mox uidebimus, quũ ipsius rationem expendemus. Caium (quicunque tandem is fuerit) uel ipsius Dionysii uerbis refuto quæ scripta sunt libro Ecclesiasticæ historiæ tertio. Eusebiũ autẽ sanè nihil moror, in quo docti omnes iudiciũ requirunt. Nunc ad alterum argumentum ueniamus. Scribit, inquit, Hieronymus quosdam eruditissimos uiros totum hoc argumẽtũ multis cõuitiis fuisse infectatos, quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis, sed uulgatã tantum rerũ historiam, figurarũ inuolucris adumbratã. Deinde nec in sententiis esse quicquã Apostolica grauitate dignũ. Ad hoc ita respõdeo, Quicunque tandẽ isti eruditissimi uiri fuerint, magnã eos reprehensionẽ mereri in eo quòd conuitiis ausi sint eum librũ exagitare qui sanè sit breuissimus si ea demas quæ ad uerbũ ex Prophetis exscripsit. Lõgè aliter Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hippolytus (ut Arethas testatur) qui hunc librũ non modò (ut Dionysius Alexãdrinus) putarũt à sanctõ uiro scriptũ esse, sed apertè etiam Iohanni Apostolo uendicarunt: nunquam id certè facturi si Apostolicæ grauitatis nulla in eo uestigia animaduertissent. Vtros uerò pro eruditionis testata est plurimis ipsorũ monimẽtis: an illos potius quorũ ne nomina quidẽ apparent: argumenta uerò satis indicant quàm meritò eruditissimi appellentur? Negant in hoc scriptore ullã apparere grauitatẽ, quũ tamẽ penè omnia ex Prophetis ad uerbũ descripserit. Dicunt eũ cõplecti uulgatã rerũ historiã. Id uerò qui potest in eo uerũ esse qui (si admodũ pauca excipias) res præteritas non narret, sed futuras prænuntiet? Ista igitur non modò uera non sunt, sed ne uerisimilia quidẽ. Ad tertiũ argumentũ accedamus.

Hic, inquit, solicitè suũ nomẽ inculcat, perinde quasi singraphã scriberet, nõ librũ: idq; nõ solùm præter morem Apostolorũ, uerùm multo magis præter suũ morẽ, q in Euangelio multo modestiora narrans, nõ exprimit tamen usquã suũ uocabulũ, sed notulis indicat, Discipulus ille quẽ diligebat Iesus. Et Paulus coactus referre de uisionibus suis, rem sub alterius exponit ꝑsona. At hic tã arcana cũ Angelis colloquia describẽs, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc est ratio quæ Dionysiũ Alexandrinũ impulit ut ab alio aliquo Iohanne scriptum hunc librũ arbitraretur. At, Deus bone, q̃ hæc sunt infirma & imbecillã? Nõ animaduerterunt boni uiri aliud esse historiã, aliud ꝓphetiã scribere. Nã historiæ ueritas aliũde potius q̃ à scriptore pendet: in ꝓphetia uerò, quia res futuræ prædicũtur, nulla nisi reuelantis & annũtiantis authoritate innixæ, quis nõ uidet hoc requiri in primis ut unde tandẽ illarũ prædictio emanet, quis patefecerit, quis scripserit intelligamus? Ideo uidemus nõ modò in prophetiarũ initiis, sed etiã in singulis penè uisis, nihil æquè solicitè adscribi atque Dei dictantis & Prophetæ scribentis nomẽ. Exemplo sit uel unus Ieremias, qui minimùm centies uicies nomen suũ inculcat. Ita enim omnino faciendum erat ne latebras quærere uideretur, ut pseudoprophetæ solebant. Quid uerò apud Danielem à capite septimo non penè singulis uersiculis repetitur, Ego Daniel? Esaias autem quoties Esaiam filium Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc nõ cõsueuit in Euangelio. Fateor: nã historiã scribebat, in qua illi accidit q̃ nulli ex aliis discipulis, ut ipse de se multa dicere cogeretur. At Paulus etiã ipse hoc non fecit. Certè nõ fecit eo in loco in quo suas uisiones ex professo nõ tractabat: sed quoties sui muneris præstantiã asserit, q̃ altè, q̃ magnificè sese Paulũ illũ esse dicit nõ ab hominibus, neq; ꝑ homines, sed à Iesu Christo designatũ Apostolũ? quid? quũ sua illa certamina prædicat, an ꝑsonã alienã assumit? Sed aliquid etiã amplius cõsideremus. Iohãnis nomẽ in toto hoc opere (nisi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud Ego Iohannes, tribus tantùm locis, nẽpe cap. 1. b. 9, addita tamen explicatione, quæ una ad omnẽ emolliendam arrogantiæ suspicionẽ satis superq; sufficit. Itẽ, 21. a. 2, & 22. b. 8: quibus locis simpliciter tantùm cõmemorat quid uiderit, ut de uisionis fide dubitari nõ possit. Ergo (ut paucis hoc argumentũ absoluam) ratio illa Dionysii non modò futilis est, sed etiam impitiam arguit, atq; adeò plena est calumniæ: imò uerò (quod ingenuè & sine ulla maleuolentia à me dici Deus testis est) nimiũ incõsiderata est uox ista, hunc scriptorẽ pinde suũ illud Ego Iohannes, inculcare ac si singraphã nõ librũ scriberet. Accedo ad quartũ argumentũ. In Græcis, inqt, quos uiderim exẽplaribus, nõ erat titulus Iohannis Euangelistæ, sed Iohãnis Theologi. Atqui uel hic titulus eam Iohanni Euãgelistæ uendicat, quẽ nemo ignorat κατ' ἐξοχὴν fuisse Theologũ à ueteribus appellatũ: q. de Christi diuinitate nemo unquã hominũ apertius aut diuinius scripserit. Alter autem ille Iohannes, quẽ ego sanè suppositititiũ esse suspicor, nõ Theologus (quo cognomento nihil dici potest augustius) sed presbyter dicebatur. Venio tandẽ ad styli dissimilitudinẽ, quã Dionysius ille Alexandrinus tribus argumentis cõfirmat, ut refert Nicephorus Ecclesiast. historiæ lib. 6. cap. 23. Primùm ex tota orationis indole ac ductu: deinde q̃, quũ Euangelio & epistolæ Iohannis catholicæ multa sint cõmunia, hic liber ne syllabam quidẽ ullam habeat cũ eis cõmunẽ. Postremò, q̃ quũ sermonis etiam dono excelluerit Iohannes, alitubi hic noster rusticis barbarismis & solœcismis utatur. At ego primùm omniũ respõdeo, istam styli dissimilitudinem minimè esse admirandam in tam dissimili argumẽto. Nã in Euangelii historia, & in epistolis, quamuis impulsu Spiritus sancti, tamẽ ex suo sensu loquitur: hic audita & dictata excipit. Illic partim narrat rẽ gestã, partim docet: hic de rebus futuris agit, & quidẽ præscriptis uerbis. & miramur eũ nõ iisdem uti sentẽtiis? imò quis unquam hãc legẽ cuiquã scriptori præscripsit? Quid q. pleraq; ipsis superiorũ Prophetarũ (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Esaiæ, & aliorũ) uerbis illi dictã-

tur, ab eodem illo Spiritu, nimirũ qui quondã per illos hæc eadẽ erat loquutus? Itaque mirũ nemini videri debet ꝙ nõ ita culto sermone utatur, ut qui à Prophetarũ qui Hebraicè scripserũt, ne uerbis quidem, nedum charactere, discedere uoluerit: quo minus sanè suspicari par est quicquã hic cõmentitiũ Ecclesiæ obtrudi. Superest ultimũ argumentũ, ꝙ uideatur Chiliastarum hæresi fauere: quo nomine nõnulli adducti sunt ut hoc opus à Cerintho editũ sub Apostoli nomine putarint. Ego uerò, ut concedam Chiliastas nõnullis ex hoc libro testimoniis esse abusos, idcirco tamen hæretico tam impuro hunc librum esse tribuendũ absit ut concedã, nisi locos illos aliter accipi cõmodè nõ posse quispiã ostenderit: alioquin quẽ tandem librũ admittemus? Aliter autem accipiendos esse doctissimi uiri iãpridem indicarunt: ut huic libro idem planè acciderit atq; epistolæ ad Hebræos, quã nõnulli pertinacissimè repudiarũt ꝙ facere pro Nouatianis uideretur: quũ ipsi potius suam ignorãtiam debuerint accusare. Deĩde, obsecro, quũ alia præterea fuerint Cerinthi deliria, ut qui Deũ esse mũdi cõditorẽ negarit, Christũ ex Maria ac Iosepho cæterorũ hominum more genitũ docuerit: Christũ & Iesum ut distinctas personas separarit: cur nõ etiã hæc sua dogmata huic libro aspergeret? Atqui tãtũ abest ut hoc faciat ut contrà aduersus illos errores certa ex hoc libro testimonia peti possint: ut à Cerintho ista proficisci non potuisse, uel ex una ista ratione satis appareat. Quid uero ꝙ ubi de mille annis loquitur, nihil eorũ narrat de quibus Cerinthus tam impiè garriebat? Vbi enim luxus ille? ubi cibus & potus? vbi nuptiæ & ioci? vbi sacrificia & dies festi Hierosolymis celebrãdi? Ergo vanũ etiã ac futile est hoc argumẽtũ. Quæ quũ ita se habeãt, quãuis nõ cẽsuerim qdẽ ego pertinacius de scriptoris nomine litigãdũ, tamẽ Iohãni Apostolo potius q̃ cuiquã alij hũc librũ tribuerim. Nã præterquã ꝙ uetustissimũ esse cõstat, & ex ueteribus doctissimi & religiosissimi quiq; Iohannis Apostoli esse nõ dubitarũt, his etiã cõiecturis ducor, ꝙ illis tẽporibus non uideã cui tandẽ alij tãtæ maiestatis plenæ ꝓphetiæ, tamq; augustũ Theologi nomẽ, tribui potuerint: deinde ꝙ planè Apostolicæ sit dignitatis nõ uni alicui Ecclesiæ, sed Asiaticis Ecclesiis scribere: postremò, qđ quæ de insula Patmo cõmemorat, cũ ijs prorsus cõueniãt quæ de Iohãnis exilio ueteres summo cõsensu tradũt. Quòd si tamẽ liceret ex stylo coniecturã facere, nemini certè potius q̃ Marco tribuerim, qui & ipse Iohãnes dictus est: adeò nõ in uerbis tãtùm, sed etiã in formulis dicẽdi plerisq; similis ac penè idẽ est Euangelii Marci & huius libri character. Ad ipsũ autẽ librũ quod attinet, quãuis eũ esse me agnoscam cui hæc mysteria ualde adhuc obscura uideãtur, tamẽ quũ ubique uideã Spiritus prophetici numẽ eminere, & ueterum Prophetarũ nõ tãtum uestigia, sed sentẽtias, ipsáq; adeò uerba in hoc libro agnoscã: quũ manifesta & magnificentissima ubiq; tum diuinitatis Christi, tũ nostræ redemptionis testimonia in eo extare videã: quum deniq; ex iis quæ prædicta sunt nonnulla manifestè iã apparuerint, veluti quæ de Asiaticarũ Ecclesiarũ excidiis, & scorti illius septẽ mõtib⁹ insidẽtis regno prædixit: venio in eã sententiã vt existimẽ Spiritum sanctũ in hunc p̃tiosissimum librũ cõgerere uoluisse quæ ex superiorum Prophetarum p̃dictionib⁹ implẽda post Christi aduentũ supererant: ac nõnulla etiã addidisse, quatenus nostra interesse cognouit. Obscuritas in his (fateor) magna est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac præsertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc uitiũ est, qui singula diligentius nõ annotam⁹, & quotidiana illa Dei ꝓuidẽtiæ iudicia in Ecclesiæ suæ administratione, reb⁹ nostris priuatis ĩtẽti, nõ cõsideram⁹. Postremò, nouit Dominus qdquaten⁹ nosse expediat, ideóq; ꝓphetiarũ lucẽ ꝑ sua infinita sapientia nõ aliter iã olim tẽperauit q̃ Ecclesiæ utile fore præsciuit. Superest igitur vt hæc mysteria sancti Dei homines cũ timore ac religione, quatenus fas & vtile est, scrutentur: omnes verò, siue quæ nouerint, siue quæ nõ nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur potius quàm (nonnullorum more) vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

Apocalypsis Iohannis theologi.

Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου.

Κεφάλαιον αʹ

CAP. I.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός, δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει· καὶ ἐσήμανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ.

1 APOCALYPSIS Iesu Christi, quam dedit ipsi Deus, vt indicaret seruis suis quæ oporteat fieri citò: misit verò missam per Angelum suum, seruo suo Iohanni significauit:

Ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα τε εἶδε.

2 Qui testificatus est sermonem Dei, & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit.

Μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς λόγους τῆς προφητείας, καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα. ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς.

3 Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & seruãt ea quę in ea scripta sunt. tempus enim propè est.

Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τοῦ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος· καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων ἃ ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ·

4 Iohannes septem Ecclesiis quæ sunt in Asia: Gratia *sit* vobis & pax ‖ à Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est: & à septé Spiritibus qui in conspectu throni eius sunt: *Exodij.3.14*

Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστός, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς· τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ·

5 Et à Iesu Christo, ‖ *qui est* fidus ille testis, ‖ primogenitus ille ex mortuis, ac princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris ‖ per sanguinem suum: *Psal.89.38 1.Cor.15.23 col.1.18. Heb.9.14 1.pet.1.19 1.ioh.1.9.*

1.Pet.2.5

Et fecit nos ‖ reges & Sacerdotes Deo & Patri suo: ei, *inquam*, gloria & robur in secula seculorū. Amen.

6 Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Esa.3.14 mat.24.10 ind.1.4 ‖ a.a.1.6.7 cyp. in N.T. Ioh.19.v.37. etiũ Iustin.21.9 & 113

‖ Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, etiã qui eum trãsfixerunt: & plangent corã eo omnes tribus terræ. etiam, amen.

7 Ἰδοὺ, ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, καὶ ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμὸς, καὶ οἵτινες αὐτὸν ἐξεκέντησαν· καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. ναὶ, ἀμήν.

‖ Ego sum A & Ω, *id est* principiũ & finis, dicit Dominꝰ, Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est, ille, *inquam*, omnipotens.

8 Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, λέγει ὁ Κύριος, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ.

Ego Iohannes, *qui* & frater vester *sum*, & socius in afflictione & regno & tolerãtia Christi Iesu, erã in insula quæ vocatur Patmos, ꝓpter sermonẽ Dei & testimoniũ Iesu Christi.

9 Ἐγὼ Ἰωάννης ὁ καὶ ἀδελφὸς ὑμῶν, καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ, διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Fui *autẽ* Spiritu correptus die Dominico, & audiui à tergo vocem magnã tanquam tubæ,

10 Ἐγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ· καὶ ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν μεγάλην ὡς σάλπιγγος,

Dicentis, Ego sum A & Ω, primus ille & vltimus: &, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis quæ sunt in Asia, Ephesi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

11 λεγούσης, Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος· καὶ, Ὃ βλέπεις γράψον εἰς βιβλίον, καὶ πέμψον ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν Ἀσίᾳ, εἰς Ἔφεσον, καὶ εἰς Σμύρναν, καὶ εἰς Πέργαμον, καὶ εἰς Θυάτειρα, καὶ εἰς Σάρδεις, καὶ εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδίκειαν.

Conuersus sum igitur vt viderem vocẽ quæ loquuta erat mecum. Conuersus autem vidi septem candelabra aurea.

12 Καὶ ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν ἥτις ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ· καὶ ἐπιστρέψας εἶδον ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς.

Et in medio septem candelabrorum *quendam* similẽ Filio hominis, indutum talari *veste*, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

13 Καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπου, ἐνδεδυμένον ποδήρη, καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσῆν.

Caput autem eius & capilli *erant* candidi vt lana alba, tanquam nix: &

14 Ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες λευκαὶ ὡσεὶ ἔριον λευκὸν, ὡς χιὼν· καὶ

οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός.

Καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι· καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν.

oculi eius vt flãma ignis.

15 Pedes autem eius similes chalcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tanquam vox aquarum multarum.

Καὶ ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἀστέρας ἑπτά· καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη· καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.

16 Habebat autem in dextra sua stellas septẽ: & ex ore eius anceps gladius pdibat: & facies eius qualis sol in suo vigore lucet.

Καὶ ὅτε εἶδον αὐτὸν, ἔπεσα πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρός· καὶ ἐπέθηκε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπ' ἐμὲ, λέγων μοι, Μὴ φοβοῦ· ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος·

17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tũ imposuit mihi dextram suam, dicẽs mihi, Ne metue: ‖ ego sum primus & vltimus. Esa. 41. 4. & 44. 6

Καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρὸς, καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ ᾅδου καὶ τοῦ θανάτου.

18 Et qui viuo, sed fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorum. amen. & habeo claues inferorum & mortis.

Γράψον ἃ εἶδες, καὶ ἃ εἰσὶ, καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα,

19 Scribe quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ posthæc sunt futura,

Τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων ὧν εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. οἱ ἑπτὰ ἀστέρες, ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν εἰσί· καὶ αἱ ἑπτὰ λυχνίαι ἃς εἶδες, ἑπτὰ ἐκκλησίαι εἰσί.

20 Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextra mea, & septem cãdelabra aurea. Septem stellæ Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem quæ vidisti, septem Ecclesiæ sunt.

Κεφάλαιον βʹ

CAP. II.

Τῷ ἀγγέλῳ τῆς Ἐφεσίνης ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν·

1 Angelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septem candelabra aurea:

Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ τὸν κόπον σου, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ ὅτι οὐ δύνῃ βαστάσαι κακούς· καὶ ἐπείρασω τοὺς φάσκοντας ἑαυτοὺς ἀποστόλους, καὶ οὐκ εἰσὶ, καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς.

2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam, & quòd non possis ferre malos: & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperisti eos esse mendaces.

Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meum laborasti, & non es defatigatus.

3 Καὶ ἐβάστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου κεκοπίακας, καὶ οὐ κεκμήκας.

Sed habeo *aliquid* aduersum te, quòd charitatem tuam primam omiseris.

4 Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας.

Memor esto itaque vnde excideris, & resipisce, & priora opera facito: sin minus, veniam aduersum te citò, & mouebo candelabrum tuum è loco suo, nisi resipueris.

5 Μνημόνευε οὖν πόθεν ἐκπέπτωκας, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποίησον· εἰ δὲ μή, ἔρχομαί σοι τάχυ, καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς.

Sed hoc habes, quòd odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

6 Ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν, ἃ κἀγὼ μισῶ.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex arbore vitæ quæ est in medio paradisi Dei.

7 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν μέσῳ τῷ παραδείσου τοῦ Θεοῦ.

Angelo verò Smyrnæorum Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus & viuit:

8 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Σμυρναίων γράψον, Τάδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρὸς καὶ ἔζησεν·

Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed dives es) & blasphemiam eorum qui se dicũt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ.

9 Οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν θλῖψιν καὶ τὴν πτωχείαν, (πλούσιος δὲ εἶ) καὶ τὴν βλασφημίαν τῶν λεγόντων Ἰουδαίους εἶναι ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ Σατανᾶ.

Nihil metue eorũ quæ passurus es: ecce, futurũ est vt mittat diabol⁹ aliquos ex vobis in carcerẽ, vt exploremini: & habebitis afflictionem dierũ decẽ. esto fidelis vsque ad mortẽ, & dabo tibi coronam vitæ.

10 Μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν· ἰδοὺ, μέλλει βαλεῖν ὁ διάβολος ἐξ ὑμῶν εἰς φυλακὴν, ἵνα πειρασθῆτε· καὶ ἕξετε θλῖψιν ἡμερῶν δέκα. γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς.

Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victor non lædetur à morte secunda.

11 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Ὁ νικῶν οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου.

Angelo verò Pergamẽsis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet romphæam illã vtrinque acutam,

12 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Περγάμῳ ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀξεῖαν·

Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς, ὅπου ὁ θρόνος τοῦ Σατανᾶ· καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐν αἷς Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστός, ὃς ἀπεκτάνθη παρ' ὑμῖν, ὅπου κατοικεῖ ὁ Σατανᾶς.

13 Noui opera tua, & vbi habites, *nempe* vbi thronꝰ est Satanæ: & *quòd* teneas nomen meum, neque negasti fidem meam, etiá iis diebus quibꝰ Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanas habitat.

Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Βαλαάμ, ὃς ἐδίδασκεν τὸν Βαλὰκ βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ισραὴλ, φαγεῖν εἰδωλόθυτα, καὶ πορνεῦσαι.

14 Sed habeo aduersũ te pauca, quòd habeas istic qui teneant doctrinã ‖ Balaã, qui docebat Balac obiicere offendiculũ coram filiis Israel, vt ederent ex iis quæ simulacris immolantur, & scortarentur. *Num.24.14, & 25.1*

Οὕτως ἔχεις καὶ σὺ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν τῶν Νικολαϊτῶν ὁμοίως.

15 Ita habes etiam qui teneãt doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

Μετανόησον· εἰ δὲ μή, ἔρχομαί σοι ταχύ, καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ στόματός μου.

16 Resipisce: sin minus, veniam aduersum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου, καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκήν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ λαμβάνων.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex Manna illo abscondito: & dabo illi calculum album, & in calculo nomẽ nouũ scriptum, quod nemo nouit nisi qui accipit.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Θυατείροις ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρός, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ·

18 Angelo verò Thyatirẽsis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes *sunt* similes chalcolibano:

Οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, καὶ τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων.

19 Noui opera tua & charitatẽ, & subministrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἐᾷς τὴν γυναῖκα Ἰεζάβελ, τὴν λέγουσαν ἑαυτὴν προφῆτιν, διδάσκειν καὶ πλανᾶσθαι τοὺς ἐμοὺς δούλους, πορνεῦσαι καὶ εἰδωλόθυτα φαγεῖν.

20 Sed habeo aduersus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt scortentur, & edant ex iis quæ simulacris immolantur.

Et dedi illi tempus vt 21
resipisceret à fcortatione
sua: & non resipuit.

Ecce, ego abiiciam eam 22
in lectum: & eos qui adul-
terium cõmittunt cum ea,
in affrictione maximam,
nisi resipuerint ab operi-
bus suis.

Et filios eius interficiã 23
morte: sciéntque omnes
Ecclesiæ me esse || scruta-
torem renum & cordiũ:
& dabo vnicuique vestrũ
secundum opera sua.

1.Sam. 16.7
psal. 7.10
Ier. 11.20, & 17.10

Vobis autem dico reli- 24
quis Thyatirénibus, Qui-
cunque non habét doctri
nam hanc, neque cogno-
uerunt profunditates Sa-
tanæ, vt aiunt: non impo-
nam vobis aliud onus.

Tamen id quod habe- 25
tis, tenete quousque ve-
niam.

Nã siquis vicerit, & cu- 26
stodierit ad finem vsque
opera mea, dabo ei pote-
statem in Gentes.

Psal. 2.9 ||Et reget eas virga ferrea: & tanquam vasa fictilia conterentur, sicut & ego accepi à Patre meo: 27

Et dabo ei stellam ma- 28
tutinam.

Qui habet aurem, au- 29
diat quid Spiritus dicat Ec
clesiis.

CAP. III.

ANgelo autẽ Eccle- 1
siæ quę est Sardibus
scribe, Hæc dicit qui
habet septem Spiritus Dei
& septem stellas, Noui o-
pera tua, nãpe quod dica-
ris viuere, sed mortuus sis.

Καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον ἵνα μετανοήσῃ ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς, καὶ οὐ μετενόησεν. 21

Ἰδοὺ, ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην, καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς, εἰς θλῖψιν μεγάλην, ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. 22

Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ, καὶ γνώσονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας· καὶ δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν. 23

Ὑμῖν δὲ λέγω τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν Θυατείροις, ὅσοι οὐκ ἔχουσι τὴν διδαχὴν ταύτην, καὶ οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν τὰ βάθη τοῦ Σατανᾶ, ὡς λέγουσιν· οὐ βάλλω ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος. 24

Πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε ἄχρις οὗ ἂν ἥξω. 25

Καὶ ὁ νικῶν, καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν· 26

Καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρίβεται, ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ πατρός μου· 27

Καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν. 28

Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. 29

Κεφάλαιον γ.

ΚΑΙ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας· Οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῇς, καὶ νεκρὸς εἶ. 1

Γίνου γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ μέλλει ἀποθανεῖν· οὐ γὰρ εὕρηκά σου τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

2 Esto vigilans, & confirma reliqua quæ moriturā: nō enim inueni opera tua plena coram Deo.

Μνημόνευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει, καὶ μετανόησον. Ἐὰν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἥξω ὡς κλέπτης, καὶ οὐ μὴ γνῷς ποίαν ὥραν ἥξω ἐπί σε.

3 Memẽto igitur quę acceperis & audieris: serua igitur & resipisce. Quòd si non vigilaueris, veniam ad te, tanquam fur, neque intelliges qua hora veniã ad te.

Infrà 3. 16. 15. 1. thess. 5. 2. 2. pet. 3. 10.

Ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα καὶ ἐν Σάρδεσιν ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς· ὅτι ἄξιοί εἰσιν.

4 Habes *tamẽ* aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinarunt vestimẽta sua, ideóque incedent mecum albati: digni enim sunt.

Ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἐξομολογήσομαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρός μου, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.

5 Qui vicerit, amicietur vestimẽtis albis: neq; delebo nomen eius ex libro vitę, sed profitebor nomẽ eius coram Patre meo, & corã Angelis eius.

Infrà 20. 12, & 21. 27. phil. 4. 4

Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

6 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τοῦ Δαβίδ· ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείει· καὶ κλείων, καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει·

7 Angelo verò Philadelphiensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sãctus & Verax ille, qui habet clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit:

Οἶδά σου τὰ ἔργα· ἰδοὺ δέδωκα ἐνώπιόν σου θύραν ἀνεῳγμένην, καὶ οὐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν· ὅτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν, καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὸ ὄνομά μου.

8 Noui opera tua: ecce, proposui tibi ostium apertum, nec quisquam potest claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & seruasti sermonẽ meum, nec abnegasti nomẽ meũ.

Ἰδού, δίδωμι ἐκ τῆς συναγωγῆς τοῦ Σατανᾶ τῶν λεγόντων ἑαυτοὺς Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσίν, ἀλλὰ ψεύδονται· ἰδού, ποιήσω αὐτοὺς ἵνα ἥξωσι καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνῶσιν ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε·

9 Ecce, præbebo eos qui sunt ex synagoga Satanæ, *id est* eorum qui dicunt se Iudæos esse, nec sunt, sed mentiuntur: ecce, *inquam*, faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos, & sciant quòd ego dilexi te:

Quoniam seruasti sermonem tolerantiæ meæ, ego quoq; te liberabo ex tempore tẽtationis, quod venturum est in orbem vniuersum, adexplorandos incolas terræ.

10 Οτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου, κἀγώ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ, τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ὅλην τὴν οἰκουμένην ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ὅλην τὴν γῆν.

Ecce, venio citó: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

11 Ἰδού, ἔρχομαι ταχύ· κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου.

Siquis vicerit, faciam vt sit colũna in templo Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inscribã ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalem, quæ descẽdit è cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.

12 Ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στῦλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι· καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου τῆς καινῆς Ἰερουσαλήμ, ἡ καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

13 Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Amen, testis ille fidelis & verax, principiũ opificii Dei:

14 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Λαοδικέων γράψον, Τάδε λέγει ὁ Ἀμήν, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ·

Noui opera tua, *nempe* te neque frigidũ esse, neq; feruidum: vtinam frigidus esses aut feruidus.

15 Οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ, οὔτε ζεστός· ὄφελον ψυχρὸς ἦς, ἢ ζεστός.

Itaque quoniã tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

16 Οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ψυχρὸς οὔτε ζεστός, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου·

Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neque nosti te esse miserum & miserabilem, & pauperem, & cæcũ, & nudum.

17 Ὅτι λέγεις, Ὅτι πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχω. Καὶ οὐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος, καὶ ἐλεεινός, καὶ πτωχὸς, καὶ τυφλὸς, καὶ γυμνός.

Consulo tibi vt emas à me aurum igni exploratũ, vt diues fias: & vestimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecꝰ nuditatis tuę: & collyrio inũgas oculos tuos, vt videas.

18 Συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα πλουτήσῃς· καὶ ἱμάτια λευκὰ, ἵνα περιβάλῃ, καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου· καὶ κολλύριον ἔγχρισον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, ἵνα βλέπῃς.

Εγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω· ζήλωσον οὖν καὶ μετανόησον.

19 ‖ Ego quoscunque amo, arguo & castigo: æmulare igitur ac resipisce. Proverb.3.12 hebr.12.5

Ἰδοὺ, ἕστηκα ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω· ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ.

20 Ecce, ſto ad oſtium, & pulſo: ſiquis audierit vocē meam, & aperuerit oſtiū, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipſe quoque mecum.

Ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, ὡς κἀγὼ ἐνίκησα, καὶ ἐκάθισα μετὰ τοῦ πατρός μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ.

21 Siquis vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & ſedeo cū Patre meo in throno eius.

Ὃς ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

22 Qui habet auré, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

Κεφάλαιον δ'.

CAP. IIII.

Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ, θύρα ἠνεῳγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη ἣν ἤκουσα ὡς σάλπιγγος λαλούσης μετ' ἐμοῦ, λέγουσα, Ἀνάβα ὧδε, καὶ δείξω σοι ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα.

1 POſt hæc vidi, & ecce, oſtium apertū in cœlo: & vox prima quā audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicebat, Aſcende huc, & oſtendam tibi quæ oportet fieri poſtea,

Καὶ εὐθέως ἐγενόμην ἐν πνεύματι· καὶ ἰδοὺ, θρόνος ἔκειτο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον καθήμενος.

2 Statim igitur fui correptus à ſpiritu: & ecce, throno poſitus erat in cælo: & *quidam* throno inſidebat.

Καὶ ὁ καθήμενος ἦν ὅμοιος ὁράσει λίθῳ ἰάσπιδι καὶ σαρδίνῳ· καὶ ἶρις κυκλόθεν τοῦ θρόνου ὅμοια ὁράσει σμαραγδίνῳ.

3 Porro qui ſedebat, aſpectu ſimilis erat lapidi iaſpidi & ſardio: & in circuitu throni erat iris aſpectu ſimilis ſmaragdo.

Καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου θρόνοι εἰκοσι τέσσαρες· καὶ ἐπὶ τοὺς θρόνους εἴδον τοὺς εἴκοσι καὶ τέσσαρας πρεσβυτέρους καθημένους, περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ ἔχον ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς.

4 Et in circuitu ſedis, ſedilia vigintiquatuor: & ſuper ſedilia vidi vigintiquatuor ſenes ſedentes, amictos veſtibus albis: & habentes ſuper capita ſua coronas aureas.

Καὶ ἐκ τοῦ θρόνου ἐκπορεύονται ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ καὶ φωναί· καὶ ἑπτὰ λαμπάδες πυρὸς καιόμεναι ἐνώπιον

5 Prodibant autē è throno fulgura & tonitrua & voces: & ſeptem lampades igneæ ardentes ante

thronum, quæ sunt septé spiritus Dei.

τοῦ θρόνου, αἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ.

Erat etiam ante thronum mare vitreum simile crystallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

6 Καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου θάλασσα ὑαλίνη, ὁμοία κρυστάλλῳ. καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσαρα ζῶα γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν.

Animal autem primũ erat simile leoni, & secũdum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal simile aquilæ volanti.

7 Καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον ἀετῷ πετωμένῳ.

Et quatuor animalia singula per se habebãt alas senas in circuitu, & intus plena erãt oculis, die ac nocte sine intermissione dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Est, & Venturus est.

8 Καὶ τέσσαρα ζῶα, ἓν καθ' ἑαυτὸ εἶχον ἀνὰ πτέρυγας ἓξ κυκλόθεν, καὶ ἔσωθεν γέμοντα ὀφθαλμῶν· καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, λέγοντα, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος.

Et quum tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno insidebat, illi, *inquam*, viuẽti in secula seculorum,

9 Καὶ ὅταν δώσουσι τὰ ζῶα δόξαν καὶ τιμὴν καὶ εὐχαριστίαν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων,

Procidebant viginti-quatuor Senes ante illũ insidenté throno, & adorabant illũ viuentem in secula seculorũ, & abiiciebant coronas suas ante thronum, dicentes,

10 Πεσοῦνται οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρεσβύτεροι ἐνώπιον τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ προσκυνήσουσι τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ βαλοῦσι τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, λέγοντες,

Infiã, 5.12 ‖Dignus es Domine qui accipias gloriã & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.

11 Ἄξιος εἶ Κύριε λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν· ὅτι σὺ ἔκτισας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ θέλημά σου εἰσὶ, καὶ ἐκτίσθησαν.

CAP. V.

Κεφάλαιον ε

DEinde vidi ad dexterã eius qui insidebat throno, librũ

1 ΚΑΙ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον

γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, κατεσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά.

scriptum intus & à tergo, obsignatum sigillis septem.

Καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ, Τίς ἐστὶν ἄξιος ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ;

2 Et vidi Angelum fortẽ prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librum, & soluat eius sigillas?

Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδὲ ὑποκάτω τῆς γῆς, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὐδὲ βλέπειν αὐτό.

3 Nemo autem poterat neque in cælo, neque in terra, neque subter terrã, aperire librum, neque eum inspicere.

Καὶ ἐγὼ ἔκλαιον πολλά, ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὑρέθη ἀνοῖξαι καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον, οὔτε βλέπειν αὐτό.

4 Flebã igitur ego multũ quòd nemo dignus inuẽtus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eũ inspiceret.

Καὶ εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι, Μὴ κλαῖε· ἰδοὺ ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἡ ῥίζα Δαβὶδ, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς ἑπτὰ σφραγῖδας αὐτοῦ.

5 Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, ἀρνίον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχον κέρατα ἑπτὰ, καὶ ὀφθαλμοὺς ἑπτὰ, οἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ πεμπόμενα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν.

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquã mactatus, habens cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnẽ terrã.

Καὶ ἦλθε καὶ εἴληφε τὸ βιβλίον ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου.

7 Is venit & accepit librũ ex dextra eius qui throno insidet.

Καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, τὰ τέσσαρα ζῶα καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάρας καὶ φιάλας χρυσᾶς, γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων.

8 Quúmque accepisset librum, quatuor illa animalia, & vigintiquatuor illi senes ceciderunt corã Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffitũ, quæ sunt preces sanctorum.

Καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν, λέγοντες, Ἄξιος εἶ λαβεῖν τὸ βιβλίον, καὶ ἀνοῖξαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ, ὅτι ἐσφάγης, καὶ

9 Et cecinerunt canticum nouum, dicentes, Dign⁹ es qui accipias librũ, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, &

redemisti nos Deo per sá guinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione:

10 Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terrã.

Supra 1. 6 1. Pet. 2. 9

Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocé Angelorum multorum, numero millies centies mille, & decies centies mille:

Dan. 7. 10

Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus qui accipiat virtutem, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem:

Sed & omnem creaturã quæ in cælo est, & quę super terram & sub terra & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentia, Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in secula seculorum.

Quatuor autẽ animalia dicebant, Amen: & viginti quatuor senes ceciderũt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

CAP. VI.

POstea aspexi, quũ aperuisset Agnus primũ ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicés, tanquã vocem tonitrui, Veni & vide.

Aspexi igitur, & ecce *adorat* equus albꝰ: & qui insidebat ei habebat arcũ, & data est ei corona, & prodiit vincens, & vt vinceret.

ἡγόρασας τῷ Θεῷ ἡμᾶς ἐν τῷ αἵματί σου, ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ λαοῦ καὶ ἔθνους·

10 καὶ ἐποίησας ἡμᾶς τῷ Θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς· καὶ βασιλεύσομεν ἐπὶ τῆς γῆς.

11 Καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέλων πολλῶν κυκλόθεν τοῦ θρόνου καὶ τῶν ζώων καὶ τῶν πρεσβυτέρων· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων·

12 λέγοντες φωνῇ μεγάλῃ, Ἄξιόν ἐστι τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον λαβεῖν τὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν καὶ ἰσχὺν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν καὶ εὐλογίαν.

13 Καὶ πᾶν κτίσμα ὃ ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἅ ἐστι, καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς πάντα, ἤκουσα λέγοντας, Τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ θρόνου καὶ τῷ ἀρνίῳ ἡ εὐλογία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

14 Καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα ἔλεγον, Ἀμήν· καὶ οἱ εἴκοσι πρεσβύτεροι ἔπεσαν, καὶ προσεκύνησαν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Κεφάλαιον ϛ.

1 ΚΑΙ εἶδον ὅτε ἤνοιξε τὸ ἀρνίον μίαν ἐκ τῶν σφραγίδων, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων λέγοντος, ὡς φωνῆς βροντῆς, Ἔρχου καὶ βλέπε.

2 Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός· καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ, ἔχων τόξον· καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος, καὶ ἐξῆλθε νικῶν, καὶ ἵνα νικήσῃ.

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν δευτέραν σφρα γῖδα, ἤκουσα τοῦ δευτέρου ζώου λέγοντος, Ἔρχου καὶ βλέπε.

3 Quúmque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicés, Veni, & vide.

Καὶ ἐξῆλθεν ἄλλος ἵππος πυρρός· καὶ τῷ καθημένῳ ἐπ' αὐτῷ ἐδόθη αὐτῷ λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἵνα ἀλλήλους σφάξωσι· καὶ ἐδόθη αὐτῷ μάχαιρα μεγάλη.

4 Et prodiit alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum, datum est vt tollat pacem è terra, vt alii alios mactent: datúsq; est ei gladius magnus.

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν τρίτην σφρα γῖδα, ἤκουσα τοῦ τρίτου ζώου λέγοντος, Ἔρχου καὶ βλέπε. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ, ἵππος μέλας, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ, ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

5 Et quum aperuisset sigillum tertiũ, audiui tertium animal dicens, Veni & vide. Aspexi igitur, & ecce, equus niger *aderat*: & qui insidebat ei, habebat staterã in manu sua.

Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσάρων ζώων λέγουσαν, Χοῖνιξ σίτου, δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς, δηναρίου· καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον μὴ ἀδικήσῃς.

6 Et audiui vocé in medio quatuor animalium dicentem, Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleum ne læseris

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν τετάρτην, ἤκουσα φωνὴν τοῦ τετάρτου ζώου λέγουσαν, Ἔρχου καὶ βλέπε.

7 Quúmque aperuisset sigillum quartũ, audiui vocem quarti animalis dicétem, Veni & vide.

Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος χλωρός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω αὐτοῦ ὄνομα αὐτῷ ὁ Θάνατος· καὶ ὁ Ἅδης ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία ἀποκτεῖναι ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, ἐν ῥομφαίᾳ καὶ ἐν λιμῷ καὶ ἐν θανάτῳ, καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς.

8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus, & eius quæ insidebat ei, nomen erat Mors: & Infernus sequebatur eã: datáque est eis in quadrantem terræ potestas trucidandi gladio, & fame, & morte, pérque terrestres feras.

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον.

9 Quum verò aperuisset sigillum quintũ, vidi sub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter testimonium quod tuebantur.

Καὶ ἔκραζον φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες, Ἕως πότε ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος καὶ ὁ ἀληθινὸς οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν

10 Clamabant autem voce magna, dicétes, Vsquequo domine, qui sanctus es & verax, nõ iudicas ac vindicas sanguiné nostrũ

de iis qui habitāt in terra?

ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς;

11 Tum datæ sunt singulis stolæ albæ, & dictū est eis vt requiescerēt adhuc paululū temporis, vsquequo compleantur etiam cōserui eorum & fratres eorū, qui trucidandi sunt sicut & ipsi.

Καὶ ἐδόθησ ἑκάστοις στολαὶ λευκαὶ, καὶ ἐῤῥέθη αὐτοῖς ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον μικρὸν, ἕως οὗ πληρώσονται καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοί.

12 Deinde aspexi quū aperuisset sigillū sextū, & ecce terræmotus magnus factus est: & sol factus est niger vt saccus cilicinus, & luna tota facta est vt sanguis:

Καὶ εἶδον ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἕκτην, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, καὶ ὁ ἥλιος ἐγένετο μέλας ὡς σάκκος τρίχινος, καὶ ἡ σελήνη ἐγένετο ὡς αἷμα.

13 Et stellæ è cælo ceciderunt in terram, sicut ficus abiicit grossos suos quū vento magno cōcutitur.

Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βαλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη.

14 Et cælū abscessit sicut liber qui conuoluitur: & omnes montes & insulæ è suis locis motæ sunt:

Καὶ οὐρανὸς ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον εἱλισσόμενον, καὶ πᾶν ὄρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν.

15 Et reges terræ, proceres, & diuites, & tribuni, & potentes, omnésque tū serui tum ingenui abscōderunt se in speluncis & in petris montium:

Καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ μεγιστᾶνες, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ χιλίαρχοι, καὶ οἱ δυνατοὶ, καὶ πᾶς δοῦλος καὶ πᾶς ἐλεύθερος ἔκρυψαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς πέτρας τῶν ὀρέων.

16 Et dixerunt montibus & petris, || Cadite super nos, abscondite nos à cōspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni:

Ysai. 2. 19
Osee. 10. 2
Luc. 23. 30

Καὶ λέγουσι τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς πέτραις, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ κρύψατε ἡμᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ ἀρνίου.

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare?

Ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ· καὶ τίς δύναται σταθῆναι;

CAP. VII.

Κεφάλαιον ζ

1 Postea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor angulis terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret vētus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.

ΚΑΙ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέλους ἑστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, κρατοῦντας τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς, ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον.

Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἀναβαίνοντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, ἔχοντα σφραγῖδα Θεοῦ ζῶντος· καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις οἷς ἐδόθη αὐτοῖς ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν,

2 Et vidi alterum Angelum ascendẽtem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui: qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

Λέγων, Μὴ ἀδικήσητε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ δένδρα, ἄχρις οὗ σφραγίσωμεν τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

3 Dicens, Ne nocete terræ, neque mari, neque arboribꝰ, quoadusque obsignemus seruos Dei nostri in frontibus suis.

Καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων· ρμδ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν Ισραήλ.

4 Et audiui numerũ obsignatorũ: centum quadraginta quatuor millia erãt obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israel.

Ἐκ φυλῆς Ιούδα, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ρουβὴν, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Γάδ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

5 Ex tribu Iuda, duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben, duodecies mille obsignata: ex tribu Gad, duodecies mille obsignata:

Ἐκ φυλῆς Ασὴρ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Νεφθαλείμ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι·

6 Ex tribu Aser, duodecies mille obsignata: ex tribu Nephthali, duodecies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata:

Ἐκ φυλῆς Συμεὼν, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Λευὶ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ισσαχὰρ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι.

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: ex tribu Leui, duodecies mille obsignata: ex tribu Isachar, duodecies mille obsignata:

Ἐκ φυλῆς Ζαβουλὼν, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ιωσὴφ, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν, ιβ' χιλιάδες ἐσφραγισμένοι.

8 Ex tribu Zabulon, duodecies mille obsignata: ex tribu Ioseph, duodecies mille obsignata: ex tribu Beniamin, duodecies mille obsignata.

Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολὺς, ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἠδύνατο, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν, ἑστῶτες ἐνώπιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, περιβεβλημένους στολὰς λευκὰς καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.

9 Postea aspexi, & ecce, *aderat* turba multa, quã numerare nemo possit, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis: stabántq; ante thronũ & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorum.

Καὶ κράζουσι φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες,

10 Et clamabant voce magna, dicentes,

Salus à Deo nostro *est*, sedente super thronum & *ab* Agno.

Η σωτηρία τῷ Θεῷ ἡμῶν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ τῷ ἀρνίῳ.

11 Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senũ & quatuor animalium: & procubuerunt in conspectu throni in facies suas, & adorarunt Deum,

Καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἑστήκεσαν κύκλῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ,

12 Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo nostro in secula seculorum. Amen.

Λέγοντες, Ἀμήν· ἡ εὐλογία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ Θεῷ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

13 Tum me compellauit vnus ex senibus, dicẽs mihi, Isti qui amicti sunt stolis albis, quínam sunt, & vnde venerunt?

Καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, λέγων μοι, Οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς τὰς λευκὰς, τίνες εἰσὶ, καὶ πόθεν ἦλθον;

14 Et dixi ei, Domine, tu nosti. Et dixit mihi, Hi sunt qui venerũt ex afflictione magna: & lauerũt stolas suas, ac dealbarunt in sanguine Agni.

Καὶ εἴρηκα αὐτῷ, Κύριε σὺ οἶδας. Καὶ εἶπέ μοι, Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης· καὶ ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἐλεύκαναν στολὰς αὐτῶν ἐν τῷ ἅματι τοῦ ἀρνίου.

15 Ideo sunt ante thronũ Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui insidet throno, habitabit cum eis.

Διὰ τοῦτο εἰσὶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ· καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, σκηνώσει ἐπ' αὐτούς.

Esa. 49. 10 ||Non esurient amplius neque sitiẽt amplius, nec in eos incidet sol neque vllus æstus.

16 Οὐ πεινάσουσιν ἔτι, οὐδὲ διψήσουσιν ἔτι, οὐδὲ μὴ πέσῃ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἥλιος, οὐδὲ πᾶν καῦμα.

17 Quoniam Agnus qui in medio throni est, pascet eos, & deducet ad viuos fontes aquarum: ||& abstersurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

Esa. 25. 8 infra, 21. 4

Ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου ποιμανεῖ αὐτοὺς, καὶ ὁδηγήσει αὐτοὺς ἐπὶ ζώσας πηγὰς ὑδάτων· καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

CAP. VIII.

Κεφάλαιον ἦτ

1 Porro quum aperuisset sigillum septimũ, factum est silentiũ in cælo, media ferme hora.

ΚΑΙ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἑβδόμην, ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον.

Καὶ εἶδον τοὺς ἑπτὰ ἀγγέλους, οἱ ἑ-
νώπιον τοῦ Θεοῦ ἑστήκασι· καὶ ἐδόθησαν
αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες.

2 Et vidi septem illos Angelos qui adstant coram Deo, quibus datæ sunt septem tubæ.

Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη
ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἔχων λιβανωτὸν
χρυσοῦν· καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα
πολλά, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς πάν-
των ἁγίων, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ
χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου.

3 Tum alius Angelus venit, & stetit ante ará, habés thuribulum aureum: & dati sũt ei suffitus multi, vt offerret cum precibus Sãctorum omnium, super altare aureũ quod est ante thronum.

Καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμαμάτων
ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων, ἐκ χειρὸς
τοῦ ἀγγέλου, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

4 Ascendit autem fumus suffituum *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli ad conspectum Dei.

Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανω-
τὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυ-
σιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν· καὶ
ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ
καὶ σεισμός.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecítque in terrã: & facta sunt tonitrua & voces & fulgura & terræmotus.

Καὶ οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς
ἑπτὰ σάλπιγγας, ἡτοίμασαν ἑαυτοὺς ἵνα
σαλπίσωσι.

6 Et septem Angeli qui habebant septem tubas, præparauerunt se vt clam gerent.

Καὶ ὁ πρῶτος ἄγγελος ἐσάλπισε,
καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμιγμέ-
να αἵματι, καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν· καὶ
τὸ τρίτον τῶν δένδρων κατεκάη, καὶ πᾶς
χόρτος χλωρὸς κατεκάη.

7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta est grãdo & ignis, mista sanguine, proiectáque sunt in terrã: & tertia pars arborũ exusta est, & omne fœnum viride exustum.

Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐσάλπισε,
καὶ ὡς ὄρος μέγα πυρὶ καιόμενον ἐβλήθη
εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἐγένετο τὸ τρί-
τον τῆς θαλάσσης, αἷμα.

8 Deinde secundus Anlus clanxit, & quasi mõs magnus igne ardens proiectus est in mare: factáque est tertia pars maris, sanguis.

Καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κτισμά-
των τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχάς· καὶ
τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρη.

9 Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars nauiũ perierunt.

Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἔ-
πεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας καιόμενος
ὡς λαμπάς, καὶ ἔπεσεν ὅπου τὸ τρίτον τῶν
ποταμῶν, καὶ ὅπου πηγαὶ ὑδάτων.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cælo stella magna, ardens velut fax, cecidítq; in tertiã partem fluminum, & in fontes aquarum.

Nomen autē stellæ dicitur Absinthiū: versa est igitur tertia pars aquarū in absinthium: & multi homines mortui sunt ex aquis, quia amarę factę essēt.

Deinde quartꝰ Angelus clāxit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter.

Et vidi, & audiui vnū Angelum volantem per medium cæli, dicentē voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis sonis tubæ trium illorū Angelorum qui clangent.

CAP. IX.

TVm quintus Angelus clanxit, & vidi stellam è cælo cecidisse in terram, cui data est clauis putei abyssi.

Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aer à fumo putei.

Ex fumo autē exierunt locustæ in terrā: datáq; est illis potestas qualem habēt potestatem terrestres scorpii.

Et ipsis est dictū ne læderent gramen terræ, neque viride quicquā, neque vllam arborem: sed tantùm homines qui nō habent signū Dei in frontibus suis.

Datum autem est eis non vt occidant eos, sed vt crucientur *illi* menses

11 Καὶ τὸ ὄνομα τῦ ἀστέρος λέγεται Ἄψινθος· καὶ γίνεται τὸ τρίτον τῶν ὑδάτων εἰς ἄψινθον, καὶ πολλοὶ ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπικράνθησαν.

12 Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τῦ ἡλίου καὶ τὸ τρίτον τῆς σελήνης καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων· ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον αὐτῶν, καὶ ἡ ἡμέρα μὴ φαίνῃ τὸ τρίτον αὐτῆς, καὶ ἡ νὺξ ὁμοίως.

13 Καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἀγγέλυ πετωμένου ἐν μεσουρανήματι, λέγοντος φωνῇ μεγάλῃ, Οὐαὶ οὐαὶ οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν τῆς σάλπιγγος τῶν τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν.

Κεφάλαιον θ

1 ΚΑΙ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ εἶδον ἀστέρα ἐκ τῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεὶς τῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου.

2 Καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου· καὶ ἀνέβη καπνὸς ἐκ τῦ φρέατος ὡς καπνὸς καμίνου μεγάλης· καὶ ἐσκοτώθη ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀὴρ ἐκ τῦ καπνοῦ τῦ φρέατος.

3 Καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἐξουσία ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς.

4 Καὶ ἐρρέθη αὐταῖς ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν χόρτον τῆς γῆς, οὐδὲ πᾶν χλωρὸν, οὐδὲ πᾶν δένδρον· εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους μόνους οἵτινες οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγῖδα τῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

5 Καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα βασανισθῶσι μῆνας

πέντε· καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν ὡς βασανισμὸς σκορπίου, ὅταν παίσῃ ἄνθρωπον.

quinque, *sit*que cruciatus eorum vt cruciatus scorpii quum percusserit hominem.

Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον, καὶ οὐχ εὑρήσουσιν αὐτόν· καὶ ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν, καὶ φεύξεται ὁ θάνατος ἀπ' αὐτῶν.

6 ||Itaque per eos dies homines quærent mortem, sed non inuenient eam: & desiderabunt mori, sed fugiet mors ab eis. *Suprà, 6. 16 esa. 2. 19 ose. 10. 8*

Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον· καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι ὅμοιοι χρυσῷ, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων.

7 || Figuræ autem locustarũ similes *erant* equis paratis ad præliũ: *erántq*; super capita earum tanquam coronæ similes auro, & facies earum vt facies hominum. *Sapient. 26. 9*

Καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν, καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὡς λεόντων ἦσαν.

8 Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dẽtes earũ vt leonũ erant.

Καὶ εἶχον θώρακας ὡς θώρακας σιδηροῦς· καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτερύγων αὐτῶν ὡς φωνὴ ἁρμάτων, ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον.

9 Habebãt etiã loricas vt loricas ferreas: & sonitus alarũ ipsarum vt sonitus curruũ, equis multis currentibus ad bellum.

Καὶ ἔχουσιν οὐρὰς ὁμοίας σκορπίοις, καὶ κέντρα ἦν ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν· καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε.

10 Sed & habebant caudas similes scorpionum, erántque aculei in caudis earum: & earum potestas *erat* nocere hominibus menses quinque.

Καὶ ἔχουσιν ἐφ' αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου· ὄνομα αὐτῷ Ἑβραϊστὶ Ἀβαδδὼν, καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων.

11 Habent autem sibi impositum regem, Angelũ abyssi, cui nomẽ Hebraicè Abaddon, Græcè autẽ Apollyon, *id est perdens*.

Ἡ οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλθεν, ἰδοὺ ἔρχονται ἔτι δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα.

12 Væ vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ postea.

Καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἤκουσα φωνὴν μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ χρυσοῦ τοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,

13 Tum sextus Angelus clanxit, & audiui vocem quãdam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

Λέγουσαν τῷ ἕκτῳ ἀγγέλῳ ὃς εἶχε τὴν σάλπιγγα, Λῦσον τοὺς τέσσαρας ἀγγέλους τοὺς δεδεμένους ἐπὶ τῷ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ Εὐφράτῃ.

14 Dicentẽ sexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mẽsem & annum, vt occidãt tertiam partem hominum.

15 Καὶ ἐλύθησαν οἱ τέσσαρες ἄγγελοι οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς τὴν ὥραν καὶ ἡμέραν καὶ μῆνα καὶ ἐνιαυτόν, ἵνα ἀποκτείνωσι τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων.

Erátque numerus equestris exercitus bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

16 Καὶ ὁ ἀριθμὸς στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ, δύο μυριάδες μυριάδων· καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν.

Itémq; vidi equos per visionem: & ipsorum sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos: erant autẽ capita equorum vt capita leonũ: & ex ore ipsorum prodibat ignis, & fumus, & sulphur.

17 Καὶ οὕτως εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει, καὶ τοὺς καθημένους ἐπ' αὐτῶν, ἔχοντας θώρακας πυρίνους καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις· καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, καὶ ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καὶ καπνὸς καὶ θεῖον.

Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, *nẽ pe* ab igne, & fumo, & sulphure, quæ prodibant ex ore ipsorum.

18 Ὑπὸ τῶν τριῶν τούτων ἀπεκτάνθη τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ καὶ ἐκ τοῦ θείου τοῦ ἐκπορευομένου ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν.

Potestas enim eorum in ore eorũ est, & in caudis eorum. nã caudæ eorum similes sunt serpentibus, habentes capita per quæ nocent.

19 Αἱ γὰρ ἐξουσίαι αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εἰσιν· αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὅμοιαι ὄφεσιν, ἔχουσαι κεφαλάς, καὶ ἐν αὐταῖς ἀδικοῦσι.

Porro reliqui homines qui nõ sunt occisi his plagis, nõ resipuerunt ab operibus manuum suarũ, vt ne adorarẽt dæmonia ||& simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare:

Psal. 113. 4, & 133. 15

20 Καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οἳ οὐκ ἀπεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις, οὐδὲ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια καὶ τὰ εἴδωλα τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χαλκᾶ καὶ τὰ λίθινα καὶ τὰ ξύλινα, ἃ οὔτε βλέπειν δύναται, οὔτε ἀκούειν, οὔτε περιπατεῖν·

Neque resipuerunt ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à scortatione sua, neque à furtis suis.

21 Καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῆς πορνείας αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν.

CAP. X.

Κεφάλαιον ι

TVm vidi alium Angelũ fortẽ descẽdẽtem de cælo, amictum

1 ΚΑΙ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἰσχυρὸν καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, περι-

βεβλημένον νεφέλην· καὶ ἶρις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στύλοι πυρός.

ctum nube, in cuius capite erat iris: facies autē eius *erat* vt sol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

Καὶ εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ βιβλαρίδιον ἀνεῳγμένον· καὶ ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ τὸν δεξιὸν ἐπὶ τὴν θάλασσαν, τὸν δὲ εὐώνυμον, ἐπὶ τὴν γῆν·

2 Habebátque in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrū super mare, sinistrū autem super terram.

Καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ ὥσπερ λέων μυκᾶται· καὶ ὅτε ἔκραξεν, ἐλάλησε αἱ ἑπτὰ βρονταὶ τὰς ἑαυτῶν φωνάς.

3 Clamauítque voce magna, sicut leo rugit: & quū clamasset, loquuta sunt septē tonitrua voces suas.

Καὶ ὅτε ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ τὰς φωνὰς ἑαυτῶν, ἔμελλον γράφειν· καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσάν μοι, Σφράγισον ἃ ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ, καὶ μὴ ταῦτα γράψῃς.

4 Et quum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: sed audiui vocē de cælo dicentem mihi, Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne ea scribas.

Καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἑστῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν,

5 Et Angelus quem vidi stantem super mare & super terram, sustulit manum suam ad cælum,

Καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅτι χρόνος οὐκ ἔσται ἔτι·

6 Et iurauit per eum qui viuit in secula seculorū, qui creauit cælum & ea quæ sunt in eo, & terram & ea quæ in ea sunt, & mare & ea quę in eo sunt, tempus nō fore amplius:

Ἀλλὰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φωνῆς τοῦ ἑβδόμου ἀγγέλου, ὅταν μέλλῃ σαλπίζειν, καὶ τελεσθῇ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ, ὡς εὐηγγέλισε τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις τοῖς προφήταις.

7 Sed in diebus vocis septimi Angeli, quū cœperit clangere, consummādum esse mysterium Dei, sicut annuntiauit seruis suis prophetis.

Καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάλιν λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ, καὶ λέγουσα, Ὕπαγε, λάβε τὸ βιβλαρίδιον τὸ ἠνεῳγμένον ἐν τῇ χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ἑστῶτος ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

8 Et vox quam audierā è cælo, rursum loquuta est mecū, & dixit, Abi & accipe libellum illū apertū *qui est* in manu Angeli stantis super mare & super terram.

Καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον, λέγων αὐτῷ, Δός μοι τὸ βιβλαρίδιον. Καὶ λέγει μοι, Λάβε καὶ κατάφαγε αὐτό· καὶ

9 Abii igitur ad Angelū, dicens ei vt daret mihi libellum. Et dixit mihi, Accipe & deuora eum: &

amaritudinem adferet vétri tuo, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

Accepi igitur libellum ẽ manu Angeli, & deuorauí eum: erátque in ore meo dulcis tãquam mel: sed quum deuorassem eũ, emaruit venter meus.

Tum dixit mihi, Oportet te iterum prophetare coram populis, gentibus, linguis, & regib⁹ multis.

CAP. XI.

DAtus est autem mihi calamus similis virgæ: adstitítque Angelus, dicens, Surge, & metire templum Dei & altare, & eos qui adorãt in eo.

Sed atrium quod extra templum est exclude, & ne metiaris illud: nã datum est Gentibus: & Vrbem sanctam calcabunt mensibus quadragintaduobus.

Sed dabo illam duob⁹ testibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.

Hi sunt duæ illæ oleæ & duo candelabra in cõspectu Domini terræ positæ.

Quòd siquis velit eis nocere, ignis prodit ex ore ipsorum qui deuoret inimicos eorum: nam siquis velit eis nocere, ita oportet eum occidi.

Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem

πικρανεῖ σου τὴν κοιλίαν, ἀλλ' ἐν τῷ στόματί σου ἔσται γλυκὺ ὡς μέλι.

10 Καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, καὶ κατέφαγον αὐτό· καὶ ἦν ἐν τῷ στόματί μου ὡς μέλι, γλυκύ· καὶ ὅτε ἔφαγον αὐτό, ἐπικράνθη ἡ κοιλία μου.

11 Καὶ λέγει μοι, Δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι ἐπὶ λαοῖς καὶ ἔθνεσι καὶ γλώσσαις καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς.

Κεφάλαιον ια'.

1 ΚΑΙ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ· καὶ ὁ ἄγγελος εἱστήκει, λέγων, Ἔγειραι, καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ.

2 Καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔξωθεν τοῦ ναοῦ ἔκβαλε ἔξω, καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς, ὅτι ἐδόθη τοῖς ἔθνεσι· καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσουσι μῆνας τεσσαρακοντα δύο.

3 Καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους.

4 Οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι, καὶ δύο λυχνίαι αἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς ἑστῶσαι.

5 Καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν· καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, οὕτω δεῖ αὐτὸν ἀποκτανθῆναι.

6 Οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸν οὐρανόν, ἵνα μὴ βρέχῃ ὑετὸς ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν τῆς προφητείας· καὶ ἐξουσίαν

ἔχουσιν ὅπ τὴν ὑδάτων, στρέφειν αὐτὰ εἰς αἷμα, καὶ παταξαι πᾶν γλῶ πάσῃ πληγῇ, ὁσάκις ἐὰν θελήσωσι.

habent super aquas, conuertendi eas in sanguiné: & percutiendi terram omni plaga quotiescũque voluerint.

Καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσῃ πόλεμον μετ' αὐτῶν, καὶ νικήσῃ αὐτοὺς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς. 7

Porro quum finierint suum testimoniũ, bestia ascendens ex abyssõ, geret aduersus eos bellũ, & vincet eos, & occidet eos.

Καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ὅπ τῆς πλατείας πόλεως τῆς μεγάλης, ἥτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος, ὅπου καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη. 8

Et cadauera eorum iacebũt in plateis vrbis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Ægyptus, vbi & Dominus noster crucifixus est.

Καὶ βλέψουσιν ἐκ τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ γλωσσῶν καὶ ἐθνῶν τὰ πτώματα αὐτῶν ἡμέρας τρεῖς καὶ ἥμισυ, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν οὐκ ἀφήσουσι τεθῆναι εἰς μνήματα. 9

Et videbũt *homines* ex tribubus & populis & linguis & gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium, & cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

Καὶ οἱ κατοικοῦντες ὅπ τῆς γῆς χαροῦσιν ἐπ' αὐτοῖς, καὶ εὐφρανθήσονται· καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις, ὅτι οὗτοι οἱ δύο προφῆται ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦντας ὅπ τῆς γῆς. 10

Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabũtur: & munera mittent alii aliis, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

Καὶ μετὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας καὶ ἥμισυ, πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰσῆλθεν ἐπ' αὐτοῖς· καὶ ἔστησαν ὅπ τοῖς πόδας αὐτῶν, καὶ φόβος μέγας ἔπεσεν ὅπ τοὺς θεωροῦντας αὐτούς. 11

Sed post dies tres & dimidiũ spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: stabúntque *erecti* in pedes suos, & timor magnus cader super eos qui ipsos spectarunt.

Καὶ ἤκουσαν φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσαν αὐτοῖς, Ἀνάβητε ὧδε. Καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐθεώρησαν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν. 12

Deinde audierunt vocem magnam de cælo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascenderúntque in cælum per nubẽ: & viderunt illos inimici eorũ.

Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐγένετο σεισμὸς μέγας, καὶ τὸ δέκατον τῆς πόλεως ἔπεσε, καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά· καὶ οἱ λοιποὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, καὶ ἔδωκαν δόξαν τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. 13

Factúsque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occisa sũt in terræmotu capita hominũ septies mille: & reliqui territi sunt, & dederunt gloriam Deo cæli.

Væ ſecundum abiit, & ecce væ tertium veniet citó.

14 Ἡ οὐαὶ ἡ δευτέρα ἀπῆλθεν, ἰδοὺ ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ.

Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ ſunt voces magnæ in cælo, dicentes, Facta ſunt regna mundi, *regna* Domini noſtri, & Chriſti eius, qui regnabit in ſeculaſeculorũ.

15 Καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ οὐρανῷ, λέγουσαι, Ἐγένοντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Tum vigintiquatuor illi Senes qui in conſpectu Dei ſedẽt in ſedilibꝰ ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adoratunt Deum,

16 Καὶ οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρεσβύτεροι οἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καθήμενοι ἐπὶ τοὺς θρόνους αὐτῶν, ἔπεσαν ἐπὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ,

Dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es poteſtatem tuam magnam, & regnum iniuiſti:

17 Λέγοντες, Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος· ὅτι εἴληφας τὴν δύναμίν σου τὴν μεγάλην, καὶ ἐβασίλευσας.

Et iratæ ſunt Gẽtes, & aduenit ira tua: & tẽpus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium ſeruis tuis prophetis, & ſanctis, & timentibus nomẽ tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui perdũt terram.

18 Καὶ τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν, καὶ ἦλθεν ἡ ὀργή σου, καὶ ὁ καιρὸς τῶν νεκρῶν, κριθῆναι, καὶ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς δούλοις σου τοῖς προφήταις, καὶ τοῖς ἁγίοις καὶ τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις· καὶ διαφθεῖραι τοὺς διαφθείροντας τὴν γῆν.

Tunc apertum eſt templum Dei in cælo, & viſa eſt Arca fœderis eius in templo eius: & facta ſunt fulgura & voces, & tonitrua, & terræmotus, & grando magna.

19 Καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ· καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ σεισμὸς καὶ χάλαζα μεγάλη.

CAP. XII.

Κεφάλαιον ιβ΄

VIſum eſt autem ſignum magnum in cælo: Mulier amicta ſole, ſub cuius pedibꝰ erat luna, & in capite corona ſtellarum duodecim:

1 ΚΑΙ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ· γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα·

Καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα, κράζει ὠδίνουσα, καὶ βασανιζομένη τεκεῖν.

2 Vterum ferens, clamabat parturiens, & cruciabatur vt pareret.

Καὶ ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἰδοὺ δράκων μέγας πυρρός, ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα· καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ διαδήματα ἑπτά.

3 Visum est autem aliud signum in cælo, & ecce, *adfuit* draco magnus rufus, habens capita septem & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

Καὶ ἡ οὐρὰ αὐτοῦ σύρει τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν. καὶ ὁ δράκων ἕστηκεν ἐνώπιον τῆς γυναικὸς τῆς μελλούσης τεκεῖν, ἵνα ὅταν τέκῃ, τὸ τέκνον αὐτῆς καταφάγῃ.

4 Cuius cauda trahebat tertiam partem stellarũ cæli, quas abiecit in terrã. stetit autem is draco ante mulierem parituram, vt quum peperisset, filium eius deuoraret.

Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρενα, ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· καὶ ἡρπάσθη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ.

5 Peperit autem filium masculũ, recturũ omnes Gentes virga ferrea: & raptus est Filius eius ad Deũ & *ad* Thronum eius.

Καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει τόπον ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα.

6 Mulier verò fugit in solitudinẽ, vbi habet locum paratum à Deo, vt illic pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

Καὶ ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ· ὁ Μιχαὴλ καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐπολέμησαν τοῦ δράκοντος, καὶ ὁ δράκων ἐπολέμησε, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ·

7 Et factum est prælium in cælo: Michael & Angeli eius præliabantur cũ dracone, & draco pugnabat & Angeli eius;

Καὶ οὐκ ἴσχυσαν, οὐδὲ τόπος εὑρέθη αὐτῶν ἔτι ἐν τῷ οὐρανῷ.

8 Sed non obtinuerunt, neque locus eorum amplius inuẽtus est in cælo.

Καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος διάβολος, καὶ ὁ Σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν· καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ ἐβλήθησαν.

9 Et proiectꝰ est draco ille magnus, serpẽs ille antiquus q̃ vocatur diabolus & Satanas, qui seducit totũ terrarũ orbẽ: iectꝰ, *ingnã*, est in terrã, & Angeli eiꝰ cũ eo iecti sunt.

Καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην λέγουσαν ἐν τῷ οὐρανῷ, Ἄρτι ἐγένετο ἡ σωτηρία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ·

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cælo, Nũc facta est salus, & virtus, & regnũ Dei nostri, & potestas Christi eius:

quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

Sed ipsi vicerunt eum 11
propter sanguinem Agni & propter sermonē testimonii sui: & animæ suæ prodigi fuerunt vsque ad mortem.

Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nā descendit diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui sciat se paulum temporis habere. 12

Quū igitur vidisset draco se proiectū esse in terram, perse quutus est mulierem quæ pepererat masculum. 13

Sed datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à conspectu serpentis in desertum, in locum suum, vbi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis. 14

Eiecit autem serpēs ex ore suo post mulierem, aquam tāquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine: 15

Sed succurrit terra mulieri, aperuítque terra os suum, & absorbuit flumē quod eiecerat draco ex ore suo. 16

Iratus est igitur draco aduersus mulierē: & abiit vt gereret bellum cum reliquis ex semine eius, custodientibus mādata Dei, & habentibus testimonium IESV Christi. 17

ὅτι κατεβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὁ κατηγορῶν αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας καὶ νυκτός.

Καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου, καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν· καὶ οὐκ ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου.

Διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες. Οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς ἔχων θυμὸν μέγαν, εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει.

Καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, ἐδίωξε τὴν γυναῖκα ἥτις ἔτεκε τὸν ἄρρενα.

Καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τοῦ ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, ἵνα πέτηται εἰς τὸν ἔρημον εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, ὅπου τρέφεται ἐκεῖ καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἥμισυ καιροῦ, ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄφεως.

Καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις ὀπίσω τῆς γυναικὸς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ὕδωρ ὡς ποταμόν· ἵνα αὐτὴν ποταμοφόρητον ποιήσῃ.

Καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ γυναικί, καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καὶ κατέπιε τὸν ποταμὸν ὃν ἔβαλεν ὁ δράκων ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Καὶ ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικί, καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ σπέρματος αὐτῆς, τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καὶ ἐστάθην ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης.

18 Stetíque super arenam maris.

Κεφάλαιον ιγ.

CAP. XIII.

ΚΑΙ εἶδον ἐκ τῆς θαλάσσης θηρίον ἀναβαῖνον, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα· καὶ ἐπὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ δέκα διαδήματα, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ὄνομα βλασφημίας.

1 TVm vidi bestiam è mari ascendentem, quæ habebat capita septem & cornua decem: & super cornua eius erãt decé diademata, & super capita eius nomen blasphemiæ.

Καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον ἦν ὅμοιον παρδάλει, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς ἄρκτου, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς στόμα λέοντος. καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἐξουσίαν μεγάλην.

2 Erátque hæc bestia quã vidi, similis pardo, & pedes eius vt pedes vrsi, & os eius vt os leonis: dedit autem ei draco virtutem suam, & thronum suũ, & potestatem magnam.

Καὶ εἶδον μίαν τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ ὡς ἐσφαγμένην εἰς θάνατον· καὶ ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐθεραπεύθη, καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὀπίσω τοῦ θηρίου.

3 Et vidi vnum ex capitibus eius quasi letháliter cæsum: sed ipsius plaga lethalis curata est: & admirans vniuersa terra sequuta est bestiam.

Καὶ προσεκύνησαν τὸν δράκοντα ὃς ἔδωκεν ἐξουσίαν τῷ θηρίῳ, καὶ προσεκύνησαν τὸ θηρίον, λέγοντες, Τίς ὅμοιος τῷ θηρίῳ; τίς δύναται πολεμῆσαι μετ' αὐτοῦ;

4 Et adorarunt draconẽ qui dedit potestatem bestiæ: & adorarunt bestiã, dicentes, Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea?

Καὶ ἐδόθη αὐτῷ στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ βλασφημίας, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ποιῆσαι μῆνας τεσσεράκοντα δύο.

5 Datúmque est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas agendi menses quadragintaduos.

Καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν Θεὸν, βλασφημῆσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ σκηνοῦντας.

6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deum, vt conuitiis afficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant.

Καὶ ἐδόθη αὐτῷ πόλεμον ποιῆσαι μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ νικῆσαι αὐτούς· καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος.

7 Sed & datum est ei bellum gerere cum Sanctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omné tribum, & linguam, & gentem.

Itaque adorabunt eam omnes incolæ terræ, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati, *iam inde* à iactis mundi fundamẽtis.

8 Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτὸ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῷ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

Siquis habet aurem, audiat.

9 Εἴ τις ἔχει οὖς, ἀκουσάτω.

Siquis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: ||siquis gladio occiderit, oportet eũ gladio occidi: hîc est patientia & fides Sanctorum.

Gen. 9. 6 mat. 26, 52

10 Εἴ τις αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει· εἴ τις ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτενεῖ, δεῖ αὐτὸν ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτανθῆναι. ὧδε ἐστὶν ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν ἁγίων.

Deinde vidi aliã bestiã ascendentẽ è terra, habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

11 Καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς, καὶ εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίῳ καὶ ἐλάλει ὡς δράκων.

Eã verò potestatẽ prioris bestiæ omnẽ exercet in conspectu eius, & facit vt terra & ipsius incolæ adorent bestiam illã primam, cuius curata fuerat plaga lethalis.

12 Καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου πᾶσαν ποιεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ποιεῖ τὴν γῆν καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὗ ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Editque signa magna, adeò vt etiam ignem faciat è cælo descendere in terram in conspectu hominum.

13 Καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ καταβαίνειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων.

Et seducit incolas terræ, propter signa quæ datum est ei vt faciat in cõspectu bestiæ: dicens incolis terræ vt faciant imaginẽ bestiæ quę gladio vulnerata fuit, sed reuixit.

14 Καὶ πλανᾷ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὰ σημεῖα ἃ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι ἐνώπιον τοῦ θηρίου· λέγων τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι εἰκόνα τῷ θηρίῳ ὃ ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας, καὶ ἔζησε.

Datúmque est ei vt animaret imaginẽ bestiæ, vt etiam loquatur imago bestiæ, & faciat vt quicũque non adorarint imaginem bestiæ, occidãtur.

15 Καὶ ἐδόθη αὐτῷ δοῦναι πνεῦμα τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου, καὶ ποιήσῃ, ὅσοι ἂν μὴ προσκυνήσωσι τὴν εἰκόνα τοῦ θηρίου, ἵνα ἀποκτανθῶσι.

Sed & facit vt omnes, parui & magni, diuites & paupe-

16 Καὶ ποιεῖ πάντας, τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς πτω

χοὺς, & τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἵνα δώσῃ αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν τὴν δεξιὰν, ἢ ἐπὶ τὰ μέτωπα αὐτῶν·

Καὶ ἵνα μή τις δύνηται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Ὧδε ἡ σοφία ἐστίν· ὁ ἔχων τὸν νοῦν, ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου. ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ χξς'.

Κεφάλαιον ιδ'.

ΚΑΙ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀρνίον ἑστηκὸς ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, καὶ μετ' αὐτοῦ ἑκατὸν τεσσαρακοντατέσσαρες χιλιάδες, ἔχουσαι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῆς μεγάλης· καὶ φωνὴν ἤκουσα κιθαρῳδῶν κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν.

Καὶ ᾄδουσιν ὡς ᾠδὴν καινὴν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων· καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδὴν εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαρακοντατέσσαρες χιλιάδες, οἱ ἠγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς.

Οὗτοί εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν· παρθένοι γάρ εἰσιν· οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ. οὗτοι ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρχὴ τῷ Θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ·

Καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐχ εὑρέθη δόλος· ἄμωμοί γάρ εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ.

res, liberi & serui accipiãt characterem in manu sua dextra, aut in frontibus suis:

17 Et nequis possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterem aut nomen bestiæ, aut numerũ nominis eius.

18 Hîc sapientia est. Qui intelligẽtia præditus est, cõputet numerũ bestiæ. numerus enim hominis est: & numerus eius, sexcenta sexagintasex.

CAP. XIIII.

1 TVm aspexi, & ecce, *aderat* Agnus stans super monte Sion, & cum eo centũ quadragintaquatuor millia, habentia nomen Patris eius scriptũ in frontibus suis.

2 Et audiui vocem è cælo tãquam vocem aquarum multarũ, & tãquam sonum tonitrui magni: & vocem audiui citharœdorum pulsantium citharas suas:

3 Et canentiũ quasi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quisquam poterat discere canticum illud nisi illa centum quadragintaquatuor millia, ii *videlicet* qui empti sunt è terra:

4 Hi sunt qui cum mulieribus nõ sunt inquinati: virgines enim sunt. hi sequuntur Agnum quocũque ierit: hi empti sunt ex hominibus, primitiæ Deo & agno *sacræ*:

5 Et in quorum ore nõ est inuentus dolus: sunt enim inculpati ante thronum Dei.

Deinde vidi alium Angelum volãtem per medium cæli, habentem Euangelium æternũ, vt euãgelizaret incolis terræ, & omni gẽti, & tribui, & linguæ, & populo:

6 Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον πετώμενον ἐν μεσουρανήματι, ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον, εὐαγγελίσαι ἐπὶ τοὺς καθημένους ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ πᾶν ἔθνος καὶ φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ λαόν·

Dicentem magna voce, ||Timete Deum, & ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicii eius: & adorate eum ||qui fecit cœlum & terram & mare & fontes aquarum.

Psal.145.6

Act.14.15

7 λέγοντα ἐν φωνῇ μεγάλῃ, Φοβήθητε τὸν Θεὸν, καὶ δότε αὐτῷ δόξαν, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς κρίσεως αὐτοῦ· καὶ προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν καὶ πηγὰς ὑδάτων.

Et alius Angelus sequutus est, dicés, ||Cecidit cecidit Babylõ, vrbs illa magna, quia vinum iræ fornicationis suæ potandum præbuit omnibus gentibus.

Esa.21.9 ierem.51.8 infrà,18.2

8 Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἠκολούθησε, λέγων, Ἔπεσεν ἔπεσε Βαβυλὼν, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότικε πάντα τὰ ἔθνη.

Et tertius Angelus sequutus est illos, dicés voce magna, Siquis adoauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua aut in manu sua,

9 Καὶ τρίτος ἄγγελος ἠκολούθησεν αὐτοῖς, λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, Εἴ τις τὸ θηρίον προσκυνεῖ καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ,

Bibet hic quoque ex vino iræ Dei, ex mero ||mixtum, infuso in poculum iræ ipsius: & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorũ sanctorum, & ante conspectum Agni.

10 Καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ· καὶ βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ ἐνώπιον τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου.

Et fumus cruciatus eorum ascẽdet in secula seculorum: nec habebunt requié die nec nocte qui adorant bestiam & imaginem eius, & siquis acceperit characterem nominis eius.

11 Καὶ ὁ καπνὸς τοῦ βασανισμοῦ αὐτῶν ἀναβαίνει εἰς αἰῶνας αἰώνων· καὶ οὐκ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς οἱ προσκυνοῦντες τὸ θηρίον καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ εἴ τις λαμβάνει τὸ χάραγμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Hîc tolerantia sanctorũ est: hîc qui obseruant mandata Dei, & fidem Iesu.

12 Ὧδε ὑπομονὴ τῶν ἁγίων ἐστὶν· ὧδε οἱ τηροῦντες τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν πίστιν Ἰησοῦ.

Καὶ ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης μοι, γράψον, Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι. Ναὶ, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν· τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν. 13 Tunc audiui vocem è cælo, dicentem mihi, Scribe, Beati posthac mortui, ii *in quã* qui Domini causa moriuntur. Etiam, dicit Spiritus: quoniam requiescũt à laboribus suis, & opera eorum sequuntur eos.

Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ νεφέλη λευκή, καὶ ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενος ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου, ἔχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ. 14 Aspexi autem, & ecce *aderat* nubes candida: & super nubem sedebat *quidam* similis homini, habens in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, κράζων ἐν μεγάλῃ φωνῇ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης, Πέμψον τὸ δρέπανόν σου, καὶ θέρισον· ὅτι ἦλθέ σοι ἡ ὥρα τοῦ θερίσαι· ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς. 15 Et alius Angelus prodiit è templo, clamans voce magna ad eum qui insidebat nubi, || Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi hora vt metas: nam aruit || messis terræ. *Ioelis 3.13* *Mat.13.39*

Καὶ ἔβαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν νεφέλην τὸ δρέπανον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ. 16 Misit igitur is qui insidebat nubi falcem suam in terram: & demessa est terra.

Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἔχων καὶ αὐτὸς δρέπανον ὀξύ. 17 Tũ alius Angelus prodiit è templo quod est in cælo, habens & ipse falcẽ acutam.

Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρός· καὶ ἐφώνησε κραυγῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ δρέπανον τὸ ὀξύ, λέγων, Πέμψον σου τὸ δρέπανον τὸ ὀξύ, καὶ τρύγησον τοὺς βότρυας τῆς ἀμπέλου τῆς γῆς, ὅτι ἤκμασαν αἱ σταφυλαὶ αὐτῆς. 18 Et alius Angelus prodiit ab altari, habens potestatem in ignem: & clamauit voce magna ad eũ qui habebat falcẽ acutã, dicens, Mitte falcem tuã acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nã maturæ sunt eius vuæ.

Καὶ ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐτρύγησε τὴν ἄμπελον τῆς γῆς, καὶ ἔβαλεν εἰς τὸν ληνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ τὸν μέγαν. 19 Misit igitur Angelus falcem suam acutam in terrã, & vindemiauit vineã terræ, & misit in magnũ illum lacum iræ Dei.

Καὶ ἐπατήθη ἡ ληνὸς ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα ἐκ τῆς ληνοῦ ἄχρι 20 Et calcatus est lacus extra ciuitatem: exiuítque sanguis è lacu vsque ad

frænos equorum, per ſtadia mille ſexcenta.

CAP. XV.

DEinde vidi aliud ſignum in cęlo magnum & admirabile, Angelos ſeptem, habętes plagas ſeptę vltimas, quoniam per illas expleta eſt ira Dei.

Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriam reportant ex beſtia & imagine eius & charactere eius, ex numero nominis eius, ſtantes apud mare vitreū, & habentes citharas Dei:

Qui etiam cantabant cāticum Moſis ſerui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens: ||iuſtæ & verę ſunt viæ tuæ, rex ſanctorum.

Pſal.146.6

Jerem.10.7

||Quis non timebit te, Domine, & glorificabit nomen tuum? nam ſolus ſanctus es. Nam omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta ſunt.

Et poſt hæc aſpexi, & ecce, apertum eſt templū Tabernaculi teſtimonii in cælo.

Et prodierunt è tęplo ſeptem Angeli, habentes ſeptę plagas, induti lino puro & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

Et vnum ex quatuor animalibus dedit ſeptem Angelis phialas au-

τῶν χαλινῶν τῶν ἵππων, ἀπὸ σταδίων χιλίων ἑξακοσίων.

Κεφάλαιον ιε'

1 ΚΑΙ εἶδον ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ μέγα καὶ θαυμαστόν, ἀγγέλους ἑπτὰ ἐχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐτελέσθη ὁ θυμὸς τοῦ Θεοῦ.

2 Καὶ εἶδον ὡς θάλασσαν ὑαλίνην μεμιγμένην πυρί· καὶ τοὺς νικῶντας ἐκ τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ χαράγματος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἑστῶτας ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν ὑαλίνην, ἔχοντας κιθάρας τοῦ Θεοῦ.

3 Καὶ ᾄδουσι τὴν ᾠδὴν Μωσέως δούλου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀρνίου, λέγοντες, Μεγάλα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου, Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ· δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου, ὁ βασιλεὺς τῶν ἁγίων.

4 Τίς οὐ μὴ φοβηθῇ σε, Κύριε, καὶ δοξάσῃ τὸ ὄνομά σου; ὅτι μόνος ὅσιος· ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου· ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν.

5 Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἠνοίγη ὁ ναὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ.

6 Καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς, ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν καὶ λαμπρὸν, καὶ περιεζωσμένοι περὶ τὰ στήθη ζώνας χρυσᾶς.

7 Καὶ ἓν ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων ἔδωκε τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις ἑπτὰ φιάλας χρυ-

σας, γεμιούσας τ̃ θυμοῦ τ̃ θεοῦ τ̃ ζῶντος εἰς τοὺς αἰῶνας τ̃ν αἰώνων.

Καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ τ̃ δόξης τ̃ θεοῦ, καὶ ἐκ τ̃ς δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναὸν, ἄχρι τελεσθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τ̃ν ἑπτὰ ἀγγέλων.

Κεφάλαιον ις

ΚΑΙ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τ̃ ναοῦ, λεγούσης τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις, Ὑπάγετε καὶ ἐκχέατε τὰς φιάλας τ̃ θυμοῦ τ̃ θεοῦ εἰς τὴν γῆν.

Καὶ ἀπῆλθεν ὁ πρῶτος, καὶ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἐγένετο ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἔχοντας τὸ χάραγμα τ̃ θηρίου, καὶ τοὺς τ̃ εἰκόνι αὐτοῦ προσκυνοῦντας.

Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τ̃ θάλασσαν, καὶ ἐγένετο αἷμα ὡς νεκροῦ· καὶ πᾶσα ψυχὴ ζῶσα ἀπέθανεν ἐν τ̃ θαλάσσῃ.

Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ εἰς τὰς πηγὰς τ̃ν ὑδάτων· καὶ ἐγένετο αἷμα.

Καὶ ἤκουσα τ̃ ἀγγέλου τ̃ν ὑδάτων λέγοντος, Δίκαιος, Κύριε, εἶ, ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὅσιος, ὅτι ταῦτα ἔκρινας·

Ὅτι αἷμα ἁγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν, καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πεῖν· ἄξιοί εἰσι.

Καὶ ἤκουσα ἄλλου ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου λέγοντος, Ναὶ Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις σου.

reas, plenas iræ Dei viuẽtis in secula seculorum.

8 Et impletum est templum fumo *prodeunte* à maiestate Dei, & à virtute eius: nec quisquam poterat ingredi in templum donec explerentur septẽ plagæ septem Angelorũ.

CAP. XVI.

1 TVnc audiui vocẽ magnam è templo, dicẽtem septẽ Angelis, Ite, effundite septem phialas iræ Dei in terram.

2 Abiit igitur primus Angelus, & effudit phialam suam in terram: factúmque est vulnus malum ac noxium aduersus homines qui habebãt characterem bestiæ, & eos qui adorabant imaginem eius.

3 Deinde secundus Angelus effudit phialam suã in mare, factúmque est quasi sãguis cadaueris: & quodcũque animal viuebat in mari, mortuũ est.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam suam in flumina & in fontes aquarũ: & factæ sunt sanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iustus es, Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, quia hæc iudicasti:

6 Quia, *inquam*, sanguinem sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguiné eis dedisti ad bibendũ: digni enim sunt.

7 Et audiui aliũ è sanctuario dicentẽ, Etiã Domine Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.

Postea quartus Angelus effudit phialam suam in solem, & datum est ei æstu affligere homines per ignem.

8 Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἥλιον· καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί.

Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemarunt nomen Dei habentis potestatem in has plagas: neque resipuerunt vt darent ei gloriã.

9 Καὶ ἐκαυματίσθησαν οἱ ἄνθρωποι καῦμα μέγα, καὶ ἐβλασφήμησαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς πληγὰς ταύτας· καὶ οὐ μετενόησαν δοῦναι αὐτῷ δόξαν.

Tum quintus Angelus effudit phialam suam super thronum bestiæ: & factum est regnum eius tenebrosum: & mandebant linguas suas præ dolore:

10 Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ θηρίου· καὶ ἐγένετο ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐσκοτωμένη· καὶ ἐμασῶντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τοῦ πόνου·

Et blasphemarunt Deũ cæli præ doloribꝰ suis & vlceribus suis: nec resipuerunt ab operibus suis.

11 Καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἑλκῶν αὐτῶν· καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν.

Tũ sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum, *nempe* Euphraten: & siccata est aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu solis *aduentantium*.

12 Καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν μέγαν τὸν Εὐφράτην· καὶ ἐξηράνθη τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ἵνα ἑτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τῶν βασιλέων τῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου.

Et vidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudoprophetæ illius, tres impuros spiritus similes ranis *prodeuntes*:

13 Καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου πνεύματα τρία ἀκάθαρτα ὅμοια βατράχοις.

Sunt enim spiritus dæmoniorum edẽtes signa, quíque abeũt ad reges terræ & totius mundi, vt cõgregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

14 Εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμόνων ποιοῦντα σημεῖα ἃ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.

Ecce, venio || vt fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videantur verenda ipsius.

supra, 3. 3. matth. 24. 44. luc. 12. 39.

15 Ἰδοὺ, ἔρχομαι ὡς κλέπτης. μακάριος ὁ γρηγορῶν, καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ, καὶ βλέπωσι τὴν ἀσχημοσύνην αὐτοῦ.

Καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον τὸν καλούμενον Ἑβραϊστὶ Ἁρμαγεδών. 16

Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-gedon.

Καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὸν ἀέρα· καὶ ἐξῆλθε φωνὴ μεγάλη ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ τοῦ θρόνου, λέγουσα, Γέγονε. 17

Tum septimus Angelus effudit phialam suam in aerem: & prodiit vox magna è templo cœli à throno, dicens, Factum est.

Καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαί· καὶ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, οἷος οὐκ ἐγένετο ἀφ' οὗ οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐπὶ τῆς γῆς, τηλικοῦτος σεισμὸς οὕτω μέγας. 18

Factíque sunt sonitus, & fulgura, & tonitrua: & terræmotus factus est magnus, qualis nunquã fuit ex quo homines fuerunt super terram, terræmotus *inquam* adeò magnus.

Καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη εἰς τρία μέρη, καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσαν· καὶ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἐμνήσθη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, δοῦναι αὐτῇ τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. 19

Et dirupta est vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gentium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deũ, ‖ vt præberet ei poculum indignationis iræ suæ. *Infra 18.5*

Καὶ πᾶσα νῆσος ἔφυγε, καὶ ὄρη οὐχ εὑρέθησαν. 20

Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuẽti.

Καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαντιαία καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸν θεὸν ἐκ τῆς πληγῆς τῆς χαλάζης· ὅτι μεγάλη ἐστὶν ἡ πληγὴ αὐτῆς σφόδρα. 21

Et grando magna, quasi talentaria, descendit è cælo in homines: & blasphemarunt Deum homines propter plagam grãdinis: quoniã magna fuit plaga eius vehementer.

Κεφάλαιον ιζ

CAP. XVII.

ΚΑΙ ἦλθεν εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, λέγων μοι, Δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρίμα τῆς πόρνης τῆς μεγάλης, τῆς καθημένης ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν· 1

TVm venit vnus ex septem Angelis qui habebant septem phialas, & loquutus est mecum, dicẽs mihi, Heus tu, ostẽdam tibi damnationẽ meretricis magnæ, sedentis super aquas multas:

Μεθ' ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμεθύσθησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς. 2

Cum qua scortati sunt reges terræ, & cuius scortationis vino inebriati sunt incolæ terræ.

Quúmque me per ſpiritum in deſertum tranſtuliſſet, vidi mulieré inſidentem beſtiæ coccinæ, plenæ nominibus blaſphemiæ, habenti capita ſeptem, & cornua decem.

3 Καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι· καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφημίας, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα.

Erat autem mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretioſis & margaritis, habens poculum aureum in manu ſua plenũ abominationibus & immũditia fœrtationis ſuę.

4 Καὶ ἡ γυνὴ ἦν περιβεβλημένη πορφύρᾳ καὶ κοκκίνῳ, καὶ κεχρυσωμένη χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις, ἔχουσα χρυσοῦν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς, γέμον βδελυγμάτων καὶ ἀκαθαρτητος πορνείας αὐτῆς.

Et in fronte ſuo nomẽ ſcriptum, Myſterium, Babylon magna, mater fœrtationũ & abominationum terræ.

5 Καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, Μυστήριον, Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς.

Et vidi mulierem illã ebriam ſanguine ſanctorum & ſanguine martyrum Ieſu: & miratus ſum, quum viderem illam, admiratione magna.

6 Καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ιησοῦ· καὶ ἐθαύμασα, ἰδὼν αὐτὴν, θαῦμα μέγα.

Tunc dixit mihi Angelus, Quare miraris? ego dicam tibi myſteriũ mulieris, & beſtiæ quæ portat eam, quę habet capita ſeptem & cornua decem.

7 Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος, Διατί ἐθαύμασας; ἐγώ σοι ἐρῶ τὸ μυστήριον τῆς γυναικὸς, καὶ τοῦ θηρίου τοῦ βαστάζοντος αὐτὴν, τοῦ ἔχοντος τὰς ἑπτὰ κεφαλὰς καὶ τὰ δέκα κέρατα.

Beſtia quã vidiſti, fuit, & non eſt: & aſcẽſura eſt ex abyſſo, & in exitiũ abitura: & mirabuntur inco læ terræ, (quorum nomina ſcripta non ſunt in libro vitæ à iactis mundi fundamentis) videntes beſtiam quæ erat, & nõ eſt, & tamen eſt.

8 Τὸ θηρίον ὃ εἶδες, ἦν, καὶ οὐκ ἔστι· καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν· καὶ θαυμάσουσι οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, (ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου) βλεπόντων τὸ θηρίον ὅ, ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, καίπερ ὄν.

Hîc eſt mens quæ habet ſapientiam. Septem capita, ſeptem mõtes ſunt ſuper quos mulier ſedet.

9 Ὧδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν. Αἱ ἑπτὰ κεφαλαὶ, ὄρη εἰσὶν ἑπτὰ ὅπου ἡ γυνὴ κάθηται ἐπ' αὐτῶν.

Et reges ſeptem ſunt: quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius nõdũvenit: &

10 Καὶ βασιλεῖς ἑπτά εἰσιν· οἱ πέντε ἔπεσαν, καὶ ὁ εἷς ἔστιν, ὁ ἄλλος οὔπω ἦλθε· καὶ

ὅπεν ἔλθῃ, ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μεῖναι.

11 Καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, καὶ ἐκ τῶν ἑπτά ἐστι, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει.

12 Καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες, δέκα βασιλεῖς εἰσιν, οἵτινες βασιλείαν οὔπω ἔλαβον, ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου.

13 Οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἑαυτῶν τῷ θηρίῳ διδόασιν.

14 Οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι Κύριος κυρίων ἐστὶ καὶ Βασιλεὺς βασιλέων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ καὶ πιστοί.

15 Καὶ λέγει μοι, τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ ἡ πόρνη κάθηται, λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσὶ, καὶ ἔθνη καὶ γλῶσσαι.

16 Καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες ὅτι τὸ θηρίον, οὗτοι μισήσουσι τὴν πόρνην, καὶ ἠρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν καὶ γυμνήν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται, καὶ αὐτὴν κατακαύσουσιν ἐν πυρί.

17 Ὁ γὰρ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην, καὶ δοῦναι τὴν βασιλείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ ἄχρι τελεσθήσονται τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ.

18 Καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες, ἔστιν ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς γῆς.

Κεφάλαιον ιη.

1 ΚΑΙ μετὰ τοῦτο εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην· καὶ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ.

quum venerit, oportet illum breue tẽpus manere.

11 Bestia autem quæ erat, & non est, is octauus est, & è septem est, & in exitium abit.

12 Decem autem cornua quæ vidisti, decem reges sunt qui regnum nondũ acceperunt, sed potestaté tanquam reges vna hora accipient cum bestia.

13 Hi vnum consilium habent, & vires ac potestaté suam bestiæ tradent.

14 Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: ‖quoniam Dominus dominorũ est, & Rex regũ: & qui cum eo sunt, vocati, & electi & fideles. Iesa.2,9.16 2.sam.6.15

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & turbæ, & gentes, & linguæ.

16 Et decem cornua quæ vidisti in bestia, hi odio persequétur meretricem, & solam reddét illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorũ vt faciant quod placitum est ei, & vt consentiant, déntque regnũ suum bestiæ donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidisti, est vrbs illa magna quæ habet regnum super reges terræ.

CAP. XVIII.

1 ET post hæc vidi aliũ Angelum descendétem è cælo, habentẽ potestatem magnã: adeò vt terra respléduerit gloria eius.

Exclamauit autem vehementer voce magna, dicens, ||Cecidit, cecidit Babylon illa magna, & facta est domicilio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus impuri, & custodia omnis volucris immundæ & inuisæ:

Supra. 14. 8 esa. 21. 9 ierem. 51. 8

Quia ex vino iræ scortationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum ea scortati sunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti sunt.

Et audiui aliam vocē è cœlo dicentem, Exite ex ea populo mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.

Nam accumulata peccata eius pertigerunt vsque in cœlum: & recordatus est Deus scelerū eius.

Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate ei duplū secundū opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

Quantum extulit sese & luxuriata est, tantum date ei cruciatū & luctū: quia in corde suo dicit, Sedeo regina, nec sum vidua, nec luctum videbo.

Ideo vna die veniēt plagæ eius, mors & luctus, & fames: & igne exuretur, quia validus est Dominꝰ Deus, qui damnabit eam.

Tum flebunt eā, & plāgent super ea reges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati sunt, quū viderint fumum incēdii eius.

2 Καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχυρᾷ φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, Ἔπεσεν ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμισημένου.

3 Ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκαν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν, καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνους αὐτῆς ἐπλούτησαν.

4 Καὶ ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, Ἐξέλθετε ἐξ αὐτῆς ὁ λαός μου, ἵνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς, καὶ ἵνα μὴ λάβητε ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῆς.

5 Ὅτι ἠκολούθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ Θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς.

6 Ἀπόδοτε αὐτῇ ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν ὑμῖν, καὶ διπλώσατε αὐτῇ διπλᾶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς· ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε αὐτῇ διπλοῦν.

7 Ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν καὶ ἐστρηνίασε, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν καὶ πένθος· ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει, Κάθημαι βασίλισσα, καὶ χήρα οὐκ εἰμί, καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω.

8 Διὰ τοῦτο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἥξουσιν αἱ πληγαὶ αὐτῆς, θάνατος καὶ πένθος καὶ λιμός· καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται, ὅτι ἰσχυρὸς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κρίνων αὐτήν.

9 Καὶ κλαύσονται αὐτὴν καὶ κόψονται ἐπ' αὐτῇ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες καὶ στρηνιάσαντες, ὅταν βλέπωσι τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς.

Ἀπὸ μακρόθεν ἑστηκότες διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, λέγοντες, Οὐαὶ, οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, Βαβυλὼν, ἡ πόλις ἡ ἰσχυρὰ, ὅτι ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου.

10 Procul ſtantes propter timorem cruciatus eius, & dicētes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

Καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαίουσι καὶ πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῇ, ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει οὐκέτι,

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt ſuper ea: quoniam merces eorū nemo emit amplius:

Γόμον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθου τιμίου, καὶ μαργαρίτου, καὶ βύσσου, καὶ πορφύρας, καὶ σηρικοῦ, καὶ κοκκίνου, καὶ πᾶν ξύλον θύϊνον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, καὶ χαλκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ μαρμάρου,

12 Merces auri, & argenti & lapidis pretioſi, margaritarū, byſſi, purpuræ, ſerici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneum, & omne vas ex ligno pretioſiſſimo, & ære, & ferro, & marmore,

Καὶ κινάμωμον, καὶ θυμιάματα, καὶ μύρον, καὶ λίβανον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ σεμίδαλιν, καὶ σῖτον, καὶ κτήνη, καὶ πρόβατα, καὶ ἵππων, καὶ ῥεδῶν, καὶ σωμάτων, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων.

13 Et cinamomum, & ſuffitus, & vnguētū, & thus, & vinum, & oleum, & ſimilam, & triticū, & iumēta, & oues, & equorū mercer, & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

Καὶ ἡ ὀπώρα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς σου ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντα τὰ λιπαρὰ καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ εὑρήσεις αὐτά.

14 Et fructus deſiderii animę tuæ abierūt à te: & omnia pinguia & præclara abierunt à te: nec amplius ea inuenies.

Οἱ ἔμποροι τούτων οἱ πλουτήσαντες, ἀπ' αὐτῆς ἀπὸ μακρόθεν στήσονται διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, κλαίοντες καὶ πενθοῦντες·

15 Harum *inquam* rerum mercatores diuites facti, procul ab ea ſtabunt, propter timorem cruciatus eius, flentes ac lugentes:

Καὶ λέγοντες, Οὐαὶ, οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβεβλημένη βύσσινον καὶ πορφυροῦν καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσωμένη ἐν χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις· ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος.

16 Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretioſis & margaritis: quīnā vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ?

Καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ὁ ἐπὶ τόπον πλοίων ὁ ὄμιλος, καὶ ναῦται, καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται, ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν,

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus verſantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæſtum faciunt, longè ſtabunt,

Et clamabunt, videtes fumum incendii eius, & dicent, Quæ similis erat vrbi isti magnæ?

Et iniecto capitib⁹ puluere, clamabunt flétes ac lugentes, & dicétes, Vah vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habebāt naues in mari, pretiis eius, quæ vna hora desolata est.

Exulta super eam cœlū, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniam sumpsit pœnas Deꝰ vestræ vltionis causa de illa.

Tum sustulit quidam Angelus fortis lapidē instar molæ magnæ, & proiecit in mare, dicens, ita cum impetu proiicietur Babylō vrbs illa magna, nec amplius inuenietur.

Et vox citharœdorum & musicorum & tibia ac tuba canentium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuscūque artis inuenietur in te amplius: & sonitꝰ molæ nō audietur in te amplius:

Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox sponsi & sponsę non audietur amplius in te: cuius mercatores erant proceres terræ, & cuius veneficiis seductæ sunt omnes gentes.

Sed in ea sanguis Prophetarum & sancto rū inuentus est, & omniū qui mactati sunt in terra.

CAP. XIX.

POsthæc audiui vocē magnā turbæ multę in cælo dicētis, Halleluia: salus, & honor, & gloria, & virtus Domino Deo nostro est:

18 Καὶ ἔκραζον, ὁρῶντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, λέγοντες, Τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ;

19 Καὶ ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ ἔκραζον κλαίοντες καὶ πενθοῦντες, λέγοντες, Οὐαὶ, οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἐν ᾗ ἐπλούτησαν πάντες οἱ ἔχοντες πλοῖα ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐκ τῆς τιμιότητος αὐτῆς, ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη.

20 Εὐφραίνου ἐπ' αὐτῇ οὐρανὲ, καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, ὅτι ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς.

21 Καὶ ἦρεν εἷς ἄγγελος ἰσχυρὸς λίθον ὡς μύλον μέγαν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγων, Οὕτως ὁρμήματι βληθήσεται Βαβυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ ἔτι.

22 Καὶ φωνὴ κιθαρῳδῶν καὶ μουσικῶν καὶ αὐλητῶν καὶ σαλπιστῶν οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης οὐ μὴ εὑρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι·

23 Καὶ φῶς λύχνου οὐ μὴ φανῇ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι· ὅτι οἱ ἔμποροί σου ἦσαν οἱ μεγιστᾶνες τῆς γῆς, ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη.

24 Καὶ ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὑρέθη, καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς.

Κεφάλαιον ιθ.

1 ΚΑΙ μετὰ ταῦτα ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολλοῦ μεγάλην ἐν τῷ οὐρανῷ, λεγόντων, Ἀλληλουϊά· ἡ σωτηρία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν·

Οτι ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις αὐτοῦ, ὅτι ἔκρινε τὴν πόρνην τὴν μεγάλην, ἥτις ἔφθειρε τὴν γῆν ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς, καὶ ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῆς.

2 Quia vera & iusta iudicia eius: & meretricem illam magnam quæ corrupit terrā ſcortatione ſua, damnauit, & vindicauit ſanguinem ſeruorū ſuorum ex manu eius.

Καὶ δεύτερον εἰρήκασιν, Ἀλληλούϊα. Καὶ ὁ καπνὸς αὐτῆς ἀναβαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

3 Deinde ſecundo dixerunt, Halleluia: & fumus eius aſcēdit in ſecula ſeculorum.

Καὶ ἔπεσαν οἱ πρεσβύτεροι οἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες, καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ, λέγοντες, Ἀμήν. Ἀλληλούϊα.

4 Et prociderunt viginti quatuor Senes & quatuor animalia, & adorauerunt Deum ſedētem ſuper thronum, dicētes, Amē. Halleluia.

Καὶ φωνὴ ἀπὸ τοῦ θρόνου ἐξῆλθε, λέγουσα, Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἡμῶν πάντες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ φοβούμενοι αὐτὸν οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι.

5 Tum vox è throno prodiit, dicens, Laudate Deū noſtrum omnes ſeruī eius, & qui timetis eū paruī & magni.

Καὶ ἤκουσα ὡς φωνὴν ὄχλου πολλοῦ, καὶ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῶν ἰσχυρῶν, λεγόντων, Ἀλληλούϊα· ὅτι ἐβασίλευσε Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ.

6 Et audiui tanquam ſonitum turbæ multæ, & tanquam ſonitum aquarum multarū, & tanquā ſonitum tonitruorū magnorum, dicentium, Halleluia: quoniā regnauit Dominus Deus ille noſter omnipotens.

Χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιώμεθα, καὶ δῶμεν τὴν δόξαν αὐτῷ, ὅτι ἦλθεν ὁ γάμος τοῦ ἀρνίου, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡτοίμασεν ἑαυτήν.

7 Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriā ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius parauit ſe.

Καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάληται βύσσινον καθαρὸν καὶ λαμπρόν. τὸ γὰρ βύσσινον τὰ δικαιώματα ἐστὶ τῶν ἁγίων.

8 Et datum eſt ei vt amiciatur byſſo puro & ſplēdido. byſſus enim iuſtificationes ſunt Sanctorū.

Καὶ λέγει μοι, Γράψον, Μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου τοῦ ἀρνίου κεκλημένοι. Καὶ λέγει μοι, Οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοί εἰσι τοῦ Θεοῦ.

9 Tum dixit mihi, Scribe, ‖ Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera ſunt. Matth. 22.

Καὶ ἔπεσον ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν αὐτοῦ προσκυνῆσαι αὐτῷ· καὶ λέγει μοι,

10 Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eum: ſed dixit mihi;

Vide ne *feceris*: conseruus tuus sum, *vnus* ex fratribus tuis qui habent testimoniũ Iesu. Deũ adora: testimonium enim Iesu est Spiritus prophetiæ.

Ορα μή· σύνδουλός σου εἰμὶ καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ιησοῦ. τῷ Θεῷ προσκύνησον. ἡ γὰρ μαρτυρία τοῦ Ιησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας.

Deinde vidi cęlum apertum, & ecce *affuit* equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & *qui* iustè iudicat & pugnat.

11 Καὶ εἶδον τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν καλούμενος πιστὸς καὶ ἀληθινός, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ.

Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis: & in capite eius diademata multa: habebátque nomen scriptũ quod nemo nouit nisi ipse:

12 Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός, καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλά· ἔχων ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός·

Et amictus erat veste tincta sanguine: vocatúrque nomen eius Sermo Dei.

13 Καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι· καὶ κέκληται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ο λόγος τοῦ Θεοῦ.

Exercitus autem qui sunt in cælo, sequebãtur eum equis albis, vestiti byssо albo & puro.

14 Καὶ τὰ στρατεύματα ἃ ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθει αὐτῷ ἐφ' ἵπποις λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καὶ καθαρόν.

Et ex ore eius prodibat gladius acutus, vt eo percutiat gentes. || ipse enim reget eas virga ferrea: ipse enim est qui calcat lacũ vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

Psal. 2. 15

15 Καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάξῃ τὰ ἔθνη. καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.

Habebátque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, || Rex regum, & Dominus dominantium.

Supra 17. 14. & 1. Tim. 6. 15

16 Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ τὸ ὄνομα γεγραμμένον, Βασιλεὺς βασιλέων καὶ Κύριος κυρίων.

Tunc vidi *quendam* Angelum stantẽ in sole, qui clamauit voce magna, dicẽs omnibus auibus quæ volabant per medium cęli, Adeste & congregamini ad cœnã magni Dei,

17 Καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ· καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετωμένοις ἐν μεσουρανήματι, Δεῦτε καὶ συνάχθητε εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ μεγάλου Θεοῦ,

Vt edatis carnes regũ, & carnes tribunorũ, & carnes fortiũ, & carnes equorũ, & eorũ q ipsis insidẽt,

18 Ἵνα φάγητε σάρκας βασιλέων, καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν, καὶ σάρκας ἵππων καὶ καθημένων ἐπ' αὐτοῖς,

καὶ σωρκας πάντων ἐλευθέρων καὶ δούλων, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων.

& carnes omnium liberorum ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Καὶ εἶδον τὸ θηρίον, καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ μετὰ τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ.

Deinde vidi bestiam illam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad gerendum bellum cum eo qui insidebat equo, & cũ exercitu eius.

20 Καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης ὁ ποιήσας τὰ σημεῖα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπλάνησε τοὺς λαβόντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ· ζῶντες ἐβλήθησαν οἱ δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην ἐν θείῳ.

20 Sed apprehensa est bestia: & cũ ea pseudopropheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus seduxit eos qui acceperunt characterẽ bestiæ, & qui adorarunt imaginẽ eius: viui iecti sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure:

21 Καὶ οἱ λοιποὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, τῇ ἐκπορευομένῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ· καὶ πάντα τὰ ὄρνεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν.

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet equo, prodeunte ex ore ipsius: & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorũ.

Κεφάλαιον κ.

CAP. XX.

1 ΚΑΙ εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα τὴν κλεῖδα τῆς ἀβύσσου, καὶ ἅλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ.

1 Deinde vidi Angelũ descendentem è cœlo, qui habebat clauem abyssi, & catenã magnam in manu sua.

2 Καὶ ἐκράτησε τὸν δράκοντα, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὅς ἐστι διάβολος καὶ Σατανᾶς, καὶ ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη·

2 Et apprehendit draconem, serpentem *inquam* illum antiquum, qui est diabol⁹ & Satanas: & vinxit eum *ad* annos mille.

3 Καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ ἔκλεισεν αὐτὸν, καὶ ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτοῦ, ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἔτι, ἄχρι τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη· καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον.

3 Coniecítque eum in abyssum, & clausit eum, & obsignauit super eum, vt non seducat amplius gentes, donec compleantur anni mille: nam postea oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

4 Καὶ εἶδον θρόνους, καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ κρῖμα ἐδόθη αὐτοῖς· καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ,

4 Deinde vidi sedes, & sederunt super eas, & iudiciũ datum est eis: & animas eorũ qui secuti percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei,

quíque non adorarunt bestiam, neque imaginé eius, nec acceperunt characterem eius in frontib⁹ suis, aut in manibus suis: viuéntque & regnabunt cum Christo mille annis.

καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ, οὔτε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν· καὶ ἔζησαν, καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ Χριστοῦ τὰ χίλια ἔτη.

5 Reliqui verò ex mortuis non reuiuiscent donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

5 Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέζησαν ἕως τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. Αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη.

6 Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima, in hos *enim* secunda mors non habet potestatem: sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis.

6 Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ· ἐπὶ τούτων ὁ θάνατος ὁ δεύτερος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη.

7 Quum verò expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas è carcere suo.

7 Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ Σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ.

8 Et exibit vt seducat gétes quæ sunt in quatuor angulis terræ, ||Gog & Magog, vt congreget eos in prælium: quorum numerus est sicut arena maris.

Ezech. 39. 2

8 Καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γὼγ καὶ τὸν Μαγώγ, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης.

9 Ascenderunt igitur super latitudinem terræ, & circumierunt castra sanctorum, & vrbem dilectã: sed descendit ignis à Deo è cælo, qui deuorauit eos.

9 Καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, καὶ ἐκύκλωσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἠγαπημένην· καὶ κατέβη πῦρ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτούς.

10 Et diabolus qui seducebat eos, coniectus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudo propheta: & cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.

10 Καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, ὅπου καὶ τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης· καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

11 Tum vidi thronũ magnum candidum, & quẽdam ei insidentem, à cuius conspectu fugit terra & cælum, quorum locus non est inuentus:

11 Καὶ εἶδον θρόνον λευκὸν μέγαν, καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτοῦ, οὗ ἀπὸ τοῦ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τόπος οὐχ εὑρέθη αὐτοῖς.

12 Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu Dei, &

12 Καὶ εἶδον τοὺς νεκροὺς μικροὺς καὶ μεγάλους ἑστῶτας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ

βιβλίαι ἠνεῴχθησαν· καὶ βιβλίον ἄλλο ἠνεῴχθη, ὅ ἐστι τῆς ζωῆς· καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

13 Καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς ἐν αὐτῇ νεκρούς, καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἅδης ἔδωκαν τοὺς ἐν αὐτοῖς νεκρούς· καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

14 Καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἅδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός· οὗτος ἐστιν ὁ δεύτερος θάνατος.

15 Καὶ εἴ τις οὐχ εὑρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός. Κεφάλαιον καʹ

1 ΚΑΙ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν· ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ παρῆλθε· καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι.

2 Καὶ ἐγὼ Ἰωάννης εἶδον τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ καινήν, καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἡτοιμασμένην, ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.

3 Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης, Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν, Θεὸς αὐτῶν·

4 Καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, οὔτε πένθος, οὔτε κραυγή, οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι· ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον.

5 Καὶ εἶπεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τῷ θρόνῳ, Ἰδοὺ, καινὰ πάντα ποιῶ. Καὶ λέγει μοι, Γράψον· ὅτι οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοὶ καὶ πιστοί εἰσι.

libri aperti sunt: & alius ‖liber apertus est, qui est *liber* vitæ: iudicatíq; sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum. *Supra 3.5 infra 21.27 Phil. 4.3*

Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & Infernus rediderunt mortuos quos habebãt: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.

Infernus autẽ ac Mors coniecti sunt in stagnũ ignis: quę est mors secũda.

Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

CAP. XXI.

‖Einde vidi cælum nouum & terrã nouam: ‖primũ enim cælum & prima terra abierat: & mare nõ amplius extabat. *Es. 65.17, & 66.22 2. Pet. 3.13*

Et ego Iohannes vidi sanctam vrbẽ Hierusalẽ nouam, descendentem à Deo è cælo, paratam vt sponsam ornatam viro suo.

Et audiui vocem magnam è cælo, dicentẽ, Ecce, tabernaculum Dei est cum hominibus, & habitabit cũ eis: & ipsi, populi eius erũt, & ipse Deus cũ eis erit, Deus ipsorum.

‖Et absterget Deus omnem lacrymã ab oculis eorũ: & mors amplius nõ extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius: quia prima abierunt. *Supra 7.17 Esa. 25.8*

Et dixit is qui insidebat throno, ‖Ecce, noua facio omnia. Et dixit mihi, Scribe: nam hæc verba fidelia sunt & vera. *Esa. 43.19 2. Cor. 5.17*

Et dixit mihi, Actũ est: ‖ego sum A & Ω, initiũ & finis. Ego sitienti dabo ex fonte aquæ viuæ, gratis.

Supra, 1.8 infra, 22.13

Qui vicerit, possidebit omnia: & ero ei Deus, & ipse erit mihi filius.

Timidis autẽ, & incredulis, & execrabilibus, & homicidis, & scortatoribus, & venefieis, & idololatris, & omnibus mẽdacibus pars *assignata* est in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.

Tum venit ad me vnus ex septẽ illis Angelis qui habuerant septem illas phialas plenas septem plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens, Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

Et sustulit me per Spiritum in montem magnũ & sublimem, & ostendit mihi vrbem magnã, sanctam *inquam* illam Hierusalem, descendentem è cælo à Deo:

Habentem gloriã Dei, & cuius lumen *erat* simile lapidi pretiosissimo, tãquã lapidi iaspidi instar crystalli splendenti.

Habebat autem murũ magnũ & sublimem, habẽtem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.

Ab Oriente *erant* portæ tres: ab Aquilone, portæ tres: ab Austro, portæ tres: ab Occasu, portæ tres.

6 Καὶ εἶπέ μοι, Γέγονε· ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν.

7 Ο νικῶν κληρονομήσει πάντα, καὶ ἔσομαι αὐτῷ Θεός, καὶ αὐτός ἔσται μοι υἱός.

8 Δειλοῖς δὲ καὶ ἀπίστοις καὶ ἐβδελυγμένοις καὶ φονεῦσι καὶ πόρνοις καὶ φαρμακεῦσι καὶ εἰδωλολάτραις, καὶ πᾶσι τοῖς ψευδέσι, τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ, ὅ ἐστι θάνατος δεύτερος.

9 Καὶ ἦλθε εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας τὰς γεμούσας τῶν ἑπτὰ πληγῶν τῶν ἐσχάτων· καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, λέγων, Δεῦρο, δείξω σοι τὴν νύμφην τὴν γυναῖκα τοῦ ἀρνίου.

10 Καὶ ἀπήνεγκέ με ἐν πνεύματι ἐπ' ὄρος μέγα καὶ ὑψηλόν, καὶ ἔδειξέ μοι τὴν πόλιν τὴν μεγάλην τὴν ἁγίαν Ἰερουσαλήμ, καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ·

11 Ἔχουσαν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι·

12 Ἔχουσά τε τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλόν· ἔχουσα πυλῶνας δώδεκα, καὶ ἐπὶ τοῖς πυλῶσιν ἀγγέλους δώδεκα, καὶ ὀνόματα ἐπιγεγραμμένα, ἅ ἐστι τῶν δώδεκα φυλῶν τῶν υἱῶν Ισραήλ.

13 Ἀπ' ἀνατολῆς, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ βορρᾶ, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ νότου, πυλῶνες τρεῖς· ἀπὸ δυσμῶν, πυλῶνες τρεῖς.

Καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἔχον θεμε- 14
λίους δώδεκα, καὶ ἐν αὐτοῖς ὀνόματα τῶν
δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρνίου.

Καὶ ὁ λαλῶν μετ' ἐμοῦ, εἶχε κάλα- 15
μον χρυσοῦν, ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν καὶ τοὺς
πυλῶνας αὐτῆς καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς.

Καὶ ἡ πόλις τετράγωνος κεῖται, καὶ τὸ 16
μῆκος αὐτῆς ὅσον τὸ πλάτος. καὶ ἐμέτρησε τὴν πόλιν τῷ καλάμῳ
ἐπὶ σταδίων δώδεκα χιλιάδων· τὸ μῆ-
κος καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστί.

Καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖχος αὐτῆς ἑκα- 17
τὸν τεσσαρακοντατεσσάρων πηχῶν, μέ-
τρον ἀνθρώπου, ὅ ἐστιν ἀγγέλου.

Καὶ ἦν ἡ ἐνδόμησις τοῦ τείχους αὐ- 18
τῆς, ἴασπις· καὶ ἡ πόλις χρυσίον καθα-
ρὸν, ὁμοία ὑάλῳ καθαρῷ.

Καὶ οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλεως 19
παντὶ λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι· ὁ θεμέ-
λιος ὁ πρῶτος, ἴασπις· ὁ δεύτερος, σά-
πφειρος· ὁ τρίτος, χαλκηδών· ὁ τέταρ-
τος, σμάραγδος·

Ὁ πέμπτος, σαρδόνυξ· ὁ ἕκτος, σάρ- 20
διος· ὁ ἕβδομος, χρυσόλιθος· ὁ ὄγδοος,
βήρυλλος· ὁ ἔνατος, τοπάζιον· ὁ δέκατος,
χρυσόπρασος· ὁ ἑνδέκατος, ὑάκινθος· ὁ
δωδέκατος, ἀμέθυστος.

Καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες, δώδεκα 21
μαργαρῖται, ἀνὰ εἷς ἕκαστος ἦν τῶν πυλ-
ώνων ἐξ ἑνὸς μαργαρίτου· καὶ ἡ πλα-
τεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν, ὡς
ὕαλος διαφανής.

Καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ· ὁ γὰρ Κύ- 22
ριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ναὸς αὐ-
τῆς ἐστι, καὶ τὸ ἀρνίον.

Καὶ ἡ πόλις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου 23

14 Et murus vrbis habebat fundamenta duodecim, in quibus *erāt* duodecim nomina Apostolorum Agni.

15 Porro is qui loquebatur mecum, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbem, & portas eius & murum eius.

16 Vrbs ipsa verò quadrāgularis est: cuius longitudo tanta est quanta & latitudo. Mensusque est vrbem calamo, ad stadiorū duodecim millia: sūntq; longitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

17 Et mensus est murum eius, centū quadraginta quatuor cubitorū, mēsura hominis, quæ est Angeli.

18 Erat autē structura muri eius ex iaspide: ipsa verò vrbs aurum purum, & similis vitro puro.

19 Et fundamenta muri vrbis omni lapide pretioso ornata: fundamentū primum *erat* iaspis: secundū, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, smaragdus:

20 Quintū, sardonyx: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimum, hyacinthus: duodecimū, amethystus.

21 Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ *sunt*, & singulæ portæ ex singulis margaritis sunt: & forum vrbis, aurum purum, tanquā vitrum perlucidum.

22 Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, id est Agnus.

23 ||Neq; vrbs ista eget sole

Esa. 60. 19

vel luna, vt luceant in ea: nã gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est Agnus.

Esa.60.3 ‖Et gentes quæ seruatæ fuerunt, ambulabũt ad lucem eius: & reges terræ gloriam suam & honoré ad eam adferent.

Esa.60.11 ‖Nec portæ eius claudẽtur interdiu: nox enim non erit illic.

Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

Non intrabit in eã quic quam quod inquinat, aut abominãdum quippiam patrat, vel mendacium *loquitur*: sed qui scripti sunt in ‖libro vitæ Agni.

Supra, 1.5 & 20.12 Esai.4.3

CAP. XXII.

DEinde ostendit mihi purum fluuiũ aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallũ, procedentem ex throno Dei & Agni.

In medio autem foro eius, & ex vtraque parte fluminis, *erat* arbor vitæ adferens fructus duodecim, per menses singulos edens fructũ suũ, & folia sua ad sanitatẽ Gentium.

Nec vllum maledictũ erit amplius: sed sedes Dei & Agni in ea erit: & serui eius seruient ei.

Et videbunt faciẽ eius: & nomen eius in frontibus ipsorum *erit*.

Esa.6.19 ‖Et nox illic non erit, neque opꝰ est eis lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniã DominusDeꝰ illustrat eos: & regnabũt in sęcula sęculorum

Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* &

ὑδὲ τῆς σελήνης, ἵνα φαίνωσιν ἐν αὐτῇ· ἡ γὰρ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν, καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἀρνίον.

24 Καὶ τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆ περιπατήσουσι, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς αὐτήν.

25 Καὶ οἱ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας· νὺξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ·

26 Καὶ οἴσουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἐθνῶν εἰς αὐτήν·

27 Καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν, καὶ ποιῶν βδέλυγμα, καὶ ψεῦδος· εἰ μὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου.

Κεφάλαιον κβ΄

1 ΚΑΙ ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς, λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἀρνίου.

2 Ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ξύλον ζωῆς, ποιοῦν καρποὺς δώδεκα, κατὰ μῆνα ἕνα ἕκαστον ἀποδιδοῦν τὸν καρπὸν αὐτοῦ· καὶ τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν.

3 Καὶ πᾶν κατανάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι· καὶ ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου ἐν αὐτῇ ἔσται, καὶ οἱ δοῦλοι αὐτοῦ λατρεύσουσιν αὐτῷ.

4 Καὶ ὄψονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν.

5 Καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, καὶ χρείαν οὐκ ἔχουσι λύχνου καὶ φωτὸς ἡλίου, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτίζει αὐτούς· καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

6 Καὶ εἶπέ μοι, Οὗτοι οἱ λόγοι, πιστοὶ καὶ

ἀληθινοί. & Κύριος ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει.

vera: & Dominus Deus sanctorum Prophetarum misit Angelum suum vt indicet seruis suis quæ oporteat fieri citó.

Ἰδοὺ, ἔρχομαι ταχύ· μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου.

7 Ecce, venio citó: beatus qui obseruat verba Prophetiæ libri huius.

Καὶ ἐγὼ Ἰωάννης ὁ βλέπων ταῦτα καὶ ἀκούων. & ὅτε ἤκουσα & ἔβλεψα, ἔπεσα προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τοῦ ἀγγέλου τοῦ δεικνύοντός μοι ταῦτα.

8 Ego verò Iohannes, *is sum* qui hæc audiui & vidi. Et quum audissem & vidissem, ‖cecidi vt adorarem ante pedes Angeli qui mihi hęc ostendebat: *Suprà, 19.10*

Καὶ λέγει μοι· Ὅρα μή· σύνδουλός σού εἰμι, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. τῷ Θεῷ προσκύνησον.

9 Is verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus enim tuus sum, & *vnus* fratrum tuorum prophetarum, & eorum qui seruãt verba libri huius. Deum adora.

Καὶ λέγει μοι, Μὴ σφραγίσῃς τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου, ὁ καιρὸς ἐγγύς ἐστιν.

10 Deinde dixit mihi, No obsignes verba prophetię libri huius: tempus enim propè est.

Ὁ ἀδικῶν, ἀδικησάτω ἔτι· καὶ ὁ ῥυπῶν, ῥυπωσάτω ἔτι· καὶ ὁ δίκαιος, δικαιωσύνην ποιησάτω ἔτι· καὶ ὁ ἅγιος, ἁγιασθήτω ἔτι.

11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc. & sanctus, sanctificetur adhuc.

Καὶ ἰδού, ἔρχομαι ταχύ· καὶ ὁ μισθός μου μετ' ἐμοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ ὡς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἔσται.

12 Ecce, venio citó: & merces mea mecũ est, ‖ vt reddam vnicuique prout opus ipsius erit. *Rom.2.6*

Ἐγώ εἰμι τὸ Α & τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος.

13 ‖Ego sum A & Ω, principium & finis, primus & vltimus. *Suprà, 1.8, & 21.6 & 22.13. Esa.41.6. & 44.6*

Μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν.

14 Beati qui seruant eius mandata: vt sit eis ius in arboré vitæ, & per portas ingrediantur in vrbem.

Ἔξω δὲ οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοὶ καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς & οἱ εἰδωλολάτραι, & πᾶς ὁ φιλῶν & ποιῶν ψεῦδος.

15 Foris autem *erunt* canes & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac cõmittit mendacium.

Ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις. ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα & τὸ γένος τοῦ Δαβίδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ ὀρθρινός.

16 Ego Iesus misi Angelũ meum, vt hęc vobis testificaretur in Ecclesiis. Ego sum stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida & matutina.

Esa. 55. 1

Et Spiritus & sponsa dicunt. Veni. Et qui audit, dicat, Veni. || & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.

17 Καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν, Ἐλθέ. καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω, Ἐλθέ. καὶ ὁ διψῶν ἐλθέτω, καὶ ὁ θέλων λαμβανέτω τὸ ὕδωρ τῆς ζωῆς δωρεάν.

Enimuerò conteſtor cuiuis audiẽti verba Prophetiæ libri huius, ſiquis adiecerit ad hęc, imponet ei Deus plagas ſcriptas in libro iſto:

18 Συμμαρτυροῦμαι γὰρ παντὶ ἀκούοντι τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου, ἐάν τις ἐπιθῇ ἐπὶ ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ·

Et ſiquis abſtulerit *aliquid* ex verbis libri Prophetiæ huiꝰ, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe ſancta, & ex iis quæ ſcripta ſunt in libro iſto.

19 καὶ ἐάν τις ἀφαιρῇ ἀπὸ τῶν λόγων βίβλου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφαιρήσει ὁ Θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ τῶν γεγραμμένων ἐν βιβλίῳ τούτῳ.

Dicit qui teſtatur iſta: etiam venio citó. Amen. Etiá veni Domine Ieſu.

20 Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα· ναὶ ἔρχομαι ταχύ. ἀμήν. ναὶ ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

21 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

LECTORI CHRISTIANO

HENR. STEPHANVS.

QVVM alioqui uacaturæ essent hæ paginæ, adiunxi (ex ipsius interpretis consilio) Symbolum quod Apostolicum uocant, ex quo olim catechumeni instituebantur. Præterea etiam quatuor illorum uniuersalium Cõciliorum quas uocant πίστεως ὁμολογίας, ueluti Euangelicæ doctrinæ summas: quibus etiam celebre illud Athanasii symbolum, ut Niæni expositionem, inseruimus.

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

Πιστεύω εἰς Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς· καὶ εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, Κύριον ἡμῶν· συλληφθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου, γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου· παθόντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, σταυρωθέντα, θανόντα, καὶ ταφέντα· κατελθόντα εἰς ᾅδου· τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν· ἀνελθόντα εἰς οὐρανούς, καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς παντοκράτορος· ὅθεν μέλλει ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Πιστεύω εἰς πνεῦμα ἅγιον· πιστεύω τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν καθολικὴν, ἁγίων κοινωνίαν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, σαρκὸς ἀνάστασιν, ζωὴν αἰώνιον. Ἀμήν.

SYMBOLVM APOSTOLORVM.

CRedo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ: & in Iesum Christum Filium eius unicum Dominum nostrum: qui conceptus est è Spiritu sancto, natus ex Maria virgine: passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus: descēdit ad inferos: tertia die resurrexit ex mortuis: ascendit in cælum, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis: inde uenturus ad iudicandum uiuos & mortuos.

Credo in Spiritum sanctum: credo sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, uitam æternam. Amen.

Η ΕΝ ΤΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΝΙΚΑΙΑΝ συνόδῳ ἐκτεθεῖσα πίστις.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τόν τε δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ ἐναν θρωπήσαντα· σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα, καὶ ταφέντα. καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν· εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

FIDEI CONFESSIO EDITA in ſynodo Nicena.

CRedo in vnum Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ, viſibilium omnium & inuiſibilium: & in vnum Dominum Ieſum Chriſtum, Filium Dei vnigenitum, ex Patre natum ante omnia ſecula: lumen de lumine: Deum verum de Deo vero: genitum, non factum, conſubſtantialem Patri: per quem omnia facta ſunt. Qui propter nos homines & propter noſtram ſalutem deſcendit de cælis: & incarnatus eſt de Spiritu ſancto & Maria virgine, & homo factus eſt: crucifixúſque pro nobis ſub Pontio Pilato, paſſus, & ſepultus eſt. Et reſurrexit tertia die ſecundum Scripturas, & aſcendit in cælos, & ſedet à dextris Patris. Et iterum venturus eſt cum gloria iudicare viuos & mortuos: cuius regni nō erit finis. Et in Spiritū ſanctum, qui loquutus eſt per Prophetas. In vnam ſanctā,

catholicam & Apostolicã Ecclesiam. Confiteor vnum baptisma in remissionem peccatorum. Expecto resurrectionem mortuorum, & vitam venturi seculi.

Constantinopolitana autẽ Synodus prima, præterquam quòd Nicenam Synodum sanciuit, hanc etiam particulam, contra Macedonii & Pneumatomachos, post eis τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, addidit, Τὸ κύριον, τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. *Id est, Post illa uerba,* Et in Spiritum sanctum, *addidit,* Dominum, viuificantem, qui ex Patre & Filio procedit: qui cum Patre & Filio simul adoratur & conglorificatur.

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ Αθανασίου.

Ὅσπερ βούλεται σωθῆναι, πρὸ πάντων χρὴ κρατεῖν τὴν καθολικὴν πίστιν· ἣν ἐὰν μὴ ἕκαστος σάῳ καὶ ἀμόλυντον τηρήσῃ, ἄνευ δισταγμοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολεῖται. Πίστις δὲ ἡ καθολικὴ αὕτη ἐστίν, ἵνα ἕνα Θεὸν ἐν τριάδι, καὶ τριάδα ἐν μονάδι σεβώμεθα· μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν μερίζοντες. Ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος μία ἐστὶν ἡ θεότης, ἴση ἡ δόξα, συναΐδιος ἡ μεγαλειότης. Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀκατάληπτος ὁ Πατὴρ, ἀκατάληπτος ὁ Υἱὸς, ἀκατάληπτον καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· αἰώνιος ὁ Πατὴρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἷς αἰώνιος· ὥσπερ οὐδὲ τρεῖς ἀκατάληπτοι, οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι, ἀλλ' εἷς ἄκτιστος, καὶ εἷς ἀκατάληπτος. Ὁμοίως, παντοδύναμος ὁ Πατὴρ, παντοδύναμος καὶ ὁ Υἱὸς, παντοδύναμον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἷς παντοδύναμος. Οὕτω Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἷς Θεός. Ὁμοίως Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς Κύριοι, ἀλλ' εἷς ἐστὶν Κύριος· ὅτι ὡς ἰδίαν μίαν ἕκαστον ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν τῇ Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ βιαζόμεθα, οὕτω τρεῖς Θεοὺς ἢ βεβ

κυρίους λέγειν, τῇ καθολικῇ ἀσεβείᾳ κωλυόμεθα. Ὁ Πατὴρ ἀπ' οὐδενός ἐστι ποιητὸς, οὔτε μιοῦ κτιστὸς, οὐδὲ γεννητός· ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐστὶν, οὐ ποιητὸς, οὐ κτιστὸς, ἀλλὰ γεννητός· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐδὲ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Εἷς οὖν Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἷς Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἓν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ζοῦτον τῇ τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μεῖζον ἢ ἔλαττον, ἀλλὰ σῶαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, & συναίδιαι εἰσὶν ἑαυτοῖς καὶ ἴσαι. ὥστε κατὰ πάντα (καθὼς εἴρηται) καὶ τὴν μονάδα ἐν τριάδι σέβεσθαι δεῖ, καὶ τὴν τριάδα ἐν μονάδι. ὁ οὕτω βουλόμενος σώζεσθαι, οὕτω περὶ τριάδος φρονείτω.

Πλὴν ἀναγκαῖόν ἐστι, πρὸς αἰώνιον σωτηρίαν, ὅπως καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπορθῶς πιστεύσῃ. ἔστι γὰρ πίστις ὀρθὴ, ἵνα πιστεύωμεν, καὶ ὁμολογῶμεν ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστι, Θεὸς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων γεννηθείς, καὶ ἄνθρωπος ἐκ τῆς οὐσίας τῆς μητρὸς ἐν τῷ αἰῶνι τεχθείς. Τέλειος Θεὸς, καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφιστάμενος· ἴσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττων τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. ὃς εἰ καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστιν, οὐ δύο ὅμως, ἀλλ' εἷς ἐστι Χριστός. εἷς δέ, οὐ τροπῇ τῆς θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήψει τῆς ἀνθρωπότητος εἰς Θεόν. εἷς πάντως, οὐ συγχύσει τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἑνότητι τῆς ὑποστάσεως. καθάπερ γὰρ ὡς ψυχὴ λογικὴ, καὶ σὰρξ, εἷς ἐστιν ἄνθρωπος· οὕτω καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, εἷς ἐστι Χριστός. Ὃς ἔπαθε διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, κατῆλθεν εἰς ᾅδου, ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν. ἀνῆλθεν εἰς οὐρανοὺς, κάθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς & Θεοῦ παντοκράτορος, ὅθεν ἥξει κρῖναι ζῶντας & νεκρούς. οὗ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀναστήσονται μετὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν, & ἀποδώσουσιν ἰδίαν ἔργων τὴν ἀπολογίαν. & οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ πραξάντες, πορεύσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον· οἱ δὲ τὰ φαῦλα, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν ἐάν μή τις πιστῶς πιστεύσῃ, σωθῆναι οὐ δύναται.

SYMBOLVM SANCTI ATHANASII.

QVicunque vult saluus esse, ante omnia opus est vt teneat catholicam fidem: quã nisi quisque integrã,

inuiolatámque seruauerit, absque dubio in æternum peribit. Fides autem catholica hæc est, vt vnum Deum in trinitate, & trinitatem in vnitate veneremur: neque confundentes personas, neque substantiam separãtes. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed Patris & Filii, & Spiritus sancti vna est diuinitas, æqualis gloria, coæterna maiestas: qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus: immensus Pater, immensus Filius, immẽsus Spiritus sanctus: æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus. Et tamen nõ tres æterni, sed vnus æternus: sicut nõ tres increati, nec tres immẽsi, sed vnus increatus, & vnus immẽsus. Similiter omnipotẽs Pater, omnipotẽs Filius, omnipotẽs Spiritus sanctus: & tamen nõ tres omnipotentes, sed vnus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus: & tamen non tres dii, sed vnus est Deus. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus: & tamen non tres Domini, sed vnus est Dominus. Quia sicut sigillatim vnamquanque personam Deum ac Dominum confiteri Christiana veritate compellimur, ita tres Deos aut Dominos dicere, catholica religione prohibemur. Pater à nullo est factus, nec creatus, nec genitus: Filius à Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus: Spiritus sanctus à Patre & Filio, nõ factus, nec creatus, nec genitus, sed procedẽs. Vnus ergo Pater, non tres patres: vnus Filius, non tres filii: vnus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac trinitate nihil prius aut posterius, nihil maius aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt & coæquales. Ita vt per omnia (sicut iam suprà dictum est) & vnitas in trinitate, & trinitas in vnitate veneranda sit. Qui vult ergo saluus esse, ita de trinitate sentiat.

Sed necessarium est ad æternã salutem vt incarnationẽ quoque Domini nostri Iesu Christi fideliter credat. Est ergo fides recta, vt credamus & confiteamur: quòd Dominus noster Iesus Christus Dei Filius, Deus & homo est: Deus est ex substãtia Patris ante secula genitus, & homo ex substantia matris in seculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali & humana carne subsistens. AEqualis Patri secundum diuinitatem, minor Patre

ſecundum humanitatem. Qui licet Deus ſit & homo, non duo tamen, ſed vnus eſt Chriſtus: vnus autem non conuerſione diuinitatis in carnem, ſed aſſumptione humanitatis in Deum: vnus omnino non confuſione ſubſtãtiæ, ſed vnitate perſonæ. Nam ſicut anima rationalis & caro, vnus eſt homo: ita Deus & homo, vnus eſt Chriſtus. Qui paſſus eſt pro ſalute noſtra, deſcendit ad inferos, tertia die reſurrexit à mortuis. Aſcendit ad cælos, ſedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis: vnde venturus eſt iudicare viuos & mortuos. Ad cuius aduentum omnes homines reſurgere habent cum corporibus ſuis, & reddituri ſunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui verò mala, in ignem æternum. Hæc eſt fides catholica, quam niſi quiſque fideliter firmitérque crediderit, ſaluus eſſe non poterit.

EPHESINAE SYNODI DETERMINATIONES, iſtis anathematiſmis à Cyrillo Alexãdrino cõceptæ.

I Siquis non confitetur Deũ eſſe veraciter Emmanuel, & propterea Dei genitricẽ, ſanctã virginẽ, (peperit enim ſecundum carnem, carnem factum Dei Verbum, ſecundũ quod ſcriptum eſt, Verbum caro factũ eſt) anathema ſit.

II. Siquis non cõfitetur, carni ſecundum ſubſtãtiam vnitum Dei Patris Verbum, vnúmque eſſe Chriſtũ cum propria carne, eũdem ſcilicet Deum ſimul & hominem, anathema ſit.

III. Siquis in vno Chriſto diuidit ſubſtantias poſt vnitatẽ, ſola eos cõnexione cõiungens, eámque quæ ſecũdum carnis dignitatem ſit, vel etiã authoritatem & poteſtatem, ac nõ potius cõuentu qui per vnitatem factus eſt naturalem, anathema ſit.

IIII. Siquis in perſonis duabus vel ſubſiſtentiis eas voces quæ in Apoſtolicis ſcriptis cõtinentur & Euãgelicis, diuidit, vel quæ de Chriſto dicũtur à ſanctis, vel ab ipſo: aliquas quidẽ ex his, velut homini, qui præter Dei verbũ ſpecialiter intelligatur, aptauerit, illas autẽ tanquã dignas Deo, ſoli Dei Patris Verbo deputauerit, anathema ſit.

V. Siquis audeat dicere, hominem Chriſtũ θεοφόρον, id eſt deiferum, ac non potius Deum eſſe veraciter, dixerit,

tanquam Filium per naturam, ſecundum quod Verbum caro factum eſt,& communicauit,ſimiliter vt nos,carni & ſanguini,anathema ſit.

VI. Siquis dicit,Deum eſſe vel Dominum Chriſti Dei Patris verbum,& nō magis eundem ipſum cōfitetur Deū ſimul & hominem,propterea quòd Verbum caro factum eſt,ſecundum Scripturas,anathema ſit.

VII. Siquis velut hominem,Ieſum operāte Deo Verbo dicit adiutum, & vnigeniti gloriam, tanquam alteri præter ipſum exiſtenti,tribuit,anathema ſit.

VIII. Siquis audet dicere aſſumptum hominem eo adorandum Deo Verbo,& conglorificandum & cōnuncupandū Deum,tanquā alterum cū altero, (nam con ſyllaba ſuperadiecta hæc cogit intelligi) ac nō potius vna ſupplicatione veneratur Emmanuel,vnámque ei glorificationē dependit, iuxta quod Verbū caro factū eſt, anathema ſit.

IX. Siquis vnū Dominū Ieſum Chriſtū glorificatum dicit à Spiritu ſancto,tanquā qui aliena virtute per eūvſus fuerit,& ab eo acceperit efficaciam cōtra immundos ſpiritus,poſſe & coram hominibus diuina ſigna perficere,ac non potius proprium fatetur eius Spiritum per quem diuina ſigna expleuit,anathema ſit.

X. Pontificem & Apoſtolum cōfeſſionis noſtræ factū eſſe Chriſtū, diuina ſcriptura cōmemorat. obtulit enim ſemetipſum pro nobis in odorem ſuauitatis Deo & Patri. Siquis ergo Pontificē & Apoſtolū noſtrū dicit factū non ipſum Dei Verbum,quando caro factū eſt,& homo iuxta nos homines, ſed velut alterū præter ipſum ſpecialiter hominē ex muliere : aut qui dicit quòd pro ſe obtuliſſet ſemetipſum oblationē,& nō poti⁹ pro nobis ſolis(nō enim eguit oblatiōe qui peccatū ōnino neſciuit) anathema ſit.

XI. Siquis nō cōfitetur,carnē Domini viuificatricē eſſe & propriā ipſius Verbi Dei Patris,ſed velut alterius præter ipſū,cōiunctī eidem per dignitatē, aut quaſi diuinā habētis habitationē,ac non potius viuificatricē eſſe,quia facta eſt propria Verbi cūcta viuificare valētis,anathema ſit.

XII. Siquis non confitetur Dei Verbum paſſum carne,& crucifixum carne, & mortē carne guſtaſſe,factúmq; primogenitum ex mortuis,ſecundum quod vita eſt,& viuificator vt Deus,anathema ſit.

Η ΕΚΤΕΘΕΙΣΑ ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΕΝ Καλχηδόνι συνόδου πίστις.

Επόμενοι τοίνυν τοῖς ἁγίοις πατράσιν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦμεν υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστὸν, καὶ συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι, καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι· θεὸν ἀληθῶς, καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος· ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν, χωρὶς ἁμαρτίας· πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου τῆς θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν Ιησοῦν Κύριον μονογενῆ ἐν δύο φύσεσιν, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, οὐκ ὡς εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον, ἢ διαιρούμενον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν μονογενῆ θεὸν λόγον καὶ Κύριον Ιησοῦν Χριστὸν, καθάπερ ἄνωθεν οἱ προφῆται περὶ αὐτοῦ καὶ ἡμᾶς αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐξεπαίδευσε, καὶ τὸ τῶν πατέρων ἡμῖν παραδέδωκε σύμβολον.

CONFESSIO FIDEI IN CHALCEDONENSI SYNODO EDITA.

SAnctos itaque Patres sequentes, vnũ & eundem confitemur Filiũ Dominum nostrum Iesum Christum, & concorditer docemus omnes: perfectum in diuinitate, & eundem perfectum in humanitate: verũ Deum & verũ hominem, eundẽ ex rationali anima & corpore: coessentialẽ Patri secundũ diuinitatẽ, & coessentialẽ nobis secundũ humanitatẽ, per omnia nobis similẽ, dẽpto peccato: antè secula genitũ ex Patre secũdũ diuinitatẽ, postremis verò diebus propter nos & propter nostrã salutẽ, ex Maria virgine & deipara, secũdũ humanitatẽ: vnũ & eũdẽ Iesum Christũ Filiũ Dei Dominũ & vnigenitũ in duabus naturis, incõfusè, incõuertibiliter, indiulsè & inseparabiliter manifestatũ: haudquaquã differentia naturarũ propter vnitatẽ sublata, sed magis vtriusq; naturæ (in vnã personã & vnã hypostasin cõcurrẽtis) proprietate seruata: non vt in duas personas bipartiatur aut diuidatur, sed vt sit vnus & idem Filius vnigenitus, Deus Verbũ & Dominus noster Iesus Christus: sicut de illo olim Prophetæ vaticinati sunt, & ipse nos Christus instruxit, ac Patrum nostrorum symbolum tradidit.

FINIS.

Bb 2023

1565.

Novum Testamentum

Theod. Beza

Bb
2023